

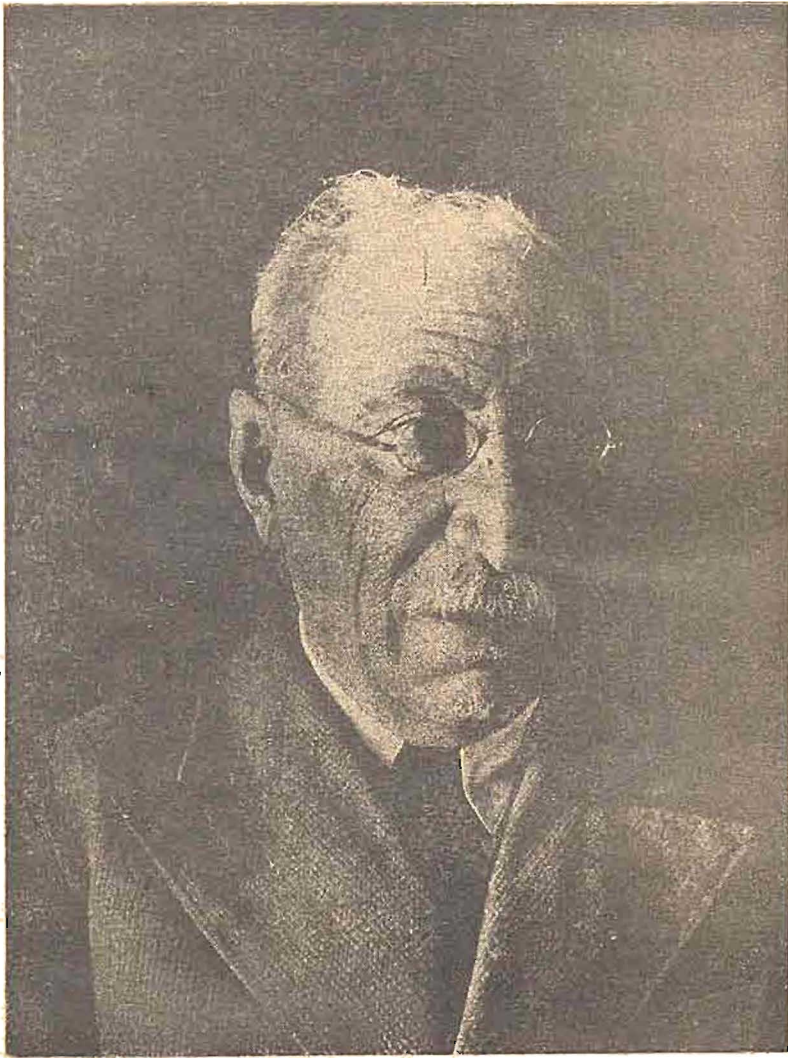
ԱՄՆԱ
ԺՌԵՐ

ԽՍԵԱԳՐԵՑ

ՊՐՈՓ. ԴՐ. ՄԱՆՈՒԿԱԵՂՅԱՆ
ԱԶԽԱՏԱԿՑՈՒԹՅԱՄԵ
ԿԱՐԱՊԵՏ Մ. ՈՒԿԱՆՉԱՆՅԱՆԻ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

Սուպեր շապիկը, կազմը, Զորգացը, Զոհիսայիսը յեվ շիտղոսաբերքերը
 վաստակաւոր նկարիչ Հակոբ Կոչոյանցի
 Վիմագրական աշխատանքները կատարել է նկարիչ Ե. Դանշոն
 Տեխնիկական իմբագիր Միսակ Եփրիկ
 Սրբագրիչ Վահրամ Մանուկյան
 Վերահսկիչ սրբագրիչ Կ. Մելիք-Ուննջանյան
 Նախ Բեռու պորտեն Վահրամյան Ուրեցեցի
 Ամբողջ հասարդ շարել յեվ եջերը կապել է Մանվել Աւիլանյան
 Տպագրել է Կոստանթնուպոլսի քրտաղը
 Կազմը կատարել է Սահակ Լաքոյանցի ղեկավարութեամբ
 Ամբողջ աշխատանքը կատարել է Պետրոսի տպարանում
 Դրամիւս. 8753, 272. Հրատարակ. 3188. Պատկեր 1707. Տպում 5000.
 Թուղթը Վիլնիւսի գործարանի. չափը 72×105.

Պրոֆ. Մանուկ Աբեղյան

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

•

-

.

•

1. ՔԱՐԻ ՄԱՅՈՒՄՆԵՐԿԱՆՔՈՒՆՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԵՏ

Ինչպես այլ ժողովուրդների ավանդական վեպերի և մեր հին «Վիպասանքի», նույնպես մեր «Մասնա ծուկեր» ժողովրդական վեպի հիմնական նյութն՝ բնականորեն կազմել են պատմական յեղեղությունները, իրական դեմքերն ու անցքերը:

Ժողովուրդների և դասակարգերի կյանքում կարեվոր նշանակություն ունեցող դեպքերը խոր տպավորություն թողնելով մասնակիցների և նրանց ըրչապատի վրա՝ սովորաբար առաջ են բերում բազմաթիվ զրույցներ, անհատականորեն խիստ յերանգավորված պատմվածքներ ու յերգեր. ապա մի քանի սերունդ հետո կազմվում են հաճախ նաև ընդարձակ ավանդություններ: Բացի դրանից՝ դեպքերի գլխավոր մասնակիցները, ղեկավարները և ֆեոդալներն իրենք ել աշխատում են իրենց անվան հետ կապ ունեցող իրադարձությունը հավերժացնել, պատվեր տալով յերգիչներին գովերգելու և փառաբանելու իրենց արարքներն ու սխրագործությունները: Այսպիսով ստեղծվում են պատմական զրույցներ ու յերգեր, վորոնք գիր ու գրականության չգոյության դարաշրջանում և միջավայրում պատմական հիշատակաբաններ են:

Այսպիսի ավանդություններն ու պատմական յերգերը, վորոնք հորինվում են զանազան ժամանակներում, սկզբում անշատ-անշատ են ապրում շահագրգռված հասարակության մեջ, բայց հետագայում դրանք հեռզհետե որգանապես միացվում են: Այս վերջին դեպքում զանազան պատմական անձերի մասին հյուսված զրույցներն ու յերգերը համախմբվում են այս կամ այն կենտրոնական, մեծագույն ազդեցություն ունեցող կամ բացառիկ համբավ վայելող պատմական դեմքի շուրջը, և այսպիսով ստեղծվում ե վիպական յերգերի ու զրույցների մի ցիկլ, ապա և ամբողջական վիպասանություն: Այստեղ իրար հետ միա-

ցած պատմվում են վոչ միայն կենտրոնական դեմքի պատմական սխալագործությունները, այլ և նախորդ ու հաջորդ շրջաններից նույն տոհմի կամ անգամ այլ տոհմերի նույնանուն կամ տարբեր անունով հերոսների պատմական գործերը, ինչպես նաև ամեն տեսակի զրույցներ և ավանդություններ, Այսպիսի բանահյուսական յերկերի մեջ վերանում են նախորդ շրջանի յերգերի բովանդակության ու ձևվի առանձնահատկությունները և խտանում են գեղարվեստական պատկերավորման յեղանակներն ու գույները, մի խոսքով՝ անցյալի ժառանգությունը վերամշակության և յենթարկվում, հարմարվելով նոր միջավայրին և նոր ժամանակաշրջանի ճաշակին ու քաղաքական-իդեոլոգիական պահանջներին: Տարբեր շրջանների պատկանող վիպական յերգերի բովանդակության ու ձևվի այսպիսի ստեղծագործական հարակցումը (կոնտամինացիա) բնականաբար առաջացնում և վիպական յերկերի մեջ այնքան բնորոշ անաքրոնիզմները:

Այսպես են ծագել վիպական-պատմական յերգերն ընդհանրապես և ստեղծվել տիրող դասակարգերին պատկանող հերոսական վեպերը: Այսպես են ծագել և կազմվել և մեր հին վեպերը՝ «Վիպասանք», «Պարսից պատերազմ», «Տարոնի պատերազմ», այլ և մեր նոր ժողովրդական վեպը՝ «Սասնա ծռերը»:

2. ՍԱՆԱՍԱՐԻ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐԻ ՎԵՊԸ

«Սասնա ծռերի» գլխավոր հերոսները կազմում են յերեք սերունդ՝ Սանասար, Սանասարի վորդին՝ Դավիթ և սրա վորդին՝ Մհեր: Մի քանի պատումների մեջ առաջ և յեկել նաև մի յերկրորդ Մհեր (Առյուծաձեղ Մհեր), իբրև Սանասարի վորդի, վորի վորդին և Դավիթը: Մի յերկու պատումի մեջ այս սերունդներին ավելանում և Դավիթի վորդի Պղտիկ Մհերի վորդին (անունը մոռացված է), վորով վերջանում և «ծռերի» տոհմը, և կամ մեկ Դավիթը բաժանվում և յերկուսի:

Յերեք հիմնական հերոսների շուրջը խմբված են ուրիշ գործող անձեր՝ Սանասարի յեղբայր Բաղդասարը (Աբամեկիք, Ասլիմեկիք, Աշնամեկիք՝ նայած պատումներին), Ձենով Հովան, Յուան Վերգո, Քեռի Թորոս, Խանդուկ, Գոհար, Պարոն Ասողիկ, Խոր Մանուկ և ուրիշները:

Այստեղ չենք կարող մանրամասն կանգ առնել այն մասին, թե ինչպիսի վիպական տարրերից և կազմված մեր այս վեպի

ամեն մի ճյուղը: Տալիս ենք միայն համառոտ գծերով մի ընդհանուր պատկեր: *

«Սասնա ծռերի» ճյուղերից առաջինի՝ Սանասարի վեպի սկզբնական զրույցն առնված է «Աստվածաշնչից», վորն իր հերթին այդ քաղել է ժողովրդի բերանից, բանահյուսական աղբյուրից: Այստեղ (Թագ. IV, ԺԸ, ԺԹ., Մնացորդաց, II, ԼԲ.) պատմված է, թե ինչպես Ասորեստանի Սենեքերիմ թագավորին, յերբ նա յերկրպագելիս է յեղել աստվածներին, իր վորդիները՝ Աղրամելիքն ու Սարգսարն սպանում են և փախչում «յերկիրն Արարդայ»:

Բրիստոնեյոսթյան ազդեցությամբ «Աստվածաշունչն» ընդհանրապես քրիստոնյա աշխարհներում դառնում է տիրող դասակարգերի իդեոլոգիայի անսպառ աղբյուրը: Հայ ֆեոդալական տների, ինչպես նաև միջնադարյան քրիստոնյա բոլոր ժողովուրդների ֆեոդալների կղերական գաղափարախոսները ձգտում եյին իրենց ֆեոդալ մեկենասների տոհմերը սերած համարել «Աստվածաշնչի» այս կամ այն հերոսից: Այդպես եյին հայ միջավայրում Բագրատունիները, Արծրունիներն և ուրիշները: Ահա այս կղերական միտումի համեմատ՝ Ասորեստանի Սենեքերիմ թագավորից սերած են համարել իրենց՝ Աղձնյաց նախարարները, Արծրունիք և Գնունիք, ինչպես և Սիմ լեռան, այսինքն՝ Տավրոսի բարձունքների (Տարոնից հարավ) Սանասունքի (Սասունի անվան հին ձևն է) տերերը: Սրանք իրենց Սանասունք անունը կապել են Սենեքերիմի վորդի Սարասարի անվան հետ, վերջինս դարձնելով «Սանասար»:

Այս ավանդության հնությունը մեր գրականության մեջ հասնում է մինչև Մովսես Խորենացին և Յովհան Մամիկոնյանի

* Զյուղերի, ինչպես և ընդհանրապես այս վեպի մանրամասն վերլուծությունը տեսնել Մ. Աբեղյանի, «Հայ ժողովրդական վեպը» աշխատության մեջ (ազգ. «Ազգադրական Հանդես», XIII, XIV, XV, XVI և XVII գրքեր, — 1908—1909 թ. թ., ապա առանձին գրքով արտատպված, Թիֆլիս 1908 թվին): Մ. Աբեղյանի աշխատության լույս տեսնելուց հետո ապագրվել են և ներկայումս էլ հրատարակվում են ևս մոտ 40 պատում: Նոր պատումները հիմնականում պարզում և ճշտում են միայն այդ ուսումնասիրության մեջ արտահայտված տեսակետները: Այդ աշխատությունը՝ Ն. Կուլտուրայի «Գաղափարական ինստիտուտի հանձնարարությունը» վերամշակված է, հետը միացրած նաև հին վեպերը, «Հայ վիպական բանահյուսություն» վերնադրով: Շուտով ապագրության կը հանձնվի. դա:

«Տարոնի պատերազմը»: Այստեղ եւ Սանասարի բնակիչները համարվում են Սանասարի սերունդ:

Մովսես Խորենացին հիշում է (II, Է) Արծրունի անունը բացատրող մի առասպել, վոր պատմում են Հադամակերտում, թե՛ «մանկան նիրհելոյ նանձրեւ եւ արեւ հակառակեալ եւ հովանի թռչնոյ՝ պատանւոյն թալկացելոյ»: Այդ թռչունը հասկացվում է արծիվ եւ նիրհող մանուկը՝ Արծրունիների նախնի Սանասարը: Այս հիշատակութիւնը ցույց է տալիս, վոր Խորենացու ժամանակ արդեն առասպելազեն գուսանները Հայաստան փախած յերկու յեղբայրների զրույցը զարգացրած են յեղել նոր միջադեպերով:*

«Սասնա ծռերի» Սանասարի եւ Բաղդասարի ճյուղի պատուհների մեջ չի հիշվում այդ միջադեպը, բայց վորեւեւ նախնական վարիանտում այդ անպայման յեղել է: Մեր հեքաթներից մեկի մեջ հիշվում է, վոր արծիվը (կամ Զմրուխտ հավքը = պարսկական Միմորոյ առասպելական հավքը) հերոսի վրա «թեւերը փռում ա, շվաք անում, վոր դինջ քնի»: ** Արդ՝ մեր վեպի մի քանի պատումի մեջ յերեւման է գալիս այս հեքաթի բովանդակութիւնը Սանասարի եւ Բաղդասարի համար պատմված: Բացի այդ՝ յերկու յեղբայրների նախնական զրույցն ընդարձակվել ու զարգացել է նաեւ շատ ուրիշ կողմերով՝ նորանոր միջադեպեր եւ մոտիվներ ընդունելով իր մեջ մասնավորապես Սասունի պատմութիւնից, ինչպես նաեւ այլ եւ այլ առասպելներից եւ ավանդութիւններից: Այդ բոլոր զրույցների մեջ առանձնապես աչքի յեւ ընկնում այն, վոր յերկրի իշխողները, Ֆեոդալներն իրենց հավատարիմ ծառաներին վարձատրում են՝ կալվածներ եւ ճորտեր տալով նրանց, վորով եւ ծագում է մի նոր աղնվական տոհմ՝ իր ժառանգական Սասուն բերդով: Մյուս կողմից, տեսնում ենք, վոր, ըստ հին առասպելական հավատալիքների, յեղբայրներին

* Մ. Աբեղյան, «Հայ ժողովրդական առասպելները», Վաղարշապատ 1899 թ., յերես 577—581:

** Տ. Նավասարդյան, «Հայ ժողովրդ. հեք.», Բ. 17., Գ. Սրբանձայան, «Մանաս», յերես 181 եւ այլն:

«Սասնա ծռերի» պատուհներից մի քանիսի մեջ հիշվում է, վոր յերկու յեղբայրներից մեկը՝ Բաղդասարը Սասունը հիմնելուց հետո հեռանում, գնում է Իրան եւ այստեղ սրանից առաջ է գալիս Իրանի փահլավանական հռչակավոր տեղունդը՝ Զաւլգերի — Ռոստամ-Զաւլի տոհմը: Զաւլը, վոր՝ ըստ մեր վեպի, Բաղդասարի վորդին է, ըստ «Նահ-Նամայի», սնվում է Միմորոյ թռչունի բնում:

տրված և ծովային ծագում և նրանց վրա պատմված և հին ամպրոպային աստծու կամ դիցազնի առասպելները (Պղնձե քաղաք, Վիշապ, Գառասուն ծուղ Մամ և այլն), *

3. ԴԱՎԹԻ ՎԵՊԻ ՍԿՋՐՆԱԿԱՆ ՁԵՎԵՐԸ

«Սասնա ծռերի» յերկրորդ հատվածի, Դավթի ճյուղի հիմնական մասը կազմված է գլխավորապես Սասունի պատմական հիշողություններից, բայց դա ժամանակի ընթացքում այնքան է խավավորվել, այնքան է աճել ու զարգացել, նորանոր պատմական, ինչպես և վիպական-առասպելական միջադեպեր ու մոտիֆներ ընդունելով իր մեջ, վոր դառնում է յի յենթարկվում պատմական վերլուծության: Այդ աշխատանքը դժվարանում է նաև նրանով, վոր մեզ հայտնի հայ պատմական մատենագրությունը չի հիշում մեր վեպի գոյությունը ժողովրդի մեջ, ինչպես և քիչ տեղեկություններ է հալորդում Սասունի պատմության մասին: Սակայն չնայած այդ դժվարություններին, հնարավոր է վեպի մեջ գործող մի շարք հերոսների առուններն ու նրանց գործերը համեմատել պատմական առունների և պատմական յեղելությունների հետ և վորոշել «Սասնա ծռերի» գլխավոր հերոսի ճյուղի պատմական ժամանակաշրջանը, վեպի կազմությունն ու զարգացումը:

Մեր յերկրորդ շրջանի մեծ վեպի՝ «Պարսից պատերազմի» հերոսներից մեկի՝ Մուշեղ Մամիկոնյանի սխրագործությունների վեպը, վոր պատմում է Փ. Բուզանդը, յերկար հարատեվել է և իր մեջ ընդունելով նոր տարրեր, վերածվել է մի նոր վեպի՝ «Տարոնի պատերազմի» ընդդեմ պարսիկների, վոր պատմում է Յովհան Մամիկոնյանը: Այս վեպը չունի այլ ևս այն ընդհանուր, ամբողջ Հայաստանին վերաբերող բնավորությունը, վոր կա «Պարսից պատերազմի» մեջ: Դա դարձել է Տարոնի տեղական վեպ, վորի մեջ փառաբանվում են Մամիկոնյան Մուշեղն և իր ժառանգները՝ Գայլ Վահանն և ուրիշները: Պարսից թագավորի զորավարները մի քանի անգամ հարձակվում են Տարոնի վրա՝ Մամիկոնյաններին նվաճելու, նրանց սրբավայր ս. Կարապետի վանքն ափերելու և այդ իշխաններին հարկի տակ դնելու համար:

* Մ. Աբեղյան, «Հայ ժողովրդ. առասպելները», յեր. 96—175:

Արդարեւ նրանք սպանում են մի քանի կրոնավորներ, բայց նրանց յերբեք չի հաջողվում հասնել իրենց նպատակին: Մամիկոնյանները միշտ հաղթում, կոտորում են հարձակվող թշնամիներին: Այս «Տարոնի պատերազմին» արդեն մասնակցում են և Սանասարի սերունդ սասունցիները: Սասունը, ինչպես և Տարոնն ու այլ հարեվան գավառները Մամիկոնյան իշխանների կալվածներն են: «Տարոնի պատերազմը» մեր նոր վեպի՝ «Սասնա ծռերի» նախնական ձևերից մեկն է, վոր դրի յե առնված վոչ վաղ քան VIII դարը:

Այնուհետեւ մեր վեպի տարրերը գտնում ենք արաբացի մատենագիր Եւ-Վակիդիի հաղորդած մի ուշագրավ վիպական պատմվածքի մեջ, վոր այդ հեղինակն առել է անպայման հայերից: * Դա հերոսունի Տարունի և Մուշ(եղ)ի ամուսնության վեպն է, վոր Դավթի և Խանդութի ամուսնության մի հին պատումն է, բավական նման վոչ միայն մեր նոր «Սասնա ծռեր» վեպի այդ հատվածի պատումներին, այլ և Տիգրանուհու վեպին: ** Այս վերջին վեպին ել, ինչպես վկայում է Ղ. Ինճիճյանը, շատ նման է յեղել Խանդութի և Դավթի պատմությունը, վոր ասվելիս է յեղել XIX դարի սկզբներին Հայաստանում: ***

«Տարոնի պատերազմի» և «Աղջիկ Տարունի» վեպերի մեջ հիշվող Մուշեղն ու Մուշ(եղ)ը միևնույն հերոսներն են: Վիպական Մուշեղը «Աղջիկ Տարունի» վեպի մեջ դարձել է արդեն Սասունի Սանասար իշխանի վորդին և իր կռիվն է մղում վոչ թե, ինչպես հին պատումների մեջ, պարսիկների դեմ, այլ, պատմական դեպքերի ազդեցությամբ և պատմական հաջորդականության հետեւանքով, նվաճումների յեւած արաբների դեմ: Հին վեպից «Աղջիկ Տարունի» վեպի մեջ փնտմ է նաև Մուշ(եղ)ի վոսոխը՝ Արզնի տեր Բակուրը, վոր դավաճանում է հայերին և անցնում արաբների կողմը: Դա «Պարսից պատերազմի» Աղձնյաց բղնջի Բակուրն է, վորը նույնպես դավաճանում է հայերին և անցնում պարսիկների կողմը: Այսպես, ուրեմն, Սասունի վեպի հնագույն պատմմի մեջ տեղ է գտել Մուշեղ Մամիկոնյանի վեպը վոչ թե

* Եւ-Վակիդին (748—823) դրած ունի «Միջագետքի և Հայաստանի նվաճման պատմությունը», վորը հետագայում հիմնական փոփոխությունների և հավելումների յենթարկվելով հասել է մեզ XII դարի խմբագրությամբ:

** Մ. Խորենացի, «Պատմութիւն Հայոց», I, ԻԴ—Լ:

*** Ղ. Ինճիճյան, «Աղխաբհագրութիւն չորից մասանց աղխաբհի» մասնաւորին, Առիա, հատոր Ա, Վենետիկ 1806 թ., յերես 121:

այնպես, ինչպես ավանդված է մեզ Փ. Բուզանդի և Յովհան Մամիկոնյանի «պատմություննիրի» մեջ, այլ կերպարանափոխված, հարմարեցված դարի պատմական և վիպական իրադարձություններին, և արդեն հարել է Սասունում հնուց ի վեր պատմող Սանասարի գրույցին:

Վոր Մուշեղի վեպը վորոշ դարաշրջանում իրոք գոյություն է ունեցել և տարածված է յեղել հայերի մեջ, կասկածի յենթակա չե: «Սասնա ծռերի» վերջերս գրի առած շատ համառոտ պատումներից մեկը՝ «Մուշեղի պատմությունը» (Սասունի բարբառով) ապացույց է դրան: Այստեղ հիշվում է Մշու թագավոր Մուշեղը, Դավթի քեռի Թորոսի վորդին, վոր ժամանակակից է Պարսից թափափորներին և կոչվում է նրանց դեմ, ինչպես Մուշեղ Մամիկոնյանը Փ. Բուզանդի և Յովհան Մամիկոնյանի «պատմություններին» մեջ և ինչպես Մուշ(եղ)ը «Աղջիկ Տարունի» վեպի մեջ ընդդեմ արտորեն: Բացի դրանից՝ «Սասնա ծռերի» մյուս պատմությունների մեջ, վորպես գերապրուկներ, լսվում է դեռ «Պարսից պատերազմ» վեպի արձագանքը: Այստեղ հանդես են դալիս հին վեպի պարսիկ հերոսները՝ Շապուհ արքան (Շաբու հրգան, Շապի արքան, Շըպըքան Ոորասական և այլն), վորի դերն ընդհանրապես կատարում է Բաղդադի խալիֆան կամ Մարա Մելիքը: հիշվում է և Մուշեղը, բայց շատ աննշան դերի մեջ: Նրան պատմականորեն, հետևյալբար և վիպականորեն, հաջորդել է Դավթիքը:

Ո՞վ է այս Դավթիքն և նրա հետ գործող Քեռի Թորոսը, Ձենով Հովանն և մյուս հերոսները: Ի՞նչ իրական-պատմական անցքերի և անունների հիշողություններ են վիպական ձեվի տակ պահպանված «Սասնա ծռերի» Դավթյան ճյուղի մեջ:

Դա վերաբերում է գլխավորապես Սասունի իշխանությունն արաբական տիրապետության շրջանում և տեղում է մինչև XIII դարի կեսերը, մինչև Բաղդադի խալիֆայության անկումը:

4. «ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐԻ» ՊԼՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արաբական նվաճողական արշավանքների սկզբնական շրջանում, յիրը Արտաշատի անապատի բնակիչները VII դարի կեսերին դիմում են Հայաստանի վրա, այստեղ հզորանում և քաղաքական ղեկավար դեր ու նշանակություն է ստանում Ռշտունյաց նախարարական տոհմը հանձին Թեոդորոս Ռշտունու (=վիպա-

կան Քեռի Թորոս) Արաբական արշավանքների սարսափի ազդեցությամբ հայ նախարարներից շատերը լքվում են, և Թեոդորոս Ռշտունին է, վոր կազմակերպում է Վանա լճի հարավային ջրաբաշխի նախարարներին և հենվելով Բիզանդական կայսրության ոժանդակության վրա՝ կարողանում է բազմաթիվ ճակատամարտերում դիմադրել արաբների առաջխաղացմանը։ Թեոդորոսի հակաարաբական քաղաքականությունը յերկար չի տևելու։ Շուտով տեսնելով բիզանդական քաղաքական յերկդիմությունը, միաժամանակ արաբների հաղթական արշավը դեպի հյուսիս, Իրանի նվաճումը, Թեոդորոսը, վորպես ճկուն քաղաքագետ, կողմնորոշվում է դեպի Արաբական խալիֆայությունը, ձեռք է բերում նրա վստահությունը, կարգվում է «լոխան Հայոց, Վրաց, Ալուանից և Սիւնեաց» վրա մինչեւ Կովկասյան լեռնաշղթան և Ճորա պահակը և արաբների ոգնությունը հալածում է բիզանդացիներին յերկրից։

Այս նշանավոր անձի արարքներն իր ժամանակին անպայման նյութ են դարձած յեղել պատմական յերգերի և ավանդությունների, ապա նա առնվել է «Սասնա ծռերի» մեջ իբրեւ Քեռի Թորոս կամ Թեվաթորոս։

Թեոդորոս Ռշտունու քաղաքականության ճկունությունը, ինչպես և ռազմական արագաշարժությունը վիպասանները, հետագայում ժողովրդական ասացողները, բացատրել են ֆիզիկական իմաստով։ Հերոսի անունը Թեվա-Թորոսի վերածելով՝ նրան վերագրել են թռչելու հատկություն. նա մի որում թռչում է Հայաստանի դանադան կողմերն ու յերկրի պաշտպանության համար բերդեր հիմնում։

Թեոդորոսի քաղաքական իմաստությունը նույնպես ընդգրծված է վեպի մեջ։ Քեռի Թորոսը՝ մասնավորապես ըստ Մշու խմբի պատումների՝ շատ յերկար է ապրում։ Քանի կան Ազնանց վորդիքը՝ Սասնա ծռերը, նա նրանց իմաստուն խորհրդատուն է։ Սասնա ծռերի վերջին ներկայացուցչի՝ Մհերի վորդու (անունը մոռացված) մահվան լուրը ստանալով՝ նա մեռնում է «կսկծուց»։

Թեոդորոս Ռշտունու մահից հետո Ռշտունիների քաղաքական առաջնությունն ընկնում է և տեղի տալիս նորից բարձրացող Մամիկոնյանների առաջ, վորոնք ծանր հարկահանության պատճառով մի քանի անգամ ապստամբում են արաբներից։ Հայտնի յե Հրահատ Մամիկոնյանի վորդի Մուշեղի ապստամբությունը։

IX դարի կեսերին հայ նախարարական միջավայրում մեծ ազդեցություն են ձեռք բերում Բագրատունիները, վորոնք տեր են դառնում նաև Մասունին և Տարոնին: Դարաշրջանի քաղաքական տեղմինով այդ յերկրամասը կոչվում էր «տուն Հայոց», իսկ նրա տերը «իշխան Հայոց»: Զգուշ և քաղաքագետ Բագրատունիները կարճ ժամանակամիջոցում «չենացնում» են իրենց նոր «տունը», ժառանգում են Տարոնի նախկին տերերի՝ Մամիկոնյանների ավանդներն ու դերը: Մասունցիները սերտ կապվում են այս նոր տերերի հետ: Ահա սրանց իշխանություն որով և տեղի ունենում քաղաքական այն խոշորագույն յեղելությունը, վոր արտացոլված՝ և մեր վեպի մեջ և կազմում և նրա միջուկը:

Վճրն և այդ յեղելությունը:

Տարոնի և Մասունի իշխան Բագարատ Բագրատունուց, վոր «ունէր յայնժամ գլխաւորութիւն բարձակցութիւն իշխանաց Հայոց» (Թ. Արծրունի) կամ Եր «հրամանատար և իշխան իշխանացս Հայոց» (Յովհաննէս կաթողիկոս), Զափր (Մուտավաքիլ 847—861) ամիրապետը հարկ և պահանջում: Այդ նպատակով Հայաստան ուղարկված Ապուսեթի գործունեյությունն անհաջողության և մատնվում: Սրան հաջորդում և Զորահայի վորդի Արզնա տեր Մուսեն (ըստ արաբ. մատենագիրների՝ Մուսա իբն Զուբար), վորը՝ ըստ արաբական աղբյուրների և Թ. Արծրունու՝ Բագարատ Բագրատունու փեսան էր: Նա զենքի ուժով և ուզում իր նպատակին հասնել, բայց մեծ ջարդ և կրում նախարարներից Բագարատի գլխավորությամբ և իր կյանքն ազատում և միայն իր կնոջ, Բագարատի քրոջ միջամտությամբ: Պարտված Մուսեյի փոխարեն Հայաստան և ուղարկվում (851 թ.) Ապուսեթի վորդի Յուսուփը: Սա գրավում և ամբողջ Հարավային Հայաստանը բացի լեռնային Խուլթից, խաբեյությամբ գերում և Բագարատին և շղթայակապ ուղարկում և ամիրապետի մոտ: Բագարատի վորդիները՝ Աշոտն ու Դավիթը (=վիպական Դավիթ) ազատվում են և ապաստանում Խուլթի լեռնականների մոտ: Վերջիններս՝ առաջնորդությամբ Բագարատի յեղբայր Թոռնիկի վորդի Հովնանի (Խուլթեցի Յոֆնան=Ջենով Հովան), վոր Խուլթի տերն էր,*

* Թովմա Արծրունին հիշատակում և «ի տանէն Բագրատունեաց Թոռնկայ որդի» (յերես 186). ուրիշ հասվածում՝ «ի լեռնէն Խուլթայ Յոֆնան», վոր Յուսուփի սպանողն և (յերես 306): Ըստ արաբական մատենագիր ալ-Յակուբիի՝

«համագունգ ի մի վայր հաւաքեալ և զմի զինուորութիւն զինուորեալ և յանկարծակի ի վերայ տարմաբար յարձակեալ», * ջարդում են արաբական զորքերը, Յուսուփին սպանում և ազատում գերին ու ավարը:

Ամիրապետը զայրացած՝ ապստամբները վրա ուղարկում և բազմաթիվ զորքերով Բուղային, վորը «... չուեալ եկեալ հասեալ ի Տարսն գաւառ և իբրև զկայծակն իմն փայլակնահար զաշխարհն արարեալ՝ վաղվաղակի ըմբռնեալ լինէին և որդիքն ևս Բագարատայ ըմբռնելոյ՝ Աշոտ և Դաւիթ ի Բուխայէ հանդերձ այլ ևս իւրեանց ազգակցօք: Եւ ի դիպահոջ զնոսա եղեալ՝ ասպատակ զգօրս իւր սփռէ ընդ ծործորս ի լերինն Տօրոսի և ընդ երեսս Գաւառին [իմա Սասնոյ]: Եւ նախ՝ զբնակեալսն ի խոխոմն լերինն զորս ըմբռնէինն՝ տապաստ երկրի տային անուղորմ սրով. իսկ զԳաւառին հեծելագունդն զգոնհիկս զոմանս սրոյ ճարակ տային, և զայլ ձերբակալս արարեալ առ բռնաւորն հասուցանէին՝ տոռամբք զնոսա քարջեալ: Իսկ զանձնագեղս և զերեսաւորս և զգունեանս արտաքոյ այլոցն տրոհեալ վասն անօրէն յօրէնս իւրեանց դարձուցանելոյ ըստ ամիրապետին հրամանի. և զայլս ևս մնացականս առ ի նոցանէ հրամայէր սրով վատնել»:**

Բազրատունի իշխանագունների հետ գերի յե բռնվում նաև Բագարատի յեղբայր Թոռնիկի վորդի Հոֆնանը (=«Էի լեռնէն Խութայ Յոֆնան»), վորին «ձերբակալ արարեալ... տարան ետուն կապանօք ի բանդ արքունի» — Բաղդադ, վորտեղ ամիրապետը «հրամանս ետ փութով ի կենաց բառնալ զգլուխ նորա սուսերաւ»:**

IX դարի կեսերին Հայաստանում տեղի ունեցած այս քաղաքական դեպքերը բավական մանրամասն նկարագրված են նաև արաբական մատենագիրության մեջ: Յեթե նկատի չառնենք հայ և արաբ աղբյուրների ազգայնական-կրոնական միտումներն

Յոֆնանը Թոռնիկի վորդին է, իսկ ըստ Տաբարիի՝ Յոֆնանը Բագարատ Բագրատունու յեղբորդին է: Տե՛ս Prof. Jos. Markwart, «Südarmenien und die Tigrisquellen», Wien 1930, յերես 298, 495—496 և այլուր:

* Յովհաննէս կաթողիկոս, «Գատուութիւն Հայոց», Թիֆլիս 1912 թ. յերես 116—117. Թովմայ Աթրուշի, «Գատուութիւն տանն Աթրուշեաց», Թիֆլիս 1917 թ., յերես 201—2. հմտ. այս պատմ. դեպքի նկարագրությունը. Բալաձորի, յերես 15 (բնգ.) — 21—22 (թրգմ.). Յակոբի, յեր. 14 (բնգ.) — 20 (թրգմ.), նաև Տաբարի:

** Յովհաննէս կաթողիկոս, յերես 119:

*** Թովմայ Աթրուշի, յերես 306—309:

ու յերեվոյթների մեկնաբանությունները, ապա քաղաքական, ռազմական, սոցիալական ու տնտեսական միջադեպերն ու հանգամանքները զուգադիպում են իրար:

Մեջ ենք բերում միայն դեպքերին ժամանակակից և մասնակից մատենագիր Ահմեդ Բալաձորիի* վկայությունները:

Հայաստանի պատմության համար հետաքրքրական է նախ հետեւյալը. «Յերբ փոխարքայի կողմից այս յերկիրն (Հայաստան) եր գալիս վորէն վոստիկան, նրան պատրիկները (նախարարները) աշխատում Յիյն անտեսելու Յեթե նրանք նկատում եյին, վոր վոստիկանն անկաշառ ե ու խիստ և իր տրամադրության տակ ունի ռազմական ուժ և հանդերձանք, նրանք մուծում եյին հարկերն ու հայտնում իրենց հնազանդությունը. հակառակ դեպքում նրանք աշխատում եյին զրպարտել նրան և արհամարհանքով վերաբերվել նրան»:**

Արարները նվաճված յերկրներից հարկ եյին պահանջում բացի նյութական բարիքներից նաև վորոշ թվով «սեփաներ, սեփահոն, յերկար արտեփանունքներով և բարձրահասակ» աղջիկներ ու պատանիներ (հմմտ. Մարա Մելիքի կամ Բաղդադա խափայի հարկահանությունը «Սասնա ծռերի» մեջ)***

«... Մուտավաքիլը՝ հավատացյալների տերը (847—861)՝ իր խալիֆայության յերկրորդ տարին նշանակեց Հայաստանի կառավարիչ Յուսուֆ իբն Մուհամեդ իբն Յուսուֆ ալ-Մերվազիին (մերվեցի), վորը գալով Խլաթ՝ ձերբակալեց նրա պատրիկ Բագ-

* Արուլ-Աբբաս Ահմեդ իբն Յահյա իբն Ջաբիր ալ-Բալաձորի, ծն. Յեզդատում, նախնիները պարսիկ ծագումով. մեռել ե892 թ.: Նա դաստիարակի պաշտոն ե վարել խալիֆաների պալատում: Ունի մի շարք աշխատություններ. յենթագրում են, վոր իր հիմնական գրական գործը՝ «Քիթաբ Ֆուտուհ ուլ-բուլգան» (սփրք յերկիրների նվաճման) գրել ե իբրեւ դասագիրք իր սաների համար: Դրա մեջ հաջորդաբար նկարագրված են խալիֆայության նվաճումները Մուհամեդից սկսած մինչեւ 890-ական թվակ.: Համարվում ե մուսուլմանական աշխարհի պատմագրության առաջնակարգ հեղինակություններից մեկը: Ոգտւում ենք՝ Баладзорн „Книга завоевания стран“, текст и перевод с арабского проф. П. К. Жүзө, Баку 1927. Բալաձորիի յերկի վորոշ հատվածները թարգմանված են հայերեն. տես՝ Հատուածք պատմութեան Հայաստանի քաղաք յԱրարացի պատմագրաց ի ձեռն Տոքթոր Մորթմանայ Արեւիկադեպի, թարգմանեց ի Հայ Կարապետ Ս. Իւթիւնեան, Տեաք Ա., Կ.-Գուլիս 1874 թ.:

** Անդ, յեր. 15 (բնդ.)—21 (թրգմ.):

*** Անդ, յեր. 14 (բնդ.)—18 (թրգմ.):

րատին, Աշոտի վորդուն, և ուղարկեց նրան Սուրբա-մին-րաք
(=Սամառա, ամիրապետի նիստը):

Դրանով նա դժգոհություն առաջացրեց պատրիկների, ա-
զատների և ապստամբների (խռովարարների) շրջանում: (Այդ
դեռ քիչ էր). նրա գավառական կառավարիչներից մեկը՝ ալ-Ալյա
իբն Ահմադ անունով՝ գնաց մի վանք Սանասունում,* վոր հայտնի
յել Աքթան վանք** անունով, վորը Հայաստանի քրիստոնյաները
մեծապես հարգում էին և վորին բերում էին շատ նվերներ.
գրավեց այն ամենը, ինչվոր այնտեղ կար, և վիրավորանքներ
հասցրին նրա բնակիչներին [միաբաններին]: Դրանով նա պատ-
րիկների մեջ առաջ բերեց ծայր աստիճանի զայրույթ և գրգռու-
թյուն, և նրանք սկսեցին թղթակցել իրար հետ և հրահրել իրար
ապստամբելու և անկախանալու: Հենց նրանք էլ դրդեցին խռթե-
ցիներին (الخویشة) — դրանք (գյուղացի) մշակներ են, վորոնք
հայտնի յեն Արթան** անունով, — ապստամբելու Յուսուֆի դեմ և
գրգռեցին նրանց նրա դեմ այն բանի համար, վոր նա (Յուս-
ուֆը) ուղարկեց նրանց պատրիկին (Սամառա):

* Բալաճորի երաբ. բնագրում (յեր. 15 բնգ.) السیجان (=Միսաջան), վոր
համարում ենք սխալ գրության և թյուր ընթերցանության հետևանք, մեքե-
նայաբար առաջացած շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր այդ «Պատմության» մեջ
մի քանի անգամ հիշվում է السیجان (= Միսական նահանգ): Ուղղում ենք Սա-
նասուն: Պատմական դեպքը տեղի յ ռեննում Պուլթում, Սասունում (Սանա-
սունում) և Տարոնում: Հավանական չե, վոր աբաբները կողոպտելով Միսականի
վանքը՝ այնպիսի դժգոհություն առաջացնեյին խռթեցիների մեջ, վոր վերջին-
ներն հարձակվեյին և վոչնչացնեյին արաբական զորքն ու սպանեյին Յուսուֆին:
Պարզ է, վանքի դեպքը տեղի յ ռենցել Սասունում և խռթեցիները — սասուն-
ցիներն էլ իջել են լեռներից և կոտորել թշնամիներին:

** Աքթա (Աքթան) վանք دير الاقداح — դեյր ուլ Աքթան հասկանում
են իբրեվ քաղեհ-սկիհ բառից առաջացած, և հայ թարգմանիչ Կ. Ս. Իւթիւճյանը
թարգմանում է «Սկիհյաց վանք». բայց պետք է կարծել, վոր այդ անունն
աղճատված է և նույնն է, ինչվոր ներքեվում հիշված Արթան-ը (ارطان), Յեն-
թաղում ենք, վոր այդ յերկու անվան մեջ պետք է տեսնել Մարաթա(ն)
անունը, վոր է Սասունի Մարաթա կամ Մարութա-Մարութուկ անունով հայտնի
լեռը Այստեղ մինչև վերջերս գոյություն ուներ Մարաթա կամ Մարութա
Աստվածածնի վանքը իբրեվ մեծ ու հայտնի ուխտատեղի, վոր և ըստ մեր ժո-
ղովրդական վեպի ավերում է Գուղբադինը, և Դավիթը պտտուհասում է նրան
Արթան Մարութայի հետ նույնացրել է պրոֆ. Յ. Մարգարտը, հիշ. աշխ-
յերես 221 - 2 հով:

Դավիթ «արքան» մեռնում է 894 թ.: Նրա ստեղծած իշխանությունը Տարոնում և Սասունում նրա վորդի Աշոտի որով չի կարողանում իր անկախությունը պաշտպանել անհավասար կրավում ընդդեմ արաբների: Սրանք «խամայիլեան մեծ իշխան» Ահմադի առաջնորդությամբ արշավում են Հարավային Հայաստանի վրա: Հայ իշխանները, մասնավորապես Արծրունիները, լքում են հայկական ընդհանուր ճակատն և անցնում արաբների կողմը: Բագրատունի Սմբատ Թագավորը դուրս է գալիս զորքով ի պաշտպանություն Բագրատունիների փեսա, հայրենական իշխանությունից արտաքսված Դավթյան Աշոտին, սակայն Վասպուրականի Արծրունի իշխանների դավաճանություն հետեվանքով պարտվում է և յետ քաշվում: Աշոտն ընդմիջող զրկվում է հայրենի իշխանական գահից: Այսպես և վիպական Դավթի վորդի Մհերը, վորի «Մհեր» անունը Սասունի XI դարի Մեհեր իշխանից է մնում:

Արաբական տիրապետությունը, սակայն, յերկարատեմ չի լինում: Շուտով, X դարում, Տարոնն ու Սասունն անցնում են Բիզանդիային, և նորից Տարոնում հիշվում են մի քանի հայ իշխաններ:

Ոգտվելով Բիզանդական կայսրության մեջ տիրող ընդհանուր շփոթությունից՝ X դարի վերջերին Տարոնին տեր է դառնում Ամիդի Բադ ել Կուրդի ամիրան (==վիպական Կուզբադին, Բադին), ապա քրդական ծագում ունեցող Արու Ալի իբն Մրվանը և Մրվանյանք (990—1096): Սրանց հաջորդում են Մելլուկյան թուրքերը, վորոնք նվաճում են համարյա ամբողջ Արեվելյան և Հյուսիսային Հայաստանը:

Վերջին շրջանի քաղաքական-ազգային իրադարձությունների ժամանակ Սասունի տեր ելին անկախ հայ իշխաններ, վորոնք վոչ միայն ապահով ելին ասպատակություններից՝ շնորհիվ յերկրի անառիկ դիրքի և լեռնցի ժողովրդի քաջության, այլ և հաճախ ոգնության ելին հասնում դաշտեցիներին: Սասունի նոր տերերը պատկանում ելին դարձյալ Մամիկոնյան նախարարության վերջին սերնդին: Դրանց մեջ մանավանդ աչքի յեր ընկնում Մուշեղի վորդի Թոռնիկ Մամիկոնյանը: Սրա որով Սասունը նորից հզորանում է: Թոռնիկն ընդարձակում է իր իշխանության սահմանները, գրավելով Աշոտյատը, Տարոնի մի մասը և Ճաղաղուրը: մի շարք պատերազմներ է ունենում Արեվելքից և Արեվմուտքից արշավող թուրքերի հետ (1054—1058 թ. թ.), ճա-

կատամարտում ջարդում և ուրացող Փիլարտոս հայ իշխանին (1072 թ.) և ապա խաբեյությամբ ու դավադրությամբ հրավիրւում և Ամր Գափր անունով ամիրայի մոտ և դարանից ուժահար լինում:

Նրա կյանքի այս վերջին միջադեպը նկարագրել և Մատթէոս Ուռհայեցին այսպես.

«Եւ մինչդեռ կային ի գինարբուսն, վազեաց ամիրայն զազանաբար (ի վերայ Թոռնկայ) և կամէր սպանանել զնա. և ոչինչ ունէր ընդ իւր Թոռնիկն, բայց փոքր դանակով հարեալ զամիրայն՝ ի վայր Թափեաց զփոր նորա և զայլոց ամիրայիցն բռնեալ զգլուխսն՝ յիրար ծեծեալ սատակեաց. և ինքն ելեալ անփնաս գնայր ի բերդն, վասն զի մօտ էր բերդն. և ամենայն Թուրքն փախստական լինէին առաջի նորա: Եւ յորժամ զնաց մօտ ի բերդն, մի ոմն ի Թագստեան կայր յայլազգեացն, հարեալ զԹոռնիկ ուժով ի սիրտն զաղտաբար, և անդէն մեռանէր քաջն Թոռնիկ. և տարան զգլուխն նորա առ Փիլառտոսն: Եւ անօրէն Փիլառտոսին հանեալ զսկաւառակ գլխոյն՝ արար զաւաթ և նովաւ ըմպէր գինի, և զմնացեալն ի գլխոյն առաքէր առ ամիրայն Մուֆարկնայ (Մովանյան հարստության իշխող Նիզամ ադ Դաուլիա Նասր, 1061—1079 թ.), և զամենայն մարմին նորա այրէր հրով, զորս յետոյ ժողովեցին զայրեցած զոսկերս նորա զառն քաջի և աստուածապաշտի, և տարան Թաղեցին ի դուռն սրբոյ Գարապետին: Եւ մնաց իւր երկու որդի՝ Չորտուանէլն և Վասակ՝ ի տղայական հասակի»:

Թոռնիկի մահից հետո Սասունը շարունակում և իր անկախության պաշտպանությունն և քաղաքական հարաբերությունները հարեւան յերկրների հետ մինչեւ XIII դարի կեսերը: Ճիշտ և, այդ մասին ընդարձակ պատմական տեղեկություններ չունենք, բայց այն հանգամանքը, վոր «Սասնա ծռերի» մեջ հաճախ հիշատակվում են հարեւան պետությունները, որինակ՝ Հադրեֆանի, Խլաթի, Մուսուլի, Զգիրա և այլ Թագավորություններն ու քաղաքները՝ Որդուկյանք (1101—1312), Զանգյանք (1127—1250), Շահի Արմեններ (1100—1207) և Ատրպատականի Աթաբեկությունը (1136—1225), այդ պարզ ցույց և տալիս, վոր Սասունը նման հարաբերություններ ունեցել և իր հարեւանների հետ:

* Մատթէոս Ուռհայեցի, «Ժամանակագրութիւն», Բ. տպագր., Վաղարշապատ 1698, յերես 200—210:

Թոռնիկի հաջորդներից հիշվում է Ճորտուանելի վորդի Վիգենը կամ Վիրգենը կամ Վեգենը, վորի ժամանակ Խլաթի թագավորն է Իբրահիմ Շահի (1112—1127) վորդի Միրան Շահը (1128—1185), Այս Իբրահիմ Շահն է, անշուշտ, պահված մեր վեպի մեջ, իբրեւ Խլաթի տեր Իբրահիմ աղա, վորի մոտ է գնում Աբամելիքը: Վիրգենն իշխանը (= ծռան Վերգո), հայ պատմիչների ակնարկությունների համեմատ, չկարողանալով Մուֆարկինի Ուղուկյաններին դիմադրել, ընդունում է Խլաթի թագավորի (Միրան Շահի) գերիշխանությունը: Վիգենի մահից հետո՝ նրա հաջորդները, մասնավորապես Շահնշահը, Միրան Շահի մոտ արգելված է մնում, ապա սրա մահից հետո ազատվում, վերադառնում է Սասուն, ընդհարվում Շահի Արմեն Բեկթամուրի հետ և ընդամիտ զրկվում իշխանությունից, իսկ Սասունն ու Տարսնը միացվում են Շահի Արմենների տերությանը:

Թե ինչ պատմական-քաղաքական իրադարձություններ են տեղի ունեցել սրանից հետո Սասունում, այդ հայտնի չե: Ստույգ է միայն մի բան, վոր Սալահադդինի հիմնած Մսրա (Յեգիպտոսի) Եյուբյան հարստության թագավորները (մելիքները) XIII դարի սկզբներին նվաճում են ամբողջ Հայաստանի և Արեւմտյան Հայաստանը, գրավում են Խլաթի թագավորությունը, վորին այս ժամանակաշրջանում յենթարկվում եր նաև Սասունը: Եյուբյանների այս նվաճումների մանրամասնությունները հայտնի չեն, սակայն կարելի յե անտարակուսելի համարել այն, վոր սասունցիներն առանց դիմադրության չեն յենթարկվել Մսրա թագավորներին: Դրա լավագույն ապացույցն է մեր վեպի «Ժոերի» անընդհատ կռիվը Մսրա Մելիքի դեմ, վոր պատմականորեն հաջորդել է Բաղդադի խալիֆային:

«Սասնա ծռերի» մեջ հաճախ հիշվող Հալեբը Մսրա մելիքների — Եյուբյանների Հայաստանին իշխող մելիքների կենտրոնական քաղաքն էր:

XIII դարի առաջին կեսի վերջին տասնամյակում Եյուբյան հարստությանը Հայաստանում հաջորդում են թաթարները, վորոնք Արեւելքից արշավելով Հայաստանի վրա՝ գրավում են համարյա ամբողջ յերկիրը: Այդ ժամանակ Սասունում նորից հիշվում է հայ իշխանություն: Թաթարների շրջանի մասին, սակայն, հարկ չկա այստեղ կանգ առնելու, վորովհետեւ «Սասնա ծռերի» մեջ նրանք հանդես չեն գալիս: Հենց այս վերջին հանձնաձեռն, ինչպես և վեպի մեջ հիշված իշխանություններն ու

հատուկ անուններն առաջուցում են այն, վոր մեր ժողովրդական վեպը հիմնականում կազմվել է մինչեմ XIII դարի կեսերը:

Սասունցիների վեպի մեջ պահված է ահա Տարոնի ու Սասունի իշխանությունների վերը համառոտակի նշած պատմության հիշողությունը: «Սասնա ծռերի» պատմական միջուկը IX դարու պատմական խոշորագույն դեպքերն են և հարկահանության պատճառով արաբների դեմ մղած յերկարատեմ կռիվը: Պատմական են վոչ միայն դեպքերը, այլ և գործող անունների մեծ մասը:

Վեպի կենտրոնական դեմքը, գլխավոր հերոսը դարձել է Դավիթ Բագրատունին: Նա, անշուշտ, իր անձնական սխրագործությունների շնորհիվ դեռ կենդանության որով, յերբ Բագրատունիները դեռ Թագավորական գահ չեյին բարձրացել, ժողովրդական զանգվածների կողմից արժանացել եր «արքա» կոչմանը:

Վրպական Դավթի կյանքի ու գործի մասնակիցն է նրա յեղբայր կամ Թե հորեղբայր Ջենով Հովանը, վոր պատմական դեմք է և, ինչպես տեսանք, պատմական Դավթի հորեղբոր վորդին է, Բագրատ Բագրատունու յեղբայր Թռռնիկի վորդի Հովնանը (= Խութեցի Հովնանը): *

Վրպական Դավթի յեղբայրներից հիշվում են նաև Յուան Վերգոն (կամ Վեգի, Վերթո և այլն), Խոր Մանուկ, Խոր Գուսան, ճնճղիկ կամ ճնճկափոքրիկ և ուրիշները: Այս անունների մեծ մասը, Թվում է մեզ, Թե մականուններ են և առայժմ պատմական ճշգրտման չեն յենթարկվում: Վերգոն հիշվում է իբրեմ Դավթի ավագ յեղբայր կամ հորեղբայր, վորից նա խլում է հայրական գահը: Այս Վերգո անունը XII դարի Սասունի ճորտուանել իշխանի վորդի Վիրգենի հիշողությունն է, վորն անաքրոնիզմով կապվել է Դավթի հետ և վորի իրական դերը Սասունի պատմության մեջ նկատի ունենալով՝ ժողովրդական յեքեմկայությունը տվել է նրան իր բնորոշ մականունը:

Բաղդադի խալիֆան, վորին պատուհանների մեծ մասում փոխանակել է Մսրա Մելիքը, վեպի մեջ ել վրպական ձեմով կատարում է նույն դերը, ինչ վոր տեսանք իրական պատմության մեջ:

* Այս, ինչպես և մյուս հատուկ անունների մասին տես Ժանթագրությունները «Սասնա ծռեր» ժող. վեպի II հատորի վերջում:

Իրական պատմութեան, ինչպէս և վեպի առումքն և կազմում հարկահանութեանը, Հայ և արաբ մատենագիրները բավական մանրամասնութեամբ նկարագրում են ծանր հետեւանքներով լի այդ միջադեպը հայ-արաբական քաղաքական-տնտեսական հարաբերութեանների պատմութեան մեջ:

Պատմական աղբյուրների Ապուսեթ, Մուսե, Յուսուֆ և Բուդա անուններից միայն վերջինիս՝ Բուդայի անունն և հիշվում վեպի մեջ, այն ել կերպարանափոխված և բոլորովին այլ դերի մեջ: Սասուն ավերող պատմական Բուդան հանդես ե գալիս վեպի մեջ իբրեւ Մարա Մեւիթի (Բաղդադի խալիֆայի) փահելւան Բաթմանա Բուդան (մի շարք պատուհաններում նա առաջ Սասնա Մհերի փահելւանն և յեղել), վերին հանձնարարված և յեղել սպանել մանուկ Դավթին:

Այդ պատմական հարկահանների փոխանակ վեպի մեջ հարկահանութեան ամբողջ դեպքը Բաղդադի խալիֆայի կամ Մարա Մեւիթի հանձնարարութեամբ՝ ղեկավարում և խորաշին, Բադին, վորը Կուզ, Կուզիկ կամ խոզ մականուններն և կրում (Կոզբադին, Կուզբադին, Դոզբադին, խոզբադին, Պիրաբադին, Կուզբահդին, Կուզիկ Բադիկ և այլն):* Հաճախ սրան ընկերակցում են Սյուդին և Չարխադին: Այս Բադին-Կուզբադին անունը հիշողութեան և Մրվանյան հաշտութեան հիմնադիր Բադ ամիրայի, վոր, ինչպէս տեսանք, X դարի յերկրորդ կեսին տիրում և Վանա լճի արեւմտյան ափին գտնվող գավառներին: Վեպը Բադ-Կուզբադինի անձնավորութեան մեջ ի մի յե հավաքել նախորդ, թերեւս և հաջորդ շրջանների բոլոր հարկահաններին՝ Ապուսեթին, Յուսուֆին, Մուսեյին և ուրիշներին, ինչպէս և վանքերն ավերողներին, վորովհետեւ նա ել Մուշ քաղաքի յեկեղեցում խողխողել և տալիս քահանաներին: Բայց այս կոտորածի դեպքն սկզբնապէս կատարվել և Դավիթ «արքայի» որով «Մարաթա» վանքում, ինչպէս տեսանք վերելում արաբ մատենագրի վկայութեանից:

Հարկահանութեան կռիւ ընթացքն ել վեպի և պատմութեան մեջ զուգահեռվում են իրար: Վեպի մեջ ել հարկահանները մի քանի անգամ փորձում են Սասունից հարկ հավաքել, բայց հաջողութեան չեն ունենում: Նրանք Կուզբադինի առաջնորդութեամբ ավերում են Մարաթուկա վանքը, միաբանութեանը կոտորում և

* Մականունները հաճախ բուն անվան հետ միացած են աբախանիստ համաբեւոյ մի ամբողջական անուն:

վանքի ինչքն առ ու ավարի յենթարկում: Դավիթն ավերման բոթն առնելուն պես՝ հարկահաններին հետապնդում է, կոտորում նրանց, Կողբադնին պատուհասում և առ ու գերին վերադարձնում: Այս անգամ Սասունի վրա արշավում է ինքը Մարա Մեփը (Բաղդադի խալիֆան) անթիվ և անհամար զորքերով: Պատերազմը վերջանում է Դավթի հաղթությամբ, վորը մենամարտի մեջ սպանում է Մարա Մեփին:

Վերը բերված պատմական վկայություններն ու վեպի անպաճույճ բովանդակությունը նույնանում են. տարբերությունը աննշան է և վիպական ստեղծագործ վոգուեն համապատասխան: Վեպը, փոխանակ առանձին-առանձին հիշատակելու բոլոր դեպքերն ու դեմքերը, փոխանակ թվելու յերկրորդական դեմքերն և պատմելու նրանց մասին, պատմական ամբողջ յեղեկությունը կենտրոնացրել է յերկու գլխավոր հերոսների՝ Դավթի և Մարա Մեփի (Բաղդադի խալիֆայի) շուրջը:

Վեպի և պատմության մեջ իրադարձությունների հիմնական առանցքը կազմող հարկահանությունից զատ՝ հնարավոր է վիպական մյուս միջադեպերի մի մասն ել պատմական-իրական դեպքերի հետ նույնացնել, որինակ՝ Դավթի ազգակցական-բարեկամական կապը Մարա Մեփի (Բաղդադի խալիֆայի), վորպես հավաքական տիպի հետ, Դավթի գերությունը, Դավթի սպանվելը, Մհերի հայրական ժառանգությունից զրկվելն և այլն, և այլն:*

Այսպես, ուրեմն, մեր «Սասնա ծռերն» իր հիմնական մասով, ինչպես և իր ընդհանուր բնավորությամբ, պատմական է: Բայց վեպը դարերի ընթացքում սերնդից սերունդ բանավոր ավանդվելով՝ աճել, զարգացել է նաև բազմազան վիպական և առասպելական սյուժետներով ու մոտիվներով. վորոնց մի մասը քաղված է ազգային առասպելներից, մյուսը՝ թափառական զրույցներից: Վերջիններին համեմատություն և հաճախ նույնությունը հարեման ժողովուրդների, հատկապես Իրանի և Միջագետքի ժողովուրդների վիպաշխարհի հետ, ակներեմ են: Այդ մոտիվների շարքին են պատկանում, որինակ, հերոսների ջրային ծնունդը, կռիվը վիշապների հետ, մանկությունն ու մանկական չարությունները, գերբնական հզորացումը, փորձվելը վավաշոտ կնոջից, քարայրերում փակվելն և այլն: Անշուշտ այս մոտիվների ուսում-

* Տես Մ. Աբեղյանի, «Հայ ժողովրդական վեպը», յերես 66—68 հավ:

նասիրությունը համեմատական ֆորկլորիստիկայի տեսանկյունից մեծապես կ'ոժանդակի մեր վեպի մի շարք բանահյուսական կնճռոտ խնդիրների լուսարանումը: Դրանից զատ նման մոտիվներն ի վիճակի յեն պարզելու տոհմային և ֆեոդալական հասարակությունների սոցիալ-տնտեսական ֆորմացիաների վերնաշենքային կարգի յերեվույթներէց շատերն և վորոշելու մեր վիպաշխարհի աստիճանական զարգացումը:

Ե. «ՍԱՍՆԱ ՄԹԵՐ» ՖԵՈԴԱԼԱԿԱՆ ՎԵՊԻ ԱՆՑՈՒՄԸ ԳՅՈՒՂԱՑՈՒԹՅԱՆ

Ինչպես տեսանք, «Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպը Սասունի և շրջակա գավառների վրա իշխողների ավանդական հիշատակարանն է, հիմնված է՝ իրական, և՛ կեղծ պատմության վրա: Դա գեղարվեստական-վիպական յեղանակով նկարագրում է գլխավորապես Տարոնում և Սասունում տեղի ունեցած պատմական իրադարձությունները, դեպքերն ու դեմքերը մինչև XIII դարը. վերարտադրում է Տարոնի և Սասունի այլափոխված պատմությունը, յերբ Հայաստանում տիրապետում էր ֆեոդալիզմը: Ուստի և այդ վեպը, ինչպես և ընդհանրապես բոլոր պատմական ժողովրդականների հին վեպերը, սկզբնապես արտահայտելիս է յեղել տիրող դասերի՝ ազնվականության և հոգեվորականության կենցաղը, գոյն ու գիտակցությունը, միտքն ու ապրումները, մի խոսքով՝ վիպական ձեւով և բովանդակությամբ նկարագրելիս է յեղել նրանց տնտեսական կյանքն ու գաղափարախոսությունը: Դա գերազանցապես ֆեոդալական վեպ է յեղել: Յեւ այդ բնական է, վորովհետեւ «այն դասակարգը, վոր կարող է տնորինել նյութական արտադրության միջոցները, դրա շնորհիվ միաժամանակ նա տնորինում է հոգեվոր արտադրության միջոցները, այնպես վոր դրա շնորհիվ նա իշխում է միաժամանակ ընդհանրապես այն մարդկանց մտքերի վրա, վորոնք միջոցներ չունեն հոգեվոր արտադրության համար»:^{*} Մեր այս վեպի կազմավորման շրջանում հայկական ֆեոդալիզմը հայ հասարակության նյութական աւժերի միակ տիրապետող դասակարգն էր. ուրեմն և նա պետք է միաժամանակ տիրապետող ուժը հանդիսանար նաև հոգեվոր արտադրության բնագավառում. նա պետք է կարգավորեր իր

^{*} Կ. Մարքս-Ֆ. Ենգելս «Լ. Ֆեյերբախի մասին» [Архив Маркса и Энгельса, книга I, ГИЗ, Москва 1924 г.], յերես 230:

ժամանակի մտքերի արտադրությունը: Բացի այդ՝ նրա մտքերն անհրաժեշտաբար պետք է հանդիսանային դարաշրջանի տիրապետող մտքերը նաև աշխատավոր դասակարգի համար: Յեվ իսկապես, հայ ռամիկն ու շինականն այս ընդհանուր որոնքից բացառություն չեն կազմում: Նրանք ել տվյալ և նախորդ ժամանակաշրջաններում չեն մնացել առանց հոգեվոր սննդի:

Մեր V դարի պատմագիր Փ. Բուզանդն արձանագրում է, վոր «խառնադանձ բազմություն մարդկան ժողովրդոց նախարարացն և կամ շինականութեանն», «որք արտաքոյ քան զգիտութիւն արուեստին էին», շարունակում եյին սիրել և վոգեվորվել հայրենի առասպելներով, յերգերով—«եւ զիւրեանց երգս առասպելաց, զվիպասանութեանն սիրեցեալք ի փոյթ կրթութեանցն, և նմին հաւատացեալք, և ի նոյն հանապազորդեալք»:^{*} Պարզ է, վոր նաև շինականութեան կողմից սիրված «երգք առասպելաց»-ը հայոց հին վիպասանութեան յերգերն են յեղել, վոր ազնվականության՝ ֆեոդալական դասի հոգեվոր արտադրությունն եյին կազմում: Յեվ այդ հասկանալի յե, վորովհետեւ «իշխող դասակարգի մտքերը յուրաքանչյուր դարաշրջանում հանդիսանում են իբրեւ իշխող մտքեր»:

Տիրող դասակարգի հոգեվոր արտադրության նման անցումը շահագործվող աշխատավորական զանգվածներին՝ հատուկ է վոչ միայն մեր հին վեպին, այլ բնականորեն նաև մեր նոր վեպին՝ «Սասնա ծռերին»: Վերջինս ստեղծվելով նույնպես իշխող դասակարգի, Սասունի ազնվականության միջավայրում և արտահայտելով նրա կեցությունն ու գաղափարները, ամենավաղ ժամանակաշրջանում անցել է շինականությանը, դարեր շարունակ բերանից բերան ավանդվել և զարգանալով ու փոփոխություն յերթարկվելով՝ հասել մինչեւ մեր որերը:

Վեպի այդպիսի զարգացումն՝ ըստ ձեզի և բովանդակության՝ անխուսափելի է բնական եր: Բանավոր ստեղծագործությունը մեկից մյուսին ավանդվելով՝ հաճախ հենց մի և նույն ասացողի բերանում կրկին պատմվելիս և ասվելիս, ընդհանրապես փոփոխության է յենթարկվում: Փոփոխություններն ավելի անխուսափելի յեն դառնում և ավելի հիմնական, յերբ մի վորեւ դասակարգի սոցիալական միջավայրում ստեղծված քաղաքական-հասարակական ու տնտեսական հարաբերություններն արտահայտող հոգեվոր արտադրությունը բերանացի անցնում է «եղիկա-

^{*} Փ. Բուզանդ, III, ԺԳ:

կան պոեզիայի զարգացման համար անհրաժեշտ նախադրյալներ» ունեցող մի այլ դարաշրջան և մի այլ միջավայր, վորը ներհակ է առաջինին: Վեպը նոր միջավայրում կարող է հարատևել, յեթե սոցիալապես ընդունելի համարվի, յեթե համապատասխանի և բավարարի նոր միջավայրի ճաշակին և գաղափարախոսությանը: Հետեւաբար պարզ է, վոր վեպն այստեղ պետք է խորը փոփոխության յենթարկվի, վերամշակվի, հարմարեցվի, համապատասխան դառնա նոր դասի կամ դասակարգի եկոնոմիկային, դասակարգային նոր հարաբերությունների համեմատ, մինչեւ վոր ոտարը, անհարազատը դառնա նոր հասարակության հոգեբանության հարազատ արտահայտությունը: Այլ կերպ չի կարելի պատկերացնել սյուժետների և գրական տեսակների (դասակարգային իմաստով) վայրեջքային և վերեջքային յերեւոյթները, վորովհետեւ «հասարակության հոգեբանությունը միշտ նպատակահարմար է նրա եկոնոմիկայի հանդեպ, միշտ համապատասխանում է նրան, միշտ վորոշվում է նրանով»:

Այդ անհրաժեշտ փոփոխությունները տեղի յեն ունենում է՝ անդիտակցաբար, վիպական մոտիվների միացման, հարակցման կարգով ու նմանությունների զուգորդության միջոցով, և՛ գիտակցաբար, խախտելով տվյալ հոգեվոր արտադրության կառուցվածք՝ վերամշակելով բովանդակությունն ու ձեւը, մտցնելով նրա մեջ նոր, հարազատ գեղարվեստական մտապատկերներ և հանելով նրանից անհարազատները, մի խոսքով, համապատասխան դարձնելով նոր սոցիալական միջավայրի գիտակցությանը: Այստեղից էլ անխուսափելիորեն առաջ են գալիս բանավոր ստեղծագործության համար այնքան բնորոշ պատմասոցիալական և կենցաղային-սովորութական խավավորումները:

Բանահյուսական տեսակներին հատուկ զարգացման այս պրոցեսը բնորոշ է և մեր «Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպի համար: Մեր այս վեպն էլ յենթակա յե յեղել կառուցվածքի, բովանդակության և ձեւի հիմնական փոփոխության:

Վիպական նման «ձեւափոխման» պատճառն այս է. XIV—XVI դարերում քայքայվում է հայ ֆեոդալական ազնվականությունը վորպես դաս: Վերանում են նրա հետ նաև ազնվականության դասային պրոֆեսիոնալ յերգիչ-վիպասանները, վորոնք հովանավորվում էին և սոցիալական պատվեր ստանում մահացող դասակարգից: Դասային քայքայման այս պրոցեսում «Սասնա ծռեր» ֆեոդալական վեպն իջնում, հասնում է տնտեսապես և սոցիալ-

լապես ֆեոդալներին ներհակ դասին, այն է՝ շինականությանը։ Այս վայրեջքն, անշուշտ, աստիճանաբար և կատարվել, մինչև վեր ազնվականության ավանդները պահպանող և մշակող պաշտական յերգիչ-վիպասաններին փոխանակել են գեղջուկ «ասացողները»։ Այսպիսով «Սասնա ծռերի» միակ ժառանգորդն ու պահպանողը դառնում և գյուղացությունը, վոր ապաքաղաքական եր դարձել շնորհիվ միջ-ֆեոդալական անվերջ կռիվների և հայրենի ու ոտար շահագործողների կեղեքման։ Յեվ այս ֆեոդալական վեպն իր նոր միջավայրում վերջնական «խմբագրության» և յենթարկվել՝ գյուղացական-աշխատավորական աշխարհացոթյան ուղղությամբ։ Վեպի գլխավոր հերոսները վերջնականապես գեղջկացել են և դարձել գյուղացության իդեալների և ձգտումների մարմնացումներ։

Վեպի այս զարգացման հետեվանքով, սակայն, ազնվականությունը վեպից դուրս չի ընկել։ Այստեղ ել յերեվան են գալիս նման ստեղծագործական կյանք ապրող նաև ուրիշ ժողովուրդների հին վեպերին հատուկ խավավորումները տարբեր դասերից։ Մինչդեռ մեր հին վեպերի մեջ շինականությունը հանդես չի գալիս, այստեղ՝ մեր նոր վեպի սոցիալական միջավայրի շրջանակները լայնանում են, ներգրավելով ֆեոդալական Հայաստանն իր յերեք հիմնական դասերով՝ ազնվականություն, հոգեվորականություն և շինականություն։ Գլխավոր հերոսներն ազնվականներ են։ Սակայն նրանք լրիվ և ցայտուն չեն պահպանել իրենց դասային առանձնատկությունները. նսեմացել և ազնվականի դասակարգային նկարագիրը։ Բայց չնայած այդ հանգամանքին, վեպի մեջ այժմ ել գոյություն ունեն մի շարք միջադեպեր և գերապրուկներ, վորոնք ցույց են տալիս, վոր վոչ հեռու անցյալում հայ ֆեոդալի գոյն ու գիտակցությունը լրիվ արտահայտված և յեղել նրա մեջ։

Վորպես շատ յերկրորդական գործող անձեր, յերեվան են գալիս նաև մի քանի հոգեվորականներ՝ յեպիսկոպոս, վարդապետ, քահանա (յերեց, տերտեր), սարկավազ և տիրացու։ Բայց և այնպես կղերական իդեոլոգիան, վորպես տիրող դասակարգի իդեոլոգիա, իշխում է վոչ միայն ազնվականության, այլ և աշխատավորական զանգվածների՝ շինականության կենցաղի և հոգեկան աշխարհի մեջ, որինակ՝ հերոսների վանք շինելը, ուխտագնացություն, մատաղ անելը, «ցասման ժամ», պատարագ, աղոթքներ, յերգումներ և այլն։

Շինականությունն և նրա ներկայացուցիչները համեմատաբար ավելի շատ են հանդես գալիս, վորպես գործող անձեր, քան հոգեվորականները։ Նրանք բացառապես պատկանում են գյուղացության ամենաչքավոր խավերին, որինակ՝ վարձու մշակներ, գութանավորներ, աղքատ վորեկայրի պառավ, գառնարած, հորթարած, նախրորդ և այլն։ Բայց ուշագրավն այն է, վոր ամբողջ վեպը յերանգավորված է գյուղացական աշխարհայեցությամբ, գյուղացական տնտեսական և սոցիալական հարաբերությամբ։ Նրա մեջ առնված են գյուղական կենցաղային՝ գծեր և այնպիսի միջադեպեր ու զրույցներ, վորոնք հասկանալի յեն գյուղական տնտեսական կյանքի պայմաններում։ Այնվականներն անգամ, վորքան էլ հիշվեն նրանք ինքեկ իշխողներ, իրենց նիստ ու կացով, մտապատկերներով և ամբողջ գիտակցությամբ, իրենց զբաղմունքով և առհասարակ կենցաղով ընդհանրապես չեն տարբերվում գյուղացիներից։ Լավագույն դեպքում նրանք կարող են համեմատվել ունեվոր գյուղացիների հետ։

Գլխավոր հերոսները չքավոր, իրավագուրկ գյուղացության իդեալն են, նրա հզոր պաշտպաններն ընդդեմ շահագործողների, բռնակալների, մի խոսքով՝ ռանչպար ժողովրդի ազատարարներն են։ Նրանք զգայուն են դեպի ժողովրդի պահանջներն ու ամեն կերպ աշխատում են կատարել նրա կամքը։

Այսպիսով «Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպը, վոր սկզբը՝ նապես ազնվական վեպ է յեղել, իջել է գյուղացական միջավայրը, վերջնականապես «ժողովրդականացել», սիրվել ու պահպանվել գյուղացու խրճիթում և հասել նույնիսկ մեր որերը, 1930-ական թվականները։

Ահա այս գեղվացումքն է մեր «Սասնա ծռերի» առանձնահատկությունը՝ համեմատած ուրիշ ժողովուրդների դիցադնական վեպերի և անգամ մեր հին վեպերի հետ։

Այժմ տեսնենք, թե ինչպես է արտացոլվել ժողովրդական կյանքը մեր վեպի մեջ։

6. ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՑԱՆՔԸ «ՍԱՍՆԱ ԾՌԵՐԻ» ՄԵՋ

«Սասնա ծռեր» չի տալիս միջնադարյան Հայաստանի սոցիալական ու տնտեսական կյանքի լրիվ պատկերը, չի տալիս իշխողների և հպատակ ռամիկ ժողովրդի փոխհարաբերությունը։

ների իրական նկարագիրը: Վեպի մեջ հիշվող մյուս դասերն ու նրանց ներկայացուցիչները (ազնվական, հոգեվորական, արհեստավոր) իրենց նիստ ու կացով, բարքերով, ինչպես ասվեց, շատ չեն տարբերվում մյուս գյուղացիներից: Համարյա բոլորովին նման են նաև նրանց ներքին, ընտանեկան կյանքի նկարագիրը:

Իշխող դասի՝ Թագավորի, ազնվականների, հոգեվորականների և աշխատավոր ժողովրդի հարաբերությունները մտերմական են: Հասարակության սոցիալական շիրտավորումը, դասային առանձնահատկությունները, ազնվականության արտոնություններն ու ռամիկ ժողովրդի կախյալ վիճակը համարյա վերացված են: Թագավորի և ժողովրդի փոխհարաբերությունները վեր են ածված, կալծես, յերկուստեք կայացրած համաձայնություն: Յեթե վեպի մեջ տեղ-տեղ հիշատակված չլինելին ֆեոդալական հարաբերությունները մատնող մի շարք գերապրուկներ, ապա դժվարությամբ հնարավոր կը լիներ նրա սկզբնական ֆեոդալական բնույթը վորոշել: Աշխատավոր գյուղացու չարքաշ կյանքը դարերի ընթացքում իր անջնջելի կնիքն է դրել վեպի վրա, նսեմացրել ֆեոդալական հարաբերությունների նկարագիրը և դարձրել գյուղացական-աշխատավորական: Այդ գերապրուկները, ազնվականության սոցիալական գծերը վերաբերում են վոչ միայն Սասունին և նրա Թագավորներին, իշխաններին, «ջոջերին» — Ազնանց կամ Ջոջանց տանը, այլ ընդհանրապես ֆեոդալական Հայաստանի տերերին: Թվենք այդ ֆեոդալական, սոցիալական գերապրուկներից մի քանիսը:

Սասունի տերերն ապրում են իրենց բերդում, վոր չինել են բլրի վրա և պարսպապատել: Բերդն ունի, ինչպես բոլոր միջնադարյան քաղաքները, «դարգահներ»: Նրա շուրջը տեղավորված է ռամիկ ժողովուրդը — «քաղաքացիք»: Ազնվականներն ունին նաև իրենց սեփական զրոսավայրերը, «սեյրանատեղերը», վորսի սարը՝ չրջապատված բարձր պարիսպներով, վոր հիշեցնում է Մոնղոլոս անտառն ու խորովակերտը (Մ. խորենացի, II, 104, Փ. Բուզանդ, III, Ը): «Ջոջերը» կառուցում են՝ յեկեղեցի, վանք, կամուրջ, վարձով և ձրի աշխատեցնելով դրանց շինարարություն վրա ռամիկ ժողովրդին: Նրանք ունին մեծ հարստություններ, խաչներ, ձիեր, զինանոցներ, շտեմարաններ և այլն: Սասունը համարում են իրենց տոհմական սեփականություն — «հայրենին», իսկ իրենց՝ այդ յերկրի ժառանգական տերեր և ունեն ժառանգաբար հորից վորդի անցնող Թագ և այլ իշխանական ատրի-

բուստներ, Վերջապես, մի քանի պատուամեդալներ համեմատ, նրանք թագավոր ել են հիշվում:

Ֆեոդալական կարգերից անցած ուրիշ գերապրուկներ ել կան. կարելի յեր այստեղ հիշատակել ևս մի յերկու տասնյակ նման գծեր, սակայն դրանք այլևս մեր վեպի հատկանշական գծերը չեն: «Թագավոր», իշխան կոչումն այստեղ անաքլոնիզմ եւ նրանք բոլորն ել գյուղացի յեն, հավասար բոլոր մյուս գյուղացիներին, սասունցիներին:

Համագյուղացիների նման նրանք զբաղվում են գլխավորապես անասնապահությամբ, մեղվաբուծությամբ, վորսորդությամբ և ապա յերկրագործությամբ: Վերջինս, հարկավ, չեր կարող կարելոր տեղ գրավել նրանց տնտեսության մեջ, յեթե նկատի ունենանք յերկրի լեռնային, քարքարոտ ընուլթը: Սասունցիները, ինչպես վկայում ե վեպի մեջ հիշվող պատմական դեպքերի ու դեմքերի գրեթե ժամանակակից պատմիչ Թ. Արծրունին, «զպէտս կերակրոցն վճարեն ի սերմանց ինչ, առաւել ի կորեակ կոչեցեալ սերմանէն, զոր ոմանք ի սով ժամանակի հաց անուանեն. և զնոյն ոռոգեալ ոտիւք ի միջոցս պրակացն կամ երկմատնի փայտատովք սերմանեալ»:

Թովմա Արծրունու այդ նկարագիրը մինչեւ վերջերս ել համապատասխանում եր սասունցիների տնտեսական զբաղմունքին: Մեր վեպի մեջ ել Սասունի բնակիչների ցանքն այդ եւ. Համարյա բոլոր պատուամեդալներ մեջ հիշվում ե «Կորկի արտը», «Կորկի արտատեր» խիստ չքավոր պառավը կամ ալեվորը, վոր իր յերեխաների միակ հույսը համարում ե այդ «Կորկի արտի» բերքը: Մի քանի պատուամեդալներում բացի «Կորկի արտից» հիշվում ե «գըլ գըլի արտը», «չաղկամի արտը», վորոնց մշակույթը նույնպես տարածված ե յեղել Սասունում, իսկ «ծուռ» հերոս Դավիթը հաճախ կրում ե «չաղկամակեր» կամ «պլեճկեր» մականունը: Սասունի նախալեռնային գոտում և ձորերում զբաղվում են վորոշ չափով նաև պտղաբուծությամբ. մշակում են նուռ, ծիրան, խնձոր և այլն: Պատրաստում են նաև նուան գինի:

Հողի մշակույթի տեսակարար կշիռը թե կյանքի և թե վեպի մեջ անչափ աննշան ե՝ համեմատած գյուղատնտեսության մյուս ձեւերի և տեսակների հետ: Դրանցից գլխավորներն են՝ անասնապահություն, մեղվաբուծություն և վորոշ չափով վորսորդու-

* Թ. Արծրունի, II, է:

թյուն: Յեվ այդ բնական եւ Սասունի լեռնային արոտները, ալպյան փարթամ բուսականությունը շատ նպաստավոր են մանավանդ անասնապահության և մեղվաբուծության համար: Յուրաքանչյուր սասունցի ունի իր խոշոր և մանր յիղջուրավոր անասունները: Սասունցին անասնապահ եւ Յեվ զարմանալի չե այդ, քանի վոր վոչ միայն ուսմիկ ժողովուրդը՝ գյուղացիներն ու քաղաքացիները, այլ և վեպի կենտրոնական հերոս — «Թագավոր-բազն» Դավիթը մերթ դառնում ե տավարած (նախորդ) և հորթարած, մերթ հովիվ և գառնարած:

Սասունի մեղրն ել հռչակված ե նաև յիրկրի սահմաններից դուրս: Մանուկ Դավիթն ոտարության մեջ, Մսրա Մելիքի տանը կերակրվում ե հայրենական մեղր ու կարագով: Մարութա վանքի պահապան փահլեվանների կերը «որեն մեկ տիկ կարագ եր, մեկ՝ մեղր» և այլն:

Լեռներում, խոր ձորերում և դարավոր անտառներում բազմաթիվ գիշատիչ գազաններ (առյուծ, վագր, արջ, գայլ, աղվես և այլն) կան, վորոնք բնակիչներին սարսափ են ազդում և ֆեանսներ հանցնում: Սասունցիների կռիվը գազանների դեմ ուժեղ ե և կազմակերպված: Վորսի յեն դուրս գալիս խմբերով և մենակ (Առյուծաձեկ Մհերի, Դավթի, Ջենով Հովանի, Գեուի Թորոսի և համաքաղաքացիների վորսորդությունը լեռներում, մասնավորապես Սեվ սարում, Սեղան սարում, Ծովասարում և Ալագ սարում), Այդ ևս հիշատակում ե Թովմա Արծրունին, յերբ գրում ե՝ «Եւ են ստացեալ զէնս աշտեայս հանապաղ կրելով ընդ ինքեանս, ի պատրաստութիւն գազանացն որք ի լերինն բնակեն»:^{*}

Բացի բնակչության անվտանգությունը պաշտպանելու հանգամանքից՝ վորսորդությունն ունի նաև տնտեսական մեծ նշանակություն: Մի քանի վայրի կենդանիների (նապաստակ, մառալ, Վերու այծ), խազալ, «վերու վոչխար») միսն ուտում են, մյուսների մորթը քուրք են շինում և հագնում:

Մեր վեպի մեջ, ինչպես և մինչեւ վերջերս Սասունում, կարեւոր տեղ ե գրավում նաև Թռչնորսությունը: Դավիթը բազեյով լոր ե բռնում կամ նետ ու աղեղով լոր և այլ Թռչուններ կոտորում: Թռչնորսությամբ են զբաղվում նաև մյուս հերոսները՝ Սասնասարն ու Բաղդասարը, Առյուծաձեկ Մհերն և ուրիշները:

Տնտեսական կյանքի համեմատ ե նույնպես սասունցիների

^{*} Թովմա Արծրունի, II, 6:

ընտանեկան և հասարակական կյանքը: Ծննդյան որից տկամած սասունցի «ծուռը» պատրաստվում է չարքաշ կյանքի համար: Յեթե հաշվի չառնենք նրանց մանկության առաջին տարիները, յերբ «ծուռն» անհոգ խաղով են տարվում, այն ել հայկական բոլոր գյուղերին հատուկ խաղերով, ինչպես՝ տրնդոստի, սնդուկ-պնդուկ («սանդուխա բիր բոխա»), ճլորթի («ճղոր»), ճան, հոլ և այլն, ապա 7—8 տարեկան հասակից սկսած՝ նրանք գործակցում են իրենց ծնողներին տնտեսության մեջ: Մանուկ և պատանի «ծուռը» դառնում են՝ զառնարած, հովիվ, հորթարած, տավարած, հոտաղ ու հողագործ: Իգական սեռն ել իր համապատասխան աշխատանքներն է կատարում՝ քարգահ, թեշիկ պլտ-տացնել, կովկիթ, բեր, լվացք, կերակուր պատրաստել և այլն:

Գրագիտությունը յերկեսն «ծուռի» միջավայրում այնքան ել տարածված չե: Քչերն են սովորում: Գրագետ են հիշվում՝ Դավիթը, Խանդութը, Գոհարը, Սանասարն ու Բաղդասարը և այլք: Հատուկ դպրոցներ չկան: Դասատունները հոգեվոր դասից են. դասավանդությունն ել, հարկավ, նահապետական յեղանակով է տեղի ունենում: Սալմոս ասել կամ կարդալ, «թուղթ» գրել:

Հասակավոր «ծուռի» (տղամարդ և կին) զբաղմունքն ել չի տարբերվում մեր վերջին շրջանի գյուղացիների սովորական տնտեսական աշխատանքներից: Տնից դուրս յեղած աշխատանքը տղամարդու գործն է, իսկ տնամիջինը՝ կնոջ: Կանայք զբաղվում են նաև բժշկությամբ, ռամդարությամբ, զբրացությամբ:

Կնոջ և տղամարդու հարաբերությունն ընտանիքի ներսում նահապետական ել Կինը խոնարհ է և համեստ. նա յենթարկվում է իր ամուսնուն, վորովհետեվ «տղամարդ վոր կա՝ գլուխ է. կնիկ վոր կա՝ վոտ է», կամ «երիկի խոսքը կոտրել չեղնի»: Տղամարդու իդեալը կտրճությունն է, կնոջը՝ հավատարմությունը: Սերն ու համերաշխությունն իշխում են նահապետական այդ ընտանիքում. այստեղ վերաբերմունքն ընդհանրապես կոպիտ է և բռի, չի բացասվում անգամ կնոջն աքացի տալը: Ծնողների վառ ձգտումն ու իլձն է սերունդ ունենալը: Տղամարդու կողմից կնոջ հանդեպ անհավատարիմ լինելն «ոլենքով» արդարացվում ել:

«Ծուռը» — տղամարդ և կին (հերոսուհիները) զբաղվում են գինավարժությամբ, հմուտ են ասպետական — «փահլեվանական» մրցախաղերի մեջ:

Ժառանգական իրավունքը հորից անցնում է վորդուն: Բոլորը յենթարկվում են ընտանիքի մեծին, ավագին: Յեթե ժա-

ռանգն անչափահաս է, հորեղբայրները կամ քեռիները խնամում են նրան մինչևի վարժունքի հասնելը, ապա իշխանությունն՝ հանձնում որինական ժառանգին։ Նահապետական այս որենքի խախտումներ սակավ են լինում։

Կրոնական զգացմունքը, սնոտիապաշտությունը «ծռերի» մեջ վառ է։ Սրբերի պաշտամունքը, ուխտագնացությունը, յերդումը, անեծքը, ալոթքը, յեկեղեցի շինելը սովորական յերեվոյթ է։ Յերդմնագնացությունը մեծ մեղք է համարվում։ Հոգեվոր դասը հարգված է։

Նահապետական կենցաղի պայմաններում արյան վրիժառությունն էլ «որենքով» սրբագործված է «ծռերի» կյանքում։

Ընդհանրապես մեր վեպը հարուստ է նահապետական հասարակությանը վերաբերող կենցաղային գծերով։ Առանց չափազանցության կարելի չի ասել, վոր «Սասնա ծռերի» պատումներն ամբողջությամբ առած բազմակողմանի արտացոլում են վոչ միայն Սասունի, այլ և լեռնային և նախալեռնային գոտիների հայկական գյուղերի նախահղափոխական շրջանի քայքայվող նահապետական տնտեսությունն ու կենցաղը, աշխատավոր գյուղացու գոյն ու գիտակցությունը։

Բավականանա՞նք այստեղ սոցիալ-տնտեսական այս հակիրճ նկարագրով և մի քանի խոսքով բնութագրենք վեպն ըստ ձևվի։

7. ՎԵՊԻ ԱՐՎԵՍՏԸ

Ասացողների հավաստիացումներին համեմատ՝ մեր վեպը 40 «ճյուղ» է ունեցել, 40 կենտրոնական հերոսներ։ Թե ինչ են հասկանում ասացողները «ճյուղի» տակ կամ վորոնք են այդ 40 հերոսները, հնարավոր չի պարզել։ Նրանց վկայություններն այդ մասին հակասական են։ Վոմանք «ճյուղ» ասելով՝ հասկանում են վիպական ամբողջական մի հատված, մյուսները՝ մի ընդարձակ պատմվածք հերոսներից մեկի մասին և այլն։

Անշուշտ 40 թիվը վիպական չափազանցություն է, յերեվակայության արդյունք։ Համենայն դեպս պարզ է մի բան, վոր մեր վեպը, գոյություն ունեցող պատումների համեմատ, ինչպես վերը տեսանք, բաժանվում է ըստ սերունդների 4 մասի, այն է՝ 1. Սանասար և Բաղդասար, 2. Մեծ կամ Առյուծաձեվ Մհեր, 3. Դավիթ և Մարա Մելիք (Բաղդադի խալիֆա) և 4. Պըզ-

տիկ Մհեր, «Ճյուղերի» թիֆլ՝ ըստ վիպական հատվածների՝ ավելի յե. Հիմնական հատվածները կամ մասերն ապրիլիս են յեղել անկախ, վորովհետեւ ասացողներից վրմանք գիտեն միայն այս կամ այն հատվածը, կամ մի քանիսը, կամ թե բոլորը միասին են պատմում, սակայն ամեն անգամ հիշում են՝ վոր այսինչ տեղը վերջանում ե «Ճյուղը» և սկսվում ե մի նոր «Ճյուղ»։ «Ճյուղը» նրանք հաճախ վերջացնում են «ողորմիս»-ով։

Վիպական մեծ ու փոքր հատվածներով են պատմվել և ասվել նաև ուրիշ ժողովուրդների դիցազնական վեպերը, ինչպես որինա կ՝ ռուսական БЫЛЫՆները, սերբական, ֆիննական, քրդական հերոսական և սիրային վիպերգությունները։ Մի քանի ժողովուրդների վիպական յերգերը ժամանակի ընթացքում մեկ կամ մի քանի անհատ բանաստեղծների ձեռքով ի մի յեն հավաքվել, գրավոր ձեւակերպվել, և այդպիսով ստեղծվել ե մի ամբողջական մեծ վիպասանություն՝ գեղարվեստական միասնական կառուցվածքով, հերոսների հաջորդականությամբ և մի ընդհանուր գործողության միությամբ, որինակ՝ հին հունական, պարսկական, գերմանական, ֆիննական, ֆրանսական և ուրիշ վիպասանությունները։

«Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպն այլ բախտի յե արժանացել։ Դա գրավոր գեղարվեստական մշակման չի յենթարկվել, գրով չի դրոյմվել անցյալում։ Ժամանակի ընթացքում զանազան ասացողներ աշխատել են բերանացի ձեւավորել այդ կենտրոնացումը, կառուցվածքային միասնականություն առաջացնել և ստեղծել մի ամբողջական վիպասանություն։ Դրա հետեւյալքով առաջացել են զանազան, իրարից անկախ ամբողջական տարբեր խմբեր և տարբեր պատումներ։ Վեպի բոլոր պատումները բաժանվում են յերեք հիմնական խմբերի՝ ա. Մուկաց, բ. Մշու և գ. Պարսկահայերի։ Բացի դրանցից՝ գոյություն ունեն խառն Մուկաց և Մշու պատումներ։ Վիպական ստեղծագործության այս պրոցեսը «Սասնա ծռերի» առանձնահատկությունն ե հանդիսանում։

Մեր վեպի սյուժետիկան հարուստ ե։ Այստեղ մեր առաջ ծավալվում են և՛ հեքաթային սյուժետներ ու մոտիֆներ, և՛ առասպելներ, և՛ դիցազնական սխրագործություններով լի յերգեր ու զրույցներ, և՛ պատմական-իրական միջադեպեր (պատերազմ, ռազմական մենամարտեր, ասպետական մրցումներ և վարժություններ) և՛ իրական-կենցաղային պատկերներ ու տեսարան-

ներ (ուխտազնացություն, «ցաւման ժամ», ամուսնություն, ծնունդ ու մահ, պար ու խաղ)։

Վեպի հերոսները բնութագրված են ռեալիստական յեղանակով։ Հերոսները կենդանի յեն և միջավայրին հարազատ։ Խորթություն, մոացածին գծեր չկա նրանց հոգեկան աշխարհում։ Մանավանդ մեծ սիրով և հոգեբանորեն ճիշտ ու հարազատ են կերտված Դավթի և Խանդութի բնավորությունները, մեծ վարպետությամբ՝ Ձենով Հովանի բարդ զգացումները և ընդարձակ մանրամասնություններով Մսրա Մելիքի (Բաղդադի խալիֆայի) ապրումներն ու դավադիր ծրագրերը, և ընդհանրապես հերոսների միմյանց հետ ունեցած հարաբերությունները։

Վեպի լեզուն նվազ պատկերավոր է։ Կրկնություններ, փոխաբերություններ, համեմատություններ, հակադրություններ և այլն համեմատաբար ավելի հազվադեպ են, քան ուրիշ ժողովուրդների վեպերի մեջ։ Վեպի վոճը հակիրճ է, հարուստ դարձվածքներով և ասույթներով. պատմվածքը՝ վերին աստիճանի պարզ, կենդանի և համակող, Մեր վիպասանները, գյուղացի ասացողներն ազդում են ունկնդիրների վրա վոչ թե վառ, գունագեղ, հաճախ կրկնվող, դանդաղ առաջ շարժվող, արվեստական պատկերներով ու մտապատկերներով, այլ հերոսների հոգեբանորեն իրար հաջորդող գործողությունների պատմվածքով, վորժնք դիտմանիկ են և զարմանալի արագությամբ են փոխվում, զարգանում։ Դա յե մեր վեպի հմայքը, դա յե նրա գեղարվեստական հիմնական արժանիքներից մեկը։

«Սասնա ծռերի» պատումների մեծ մասը վոտանավոր է, «յամբական պարզոտնյա ազատ վոտանավոր անապետի խառնուրդով և անապետյան ազատ վոտանավոր յամբի խառնուրդով»։ Այդ վոտանավորները «սովորաբար միմյանց հետ խառն գործ են ածվում անխտիր, բայց իրենց թվով իշխող մնում են յամբական տողերը։ Հաճախ դրանց հետ միանում են և մաքուր յամբական ու մաքուր անապետյան տողեր, և յերբեմն նույնիսկ յամբական տողեր ազատ վոտքերի (ազատ տակտերի) խառնուրդով, այլ և պատահում են տողեր, վորոնց մեջ յամբերն ու անապետները հավասարաթիվ են, կամ վորոնք ունին 5+5 (5=3+2 կամ 2+3), կամ մի այլ անդամավոր կազմություն, ինչպես և 4+3+3=2+2+3+3... Այսպիսի գործածությամբ այդ ազատ վոտանավորներն իսկապես խառն վոտանավորներ են,

միայն վոչ թե անգամներով հորինված... , այլ պարզ վոտքերով»^{*}

Այսպիսի ազատ վոտանավորներով են, բայց միայն հանգերով, մեր ժողովրդական վիպական յերգերն ևս, ինչպես՝ «Մոկաց Միրգեն», «Ասլան ալեն», «Նարեկացին», «Կարոս խաչը» և «Ալեքսիանոսը»:

«Սասնա ծռերի» պատումների մեծ մասի «ռիթմական վոտքը՝ լսելի յե ավելի պատմական ու նկարագրական հատվածների, ինչպես և յերգերի մեջ. ռիթմը համեմատաբար պակաս և կարճ խոսակցությունների մեջ»^{*} Այս վերջին հանգամանքը թերևս բացատրվում է նրանով, վոր ներկայիս (XIX դարի վերջերի և մեր որերի) ասացողները պրոֆեսիոնալ վիպասաններ չեն, ինչպես անցյալում, յերբ վեպը հանդիսանալով տիրող դասակարգի իդեոլոգիայի արտահայտությունը՝ մշակվում էր պրոֆեսիոնալ յերգիչների, վիպասանների միջավայրում, այլ և նրանով, վոր վերջին շրջանի ասացողները մոռացել են վեպը կամ ունկնդիրներին հասկանալի լինելու համար՝ հաճախ ավելացնում են բացատրական բառեր, արտահայտություններ և դարձվածքներ. Բացի այդ՝ ասացողները բանահանգներին գրի առնելու դյուրություն տալու նպատակով՝ դանդաղ են պատմել և խախտել ռիթմը, ինչպես և բանահանգները հաճախ չեն կարողացել հարազատությամբ գրի առնել և պահպանել ասմունքի ռիթմը:

Վոտանավորի չափը համեմայն դեպս անաղարտ է մնացել յերգերի և յերգախառն հատվածների մեջ: Յեթե այդ հատվածների վոտանավորը համեմատելու լինենք «ասվող», գլխավորապես, նկարագրական կտորների վոտանավորների հետ, ապա առանձին տարբերություն չենք գտնիլ դրանց մեջ: Իերենք մի քանի ուրինակ յերգերից և «արձակ» հատվածներից:

«Թը ժողվի 'մ խազար խինգ խարիր խամար
Նորալուկ մանուկ (եր)».

Թը ժողվի 'մ խազար խինգ խարիր խամար
Լահ բեղդար տղա (եր)»...

^{*} «Սասնա ծռեր» վեպի վոտանավորի մասին մանրամասնություններ տես՝ Մ. Աբեղյան, «Հայոց լեզվի տաղաչափություն», Յերեվան 1933 թ., յերես 360—370, և նույն հեղինակի՝ «Դավիթ և Մհեր», առաջաբան, այս հրատարակության, յերես 4—6:

Կամ

«Ինչ մորեն մեկնիր իմ,
Մարդու բարեկ չեմ տվի.
Եսոր զՀամտոլն եմ տեսի,
Հախուց բարեկ եմ տվի,
Լզճ, հախուց բարեկ եմ տվի»:

Կամ

«Բաց երեք ձիւ տունիր, բաց երեք.
Վիր մեկ եր, երիր իմ երկուս.
Վիր երկուս եր, երիր իմ ութ.
Վիր տաս եր, երիր իմ քսան»...

Կամ

«Դավիթ, տո՛ւ մը՝ զարնե,
Դավիթ, տո՛ւ մը՝ զարնե,
Մեր նորալուկ մեկ տակ մանուկին».*

Բերենք մի յերկու հատված ել վոչ յերգերից, այսպես կոչված «արձակից»:

«Քանուուտն տարի անցավ,
Գոհար խաթուտն մեռավ:
Մհեր երավ, զո՛ւր ձին խեծավ,
Գնաց, նեճիր աներ:
Նեճիրվանքտեր զՄհեր բռնեցին,
Տարան, թլեցին խուր վե»:

Կամ

«Դավիթ լպտրականիր, աղվիսնիր, կուզիր
Ժողվից, առից, իպի, լից մանչ քաղքին:
Քաղքից ելան չոկըցին ուրանց գանուիր, տարան:
Ամեն մեկ ինչքանդար կպեր,
Լպտրակ, աղվիս, կուզ՝ տարան խիտ:
Լպտրակ զինիցին խատ ուլիւուտն, կերան.
Աղվիս, կուզ երին քուրք, խազան»:

Կամ

«Տնվիթ լսեց Ծենով Հովանի ծեն,
Հիշաց, աղոթք ալաց, կանչեց.

* Վերը բերված բոլոր հատվածները յերգեր են:

«Յն, խեր կենդանին,
Մարաթկա Պանցր Ասվարածին,
Խաչ Պատրաստի յեմ աջ թիվին,
Զնջըլներ կտոր-կտոր ինին,
Ամեն ողակ տաս մարթ սպանին»:
Տավիթ կանչեց, ծին տոճըկեց.
Տոճըկելուն պես՝ զնջըլներ կտրտեց.
Հըմեն ողակներ ցիրուցան արաց.
Հըմեն ողակ տաս մարթ սպանեց:
Նորեն քչեց, ընկավ զորքի մեջ.
Ել մ' ել ջարդ ու կտոր արաց.
Զորքեր վախացան, փախան»:

«Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպը հայ հասարակության զարգացման նախընթաց ետապների բազմակողմանի և բովանդակալից արտահայտությունն է իր ծագումով, ինչպես տեսանք, ֆեոդալական, դարերի ընթացքում իջած հայ նահապետական գյուղի սոցիալական միջավայրը, այդ վեպը հիմնովին վերամշակվել, ձեվափոխվել է և համապատասխանել նահապետական գյուղի աշխատավորության գոյին ու գիտակցությանը:

«Սասնա ծռերը» յենթադրում են հայկական առասպելաբանությունը, այսինքն՝ «բնությունն ու հասարակական ձեվերը, վորոնք անգիտակցական յեղանակով մշակված են արդեն ժողովրդի յերեվակայության միջոցով»*: Առանց այդ նախադրյալի մեր վեպը չեր կարող առաջանալ, զարգանալ, գեղարվեստորեն ձեվակերպվել և հարատեվել:

Կ. Մարքսը՝ բնութագրելով հունական արվեստն ու դիցազոներգությունը, ասում է. «Այնպիսի մի հասարակական զարգացում, վորը ժխտում է ամեն մի առասպելաբանական վերաբերմունք դեպի բնությունը, ինչպես և բնության ամեն մի առասպելաբանումն, վորն այդպիսով գեղարվեստագետից պահանջում է առասպելաբանությունից անկախ մի յերեվակայություն, [չեր կարող] ամենեվին [հունական գեղարվեստի համար հող հանդիսանալ]»*: Գիտական սոցիալիզմի հանճարեղ հիմնադրի այս սպա-

* Karl Marx, „Zur Kritik der Politischen Ökonomie, Volksausgabe, besorgt vom Marx-Engels-Lenin-Institut, Moskau-Leningrad 1934, յեր, 247- հարդ Մարքս, Գաղափարաբանության քննադատության շուրջը, Թարգմ. Քազ. Ավդալբեգյան, Ցերեվան 1932, յերես 67—68:

ռիչ բնորոշումը լրիվ վերաբերում է նաև հայկական «Սասնա ծռերին»։ Յեվ իսկապես, Աքիլլեսն ու Դավիթը չեյին կարող գոյություն ունենալ վառողի և կապարի, Ձենով Հովանը՝ ռադիոյի և բարձրախոսի ժամանակ, ինչպես և ընդհանրապես «Ելիականն» ու «Սասնա ծռերը» տպագրական մամուլի և տպագրական մեքենայի հետ միասին, «Յեվ միթե անխուսափելիորեն չեն վերանում յերգերը, զրույցներն ու մուսաները, հետեվաբար և վիպական բանաստեղծության համար անհրաժեշտ պայմանները տպագրական մամուլի ժամանակ»։*

«Սասնա ծռեր» վեպն անկրկնելի է, ինչպես «մարդս չի կարող նորից յերեխա դառնալ, այլապես նա ծաղրի առարկա կը լինի»։ Նրա հմայքը, նրա «արվեստը հետեվանք է այդ միջավայրի և անքակտելիորեն կապված է այն հանգամանքի հետ, վոր չհասունացած հասարակական պայմանները, վորոնց մեջ ծագել է այդ արվեստն և կարող եր միայն իր ծագումն առնել, յերբեք չպիտի կարողանան վերադառնալ»։** Մեր դարաշրջանում նման վեպեր բոլորովին չեն կարող ստեղծագործվել։ Այդ վեպը կը մնա, վորպես հայ ժողովրդի անցած դարավոր կյանքի մի լիարյուն և անաղարտ հուշարձան, վորն ունի իր անժխտելի թովչանքը և վորը կը շարունակի գեղարվեստական հաճույք պատճառել։

Բուռն վոգեվորությամբ սոցիալիզմ կառուցող պրոլետարիատը, մարդկային հասարակության կուլտուրական արժեքների որինական այդ միակ ժառանգորդը, մեծ սիրով կ'ընդունի «Սասնա ծռերը», հայ ժողովրդի «մանկության» աք հուշարձանը, կը կարդա այն և կը վոգեվորվի դաժան մեղիքներին և խալիֆաներին ջախջախող, ընդհակառակն աշխատավոր ժողովրդին պաշտպանող «բատրակ» Դավթով։

Գրոֆեսոր ՄԱՆՈՒԿ ԱՔԵՂՅԱՆ
ԿԱՐԱՊԵՏ ՄԵԼԻՔ-ՈՂԱՆՋԱՆՅԱՆ

* Անդ, գերմ. բնագիր, յերես 248=հայ թարգմ., յերես 88:

** Անդ, գերմ. բնագիր, յերես 248=հայ թարգմ., յերես 88:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԱԽԱԲԱՆ

1. Խմբագրությունս՝ ՀՍԽՀ Պետհրատի հանձնարարությամբ՝ հավաքել, դասավորել և խմբագրել ե «Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպի ցարդ հրատարակված, ինչպես և անտիպ ու նոր գրի առնված պատումները, կատարելով այդ յերկարատեմ աշխատանքները՝ խմբագրությունս անվերապահորեն իրեն պատասխանատու յե համարում ամբողջ հրատարակության միմիայն գիտական կողմի համար:

2. Յիրեք տարի անընդհատ աշխատելով՝ խմբագրությունս ի վիճակի յե յեղել հավաքելու և մանրակրկիտ քննության առնելու «Սասնա ծռերի» մոտ 65 պատում: Դրանցից ներկա հրատարակության մեջ տեղ են գտել ասիտի բոլոր լույս տեսածները, Անտիպ պատումների նկատմամբ այլ սկզբունք ե կիրառված, այն ե՝ հրատարակության համար պատրաստել միայն այն պատումները, վորոնք կամ բովանդակության տեսակետից նորություն են հանդիսանում, պարունակելով, նոր միջադեպեր և սյուժետներ, կամ նվազ չափով ունենալով այդ հատկությունից՝ ներկայացնում են ըստ ձեմի և վոճի ակնառու գեղարվեստական արժեք (վոտանավոր, գեղեցիկ պատկերներ, ճկուն և հարուստ լեզու և այլն):

«Սասնա ծռերի» պատումները լույս են ընծայվում յերկու հատորով: Հատորների համար հիմք են ընդունված պատումների լեզվական-բարբոսային հատկանիշները: Առաջին հատորի մեջ տեղ են գտել գլխավորապես Վանա բարբառով և յենթաբարբառներով (Մոկաց, Շատախի, Նարեկի, Կաճետի և այլն) «ասված» պատումները, ինչպես և մի քանի խառն պատումներ, վորոնք կրելով այդ բարբառների ազդեցությունը, կառուցվածքով և լովանդակությամբ անպայման պատկանում են այս խմբին: Յերկրորդ հատորի մեջ լույս կը տեսնեն Տարոնի—Մշու բարբառին և նրա յենթաբարբառներին (Սասուն, Խլաթ, Ալաշ-

կերտ, Ապարան, Նոր-Բայազետ և այլն) պատկանող, ինչպես և վորոշ չափով մեկուսի մնացած Պարսկահայոց բարբառով «ասված» պատուամենբր:

Լեզվական հատկանիշներով կատարված այս բաժանումը համապատասխանում է զարմանալի կերպով և պատուամենբրի բովանդակությանը: Պատուամենբրի այդ յերեք հիմնական խմբերը (Մոկաց, Մշու և Պարսկահայոց) պարզ ցույց են տալիս, վոր մեր «Սասնա ծռեր» ժողովրդական վեպը հիմնականում զարգացման վիպական յերեք կենտրոն է ունեցել և այդ կենտրոններից հը դուրս գալով՝ տարածվել է յուրաքանչյուր բարբառի սահմաններում:

3. Հատորների մեջ տեղ են գտել մի քանի պատուամենբր, վորոնք բովանդակությամբ և ձևով քիչ են տարբերվում միմյանցից: Այս հանգամանքը կարող է շատերին յայնպես թվալ, վոր խմբագրությունն շեղվել է իր նախընտրած հիմնական սկզբբունքից, այսինքն՝ լույս ընծայել միայն այնպիսի պատուամենբր, վորոնց բովանդակության մեջ նորություններ կան և ձևով ել վորոշ գեղարվեստական արժեք են ներկայայնում: Կասկածելի կամ վիճարկելի այդպիսի պատուամենբրն արժեքավոր են այլ տեսակետից: Դրանցից յերկուսը (ՃՃ Ժ և ԺԱ) պատկանում են միևնույն աւագող Վարդան Մուխսի-Բնդիկյանին, վորն «ասել»—պատմել է տարբեր ժամանակներում (1911 և 1916 թ. թ.) ու հանգամանքներում (տե՛ս պատումի առաջաբան, յերես 473—4), իսկ մյուս յերկուսը՝ յերկու տալբեր ասացողների, վարպետին ու աշակերտին, հորն ու վորդուն: Այդ պատուամենբրից յուրաքանչյուր գույգի համեմատությունը միմյանց հետ ցույց է տալիս, թե ինչպես միևնույն պատումը ժամանակի ընթացքում փոփոխության է յենթարկվում հապավման և հավելման գծով, ինչ նորանոր ազդեցություններ կրում սերնդից սերունդ անցնելով կամ սոցիալական նոր միջավայր ընկնելով: Վոչ միայն մեր, այլ և ընդհանրապես բոլոր ժողովուրդների վեպերի—եպոսների գոյացման ու զարգացման պատմության համար այդպիսի պատուամենբրը բացառիկ արժեք են ներկայացնում:

4. Պատուամենբրն ըստ կարգի դասավորելիս՝ հիմք է ընդունված գլխավորապես զրանցման ժամանակագրական հաջորդականությունը: Տեղ-տեղ խախտված է այդ սկզբունքն և իրար հաջորդում են տարբեր ժամանակներում գրի առնված մի շարք պատուամենբր: Այս շեղումը գիտակցաբար է կատարված: Այդպիսի

պատումները պատկանում են վիպասանական մեկ դպրոցի և հաճախ լրացնում են միմյանց ըստ բովանդակությամբ:

5. Պատումների բնագրի վրա խմբագրությունս կատարել է հետևյալ աշխատանքը.

ա. Պատումների մեծագույն մասը դիտել է վորպես Խաչատուր վոտանավոր և արձակ տպվածք կամ ձեռագիրը տողատել է, կամ վերանայել բանահավաքների տողատածը:

բ. Տողատելուց հետո պատումները բաժանել է հիմնական ընդարձակ հատվածների, յուրաքանչյուրին տալով վերնագրեր, իսկ նրանց ստորաբաժանումներին, փոքրիկ դրվագներին՝ յեղթավերնագրեր: Այսպիսի բաժանումները դարձնում են վեպի կառուցվածքն ու բովանդակությունն ավելի դյուրամբուհելի և կոնկրետ թե՛ ընդհանրապես ընթերցանության և թե՛ մանավանդ ուսումնասիրության համար:

գ. Պատումների ուղղագրությունը վեր է ածված նոր ուղղագրության, վորն ավելի անշփոթ է արտահայտում բարբառային հնչյունական հատկությունները. չորս հնչյունի համար, վորոնք գրական լիզվի մեջ չկան, ձուլել են տրված առանձին տպագրական նիշեր. դրանք են՝ օ, ո, ու և յ (տես Բարբառային քերականական գիտելիքներ): Բնագիրների ուղղագրության աշխատանքը դյուրին չէր, յեթե նկատի ունենանք, վոր բանահավաքները չեն հետեւել միատեսակ ուղղագրության և հաճախ միեւնույն բառը միեւնույն պատումի մեջ տարբեր ձեւերով են գրել: Դրա պատճառներն շատ են, նախ՝ բանահավաքների մեծ մասը չի հետեւել գիտական ուղղագրության, համարելով այն յերկրորդական հանգամանք վեպի պատմական-գեղարվեստական արժեքի համեմատությամբ. յերկրորդ՝ հաճախ այս կամ այն հնչյունը տառադարձելիս՝ նրանք գրել են այս կամ այն տառանիշը, բայց չեն նշել, թե վոր հնչյունն է դա արտաբերում, որինակ, գրում են՝ «յեղեղ», բայց չեն ծանոթագրում՝ համապատասխանում է այն «յ»-ին, թե՛ «յ»-ին. յերրորդ՝ անփուլթ վերաբերմունք դեպի բարբառի ուղղագրությունը, այսինքն՝ հիմք ընդունելով այս կամ այն տառադարձության սկզբունքը՝ բանահավաքները հետեւողականորեն չեն կիրառել այն ամբողջ պատումի մեջ, մեկ գրել են «յելավ», մեկ՝ «հելավ», մեկ էլ՝ «ելավ»: Այդ ամենի հետեւանքով հնարավոր չի յեղել ցանկալի ճշտությամբ պահելու Խաչատումների մեջ բարբառային հնչյունները:

Բարբառային հնչյունական նրբությունները տառադարձելու

Ե. Բանահավաքների ձեռագիր պատումները մեջ կրկնվող դարձվածքները, հատվածները (այս վերաբերում ե գլխավորապես յերգերին, բանաձեռներին — ֆորմուլներին կամ նախնականում յերգված կտորներին) գրի չեն առնված, այլ յերկրորդ անգամ հիշվելիս՝ ընդհատված են բազմակետերով: Հրատարակչները հաճախ այդպես ել տպագրության են հանձնել: Այդպիսի ընդհատումները վերականգնված են, հիմք ընդունելով պատումի այդ հատվածի լրիվ բնագիրը, Վոր մեկ կամ յերկու անգամ մինչ այդ կրկնված ե յեղել:

Բանահավաքների անփգւթ գրանցման, գուցե ձեռագիրների վոչ պարզ և դուրընթիռնելի լինելու հետեվանքով, մի շարք բառեր, դարձվածքներ և վոճեր սխալ են վերծանված և տպագրված հրատարակչների կողմից: Այդպիսի թերություններն ել ուղղված են և վերականգնված նույն պատումների մեջ կրկնված նույնանման դեպքերի հիմամբ կամ հարց ու փորձի միջոցով տեղացիներից, յերբեմն ել հենց պատումի ասացողներից:

6. Պատումների բնագիրների լեզուն հեշտ հասկանալի դարձնելու համար յուրաքանչյուր բարբառային խմբին կցված ե առանձին ներածական — «Գերականական գիտելիքներ» վերնագրով: Այդ ներածականներով խմբագրությունս նպատակ չի ունեցել տալու տվյալ բարբառի մանրամասն և հիմնավորված ուսումնասիրությունը, այլ բավականացել ե՝ նշելու միայն բարբառային առանձնահատկությունները՝ համեմատած հին ու նոր գրական լեզվի հետ:

7. Մեր ժողովրդական վեպի տարածման սահմանները, ինչպես և հերոսների գործողության վայրերը ցույց տալու նպատակով՝ կազմված են յերկու աշխարհագրական քարտեզներ:

8. Ասացողների միջավայրը կոնկրետ ներկայացնելու համար պատումների յուրաքանչյուր խմբին, յերբեմն և յենթախմբին կցված ե հատուկ ներածություն, Վորի մեջ տրված են Վորոչ տեղեկություններ չրջանի կամ գավառի աշխարհագրության, պատմական անցյալի, վերջին (մինչ իմպերիալիստական պատերազմը) չրջանի բնակչության հոգեվոր աշխարհի՝ ֆուկլորի, կրթական մակարդակի և մի քանի այլ կարեվոր խնդիրների մասին:

Այդպիսի գիտելիքներն անհրաժեշտ են ասացողներին լրիվ ըմբռնելու և բնութագրելու համար, ինչպես և նշելու սոցիալական միջավայրի ազդեցությունները, Վորոնց նա (ասացողը) յենթակա յե յեղել, և ընդգծելու նրա ստեղծագործական կարո-

դուժյուզները: Հենց այդ տեսակետից յեղնելով, աշխատել ենք հնարավորության սահմաններում մանրամասն նկարագրել ասացողների կյանքը, նշել նրանց բանահյուսական ծանոթությունների սահմանները: Տպագրվում են նաև ասացողներից մի քանիսի լուսանկարները: Մեծամասնությունը լուսանկար չունի:

Ցավոք, այդ տեղեկությունները լրիվ չեն, վորովհետև մեր ավագ սերնդի բանահավաքներից վոմանք նվազ կարելիություն են տվել դրանց և բավականացել են հիշատակելով միայն ասացողների անունները (վոմանք այդ ել չեն արել) կամ հաղորդել են նրանց մասին մի յերկու կցկտուր տեղեկություններ:

9. Առասպելական, վիպական, պատմական և կենցաղային յերեվույթները, դեպքերն ու իրադարձություններն ընթերցողներին մատչելի դարձնելու նպատակով, խմբագրությունս յերկրորդ հատորին կցում ե ամենաանհրաժեշտ և կարելիութեամբ ծանոթագրությունները: Անշուշտ հնարավոր եր շատ ավելի ընդարձակել և մանրամասնել ծանոթագրությունները, պատմահամեմատական յեղանակով մեջ բերելով հայ և ոտար առասպելներից, վեպերից ու հավատալիքներից բազմաթիվ գուգահեռ որինակներ, սակայն այդպիսի աշխատանքը շատ կ'ընդարձակել ծանոթագրությունների շրջանակները: Խմբագրությանս նպատակն ավելի կոնկրետ ե յեղելու նա ցանկացել ե հավելյալ գիտելիքներով բավարարել միջին ընթերցողին՝ հաղթահարելու կարդալու ժամանակ հանդիպած դժվարությունները:

Ծանոթագրությունների համար կարելիոր մի շարք բառեր, անուններ, ինչպես և սովորույթներ տեղ են գտել Բ. հատորի վերջում՝ բառարանում, հատուկ անունների ցուցակում և առարկայական ցուցակում:

10. Մեր ժողովրդական վեպն ուսումնասիրող բանասերների, ինչպես և գրողների ու գրականագետների հետազոտական աշխատանքները դյուրացնելու նպատակով՝ կազմված ե վեպի բոլոր պատումների գրվագների ու միջադեպերի համաբարբառ, այսինքն՝ մի վերնագրի տակ համախմբված ե բոլոր պատումներում յեղած միևնույն նյութը: Այս կերպ ընթերցողն, առավել ևս ուսումնասիրողը, հնարավորություն կ'ունենա, հարկավոր դեպքում, գտնելու տասնյակ պատումներում յեղած միևնույն միջադեպի տարբեր նկարագրությունն ու գեղարվեստական ձեվավորումը:

Հենց այդ կապակցութեամբ կազմված ե նաև «Սասնա ծռերի» յուրաքանչյուր պատումի ճյուղագրությունը: Վերջինս

արտահայտված և վոչ թե գրաֆիկ ձեւով, վորը հնարավոր չե յուրաքանչյուր դեպքում կոնկրետ և ակնբախ ներկայացնել պատուհանների բարդ ու խճճված լինելու հետեւանքով, այլ շարադրական յեղանակով, այսինքն՝ տրված և յուրաքանչյուր պատումի հակիրճ ամփոփումը, հիշելով բոլոր գլխավոր հերոսների ազգակցական կապերը:

11. «Սասնա ծռերից» անցյալում յերգվել են ավելի ընդարձակ հատվածներ, քան XIX դարի վերջերին և ներկայումս: Ասացողներից վոմանք բոլորովին չեն յերգում, սակայն նրանք հավատացում են, թե իրենց վարպետները մի քանի կտորներ յերգելիս են յեղել:

Վիպական յերգի յերաժշտական յեղանակները, վորոնք սերնդից սերունդ անցնելով՝ հաճախ խոր հնության կնիք են կրում, անշուշտ, մեծ նշանակութուն ունեն յերաժշտագիտական տեսակետից, ինչպես և վիպական յելտի, ութմի և չափի վերլուծության համար: Մեր բանահավաքները հաճախ չեն կարողացել կամ հնարավորութուն չեն ունեցել նոտագրելու յերաժշտական յեղանակները. քչերն են ձայնագրել, իսկ վոմանք ել ձայնագրածը կորցրել են:

Ներկա հրատարակության մեջ լույս ենք ընծայում մի շարք յերաժշտական կտորներ, վոր ձայնագրված են յեղել անցյալում և վերջին շրջանի բանահավաքների գրանցումների ժամանակ: Նոտագրված յեղանակները քիչ են: Անհրաժեշտ և այստեղ նշել, վոր ըստ ասացողների և բանահավաքների հավաստիացումների՝ պատուհանների յերգերի մեծ մասը մեկ յեղանակով և ասվում:

12. Վեպի պատմական միջավայրը, ինչպես և ասացողների արվեստի բնույթն ավելի կոնկրետ պատկերացնելու համար հրատարակությանս մեջ լույս են ընծայվում մի շարք նկարներ: Դրանց մի մասը քաղված և մեր միջնադարյան մանրանկարչությունից և վերաբերում և հայ և հարեւան ժողովուրդների կենցաղային տեսարաններին, մյուս մասը վեպի ձեւավորման վերջին շրջանին պատկանող և վեպի մեջ հիշվող արտադրական գործիքների, յերաժշտական նվագարանների, տարազի ու զենքերի լուսանկարներն և գծանկարներն են: Նկարներին կցվում են նաև շատ համառոտ ծանոթագրություններ:

13. Հրատարակությունն ել ավելի մատչելի և գիտականորեն լրիվ դարձնելու համար կազմված են՝ Բառարան, Առարկայական

ցանկ, Հատուկ անունների ցանկ և մեր վեպին նվիրած կտրե-
վորագույն ուսումնասիրությունների ու հրատարակությունների
մատենագրություն:

Այս մատենագրությունը սպառիչ չէ: Աշխատել ենք՝ հնա-
րավորության սահմաններում՝ ի մի հավաքել այս վեպի ուսում-
նասիրության համար կարևոր գրականությունը:

Կարելի է ենք համարում մի յերկու խոսք ել ասել խմբա-
գրական աշխատանքի այս վերջին հատվածի մասին:

Այն բառերը, վորոնք գրական են, թիպետ և հազվագեյ,
բայց կարելի չե գտնել գրական՝ հայերենի բառարաններում,
սակավ բացառությամբ, տեղ չեն գտել: Մեր բառարանում հա-
տուկ ուշադրության են առնված ոտար և բարբառային բառերն ու
դարձվածքները, նմանապես բառերի բարբառային անսովոր ձևերն
ու իմաստները, վորոնց բացատրությունը մեծապես կ'ոժանդակի
ընթերցողին վեպի բնագիրները հասկանալու: Մի շարք բառեր,
վոր տեղ են գտել բառարանում, վորոշ դեպքերում անհրաժեշտ
ե համարվել նշանակելու նաև բնագիրների տակ՝ ծանոթություն-
ների մեջ: Դրանք գլխավորապես այն բառերն են, վորոնք մո-
տեմոտ և յերկիմաստ գործածված լինելով, կարող են դժվարացնել
բնագրի ըմբռնումը, որինակ՝ «մի», վոր նշանակում ե՝ «մեկ» և
«մեր», «մեզ» և այլն:

Առարկայական ցանկի մեջ նշանակված են գլխավորապես
տեխնիկական տերմինները, իրավական հասկացողությունները,
վեպի մեջ հիշվող բարքերին ու սովորոյթներին վերաբերող բա-
ռերը և առասպելական անուններն ու առարկաները:

Վերջում տալիս ենք նաև «Սասնա ծռեր» ժողովրդական
վեպի պատումների ժամանակագրական կարգով դասավորու-
թյունը, վորից հայտնի կը լինի, թե վոր պատումը, վոր բանա-
հավաքը, վորտեղ և յերբ ե գրի առել կամ տպել:

Գրոֆ. Մ. ԱՐԻՂՅԱՆ.

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՂԱՆՋԱՆՅԱՆ-

•

ՆԱԽԱԲԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅՈՐԻ

•

ՏԵՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ, ԵԱՑԱՆԻ, ՍՊԱՐԿԵՐՏԻ, ԳԱՎԱՇԻ ՅԵՎ ԼԱՅՈՑ ԶՈՐԻ

Մուկն հասարի մեջ ամփոփված են «Մասնա ժուր» ժողովրդական վեպի այն պատմությունը, զորոնք գրի յեն առնված Մոկսի, Շառախի, Սպարկերաի, Գավաշի ու Հայոց Ջորի բնակիչներին: Այդ պատմությունները բովանդակված են, ինչպես և լեզվով ժողով են միմյանց, անշուշտ, այն պատճառով, զոր այդ հինգ գավառակներն իրենց աշխարհագրական դիրքով իրար մոտ ու սահմանակից են: Դրանք գտնվում են Վանա լճի հարավային կողմում, Արեւելյան Տիգրիսի կամ Շառի հովտում:

Մոկը կառնում էր Հին Հայաստանի նահանգներից մեկը, զոր ընկնում էր Աղձնիքի արեւելյան կողմում, հյուսիսից և արեւելքից սահմանակից էր Վասպուրականին, իսկ հարավից Կորճայքին (Կորդուաց աշխարհ): Յովհաննէս կաթողիկոսն այս նահանգը կոչում է «Խորափիտ և զժուրաթայոս և ամուր աշխարհ» (եջ 202, Ղուկ. հրատ.), իսկ Քովմա Արծրունին դրում է՝ «լեբրինս բարձրաբերձս և փապարս անառաւիտաս ունի երկիրն Մոկաց» (եջ 458, Ղուկ. հրատ.): Այս լեռները Տավրոսի մեծ գոտու ճյուղերն են*:

Մոկը նահանգի գավառներից մեկն էր Առանձնակ Մոկս, զոր հավանորեն նույնն է մեր ժամանակի Մոկաց յերկրի հետ: Սրա միջով անցնում է Մոկս գետը, Արեւելյան Տիգրիսի աջ վտակներից մեկը, զոր սկիզբն է առնում Մոկսը հին Ռշտունիքից (արդի Գավաշից) անջատող լեռներից: Այդ գետի վրայ Մոկս գյուղաքաղաքը, Մոկաց յերկրի կենտրոնը, զորը բաժանված էր վեց փոքրիկ թաղերի. զրանք են՝ Դաշտի թաղ, Անձղոնց թաղ, Արբաժանց թաղ, Բաղդի թաղ, Զաղցի թաղ և Մանարկանց թաղ: Սրանցից առաջին հինգը հայաբնակ էին, իսկ վերջինը՝ ղրղաբնակ:

Մոկս գյուղաքաղաքի Դաշտի թաղի բնակիչ Վարդան Մուխսի-Բաղդիկյանից են գրի առնված Ք Ք Ժ և ԺԱ պատմությունները, Զաղցի թաղի բնակիչ Մանուկ Հարությունյանից՝ Ք ԺԲ պատմումը:

Այս գյուղաքաղաքից դեպի արեւմուտք, մոտ մի ժամ հեռավորությամբ գտնվում էր Գինեկանց (Գնեկանց) գյուղը, զորի բնակիչներն էին Ք Ա պատմումի ասացող Նախոն և Ք Բ պատմումի ասացող Զատիկը:

Ապա Մոկս գետի արեւելյան վտակ՝ Առնջու ջուր գետակի ափին գտնվող Առնջ գյուղից էր Ք Զ պատմումի ասացող Ղազար Հովակիմյանցը: Այս Առնջ գյուղից են յեղել և Ք Է պատմումի ասացող Սախոյի ծնողները, և ասացողն ինքն էլ:

* Ղ. Խնճեկյան, «Մասրադբուքիւն Հին Հայաստանեայց» Վեներիկ, 1822 թ., էջ 122.

մի առժամանակ այստեղ եւ ապրել, ապա իր ծնողների հետ փոխադրվել եւ Շատախի Ղբխուլուղ գյուղը:

Մոկսից հարավ համանուն գետի վրա յեւ Հաղին գյուղը, վորտեղից եր ԽԹ պատումի ասացող Թումաս Պետրոսյանը:

Մոկսից արեւելք ընկնում եւ Շատախ գավառակը, իսկ սրանից արեւելք՝ Նորդուզի գավառակը: Շատախը հին Մոկաց նահանգի մասն եւ, իսկ Նորդուզը Վասպուրականի հին Անձեւիացիք գավառն եւ, վորի մեջ եւ Հոգւոց վանքը:

Շատախ գավառակում պետք ե՛հիշել Առեղ գյուղը, ԽԹ պատումի ասացող Մկրտիչ Հարությունյանի ծննդավայրը, ապա Հիննց գյուղը, վորի բնակիչներ են յեղել ԽԹ պատումի ասացող Մանուշակ Զադոյանը, ԽԹ պատումի ասացող Գրիգորը եւ ԽԹ պատումի ասացող Աղիզ Դարբեյանը:

Շատախի Կանետ գյուղի բնակիչ եր ԽԹ պատումի ասացողներից Ռաշո Մուրադյանը, իսկ Ավո Զադոյանը Հիննց գյուղացի յեւ Կանետի յերեսե ԽԹ պատումի ասացող Հովան Զոհրաբյանը:

Մոկսից արեւմուտք ընկնում եւ Սպարկերա գավառակը, վոր հին Մոկքի մի մասն եւ, մեջն ունենալով Ապարանից սուրբ Խաչի վանքը, վոր հները դնում են Մոկքի մեջ: Սպարկերա գավառակի Բաղինց գյուղի բնակչուհի Փառիկից եւ գրի առնված ԽԹ պատումը:

Գափաշ գավառակը հին Ռշտունիքն եւ, Մոկաց յերկրից հյուսիս, Վանա ծովի հարավային յեզերքին: Այդ գավառակի արեւմտյան սահմանի վրա յեւ Ընձաքիարս լեռը, վոր հետագայում կոչվել եւ Կապուտոդնիս իսկ մեր որերում Կապուտկոդ, ինչպես եւ վեպի մեջ:

Գափաշումն են՝ Տեղող գյուղը, վորտեղից եր ԽԹ պատումի ասացող Յեղիազար Հաղոբյանը, եւ Նաթեկ գյուղը ԽԹ պատումի ասացող Զորգար Տեղ-Միխիթարյանի հայրենիքը, Հարբերդ գյուղը, վորտեղից եր ԽԹ պատումի ասացող Գրիգոր Փոխանը, Բողնիս գյուղը ԽԹ պատումի ասացող Համբարձում Գրիգորյանի ծննդավայրը: Գափաշցի յերեսե (գյուղն անհայտ եւ) ԽԹ պատումի ասացուհի Մարգարիտ Սարգսյանը:

Ռշտունիքի կենտրոն Վոստանից արեւելք, Վանա ծովի հարավ-արեւելյան կողմում, Վան քաղաքից՝ հարավ ընկնում եւ հանրածանոթ Հայոց Զորը: Այս գավառակի Անկշտան գյուղիցն եր ԽԹ պատումի ասացող Կաղաբյան Թառն:

Գորեգին Սրվանձաթանցը 1884 թ. (այս հատորի ԽԱ պատումի գրի առնվելուց յերկու տարի առաջ) հրատարակված «Համով-Հոտով»-ի մեջ համառոտ նկարագրում եւ այս լեռնային գավառակները: Այստեղ դնում ենք հետեւյալը.

«Շատախ, Նորդուզ եւ Կափաշ գաւառք միացեալ. Գաւառակներն է Շատախի թաղ, Վանէն 16 ժամ հեռի. գրեթէ՝ լեռն եւ ձոր, օդը՝ ջերմ եւ ցուրտ, անտառուտ, ջրալից, ունի տեղ-տեղ եւ փոքրիկ հովիտներ, բարձրաբերձ ապառաժներ եւ քարանձաւներ: Ակունք Տիգրիսի կամ Շատ գետոյն կը բղբին Նորդուզէն, որոյ ջուրը Շատախու միջով կ'անցնի եւ իր մէջն ունի բարեհամ կարմրախայտ ձուկն առատ առատ: Այս գաւառները կը սնուցանեն ընտիր եւ բազմաթիւ ոչխար ու այծ, մասնաւորապէս չուս կամ ֆիլիկ, յորմէ կ'առնուն գիւթիկ. (նոյնը ունի նաեւ Զուլամէրդ). կը գործին գոյնգոյն եւ Թանձր

ու բարակ աղնիւ շալիւր, քաղախիկ, աբայ ե այլն: Նորդուզայ կը վերաբերի հոչակաւոր Հոգւոց վանքը:

Անուանի են Շատախի ընկոյզ, մեղր ե այլ ե այլ միւրգերու... Բնակչաց բազմաթիւ մասն կը կազմեն Հայք, ապա Բուրդք, ապա Ասորիք՝ Նորդուզի կողմն: Վարժարանք Հայոց 7, ուսանողք՝ 487:

Մոգս, Մամուսանք ե Սպարկերտ գաւառք: Գաւառագլուխն է Մոգս աւանը, Վանէն 18 ժամ հեռի: Սպարկերտը այժմ կը վերաբերի Սղերտին՝ Բաղիշոյ կուսակալութեան ենթակայ: Դիրքը այս գաւառաց՝ լեռնային, ամուր ե բարձր ու խոռոչ անտառներով ե մեծամեծ ժայռերով: Օգը՝ ցուրտ ե ջերմ: Զուրն աղնիւ ե առատ, բնակիչք կարի քաջաւորք: Յր մնուցանեն ընտիր ոչխար ե չուռ ալ, առատ ե պատուական մեղր ունին: Անուանի են մրգեղէնները՝ խաղող, չամիչ, ուռւ, ընկոյզ, տանձն ե այլն: Հոս ալ պիտուական շալ ե աբայ կը գործեն ե կը շինեն «բապ-բապ» կօշիկները, — նոր մազով ե կանեփով հիւսուած կօշիկ է, տակն ամբողջ բւեռներով, ձիւնի ե քարի վրայ քաշելու յարմար:

Մոկաց լեռանց շղթայն մի ե նոյն է, որ Գէվէնէն, Զուլամէրգէն, Նորդուզէն, Շատախէն ձգուելով կու գայ, այն է՝ Տաւրոս, ե կը շարունակէ դէպ ի Բաղէշ:

Մոկաց գաւառի մէջն է Փուղկոյ ս. Գէորգի վանքը՝ որ այս կողմի ա. Բեռնարդոսն է, միակ ապաստանարան ուղեւորաց բուքերու ե փոթորիկներու երեսէն, հոչակաւոր իւր աքաղաղով: Սպարկերտի մէջն է՝ Ապարանից ս. Խաչի հոյակապ վանքը, որ այժմ դարձեր է Բրդաց ձեռքը խոտի մարազ: Զրոյ մեծ վտակ մը կը բաղկանայ Մոգսէն՝ համառուն, որ կ'օժանդակէ Տիգրիսին:

Բնակիչք Մոկաց, Մամուսանու ե Սպարկերտու՝ են Հայք ե Բուրդք: Մոկաց, Շատախու ե իրենց մերձակայ գաւառները երթեկեկ Աշիրաթներ կան բազմաթիւ ե բազմացեղ, որք Մուսուլայ կողմերէն կու գան ամառը ե ձմեռը կը մեկնին...

Այս գաւառաց Հայոց Ազգ. դպրոցունն լաւ է. գլխաւորապէս Մոկաց մէջ, ուր կայ վարժարան 2, ուսանողք՝ 91:

Հայոց Զոր, Ոստան ե Գաւառ գաւառ: Հայոց Զորը Վան քաղաքի գաւառն է, ե Ոստանը Գաւառին միացած, յորս միւստիւրներ կը նստին: Գաւառի գաւառագլուխն է Նոր գյուղի խաւը, Վանէն 9 ժամ հեռի. իսկ միւսները՝ Ա. 4 ժամ, Բ. 6 ժամ: Ասորք կ'իյնան Վանայ հարաւակողմը, ծովափնայ: Այս գաւառաց ետեւ պարսպի պէս բարձրացած են Նորդուզի, Շատախու ե Մոկաց քաղաքները: Հայոց Զորը հովիտ է, ե Խօշաբայ գետը ու Շամիրամայ ջուրը իւր միջով կ'անցնին: Ոստանն ու Գաւառը դաշտային ե լեռնային են, ջրաւէտ ե օդասուն, գեղերը յաճախ մրգաբեր ե անպտուղ ծառերով զարդարուած, բայց երկիրը ոչ հաւասար արգասաբեր:

Ազգային նշանաւոր ե նուիրական յիշատակներով լի են այս գաւառները. Հայկայ ճակատամարտի ե յաղթանակի ձորը. Աբրահամ Խոստովանողի վանքն ու շիրիմը, Վարդ Գաբրիէի գեղն ու գերեզմանը ե այլն. իսկ Ոստանայ մէջը՝ ամենացանկալոյն Սղիշէի գերեզմանը ս. Նշան վանքին մէջը, Գազկայ ե Գուրգենայ բերդը՝ Ոստանայ կապանին վրայ, ծովափը, ուր քարերու վրայ խոշոր տառերով քանդակեալ դեռ կը կարդացուին անոնները: Գաւառն է Ռշտունիք,

ուր է նա բեկայ վանքը, Աբառ լեռը. հոն ծովուն մէջը իւր շէնքով և գերբով հիանալի առաքն Աղթաժաբայ ալիքներով կը ծփայ, և հանդէպ Առաւել կղզին և այլն: Բնակիչք սոյն գաւառաց են Հայք և Քուրդք: Վարժարանք Հայոց 12, ուսանողք՝ 568ւս:

Այս գաւառներն ունին 14 վանք: Ազգ. զգացումն՝ վանքերէն հետ յեզած գիւղերու մէջը վառ է»:

Հայոց Ձորը հնունն առանձին դեր չի կատարել, իսկ Ռշտունիք և Մոկք ունեցել են իրենց առանձին իշխաններն ու յեպիսկոպոսական վիճակները:

Իբրև լեռնային առուր յերկիրներ դրանք, մասնավանդ Մոկքը, յերկար դարեր պահել են իրենց ինքնուրույնութունը և համեմատաբար ավելի կտրված լինելով ուրիշ կողմերից՝ ապրել են իրենց փակված կյանքով: Ձմեռնային յերկար ամիսներին տեղի բնակչութեան մտավոր սնունդը յեղել է հին ավանդութիւնը, վորով հարուստ և այս շրջանը հին դարերից ի վեր: Մովսէս Խորենացու «Հայոց Գաղութեան» մեջ** արդեն գտնուած ենք Ասորի Մոկացու մասին զրույցը, վոր անպայման ժողովրդական ծագում ունի: Այստեղ Մոկացիք ծագրվում են իբրև քարերի մեջ բնակվող դեմեր:

Հէր երբեմն զհետ երամակաց ցառուց յանգնապոյնս արշաւել ընդ խորաւորոսս և ընդ վիճուտ տեղիս. յորմէ կասել սկսաւ Շապուհ: Իսկ Ասորայ Մոկացույ եպրեալ զնա՝ ասէ. «Գնա՛, գնա՛, աստուածորդիդ Գարսից, եթէ այր իցես»: Եւ նա ասէ. «Ի՞նչ եթիջիր, զի ի քարինս դիւաց է շահատակել»: Գարձեալ յայլում ժամու դիպեցաւ ի շամբս կինջս որսալ հրով. և Շապուհ աչ համարակեալ ի Թաւուն քաջարշաւ լինել, մինչև շրջապատէր հուրն. և նորա զհայեցաւածոն յերկուս բաժանեալ՝ այսր անդր բերեալ լինէր երկմարտն: Միւս անգամ ասէ Ասոր. «Աստուածորդիդ Գարսից, ահա հայր քո և աստուած, ընդէր զանգիտես»: Իսկ Շապուհ ասէ. «Թողեալ ի բաց զգիտակելդ՝ յանցանել ընդ հուրդ դարձն զքեզ, որ և ես զկնի քո. քանզի յառաջելն՝ ձիս իմ խորչի»: Յայնժամ այլանեաց զնա Ասոր՝ ասելով. «Միթէ և այդ քորինք իցեն, զի ես յառաջեցից. և արդ՝ եթէ դու զՄոկացիս կոչես դիւազգիս՝ ես զՄասանեանսդ կոչեմ՝ կնամարդիս»: Եւ մարակեալ զերկարն՝ իբրև ընդ հովիտ ծագկանք անցանէր ընդ հուրն, զբեռուցանելով զՇապուհ: Եւ յետ այնր զիտացեալ, եթէ նմա լուռս լինի՝ անցեալ ի Մոկացն գնայր յաշխարհ»:

Այս գաւառակների հարուստ բանահյուսութիւնը, ինչպես և ուրիշ կողմերինը, անուշադրութեան է մատնված յեղել: Վորքան հայտնի յե, առաջին անգամ Աբիստակես վ. Սեդրակյանը, ինչպես 1872 թ. գրած առաջաբանից յերեւում է, Յերնջակու Ապրակունիւի վանքում «չորս տարվան ընթացքի մեջ մուրացիկ Մշեցիներին և Վանեցիներին զգուշութեամբ ժողոված սակավաթիվ յերգերը» հրատարակում է 1874 թ. Եղմիածնում «Քնար Մշեցոց և Վանեցոց» վերագրելով: «Վանեցի» անունով այստեղ կոչված են վաղշիկները — Գավաղիները և Մոկացիները, վորոնք դրսում իրենց սովորաբար Վանեցի յեն անվանում, և յերգերն էլ մեծ մասամբ Գավաղի և Մոկաց յերգեր են, ինչպես Թ. յերգը Գավաղի յերգ և, իսկ մյուսները՝ ընդհանրապես Մոկաց:

* Գարեգին Սրվաճայանց, «Համով-Հոռով», 1884 թ. էջ 87—91:

** Մովսէս Խորենացի, «Հայ. Գաղ. Գ. գերք, գլ. ԾԶ:

«Եկին, եկին Մոկաց խորաներ,
 Կրախանանոր նանանոր,
 Մոկաց խորաներ են քնարով,
 Կրախանանոր նանանոր:
 Եկին, եկին Սեղա լաճեր,
 Կրախանանոր նանանոր,
 Սեղա լաճերն են խանչարով,
 Կրախանանոր նանանոր»^{*}

Այդ «Մոկաց հորաներն» են ահա մինչեւ մեր որերը յերգել իրենց բանահյուսությանը, իրենց յերկրի լեռներն ու կյանքը և անցյալ հերոսներին:
 Ահա թի կտոր նրանց հարսանքի պարերից:

«Մոկաց սարեր պեա պեա քաբեր,
 Դեւ չիբ լուսցեր, արեփն առեր...
 Տ'եխեմ սարեր, սեյրան տ'ենեմ.
 Տ'իջնեմ կալեր, հերան տ'ենեմ:
 Սիրոյ չունիմ, պառաւաւ կ'ենեմ,
 Ազար լաճու խոգին խանեմ...
 Տակ մ' ել կարեմ, բոււ մ' ել փնջեմ,
 Ազար լաճուն սեր որոխկեմ:
 Տո ազար լան... տո Մոկացի...
 Վայ Մոկացի... Թա՛վ Մոկացի...:
 Հինգ եծ ունիմ յոթ ու թն ուլով,
 Կաթ կը կթեմ գոմշու տիկով:
 Եգի մո ունիմ քե նմանակ,
 Գառու բռներ նեցուկն ի տակ,
 Երթամ, քաղեմ կողոփներով,
 Բերեմ, լըցեմ կարասներով»^{**}

Այսպեա և ուրիշ յերգերի մեջ Մոկացիները յերգում են իրենց բնությանը և
 Ահա Մոկաց լեռների բարձր գագաթի՝ Աւնոսի մասին:

«Աւնոսն եր սարերաց բարձրագոյն,
 Թուխ ամպերն եր դարավոյլ,
 Սըմտակ ամպերն եր սարասքաւ»^{***}

Մոկացիք, նույն իսկ Մոկացի կանայք, մինչեւ մեր որերը պահած են և
 զիպական յերգերը՝ «Մոկաց Միրզա», «Ամլան աղա», «Կարոտ խաչ», «Ալեք-
 տիանոս», «Նարեկացին»։ Վերջինս՝ նաեւ Գալաշցիք:
 Նրանք պատմում են և «Շահ-Նամայից»:

^{*} Սեղբալյան, «Բնար Մշ. և Վան», էջ 40:

^{**} Սըրվանձալանց, «Համով-Հոտով», Կ.-Գուլիս 1884, էջ 305 հա.:

^{***} Գար. Հովսեփյան, «Փարանքներ», Թիֆլիս 1892, էջ 26:

Շատ բնական է, վոր Մոկթի և Ռշտունիքի այդ բնակիչները հին ժամանակներից ի վեր յուրացնելին և զարգացնելին նաև «Սասնա ծախրը»։ Այստեղ, այս հատորի մեջ ահա դրանց պահած պատումներն են գրված։

Կան մի քանի ուրիշ պատումներ ել, վորոնք այլ կողմերից են գրի առնված, ըստ ծագում են Մոկացիներից։ «Յարգ ունեցած հետաքրքրութունն տալիս յեզրակացության հասած եմ, գրում ե Ս. Հայկունին, վոր Սասունա Դավիթ և Մհեր դուցազնական վեպը Մոկացի գզրաբնիկ տարածած են հետև գավառներ, նաև փոքր մասամբ Կումանցի և Ողմեցի գզրաբնիկներ»։ Մոկացի պանդուխտներն ու գաղթականներն ել նույն դերը կատարել են։

Այս գավառակների հարուստ բանայությունը գեւ շատ քիչ եր գրի առնված, յերբ իմպերիալիստական պատերազմի հետեւանքով այստեղի բնակիչները 1915 թվին տեղահան յեղան։ Նրանց մնացորդներն այժմ ցրված են Խորհրդային Հայաստանի զանազան կողմերը և ուրիշ տեղեր* Դեռ կարելի յե նրանցից հալածել բանայության մնացորդներ Մի 10—15 տարի էս, ել զոչինչ։

* Մեր ունեցած տեղեկությունների համաձայն՝ Մոկսի, Շատախի, Սպարկերտի, Գավաշի ու Հայոց Ջորի բնակիչներից ներկայումս ապրում են Խորհրդային Միության հետեւյալ վայրերում.

ա. Խորհրդային Հայաստանում.—Յերեվանում, Վաղարշապատում և Աշտարակում. Աղաարակի, Բասարզեչարի, Շամշադինի և Վեդիի շրջաններում.

բ. Խորհրդային Միության այլ վայրերում.—Գանձակում, Նովոստոյա-կում և Գրամոտգարում, յուրաքանչյուր քաղաքում մի քանի տուն։

Հիշված գավառների բնակիչների մի փոքրիկ մասն ել ապրում ե Խորհրդային Միութայնից դուրս, այն ե՝ Ամերիկայում և Իսրայելում։

ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՓՆԵՐ

ՄՈՎՍԻ, ՇԱՏԱՆԻ, ՍԱՐԿԵՐՏԻ, ԳԱՎԱՇԻ ԵՅՎ, ՀԱՅՈՑ ԶՈՐԻ ՊԱՏՈՒՄՆԵՐԻ

1

Մեր նպատակը չի այս հրատարակության մեջ լրիվ և ժողովրդային ուսումնասիրել և բերել բարբառների քերականությունը, այլ միայն համառոտ լուսաբանությամբ այդ բարբառները մատչելի դարձնել ընթերցողներին, վորպեսզի սրանք մեծ դժվարությունների չհանդիպեն հատորումս ամփոփած պատումները կարդալիս: Բայց և այնպես, վորովհետև քերականական համառոտ վերլուծությունն էլ հազիվ թե կարողանա բացատրել քերականական բոլոր ներդրություններն ու դժվարին բառաձևվերը, ուստի անհրաժեշտ գտանք բացի դրանից՝ հատորների վերջում դնել նաև դժվար հասկանալի բարբառային բառաձևների այբբենական ցուցակը, ինչպես նաև այնպիսի բառեր, վորոնք իրենց փոփոխության պատճառով դյուրությամբ չեն հասկացվում, որինակ՝ անվոր (անունավոր, անունով), ասպած (աստված), խաք (հավք), խե (հեռի), խենք (նայենք, հայենք), հըստան (այստեղ) և այլն:

2

Ծիշոք քերականություն կազմելը դժվարանում է նրանով, վոր բանահավաքներն առհասարակ դրի առնելու ժամանակ չեն հետեվել գիտական ճշտությանը արտահայտելու բարբառային հնչյուններն ու քերականական ձևվերը:

Բացի այդ՝ նրանցից յո՛ւրաքանչյուրը հետեվել է առանձին գրության յ հզանակների, վոր ստիպված ենք յիդել հաճախ պահելու:

Տառերի համապատասխան հնչյունների համար պահել ենք բնականաբար արեվելահայ գրական լեզվի սովորական արտասանությունը: Գրական լեզվի մեջ չեղած կարեկո՛ր բարբառային հնչյունների համար գործ ենք ածել հետեվյալ պայմանական նշանները.

ա) «ա» բերանի առաջակողմյան «ա»-յի արտասանության համար, ինչպես, որինակ՝ անպուր, անվա՛ր, Տանիթ, ասից և այլն:

բ) «ն», ինչպես գերմաներեն ո, ֆրանսերեն «ou», որինակ՝ լո՛ո, լո՛ղկոս, պիլո՛ր, հո՛վան և այլն:

գ) «ո», ինչպես գերմաներեն «ü», ֆրանսերեն «u», որինակ՝ երո՛ն, տո՛ւ, բալլա՛րուսիկ, առո՛ւ, հո՛ւրիշ, գլխո՛ւն, լուսնա՛վ և այլն:

դ) ժձ* ձայնից հետո, այսինքն՝ հետո հնչյունը հետո միացած ձայնը, ձայնալարերի հնչյունը, մինչդեռ գրական սովորական հնչ-ն առաջին է, լուկ զգալիան ազմուկ, որինակ՝ Յակոբ, յարձակ է այլն:

Քմայնացած կամ փափուկ հզ, հկ, հք հնչյունների համար ազագուրու-թյան ախնիկական գծաբուրությունները նկատի ունենալով՝ առանձին նշան չենք ընդունել, սակայն նույնությամբ պահել ենք բանահավաքներից մի յերկուսի գրություն մեջ այդ առաքելի քմայնացման արտահայտությունը գրանց յեանգից ազնիլացրած հյ կամ հի՝ առաքել, որինակ՝ հզընաց, հգինաց՝ է այլն:

Բացի այդ՝ մեր առաջաբանների և այսանդ քերականական գիտելիքների մեջ ցույց ենք տվել, թե այդ հնչյունները զոր գեղեցիկում է զոր բառերի մեջ են փափուկ արտահայտվում (տես § 8):

3

Այս հատորի մեջ մտնող հինգ գաղապանների՝ Մուկի, Շառախի, Գաղաչի, Սպարկերաի և Հայոց Ջորի պատուհանների բարբառները՝ Վանա բարբառի յենթա-բարբառներն են: Դրանք՝ այդ հինգն էլ իրար այնքան մոտ են, զոր յուրաքան-չյուրի քերականությունն առանձին ուսումնասիրության կարիք չկա. ուստի գրանք ներքեզում առնվում են միասին իրար մի միություն, մանավանդ զոր նույնիսկ միևնույն պատմողը ապրաք բարբառային հնչյուններ ու քերականա-կան ձեզեր է գործածում:

4

ՁԱՅՆԱՎՈՐՄԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

Այս հինգ բարբառների մեջ ձայնավորները յենթաբաղկած են փոփոխու-թյունների, զոր բերում ենք այստեղ գրաբարի համեմատությամբ, ինչպես ընդունված է սովորաբար:

Անփոփոխ ծագած հնչյունները, ինչպես և բանահավաքների գրական ձեզով գրածները, նկատի չենք առնում:

ա > օ

համալի, թնթալուր, ամանակ, պանիք (բանիք), անպուր, քնք, ամանամ, գրանց, կ'երթն, մեծացած, կը խանին, կը գալը, ան, անունք, անա, նա, արժան, արամք, մանչ, խառ, մա (մոռ), վաք է այլն:

Այսպես և հաճախ հատուկ անունները՝ Տնվիթ, Սանասոր, Բնգզնոր, Աթթմար, Գուկ Բնգին:

ա > և

երեգալան, երմն (արյուն), հեղեզ, երեծն (արած, արածացրու), հեքի

* Շուռա տված յառինական հի:

(աբի, յեկ), հնեք, հնա (անի), եբի (աբեցի, աբի), եբեք (աբեք), հաւ, հաւց (առաւց):

ա > ւ

Թըւեց (թաւեց), շըւակեմ, ըսաց, ըսա, կը լողկընան, երկըթե, իըբիսա (հաբիսա):

Այսպես է զեղջի զեղջովածը, որիննակ՝ շաիկը՝ (շաիկա), բալը՝ (բաւա), չաբը՝ (չաբա):

ե > ա, այլև ե > ա

վաբ, վաբ (վեբ), իսա, իա, իսա, իս (հես, միասին):

ե > ը

մըբ (մեբ), վըբ (վեբ), մըգի (մեգի), մընակ (մենակ), քը (քե, ինչպես գրվում է նաև գրաբարում), չըմ ասնը, առըց, քալըց, չըս գիտը:

ե > ի

դըշիբ, ուլիբ, մաբգիբ, ծընկնիբ, իբիս, հիբիկուն, միբ (մեբ), ծիբ (ձեբ), իբկից (դրկեց), բիբիլու, ծիծից (ծեծեց), պեբիմ (բեբեմ), աըվից, եբիբ իս (աբեւ հա), իբի, միծ (մեծ), վի (վեբ), իբ (եբբ), իբիս (հես):

Շատախի յենթաբարբառում բայերի վերջավորութունների մեջ, այլև ուրիշ գեղջերում էն ձայնավորն անփոփոխ է մնում, որիննակ՝ պիբեմ, պիբես, պիբեն, ճըմեբ, ճնամեբ պանեց, իսնեց առնա, աշկեբ (աշքեբ), գիշեբ և այլն:

է > ե, այլև է > ե > ը > ա

գանցեք (գնացեք), սպանեք (սպանեք) (վեբջի ճը-ը քմայնացած), մեջ > մըջ, մընչ > մանչ (մեջ), կ'ասեք > կ'ասը > կ'ասա (կ'ասե):

է > ի

ազդիս (ազուէս), մաբգն ի (մաբգն է), կ'ըսի, կը պիբի:

ը > ա

Այսպես միայն չէ իբ պատումում (Գալադ). գալուի (գալուի), գանալ (գնալ), գալուեւ (գալուել), կա գեք (կը գաք), կ'անգնի (կ'ընկնի), չալնի (չի լինի): Այստեղ պատումում է նաև՝ չամ (չեմ):

ի > ե

ծեծ (ծիծ), սեբա (սիբա), ելամ (իջամ):

ի > ը

դըշիբ (դիշեբ), վըգ (վիգ), սըբա (սիբա), ծըծ (ծիծ), հիվը՝ (հիվի), կապաշաբը՝ (կապաշաի), քապաբը՝ (քապաբի—ձայն Զոր), դըպնը՝, առը՝, ենը՝ (անի), կ'ասը (կ'ասի), չըմ ասնը, աամըմ, չընըց (չինեց), չինըցըն, հոգնիցըն (ոգնեցին), գանցըն, աըվը՝, մը գաննե, մը վախաննե, մը հա՝ (մի հայիբ):

Մոկաց բարբառով բառերու մեջ գանված ամեն էն առաջ ճը կը փոխվի, յերբ ասողը հաջորդ բառն արագարագ խառնե առաջի էն ունեցող

բառին. իսկ յերբ բառերն հանդարտ և պարզ կը հնչեն, «ի»-ի մերձ ձայն մը կը հանեն» (Սարգիս Հայկունի):

Որինակները բերում ենք ձևի պատումից, վորի մեջ, սակայն, ճշտությամբ չի պահպանված այդ կանոնը. «տանը՛ս խաղցրցիս», «առնը՛ս բիրիս», «տարը՛ր դրիը», «ձեռ թալը՛ց, ենու հոլ բռնից», «իս չաար՛մ՝ ենի չրմ տանը՛մ խիտ», «տարը՛ն մտուցին կրակի մեջ», «թալը՛ց դրը՛ց հոնր տակը», «շներն, տըվըն հոնր ձեռ»:

$i > e$

տըեւ (տիւ):

$n > e$

թը, թըխ, թըզ (թող), թըւա, թըխ կն, թըզ երթա:

$n > \ddot{n}$

քն, կն (կո), գնրծ, բնց, Հնվան, պնլնր (բոլոր):

$n > nL$

նուր, խուր (հոր), թու, թուխ, թուղ (թող), բուլուր, խուտ, կուտ, ծուց, չուրս, փուր, փուտ, խուղ (հող), ուխչար, վուվ (ով), ուրուրոց, խմուր:

$n > ni$

լուր (լոր), բուլուր, խնձուր, նուր, շնուրք, շուր, գուտի, ծուր:

$n > nL > d$

Այսպես միայն գրաբար «ո» բառը, վոր նշանակում և «վոր» (շաղկապ), որի-նակ՝ «Տնի՛վ եղենք գանձանչ՛դան»:

$nL > n$, այլև $nL > n > \ddot{n}$

զըլուխ, զըլուխ, թոր, թողթ, թոխտ (թուղթ), տոռ, շոռ.

$nL > ni$

հուրիշ, տու (գու, գուք), կու գն, տուռ, շուտ, ճուր, տուրա, ուլիք

$nL > en$

առն (առն), մըռի (մուլի):

Այսպես միայն ձև է պատումում:

5

ՅԵՐԿԱՐԲԱՌՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

$ay > a > \ddot{a}$

առ, առ (այռ), առ, առ (այդ), առ, առ (այն):

$ay > \ddot{e} > e$

իեր (հայր), ծառեն (ծառայն), զերեխեն (զերեխայն), կթիեն; գեք (գայք), կը աեք (աայք), կը կշառնեք, ադե մ (ադայ մի), փարաե մ:

Անսովոր կերպով պատահում է նաև՝ խեն (հայն, հայր)։

Շատախում այս «եռ»-ից առաջ «գ», «կ», «ք» հնչյունները չեն փափկանում, այլ արտասանվում են իբրև կատկային հնչյուն։

այ > ը, այլև այ > ո > ը

ինչ կը (ինչ կայ, ինչ է), «աստված ինչ կը» (աստուած ինչ է), պոծառ, պըծառ (պոյծառ)։

աւ > ա, այլև աւ > ըա

մառ (մաւառ, մոռ), առատուն (առաւտուն, առաժոտուն), մըա (մաւառ, մոռ) (միայն ձէ՛լ պատումում)։

եա > ա

որհնալ (որհնեալ), հիշա (հիշեա)։

եա > ե > ի > ը

ռիվ (ռեաւ, սեւ), պարեզ, պարիվ (բարեաւ), զնացիք ի (զնացեալ է), տեսիք (տեսեալ), շինից, շինըց (շինեաց, շինեց)։

եաւ > եօ > յօ

յոթ (եաւթն, եօթն)։

եւ > իւ > ի կամ եւ > ե

սերբանդութեն, սիպկութեն (սպիտակութիւն), ախպերութին, հուբախութին։

իւ > ու > ու

ուր, ուր (իւր), տուր (դիւր), երու (աբիւն), ախպուր (աղբիւր), սուն, սուն (սիւն)։

ոյ > ու > ու, այլև ոյ > ո > ո

բրիլու, Գլորիոն (բերելոյ, բերելու), խաղալու, շրջիլու, խոզուտ, լուս, լուս, լուս, լուս (լոյս)։

6

ԿԻՍԱՋԱՅՆՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ *

յ > հ

հեռ (յեռ), հեռ մեաց (յեա մեաց), կը հիշա (կը յիշե), Հովան, հաղթից, հանդիս (յաղթեց)։

յ > զ

խաղու (հայու), խալուց (հայոց)։

Մի յերկու պատումի մեջ «յ»-ն պահում է իբ հնչյունը հետեվյալ բաների մեջ՝ յաբի, յաբեք (զբաբաբ՝ յաբի, աբի, աբիք)։

* Տես Մ. Աբեղյան, «Հայոց լեզվի տեսություն», Յերեան 1931, էջ 80 և հա.

ԲԱՆԱԳԱՅՆՆԵՐԻ ՓՈՓՈԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ձայնեղ բ, գ, զ, ձ, Զ, Գ բազմաձայնները դառնում են անձայն՝ պ, կ, տ, ծ, ճ, չ, խ, որիննակ՝ խորոպիւր (հորեղբայր), պան (բան), տեղուր (աղբււր), պերան (բերան), պիրից (բերեց), պըսից (բանեց), իպաց (եբաց), պոլոր (բուր), պանցը (բարձր), կըլօխ, կան (զան), կը կըրը (կը գրէ), կնացեք, տու, տու (զու, գուք), վորտի (վորդի), տու, տուր կը դաձ, տանտմ, Տալիթ, մա, տա (այդ), տաի իմ ձիու խուրջիկ, ծի (ձիւր, ձիւ), ծի (ձի), ծն (ձայն), Շինոզ ձիւման, Վըլ գաձ ժնչ ծնացը, ծիթ, (ձիթ), ծուր (ձոր). ճուր, ճուր (ճուր), խեհի, տնչի (աղլիկ), ճն, ճնչ (ջնջ), հերհի, ինի (իշիւր), տաի, տաի ինի՜ն. խիկ, խիկի (ղրկի, ուղարկի), տաի (տեղաց, տեղի), Վըլ տանի, հախից (հաղթեց), ինչի:

Աւաջին դեմքի յեղակիի համար ՀՀ-ն պահում է իր հնչյունը, որին՝
Հի, ձը, ձիկ, ըզձի..., զորովհետեւ նա ծագում է ընձի բառից. Հն՝ ահալյինից
հետո ձայնեղ հնչյունները պահվում են:

37

խեր (հայր), շնորհ (շնորհք), խուղ (հող), խենք (հայինք), խաղաբ, լեկզկ
կ'իշնր, «Մասնա ժին խանութաւ եր», «Կանամ զգի խանիմ երիշնկան»:

172

բանիք է, պանիք է (բանեւ է), քրահիք է (քրահեւ է), «ամսքիք քանիք, պահիք է»:

 $t \geq 1$

Այդպես և բացառապես Հայոց Զորում և Գաղաչում, որինակ՝ ախլի (ազ-
խիկ), ազիյ, ազեյնեթ (ազեկնեթ), մեյառի, իթիյ (էթիկ), մանիշայ, ժամանայ:

$$z \geq z$$
$$-24 \text{ } (-28), \text{ } 12 \text{ } (15), \text{ } 12 \text{ } 42, \text{ } 24 \text{ } 28, \text{ } 24 \text{ } 21$$
 $\mu_p \leq \mu$

Այսպես Գաղաղամ է Հայոց Ձորում, որինսկի՝ ըզնիյայն, մեյր (մենք), տեյր, Վմեյր չեյր թըզնի (մենք չենք թողնի), էյայր (էյանք, դանք), Վալ տայն (պիտի տանք):

Գառաւսւմ են նաեւ՝ հեռեկալ, առկալագեղ փոփոխությանները:

 $t \geq 5$

457472 (457472—အမှတ် ၁၀၀)

42, 25

դանչեց, խանչեց (կանչեց), դուվ (կուվ):

$$u > 6$$

տեհան (տեհան):

$$uy > 4$$

սիվտակ, սըվտակ (սլուվտակ, սպլտակ):

8

ՔՄԱՑՆԱՑՈՒՄ

«Դ», «Է» և «Ը» կատկային հնչյուններն «ե», «ի», «ա», «օ», «ո», հաճախ նաև «ը» ձայնավորներից առաջ և բառավերջում «ն»-ից հետո դառնում են քմային, այսինքն՝ արտասանվում են կոշտ քմքով: Այդպիսի բաղաձայններն արտահայտում են տառերի գլխին դրած մի կետով կամ տառերի յետեվից՝ մի «յ»-ով: Գա նաև «նք» գրությունը, վորի մեջ «յ»-ն չի արտասանվում, այլ ցույց է տալիս վերջի «ք»-ի քմայնացումը, որինակ՝ «ինչպես պիտի երթայնք», վոր չը խելտվայնք» (ինչպես պիտի գնանք, վոր չխեղդվենք): Տես § 2:

Այդ քմայնացումը մեր հրատարակության մեջ չի արտահայտված: Գետք է նկատի ունենալ, վոր սովորաբար այդպես է վերոհիշյալ դեպքերում, որինակ՝ խինգ, եղունգ, Ժառանգ, վանք, մինք, ձիաք, ընգանգ, ընգան, մա հինք, գետին, գորգ, կան, կառ, կախ, կա, քանի, քառուն, տըքան, մոտացիր ինք, «կիք ըմ կրքից», լիք, սպանք, եկք, չասք, իրք, տղք, փառք և այլն:

«Հ» ձայնավորից առաջ այդ հնչյունները քմայնանում են վորոշ թվով քառերի մեջ, ինչպես են՝ կրլիս (նաև գըլիս), կընաց (նաև գընաց), հանգըցիր, քրնավ, կ'ընգընլ (վա:հուկ և միայն «գ» տառը. բայերը սկզբի «կը» մասնիկն ընդհանրապես փափուկ չի), կը գըտնաք, գըտը, գըտիս, գըրը՝ կըրից (գըեց), գըգած:

9

ՀՆՁՑՈՒՆՆԵՐԻ ԱՎԵԼԱՑՈՒՄ

Բառակզբի ձայնավորներից առաջ հաճախ ավելանում է անձայն «հ» հոգազը և վոչ ձայնեղ յ հաչազը, որինակ՝ հուրախութին, հիրիուն, հետը, հերես, հիրիս, հիմացիր իմ, հերդըցի, հորողկի, հավել ե, «հոր կ'երթա» (ուր կ'երթա), հառեմ, հինչի, հինք, հինչ, հըմեն, հինի, հինե (նրա մեջ), հիրար, հարթուն, հորլո, հանուր (այնոր):

Այս «հ»-ն թվում է թե «յ» նախդրից է ծագած, բայց, իրոք, այդպես չե: «Հ»-ն ավելանում է շատ հաճախ և այնպիսի դեպքերում, ուր չի կարող այդ նախդիրը դրվել:

Հստ յերեվութին նախդիր կարող են կաթվել հետեվյալ դեպքերում՝ «հախուղ պարել իմ տվեր», «կ'երթեր հանդուհդ», հիրարուց, «հոր տան նստավ», «Սոննասուր մեչվել կ'իյա հառախ», «երկուս խասան հլորուր»:

Նախդիր չեն կարող լինել բայերի և ուղղաձիան՝ հոլովի վրա ավելացած «հ»-երը, որինակ՝ հերդըցի, հիմացիր իմ, «յես կնիկ հաբմատ եմ»,

«հերգոմ եր արե», «Տնվիթ չհիմանա՝ ինչ կը», «Մեղք հեղափոխական», «հինաց», «քառասուն հերկեն կնրկ կը բերիմ»:

Պետք է նկատի ունենալ, Վոր այս բարբառներում ավելանում են նաև (վոչ միշտ) այնպիսի հնչյուններ, Վոր դրական լեզվի մեջ ել կան, որիննակ՝ յես, յիս, յըս (ես), վոսկի, վոս, վոխչրին (նախդրով՝ զվոսկի, զվոս, զվոխչար), նաև ուսկի, ուխչար:

Մի քանի բառերում ավելանում են «ն», «յ», որիննակ՝ վոնչ, մրնչ, գրնա-նեղ, գրնապ, յեմ, յըմ, յիմ. յերբեմն նաև այս վերջին դեպքում ավելանում է «ն», որիննակ՝ «հիմ մեր» (իմ մայր) և նմաններ:

10

ԲԱՂԱԶԱՅՆՆԵՐԻ ՀԱՊԱՎՈՒՄ

Վե, վի (վեր), առեց կանչի (կանչիլ, կանչել), մեռի (մեռեալ), թը մնա (թող մնա), ավատա (հավատա), դա (դնա), դաց (դնաց), մե (մեկ), թակա՛որ (թագավոր), խա՛ոց (հայոց) և այլն:

11

ՁԱՅՆԱՎՈՐՆԵՐԻ ՍՂՈՒՄ

Այս յենթաբարբառները պատկանում են արեվմայան բարբառին, Վորոնց բաղմավանկ բառերի միջին ձայնավորը հաճախ սղվում է, դուրս ընկնելով կամ «ը»-ի փոխելով, որիննակ՝ խարսխ (հարսանիք), թա՛քվոր (թագավոր), լմցան (իմացան), քառսուն: Այսպես է հոլովելիս, որիննակ՝ քաղքեն, քամկի, գերեզմրեն, վոխչրին, վորտրկտիրու, դարգըխը՝, Մեղքի:

Հաջորդ ձայնավորներից առաջ հաճախ սղվում են՝ «թե», «մի», «քո» և ուրիշ բառերի վերջի ձայնավորները, որիննակ՝ «նոն ճանչըցան թախպեր ին», «թենու սկպկուլթեն կը խարյընես», «դե, ար՝ յես (արի յես) տու կովինք», «դարի (դե արի), թենոնք, «թաշքարա անեմ», «իշ կանխ խա քասարծուն» (հետ քո աստծուն), «քախպոր», «վըր ըլ քինչ պըտի», «այլ-ինչ», «գաստեղն իմ»: Այսպես նաև «չուր 'ս տաքի» (չուր ես տաքի), «զմ՝ ուտա (զմի ուտա — մեզ ուտի):

«Մի» արգելակտնը նույնպես սղվում է և ձայնավորից առաջ դուրս է ընկնում, որիննակ՝ մախի, մեքթա, մը գաթեն, մը վա՛խանե, մընցուցու՛ մենե:

«Մի» անորոշը կարող է սղվել նախորդ ձայնավորից հետո ևս, որիննակ՝ «քամի մ՝ ուղի», «քացի մ՝ եղար», «քանի մ՝, տղե մ՝, փարգե մ՝:

«Մի» անորոշը բաղաձայնների մեջ դառնում է «րմ», որիննակ՝ թոխա ըմ, ժամանակ ըմ, տիր ըմ, անեղ ըմ:

Սղված «մի» անորոշից առաջ ընկած «ն» հնչյունը հաճախ դուրս է ընկնում, որիննակ՝ բադա մ՝ (բադան ըմ), փահլիվա մ՝ (փահլիվան ըմ), պա մ՝ (պան ըմ—բան ըմ), գերեզմա մ՝ (դերեզման ըմ), պատասխա մ՝ (պատասխան ըմ), սու մ՝ (սուն ըմ):

«Տի» մասնակի ողում, որինակ՝ ար պիլի, ա՛ռառ, ա՛հրթամ, աղորմի՛ն
առ առա՛: Այսպես է՝ «թը ժողվի՛ մ...» (թող ժողովի իմ...):

12

ԲԱՂԱՁԱՏՆՆԵՐԻ ՑԵՑԵՎԱՌԱՋՈՒԹՅՈՒՆ

Բաղաձայնների յեանգառաջությունը սովորական է նաև այս յենթա-
բաբերաներում, որինակ՝ զոբցից (զբուցեց), հոբուկի, հոբուկի (ուզարկի),
ուխչար, վոխչին, ախչար

13

ՇԵՇՏ

Այս յենթաբաբերանների բառերի շեշտը, ինչպես արեվմայան մյուս բաբ-
բառերի մեջ, ընդհանրապես վերջին վանկի վրա յե: Բացասական մասնիկներից
հետո շեշտը սովորաբար զբվում է բայերի առաջին վանկի վրա, որինակ՝ չքո
խոսա, չքո ասի, մը զաբնի, մ՛ասի, մը վա՛խանա, մ՛հրթեք, մը օպանը:

14

ԳՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

Հոլովելու ժամանակ յերբ շեշտն անցնում է հաջորդ վանկին, նախորդ
վանկի ձայնավորը սովորաբար դուրս է ընկնում կամ «ը» դառնում, որինակ՝
Մեղիք—Մեղիքի, Մեղը՝, դարբ—զբբի, ճամբախ—ճամբի, անուշուրբնով, խե-
ծելին, «կես ճամբին Գողգլանս սու մ՛ կա»:

Ա. ՑԵՁԱԿԻ

Ս ե ա կ ա ն — ա բ ա կ ա ն ն ու նի՝ ի, ու, ա, վան վերջավորություն-
ները (վերջի «ի»-ն կարող է փոխվել «ը»-ի, տես § 4), որինակ (որինակները
նաև «ն» հոգով)՝ պառավ—պառվի, պառվու, Մեղիք—Մեղիքի, Մեղը՝, Մեղիքի,
թաքնավոր—թաքնավորի, թաքնավորը՝, երկիր—երկրի, ջրվալ—ջրվի, ջրվը՝,
թիվ—թիվի, տաճիկ—տաճկու, խայ—խայու, խոր—խուրու, պերան—պերնու, պեր-
նու (բերան), կրիվ—կրավու, չգուլ—գլու, հոլ—հուլու, հոլը՝, ասարժան, լուսուն,
չվար իմ զլխուն, «վար իմ ազգուն», նեղութեն, նեղութին—նեղու-
թենի, նեղութինի, նեղութընի, «իս լեջը՛ն խասնըմ, թե նաջը՛ն»:

«Ա» վերջացած բառերի վերջի «ա»-ն դուրս է ընկնում, որինակ՝ նբի-
բա—նբիբի, նբիբը՝, ազա—ազի, ազը՝, խղնա—խղնի, չուխա—չուխը՝, չուխու՝
Սրեգակ—երեգականի, իրիքական, գուռ—գուան, առան, բուրջ—բրջան, կնիկ—
կնկան, սուն—սան, ամառ—ամառվան, հիբկուն—հիբկվան, թոքուն—
թորվան, սահաթ—սահաթվան, գիշեր—գիշերվան:

Ք ի չ գ ո ռ ծ ա ծ ա կ ա ն ձ ե վ ե ռ, որինակ՝ Բուղա—Բուղո՛, երկուս—եր-
կըս, երկի, պապիկ—պապկե (պապկայ), «ետու ընթե տակ», «Մհերկե (>Մհեր-
կայ) լաճ», որ—ավուր, հայր, մայր—հայրի, մայրի, նաև խոր, մոր, Սասուժ—
Սասմա, Մարբ—Մարբա, Աստվածածին, Աստվարածին—Աստվածածնա, Աստվա-
րածնա, կանեփ—կամփա, քուր—քուրջ:

Անեղական չէ՝ վերջացած բառերի սեռ.—տրականը, ինչպես միջին հայերենում, լինում է «աց», «ից», «ուց» վերջավորությամբ, որին նաև՝ մեջք—միջաց, խոսք—խոսաց, վոտք—վոտաց, ձեռք—ձեռաց, աչք—աչից, աչիչ, «աչիչ կ'իջնը կ'արած» (փոխ. աչից. առաջին չէ)—ի ազդեցությամբ վերջին չցածն դառնում է չէ)։ երկինք—երկնուց, վանք, վանք—վանից, վանից. այսպես նաև՝ տեղ—տեղաց։

Բացառականը կազմվում է «ե», յերբեմն «ու», «աց», «ից», «ուց» վերջավորություններով, այլև «մոտեն», «մե», «մենե», «մրեն» մասնիկներով, որիննակ (որինականները նաև ընդհանուր)՝ բարկութուն, ծոցեն, ախպրեն, գերեզմենեն, նաև դերեզմից, տարե, որե, կշտենեն. «Վանասար են կնարեն կը դա՛մեր մեկ դիյեն, քահանայն մեկ տեղեն», «աշխարհը՝ տղեք տարը՝ կը մեծանրն, ենիկ որը՝ կը մեծաներ», «թը խալք տարը՝ կը ճոյանայրն, անունք որև ճոյացան»։ հերդիսու, զատնու, հանիսու զրմեն պանով տըրին խիտ»։ «աց», «ից», «ուց» վերջավորություններ. — տեղաց, դաշտից, գերեզմից, աղջկից, կնկնից, տղից, Տնվթից, կովուց, երկնուց, դեպնուց, քնուց, նստելուց, տիրուց։ «ից», «աց» վերջացած սեռ.—տրական. նաև բացառական են՝ մոտաց, վոտաց, տեղաց, մեղաց, վանից, աչից։

«Մոտեն», «մե», «մենե», «մրեն» մասնիկն երով.—Տնվթի՛ Դնվթի մոտեն, կնկան մոտեն, աստուծմե, Դնվթի մենե, Տնվթի մրեն, Մհերկե մրեն, Սանասարը՝ մրեն, խորխպոր մրեն, խլիսմրեն, Թակա՛որի մրենն։

Պատահում են նաև դրաբարի ձևով «ի» նախդրով բացառականներ, որիննակ՝ ի ձեռնես, ի գլխես։

Գործիական հոլովը կազմվում է սովորաբար ով, եվ վերջավորությամբ, որիննակ՝ խոգի—խոգիվ, խոգով, երեսա—երեսով, ձեռք—ձեռքով՝ զոռով, նորթիվ, միտ—մտով, կանոնով, կանչելով, խրամանքով, հրամանիվ, անուշըթենով, զորքանութնով։

Պատահում են նաև այսպիսի ձևեր՝ հրամանքիվ, անհլավ, խրխնջտավ։

Հայցական հոլով.—Վորոյալ հայցականն ունի սկզբից սովորաբար «զ» նախդիրը, վոր արտասանվում է ըզ, յերբեմն զը, որիննակ՝ ըզձին, ըզ՛ալիթ, «զեն կնիկ առից, եկավ», «ըզՏնվթը՝ ծեռ կը պըռնին», «ան զխուփ կը զարկը», «ծին ըզՏնվթ կը թրոուցը», «Համգու զըմատ շանք իտուը»։ (տես § 24 «զ» նախդրի գործածությունը)։

Անձի անունների համար կրող հայցականի իմաստով գործ էածվում նաև տրականը, որիննակ՝ «մեր տեսավ ինոր տղերքին»։

Մի քանի դեպքերում տրական հոլովը գործ էածվում փոխանակ հայցականի, որիննակ՝ «խառավ ճամբխի միջին», «եկավ տան», «բերեմ տան», «զեր տան»։

Կոչականի առանձին ձևով պատահում է միայն հետևյալ բառերի համար՝ մայր—մարե, խորս—խարսե։

Բ. ՀՈՐԱՆԻ

Հոգն. ուղղակիանի սովորական վերջավորություններն են՝ եր, ներ, իր, նիթ, որիննակ՝ մովր, դիվիր, դեվիր, խաղիր, խաղիր, շուրիր, շուրիր, աղվիսնիր, մեկնիր, մեկնիր, ջանավարնիր, շիվարնիր, կուտուրնիր, լպտարակնիր՝ քաղքեր (քաղաքացիներ.—Շատախ)։

Կան նաև հետեւյալ վերջավորությունները՝

Ք ե ռ, ք ը բ.— Խորհրդեր, ախարքեր, կտորքեր, վոսկորքեր, ֆերղքեր, ախարքեր, ջանավարքեր, թելքեր, հերձիվքեր, խոլամքեր, ակընջներ:

Տ ի ռ, տ ե ռ, տ ե ռ ք.— Կնկտիւր, առկըտիւր, ախշըկտիւր, աղվըսկըտիւր, վորտրկտիւր, կնկտեւր, երկտեւր (երկնեւր), աշըղտեւր, տղետեւր, ախճըկտեւր, քաղքտեւր (քաղաքներ.— Շատախ), ախճըկտեւր:

Ք տ ե ռ, ք տ ի ռ.— Նհերկմանքտեւր, փահլեմանքտեւր, խաթունքտիւր, վիւրենքտիւր (վրաներ), ձենքտիւր (ձայներ), խոլամքտիւր:

Ք.— Վոսկիք, քաղքըցիք, տանտըկիք:

Վ ե ռ.— Ճանկվեր, ծընկվիր:

Տ ա ն ռ, կ տ ա ն ռ, վ ա ն ռ, ա ն ռ տ ե ռ.— Հնկիքտանք, դուքընկտանք, տիրվանք, ծիւնքտեւր:

Կ ա և մարթերք ձեւը:

Հ ո գ ն. ս հ ո. — տ ր ա կ ա ն ի սոգորական ձեւը կազմում է «ու» վերջավորությամբ, որինակ՝ դիվիրու, ուլիրու, գաննիրուն, ընկերնիրուն:

Գործ են ածվում նաև հետեւյալ ձեւերը՝ ընկերքիրուն, վորքիրուն, (վոտքերի), ջանավարքիրուն, դեվերաց, ծըծերաց, ընկերնիրաց, «կը լըքը՝ տղենրաց հերձիվ», «խատ ուր ընկերնիրաց հոլի խաղաց», ախճըկտեւրաց, խոսքերուց, դուլմանտիկաց, ձիւնցաբուրու, երեխացաբուրու, ուստեյներու, գըլխըտիրու, «քեռանց տուն»:

Հ ո գ ն. բ ա ց ա կ ա ն.— Գանիրուց, մարդիրուց, որերուց, չուրուց, վոտքիրուց, բերողներայ, մարդերու մընե, մարդիրու թե, ջանդանքիրուց, փահլեմանքտիրու մոտեն:

Հ ո գ ն. գ ո ռ ծ ի ա կ ա ն.— Բանիրով, վոտքիրով:

15

ՎՈՐՈՇԹԱԼ ՀՈԳ

Վորոշյալ հոգը սոգորաբար չի դրվում, որինակ՝ «պառավ լաւց, տարավ գնալիթ», «շալիթ ասաց», «Ձենով հոգան գիշեր երազ տեսավ», «թ'ենուր սիպկութեն կը խարցնես», «Բանդաւար հուրու կը գարկը», «ախճիկ թըն կենտ նա կընար», «ք'ախպեր մի գորովա յը պիւրն»:

Ուշադրություն պիտի դարձնել հետեւյալ հոգերին, վոր ուրիշ բարբառներում գործածական չեն, որինակ՝ «յեսն իմ», «ենպեսն ի», «վորտեխն ի», «իսն հլ ըրդիւմ», «ես պան ոքն ի արե», «են ոքն ը» (նա ով է), «ուր երկրին թաքավուր են ի, իմ երկրին իսն իմ», «գ'անտեղն իմ»:

Ս, գ, ն հոգերից հետո ավելանում են յերբեմն «ի», «ը» ձայնավորները, վորոնք անշնչոտ են մնում, որինակ՝ «ինչպե՛սն ը տո՛ւ իմ խոսք շուտ մոռացար», «բերանդ ի կտալիր», «Թուրն ի Կեթակին», «Թուրն ը Կեթակին», «Գոտիկն ի Միջքին», «Գամարն ի Մհերին»:

Բնագրի միջ այդ ձայնավորներն անջատ են գրում, վորովհետեւ նրանք կարող են մասամբ «ի» նախդրից ծագած լինել:

«Ի» բառը վորոշյալ հոգով դառնում է մեկ-մեկ նաև «ձինը»:

Այս բառն իւրեւ կոչական գործ է ածվում «ձին» ձեւով, որինակ՝ «Սըվ-տակ ձին, յի՛քի ձի կը տանես»:

Հ ո գ ն. ուղղակիան.— հսոնք, հատոնք, հսունք, իսոյնք, ասունք. սե-
ռական— քական.— հսոնք, իսոյնք:

Ա յ 6

Յ ե գ. ուղղակիան.— ան, ան, անան, են, ենա, ենի, ենը, ենիկ. սեռա-
կան.— անու, անու, ենու, ենու (սեկ ձեռ դարկ ենու յախեն, մեկ ենու),
«ենու թըղ կենա ուր...»), ինու, ինու, ինու. արական.— անու, անու, ենու, ինու.
բացառական.— ենուու, անուու, անուու, անուու, անուու, ենու մոտեն,
մընեն. հայցական.— զան, ըզան, զան, զեն, զենի, ինու (սառազոտ ինու
կ'ուղարկենք սար):

Հ ո գ ն. ուղղակիան.— անունք, ենոնք, ընդոնք, ենոյն. սեռա-
կան.— անունք, անունք, ենունք, ենոնք, ինոնք, բացառական.— անունքմե,
ենոնք մոտեն, ենոնք մընեն. հայցական.— զանոնք, զանոնք, զանոնք, զե-
նոյն, անունք:

Գալաշի բարբառում «ինու», «ենու», «ենոնք», «ինոնք» բացի ցուցական
իմաստը նշանակում են նաև՝ իր, իրենք, որինակ՝ «մեռ տեսա՞ր ինու աղերքին»,
«Սանասար, ինչ վոր ենուր կլի ի կեր եր, ինու (իր) քեռիոր ասաց մեյ-մեկ»,
«Տալիթ ենուեղ կ'անի ինու (իր) աղին»:

Ա յ 7

Յ ե գ. ուղղակիան.— ազա, անա, ան, ան, հաա, ըզա, աի (Շատաի).
սեռա-բառը, հառը, անառը. արական.— բառ, հառ. բացառա-բառը, բառ
մոտեն, անառը մեն. հայց.— աս, զհաա, ըզա, զան, զառ:

Հ ո գ ն. ուղղակիան.— հզոնք, հառնք, ըզոնք, հառոյն. սեռա-
կան.— ասոնք, ասոնք, հառնք, հզոնք, հզոնք:

ՓՈԽԱԴԱՐՁ

Ս ե ա. — քական.— իբար, հիբար, հիբար, իբարու, հիբարու, «են
առին իբար, զարկընին իբարու». հայցական.— զիբար, ըզհիբար:

Ո Վ

Ուղղակիան.— ով, վուվ, վով. սեռական.— վի, վի. բացառ-
կան.— վիրմենե, վըրմընե:

ՄՏԱՑԱԿԱՆՆԵՐ

Իմ, իմու, քու, քու, քու, քու (սեռ քու, իմ, քու իմ իմ),
«իմ ու քու թը մեա», «քու մե ի», «իմու ի», «քու, քու ի», «զիմ թըղ կե-
նա ձիկ»:

Պ Ե Ր

Ուղղակիան.— վար (սեռ քու, քու), սեռական.— վարու

ԽՈՆԱՐԱՌԻՄ

Խոնարհման ձևներն ընդհանրապես արեւմտյան աշխարհաբարիսն են վորոշ հնչափոխություններով:

Սահմանական ներկան (վոր և ապառնի յե) և անցյալ անկատարը կազմը-վում են «լը» մասնիկով, բայց պատահում են առանց «լը» մասնիկի գործա-ծաւթյուններ, ինչպես միջին հայերենումն են, վորի հետեւանքով միենույն ձևվը, որինակ՝ «բերեր», «բերեն» նշանակում են՝ ա) բերում եր, բերում են. բ) բերեր, բերեն. գ) կը բերեր, կը բերեն:

Որինակ՝ «հիբ խասցիս» (յիբը կը հասցնես), «մինչեւ լոռնա, ըզքի կը խասցնիս»: Միենույն ձևվը յերկրորդ անգամ «հիբ կը խասցիս». «կը կան, թլին (կը հարձակվեն) վնը մեր քնդէին, ավրեն». «պատարագ մեջ կը մատուցեն, նոր Աստվածածին կայնի (կը կայնի) վեր ուր խման». «կըն/ւն— Կողբահողին ուրախ եկաւ... ծիծղա (կը ծիծղա, ծիծաղում ե), դս (գալիս ե)». վիրուցի (վերացուցանէ), կը պըրծցըլ (պըծուցանէ), կը լըցին (լըցանեն, լցնեն):

Նույն ձևների վրա հարկադրականի կամ ապառնու նշանակութամբ ավե-լանում են՝ տի, աը, տ՝ մասնիկները, որինակ՝ տը աամ, տ՛ելնի, տ՛ասեմ, տ՛եր-թամ, տ՛իյենք (պիտի գնայինք), տ՛իյան (պիտի երթան):

Գավաշի բարբառում «տը» մասնիկը գործ ե ածվում նաև «լը» մասնիկի նշանակութամբ, իբրև պատմական ներկա, որինակ՝ «խաբար տը դրկի, կ՛առի», «ախիկ վոր տը լաւ, կը մտածի ինոր վրեն, կ՛ասի...», «աը տայն» (կը տանք):

Բայերի ս ա հ մ ա ն ա կ ա ն՝ Պ ե ը կ ա ն կազմվում ե «ա», «ե», «ի» ձայ-Պատկերներով: Շատախի բարբառում սովորաբար «ե»:

«ի» ձայնավորի փոխանակ հաճախ գործ ե ածվում «ը», որինակ՝ չափը՝ն (չափում են), կը խը (կը հայի), կ՛ըլը (կ՛ելնի), պիբըն (բերում են), առնը՝ (առնի) և այլն:

Պատահում ե մի յերկու անգամ «կ՛առնուն» ձևվը, վոր հավանորեն դրա-կան ազդեցություն ե:

Որինակներ՝ կ՛իյամ (կ՛երթամ). կ՛իյաս, կ՛իյա, կ՛իյանք, կ՛իյաք, կ՛իյան: Հայոց Ջորում ձայնափոխութամբ՝ «մեյն կինայ տերե», «տոն կենայ տերե» (մենք կարող ենք տիրել, դուք կարող եք տիրել):

Պիրեմ, պիրես, պիրի. պիրենք, պիրիք, պիրեն (Շատախ). պիրիմ, պիրիս, պիրի, պիրեք, պիրիք, պիրիք. խիմ (հայիմ), խիս, խի, խինք, խիք, խիս:

Մի-յերկու պատումում հոգնակի I դեմքի «ն» տառը հաճախ դուրս ե ընկնում, որինակ՝ առնիք (առնենք), տանը՝ք (տանենք), սպանը՝ք (սպանենք), «մեյն կենայն» (մենք կարող ենք), «միք մարթ իք» (մենք մարդ եմք):

Անցյալ անկատարի կազմության մեջ աչքի յե ընկնում այն առանձնահատկությունը, վոր յեզակի III դեմքի ձևվը գործ ե ածվում յեզակի I և II դեմքերի, մեկ-մեկ նաև հոգնակի III դեմքի համար, վիբջին քո-ն Հայոց Ջորում ու Շատախում յերբեմն դուրս ե ընկնում, որինակ՝ յես գլտեր, տոն գլտեր, ան գլտեր. իս կ՛ասեր, տոն կ՛ասեր, են կ՛ասեր. իս տաներ, տոն տաներ, են տաներ. իս եր, տոն եր, են եր. իս կը խաղեր, տոն կը խաղեր, են կը խաղեր:

իս ենեք, տո՛ւ ենեք, ան ենեք. յեռ չտեսներ, տո՛ւ չտեսներ. տո՛ւ չմտար, մեկը (մտայիր). «Եես գիտիր, վոր տո՛ւ ձի վորտի եր բերի»։ «Իս չըբ գըտը, թե տո՛ւ ձը իրիկ մ'իս բերի»։ «Վոր իս քի չըսեք, տո՛ւ ծառ րմ առիր եք, կ'երթեք» (վոր յես քեզ չասեյի, դու մի ծառ առել եյիր, կ'երթայիր). «մարթ չիմացավ, ինչ ասեք» (յեզակի). «քանի մարթ պերեց ետտեղ... չիմացան՝ ինչ ասեք» (հոգնակի). «յրս կ'երնե(ր), կ'ըյե(ր)»... կը պտտեք, կը գեր»։ Իս ե (յես եյի), իս կ'ասե (յես կ'ասեյի), տը տե (պիտի տայի). «յեմ աշկերս խալարեք, յես չիկե (չդայի), յեմ գո՛րգ վըր երկըթին չըբբեք»։ «յես յեմ ասծուց չվախանե (չվախենայր)» չվախենեք» չվախենե — III դեմքը գործ ե ածված I դեմքի համար. կարող ե ծագած լինել նաև I դեմքից՝ չվախենայի» չվախանե), շամախիկ մ' տը տե (տայր)» տեք — տայի), քը վիզ թըռնեք»։

III դեմքի «ե»-ն փոխվում ե յերբեմն «ը»-ի, որինակ՝ կ'առնը՛ր, կը խողը՛ր։

Յեզակի I դեմքը կազմվում ե սղումով, որինակ՝ կ'առնի, իրթի (կ'առնեյի, եթթայի)։

Հասկանորեն ուրիշ բարբառից ե վերցված «կ'ասըմ» (կ'ասեյի) ձևվը։

Անց. ան կա տ ա ր ի թգակի III դեմքի վերջավորության մեջ գրաբարի «այ»-ը դառնում ե «ե», որինակ՝ գեր (գայր), մեղավորներ (մեղավորանայր), տեր (տայր), «կեր, կեր, իրեք ախպեր կեր» (Շատախում կասկային «կ»-ով—կրեր)։

II դեմքի այիւ վերջավորությունը դառնում ե «եր», որինակ՝ մեկը (մեայիւ), չի տիր (չտայիր)։

Հոգնակի III դեմքի մեջ «այ» ե «ե» դուրս են ընկնում, որինակ՝ մեծանին (մեծանային), կ'երթին (կ'երթային), կը տին, գին (գային), աանին, կը կտան—չին (կը կտնչեյին), կ'առնին (կ'առնեյին)։ Ավելի շատ ապատահում ե «են» ձևով, որինակ՝ սպանեն, դեն, տանեն (սպանեյին, գային, տանեյին), կեն, են, չեն (կային, եյին, չեյին), կը լեն, կը գեն, կը բանձրանեն, կ'ինեն (կը լային, կը գա—ին, կը բարձրանային, կ'ընկնեյին)։

«Ձեռնիկ, տո՛ւ կուտուր մեկը, չգաբկեր իմ վարդըպետքերուն, սպանեք՝ փոսկի դալազան կ'առնին իրանց ձեռ, քաթոզ կը տին ժողովուրդին»։

Այս յերկու ժամանակի (սահմանական ներկա ե անցյալ անկատար) բացասականը, ինչպես ընդհանրապես, կազմվում ե բացասական «չե» բայով ե անորոշ դերբայով հնչափոխությամբ, որինակ՝ չըմ կիրի (չեմ կարող), չըմ կենա, չըս թուղնի, չըս կենա, չը կենա (չես կարենա, չես կարող), չընք կանա, չիմ գինա (չեմ գիտենա, չգիտեմ). չեմ իտա, չես իտա, չես իտար, չընք իտա, չենք իտա, չըս իտա, չեն իտա, չըն իտա. չեմ իկա, չես իկա, չիմ իկա, չիս իկա ե այլն։

Գրաբարի նման պարզ ձևվերի վրա ավելանում ե «չ», որինակ՝ չառնը՛, (չի առնիր), չերթան (չեն գնում), չիւտրի (չի կտրում), չկտրըվը (չի կտրվում) իտու, չիտու (կատարայ), չվախանե (չվախենայի). «ձեռ կը տա բացին, չիրիցի (չայրեցուցանե, չի այրում)։ ձեռ, խող կը թալի, չընցնի (չանցանե)»։ «Մեկը գիտվիթ կը տանի մեկ սարի գլուխ կը դընի, չաանի (չի տանում) դաշտ»։

ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՑԱԼ

Անցյալ կատարյալի ձեվերն աշխարհաբարից (արեվելյան և արեվմայան) տարբերվում են գլխավորապես վորոշ հնչափոխություններով, որինսակ՝ ասըցին, փուխիցին, գնացան (գնացին), շինիցին, առճ, գրճ, առվճ, տեհան, հերդըլցան:

Յեզ. I դեմք.— սիցի, սըցի, իկը՝, եկի (յեկա), շընի (շինեցի):

Յեզ. II դեմք.— սիցիր, ասիցիր, իկիր:

Յեզ. III դեմք.— սաց, ասաց, եսաց, ըսաց, առից, առճ, գրճ, թողըց, որշնից, պտոցուց, զարկից, հերդըլցավ, քակից, ըլավ, իլավ, հըլավ, երաց, հրավ (արավ), երեցավ, իրիցավ (այրեցավ):

Յեզ. I դեմքը մի քանի պատուհներում վերջանում է «մ», որինսակ՝ արըմ, ընցուցիմ, չասըմ, խաղցիմ, գնացիմ, եկամ, չեկամ, կերում, առամ, սիմ, ասիմ, (ասացի), տեսիմ (գրք. տեսի—տեսա), տըլըմ, առվիմ:

Պարզ «եւ» վերջացած բայերի կատարյալի «եց» մասնիկը դուրս է բնկնում, որինսակ՝ շընըն (շինեցին), լուպկին (պլուկեցին) շընի (շինեցի), բաշիւմ (բաշեցի), վառիմ (վառեցի), քցին (քցեցին):

Գավառում «խմայնք», «եկայնք», «խըթվայնք» (խմեցինք, եկանք, խըլեցինք)— վերջի «ք»-ն բային է:

Խնչպես արեվմայան աշխարհաբարում թացուց, փախցուց (փոխ. թուց, փախուց), այս և այլ ձևվերի միջ պատճառական բայերի կատարյալը կազմվում է մի նոր ավելացած «ց»-ով, վորը հաջորդ «ց»-ից առաջ կարող է դառնալ «ս» (խնչպես գրաբարում գնացից, գնասցես, փոխանակ գնացցես), որինսակ՝ լողկացըցուց կամ լողկատցուց, քեթրըցուց (քեթրեցցուց), կայնեցըցուց, նառըցըցուց, լմացուցին:

Կատարյալի III դեմքը, յերբ միավանկ է լինում, սկզբից ստանում է «ե» անը, վոր կարող է դառնալ «ի» և «ը»: Այդպես են այն բայերը, վոր նույն ձևին ունեն գրաբարում, որինսակ՝ ելից, ըլից, երբբ, իբբբ, եպե, եպի, իպի, ըպը, եբաց, իբաց, իխան, ըխան, ելաց:

Այսպես III դեմք են նաև՝ եգի, իգի, եգիր, իգիր, ետի (գրեց). ետու, ետուր, իտուր, իտու (տվավ, տվեց). եզար, նաև՝ զարկ, իզարկ, իրե, չիրե, իբի, իբիր, չիրի, երի, (եկավ, չեկավ):

Մի քանի ուրիշ բայերի կատարյալն էս այսպես տրամադական ձևվով է կազմվում, որինսակ՝ թալիւ— թալ, եթալ. քցիւ — քեթց, քից. ըլեց, խեց, ըլեցին, խեցին (հայեցավ, նայեց, հայեցին, նայեցին):

Նոր ձևվով կատարյալներ են՝ խարցնից (հարցրեց), խարցնիցին, պագ-նեց, պագնից, ժոռխասցավ (մոռ հասավ):

Նոգն I դեմքի մեջ մեկ-մեկ «ն» չի ավելանում, որինսակ՝ «մի քի տըք (ասինք)», մի քի չառընք»:

ՀՐԱՄԱՑԱԿԱՆ

Հրամայականի նկատմամբ առանձին ուղադրություն պիտի դարձնել հետեվյալների վրա՝ սա, ասա, զաբ, զաբկ (զարկիր), տու (տուր), բի (բեր), դի (դիր), կի (կեր), տոս (տո), երի, իրի (արի, յեկ), թալ, իլի վի, իլի վիբ,

տեհի, տեսի (տես), խաղցնի, վիրհւ, կպհւ, կպուցոհւ, նսաղցըցոհւ, խեծեցեք, խեծըցեք, ելըցեք, ելեցեք, իլըցեք (յելեք). երեյհ (արեք), կանչեյհ (կանչեք), ասեյհ (ասեք), կայեյհ (գնացեք):

Արգելականը կազմվում է հնչափոխությամբ և վերջի «բ» (ւ) հնչյունի հապավումով, որինակ՝ մը զսրնե, մը վա՛խանե, մ'անի, մ'հհա, մ'եքթա, մ'անի:

20

«ԵՄ» ԲԱՅԸ

Ս ա հ մ ա ն ա կ . ն ե ռ կ ա .— եմ, իմ, ըմ. ես, իս, ըս. ի, ը, ա, ե. ինք, իք («միք մարթ իք»): եյհ, իք, ե («լուչաղ ե, գնացեք սար»): են, ին:

Ա ն ց յ ա լ ա ն կ ա տ ա ր .— իբ, եբ, ըբ (յեզակի բուրբ գեմքերի համար), ինք, իք, են, ին:

21

ԱՆՑՑԱԼ ԴԵՐԲԱՅ

Անցյալ գերբայը կազմվում է հնչափոխությամբ և գործ է ածվում ոժտնդակ բայի հետ իբրև վաղակատար ներկա և անցյալը՝ Վերջի լ > բ հաճախ դուրս է ընկնում, և «ե» լծորդը սովորաբար փոխվում է «ի»-ի: Շատախի բարբառում մնում է «ե»:

Վ ա դ ա կ ա տ ա ր ն ե ռ կ ա .— չըմ աըվի. աըսիր իմ, չիմ տեսիր, չըմ խանիր, գնացիր ես, եկիր իս, կտրավիր ի, բռնիր ի. «ենպեսն ի լըցվի... խաստացի... եղի», «տեսավ՝ Մելիք... պառկի, քնացիր ի», «մենակ թուրն ա տարե», «շորացեր ա», «նեղցեր ա», «մընք եկեր եյհ»:

Վ ա դ ա կ ա տ ա ր ա ն ց յ ա լ .— «յես չկերցա ձի կառավորեր ե (կառավարել եյի, կառավարեյի), (եբ>ե. III գեմքը գործ է ածված I գեմքի համար, կամ՝ եի>ե), «յես խաց չիր կերե», «առ շոտ եր ըսե», «հողիկ եր շընըբ», «Մեղիք խուր եր փոքի... թոռ քցի վա՛ր բերնուհ... փռի», «մի կուժ լիք ջուր եր լըցրե». «խնձոր բերան դրե... թղթի մեջ կիրիր եր», դբիր եր, «չթուղեց՝ զլբիս պագնեք եր», «չկերցան պռնեք են (չկարողացան բռնել եյին, այսինքն՝ բռնեյին)»:

Մ ի պատումում ոժտնդակ բայը կրկնվում է, որինակ՝ «շատ ի քրա՛նիր ի», «չը թողիր ի», «չըր դրպիր ի», «չեք տեսիր ի»:

Անցյալ գերբայը կազմվում է նաև «ած», «ուկ» մասնիկներով, որինակ՝ խանած, խափած իս. «նա քո խամար ի եկած», թխուկ ե, ափուկ ե, եփուկ ի, քնուկ, գնջուկ:

22

ԱՆՑՑԱԼ ԴԵՐԲԱՅԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆ

Անցյալ գերբայը գործ է ածվում հաճախ առանց ոժտնդակ բայի, ինչպե՛ս դրաբարում, որինակ՝ «Մըսրա Մեղիք ճամբխի յոթ տարվան խաղջ կ'ուզի» (... առաքեալ... պահանջէ). «եչին եկի քո խոր խղինն չափի, տանի» (... եկեալ... չափէ, տանի). «մըկտ յըմ տխպեր մեռե». «յոթ տարվան խաղջ բերիր կը կա՛»:

(... բերեալ գայ)։ «բերան բացի կը ծըծող» (բացեալ ծիծաղի)։ «Մանասաբ գացե, մնացե Բաղասասար»։ «վոտքեր ըսկում ճղճղվեր ի, վոր արուն ելե, խերկ ծածկե»։ «են աարին, վոր քոխեր մեռիր (փոխանակ մեռիր ի, գրաբար՝ յորմէ յեռէ մեռեալ), զԳուռկիկ Ջալալին դուրս չեմ խանիր, Մըսրա Մելքի հախուն մնացիր մընչ գոմին» (գրբ. մնացեալ)։ «ինչ իլի» (ինչ ե յեղել—գինչ լեալ)։ «սպանած (փոխանակ՝ սպանած ե) քանսուն նորընծա երեց»։ «ատ ինչ երած (փոխ. ինչ ե երած) քո խեա»։ «ակնջըներ կտռի եղար, ասամներ քնչի, եզար»։

23

ԱՆՈՐՈՇ ԴԵՐՄԱՅ

Անորոշ դերբայի վերջին «լ»-ն սովորաբար դուրս ե ընկնում ե «ե» ձայնավորը դառնում ե ի>ը։ Այս ձեւով «ել» վերջացած անորոշ դերբայը նույնանում ե անցյալ դերբայի հետ, վորի վերջին լ>ը հնչյունը նույնպես հաճախ դուրս ե ընկնում (տես § 10), որինակ՝ «տաթ թաղըլ», «տեց կանչի», «չըմ կիրի գենոնք վառը», «ել չենք երթա Մելքին կուլլուղ ենի», «չըմ գըշիս տուր բանամ, ձին տու խանի», «տու չկենա բունի»։ «չկանա երթա», «մեյ կենայի տերե», «տու կենայի տերե», «մեյ գինանք ենե», «չեմ կարա դանոնք երեցըցի... կարեցըցի» (այրեցուցանել> երեցուցի(լ)> երեցըցի> իրիցըցի)։

Հոլոված ձեւով՝ բիրիլու, փալուն (գալուն պես)։

Գրաբար «անել» վերջացած բայերի «ան» մասը կարող ե դուրս ընկնել, սակայն հաճախ մյուս բարբառների ձեւով մնում ե «ն» հնչյունը, որինակ՝ տեսանեմ> տանեմ> տեռնիմ> տեսիմ. այսպես ե մեռնիս> մեռիս, խառնիս> խառիս, կը մանես> կը մըտիս, եղնիս> եղիս, տ'եղնի> տ'եղի, կ'եղի, փախնիմ> փախիմ, անցուցանեմ> ընցըցեր. վերացուցանել> վերուցի, կը խորցուցես, կը պըրծուցի. «չըս կենա ընցըցի» (անցուցանել)։ «չեթող Մհեր մտեր քաղաք», «քու ժառանգն ել դուս չընկը՝ (չանկանի), վոր ընկը (անկանի), աշխարք կ'ալիրի» (նաե՝ ինի (ընկնի), կ'ենե (ընկնե), կը գանին, կը գարկեր (գարկանէք), կը խեծա (կը հեծնի)։

Կրավորականը կազմվում ե սովորաբար աշխարհաբարի ձեւով «վ» մասնիկով, որինակ՝ խառվով, վլացվով, կը վլացվիս, խառվան հիրար, սպանվա։

Պատահում են նաե գրաբարի ձեւով առանց «վ» մասնիկի կրավորականներ, որինակ՝ «բերանդ ի կոտրիր» (բերանդ կոտրվեր, գրաբար՝ կոտրիւր> կոտրիր)։

Պատահում ե գրաբարի ստորադասականն ես, որինակ՝ «կտրամ գըե տամ երիքական՝ երիցիս» (գի այրիցիս — վոր այրվիս)։

Գրաբարում ե բարբառներում կա «իշխիլ» բայը, վոր նշանակում ե՝ իշխանութիւն ունենալ, համարձակվիլ, համարձակութիւն ունենալ. միջին հայերենով դառնում ե «իշխանալ»։ Մեկաց լեզվի մեջ «չեն իշխենը» (չեն լիշխենա)։ Այս բայը պատահում ե սկզբում «գը» մասնիկով, որինակ՝ «չըմ գը՛շիլի»։

24

ՆԱԽԴԻՐՆԵՐ

Հին նախդիրներից մեկն է գլխավորապես «զ» նախդիրը. պատահում են նաև «ի» և «ց»։ Այս նախդիրները գրաբարի ձեռնով դրվում են նախադաս վերջավորներից առաջ։

« Զ » նախդիրը գործ էածվում վորոշյալ հայցականի համար, ինչպես գրաբարում (տես § 14 — հայցական հոլով), բայց յերբեմն նաև ունի գրաբարից տարբեր դործածություններ. որիննակ՝ «զողորմին տը տամ»։ «զուեր աչքեր բռնից», «զգոնթնի խոփ ֆռացրեց» (ուրիշ դեպքում՝ «զոնթնի խոփ եքից»)։ «զիրան տղան»։ «Դավիթ... զարտ կը պըրծըցի»։ «ձին զենու (ենոնց) զարիք խըլից մոտեն»։ «զձին խեծավ»։ «խառավ զկնիկ»։ «տը խառվիս ըզան»։ «Թաքմ կը տա զքառմեր»։ «ձեռ կը տա զթուր»։ «ձեռ կը թըլը զձիկ»։ «ուռ կըլը տըվրն ըզձը»։ «Թըղ զան» (խող զայն — բացի այն)։ «զնացեք զՄըսրա Մելիք ասեք»։ Բայց կա նաև առանց վորևե նախդիր ուղղական հոլով փոխանակ տրականի, որիննակ՝ «զացեք, Մըսրա Մելիք ըսեք»։ «կը կան, Մըսրա Մելիք կ'ասեն»։

Շատախի բարբառում «զ» նախդիրն արտասանվում է բաղաձայնից առաջ «զը», որիննակ՝ զըՊավիթ, զըմեկմեկու, «զըխրոխպեր կը խանա վիր»։

« Ի » նախդիր. — «Քամարն ի Մեջքին»։ «մուռցին ի կրակի մեջ» «եկեցեք ի նի» (ի նա)։ «բեց, գնաց ի ան մոտ»։ «զընն ի տուն»։

« Ծ » նախդիր. — «Դավիթ ցխրոխպերն ասաց»։

25

ՆԱԽԱԴԻՐԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ

Նախադրական բառերը մեծ մասամբ դրվում են նախադաս, դրանք են՝ հեռ, մընչ, մեջ, վար (վերա, վրա), մոտ, հեռջեվ, հիտիվ։ Դրանց խնդիրը հաճախ դրվում է ուղղական հոլովով, որիննակ՝

Մոտ, մըտ, մա, ման, մատ. — «Մըտ նարունք»։ «կնիկ վոր հորոխկը մատ մարթ ըմ»։ «Դավիթ չեկավ մոտ Խանդուտ»։ «մինք երթանք մատ մեկ-մեկ»։ «կ'իյա մատ իրիկ»։ «կը պիրը՝ ման Տանվիթ»։ «կ'երթա մատ մեր, մատ Սանասար»։ Հետ, հիտ, խիտ, (հետո, յետ) — «Հիտ են ժամանակ»։ «իրեք տարով հիտ» (յերեք տարուց հետո)։ «ընդուցա հիտ»։ «մեռնելուց խիտ»։

Խետ, խիտ, խատ, խանտ, խա, խան (հետ, միասին)։ — «Խան մեմեկը»։ «ենի չըմ տանըմ խիտ» (հետո)։ «խիտս գար»։ «խատ վոտը կըշտին»։ «նստավ խատ անուր կըշտին»։ «իմ կըշտի խիտ»։ «կըշտը՝ խիտ»։ «Դավիթ խիտ»։ «խիտ Դավիթ», «կը թըռուցը խանտ երկնուց»։

Մեջ, մեչ, մընչ, մանչ, մըլչ, մըլ, մա, ման (մեջ)։ — «Մընչ գաշտին»։ «մըլչ հերդիսին»։ «ման վանից»։ «մըլ քն երկու թեվ»։ «խաչ... կը գն մըլչ ծեռաց»։ «կ'ինը մանչ ցանդակտիրուն»։ «կ'իյա ման կըռվուն»։ «մեչ իցկիտ»։

Վար, վար, վան, վեր, վըր, վրեն, վերեն. — «Վեր ուր»։ «վար իմ գլխուն»։ «վար մի ազգուն»։ «տը պիրը վար ուրն ել, վար քի ել»։ «վար ձի վե» (ինձ վրա)։ «բանհավի, տվի վար հանպիրն»։ «վըր Դավիթին ի վե»։ «պերնոն

վերինն»։ «Թամբախ երավ քոն վրենն»։ «ըխտիար... վար տն (գրա վրա), կը դարձանա»։ «քար կը տընին վար պերնին»։ «ծեռ տըրե վար աշիչ»։

Հ ա ո ճ ի վ, հ ե ը ջ ե վ, հ ե ը ճ ի վ.—«Հեթըեվ ենու սաբին»։ «կը տա հերեիվ երըքանկան», «չկանա հանճիվ դարբը՝ տանը»։

Հ ի ա ի վ, հ ի տ ե վ.—«Կ'երթամ հիաիվ ախճըկան»։ «զոր չեկա իս, հիտեվ ձի դան»։

Առանձին ուղադրությունն պիտի դարձնել նաե հետեվյալ յեռադրու-թյունների վրա՝

Վի, վի=ի վայր.—«Խուր վե թալել» (հորն ի վայր ձգել)։ «երդիո վի թալեմ»։ «քար ըմ, թուփ ըմ վե երթա տակ»։ «քար ըմ վե ինկնը» (քարն ի վայր ընկնել)։ «ինչ Խաչ Գատրադին ի, դո սանդոդ վե»։ «Հովան միտ վե եսաց» (մտքում ասաց)։ «ուրը վե լյա» (ընդոր երթայ)։ «վիզը վե»։ «վըր Դավթին ի վե»։ «վոտներ ի վի»։ «ըըը վե»։ «մեջ վե»։ «վար ձի վե»։

Ի ն ի.—«Տու չմար տուն ինի»։ «ինչոն վար իմ կարմընջին ինի կ'երթեք»։ «վար Դավթի գլխուն ինի կը ֆըռա»։ «փանջարեն ինի դգութի խոփ եզար»։

Կան նաե չ ու ը (մընչե), տ ա կ, ա պ ո վ, տ ն (տառնց), «տն խաց ուտիլ» (տառնց հաց ուտելու)։

Անհաճախ

Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Ա Ն

Առաջին՝ 1889 թ. հրատարակության առաջաբանից բերում ենք հետեւյալ հաւածքը.

«Մեր բանասեր հասարակութեանն արգեն հայանի յի, թի մեր ժողովըրդական բանահյուսութեանն մեջ ինչ մեծ տեղ ե բռնում Սրվանձայանի «Գրոց-Բրոցի» մեջ հրատարակած «Մասունցի Դավիթ» կամ «Մհերի դուռ» կոչված ժողովրդական պատմական-դրացական վեպը: Այդ վեպը Սրվանձայանի հրատարակութեամբ գրեթե մի ամբողջութիւնն է կազմում, ունենալով իր մեջ յերկու յեղբայր՝ Աբամելիքի և Մանասարի, Աբամելիքի վորդի Դավիթի և սրա վորդի Մհերի պատմութիւնը, թեպետեալ այդ ամբողջութեամբ հանգերձ թերաւ ե, մանավանդ Մհերի մասում:

Մեզ դեպ յեղալ նշմիածնում գրի առնել այդ վեպի մի ուրիշ վարիանտ, վոր լրացնելով առաջին հրատարակութեան թերի կողմերը՝ փոխել ե տալիս վեպի ծավալի մասին մինչև այժմ յեղած հայացքը: Ինչպես յերեվում ե, այս նշանավոր վեպը մեծ ընդարձակութիւնն ունի և չե ամփոփվում յերեք ծնունդի՝ Աբամելիքի, Դավիթի և Մհերի պատմութեամբ, այլ Սասնու տերերի ցեղի պատմութիւնն ե դա, Աբամելիքից և Մանասարից սկսած մինչև անժառանգ և անմահ Մհերը, վորով վերջանում ե վեպը: Դավիթը վոչ թի Աբամելիքի վորդին ե հանդիսանում, այլ նրա սերունդ պայազատներից մեկը ե, պատմողի առելով, 30-րդ զարմը, վորովհետեւ Աբամելիքից մինչև Մհեր քառասուն զարմ են և ունին իրենց քառասուն հյուղ առանձին պատմութիւնը, վոր քառասուն գիշեր կը նստեն և կը պատմեն: Այդ քառասուն հյուղից (յեթե քառասուն թիվը չափազանց չի) մենք այժմ ունինք վեպի սկիզբը՝ Աբամելիքի և Մանասարի պատմութիւնը Սրվանձայանի վարիանտում (թի Աբամելիքն և Մանասարը վեպի սկիզբն են, այդ յերեվում ե և մեր վարիանտից, վորի մեջ ողորմիտում նրանց անուններն ամենից առաջ են ասված), Դավիթ (Թլոր մականվանված) և Մհեր. բացի այդ՝ մի հաւած թուլան Դավիթից, և յերկու հերոսի միայն անունները՝ Բաղդասար և Մելիքսեթ քահանա, վորոնք բոլորովին նոր են: Սասնու և Մարա քաղաքի տերերի միջեվ, ինչպես յերեվում ե, տեղի յի ունենում մի ժառանգական կռիվ: Աբամելիքը (Սր. վարիանտով), Թուլան Դավիթը, Թլոր Դավիթը կոչվում են Մարա տերերի Մարա մելիքների հետ, և Մարա մելիք (Մարամելիք) կոչումը վոչ թի հառուկ անուն ե դուրս գալիս, այլ Մարա քաղաքի իշխողների հառարակ կոչումը:

Վեպի այս նոր վարիանտը վոչ միայն լրացնում ե Սրվանձայանի հրատարակութիւնը, այլ մանավանդ թի ինքն ևս մի գեղարվեստական ամբողջութեամբ:

Բյուռն ե կազմում, վոր ունի իր առանձին արժանավորությունները: Մանրամասն քննությունը, և այս վարիանտի համեմատությունը Սրվանձայանի վարիանտի հետ, ուրիշ ժամանակի և տեղի թողնելով, այստեղ այսքանը միայն կ'ասենք, վոր մեր վարիանտն ևս Դավթի կյանքից ունի շատ վիպական մանրամասնություններ, վորոնք իրենց վրա կրում են հնագույն դյուցազներգության կնիք. որանում յերեվում և ավելի միջին դարերի հայոց պատմական կյանքը, մանավանդ ավելի հարուստ և ընտանեկան կյանքի նկարագրությամբ դյուցազնականի հետ միասին: Թե գլխավոր և թե յերկրորդական հերոսների բնավորությունները վորոշ են և զեղարկեստորեն պահպանված. չկա մի այնպիսի արարք, վոր գլխավոր հերոս Դավթի բնավորության հակառակ լինի. նա միշտ բարի յե, հեզ, արդար, ուխտապահ, սիրող, դյուցազնաբար քաջ ու զորեղ, թշնամիների համար ահ ու սարսափ, և իր հայրենի սեփականության համար մահու չափ պաշտպան:

Դեպի չաքը միտված անհուն ուժի ներկայացուցիչ Մհերի պատմությունը, ինչպես և մի քանի հերոսներ և հերոսուհիներ, գրեթե ամբողջ նոր և մեր վարիանտում (Սրվանձայանի վարիանտում Մհերի մասին շատ քիչ բան կա պատմված). Թեպետև պետք և տեսի, վոր Մհերի պատմությունը գործյալ անթերի չի կարելի համարել, ինչպես Դավթի պատմությունն ևս Այդ յերեվում և պատմության ընթացքից և նույն իսկ պատմողի վկայությունից, թե նա ավելի լավ եր իմանում Դավթի պատմությունը, քան Մհերինը:

Մեր պատմողը մի մոկացի հայ եր, Մոկաց Գինեկանց դուղից, Նահապետ անունով, այն հազարավորներից մեկը, վորոնք աղքատությունից ստիպված աշխարհի ծայրերն են շրջում: Նա մի բարի ջրիտառնյա մարդ եր, վոր ամենայն որրությամբ եր վերաբերվում դեպի իր պատմածը, վորին հավատում եր, թե ամբողջապես կատարվել և մի ժամանակ. «Այժմ ել, ավելացնում եր նա, Մասմա քաղաք շատ կարճ փեհվան կա»: Նա իր լավ չիմացածը չեր ուզում ամենեվին պատմել, վորովհետև, ինչպես յերեվում եր, մեղք եր համարում այս պատմությունը խառնելը: Թալան Դավթի մի հատվածը, վոր վերջից ենք գրել, մեծ գծավորությամբ նրան պատմել ավինք և, ինչքան ել ստիպեցինք, ուրիշ ավելի բան չկարողացանք պատմել ավինք և, թեպետև շատ ցանկալի յեր, վոր գոնե մի-մի կտորներ ևս Բաղդասարի և Մելքիսեթ քահանայի ճյուղերից ունենայինք:

Մույն վարիանտի լեզուն, ինչպես ընթերցողը կը տեսնի, շատ սահուն, կտրուկ և վիպական-բանաստեղծական և. վոճը կենդանի, պատկերավոր և ներդառնակ: Վոտանավորի նկատմամբ պետք և տեսի, վոր սկզբում վոտանավորով եյինք գրել միայն այն կտորները, վորոնք մոկացին վոչ թե արտասանում եր, այլ միշտ յերգում մի առանձին յեղանակով, վոր գծախտաբար չհանդգնեցավ մեզ ձայնագրել տալ*: Բայց մի անգամ արդեն տպագրության համար պատաստելուց հետո, ինչպես առաջ ևս շատ տեղ նկատել եյինք, տեսնելով՝ վոր վեպը գրեթե ամբողջապես վոտանավորով և գուրս գալիս այն չափով, ինչ չափով վոր միջի յերգերն են հորինված, ավելի լավ համարեցինք տողերի բաժանել և վոտանավորների ձևով հրատարակել: Մեր ախտառանքը միայն նրանում և յեղել, վոր շարագրությունը բոլորովին անփոփոխ թողնելով, տողատել ենք: Այս տողատությունը տեղ կա շատ հանդող և, տեղ կա թույլ և. թուլությունն առաջացած պիտի լինի անշուշտ նրանից, վոր պատմողը՝ վոտանավորը մոռացած

* Հնաագույն Գոմիտառը ձայնագրել եր այդ յեղանակները ծավոք, այդ ձայնագրած յեղանակները կորել են: Մ. Ա.

լինելով խառնել եւ Այն տեղերը, վորոնք շատ են խառնվել եւ վոր առանց շա-
բադրութիւնը փոխելու առկա տեղը դժվար եւ, արձակի ձեւով Թողեցինք: Տողա-
տելու գլխավոր հիմք ենք ընդունել այն, վոր ժողովրդական վոտանավորների
մեջ սովորաբար յուրաքանչյուր տողում եւ մի միտք, ինչպէս եւ հենց
վեպի յերգերի մեջ եւ նոյնը տեսնում ենք:

Տողերի մեջ վանկերի թիվը տմենաշառը 13 եւ (շատ քիչ անգամ 14 եւ
լինում), իսկ ամենաքիչը 6. յերբեմն պատահում եւ հինգ վանկանի տող, բայց
այդ հինգ վանկն ընդհանրապէս իրենից առաջ կամ հետո ունենում եւ մի կարճ
տող, վորի հետ միանալով դարձյալ աւելիս եւ մի յերկար տող: Սակայն զոտո-
նավորի համար այստեղ նշանակութիւն ունի վոչ թի վանկերի թիվը, այլ ձայ-
ների յեկեղջը եւ վոտքերի (стоп, pes) թիվը, վոր լինում եւ 3—6 վոտք: Ամեն
մի վոտք բաղկացած եւ յերկու կամ յերեք վանկից եւ շեշտը սովորաբար վերջին
վանկի վրա ունի. վորով եւ ամբողջ վոտանավորը հորինված եւ ձայնական (շեշ-
տական, то́ннический разме́р) չափով եւ կազմված եւ մեծավերջ (ямб) եւ վերջա-
տանջ (анапест) վոտքերի խառնուրդից՝ յերկար եւ կարճ առդերով:

Ավելի պարզելու համար բերենք որինականի թի յերգերից եւ թի մյուս
տեղերից:

Վոզ քնիթ եք՝ հարթման կացեք	8 վանկ. 3 վոտք
Ս Ս — Ս Ս — Ս —	
Վոզ հարթման եք՝ ելեք կայնեցեք	9 » 3 »
Ս Ս — Ս Ս — Ս Ս —	
Վոզ կայնիթ եք՝ ծի հովկեր կապեցեք	10 » 4 »
Ս Ս — Ս — Ս — Ս Ս —	
Վոզ ծի հովկեր կապիթ եք՝ ծի ձիւնք Թամբեցեք .	13 » 6 »
Ս — Ս — Ս — Ս — Ս — Ս Ս —	
Վոզ ծի ձիւնք Թամբիթ եք՝ ելեք խեծեցեք	13 » 5 »
Ս — Ս — Ս — Ս — Ս Ս — Ս Ս —	
Չառեք Դավիթ գոզ եկով, գոզ գնաց	10 » 4 »
Ս — Ս Ս — Ս Ս — Ս —	

Որհնալ բաբերմար Առաված, ...	7 վանկ. 3 վոտք
Քո հրամանքն իր շնա	5 » 2 »
Յեռ ին չըխ անեմ	5 » 3 »
Ծնանք հինէն բամբակ, ...	6 » 3 »
Յեռ լե ելինմ կրակ, ...	6 » 3 »
Չեմ կարւ զանսնք երե ցըցի	9 » 4 »
Ծնանք հինէն զարնան մառդան զաններ, ...	10 » 5 »
Յեռ լե ելինմ զարնան քաղցած դիւր, ...	10 » 5 »
Չեմ կարւ զանսնք կըբբե ցըցի	9 » 4 »

Ուրիշ որինակ վոչ յերգերից.

Մարւ մելիք զաղզան առեց տարմով, ...	11 վանկ. 5 վոտք
Տարմով եդի գն առ անդ մընչ դաշտին	10 » 4 »
Ծնանք փեհլը վընքտեր գնացին գոզ խաղալու	13 » 5 »
Մարւ մելիք հընչ գուր գոզ եզմար, ...	9 » 4 »

Դավթի Ելնով Կայնով,	6 վանկ. 3 վառք
Ձեռն Ետն , զենոր գորդ բանեց,	8 » 3 »
Մարն մելիք շնա ըորկնով, առեց.	10 » 4 »
Վերջին ախր Ետն տ'ելին Խեա ձի Կռիվ անին:	13 » 6 »
Հախ Երնով Եկով անն.	7 » 3 »
Մաղգեն Կախեց, Ել չը Խոսեց:	8 » 4 »

ՁԲ տն'ւ լի հախնց Իմ բարեվ առնր.	10 վանկ. 4 վառք
Քըխ յնս լի հախն քիզ բարեվ առմ:	9 » 4 »
Վոր տն'ւ հախնց Իմ բարեվ չառնր,	9 » 4 »
Տ'եղներ Կն ընկներ Իմ սիրա ձի ողաններ:	10 » 4 »

Շատ անգամ պատահում է առդի մեջ մի յերկար վանկ, վոր հաժաար է չինում յերկու վանկից կազմված մի վառքի. որինակ.

Մն պնդ | վրան | սն | Կարավիր | Ի,
 Մն պնդ | վրան | կն | լի մաղվիր | Ի:

Տողի վերջում իգական (անշեշտ) վառքեր, մի վանկից բաղկացած, քիչ են պատահում, ինչպես է աղղը շատ քիչ անգամ է սկսվում շեշտավոր վանկով:

Իննից պակաս վանկ ունեցող առդերը սովորաբար հառած (глагол) չունին, իսկ յերկար առդերը՝ մաքին նայելով՝ վորե է բառի վրա հառած ունին ընդհանրապես: Ինչպես.

Վով ծի ձիանք Թամբիր եք՝ | Կեք, Խեծեցեք:
 Վերջին ախր Ետն տ'ելին, | Խեա ձի Կռիվ անին:
 Ուրախութիւն | Խնձոր մ' Եղար Դավթին:
 Մարա մելիք ըմեն որ | Կ'երթա գորդ Խաղալու:

Տողերի վերջում հանգերի նմանաձայնությունը, յիժի կա անգ-անգ, պատահական է: Նույն իսկ յերգերն անհանգ են:

Հավ ուղադրություն գարձնողը կը տեսնի, վոր արդի ժողովրդ. վեպի այս ձայնական աղաչափությունը, վոր բոլորովին նոր է մեր բանահյուսության մեջ, շատ մոտ է մեր հին հեթանոսական վեպերի չափին («Երկներ երկին» և մյուս հատվածները Խոր. Գամ. մեջ): Վերջիններս անշուշտ սույնպիսի աղաչափությամբ են հորինված յեղելու... Այս նմանությունը ցույց տալու համար բավականանաք միայն մի կտորով:

Հեծան արի արքայն Արաաշէս Ի սեան Էնն գն գեցիկ.	15 վանկ. 7 վառք
Նւ հանան զոսկէճ շիկափն պարանն,	11 » 4 »
Նւ անցան որպէս գարծոն սրաթն Ընդ դճան,	11 » 5 »
Նւ ձգան զոսկէճ շիկափն պարանն,	11 » 4 »
Հնկէց Ի մէջք օրի որդին Ալանաց.	11 » 5 »
Նւ շնա ցաւեցայց ըզմէջք փափուկ օրի որդին,	18 » 6 »
Աքազ հասուցան Ի բանն կըն իւր:	10 » 4 »

**2. Մարամելիքը փորձում է Գավրիէ կրակով
յեւ վռսկով**

- Ըռիկ երավ, եկավ տան,
Մաղդեն կախեց, ել չխոսաց:
- 40 Կնիկ խարցրեց, ասաց.
— Մարամելիք, տո՛ւ ինչ՞աւ ետոր չքս խոսա:
Ասաց.— Հի՛նչ տը խոսամ.
Քի տղեն ձի շատ ամոթով երավ մընչ խալխին:
Կնիկ ասաց.— Հի՛նչ երավ:
— Յես իմ գորդ վոր չարղեցի,
Ձեռ ետուր, զիմ գորդ բռնեց:
— Բան չկա, տղա յե, ասաց,
Խելք բան չը՛կտրի:
Մարամելիք ասաց.
- 50 — Վոր են տղա յե, խելք բան չը՛կտրի,
Բերենք, մեկ սենի վոսկի դնենք եռջեւ,
Մեկ սենի լի կրակ դնենք եռջեւ.
Թը են տղա յե, խելք բան չը՛կտրի,
Ձեռ կը տա տախ կրակը, չիտա տախ վոսկին:
- Մեկ սենի կրակ, մեկ սենի վոսկի,
Բերին, դրին հեռջեւ Դավիթին:
Դավիթ ձեռ ետու, տը տաներ տախ վոսկին.
Ասծու հրամանքիմ՝ հրեշտակ ձեռ կանեց, ետու կրակին:
Ետու մատ երիցավ, կրակ կպավ մատին.
- 40 Ետու լեզվին՝ լեզուն ել երիցավ.
Վոր լեզուն երիցավ՝ լալ ելավ քիչ,—
Անուն դրին Թլոր Դավիթ:

3. Գավրիքը գառնաբռն, ճախրուդ յեւ կյաւրեմկա

Մարամելիք ել չպախեց գԴավիթ.
Ետու մեր ճամբխեց, եկավ մոտ խրողբերո
Խրողբեր մեկ պողվըտե սիւ ետու կարել,
Մեկ ել պողվըտե կո՛ւ ետու շինել,
Ելավ, գԴավիթ երավ գառնաբաժ:
Դավիթ ելավ, պողվըտե սու խաղաղ,

- Զպողվրտե կոռ բռնեց ձեռ,
 70 Դառնեի արեց հեռջեմ, տարավ դաշտ:
 Դառնեի եթող մընչ դաշտին,
 Ընցկուն աղվես կըբեր, լպստրակ, գեւ,
 Են տեսակ տեսակ ջանավարներ,
 Եբեր, ըլից մընչ գառներուն,
 Արեց հեռջեմ, հիրկուն եբեր քաղաք:
 Քաղքցիք վոր տեսան՝ վախացան,
 Դոնեի փակեցին, տո՛ւրս չեկան:
 Դավիթ լե գլոխ եղի գետին,
 Քնավ ենտեխ, քաղքու քամակ, մընչ հանդին:
- 80 Խլիսուն Ձենով Հովան գնաց մոտ Դավիթ.
 Տեսավ՝ ընցկուն ման եկի սարեր,
 Են պողվրտե սո՛ւ կտրտվիլ ի,
 Են պողվրտե կոռ լե մաշվիլ ի:
 Ասաց.— Դավիթ, քո բան ինչպե՞սն ի:
 Ասաց.— Խրողբեր, են սիվ ուլեր ոխնած ին,
 Են բող-բալակ ուլեր անիծած ին,
 Ենոնք ձի շատ կը չարչրեն:
 Խրողբեր ասաց.— Են բողբրի հետեմ մի երթա.
 Ենոնք անիծած ին.
- 90 Վոր մե կը մնա՝ են բի:
 Մեկ լոր խրողբեր գԴավիթ արեց նախորդ:
 Դավիթ ել ըմ գնաց սար.
 Ընցկուն արջ կըբեր, շեր, պլընկ, գեւ,
 Եբեր, ըլից մընչ նախրին,
 Արեց հեռջեմ, հիրկուն եբեր քաղաք:
 Քաղքցիք վախացան, տո՛ւն չբացին:
 Դավիթ գլոխ եղի, քնավ չուր խլիսուն:
 Խլիսուն քաղքցիք գնացին մոտ Ձենով Հովան,
 Ասացին.— Ձենով Հովան,
 100 Քո տղեն միւր քաղաք ավրեց,
 Մենք կը վախնանք եսա գեւերաց,
 Արջերաց, լպստրակներաց:
 — Վոր ենպեսն ի, ասաց Ձենով Հովան,
 Կերթամ, գԴավիթ բերեմ տան:

Գնաց մոտ Դավիթ, առեց ճրի տան։
 Խացի բալնիս, կերակրի բալնիս,
 Ետու Դավթին, ասաց.
 — Ինչ մեյվան կը կա՝ խաց կը տաս.
 Կ'ուտի՝ ճամբխու կը դնես։

**Գ. Դավիթը չի խաբւում Ձեռով Հովանի կից Սառիայից
 յնվ նրա զրգարանւթյամբ արտաբւում է օճից**

110 Մեկ ամիս վրա ընցավ ընցկուն, երկու.
 Չասես Ձենով Հովանի կնիկ՝ Սառյեն —
 Դավիթ շատ սիրուն-խորոտ տղա յեր —
 Գնդտիկ աչք եղի Դավթին, ասաց.
 — Տը կա խետ իմ ձեռաց։
 Դավիթ ասաց. — Խրոջբոր կնիկ,
 Տուն իմ մերն իս, յես լե քո վորդին իմ։

Խրոջբոր կնիկ ասաց. «Տանեմ, գլոխ վամ,
 Դավիթ կա՞ ճուր լցի վար իմ գլխուն.
 Վոր Դավիթ իմ լե՞ տեսնա,

120 Ենու սիրտ մեղավորնա,
 Կա խետ իմ ձեռաց։
 Ելավ ճուր առեց, տարավ.
 ՉԴավիթ կանչեց, վոր կա, ճուր լցի.
 Դավիթ գոնը աչքեր բռնեց,
 Վոր խրոջբոր կնիկ չտեսներ, սիրտ մեղավորներ.
 Ու ընցկուն ճուր ըլից խրոջբոր կնկան գլխուն.
 Խրոջբոր կնիկ վոր գլոխ վաց,
 Եթավ իրիշկեց, տեսավ,
 Վոր Դավիթ գոնը աչքեր պինդ բռնիք ի։

130 Ելաց, ետու գլխուն,
 Ուր իրես արընեց,
 Մագեր քրքրեց վար գլխուն,
 Գնաց հոնը տան նստավ,
 Չուր ենու մարդ Ձենով Հովան եկավ.
 Աաց. — Հե կնիկ, ինչ ելի քեզ.

Կնիկ ասաց.— Հի՛նչ տ'ենի.

Յես գիտեր, վոր տո՛ւ ձի վորդի եր բերի.

Յես չիմ գիտի, վոր տո՛ւ գնացիր ես,

Ձի երիկ ես բերի:

140 Ձենով Հովան ասաց.

— Հե կնիկ, ընցկուն չե, տո՛ւ սուտ կ'ասես:

Կնիկ ասաց.— Յես սուտ չեմ ասի.

Ելավ, ձեռ եթալ տախ ձիս.

Յես ենոր խարար չարի:

— Վոր ընցկուն ի, հիրկուն տո՛ւն կը շինենք:

Հիրկուն Ձենով Հովան տո՛ւն շինեց,

Չեթող Դավիթ գեր տան:

Դավիթ ասաց.— Խրո՛ղբեր,

Մկա կարամ քացի մ' զարկեմ քո տո՛ւն,

150 Տո՛ւ լե, քո տո՛ւն լե երթեք պետնի տակ հանգունդք:

Համա ի՛նչ անեմ, խորախուտ խլողբեր,

Համա բողու խարած իս:

Յ. Դավիթը վարձարդ. հարկահամալրում յեվ խրատառու Պառավը

Դավիթ ելավ, նետ ու անեղ ըմ շինեց հո՛ւր,

Գնաց մընչ դաշտին նեճիր:

Հըմեն որ նեճիր կ'անի,

Լո՛ր, ճնճողուկ կը սպանի,

Հիրկուն կը կա, կ'երթա մեկ պառավու տուն:

Են պառավ լե Դավիթի խոր յար կ'ենի:

Պառավ մեկ որ կ'ասի.

160 — Դավիթ, տո՛ւ ընչո՛ւ կ'երթաս մըչ իմ կորկին,

Մըչ իմ կորկին նեճիր անես, իմ կորեկ սխկես:

Դավիթ կ'ասի.— Հըպա ի՛նչ անեմ:

— Ի՛նչ անես.— քո խոր շատ թագվորութուն ունեք:

Քո խոր շատ մալ-ապրանք կըբեր.

Քո խեր մեռի՝ չուր 'ս տարի

Մարամելքի խարջ չի տված քո խրողբեր.

Մկա Մարամելք ճամբիս,

Յոթ տարվան խարջ կ'ուզի.

Գն խրողբեր կը տա յոթ տարվան խարջ:

170 Դավիթ քնավ չուր խլիսուն:

Խլիսուն ել ըմ նետ ու անեղ առեց,

Գնաց, ընկավ մըչ Գառվու կորկին, լուր սպանեց:

Մարամեղքի ելչին, անուն Կողբաղին եր,

Եկավ զխըզնի տուն երաց,

Զխզինեն չափեր, տաներ:

Գառավ ելավ գնաց, տեսավ,

Վոր Դավիթ ենոր կորկին լուր կը սպանի:

Ասաց. — Դավիթ, գրողս քե տանի.

Յեան եմ, ետա մեկ արտ կորեկ.

180 Տուն իմ ապրուստ կտրեցիր:

Վոր տուն կտրիճ ես՝ արի, գնա.

Մարամեղքի ելչին, անուն Կողբաղին,

Եկի, քն խոր խզինեն չափի, տանի.

Դավիթ ասաց. — Գառավ,

Վորտեխն ի, ձի տար շանք տուր:

Գառավ առեց, տարավ զԴավիթ.

Թող ետու ենտելս, եկավ:

Յ. Դավիթը հարկ չի ապրիս յեվ պատուհասում է.
հարկահաճիճ

Դավիթ տեսավ, վոր Կողբաղին

Խզինեն կը չափի, տանի:

190 Վոր Դավիթ տեսավ,

Բարկութնե արուն լցվավ աչքեր.

Խերսոտավ, ասաց.

— Կողբաղին, իլի վիլ, յես չափեմ:

Կողբաղին չկայնավ:

Դավիթ ձեռ ետու, գենու ճիվ բռնեց,

Ենտելեն քցեց չուր դռան:

Նստավ, զչափ կործեց գետին.

Զվոսկին ըլից վնր չափու վոռան.

Փետ ետու վնր չափու վոռան.

- 200 Զվոսկին ըլից գետին,
Մեկը չթողուց վար չափին:
Դարտակ չափ եթալ մըչ ջվալին,
Ասաց. — Ես մեկ:
Կողբադին ասաց. — Ձենով Հովան,
Եսա տղեն տարեք դեն:
Կը տաս՝ տուր ոխտը տարվան խարջ.
Թը չես իտար, կ'երթամ, Մարամելքին կ'ասեմ,
Կը կա, Սասմա քաղաք ավրի, տանի,
Մարա քաղքի քամակ նոր քաղաք ըմ չինի:
210 Դավիթ լե խերսոտեց, կայնավ,
Զչափ եղար Կողբադնի ճակատ, գլխի կոտրավ:
Կողբադնի պոկտեր կտրեց,
Ատամներ լե քաշեց, բվռնեց ճակատ, ասաց.
— Գնա, ջուհափ տուր քո Մարամելքին:
Ինչ կ'անի, թըխ անի:

Գ. Կողբադնի ծաղրող կամայր

- Կողբադին ելավ,
Մաղդեն ենելով գնաց մոտ Մարամելքի:
Կնկտեր զատըն տեղաց տեսան զԿողբադին,
Վոր բերան բաց կը ծիծղա.
220 Ասացին. — Յոթ տարվան խարջ բերիր, կը կա:
Վոր Կողբադին գնաց, մոտացավ,
Տեսան պոկտեր կտրած,
Ատամներ քաշած, բվռնած ճակտին:
Կնկտեր ասացին.
— Կողբադին, հոռտ կը կա լերան-լերան:
Կողբադին ասաց.
— Մ'ասեք՝ Կողբադին, հոռտ կը կա լերան-լերան,
Վաղ Սասմա տեղաց խեղեղ կ'ենի.
Ձիւ երկտերու ճուճ-պլոր կ'ենեք յեղ-չորթան:

**10. Մարտնիւի զորահազար, արտապահք յիւ
հարկ պահանջելը**

230 Կողբադին զնաց մոտ Մարամելիք, ասաց.
— Մարամելիք, Դավիթ զյոթն տարվան խաբը չեառեր.
Ասաց՝ Գո՛ Մարամելիք ինչ կ'անի՝ թըխ անի,
Մարամելիք զդալալ եքից քաղաք,
Կանչեց ասքնը ժողվելու, ասաց.

«Թը ժողվիմ խազար խինգ խարիր խամար*
Նորալուկ մանուկ (ե՛ր**).

Թը ժողվիմ խազար խինգ խարիր խամար
Լա՛ ** բեղդար տղա (ե՛ր).

Թը ժողվիմ խազար խինգ խարիր խամար

240 Լա՛ թուխ մորուս (ե՛ր).

Թը ժողվիմ խազար խինգ խարիր խամար
Սըվտակ մորուս (ե՛ր)»:

Ասաց, ժողվեց, զըմեն թոփ երավ,

Ասքնը կապեց, եկավ վնը Սասմա քաղքին:

Մընչ դաշտին զո՛ր չաղը՝ ր-խեվաթ եզար,

Ջուհափ խրկեց Ջենով Հովանին:

Ասաց. — Ջենով Հովան,

Իմ յոթ տարվան խարը կը տաս՝ տո՛ւ խաթրով.

Թը չես իտա, կը կսմ, Սասմա քաղաք ավրեմ՝

250 Տանեմ Մարա քաղքի քամակ, նոր քաղաք չիւնեմ:

**11. Դավիթը գերադասում է կռվել բռն հարկ առլ.
Սառիայի ծաղրը**

Ջենով Հովան ասաց.

— Մենք չենք կարա կռիվ անի,

Թը կռիվ անի՝ Դավիթն ե.

Կայնե՛ Դավթին խարցնենք:

Դավիթ ասաց. — Յես չեմ իտա իմ խոր խզինեն.

* Յերգ ե: Մ. Ա.

** Ե՛ր, Լա՛ յերգի չափը լրացնող բացականչություններ: Մ. Ա.

Ինչ կ'անեն՝ թըխ անեն,
 Ձենով Հովան Դավթին ասաց.
 — Դավիթ, վոր ընցկուն ի,
 Ես գշիւ կը կան, թլին վար մեր քաղքին, ավրենւ
 260 — Խրոզբեր, տո՛ւք գնացեք, ձիւ տան քնեք.
 Յես կ'երթամ, կոխվ անեմ խլիսուն:

Խրոզբեր կնիկ չանա ետու Դավթին, ասաց.
 — Դավիթ, վոր կ'երթաս, կոխվ անես,
 ՋՄսրամելիք սպանես,
 Ետու ձախ ձուն բի, անենք մեր աչից դեղ:

**12. Դավիթը Պառավի խորհրդով խորհրդորից առնում
 և իր հոր ձիւն աւարտը**

Ընցկուն Դավթի հերս եկավ,
 Եւ գշիւ ետոր քուն չտարավ:
 Խլիսուն ելավ, դո՛ւր նետ ու անեղ առեց, գնաց-
 վոր ելավ գնա, Պառավ ասաց.
 270 — Դավիթ, հո՛ւր տ'երթաս:
 Դավիթ ասաց.
 — Տ'երթամ, Մսրամելքի կոխվ անեմ:
 — Տո՛ւ ի՞նչ ունիս. նետ ու անեղով տ'երթաս,
 Մսրամելքի կոխվ անես:
 — Հըպա ի՞նչ անեմ, ձի չունիմ, թուր չունիմ:
 Պառավ ասաց. — Գրողս քի տանի,
 Ախոսս չե՛ր՝ տո՛ւ ես խոր տղեն ըլնես:
 Քի խեր ունե՛ր՝

Քուռկիկ Ջալալին,
 280 թուր Կեծակին,
 Գլխու Գոտին,
 Կապեն Խաբուկին,
 Քամարն ի Մեջքին,
 Մարութա Բանձրիկ Ասովարածին,
 Խաչ Պատարաղին, ինչ վար աջ թեկին:

Դավիթ ասաց. — Պառավ, վորտե՛խն ի
 — Քի տուն ավրի, քի խրոզբոր մոտն ի,

Համա խրողբեր խաթրով չիտա են բաների
 Կ'երթաս, քի խրողբոր փողպատ կը բռնես,
 290 Կայնես, գորովեն կ'առնես:

Դավիթ գնաց մոտ ուր խրողբեր,
 Զձեռ եթալ, խրողբոր փողպատ բռնեց,
 Թափ ետու՝ վոտքեր գետնուց կտրավ:
 Ասաց. — Խրողբեր, կ'ուզեմ քենե՝

Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին,
 Իմ խոր Խաչ Պատարագին, ինչ վար աջ Թեփին՝
 Գուռկիկ Զալալին
 Թուր Կեծակին,
 Գլխու Գոտին,
 300 Բամարն ի Մեջքին,
 Կապեն Խաբուկին.

Կը տաս՝ խաթրով տուր,
 Զես խառ՝ կայնեմ, գորովեն կ'առնեմ:
 Խրողբեր ասաց. — Դավիթ, քի բերան կոտրեր.
 Են քի գիտցած բաներ չի, քե ուստա կա:
 Են տարին, վոր քի խեր մեռիր,
 ԶԳուռկիկ Զալալին տուրս չեմ խանիր,
 Մարամեքի հախուն մնացիր մընչ գոմին:
 Մարամեքի հախուն տուռ շարիր եմ,
 310 Ենու խոտ, հարդ, դարին լե հերդիսու յեմ տվի:
 Կ'երթաս, վոր արժան ես՝ կարող ես,
 — Տուռ վար քեզ կը բացվի:

Դավիթ գնաց, քացու մ' եզար պատին, զպատ քանդեց:
 Գնաց, ձեռ տը տեր ձիան քամկին,
 Զին աքուց մ' ետու, չառեց Դավթին,
 Առեց պատին՝ պատ շրջվավ:
 Դավիթ ելաց, գոռաց, ասաց.
 — Յես ինչ անեմ, Գուռկիկ Զալալին,
 Յես գիտեր՝ վոր տու ձիս՝ ազատեր եսա կռվուց:
 320 Ասծու հրամանքիվ ձին լեղու եկավ, ասաց.

* Ձիս — ինչ և մ.բ.

— Դավիթ, վոր ենպես ի, յես քե՛ տու ձը տաս.
Ինչ քո խեր մեռիր ի,
Բո խրողըներքեր ձի չի պախած,
Ձը դուսաղի պես ի պախած.
Կ'ենես, լալ թիմար ըմ կը տաս ձիս:
Դավիթ ելալ, ձեռ ետու ձիու քամկին.
Ենքան խալեր ծրտած ին ձիու քամկին,
Մեկ թիզ ծերտ եր բռնի Բուռկիկ Ջալալի քամկին:

Ելալ, դձին քաշեց, խեծալ,
330 Եբեր, խրողըոր դռան կայնեցըցուց:
Խրողքեր գնաց, եբի՝ դԳլխու Գոտին,
Բամարն ի Մեջքին,
Կապեն Խաբուկին,
Թուրն ի Կեծակին.
Աաց.— Դավիթ, Խաչ Պատարազին,
Կո սանդղի միջին:
Կերթաս հեռջեմ սանդղին,
Բո չոքեր կը զարկես գետին,
Բո Ասված կը կանչես.
340 Թը տու լե քո խոր պես արդձոր մարդ ես,
Կ'ենա, կը կա՛ վար քո թեմին,
Կը կայնի Խաչ Պատարազին:

Դավիթ գնաց, չոքեր եզար քետին, ելաց, գոռաց:
Ածու հրամանքիմ Խաչ Պատարազին
Թռալ, եկալ Դավթի վար աջ թեմին:

18. Դավթի զիմեպառուսմն յեմ ետեղբոր ափսոսումը

Խեծալ զԲուռկիկ Ջալալին,
Գլխու եզի Գլխու Գոտին,
Խազալ զԿապեն Խաբուկին,
Կապեց Թուրն ի Կեծակին,
350 Բամարն ի Մեջքին:
Ետու քամար քառսուն փաթ եկալ բոլոր մեջքին.
Թուր Կեծակին իջալ, գետնու քեչ կ'երթեր.
Գլխու Գոտին ընցկուն մեծ եկալ,

Վոր քառսուն լիտր բամբակ եղի մեջ,
 Նորեն գնաց գլխուն:
 Ելավ, տան քամկին կայնավ,
 Ականջ երավ, ասաց.
 — Նայինք՝ խրողքեր ինչ տ'ապի:
 Խրողքեր ասաց.

360 «Ափսոս, խազար ափսոս
 Մըր Բուռկիկ Ջալալին.
 Ափսոս, խազար ափսոս
 Մըր Գլխու Գոտին.
 Ափսոս, խազար ափսոս
 Մըր Կապեն Խարուկին.
 Ափսոս, խազար ափսոս
 Մըր Քամարն ի Մեջքին.
 Ափսոս, խազար ափսոս
 Մըր Թուր Կեծակին.

370 Ափսոս, խազար ափսոս
 Մըր Խաչ Պատարազին.
 Ափսոս, խազար ափսոս
 Մըր Նորալուկ մեկ տակ մանուկին».*

— Խրողքեր, քի բերան կոտրեր, տո՛ւ ձի չհիշեր.
 Վոր տո՛ւ ձի չեր հիշացեր,
 Հառաջ յես քե տը սպաներ,
 Նոր երթեր կովուն:

12. Պուռկիկ Զալալի՞ն խրառ Կարճ ազրյուրի յե՛վ սյուճի մառնի՞ն

Ասաց, քչեց, գնաց մըջ դաշտին:
 Ածու հրամանքիվ ձին լեզու եկավ, ասաց.
 380 — Դավիթ, կ'երթաս՝ քի խոր Կաթնաղբուր կա.
 Վորտեխ յես կայնեմ՝ վե կը կանս իմ քամկեն:
 Գնաց, կայնավ վար Կաթնաղբրին:
 Դավիթ մոռացիր եր՝ վե չեկավ.
 Գիտցավ, թը ձին դադրավ.

* Յերդ և Մ. Ա.

Ջանգուն եզար, ձիու կողաշար կոտորվեց:

Ձին ըռըկավ, ասաց.

— Կարամ զքե տամ երիքական՝ երիցիս.

Ինչպե՞սն ը՛ տո՛ւ իմ խոսք շո՛ւտ մոռացար.

Համա քո խոր խաթրին չեմ իտա:

390 Վոր եստեխեն կ'երթաս,

Երկրթե սուն մը լե կա մընչ դաշտին տնկված.

Քո թուր կը քաշես, են սան կը զարնես:

Թը քո թուր են սուն կտրեց՝ կ'երթաս կռիվ.

Թը չկտրեց՝ հիտ կը դառնաս:

15. Մանուկ Դավիթը խմում է Կաթնաղբյուրի ջուրը,
դառնում է հզոր յեվ կորում Յերկաթի սյունը

Դավիթ լե վեր եկավ,

Են Կաթնաղբրի ճո՛ւր

Ստու ձիու կողաշար՝ լավացավ:

Ենտեխ ճո՛ւր խմավ, խաց կերավ,

Ընկավ վնձր են Կաթնաղբրին, քնավ:

400 Մեկ սհաթ քնավ, ելավ, տեսավ,—

Տեսավ՝ ենպեսն ի լցվի,

Ենպեսն ի խաստացի,

Ենպեսն ի զորութո՛ւն, վոժ առի,

Վոր չափալամիչ ի եղի:

Ելավ, ո՛ւր Գլխու Գոտին՝

Են քառսուն լիտր բամբակ, վոր դրիր եր մեջ,

Տո՛ւս եթալ, նորեն գնաց գլխուն.

Թուր կեծակին՝ գետնուց քեչ կ'երթեր՝

Կապեց, խասավ խետ չոքերուն.

410 Քամարն ի Մեջքին, վոր քառսուն փաթ կը կըեր մեջքին,

Կապեց, մեկ փաթ եկավ:

Ելավ, զձին խեծավ,

Քչեց, գնաց ի սան մոտ.

Թուր քաշեց, եզար են սան,

Թուր սուն կտրեց,

Կալամ վրը կալամին կայնամ,
Շուռ չառեց, վոր իյներ գետին,
Դավիթ ելաց, ասաց.

«Ձեռնի՛կ, տո՛ւ կոտուր կեներ,
490 Վոր զարկեցի, թուր չկտրեց.
Աչքի՛կ, տո՛ւ խավար կեներ,
Վոր եսա բաներ յես չտեսներ»։*

Ասաց, — ձեռ կոտրամ, աչք խավարամ,
Ասծու հրամանքիվ ձին լեզու եկամ, ասաց.
— Քն բերան կոտրվի, տեր իմ,
Քամի մ' ուզե Ասծուց,
Դավիթ երգեց ասաց.

«Որհնանլ, բարերան Ասված,
Քն հրամանքն եր շատ.
490 Հրամանք ենես՝ հարավ-քամին (եր**) իջներ,
Եսա սուն լե հիրարուց կտոր եներ»։*

Ասծու հրամանքիվ հարավ-քամին վոր եկամ,
Սուն շուռ ետուր, մե կտոր եստեխ ընկամ,
Մե կտոր ենտեխ ընկամ,
Ասաց.

«Ձեռնի՛կ, տո՛ւ կանաչ ելներ,
Աչքի՛կ, տո՛ւ լուսով ելներ»։*

Ասծու հրամանքիվ ձեռ սաղացամ,
Աչքեր լե լուսավորվան:

16. Դավիթի վախը. Քուռկիկ Ջալալիճի Բաքալեհը. բոցամիճերի
բաճակիճ իմաց օալը յեվ հաճախումն ու կոտորածը

440 Ձին խեծամ, քչեց, գնաց,
Ելամ լեռա սարի գլոխ,
Ի՛նչ կը տեսնա, — իրիչկեց՝

* Յերգ են: Մ. Ա.

** Ե՛ր — բացականչություն յերգի մեջ: Մ. Ա.

Վոր քանի մ' ասող երկինք կա,
Մարամելիք ընցկուն չաղը՝ ր-խեվաթ աթի մընչ գաշտին՝
Դավիթ վոր տեսավ՝ վախացավ, ասաց.

«Որհնալ, բարերար Ասված,
Քո հրամանքն եր շատ.
Յես Ինչըխ անեմ,
Եսոնք ելնեն բամբակ (եր *),
450 Յես լե ելնեմ կրակ (եր),
Չեմ կարա զանոնք երեցըցի.
Եսոնք ելնեն գարնան մատղաշ գառներ,
Յես լե ելնեմ գարնան քաղցած գելեր,
Չեմ կարա զանոնք կտրեցըցի»:**

Ձին ասաց. — Դավիթ, մի վախենա.
Քանի մ' քո թուր կտրա,
Ընցկուն իմ պոչով տը կտրեմ զանոնք.
Քանի մ' քո թուր կտրա,
Ընցկուն լե իմ աքուց տը կտրի զանոնք.
460 Տո՛ւ իմ քամկից վե չկաս, չխաբվիս:
Դավիթ լե ասաց. — Ինչըխ անեմ,
Թը գաղտիկ երթամ,
Տ'ասեն՝ Դավիթ գող եկավ, գող գնաց.
Թը գաղտիկ չերթամ,
Յես ենոնց մոտեն կը վախենամ:

Կանչեց, ասաց.

«Վով քնիր եք՝ հարթուն կացեք.
Վով հարթուն եք՝ ելեք կայնեցեք.
Վով կայնիր եք՝ ծի*** ճակեր կապեցեք.
470 Վով ծի ճակեր կապիր եք՝ ծի ձիանք թամբեցեք.
Վով ծի ձիանք թամբիր եք՝ ելեք խեծեցեք,
Չասեք՝ Դավիթ գող եկավ, գող գնաց»:**

* Մը — բացաղանջութուն, իւրդի մեջ: Մ. Ա.

** Յերդ եւ: Մ. Ա.

*** Մը — ձիւր: Խ մ բ.

Ասաց, քչեց, գնաց մընչ ասքըրին:
 Երկու գլոխ քնաց, եկավ,—
 Արնե խեղեղ ելավ,
 Ենոնց լեչեր տարավ:
 Քանի մ' Դավիթ սպանեց,
 Ընցկուէն Դավթի ձիու հեռջեմ կոտորվան:

17. Այեմարի խրատը

Մեկ մեծ, փիր, ախտիար խալվոր ըմ կըեր մեջքեր.
 480 Ասաց.— Ճամբախ տվեք, երթամ հեռջեմ Դավթին,
 Մե խոսք ասեմ, եսա ասքնոր ազատեմ կռվուց:
 Գնաց հեռջեմ Դավթին, ասաց.— Դավիթ, փոշտ, փոշտ:
 Դավիթ բարկացավ, ասաց.
 — Փոշտ տո՛ւ իս, խալվոր:
 Տեղ յեա տաս տարվան տղա յեմ.
 Ի՞նչ փշտութուն եմ արի՝ տո՛ւ ձի փոշտ կ'ասեա:
 Ասաց.— Դավիթ, խոզուդ-արեմուդ մեռնեմ.
 Յես քե չեմ ասի փուշտ.
 Մեր լեզուէն թարս ի՛ յեա կ'ասեմ փոշտ,
 490 Յանի ճամբախ տվեք, Դավիթ տեսնամ, խոսեմ խեա:
 Դավիթ լե ասաց.— Դե խոսի:
 — Դավիթ, տո՛ւ ընչիւ եսա մարդեր կը սպանես,
 Ամեն մոր մեկ են.
 Մարամեղիք զորով ի բերի:
 Վոր տո՛ւ կտրիճ ես՝
 Գնա, խետ Մարամեղին կռիվ արա:
 Դավիթ ասաց.— Վո՛ր մեկն ի ենու չաղը՛ր:
 Խալվոր ասաց.— Ենա ճուշ կանաչ չաղը՛ր:

18. Մարամեղիք Դավթին խորում յեմ ձգում ե ետի մեջ

Գնաց, Մարամեղի չաղրի տո՛ւ դաղրավ, ասաց.
 500 — Մարամեղիք կանչեք՝ իկն, կռիվ անենք.
 Անմախ ի՛ ենու մախ եմ բերի.
 Անգրող ի՛ ենու գրող եմ բերի:
 Դավթի մեր ելավ, ասաց.

— Մարամելիք քնած ի.

Յոթ որ կը քնի, տել եսա իրեք որ ի քնի:

Ասաց.— Չեմ գիտի. տը խանեք վի՛ կռիվ անենք:

Ելան չիչ քցեցին կրակին,

Տվին Մարամելիքի վոտաց.

Մարամելիք մըչ քնուն կանչեց, ասաց.

310 — Ո՛խ, շան դելեր, իմ տելս եսոր խորոտ չիք շինի.

Լո՛ւ կըեր՝ ձիս կը կծեն:

Դավիթ՝— Ի՛լի վի՛ր, — ասաց, — Լո՛ւ չի, յեմ իմ:

Մարամելիք վի՛ր չեկավ, ել ըմ քնավ:

Դոր գո՛ւթնի խոփ կրակացըցին,

Տվին Մարամելիքի վոտաց:

Մարամելիք ասաց.

— Ո՛խ, շան դելեր, իմ տելս խորոտ չիք շինի.

Լո՛ւ եր ձի կը կծեն:

Դավիթ կանչեց, ասաց.

320 — Մարամելիք, ի՛լի վի՛ր, յեմ առ լո՛ւ կռիվ անենք:

Մարամելիք իլավ վի՛ր:

Վոր գԴավիթ տեսավ, փչեց, —

330 Եսու մտքե Դավիթ տը թռներ, — ասաց.

— Դավիթ, արի նստի՛ խաց ուտենք,

Խաբար տանք, նուր ելնենք, կռիվ անենք:

Դավիթ երավ ձիուց իջներ՝ ձին կը փախներ:—

Ձին իմաստուն եր, գիտեր՝

Մարամելիք գաղտիկ քառսուն նիտ խուր եր փորի,

Երկըթե թու քցի վա՛ր բերնուն,

340 Թաղիսներ փռի վա՛ր խորուն,

Վոր Դավիթ գեր, նստեր, ընկներ մըչ խորուն:—

ՋԴավիթ խաբեցին, ձիուց բերին վե.

Ձին ըռիկ երավ, փախավ:

Դսաց, ելավ սարի գլոխ:

ՋԴավիթ նստացուցին վա՛ր խորուն,

Ընկավ մըչ խորուն, երկըթե թու եկավ հիրուն:

Մարամելիք ասաց.

— Ե՛ն եր, ինչ տը խետ ձի կռիվ ենե՛ր.

Թըխ կենա ենտելս, չուր վոսկորքեր փտի:

W 19. Ձեռնով Հովանի յերազր յեվ խառնը ձիերի հետ

340 Ձեռնով Հովան զգեր երազ տեսավ.

Մարա աստղ պայծառ եր,

Սասմա աստղ մժղավիր եր:

Գնուց ելավ վիր, ասաց.— Կնիկ, իլի վիր.

Յես տեսա՝ Մարա աստղ պայծառ եր,

Սասմա աստղ մժղավիր եր,—

Դավիթ ձեռաց գնաց:

Կնիկ ասաց.— Աստված քի տուն ավրի.

Գնին քե կը քնես, երազ հալղին կը տեսնաս:

Ձեռնով Հովան ել ըմ քնավ:

350 Դոր երազ տեսավ՝

Մարա աստղ շատ պայծառ եր,

Սասմա աստղ մժղավիր եր, կնին եր անցներ:

Ելավ վիր, ասաց.— Կնիկ, իլի վիր.

Յես տեսա Մարա աստղ շատ պայծառ,

Սասմա աստղ կնին եր անցներ:

Կնիկ ասաց.— Գն տուն ավրի,

Տնն ընչո՞ւ չես քնա.

Տնն ետը չթողիր՝ յես քներ:

Ձեռնով Հովան ել ըմ քնավ:

360 Դոր երազ տեսավ՝

Մարա աստղ եկավ,

Սասմա աստղ ետու կուլ:

Ասաց.— Կնիկ, իլի վիր, Դավիթ սպանեցին:

Կնիկ ասաց.— Ո՛խ, տնն ընչո՞ւ չես քնա.

Ո՛վ գիտի՝ վիր կնկան ծոց պառկի, քեֆ կ'անի:—

Ձեռնով Հովան ըռըկավ.

Գացու մ՝ եզար կնկան.

Կնիկ ելավ, ճրագ կպուց:

Ձեռնով Հովան ասաց.

370 — Իմ ասպաքներ բի:— Կնիկ երի:

Ձեռնով Հովան խազավ,

Գնաց, գոմի տնն երաց,

Ձեռ ետու վնր Սըվտակ ձիու քամկին,—

Սըվտակ ձին փոր ետու գետին:

Ասաց.— Սըվտակ ձին, հեփ ձի կը տանես,

Դավթի կռվուն խասցնես:

Ձին ասաց.— Չուր խլիսուն:

Ձենով Հովան ասաց.

— Հարամ ըլնի ենա իմ յեմ, վոր տվիր եմ քե:

580 Գնաց ձեռ ետու Կարմիր ձիու քամկին,—

Կարմիր ձին ել փոր ետու գետին:

Ասաց.— Կարմիր ձին, հեփ ձի կը տանես,

Դավթի կռվուն խասցնես:

Ասաց.— Չուր սհաթ ըմ:

— Հարամ ըլնի իմ պախելը, վոր քե պախիր եմ:

Դոր գնաց, ձեռ ետու Սեվ ձիու քամկին,—

Սեվ ձին փոր չետու գետին:

Ձենով Հովան Սեվ ձիու գլուս պագնեց,

Ասաց.— Սեվ ձին, հեփ ձի կը տանես,

590 Դավթի կռվուն խասցնես:

Ասաց.— Վոր տու կարաս քե վար իմ քամկին բռնես,

Վոտդ թլես զանգուն,

Չուր մեկ ել վոտդ շուռ տաս մեկ ել զանգուն,

Յես քե կը խասցնեմ Դավթի կռվուն:

ՅԹ. Դավթը Զենով Հովանի խրատով յեղծում է հորից

Ձենով Հովան ելավ, Սեվ ձին խեծավ,

Վոտ հդիր զանգուն,

Չուր մեկ ել վոտ շուռ ետուր մեկ ել զանգուն—

Սեվ ձին խրեղեն եր—

Ելավ, Լեռա սարի գլուս կայնավ:

600 Բուռկիկ Ջալալին Ձենով Հովան տեսավ,

Խրխնջալավ եկավ մոտ:

Ձենով Հովան վախացավ. ասաց.

— Դավթի սպանած ի, ձին փախի, եկի ետեկի:

Ձենով Հովան կանչեց—

Ձեն ընկավ սար ու ձոր—

Ասաց.— Դավթի, հճատն իս,

Հիշա Մարութա Բանձր Աստվարածին,

Խաչ Պատարաղին, ինչ վար քո աջ թեւին:

- Կանչեց, ձեն ընկավ Դավիթի ականջի—
 610 Ձասես՝ Դավիթ տղա յեր,
 Զիտեր ենու զորութոնն—
 Դավիթ լսավ, կանչեց, ասաց.
 «Յա՛ Մարութա Բանձր Աստվարածին,
 Խաչ Պատարազին, ինչ վար իմ աջ թեկին»:
 Ասաց, դիր ըմ գինք թափ հոռու.
 Ասծով գինջլի կտորքեր երկնուց եկան տակ:
 Դավիթ ելավ թռավ խորու բերան.
 Մարամելիք ել չգիտցավ մոտենալ:
 Ձենով Հովան կանչեց.
 620 — Դավիթ, արի հստեխ:
 Դավիթ ենու կանչելով գնաց մոտ խրողբեր,
 Համա ձին ըռկեո եր՝ չեր իկն ձեռ:
 Ձենով Հովան յահլամիչ անելավ գնաց, երի:
 Դավիթ խեծավ, ասաց.
 — Խրողբեր, տո՛ւ գնա տախ քաղաք,
 Յես երթամ Մարամելքի կռիվ:

**31. Մարամելքի յեկ Դավթի սենամարտը. Դավթը
 սպանում է Մարամելքի**

- Գնաց, խասավ մոտ Մարամելիք, ասաց.
 — Մարամելիք, են տիր ձի խափեցիր,
 Մկա ել ի՞նչ տ'անես:
 630 Մարամելիք ասաց.— Դ'արի, նստի:
 Ասաց.— Յես չեմ նստի, կռիվ անենք:
 Մարամելիք ասաց.
 — Կռիվ զորով, թը նորբթով ի:
 Դավիթ ասաց.— Նորբթով ի:
 Վոր նորբթով ի, նորաթ վիճն ի,
 Ճուչ յէս եմ, թը տո՛ւ:
 Դավիթ ասաց.— Նորաթ քնն ի:
 Դավիթ գնաց, մեյդնու միջին կայնավ:
 Մարամելիք գնաց, եկավ, գո՛ւր գորգ եզար,—
 640 Թող դադրավ վար Դավթին,

Երիքական իրես բռնեց:

Ասաց.— Դավիթ խող եր, խող դարձավ:

Դավիթ ասաց.— Մարամելիք, տեղ յես եստեխն եմ:

Գնա ել ըմ զար քո դարբ:

Մարամելիք իրեք տիր եզար,

Թող ետու վար Դավիթին,

Ասաց.— Դավիթ խող եր, խող դարձավ:

Վոր թող իջավ գետին, Դավիթ ասաց.

— Մարամելիք, կո յես եստեխն եմ:

650 Դոր նորաթ խասավ ձի:

Մարամելիք ասաց.

— Դավիթ, յես մոհլաթ կ'ուզեմ քենե:

Դավիթ ասաց.— Հի՛նչ կ'ուզես:

— Կ'ուզեմ, վոր քառսուն զանգ խուր փորեմ:

Դավիթ ասաց.— Փորի:

Մարամելիք ասաց.

— Յես երթամ, ընկնեմ մըչ խորուն,

Քառսուն ջաղցի քար քաշեմ վար իմ,

Քառսուն դրղած գոմշի կաշի լե առնեմ,

660 Քցեմ վար ջաղցի քարին:

Դավիթ ասաց.— Քցի.

Ընցկուն կ'ուզես՝ արա:

Մարամելիք լե ընցկուն ասաց՝ արեց:

Դավիթ գնաց, եկավ, վոր զձի գորդ զարներ,

Դավթի մեր եկավ հեռջեմ, ասաց.

— Չէ քե ծեծ* եմ տվի,

Եդ մեկ դարբ ձի խաթեր:

Դավիթ խաթըր արեց:

Մեկ ել գնաց, եկավ՝ տը զարներ,

670 Դոր Մարամելիքի քուր եկավ հեռջեմ, ասաց.

— Դավիթ, ինչ տոն տղա յեր,

Յես քե ընցկուն շկիր եմ վար իմ քամկին.

Եդ մեկ դարբ ձի խաթեր:

Դավիթ խաթըր արեց:

* Ծեծ — ձիծ: Խմբ.

Դավիթ ֆնաց, Ասված, են մեկ դարբ,
Գնաց, վոր եկավ տը զարնեբ,
Մսրամեղքի քուր ել ըմ եկավ հեռջեմ, ասաց.
— Դավիթ, եդ մեկ դարբ լե տաս ձի խաթեբ:
Ասաց.— Գնա դեն, փհւշտ գաղբ.

680 Յենն եմ, Ասված, եսա մեկ դարբ:

Դավիթ գնաց, եկավ,
Ասծու անունն ետու,
Հիշեց զՄարութա Բանձրիկ Աստվարածին,
Խաչ Պատարազին, ինչ վար ուր աջ թեմին,
Ձուր մեկ գորգ եզար,
Վոր եզար, Ասծու հրամանքիմ,
Ձքաասուն գոմշու կաշին կտրեց,
Բաասուն ջաղցի քար լե կտրեց,
Մսրամեղքի գլխու գազաթ լե կտրեց:

690 Մսրամեղք կանչեց, ասաց.

— Դավիթ, կոյն տեղ եստեխն եմ,
Դավիթ ասաց.— Մսրամեղք, քե թափ տուր մեկ-
ինչ Մսրամեղք գինք թափ ետուր,
Մեկ կտոր ընկավ եստեխ, մեկ եստեխ:

Դավիթ զՄսրամեղքի ձախ ձուռն առեց,
Եբեբ, ետու խրողբոր կնկան,
Ասաց.— Խրողբոր կնիկ,
Տո՛ւ ձի չանա տվիր են որ.

— Ա՛ռ, կոյ բերիր եմ ձուռն.

700 Կանես աչից դեղ, ինչ կ'անես՝ արա:
Ձենով Հովան շատ ուրախացավ.—
Ենի կը սիրեբ զԴավիթ:

Բ

ԴԱՎԹԻ ՄԱՀԸ

**ՁԹ. Դավիթը Յոսեփում և Չմոկիկի եեռ, բայց լռելով
յուստամենի գովքը՝ գնում և Խտեղուրի մոտեցում**

Մեկ տարի մ' Վրա անցավ,

Ձենով Հովան ասաց.

— Դավիթ, տո՛ւ զմե ազատեցիր Մարամեղի ձեռեն.

Տ'երթամ, քե կնիկ ուղեմ:

Գնաց Չմշկիկ * Սուլթան ուղեց Դավթի խամար:

Չմշկիկ Սուլթան լե շատ գեղալ փեհլվան եր.

Տեղ չեր պսակվի:

710 **Համա երկու կաղոզան եկան,**

Խանդութ խաթուն Դավթի խմար գովացին:

Ասաց.

«Թ'ենուր սիպկութեն կը խարցենս,

Քանց գարնան ձուն սվտակ ե, լգո՞ **, սվտակ ե.

Թ'ենուր կակղութեն կը խարցենս,

Քանց բամբակ կակուղ ե, լգո՞, կակուղ ե.

Թ'ենուր ընքներ կը խարցենս,

Ղալամով քաշիր ին, լգո՞, քաշիր ին.

Թ'ենուր աչքեր կը խարցենս,

720 **Ձենու կթխեններ, լգո՞, չենու կթխեններ.**

Թ'ենուր ճակտի լենութ կը խարցենս,

Յոթ ակում ե, տեղ մեկ հավել ե, լոգո, տեղ մեկ

հավել ե», ***

Դավիթ եսա յերգ լսեց, ասաց.

— Խոհաբեր, ել չեմ երթա տախ Չմշկիկ Սուլթան,

* Վիդուսանը «Չմշկիկ» տունը մեկ-մեկ «Չմուցկիկ» եր աբառառ-
նում: Մ. Ա.

** Բացականչություն յերգի մեջ: Մ. Ա.

*** Յերգ ե. Մ. Ա.

Տերթաւ տախ Խանդութ խաթուն:
 Խրոզբեր ասաց. — Դավիթ, եսա յոթ տարի ելավ,
 Քառսուն փեհլիվան նստած ին հեռջեվ ենու տոռ.
 Տո լե կ'երթաս հեռջեվ ենու փանջարին.
 Թը քե ադիա ետու՝ կ'երթաս.
 780 Թը չետու՝ կը դառնաս, կը կ'սս:

93. Սիրս խճճար. Դավիթն ու զոնապան Համտոլը

Դավիթ զոնը ձին խեծավ,
 Քչեց, գնաց, հեռջեվ Խանդութ խաթնի փանջարին:
 Խանդութ խաթուն՝ վոր աչք ընկավ,
 ՁԴավիթ տեսավ՝ ուրախացավ.
 Ուրախութեն խնձոր մ' եզար Դավթին:
 Դավիթ զխնձոր բռնեց վճր ձիուն,
 Խնդացավ վճր խնձորին:

Առեց, քչեց, գնաց մոտ ենու դռնըպանին:
 Դռնըպանի անուն Համտոլ եր.
 740 Մեկ պոռկ կախվիր եր սրտին:
 Դավիթ՝ վոր տեսավ, վախացավ, —
 Ինչ մորեն ելիր եր, մարդու բարեվ չեր տվի,
 Հախու բարեվ ետու Համտոլին:
 Համտոլ լե քառսուն տարի
 Ծնտեխ դռնըպանութեն եր արի,
 Մարդու բարեվ չեր առի.
 Են որ զԴավիթ վոր տեսավ,
 Վախացավ, հախու զբարեվ առեց:
 Դավիթ ասաց.

760 «Ինչ մորեն մեկնիր իմ,
 Մարդու բարեվ չեմ տվի.
 Եսոր զՀամտոլն եմ տեսի,
 Հախուց բարեվ եմ տվի,
 Լզճ, հախուց բարեվ եմ տվի».*

* Յերգ ե: Մ. Ա.

Համառու ասաց.

«Քառասուն տարի դոնըպանութեն եմ արի,
Մարդու բարեկ չեմ առի.
Եսոր զԴավիթն եմ տեսի,
Հախուց բարեկն եմ առի,

760 Լզճ, հախուց բարեկն եմ առի».*

Դավիթ ասաց.— Որհնակ ե Ասված,
Ձե տո՛ւ լե հախուց իմ բարեկ առար,
Թըխ յես լե հախու քիզ բարեկ տամ.
Վոր տո՛ւ հախուց իմ բարեկ չառնե՛ր,
Տ'եկնե՛ր կո՛ւ, ընկնե՛ր իմ սիրտ, ձի սպանե՛ր:

ՅԵ. ԴԱՎԻԹԸ ԱՆ ՓԵՏԻՆԵՎԱՆՈՒՆԵՐԸ

Ընցկուն ասաց, քչեց, գնաց.
Քասավ են քառասուն փեհլիվանի մոտ:
Են քառասուն փեհլիվան, Քանդուկ խաթուն ազով,
Ոխտը տարի ենտեխ նստիր ին.

770 Քանդուկ խաթուն մարդու խոսք չե՛ր տվի:
Վոր Դավիթ գնաց, Քանդուկ խաթուն խնձոր եզար Դավթին,
Ենոնք շատ ըռըկան, ասացին.
— Մենք յոթ տարի ենտեխ ենք,
Մզի ադիա չեստու.
Սասմա Շաղկմակեր Դավիթ նուր եկավ ենտեխ,
Տեկ չի տեսի՝ խնձոր եզար ենոր վնը ձիուն:

Դավիթ գնաց, ենտեխ նստավ:
Բերին, խաց քցին՝ վոր ուտեն.—
Ենոնք գնդտիկ սուֆրեն պատրաստիր են,
780 Ամեն մեկ գո՛ւր թուր քցիր ի սուֆրի տակ:—
Յոթ տարվան նուան գինին բերին, դրին, խմեն.
Ենոնց թաս լե քանց ճու՛չ տալտ եր:
Մեկ լցին, տվին Դավթին,— խմավ.
Մեկ ել լցին, տվին,— Դավիթ ասաց.
— Աղբերներ, եզպես չը՛լնի,
Բերենք, սրով խմենք.

* Ցերգ եւ Մ. Ա.

Վնով կը սարխոշնա՝ թըխ պառկի.
 Վնով չսարխոշնա՝ թըխ քեֆ անի:—
 Հըպա ենոնք կալմն խետ Դավիթ գինի խմեն,
 790 Յոթը տարվան նռան գինին:—
 Խման, ամեն մեկ սարխոշցան,
 Իրանց տեղեր պառկան:
 Դավիթ ուր խզմաթ քարին ասաց.
 — Ելի, եսա սուֆրեն վիրահ,
 Մեկք եսա խացեր կոխեն:
 Մառեն ելավ, սուֆրեն վիրուց.
 Տեսա՛մբ ըմեն փեհլվանի հեռջեվ թուր տկլորած,
 Դրած սուֆրի տակին:
 Դավիթ ձեռ ետու, թրեր ըմեն ժողվեց,
 800 Ետու ծնգան, կոտորեց,
 Ինչ վոր մարդ բռն ըմ քիբրիթ կոտորի,
 Ետու ուր ծառին, ասաց.
 — Տար, թալ միւր ձիու խուրջին.
 Լավ պողվատ-դամուր ի,
 Ենենք միւր ձիու նալ-բզմար՝ լավ ի:

ՅԵ. Դավթի ու Խանդուբի հանդիպումը

Դավիթ գշեր ելավ, գնաց Խանդուբ խաթնի տուն,
 Ենոր կշտին պառկավ չուր խլիսուն:
 Խլիսուն ելավ վիր՝ տ'երթեր, լվացվեր.
 Խանդուբ խաթուն ճուր տարավ, ըլից Դավթի ձեռաց:
 810 Դավթ գրկեց զԽանդուբ խաթուն՝ տը պագներ:
 Խանդուբ խաթուն չեթոյ պագներ.
 Բուրնցքի մ' եզար Դավթի բերան,
 Արուն-արնճուր բերնեն եթալ տոնս:
 Դավթ ասաց.— Խանդուբ խաթուն, կանչիր եմ Ասված,
 Զուր խլիսուն, քանի մ' աստղ երկինք կա,
 Ընցկուն չաղը՝ ր-խեվաթ բուլուր քո քաղքին զարնեն,
 Հըմեն քո խոր գլխու դուշման ելնեն:
 Ինչ մրազ երավ, Ասված կատարեց:—
 Են ժամանակ արդար մարդ ին,
 820 Ինչ մրազ ենին՝ Ասված կը կատարեր:—

Ե. Դավթի կռիվը Խամզաւքի բռնաժողովի հետ

Չուր խլիսուն, քանի մ'ասող երկինք կա,
Ընցկուն չաղը՝ ր-խեկաթ բռնեցին
Բուլուր Խանդութ խաթնի խոր քաղքին,
Հըմեն Խանդութ խաթնի խոր դուշման:
Խլիսուն Խանդութ խաթուն ասաց.

— Վձվ տ'երթա կռիվ:

Են քառսուն փեհլվան ասացին.

— Վձվ տ'երթա կռիվ:

Աղին վիր տվիր ես՝ Են տ'երթա կռիվ:

230 Թը կ'ուզես խաբար մի* տուր, մենք երթանք կռիվ:

Դավիթ խլիսուն ելավ,

Ջրուռկիկ Ջալալին խեծավ, գնաց կռիվ:

Ալու եզար, ձախու եզար, կես ասքար ջարդեց,

Հիրկուն եկավ մոտ Խանդութ խաթուն:

Մեկ 'լ որ ել ըմ գնաց կռիվ.

Չկրցան Դավթի կռիվ անեն:

23. Պարոն Ասողիկի գալուստն ու Դավթի պատվերը Խամզաւքին

Դուշմաններ խորհուրդ արին,

Հալաբա թագավոր հրողկեցին Սասմա քաղաք,

Մոտ Ձենով Հովան,

240 Ասացին. — Մենք հիմացիր ենք՝

Սասմա քաղաք շատ կտրիճ փեհլվան կա.

Մեկ փեհլվան ճամբխես իկա եստեխ.

Իսա տեխ մարդ ըմ կա՝ շատ կտրիճ ի,

Ենոր սպանի՝ մենք քեզ յոթ քաղաք փեհլեշ կը տանք:

Ճռան Վերգոյն մեկ տղա կըեր,

Անուն Պարոն Ասողիկ:

Պարոն Ասողիկ ձին խրեղեն խեծավ,

Ձին թեկավոր եր, մըչ երկինք, մըչ գետինք,

* Մեզ, Մ. Ա.

Թռավ, գնաց, խասավ կռվուն:

850 Դավիթ հիմացավ, ճանաչեց զՊարոն Ասողիկ:
Հիւրկուն եկավ, Խանդութ խաթնին ասաց.

— Յես վաղ չեմ երթա կռիւ:

Խանդութ խաթուն լե ասաց.

— Վոր տո՛ւ չես ամաչի, յես կ'երթամ կռիւ:

Դավիթ ասաց.— Դե տո՛ւ հերդը՛ցի,

Վոր յես երթամ կռիւ՝ տո՛ւրս չե՛լնես,

Տո՛ւռ չքանաս, հերդիս չքանաս,

Նուր յես կ'երթամ կռիւ:

Խանդութ խաթուն ասաց.

860 — Լավ, յես չեմ ելնի տո՛ւրս, իմ տո՛ւռ կը շինեմ,

Նստեմ եստեխ, իմ քարգան՝ քաշեմ:

Խիսուն Դավիթ ելավ գնաց կռիւ:

28. Դավթի յեւ Պարոն Ասողիկի կռիւն ու Խանդութի յերգը

Դավիթ գնաց, կռիւ արեց չուր կեսորին,

Կռիւ արեց խեղ Պարոն Ասողիկան,

Թրե շառավիրք եզար մը՝ հերդիսին:

Խանդութ խաթուն տեսավ՝

Լո՛ւս եկավ մը՝ ենու հողին,

Ասաց. «Ես լ՛նչ բան ի.

Ամպ չի՝ անձրեւ չիկա».

870 Դչեր չի՝ կեծակ չիտա»:

Խանդութ խաթուն չղիմացավ,

Ելավ, փանջարեն երաց, իրիշկեց.

Տեսավ՝ մեկ մը ձին խրեղեն խեծի,

Վար Դավթի գլխուն ինի կը ֆռա,

ՁՀավլունի թուր կը շարժի,

Կրակ կը թափի վար Դավթի գլխուն:

Խանդութ խաթուն իմաստուն կարդացվոր եր.

Դիրք եղի ենտեխ, գիրք կարդաց.

Տեսավ՝ Դավթի խրողբոր տղեն եր,

880 Ինչ թուր կը շարժեր վար Դավթի գլխուն,

Կրակ կը լցեր վար Դավթին, կ'երթեր հանդուհոյդ.

Դավիթ ենոր բան չեր անի:
Խանդութ խաթուն երգեց, ասաց.

«Խրոջբեր, տո՛ւ եկիր բարով, խազար բարով.
Կրակ թափեցիր վնձր մեր Դավթի գլխուն,
Կրակ թափեցիր վնձր մեր Դավթի գլխուն,
(Լճ) Տուն ավրեցիր Խանդութ խանըմունք:»

39. Դավիթն աղագու՛մ է Պարոն Աստղիկի՛ն

Դավիթ ենոր ձեն առեց, ասաց.

— Վճյ, քո՛ կնկան բախտ կտրի.

Օ Յես գիտեր՝ տո՛ւ չմնար տուն ինի:

Դավիթ ըռըկավ,

Ջուր նետ-անեղ դեմ երավ

Պարոն Աստղկան ձիու փորուն,

Ձիու փոր ծակեց,

Պարոն Աստղկան գլխու գազաթ վեր տո՛ւս ետու:

Պարոն Աստղիկ ընկավ գետին, ձեն ետուը, ասաց.

— Ա՛խ, ես մեր ազգակնի դարբերն ի՛ ձի խասավ:—

Ենի չեր ճանաչի զԴավիթ:—

Դավիթ ասաց.— Տո՛ւ վնձի իս:

900 — Յես Պարոն Աստղիկ, Յուան Վերգոյ տղեն եմ:

Դավիթ ասաց.— Յես իմ աչքեր քոռցուցի.

Մեր աղաթ են ի, վով մեռնի,

Գլուս դնի վնձր ազգակնի ծնգան,

Խոգին տա Ասծուն:

Դավիթ զՊարոն Աստղկան

Գլուս եղի վնձր ուր ծնգան.

Պարոն Աստղիկ քոռաց ընկավ, խոգին ետու:

Վոր Պարոն Աստղիկ խոգին ետու,

Դավթի հաչ գնաց,

910 Ասքար եկան, զԴավիթ բռնեն:

Դավթի ձին, Բուռկիկ Ջալալին,

Բուլուը Դավթին կայնիր,

* Յերգ է: Մ. Ա.

Ջեթոզ զԴավիթ բռնին,
 Ջուր Դավթի հաշ եկավ գլխուն,
 Ելավ, զձին խեծավ, զոչուն ցրվեց:

20. Դավթի յեվ Խանդուրի մեծամարտը

Ենոր հիրկուն Դավիթ չեկավ մոտ Խանդութ խաթուն:
 Խանդութ խաթուն գիտցավ, վոր Դավիթ սպանիր են.
 Խլիսուն ելավ, մարդու շորեր խազավ,
 Ջուր ձին խեծավ, զոն սիլախներ կապեց, ասաց.
 230 — Ելթամ Դավթի ջանդակ ջոկեմ, բերեմ, թաղեմ:
 Խանդութ խաթուն գնաց,
 Ջրու՛մ կը զարներ, լեշեր վերուցեր,
 Վոր Խաջ Պատարազին տեսներ,
 Դավթի լեշ ճանաչեր:

Դավիթ ենտեսեն՝ շորեր փոխիր՝ եկավ:
 Են զԽանդութ խաթուն կը ճանաչեր.
 Խանդութ խաթուն զԴավիթ չեր ճանաչե:
 Դավիթ ասաց. — Ո՛ր, վի՛ր հետեւ կան կը կամ.
 Են մարդ՝ ինչ տու կան կը կամ,
 280 Են յես սպանիր եմ:
 Խանդութ խաթուն ասաց.
 — Վոր տու զեն մարդ սպանիր ես,
 Յես տու կռիվ տանենք.
 Յա յես զքե տը սպանեմ եմու տեխ,
 Յա տու ձի ել սպանես:

Երկուս խասան հիրուր, կովան:
 Դավիթ զԽանդութ խաթուն եզար գետին.
 Չոքեր եզար վար սրտին:
 Խանդութ խաթուն ասաց.
 340 — Աման, ձի մը՝ սպանի, յես կնիկ հարմատ եմ:
 Դավիթ ասաց. — Յես գիտեմ տու կնիկ հարմատ ես.
 Եսիկ են ա՛վուր թիրեն,
 Ինչ տու են բուռնցքին զարկիր իմ բերան,
 Արուն-արնճուր եկավ տուս:

Քանդուք խաթունն ասաց.— Դավիթ, տո՛ւ ինձ:

Դավիթ ասաց.— Քան, յեսն իմ:

— Վոր ընցկունն ի, ձիս թող:

Տեսմը, Դավիթ, քառսուն փեհլիվան.

Յոթ տարի կա՝ ենտեխ նստած,

950 Մարդու աղիա չտվի.

Ինչ տո՛ւ եկար՝ քե տվի:

Դավիթ, ձի թող տո՛ւ,

Դոր յես քե կնիկ, տո՛ւ ձի երիկ:

Դավիթ թող ետուն:

31. Դավթի վերադարձը Սասուն, Ձմեկիկ Անարանի երավերն ի մեծամարտ յեվ Դավթի յերգումը

Ելան եկան Քանդուք խաթնի սարեն:

Քանդուք խաթունն ասաց.

— Դավիթ, ետեխ նստենք, ուտենք, խմենք, քեֆ անենք:

Դավիթ ասաց.— Ձե, յես լե Սասմա քաղքի տերն եմ.

Ձե, տ'երթանք Սասմա քաղաք:

960 Ինչ կըներ, չկըներ, բոլոր ծախեց.

Մյուս քարվան կապեց, եկավ տախ Սասմա քաղաք:

Ձմեկիկ Սուլթանն ելավ,

Եկավ հեռջեվ Դավթին, ասաց.

— Դավիթ, ընչո՛ւ, յես խորոտ չե՞ր,

Ձի ուզեցին քե, տո՛ւ ձի՝ չխաֆնար,

Վար ձի գնացիր, Քանդուք խաթունն բերիր:

Դե ար՝ յես տո՛ւ կռիվ անենք,

Յա յես քե տը սպանեմ,

Յես լե, Քանդուք խաթունն լե մնանք որբավարի.

970 Յա տո՛ւ ձի սպանես,

Նուր երթաս, Քանդուք խաթնի ծոց պառկես:

Դավիթ ասաց.— Ձմեկիկ Սուլթան,

Հիվը կ'ենեմ քո մոտեն.

Կնիկ հարմատ կա խետ ձի.

Թող յես երթամ իմ տուն,

Ընչուր ութ որ լմանա,

Յես կը կամ, քի կռիվ անեմ:

Զմշկիկ Սուլթան ասաց.

— Դե հերդըզի Մարութա Բանձր Աստվարածին.

980 Խաչ Պատարազին՝ ինչ վար քի աջ թեզին,

Ինչ ութ որ լմանա՝

Յես կը կամ քի կռիվ,—

Վոր թողնեմ առ երթաս:

Դավիթ ասաց.— Մարութա Բանձր Աստվարածին,

Խաչ Պատարազին՝ ինչ վար իմ աջ թեզին,

Ինչ ութ որ լմանա,

Յես կը կամ, քի կռիվ անեմ:

Ասաց, առեց զԽանդութ խաթուն,

Եկավ Սասմա քաղաք:

990 Ինչ Խանդութ խաթնի ծոց պառկավ,

Խաչ Պատարազին, վոր հերդում եր արի,

Մոռացավ.— գնաց ութ տարի:

39. Մհերի մանկական հարուստները յիվ ժողովրդի դժգոհությունը *

Ինչ ասրին թըմըմավ,

Ասված տղե մ՝ ետու Դավթին.

Անուն եղի Մհեր:

Ինչ խալխի տղեք տարով կը մեծանին, Մհեր՝ որով:

Ինչ ամսով, Մհեր՝ սհաթով:

Տարին վոր թըմըմավ,

Մհեր ելավ գնաց մըջ քաղքին կան կը դեր.

1000 Զբարտի ծառեր կը կոռեր,

Քաղքի տղեք կը խեծուցեր,

Կը շարեր վար բարտու ծառին,

Ծառու ծեր կը թորկեր:

Ինչ ծառը՝ ծեր կը բարձրացներ,

Քաղքի տղեք, ամեն մեկ ճիժ,

* Առաջին աղագրության մեջ այստեղ գրված է յեղեղ «Մհեր» վերնագիրը: և մ.բ.

Մեկ մահւա կը թլեր:
 Քաղցրիք եկան մոտ Դավիթ, ասացին:
 — Քո տղեն թամբեհ արա,
 Ջմե տղից կտրեց:

4010 Դավիթ խրատեց, Մհեր խոր ականջ չետուր:

Ճուշ գետ ըմ Սասմա քաղքի հեռեկից կ'երթեր:
 Մհեր ութ ըլից՝ կարմունջ կապեց վար են գետուն:
 Վոր մարդիկ կ'երթեն՝ վար կարմնջին ինի կ'երթեն,
 Մհեր կ'երթեր, մարդեր կը տփեր, կ'ասեր:
 — Շան վորդիք, յես կարմունջ կապիր եմ,
 Ծի* խամար եմ կապի:
 Ընչո՛ւ վար իմ կարմնջին ինի կ'երթեք:
 Մարդիկ կը դառնան, գին,
 Ջարկին, ջրով ընցնին:

1020 Մհեր կ'երթեր, կը տփեր, կ'ասեր:
 — Շան վորդիք, յես կարմունջ կապիր եմ,
 Ծի խամար եմ կապի,
 Տո՛ք ընչո՛ւ կը տեք ջրուն,
 Ճո՛ւր գձե տանի, մեղք ընկնի իմ վիզ:
 Քաղցրիք ել մ' եկան մոտ Դավիթ գանգաւ:

33. Դավթի յեվ Մհերի կռիվը, Խաջուրի միջամտութեամբ
 յեվ հոր անեծքը

Դավիթ գնաց, զՄհեր տփեց,
 Մեկ ճլրխտի մ' եղար Մհերին:
 Տղեն ելավ Դավթի փողպատ:
 Խեր, տղեն առան հիւրուր,

1030 Ջարկեցին հիւրարու:
 Ենպես կռիվ արին,
 Թող ելավ, ենոնք բռնեց:
 Մընչ արընին կարմըրցան:

Ջուհափ տվին Խանդուկ խաթնին, ասացին:
 — Խանդուկ խաթուն, իլի վիւր:

* Ծի — ձեզ, ձեր, եմք:

Դավիթ Մհեր հիրար առած՝ սպանեցին,
 Խանդուկ խաթուն ելաւ իրիշկեց.

Ինչ իրիշկեց, տեսաւ. —

Տեսաւ՝ վոր ինչ երկու սար

1040 Կ'երթան, կը կան, դիպնին հիրար,
 Ենպես ի Դավիթ, Մհեր առած հիրար,
 Մարդ չեր կարա մոտենալ,
 Խանդուկ խաթուն առեց կանչի, ասաց.

«Դավիթ, տո՛ւ մը՝ զարնե,

Դավիթ, տո՛ւ մը՝ զարնե,

Միր նորալո՛ւկ մեկ տակ մանուկին».*

Դավիթ չը զարնե,

Համա ընկի հո՛ւր խոգու բառավանչե,

Հո՛ւր ախու կը զարնե Մհերին,

1050 Խանդուկ խաթուն դոր ասաց.

«Մհեր, տո՛ւ մը՝ զարնե,

Մհեր, տո՛ւ մը՝ զարնե,

Միր թուխ մորուս Դավթին».*

Մհեր իսկի չստաւ:

— Խանդուկ խաթուն դոր երգեց.

«Որհնա՛լ, բարերար Ասված,

Քի հրամանքն եր շատ.

Հրաման ենես՝ Գաբրել հրեշտակ վեր իջներ,

Խեր, տղեկ մեմեկից հիտ կտրեր».*

1060 Ասծու հրամանքիւ Գաբրել հրեշտակ վեր իջաւ,

Ձեռ ետու, զխեր, տղեն հիտ կտրեց իրարուց,

Ինչ որ երկու դիք կռվին,

Մեկ երթա, հիտ կտրա:

Դավիթ կանչեց, ասաց.

— Մհեր, վոր տո՛ւ խեա ձի կռիւլ արիւր,

* Յերգ են: Մ. Ա.

Ձի ամանըցրիր մընչ խալխին,
 Կանչիր եմ քաղցրիկ Ասված,
 Քն մոտեն ժառանգ չընկնի տունս,
 Քե մախ չըլնի, չուր Քրիստոս կ'ա դատաստան:

- 1070 Ասծու հրամանքիվ,
 Հրեշտակ Մհերի միջաց երակ քաշեց,
 Վոր ենու մոտեն ժառանգ չընկնի տունս մընչ աշխարքին:

**24. Ձմռանկն սպանում է Դավթին. Խանգարք
 ինքնասպան է լինում**

Ես անեծք ետու, ելավ եկավ տուն:
 Ինչ կռիվ արին խետ Մհերին,
 Մընչ արընին կարմրցիր եր.
 Ասաց.— Խանդութ խաթուն, ճուր բի, լվացվիմ:
 Դավիթ զուր շորեր եխան՝ տը լվացվեր,
 Աչք առեց վար ուր աջ թեվին,
 Խաչ Պատարագին սեվացիր եր վար աջ թեվին:

- 1080 Ասաց.— Խանդութ խաթուն,
 Են չեր Մհերի դարբեր՝ կը գըեր վար իմ գլխուն,
 Են Խաչ Պատարագին եր, չի կը զարնեի:
 Կնիկ, յես տ'երթամ տախ Չմշկիկ Սուլթան,
 Հերդում արի ութ ուր՝ գնաց ութ տարի:
 Կնիկ, յես գնացի...

Ասաց, ելավ խեծավ զՔուռկիկ Չալալին,
 Գնաց, խասավ հեռվեվ Չմշկիկ Սուլթանի սարին:
 Չմշկիկ Սուլթան տեսավ,
 Վոր Դավիթ գնաց հեռվեվ ենու սարին,—

- 1090 Մտավ, քիրեն վառեց,
 Դուրսի խոփ եքից կրակին:
 Դավիթ մտավ Չմշկիկ Սուլթանի բախչեն.
 Չուր խալավքեր եխան,
 Մտավ, մընչ հավուզին լողացավ:
 Ելավ տունս, ուր խալավքեր տը խազներ,
 Չմշկիկ Սուլթան փանջարեն ինի
 Չգուրսի խոփ ֆոացրեց,

- Եղար վար 'Դավթի քամկին,
 Սրտեն ինի ետու տոնլա:
 1100 Դավթ — տոն, քի անուշ ջան սաղ ըլնի — մեռավ:
 Զուհափ բերին Խանդուք խաթնին՝
 Դավթ սպանվավ առանց կռիվ:
 Խանդուք խաթուն լե մեկ թաս զեհիր խմավ,
 Դավթի կսկծու Խանդուք խաթուն լե մեռավ:

•

Մ Ն Ե Ր

**ՅԵ. Արտավազ Միեք ծնողների գերեզմանի վրա.
 Ծնողների խորհուրդը**

- Մհեր մնաց հեթըմ:
 Ձենով Հովան զՄհեր տփեց,
 Ել չպախեց, ասաց.
 — Մհեր, կոնդ ես, խեռ քի խեր կռիվ արիր,
 Իլի, գնա միր քաղքեն,
 1110 Մը դժդրի միր քաղաք:
 Մհեր ելավ գնաց,
 Վար խոր գերեզմին կայնավ.
 Ելաց, ասաց.
 «Խերիկ, վ' ի՞նչիս անեմ,
 Խերիկ, վ' ի՞նչիս անեմ,
 Ասոր ձի Սասմա քաղքեն
 Բեհրամր ի խանած»: *
 Ասծու հրամանքիվ ձեն ընկավ խոր գերեզման,
 Գերեզմնից ձեն ելավ, ասաց.

- 1120 «Վորդի, վ' ի՞նչիս անեմ,
 Գացիր մեջալն ի ձեռնես,
 Գացիր մեջալն ի ձեռնես,
 Թափիր մազերն երեսես:
 Գնա Հալաբա քաղաք,
 Էմ, քի խաց թխուկ ե,

* Յերգ է: Մ. Ա.

Լճ, քի խաց թխուկ ե,
Քի կերակուր եփուկ ե»։ *

Մհեր ենքան ելաց,
Ել ձեն չեկավ խոր գերեզմանն,
1180 Դոր գնաց վար մոր գերեզմանն.
Ելաց, ասաց.

«Մերիկ, վ' ինչիս անեմ,
Մերիկ, վ' ինչիս անեմ,
Ասոր ձի Սասմա քաղաքն
Բեհրան ի խանած»։ *

Ասածու հրամանքիվ ձեն ընկավ մոր գերեզման,
Գերեզմանն ձեն եկավ, ասաց.

«Վորդի, վ' ինչիս անեմ,
Գացիր դավրանը ձեռնես,
1140 Գացիր դավրանը ձեռնես,
Թափիր մազերն ի գլխես:
Գնա Հալաբա քաղաք,
Լճ, քի հողեն ավուկ ե,
Լճ, քի հողեն ավուկ ե,
Քի շորեր փուկ ե»։ *

Ենքան ելաց, ել ձեն չեկավ գերեզմանն,
Եղա մեկ խոսք եկավ:
Սասմա քաղաքն տուն եկավ, գնաց, ասաց.

«Վողորմած, բարերար Ասված,
1150 Յես չեմ գիտի Հալաբա քաղաք,
Յես չեմ գիտի Հալաբա քաղաք,
Յես տեղ տղա յեմ, յես հճւր երթամ»։ *

36. Մհերը սպանում է պառավին

Գնաց խասավ մեկ ճամբարի միջին,
Տեսավ պառավ մածնի շերեփ բռնի ձեռ, եկավ:

* Յերգ էն: Մ. Ա.

Մհեր ասաց.— Գառա՛վ, հիւր տ'երթաս:
 Գառա՛վ ասաց.— Հիւր տ'երթամ:
 Յես լսիր իմ՝ Դավիթ սպանած ին,
 Դավիթ յոթ տղա ձի սպանիր ի.
 Յես լսիր իմ՝ Դավթին մեկ տղա կա՝ անուն Մհեր,
 1160 Տ'երթամ, երկու եսա մածնու շերեփով
 Զարկեմ վար Մհերի գլխուն,
 Սպանեմ, Վոր իմ սիրտ խոցեա:
 Մհեր ելավ, զպառավ բռնեց,
 Վոտ եդի վար վոտաց,
 Զպառավ ճղեց, երավ երկու կտոր,
 Եթալ ենտեխ, գնաց:

27. Մհերն ու Գահարի մայրը

Գնաց, տեսա՛վ մեկ տեղաց մուխ ըմ կ'ելնի:
 Հերի տակ եր. գնաց են հերի տակ:
 Տեսա՛վ մեկ պառավ նստի, խաց կը թխի.
 1170 Ծծեր թալեր վար՝ թեվքերուն.
 Ծծեր ինչիս շան լակոտ հիրար կ'առնուն:
 Մհեր վախացավ, ասաց.
 «Թը գտնուիկ թըլլեմ, ենու ծծեր բռնեմ,
 Տ'ելնի կոլ, ընկնի մըչ իմ սրտին.
 Թաշքարա անեմ, վախենամ՝ ենի ձի հաղթի»:
 Քամկի տեխեն գտնուիկ թըլլեց,
 Գառվու ծծեր բռնեց, քամեց.
 Արուն-արնճուր եկավ տուն ծծերաց:
 Գառա՛վ ասաց.
 1180 — Ա՛խ, յես հիմացիր եր՝ Դավիթ սպանիր են,
 Ես Դավթի զարմի զարբերն ի՝ ձի խասա՛վ:
 Ասաց.— Իմ ծծեր թուղ տուր.
 Մեկ աղջիկ ունիմ, անուն Գոհար խաթուն,
 Յոթ տարի ելա՛վ՝ Հալաբա թագավոր
 Թրի վրայ ի՝ չեմ իտա ենոր.
 Թուղ տուր, իմ աղջիկ տամ քե:
 Մհեր թուղ ետու:

**28. Մենք սերտի մօտեց յեմ Հալաբա բազազարի
գիւղար**

Նարցրեց Հալաբա քաղաք,
Գնաց քաղաք, ելավ տերտերուչ մշակ,
1190 Քինգ վեց որ մնաց, ղոշում կը հավաքեն.
Նորաթ բերին վար տերտերուչ,
Տերտեր ասաց.— Յես տերտեր եմ, յես ինչիս երթամ կոխի,
Մհեր ասաց.— Տերտեր, յես կ'երթամ,
Տերտեր ասաց.— Վարդի, տո՛ւ պզտիկ ես,
Տո՛ւ կոխի գնաս, զքե սպանեն,
Բո՛ւ մեղք ընկնի իմ վիզ:

Խլիսուն Մհեր ելավ վիր.
Մեկ անթարոց մ' եթալ հո՛ւր թեմ,
Ելավ գնաց կոխի:
1200 Ձի չկար. տեսավ, վոր մեկ մեծավոր ենտեխեն եկավ:
Մհեր ասաց. «Յես Մհեր ըլնիմ, ձի չունիմ»,
Եզար են մեծավոր, ձիուց եքի տակ.
Ենու ձին խեծավ, քչեց կովու հառաջ:

**29. Մենք ու Գոհար կոստում են Հալաբա բազազարի
զարբ. նրանց ամուսնաւորունք**

Գոհար խաթուն՝ վար աչք ընկավ, զՄհեր տեսավ,
Ուրախութեն փախավ հեռի,
Գնաց, մտավ հո՛ւր սարեն:
Մհեր լե գնաց, մտավ ենտեխ:
Կերան, խման, իրանց քեֆ արին չուր խլիսուն:
Խլիսուն Գոհար խաթուն ասաց.
1210 — Մհեր, գնա, Հալաբա թագավորին առա՛
Գոհար եկի ուշիդ. Գոհար խաթուն կ'ասեր՝
Ինչքան մարդ ենու քաղաք կա, կան իմ խել.
Վով կարա քթել վերուցի, չմնա քաղաք:
Վոր ով կարա քթել վերուցի՝
Ձկն, յես չեմ իկն:
Մհեր գնաց, ասաց Հալաբա թագավորին,
Եկավ մոտ Գոհար խաթուն:

- Հալաբա թագավորի տալալ ընկավ քաղաք,
 Կանչեց ասաց. — Հայ-հեյ,
 1220 Վով կարա քթել վերուցի,
 Կն թագավորի խել:
 Գոհար խաթուն Մհերին ասաց.
 — Ինչուր ենու խելու հիտ քաղքեն կտրի,
 Տոն գնան, հետեվանց զան, կտրի,
 Յես լե հառջեվանց զարկեմ, կտրեմ:
 Մհեր գնաց:
 Վոր խելին հիտ քաղքեն կտրավ,
 Մախսուզ մնաց հիտուց, առեց սպանել:
 Գոհար խաթուն հեռջեվուց սպանեց.
 1230 Չուր Գոհար խաթուն՝ Մհեր առան հիբար:
 Ասքան ըմեն կոտորեցին,
 Գնացին, մտան Գոհար խաթնի սարեն:
 Մհեր յոթ ուր, յոթ գիշեր զոն խարսնիս երավ:

**20. Մհերը հորից զուրս և գալիս պառավի
 ռզմուքյամբ**

- Քառսուն տարի անցավ,
 Գոհար խաթուն մեռավ:
 Մհեր ելավ զոն ձին խեծավ,
 Քնաց, նեճիւր աներ:
 Նեճիւրվանքտեր զՄհեր բռնեցին,
 Տարան, թլեցին խուր վե:
 1240 Մեկ շիվար պառվուն բան չկըեր, մեկ աղջիկ կըեր:
 Պառավ ասաց. «Իմ աղջիկ տանեմ,
 Քցեմ խուր վե մոտ Մհեր,
 Վոր իմ աղջկան մոտեն տղե մ' ելնի,
 Ելնի փեհլվանութուն անի, մենք լե ապրինք»:
 Պառավ առավ զոն աղջիկ,
 Տարավ, եթալ խուր վե մոտ Մհեր:
 Մհեր զաղջիկ ճղեց, արավ երկու կտոր, թալ վեր:
 Ելավ, զշրիդ պառվու աղջկան մեջքեն արձըկեց,
 Կապեց հոն մեջք, ասաց.
 1250 — Մարե, ձի քաշե տոնրս:
 Մհեր շատ ծանդր եր.

Պառավ չեր գիտի՝ Մհերն եր, տաաց,
 — Մհեր, քի շնորհքին մեռնեմ,
 Ի՛նչիս իմ աղջիկ շուտով ընցկուն ծանդրացավ:
 Քաշեց, եխան խորու բերան,
 Տեսավ՝ Մհերն եր, ճանկվերով եկավ տախ Մհեր,
 Ուզեր, թլեր մընչ խորուն զՄհեր,— չկըցավ թլել
 Մհեր ելավ, զպառավ լե եթալ մընչ խորուն,
 Սալ եղի վար բերնին:

21. Գեոնի բուլացումը Մհերի տաաց

- 1360 Մհեր ելավ, կ'ուզեր, վոր գնա.
 Վոր զոտքեր կը թլեր՝ կ'երթեր մընչ խողուն.
 Խող հեռջեկ թուլացիր եր,
 Ձեր դադրի հեռջեկ Մհերին:
 Գնաց, մտավ Խաթա հերի տակ:
- Քանի մ' ուր անցավ, մեկ մարդ ձիավոր իրի-
 Մհեր գնաց, ենու ձին խլեց.
 Ելավ, զձին խեծավ,
 Կ'ուզեր ել ըմ փեկվանութուն աներ:
 Ձին խեծավ, քշեց մընչ դադրին.
- 1370 Գետին հեռջեկ թուլացիր եր,
 Ձին կը խրվեր մընչ խողին.
 Խող չեր դադրի հեռջեկ Մհերին:

22. Մհերի տղաբեր յեկ վաճառ Բարի մեջ փակվելը

Մհեր քսան տարի
 Խաթա հերի տակ աղոթ երավ, տաաց.

«Ո՛վ Տեր Ասված,
 Իմ խոր անեծք ձի խասիր ի,
 Իմ միջաց երակ քաշիր ի,
 Իմ մոտեն ժառանգ չընկավ մընչ աշխարքին.
 Ձի ել մախ չկա,

- 1380 Ձուր Գրիստոս կան դատաստան:

Ո՛վ Տեր Ասված,
 Ձքիդ եմ կանչիր.
 Տո՛ւ ընցկո՛ւն ենես,
 Ձի ձգես Վանա քար,
 Ձուր Բրիստոս կ'ա՛ դատաստան,
 Իմ խոգու ճարը ենի՛ս:

Ասված հրամանք երավ,
 Ձենիկ մարմնավոր եթա՛լ Վանա քար,
 Ձուր Բրիստոս կ'ա՛ դատաստան:

ԱՅ. ՎԵՐՋԱՐԱՅ

- 1290 Կ'ասեն՝ ամեն խամբարձման գիշեր
 Մհերի քարի տո՛ւն կը բացվի.
 Մարդ չի տեսնե, հրամանք չկա՝ մարդ տեսնա:
 Մեկ տարվան խարս ի տեսի:
 Են խարս կով բերի նախիր,
 Վորթիկ փախիր, հիտե՛վ վորթկան գացիր, ընկիր են քար:
 Քարի տո՛ւն բացվի, Մհեր քարի միջն ենի ի:
 Խարս եկի տուն, խաբար տվի.
 Ձուր գացած ի ենտեխ, տո՛ւն փակվիր ի:
- Ել հրամանք չկա՝ մարդ տեսնա,
 1800 Ձուր Բրիստոս կ'ա՛ դատաստան:

ՄԻ ՄԻՋԱԴԵՊ ԴԱՎԹԻ ՎԵՊԻՑ *

**44. Դավիթը Յորզաւմ եւ Մարուքա վանքը. Մարամելիքն ավերում եւ,
առեկավազը բոք եւ բերում. Դավիթը ջարդում եւ Մարամելիքի զօրքն
յեւ ավերում նրա բազաւք**

*ՋՄարուքա Բանձր Աստվարածին Դավիթ վոր նորոգիր եր,
Դրիր եր միջին՝ քառսուն եպիսկոպոս, քառսուն վարդապետ,
Քառսուն ավագ սարկավագ, քառսուն սարկավագ:
Ենոնց թային կը տեր, վոր ենտեխ ուտեն,
Ժամ-պատարագ ենեն, դողա ենեն Ասծուց:
Դավիթ լե գնացիր եր քեֆ անելու
Խետ ազապ լաճերաց, աղջկտերաց:*

*Մարամելիք եկավ վար Աստվարածին, քակեց, ավիրեց:
Ապանեց զքառսուն եպիսկոպոս, զքառսուն վարդապետ,
1810 Քառսուն ավագ սարկավագ, քառսուն սարկավագ:
Մեկ սարկավագ մենակ ազատվիր եր,
Մտիւ եր լեշերու տակ:
Են սարկավագ ելավ,
Ժամու շապիկ թաթխեց մընչ արընին,
Առեց, եկավ մոտ Դավիթ:*

* Այս միջադեպն առաջին ազագորութեան մեջ ունի հետեւյալ վերնագիրն
ու ծանոթութիւնը՝ «Թուան Դավթի» ճյուղից—հատված:—

«Մոկացու պատմելով սույն Դավթի առանձնահատկութեանն եւ յեղել
լավ թաշել, ցատկել, ուստի եւ կոչվել եւ «Թուան Դավթ»: Մինչև իսկ յերեխա
ժամանակ, յերբոր ծնողները նրան ձեռքերին խաղացնելիս են յեղել, նա գեպի
վերեւ՝ յերկինք եւ թռչում եւ ելի իջնում յեղել» (տես և առաջաբան): Մ. Ա.

Այս միջադեպը, սակայն, առանձին հերոսի չի վերաբերում, այլ ինչպես
հետո գրի առած փոփոխակներէից յերկում եւ, վերաբերում եւ թլոր Դավթին, վոր
այտառեղ, ինչպես և ուրիշ պատումներում, «Թուան» մակագիրն ունի: Խմբ.

Դավիթ նստիր եր, յոթ տարվան նռան գինին
Կը խմեր խեղ ազապ լաճերուն, արջկտերուն:
Սարկավագ երգեց, ասաց.

1320 «Դավիթ, վիր իլի, Դավիթ, վիր իլի.
Սպանած ին քառսուն եպիսկոպոս,
Սպանած ին քառսուն վարդապետ,
Սպանած ին քառսուն ավագ սարկավագ,
Սպանած ին քառսուն սարկավագ.
Դավիթ, վիր իլի, Դավիթ, վիր իլի».*

Դավիթ զսարկավագ տեսավ, ասաց.

— Հիկացեք, իմ սարկավագ եկիր ի,
Աստվարածնա ի՞նչն ի պակաս՝ կ'ուզի.
Խոնկն ի պակաս, թե ձեթը:

Սարկավագ ասաց.

1880 — Վոչ իսունկն ի պակաս, վոչ ձեթը:
Ընցկուն ասաց, Դավիթ՝ սարխոչ եր՝ չլսավ:
Սարկավագ ժամու շապիկ,
Ինչ թաթխիր եր մըչ արընին,
Թալեց հեռջեվ Դավթին:
Դավիթ, վոր տեսավ, ենու բարկութուն եկավ.
Ելավ կայնավ, ասաց.
— Ազապ լաճեր, ազա աղջկտերք,
Կերեք, խմեք, քեֆ արեք,
Յես գնացի...

1840 Դավիթ գնաց,
Տեսավ, վոր Մսրամելիք եկիր ի,
ԶՄարութա Բանձր Աստվարածին քակիր ի:
Ձեռ ձգեց, մեկ երկար բարտու ծառ քաշեց,
Գնաց վար Մսրա քաղքին:
Մսրամելիքի ասքան ըմեն սպանեց,
Զքաղաք ավիրեց:
Մեկ կատու մ' պրծավ,

* Յերգ եւ Մ. Ա.

Թռավ, ելավ նմիրին գլոխ.

Մեկ ծառ քաշեց, ետու պալանտրակ,

1850 Են կատուն ել երի տակ:

Դարձավ, եկավ, ել ըմ զՄարութա Բանձր Աստվարածին
նորոգեց:

Սպասե՛ք ժպտիւնքներ
կամ իմ թւարկութեան և սէր

Իսպառնայի Զարթիկ
Սպասե՛ք

Գրի առաւելօցծ
Բագրատ Իսախանյ

Խապոյենց Ջափկ

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Առաջին՝ 1899 թ. հրատարակութեան առաջաբանից բերում ենք հետեւյալ հատվածը.

... «Կարեւոր ենք համարում այստեղ նկատել, Վոր ընթերցանութեան համար հարմար դասեցիւնք մեր վարիանսը Վոտանավորի ձեւով շարել, մանավանդ Վոր յուրաքանչյուր սողում լրանում է մի միտք և բացի այդ կան ամբողջ հատվածներ, վորտեղ պարզ լսելի յե չափը:

Մենք աշխատել ենք, վորչափ հնարավոր եր, ամենայն նրբութեամբ արտահայտել Մովսէս Բաբբառի հնչյունները այնպես, ինչպես ինքն լսել ենք Զատիկից, Թեպետեւ նկատելու յե, վոր նախ այդ հնչյունները մասամբ հաստատուն չեն, յենթարկելով տեղ-տեղ փոփոխումների (եսաց — առաց, ելնը — իլնը և այլն). մենք հարմար ենք դառնել այդ փոփոխ հնչյուններին մի ձեւով առաջ: Յերկրորդ՝ ի նկատի առնելով Զատիկի յերկարամյա պանդխտութիւնը Պոլսում, մենք չենք վստահանում պնդել, Վոր այստեղ պահպանված լինելի Մովսէս Բաբբառին հասունկ նրբութիւնները:

Միք ընտրած վերնագիրը վարիանսի համար արտահայտում է ժողովրդի հայացքը յուր հերոսների վերա, վորոնք, ոժտված լինելով անսովոր ֆիզիքական ուժով, կազմում են «փահլիվանների» մի առանձին ցեղ»...

«Եւ ապոյ ենք տնից Զատիկը, մոտ 50 տարեկան, միջակ հասակի աղամարդ է՝ դեռ բոլորովին առույգ դեմքով, լայն կրծքով և կլոր յերեսով. ժածկված սեւ կոշտ մազերով. արծվի քիթը տալիս է նրան վեհանձն և համարձակ արտահայտութիւն: Ձնայելով տարիքին, նրա դէմքի մազերը, կարճ մորուքը և պայտաձեւ բեղերը գրեթե դեռ բոլորովին սեւ են. ընդհանրապես նրա տեսքը առողջութեան և ամուր կազմվածքի ապավորութիւն է թողնում: Նրա հայրենիքն է Մովսէս (կամ Մովս, ինչպես ինքն է անվանում) գավառի Գինեկանց գոլղը. դիւտավոր պարապմունքն է յեղել դարտային աշխատանք և կտավագործութիւն: Դավթի «նաղլը» և ուրիշ շատ հեքիաթներ նա սովորել է տառնըհինգ տարեկան հասակում նոյն գոլղի բնակիչ Գրիգորից, վորը այն ժամանակ արգեն ծեր եր և վորը մի անգամ յեղել է Պոլսում: Զատիկը ևս զոռն տարե-

* Ձնայած բանահավաքի այս հայտարարութեան՝ լեզվական նույն ձեւերը տարբեր տառերով են արտահայտված, որինակ՝ տանի — տանը, ելնը — իլնը, մը՝ ոպանի — մի ձգը, վար — վըր, ձի — ձը, կու գանք — կը գանք և այլն: Այս հրատարակութեան մեջ պահվում է առաջին ապագորութեան ձեւը: Եւ մ.բ.

կան հասակից կրել ե յերկարամյա պանդխտություն, յերեք անգամ բախտ փորոնելով Պոլսում, վորտեղ նա անց ե կացրել նախ 3, ապա 2 ե, վերջապես, ամբողջ 8 տարի, բանելով շրաղացում: Վերջին 4 տարին նա անց ե կացրել հայրենի գյուղում, վորտեղից նա յեկել ե Եղմիածին 1898 թ. Զատիկին: Այժմ նա ժառայի պաշտոն ե վարում Գեվորգյան ճեմարանում:—Մեր գրի առած վաճառաները կրկնել ենք ավել յերեք անգամ ե յերեք անգամ ել Զատիկը պատմել ե բառացի, առանց նկատելի փոփոխությունների: Բացի այս ընաղլից * չա գիտե ուրիշ շատ հեքիաթներ, վորոնք նմանապես մենք գրի յենք առել: Բ. Խ.

Գրի առնողն առաջաբանի մեջ հիշում ե, թե՛ պատմողը — Մովսէս Զատիկը — Աբեղյանի ընաղլլ տողիչ, նույն գյուղի բնակիչ Նախոյի ուսուցիչն ե յեղել: Այս առթիվ պիտի նկատել հետեւյալը.

Զատիկը Եղմիածնում ապրող մովսէսներէ մեջ, ինչպե՛ս գիտենք, համարվում եր «վարպետ» պատմող, վորովհետե՛ս գիտեր շատ հեքիաթներ ու նաղլիներ ե տիրով պատմում եր: Նա իր գիտությամբ ե պատմելու արվեստով պարծենում եր, մինչդեռ Նախոն համեստ եր ե սակավ եր պատմում:

Նախոն իր պատումը պատանի ե յերիտասարդ հասակում սովորել ե ծերերից, բայց լսել ե ե Զատիկին: Սրանով են բացատրվում Նախոյի ե Զատիկի պատումների նմանություններն ե ավելի ես տարբերությունները:

Գրի առնող Բ. Պալաթյանը Զատիկի պատումը լույս ե ընծայել վոտա-նովորի ձեզով: Նրա աղագատումը վերանայել ենք ե շատ տեղեր փոխել:

Բ. Պալաթյանը մի քանի պայմանական նշաններով ցուցում ե արել բառաւային հնչյունների մասին, բայց նա հետեւողական չի յեղել ե այդ նշանների հաճախ չի նշանակել բառաւային առանձնահատկությունները:

ԽՄԲԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆ

* ընաղլլը՝ ժողովրդի տեսակետով հնչրիւտ անցքի պատմություն ե (= առաւ. бѣлыя կամ бѣлѣна), վորով ե զանազանվում ե հեքիաթից, իբրեւ ճշմարտությունից դուրս ավանդությունից: Բ. Խ.

Ա

ԴԱՎԹԻ ԿՈՒՎԼԸ ՄՈՐԱՄԵԼՔԻ ՆԵՏ *

Ա. Նախերգանք

«Դ

Դառնամ զողորմին տամ Մելքսեթ քահանին.

Դառնամ զողորմին տամ Սանասարին.

Դառնամ զողորմին տամ Բաղդասարին.

Դառնամ զողորմին տամ Մհերին.

Դառնամ զողորմին տամ Թըռլան Դավթին.

Դառնամ զողորմին տամ Ձենո՛վ Հո՛վանին.

Դառնամ զողորմին տամ Յըռան Վերգո՛յն.

Դառնամ զողորմին տամ Պարոն Աստղին. **

Դառնամ զողորմին տամ ականջ երողի

խոր մոր խոգմէն յ.***

* Առաջին ապագրության մեջ այսպեղ կա միայն այդ վերագրերը՝ «Թըռլոր Դավթ»։ Խ. Բ.

** Այս մի շարք հերոսների անունները, վորոնց հիշատակին ողորմի յե տալիս պատմողը («ըսըցողը»), ցարդ շրջում են ժողովրդի մեջ. մեզ պատմել են և մենք մասամբ ստուգել ենք, վոր սոցանից ամեն մեկը ունի յուր առանձին վարիանսը, վորոնցից ամենատարածվածներն են Դավթինը և Փոքր Մհերինը։ Բ. Խ.

*** Յերդ և. Բ. Խ.

**Ձ. Մհերի վարդիճեքը — օտնկի ճրագ՝ Մարամելիք
յեկ հայի ճրագ՝ Գուվիք**

- 10 Մհեր, Մարամելիք դաստաբրայ ին՝
Մարամելիք մեռավ:
Մարամելիք կնիկ խրկից հետեւ Մհերին, հասց-
— Գնա աստեղ, իմ բեհն քու խիտ իլնը*:
Մհեր հասց. — Տ'երթամ:
Մհերի կնիկ հասց. — Մ'երթա:
Մհեր հասց. — Տ'երթամ:
Մհերի կնիկ հասց. — Մ'երթա:
Ան այլազգ ի. տուն երթաս, տը խառնվիս ըզան:
Մհեր հասց. — Տ'երթամ:
20 Կնիկ հասց. — Տու երթաս,
Մընչիվ քանսուն տարի —
Տու իմ գողվենք տը չգնա:

Մհեր գնաց Մարամելիքի կնկան մոտ,
Խառնվալ զկնիկ, կնիկ ելավ տղիվ:
Տղի մ' ելավ, անուն իդի Մարամելիք:
Հորիչի տղենք տարե կը ջուջանեն,
Մարամելիք ոլե կը ջուջանեն.
Ֆերըզե տղայ եր:
Մարամելիք ջուջացավ, ֆուս ելավ,
30 Մարա տեղ զաֆթ երավ:

Մհեր մտածից.
«Իս տաճկու ճրագ վառիցի, խայուն ընցրցի»:
Մհեր Մարա տեղեն ելավ,
Եկավ Սասմա տեղ, կնկան հասց.
— Կնիկ, իս տաճկու ճրագ վառիցի,
Խայուն ճրագ ընցրցի.
Թողնիս, իս գնա քու գողվենք.
Բալքի Աստված մի զավակ ըմ տա,
Խայուն ճրագ չընցնի:

* Մովսես Բարեբաղուն վերջին վանկի «ը» (վոչ հոգ) նախադասքը խոնարհ-
ման և հոլովման նշանների մեջ շեղում և. այսպես նաև՝ ֆերըզ, չադըր և
այլն: Խմբ.

- 40 Կնիկ եսաց. — Իս ահա իմ երի՝
 Չուր քանոսուն տարի տոն իմ գողվենք տը չգնա:
 Մհեր եսաց. — Տարի մ' գիշեր խսարինք,
 Մեկ՝ ցերեկ խսարինք,
 Քանոսուն տարին լըմանա,
 Իս գամ քոն գողվենք:
 Տարի մ' գիշեր խսարիցին,
 Մեկ՝ ցերեկ խսարիցին,
 Քանոսուն տարին լըմացըցին:
 Կնիկ եսաց. — Տոն գնա իմ գողվենք,
 50 Աստված մի զավակ ըմ տա,
 Իս ել, տոն ել տը մեռնինք,
 Մեր տղեն տը կենա վըլ ցըղին:
 Մհեր եսաց. — Թըղ իլնը, թըղ կենա վըլ ցըղին.
 Մեկ տիրող ըմ տ'իլնը՝ մեր տղին:

 Մհեր գնաց կնկան գողվենք,
 Կնիկ ելավ տղով:
 Ին ուր, ին ամիս լըմացավ.
 Մհեր եսաց խրողոթ.
 — Ձենով Հովան, մի* զավակ ըմ տ'իլնը՝,
 60 Միւր զավակի անուն՝ դնեք Դավիթ.
 Միւր զավակն ել տանեք՝
 Մարամեքի կնիկ տիրը՝.
 Մինք երկուսն ել տը մեռնինք:
 Տղե մ' ելավ. Մհերն ել, կնիկն ել մեռան:

**3. Դավիթը Մարամեքի առնը. նա բռնում է
 Մարամեքի հալը**

- Ձենով Հովան տղի անուն իդի Դավիթ.
 Տղեն առից, իդի թորբեն, եթալ թիվ,
 Տիկ ըմ մեղր, մեկ՝ կարագ երարձ,
 ԶԴավիթ առից, գնաց Մարա քաղաք.
 Տարավ Մարամեքի կնկա մոտ.
 70 Մարամեքի կնկան եսաց.

* Մեզ, Խմբ.

— Աս Մհերի տղեն ի, կը տիրինս:
Ձենսով Հովան դարձավ, եկավ տունս:

Մսրամեղի կնիկ զԴավիթ տիրից,
Դավիթ ջոջացավ, ֆռա ելավ:
Որեն մեկ՝ մոր հասց.

— Մսրամեղի կ'երթա հիլե՜ կը խաղա,
Ըզզի ել տանը՝ ուր խիտ, իս թամաշա ենիմ:
Մսրամեղի մեր Մսրամեղին հասց.

— ՋԴավիթն ել տար խա քի, թամաշա ենի:
80 Մսրամեղիք հասց.— Չըմ տանի.

Տանիմ հիլ դիպնը՝ սպանը՝

Մեր հասց.— Հեռու տեղ դի.

Տո հիլ խաղցեք, Դավիթ թամաշա ենի:

Մսրամեղիք Դավիթ առից, գնաց.

ՋԴավիթ հեռու տեղ իդի.

Երկու ֆերըզ իդի պախացող՝

Ջերթա, քար ըմ վե ինկնը՝ տակ, մեռնի:

Մսրամեղիք առից մարդիր,

Գնաց հիլու տեղ, հիլե խաղաց:

90 Դավիթ ընցկում իրիշից, բն մ' չտեսավ.

Ըռկավ, անտեղեն իրի:

Երկու ֆերըզ կախվան Դավթի մընե,

Դավիթ չկրցան զնֆթ ենեն:

Դավիթ երկու ֆերըզ վար քինթ բերնի քելից,

Մընչիվ տուն իբի:

Դավիթ ըռկավ,

Գլիս իդի գետին, պառկավ անտեղ:

Մսրամեղի մեր հասց.

— Ընչո՛ւ ըռկար, եկիր:

100 Եսաց.— Մսրամեղիք ըզզի տարավ, զատան տեղ իդի,

Իս բն մ' չտեսա, սազի ձեն կու գեր**.

Իս ընցկում իրիշիցի, բն մ' չտեսա, իս ել իկը:

Մսրամեղի մեր ըռկավ:

Հիրկուն Մսրամեղիք իրի:

* Թաղիսց գնդակ, վորը նեռում են «քաշիլի» (փայտի) հարվածով: Բ. Խ.

** Զատիկի անելով, խաղի ժամանակ նվագում ելին ալուզներ: Բ. Խ.

Մարամեղի մեր հեռիվ չկայնամ:

Ըռըկեր եր, նստեր եր անտեղ:

Մարամեղիք հսաց:

— Տո՛ւ ընչո՛ւ ըռըկեր իս, նստեր իս աղտեղ,

Ջըս կայնե, իլնը՝ հեռիվ ձի:

110 Եսաց.— Ընչո՛ւ խամար, գիտվիթ

Ջտարար հոլը՝ տեղ, թամաշա եներ:

Եսաց.— Մարե, ան կառամաժի ազգե յի,

Քոսք մտիկ չենի. հոլ դանի, սպանի,

Հոլիչ մարդիր տ'ըսին՝ ելավ խացի կերող,

Մարամեղիք իրեն խաց ապով ետու սպանիլ:

Ձի ամոթ ե իմ մարդիրու մընե:

Առավոտուն կը տանիմ:

Առավոտուն Մարամեղիք հեկավ,

Դավիթ առից, գնացին հոլի տեղ:

120 Հոլի քնոր յոթը գնզ խրոնդկացեր իր:

Դավիթ գնաց, մտավ հոլտուն:

Ինչ երին, Դավիթ տոնս չեկավ:

Մարամեղիք ըռըկավ, հսաց:

— Հոլ զարկեցեք, թըղ գն սպանի:

Հիփ իլի, տ'ըլնե ձի գլխացավանք:

Հոլ վիրուց զարկիցին, եկավ:

Դավիթ ձեռ իտու՝ զհոլ բռնից,

Եզարկ, հսաց.— Հո՛ւ, սաջար հո՛ւ:

Երկու խարիր մարդ հեռիվ հոլին սպանից:

130 Մարամեղիք թուր քեշից, իրի,

ՋԴավիթ տը սպաներ:

Մարդիր եկին հառաջ, չթհղին,

Ըսըցին.— Անիկ տղայ ի, բան չգիտը:

Դավիթ հոլտընեն հեկավ,

Մընչիվ տուն չկայնամ:

Ա. Մարամեղիք փորձում ե Դավիթն կրակով յեվ վռնկով

Մարամեղիք մաղդեն երավ,

Հիրիկվան տուն եկավ:

Մեր հսաց.— Ընչո՛ւ խամար մաղդեն երիր իս:

- Եսաց. — Մարե, իս քի ըսըցի,
 140 Դավիթ չըմ տանը իմ խիտ.
 Ըսըցի՝ ան կառամածի աղգե յի,
 Խոսք մտիկ չենի:
 Տարի խիտ՝ մըտավ հիւտուն:
 Ինչըդ երբ՝, տոնս չեկավ.
 Իս ել ասը՝ հիւ զարկեցեք, թըդ գն, սպանի:
 Հիւ բռնից, եթալ,
 Երկու խարիր մարդ հեռիվ սպանից.
 Իս իմ մարդերուց ամչըցա:
 Մեր եսաց. — Վհրդի, ան տղայ ի,
 150 Ան բանիր չի գիտի:
 Եսաց. — Մարե, տոն կ'ըսիս՝ տղայ ի,
 Խելք բան չի կըտրի.
 Սինի մ' վոսկի, մեկ՝ կրակ լից, դի հառաջ.
 Մը հինք՝ ձեռ տը տա դախ վոսկին, թե՛ դախ կրակ.
 Թե ձեռ իտու դախ կրակ՝ տխմար ի.
 Թե ձեռ իտու դախ վոսկին՝ չար ի.
 Տը զարկիմ, սպանիմ:

- Սինի մ' վոսկի, մեկ՝ կրակ լցին,
 Դրին Դավթի հառաջ:
 160 Դավթ մատ պարզից դախ վոսկին.
 Հրիշտակ երկնուց իջավ,
 Մատ կանից, տարավ իդի վըր կրակին:
 Կրակ կպավ մատ.
 Մատ իդի վար լեզվին, լեզուն իրիցավ.
 Ելավ Թըլոր Դավթ:

Ե. Մարտմեղիք պատմիում և սպանել Դիւպիւն. ոտ
 հաղբում և ճերթգնեթն յեւ միտսին վերագառ-
 նում ևն Սառուն

Մարամեղի սիրտ չտաքացավ վերեն,
 Եսաց. — Մարե, Դավթ տը սպանիմ.
 Մեր եսաց. — Վհրդի, մը սպանի,
 Անու մեղք քն վիզ մի՛ ձգը.

- 170 Հորողկը՝ թըղ երթա ուր խոր քաղաք,
Մարամելիք հելավ,
Երկու ֆերըզ իբի անտեղ, հսաց.
— ԶԴավիթ կը տանեք Բաթմանա կարմնջի վերեն,
Զինեցեք, կուժ ըմ անու արընեն ատեք, բերեք,
Իս խմիմ, իմ սիրտ խովանա:

Երկու ֆերըզ առին Դավիթ, տարան:
Դավիթ կ'ընկներ սար-ձոնը հիտիվ հավքիբուն,
Հիտիվ ջանավարներուն,
Մընչիվ հիբիկուն կան կը գեր:

- 180 Շարաթ մ' երկու գնացին,
Որ ըմ չըսըցին.— Տոն, Դավիթ,
Տոն նեղացիր իս, տոն ծարավ իս, տոն անոթի իս.
Որ ըմ չի խարցըցին:
Գնացին Բաթմանա կարմնջին մոռացան,
Կանչիցին.— Դավիթ, հերի երթանք:
Դավիթ հսաց. «Աստված խեր ենը»:
Ասիկ երկու շարաթ կա՝ կը գանք,
Որ ըմ ձի չեն կանչը.
Ասոր ընչիս խամար կը կանչին»:

- 190 Դավիթ գնաց ֆերըզերու մոտ,
Եսաց.— Աստված խեր ենը՝,
Աս քանի որ կա՝ կու գանք,
Տոն ձի չեք կանչի, չեք ըսի՝
Տոն անոթի իս, տոն ծարավ իս, տոն նեղացիր իս.
Ասոր տոնք ինչ ձի կը կանչեք:
— Քոն խոր քաղաքին մոտ խասանք,
Տանինք, քոն խրողըդ թասլիմ ենինք,
Դառնանք, գանք մենք:

Գնացին կարմնջի մոտ.

- 200 Մեկ ընցավ, մեկ մընաց Դավիթ հեռիվ.
Դավիթ հսաց.— Ընչիս խամար
Մեկ կ'ընցնեք իմ հառաջ,
Մեկ կը մնեք իմ հետեվ:
Ըսըցին.— Ընցկուն կ'ենինք,
Տոն չվախանաս կարմունջի վերեն:

Գնացին կես կարմնջին.

Մեկ՝ հեռջեպեն դարձավ Դավթի՝ վերեն,

Մեկ՝ հետըվեն դարձավ:

Դավթի եսաց.— Ատ թնչ տ'ենիք:

210 Դավթի ձեռ մ' եթալ անու փողպատ,

Մեկ՝ եթալ անու փողպատ,

Տը տփեր հերուր, թըլեր ջուր,

Եսաց.— Տուք չեք գիտը մարդ թըլի ջուր,

Իս ձի նշանց տամ, տուք նուրեն մարդ թըլեք ջուր՝
երկու ֆերըզ ըսըցին.

— Աստըծու սիրուն, տու գմի չթլիս ջուր:

Մարմեկիք մի* եսաց.

«Տարեք Բաթմանա կարմնջի վերեն,

Դավթի գինեցեք, կուժ մ' անու երընեն առեք,

220 Անու ջանդակ թըլեք ջուր,

Արուն բերեք, իս խմիմ, իմ սիրտ խոջնա:

Տու աղպես մարդ իս, մենք ենենք մարդ կ'ուզինք.

Ավալն ել մենք քու խոր ֆերըզներն ինք:

Դավթի առին, գնացին, տարան տուն:

Խրողբեր տուն չեք.

Խրողբոր կնիկ չճանչցավ.

Պաց խոու, կերավ:

Դավթի չըխոսավ մընչիվ հիբիկուն:

Հիբիկուն խրողբեր տուն եկավ,

230 Գնաց, Դավթի գլխի պագնից,

Դավթի վերեն խընդացավ, ուրախացավ:

Գ. Դավթի ԵՍԿԱՐԱԾ ՈՒ ՏԱԽՐԱՐԳ ԵՍԿ ԶԵՏԱԿ
ՀԱՎԱՅԻ ԿԱՅ ԲԵՐԵԼԸ

Մեկ ժամանակ ըմ վերեն ընցավ,

Խրողբեր եսաց.— Դավթի,

Ջրի ենիմ ուլարած, գնա, ուլի տար, երըծա:

Ջենիվ Հիվան գնաց,

* Մեկ. եմք.

Գողժրտե սող ետու կար, կոռ մ' ել ետու կոռիլ,
Առից իբի, առավոտուն ետու Դավթին,
Դավթի սողի խագան, կոռ բռնից ձեռ,
Ուլիւր առից, տարավ դաշտ:
240 Խրողբեր եսաց.— Ուլիւր տար դաշտ երբժան,
Մընչիվ իս քի խաց բիրիմ:

Դավթի գողժիւր առից, գնաց դաշտ.
Ուլիւր երավ դաշտ, ընկավ սար ու ձուր,
Ինչ ջանավար կըբեր, Ժողվից, իբի,
Ուլիւրու մեջ երավ, հեռիվ կայնավ:
Խրողբեր խաց տարավ, մոտացավ,
Դավթի եսաց.— Խրողբեր, հեռու երի,
Ուլիւրու մոտ մի գն, ուլիւր կը փախին:
Խրողբեր իբի ուլիւրու մոտ, տեսավ
250 Ինչ ջանավար կըբեր, ամեն ել բիրի,
Ուլիւրուն մեջն ի երի:
Հպտորակ փախավ, Դավթի հընկնով հեռովեն,
Տարավ ան սար, իբի ան ձուր,
Իբի, ուլիւրու մեջ երավ:
Խրողբեր եսաց.— Երի, խաց կի:
Դավթի նստավ, խաց կերավ, եսաց.
— Խրողբեր, նա սիվ ուլիւր Աստված ոխնի,
Նա բոց ուլիւր Աստված անիծի:
Ըզզի շատ կը չարչարին, շատ կը փախին:
260 Խրողբեր եսաց.— Ան բոց ուլիւր թըղ երթան:
Դավթի եսաց.— Անու տեր ձնե ուլ տ'ուզը.
Ձը ուլ չկա, իս տամ անու տեղ.
Իս անու ջուհար ինչըղ տը տամ:
Ձենով Հոլան դարձավ եկավ տուն:
Հիրիկվան Դավթի ուլիւր, ջանավարնիր,
Առից տարավ, երավ քնիքի մեջ:
Սողիւր ենկանդար կտրվել ին, ըլեր ին ծընկնիր.
Կոռ մաշեր իր, Խնացեր իր կոռատուն, ընչ բռնիր իր:

Իշխան մարդիր գնացին մըտ Ձենով Հոլան.
270 — Տոն նա ծուռ երիւր իս ուլարած,
Ջանավարնիր, ուլիւր իրարուց չը ջնկի:

Ձենսով Հոգան հասց.

— Առավոտուն թըղ ուլիւր չը տանի:

Ձենսով Հոգան Դավթին հասց.

— Ուլիւր մը տանի, ուլիւր զքի շատ կը տանջեն:

Նախիր տան, երա դաշտ,

Պառկի անտեղ, քընի,

Մընչիւ իս քի խաց կը բիրիմ:

Խրողբեր գնաց, պողվըտե սոլ մ' հոռու կտր,

380 Պողվըտե կոռ մ' հոռու կոռիլ,

Աւից, իբի, առավոտուն Դավթին իտու:

Դավթի սոլ խագան, կոռ ձեռ բանից,

Նախիր առից, գնաց դաշտ,

Նախիր երալ դաշտ:

Դավթի ընկալ սար-ձուր կան իրի.

Ինչկանդար առջ, գել, պըլընգ, առուծ,

Ինչկանդար ջանավար կա, ամեն ել ժողովից, իբի,

Տավարնիրու մեջ երալ:

Ջանավարնիր Դավթի հախուն կայնած ին.

390 Տավարնիր ջանավարնիրու հախուն կայնած ին.

Դավթի հառաջ կայնիր ը:

Ձենսով Հոգան խաց տանալ Դավթին.

Իրիշից, տեսալ քանի մ' տավար ին,

Ընցկուն ել ջանավար բիրի,

Լցի տավրի մեջ, դաշտ լիք երի:

Խրողբեր տեսալ, վախացալ, կանչից.

— Դավթի, երի, խաց տար, կի.

Մերացիր իմ, չըմ կերի գն ադտեղ:

Դավթի հասց. «Ահա, իմ խրողբեր վախացալ»:

400 Դավթի գնաց, խաց առից, իբի, կերալ:

7. Ձենսով Հոգանի հախուն խագանուսը յնվ Դավթի
կանչը հախուն բազմացնելու մասին

Խրողբեր դարձալ, իրի տուն,

Պարար երալ քնիլին, հասց.

— Նըցեք, ձիւր դանիր չինեցեք,

Դավիթ ընցկուն ջանավար բիրի, տավրի մեջ լի՜
Դան մընչ քաղքին, քաղաք տ'ավրին:

Հիրիկվան Դավիթ առից տավարնիր, ջանավարնիր,
Իբի, քաղքի մեջ իլից.
Տեսավ՝ մարդ քաղքի մեջ չկա.
Դավիթ կանչեց, հասց.

- 810 «Ելլցեք, ձեր դռնիւր բացեք,
Ձիւր տավարնիր տեղ երեք.
Թե մեկ եր, երիւր իմ տաս.
Թե տաս եր, երիւր իմ քսան.
Թե քսան եր, երիւր իմ քառասուն»:

Մեկ տուն չեկաւ.

Ենկանդար կանչից, մարդ չտեսաւ.

Եսաց. — Կ'ըլնեք, չիտ բարսիլ չիլնեք.

Դավիթն ել ուր կ'սփանակ կործից ուր գլխի,

Պառկավ անտեղ, քընավ մընչիւլ առավոտուն:

- 820 Ինչ խարամ եր՝ գնացին, խալալ՝ մնացին:

Իշխան մարդիւր ելան,

Ձենսիլ Հնվանի մոտ գնացին.

— Ձենսիլ Հնվան, տոն դմի տավրե ալ կտրիւ.

Տոն ադ ծուռ կ'ենիս ուլարած,

Որ ըմ կ'ենիս նախրուրդ.

Ջանավար, տավար իրարուց չճանչնա:

Ձենսիլ Հնվան չեթող տավար տաներ:

8. Դավիթը վարտող. հարկահաճություն չեւ խրատառու Պառավը

Ձենսիլ Հնվան գնաց,

Նիտ անեղ հառու չինիլ,

- 830 Իբի, Դավթին իտու, հասց.

— Դավիթ, առ գնա, քի խամար նեճիր երա:

Դավիթ առից, գնաց Պառվու կուրկի մեջ:

Մարմանիք զԳողթադեն խրկից, հասց.

— Գնա Սասմա տեղ, մի խարջ առ, երբ:

Գողթադեն իրի Ձենսվ Հնվանի մոտ, հասց.

— Ձենսվ Հնվան, քենե կ'ուզիմ՝

Քանսուն անծին շոչած կ'ուզիմ.

Քանսուն անծին երինջ կ'ուզիմ.

Քանսուն ըղտաբեռ վոսկի կ'ուզիմ.

360 Քանսուն ազապ աղջիկ կ'ուզիմ՝ երկանք ազան.

Քանսուն երկեն կնիկ կ'ուզիմ՝ ուզտ բանան.

Պառավ* ելավ, գնաց կուրկին աչ կը տա.

Տեսավ՝ Դավիթ կուրկի մեջ ինկի, ամեն սըղզի,

Ուր խամար լոն կը սպանի:

Պառավ հասց. — Գրոյս քի տանը, Թըլոր Դավիթ,

Տոն տ'ըլնիս քոն խոր տեղ, մի վուռն ըմ կտրթա.

Իմ կուտ** ադ փշուր*** կուրիկն եր,

Ան ել տոն վըր իմ կուտին** կտրեցիր:

Գնա, Գողթադեն եկի,

360 Քանսուն անծին շոչած կը տանը՝

Քանսուն անծին երինջ կը տանը՝

Քանսուն ազապ աղջիկ կը տանը՝ երկանք ազան.

Քանսուն հերկեն կնիկ կը տանը՝ ուզտ բանան.

Քանսուն ըղտաբեռ վոսկի կը տանը:

Դավիթ հասց. — Պառավ, մ'ըռըկի,

Կ'երթամ, չըմ թագի՝ քոն աղջիկ տանին:

Ծ. Դավիթը հարկ չի օտլիս յեմ վաճառում է հարկահաւովին

Դավիթ դարձավ, եկավ քաղաք.

Գնաց, խիվաննիրու տոն երաց, հասց.

— Գնացեք, ձի խամար դողա երեք:

360 Գնաց, աղչկտիրուն տոն երաց, հասց.

* Զատիկի ասելով, այս պառավը Մհերի՝ Դավթի հօգ օրհեկանն եք լեզել: Բ. Խ.

** Հնուտ՝ առաջին զեպքում նշանակում է Հկեր (հավի կուտ), Հկալ ու Հուտ: յերկրորդ զեպքում՝ Հկոտ (զլուխ, գանգ): Խ. Բ.

*** Տպված է Հփշուտ, ուղղում ենք Հփշուր (մի քիչ): Խ. Բ.

- Գնացե՛ք, ձի խամար դճղա երեք.
 Գնաց, կնքտիրու տունն ել երաց, հասց.
 — Տուն ել գնացե՛ք, ձի խամար դճղա երեք:
 Ելավ գնաց խրողբիւ մոտ.
 Տեսավ խրողբեր չուքիւ զարկիւ գեաքն,
 Վոսկի կը չափե. հասց.
 — Խրողբեր, տուն իլի վի,
 Տուն չըս գիտի չափի, իս կը չափիմ:
 Խրողբեր ելավ վի:
 370 Դավիթ նստնով, կոտ կործից.
 Վոսկիք կոտու վոռու վերեն իլից,
 Փետ խոռ, վոսկիք ելից տակ,
 Դարտակ կոտ տարավ ջըվալ,
 Եսաց՝ մեկ:
 Մեկ ել չափից, դարտակ կոտ տարավ ջըվալ,
 Եսաց՝ երկու:
 Կուզբադեն հասց.— Ձենն՝ վ չափան,
 Տուն նա ծառն իս նստուցի,
 Ձի խամար մալ կը չափի:
 380 Դավիթ հասց.— Իս ծառ իմ:
 Կուզբադեն հասց.— Տուն ծառ իս, բը թնչ իս.
 Ադ ծըռու բան ի՞ տուն կ'ենիս:
 Եսաց.— Իս ծառ իմ...
 Զկոտ տփից պատ.
 Կոտի կտուրքիւ մեկել կողմեն տան գնաց:
 Եսաց.— Վոր իս ծուռ իմ,
 Գնե, քո մարդուն խարար տու՝
 Բն մ' քի խամար չկա:
 Կուզբադեն դարձավ, գնաց,
 390 Մարամելքին հասց.
 — Տուն ան ժամանակ Դավիթ չապանիցիւ,
 Ասոր ել քի խարջ չիտա:

10. Վարդադարյուն. Գտնավք քեզ վարտակ

Դավիթ հասց.— Խրողբեր,
 Աստված քո տուն ավրե,
 Ծնկանդար վոսկի կըեր մի,

Տո՛ւ ըզզի կ'ենեք յաւարած,
 Ըզզի կ'ենեք տավրարած,
 Ենկանդար առ ըզզի տանջիցի՛ր:
 Ձենո՛վ Հոփան եսաց.

400 — Գրո՛ղս քե տանի, Թըլո՛ր Դավիթ,
 Ան վոսկիք Մսրամելքի խամար իմ պախի,
 Մսրամելք գա՛, տանի ուր խարջ:

Դավիթ ելավ, նիտ անեղ առից,
 Գնաց, ընկա՛վ Պառվու կուրկի մեջ,
 Լո՛ւր սպանից ուր խամար:
 Պառավ գնաց, եսաց.

— Գրո՛ղս զքե տանը՛, Թըլո՛ր Դավիթ,
 Տո՛ւ իմ կուրիկ ամեն սըղղեցի՛ր.

Երկու տակ եք մնացե, ան ել սըղղեցի՛ր:
 410 Իմ ապրուստ ան կուրիկն եր:

Լո՛ւր քի ի՛նչ ոգուտ տ'եղի.

Գո՛ւ խոր նեճրատեղ կա,

Գնա՛ քո՛ւ խոր նեճրատեղ,

Նեճի՛ր երա՛, բի՛, կի՛ր:

Հիրկուն Դավիթ տուն եկավ,

Եսած.— Խրո՛ղբեր, կ'երթաս, կը թամբխես, մարդ տեղ
 չերթա.

Առավոտուն նեճի՛ր տ'երթանք:

Ձենո՛վ Հոփան գնաց, եսաց.

— Դավիթ կ'ասը՛ մարդ տեղ չերթեք,

420 Առավոտուն նեճի՛ր տ'երթանք:

4 Առավոտուն ելան,

Մարդիկ առին, նեճի՛ր գնացին:

Գնացին նեճրատեղ.

Բաղան բռնու՛րն եր, տուն զերեն:

Տուն բացին, նի՛րս մտան,

Ամեն մեկ ուր խամար բռնից:

Դավիթ եսաց.— Աղպես չեղի.

Աղ յեղսիր ին, ատոնց միս չհաղք:

Իս տուն բանամ, տուն ենիմ,

430 Վո՛ր կտրիչ ե, ուր խամար թըղ բռնի:

Գիշիւր տուն մնացին.

Ձեննով Հնովան իրի Դավիթ, իրեն կուշտ պառկացուց,
Դավթի կապի փեշ իրեն տակ իդիր, պառկավ վերեն:
Ձեննով Հնովան եսաց.

«Դավիթ չերթա գիշիւր

Քան ըմ, թուփ ըմ վե երթա տակ, մեռնի»:

11. Մարութա վաճի՛ վերաօրհնամք

Դավթի քուն չտարավ, ելավ նստավ:

Տեսավ՝ սարի գլոխ կրակ ըմ կ'ենին.

Դավթի եսաց. «Ի՛ն տ'երթամ, տեսնամ»

440 Ան ճով անտեղ կրակ կ'ենին:

Դավթի աը կանգնեւ, տեսավ՝ փեշ խրողբեր տակն ի-

Ձեռ ետու ջեր, դանակ եխան,

Եթալ փեշ կտուից, փեշ մնաց խրողբեր տակ:

Դավթի կանգնավ, գնաց սարի գլոխ.

Տեսավ՝ քարի միջեն լուս կ'ելին.

Նիտ անեղով քարի բոլոր փուլից, նշանից,

Ելավ, եկավ խրողբեր մոտ.

Տեսավ՝ խրողբեր քնուկ ի.

Նստավ ուր տեղ, կանչից, եսաց.

460 — Խրողբեր, իլի վի, իլի վի,

Տես, ես սարի գլոխ վձի նա կրակ կ'ենին:

Խրողբեր ելավ, նստավ, եսաց.

— Կրակ չին ենի անտեղ,

Ան քու խոր Մարութա Բանձր Աստվարածին ի.

Մարամելիք իրի, քակից,

Անու տեղ լուս կ'իլնը:

Մնացին անտեղ մընչիվ առավոտուն:

Առավոտուն ելան, նեճիք երին, տուն եկան:

Դավթի առից երկու իրիք ըղտաբեռ վոսկի,

460 Գնաց, Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին ետու չինիլ-

իդի հինի քանսուն նորընծա երեց,

Իդի հինի քանսուն վարդապետ,

Իդի հինի քանսուն եղիսկոպուս,

Իդի հինի քանոսուն ավագ սարկավագ,
 Իդի հինի քանոսուն սարկավագ,
 Պախացող իդի Հաբատա Գամին, Բաթմանա ԲԱՂԻՆ:
 Դավիթ դարձավ, իրի տուն,
 Յոթ տարվան նրան գինին իդի, խմավ:

ՁԶ. Կուզրադներ խաբեյուրյամբ ավերում և վաճճը. սարկա-
 վագը բար և բերում. Դավիթը պառակտանում և Կուզրադներ

- Մարամելիք աղախավ
 470 Դավիթ Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին
 Նուրեն շինիր ի.— Կուզրադին, հասց,
 Գնահ, զՄարութա Բանձրիկ Աստվարածին քակիք, երբ:
 Կուզրադեն առից խինդ խազար ձիավուր, գնաց:
 Ճամբխի մեջ մեկ վիշապ ըմ տեսավ,
 Ալլընջնիր կռուից, իդի ջիր:
 Գնացին, Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին մոտացան:
 Աքքը հառաջ գնաց.
 Երկու Ֆերըզ դեմ կանգնան,
 Երկու խարիր մարդ սպանեցին:
 480 Կուզրադեն գնաց, խառավ,
 Եսաց.— Իս ձիւ տեր սպանիր իմ,
 Թե չեք հաղատա, նարիկ անու աղանջնիրն ին.
 Տո՛ւ ընչու խամար ծի նեղութին կը տեք:
 Ֆերըզնիր դարձան, գնացին,
 Ամեն մեկ քարի մ' տակ մտան:
 Կուզրադեն իրի,
 Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին քակից.
 Սպանից քանոսուն նորընծա երեց.
 Սպանից քանոսուն վարդապետ.
 490 Սպանից քանոսուն եպիսկոպոս.
 Սպանից քանոսուն ավագ սարկավագ.
 Սպանից քանոսուն պակաս մեկ սարկավագ:
 Կուզրադեն դարձավ, գնաց:
 Մեկ սարկավագ մտեր եր լըշերու տակ, պրծեք եր.
 Ելավ զժամու շապիկ թաթխից երընի մեջ,
 Առից ժամու շապիկ, ետու ընթե տակ,

Գնաց Դավթի մոտ, տեսավ
Դավթ յոթ տարւան նըռան գինին դբի, կը խմը՝
Ենկանդար սարխոցի, աչքիրն ել չբացվի.

500 Սարկավագ կանչից, հասց.

«Դավթ, տոն խմի,
Դավթ, տոն խմի ըզնըռան գինին.
Սպանած քանսուն նորընծա երեց.
Սպանած քանսուն վարդապետ.
Սպանած քանսուն եպիսկոպոս.
Սպանած քանսուն ավագ սարկավագ.
Սպանած քանսուն պակաս մեկ սարկավագ»^{*}

Դավթ աչքիր երաց, տեսավ
Սարկավագ անտեղ կանգնիր ի, հասց.

310 — Խռնկն ե պակաս, թե՛ ձեթ.

Տվեք իմ սարկավագուն, թըղ երթա.

Սարկավագ անգամ մ' ել հասց.

«Սպանած քանսուն նորընծա երեց.
Սպանած քանսուն վարդապետ.
Սպանած քանսուն եպիսկոպոս.
Սպանած քանսուն ավագ սարկավագ.
Սպանած քանսուն պակաս մեկ սարկավագ»^{*}

Դավթ ել իրիչից, հասց.

— Խռնկն ե պակաս, թե՛ ձեթ,

320 Տվեք իմ սարկավագուն, թըղ երթա:

Սարկավագ ժամու շապիկ եթալ Դավթի հառաջ.

Դավթ հասց.— Ատ ի՞նչ իլի.

Սարկավագ հասց.

— Կուզբաղեն առի խինգ խաղար ձիավուր, իրի,

Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին մոտացավ,

Ֆերըզներ երկու խարիր մարդ սպանեցին.

Կուզբաղեն իրի,

Երկու աղանջ եթալ Ֆերըզներու հառաջ, հասց.

* Յերգ Կն. Բ. Խ.

- «Մի թիւ նեղութիւն կը տեք, ծի տեր սպանիւր իմ.
 580 Թե չիք հավատա, եսմ անու ականջնիրն ին»:
 Երկու ֆերըզ դարձան, գնացին,
 Ամեն մեկ քանի մ' տակ մտան, ասին.
 «Մենք մի* տեր ապով կռիվ կ'ենինք.
 Մի տեր սպանած, ել թվ ապով կռիվ տ'ենինք»:
 Կուզբաղեն իրի,
 Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին քակից.
 Սպանից քանսուն նորընծա երեց.
 Սպանից քանսուն վարդապետ.
 Սպանից քանսուն եպիսկոպոս.
 540 Սպանից քանսուն ավագ սարկավագ.
 Սպանից քանսուն պակաս մեկ սարկավագ:
 Իս մտա լեչերու տակ, ըզզի չտեսավ,
 Իս պրծա, ելա, խաբար բիրը՝

- Իավիթն ել ելավ, ճհարի մ' ծառ քեչից,
 Իդի վար ուր թեվին,
 Գնաց նեղ ձուր մ', ասքանի հառաջ բռնից:
 Խինգ խաղար ձիավուր սպանից,
 Մնաց Կուզբաղեն:
 Ձեռ եթալ՝ Կուզբաղեն բռնից,—
 550 Կուզբաղինի ձին վից վոտնին եր,—
 Ձին պրծավ, գնաց:
 Կուզբաղեն իրի, իրիսաջուր քեղվից,
 Ատաֆնիր քեչից, ճակատ փընչանից,
 Գուկնիր կտուից, եսաց.
 — Գնա, քու մարդուն խաբար տաւ:

13. Կուզբաղինի ծաղրող կոմտաջ

Կուզբաղեն դարձավ, գնաց, հաղբրին մոտացավ.
 Տեսավ՝ խաթունքտիր հաղբուր ջուր կը լցին.
 Տեսան՝ Կուզբաղեն բերան բացի, կը ծըծղա, կու գաթ
 իրի, մոտացավ.

* Մեր, եմք.

366 Տեսան՝ մեկ աջլաջեք բն մ' ան կնարեն, կու գն.
Խաթունքտիր ըսըցին.

«Կուզբադեն ք... արերան,
Հձւստ կը գնա լերան-լերան»:

Կուզբադեն հասց.

«Տնն սըբբը երեք մընչիվ գնբուն,
Սասմա տեղեն խեղեղ կ'ենը',
Մի երկտերուն ճուճ-պլսւր կը բիրբ',
Ենը ծի յեղ-չուրթան»:

Կուզբադեն գնաց տուն:

12. Մարամեղի գարեհազմին ու արտազմեր

370 Ամիս մ' երկու վերեն ընցավ,

Մարամեղիք հասց.

— Կուզբադեն չեկավ:

Մարդիր ըսըցին.

— Կուզբադեն երկու ամիս ելավ, իկի տուն:

Մարամեղիք հասց.

— Կանչիցեք, Կուզբադեն թըզ գն իմ մոտ:

Գնացին, կանչեցին:

Կուզբադեն իրի Մարամեղիքի մոտ:

Մարամեղիք հասց.

380 — Ատ ի՞նչ երած քոն խիտ.

Տնն կ'ասեր՝ իս տ'երթած,

Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին քնկիմ,

Յեղսիր բիրիմ:

Կուզբադեն հասց.

— Իս կ'ասեր՝ դաշտ դռնան ի.

Իս չեք գիտը՝ քնր-կապան իր:

Գնացի, տեսա՝ քնր-կապան իր:

Մարամեղիք հասց՝

— Ելեցեք, ասքնր կապինք,

390 Երթանք Դավթի վերեն կռիվ:

«Տ'ընցուցիմ խազար խինգ խազար խամար սազըմնդ-
 Տ'ընցուցիմ խազար խինգ խազար խամար նորալունկ
 մանուկ-
 Տ'ընցուցիմ խազար խինգ խազար խամար բեղդար
 մանուկ-
 Տ'ընցուցիմ խազար խինգ խազար խամար մեջմարդ
 մանուկ-
 Տ'ընցուցիմ խազար խինգ խազար խամար ախթիար
 մանուկ-
 Տ'ընցուցիմ խազար խինգ խազար խամար ծիր
 մանուկ»։⁶⁰⁰

Գնացին, Լուսա դաշտ ⁶⁰⁰ դրին,
 Քանի մ' երկինք աստղ կը ճըլվըլա,
 Լնցկում չաղըր-խեղաթ զարկին,
 Լուսա դաշտ դրին, նստան։

15. Դավիթը վերաօրհնում և վաճիճ

Դավիթ գնաց,
 Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին ելի շինից-
 Իդի հինի քանոսուն նորընծա երեց-
 Իդի հինի քանոսուն վարդապետ-
 Իդի հինի քանոսուն եպիսկոպոս-
 Իդի հինի քանոսուն ավագ սարկավագ-
 Իդի հինի քանոսուն սարկավագ-
 Երկու ֆերըզ ել իդի պախացող։

16. Դավիթը Պառավի խորհրդով հորեղբորից առնում իր հոր ձիճ ու սարքը յեվ զինավառվում և Սառիայի ծաղրը

Իրի տուն, նիտ-անեղ առից,
 Գնաց մընչ Պառվու կուրկին ելի լուր սպանից։
⁶¹⁰

* Յերգ և Բ. Ն.

** Զառեկի ասեղով Մարտ և Սասունի մեջտեղն և Բ. Ն.

- Պառավ գնոց, տեսավ
Դավիթ Եւ հընկի կուրկի մեջ, լուր կը սպանի.
Եսաց.— Տո՛ւ տ'ըլնիս քո՛ւ խոր տեղ մի վո՛ճ ըմ. կտրիս,
Լուր քի թնչ վո՛ճ տը կտրի:
Մարամեղիք իկի, Լուռա դաշտ դրի.
Բանի մ' աստղ երկինք կը ճըլվըլան,
Ընցկում չաղըր-խեղաթ զարկի.
Գանի ի գան, Մասմա խող-քանր ողողը՝, տանը՝
Եսաց.— Պառավ, ձի եշ ըմ չկա խեծնիմ.
620 Շեղպիկ ըմ չկա՝ զարկիմ իմ մեջ,
Իս տ'երթամ, Մարամեղի խիտ թնչըդ կոխվ եսիմ:
Պառավ եսաց.
— Գրոցս քե տանի, Թըլժը Դավիթ,
Բո՛ւ խոր թնչ չկա.
Բո՛ւ խոր չկա Բուռկիկ Զալալին.
Բո՛ւ խոր չկա Թուր Կեծակին.
Բո՛ւ խոր չկա Խաչ Պատրազին վա՛ր աջ թեղին.
Բո՛ւ խոր չկա Վոսկի Գո՛ւտին.
Բո՛ւ խոր չկա Կապեն Խաբո՛ւկին.
680 Բո՛ւ խոր չկա Վոսկի Բանար*.
Բո՛ւ խոր թնչն ե պակաս,
Տո՛ւ կ'ըսես՝ ձի բան մ' չկա՝ երթամ կոխվ:
Դավիթ եսաց.— Պառավ, խրողըերս չխառ:

* Մի ուրիշ վարիանս, վոր մենք գրի յենք առել, (Խաթա բարբառով) աղիլի մանրամասն նկարագրությունն ե առիտ զենքի ե զգետառի Մենքը գերեզմանից ձայն ե առիտ Դավթին՝

Ա՛ռ իմ Բուռկիկ Զալալին,
Թուր Կեծակին,
Դուրդ Հազարին,
Շապիկ Զրեխին,
Թագն ի Զրեխին,
Չուրեն ի Թաթարին,
Միջկապն ի Բալաբանդին,
Ջըզմեն ի Շանարին,
Համայիլ ուրը Խաչ Մարութա Բանձրածիկ ուրը Ասովաբածին. Բ. Խ.

Բացի այս պատումից Բ. Խաթայանը գրի յե առած յեղել ե այլ պատմներ, բայց խմբագրությունն գրածցից ե վա՛յ մեկը չի կարողացել ձեռք բերել: Խմբ.

Նսաց. — Դնե, զորոհին խրողը՞ր մոտեն ան:
Դավիթ հեղա՞յ առն եկավ, կանչից խրողը՞ր:

«Խորախնա խրողեր,
Կը առա խաթրո՞վ, չխո կ'ենիմ զորոհ՞»*

Խրողեր եսաց.

— Դրոհս քե տանի, Թըլո՞ր Դավիթ,
440 Ի՞նչ կ'ուզիս՝ չըմ խաա խաթրո՞վ,
Կ'ենիս զորոհ՞:
Նսաց.

Քենե կ'ուզիմ իմ խոր Քուռկիկ Ջալալին.
Քենե կ'ուզիմ իմ խոր Թուր Կեծակին.
Քենե կ'ուզիմ իմ խոր Խաչ Պատրազին զե՞ր ալ թե՛լին.
Քենե կ'ուզիմ իմ խոր Վոսկի Գոնտին.
Քենե կ'ուզիմ իմ խոր Կապեն Խաբուկին.
Քենե կ'ուզիմ իմ խոր Վոսկի Քամար.
Կը առա խաթրո՞վ, չխո կ'ենիմ զորոհ՞:

450 Խրողեր եսաց.

— Քո շանց ա՛վողի բերան կուտրեր, քի շանց չտեր.
Բանիրն ել գնաց, տղեն ել գնաց:
Նսաց. «Ի՞նչ ձին ի՞ նշանց չըմ խաա,
Ի՞նչ Խաչ Պատրազին ի, գո՞ աանդողվե,
Ան ել չըմ խաա.
Մեկեկ բանիրով կռիվ չերթա՞:
Դավիթ եսաց.
— Խրողեր, իմ խոր բանիր բի՞
Խրողեր գնաց, առից, իբի՞

460 Վոսկի Գոնտին քանսուն խոնդարի** բանձակ իգի մեջ,
Նուրեն դադրավ գլո՞խ.
Կապեն Խաբուկին խազա՞վ,
Քանսուն փաթ իբի բոլո՞ւր մեջաց,

* Յերգ եւ Բ. Խ.

** Ջաաիկի առեւով մոտ վեց լիար եւ Բ. Խ.

Նուրբն կուճկից.
 Վոսկի Բանարն ել քանկուն փաթ իբի բռնուր մեջաց,
 Նուրբն կուճկից.
 Թուր Կեծակին կապից վերեն,
 Իջավ, խառ գետնին քեչ կ'երթեր:

Եսաց. — Խրոչբեր, իմ խոր ձին տու
 470 Խրոչբեր եսաց. — Գնա ախոռ,
 Բն խոր ձին վորն ը, առ, բի:
 Դավիթ գնաց ախոռ,
 Ձեռ վըր վոր ձիու քանկին իդի,
 Փուր խոռ գետին:
 Դավիթ դարձավ, իբի, եսաց.
 — Խրոչբեր, տն ձի չըս տիրի,
 Տն գոչգրեթ իս տիրի.
 Իմ խոր ձին բի:
 Խրոչբեր եսաց.

480 — Գրոչս քե տանը՝, Թըւր Դավիթ.
 Բն խեր ընչ մեռի՝ մընչիվ ասուր
 Բն խոր ձին երիւր իմ տուն ինի,
 Խավիթու Թառի տակ կապիր իմ,
 Տնն ել շարիր իմ.
 Հերդուսվե խուտ, ջնր կը տամ,
 Մարամելթի հախուն չըմ գը՛չդի.
 Տնն բանամ, ձին տնս խանի:

Դավիթ գընաց, տնն քակից.
 Ձիան մոտ գընաց, տեսավ
 490 Թիգ ըմ ծեռ քանկի վերեն կայնիր ի:
 Ծեռտիր ետու տակ,
 Ձեռ քանկի վերեն կըքից,
 Ձին ջնթի մ' եթալ,
 Մաղ ըմ հառիք տարավ դեն:
 Դավիթ ձին քեչից տնս,
 Ձիուն եսաց. — Բի տեր չկըբը՝ իս քի տեր իմ.
 Բի Թիմար ենող չկըբը՝ իս քի Թիմար երող իմ.
 Բի եմ տվող չկըբը՝ իս քի եմ տվող իմ:
 Ձիու գլխի պագնից, եսաց.

- 700 — Խրոդբեր, ձիու զին քի:
 Խրոդբեր ձիու զին իբի:
 Խրոդբեր եսաց.
 — Մհեր զին ինչ կը դներ ձիու վերեն,
 Տայնք ինչ կքեր,
 Ձիու հեռջին երկու վոտ գետնուց կը կտուեր:
 Եսաց, Թե Դավիթն ել վիրուց՝
 Կարող ե երթա կռիվ.
 Թե չվիրուց՝ չկենա կռիվ ենը:
 Դավիթ զին իդի ձիու քամկի վերեն.
 710 Տայնք ինչ կքից՝
 Ձիու չուրս վոտն ել գետնուց կտուից.
 Եսաց.— Խրոդբեր,
 Իմ խոր Խաչ Պատրազին ել տոն:
 Խրոդբեր եսաց.— Իս կարող չեմ տամ.
 Թե տոն արժան իս՝ կը գն վար քոն Թիվին.
 Թե տոն արժան չիս՝ չիգն.
 Գն սանդղավն տուն չինուկ:

- Դավիթ գնաց սանդղի հեռջիվ,
 Ծընկնիւ եզար գետին,
 720 Դիգա Աստըժուց երավ, ելաց, գոռաց:
 Աստըժու հրամանով սանդղի տուն բացվավ,
 Խաչ Պատրազին իրի վար աջ Թիվին,
 Եջավ վար մեջկըպին:
 Ելավ, ձին խեծավ:

Խրոդբեր կնիկ եսաց.
 — Դավիթ, կ'երթաս, Մարամելքի ձախ ձուն բերիս,
 Իս ենիմ իմ աչիչ դեղ:

17. Ձեռնով Հովանի խառն Կաթնազրյուտի քով Պող-
 վաթի սյունի մասին ու Դավթի հրամեօք

- Դավիթ վար ձիու քամկին չեր երեվա՝
 Ենկանդար պղտիկ եր:
 730 Խրոդբեր եսաց.

-- Մեկ հաղբուր կա քու հառաջ,
 Քու խոր կաթնաղբուրն ի.
 Ձիուց կ'իջնիս վար, կը լըվացվիս,
 Խաց կ'ուտիս, պառկիս անտեղ, քընիս.
 Վիւր կ'եւիս, ձին կը խեծնիս, կ'երթաս.
 Կ'երթաս դաշտի մեջ,
 Պողվըտե սուռն երկնուց իջի գետին.
 Քու թուր կը զարկիս,
 Թե կտուից՝ գնա կռիվ.
 740 Թե չկտուից՝ չերթաս կռիվ,
 Դարձի, արի:
 Դավիթ կանչից.

«Տանտկի՛ք, ինչ խաց կը թխեք,
 Դավիթ մեջ հիշացեք.
 Ջհեւքի՛ւր, ինչ ջմբուշ կ'ենեք,
 Դավիթ մեջ հիշացեք».*

Դավիթ ձին քշից, գնաց, քաղաքն տուս ելավ:

16. Հորեղբոր ամուսնացեալ

Խրոզբեր կանչից.

«Խազար հե՛ֆ, մեկ ամսո՛ւս
 750 Միւր Բուռկիկ Զաւալին».*

Դավիթ դադրավ, եսաց.
 «Թե բանիւր գո՛վաց, ըզզի չգո՛վաց՝
 Տ'երթամ զխրոզբերն ել սպանիմ,
 Նուրեն երթամ կռիվ»:
 Խրոզբեր կանչից.

«Խազար հե՛ֆ, մեկ ամսո՛ւս
 Միւր Բուր Կեծակին.
 Խազար հե՛ֆ, մեկ ամսո՛ւս

* Յերգ են Բ. Խ.

Միւր Խաչ Գատրազին ինչ վար աջ թեզին.

760 Խազար հեֆ, մեկ ափսոս

Միւր Վոսկի Գոնտին.

Խազար հեֆ, մեկ ափսոս

Միւր Կապեն Խաբունին.

Խազար հեֆ, մեկ ափսոս

Միւր Վոսկի Դոմար.

Խազար հեֆ, մեկ ափսոս

Միւր Նորալունկ մեկ տակ մանուկ: *

Դավիթ Եսայ.— Բն բերան կուտրեր,

Ադ մեկ խոսք չտեր,

770 Ըզքի տը սպաներ, նուրեն երթեր կոխի:

19. Դավթի քով ձիու զույցը Կաթաղարքուրի գետ

Դավիթ ձին քչից, գնաց.

Գնաց հաղբրի վերեն:

Դավիթ վեր չիջավ. ձին կայնավ:

Ջանգոն մ' եզարկ՝ ձին չգնաց.

Ջանգոն մ' ել եզարկ՝ ձիու կողաշարք ըմ կուտրավ:

Դավիթ ձիուն Եսայ.

— Բն վիզ կուտուր՝.

Իս կ'ըսեր՝ տոն ըզգի երընն գիտիր տ'ընցըցեր,

Աս պուտ ըմ ջոնր ի, տոն ըզգի չըս կենա ընցըցի:

780 Ասծու հրամանով ձիուն լեզու իրի, Եսայ.

— Կ'իջնիս վե, պուտ ըմ նա ջոնր տաս իմ կողաշարք,

Ձիո՝ զքի կը տամ երեքանկան իրիցըցիմ:

Դավիթ ձիուց իջավ վար,

Ձիու գլխի պագնից,

Գուտ ըմ ջոնր իտու ձիու կողաշարք:

Ձին Եսայ.

— Ձե քոն խրողբեր թամբախ երավ քոն վերեն՝

Մեկ հաղբունը կա քոն հառաջ,

Բոն խոր Կաթնաղբունն ի.

790 Կ'իջնիս անտեղ, կը լվացվիս,

Խաց կ'ուտիս, կը պառկիս անտեղ, կը քնիս:

* Յերգ եւ Խմբ.

Վիր կ'ելնիս, քոն ձին կը խեծնիս,
Նուրեն կ'երթաս կռիվ:

**20. Մամուկ Դավիթը, խմելով Կաթնաղբյուրի ջուրը՝
դառնում է հզոր յեվ կտում է սյունը**

Դավիթ անտեղ վըլացվալ, խաց կերալ,
Ջուր խմալ, պառկալ, քնալ:
Դավիթ ակախալ, ենկանդար վոլժ առի՝
Շուրիբի մեջ կախ ի փաթլամիչ եղի:
Շուրիբ եխան, նուրեն Վոսկի Գուտին իբի,
Բանսուն խոնդքարի բամբակ մեջեն եխան,
800 Անջախ գնաց գլիխ.
Կապեն Խաբուկին խագանլ,
Բանսուն փաթ ել իբի բուլուր մեջաց,
Անջախ կուճկվալ.
Թուր Կեծակին կապից վերեն,
Եջալ խատ ծնկնիրուն.
Խաչ Գառազին իջեւ եր վար մեջկըպին,
Կալալ վար թեվին,
Ձին խեծալ, գնաց դաշտի մեջ.
Տեսալ՝ Գողգոտե սուն երկնուց իջի գետին:
810 Թուր հզարկ, կտրից,
Կալամ վար կալամի կանգնալ,
Իրեն մտով չեւ կտրի, կանչեց.

«Ձեռնի՛ր, տոն կուտուր կենե՛ր,
Աչքի՛ր, տոն խալար կենե՛ր,
Բաժնի՛ր, տոն չուր դառնե՛ր,
Տոն ըզզի բենամուս չենե՛ր».*

Ձին հասց.— Դոն բերան կուտրի,
Բամի մ' ուզի Աստըծուց:

820 «Սարի՛ր, քամի մ' կ'ուզիմ,
Ջուրի՛ր, քամի մ' կ'ուզիմ,
Նա մեկ տակ սուն չուտ տեր».*

* Յերգ են. Բ. Խ.

Քամի մ' ելավ, սուն շուռ ետու.
 Դավիթ դողա Աստըծուց երավ,
 Աչքիւ ժրավ, ձեռնիւ ժրավ, բաժ կանաչացով:

Յ1. Դավթի վախը, ձիւ քաջալերք, քօճամիճերի
 բաճակին իմաց օտլը յեվ հաւճակումը

Ելավ, զձին խեծավ,
 Գնաց, Լոռա դաշտի գլխի կայնավ:
 Տեսավ՝ քանի մ' աստղ երկինք կը ճըլվըլան,
 Ընցկում չաղըր-խեղավթ Լոռա դաշտ զարկած:
 Դավիթ տեսավ, հախու զահավուրավ.

830 «Ողորմած բարերար Աստված,
 Անունք ելնին բամբակ,
 Իս իլնըմ կրակ՝
 Իս չըմ կենա անունք իրիցըցե:
 Ողորմած բարերար Աստված,
 Անունք ելնին գաննան մատղաչքիւ,
 Իս իլնըմ գաննան անութի գելիւ՝
 Իս չըմ կենա զանունք կճոխ»:^{*}

Ձին եսաց.— Ի՞նչ կը վախանաս.

Տո՛ւ իմ քամկեն վե չիջնիս.

840 Քանի մ' քո՛ւ թուր կտրի,
 Ընցկում իմ բեհն տը կտրի.
 Քանի մ' քո՛ւ թուր կտրի,
 Ընցկում իմ վուքիւ տը կտրին,
 Քանի մ' քո՛ւ թուր կտրի,
 Ընցկում իմ պուչ տը կտրի.
 Իմ քամկեն վե չգնաս:

Դավիթ եսաց.

— Անունք տ'ախախցնիմ, նուրեն երթամ կռիվ:

«Վոր քնուկ եք՝ հարթուն կացեք.
 850 Վոր հարթուն եք՝ ելըցեք, նստեցեք.

^{*} Յերգ եւ Բ. Խ.

Վոր ելեր եք, նստեր եք՝ ելըցեք կանգնեցեք.
 Վոր կանգնեւ եք՝ ծիր ճակիր կապիցեք.
 Վոր ծիր ճակիր կապիր եք՝ ծիր ձիանք թամբեցեք.
 Վոր ծիր ձիանք թամբեր եք՝ ելըցեք, խեծըցեք.
 Զըսեք՝ Դավիթ գող եր, գող իւրի, գող գնացա՛ *

Դավիթ ձին քշից մըջ ասքածին.
 Ենկանդար մարդ սպանից,
 Ելավ երընե խեղեղ, լեշիր տարավ:

33. Ալեվարի խառն

Մեկ ծիր ախթիար մարդ ըմ կըեր անտեղ,
 360 Եսաց.— Փռւշտ, փռւշտ:
 Եսաց.— Փռւշտ տո՛ւ իս,
 Դհա մատ ըմ երեխայ իմ.
 Իս ինչ փշտութիւն երիր իմ,
 Տո՛ւ ձի կ'ըսես՝ փռւշտ:
 Ախթիար եսաց.— Խոզոնդ-արիվուդ կը մեռնիմ,
 Իս քըզի չըմ ըսը փռւշտ:
 Միր լեզուն անպես ի:
 Եւ մարդիր ամեն մորեն մեկ ին,
 Զորովեն քեղի, բիրի.
 370 Տո՛ւ ընչո՛ւ զանոնք կը սպանիս,
 Անոնց մեղք քո՛ւ վիզ կ'իցկիս.
 Գնա՛, քո՛ւ նայար սպանի:
 Դավիթ եսաց.— Անուր չադըր վժր մեկն ի:
 Ախթիար եսաց.— Վոր չադրի կռւշտ իս կանգնիմ՝
 Անիկ ան չադրի տակն ի:

33. Մորտեւիբը Դավթին խաբում, ձգում և հորի մեջ

Ախթիար գնաց, կանգնած չադրի կռւշտ.
 Դավիթ ել գնաց, մտավ են չադրի տակ.
 Տեսավ՝ Մարամելիք պառկի, քնացիր ի:

* Յերդ և: Բ. Խ.

- Մարամելիք քանոսուն գնդ խուր ավի փուրել,
 880 Թոռն զնջիլ մեջ կախ տվի,
 Թաղես խուրու բերնի վերեն թըլի,
 Դավիթ հասց.— Մարե,
 Մարամելիք քնուց խան վի.
 Անմախ՝ անուր մախ իմ բիրի,
 Մեր հասց.— Վորդի,
 Մարամելիք կը քնի մընչիվ յոթ ուր,
 Ասոր իրիք ուր կա, քնիր ի,
 Եսաց.— Գոթնն խուրի թալ կրակ,
 Խուր կարմրցավ,
 890 Եխան, իդի Մարամելիքի վոտաց առկ,
 Բըզոնց ընկնվ վոտաց,
 Մարամելիք հասց.
 — Ո՛ֆ, ասոր տուն իմ տեղ խորոտ չեք չինի,
 Լվիր ըզզի կըծիցին,
 Դավիթ հասց.— Իլի վիր,
 Լն ղքի չի կըծի:
- Մարամելիք հելավ, նստավ,
 Եսաց.— Դավիթ, ձիուց իջի տակ.
 Ռահաթինք, նուրեն կ'ըլնենք, կուրվ ենինք:
 900 Դավիթ հասց.— Զըմ իջնի.
 Մերն ել հասց.— Իջի, համբախ իկիր իս,
 Նեղացիր իս, իջի, քիչ ըմ ռահաթի,
 Նուրեն իլըցեք, կուրվ երեք:
 Դավիթ ձիուց իջավ տակ.
 Ձին ըռըկավ, գնաց դաշտի մեջ:
 Դավիթ նստավ ադ թաղսին,
 Գնաց խուրու տակ,
 Թոռն զընջիլ կըքվավ բուննը Դավթին:
 Մարամելիք հասց.— Նա հեթըմն եր,
 910 Խա ձի կուրվ տ'եներ:
 Բըզ կենա ապտեղ մընչիվ առավոտուն,
 Կ'ըլնիմ, կը սպանիմ:

24. Ձեճով Հովանի յերազմ յեվ խառն ծիսերի հեռ

Ձենով Հովան հիրիկուն պառկավ, քնավ.

Ակախավ, ելավ, նստավ,

Եսաց.— Կնիկ, իլի ճրագ կպահ.

Իս տեսա՝ վեր Մարա արիվ եր,

Վեր Սասմա ամպ եր:

Կնիկ եսաց.

— Բնն տունն ավիր, տնն չըս քնի,

920 Բնն տնն կը քընիս,

Երագ խալղին կը տեսնիս:

Վճվ գըտը՝ մկա Դավիթ

Վճր փշտու ծուցն ի քընի:

Ձենով Հովան ելի պառկավ,

Բիչ ել քնավ, ակախավ.

Ելավ, նստավ, եսաց.

— Կնիկ, իլի ճրագ կպահ,

Միւր տղեն շատ նեղութընի մեջ ի.

Իս տեսա՝ Մարա աստղ պուծառ եր,

980 Սասմա աստղ մժվաղ եր:

Եսաց.— Բնն տնն կը քընիս,

Երագ խալղին կը տեսնիս:

Վճվ գըտը՝ մոր ծուցն ի քընի,

Վճր փշտու ծուցն ի քնի:

Ձենով Հովան քիչ մ' ել քընավ.

Ակախավ, ելավ, նստավ,

Եսաց.— Կնիկ, իլի ճրագ կպահ,

Բիչ մնացիր՝ միւր տղեն սպանին.

Իս տեսա՝ Մարա աստղ ելավ,

940 Իրի, Սասմա աստղ կլանից:

Կնիկ ելի եսաց.— Բնն տնն կը քընիս,

Երագ խալղին կը տեսնիս.

Ջըս Թոդնի մինք քընինք:

Ձենով Հովան հեկավ,

Երկու աքնից եզար կնկան,

Եսաց.— Դեկ, փուշտ, կահպ,

Իս կ'ըսիմ՝ իլի ճրագ կպահ,

Տնն կ'ըսիս՝ քնն տնն կը քընիս,

Երազ խալիկին կը տեսնիս:

950 Կնիկ ելավ, ճրագ կաղուց:

Ձենսկ չնվան ճրագ առից, գնաց ախոռ:

Ձեռ իդի Բնգ ձիու քսակի վերեն,

Եսաց.— Բնգ ձին, խոզոնդ-արիվուդ կը մեռնիմ,

Տոն ըզգի հի՛ր խասցիս Դավթի կովուն:

Բնգ ձին եսաց.— Ասծու հրամանսով

Մընչիվ լուսնա, ըզքի կը խասցնիմ Դավթի կովուն:

Ձենսկ չնվան եսաց.— Քոն վիզ կուտուր,

Իմ ձեռաց քստ խարամ ըլնը վըր քոն բերնին.

Մընչիվ լուսնա, կը սպանին, տարի մ' չըն սպանի:

960 Գնաց, ձեռ իդի Կարմիր ձիու քսակի վերեն,

Եսաց.— Կարմիր ձին,

Տոն ըզգի հի՛ր խասցիս Դավթի կովուն:

Կարմիր ձին եսաց.— Ասծու հրամանսով

Մընչիվ տոն չկարե մ' քեշիս,

Ըզքի կը խասցնիմ Դավթի կովուն:

Ձենսկ չնվան եսաց.— Քոն բերան կուտուր,

Մընչիվ չկարե մ' քեշիմ, չիտ կը սպանին:

Գնաց, ձեռ իդի Սեվ ձիու քսակի վերեն,

Եսաց.— Սեվ ձին, խոզոնդ-արիվուդ կը մեռնիմ,

970 Տոն ըզգի հի՛ր կը խասցիս Դավթի կովուն:

Եսաց.— Աստծու շնորքով, Աստծու հրամանով,

Տոն վոտ դնիս զանգուն,

Չուր շուռ տաս մեկել զանգուն,

Տոն ըզքի վըր իմ քսակին բռնիս,

Իս ըզքի կը խասցնիմ Լուսա դաշտի գլխի:

95. Դավթը Զենսկ չնվանի խառով յնլնամ ե հորից

Ձենսկ չնվան ձիու գլխի սպանից,

Ելավ, ձին խեծավ, վոտ իդի զանգուն,

Չուր շուռ խոռ մեկել զանգուն՝

Լուսա դաշտի գլխի ձին կայնավ:

980 Ձենսկ չնվան կանչից, հասց.
 -- Գրեղա քե տանը, Թըլոյ Դավիթ,
 Մարութա Բանձրիկ Աստվարածին,
 Խաչ Պատրազին, ընչ վար աջ թեվին.
 Տիրն հիշան, գքի թափ տու:
 Դավիթ հասց. — Հնյ-հոյ,
 Խրողբերս ել իկի աստեղ:
 Դավիթ հասց.

«Յան, Մարութա Բանձր Աստվարածին,
 Խաչ Պատրազին, ընչ վար աջ թեվին,
 990 Խնդիրք ձեզնե յիմ երի, տո՛ք ձի հասնեք»:

Դավիթ զինք թափ հոռու,
 Խուր ելավ դաշտ դռնան հեռիվ,
 Ջընջուր կտուրքիր երկնուց եկին տակ:
 Դավիթ հելավ, գնաց դախ ձին,
 Ձին չիգան ձեռ. յալվար ելավ ձիուն,
 Ձին եկավ ձեռ, ելավ, ձին խեծավ:

96. Մարտմելի յեվ Դավթի մեհամարը.
Դավթը օգտանում է Մարտմելին

Եկավ, Մարամելի գլխու վերեն կայնավ.
 Եսաց. — Ման, ան քնֆըր խան վե:
 Մեր հասց. — Ասոր չուրս ուր կա՝ պառկիր ի,
 1000 Իրիք ուր ել կ'ուզե՝ քնուց վիր ինի:
 Եսաց. — Գոթնե խուփ թալ կրակ:
 Եթալ կրակ, կարմրցավ,
 Եխան, իդի վոսաց տակ,
 Քըզուց ընկավ վոտ:
 Մարամելիք ելավ նստավ, հասց.
 — Ասոր տո՛ւ իմ տեղ խորոտ չեք շինի,
 Լվիր չթողին՝ իս քիչ ըմ քնեբ:
 Դավիթ հասց. — Իլի վիր,
 Անմախ՝ քի մախ իմ բիրի:
 1010 Անգրիդ՝ քի գրիդ իմ բիրի:

Մարամելիք Դավթին հասց.

— Մենք կռիվ գործով են ենինք, թե նորթի՞մ:

Դավթիք հասց.— Ինչը քոն ջան կ'ուզե,

Անպես կ'ենինք կռիվ:

Մարամելիք հասց.

— Կռիվ նորթի՞մ ենինք:

Մարամելիք հասց՝

— Հառաջ տո՛ւ տը զարկիս, թե ի՞նչ տը զարկի՞մ:

Դավթիք հասց.— Հառաջ տո՛ւ զարկ.

1020 Ձի մարդ չկա՝ իմ հետը վեն լն.

Մարդ չունիմ, աղբեր չունիմ, խեր չունիմ, մեր չունիմ—

Ըզզի սպանիս ել՝

Մարդ չկա՝ իմ հետը վեն լն:

Իս զքե սպանիմ՝

Բո՛ւ ասքա՛ր կը մնա աստեղ առանց տերութիւն:

Դավթիք ձիուց իջավ տակ, նստավ,

հասց.— Մարամելիք, քոն զարբեր զնրկ:

Մարամելիք զձին խեծավ,

Իրի, գորդ մ' եզարկ Դավթին.

1030 Դա՛խ ընց գա՛խ թող դադրավ վերեն:

Մարամելիք հասց.

— Խողածին խող եր, խող դարձավ:

Թող վերցավ, տեսավ՝ Դավթիք ադտեղ նստուկ ի:

Մարամելիք գնաց, իրի, գորդ մ' ել եզարկ.

Երկու ուր, երկու գիշիր թող դադրավ Դավթի վերեն:

Մարամելիք հասց:

— Խողածին խող եր, խող դարձավ:

Թող վերցավ, տեսավ՝ Դավթիք նստուկ ադտեղ:

Մարամելիք գնաց, իրի, գորդ մ' ել եզարկ.

1040 Իրիք ուր, իրիք գիշիր թող դադրավ Դավթի վերեն:

Մարամելիք հասց.

— Խողածին խող եր, խող դարձավ:

Թող վերցավ, տեսավ՝ Դավթիք ադտեղ նստուկ ի:

Դավթիք հասց.— Մարամելիք, նորաթ չխառնվ ձի:

Մարամելիք հասց.— Նորաթ խառնվ չի:

Կը խնդրեմ քեզնե, յոթ ուր ձի մոհլաթ տաս:

Դավթիք հասց.— Յոթ ուր չե,

Բառսուն ուր ել քի մոհլաթ կը տամ:

- Մարամելիք գնաց,
 1050 Քանոսուն գաղ խուր իտու փուրիլ, նատալ խուրու տակ,
 Քանոսուն ջաղցքար իդի խուրու վերեն,
 Քանոսուն գոմշու կաշի եթալ ջաղցքարի վերեն:
 Մարամելիք եսաց.— Դավիթ, քի դարբիր զարկ:
- Դավիթ ձին խեծավ, իրի, թուր տը զարկեր՝
 Մեր իրի հառաջ, եսաց.
 — Քի աչքիր բռնի, ընցկում իս զքի տիրիր իմ,
 Թե տո՛ւ զՄարամելիք սպանիս:
 Եսաց.— Նա մեկ դարբ քե խաթը՛ր:
 Գնաց, իրի, դարբ մ՛ել տը զարկեր՝
 1060 Քուր իրի հառաջ, եսաց.
 — Թե տո՛ւ զՄարամելիք սպանիս,
 Քո՛ւ աչքիր բռնի՝ ընցկում իս զքի շախիր իմ:
 Եսաց.— Նա մեկ դարբն ել քի խաթը՛ր թըղ ըլնը՛:
 Գնաց, իրի, դարբ մ՛ ել տը զարկեր՝
 Մեր ելի իրի հառաջ, եսաց.
 — Թե տո՛ւ զՄարամելիք սպանիս՝
 իմ ծծի կաթ խաբամ ըլնի վըր քո՛ բերնին:
 Դավիթ եսաց.— Փհւշտ, կահպ,
 Ի՛ս իմ, իմ Աստված, նա մեկ դարբ,
 1070 Ան մեկ դարբն ել տո՛ւ իմ ձեռնեն տը խանթս:
 Դավիթ զթուր եզարկ՝
 Քանոսուն գոմշու կաշին կտռից,
 Քանոսուն ջաղցքարն ել կտռից,
 Գնաց վըր Մարամելքի գլխուն,
 Մընչ աջ ձոնն, մընչ ձախ ձոնն գնաց տակ:
 Դավիթ եսաց.— Խոզածին խոզ եր, խոզ դարձավ:
 Մարամելիք եսաց:— Դհա իս գ՛նատեղն իմ.
 Դավիթ եսաց.— Մընը զքի թակ տու:
 Զինք թակ իտու՝ կտուր մ՛ ինկնվ տատեղ, մեկել՝ անտեղ:
- 1080 Դավիթ ելավ,
 Մարամելքի ձախ ձոնն եզար ըռըմը ծել,
 Իդի վար թեվին, առից, իրի մըտ խրողբեր:
 Դավիթ, խրողբեր ելան,
 Եկին Սասմա քաղաք, գնացին տուն:

Դավիթ *հասց.*

— Խրոդըս՝ ի կնիկ, ասիկ աչիչ դեղ.

Զե տու հանուր ձի չանա տվիր,

Առա Մարամեղի ձախ ձուն, դի քու . ու

բ

ԴԱՎԹԻ ՄԱՂԸ *

ՅԴ. Նախերգանք

Դառնամ զողորմին տամ Մեղքսեթ քահանին.

1090 Դառնամ զողորմին տամ Սանասարին.

Դառնամ զողորմին տամ Բաղդասարին.

Դառնամ զողորմին տամ Մհերին.

Դառնամ զողորմին տամ Թըրլան Դավթին.

Դառնամ զողորմին տամ Զենով Հովանին.

Դառնամ զողորմին տամ Ճըռան Վերգոյն.

Դառնամ զողորմին տամ Պարոն Աստղին.

Դառնամ զողորմին տամ ականջ երողի խոր, մոր խոզուն**

ՅԵ. Դավիթը նշանվում է Զմեկիկի հետ, բայց լսելով
գուտամեների գովքը՝ վերածում է գնալ Խաթաթին
տոնելու.

Զմեկիկ Սուլթան Դավթի խամար ուղիցին.

Դավթ, Զմեկիկ Սուլթան

1100 Մատնիքն ի խատ իւարու փոխիցին.

Իկին, գո իկին երկու կաղուզան,

Խանդութ խաթուն Դավթի խամար գովացին.

«Անու բնժ-բալեն կը խարցիս՝

Բնոսուն կանգուն ը, մեկն ել հավիլ ը.

* Գրի առնողը գրել է հետեւյալ վերնագիրը՝ «Թըրլու Դավթ է Խան-
գութ խաթուն»։ Խմբ.

** «Ողորմին», Զատիկի տեսլի, կրկնվում է ամեն մի հյուպի ոկը-
բում։ Բ. Խ.

Անու ճակտի լենուտ կը խարցիս՝
 Յոթ կանգուն ը, մեկն ել հավիլ ը.
 Անու ընքնիւ կը խարցիս՝
 Կալամով ին քեշած.
 Անու աչքիւ կը խարցիս՝
 1110 Չինու կըթխեն ը.
 Անու սըվտկութուն կը խարցիս՝
 Քանց գեղած բամբակի քո լեն սըվտակ ը»։

Դավիթ եսաց.— Խրոջբեր,
 Իս Չըմշկիկ Սուլթան չըմ առնը.
 Տ'երթամ, Խանդութ խաթուն բիրիմ,
 Խրոջբեր եսաց.— Դավիթ, կ'երթաս,
 Մընչիվ անա խնձուր չթլի քի՝ վիր չերթաս։

39. Դավիթն ու զԱՅՈՒԴԱՆԻ ՀԱՄԱԳՈՐԸ. սիրտ խնձուր

Դավիթ հելավ, ձին խեծավ, գնաց՝
 Գնաց Խանդութ խաթունի խոր քնդաք՝
 1120 Տեսավ՝ սեվ մարդ ըմ հեռիվ դարգխին կայնիր ի,
 Պռունկ ըմ հերկինք, մեկեւ՝ հիջի գետին։
 Դավիթ եսաց. «Թե բարիվ տամ՝
 Ընչ մորեն մեկնիր իմ մընչիվ հասոր՝
 Մարդու բարիվ չըմ տըվի.
 Թե բարիվ տամ, տ'ընը խուց,
 Խնկնը՝ իմ սիրտ, ըզգի սպանի.
 Թե բարիվ չտամ, ընցնիմ, երթամ՝
 Ասա քնֆը՝ ըզգի տը սպանի»։
 Բարիվ իտու, ընցավ նիրս.
 1180 Համտու բարիվ առից՝
 Դավիթ կանչից.

«Ընչ մորեն մեկնիր եր մընչիվ հասոր՝
 Մարդու բարիվ չըմ տըվի.
 Հասոր զՀամտուն իմ տեսի,
 Հախու զբարիքս իմ տըվի»։*

* Յերգ Կն. Բ. Խ.

Համտուղ դարձավ, հասց.

«Ասի քանսուն տարի կա,
Ստա դարգահութին կ'ենիմ,
Մարդուն բարիվ չըր անը.
1140 Հասոր զԴավիթն իմ տեսի,
Հախու գրարիմն իմ առի».*

Դավիթ հասց.

«Ձե ան իմ հախուն բարիվ առից,
Թըղ իս ել անու հախու բարիվ տեր»,
Յղե սուն առից հեռիվ Դավթի սրահն:

Դավիթ գնաց հեռիվ փանջարին.
Խանդուն խաթուն զԴավիթ տեսավ:
Յոթ ֆերըզ՝ իրիք տարի կա՝ նստած ադտեզ,
Խնձուր մի մեկի չիտու.

1150 Խնձուր եթալ Թըլուր Դավթին:

30. Դավիթն ու փախկվածները

Եդ ֆերըզներ ըսին.

— Մինք հիրիք տարի կա՝ աստեղն ինք,
Խնձուր մի մեկի չիտու.
Եթալ խնձուր Թըլուր Դավթին,
Թըլուր Դավիթ գն աստեղ՝
Սարխոչցինք, զարկինք, սպանինք,
Ամեն մեկ իրեն թուր քեշից, իդի սուֆրի տակ:

Դավիթ գնաց վիր, մըտ ֆերըզներ նստավ:
Կըթխե մ՝ երկու տըվին, Դավիթ հասց.

1160 — Ադպես մի տեք, սրաով տըվեք:
Սրաով խման, յոթն ել պառկան ադտեզ:
Դավիթ հասց. — Խղամ,
Երի, սուֆրեն վիրու.
Նա խաց մեղք ի, հեռիվ ձեռ-ստաց կը կոխին:

* Յերգ և. Բ. Խ.

Խղամ իրի, սուֆրեն վիրուց:
Դավիթ տեսա՛վ՝ հեռի՛վ ամեն ֆերըդին թուր ըմ կա.
Դավիթ ձեռ իտու, ժողվից,
Սխկրտից, եսաց.— Առա, լից խուրջ վե,
Տարի մ' մի ձիուն նալ-բզմար խերիք ե:

31. Դավիթն ու Խանդուքը

- 1170 Դավիթ քնաց աղտեղ մընչի՛վ հառավոտուն:
Խանդո՛ւթ խաթուն վիրուց եկավ վե՛ տը վըլացվեր:
Դավիթ գիրկ իբի բոլո՛ւր՝ տը պագներ.
Խանդո՛ւթ խաթուն բոնցքի մ' եզար Դավթի քինթ-բերուն:
Ինչ հաղբո՛ւր ջո՛ւր կը թլլե,
Ընցկում արուն Դավթի բերնեն եթալ.
Դավիթ եսաց.— Խանդո՛ւթ խաթուն,
Հուխտ ըլնը վըր իմ խոզո՛ւն՝
Մընչի՛վ իս իմ փոխ չննիմ,
Ջքի աստեղեն չտանիմ:
1180 Դավիթ քուլախ առից վե, եսաց.
«Ողորմած Աստված,
Քանի մ' աստղ երկինք կը ճըլվըլան,
Ընցկում չաղըր-խեվաթ զարկին
Խանդո՛ւթ խաթունի խոր քնդքի բոլո՛ւր,
Ամեն ել Խանդո՛ւթ խաթունի խոր դո՛ւշման իննին»:

32. Դավթի կռիվը Խանդուքի բռնամիտերի հետ.

Դավթի յեվ Խանդուքի մեծամտերը

- Առավոտուն Դավիթ ելավ վի.
Ինչ խնդիրք երի, իրեն խնդիրք կատարվի.
Ել վի՛վ տ'երթա կռիվ, վի՛վ չերթա կռիվ.
Ով Խանդո՛ւթ խաթունի խնձո՛ւր առի՛
1190 Ե՛ն տ'երթա կռիվ:
Դավիթ զձին խեծավ, գնաց կռիվ.
Ընցկում մարդ սպանից՝
Ելավ երընե խեղեղ,
Լեշիւր իցկից մեջ, տարավ:

- Իրեք ուր, իրեք գիշեր ելավ՝
 Դավիթ գնացե կռիւ.
 Խանդունթ խաթունի սիրտ վառվավ, եսաց.
 «Տ'երթամ, Դավիթ լեշ անունց լեշերուց ջոկիմ, բերիմ-
 Դավիթ լեշ Խաչ Պատրազին
- 1200 Գո՞ վար Դավիթ աջ թեւին»:
 Ելավ, մարդանակ շուր խագանկ,
 Ճակիր կապից, ձին խեծավ,
 Ընդ'մ բռնից ուր ձեռ, գնաց:
 Տեսավ՝ ընցկում մարդ սպանած՝
 Իլի երընե խեղեղ,
 Լեշիր իցկի մեջ, կը տանը:
 Խանդունթ խաթուն ըսը՝մ կը զարկի,
 Լեշ կը վիրուցի, կ'երիշկի,
 Կ'ըսե. «Դավիթ լեշ վճրն ի.
- 1210 Խաչ Պատրազին գո՞ վար աջ թեւին,
 Դավիթ լեշ անունց լեշերուց ջոկիմ»:
 Խանդունթ խաթուն ըսը՝մ կը զարկի,
 Լեշ կը վիրուցի, կը թլլի:
 Տեսավ՝ մեկ ձիավոր ըմ զատնու տեղեն կ'իգն.
 Տեսավ՝ ձիավորու աչքիւր երընից կարմըրցիւր:
 Դավիթ կանչից, եսաց.
 — Հետիւ վ ան մարդուն ինչ տու կան կը գնա,
 Իրիք ուր կա՝ սպանիր իմ,
 Տու ասոր հետըվեն կան կը գնա:
- 1220 Դավիթ մոտացավ, Խանդունթ խաթուն ըսը՝մ եզարկ.
 Դավիթ գորգ ըմ տփից վըր Խանդունթ խաթունի սրտին,
 Ձիուց իբի տակ.
 Դավիթ ձիուց թռավ տակ,
 Չոքիւր եզար Խանդունթ խաթունի սրտին:
 Խանդունթ խաթուն եսաց.
 — Աստըծու սիրուն ինը՝, իս հառմաթ իմ:
 Դավիթ եսաց. — Իս գիտիմ՝
 Տու Խանդունթ խաթուն իս.
 Աս ան ավուր փոխ,
 1230 Ընչ տու բռնցքի՝ զարկիցիւր իմ քինթ-բերան:
 Դավիթ եսաց. — Իլի, երթանք տուն:

**33. Դավթի վերադարձը Սասուն. Զմեկիկ Սուլթանի
հրավերն ի մեծամարտ յեվ Դավթի յերգումը**

- Եկին տուն. առվոտունն ելան,
 Ջանդուկ խաթուն առից, իրի.
 Հեռիվ Չըմզկիկ Սուլթանի փանջարին ինի ա'ընցներ,
 Չըմզկիկ Սուլթան զԴավթի տեսավ:
 Չըմզկիկ Սուլթանն հասց.— Թըլո՛ր Դավթի,
 Տո՛ւ ահա երիւր ըզզի տ'առնել.
 Մինք մատնիքնիր խատ իրարու փոխիր ինք,
 Տո՛ւ վար ձի ինի գնացիր, Ջանդուկ խաթուն բիրբիր.
 1940 Տը գնա սդա, իս տո՛ւ կռիվ մ' ենինք:
 Թե տո՛ւ ըզզի սպանիցիր՝
 Ջանդուկ խաթունի ծուց պառկի.
 Թե իս ըզքի սպանիցիր՝
 Իս ել, Ջանդուկ խաթունն ել թըղ կենանք վորբանվարի:
 Դավթի հասց.— Ասոր մարդ կա խա ձի,
 Հարմատ կա խա ձի.
 Ընչ իմ յոթ որ լըմանա՝ գնամ քո՛ւ կռիվ:
 Չըմզկիկ Սուլթանն հասց.
 — Խաչ Պատրազին հերդըվցի:
 1950 Դավթի հասց.
 — Նա Խաչ Պատրազին, ընչ վար իմ աջ թեկին՝
 Իմ յոթ որ լըմանա՝ իս գնամ քո՛ւ կռիվ:
 Դավթի գնաց, Ջանդուկ խաթունի ծուց պառկավ.
 Յոթ որ եր կավլ երի՝ գնա՛ց յոթ տարի:

**34. Մհերի մտեկակամ չարությունները յեվ
ժողովրդի դժգոհությունը ***

Աստված տղե մ' իտու,
 Անուն իդի Մհեր:
 Հո՛ւրիչի տղեք ինչ տարե կը ջո՛ղջանեն՝
 Մհեր որե կը ջո՛ղջաներ:

* Բանահավաք Բ. Մուլաթյանը Մհերի ճյուղն այստեղից է համարել, ինչ-
 պես այդ նշանակված է Մ. Աբեղյանի պատումի տուջին հրատարակութան
 մեջ, և հետեվելով Ջաթիկի ցուցումին, թե յաւրաքանչյուր ճյուղից առաջ չողոր-

Մհեր ջուջացավ, ֆուս ելավ:

1260 Կերթեր, հիւն կը խաղեր.

Տղեք սրաով կը կայնացըցեր,

Քաշու կը զարկեր հիւն՝

Երկու խարիւր տղա հեռիւմ հիւն կը սպաներ:

Ճնարի ծառիւր կը կոռեր,

Տղեք կը խեծուցեր վերեն,

Թող կը տեր՝ ամեն մեկ կողմ կը դպնին գետին, մեռնին:

Իշխան մարդիւր գնացին մըտ Դավիթ, ըսըցին.

— Դավիթ, թե տո՛ւ տղա քաղքեն տը կտրի՛ս,

Մի* խաբար տու, մինք քաղաք բանանք, երթանք:

1270 Դավիթ եսաց.— Ընչու խամար:

Մարդիւր ըսըցին.— Դավիթ,

Գնա, քո՛ւ տղեն տիս՝ ինչ կ'ենը՝

Դավիթ հեկավ գնաց, տեսավ՝

Ծառիւր կը կոռի, տղեք կը խեծուցի վերեն,

Թող կը տա՝ ամեն մեկ կողմ կը դպնին գետին, մեռնին:

Տղեք սրաով կը կայնացնեն,

Քաշու կը զարկը՝ հիւն՝

Երկու խարիւր տղա հեռիւմ կը սպանի:

**26. Դավթի յեւ Մհերի կռիւը. Խաճապի՝ Կիւրմառ-
բյուճը. ետ ամենքը յեւ Մհերի գետը Խլար**

Դավիթ սիւն մ' եղարկ Մհերի ականջի տակ.

1280 Մհեր քաշիւ ըմ տիւից վըր խոր սրտին.

Քեր, տղեն առին հերուր, կռվան անտեղ:

Քաբար տարան Քանդութ խաթունին.

— Քանդութ խաթուն, խեր տղեն կը կռվին:

Քանդութ խաթուն եկավ, իրի.

մին՝ կրկնում ե, դրել ե այստեղ շողորմին՝. բայց մենք Մհերի հյուզն սկսում ենք Դավթի մահից. հետո ե այնտեղ ել գնում ենք շողորմին, ինչպես այդ գրված ե ուրիշ պատումներում, որինակ՝ Գ. Հովսեփյանի գրի առած Մուկացի Հովանի պատումի մեջ: Խմբ.

* Մեզ: Խմբ.

Իրի, տեսա՛վ՝ խեր, տղեն ընցկում կոպած՝
 Երբնի մեջ լիզ կը տան:
 Խանդուկ խաթուն կանչից.

«Մհեր, մը զարկի,
 Տա՛յ Մհեր, մը զարկի
 Մի* թուխ մուրուսին»:**

Մհեր չի գիտը, թուխ մուրուսի տուն դո՛ւր Ը:

«Դավիթ, մը զարկի,
 Դավիթ, մը զարկի
 Մի* նորալուկ մեկ տակ մանուկին»:**

Դավիթ չզարկի, Մհեր կը զարկի:
 Խանդուկ խաթուն կանչից.

«Սարիբ, հընդաթ գընք,
 Ձուրիբ, հընդաթ գընք,
 Խեր, տղեն մեմեկից բաժանեք»:**

1800 Սարիբ, ձուրիբ հընդաթ կը գան.
 Սարիբ, ձուրիբ հընդաթ չըն իգան:
 Խանդուկ խաթուն կանչից.

«Աստվածն իմ կանչիբ,
 Հրաման ենեբ՝ Գաբրել հրիշտակ վար իջնեբ.
 Խեր, տղեն մեմեկից հիտ կտուբ»:**

Ասծու հրամանով Գաբրել հրիշտակ վար իջավ.
 Խեր, տղեն մեմեկից հիտ կտուբ,
 Ինչդ տու ձեռ տաս երկու ուլ մեմեկից հիտ կտուբ:
 Դավիթ ետաց. «Ողորմած բաբերար Աստված,
 1810 Հրաման երիբ՝ Գաբրել հրիշտակ վար իջավ.
 Գաբրել հրիշտակ, տու Մհերի քամկի երակ քեշիս՝
 Անու ժառանգ չընկնի տուս.
 Անու մախ չտաս՝ մընչիվ Գրիստուս գան գառառառան»:

* Մեր: Խմբ.

** Յերգ են: Բ. Խ.

Մհեր ըռըկավ, գնաց Խլաթա քանդաք.
 Քանուկուն ազապ լան,
 Քանուկուն ազապ աղչիկ առից, նստից,
 Յոթ տարվան նըռան գինին իդի, խման:

**36. Զմեկիկ Սուլթանն սպանում է Դավիթն.
 Խաճաղաքը մեռնում է կռիվից**

- Դավիթ մողդեն երավ, եսաց.
 «Ասիկ մատ ըմ երեխե մ' իբ'
 1820 Ըզզի բենամուս երավ»:
 Դավիթ ելավ գնաց տուն.
 Գլոխ կոռից, կը մտնիր նիրս'
 Աչ ընկած Խաչ Պատրազին.
 Տեսավ Խաչ Պատրազին վըր թեվին սեվցի,
 Եսաց. «Ասիկ չեւ տղի դարբիր».
 Ասիկ Խաչ Պատրազին եր' ձի կը դարկեր»:
 Դավիթ եսաց.— Խրհղբերներ,
 Տոն կացեք բարո՞վ,
 Իս տ'երթամ դախ Չըմչկիկ Սուլթան:
- 1830 Դավիթ ելավ գնաց,
 Չըմչկիկ Սուլթանի քանդին մոտացավ:
 Չըմչկիկ Սուլթան զԴավիթ տեսավ
 Գոթնի խուփ եթալ քիրեն, կ'արմըրցավ:
 Դավիթ եսաց. «Շուրիրս անունուտ ի.
 Մըտնիմ հավուզ, լո՞ղկանամ,
 Նուրեն հեղնիմ, կու՞վ ենիմ»:
 Դավիթ շուրիր եխան,
 Մտավ հավուզ, լո՞ղկացավ, տոնս ելավ:
 Չըմչկիկ Սուլթան գոթնի խուփ կրակեն եխան,
 1840 Եզարկ Դավթի քամակ՝ սիրտ ինի ետու տոնս:
 Դավիթ մեռավ:

Ջուհար տարան Խանդութ խաթունին.
 «Դավիթ սպանիցի՞ն»:
 Խանդութ խաթունս ել Դավթի կռիվուն մեռավ:

**27. Ձենով Հովանք բառարով կամչում և
Մհերիմ Սասուն**

Յըռան Վերգի, Ձենով Հովան ըսին.
— Ի՞նչըդ տ'ենինք՝ Ձըմշկիկ Սուլթան տը գծ,
Սասամ խող-քնր տ'ողողը՝, տանը՝
Ձենով Հովան հասց.
— Ձե մի* Մհեր ըմ կըեր, տն մեն խըա խոր կռիվ երավ:
4850 Յըռան Վերգի հասց.
— Ձընք գիտի՝ վժր տեղն ի:
Ձենով Հովան հասց.
— Ընինք նա սարի գլխի,
Կանչիմ, վորտեղ ընին՝ տ'ակախի:
Ելան գնացին սարի գլխի.
Ձենով Հովան կանչից.—

«Տճյ Մհեր, տռն խմի,
Տճյ Մհեր, տռն խմի,
Ըզնըռան գինին..
4860 Ըզքռն խեր սպանած,
Ասոր ըզյոթն ինք երի»:**

Մհեր հասց.— Ազապ լաճիր, ազապ աղչկտիր,
Դինջ կացեք, իմ խրողբիւր ձեն կու գծ:

«Ձենիկ ըմ կը գըեր, չըմ գը'տի՝
Հերավիլն եր, թէ հերամուտն եր.
Ձըմ գը'տի՝ հարաֆայ եր, թէ հուսուսայ եր»:**

Խրողբեր դարձավ, հասց.—

«Մընչ հուսուսայ եր,
Մընչ հարաֆայ եր,
1870 Մընչ հերամուտ եր,
Մընչ հերավիլ եր,
Ձքռն խեր սպանած,
Ասոր ըզյոթն ինք երի»:**

* Մեզ: Խմբ.

** Յերգ եր: Խմբ.

Մհեր հասց.— Ազապ լաճիւր, ազապ աղչկտիւր,
Տո՛ք կերեք, խմեցեք.

Ծի խամար ջմբուշ երեք,
Իս տ'երթամ, իմ խրողբոյր ձեն կու գա:
Մհեր ելավ եկավ խրողբերնիւրու մոտ:
Մհեր հասց.— Խրողբերնիւր, ի՜նչ իլի:

1880 Զենոյ Հովան հասց.

— Գո՛ խեր սպանած, քո մերն ել մեռի.—
Զըմչկիկ Սուլթան գախ ի գա,
Սասմա խող-քար տ'ողողը՛, տանը՛:
Մհեր հասց.— Խրողբերնիւր, երթանք:

28. Մհերն սպանում է պառավին

Ելան գնացին ճամբխի մեջ,
Տեսան՝ պառավ ըմ թումբան խանի,
Թըլի վըր թիվքիրուն,
Մածնաթըթախ շիրիփ բունի ձեռ, կու գա:
Մհեր հասց.— Պառավ, դո՛ւր տ'երթաա:

1890 Պառավ հասց.— Ան գրողուդ Մհեր ձի յոթ լաճ սպանի:
Տ'երթամ, երկու նա շիրիփով
Տամ վար գլխուն, սպանիմ,—
Ասքար չը գան սպանին,—
Իմ սիրտ խոջնա:
Մհեր ձեռ մ' իտու դան վոտ,
Վոտ մ' իդի մեկել վոտաց վերեն,
Պառավ ճիվից, եթալ անտեղ:

29. Մհերը յեղ հարեղբայրմեքն առնում եմ Դավթի տոյան վրեժը

Ելան գացին, քաղքին մոտ խասան:
Մհեր հասց.— Խրողբերնիւր,

1400 Տուն տ'երթեք դախ քաղամք, թե՛ դախ ասքար:
Խրողբերնիւր մտածիցին, ըսին.
— Երթանք դախ ասքար՝ ասքար շատ ի.
Երթանք դախ քաղաք՝ քաղաք ծանտոր ի,

- Զընք կենա ավերի:
 Մհեր եսաց.— Ամեն մեկ երկու դիր ըզդի կը կշռեք.
 Իս ձի երկուս խրկիմ կողմ,
 Իս ֆնակ կողմ կ'երթամ, ձիւ սրտով չի:
 Խրողբերնիւ ըսին.
 — Մինք տ'երթանք դախ քաղաք:
 1410 Խրողբերնիւ գնացին դախ քաղաք:
 Մհեր ելավ ճնարի մ' ծառ մզեղախառ քեշից,
 Իդի վար ուր թեվին,
 Գնաց, ասքանին խասավ.
 Աջու եզար, ձախու եզար,
 Նա ֆերըզ եթող, նա փահլիվան եթող,
 Նա Զըմշկիկ Սուլթան,
 Ամեն ել սաղարկից, իրի:
 Եսաց. «Տ'երթամ, տեսնամ»
 Իմ խրողբերնիւ ինչ երած»:
 1420 Մհեր գնաց, տեսավ՝ քաղաք ավիրած,
 Մնացի մեկ կատու, թռի նմիրի ծեր.
 Դադրած կ'իրիշին:
 Մհեր ճնարի մ' ծառ քեշից,
 Եզար, կատուն իբի տակ:
 Մհեր եսաց.— Խրողբերնիւ, երթանք մեր տեղ:

9

Մ Է Ն Ր

ԱՅ. Նախերգանք

- «Դառնամ զողորմին տամ Մելքսեթ քահանին.
 Դառնամ զողորմին տամ Սանասարին.
 Դառնամ զողորմին տամ Բաղդասարին.
 Դառնամ զողորմին տամ Մհերին.
 1480 Դառնամ զողորմին տամ Թըռլան Դավթին.
 Դառնամ զողորմին տամ Ձենսվ Հովանին.

Դառնամ զողորմին տամ ծրուան Վերգոյն.
 Դառնամ զողորմին տամ Պարոն Աստղին.
 Դառնամ զողորմին տամ ականջ երոզի խոր-մոր խոզունն*:

21. Ձեռնով Հովտեր վարդագույն և Մհերի

Ելան գնացին, Սասմա քաղքին մոտացան,
 ծառն Վերգո Ձեռնով Հովանին հսաց.
 — Միժ աղբեր տուն իս, քի վորդի չկա,
 Մհեր տո՛ւ տանիս, ենիս քի վորդի,
 Թե՛ իս տանիմ, ենիմ ձի վորդի.
 4440 Անիկ կտրիճ ի, չախող կըպը՝ զան տիրբ:
 Ձեռնով Հովան հսաց.— Ձի վորդի չկա,
 Ի՛ս տանիմ, ենիմ ձի վորդի:
 Ձեռնով Հովան տարավ, երավ ուր վորդի:

22. Մհեր չի խաբվում Ձեռնով Հովտի կիճ՝ Սառյալից ա զգալարուրյամբ արաբավում և ռից

Կնիկ ըմ կըեր անու, անուն Սառյա.
 Աչ ընկավ Մհեր՝ սիրտ վըր Մհերին ազրավ:
 Եսաց.— Տը գնա խատ իմ ձեռաց:
 Մհեր հսաց.— Տո՛ւ իմ խրոզրս կնիկ իս,
 Տո՛ւ իմ մոր տեղն իս,
 Իս չըմ իգն խատ քո՛ւ ձեռաց:
 4450 Եսաց.— Երթանք, իմ գլխ վլւ:
 Մհեր հսաց.— Երթանք,
 Ելան, ջուր առին, գնացին:
 Կնիկ իրեն շուրիւ եխան, նստավ, հսաց.
 — Մհեր, ջուր լից վըր իմ գլխուն, իմ գլխ վլւ:
 Մհեր ձեռ մ՝ իդի աչիչ,
 Մեկեւ ձեռնով եւ ջուր ելից:
 Կնիկ տեսավ՝ ձեռ ըմ դրի աչիչ,
 Մեկեւ ձեռնով ջուր կը լցի,
 Տեմ վի կայնավ, շուրիւ խազով:

* Յերգ եւ Բ. Խ.

1460 Շապկի փողպատ ճղից,
Մաղիր երանից վար ուր գլխուն,
Իրիս արընթաթախ երավ,
Ելավ գնաց տուն, մաղդեն երավ, նստավ աղտեղ.
Մհերն ել մաղդեն երավ, գնաց մըչ քաղքին:

Ձենով Հիվան եկավ տուն,
Տեսավ՝ կնիկ մաղդեն երի, նստի աղտեղ.
Մաղիր երանի վըր ուր գլխուն,
Շապկի փողպատ ճղի,
Իրիս արընճապաղ երի:

1470 Եսաց.— Կնիկ, ադ թնչ իլի քի:
Կնիկ եսաց.— Իս կ'ըսեր՝ տուն ձի վորդի մ' իս բերի,
Իս չըր գըտը՝ թե տուն ձը իրիկ մ' իս բերի:
Եսաց.— Հիրիկուն տուն կը շինինք վերեն,
Ջընք թի'ղնի նիրս գնի:
Հիրիկուն տուն շինիցին:
Հիրիկվան Մհեր ելավ, տուն եկավ,
Տեսավ՝ տուն շենած ին:
Մհեր կանչից.— Խորդեր, տուն բաց:
• Խորդեր տուն կը բանա.

1480 Խորդեր տուն չեբաց:
Մհեր եսաց.— Խորդեր,
Տուն բռնե խաբած իս.
Մկա կերիմ ագոնց ըմ տամ:
Գնի բերդ, քնի կնիկ երթեք հանդունդք,
Խորախուտ խորդեր իս.
Խըտ խոր կռիվ երը՝, կուշտ չկերտ,
Խըտ խորդերն ել չըմ ենի:

**ԱԶ. Արամբոված Միեր ծնողների գերեզմանի վրա.
Ծնողների խորհուրդը**

Մհերն ելավ գնաց,
Լալելեն նստավ վըր խոր գերեզմանին,
1490 Կանչից.

«Տմյ խերիկ, թնչ կնիմ,

Տճյ խերիկ, ի՞նչդ ենիմ,
Սասմա քնդքեն բեհրահր խանած»։ *

Աստըծու հրամանով ձեն ընկնվ խոր գերեզման.
Նսաց.—

«Վհրդի, գացի մըջալն ը ձեռնիս,
Թափի մազիրն իրիսիս,
Գնա Հալաբն քնդաք՝
1500 Գռն խաց թխուկ ի,
Գռն յեմակ եփուկ ի»։ *

Ընցկում ելաց, ել ձեն խոր գերեզմանն չեկավ.
Լալելեն գնաց, նստավ վար մոր գերեզմանին՝

«Տճյ մերիկ, ի՞նչդ ենիմ,
Տճյ մերիկ, ի՞նչդ ենիմ,
Սասմա քնդքեն բեհրահր խանած»։ *

Մեր կանչից.

«Վհրդի, գացի դավրանը ձեռնես,
1510 Թափի մազիրն ի գլխես,
Գնա Հալաբն քնդաք՝
Գռն հիդեն ավլուկ ի,
Գռն ջըլիբ պարզուկ ի»։ *

Ընցկում ելաց վըր մոր գերեզմանին,
Ել ձեն մոր գերեզմանն չեկավ.

Բարի լռես իրի վար ձի, վար Մհերն ել.—
Մհեր եսաց. «Ողորմած բարերար Աստված,
Իս ի՞նչ գիտիմ՝ Հալաբն քնդաք վճրտեղն ի.
Իմ խեբր գ՞ Հալաբն քնդաք,
Իմ մեբր գ՞ Հալաբն քնդաք,
Ձի վճի կա Հալաբն քնդաք՝
1520 Իս երթամ Հալաբն քնդաք»։

* Յերդ են. Բ. Ե.

**22. Մհերը յեղ Դահաղի մայրը. Մհերի ամուսնու-
բյուցը Դահաղի հետ**

Մհեր ուր ծին խեծավ, գնաց,
Շատ քիչ, Աստված գիտը՝.
Գնաց մընչ մեկ դաշտին,
Տեսավ՝ քան ըմ մընչ ըղը՝ դաշտին,
Բիրդ ըմ շինած եղ քանի գլխի,
Պառավ ըմ նստի աղա քանի տակ՝ հաց կը թխի.
Ձախ ծիծ թըլի վըր աջ թեկին.
Աջ ծիծ թըլի վըր ձախ թեկին.
Ինչ շան լակուտ՝ անու ծըծիր
1580 Վըր անու թիվքիրուն հերուը կ'առնին.
Մհեր եսաց. «Ողորմած Աստված,
Իս մատ ըմ երեխայ իմ,
Վորտեղ երթամ, կազա տը գն իմ հառաջ:
Թե ըզզի ասքանա ենիմ վըր պառվուն,
Վախնամ՝ պառավ ըզզի ուտի.
Ըզզի ասքանա չենիմ վերեն, ընցնիմ, երթամ՝.
Տ'ըլնը խուց, ինկնի իմ սիրտ, ըզզի սպանի:
Մեկ կռիվ ըմ ձի ոստ գն,
Իս տ'ասեմ՝ իս պառվուն վերեն չկերցա,
40 Իս ինչդ կռիվ տ'ենիմ»:
Մհեր եսաց. «Թե գասքան ենիմ վերեն,
Անու ծծիր բռնիմ, գան գնֆթ ենիմ,
Թե չխո չըմ կենա գնֆթ ենիմ»:
Մհեր ձեռ եթալ պառվու ծծիր քամից,
Արուն-արընջոլ ծծիրուց եթալ:
Պառավ եսաց.— Աստըծու սիրուն ըլնը՝,
Տու ծըծիր թըլնիս.
Իս լսիր իմ՝ գիտվիթ սպանած,
Ասիկ Դավթի գարմեն ե.
1580 Դավթի գարմեն չիլնը՝,
Մարդ եսենց իմ ծծիր չի քամի:
Յոթ տարի կա՝ Հալաբա թագավուր
Ձորհար խաթուն կ'ուզը՝, չըմ տը վի.
Տամ քի, իմ ծծիր թուզ:
Մհեր գծըծիր եթող:

Նլան, գնացին բիրդ.
 Պառավ զԳոհար խաթուն իտու Մհերին,
 Պսակից վար Մհերին:

45. Մհերի կռիվը Գոհարի բոճամբների հետ

Թե տարի մ' երկու մնաց, պառավ մեռավ:
 1560 Թագավուր լսավ՝ պառավ մեռավ.
 Թագավուր ասքան կապից, իրի վար Մհերին,
 Մհեր բիրդեն կ'եններ,
 Մընչիվ խազար ասքան կը սպաներ,
 Կ'երթեր, մտներ բիրդ,
 Ինք, Գոհար խաթուն ջմբուշ կ'ենին:

46. Պարոն Ասողիկի գալը յնվ Մհերի պառվեր Գոհարին

Որեն մեկ թագավուրի մարդիր ըսին.
 — Թագավուր ապրած կենաս,
 Սասմա տեղ փահլիվան կ'իլնը'.
 Խըրկը՝ Սասմա տեղ փահլիվան գա,
 1570 Աս մարդ հաղթի, զքու կնիկ բիրինք:
 Թագավուր խրկից Սասմա տեղ մըտ Ջենով Հովան,
 Եսաց.— Ջենով Հովան,
 Մեկ մարդ ըմ միր թագավուրի կնիկ զաֆթ երի, չխտա.
 Մեկ փահլիվան ըմ տաս, գա ան մարդ հաղթի,
 Միր թագավուրի կնիկ բիրինք,
 Յոթ քաղաք քի բաշխիչ տանք:
 Ջենով Հովան հելավ,
 Դավթի ձին թիվավուր իբի,
 Թուր Կեծակին ել իբի,
 1580 Ետու ուր տղին*:
 Պարոն Ասողիկ հելավ,
 Թուր Կեծակին կապից,
 Ձին թիվավուր խեծավ,
 Կեսորին գնաց Հալաբա քաղաք:

* Տե՛ս տող 1436—1441, զորի համաձայն Ջենով Հովանը զորդի չուհի
 Նախոյի պտուռով Պարոն Ասողիկը Վերդոյի զորդին եւ Խմբ.

- Մհեր խրողոսի խոստ առից, մաղդեն երավ,
 Իրիկուն բիրդ գնաց,— գնաց, նստավ:
 Գոհար խաթուն տեսավ՝
 Մհեր մաղդեն երի, չխոսա:
 Գոհար խաթուն եսաց.
- 1590 — Մհեր, ասոր ընչիւ չըս խոսա, մաղդեն երի իս.
 Ել որիւ տոն կը գըբը, խոսեր,
 Կը տեր, կ'առներ, կ'ուրախաներ,
 Ասոր ինչ իլի քի, տոն չըս խոսա:
 Մհեր եսաց.
 — Իս առավոտուն չըմ երթա:
 Գոհար խաթուն եսաց.
 — Տոն վար քի կ'առնիս. չերթաս կռիվ, իս կ'երթամ կռիվ:
 Մհեր եսաց.
 — Տոն կ'երթաս, կը նստիս, ինչ կ'ենիս, ելա,
 1600 Իս առավոտուն կռիվ չըմ երթա:
 Առավոտուն Գոհար խաթուն ելավ զի,
 Եսաց.— Մհեր, իլի, գնա կռիվ:
 Մհեր եսաց.— Չըմ երթա կռիվ:
 Գոհար խաթուն եսաց.
 — Տոն չերթաս, իս կ'երթամ:
 Մհեր եսաց.
 — Կ'երթաս, տոն ել կը նստիս աստեղ՝ քոն քեֆն ի:
 Մհեր եսաց.
 — Թե տոն իլնիս, փանջարեք կուծիս,
 1610 Մընչիվ իս կըռվուց գամ՝
 Կ'երթամ կռիվ, թե չիտ՝ չըմ երթա:
 Գոհար խաթուն եսաց.
 — Շատ աղեկ ը, իս փանջարեք կը կուծիմ,
 Մընչիվ տոն կըռվուց գամ.
 Ասոր ճրագ կը վառիմ:
 Գոհար խաթուն ելավ,
 Փանջարեք կուծից, ճրագ վառից:

47. Մհերի յեվ Պարոն Ասողկի կռիվն ա
 Գոհարի յերգը

Մհերն ել ելավ, ուր մատալ իղի վար ուր գլխուն,
 Ուր նիտ անեղ բռնից ուր ձեռ,

1620 Ելավ գնաց մեղան, կայնավ:

Պարոն Ասողիկ ձին թիվավուր խեծավ, իրի Մհերի կռիվ:
Վար Մհերկե գլխուն ինի կ'երթա, կու գա:

Թուր կը շարժի վար մատալին,

Բռն-բռն կրակ կը լցվի վար մատալին,

Մատալից շուռ կ'առնի գետին, կ'երթա հանդուգ:

Թրի շառավիղք իտու փանջարին, գնաց մեջ տախտին:

Գոհար խաթուն հասց.

«Ասոր ամալ չի, կեծակ կը տա.

Ասիկ ինչ շառավիղք ի՛ կը տա մեր տախտի մեջ»:

1680 Գոհար խաթուն ելավ, փանջարեք երաց.

Տեսավ մեկ ըմ ձին թիվավուր խեծի,

Վար Մհերկե գլխուն կ'երթա, կու գա:

Թուր կը շարժի վար մատալին,

Բռն-բռն կրակ թրից կը լցվի վար մատալին:

Մատալից շուռ կ'առնի գետին, կ'երթա հանդուգ:

Գոհար խաթուն հասց.

«Մհեր ասու խամար չեր երթա կռիվ,

Իս չըր գիտը ընչու խամար չեր երթա»:

Գոհար խաթուն գիրք իդի հեռիվ,

1640 Կարդաց, տեսավ՝ խրողներն ի:

Կանչից, հասց.

«Խրողներ, առն եկիր բարձիվ, խաղար բարձիվ,

Թափիցիր կրակ վար Մհերի կոտին»^{*}.

Ավրիցիր ըզտուն Գոհարին»^{**}.

26. Մհերն ազատում է Պարոն Ասողիկին

Ձեն ընկած Մհերկի ալանջ,

Մհեր հասց.

«Աղուրթ կնկան ազգուն բախտ չկա.

Իս ասը՝ փանջարեք կուծիս,

Մընչիվ իս կովուց գամ.

1660 Ան ելավ, փանջարեք երաց»:

^{*} Տգլած է «գոտին», ուղղում ենք՝ «կոտին» ըստ իմաստի: Խմբ.

^{**} Յերգ եւ Բ. Խ.

Մհերն ել կնկան ըռկուն
 Նիտ դեմ երաւ ձիու փուր.
 Եղարկ, ձիու փուր ծակից,
 Գնաց, Պարոն Ասողի գագաթ վի տուն ելաւ.
 Պարոն Ասողիկ, ձին վիւրուց ընկան տակ,
 Պարոն Ասողիկ եսաց.
 — Աստված քոն տուն ավրի,
 Ան Մհերկի դարբն եր՝ ձի խառաւ.
 Մհեր չենեւր, ուրիշ մարդ ըզգի չըր աղանդ:
 1460 Մհեր եսաց.
 — Մհերկի դարբն եր՝ քի խառաւ,
 Պարոն Ասողիկ եսաց.
 — Սասմա աղաթն են ի՛
 Գլիի դնին իւարու ծնկան վերեն, խոզին տան:
 Պարոն Ասողիկ, ընչ խռռաց, խոզին խառ,
 Մհերկե հաշ կսկծու գնաց, ընկաւ աղանդ:

**29. Մհերը հորից դուրս և գալիս պառաւի
 ռզմարայամբ**

Զիւղուրքիւր բարհաւան բռնուր Մհերկեն,
 Մհեր զընջիւկ կապիցին.
 Տարան, թըլցին քնոսուն գագ խուր,
 1470 Մալ դրին վար խուրու բերնին, եկին:
 Ասքար գնացին վար Գոհար խաթունին կռիւ.
 Գոհար խաթուն բիրդեն կ'ըլնեւր,
 Երկու խարիւր մարդ կը կտուեր,
 Կ'երթեւր, մտներ բիրդ ինի:

Որեն մեկ պառաւ մ' եսաց.
 «Նա մեկ աղչիկ մ' ունիմ,
 Տանիմ, թըլիմ մըտ Մհեր,
 Մհերկեմնե գաւակ մ' ինը.
 Մինք ել անու սաղաղեն խաց մ' ուտինք»:
 1480 Պառաւ ելաւ, աղչիկ առից, տարաւ.
 Գնացին, խուրու վերեն կայնան,
 Մալ տարաւ դեն, կանչից.

- Մհեր, քի աղջիկ մ' իմ բիրի:
 Մհեր հասց.— Բիրիր իս, բարձր իս բիրի.
 Կախի, թըղ գծ, ըզզի արձկի:
 Ալչիկ կախ հտու, գնաց խորու աակ:
 Մհեր հասց.— Աղչի, ըզզի արձկի:
 Աղչիկ զՄհեր արձկից:
 Մհեր ելավ, վոտ մ' իդի վար աղչկան վոտաց:
 1690 Աղչիկ ճիվից, եթալ անտեղ:
 Մհեր շրետ կապից ուր մեջք, հասց.
 — Մարե, ըզզի վիւր քեշի:
 Պառավ քեշից.— Մհեր ծանար եր:—
 Պառավ հասց. «Մեռնիմ քոն շնողքին,
 Նուր եր՝ իջավ մոտ, ընչ շուտ ծանարացավ»:
 Քեշից տոնս, տեսավ՝ Մհերն եր.
 Մհերն ել ձեռնիր եթալ խուրու թումբ,
 Չուր բազկտիր գնաց մընչ խողունս:
 Պառավ իրի դախ Մհեր,
 1700 Միտք ունի զՄհեր թըլե խուր վե:
 Մհերն ել տոնս ելավ խուրեն,
 Ձեռ իտու գպառավ,
 Պառավ եթալ խուրու աակ,
 Սալ իդի վար խուրու բերնին:

**50. Մհերը օրհերի մօտի յեզ Կալաթա բազմադրի
 զիճվար**

- Մհեր գնաց, ելավ իրիցու մ' ադա:
 Նորաթ բերին իրիցու վերեն՝
 Երեց ա'երթա կռիվ:
 Երեց կ'ըսը.— Երեց-քահանա չերթա կռիվ.
 Մարդ չտեսի՝ երեց-քահանա երթա կռիվ:
 1710 Տղեն հասց.— Խերիկ,
 Կերթամ, պախվեմ քարի մ' տակ,
 Մընչիվ հիրիկուն կ'ըլնիմ, կու գծմ.
 Պետք ի երթամ կռիվ՝ չըմ երթա կռիվ:
 Մհեր ելավ, ձին բերին Մհերկին,
 Մհեր ելավ ձին խեծավ, գնաց կռիվ:

Տեսավ՝ վուզրի լաճ ձի մ' խեծի,
 Ճակիր կապի, կ'երթա,
 Գոհար խաթունի կը մոտանա, հիտ կը դառնա:
 Մհերն ել սիլե մ' եղարկ ականջի տակ, ձիուց իբի տակ-
 1720 Զուրի խազավ, ճակիր կապից, գձին խեծավ,
 Գնաց Գոհար խաթունին կոխի:
 Գոհար խաթուն տեսավ,
 ՋՄհեր ճանչըցավ, եսաց.
 — Մհեր, տոն բարո՞վ եկիր:
 Մհեր եսաց.— Գոհար խաթուն, գձրկ:
 Կոխի երին մընչիվ հիրիկուն.
 Գոհար խաթուն դարձավ, գնաց բիրդ:
 Մհեր իբի քնդաք:

**51. Մհերն այծի կողատարձավ սպանում ե իր վառսի-
 ներից. Յո ձեռք ե բերում Կուռկիկ Զալալից
 յեվ Թուր Կեծտեղից**

Մհեր եծ մուրթից,
 1730 Անու կողաշարքնիբ
 Իբի բոնլուն ուր մեջաց, գնաց տուն:
 Հիրիկուն զիրիցու լաճ տանին դիվան:
 Ասին, տարին թագավուրի դիվան.
 Ըսին.— Ի՛րիցու սղեն, ի՞նչը կոխի երիբ:
 Են մարդիբ, ընչ զՄհեր բռնիր ին,
 Թըլիբ խուր, սրառվ նստած ին:
 Մհեր կողաշարք մ' ուր մեջքեն կը քեչեր,
 Զաներ մեկ մարդոն սրտի վերեն,
 Քանակն կը տեր տուն, զան մարդ կը սպաներ:
 1740 Մհեր կ'ըսեր.
 — Իս ընցկընա կը զարկեր Գոհար խաթունին:
 Կողաշարք մ' ել մեջքեն կը քեչի,
 Կը զարկի մեկեկ մարդոն սրտի վերեն,
 Քանակ ինի կը տեր տուն.
 — Գոհար խաթուն ասպես կը զարներ զի:
 Ան մարդիբ ամեն սրառվ սպանից:
 Իրիցու սղին բա մ' չըն ըսը.
 Կ'ըսին՝ Թե Գոհար խաթուն տը բիրբ:

— Իրիցու տղեն, սոսն առաժոտուն տ'երթան կռիվ:
 1750 Եսաց.— Կ'երթամ,
 Կը տեք՝ Մհերկե Քուռկիկ Ջալալին,
 Պարոն Ասողին թուր Կեծակին.
 Կը տեք՝ կ'երթամ կռիվ.
 Զըտեք՝ չըմ երթա:

**ՃՅ. Մհերց ու Գոհարը կանգնում են Հալաբա բազմ-
 վորի զորքը. Մհերց Հալաբա բազմվոր**

Առաժոտուն թուր Կեծակին առվին,
 Թուր Կեծակին կապից վերեն,
 Քուռկիկ Ջալալին խեծավ, գնաց կռիվ:
 Կռիվ երին մընչիվ կեսորին:
 Մհեր եսաց.— Գոհար խաթուն, փախա՛:
 1760 Գոհար խաթուն փախավ,
 Մհեր հետըվեն գնաց.
 Գնացին, մտան բիրդ,
 Կերան, խման, քեֆ երին մընչիվ հիբիկվան:
 Մհեր եսաց.— Գոհար խաթուն,
 Իս կ'երթամ, թագաժուրին կ'ըսիմ՝
 «Գոհար խաթուն իկի ոայի.
 Գոհար խաթուն կ'ըսը՝
 Ան մարդ, ինչ կերի գդեի վիրուցի, գա՛ իմ խել.
 Զգան՝ իս չըմ իգա»:
 1770 Խել ընչ քաղքեն կը խըլսի՝
 Իս քաղքեն կտռիմ, սոսն բիրդեն,
 Մընչիվ գանք, խասնինք իրարու մոտ:
 Մհեր ելավ, քաղաք իրի,
 Գնաց թագաժուրի մոտ, եսաց.
 — Թագաժուր ապրած կենառ,
 Գոհար խաթուն իկի ոայի, կ'ըսը՝
 «Ընչ մարդ կերի գդեի վիրուցի, գա՛ իմ խել.
 Զգան՝ իս չըմ իգա»:
 Թագաժուր եսաց.— Շատ աղեկ ը.
 1780 Առաժոտուն իլի, քաղքի մեջ ձեն տու՝
 Են մարդ, ընչ կերի գդեի վիրուցի՝ թըղ երթա խել:

Առավոտուն Մհեր ելավ, գնաց քաղքի մեջ,
Ձեն հառու, մարդիր ամեն ել եխան, գնացին խել,
Հիտք քաղքեն խըլսավ:

Մհեր ելավ, քաղքեն կառից,
Գոհար խաթուն բիրդեն,
Գոհար խաթուն հասց.
— Վոր Մհերկե թրի տակեն ընցավ՝ չըմ սպանը.
Վոր չընցնի՝ տը սպանիմ:
1790 Ամեն ել եկին, Մհերկե թրի տակեն ընցան:
Գոհար խաթուն գնաց,
Թագավուրի վիզ եղարկ:

Մհեր թե տարի մ', թե քսան տարի
Հալարան թագավորութին երավ:
Գոհար խաթուն արեմ իտու ձի:

ՃՅ. Գեոնի բուլացումը Մհերի առաջ. Մհերի ազարդը
յեմ վաճառ Բարի սեջ փակվելը

Գետին ախթխալացավ.
Մհեր ձին կը խեծներ, կ'երթեր, կան կը գըներ.
Ձին չուր փուր ինի կը խրվեր մընչ խողուն:
Մհեր հասց.

1800 «Ողորմած բարերար Ասավաթ,
Հրաման երիր՝
Գարբել հրիշտակ վար իջավ, զմախ չիտու,
Մընչիվ Բրիստուս գն դատաստան:
Գարբել հրիշտակ,
Ըզզի իցկիս Վանա քար,
Մընչիվ Բրիստուս գն դատաստան»:

Գարբել հրիշտակ զՄհեր իցկից Վանա քար,
Մընչիվ Բրիստուս գն դատաստան:

ՃԶ. ՎԵՐՋԱՐԱՆ

Մեկ աղչիկ ըմ կ'իլնի:

1010 Մեկ մանդիլ ըմ ձռն կը լցին,
Կտան աղչկան ձեռ, աղչկան կ'առին.

— Տար քնվրուչ տուն:

Աղչիկ կ'ելնի, չավրեն կ'առնի,
Կ'երթա Շաբաղու քարի* հեռիվ.

Կը տեսնա՝ տուն բաց ի.

Աղչիկ կ'երթա ադտեղ:

Մհեր կը բիրը՝, զաղչիկ կը ջուրը՝, կ'ըսը.

— Ա՛ղչի, իլի, քիչ ըմ խուտ տու իմ ձիուն, թըղ ուտը:

Աղչիկ կ'ըսը.

1020 — Գու ըսըմ ահա,

Իս խուտ զանիմ ըսըմը՝ ծեր,

Դնիմ քռն ձիու հառաջ, թըղ ուտը:

Իմ ձեռ չխանսը, բանձր ե:

Մհեր կ'ըսը.

— Զուգը, իմ ձին խուտ չհւտը:

Մհեր կ'ըսը.— Այխարք չար ի դհա,

Իս մըչ աշխրքի չըմ սպրի:

Զատիկի պատմելով, այս տնունը հետեվյալ պատմական ժաղում ունի:
Մի չափ յեկել է Վանա վերա կռիվ, բայց չե կարողացել առնել է շարունակ
յոթ տարի բանակը դրած՝ պաշարել եւ Այդ յերկար ժամանակի ընթացքում
զահի անկած խաղողի այգիները հասնում են, խաղողը քաղում, բայց պաշար-
վածները վոչ միայն քաղց չեն դգում, այլե ի դեմս զորքի կհուճենրով մածուն
են թափում պարիսպներից դուրս: Շահը, հույսը կաբելով հեռանում եւ Այտե-
ղից առաջանում է Շահ-բաղ տնունը: Բ. Խ.

ՍԿԱՄԵԼ ԺՈՒՐ

ԳԻՏԱՆԻՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ
ԳԻՏԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՌԱՋԱՐԱՆ

Առաջին՝ 1993 թ. հրատարակության առաջաբանից բերում ենք հետեւյալը... «Մինչև այժմ ժողովրդական վեպի (եպոս) յերկու վարիանան եր հայտնի, մեկը՝ Մշո վարիանաը, վոր գրի յե առել Սրվաճայանը «Սասունցի Դավիթ կամ Մհերի գուռ» վերնագրով (ՀԳրոց-Բրոց), իսկ մյուսը՝ Մոկաց վարիանաը, վոր գրի յե առել Մ. Աբեղյանը «Գավիթ և Մհեր» վերնագրով։ Բայց յերկուսմ ե, վոր կա մի յերրորդ վարիանա ես Սասունում։ Սասունը մեր դուցազնական վեպի բուն հայրենիքն ե, բայց մինչև այժմ վոչոքի չե հանդիպել այդ բարբառով գրի առնել։ Մենք Սասունում յերկար տարիներ ապրող մի մարդուց իմացանք Սասունի վեպի գոյութունը, բայց ափսոս անկախ պատճառներով չկարողացանք տմրդողությամբ գրի առնել։ Սասունի բերդը «Մհերի ապալան» ե կոչվում այդ Սասունի վարիանաի մեջ։ Այդ վարիանաը յուր կազմությամբ տարբեր ե Մշո և Մոկաց վարիանաներից։ Այդ հայտնի վարիանաներին են պատկանում նաեւ մեր գրած յերկու վարիանաները, Աբարանի բարբառով՝ Մշո վարիանաի (Սրվաճայանի), իսկ Մոկաց բարբառով՝ Մոկաց վարիանաի (Աբեղյանի)։ Այսպիսով տեսնում ենք, վոր սույն ժողովրդական վեպը մեր մեջ յերեք գլխավոր վարիանա ե կազմել՝ Մշո, Մոկաց և Սասունի, վորոնցից յուրաքանչյուրը ունի յուր տարբեր վարիանաները։

Մեր վարիանաներից մեկը գրած ենք Աբարանի Չամբուլու գյուղում։ պատմել ե մեզ սույն գյուղի մամհար Մուրադը։ այդ վարիանաի հետ համեմատել ենք ե յերկու ուրիշ վարիանա (Ա-ը՝ Ափնա և Բ-ը՝ Ղազարաֆար գյուղումն ենք գրել), նշանակելով միայն այն մասերը, վոր Չամբուլուի վարիանաում չկան, կամ տարբեր են պատմված։ Այսպիսով տեսնում ենք, վոր ընդունված կարծիքի հակառակ՝ գաղթական առաստաղաց մեջ և կան ժողովրդական բանահյուսության նշանավոր մնացորդներ։

Աբարանի բարբառը Մշո բարբառի մի օտորաբաժինն ե, ընդհանուր բարբառների մեջ արեւմտյան բարբառների շարքում պիտի դասել յուր հնչման և քերականական կազմության պատճառով։ Ուշագրության արժանի յե այս բարբառի մեծ նմանությունը գրաբարի հետ...

Մոկաց բարբառով մեր գրած վարիանաները, յերգերը, ավանդութունները* գրի յենք առել պանդուխտ մոկացիներից. Բենե լեզվի մաքրության

* Յերգերը, ավանդությունները, հեքիաթները և բառարանը կազմել են մի առանձին գիրք, վոր տպված ե Թ.Ֆլիսում 1993 թ. «Փյունքներ ժողովրդական բանահյուսությունից» վերնագրով։ Խմբ.

մասին մեր ընթերցողներին յերաշխավորել չենք կարող, բայց ճշտիվ արձանագրելու համար արել ենք այն, ինչ վոր կարող եյինք: Յերգերի լեզուն իհարկե անհամեմատ ավելի մաքուր է, նախ իբրեւ գոտանավոր՝ ավելի անփոփոխ և մնացած, յերկրորդ՝ վոր յերգեր ասող Մոկացու լեզուն համեմատութեամբ ավելի ազատ եր մնացած ազգեցությունից:

Մի քանի խոսք ես վեպի «Սասմա Մաեր» կոչման մասին: «Սասունցի Դավիթ կամ Մհերի գուռ» և «Դավիթ և Մհեր» վերնագիրն ամբողջապես չի արտահայտում վեպի բովանդակությունը, վորովհետեւ բացի Դավիթից և Մհերից վեպի մեջ կան և ուրիշ գործող գլխավոր հերոսներ (Սասնասուր, Առլիմեիլիք և ուրիշները): Այդ ի նկատի ունենալով մենք ավելի հարմար ենք գտնում այդ վեպը մի ընդհանուր վերնագրով անվանել «Սասմա Մաեր», վոր նշանակում է «Սասունի գոթեր»: Այդ կոչումը գեղեցիկ ու արտահայտիչ է միանգամայն ժողովրդական է, վորովհետեւ Սասմա ծուռ է վեպի մեջ գործող յուրաքանչյուր հերոսը, և մինչև այսօր ել ժողովրդի բերանում գործածական է Սասմա ծուռ կոչումը վեպի ամեն մի հերոսի համար, և ժողովուրդն այդ վեպը «Սասմա Մաեր» է անվանում: Սասուն ծուռ կոչումը վեպի հերոսների համար կա և Սրվանձալանի վարիանսում:

Գ. Ս.

«Սասմա Մաեր» վերնագրի տակ ապփած են չորս պատում, վորոնցից յերեքը Մոկաց բարբառով են և զրվում են այստեղ ներքեվում, իսկ մեկը՝ Ապարանի բարբառով (Չամբուլ ու գյուղացի Մուրադի պատմածը), վոր բերվում է Մշտ պատումների շարքում:

Գարեգին Հովսեփյանը գրի առած է յեղել նաև ուրիշ պատումներ, վորոնց ձեռագիրները կորած են: Դրանցից առաջին ապագրութեան մեջ բերված են վորոշ հավածներ կամ նրանց բովանդակությունը, վոր և մենք գտնում ենք համապատասխան տեղերում:

ԽՄԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՆԱԿԱՐ Լ ԲՆԱԿԱՐ

ԿԱՎՈՐՈՂ
« ԲԻ ՄՈՆԿԱԿԻ »

ԳԻՐԵԿԻՆ ԳՐԻ ՄՈՆԿԱԿԻ

Ա Ռ Ա Ջ Ա Ք Ա Ն

Այս պատումը ապագրված է Գաբեգիւն սարկ. Հովոսեփյանի «Մասմա ծուեր» ժողովածուի մեջ, 1892 թ. Քիֆլիսում, յեր. 61 հան. Վերնագիրն եր «Մասմա ծուեր» (Մակաց բարբառով) «Մանասարի և Բաղդասարի ծնունդը». դարձրինք «Մանասար և Բաղդասար»: Պատմողի մասին աված է միայն հետեվյալ ծանոթությունը պատումի վերջում: «Այս ճյուղը պատմել է մեզ առնչակ տարի մեր կողմերում ապրած մի Մակացի: Լեզուն, ինչպես տեսնվում է, համարյա բոլորովին փոխված է, բայց բովանդակությունը, ինչպես հավատացնում եր Մակացին, շատ լավ գիտեր»:

Տողատումն ամբողջական նոր ենք հաստատել:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ*

II. Կռապատօս բազավորն տռնում է
խաչապատօս բազավորի աղջկան

Կար չկար մի ժամանակ՝
Մի Կռապաշտ Թագավոր կար,
Մի Խաչապաշտ Թագավոր:
Են ժամանակ վոր Թագավոր, վոր զորեղ կ'ըլնի՝
Են մեկեւից խարջ կ'առնի:
Կռապաշտ Թագավոր
Խաչապաշտ Թագավորից զորեղ կ'ըլնի:
Որերուց մեկ ուր նրա խարջ առնողնիւր
Եկան Խաչապաշտ Թագավորի մոտ,
10 Տեսան՝ մե շատ խորոտ աղջիկ ուներ:
Գինացին, ուրանց Թագավորին ասըցին.
— Քն տուն Աստված շենի,
Դու ի՞նչ կ'անես մալ, խաղինա, դովլաթ.
Քեզ ունես խող, ապրանք, երկիր, մալ, խաղինա, դովլաթ.
Խաչապաշտ Թագավորին մե են տեսակ աղջիկ ունի,
Վոր ամեն մի բան կ'աժի:

Խելք ընկավ Կռապաշտ Թագավորին,
Հերեկից Խաչապաշտ Թագավորի մոտ.
— Քն աղջիկ տան ինձ,
20 Խաչապաշտ Թագավոր ասաց.
— Յես խաչապաշտ, դու կռապաշտ,

* Բանահավաքն ունի «Սասմա ծաւր» («Մոկաց բարբառով») Ա. Սասմարի է Բողգոսարի ծնունդը՝ վերնագիրը՝ Խճը.

Ի՞նչ բան ա, վոր յես իմ աղջիկ տամ քեզ:
 Կռապալտ թագավոր ասաց.
 — Կովով եղի՝ տի տաս, խաթրով եղի՝ տի տաս:
 Ասաց.— Կովի կ'անիմ, չեմ իտա:

Կովի արեցին, շատ դոշում սպանեցին.
 Խաչապալտ թագավոր կոտորվից:
 Աղջիկ երդիկ կայնիր եր, ասաց.
 — Վոր իմ խերն իմանաք,
 30 Եսքան մեղք չեւ ըցկի իմ շինք, ինձ կը տաք:
 Խաչապալտ թագավոր լսավ.
 Լսավ, ասեց.— Իս իմ աղջիկ կը տամ:
 Խաչապալտ թագավորին
 Մեկ քոսս վարդըպետ կար.
 Կնկան շոր խազցըրից,
 Աղջկան հետ դրից,
 Վոր աղջկան տղա եղնի,
 Թոնդրան վրան կնքի:

Գնաց. մե երկու ուր մնաց,
 40 Կռապալտ թագավոր ասաց
 Խաչապալտ թագավորի աղջկան.
 — Ես որ իս քե մեհվան իմ:
 Խաչապալտ թագավորի աղջիկ պսաց.
 — Ես որ մեր գիրքերին աչքեր իմ,
 Վոր մինչեվ քառսուն ուր չթըմմի,
 Դեռ ինձ մեհվան չես իկն:

3. Սամսուարի յեվ Բազդասարի ծովային ծնունդը

Քառսուն ուր թամամից.
 Աղջիկ դաստռնր առից,
 Գնաց ծովի կրաղ սեյր անիլուն:
 30 Աստծու հրամանով ծով բացվից, մե խամ ջուր իրե.
 Բռն տվից, մե ջուր խմից,
 Մեկեւ բռն կիսատ, իրե տուն:
 Թագավոր ասաց.
 — Իս քե մեհվան իմ:

Աղջիկ ասաց.

— Ո՛ւ, իս մեր գիրքերին աչքիւր իմ,

Մեր գիրքեր կ'ասին՝

Մինչեւ տասնըմեկ ամիս չթամամի,

Դաստռը չկա՝ մարդ կնկան մոտ երթա:

60 Ասաց. — Վոր ընցկուն ի, դո՛ւ կայնի երդիկ,
Ինձ խեղ խոսա, վոր իմ սիրա քացվի:

Ժամանակ ըմ վրեն ընցավ,

Աղջիկ իմացավ, վոր տղով ա.

Ակխավ, վոր ծովից ա,

Ամա թագավորին չհայտնից:

Թագավորն ել ակխավ:

Թագավոր ասաց.

— Իս քե մեհվան չեմ եկի,

Դո՛ւ փոր լիքն ի, ես ի՞նչ բան ա:

70 Ասաց. — Դո՛ւ շատ զորեղ իս.

Խոսացիր, քո բերնի հելըմ քե տառ,

Ըդուց տղով ելա:

Թագավորի խելք ինկավ:

Իննը ամիս վոր թամամից,

Աստվածութո՛ն Խաչապաշտ Թագավորի աղջկան

Երկու տղա տվից.

Վարդապետ Թոնդրան վրա կնքից,

Թագավոր չակխավ:

Մեկի անուն դրից Սանասար,

80 Մեկին՝ Բաղդասար:

Վոր գեղական տղեք ամսական կը ճոշանան,

Ընդունք՝ որական. — Աստծու կամեցածն եր:

2. ԿԱՖԻՐ ՍԱՆԱՍԱՐԻՑ ԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐԻՑ ՎՈՅՈՒՆ ԵՑ ՈՒՂՈՒՄ

Շատ քիչ, Աստված գիտե,

Մե քանի տարի վրեն ընցավ:

Խե լսողաց, չար թշնամին

Մտով ընդունց կռքերի միջին,

Մատաղ ուզիցին:

Կռքապետ իրե թագավորի մոտ.

— Կռքիր մատաղ կ'ուզին:

100 Ասաց.— Ինչ կ'ուզեք՝ տարեք, մատաղ արեք:

— Խաչապաշտ թագավորի աղջնկից երկու տղա կա.

Ենհնք մատաղ կ'ուզին, հոներիչ բան չեն հաղե:

Թագավոր ասաց.— Տարեք, մատաղ արեք:

Աղ տղեք արիվ-լուս չին տխած:

Մուննաթ արիցին թագավորին.

— Գնանք, աշխար տեսնինք.

Մենք մորից ծնվիր ինք՝ աշխար չինք տեսիր:

Ասաց.— Շան լակոտներ, գնացեք:

**Ա. Ծովային Ստեփանուր ծովի սակին ձեռք ե բերում երեղեմ
ձի ու սառք յեվ քուր խմելով՝ դառնում ե եզուր**

Գնացին ծովի կրաղ:

100 Սանասար մեծ աղբերն եր,

Բաղդասար՝ պստի աղբեր:

Սանասար Բաղդասարին ասաց.

— Մինք մե թալինք ջուր՝ աղեկ ե, քան երթանք.

Կռապաշտ թագավոր մե կը մատղի կուռքերու հառաջ:

Բաղդասար սիրտ չարեց.

Սանասար ինք քցից ծով:

Աստծու հրամանով, ծով ինչ չոր գետին վրա գնաց.

Ծով բացվից, գնաց մի բաղչի միջին,

Տեսավ՝ մե ձի ենդի գինած,

110 Կեծական Թուր վրեն կախ տված:

Սիրտ երավ, վոր ձին խեծներ, ձին ասաց.

— Խողածին, ի՞նչ կ'ենես, քի միտ ի՞նչ ի:

Ասաց.— Քե կը խեծես:

Ասաց.— Քե կը տամ երեգական, կը խաչեմ:

Ասաց.— Ծովային եմ, ձի կը տամ քի փորի տակ:

Վոր կը տար երեգական, խաչեր, ետու փորի տակ.

Վոր կը տար, երթար հանդուդ, ինք ետու քամակ
Ասաց.— Յես քո ձին, դու իմ տեր:

Դու նեղացած կ'ըլնիս,

120 Երթանք ենդի, մի ջուր խմի, ուհաթի:

Գնաց, տեսավ մի կութ ենդեղ եր.

Երկու դիտր բամբակ դրից մեջ,

Դրից գլոխ, չկայնից.

Մե մեջկապ ենդեղ եր,

Յոթ փաթ երե բուր մեջաց, չկայնից.

Մե ջուխտ կոնդրա, մե-մե դիտր բամբակ դրից,

Խազավ՝ հալա ճոչ եր:

Չփեհմավ, վոր ջուր խմեր, քներ:

Ջուր խմից, քնից.

180 Գնից մե քիչ, Աստու շնորք առից.

Վեր ելավ, երկու դիտր բամբակ խանից կուսդրեքաց,

Խազավ,— ենդուր վոտով, մեջկապ մեջքով, կութ գլխով

Ելավ, ձին խեծավ, բաղչով կ'երթար,

Մեկ ել տեսավ ծովու իրիս:

**Ե. Թագավորը փորձում է յերկու յեղբայրներին մտառ
անել, բայց Սամատորը կապում է ճրագ**

Բաղդասար տեսավ, վոր մի սար ելիւ ա սարի վերա.

Ասաց.— Երթար, Կուսպաշտ Թագավոր ինձ մատղեր,

Աղեկ եր, քան ես ջանավար ինձ ուտեր:

Սանասար ասաց.— Ինչի՞ լաց կ'ըլնիս:

Ասաց.— Յես լաց չիլնիմ,

140 Բա, ի՞նչ տի լաց ըլնի:

Մե աղբեր կար, ինք թալից ծով:

Կուսպաշտ Թագավորն ել ինձ պիտի մատղի:

Սանասար ասաց.— Յես քո աղբերն իմ, լաց մ'ըլնի-

Աստուծով են չի կարա մե մատղի:

Եկան, Թագավորին տեսան:

Թագավոր ասաց.

— Շան լակոտներ, ինչի՞ ջուր չեկաք:

Բաղդասար ասաց.

— Վոր մեր մորեն ծնվիր ինք, ախար չենք տեսեր,

- 150 Ախշաք տեսանք՝ մոտացանք:
Ասաց. — Արիք, ձեզ մատուցեմ:
— Մեզ վեր դիր, մատուցե:
Կռապաշտ թագավոր վախացավ, ձեռ չեռու:
Բաղդասար եկավ, պառկեց, վոր մատուցեր:
Դանակ քաշեց, վոր մատուցեր,
Սանասար թագավորին տվեց, շրջեց անդեղ,
Թագավորին իրան մարդերով կապեց,
Տախտակ անցրուց գլխով,
Ճրագ գլխի վրա վառեց,
160 Կարճիք քիչին աչքի հառաջ խմեց:

**Գ. Սանասարը հաղթում է քաղաքի զորքերին.
Բաղդաք նրան քաղաքով է բնակում**

- Մոլոր մարդիկ ձեն քցին քաղաք,
Ասկար ծողվեցին, Եկան:
Սանասար ասաց.
— Ա՛յ-վանյ, ա՛յ-վանյ,
Եսոնք եղին բամբակ, յես եղին կրակ,
Եսոնք չեմ կարա վառի.
Եսոնք եղին կրակ, յես ջուր,
Չեմ կարա անցընի:
Ձին ասաց. — Ինչի՞ կը վախանաս,
170 Դո՛ւ Աստված կանչի.
Բանի դու քո Կեծական Թրով սպանիս,
Յես ենքան իմ պուշով կը սպանիմ.
Ինչքան դու Կեծական Թրով սպանիս,
Ենքան յես իմ նաֆասով կը սպանիմ.
Ինչքան դու Կեծական Թրով սպանիս,
Ենքան յես իմ վոտով կը սպանիմ.
Ինչի՞ կը վախանաս

Սանասար ուր Աստված կանչեց,
Գնաց քնսա վարդապտի մոտ.

- 180 Ենդեղ խոստովանավ, մասն առավ:
Աստոծ հրամանով ինկավ ասկանի մեջ.
Մեկ-երկու դիր կան եկավ, ենենց փրթեց.

Ինչպես ձին կտրի ուր գարին:
Սանասարին քաղաք թագավոր ընդունեց:

7. Սանասարը գնում է ռուս մեծ

Քարար զնաց ուր քնուռն.
Քեռին ասաց. «Ա՛յ Աստված,
Վոր են տղեք տեսնի,
Թող իմ հոգին առնեն»:
Շատ հեյվե արեց, չգնաց:
190 Մեր խրատեց՝ զնաց:
Սանասար Բաղդասարին ասաց.
— Յես կ'երթամ, թագավորին չթողա:
Գնաց քնուռ տուն, ձին դռնով չլնացավ:
Մե գուրդ տվեց, մե բուրջ փլցրեց, ձին նկատ քաղաք:
Շատ խոսքի ընկավ, մտապահ ուր պահեց:

8. Բաղդասարին խաբեցին՝ կարեցնում են

Թագավոր համոզեց Բաղդասարին.
— Ինձ թող, եթանք Սեվ սաք,
Վերու ոչխար, վերու տավար կա,
Մեզ համար ենդեղ քեֆ կ'անենք, չեմ քո տղեք կո:
200 Բաղդասարին խաբեցին,
Ցավ տարվան գինին կապեցին դոկ:
Վոր մեկին թաս գինի տվեցին,
Ասաց. — Քաղաք բարին Բաղդասարին:
Ասաց. — Ձեր խաղար կտրվի,
Լցրեք առջուկը, յես խմեմ:
Սանասար ելավ դռն,
Տեսավ՝ Բաղդասարի աստղ խավարեր ի:
Բաղդասար հենեց խմեք ի,
Ընկեր ի, ակահ չունի:
210 Ենդունք ել առած գորգեր, թրեք,
Եկած Բաղդասարին:
Հրեշտակ Աստծուց հվեր եր:

Ձեռ բռնիր եր վրա:
Ընդուն կողքեր խանդաք են դարձրած,
Ենքան գորգեր զարկած են.—
Խրաման Աստծուց եր, գորգ չեր դիպի:—

**9. Մանասարն ազնուրյան հասնելով՝ յեղբորն ազատում
և վառնգից յեկ սպունում Կուսպատոս
բազավորին**

— Յես ա'երթամ, քեռի:
Քեռին ասաց.— Մկա Բաղդասար
Գլոխ դրեր ա մոր յերկու ծծի մեջ, քներ ա:
230 Ականջ չարեց, ելավ ձին խեծավ.
Ձիուն ասաց.— Յեք տի խասնիս իմ աղբոր:
Ասաց.— Ձեկ մի դայլուն խմես:
Ասաց.— Ձեղավ:
Ասաց.— Աչքեր խփես, բաց ա՛նես:
Ասաց.— Ձեղավ:
Ասաց.— Վոր կարաս քե բռնես,
Վոտ դնես ուրքեր, չեկ մեկել վոտ խառցնես:
Ձիու գլոխ պագեց: Քասցուց աղբոր:
Կանչեց.— Ե', Բաղդասար:
240 Ասաց.— Ե', Ի՛նչ աղեկ քներ ի,
Չթողեցիր յես քնի:
Ասաց.— Մե յեկ, կուշտդ ըսըչկա:
Տեսավ, վոր կշտներ խանդաղ եր դարձեր:
Մանասար խասավ թագավորին եկ, մարդերուն եկ սպանեց,
Առավ ուր աղբեր, երի տուն:

**10. Մանասարն ու Բաղդասարը զնում, մի վերսկի
սարի մեջ իրենց ռում են օրնում**

Քորհուրդ արիցին. Քնսա վարդըլետ ասաց.
— Ըստեղանք ձե տուն չի դառնա:
Ելան, իրանց մալ, ապրանք առան, գնացին.
Գնացին մե վերունի սար:
240 Վոր տեսան եղ տեղ բան չկա, առին.

— Նստեղ աղեկ է, վոր մենք մնանք,
 Նստեղ կը մնան, իրանց տուն կը շինին:
 Քանի տարի կը շինին՝ Աստված գիտի.
 Մարդ չին գնդնի, վոր տան անուն դնի:

11. Ալեվորը օտն աճումը դճում և Սասում

Մե որ խլիսուն կը տեսնան,
 Մե բարակ մուխ մե ձորից կ'ելնի:
 Գնացին, տեսան մե խալվոր մարդ:
 Ասաց.— Գնալիկ, եդ ի՞նչ կ'անես.
 Ասաց.— Ես ել իմ տունն ա:
 150 Ասաց.— Արի, եթանք, քեզ պահենք:
 Ասաց.— Քի տուն ձի տուն չի եղնի:
 Ասաց.— Քե կը շլակեմ, կը տանեմ, կը բերեմ.
 Մե տուն եմ շինեմ, անուն դիր:
 Խալվոր շալակից, տարավ.
 Տարավ տուն, են իրեկուն իջրամ արից:
 Խլիսուն տանից ելավ դռն,
 Են մեկ կշտենեն՝ գնաց չուր իրեկուն, նոր երի դռն.
 Ասաց.— Վհրտի, ես տուն չի, ես սասում ի:
 Անուն դրին Սասում:

12. Յեղրայրմերի ամուսնալքումը

160 Ասին.— Ի՞նչ անինք, ի՞նչ չանինք,
 Գետք ա մինք պսակվինք.
 Վհրտեղաց աղջիկ բերինք:
 Քիսա վարդըպետ ասաց.
 — Զե արժան ա, վորտեղ յոթ ճիղ քոր կա:
 Կան եկան, յոթ ճիղ քոր գնդան.
 Յոթ որ խարսնիս արիցին,
 Քեֆ-ուրախուլթուն արիցին,
 Կեր ու խում արիցին,
 Մե* մի բան չտվեցին:

* Մեդ: և մբ.

270 Համա Աստծուց իրեք խնձոր իրե՛՛

Մեկ ականջ արողին, մեկ հարողին, մեկ ասողին։

Ենդունք ենդեղ խառան իրանց մուրաղին,

Դուք ել հատեղ խառնիք ձեր մուրաղին։

ԻՆՇԱՍԱՐԻ ՎՈՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԿԱԿՈՒՄ
«ՄԻ ՈՒՐԻՉ ՄԻՆԱԿԻ»

ԳՐԱԿԱՆ ԿՐԻ ՄԱՍԻ
ԳՐԱԿԱՆ ԿՐԻ ՄԱՍԻ

ԱՌԱՋ ԱՐԱՆ

Այս պատուէն էս ազագրված և Գարեգին Հովսեփյանի «Մասժա ծաերի» մեջ 1892 թ., Թիֆլիսում, յերես 68 հտն. Վերնագիրն և «Բաղդասար», փոխեցինք՝ «Բաղդասարի ամուսնութիւնը»։ Գատմողի մասին տրված և միայն հետեւյալ ծանոթութիւնը պատումի վերջում.—«Այս ճյուղը պատմել և մի ուրիշ Մոկացի, վոր շատ տարիներից ի վեր բնակվում եր Շիրակում, ուստի և լեզուն խիստ ազգագրված և ու բազմաաեսակ. դրանից և առջացել այն, վոր միենուն բառը, ինչպես ընթերցողը կը տեսնի, յերեք-չորս տեսակ և գրված, թե ձայնավորների և թե բաղաձայնների փոփոխութիւն նկատմամբ։ Բացի սորանից այդ Մոկացին պատմել և և Դավթի և Մհերի մասին, բայց մեծ նմանութիւն ունենալով հետեւյալ ճյուղի հետ, ավելորդ համարեցինք այստեղ զետեղել»։

Բանահավաքի հիշած «հետեւյալ ճյուղը» Մոկացի Հովանի պատմածն և ճողատումը բացի «Ողորմի»-ից՝ ամբողջապես նոր ենք կատարել։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԱՂԴԱՍԱՐԻ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆԸ*

1. Նախերգանք

«**Ո**ղորմի տը տամ՝ ողորմի են Վարդապետին.
Ողորմի տը տամ՝ ողորմի են Սանասարին.
Ողորմի տը տամ՝ ողորմի են Բաղդասարին.
Ողորմի տը տամ՝ ողորմի են ռխտ ճյղ Դավթին.
Ողորմի տը տամ՝ ողորմի են ականջ կրողներու
անցավորաց խոգուն»:**

2. Սանասարն ու Բաղդասարը դալիս ու մի սառի մեջ իրենց ռուս են օխնում

Վարդապետ Սանասար, Բաղդասար առից,
Եկավ, մե սարի մեջ բնակվավ:
Սանասար գնաց հարեվելի կողմ քար բիրիլու,
Բաղդասար հարեվմտյան:
10 Սանասար զԲաղդասարի պատ քռվից,
Բաղդասար՝ Սանասարի:
Հետիվ ասըցին. — Ես ի՞նչ բան ի,
Մինք իրարու տուն կը քանդինք:

* Բանահավաքը գրել է «Բաղդասար» վեպի հիմամբ: ԽՄԸ.

** Յերգ. է. Գ. Ս.

Քար բերին, լրացրցին,
 Ձեռ հիրար տվին, Աստված կանչիցին,
 Իրանց տուն իրարու խիտ չինիցին.
 Դարձան, մե պզտի եկեղեցի մ' ել չինիցին:

3. Ալիվորդ ռոմ տնուցը դնում է Սասուն

Սանասար ասաց.

- Հայր սուրբ, մի՛ր տան անուն թնչ տը դնինք:
 20 — Վհրդի, զնացեք, ճամբխի արալըխ նստեք,
 Մե քնսիր կ'ըլնի, հարուստ կ'ըլնի,
 Բիրեք, մեր տան խացկիրութուն ենի,
 Ընը՛, մի տան անուն դնի, երթա:
 Քնսիր խալվոր մարդ բերիցին,
 Խացկիրութուն արավ:
 — Ես տան անուն դի՛ր.
 Տըսնանք՝ թնչ տը դընիս տան անուն:

Քնսիր մարդ ալից են տան չուրս պոլլուր, ասից.

- Վհրդի, ես տան խսար չի, ես տուն չի, սասում ի՞նչ
 30 Ենու անուն կուչվավ Սասում:
 Ելավ քնսիր, կինաց:
 Վարդապետն եր, Սանասարն եր, Բաղդասարն եր,
 Որեն իրիք տիր ժամ, խաչ, աղոթք կ'ենին:
 Ժամանակ ըմ վերեն ընցավ:

4. Պղնձե բաղա՛նի բազավորի աղջկա սիրտ ճամակը Բաղդասարի՛ն՝ բերողները ձգում են Սամասարի ամկողմի վրա

Խաբար վհրդուց տանք:

- Պղնձե քնդքի թագավորի աղջկանից տանք:
 Պղնձե քնդքի թագավորի աղջիկ
 Մե կուժ լիք ջուր եր լցրե,
 Խնձուր բերան դրե.
 40 Մե կուժ ել դարդակ եր բերան դրե.
 Թղթի մեջ կիրիր եր.
 «Բաղդասար տղա,

Յես Պղնձե քանդելի Թագավորի աղջիկն իմ,
 իմ սըրտ քանց եսա դարդակ կուժ սարսուռի ա,
 իմ գլուխ քանց եսա լիք կուժ լիքն ի.
 Աստծու շնորքով լցուկ իմ,
 Բառսուն տեղե քառսուն մարդ ի եկած իմ վրեն ուղիլու,
 Յես խոսք չըմ տվի:
 Երազով գլի տըսիր իմ, արի, ընձի ժռ.
 50 Ընձի շատ տո՛ւր կը կան տո՛ւ:
 Ես Թուղթ կը կիրիմ քե խամա՞,
 Կրից, ասաց.— Կը տանիս Սասուն,
 Հաջակողմ հերդսեն կը քցիս
 Բաղդասար տղի տեղաց վերա:
 Իբ վոր ենի կտրիճ մարդ ի,
 Թող կա՞, ձի տանի ո՛ւր խամա:

Թուղթ բիրողնիր բիրան Սասուն գլթուղթ.
 Աջակողմ հերդսի վիրա գնացին.
 Տեսան, վոր մեկ տեղաց շնոր ի քցած,
 60 Մե ջահիլ-ջիվան տղա մեջ քնիր ի, քրդնիր ի.
 Ենքան կարմրի, արիվուն կ'ասի.
 «Տո՛ւ դեն գի՛նա, յես հառաջանամ»:
 Մե ջուխտ շամդան գլխին կը վառվա,
 Մե ջուխտ շամդան վոտնեբուն կը վառվա:
 Թուղթ բիրողնեբաց մեկ եսաց.
 — Ա՛յ քուրճս, արի երթանք,
 Ես մեկել երդսի վիրա աչկինք,
 Բալքի Բաղդասար տղեն եդ չի:
 Գնացին են հերդսի վիրա,
 70 Տեսան, վոր մարդ մի քնիր եր շորեբաց մեջ.
 Աչկիցին, տեսան՝ ենենց ի քրդնի,
 Վոր ենի են տղից տասնապատիկ դհա աղեկ ի:
 Բուր ասաց.— Բուրճս, ես ի Բաղդասար տղեն,
 Թալինք ես երդիս վի:
 Մեկել քուր ասաց.— Ա՛ղջիկ, վալլահ,
 Ես մարդ շատ աղեկ մարդ ի, քան են մեկել.
 Ձիմ գի՛նա՝ ես ի Բաղդասար,
 Թե են մեկելն ի Բաղդասար:
 Թալիցին Սանասար տղի տեղաց վիրա:

Ե. Սահմանադր. զարգացումը և ա. մասը չի գնում

- 80 Կես գիշիր ելան, զանգ քաշիցին.
Տերթան ժամ աղոթք ենիլու,
Վարդապետ, Բաղդասար կանցին ժամ ասիլու,
Տեսան՝ Սանասար տղեն չիրե,
Դու մի ասիլ, թե Սանասար քնից ակիսեր ի.
Թուղթ առավ ձեռ, կարտաց թե՝
«Բաղդասար տղա,
Յես Պղնձե քանգի թագավորի աղջիկն իմ.
Իմ սրտ քանց ենե դարդակ կուժ տարտուփ ա.
Իմ գլուխ քանց ենե լիք կուժ լիքն ի.
90 Աստծու շնորքով լցուկ իմ:
Քառսուն տեղե քառսուն մարդ ի եկած իմ վրեն ուղիլու.
Յես խոսք չըմ տվի:
Երազով դքի տըսիր իմ, ալի, ընձի առ.
Ընձի շատ տուր կը կան տու:
Ես թուղթ կը կիրիմ քե խամա»:
Սանասար, վոր տեսավ թուղթ ախպար եկիր իս ըռեկավ.
«Ե՛ր-հանյ, ըսաց, իմ ախպեր ինչ բերախտ ախպեր ի,
Առանց ձի գործ կը բռնի:
Վոր ընցկուն ի, վոչ ենունց ժամ կ'երթամ,
100 Վոչ ենունց աղոթք կ'ենիմ:
Տ'ըլնիմ, իմ ձին խեծնիմ,
Երթամ հուրիչ երկիր, կուրուսիմ.
Տեսնամ՝ Աստված ինչ կը տա ձի»:

Վարդապետ հասց. — Բաղդասար, վորտի,
Սանասար տղեն չիրե ժամ,
Կ'ըլնի, վոր չարախար ըլնի.
Վորտի, գինե, ասե,
Կան ժամ, աղոթք ենա:
Բաղդասար գնաց, հնու տուռ ծիծից,
110 Թե. — Սանասար ախպեր, Սանասար ախպեր:
Թե. — Ինչ ի:
— Ինչի չիս իկան ժամ, քի աղոթք անես:
— Գնե, յես ըռեկիր իմ, ձեր ժամ չիմ իկան:
Ծն ել ելավ, մաղդեն երավ, նիաթ կախից, եկավ ժամ:

Վարդապետ հասց.— Բաղդասար, վճրտի,
 Հո՞ւր ի քո ախպեր, չիրի ժամ:
 Բաղդասար դժարացավ, ըսաց.— Հայր սուրբ,
 Իմ ախպեր ըռլկիր ի, չիկն ժամ, տուն գնան:

Ե. Ստեփանը ճամակը աղիս ե վարդապետին,
 սա՛ Բաղդասարին: Յեղրայրները հասավում եմ

- Հայր սուրբ եկեղեցուց դուրս իրե,
 120 Գնաց, Սանասարի խնցան տուն ծիծից
 — Սանասար, վճրտի, մե տուն բաց:
 Տուն եբաց, հայր սուրբ գինաց նիրս.
 — Եսոր թնչ ի ըլի քե,
 Վոր տուն ժամ չես իկն:
 — Հայր սուրբ, ան հսա թուղթ, կարտա,
 Տիս՝ ինչի չիմ կն ժամ.
 Ինչ սրտով տը կամ ժամ:
 Վարդապետ զթուղթ առից, կարտաց,
 Թե. «Բաղդասար տղա,
 130 Յես Պղնձե քաղքի թագավորի աղջիկն իմ.
 Իմ սըրտ քանց հսա դարդակ կուժ սարսուժ ա.
 Իմ գլոխ քանց հսա լիք կուժ լիքն ի.
 Աստծու շնորքով լցուկ իմ:
 Քառսուն տեղե քառսուն մարդ ի եկած իմ վրեն ուղիլու.
 Իս խոսք չըմ տվի:
 Երազով գլի տըսիր իմ, արթ, ընձի ան.
 Ինձի շատ տուն կը կնս տուն:
 Ես թուղթ կը կիրիմ քե խամա:
 — Իլի, վճրտի, իլի, երթանք ժամ,
 140 Աստծուն փառաբանինք.
 Յես խաբար չիմ, քանց քի շատ ըռլկա եղ գործեն:
 Ելավ, գնացին ժամ,
 Ուրինց Աստված փառաբանիցին:
 Ժամ ելավ, եկան ուրինց խունց,
 Սուփրեն բաց արին, նստան խացկիրութուն:
 Վարդապետ են թուղթ տվից Բաղդասար տղին,
 Ըսաց.— Ա՛ն քո թուղթ:

Բաղդասար տղեն կարտաց,

Թե. «Բաղդասար տղա,

150 Յես Պզնձե քաղքի Թաղավորի աղջիկն իմ.

Իմ սըրտ քանց եսմ դարդակ կուժ սարսուղ աս.

Իմ գլխի քանց եսմ լիք կուժ լիքն ի.

Աստծու շնորքով լցուկ իմ:

Քառսուն տեղե քառսուն մարդ ի եկած իմ վրեն ուղիւս.

Իս խոսք չըմ տվի:

Երազով դքի տըսիր իմ, արի, ընձի ան.

Ընձի շատ տոնր կը կան տոն:

Ես Թուղթ կը կիրիմ քե խամամ:

Բաղդասար տղեն ըսաց.

160 — Հայր սուրբ, յես քի Աստծուն մեղա.

Մանասար տղա, ախպեր ջան,

Ես Թուղթ արձվ ի տոն ձենե ըռըկիր իս.

Յես կուրբան կ'ըլնիմ քի աչք-իրիսուն.

Եդ Թուղթ քի իմ տվի.

Պնա, քե խամա բի:

Բաղդասար տղեն հերտըվցավ.

«Են Քրիստոսի առեք-կերեք վկա կենա,

Յես եդ բանից խաբար չիմ»:

Մանասար ըսաց.— Ախպեր, ըսաց,

170 Վձվ ի լսի, վձվ ի տըսի՝

Ախպեր դախպոր նշանած առնի:

Դե, մը դահրի, ըլի քի խողուքնը երան,

Քի ձին խեծի, քի Աստված կանչի, գնան:

7. Բաղդասարը գնում է, Պզնձե Բաղավի պատի տակ
անցնում քառասուն կախարդված ձիավորների

Ելավ, ուր խողուքնը երավ,

Ձին խեծավ, ելավ կայնավ ճամբիի վիրա, կանչիք—

— Հայր սուրբ, արի քի աջ խամբուրիմ,

Յես տ'երթամ կարիբուրթուն:

Բաղդասար տղեն կանչից.

— Մանասար, խոգնու մեռնիմ,

180 Արի յես դքի տեսնամ, կ'երթամ:

Իրարու խիտ դայսն ըրին,
Հալալիթուն ուզին իրարուց,
Մատնիքնիր փուխիցին:

Բաղդասար ելավ խեծավ զձին, գնաց.
Զնւր Աստված կանչից, ընկավ ճամբախ:
Թե վոր քառասուն ավուր ճամբախ եր,
Ենի իրիք որեն քչից,
Գնաց, խասավ Պղնձե քաղքի պատի տակ.
Տեսավ, վոր քառասուն ձիավոր ընդի,
190 Մորուս եկիր ի, դեղին ի դարձած,
Ենքան մնացած ին:
Են մեկ խալվոր ըսաց.
— Հեյ-վան, հեյ-վան, կանանչ կտրիճ, ջահել տղա.
Տո՛ւ ել եկար, ընկար ես քաֆրի ձեռ:
Ջահել տղեն վիրուց, ըսաց.
— Ափս ջան, ի՞նչ կ'ըլնը:
Ըսաց.— Վրտի, մե քիչ սաբր երձ,
Ես քաֆրին ընցկուն խավք ըմ կա,
Կը կա՛, ես պատի վիրա կը ճվա,
200 Միր հասակին մարդ կը դառնաս:

Յ. Բաղդասարը մտնում է Պղնձե բաղախ, իջնվաճում մի հայր
խաթում յնվ բաղախի ամբողջ հացն ու ջուրը
կապալով տոնում

Եդ ել ուր ձիու գամ հուլարից,
Ձիու մեյդան բաց երավ.
Դարձավ, կանչից զուր Աստված,
Ռըքեբ ըմ զարկից ձիուն,
Բիրդան թռավ, ընցավ զՊղնձե բաղան քաղքի մեջ:—
ՁԷ քաղաք տուռ չունեիր, տը թունեիր, ընցներ:—
Շատ կան եկավ քաղքի մեջ,
Իրա քեֆով տեղ ըմ չգնդավ, վոր նստեիր:
Եկավ, խասավ քաղքի կուշտ,
210 Մեկ խայու խան ըմ գնդավ, ըսաց.
— Ափս ջան, ես խանի քիրեն ի՞նչ իս
Ասաց.— Վրտի, ձիուն մեկ կրուչ,

Մարդուն՝ քսան փարա:

Թ'.— Ա՛փո, յես կը տամ ձիուն երկու կրուշ,

իմ գլխուն իրիք կրուշ.—

Ձինք քանց ձին ավելցըցուց.—

Իմ ձիուն աղեկ տիրութիւն կ'անիս:

Ձին իդի կապից, գնաց մեջ քաղքին կան կալու:

Բառսուն փուռ փուղրաթ երավ, ըսաց.

220 — Որական ի՞նչ կ'աշխատիք, փռունչիք:

Թե.— Տաս մաջիդյա, տասնըմեկ մաջիդյա:

Թե.— Վոր տուք տաս մաջիդյա, տասնումեկ կ'առնեք,

Յես կը տամ ձե չուրս վոսկի որական,

Եդ խացիր հիմն ի, ձը՛ տվեք:

Գնաց, քառսուն ել ջուր բիրող բռնից, հասց.

— Որական ի՞նչ կ'աշխատիք,

Թե.— Որական տաս կրուշ:

— Ախպեր, յես կը տամ որական մեկ սըվտակ մաջիդյա:

Տուք եդ ջուր հեշ մարդու չբիրեք, ձի խամար բիրեք:

230 Ելավ, մեկ խաց առից ֆռունից,

Դարձավ, եկավ ուր խան:

Յ. Բազդաստը խաճչուց օղեկեղանում է Պղնձե Բազմի
քաղաքի աղջկա պալատի յեվ ցրամ առնելու
պայմանների մասին

Իր խաց կերավ, ասաց.— Ափո ջան, հասց,

Մե խարցումս ենիմ քենե:

Թասաց.— Վորտի, ի՞նչ խարցումս:

Ասաց.— Ես քաղքի անուն ի՞նչ կ'ըսին:

Ասաց.— Վորտի, ես քաղքի անուն

Պղնձե քաղաք կ'ըսին:

— Դե, կ'ըսե, Պղնձե քաղաք հատեղն ի:

Կ'ըսը.— Հա:

240 Կ'ըսը.— Պղնձե քաղքի Թազավոր մեկ աղջիկ մ' ունի.

Ի՞նչ կ'ըլնը՝ ենոր քոչք ու սարեն

Ինձ ել շանց տաս, յես ել սեհր ընիմ:

Խալվուր խերստտավ.

— Բո ի՞նչ բան ի եդ բանիլի խիտ, հալա տղայ իս:

Են ել մուննաթ երից.

— Ափս՛ ջան, կուրբան քե, յես կարիք երկրից իմ,
Ի՞նչ կ'ըլնը՝ մե ձի ջանք տաս,
Յես ել թամազա ենիմ,
Երթամ մեր երկրքեր, ասեմ՝

250 Ընցկնա քնդաք ըմ կա,
Խալըվուր առից զտղեն,
Ելավ տանիս, ձեռ պարզից, եսաց.
— Ես սիվ փանջարեք, սա ամարաթնիր կը տխնանս,—
Թագավորի աղջկան ընակարանն ի.
Կը տխնանս եդ սիվ հիրդիսնիր,
Թ'ասաց.— Ափս՛ ջան, խն:
Ասաց.— Ենի սիվ փառդայ ի կապած հիրդիկներուն,
Վոր աղջիկ տնու չտխնաս:
Տղեն ասաց.— Ափս՛,

260 Ես ի՞նչ ի, տանիս ճրագի պես կը վառվա:
Ասաց.— Վորտի, ենի վոսկի խնձուր ի.
Գորդ ըմ կա ենու հիրդսնիրու տակ.
Ինչ ղվաթով ելնի՝ են գորդ վիրուցի,
Ջարկե են վոսկի խնձուր բիրի տակ, դնի ձը ծուց,
Թագավորի խիտ կռիվ անե, կտիճ ելնի,
Աղջիկ կը տանի իրեն:
Ըսաց.— Ո՛ք, Ափս՛, յես ի՞նչ իմ,
Վոր եդ բաներաց ձեռ թալիմ.
Քելե երթանք. խարցմունս արի քենե,
270 Կ'երթամ հուրիչ երկրնիր,
Կ'ըսեմ՝ Պղնձե քնդաք եսպես քնդաք ի:
Գնացին խան. խալըվուր քնավ:

10. Բագդատաւն աղջկա վոսկի խնձուրն առնում է
յիվ մուսեօփեկներին հայտնում այդ մասին

Տղեն ելավ, կանչից զուր Աստված,
Գնաց, խասավ գորդի մոտ.
Դարձավ աղոթրանը,
Իրիք անգամ ծունդը եդի առաջի Աստու,
Դարձավ, ձեռ եթալ գորդին:
Աստու հրամանքով գորդ ինչըխ փառ եկավ ձեռ.

Ջարկից, եղ վոսկի խնձուր կուտրից,
 280 Բիրից տակ, եղի ծնւց,
 Դարձավ, եկավ հոնը խան, քնավ:

Խլիսուն, ինչ լոռ բացվավ, ելան թնչ տեսան.—
 Տեսան՝ Թագավորի աղջկան՝
 Հերդսնիր բացվի, լոռ տվի ի քանդաք:
 Թագավորից ֆարման ելավ.
 «Կան եկեք, տեսնամ ինչքա մարդ ի եկի,
 Իմ աղջկան խնձուր կուտրի, տարի.
 Բռնեցեք, բիրեք հստի, ենի ջալադ ենինք»:

Ջավուչնիր ընկան քանդքի մեջ կան կանու.
 290 Երկու սհաթ կան եկան, մարդ չտեսան:
 Գնացին, ինկան են խալվիրու խան, ըսին.
 — Խալվիւր ջան, ըստի կարիբ մարդ չկա:
 Ասաց.— Չէ.—
 Են տղեն ենքան են խալվիրոջ աչքին չեր իկան.—
 Ըսաց.— Չէ, կարիբ մարդ չկա:
 Տղեն վիրուց ըսաց.— Ախպեր ջան,
 Ինչք կարիբ մարդ չկա, յես կարիբ իմ:
 Խալվուր ըոռկավ.
 — Սոռ կաց, գլի կը տանին, սպանին:
 300 Ըսաց.— Ինչի:
 Եղ չավուչնիրուն կանչից.
 — Ախպերնիր, թնչ խարցմունս կ'անեք, յես կարիբ իմ:
 Ջավուչնիր տեսան՝ եղ տղան
 Ենենց մեղքովան-ջահել տղա մ' ի,
 Ենոնց արուն եռաց եղ տղի վրա:
 Ջավուչնիր ասըցին.— Ա՛յ տղա, գլի պահինք,
 Տո՛ւ մի կա՛ Թագավորի հառաջ, տա՛ւ ափսոս իս:
 Թ'ասաց.— Թագավորին թնչ ըլի՝
 Չկամ Թագավորու հառաջ:
 310 Ջավուչնիր ասըցին.— Վհրտի, ասըցին,
 Ջարկած ին, Թագավորի աղջկան խնձուր տարած ին.
 Թագավորից հրաման ի՝
 Թնչ մարդու մոտ են խնձուր տեսան,

- Թե կտրիճ ելավ, կռիվ արեց, պրծավ.
 Թե վոր կտրիճ չեկավ, զգլիս կը զարկին:
 Նդ ել ձեռ տարավ ջեր,
 Մեկ լրի վոսկի խանից,
 Տվից չավուշնիրուն.
 Մեկ ել ձեռ տարավ ծուց,
 320 Ըզոսկի խնձուր խանից,
 Շանց տվից, ասաց.— Ա'խպերնիր,
 Ենքան ձի ժամանակ տվեք,
 Յես իմ ձին խեծնիմ,
 Երթամ, են գորդին խասնիմ:
- Խասավ գորդին.
 Դադրավ դեմ աղոթրանի,
 Հիշաց զուր Աստված,
 Կանչից Դրիստոսի մայր Աստվարածին,—
 Ձե պահապան կենան.—
- 330 Դարձավ չավուշնիրուն, ասաց.
 — Չավուշնիր, գինացեք, ձե Թագավորին ասեք,
 Թե քի վոսկե խնձուր տարող տըսիր ինք:
 Են ել ձեռ հառւ, գորդ վիրուց, առեց ձեռ:
- Չավուշնիր գնացին, Թագավորին ասիցին.
 — Մինք քի վոսկի խնձուր տանող տըսիր ինք:
 Թագավոր ասաց.
 — Գինացեք, ասեք՝ կա ըստեղ,
 Թագավորի բռնավորն ի
 Եկան ասըցին.
- 340 — Տո՛ւ Թագավորի բռնավորն իս, երթանք բռնվի:
 Ասաց.— Թագավոր, Խնչ Թագավոր.
 Ապա մինք Թագավոր՝ Տեր Աստված գիտինք.
 Հա՛, հա՛, ձե Թագավորից կռիվ կ'ուզիմ.
 Գնացեք, Թագավորին ասըցեք՝ կռիվ կ'ուզիմ.
 Յան Աստված կը տա ձի, յան իրան.
 Յես ինչը՞ տը կամ Թագավորին բռնվիմ.
 Կռիվ կ'ուզիմ, վոր կռիվ ենիմ:
 Թագավոր ասկա՛ր ժողվից:

11. Բազմաստի կռիվը

- Բաղդասար տղեն քանսուն որ, քանսուն գիշիր կռիվ երավ-
 350 Բանսուն ֆռան խաց, ինչ իջար եր երի, մինակ կերավ.
 Բանսուն մարդու ջուր, ինչ կը կրին, մինակ խմավ.
 Ձթողավ եղ բռնուն քանսուն վոչ խաց ուտին, վոչ ջուր խմին,
 Երավ փարիզ որ, զինք մինակ կերավ, խմավ:
 Թագավորից իլլաջ կտրվավ.
 Թագավորի մարդիրն ել շատիր անոթինն կը մեռնին:
 Թագավոր ֆարման եխան ֆռնչու վիրա, ջրբիրներու վիրա-
 «Յեսախ ի խաց թխել, ջուր բիրիլ.
 Ինչ մարդ խաց թխի, ջուր բիրի,
 Ենի տուն ու տեղ, մալ, ապրանք.
 360 Վոչ Թագավորական ա, վոչ ախշարական,
 Պետք ա կրակինք, կրակի փայ ենինք»:
 Բանսուն որ Բաղդասար տղեն կերավ, խմավ, կռիվ երավ:
 Բանսուն որ ել անոթի, ծարավ կռիվ երավ:

12. Մամասար գնում է յեղբորն ոգնելու. կախարգված
 տղիւորից անկեկանում է յեղբոր մառն

Խաբար վարդուց տի տանք.

Բաղդասար տղեն շատ նեղութենի մեջ ի.—

Խաբար Մանասարից տը տանք:

Են մեկ առավոտուն Մանասար ելավ գինաց ժամ.

Գինաց դասի վերա, ուր դաս կարդաց.

Աչք ընկավ Բաղդասար տղի մատնիք,

370 Ինչ ախպեր ախպոր խիտ փոխարկիր եր,

Տեսավ, վոր մատնիքի կես սեվցիր եր:

Ասաց.— Հեյ-վախ, հեյ-վախ, հայրի սուրբ, տ'երթամ-

իմ ախպեր շատ նեղութենի մեջ ի:

Ըսաց.— Վհրտի, սաբը ըրե,

Վով սաբը ունե, կյանք ունե.

Ջմիր Աստված փառաբանինք,

Երթանք, մե կտուր խաց ուտինք,

Ջքե ճամբխու դնիմ,

Գնե, քն ախպոր խասի:

- 380 Եկան խացկիրութին երիցին:
Սանասար տղեն շատ թանկագին եր վարդապըտու մոտ,
Ելավ, գձին քաշից հեռվով տղին,
Թամք դրից վիրեն, տղեն պատրաստով:
Տղեն ելավ խեծավ գձին,
Վարդապըտու աջ առից,
Ուր Աստված կանչից, գնաց:
Թե վոր Բաղդասար խասիր եր իրիք ուր
Պղնձե քնդքի բադանի տակ,
Սանասար գինաց ուր ու մեկ ճաջ:
390 Տեսավ, վոր քանսուն խալվո՛ւր մարդ կայնած ին ենդեղ
ջերկ-
Տեսավ, վոր եղ մարդիկ ենքան խալվո՛ւրցած ին,
Վոր շո՛ւրիւր, մուրուս վերեն գլո՛խ դեղին ի գարձի:
Բարիվ ետու հազրաց:—
Սանասար տղեն շատ խելքո՛վ տղայ եր:—
Ելի են խալվո՛ւր բարիվ առավ.
— Հեյ-վախ, հեյ-վախ կանաչ կտրիչ, ջահել տղա,
Դու ել եկար, եթաս, ընկնես են քնֆրի ձեռ:
Հսաց.— Ի՞նչ կա, վոր քնֆրի ձեռ ընկնիմ:
— Վհրտի, մեկ սհաթ մնաս,
400 Են քնֆրին մե խավք ըմ կա,
Կը կա, կը ճվա, տու ել մե հասակին մարդ կը դառնաս:
Սանասար կ'ասը.— Ափո ջան,
Կ'ըլնը՝ ես ութսուն, ութսուն վ' երկու ուր,
Մե ջահել տղե մ' իրե. են թնչըխ ելավ:
— Վհրտի, ենու ձին կրակե ձի եր,
Թուավ, ընցավ քնդքի մեջ.
Ետուր ութսուն ուր կա՝ կոխվ՝ դավի կ'ենին,
Գորդի ձեն կը կա, ֆերիդ-փահլավանի ձեն կը կա.
Ել չըմ գիտի՝ ինչըխ ելավ, ինչըխ չելավ:

18. Սամասարն ու Բաղդասարը հաղթում են քաղաքի
գորհերին յեվ հոմգիպում են իրար

- 410 Սանասար տղեն դարձավ, կանչից:
— Տո, Բաղդասար, ախպեր:
Բաղդասար ասաց. «Որհնյալ ե Աստված,

Քննակա խառնակ, ել ախ ու երկուզ չոռնիմ»:

Ասաց. — Հրամմե, Սանասար ախպեր:

Սանասար ասաց.

— Գորզ ըմ զարկ ես պատ շրջի,

Յես կամ, քե խասնիմ:

Բաղդասար վերուց գորզ,

Զարկից, զբռնը շուռ տվից:

430 Սանասար տղեն քաշից զթուր Կեծակին,

Կանչից ուր Մարութա Բարձր Աստվարածին,

Պաշն ի Պատրազին, վըր Սանասարի աջ թիվին, —

Ոգնական, պահապան կենա ահանջ երողներուն, —

Մտավ Պղնձե քնդքի մեջ:

Ենքան ասքար կտրից,

Արուն ելավ, զլեշիւ տարավ:

Են՝ են թարափեն զարկից, կտրից,

Բաղդասար տղեն են թարափեն,

Երկուս եկան, իրարու խասան.

440 Ել մարդ չմնաց, կոտորվան:

Երկըսի աչքիւր ըսկուն արուն եր լցվի,

Զիրար չճանչըցան. փաթթվան, հիրար առ սպանին.

Ղվաթ չհաղթից, զհիրար սպանին,

Նուր ճանչցան, թ'ախպեր ին իրարու:

18. Աղջիկը յերթաստարակեան հասակից և դարձնում
կախարդված ուզեցանքեից. նա միայն Բաղդասարից
և ուզում

Գնացին, զաղջիկ առան, եկան,

Կայնան քանոսուն խալվոնու մոտ.

Բաղդասար տղեն ասաց, թե. — Լիրբ տնաստված,

Ես քանոսուն մարդ քի խամար եկած.

Յա տու կը բիրիս, ես մարդիկ՝

440 Ինչ ժամանակ եկած ին՝ են հասակին կը դարձըցիս,

Զքի կը տանիմ. թե չե, չիմ տանի:

Աղջիկ սերբանդութին երավ,

Կանչից, ուր խավքին բիրից:

Խաղժ ինչ կանչից,
Ինչ ժամանակ եկած ին ջահելութ,
Սլի են խասակին դարձան:

- Կայնըցըցուց քանուռն մարդ,—
Են քանուռն մարդու սըրտ աը հաջտեցըցի,
Հիտիվ աղջիկ տանի,—
- 450 Բաղդասար տղեն գինքն ել կայնավ մեջ.
Աղջիկ, Սանասար տղեն կայնան մեջ տեղ:
Բաղդասար ասաց.
— Ա'ղջի, Աստված վոր կը սիրիս,
Յես իմ գքե խանե տոն քո թախտից,
Տոն մ'ասի, թե Բաղդասար տղեն աղեկ է,
Յես ենդուր խիտ երթամ.
Աստված ինչ կը սիրիս,
Քո սըրտ վորին կ'ուզի ես քանուռն մեկից,
Ենդուր ձեռ բռնա, գնա:
- 460 Իրիք անգամ ասաց.
Իրիք անգամն ել գնաց,
Բաղդասար տղի ձեռ բռնից:
Բաղդասար ասաց.— Ա'յ, կարիք ախպերնիք,
Տոն ուզի կ'եղնիք՝ ես աղջիկ տանիմ,
Ենուր խիտ ուրախութուն ենիմ,
Կյանք վայելիմ եդու խիտ:
Քանուռն մարդ դարձան, ասըցին.
— Բաղդասար տղա, մինք շատ-շատ շնորակալ ինք քեռե,
Ինչ վոր տոն գմե յաչ դարձըցիր ջահելութեն.
- 470 Տմր, խեր տեսնաս մոտեն:
Բաղդասար տղեն ըսաց.
— Ա'ղջի, քանուռնի ձեռ բռնե,
Քանուռնից շնորակալութին եքո:
Շնորակալութին արից.
Քանուռնի ձեռ բռնից:

Դարձան ինուք իրանց տներ.
Սանասար, Բաղդասար եկան Սասուն:

Բաղդասար տղեն պսակիցին,
 Ենուռ ուրախութին երիցին:
 480 Վարդապետն եր, գինաց,
 Մե հորի՜ թագավորի աղջիկ ել բերից:
 Բերից, Սանասար տղեն ել պսակից:

Իւլիօ Լ Մհեր

պատգոմ
Մհեր
Կոմիտաս

Գարեգին Կրի առաւ
Կոմիտաս

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Այս պատումը ազգած է Գ ր ե գ ի ն ու ռ կ. Հ ո վ ո ն ք յ ա ն ի «Մ ա-
մ ա Մ ա ե ր ՝ ժողովածուի մեջ, 1892 թ. Թիֆլիսում, յերես 80 հան։

Գաղափարի մասին արված է յերես 80 միայն հետեկյալը. «Այս կտորը յեր-
զում եր Մ ո կ ա ց ի Հ ո վ ա ն ը, վարիանտիս պատմողը»։

Բացի սրանից բանահավաքը գրի յե առած յեղեկ Մոկաց բարբառով
նաե ուրիշ յերկու վարիանտներ, վերոնցից հավածներ են բերված ծանոթու-
թյունների մեջ Ա. և Բ. տառերի տակ։

Տողապումը բացի յերգերէց՝ ամբողջապես նոր է կապարված։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա

ԴԱՎԹԻ ԿՈՒՎԸ ՄՐԱՄԵԼՔԻ ՀԵՑ*

1. Նախերգանք

«Դառնամ զոգորմին կը տամ են սուրբ Մըլքսեթ քհանին»,^{**}
 Ալա տգի՞ քհանին.
 Դառնամ զոգորմին կը տամ են Սանասարին, Բաղդասարին,
 Սանասարին, Բաղդասարին.
 Դառնամ զոգորմին կը տամ են Ջենով Հովանին.
 Դառնամ զոգորմին կը տամ են Մհերին.
 Դառնամ զոգորմին կը տամ ընու հիշատակ Դավթին».^{***}

* Առաջին ազգագրության մեջ այստեղ կա միայն «Դավթ» վերնագրերի խմբ.

** Յերգ եւ Գ. Ս.

*** Բ. վարիանտում «ոգորմին» այսպես է.

«Ոգորմի աը տամ՝ ոգորմի Սանասարին, Բաղդասարին.

Ոգորմի աը տամ՝ ոգորմի Ճուշ Խաթունին.

Ոգորմի աը տամ՝ ոգորմի Ճուշ Մհերին.

Ոգորմի աը տամ՝ ոգորմի Ջենով Հովանին.

Ոգորմի աը տամ՝ ոգորմի Յաան Վերգոյին.

Ոգորմի աը տամ՝ ոգորմի Քալան Դավթին.

Ոգորմի աը տամ՝ ոգորմի են տան ճուշին, պղպկին:

Ոգորմի աը տամ՝ ոգորմի ահանջ հրողին»: Գ. Ս.

**9. Մհերի վարդիճե՛ր՝ օռնկի ճրագ Մարամելի՛ք յեղ առաջ՝
ճրագ Դավիթ**

Մհեր* զինքն եր, ուր կնիկ.

Տալ տղա չեր ելի:**

- 10 Մարամելիքի խեր Մարա մեչ մեռավ.
Իսմիլ խանում, Մարամելիքի մերն եր,
Մնաց վորպավարի:
Միտք երավ, ըսաց.

«Ջանըմ, իս տ'ելնիմ, իմ ժողովուրդ ժողվիմ,

Պիրիմ, մեկ թաղարիք տեսնամ.

Իմ մոտեն մեկ տղա առն չինկնվ.

Մեկ տղա ընձը հարկավուր ը,

Ըլնը՝, միւր ազգին տիրութին ենը՝,

Մինք չմնանք շիվար.

- 20 Համա կըպը մեկ փերիզ ըլնը՝,

Իրան մոտեն մեկ տղա բհամ կն:

Ըլնինք ճամբխինք մատ Մհեր,

Եսու մըտեն հիվին ենինք,

- 30 Ինչի մ' կն իմ կուշտ, ընձը՝ մեկ տղա ըլնը»:

Ելավ, երկու մարդ ճամբխից:

Կնցին մատ Մհեր, կ'ասին.

— Մհեր, իսմիլ խանըմ զմի ճամբխիւր է քի խամար,

Հիվի կ'անի, վոր անսուտ կն՝

Ձի ել տղա վար ախշրին չկտըրվը:

- 80 Մհերն եր, կ'ըլնը կ'ասը.

— Տո՛ւ կնցեք, Աստված ձի խիտ,

Իս իրիք որ իմ կնկան մոտեն

Պարար կ'առնիմ, նուր կը կնմ:

Յդ երկու մարդ դարձան,

Կնցին դնիս իսմիլ խանըմ:

* Ա. վարդանում Մհերի տեղ Մանասըն ե հիված, բայց կործում եմ՝
զտ պատահական սխալ պիտի լինի, վորովհետեւ, վորքան հիշում եմ, յերբ պատ-
մողին հարց ու փորձ եյի անում, Դավիթը Մհերի վորդին համարեց ե վաչ Մա-
նասարի: Գ. Ս.

** Բ. վարդանը այսպես ե սկսվում. «Ես առնեմ ճագն ճագ, կանք, դարդինք
վար Դավթի ճագին»: Գ. Ս.

— Են ել իրիք որ խառ ուր կնկան մասաւնաթ երաւ,
 Կնիկ գնատուր չիտու:
 Ելաւ, գնդտիկ կնկնից կինաց:—
 Համա կնիկ խաբար ելաւ, վոր կինաց են բանին:—

40 Ենդուցա հիտ ութ որ մնաց մատ իամիլ խանըմ:
 Իամիլ խանըմ, ինչ ութ որ լմացաւ,
 Ակախաւ, երաւ երազով,
 Վոր զինք տ'ըլնեւ տղով:
 Եսաց.— Մհեր, կինն, ըսաց, կինն քոն տուն:
 Ամա քոն կնկան մը՝ զոնրցը եղա բան,*
 Մհեր ելաւ կինաց ուր տուն:

Մութ ժամանակ եր, տուն ծիծից.
 — Կնիկ, եսաց, տուն բաց երա:
 Կնիկ եսաց.— Վար քի տուն չըմ բանա.

50 Բոն խիտն ել նա կը նստիմ,
 Նա կը կանգնիմ մինչիւ քնոսուն տարի:
 Եսաց.— Ա՛յ կնիկ, եղա բան եղեց մ' ենե.
 — Ձե, ըսաց, վոր տոն կանցիր իս,
 Այլազգու խիտ խառվիր իս,
 Մինչիւ քնոսուն տարի
 Իս պտի քնոսունք պախիմ,
 Բոն կուշտ չքինիմ:
 Ենդեղ հերտուն կերաւ.
 — Մինչիւ քնոսուն տարի

60 Իս քոն կուշտ պառ չպառկիմ:
 Երկունսն ել հերտըվցան, նուր տուն երաց.
 Երաց, կանցին, քնոսուն որ ենունք
 Միամիտ իրարու կուշտ պառկան:

* Ա. վաղիանով Սանասարը կամենում է մանուկ Մորամեղիքին մկրտել առ, բայց Մորամեղիքի կնիք չի թողնում և անունը Մելիք է դնում: Մի քանի տարուց հետո, յերբ Սանասարը մի անգամ կանգնած եր տանիքի վերա, տեսաւ, թե ինչպե՞ս Մորամեղիքը մի գոմեջ մեկ թեզի, մյուսը՝ մյուս թեզի տակն առած, տուն բերեց. «Հենյ-վախ, հենյ-վախ», ասաց նա, «եսի ինչիս իմ տուն քանդեցը, իմ աչքիւր կուրացեցը, նայու երազ ընցեցը, Տաճկի՝ վառեցը»:

Մարը թողեց, Սասուն վերադարձաւ. Բաղդասարը և Վարդապետը մեռած էին, և այժմ Ձենով Հովանին, Վերգային և տեսնում Սասունում: Գ. Ս.

Քանոսուն որ ենդեղ ելա՛վ,
Տասն որ ել ենու իյալ-կալ, ելա՛վ իցցուն օր.
Իցցուն որ կնկան կուշտ չառուկա՛վ:
Թըխ զան իցցուն որ,
Իրիք տարի ել կնկան կուշտ չկինաց:

- Ջուհաբ իրի՝ Իսմիլ խանըմին մեկ աղա իլիբ ի,
70 Անուն դրած Մսրամելիք,
Համա ենենց տղայ ի,
Ավատա, վոր ենիկ չափին խասնը՝,
Ախշարք ենու դեմ կանգնող չկա:
Եդա խոսք վոր Մհեր լսավ,
Ելա՛վ կինաց մատ ուր կնիկ, եսաց.
— Կնիկ, եսաց, ասոր մի խաժու ասա՛ղ մծվաղիբ ի,
Իրի, մեկ բան գնդընինք,
Մի* խաժու ճրագ տ'ընցընը՝.
Երի, մե* խաժու ճրագ մ'ընցըցու.
80 Մինք երի, կանք մեկ տեղ,
Բալքի մ' Աստված մի ճրագ կպուցու,
Մեկ աղա ըլնը՝, մե խայու ճրագ կպնը՝,
Եսաց.— Չե, յես հերտում իմ կերի՝
Մինչիվ քանոսուն տարի
Մինք մեկ տեղ չքինինք:
Եսաց.— Ա՛յ կնիկ,
Քանոսուն տարին՝ քանոսուն որ խաբրինք.
Քանոսուն որ՝ քանոսուն տարի,
Բալքի մ' մի Աստված մեկ աղա տա,
90 Ըլնը՝, զեն ալազդու ճրագ փըչը՝,
Վա՛ր մի ազգուն չկտրճանա:
Կնիկ եսաց.— Ա՛յ մարդ, տո՛ւ գիտիս.
Համա ինչ որ մի տղեն ըլնը՝,
Են որ մինք կը մեռնինք,
Մե տղեն հեթըմ կը մեա ախշարք:
Եսաց.— Վոր մինք կանք ախշարքի վերա՝ դառ մեռնինք.
Համա վոր մինք մեռնինք,
Մի՛ր աղան վոր սաղ ըլնը՝,

* Մի, մե—մեր, մեղ. Խմբ.

Մինք զենա սաղ կը հիշվինք:

100 Մե* տղեն վոր ըլնը՝

Մե տան անունն չկուրուսը՝

Եսաց.— Հերտոմակուտուր կ'ըլնինք, տո՛ւ գիտիս:

Ելան, իրարու կուշտ կացին:

Ինն ամիս, ինն ուր, ինն դակղա վոր լմացավ:

Մեկ տղա ելավ:

Տղեն վոր տարան, մկըրտըցին,

Անունն դրին Դավիթ, պապկի անվան վերա:

Վոր կնքեցին, պրծան, Մհեր վոսիաթ ելավ, եսաց.

— Իմ տղեն չոկ ծիծը չկերցըցեք,

110 կը տանեք մըտ Մարամելիքի մեր,

Իմ խաթըր խամար իմ տղեն կը պախը՝

Ձուր ծըծեն կը կտըրվը՝

Հիտ են ժամանակ իմ տղի վոքիլ տու իս,—

Ձենով Հովանին կ'ասը,—

Իմ տղի մեխք, վարձք քու վիզ.

Վոր քանի կերիս, լավ պախիս,

Սասման տան ճրագ չընցըցիս:

Վոր վոսիաթ երավ, պրծավ,

Հերտոմակուտուր ելան, երկունսն էլ մեռան:

**3. Դավիթը Մարամելիքի ստեղ կերակրվում է իր հայրենակամ
մեղր ու կարագով. Մարամելիքի վախը ճրանից**

120 Ձինով Ովան ելավ,

Ձտղեն երավ բալոնի,

Առից, տարավ ենդեղ:

Մարամելիքի մուր թասլիմ երավ:

Մարամելիքի մեր ելավ,

Վիրուց գտղեն, պետք ի ծիծ տեր:

Իրիք ուր իրիք գիշեր են բան չկերավ,

Ենու ծիծ չծըծից:

Մարամելիք ուրմ խաղալուց եկավ:

Մեր կանգընավ ենդեղ,

* Մե—մեր: և մը.

180 Մըսրամելիքին հասց.

— Եսա տղեն, հասց,

Իրիք որ իրիք գիշեր կա՝ իմ ծիծ չհաւը,

Մնա անոթը՝, տը մեռնը՝,

Մինք ամոթանք կ'ըլնինք ենու տիրուջ մոռեն:

Ապա թնչիս ենինք եսա տղի խիտ.

Ինչիս շախինք, վոր մի ծիծ չհաւը:

Եսաց.— Մարե, եղա ազգ,

Եսաց, խաստակուղ ազգ ի,

Մի գլխուն բալա տ'ըլնը, հասց,

140 Ել վըջ չկըտըրը, ինկիր ինք մեջ:

Իլք, ենու խոր մալ շատ ը,

Կինա, մեկ բեռ մեղը կը բիրիս,

Մեկ բեռ ել կարագ կը բիրիս հասեղ,

Կը շինիս յեղը-մեղը, կը տաս՝ տղեն կ'ուտը.

Մինք ել պարզիրիս ենունց բալից պըծնինք,

Ենունք բալիս ին:

Եսաց.— Վարտի, Մելիք, թնչ բալա տ'ըլնին,

Նսիկ քի ախպեր տ'ըլնը:

Եսաց.— Եդիկ ձը ախպեր չըլնը.

180 Ինչ զարար, ինչ փնաս ընձը ուրտը՝,

Ըդուր մոտեն տ'ըլնը:

Մսրամելիքի մեր ճամբիսից,

Եպի մեկ բեռ մեղը, մեկ կարագ.

Մեղըով, կարագով եղա տղեն կ'իրըցուց,

Պախից մինչիվ իրիք տարի:

Զ. Դավթի մանկական չառաքումները յիվ ժողովրդի գծգռնությունն ու գանգառը

Իրիք տարով հիտ՝ տղեն ելավ,

Մանչ քաղքին կան կը կան:

Ետուր երած բան թնչ կը.—

Մանչ քաղքին կան կը կըներ,

180 Ինչքանդար ութ տարեկան, տաս տարեկան տղա կըներ՝

Կ'առնեն խատ ուր, կ'երթեն խաղ ենիւմ.

Տիր մ' ել կանցին, ճան կը խաղին

Տաս տասվ' երկու տղի խիտ.

Տղեք տաս տարեկան ին, ութ տարեկան ին,

Ձինք իրիք տարեկան ի:

Ճանի վերա կռվըտան.

Վիր թիվ ետու ձեռ, թիվքիր թռան.

Վիր վուտքիր իտու, վուտքիր կուտրան.

Իրիք տղի թիվ թռավ.

170 Իրիք տղի վուտ կուտրավ:

Ելան, դարձան տուռ, գանգատ երին,

Իրանց խուռ, մոր ասին.

— Մեկ հեթը՝ մ տղա կա Մարամեղիքի տուռ,

Ենիկ երավ, վոչ մե վուտքիր կուտրավ, մի թիվքիր թռավ:

Եդունց խերիր կանցին,

Մատ Մարամեղիք գանգատ երին:

Մարամեղիք շատ ըռըկավ,

Ելավ ձեռ ետու, տղեն տը սպաներ.

Մեր չիթուղ, ըսաց.

180 — Տղայ ի, բանը՝ ֆեմ չենի:

Եդ որ եդենց ընցավ:

Մեկեւ որ ելավ, մոր ըսաց.

— Մը՝ թըղնի, երթա, ճծիրու խիտ խաղա:

Մեր խիտուն ելավ, տուռ վար Դավթին շինից,

Եսաց. «Տենն չըլնը՝ տուռ»:

ՉԴավթիք քինուկ եթուղ մանչ տան,

Տուռ շինից վերա, կինաց:

Ճաշու վխտին ակխավ, ելավ ձեռ եթալ,

Տուռ շիմքով, սարդարով թռավ, եկավ:

190 Ելավ տուռ, կանչից, ինկիրտանք ժողովից, կանցին բախչեն:

Բախչեն վոր կանցին, իպի, ինչ երավ Դավթիք.—

Ձեռ եթալ, մեկ սպնդրի ծառ կոռից,

Ձեռ իպի գետը՝ն, կանչից.

— Տղեք, խեծնինք վար ես ծառին, ինչ լավ բան ը:

Վոր խեծան վար ծառին տաս-տասնըխինգ տղա,

Դավթին եր, ենդեղեն զծառի ծեր բաց իթուղ.

Ծառ կանգընավ, գողեք եթալ,

- Ամեն մեկ փուղան ընկան,
 Իրիք խատ մեռան, մնացածներն ել,
 300 Վճր գլխի կուտրավ, վճր վուտ կուտրավ, վճր մեջք կուտրավ,
 Բիրադի բիրինդար ելան,
 Բիրինդարքիր ժողվեցին,
 Ամեն մեկ ուր խոր տուն տարան.
 Մեռածքերն ել տարան, մըզկիթը՝ տուռ դրին,
 Հիրիկուն ենունց մալլեն եկավ.
 — Ես ինչ սարըրով ես մարտիր մեռած.
 Մըզկիթը՝ վոքիլ եկավ, եսաց.
 — Մեկ հեթըմ տղա գո՛ր Մարամեկիքի տուն.
 Եսա երկու տիր մի ճժիր խաղալու տեղ սպանից:
 310 Մնդեխեն կիրից Մարամեկիքի խամար.
 «Յան եղա տղեն կը սպանիս, կը կուրուսիս,
 Յան մինք կ'ըլնինք, մի տնիր կ'ավիրինք, երթանք»:

Ծ. Մարամեկիք փորձում և Դավթիճ կրակով քեզ վռսկով

- Հիրիկուն Մարամեկիք եկավ տուն,
 Մալլը՝ թուղթ կարտաց.
 «Իրիք մի՞ծ մարդու տղա
 Եղա հեթըմ սպանիր ի.
 Յա ենի կը սպանիս, վերչացըցիս,
 Յա մինք մի տնիր կ'ավրինք, երթանք»:
 Մարամեկիք զթուր քեչից վա՛ր Դավթին, եսաց.
 320 — Տը սպանիմ, իմ խաց ջու՛ր կուրուսից.
 Իս մեկ հեթըմ տղի հարով
 Մեկ քաղաք չըմ ավիրի:
 Մեր ելավ դեմ կանգընավ. — Գո՛ր չսպանիս:
 — Բվե նավե, տ սպանիմ:
 Մերն եսաց. — Եդիկ ֆեմ չենի,
 Երեխայ ի, եդու սպանիլ մեխք ի:
 Մարամեկիք եսաց.
 — Տղա չի, խելք կը խասնը,
 Ամա խաստակուղ ի, կաստը՝ կը սպանը՛:
 330 — Ա՛յ վորտի, վոր կաստի ի,
 Ընինք բիրինք, փորձինք:

Ծնաց.— Մարե, ի՞նչիս տը փորձինք:

Ծնաց.— Խլիսունն իս կ'ըլնիմ,

Մեկ չանախ կրակ կը լցնիմ, մեկ՝ վոսկի,

Կը դնինք հեռջիվ տղին:

Թի ձեռ ետու, վոսկին առից՝ խելքով ի, սպանը՝

Թի վոր կրակ առից՝ տղայ ի, խելք չկտրը:

Խլիսունն ելավ իպի,

Զկրակ, ըզվոսկին իտի հեռջիվ:

240 Տղեն իրիչկից, տեսավ՝

Երկու բան կը պսպղա.

Ձեռ պարզից, ըզվոսկին պտի վերուցեր,

Աստծու հրամանքիվ կրակ կպավ մատ.

Մատ քեշից, իտի բերան,

Լեզուն երիցավ, թլոր ելավ,

Անուն դրին Թլոր Դավիթ:

Մեր եսաց.— Վհրտի, տո՛ւ տեսմբ,

Վոր տղայ ի, ֆեմ չննի:

Գ. Դավիթը բռնում է Մարամելիքի հալը. Մարամելիքի վախը Դավիթից

Մարամելիք եսաց.— Աբա, ի՞նչ բան ենինք խիտ:

250 Մեր եսաց.— Ինչ կ'երթաս հոլ կը խաղաս,

Քոն ախպերն ել տար ենդի, խաղ ենա.

Քոն աչք պախը՝ վերա,

Վոր խատ տղենիրուն կռիվ չննի:

Ծնաց.— Մարե, խատ ձի կը տանիմ,

Ամա զինք խաստակհուզ ազգ ի,

Վախանքամ, մեկ պատիճ ըիրի միր գլթի:

Մեր շատ աղաչից.— Քենե մուննաթ ըմ կ'ենիմ,

Քոն ախպեր խիտ տանիս:

Ելավ, մոր խաթըլ չկպավ.

260 Մոր խաթըլ պախից, առից, տարավ.

Առից, տարավ, իտի մեչ մեյդընին:

Դավիթն եր, զինք խաստակհուզ ազգ եր,

Մտավ, նստավ հոլտուն:

- Ենկանդար ազաչից ախար, չլաւ.
 Վոր չլաւ, ընդկաւ.
 Վոր ընդկաւ, եսաց.
 — Կերթամ, ենդեխեն զհոլ կը զարկիմ՝ մեկ տիբ սպանի՝
 Զինք կինաց, հոլ առից, եթալ, եսաց.
 — Զարկիմ, մեկ տիբ սպանվը՝, մնա ուր տեղ:
 270 Ենդեխեն վոր հոլ եզար՝ տը կընր հոլտուն,
 Դավիթ զձեռ իտու, զհոլ դարձուցից,
 Իրիք խարիր ձիավուր փերիզ-փահլիվան սպանից:
 Եդ ավուր ուրախութիւն, խաղ, ուտիլ, խմիլ բազլըցին:
 — Աբա ինչիս ենինք, ինչիս չենինք:
 — Տը սպանինք զԴավիթ:
 Ասին.— Եստեղ մը սպանը.
 Տար մատ քոն մեր, նուր սպանը:
 Որ կեսոր եր. առին զԴավիթ, եկան տուն:
 Մեկել յանեն ենուր մալեք, ախընդէր եկին,
 280 Եդ իրիք խարիր ջամդաք տարան, զընըցին:

7. Մտածելիքդ պատկերում ե սպանել Դավիթն. սա կազարւմ
 ե փերիզներն յեզ մեկի եւս վերադառնում Սասուն

- Մարմելիք զԴավիթ առից, տարաւ ուր տուն.
 Եսաց.— Մարե, տոն զիմ աչքիւր կուրցըցիք,
 Մանչ իմ ազգուն զձը սիվիրիս երիր.
 Մարե, եսա տիր տը սպանիմ:
 Եսաց.— Ա՛յ վորտի, վոր տոն տը սպանիս,
 Եսաց, երկու փերիզ գնդե,
 Տոն չսպանիս, մեխք ինկնի քոն վիզ,
 Տի խիտ, թըխ տանին ուր խերանական երկիր,
 Մուրադ-Ջոնու բերան,
 290 Խանին վար Բաթմանա կարմնջին,
 Վիզ կտրին, թալին գիտ:
 Երկու փերիզ*, առին զԴավիթ, եկան:

* Ա. և Բ. վարիաններով յերկու փերիզներն են՝ Բաթման Բազեն և
 Ճարգախար Գանին: Գ. Ո.

Դավիթն ի, ել փերիզքիրունչ ականջ չենը.
 Մեկ լուր կը տեսնա, կը սպանը.
 Մեկ լրպըստորակ կը տեսնա, կը զարկը՝, կը սպանը՝.
 Ականջ չենի փերիզքիրունչ,
 Փերիզքիր ճամբխի խիտ կը քելին,
 Եդիկ ճամբխեն տոնս կը քելը՝,
 Շատ եկան, քիչ եկան,

- 300 Մուրադ-Չոբու բերան. խասան.
 Ենդեղ կանգնան երկու փերիզ,
 Վըր Բաթմանա կարմնջին.
 Դավիթ հիտիվանց եկավ, խասավ.
 Պասավ, տեսավ, վոր երկու փերիզ,
 Վար կարմնջին դադրած ին:
 Դավիթ եսաց.— Տո՛ք ի՞նչ աբով եդա տեղ դադրիր եք:
 Եսաց.— Խուզո՞ղ-արեվուդ կուրբան կ'ըլնինք,
 Տո՛ւ երեսայ իս, վախենանք՝ մեկ բնլե մ' կա՛,
 Հեռջիվ զքի կ'ընցըցինք:
 310 Եսաց.— Ջանըմ, տո՛ւ կանգնիր եք,
 Ընձը՝ կը թալեք գիտո՛ւ—
 Տղեն հիմաստուն եր, հիմացավ:
 Տղեն եսաց.— Տո՛ւ քելըցեք,
 Ջկարմունջ ընցեք, իս հիտիվ տը կամ:
 Ասին.— Չե, մեկ ընցնը՝, մեկ կենա հիտիվ,
 Վոր տո՛ւ չվախանաս:
 Եսաց.— Վոր անցկուն ի, թըխ ձե խոսք ըլնը՝:

- Ինչ Դավիթ խասավ կես կարմնջին,
 Հառաջ մարգ դարձավ վերա,
 320 Հըտին մարդն ել խասավ,
 Ձեռ թալիցին Դավիթին,
 ԶԴավիթ տը զինին, թալին գիտո՛ւ.
 Դավիթ մեկ ձեռ եթալ, մեկ փերիզ բռնից,
 Մեկն ել՝ զմեկ բռնից.
 Բըռնից, իտի կարմնջի վերա,
 Ձեռ ետու, ջեբեն տանակ եխան,
 Երկուան ել տի զիներ:
 Են մեկ եսաց.— Իս վոր կամ,
 Գո՛ւ խոր դաստախանը՝ վերայ իմ ճուլացը՝,

- 880 Դու խոր բացն իմ կիրիւ,
 Են մեկեւ հասց.— Իս վոր կամ, իմ սոյ աբար ը,
 Իս Մարամելիքի խոր հըռջիվու մարդն իմ.
 Մարամելիք զինք ուր բերնով հասց,
 «Տարեք ենդեղ, զինեք, թալեք գիտ»:
 Դավիթն եր՝ մեկ իթուղ.
 Արար սպանից, եթալ գիտ*
 Փերիզ հասց.— Վոր տուն եղա մարդ իս,
 Ծղա հունար քնւ փուր կա,
 Դանի վոր սաղ-կենդանի իմ,
- 840 Իս պտի քի խըզմաթքար ըլնիմ,**
 Ելան եկան Սասմա սնոր:
- Ձենով Հովան ելավ,
 Դուրբինք իտի աչիչ,
 Իրիշկից ուր ճամբախ.
 Իրիշկից, տեսավ, վոր մե փերիզ կը կա,
 Մեկ տղա ել հիտիվանց կը կա,
 Ճամբխեն տուն կը քելը:
 Ինք ուր կնկան հասց.
 — Ա՛յ կնիկ, իլի տեղ շինի,
 860 Մեկ տղա ծուռ-ծուռ ճամբխեն կը քելի,
 Ճամբխեն տուն կը կա.
 Ենիկ մե Ծուռ Դավիթն ի, եկավ:
 Խրոխպեր ելավ, զգլիս պագնից,
 Շատ ել ուրախացավ,
 Փառք իտու Աստըծուն.
 «Փառք անմախ թագավորին,
 Միւր տղեն ելավ, ուր խոր տեղ աը բռնը՝»:

8. Դավիթը հախարդ

- Խլիտուն Ձենով Հովան ելավ,
 Գեղական բարհավից, հասց.
 860 — Իմ ախպոր տղեն իկիր ը,

* Ա. և Բ. վարիանտներով յերկուսին ել ներում ե: Գ. Ս.

** Ա. վարիանտով փերիզները շան լակոտի աբյուն են խմեցնում Մը-
 բամելիքին Դավթի աբյուն տեղ: Գ. Ս.

Նախիր մարդու չտիք,
 Ես տարիս իմ ախպոր տղին տ'ենիմ նախրուրդ*
 Խլիսուն քաղցըցիք բիրադի խոսք տվին,
 Վոր պտի բռնին նախրուրդ:
 Խնչ լոնս բացվավ, ելավ, եսաց.
 — Դավիթ, եսաց, քեզի բռնիր իմ նախրուրդ.
 Հըմեն մեկ տավրի գլոխ
 Մեկ կուտ կուրիկ, մեկ կուտ ցուրին միգի հախ կը տան.
 Շաբթեն մեկ անգամ ել,

370 Քաղցի բոլորին ի, տուն մեկ խաց կը տան.
 Կերթս պախը՝ տավար, թի չիս կերի:
 Եսաց.— Ենենց պախիմ՝ ծաղկը՝ պես.
 Արխային, խլիսուն, տ'երթամ հեռջիվ:
 Ամա, խրոխպեր, իս պիպիկ իմ,
 Մեկ ջուխտ ըմ սոլ ընձը խամա կը տաս կարի:
 Եսաց.— Ես սհաթիս կ'երթամ, կը տամ կար:
 Են սհաթին ելավ, կինաց,
 Զուխտ ըմ սոլ ետու կարիլ,
 Իպի, իտու տղեն.

380 Տղեն առից, խազավ:
 Խրոխպեր եսաց.
 — Վարտի, խլիսուն զնախիր կը տանիս
 Ստամա սարի հիտիվ՝ չայիր.
 Մըվտակ քար կա, սըվտակ քարի տակ հախպուր կա.
 Են հախպրի վերա կեսուր կը բարհավիս,
 Իս քեզի կեսուրին խաց կ'առնիմ, կը կամ:

Խլիսուն Դավիթ խազավ զսուրի,
 Զնախիր առից, տարավ սար.
 Մեկ սպնդրի ծառ ել քեշից,

390 Ետի վար ուր թիվին,
 Զնախիր կը քեշի:
 Նախիր եխան սար, տեսավ,
 Վոր արջի, կելի, ասլանքտիր, կափլանքտիր փախան.
 Խնչ Դավիթ վուտ կը զարկեր գետը՝ն, գետը՝ն, կը դնգեր,

* Ա. Կարխանով՝ Նախ, գտնաբերած և գտնուած և ապա Նախրուրդ: Գ. Մ.

Եսու ձենեն արջիւր, կելիւր փախանւ
 Դավիթն ել ինկավ հիտիւքիւր.
 Վորու խասավ՝ եզար, ժողվից.
 Ինչ արջ կընէր, կել կընէր, ասլան կընէր,
 Ժողվից, իպի մսնչ նախրին, խառնից զնախիր:

**Գ. Դավիթի ընկեր ճախրորդը, ցաւման ժամը, հաւիտան
 յեւ ավազակները**

- 400 Ճաշուցին զնախիր ժողվից, տարավ Հայեր
 Սըվտակ քնրի տակ վար հախպրին.
 Տեսավ, վոր չոկ գեղը՝ նախրուրդ մ' ել
 Տավար բիրի ենդեղ կ'երըծա, եսաց.
 — Ա՛յ նախրուրդ, եսաց.
 Արի, իս տու ախպեր ընինք:
 Երկուս ախպեր ելան.
 Դավիթ եսաց,
 — Իս քնդցած իմ, ինչ տ'ուտինք:
 Նախրուրդ եսաց.
- 410 — Դավիթ, միւր գեղ սասման ժամ ի.
 Վոր տու քնդցած իս, առ կաց իմ աավար,
 Իս երթամ, ճաշ պիրիմ՝ ուտինք:
 Դավիթ եսաց.
 — Ձե, տու չըս կերը ճաշ պիրը, իս կ'երթամ.
 Տու տավար պախը, իս երթամ, առնիմ, պիրիմ:
- Դավիթ ելավ կինաց են գեղ.
 Խասավ, տեսավ, վոր քնուսուն լուկ խրիսայ ի դրած.
 Եսաց.— Ա՛յ Զանըմ, քիչ ըմ խարիսա տվեք, տանիմ,
 Իս, իմ ընկիր ուտինք:
- 420 Ժամխար կանգընավ, եսաց.
 — Ա՛յ վորտի, դնդրը՝ պատարագ ըլնը՝,
 Համ կուշտ կի, համ առ, տար:
 Եսաց.— Ձե, իս լազն իմ, մկն կը տանիմ.
 Նախիր կ'երթա խախի զիանքտիր:
 Վոր չտվին, Դավիթ եզար, մեկ լուկ խրիսա եխան,
 Մեկ պղինձ ել յեղ, առից, կինաց նախրչու մուտ.

Տեսա՛մ նախընտրելիս ենդեղ կը լա.

Եսաց.— Զանճմ, ինչի՛ կը լաս:

Եսաց.— Կը լամ, եսաց, տաս դիվ եկան:

480 Տաս խատ իզ իմ տավարքիրուց առին, առաւան:

Եսաց.— Հայդի, թըղ հրիսեն մնա եստեղ,

Յես երթամ, տավարնիր առնիմ, պիրիմ, նուր կ'ուտինք:

Եդիկ մնաց. ինք ելավ, հիտիվ դիվիրուց կինաց.

Կինաց, ելավ սարի գլխի:

Տեսա՛մ դիվիր գտաս իզ գինած, կտրտած,

Լցած մանչ տաս կանթեն պղինձ՝ կ'իփին:

Են սհաթին խասավ, տաս դիվու գլխի կտրից,

Ելավ ձեռ ետու գպղինձ՝

Միս մեչ հալա կեսափիփի, առից, վիրուց,

440 Տարավ են գեղը՝ մեչ՝ կաշին ել խիտ.

— Առեք, եսաց, եսմ մեծ պղինձ

Ձի պստիկ պղնձի փուխ.

Եսա միսն ել ձի խրիսը՝ փուխ, ինչ իս տարիր իմ,

Կաշիքն ել շիվարնիր թըխ խագնին իմ խերը՝ խամար:

10. Ձեռնով Հովաթը հաց ե բերում Գոմքից

Դարձավ, եկավ մատ նախրուրդ.

Տեսավ, վոր խրոխպեր խաց առիր, իկիր ի:

Խրոխպեր, վոր գատնու իրիշկից մանչ նախրին, վախացավ:

Տեսավ, վոր՝ քանի արջ ըմ կա, կեկ ըմ կա,

Ասլան կա, կափլան կա՝

460 Բիրադի ժողվի մանչ նախրին,

Բարհավի, տվի վար հախպրին:

Խրոխպեր կանչից.— Դավիթ, երի քու խաց առ, աւար:

Միրացիր իմ, չըմ կերի պիրի, խասըցի մատ քի:

Դավիթ եկավ մատ խրոխպեր. եկավ, եսաց.

— Խրոխպեր, ինչ եղան սիվ տավարքիրն ին,

Ինչ եղան կարմիր տավարքիրն ին՝ լավ ին.

Ինչ եղան բոգ տավարքիրն ին, եղան պետ տավարքիր՝

Շատ ծուռթին կ'ենին, ընձը՝ կը չարչրին:

Խրոխպեր ծըծղաց, եսաց.

480 — Են ինչ շատ կը փախին,

- Զեւր, հսաց, վոր ճարտարվին՝
 Դավիթ սուրբ վիրուց,
 Եթաւ հըռջիվ խրոխպեր, հսաց.
 — Խրոխպեր, իս քեզի ասը՝
 Ենենց սուլ ըմ կարը՝,
 Վոր մեկ տարի դադրի իմ վուտ:
 Եսիկ խլիսուն խագիր իմ,
 Զուր ճաշուն կտրտվավ,
 Ել կտուրքիր վոտս չդադրը:
 470 Զենով Հովան միտք վե հսաց.
 «Քո տուն ավիրվը՝,
 Իս պողպըտե սուլ հոռւ կարիլ,
 Մհաթ ըմ հոռւ վոտ՝ չկանգընավ՝:
 Դավիթ հսաց.— Խրոխպեր, դե, իլի երթանք,
 Ճաշ իմ պիրի, կի, կինն:
 Զենով Հովան, նախըրդ զճաշ կերան, Դավթին չմնաց.
 Վոր Դավթին չմնաց, հսաց.
 — Խրոխպեր, տարտակ աման տո՛ւ, տանիմ ախրուջ,
 Իս ել ենդեղ կ'ուտիմ:
- 480 Ելավ, զաման իտի վար թիվին՝ պղինձ խիտ,
 Առավ, տարավ սասման ժամու տուն,
 Թասլիմ տերտուրուջ երավ:—
 Գեղական հերտըվցած ին՝
 «Վոր են տղեն տեսնանք, շատ կը ափինք»:—
 Տարավ ենդեղ ըզաման, ըղպղինձ,
 Ետու տերտերին, հսաց.
 — Տերտեր, ճաշ տվեք՝ իս ուտիմ,
 Են տարած անջախ իմ խրոխպեր, նախըրդ կերավ:
 Տերտեր եկավ, հսաց.
 490 — Ես տղեն ձեն չտեք,
 Մի* աման համ տարավ, համ դարձոց, առից, իպի.
 Խաց ել կը տեք՝ ուտը՝, ըլնը՝, երթա:
 Գինաց, նստավ, երկու լոկ ել զինք կերավ.
 Ելավ եկավ մոտ խրոխպեր:

* Մեր. եմբ.

**11. Ձեռնով Հովանի նախազգուսացումը յեվ Դավիթի կոնյը
նախիրը բազմացնելու մտած**

Ձենով Հովան զարձավ, եկավ դախ տուն.

Եկավ, զալալին հսաց.

— Կանչը՝, համեն մարդ ուր զարգըխնիր շինը՝,

Ուր հերտըսնիր կալնը՝,

Քանի տավար չեկած.

300 *Վոր տավար կան, կելիր, արջիր,*

Ալանքտիր, կափլանքտիր,

Բիրադի խա տավրին տը կան,

Շուռ առնին քաղքի մեջ.

Ով վոր տեսնա՝ սիրտ կը պատըռվը՝, կը մեռնը՝.

Դարգախնիր շինեք, չուր մութ կը տա:

Վոր մութ իտու, սարը՝ ջանավար կը քաշվը՝, կ'երթա սաբ,

Նուր կ'ըլնեք, ձի տոնիր կը պացեք,

Ձի տավարնիր կը գռմեք:

Հիրիկուն Դավիթ նախիր ժողվեց, առից, իրի:

310 *Քաղքցիք բիրադի*

Տոնիր, զարգըխնիր շինիցին,

Հերտըսնիր կալնիցին,

Ել մարդ տուն չեկավ:

Նախիր իրի, լցվավ քաղաք:

Դավիթ կանչից հսաց.

«Բաց երեք ձիր տոնիր, բաց երեք.

Վիր մեկ եր, երիր իմ երկուս.

Վիր երկուս եր, երիր իմ ութ.

Վիր տաս եր, երիր իմ քսան.

320 *Վիր քսան եր, երիր իմ քսնսուն.*

Վիր քսնսուն եր, երիր իմ հիսուն.

*Վիր հիսուն եր, երիր իմ խարիր».**

Մարդ զտոնիր չեբաց:

Դավիթ տժարացավ, կանչից, հսաց.

— Ո՛վ Աստված, քի կը կանչիմ,

* Յերգ և: Գ. Մ.

Վոր ինչ խալալ ը, եստեղ մնա,
 Վոր ինչ խարամ ը, դառնա ուր տեղ երթա:
 Խարամքիր չոկվան, կանցին.
 Խալալքիր մնացին,
 550 Տերվանք ելան, գոմիցին:

12. Դավիթը գառաճարած

Դավիթ ելավ կինաց ուր տուն:
 Եսաց.— Խրոխպեր,
 Մեկ սող ել տվի՛ր իս կարիլ,
 Վոր խագնիմ, տավար տանիմ:
 Եսաց.— Վհրտի, քոն նախրի հախ առնիմ, տամ,
 Անջախ ջուխտ ըմ սող ել տամ կարիլ:
 Վոր եղենց տ'ենիս, նա նախրի խիտ կինա,
 Նա քիզ ել սող ըմ տամ կարիլ:
 Խլիսուն զքի տ'ենիմ գաննարած.
 540 Տոն չըս կերի նախրչութին ենը:
 Խլիսուն ելավ կինաց, բարուշավ.
 Գաննիր ժողվից, խի Դավթի խիտ:
 Խլիսուն ելավ, առից, կինաց սար.
 Սար վոր տարավ, խասըցուց, խրոխպեր ետաց.
 — Իս ճաշուցին խաց կ'առնիմ, կը կամ:

Դավիթ ելավ, զգաննիր քիչից, տարավ, եխան սար.
 Գաննիր ենդեղ մնացին:
 Ետուր վոտաց ձեն վոր ելավ,
 Քանի մ' վոր եղան սար ու ձուր
 550 Լպտարակ կըբեր, աղվիս կըբեր, կուզ կըբեր, կոռորաչ կըբեր,
 Բիրադի ոխտ սարը՝ դեն ժողվից,
 Իլից մանչ գաննիրուն:
 Վոր իլից մանչ գաննիրուն՝ շատ ել նեղացավ:
 Տեսավ՝ են յանեն խրոխպեր խաց առից, իրի:
 Եսաց.— Դավիթ, քոն հալ ի՞նչիս ի,
 Գաննիրու խիտ ճամբախ կերիս երթամ:
 — Խրոխպեր, եսաց, կարմիր գաննիրու խիտ,
 Եղան սիվ ուլիրու խիտ լավ ճամբախ կ'երթամ,

- Համա մեկիլնիրու խիտ,
 560 Եղած բող ուլիր, սըվտակ ուլիր,
 Եղած հերկենականջ ուլիր՝
 Ջիմ խողին անկիրող առին,
 Ենքան ձի կը չարչըրին:
 Եսաց.— Զար, զար, խրատը՝
 Ինչ լպստրակնիր, աղվիսնիր
 Կը փախին, գանձիրուց կ'ըլնին,
 Մեկ սպնդրի ծառ ինչ կը զարկի,
 Կախ ըմ քսան, իրսուն չուռ կը տա գետըն:
 Եսաց.— Երբծա չուր հիրիկուն,
 570 Հիրիկուն ան, բի տուն:
 Խրոխպեր ելավ դարձավ տուն:

Դավիթ լպստրակնիր, աղվիսնիր, կուզիր
 Ժողվից, առից, իպի, լից մանչ քողքին:
 Քանգքիք ելան չոկըցին ուրանց գանձիր, տարան:
 Ամեն մեկ ինչքանդար կպեր,
 Լպստրակ, աղվիս, կուզ՝ տարան խիտ:
 Լպստրակ զինիցին խատ ուլիրուն, կերան:
 Աղվիս, կուզ երին քուրք, խագան:—
 Են վըխտեն լպստրակն ել չուր մկա ել
 580 Հա կը զինին, հա կ'ուտին:
 Աղվիս, կուզ կ'ենին քուրք՝ խագանին:

12. Վարդապետ. տառառ Գառավը լիվ վարդապետ

Ձենով Հիվան եսաց.
 — Դավիթ, տոն ել ինչ տ'ենիս.
 Եսաց, քի մեկ տիրկավուն կ'առնիմ,
 Երթաս, նեճիր ենիս:
 Եսաց.— Խրոխպեր, եղիկ լավ իմ բան ի
 Դավիթ առից, կինաց նեճիր:

* Բ. վարդապետը Դավիթ նախնու թոռնից ու գանձարած թոռնից հետո
 կարգով ե պիտի լի ծածուկ Գառավի տրտում վարդապետը պա-
 րագում: Գ, Ե, Զ.

- Առից, կինաց Պառվու կորկի մեչ,
Առից լնւր սպանել:
- 300 Մեկ արտ կուրիկ Պառվուն տրուրից:
Պառավ ելավ կինաց,
Տեսավ, վոր Դավիթ զկուրիկ տրուրիւր ք.
Շատ ըռկավ, հիշունց իտու.
— Դավիթ, կիրոյս քի տանի, մախս քի տանի.
Իմ ապրուստ են մեկ արտ կուրիկն եր,
Են ել վնր ձի կտրիցիւր:
Իլի, կինա քն խոր նեճրի սար,
Վերու ոչխար կա, մարալ կա, խաղալ կա,
Սղանճ, բի, քի խամար ապրուստ երա:
- 400 Եդ քի խամար ապրուստ չի,
Իմ արտ կը տրուրիս:
Դավիթ եսաց.— Պառավ,
Խուզուդ-արիվուդ կուրբան կ'ըլնիմ,
Վորտեղն ի, ընձը շանք տու:
Եսաց.— Կինա մատ խրոխպեր.
Ձենով Հնվան քի կ'ասը:

- Ելավ, լալելեն կինաց մատ խրոխպեր.
— Խրոխպեր, իմ խոր նեճրի սար ընձը շանք աք տաւ:
Խրոխպեր եսաց.
- 410 — Այ վորտը, քն խեբ ինչ մեռիւր ի,
Մարմանիք մի մոտեն են սար խլիւր ի,

* Դավիթ այստեղ Ա. վարեմանում յերգով դիմում է հարեղադրք.

«Եւրաթ խրոխպեր, խեբ շունիմ, երս խեռութիւն,
Երս խեռութիւն.
Սիվ սարն իմ տընիւր, բալաք բուրջ պնլուր,
Բալաք բուրջ պնլուր.
Վով ուր Ասոված կը սիւրճ երթանք սենր ենիւն,
Երթանք սենր ենիւն»:

Այս յերգը մեր խնդիրքով ձայնագրել է շնորհունակ Սոզման սարկա-
վազը. ընթերցողը կտրող է դանել ժողովածուիս վերջում (յերկրորդ գրքույ-
կում): Ա. վարեմանի պատմողը բոլոր յերգերը նույն յեղանակով եր յեր-
գում: Գ. Ս.

Սոզման սարկավազը Կոմիտասն է: Ձայնագրված այդ կտորները պետք
է լույս տեսնելին Գ. Ս.-ի «Փշրանքներ»-ի վերջում, բայց շտապագրվելու և մ. բ.

Զինք կ'իխշի երթա:

Եսաց.— Խորխապեր, տո՛ւ ընձը շանք տու,

Վոր կան, թըխ ընձը սպանին, քի չին սպանը՝:

Եսաց.— Վհրտի, խլիսուն, եսաց, ֆանք,

Մեկել որ երթանք, տեսնանք:

Խլիսուն Դավիթ ելավ քինուց.

Ելավ կինաց, Պառվուն եսաց.

— Ա՛յ Պառավ, եդ Մարամելիք Խնչ բան ը,

620 Են գո Մըսրն ի, Խնչ բան ունի իմ խոր նեճրի խիա:

Եսաց.— Վհրտի, վոր տո՛ւ կտրիճ ըլնիս,

Ենիկ քո՛ւ խորն ի, չկերի զոռով խըլը՝:

Մեկ որ ընցավ, մեկել որ ելավ,

Խատ խորխապոր ընկավ ճամբախ, կանցին.*

Կոցին, ելան խոր նեճրի սար:

Եսաց.— Դավիթ, եսիկ քո՛ւ խոր նեճրի սարն ի,

Հառաջ, քո՛ւ խոր վխտին

Եսն սարի պո՛ւլո՛ւր բադան ինք քանչ.

Մկա Մարամելիք եկիր ի,

630 Զբադանքտիր քակիր ի,

Զվերու ոչխար, մարալ, ինչ վոր կա,

Կը կան, կը թալնը՝, կը լոխպը, կը տանը:

Ընդուցա հիտ ելան,

Սարիր կան եկան, շանք խոռու

Որ վիրանքտիր մթնավ:**

Ելան պառկան մանչ սարին, քինան:

Դավիթ քինավ.

Խորխապեր ալախ չտարավ, հաշիյար ֆաց.

Ելավ իպի Դավթի անթարու փեշ

640 Եթը՛լ ուր տակ, պառկավ վերա:

* Ա. վարիանտով Զենոդ Հովանն ու Դավիթը ժողովրդի հետ միասին են գնում Սեփ ուր վորս անելու Գ. Ս.

** Ա. վարիանտով Դավիթ ժողովրդից բաժանվում է, մենակ սկսում է պաշտել. Դավիթ մանում է «Բալաք բուրջի»-ի մեջ. Աստված հրամանով նորա առաջ բացվում են գոնեքը: Դավիթ ներս է մտնում և վռնկու, արժաթի շեղ-ջերի հետ անանում է «ժամու խանդիրձնիք, անդին թագիր, անդին բուժմու-նիք, անդին խաշիք, անդին շուքշուռներ, վռնկեկուզ ավեարանքտիր»: Գ. Ս.

18. Մարտար Վաճիթի վերաօրհնումը

Դավիթ ակախավ, իրիշկից.

Գիշիրվան կեսին Սասմա սարի գլին

Տեսավ, վոր լուս կամար կանգնիր ի,

Դավիթ զինք ելավ, հսաց.

«Ո՛վ Տեր Ասաված, թի վոր խրոխպերս վիր խանիմ քինուց,

Տ'ընը, տ'ասը՝ Դավիթ վախացավ, ընձը՝ վիր եխան.

Վոր չխանիմ, իմ անթարու փեշ ենու ակեն ամու չի կնձ:

Եխան դտանակ, եթալ, զանթարու փեշ կտրից.

Մնաց խրոխպոր տակ անթարու փեշ:

460 Կաստ երավ, դախ լուս կինաց.

Կինաց, խասավ վար լուսուռն.

Տեսավ, վոր ենդեղ միծ, հանգին մարմար քար կա.

Մարմար քարի կեսն ճղվիր ի, լուս մեշեն կը բուխա:

Գիշիր. եց. ելավ, իրիք ճղից քանդուր քարին:

Դարձավ, եկավ մա խրոխպեր.

Տեսավ՝ խրոխպեր ակախիր ի,

Իլիր ի քինուց, նստիր ի*:

Եսաց.— Դավիթ, տու դո՛ւր եր կանցի:

Եսաց.— Իրիշկը՝, խրոխպեր,

460 Են լուս կը տեսնաս, հսաց.

Քենե կ'ուզիմ իրիք խարիր ուստա,

Իրիք խաղար փալա, ռենջբար,

Վոր պիրիս, հսա շարթուն վերա բանին,

Մարտար Բանձր Աստվարածին շինին:

* Ա. վարխանավ Դավիթ այս յերգն և ասում հորեղբորը զարթեցնելու համար.

«Խեբախուք խրոխպեր, խեբախուք խրոխպեր, վիր իլի,

Մարմար քարն ի բացվի, լուս կամար մեջ կը փայլի»:

Իսկ Բ. վարխանում այս յերգն և ասում.

«Խեբախուք խրոխպեր, վիր իլի.

Խեբ չունիմ երա խեբուքին.

Տու քու անուշ քինուց վիր իլի,

Հասոր ամ զը խաժա երա խեբուքին.

Մարմար քար բեկվիր,

Հուսն ի մեջ գաղբերն: Գ. Ս.

- Են սհաթին խրոխպեր եջավ քաղքը՝ մեջ.
 Իրիք խարիր ուստա իպի,
 Իրիք խազար ել փալա, ունջբար,
 Ատից, իպի, իտի վերա:
 Շինիցին չուր շաբաթ որ,
 470 Շինիցին, գըլխիցին:
 Շաբաթ որ եկավ, եսաց.— Խրոխպեր,
 Քենե կ'ուզիմ քանուուն տերտեր,
 Քանուուն վարդապիտ, քանուուն ել սարկավազ,
 Վոր կան, շաբաթ ժամ որհնին,
 Կիրակի պատարագ մեջ մատուցին:
 Խրոխպեր ենկիսա հազրից, տարավ, ենտեղ իտի.
 Ժամ շաբաթ որ որհնիցին,
 Կիրակի պատարագ մատուցին.
 Բաթմանա Բոնդեն, Շարպախար Քանին ել
 480 Կարազուլ տրին վանքին:

15. Հարկահանուրյուն յեղ խոտառու Պառավը

- Դավիթ ելավ եկավ Սասուն.
 Եկավ Սասուն, ձեռ իտու, մեկ ժանգուտա շեղդիկ աւից,
 Կինաց Պառավու արտ, շաղկամ եր ցանի,
 Պրծավ ինի, շեղալկով քեղվից, կերավ.
 Տեսավ, վոր Պառավ եկավ:
 — Վայ, եսաց, Դավիթ, տոն իմ կուրիկ աբուրեցըր.
 Տոն եկիր, մեկ արտ շաղկամ եր մնացի,
 Իմ ձմրան ապրուստ մեկ արտ շաղկամ եր,
 Են ել վար ձի կտրիցիր:
 490 Մեկ ազար աղջիկ ընձը՝ կըեր,
 Են ել քոն սարբրոն Մարամելիք աը ճամբիւր՝, տանը:
 Եսաց.— Պանավ, եդ ի՞նչ կասայ ը, եդ ի՞նչ կը:
 Եսաց.— Մարամելիք ճամբիւր ի ետեղ.
 Քանուուն բեռ վոսկի կ'ուզը,
 Քանուուն տարվան խարջ մնացը՝ գետըն,
 Քանուուն խատ կոլոտ կնիկ կ'ուզը,
 Տանը՝ երկանք աղան.
 Քանուուն ազար աղջիկ կ'ուզը՝ աբմաղան,

- Քանոսուն հերկեն կնիկ կ'ուզը՝ ուզտ բառնան։**
- 700 *Եսաց.— Պանավ, եղա բանիր վերտեխն ի, ընձը շանք տու-
եցաց.— Գո՛ քն տան կուշտ խարաբա մարաք ըմ կա.
Եսաց, կնքտիր, աղջկնիր ժողվի, երի ենդեզ.
Վոսկին ել խրոխպել զո՛ մաղաղեն կը չափը՝
Դավիթ հսաց.— Պանավ, երթանք, շանք տու-
Եսաց.— Գինս, զո՛ կը տեսնաս։*

**16. Դավիթը հարկ չի տալիս յեվ պատահաբար
հարկահաճեցերից**

- Ելավ կինաց ենդեզ.
Տեսավ՝ խրոխպել ըզոսկին կը չափը՝
Եկողնիր վիճի ի,—մեկ՝ Բադին, մեկ՝ Կուզբադին,
Մեկ՝ Սոդին, մեկն ել՝ Չարխադին ը.
710 Կանգնած ին, Ձենով Հովան կը չափը՝—
Շատ նեղացեր եր, քնտնել եր—
Դավիթ ենդեխեն կանչից.
— Խրոխպել, եսաց, վի՛ր իլի, իս կը չափիմ:
Խրոխպել ելավ, զկոտ իտու Դավթը՝ ձեռ-
Դավիթ առից զկոտ, կթրծից,
Չուրս վոսկի եթը՛լ վար վըռուն,
Փետ իտու, իցկից, տարաակ կոտ եթալ ջըվալ,
Եսաց.— Մեկ,
Մեկ, երկու, իրիք անցկուն երավ.
720 Բադին ըոճկավ.— Եդ ի՞նչ կ'ենիս:
Մեկ չըլլաւրիկ եզար, թիվ թռավ.*

* Ա. վարիտնով Մարամիլիք լսելով, վոր Դավիթ գրավել է Սեվ Եսրը-
նորսդել է Մարութան, նախանձից թշնամանում է Դավթի հետ և մոր կամքին
հակառակ ուղարկում է Կուզբադուն և մի փաշայի յոթ տարվան հարկ պա-
հանջելու Կուզբադին առում է.

*Հի՛սունիմ քանոսուն ազար աղջիկ արմաղան,
Քանոսուն կարճ կնիկ՝ երկանք աղան,
Քանոսուն երկեն կնիկ՝ դա՛մա բառնան,
Կուտեբով վոսկի կը չափիմ ոխտ տարվան խաթի,
Սասում երեւում ալ բերիմ թալանս:*

Բ. վարիտնով Կուզբադնի տեղ Քանեն և գալիս: Գ. Մ.

Սաւաքին ել ականջ, պընջ կտրից.
 Զարխադին, Կուզբադին փախան,
 Զուհար տարան Մարամելիքին:
 Ետունք փախան, կանցին,
 Դավիթ կինաց, զմարաքի տուն երաց,
 Աղջկնիր, կնքտիր տուն եխան:
 Աղջկնիր, կնքտիր որհնութքով կանցին:

17. Կուզբադինը խաբէյալքամբ ավերում է վանքը. ստեղծագործութիւնը քար է բերում. Դավիթը պառակտւում է Կուզբադինի

- Կուզբադին Զուհար տարավ Մարամելիքին, ետաց.
 780 — Մեկ տղա իլի Սավոց ազգին,
 Զմի ճրագ ընցըցուց:
 — Աբա խնչ ենինք:
 Են յանեն ասին.
 — Դավիթն ի, բաշխա մարդ չի.
 Մեկ ժամ չինի Սասմա սարը՝ մեկ,
 Քանսուն տերտեր, քանսուն վարդապետ,
 Քանսուն սարկավագ տրի մանչ վանքին:
 Եսաց.— Կուզբադին, քո թաղարիք տիս,
 Տերթաս Սասմա սար,
 740 Մարութա Բանձր Ասովարածին թալնիս, ավերիս, կանս:

- Կուզբադին ելավ, իրիք խարիր մարդ առից,
 Բիրադի մեկ տարվան պսակված տղա,
 Ժողովից, ելավ կինաց վանքի վերա: *
 Ճարպախար Քանին իլի սար, կինացի նեճիր.
 Բաթմանա Բուդեն ել դարձի, քաղաք եկի,
 Վանք մշմուր մնացի:
 Կուզբադին քնից, կինաց վար վանքին:
 Եղար, սպանից քանսուն տերտեր, քանսուն վարդապետ,
 Քանսունից մեկն պակաս սարկավագ,—
 750 Մեկ սարկավագ ել զինք մանչ շուրիւրուն պախից, չտեսան: **

* Ա. վարիւնտով այժմ գալիս է Քանին. Գ. Ս.

** Ա. և Բ. վարիւնտներով Մարամելիքի մարդիկը զուլ թե Բաթմանա Բուդի և Ճարպախար Քանու բացակայութեան ժամանակ են հարձակվում, այդ

Կուղբադին զըմեն ել սպանից,
Զվանք քակից, զըմեն ավերից,
Ինչ վոր կըեր՝ խուրտից, առից, տարավ:

Մարկավազն ելավ, առից արընթըթախ չապիկ,
Առից, եկավ Սասմա քաղաք:
Սասմա քաղաք վոր մտավ, խարցնից.

— Մե տեր Դավիթ վճրտեղն ի:

Ասին. — Կնցի Պառվու տուն, գինի կը խըմը:
Կինաց, կանգընավ վնր տոան, կանչից.

700

«Մե տեր Դավիթ նստիր ի մանչ սողըրթին*,
Կը խմիր նռան գինին.

Եկին, սպանիցին քանսուն տերտեր, քանսուն
վարդապետ,
Քանսունից մեկ պակաս սարկավազ»:^{**}

Նլ չխանկացավ, եսաց.

— Ժամու խմենկն ի պակաս,

ԹԲ ձեթն ի պակաս,

Տվեք՝ սարկավազ առնը՝, երթա:

Մարկավազ եսաց.

— Նա խունկն ի պակաս, նա ձեթն ի պակաս:

Բորմանկուլթյամբ իրանց սպանած արջի ականջները ցույց տալով յերկու
փերիզներին՝ հավատացնում են, թե Դավթին սպանել են: Յերկու փերիզներն
էրենց տիրոջ մահը լսելով այլևս վաճըր չեն պաշտպանում: Գ. Ս.

* Յերգ ե: Գ. Ս.

** Բ. վարիանտում տիրացուն այս լեզվով է գրվում Դավթին.

«Ափսոս, խաղա՛ր ափսոս,
Սպանիցին վարդապետներ,
Ինչ վոսկը՝ գավազան կը բռներ,
Քարուզ կը տեր ժողովրդին:

Ափսոս, խաղա՛ր ափսոս,
Սպանիցին քանսուն տերտեր,
Ինչ վոսկը՝ սըկին բռնած ձեռ՝
Սրբութին կը տեր ժողովրդին:

Ափսոս, խաղա՛ր ափսոս,
Սպանիցին քանսուն պակաս մեկ տիրացու,
Ինչ ըզոսկը բո՛ւրվառ ձեռ՝
Խունկ կը ծխեր հըռլի՛վ ժողովրդին»: Գ. Ս.

710 Արընըթ շապիկ եխան,
Եթալ հեռջիվ Դավթին:

Դավթիթ ելավ Պառվուռ անթարուց,
Ինչ թոնիր կը խառնին,
Առից, ընկավ մաշ տաշտին,
Կանչից Աստված, կինաց դա՛խ Կուզբադնը՝ ասքար.
Կինաց, ասքարին խասավ.
Խոսավ, ձեռ ետուռ, մեկ սպնդրի ծառ ըմ քեշից,
Իրիք աիր իսուռ պալանդարկ,
Իրիք խարիր ասքար կուտրից:

780 Մնաց Կուզբադին զինք մընակ.
Խոսավ Կուզբադին ել բռնից:
Եսաց.— Իս քու ժամուր բախտ, ընձը՝ չսպանխա:
Վոր չսպանից,
Ելավ, Կուզբադնուռ առամքիր քեշից, փնչից ճակատ: *

16. Կուզբադնի ծագող կանայք

Կուզբադին ելավ կինաց Մարա քանդի քամակ:
Ենդեխեն Մարա խարսնիր, կնքտիր եկան ջուրուռ.
Իրիչկիցին, տեսան՝
Կուզբադին կը կա՛ն են յանեն.
Կնքտիր կանչիցին, ասին.

790 «Կուզբադին ... արերան»,
Ի՞նչ իս իկի լերան-լերան.

* Դավթիթ նորից նորոգում է իմացը: Գ. Ս.

** Ա. իմաստաւոր Կուզբադին Մասուն է հռոնում, Մասուն կանայք
հարցնում են.

«Կուզբադին լերան-լերան,
Մուրուռ բռնիմ, ցեթիմ բերան,
Սգ մաք կ'երթաւ եզինց շորերան»
Կուզբադին ետաց.

«... եք ձեր մի՞ն ու պառկի բերան,
Տ'երթում Մասուն, քանուռն ազջիկ բռնիմ արմաղան», և այլն:
Կանիք ինչ տըցին.

— Հէ, Կուզբադին, առ դեռ, ընկի՛ շեկ աղի ձեռ,
Ձգեկ կը բերիս թալան: Գ. Ս.

Տո՛ւ կ'ասիր՝ կ'երթամ Սասմա քանդաք,
 Քանոսուն աղջիկ բիրիմ արմաղան,
 Քանոսուն կոլոտ կնիկ բիրիմ՝ երկանք ազան,
 Քանոսուն հերկեն կնիկ բիրիմ՝ ուղտ բառնան»։*

Կուզբադին հասց.

«Իս չեր գիտը՝, ենունց նիտիրն ին գերան,
 Ենունց խուտիրն ին կծան.
 Ինչ կը զարկին մարդու ջան,
 Լեջ կ'ենին պատուխան»։

806

Կնքաիր կ'ասին.— Աբա մի՛ր իրկնիր վճրտեզն ին,
 Եսաց.

«Ձիր իրկնիր ինկած ին Լոռա դանչտ, կը խեծան.
 Գնրուն վոր ջրխեղեղ կ'ըլնը՝,
 Ենունց ճուճ ու պուլուր կը բիրը՝,
 Երեք ձե խամար յեղ, չուրթան»։

19. Մարամեղի գորտեպագը, առավոտեմ յով ճամազը Դազլիճ

Մարամեղի գորտեպին խոի աչիչ,
 ԶԿուզբադին տեսավ դատնու.

— Ըհո՛, Կուզբադին կը ծըծղա,

810 ԶՍասմա թալան ի բիրի խիտ։

Կանչից.— Կուզբադին, ադ ի՞նչ իլի քի,

Տո՛ւ ինչի՛ չբիրի Սասմա թալան։

Կուզբադին հասց.

«Իս չեր գիտը՝ քնր եր կապան,
 Իս գիտեր՝ դանչտ եր դուրան.
 Ենունց խուտիրն ին կծան.
 Ենունց նիտիրն ին գերան.
 Եղար, իրիք խարիր մարդ երավ պատուխան»։

* Այս և հաջորդ մի քանի հաղածները, վորոնք չափերաների մեջ են առնված, յերգեր են, թեպետև ծանոթության մեջ այդ չի նշանակված։ Ծ մ բ.

Մարամելիք հասց.— Հնչյոհ,
 320 Կանչեք դալալ կանչիլ,
 Վոր իմ ասքար բիրադի ժողովիք,
 Տասվերկու տարւոց բռնեք չուր վաթսուէն տարին՝
 Ենկիսս խասեք, ինչ վոր կա՝
 Բիրադի ժողովեք, բերեք,
 Են սհաթին կանչիցին, ժողովիցին,
 Մարա քնդքի մեյդան կայնացըցին,
 Մեկ թուղթ կիրիցին,
 Կասըղը՝ ձեռ տվիցին,
 Դավթի խամար ճամբիցին:

330 Կասըղ Կասոն ելավ,
 Զթուղթ առից, կինաց.
 Կինաց Սասմա քնդաք,
 Դավթի առից զթուղթ, կարտաց.

«Բն հողուքն բրն,
 Իս իմ ասքար ժողովիք,
 Լոռա դնչտի մեչ իմ չադրքիւր զարկիւր իմ.
 Տասնեւկու որ քե մոհլաթ,
 Եկար՝ եկար, վոր չեկար՝
 Կը զարկիմ Սասմա քնդաք,
 340 Սասմա տուն կ'ավիրիմ,
 Սասմա ճրագ կ'ընցըցիմ,
 Զուր հասոր տուն իմ ախպերն իր,
 Ես որ ձի տուն դունչման դարձար»:

20. Դավիթը Պառավի խրատով հարեղբորից ստանալով և իր հոր
 ձիս ու սարքը

Դավթ վոր կարտաց,
 Ելավ կինաց մատ Պառավ, հասց.
 — Պառավ, անթարունցից, շիշից, ինչ ունիս.
 Ինչ վոր ունիս, հազիւր երա,
 Իս տ'երթամ Մարամելիքի կռիվ:
 Եսաց.— Ա՛յ վորտի, Դավթի,
 350 Տոն շիշով, անթարունցով չըս կերի կռիվ ենի:
 — Աբն, Պառավ, իս ինչկով երթամ կռիվ:

Եսաց.— Վոր տու կ'երթաս կռիվ
 Քու խոր կա Քուռկիկ Ջալալին*
 Քու խոր կա Գուտին ը Գլխին.
 Քու խոր կա Քամարն ը Վոսկին.
 Քու խոր կա Թուրն ը Կեծակին.
 Քու խոր կա Կապեն Կաղըֆին.
 Քու խոր կա Ջզմեն Իզան Կալին՝
 Պողվրտե նալն ի տըկին.

860 Քու խոր կա Ջին ը Սադաֆին՝
 Ռըքերնիր մոտեն կախուկ վոսկին.
 Քու խոր կա Պողվրտե Գամ.
 Դնիս Քուռկիկ Ջալալի բերնին:

Իթուզ, կինաց մատ խրոխպեր, եսաց.

«Քերախուտ խրոխպեր,
 Քենե կ'ուզիմ Քուռկիկ Ջալալին,**
 Ալա տգի՛, Քուռկիկ Ջալալին.
 Քենե կ'ուզիմ Գուտին ը Գլխին.
 Քենե կ'ուզիմ Քամարն ը Վոսկին.
 870 Քենե կ'ուզիմ Թուրն ը Կեծակին.
 Քենե կ'ուզիմ Կապեն Կաղըֆին.
 Քենե կ'ուզիմ Ջզմեն Իզան Կալին՝
 Պողվրտե նալն ի տըկին.
 Քենե կ'ուզիմ Ջին ը Սադաֆին՝
 Ռըքերնիր մոտեն կախուկ վոսկին.
 Քենե կ'ուզիմ Գամն ի Պողվրտին՝
 Քուռկիկ Ջալալու բերնին դնիմ»,***

* Ա. վարխանով Դավթին տուում է.

«Քա խոր կա Քուռկիկ Ջալալին.
 Քա խոր կա Քամեն ի Սադաֆին.
 Քա խոր կա Ջզմեն ի Վոսին.
 Քա խոր կա Կապեն Կաղըֆին.
 Քա խոր կա Խաչն ի Պատրազին,
 Վաք Դավթի ոչ թիվին», Գ. Ս.

** Յերգ է, Գ. Ս.

*** Ա. վարխանով «Քերախուտ խրոխպեր, խեք չուհիմ, կա խեքուքին»
 «... բի Քուռկիկ Ջալալին», Գ. Ս.

Խրոխպեր եսաց.

— Բերան կուտրեր քո ասողին:

880 Եսաց.— Խրոխպեր,

Կը տոնս ընձը՝, ելնիմ, երթամ կռիվ:

Եսաց.— Ա՛յ վորտի,

Նուր յոթ տարին թըմըմեր իս,

Տոն կռիվ երող չիս:

Եսաց.— Տ'երթամ,

Իմ Աստված կանչիմ, երթամ հեռջիվ դռնդմանին:

— Ա՛յ վորտի, իլի, կինս մի* թավլեն,

Իրիք խարիր ձի մեկ սրայով կապուկ ի:

Վոր կը խաղնիս՝ քե խամար առ, բի:

890 Դավիթ ելավ կինաց թավլեն,

Սրով ձիանցտարու քամկին՝

Վրու վերա ձեռ ետու,

Փուրիր առից գետը՛ն:

Տժարացավ, եսաց.

«Եսունք չին Գոնկիկ Ջալալին»:

Մեկ պղտիկ տոն ել չոկ երաց.

Տեսավ՝ մեկ ձի ենդեղ կապուկ ի մընաղ,

Խավիրն ել ելած ենքան ծրտած վերա,

Ձին ել հատըկած:

900 Դավիթ ինչ ձեռ ետու վար քամկին,

Աքոնց եզար պատին,

Կրակ մոտեն կինաց:

Ուրախացավ, ելավ գձիու գլթիս պագնից,

Ջձին եխան տոնս, տարավ, թասլիմ Պառվուն երավ:

— Ա՛յ վորտի, քո խոր Գոնկիկ Ջալալին, վոր կա, եգ ի:

Եսաց.— Պանավ, մեկ գլթիս սապուն,

Երկու պղինձ ջոնր կը տաքցուցիս, լավ կը լվառ:

Դարձավ Դավիթ, եկավ մատ խրոխպեր.

— Խրոխպեր, քենե կ'ուզիմ իմ խոր ավադալըխ,

910 Թամամ կը խանիս, տաս իմ ձեռ:

Եսաց.— Վորտի, իս կարողութին չունիմ խանիլն.

Գոն խեր ինչ մեռիր ի, սնդկի տոն փակիր ի.

* Մի — մեր Խմբ.

Իս չիմ կերի խանի տնւս, տնւ կինա, խան,
 Կինաց, ենդեղ կանգնից Դավիթ,
 Կանչից ուր Աստված, ելաց,
 Մնդկի տնւ գինք-գինք բացվալ,
 Բանիւր եխան տնւս:

**Յ1. Դավթի գիտավառումը, Ձեռնով Հովտնի ափսոսանքն յով
 Յուսն Վերգոյի ծաղրը**

Հառաջ խաղալ ջգմեք.

Քանոսուն զիտր բամբակ իտի՞

Յ20 Անջախ կանգնալ վռտաքիւր.

Ելալ, Կապեն Կաղըֆին խաղալ,

Երկու տակ երալ, անջախ սըթըրվալ.

Քամարն ի Վոսկին, ինչ մեկ փաթ խոր մեչացն եք,

Յոթ փաթ եկալ ենուր մեչաց.

Քանոսուն զիտր բամբակ իտի գնւտին,

Անջախ դաղրալ գլոխ.

Թուր ելալ կապից վերան,

Յոթ փաթ եկալ պոլոնիւր մեջաց,

Տալ կեսն գետը՛ն կ'առնեք:

Յ30 Պառալ գծին վլաց,

Իպի Դավթի տնո կայնացըցուց:

Դավիթ ելալ, զին իտի վերա, գնմ իտի բերան.

Ելալ, գծին խեծալ, տոան կանգնալ:

Ձենով Հնգան եսաց.

«Ափսճա, խաղալ հեֆ ափսոսա Քնուկիկ Ջալալին,

Ա՛խ, հալա Քնուկիկ Ջալալին.

Ափսճա, խաղալ հեֆ ափսոսա Գլխու Գնւտին,

Ա՛խ, հալա Գլխու Գնւտին.

Ափսճա, խաղալ հեֆ ափսոսա Թուրն ը Կեծակին,

Ա՛խ, հալա Թուրն ը Կեծակին.

Ափսճա, խաղալ հեֆ ափսոսա Քամարն ի Վոսկին,

Ա՛խ, հալա Քամարն ի Վոսկին.

Ափսճա, խաղալ հեֆ ափսոսա Կապեն Կաղըֆին,

Ա՛խ, հալա Կապեն Կաղըֆին.

Ափսճա, խաղալ հեֆ ափսոսա Ջգմեն Իգան Կաշին,

Ա՛խ, հալա Ջգմեն Իգան Կաշին.

Դագիկ Բագրատունի (990—1020)

Ափսճւս, խաղանք հեֆ ափսոսւս նալն ի Գողվըտին,
 Զարկած ի ջգմի տըկին.
 Ափսճւս, խաղանք հեֆ ափսոսւս Զին եր Սաղաֆին,
 Կախուկ մոտեն Ռըքերն եր Վոսկին.
 Ափսճւս, խաղանք հեֆ ափսոսւս Դանն եր Գողվըտին,
 Ախ, հալա Դանն եր Գողվըտին».*

Դավիթ ըռըկավ, ձեռ խոի վար թրին,
 Տը քանչեր, զարկեր խրոխպոր,
 Ջենով Հնվան կանչից.

«Ափսճւս, խաղանք հեֆ ափսոսւս մի Թուլան Դավիթ»,**
 Ախ, հալա Թուլան Դավիթ»:

— Խրոխպեր, քո բերան կուտրեր՝ են մեկ խոսք չտեր.
 Վոր չտեր՝ իս քո վիզ տը կտրեր:
 Դավիթ ելաց, եկավ,
 Խրոխպոր գլխի պագնից.
 Խրոխպերն ել ետու գլխի պագնից:
 Ջուհաբ կինաց Յուան Վերգոն.
 — Վերգո, ըսըցին,
 Դավիթ կինաց Մարամելիքի վերա կռիվ:
 Մըծղաց, եսաց.
 — Կանցեք, Սասմա Շաղկիմակիր Դավթին ասեք՝
 Մարամելիքի ձախ ձուն ձը խամար բերիս:

* Բ. վարիանտով ասուած է.

«Ափսճւս, խաղանք ափսոսւս,
 Կինաց Սասնա տնեն Գուլիկ Զալալին
 Ափսճւս, խաղանք ափսոսւս,
 Կինաց Սասնա տնեն Գուրգն ի Փերիզին.
 Ափսճւս, խաղանք ափսոսւս,
 Կինաց Սասնա տնեն Դուլին ի Գլխին.
 Ափսճւս, խաղանք ափսոսւս,
 Կինաց Սասնա տնեն Կապեն Կաղըֆին.
 Ափսճւս, խաղանք ափսոսւս,
 Կինաց Սասնա տնեն Դուլին ի Մեջքին.
 Ափսճւս, խաղանք ափսոսւս,
 Կինաց Սասնա տնեն Թուլն ի Կեծակին.
 Ափսճւս, խաղանք ափսոսւս,
 Կինաց Սասնա տնեն Թուլան Դավիթ»։ Գ. Ս.

** Ա. վարիանտով՝ «Ափսճւս, խաղանք ափսոսւս իմ Թանգ Թուլան Դավիթ»։ Գ. Ս.

**22. Դավիթի երաժեշտն ու Ձեռնով Հովանի խրատը Կարմաղբյուրի
յնվ Պողոտան սյունի մասին**

Դավիթ կանչից ուր Աստված, եսաց.

970 «Ո՛վ քուրիր, կացե՛ք բարով,
Ընձի քուրիթին եք երի.
Ո՛վ մերիր, կացե՛ք բարով,
Ձի մերուծին եք երի.
Բարի՛ տիրկիցնիր, կացե՛ք բարով,
Կացե՛ք բարով մի՛ծ ու պատկով»:

Խորխպեր ետաց.— Ա՛յ վորտի,
Վոր տ'երթաս, քի մեկ շիրաթ կ'ենիմ,
Ականջ կը դնիս իմ շիրաթին.
Վորտեղ քո՛ւ ձին չոքիր կը զարկի գետը՛ն, ենգեղ կը քինիս-

980 Քո՛ւ ձին կը կապիս, քո՛ւ ձիու եմ կը տաս,
Քո՛ւ տեղն ել կը շինիս ձիու չուրս վոտաց մեջ:
Վոր կ'ըլնիս, կ'երթաս, դաշտի մեջ Պողվըտե սուն ըմ կա-
Քո՛ւ խեր, վոր կռիվ երթեր,
Կը զարկեր Պողվըտե սուն,
Վոր կտրեր՝ ենու բան հաջող եր, կ'երթեր.
Վոր չկտրեր, կը դառներ, կը գըեր տուն:
Տո՛ւ ել, վոր երթաս, Պողվըտե սուն կը խիս,
Թուր զարկիս Պողվըտե սուն.
Վոր կտրից, եթալ, քո՛ւ բան հաջող ի,
990 Կանչը՛ Աստված, կինա դախ քո՛ւ կռիվ.
Վոր չկտրից՝ դառնաս, կա՛ս քո՛ւ տուն:

**23. Մանուկ Դավիթը խմելով Կարմաղբյուրի ջուրը՝ գտնուեալ
ե հզոյ յնվ կորուսմ ե Պողոտան սյունը**

Նլավ քից ձին, կինաց.
Կինաց, Կաթնով հախպրի վերա ձին չոք եղար գետը՛ն.
Վոր չոք եղար գետը՛ն, ուրքեր ըմ եղար.
Ինչ ուրքեր ըմ եղար, ձիու մեկ կուղաշարք կուտրից
Եսաց.— Մեկ սհաթվան ճամբախ իս քելի,
Ինչ շուտ մունացար, վոր չոքիր գետը՛ն կը զարկիս:

- Զինք փուլմընավ, ետաց.
 «Իմ խրոխպեր ընձը՝ շիրաթ երավ,
 1000 Ենու խոսք պտը՝ չտամ գետը՝ն»:
 Ելավ, ուր ձիուն եմ ետու,
 Զձին քեչից, ջուր իտու. ձին ջուր խմավ.
 Զինք լե մտավ ջուրու մեչ, լողկացավ,
 Ուր չուրիւր խագավ,
 Պառկավ մաչ ձիու չուրս վոտաց, քինավ:
 Կես գիշիրին ակախավ, տեսավ:
 Կըփկըփուց ինկի ուր ջան, ուր չուրիւր.
 Ինչ ելավ, կանգընավ:
 Քամարի կուտուրնիր հըմեն մեկ տեղ ըմ կինաց.
 1010 Զինքն ել շատ ճոճացի, Աստծու շնոխքով լցվիր ի:
 Քանուսն զիտը բամբակ ենու ջգմեքն եր.
 Եխան, եթալ, անջախ վուտքիր մտավ մեչ.
 Քանուսն զիտը բամբակ ենու գուտին եր.
 Են քանուսն զիտը բամբակ եխան, եթալ,
 Անջախ մտավ գըրխ.
 Կապեն երկու տակ վերայ եր, երավ մեկ տակ,
 Անջախ եկավ, չոքիր բռնից.
 Թրի կայիչ յոթ փաթ պոլլուր մեչացն եր.
 Արձկից, մեկ փաթ անջախ խասավ.
 1020 Թուրն երկու փայ գետը՝ն կը քաշեր.
 Ինչ կապից, չոքիրու վերա անջախ խասավ:
 Բարի լուս ինչ բացվավ,
 Ելավ, գուր աղոթ երավ,
 Զուր ձին խեծավ, քչից, կինաց,
 Պողվլտե սան վերա կանգնավ, ետաց.
 «Հիշյա իմ խացն ու գինին,
 Տեր կենդանին,
 Մարութա Բանձր Աստվարածին,
 Խաչ Պատրագին
 1030 Վար Դավթի աջ թիվին»:
 Թուր քեչից, եզար Պողվլտե սան.
 Սուն կտրից, կալամ վար կալըմին կանգնավ:
 Զիմացավ, վոր կտրիւր եր, ետաց.

«Ձեռնի՛կ, տո՛ւ կուտուր կի՛ններ,*
Ա՛խ, հալա տո՛ւ կուտուր կի՛ններ,
Տո՛ւ զՊողվըտե սու՛ն անկտրիլ չթողնե՛ր,
Ա՛խ, հալա սու՛ն անկտրիլ չթողնե՛ր»:**

Ձեռ կուտրավ. տժարացավ Դավիթ, ելաց:
Միտք ելավ, տը տառներ դա՛խ տոռն.
1040 Վոր տը տառներ դա՛խ տոռն,
Դարձավ, փչից դա՛խ սոռն,
Կտուր թռավ, կինաց:
Դավիթ ուրախացավ, դարձավ, եսաց.

«Ձեռնի՛կ, տո՛ւ կանաչ կի՛ններ,
Ձեռնի՛կ տո՛ւ կանաչ կի՛ններ,
Տո՛ւ զՊողվըտե սու՛ն կտրիցիր, թալիցիր.
Տո՛ւ զՊողվըտե սու՛ն կտրիցիր, թալիցիր,
Միգի սիվտակ իրիս դարձըցիր,
Միգի սիվ իրիս չերի՛ր»:

1050 Աստծու հրամանքիվ ձեռ ժրավ, սաղացավ.
Մեկն երկու դարձավ կվաթ:

ՁԱ. Դավթի վախը բռնամիտներից. ձեռ քաղաքից

Ձին քչից, կինաց Լոռա դա՛չտ.
Վոր խասավ Լոռա դա՛չտ,
Իրիշկից, տեսավ ի՛նչ.—
Քանի մ' աստղ երկինք կա,
Անցկու՛ն չաղըր զարկի Լոռա դա՛չտ:
Տժարացավ Դավիթ, ելաց.

«Ո՛Ք, ՏԵ՛ր Աստված,
Իս ելնիմ կրակ,

* Ցերգ եւ. Գ. Ս.

** Ա. զարխանում՝

«Ձեռնի՛կ, տո՛ւ կուտուր կե՛ներ,
Թրի՛կ, տո՛ւ թաղիս դառնե՛ր,
Ինչի՛ր զարկըցի՝ տո՛ւ Պողվըտե սու՛ն կտրե՛ր,
Կալամ զա՛ր կալամի դաղբացուցե՛ր»։ Գ. Ս.

1060

Նա ելնը՝ բամբակ,
Իս չիմ կերի գենունք վառը՝:

Աստծու հրամանքիվ Գնդիկ Ջալալին
Լեզու եկավ, եսաց.

— Դավիթ, տնավիր, Բնչ կը վախանաս.

Խնջքանդար քոն թուր կտրը՝,
Ենքանդար իմ պուչը՝ մազիր կը կտրը՝:

Խնջքանդար քոն թուր կտրը՝,
Իրիք ենքան իմ նաֆաս կը կտրը՝.

Խնջքանդար քոն թուր կտրը՝,

1070 Վից ընցկուն իմ վոտնիր կը կտրը՝.

Մը վախանա, քոն Աստված կանչի:

ՅԵ. Մարտիրոսի ճամակը Դավիթին. Դավիթի իմաց ապը բռնամբներէ բռնակիմ յիվ հարձակումը

Խնչ խոսավ Լոռա դաշտ՝

Տաս որ լրմացավ, վըղղեն լրմացավ:

Մարամելիք թուղթ կիրից, ճամբխից, եսաց.

«Տաս որ լրմացավ, իմ վըղղեն թըմըմավ.

Կը կամ, կը զարկիմ քոն քաղաք, կ'ավրիմ,

Ջքար ու խող կ'առնիմ, կը տանիմ:

Թուղթ տարող կինաց, պատահավ Դավթին:

Դավիթ առից, զթուղթ կարտաց:

1080 Մարամելիք կիրիր ի.

Բ. Վարդանանդ.—

«Ենունք ըլնին աբան կորնկան,

Իս ըլնիմ մարդն ի մանգաղ,

Իս ենունց ճար չիմ իտա.

Ենունք ըլնին բամբակ,

Իս ըլնիմ կրակ,

Ձիմ կերի իրիցըցի.

Ենունք ըլնին գանն ը մաքին,

Իս ըլնիմ գելն ը գալին,

Իս չիմ կերի գանձնք հաղթը: Գ. Ս.

«Խաղար խամար մարդ ունիմ անբեղ անմուրուս»,
 Ա՛խ, հալա անբեղ, անմուրուս.
 Խաղար խամար ել ունիմ բեղով մուրուսով,
 Ա՛խ, հալա բեղով մուրուսով.
 Խաղար խամար ել ունիմ՝ հալա թուխ մուրուս ին,
 Ա՛խ, հալա թուխ մուրուս ին.
 Խաղար խամար ել ունիմ՝ սիվտակ մուրուս ին,
 Ա՛խ, հալա սիվտակ մուրուս ին»:

Դավիթ զթուղթ կարտաց,
 1090 Կիրից Մարամելիքին. «Իս եկած»:

Ելավ զձին, թուր քեչից, կանչից.

«Վոր քուն եք՝ հարթուն կացեք,
 Ա՛խ, հալա հարթուն կացեք.
 Վոր հարթուն եք՝ ձե ձիանք թամբեցեք,
 Ա՛խ, հալա ձիանք թամբեցեք.
 Վոր ինչ թամբուկ ին՝ իլլցեք, խեծըցեք,
 Ա՛խ, հալա իլլցեք, խեծըցեք.
 Չասեք՝ Դավիթ գնդ եկավ, գնդ կինաց,
 Ա՛խ, հալա գնդ կինաց»:

1100 Անմախ՝ ձի մախ իմ բիրի,
 Անկիրող՝ զձի խողին ա՛ռանիմ»:

Դավիթն եր, կանչից Աստված,
 Երկու զլճիս քչից,

* Ա. վարդանով Մարամելիք այս յերգն առում է այն ժամանակ, յերբ զորք է հավաքում Դավթի վերա կռիվ գալու համար. Թախտի վերա նստած լուր գիտնում, զաջիլ զազիրի առաջ յերգում է.

«Տը ժողվիմ խաբիր խաղար խամար Թուխ մուրուս.
 Տը ժողվիմ խաբիր խաղար խամար խառ մուրուս.
 Տը ժողվիմ խաբիր խաղար խամար ուղտակ մուրուս.
 Տը ժողվիմ խաբիր խաղար խամար անբեղ անմուրուս.
 Տը ժողվիմ խաբիր խաղար խամար զուռնըլի.
 Տը ժողվիմ խաբիր խաղար խամար զհնչի.
 Տը ժողվիմ խաբիր խաղար խամար
 Են ինչ փեսայ ի վար Թախին.
 Տը ժողվիմ խաբիր խաղար խամար
 Են ինչ խորե, մորե մեկ ի.
 Տը ժողվիմ խաբիր խաղար խամար սաղբանդ,—
 Տեքթամ զար Դավթին կռիվ»:

Կիւնաց, չադըրքերու գլխի խիսցըցուց, դարձա՛վ:
Ի՞նչ դարձա՛վ, արընե խեղեղ գլեշիւր կը տաներ:

96. Ալեվուրի խառը

- Են յանեն ծերունուկ խալվուր ըմ եկա՛վ,
Ելա՛վ՝ «Փոշտ, փոշտ, փոշտ»:
Դավիթ ըռըկա՛վ, ձեռ ետու, զթուր քեշից,
Խալալուրու վիզ տը կտրեր:
1110 — Ի՞նչ փուշտ-փուշտ կ'ենիս,
Իս հալա հերեկը՝ տղեն իմ.
Իս փըշտութի՛ն իմ երի,
Տո՛ւ ընձը՝ կը կանչիս փուշտ:
Խալալուր եսաց.
— Խոզուդ-արիվուդ մեռնիմ,
Իս փոշտ կը կանչիմ՝ ճամբախ ենին ձիկ, կամ զքի տեսնիմ:
Դավիթն եր, ռահմ եկա՛վ սերտ, կանչից:
Եկա՛վ, մոտխասցա՛վ.
Մոտ վոր խասա՛վ, եսաց.
1120 — Ա՛յ ջանըմ, Դավիթ, հիվի կ'ենիմ քենե,
Մեկ խոսք ըմ տամ քի, տո՛ւ իմ խոսք ենիս:
— Ի՞նչ խոսք տը տաս ընձի, բաբի:
Եսաց.— Եդ չիվարնիրու մեղաց տակ մի մըտնը.
Վո՛ր կա՝ Թազա փեսայ ի. վո՛ր կա՝ մորեն մեկ ի.
Վո՛ր կա՝ գինք մընակ ի, նա տղա ունի, նա աղջիկ,
Մե կնիկ կա՝ Թըղի տուն քալցած, իկի.
Բիրադի զոռով, տփելով ի բիրի Մարամելիք:
Ենուց մեղաց տակ մի ընկնի:
Մարամելիք դո՛ւ ենա զնջըլով չադրի տակ քիշիւր ի.
1130 Կիւնա խատ ենար կախ՛վ, էն ի քո՛ւ գոլջման:

97. Դավթի յեվ Մարամելի մեծամարտը. Դավթն աղագուս
ե Մարամելին յեվ սիրում ե Մըսիմ

Ան ել զձին քշից,
Կիւնաց, չադըր տո՛ւ կանգնա՛վ:
Երկու արաբ խզմաթքաւ ին, կանչից, եսաց.

— Արճաքիւր, Մարամելիք խանեք՝

Հինը՝, կռիվ ենինք:

Արաքիւր ըսցին.

— Մինք չինք կերը՝. յոթ որ ենու քուն կա.

Իրիք որ կա՝ քինիր ի, չուրս ել կա՝ վիր ըլնը՝.

Եսաց.— Իս չիմ դնդրը,

1140 Ձուր անիկ ուր քեֆով վիր իլը.

Եսաց՝ բիրեք մեկ գոթնը՝ խուփ ընձը՝ խամփ.

Են սհաթին բիրըն.

Ջիսուփ եթալ դարբնի քիրեն, փչից, կարմըրցըցուց,

Ջիսուփ վիրուց, եթալ վար Մարամելիքի քամկին.

Վոր եթալ վար քամկին,

Մարամելիք հոլորոլ առից, Եսաց.

— Արճաքիւր, իմ տեղ լավ չեք խուրթի, լվիր զը կ'ուտին.

Դավիթ են յանեն Եսաց.

— Իլի վիր, լու չկա, իսն իմ.

1150 Անմախ՝ քի մախ իմ բիրի,

Անկիրող՝ քու խոգին տ'առնիմ.

Մարամելիք ծըծղաց վերան, ըսաց.

— Սասմա Շաղկամակին իկի,

Խառ Մարամելին կռիվ տ'ենի.

Եսաց՝ կ'ըլնիմ, կ'ուտիմ ահաատ, ճաշուն չմնա.

Վոր ուտիմ ճաշ, խրամենցըն չմնա.

Վոր ուտիմ խրամենցըն, ընթրիսըն չմնա.

Դավիթ Եսաց.— Իլի, ի՞նչ կը վախանամ.

Քեզի ահաատ ել, ճաշ ել, խրամենց ել, ընթրիս ել կամ,

1160 Հալա կը մնամ կանուխվան ել.

Ելավ նստավ, փինչ նստավ, իրիշկից դնի Դավիթ,

Տաս գնմաշու վոժ ենու մոտեն պակսավ.

Դավիթ Եսաց.— Իկիր իմ, տ'ըլնիս, իս տու կովինք.

Մարամելիք Եսաց.— Ի՞նչըխ կովինք.

Դավիթ Եսաց.— Բարիշինք, կովինք.

Մարամելիք Եսաց.— Ի՞նչըխ բարիշինք.

Եսաց.— Տու իմ ճուշ ախպերն իս,

Իս կանգնիմ իրիք դարբ տու դար ընձը.

Դոր տու կանգնի, իս իրիք դարբ դարկիմ քի.

1170 Յան Աստված ընձը կը պա, յան քի.

- Մարամելիք ելավ կանգնավ, հասց.— Կանգնը՛, Դավիթ,
 Մարամելիք ելավ, գոռ ձին խեծավ, գորգ բռնից ձեռ,
 Դավիթն ել դռնի մեջ կանգնավ, հասց.
 — Իս հստեղ կանգնա, իրիք դարբ ընձը՛ զարկ,
 Ինչըն կը զարկիս, ենենց զարկ,
 Մարամելիք գգորգ բռնից ձեռ,
 Լոռա դռնից քշից,
 Կինաց Դիարբաքիրու քնդաք,
 Ջձին ենդուցա քշից.
- 1180 Թափկուռն քշից, իրի դռնի մեջ,
 Մեկ գորգ եզար Դավթին.
 Վոր մեկ գորգ եզար Դավթին,
 Քոռիկ Ջալալին եր, վոտ վիրուց, իսի մեկել յան,
 Գորգ դիպավ ենուր վոտաց կըշտը՛ խիտ.
 Թոգ ու դոման ելավ, արիկանկան իրիս բռնից,
 Մարամելիք հասց.
 — Խազմր ափսուս մե Թուլան Դավիթ.
 Խոռ եր, խուղ դարձավ,
 Մհաթ ըմ ֆնաց, Թոգ եջավ, պրծավ:
- 1190 Դավիթ ըսաց.— Մը վահանա,
 Իս հալա հստեղ սաղ-կենդանի իմ:
 — Հմյ, Թալան կենա ձին, հասց.
 Իմ ձիու մանգիլ քիչ եր.
 Ելավ ժոռմ, ել գգորգ առից,
 Ջին խեծավ, կինաց, խասավ Հալաբա քնդաք,
 Դավիթ վար ձիուն խեծուկ ի,
 Ենդուցա խառ երավ, զձին իլից, քիշից,
 Հալաբա քնդքեն եկավ, մե գորգ ել եզար,
 Քոռիկ Ջալալին ել ըմ վոտ վիրուց մեկել տեղ.
- 1200 Գորգ դիպավ խատ վոտը՛ կշտին.
 Թոգ ու դոման արիկանկան իրիս բռնից,
 Եսաց.— Խազմր ափսուս մե Թուլան Դավիթ,
 Շախիցի՛նք, պախիցի՛նք,
 Մե խաց կուրուսըցի՛նք.—
 Խոռ եր, խուղ դարձավ,
 Դավիթ հասց.— Մը վահանա,
 Իս սաղ-կենդանի հստեղ կանգնիր իմ:
 Եսաց.— Հմյ, Թալան կենա ձին.

Իմ ձիու մանգիլ քիչ եր:

1910 Ձին խեծավ, գո՛ւրդ առից, կի՛նաց.

Կինաց Մարա քա՛ղաք խասավ.

Դչից զձին, եկավ, մեկ զմրդ ել եղար

Ինչ զմրդ եղար՝

Բո՛ւռիկ Ջալալին վոա վիրուց, իտի մեկեկ տեղ,

Գորդ դպավ խատ վոտաց կշտին.

Թո՛ղ ու դո՛ւման արիկանկան իրիս բռնից

Եսաց.— Ափսո՛ւս, խաղար հեֆ ափսոս մե Թուլան Դավիթ.

Խո՛ւլ եր, խուղ դարձավ:

Դավիթ հսաց.— Մը վախանա,

1920 Իս հստեղ սաղ-կենդանի իմ.

Բո՛ւ ճար երա, դմր իմե ի:

Գրծավ. դմր խասավ Դավթին:

Կանչին մաջլիս, բիլին,

Կիր կիրիցին. «Բա՛լի,

Մարամելիք ուր դարբից պրծավ,

Դմր խասավ Դավթին»:

Դավիթ հսաց.— Դմր վոր խասավ ընձը՝

Մեկ դարբս տվիր իմ Աստըծուն խաթը՛ր, չը՛ գորկի:

Մարամելիքի մեր եկավ, հսաց.

1930 — Դավիթ, խոգոնդ-արիվուդ կը մեռնիմ,

Իս քի պախիր իմ, իմ խաթը՛ր խամա՝

Դարբ ըմ կը տոմս ձի խաթը՛ր:

Դարբ մ'ել հտու մոր խաթը՛ր. մեաց մեկ դարբ:

Մարամելիք հսաց.

— Դավիթ, իս քո՛ւ դարբից կը վախանամ:

Եսաց.— Վո՛ր կը վախանաս,

Մտի քո՛ւ ձիու տակ:

Բանսուն գո՛ւմչու կաշի ել

Եթալ վմր ձիու քմակին,

1940 Ձինք մտավ տակ:

Մերն ել աղջկնիր առից,

Տաս վ'երկու աղար աղջիկ առից,

Կանգնավ ենու դեմաց,—

«Ջանիման»* կը խաղին,— հսաց.

* Գարեբաթի կրկնակ եւ Խ.Տ.Բ.

— Դավիթի աչք ընկնը՝ դա՛ի աղջկներ,
 Դարբ չկանը՝ Մարամելիքին,
 Դավիթ ականջ չերավ են խոսքին.
 Ձեռ ետու, քեշից զթուր Կեծակին,
 Հռչիկ ինչ իտի վար ձիու քամկին,
 1260 Կտրից զքանսուն գնմշու կաշին,
 Կտրից զձիու մեջք,
 Առից զՄարամելիքի գլխու կաքտին,
 Կինաց, մանչ երկու ձռն վե առից գետը՛ն,
 Դետըն կտրից.— կեծակ եր, արա թճւր,—
 Դետըն կտրից, կինաց, առից Սիվ ջուր:

Մարամելիք ելավ տոնս, եսաց.
 — Դավիթ, իս պլծա, սաղ գն եստեղն իմ:
 Դավիթ եսաց.— Մարամելիք,
 Մեկ զքի թափ տու, տեսնամ:
 1260 Վոր թափ իտու, ելավ երկու կտուր.
 Կտուր ըմ են յան կինաց, մեկ՝ են յան.
 Մարամելիք խատանվ:

Կանչից Մարամելիքի ասքար,
 Բիրադի ժողվից, առից, եկավ.
 Բիրադի ժողվան, իկին,
 Դավթի ձեռ, վոտ պազնեցին, գլճի իջուցին:
 Ջրմենանց դմստոն իտու,
 Կացին իրանց տնիր:
 Դավիթ զՄըսր առից:

28. Դավիթը կատարում է Յակոբ Անգոյի պատվերը

1270 Դարձավ, աը կն ուր տուն:
 Ինչ աը բիրի խիտ են քաղքեն.—
 Իսկի զատ չիպի:
 Ենու բիրած ելավ մե ջուխտ իզ.
 Մեկ եթալ հիաիվքիր,
 Մարամելիքի ձախ ձռն իտի վար տբբին,
 Իզնիր քեշիցին, բիրին.
 Քեշիցին, բիրին, Սասմա քաղաք խաւըցին:

- Են սհաթին կանչից ուր խրոխպեր Վերգեն,
 Եսաց.— Խրոխպեր Վերգեն,
 1280 Տո՛ւ Մսրամելիքի ձախ ձուն ձենե ուղիցըր,
 Բի խամա բիրը՝
 Տարավ, Թասլիմ խրոխպոր երավ:
 Խրոխպեր իպի, զան ձախ ձուն տրին կշիւք:
 Կշոխին, եկավ քանոսուն խոնդարը:

F

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԹ

29. Դավիթը լսելով տունըների գովքը՝ վարձոււմ է գնաց
 Խանդուրիմ առնելու:

- Ձեն ընկավ ախշար,—
 Դավիթ զՄսրամելիք սպանից, Մըսը առից:
 Խաբար կինաց, խասավ Խանդուիթ խաթունին:
 Խանդուիթ խաթուն ելավ,
 Երկու աշիղ փող խող, հրնդկից, եսաց:
 1290 — Կանցեք Սասմա քանդաք,
 Ինձը համա կնկացեք,
 Թըխ կն, դձը առնը:

- Մեկ ել ուր երկու աշըղ՝ սաղիր վար թիվին՝
 Եկան, Սասմա քանդաք տո՛ւս ելան:
 Եկան, Ձենով Հնվան տեսան, ասին:
 Ասին.— Դավիթ քանդաք եսն ը:
 Ձենով Հնվան եսաց.— Ե՛սն ը:
 Ըսաց.— Դավիթ միզի շանք տու:
 Եսաց.— Դավիթ, ուր կը խաբցնեք, քո իմ:
 1300 Եսաց.— Տո՛ւ իս:
 Ըսաց.— Խն:
 Եսաց.— Վոր տոն իս, դե նստի եղա տեղ,
 Մինք Խանդուիթ խաթուն քե խամար կնկանք:
 Ձենով Հնվան նստավ:
 Ետունք սաղիր առին, տրին վար ծնկան,
 ՁԽանդուիթ խաթուն կնկացին:

- «Գիրիշկիմ խանդունթ խաթուն, ձեռն-վոտ կալամով քանած ի,
 Ախ, հալա տգթ կալամով քանած ի.
 Գիրիշկիմ՝ հոռու եղնգքիր ռնդայով տաշած ի,
 Ախ, հալա ռնդայով տաշած ի.
 Գիրիշկիմ՝ բաժն ու բնիկն նման կը տեր Բըջա քանգաք,
 Ախ, հալա Բըջա քանգաք.
 Գիրիշկիմ՝ աչքիր չինու կթխայ եր,
 խանդունթ խաթնի աչքիր չինու կթխայ եր.
 Գիրիշկիմ՝ ճակտու լենքն ել երկու թիզ ու կես եր,
 Ախ, հալա երկու թիզ ու կես եր.
 Գիրիշկիմ՝ ենու ընքիր կամար եր,
 Ախ, հալա կամար եր.
 Գիրիշկիմ՝ իրիսը՝ կարմրութին նռան գինի եր,
 Ախ, հալա նռան գինի եր.
 Գիրիշկիմ՝ ենու վիզի հերկնունթ երկու թիզ եր,
 Ախ, հալա երկու թիզ եր.
 Գիրիշկիմ՝ ենու սիպտկութին կիզած բամբակ եր,
 Ախ, հալա կիզած բամբակ եր.
 Գիրիշկիմ՝ ծըծիրն եր մաչ ծուցին,
 Քունց Հալաբա շաքար քանցր եր,
 Ախ, հալա քանցր եր»:

- Ձենով Հնվան ելավ, զանդգքիր տփից,
 Մազիր առից, եզար գետըն, կուտրից:
 1330 Այլդգքիր լացին, կացին մաչ քանգին:
 Դավիթ իրի դեմ,
 Համա ալդգքիր Դավթին խեր, մեր կը քանին,
 Կան կը կան մանչ քանգին:
 Դավիթ հսաց.— Այ ջանըմ,
 Տու ինչի Դավթին խեր, մեր կը քանեք:
 Եսաց.— խանդունթ խաթուն Դավթի խամա կնվացինք,
 Ջմի ծիծից, սազիր կուտրից, ճամբխու խտի:
 Եսաց.— Դավիթ, վոր կը խարցնեք, իմ իմ, մարդ չե՛:
 Դավիթ կինաց, երկու սազ առից, տվից ալդգքիրուն.
 1340 Մեկ թաս վոսկի ել տվից ալդգքիրուն բաշխիչ, եսաց.
 — Կանցեք, Դավթի խոր ողորմը՝ տվեք, հիշունց մը՝ տեք.
 Եսաց.— Կանցեք, խանդունթ խաթունին ասեք՝
 Իրիք որ եստեղն իմ,

Վաճառ շաւրս ավուր կ'ըլնիմ, կը կ'ած.
 Ճաշն կ'ուտիմ ճաժվան,
 Խրամենց կը կ'ած, խասնիմ Բանդումահին,
 Ընթրիսին կը խասնիմ սեր խանըմին:
 Այլզնիւր ելան, ուրախ-ուրախ կ'ացին:

30. Դավթի օտառակերութիւնն յով գարուն ամիսը

Իրիք որ ընցավ.

- 1850 Խլիսուն Դավիթ ընկավ ճամբաւ,
 Կինաց, խասավ ճաժվան.
 Ճաշն կերավ ճաժվան.
 Խրամենցն կինաց Բանդումահին.
 Բանդումահին ընցավ,
 Եկավ Գործութա դպտ.
 Տեսավ, վոր Գործութա ռեսը՝ գոթան
 Իկիր ի ենդեղ, գդպտ կը վարը՝.
 Տաս վ'երկու գոթան ը.
 Ժն տաս վ'երկու գոթանին վից ավուր խաց եմագ

- 1860 Խատ ուրինց վիրուցած, բերած:
 Որն երկուշարթի ի.
 Զուր շարթ հիրիկուն ալ քան ենդեղ:
 Դավիթ եկավ, եսաց.— Բարի աջողում:
 Ասին.— Աստըծն բարին քի, կարիւր ախպեր,
 Տոն բարով եկար:
 Եսաց.— Գոթնչիք,
 Մե կտուր խաց ծի չկամ,
 Իս ուտիմ, ճամբսուրդ իմ:
 Գոթնչին վիրուց, եսաց.

- 1870 — Մի խաց, մի եմագ:
 Գո բիրադի Բանդումահու գիտու կուշտ.
 Կինան, կուշտ խաց կի, իլի, կինա քոն ճամբուր խիտ:

Դավիթն ել ելավ, կինաց, փրթավ վնր խացին.
 Տաս վ'երկու գոթնչու վից ավուր խաց, եմագ,
 Բիրադի կերավ, մանանա չիթուդ:
 Գոթնչին դարձավ, տեսավ՝ զադ չկա,

- Ըմեն կիրի, պրծի:
 Եսաց.— Ա՛յ ճամբխուրդ,
 Տո՛ւ մի խաց, եմագ բիրադի կտրիցիբ,
 1380 Մինք մնացինք եստեղ անոթը՝,
 Վից որ մինք եստը՝ պտը՝ գութան ենինք, առն չինք կրթ—
 Միր հիտիմն ել խաց բիրող չկա, ի՞նչըխ ա՛նենինք:
 Դավիթ եսաց.— Վոր անցկուռն է,
 Իս ձի մեղաց տակ ինկա.
 Տո՛ւ եստեղ նստեք մե կուտուր,
 Իս կ'ըլնիմ, են վից ավուր գութան
 Մընակ մեկ սհաթվան մեչ կ'ենիմ,
 Հիրիկուռն կսցեք, ձիր խացին խասեք,
 Չմնաք անոթը՝:
- 1390 Դավիթ ելավ, զգութան կապից Գո՛ւնիկ Ջալալու պուչ,
 Ենդուցա քչից,
 Վից ավուր տաս վ'երկու գութնը՝ վար
 Մեկ սհաթվան վարից, պրծավ,
 Եթուդ մեկ գութնավար:
 Գութնավարքի բկան, ասին.
 — Չըլնիմ՝ Դավիթ տո՛ւ իս:
 Եսաց.— Աղուրդ, իս իմ:
 Եսաց.— Վոր տո՛ւ իս, եսաց,
 Եդիկ քո՛ւ հոննար չի,
 1400 Եդիկ ձիու հոննարն ի:
 Դավիթ ըռըկավ, ելավ,
 Գութնքի բթալ ո՛ւր թիվին,
 Են մեկ գութնավարն ել վարից, պրծավ:
 Ասին.— Տո՛ւ բարով եկար, բարով ել երթա.
 Նուր մինք գիտինք, տո՛ւ Դավիթն իս:

21. Գործուրս ռեսն ու իր ազդիկ Բաճաճ

Գութնավարքի բկան ուրախ-ուրախ,
 Երկուշաբթի հիրիկվան կացին ռեսը՝ տուն:
 Ռես ըռըկավ.— Ինչկից տո՛ւ զիմ արտիբ
 Թողիք անվարիլ, եկաք:

1410 Ճոճն գոճթնչին եսաց.

— Վալա, քոն արտիր վաճիր ինք, պրծիր ինք,
Ռես չավատաց, եսաց.

— Մեկ որ մեկ չաբաթը՝ բան չերվը,
Խլխուն ելավ, ձին խեծավ, եսաց.

— Եսիկ ձիր բան չի,
Ասեք, մհանք՝ վճվ ի արի:

Ռեսն կուչաղ մարդ եր.

Մե աղջիկ կըբեր, ենքան կ'ուղին՝ մարդու չեր տվի.

Շատ գորբա աղջիկ եր.

1420 Աղջիկ ահդ երավ, եսաց.

«Վոր են մարդ չառնը՝, ել մարդ չըմ առնը»:

Եսաց.— Ընձը՝ տը տաս են մարդուն:

Խարցնից.— Ա՛յ գոճթնչիք,

Են մարդ, վոր խաց կերավ, վճր յան կինաց:

Աղջիկ կարաղուլ իտի.

— Ինչ ժամանակ եղա մարդ կը դռանա, կը կա,

Ընձը՝ խաբար տեք:

23. Դավիթն յեվ դռնապանները

Դավիթ ելավ կինաց,

Հիրիկուն խասավ իրան:*

1480 Մտավ իրանա քսիղաք,

Չուրս պոլոնը բո՛րջ ի, բաղան ի:

Ենդեղեն կինաց, տը մտնեք Խանդոնթ խաթընը՝ տուն,

Ետու դարգավանքտիր, եկան հեռջիվ, ասին.

— Դաստոնը չկա՝ տոն մտնիս:

Են ել ձեռ իտու, բռնից երկու փալիվան,

Մեկ եղար են պատ, մեկ՝ են պատ,—

Ծամուռը՝ զես լըղըզվան պատին:

* Ա. վարիանտի պատմողը Խանդոնթ խաթունի քաղաքի անունը չեք հիշում: Բ. վարիանտով՝ Խանդոնթ խաթունի հայրենիքը «Մոյա» քաղաքն է: Գ. Ս.

33. Դավիթի յեւ Խանդոնի տառաջիմ համարգումը

- Ջուհար խասավ մատ Խանդոն խաթուն.
 — Մեկ մարդ իրի, փալավանքտիր սպանից:
 1440 Են ժամանակ քանոսուն մարդ
 Խանդոն խաթուն՝ տուն նըստուկ ին.
 Կանգնան, թրիւր առին, տ'իյան, սպանին:
 Խանդոն խաթուն հասց.— Հոն ընէր մ'անեք.
 Են մարդ, ինչ զան երկու փալիվան սպանից,
 Ձի քանոսունին ել կը սպանը.
 Մ'երթեք, տու նստեք, իս երթամ:—
 Խանդոն խաթուն ակախավ, վոր Դավիթն եր.
 Ելավ բակը՝ մեչ.
 Ինչ ելավ բակը՝ մեչ,
 1450 Դավիթ եկավ հեռջիվ,
 Ինչ Դավիթ եկավ հեռջիվ,
 Խասավ, Խանդոն խաթուն՝ ճակատ պագնից,
 Մեկ ել՝ իրիս պագնից:
 Ձեռ ետու սերտ տը պագնեք,
 Խանդոն խաթուն պունցկի մ' եզար Դավթը քինթը՝ վերա.
 Իրիք պուտ արուն կաթավ գիտին:
 — Տոն մեկ, եկար բարով,
 Իմ ճակատ պագնըցըր՝
 Բոն ճամբիւր՝ խաթըր՝ խամար.
 1460 Վիվ քի դաստուր տվի, իմ սերան ել պագնիս:

34. Քառիկ Ջալալիմ ու փառիվանցների ձիերը.

Դավիթն ու փառիվանցները

- Եսաց.— Թուղ երթամ, զձին կապիմ, եմ տամ:
 Եսաց.— Տոն իմ ձիու եմ տվող չիս:
 Ջգամ բերնեն եխան.—
 Են քանոսուն փալիվանի ձիանքն ել եմ կ'ուտին.—
 Ջձիու գամ բերնեն եխան,
 Եթուղ մանչ ձիանցտարուն:
 Բոնուկ Ջալալին զեն քանոսուն ձին ել
 Ետու հեռջիվ աքոնցը՝,
 Բանոսուն ել երավ տունս,
 1470 Ջինք են քանոսունը՝ եմ կերավ:

Խանդավառ խաթուն լի առից զԴավիթ, կանցին տունս
Տեսավ՝ քանոսուն փերիզ ենդեղ նստուկ ին.

Ինչ աչք կպավ Դավիթին,

Քանոսունի ձեռն-վոտն ել թնւլցաւ հախու:

Ենդեղ նստան խաց ուտիլ, գինի խմիլ:

Ենու մեկ աման կա՝

Երկու կարաս կես գինի կը տանը՝.

Քանոսուն զիտր ել խաց եր տրի գինու խխտ:

Դավիթն եր, նստավ ենդեղ, եսաց.

1480 — Անուն Հիսուսին Քրիստոսին, անուն Աստված,

Ոխնեցեք եսա խաց, նստինք, ուտինք:

Եսաց.— Մի միծ տո՛ւ իս, բարի մեհվան,

Տո՛ւ յինը՛, հառաջն ել տո՛ւ կի:

Եսաց.— Իս յինիմ, իս ուտիմ,

Տո՛ւ սոված կը մնեք:

Եսաց.— Տո՛ւ յինը՛, տո՛ւ կի.

Վոր մնաց, մինք կ'ուտինք.

Վոր չմնաց, չինք հատը:

Դավիթ կցից յինիլ.

1490 «Հայ մեր, վոր երկին, սուրբ եղեցի, անուն քո եկեցի-
արքաութին քո ղեցի, կամ քու վորպես երկից ի վ'երկրից.
զհազ միզ անապազ, զոր տուրտ միզ ասուր, թող զմի
պարտս միլ, վորպես մի տանի միզի փորձըթընե, ալ փրկյա
զմիզ ի չարե, զի քու ի արքաութին, զորութին, փառք
հավիտյանս ամեն:

Անուն Հիսուսին Քրիստոսին.

Անուն Աստուծուն Աստված:

Են քանոսուն կռապաշտ ին,

Աստուծու անուն չըն գիտը տա:

1500 Նստավ, խաց կերավ. իրանք բերան չտվին:

Դավիթ ենա քանոսուն զիտր խաց կերավ,

Երկու կարաս կես գինին ել մեկ տեղ խմավ:

Քանոսուն մարդ ուրինց թրիւ չըփլըցըցին,

Տրին սուփրի տակ, խոսքիւ մեկ երին, տաթն.

— Դավիթ խմավ, սարխոյցավ,

Քինի, զարկինք, սպանինք:

Դավիթ զսուրբին ծալից, բարհալից, խաի դեն.

- Տեսա՞մք քանոսուն չըփլախ թուր գո՛ւ սուփրի տակ.
 Սուփրի տըկեն զքանոսուն թուրն ել առից,
 1510 Ծալից՝ ինչ զթուղթ ծալիս.
 Ծալից, եթալ ձիու թորբեն, հասց.
 — Տանիմ, տ'ենիմ իմ ձիու նալ ը բզմար, տարին բնս ը՝
 Են քանոսուն փալիվան շատ վախացան, շատ տրտման:
 Դավիթ հասց.— Կ'ուզե՞ք, կանչիմ,
 Խաց բիրին, տո՛ւ ել կիրեք:
 Ասին.— Ջանըմ, ինչ տո՛ւ կերար, մինք կշտացանք:
 Եսաց.— Իմ հսած բան վոր տո՛ւ ասեք,
 Աստծու անուն տեք,
 Ամեն վըխտին կը կշտանեք:
 1520 Ասին.— Մինք չինք թըղնը միւր չատաված,
 Բո՛ւ Աստըծու անուն տա:
 Եսաց.— Վոր տո՛ւ Աստըծու անուն չեք իտա.
 Իս չըմ թըղնը Աստըծու պաշտող տո՛ւ առնեք, իս տ'առնիմ.—
 Խանդո՛ւթ խաթո՛ւն աստվածապաշտ եր, կռապաշտ չեր:

ՅԵ. ԽԱՆԴՈՒԹ ԽԱԹՈՒՆ

- Խանդո՛ւթ խաթո՛ւն լաավ ձեն, եկա՞վ.
 Եկա՞վ, հասց.— Դավիթ,
 Տո՛ւ ել Աստված կը պաշտիս:
 Եսաց.— Խա:
 Վոր հասց՝ խա, խաասավ, Դավթի գընի պագնից:
 1530 Վոր Դավթը՝ գընի պագնից,
 Են քանոսուն մարգ շատ ըռըկան:
 Վոր կըեր՝ տաս տարով եր իկի.
 Վոր կըեր՝ խինգ տարով եր իկի.
 Վոր կըեր՝ իրիք տարով եր իկի.
 Խանդո՛ւթ խաթընին խզմաթքարութին կ'ենին,
 Ուրինց խացով, ջրով.—
 Խանդո՛ւթ խաթո՛ւն վորու խաթներ, ննք կ'առներ:
 Խանդո՛ւթ խաթո՛ւն հասց.
 — Իմ խեր, իմ ախպերն ել կռապաշտ ին, հասց,
 1540 Համա իս հտու ջըհըլթինին,
 Ետու կտրընութինին,
 Ետու մալին թմահ չերը,

Իս ենու Աստուծուն թմահ երը՝,
 Ենու ճակատ պագըցը՝,— տ'առնիմ:
 — Ա՛յ Դավիթ, հասց,
 Քոն նշան թնչ կը, վոր աստվածապաշտ իտ:
 Եսաց.— Իս են իմ, հասց,
 Հիշած իմ խացն ի գինին, Տեր կենդանին,
 Մարութա Բանձր Աստվարածին,
 1550 Խաչ Պատրազին վար իմ աջ թիվին:
 Եսաց.— Ընձը շանք տու:
 Դավիթ ուր թիվ եբաց, շանք իտու:
 Վոր շանք իտու, Մսե խաչ ենու թիվու վերայ եր:
 Խանդոն խաթոն խասավ, պագնից:
 Ելավ երկու նշան, վոր զԴավիթ առնը՝:

26. Դավթի կռիվը Խանդուքի բռնամիտների հետ. Խանդուքի սիրտ առանհայտությունը. Դավթի բռնվելը

Են գիշիւ Դավիթ միտք վե հասց.
 «Ա՛ստված, քի իմ կանչի,
 Ողան, Տողան* Թագավուրու ասքար կն,
 Պոլլոր Խանդոն խաթնը՝ քաղքին տնը՝,
 1560 Մարդ չկերա ենու ջհար տա»:
 Խլիսուն ինչ աղոթրան բացվավ,
 Խանդոն խաթոն ելավ, իրիշկից,
 Տեսավ՝ չաղքեր զոլլոր խոր քաղքին դրած ին:
 Խեր ճամբից մատ Խանդոն խաթոն, հասց.
 — Խանդոն խաթոն, քոն մարդիրուց,
 Ինչ եկած հեռիվ քի, գլխավուր ենիս,
 Ըլնը՝, ասքրի խիտ կռիվ ենը:
 Խանդոն խաթոն շատ ելաց, տրտմավ, հասց.
 «Ափսոս, իս Դավթին նշանիցի հիրիկուն,
 1570 Ել մեկելնիր իմ խաթար չին ենի.
 Ափսոս, Դավիթ տ'երթա, սպանվը՝»:
 Ելավ, քառսուն ել գաղտիկ մեկ-մեկ տաքավ, հասց.

* Ա. վարիանտով Զինմայիտի Թագավոր: Բ. վարիանտով Ողան, Տողան
 տաքեր տնձնավորություններ են. «Մեկ Ողանա Թագավորն ի, մեկ՝ Տողանա.
 Աջու են յանեն ին»։ Գ. Մ.

— Իս ձի տ'առնիմ, Դավիթ չըմ ժուռը,
Կացեք ասքարը՝ հեռիվ, կռիվ երեք:
Հըմեն ել քանսուն ասին.

— Տո՛ւ Դավիթն իս նշանի, մինք չինք երթա.
Թըխ քո՛ւ Դավիթ երթա, կռիվ ենը՝
Կանչից լալեկն զԴավիթ, առից, տարավ.
Տարավ ենդեղ, եսաց.

1580 — Դավիթ, եսաց, իմ խեր ճամբխի, ասի՝
Մեկ մարդ տ'երթա, ասքըի խիտ կռիվ ենի.
Ես քանսուն ել մեկ քո՛ւ հարով չկացին.
Դավիթ վիրուց, եսաց. — Են կռիվ իմ բան ը:

Դավիթ ելավ, խեծավ Գուռիկ Ջալալին:
Խանդո՛թ խաթոն ճամբխից, եսաց.
— Դարգախնիւր կուծըցեք, Թըխ Դավիթ չերթա:
Դավիթ Գուռիկ Ջալալին խեծուկ ի,
Վոր եսաց՝ «չերթա», հրից «հի» երավ,
Թուուց զԳուռիկ Ջալալին,

1590 Զբադան ընցավ մաչ կըռվուն,
Գից մանչ չադըքիրուն, եղար:
Ենքան զարկից, կուտուրից,
Հանդ ու հեսաբից տոնս մարդ կուտուրից.
Շատ քից, տարավ, զատնացըցուց:
Խնդեղեն Ողան, Տողան թագավոր դարձան վար Դավթին.
Բիրին, զատնը՝ խիտ զնջիլ թալիցին,
Դավիթ ենդեղ բռնիցին:
Ի՞նչըխ բռնիցին. —

Զինջիլ թուուր՝ որինակ չինած եր,

1600 Դավիթ քից, կինաց մեչ.

Ինչ ընկավ մեչ, —

Զնջիլի գլխի գո մեկ Ողան թագավուրը՝ ձեռ,
Մեկ՝ Տողան թագավուրը՝ ձեռ, —

Ենդեղեն կը կանչին.

— Հայ, Դավիթ բռնիցինք.

Հայ, Դավիթ բռնիցինք. —

Մեկ ահաթվան ճամբախ

Դավթից զատն ին զնջիլ գլխի բռնած,

Զըն գ'ը՝ խը կան մոտխառ:

37. Ձեռնով Հովանի յետադը յեղ գրույցը ձեռքի ետ

1810 Հիրիկվան ժամանակն ի, աստղիբ կ'երեվան:

Ձեռնով Հովան ելավ տուն,

Դավթի աստղին իրիշկից:

Իրի տուն, իրիշկից՝

Դավթի աստղ մծվաղիր եր.

Կինաց, եսաց. — Կնիկ,

Տ'երթամ հիտիվ Դավթին.

Դավթի շատ նեղ տեղ ինկի,

Ենու աստղ մծվաղիր ի:

Կնիկ եսաց. — Ա՛յ, քոն տուն ավիրի:

1820 Ինչքանդար Դավթի խամ կ'ենիս.

Դավթի նստի Խանդոթ խաթնը՝ կուշտ,

Կուտը, կը խմը, քեֆ կ'ենի,

Ջուր խորխուկեր կա, յան չկա.

Տոն Դավթի խամ կ'ենիս.

Եսաց՝ իրի, քինի.

Բուն քի խամար կը քինիս,

Երազ Դավթի խամար կը տեսնիս:

Են սհաթին եկավ, քինավ.

Եկավ քինավ, տեսավ,

1830 Վոր Դավթի վար ձիուն խեծուկը.

խեծուկը, համա Դավթի երկու վոտ

Ընկած կարասը՝ կպրը՝ մեշ,

Ինչը ի կ'ենի, տուս չիկա:

Գիշիրվան կիսուն վի թռավ, ալախավ, եռաց.

— Կնիկ, իլի ճըրագ կպահ,

Իս տ'երթամ, Դավթի նեղ տեղն ի:

Են սհաթին ելավ, ճրագ կպուց:

Ձեռնով Հովան ելավ, առից ճրագ,

Կինաց ձիանցտարու թավլին. հառաջ եռաց.

1840 — Սիվ ձին, եսաց, զը չուր հիբ

Կը խասըցիս Դավթը՝ լեզը՝ վերա:

Եսաց. — Կնիկ ընց կնի:

Եսաց. — Բուն բերան կուտրեր, ընցկուն չառեր:

Կինաց մատ Կարմիր ձին, եսաց.

- Կարմիր Ձին, չուր հիբ
 Ձը կը խասըցիս Դավթը՝ լեշին:
 Եսաց.— Չուր վաղ կեսորին:
 Եսաց.— Գո՛ւ բերան կուտրեր, ընցկուռն չասեր:
 Կինաց մատ Բոզ ձին, եսաց.
 1650 — Բհզ ձին, չուր հիբ զձը կը խասըցիս Դավթը՝ լեշին:
 Եսաց.— Չուր աղոթքան բացվը՝:

**26. Դավիթը Ձեռնով Հովանի խառնով ազատվում է ցանցից
 յնվ մրա հեռ կոտորում բռնամիտերից**

- Ելավ, զԲոզ ձին քեշից տռնւ, խեծով,
 Եսաց.— Գո՛ւ աչքիւ՛ խփը՛:
 Աչքիւ խփից՝
 Մեկն ել եսաց.— Դէ բաց,
 Ինչ աչքիւ եբաց,
 Տեսավ վար Դավթին կանգնիր ի.
 Կանչից.— Դավթթ, Դավթթ,
 Եսաց.— Հրահմե՛:
 1660 Եսաց.— Տո՛ւ ինչի՛ ինկիր իս կապ:
 Եսաց.— Ձըմ գիտը:
 Եսաց.— Գո՛ւ բերան կուտրեր. եսաց.
 «Հիշա իմ խացն ու գինին, Տեր կենդանին,
 Մարութա Բանձր Աստվարածին,
 Խաչ Պատրազին վար Դավթը՝ աջ թիվին»:
 Ինչ եսաց՝ Դավթ եսաց.

 «Վը՛յ, հիշա իմ խացն ու գինին, Տեր կենդանին,
 Մարութա Բանձր Աստվարածին,
 Խաչ Պատրազին վար Դավթը աջ թիվին»:
 1670 Եսաց.— Դէ, զքի թնփ տու:
 Ինչ եսաց, Դավթ զինք թափ խողւ,
 Ջնջլի կտուրքիւ՝
 Մե կինաց հարավել, մե կինաց հաքհմուտ:
 Ձինք, խրոխպեր ելան,
 Խրոխպեր հիտիվ Ողան թազավուրին կինաց,
 Դավթ հիտիվ Տողան թազավուրին:
 Բռնիցին Ողան, Տողան թազավուր, բիբին.

Բիրին, կապիցին, տվին հեռիվ իրանց, կը կան-
ձամբիւր՝ կեսին եսաց.

1680 — Խրոխակեր, արիւմ տաքցաւ՝ իմ ջան տաքցաւ,
Իս իյամ, լիղկանամ, կամ.

Տոն մողիյնթ կաց, չփախին:

Եսաց.— Աղեկ:

Դավիթ ելավ կինաց.

Ջուր կինաց լիղկանալու, եկավ,

Խրոխակեր երկու թագավորը՝ վիզ կտրեր եր:

Դավիթ եկավ, եսաց.

— Ջանըմ, աչքեր բնւ-բնւ երին, եկին դախ զը.

Իս վախացա, վիզքեր կտրիցի:

39. Դավիթ յեւ կամգուրի մեծամարտը

1690 Մեկ ել տեսան՝ մեկ մարդ իկիր ի,

Հա կը վիրուցի, կ'աչկի, կը թալը:

Դավիթ կը կանչը՝, կ'ասը.

— Հիտիւ վի՞ կան կը կան.

Են ինչ տոն հիտիւ կան կը կան, իս սպանիր իմ.—

ՋԴավիթ չի ճանչնա.

Դավիթ ենքան կովի, իլի արընուլթ.

Համա Դավիթ ենու կը ճանչնա.—

Եսաց.— Են ինչ հիտիւ կան կը կան,

Իս սպանիր իմ, արի, ընձը՝ ան:

1700 Եսաց.— Իս ենու սպանուկ լեշն ել տեսամ,

Քանց քե աղեկ ը ընձը՝ խամա:

— Վոր անցկուն ի, իս տոն աը կովինք:

Ելան, կովան:

Կովան, թող ու դոնման զդաշտ բռնից.

Ինչը յոթ գոթան թալիս, գիտին խիրկիս,

Ընցկուն ձիու վուտքերու հեռիւ գետը՝ կը ճզվը:

Շատ կովան, իրար չաղթիցն.—

Դավիթ սրտով չզանկը,

Ամա Խանդոն խաթուն սպանիլն կը գարկի.—

1710 Ձիանցտարուց եջան տակ, խասան քնդտրի.

Դեն տարան, գեն բիրին,

Ջեանդութ խաթունն իտի գետը՛ն,
 Ջծիծ բռնից, քամից.
 Ինչ քամից, իրիք պուտ արուն
 Ենու ծծեն թափավ գետը՛ն.
 Խասավ, գլիխ պագնից, հասց.
 — Հմյ դել, նարիկ հերիկը՛ փուլա,
 Ինչ տու իմ պնչեն խանիր,
 Դիր ուրախացան:

ԱԹ. Դավթի յեվ Խաթունի տմուսնայուցը

- 1720 Ելան եկան ուրանց տունն,
 Խանդութ խաթընը՛ տունն վոր խասան,
 Ինք, խրոխպեր, Խանդութ խաթուն
 Իրիքիվ եկան, նստան,
 Կերան, խման խաց-գինին, ուրինց քեֆ երին.
 Խանդութ խաթուն կանչից ուր խեր, ուր մեր, ուր ախպեր,
 Իպի ենդեղ, հասց.
 — Եսմ մարդն ի ասքար կուտրի,
 Ողան, Տողան թագավուրին ել սպանի:
 Եսաց, ինչ կը տաս հսմ մարդուն փառուն:
 1730 Խանդութ խաթունը՛ խեր, մեր, ախպեր ասին.
 — Տու մի աղջիկն իս, քի տվիր ինք հսա մարդուն փառուն-
 Երանա չուր Բանդումահին ել տվիր ինք քի ջհեղ:
 Խարանիս երին, յոթ ուր, յոթ գիշիր
 Ուրինց քեֆ-ուրախութին երին:

ԱԷ. Դավթի վերագարձը Սասուն. Բաճայի երգերն ի մեծամարտ- յեվ Դավթի յերգումը

- Ելան, ուղտիր բարձին, ձիանք սարկիցին.
 Են քանոսուն փերիզն ել եկան,
 Դավթի ձեռ-վոտ պագնիցին, ասին.
 — Խալալ ըլնը՛ քիզի Խանդութ խաթուն:
 Մեկ ավուր ճամբախ ել
 1740 Խատ Դավթին, Խանդութ խանըմին կացին:
 Եկան, Բանդումահին խասան:

Բանդուկահին են աղջիկ կարողուլ եր դրի.
Աղջիկ եկավ, Դավթի դեմ կտրից, եսաց.
— Դավթ, առն իմ խոր գուլթնը՝ խոց կերար,
Տոն իմ իրիս չեկար, տեսներ.
Կնցիր, Խանդուկ խաթունն քե խամար բրբր.
Յան տը կան, խատ ձի կռիվ տ'ենիս,
Յան չըմ թըղնը՝ երթաս:
Եսաց.— Իս մկա կռիվ չըմ Բնը,

1760 Թաժա խարս ու փեսայ ինք:
— Աբա հիբ կը կան կռիվ խխաս:
Եսաց.— Կիյան տուն,
Յոթ ուր կը քինիմ Խանդուկ խաթնը՝ ծուց,
Վար ութին կ'իյան Բանդուկահին քու կռիվ:
Աղջիկ ենու բանդ երավ,
Անուն ֆնաց Բանդուկահին.
Առաջ Արճեչու երկիր կ'ասին:
Եսաց.— Աբի հերտըվցի, վոր ավատամ:
Դավթ հերտըվցավ.

1760 «Հիյա իմ խացն ը գինին, Տեր կենդանին,
Մարութա Բանձր Աստվարածին,
Խաչ Պատրազին վար իմ աջ թիվին:
Ենիկ շհադ կենա,
Ութ ուր լըմանա, իս կան,
Քու խիտ կռիվ ենիմ:
Դավթ առից գուլ կնիկ, գուր մալ,
Եկավ, Սասմա քնդաք խասավ:
Են քոռսուն մարդն ել խա Դավթին ին,
Ելան Դավթին խղմաթ քար,

1770 Ելան աստվածապաշտ:
Յոթ ուր, յոթ գիշիր ել
Եկան Սասմա քնդաք խաբանիս երին՝
Ուտիլ, խմիլ, մեծ ու պղտիկ ուրախացան:
Ութ ուր լըմացավ, կռիվ մտեն կինաց:

**ԱՅ. Դավիթը Դուրջիստան մեկնելիս զավակի եամար
ապուրանքունն և ասլիս եամեղուքին**

Եսաց.— Խանդու թ խաթուն,
Իս անդ իմ երի՛ ես քանսուն տանիմ Դուրջիստան,
Քանսուն ազաբ աղջիկ փսակիմ վար ետունց,
Վար աղջիկ ուրինց քեֆ կ'ուզը՛:
Խանդու թ խաթուն եսաց.

- 1780 — Ա՛յ մարդ, տու իմ մեղաց տակ մտար,
Ըզը խերից, մերից խանիցիր,
Ըզը բիրիր, եսա քաղաք տիրիր,
Կը թողնու ըզը, երթաս:
Տու կ'երթաս, քի տղա մ' ելավ, իս ինչկով պախիմ:
Դավիթ եխան մեկ վոսկը բազբանդ իտու,
Անգին քարիր լե մեչ:
Եսաց.— Թի վոր լաճ ելավ,
Կը կապիս վար ենու աջ թիվին.
Թի վոր աղջիկ ելավ,
1790 Եսաց, կը ծախիս, կը տաս,
Ենու տղի տղեն ել ուտը՛, չխըլըսնա:

**ԱՅ. Դավիթը Հադրեքանում ամուսնացնում և իր ԱԹ փառ-
յակներին, մրանց յերկիրներ և ասլիս, ապա ջարդում և
հետապնդող բռնամիտներին**

Առից քանսուն մարդ, խեծան ձիանք,
Կանցին դախ Դուրջիստան.
Կանցին, խասան չուրս ճամբիւր՛ արալըխ.
Տեսան՝ մեկ ծըրընուկ խալավաւր նստիր ենդեդ.
Բարիվ տվին հազրաց:

Քանսունի բարիքն ել առից, եսաց.

— Ա՛յ վորտի, վարտեղ տ'երթեք:

Եսաց.— Տ'երթանք Դուրջիստան:

- 1800 Եսաց.— Ի՞նչկը տ'երթեք:

Եսաց.— Տ'երթանք աղեկ աղջկան:

Եսաց.— Աղեկ աղջիկ վոր կ'ուզեք,

Կանցեք Հադրեքան:

Ճամբախ չանք իտու.

— Եղա մեկ ճամբախ կ'իյա Ռուսըստան,
 Եղ մեկ ճամբախն ել կ'երթա Հադրբեջան:

Ելան կացին դախ Հադրբեջան.

Կացին Հադրբեջանա քաղաք,

Տեսան, վոր քանսուն աղջիկ

1810 Ենդեխեն կը կան դախ բախեն.

Համա մեկն ել մարդու շուր ի խազը:

Բարիվ տվին հազրաց.— բարիվ առից:

Եսաց.— Տո՛ւ թնչ մարդ եք.

Ի՞նչկը հիտիվ կան կը կըեք.

Եղ մարդիւր քիկ թնչկ' ին:— Դավթին կ'ասը:

Եսաց.— Են քանսուն ել իմ ախպերքերն ին:

Դավթի զարձավ, եսաց.

— Եղա աղջիկներ քիկ թնչ ին:

Եսաց.— Բիրադի իմ քուրբերն ին:

1820 Եսաց.— Բիրիս եղա քանսուն քուր,

Տաս իմ քանսուն ախպոր:

Եսաց.— Տըվի քու՛ քանսուն ախպոր.

Իս կը տամ, ձը կավաթ կը հաղթը՞, տանեք:

Եսաց.— Աստըծով կը տանինք:

Աղջիկ զարձավ, եսաց.— Աստված թնչ կը:—

Չաստված գիտըն, Աստված չըն գիտը, կռապաշտ ին:—

Եսաց.— Աստված են ի, ինչ զմի ստեղծը՞, կը պախը:

Եսաց.— Տո՛ւ մի չաստվածքիւր չի՞ք պաշտը:

Եսաց.— Ձինք պաշտը, մինք Աստված կը պաշտինք:

1830 Եսաց.— Վոր տու՛ տանեք իմ քուրբիւր,

Մե չաստվածքիւր կը կան,

Կուրվ կ'ենին, ձի մոտեն կը խլին:

Ելավ, իտու:

Ելան, զքանսուն աղջիկ առին,

Եկան Հադրբեջանա:

Եղա միծ աղջիկ, ինչ մարդու շուր կըեք վերա,

Ելավ ճամբախու իտի,

Դարձավ մատ կռքիւր, եսաց.

— Կոքիւր, մարդիւր աղջկներ փախցըցին.

1840 Կերթը՝ դարձըցե՞ք, բերե՞ք:

- Կոքիրուց ձեն ելավ, բոռացին, տսին.
 «Աստվածապաշտ մարդիր
 Չաստվածապաշտ մարդիրու աղջկներ տարան»:
 Քանգաք բիրադի ձիավուրվան,
 Թրիր քնչիցին, ինկան հիտիֆիր:
- Դավիթ ուր քանոսուն մարդով,
 Քանոսուն աղջկնով եկան.
 Մատ խալավուն, նստած ին,
 Կուտին, կը խմին, քեֆ՝ կ'ենին:
- 1850 Դավիթ ինչ կ'ենը, — երկրքիր կը կեսը՝
 Երավ քանոսուն փայ, ետու ենունց.
 Ամեն մեկու մեկ երկիր, մեկ աղջիկ,
 Ճամբխից, համեն մեկ կինաց երկիր,
 Ինչ Դավիթ նշանակիր եր:
- Դավիթ ֆնաց ենդեղ մընակ.
 Մեկ ել տեսավ՝ քանգի միծ ու պղտիկ,
 Վոր ինչ կերեր թուր վիրուցեր,
 Բիրադի հկան, Դավթը՝ չուրս պունդն բռնիցին:
 Դավիթ ելավ, զձին խեծավ, ինկավ հիտիվքիր:
- 1860 Ինկավ հիտիվքիր, քիշից.
 Վոր սպանից, վոր փախըցուց,
 Տարավ, իցկից ծովիր, — մեկ չպրծավ:

**ԱԶ. Դավիթը Հադրեբջանի քաղաքի աղջկան
 բերում և Ստան**

- Դարձավ, կինաց Հադրեբջան.
 Կան եկավ, իրիշկից, տեսավ,
 Վոր մեկ աղջիկ կա եղա տեղ.
 Են աղջկան պես ել աղջիկ խորոտ չկա:
 Տո՛ւ չըսիս, են թագավուրը՝ աղջիկն ի,
 Ինչ մարդու շուն եր խագի,
 Են մեկեկիր հնու կարավաքիրն ին:
- 1870 Եղա մեկ աղջիկն ել վիրուց,
 Իտի ձիու քամակ, առից, եկավ:
 Չուր եկավ, ուր վըտան խասավ,
 Յոթ տարին լըմացավ:

ՁԵ. Դավթի յեզ Մհերի կռիվը. Խաճախի միջամտությունը.
հոր անհեծքը. Մհերի ամուսնությունը Հազրեքսանի քաղաքի
ազգեպետին յեզ Հազրեքսանի քաղաքի
դառնալը

Տո՛ւ չանսիս, Դավթին տղա ի՛լի,
Անու՛ն դրած Մհեր:
Մհերն ել վից տարեկան ի,
Վոտ թալիւր ի յոթին:
Եկավ, ինչ եկավ ուր վըտան,
Մեկ ձիավուր եկավ, Դավթի դեմ կտրից,
• 1880 Կանչից վա՛ր Դավթին, եսաց.
— Տո՛ւ եդ, խնկո՛ւր մարդ, աղջիկ գո՞ւր կը տանիս—
Դավթի բնդեղ վախացավ.
Չուր են վխտին ախ չեր տըսի:

Եսաց.

«Շատ ծովիրն եր մտի*,
Իմ ձիու ճանիր չեր թացվի.
Շատ սարիւր, քա՛րիրն եր կան եկի,
Իմ հեռիւ գեմ կանգընող չեր ի՛լի.
Մեկ բարակ բադան իմ տըսի,
1890 Շատ մոտեն իմ վախացի.
Սարի՛ւր, ձո՛ւրի՛ւր, տո՛ւ հընդատ կընք,
Չը եսա բադանից ազատ երեք»:

ՁԵ. ձին քշից դա՛խ աղեն.
Տղեն ել ձին քշից.
Ջարկվան, կռվան եղա տեղ,

* Բ. վարդանա՛ղ Դավթի այսպէս է յեզգու՛մ.

«Ափսո՛ւս, խազը ափսո՛ւս,
Անցկում աղվի ծովիւր,
Ձուր չեթը՛լ իմ ձիու ճանիւր.
Ափսո՛ւս, խազը ափսո՛ւս,
Անցկում դաշտիւր քելըցի,
Թող չետու իմ ձիու նալիւր.
Նկի խասա իմ խեբանց խեբանան,
Նիյաթ իմ եսա բարակ առուն ըզը՛ խեղդի»: Գ. Ս-

Թող ու գոման եղա դաշտ բռնից,
Խնչը ի կը կռվին.— ընցկոն կը կռվին,
Խնչը գոթան թալիս ամառվան չուր գիտըն.
Ձուր գիտըն, սարիւր, քարիւր
1900 Հըռջիվ վուտքիրուռն կը խալին.
Թող կ'ըլնը, երկնուց իրիս կը բռնը,
Գոմին եղար, գ'Դավթի մանդիլ առից, տարալ.
Տարալ, եթալ Խանդուլ խաթնը՝ տառն հեռջիվ:

Խանդուլ խաթնն ելավ տուս,
Իրիշկից՝ Թող ախշար բռնիւր ը.
Իրիշկից գետըն՝ գենու մանդիլ տեսալ.
Տեսալ, առից, խուտ երալ, եսաց.
«Ընը, ես Դավթի մանդիլն ի»:
Տեսալ, վոր գրգռուց ինկիր ի դաշտ,
1910 Տղեն ել տուռն չի:
Ելավ, զինք ձին խեծալ, քշից, կինաց.
Տեսալ՝ Թող ու գոման կ'ըլնը,
Ձիանցտարու վոտաց ձեն կը կն,
Ամա զադ չտըսնը,
Են ել կանգնալ ենդեղ աղթ.

«Սարիւր, ձուրիւր ստեղծող Աստված,
Տու գլխեր ու տղեն իրարուց չոկեք.
Ին դաս խրիշտակ, ձի իմ կանչը,
Տու գլխեր ու տղեն իրարուց չոկեք»:

1920 Ել չոկվան, հալա կը կռվին:
Տիր մ' ել կանչից.

«Ո՛վ սուրբ մայր Աստվածածին, քիզի կը կանչիմ,
Տու խեր, տղեն մեմեկուց չոկիս, մեմեկ չսպանին»:

Ինչ կանչից, երկուս ել ձիուց եջան տակ,
Խասան իրարու քնշտը:
Մհեր խասալ, վիրուց գ'Դավթի, եղար գետըն.
Դավթի մեչաց երակ կտրալ,
Ձուր մեչք ինի կինաց մանչ խոզուռ:

- Ձեռ ետու ջերեն զտանակ եխան,
 1980 ՁԴավթի վիզ տը կտրեր:
 Դավիթ ելաց, եսաց.
 — Ա՛յ տղա, տո՛ւ ըզը կը սպանիս,
 Իմ կտրըճը՝ ձեռնեն ի՛նչըխ տը պրծնիս:
 Եսաց.— Գո՛ւ կտրիճ վո՛ջը ի:
 Եսաց.— Իմ կտրիճ են ը,
 Ինչ վոսկը՝ բազբանդ գո՛ւ վար թիվին:
 Տղեն իրիշկից վար ուր թիվին,
 Տեսավ՝ վոսկը՝ բազբանդ վար ուր թիվին կապուկ ի.
 Ելաց, խասավ, զԴավթի գլո՛խ պագնից, եսաց.
 2010 — Իմ խեր տո՛ւն իս, իս քի մեղա:
 Խեր անիծից, եսաց.
 — Անմախ ընիս, անժառանգ:
 Աստված լսավ, կատարից.—
 Անմախ մնաց, անժառանգ:
 Ելան, դարձան ուրանց տուն.
 Պերան, խման, ուրանց քեֆ երին.
 Հադրբեջանա թագավուրու աղջիկ
 Փսակից վար Մհերին,
 Յոթ ուր, յոթ գիշեր խարսնիս երին, կերան, խման:
 1950 Մհեր ելավ, առից զո՛ւր կնիկ,
 Կինաց Հադրբեջանա քանգաք, ելավ թագավուր:

**46. Բաղնակ սպանում է Դավթին. Գուռիկ Զալալին
 բար է բերում**

Մնաց Դավիթ զինք, ուր կնիկ*
 Եսաց.— Կնիկ, տղես փսակիցը՝
 Ճամբրիցը՝ Հադրբեջան թագավուրութին.

* Ա. վաթիսնաթի մեջ պատմված է Դավթի կռիվը Մուսուլա թագավորի հետ. Դավթի Գոթրիստանից վերադառնալուց հետո՝ մաքդ է ուղարկում և կռիվ է պահանջում. Դավթը յերգվում է յոթ ուրից հետո կռիվ դնալ. բայց յոթ ուրը յոթ առթի յե դառնում. Այստեղ էլ հանդամանքները միեկույն են. միայն Դավթին սպանում է Չմշկիկ Սուլթանը: Դավթի վորդին՝ Մհերը վրեժ է առնում Մուսուլա թագավորից և Չմշկիկ Սուլթանի վերա «կապանգ» լցնելով՝ այրում է: Գ. Ս.

Դու շման չմնաց, ինչ իմ թուր չկտրից.
Տեղ չմնաց, ինչ իմ ձեռ, վուտ չդեպավ.
Իլի, մե պղինձ ջուր տաքցըցու,
Ինձը՝ լողկացըցու, իմ մեջ կը ցավը:—
Մեջաց երակ տղեն կտրիր եր:—

«960 Դավիթ ելավ կինաց,
Ուր շուրիւր եխան, տը լողկանա.
Կնիկ իրիշկից՝ ենուր խաչ, ինչ թիվին, սիվցիւր եր:
Կնիկ ելաց, տժարացավ:
Դավիթ հասց.— Կնիկ,
Ինչիւ տժարացար, լացիւ:
Եսաց.— Մսե խաչ վար քո թիվին սիվցիւր ի:
Եսաց.— Կնիկ, իս հերտոմակուտուր իմ իլի.
Հերտոմ կերիր իմ խատ Բանա խանըմին,
Տ'երթամ կռիվ, չիմ կացի:

«970 Յոթ ավուր վերա տ'երթեր,
Ես ելավ յոթ տարի, նուր միտ ինկավ,
Են սհաթին ելավ,
ՉՔուռիկ Ջալալին խեծավ,
Չթուր Կեծակին կապից, կինաց:
Կինաց Բանդումահին,
Խասավ Բանա խանըմին:
Բանա խանում հասց.
— Դավիթ, տո՛ւ հերտոմ եր երի յոթ ուր,
Տարար յոթ տարի.

«980 Իս մնացի առանց մարդ,
Քո՛ւ ճամբախ կ'իրիշկիմ:
Եսաց.— Դեհ, քո՛ւ թաղարիք տիտ,
Կ'ըլնինք մեյդան, կռվինք:
Ենիկն ել հասց.— Մեկ սհաթ մահլաթ տու,
Եսաց, իմ շուրիւր խազնիմ,
Ասրար կապիմ, իկամ:
Դավիթ կապից զՔուռիկ Ջալալին
Վար Բանա խանըմը՝ տուան, հասց.
— Չին հատեղ կը մնա,

«990 Իս կ'երթամ գիտ, լողկանամ, կամ,
Չուր քո՛ւ շուրիւր խազնիս, կամ:

Ենիկ շուրիւր եխան,
 Մտաւ գիտ՝ մայ ջուրուն լիզկանալու:
 Բանա խանում ել սերտ կրար չիտու,
 Ուր խոր գոլթնը՝ խաւի,
 Ինչ Դավիթ ենով գոլթան երազ,—
 Քանսուն զիտը պողպատ ը,—
 Աւից, եթալ քիրեն.

Փշիլ իտու, կարմրցըցից,—

2000 Աղեկ ըմ խոււի կարմրցաւ,—
 Զխոււի առից, վար կարմնջին
 Ընցկուն կրակաթըթախ
 Եզար Դավթը՝ ջանին.
 Եզար մեչաց,— ծակից,
 Փուրն ինի եկաւ տոնս:
 Դավիթ ենդեղ մեռաւ.
 Են մեռաւ,— Աստված ողորմի խոգուն:—

Են մեռաւ, ձին ենդեղ ծռաւ,

Ծռակաւ կտրից, ինկաւ տոնս:

2010 Ինչքանդար խովիվ ռասա իրի,
 Նախրութ ռասա իրի, տավար, ձի,—
 Բիւրադի կուտուրից,
 Կինաց, կանգնաւ հեռջիվ Խանդուլ խաթընը՝ տառն:
 Խանդուլ խաթուն ել ելաւ, իրիշկից,
 Տեսաւ՝ ձին իկիր ի, տեր խիտ չկա.
 Են սհաթ խաբար երաւ,
 Վոր Դավիթ կուրուան ի, չկա:

207. Ձեռնով Հովանը բռնալով՝ կտնջում ե Մհերիմ յեվ միտսիմ
 տոնում եմ Դավթի տոյան վրեժը

Ձենով Հովան ելաւ, ենդեղեն կանչից.

Ենուր ձեն կինաց Հադրբեջան,

2020 Ինկաւ Մհերի ականջ:

Մհեր ելաւ, ինչքանդար ասքար վոր կըեր՝

Ժողովից, խատ ուր տաւ, եկաւ:

Առաւ, եկաւ ենդեղ,

Կացին Դավթի լեշը՝ վերա,

Տեսան՝ Դավիթ սպանած ին,
 Ինկան Բանդուկահու կարմնջից չուր իրան,
 Ինչ վոր կը եր, բիրադի կուտուրիցին, ասին.
 — Ես մի Դավթի փուխ:
 Բանա խանում իպի,
 2980 Ենու ծամիր կապից Քոռիկ Զալալու պուչ.
 Քոռիկ Զալալին ամեն փրթուջ մեկ երկիր եթալ.
 Ծամիր մնաց պուչ, իպի մոտ Խանդուկ խաթուն, տեսադ:

**26. Խաճուրթ Ինքնասպան և լիճում. Դավթի ցեղ
 Խաճուրթի բազումը**

Դարձան, բարձին Դավթի լեշ,
 Բիրին, Սասմա տան հեռջիվ տրին:
 Խանդուկ խաթուն եսաց.
 «Հիտիվ Դավթին, իս ախշար չմնար»
 Են սհաթին ելավ ուր փանջարեն,—
 Փանջարեն քանոսուն գանգ բանձր ել գետնուց,
 Մեկ քար ել հեռջիվ ենու փանջարին եր,
 2940 Տաս վ' երկու գումեշ կը կայնացըցին վար քարին,
 Կը լրվեն, ընցկուն միծ քար եր.—
 Վոր ելավ փանջարեն,
 Զինք վար ուր գլխուն տփից վար քարուն.
 Գլխի չուր թիվքիր մտավ մանչ քարին:
 Բիրին, քարեն խանիցին,—
 Քար մնաց փուս.
 Ենու գլխու տեղ երկու արասը՝
 Փիլա կը լցին, կը ծիծին:

Ելան, երկըվը՝ նաչն ել կապիցին հիրարու,
 2950 Քանոսուն տերտերով, քանոսուն վարգապտով,
 Քանոսուն ել սարկավագով,
 Քանգքի ժողովուրդն ել բիրադի խիտ,
 Լալով, գոռալով, ժամով, պատարագով տարան, թաղիցին:
 Դավթի ումրն ել, ինչ կան երի ախշար,
 Յոթ խարիր հիսուն տարի:

ՃԾ. Վերցարան

Աստված ողորմի Դավթին, Խանդուկ խաթունին,
 Աստված ողորմի ենու խեր Մհերին,
 Աստված ողորմի Բաղդասարին,
 Աստված ողորմի Մըլքըսեթ քհանին,
 2000 Աստված ողորմի մի փեր վարպիտին,
 Ինչ միզի շանք ի տվի:

9

Մ Ն Ե Ր

ՃԹ. Նախերգան

«Դառնամ զողորմին կը տամ իմ խերիկ Դավթին,
 Վոր ընձի կարգից, մարդ դարձա վար ախշրին.
 Շատ խիլքիրն ել ընձը՝ սովրացըցուց,
 Իս ականջ չդրը իմ խոր խոսքին.
 Դառնամ զողորմին կը տամ են մերիկ Խանդուկ խաթունին,
 Յոթ ամիս ընձը՝ շախից վար ուր սրտին».*

ՃԼ. Մենքի սիրած յերկրները

Դավթ զՄհեր կարգից.
 ՋՄհեր, ուր նշանած
 2070 Հաղրբեջանա ճամբախ ճամբից,
 Հաղրբեջան կինաց,
 Թագավուրութին առից, Թագավուր նստավ:
 Ելավ, բար իտու Գուրջիստան,
 Առից, կինաց Թուրքիստան,**
 Հիտ դարձավ, եկավ, ուր տեղ նստավ:

* Յերգ և Մհերի բերանից: Գ. Ս.

** Այդ անունով պատմողը հասկանում է «Լեզգիներն», Գովառյան լեզգիների բնակիչները: Գ. Ս.

Եդ երկլիքիւր ելավ զլմեն խորջդար.
 Ենու սիրըցին:
 Յոթ տարի ենդեղ թագավուրութին նստավ:

**59. Ձեմեզ չապամի ճամակը Մհերից յեզ Մհերի ծագված
 գալը Սասուն:**

Ձենով չոգան ելավ,
 3080 Թուլթ ճամբխից դախ Մհեր, եսաց. «Մհեր,
 Կուղբադն՝ ազգական տղեք ելած ին, կտրճացած
 Եկած Սասմա քաղքի դալին կ'ենին.
 Իս չիմ կերի, իմ կըվաթ չի հաղթը.
 Կ'ըլինիս, կը կանս, խասնիս»:

Մհեր եսաց.— Ա՛յ կնիկ,
 Կ'առնիս գիմ գոլրդ, տուռ կը գնիս, ետեղ կը մնա.
 Ինչ փալավանքտիր կը կանս,
 Գորդ կը տեսնին վաթ տուան,
 Գեղի նեղութին չին իտա.
 3090 Կ'ասին՝ Մհեր տան քինուկ ի:

Ելավ, բար իտու, Սասմա քաղաք եկավ.
 Վոր եկավ, Սասմա քաղքին մոտխասցավ,
 Ելաց, տժարացավ:
 Հիբիկվան վխտին եր.
 Խորխպեր տուռ չինիր եր, քինուկ եր:
 Կանչից.

«Խերախութ խորխպեր, վիբ իլի,
 Քու քինուց վիբ իլի,
 Ախ, հալա վիբ իլի».*

3100 Ձեն ընկավ խորխպոր աղանջ, մանչ քինուն եսաց.
 — Մեկ բարակ ձեն եկավ, դիպավ աղանջիս,
 Իմ խուր քինու մեջնն զարկավ:
 Կնիկ եսաց.— Ա՛յ ջանըմ, ինչ ձեն.

* Յերդ և. Գ. Մ.

Եսաց, Սասմա տուն ի, տմու ջինիբ իս.

Հալա կը վախանամ:

Խրոխպեր եսաց.

— Հալրաթ կը վախանամ,

Ծիրացիր իմ, իմ ազգական մոտես զատնացած:

Տիր ըմ ել կինաց՝ հերտսի վերա.

3110 Կանչից.

«Խերախոթ խրոխպեր, վեր իլի»^{*}

Իմ թագավուրութին գետին իմ դրի,

Քնդաք իմ գորգին թասլիմ իմ երի,

Իմ գորգ Գնլըղու աղջկան թասլիմ իմ երի»^{**}

Խրոխպեր վազից, կինաց,

Մհերի գլխի պագնից.

Եսաց.— Տոն լինչլիս իս թասլիմ երի,

Քոն թագավուրութին, թողի, եկի:

Եսաց.— Իս անցկուն իմ եկի,

3120 Մեկ Աստված խաբար իլի, մեկ հրիշտակ:

Եսաց.— Քոն գորգ տոն տրիր իս, նշան լինչ կը:

Եսաց.— Ջավահիր քնր գո խրիսին.

Ինչ արիվ դպնը, լուն կը տա,

Մարդ չըն քըշի վնր իմ տուն.

Ինչ հրիկուն կը կն, եսաց,

Մեղրե մոմիր կը վառին,

Ելի լուն կը տա, չըն կ'ըխշի քշի:

Եսաց.— Տոն խազմր բարով եկար.

Եսաց, իս գիտիմ՝ քոն խեր Դավթի տեղ կը բռնիս:

3130 Եսաց.— Վհիլ ի՝ քենե բան կը քաստա:

Եսաց.— Կուզբաղնի թռռնիրն ին, եսաց.

Ջուրս թռռ ին, չուրսն ել նման կը տան գաղան:

Եսաց.— Իս երթամ, եսաց,

Ջուրսին ել կը բռնիմ, կը բիրիմ.

Սպանիմ, թի քի խամար բիրիմ:

Եսաց.— Հերկըվից մեկ արա՝

Յն սպանը՝, յն բիրը՝:

^{*} Ցերգ ե. Գ. Ս.

^{**} Հաղբբեջանի թագավորի աղջիկը (մեծ տղ 1947), այստեղ հիշվում է իբրեկ Գուրջու աղջիկ: Խմբ.

ԵՅ. ՄԻԿԵՐՑ ԼԱՅԱՆՈՒՄ Ե ԿԱՂՐԱՊՅԻ յԵՐԿԱՆ ԲԱՆՈՒՆԻՑ

- Մհերն ել խիսուն ելավ,
 Զուր ձին խեծավ, քշից, կինաց Լոռա դաշտ:
 2140 Լոռա դաշտ տեսավ՝ Կուզբաղնը՝ երկու միծ տղեն եկավ.
 Մնունց ճակ տիրկավան ը, վոր նիտ թալիցին,
 Եկավ, կպավ Քոնուիկ Զալալը՝ վոտաց սըմին.
 Ելավ, զԹուր Կեծակին զարկից,
 Կիւ կտրավ, կես մնաց ձիու վըտին:
 Ելավ, զերկու տղեն ել բռնից, կապից,
 Աւից, իպի խրոխպոր կուշտ:
 Քոնուիկ Զալալին ըզվոտ վիրուց.
 Վոտ վիրուց, եսաց.— Եդ ինչ իլի քու ձիու վոտաց.
 Աչկից, տեսավ՝ գոնե տը՝ կտուր գոն մեջն ը:
 2150 Ելավ իպի աղկուլթ, զմրուլթ,
 Խալից, ելից ենու սըմի բրին,—
 Ժրավ, ելավ քանց հառաջ աղեկ:
 Եխան, իպի զԿուզբաղնը՝ երկու տղեն,
 Մին փնչից տռան են յան, մեկ՝ են յան:
 Եսաց.— Խրոխպեր, Ել կան, թի չկան:
 Եսաց.— Երկու տղայ ել կա,
 Քանց ես երկուս՝ շատ գազան ին երկուս:
 Ետունք չոկ կնկնից ին, երկուս՝ չոկ:
 Մարա քաղաք դեն ին են երկուս.
 2160 Ետունք դես ին զավթած,
 Մնունք դեն ին զավթած:

ԵԶ. ՄԻԿԵՐՑ ԽԻՊԵՐՈՒՄՆԻՍ Ե ԿԱՂՐԱՊՅԻ ՄՅԱՆ յԵՐԿԱՆ ԲԱՆՈՒՆԻՑ
 յեվ Հալաբա Բազալուրի Բառասուն զեվ ԲԱՆՈՒՆԻՑ ԵՆՈ

Ելավ, զուր ձին խեծավ, քշից, կինաց,
 Կինաց, Մարա քաղաք դեն ընցավ.
 Ընցավ դեն, կինաց, տեսավ,
 Վոր եդ երկու տղեն ելած,
 Քանուսուն դեվի խիտ ինգիր.
 Իրանց խեծնելու ձին ել դավայ ի
 Կինաց ենդեդ.
 Եդ քանուսուն վ'երկու հեռիվ Մհերին եկան.

- 2170 Բարիվ իտուռ,— բարիվ առին:
 Բարիվ առնիլու հիտիվ առին.
 — Մինք քանսուն վ' երկու ինք, ախպեր ինք-
 Տուն ել ընիս մի ախպեր,
 Ընինք քանսուն վ' իրիք ախպեր:
 Եսաց.— Իս կ'ընիմ ծի խիտ ախպեր,
 Համա, եսաց, ծե ազգ վճրտեղաց ի:
 Եսաց.— Մի ազգ, վոր կա՝ Հալաբայ ի,
 Հալաբա քաղաք՝ Թագավուրը՝ Թոռնիրն ինք:
 Եսաց.— Ինչու աբա քաղաք չեք նստը:
 2180 Եսաց.— Մեզի մեկ քուր կա քաղաք:
 Են քուր զմի ճամբխիր ի,
 Եսա տիղ նստիր ինք,
 Մի քուր Թագավուրութին կ'ենը՝:
 Եսաց.— Տոն կը կըեք, ընձը՝ շանք տեք,
 Տեսնամ՝ Ինչ տարզ քուր ը,
 Վոր Թագավուրութին կ'ենը՝:

**ԾԾ. Մեհերն իր բառասունը դեմ ընկերներով գնում է ավեր-
 Հալաբա քաղաք. հաց բխելն ու կերակուր յեփելը**

- Ելան, քանսուն իրիքով ել կացին դախ իրանց քուր-
 Ելան կացին, ճամբախ կես ելավ.
 Կուղբադնը՝ ազգական երկու փալիվան
 2190 Կըեն թատ քանսուն դիվիրուն.
 Ելան չոկվան, առին.— Մինք չինք իկա:
 Ելան կացին, Հալաբա քաղաք
 Խասան, Մհեր քանսուն դեմ.
 Տեսան, վոր մարդ չկա քաղաք,
 Խսան չկա,— ավիր:
 — Յարաբ ես Ինչ Թագավուրութին ը,
 Վոր մարդ չկա, եսաց:
 Կինաց, մտավ մեկ ոթախը՝ մեչ.
 Տեսավ, վոր քանսուն կանթին պղինձ ըմ կա եղա տեղ:
 2200 Եսաց.— Մինք քանսուն ախպեր ինք,
 Երթանք սար, մեկ-մեկ վերու ոչխար բերինք.
 Ենինք խորոված, ուտինք,
 Չուր Թագավուր կա, տեսնանք:

Ելան կացին սար, մեշեն,
Ամենմեկ մեկ վերու ոչխար բիրին,
Ջինիցին, մուրթիցին, լցին մանչ պղնձին,
Ենդեղ ահագին ալը՝ ամբար կա. ելավ հասց.
— Մեկ մե մոտեն խմուր ենը՝.

Մեկն ել երթա, փետ բիրը,
2210 Վոր փուռ վառինք, խաց թխինք.

Մեկն ել հստեղ միս իփի.
Մեկելնիր, հասց, հրթանք դաշտի մեշ կան կանք՝
Դուշման մարդ չկան, միգի զարար ըմ տա:
Մհեր հասց.— Իս խմուր կ'ենիմ, խաց կը թխիմ,
Մեկ ախպեր հասց.— Իս կ'երթամ մերին,
Փետ կը բիրիմ, փուռ կը վառիմ:

Մեկելն հասց.— Իս կ'երթամ գիտուց
Առու կը խանիմ, ջուր կը բիրիմ:
Ելավ կինաց, գիտուց առու կը խանը՝ ջուր բիրի—

2220 Իսկի ջուր Հալաբա վերա չեր գընդընը,

Ինչ վոր կըեր՝ խորու ջուր եր:

Մհեր ենդեղ խմուր երավ.

Տաս ջիվալ ալըր երավ խմուր:

Մեկն ել կինաց մերին,

Տաս արաբա ցախ շլկից, առից, իբի:

Մեկն ել կինաց, տաս բախ ջուր կապից առուն վե, եկավ:

Մհեր փուռ վառից, խաց թխից.

Խաց թխիցին, պրծան,

Ջտուռ շինիցին, տռան նստան:

2230 Ասին.— Մհեր, տու տռան կը նստիս.

Մինք բիրադի ախպեր ինք.

Մի ճուշ ախպեր տո՛ւ իս,

Ես որ տու պախը՝, կանուխ մինք կը պախինք:

Մինք կ'երթանք չայիր, ձիանք խաղցըցինք:

**56. Մենք ապամուս ե Հալաբա քաղաքի բռնյա
մարդեկե պատմվիմ**

Մհեր ենդեղ նստուկ ի.

Տեսավ՝ մեկ բանձր պառավ ըմ եկավ:

Եսաց.— Բարեվ քի, քեռու տղա:

Մհեր զարմացավ, հասց.

— Ինչ կ'ասես, քան-կնիկ:

2240 Եսաց. — Խոզուդ կուրբան իմ,
Ես երկու որ կա, թոնիր չեմ վառի,
Կացիր եր սար բաշջրի,
Մկա քաղցացիր իմ, հասց,
Մե կտուր խաց տու, տանիմ, ուտիմ:
Եսաց. — Վա՛յ, առն բարով եկար,
Քան-կնիկ, առն բարով եկար.
Ա՛ռ քի բաշխա, կինն, տուն բաց,
Խաց թխուկ ի, միս իփուկ ի,
Քանի մ' կերիս՝ կի՛, դարձի՛, երբ:

2250 Բաշխա առից, կինաց,
Տո՛ւ եբաց, նստավ ենդեզ.
Առից խաց ուտիլ. մեկ դժր ըմ հուշացավ,
Մհեր հասց. — Զանում, հասց,
Ըլնիմ, երթամ հիտիվ,
Մե ավիլ բան չենը:
Ելավ կինաց, տեսավ՝
Եդա տաս ջիվալ ալլը՝ խաց բիրադի կերիր,
Եդա տաս կանթեն պղընձը՝ միս
Բիրադի կերիր ը, նստիր ը:
2260 Եկավ, հասց. — Քան-կնիկ, խացիր վժր տեղն ի
Եսաց. — Մեռնիմ քի,
Մեկ փուռ խաց կըեր հստեզ,
Երկու որ կըեր՝ սար քաղցած եք,
Եկի հստեզ, բիրադը՝ կերա,
Հալա չկըչտացա ել, հասց:
Եսաց. «Վա՛յ, մարդակիր պառավ ինչ կ'տաին՝ ես ի»:
Ըռկավ Մհեր, մեկ ճլբաբրիկ եզար.
Ճլբաբրիկ ինչ եզար,
Գլխ տեղեն թռավ:
2270 Ելավ նստավ, շատ կասափաթ երավ, հասց.
«Ախպերքիրս անոթի մնացին»:

Մաց, հիրիկվան ախպերքիր եկան.

Ելան ենդեզ, իրանց քուրոջ գլխ տեսան.

- Իրանց քուրոջ բան գիտը՛ն,
Ամա Մհեր չեւ գիտը միամիտ եր:
Ասին.— Մհեր, տո՛ւռ բաց, երթանք, խաց ուտինք:
Եսաց.— Ի՞նչ խաց ուտինք,
Իս եկի եստեղ, Թագավուրութիւն չտեսաւ,
Մեկ մարդակիր պառավ տեսաւ:
2280 Եսաց.— Ի՞նչ երիւր պառավ խիտ:
Եսաց.— Սպանըցը՛.
Գլխի կտրիւր իմ, եստեղ Թալիւր իմ:
Եսաց.— Վոր տո՛ւ խարցնիս, եսաց,
Մի քուր, ինչ մորից ելավ, մարդակիր եր.
Մի խերն ել, մի մերն ել ե՛ն ի կիրի.
Եսա քաղքի միլաթ բիրադի ե՛ն ի կիրի.
Չուր Մըսր կիրի, եսաց, մեկ աստամ.
Հալաբա չուր Մըսր ավիրիւր ի:
Եղա քառասուն մարդն ել եկան,
2290 Մհերի վոտ ու ձեռ պագնիցին:
Ասին.— Մինք չինք կերի եդ պառավուն հաղթը՛,
Խերանական քաղաք առնը՛,
Եդ հաբով զքի բիրինք ենու սպանիլու.
Ե՛ն երկու մարդն ենու հախուն չոկվան, փախան:
Եսաց, կ'ուզիս, քաղքի Թագավուրութիւն առ,
Մինք քու ծառեն մինչիւ որ մեռնիլուն:
— Իս ձենե բան չըմ ուզի,
Վոչ Թագավուր կ'ըլնիմ,
Վոչ քաղքի տել կ'ըլնիմ.
2300 Ամա ձենե կ'ուզիմ՝
Մեկն Թագավուր նստը՛ եստեղ,
Մնացած խատ ձի կ'ան, երթանք,
Բաղդատա քաղաք տեսնանք.
Իմ խրոխպոր գերեզման, եսաց,
Գո՛ Բաղդատա քաղաքն:—
Ինչ Բաղդասար Պղնձե քաղքեն եկիր եր,
Կացիր եր ենդեղ, մեռիւր եր.
Քաղաք շինիր եր, անուն դրիր եր Բաղդատ,
Ձինք Բաղդատար եր.*

* Այս և հետեւուլ յերկու հաւաքները ցույց են տալիս, զոր Բաղդա-

57. Մեկերի Բաղդաս զնալը. նրա զրույցը Բաղդասի խալիճի բառան հետ. յերկրպագութունը Բաղդաստի գերեզմանին

- 2810 *Քանոսունով ելան կնիցին,
Բաղդաստ քանդաք խասան.
Տեսան, վոր քանդաք շինուկ ը, թաքմիլ դրուկ ը:
Վոր խասան, տեսան՝ մեկ ծըրունուկ մարդ ենդեղ նստուկ ը:
Խարցնիցին, ասին.— Ի՞նչ կա Բաղդաստ քանդաք.
Բաղդաստ թագավուր վոր մեկն ը:
Ասաց.— Իս թագավուր չըմ հանչնա,
Ամա կ'ասին թագավուր խալիճի թռռնիրն ին:
Եսաց.— Տո՛ւ Բաղդաստը՝ գերեզման ընձը՝ շանք տան:
Եսաց.— Իս չըմ կերի շանք տա,
2820 *Թագավուրու ոթախը՝ դեմն ի:**

*Եդիկ ելավ, կաստ երավ թագավուրը՝ ոթախին.
Կինաց, տեսավ՝ են յանեն
Թագավուր զինք ոթախեն հջավ տակ.
Եջավ տակ, կանգնավ, իրիչկից եդան մարդուն,
Շատ վախացավ, կանչից, եսաց.
— Տո՛ւ ի՞նչ մարդ իս՝ իմ ոթախը՝ հեռիվ կան կը կան:
— Տո՛ւ չըս գիտը՝ իս ինչ մարդ իմ.
Մհերն իմ, Սասմա տնեն իմ.
Եսաց.— Հո՛... — Միտք երավ զինք, եսաց.*

- 2830 *— Մի թըվականը՝ մեչ կա՝
Սասմա տնեն մեկ մարդ տը կան եստեղ,
Եսան քանդաք մի ձեռնեն առնը:
Ձինք վոր լսավ եդան խոսքիր, ահա երավ, եսաց.
— Քանդաք քո՛ւ ձեռնեն չըմ խը՛լը.
Բաղդաստ մի ազգեն ի, Սասման տնեն ի,
Ենու գերեզման ընձը՝ շանք կը տան:
Շանք իտու, տարավ ենդեղ,—տեսավ:*

*Մհեր ձիուց եջավ բաղչի մեչ,
Գերըզմնին երկրպագութին ետու,*

- 2840 *Աղոթ երավ:— Ինչ աղոթ երիր ը,
Ձեռն ել զարկիր վանք քանդին, տեղ կ'երեվա—*

Խորի հյուղը շատ ավելի ընդարձակ պիտի լինի և պատմական ակնարկներով ավելի առատ: Գ. Մ.

Քաղավուր եսացւոյ— Ես քանդաք նստիր իմ,
 Ամա դադարանք չունիմ,
 Շատ կռիվ կը կա՞ վերես:
 Եսացւոյ— Վհիլ ի՞ կռիվ կը կա՞ քո՞ վերեն:
 Եսացւոյ— Մեկ գիւղ ը, գիւղն ել չողախ ի, մեկ ձեռնեն,
 Քանոսուն մարդ ել խիտ:

ՃՅ. Միեւեմ սպումնում ե Կուպ Դեմիմ, ազատում ե բառասուն
 քաղաքի ազգիկներին, ամուսնացնում ե իր բառասուն բնկեր-
 անի հետ յեւ սպումնում ե Կուզրադնի մշուս յերկու քաղերին

- Մհեր ելավ, ուրբաթ որ ուր քանոսուն դեմ առից,
 Կինաց հիտիվ Կուպ Դիվուն:
- 3850 Ելան, մեկ ավուր ճամբախ կացին:
 Կուպ Դիվ ենենց կավաթ ունենր,
 Մե ձեռնով զջաղչի քոր կը թալեր,
 Մեկ ավուր ճամբախ կ'երթեր.
 Քանի մ' վոր կը թալեր, Մհեր աղանջ չեր ենի:
 Կինաց, խասավ:
 Կուպ Դիվ կինաց, մտավ մղաղեն,
 Շատ միծ եր, կ'ըլնը, վոր տաս խաղար ոխչար լցիս,
 Հալա լիք չենը:
 Ինչ խասավ վար տուան, ենուր խուտն առից, եսաց.
- 3860 — Վա՛յ, եսի Բաղդասարի խհաւն ի, եկավ, կը սղանը'.
 Սասմա տան խուտն ը:
 Դլմիս տրից հախու, պառկավ խիվանդ:
 Եդ ել եսաց.— Դեմ, Ինչ կը խեծաս:
 Եսաց.— Արիվու հեռիվ շատ իմ քնի,
 Դլմիս կը ցավը, կը խեծամ:
 Եսաց.— Մը խեծա, տո՛ւ սուտ խիվանդ իս:
 Եսաց, իլի, թըղարիք տիս, կովինք:
 Եսաց.— Իս կռիվ չըմ ենի—
 Զատնու քարով մընակ կռիվ կ'անենր, թուր չունենր—
- 3870 Դավիթ ընկավ միտ, եսաց.
 — Իմ խեր ընձը՝ վոսիաթ երի՛

«Հիշա իմ խացն ը գինին, Տեր կենդանին,
 Մարութա Բանձը Աստվարածին,
 Խաչ Պատրազին վար իմ աջ թիվին»:

Դեմ ելաց, եսաց.— Տո՛ւ հիշացի՛ր խացն ի գինին, .
 Տո՛ւն Բաղդասարի տղեն իս:
 Եսաց.— Իս չիմ Բաղդասարի տղեն,
 Իս Մհերն իմ, Դավթի տղեն:
 Ինչ եսաց՝ Դավթի տղա Մհերն իմ, դեմ վի՛ կանգնավ:
 2380 Իբիք սհաթ կովըտան իրարու խիտ,
 Եզար, զԿուպ Դիվու գլխի կտրից:

Խոսավ ենդեղ, եդա քանոսուն տը սպաներ,
 Շո՛ւրի՛ր խանին, տեսավ, վոր աղջիկ ին,
 Ամեն իրանց խերանական անուն տվին,
 Ամեն մեկ թագավուրի աղջիկ ին:
 Առից զքանոսուն աղջիկ,
 Առից զԿուպ Դիվու գլխի, առից, իպի,
 Իտու Բաղդատա թագավորին, եսաց.
 — Թո՛ւ դո՛ւման սպանըցը՝,

2390 Արխային թագավուրութին երա:
 Եսաց.— Վոր տո՛ւ սպանիցըր,
 Թագավուրութին քո՛ւն ը, քի վայել ի:
 Եսաց.— Չե՛, իս Դավթի տղեն Մհերն իմ,
 Իս չիմ կերի եստեղ նստը՝.
 Նա՛ ժառանգ կա ընձը՝, նա՛ մախ ունիմ:
 — Աբա, ինչ կ'ուզիս, ասա՝ տամ:
 Եսաց.— Ընձը՝ ունիմ քանոսուն ախպեր,
 Եդա քանոսուն աղջիկ,
 Քանոսուն տերտեր պտի բիրիս եստեղ,
 2400 Մեկ եկեղեցի շինիս, կարգիս վիրենքտիր:

Բաղդասարը՝ գերըզմի՛ր վերա
 Քանոսուն խուրան ժամ շինիցին,
 Անուն դրին սըփ Սարգիս.—
 Մկա ել անուն սըփ Սարգիս ը.—
 Քանոսուն տերտեր քանոսուն աղջիկ
 Փսակիցին Մհերը՝ թխպիրնիրու վերա-
 Թագավուր ենդեղ եսաց.
 — Մհեր, քո՛ւ ախպրնիր փսակիցըր,
 Մե աղջիկ մ' ունիմ, տամ քի:
 2410 Եսաց.— Իս չիմ հաղը.

Մե կնիկ ունիմ գո՛ր Գուրջիստան.—

Ինկավ միտ կնիկ, հասց. «Վճյ յես ել կնկա տեր խմ»,

Ելավ առից ուր քանսուն ախպեր,

Դարձան, եկան Հալաբ:

Մեկ ախպեր նստավ Հալաբա քաղաք թագավուր,

Մեկեւ ելան կսցին Մաքա-Մադին.

Ենդեղ բռնիցին երկու ախպեր՝ կուզբադնի թռռնիբ,

Ենունց ազգ կտրիցին, գոռիցին ենդեղ,

Անուն տրին Մաքա-Մադին:

59. Մհերը հեղեղումից ազատում է Ջզիրու քաղաքը.

2420 Մհեր ելավ եկավ Ջզիրու քաղաք.

Ջզիրու քաղաք մեկ գիտ կա,

Անուն Ջզիրու Շատ.

Կ'ընը, վոր խարիր քանսուն գիտ,

Իրարու կը խառնվը՝ կ'ընը՝ մեկ գիտ:

Եդ գիտ իրիք անգամ զեն քաղաք ավիրից:

Մհեր եկավ ենդեղ,

Մեկ միծ, ահագին քար իպի,

Կցից քաղաքի քամակ, գիտու մեկ.

Գիտ ելավ երկու ճող.

2480 Մեկ ճող են յանեն կ'իյա, մեկ՝ են,

Ել քաղաք չի ավիրի:

Բըջա-Բալաքն ել վար են քարին շինից.

Իսկի ավիրիւ չկա են բիրդին:

Համա մեկ ժամանակ տ'ընը Ակն-Անանին,

Տ'ավիրի քաղաքն Ջզիրին:

60. Մհերը հիօում է հորեղբորն ու հորը, քաղում է կնոջը յեմ

Սաւմա օսն համաք պատարագ է ամեկ օալիս

Մհեր ելավ եկավ Սասման տուն.

Եկավ, տեսավ խրոխպեր մեռած ի:

Կինաց Ջենով Հիվանի գերըզմընը՝ վերա, հասց.

«Խերախուր խրոխպիւ, վեր իլի,

Տուն ել վեր իլի»:

Երկու անգամ ետենց կանչից,
 Երկու անգամ վոր եսենց կանչից,
 Ձեն ելավ գերըզմընեն, եսաց.
 — Կինս մատ քոն խեր. բան չունիմ,
 Ելավ կինաց վար Դավթի գերըզմընին.
 Կինաց, Դավթը՝ գերըզմընի վերա տը կանչեր,
 Ձկանչից, դարձավ հիտո—
 Կնիկ միտ ինկավ:—

Դարձավ, եկավ, զձին խեծավ,
 3450 Գիշից, կինաց Հադրբեջան,
 Կինաց, տեսավ՝ գորգ ինչըխ տրիր եր,
 Են տարդ մնացիր եր.
 Մարդ չեր կացի ենդեղ,
 Քանդաքն ել ավիր իր, մարդ չկա:
 Կինաց, ուր տուն մտավ,
 Տեսավ՝ կնիկ ուր թախտին մեռիր ի:
 Ձեռ ետու կնկան ձեռ,
 Տեսավ՝ գիրուկ թուղթ ըմ կա մեչ,
 Եսաց. «Գնեն կը խնդրիմ,

3460 Ինչ ժամանակ տոն կան, ըզը՝ տեսնաս,
 Ընձը՝ տանիս Սասում,
 Խանդութ խաթընը՝ կուշտ թաղիս,
 Ես կուսպաշտ խողը՝ մեչ չթորկիս»:

Ելավ երարձ գմարմին,
 Առից, տարավ Սասմա տուն.
 Գերըզման չինից, Խանդութ խաթընը՝ կուշտ թաղից:
 Ելավ, քանոսուն պատարագ ետու ինիլ,
 Սասմա տուն քանի մ՝ վոր մեռած կընն,
 Բիրադին պատարագ երավ:

**61. Վաճառ սիրոցից ստրամբոված՝ Միեք ծնողների
 զերեզմանի վրա. ծնողների խորհուրդը**

3470 Սասմա տնեն ելավ,
 Խեծավ ուր ձին, եկավ,
 Վանա քանդաք խասավ:—
 Վանա քան մկա երկու թարանջա կա,

Կասին՝ Գոնգիկ Զալալու լոտաց տեղն ի:
 Ենդեղ Վանա քարի տեր եկավ հեռիւմ, հասց.
 — Եստեղ քոն տեղ չի, ըստոնցա դարձի, կինս,
 Դարձավ, կինաց վար խոր գերըզմընին, կանչից.

«Խերիկ, վեր իլի, խերիկ, վեր իլի,
 Ա՛խ, հալա տգո՛ վեր իլի.
 Սասման տնեն բերար իմ իլի*,
 Ա՛խ, հալա բերար իմ իլի.
 Խերիկ, վեր իլի, խերիկ, վեր իլի,
 Ախշրքի իրիսին բերար իմ մնացի»:**

Խոր գերըզմընեն ձեն եկավ, հասց.

«Թափի մազն ի մուրուսես,
 Կացի մջալն ի ձեռնես»:

Եսաց.

«Խերիկ, վեր իլի, խերիկ, վեր իլի,
 Գոն անոն խուտուն փափաք մնացը՝,
 Գոն անոն խոսքերուդ կարոտ մնացը՝,
 Ենքան մընակ ախշար կացը»:

Եսաց.

«Կինս Հալաբա քաղաք,
 Գոն խաց թխուկ ը,
 Գոն եմագ իփուկ ը»:

Եսաց.

«Հալաբա քաղաք փայ չունիմ,
 Իմ բար ու փայ ծախիր իմ,
 Իմ խուսք ու խաբար տվիր իմ,
 Հալաբա քաղաք չիմ երթա»:

* Այս առիթը յերեվում է, վոր Մհեր զրկված եր յուր հայրենի ժառանգությունից, Թեհ սուլյն վարիանտում տեղեկություն չկա այդ մասին. բայց Ա. վարիանտում այսպես է բացատրված այդ հանգամանքը. Ձենով Հովանի կինը կամենում է խոսք մեկ անել Մհերի հետ, Մհեր չի համաձայնվում, ուստի է զրպարտվում է հորեղբոր առաջի Ձենով Հովանը հավատալով յուր կնոջ զբալարտություններին՝ Մհերին տանից դուրս է անում: Գ. Ս.

** Յերգ եւ Գ. Ս.

Կինաց վար մոր գերըզմանին, հասց.

«Մերիկ, վեր իլի, մերիկ, վեր իլի,
իս իմ քու ծծի վորտին,
Յոթ ամիս ընձը չախիր իս վար քու սրտին,
Շատ տանջանք իս քնի վար աստանվորին.
Շատ ման իմ եկի ախշար, շիվար իմ ման եկի,
Ջտեսա քու պես քաղցրիկ մերիկ վար ախշրին»:

Եսաց.

«Բհլ ի կան կան, վար դունիին,
Բհլ ի կան կան վար դունիին,
Միւր վիւրջ մեռնիլն ի»:

Եսաց.

«Մեռնիլ չունիմ վար դունիին,
Անժառանգ, անմախ իմ,—
Մեռնիլ չունիմ վար դունիին»:

Եսաց.

«Կինան Վանա քաղաք.
Բու խաց թխուկ ը,
Բու եմագ իփուկ ը,
Մինչիվ որն դատաստան»:

ՅԶ. Միեւրի ձիւն կապ է ընկնում Վառաճա կապանում.

Միեւր մոր խորհրդով ազատում է նրան

Ելավ կինաց, խասավ Վոռաճա կապան.

Վոր խասավ Վոռաճա կապան,

Ենդեղեն,— մեկ իշխան կըներ,

Կապ եթալ, զՄհեր կապից:

Մհեր ձիով ինկավ կապ.

Ձին ինկավ կապ, զինք դարձավ,

Եկավ դախ մոր գերըզման, խոր,

Կինաց, հասց.

«Մերիկ, վեր իլի, մերիկ, վեր իլի,*

* Յերգ ե Գ. Ս.

2550 Վոստանա* կապան Բռնուիկ Ջալալին կապ ինկին:

Եսաց.

«Հիշա իմ զխացն ը գինին, Տեր կենդանին,
Մարութա Բանձր Աստվարածին,
Խաչ Պատրազին** վար Մհերը աջ թիվին.
Բեշը զԹուրն ը Կեծակին,
Կը զարկիս Խրաբա կապանին,
Համ կը կտրիր ըզերկաթ, ըզոսկին,
Տո՛ւ կ'երթաս խառ քո՛ւ խացին»:

Դարձավ, կինաց, խասավ Վոստանա կապան, եսաց.

2540 «Հիշա իմ խացն ը գինին, Տեր կենդանին,
Մարութա Բանձր Աստվարածին,
Խաչ Պատրազին վար իմ աջ թիվին»:

Ջարկից, կտրից ըզարժաթ, ըզոսկին,
Բլավից մանչ խույ ու քարին,
Ազատից Բռնուիկ Ջալալին:

**ՅԵ. Խոստով ազնավը, գեճի բուլացումը Մհերի տառք, Մհերի
ու Բռնուիկ Ջալալիճի փակվելը Վաճա Բարի մեջ**

Ելավ խեծավ, խասավ Վանա դաշտ.
Վանա դաշտեն իրիշկից, տեսավ՝
Մեկ ազնավ կըեր, կը խուսեր.
Նետ-անեղ առից, եզար, դիպավ ազնավին.

2550 Ազնավ բիրինդար ելավ:
Ազնավ փախավ, ենիկ ձին քշից, հիտիվ կինաց.
Խասավ մեկ քար, տեսավ, վոր պաց ի, մաղաղայ ի.
Տեսավ՝ ազնավ մտավ մաղաղեն:
Ձինք զձին դարձո՛ց հիտիվանց վար խողուն.
Ինչ դարձո՛ց, ել ձիու վոտ չդադրավ վար խողուն, կը թաղվեր
Որ կեսոր եր. քանի քշից,
Ձին թաղվավ մինչիվ հիրիկվան:

* Ավելացնում ենք՝ «կապան»։ Խ մ բ.

** Ավելացնում ենք՝ «Խաչ Պատրազին»։ տես տող 2542: Խ մ բ.

Ջձին առից, քնից մըղազեն, եսաց.
 — Խլիսուն լոնսնա, ընիմ, երթամ:
 3560 Խիտ վոր մտավ ենդեղ,
 Ձիուց եջավ տակ, զոն ձին կապից,
 Տոն եկավ իրար, մնաց մեջ:
 Ել տոն չեկավ, ել Աստված ամը չերավ, վոր գըբը տոն.
 Մնաց ենդեղ, մինչիվ ախշըքի վիրջին խոյ կը կըքվը,
 Ձիու վոտաց տակ դայամիշ կ'ընը:

ԳԼ. ՎԵՐԳԱՐԱՆ

Տարին մեկ անգամ, հերը տոն կը բացվը.
 Են ժամանակ ինչ Երուսաղեմ լոն կը կաթը,
 Են հերի տոն կը բացվը.
 Են ել ինչկը խամար կը բացվը. —
 3570 Աստու խաթըր խամար:
 Մանանա երկնուց կը թափը ենդեղ,
 Ինքն ել կ'ուտը, ուր ձին ել կուտը.
 Տարին մեկ անգամ կ'ուտին, ել չին քնիցանա:
 Են տեղաց անուն ել Ագուավու քնը կ'ասին.
 Ինչ ագուավ մտավ ենդեղ,
 Են դիմաց կ'ասին Ագուավու քնը:
 Տարին մեկ ամիս, Գիլան ամիս,
 Են քնրից ենու ձիու շեռ կը տա տոն:
 Կարմիր կիրակին հիրիկվան պատարագ վոր կ'ընը,
 3580 Են հիրիկվան մեկ մարդ ուր ախչկան կ'ասը.
 — Իլի, կինն ժամ, մում կալը, ռինուկ կրակ առ, բի:
 Ախչիկ կ'ընը տոն, կ'իրիչկը, կը տեսնա.
 Եղա քնրեն ճրագի բուխ կընը.
 Եղ ախչիկ ելավ կինաց են ումուտով, թի ճանն ի:
 Մտավ ենդեղ, զճրագ կպուց,
 Դարձավ, տը կըբը, տոն եկավ իրար.
 Ախչիկ մնաց ենդեղ:
 Տեսավ, վոր երկնուց մանանա իկի.
 Մհերն ել առից, կերավ, ձին ել, ախչիկն ել,
 3590 Ել չքնիցացան մինչիվ տարին թըմըմավ:
 Են ավուր որ, ինչ տարին թըմըմավ.

Ախչիկ զճրագ կպուց.
 Ինչ տուն բացվավ, ելավ տունս,
 Ճրագ առից, եկավ տունս:
 Խեր հասց.— Ախչիկ,
 Եսիկ տարին թըմմավ, տուն հո՛ւր եր կնցի:
 Ախչիկ հասց.— Խերիկ, չե՞ յես նունը կնցի.
 Ճրագ կպուցիր, դարձիւ իմ,
 Իսկի չիմ նստիր ենդեղ:
 1600 Եսաց.— Են տուն, ինչ տուն կնցիր, վճվ կըեր:
 Եսաց.— Մեկ մարդ եր, ուր ձինս:
 Եսաց.— Են տուն վերա ի՞նչ կըեր:
 Եսաց.— Մեկ կնքվը՝ ծառ կըեր, ել բան չկըեր:
 Նուր թարիփ երավ, հասց.
 — Երկնուց մեկ կոլորակ բան կը կըեր, իս կերա,
 Նս իս կը քնդցանար, նս են:
 Ախչիկ տարին մնաց քնդցած,
 Ել զագ չկերավ, կուշտ եր.—
 Նուր գիցան, թե Մհերն ը, ուր ձինս:

ԹԻՎԱԿ ի ՎԱՐԺ ԼՍՏԵՐ

պատմիչ
Մոկացի
Նովակիմեզյ Նապար

Գրի առաւել 1899 թ
Արդաշէս Աբեղյան

Ա Ռ Ա Զ Ա Ք Ա Ն

Այս պատումը տպագրվել է Յերվ. Լալայանի «Ազգագրական Հանդես»-ի 2. և 3. գրքերում, վորից է արատաված է առանձին գրքով 1902 թ. նույն-բանահավաքի «Սասնա Մաեր» պատումի հետ, վոր պիտի մտնի յեկրորդ հա-տորի մեջ:

Սկզբում ունի հետեվյալ ժանոթութունը.

«Լազարը, սույն վարիանտի պատմողը, Մովսէս յերկրի Աւինջ գյուղիցն է, Հովակիմենց Մանուկի վորդին. 60 տարեկան ծերունի յե նա, բայց դեռ Թարմութունը պահած. ինքը կարճահասակ է, նիհար դիմքով: Լազարն այս ընդդէմը սովորել է յուր համագյուղացի Պողոս անունով մեկից: Լազարի ասե-լով այդ Պողոսը գիտեր այս նաղլի յոթը ճիւղն ել, այն էս՝ լավ: Լազարը մոտ 15 տարի առաջ յեղել է Բաշ-Յալայում մի տարի ժամանակով: Յոթ տարի յե տնա, վոր յեկել է նա Կովկաս. յուր պանդխտության ժամանակն անց է կացնում նա Եջմիածնում (ուր է գրի յենք առել սույն վարիանտը 1899, հունիսին) և շրջակայքում. ամառը հունձ է անում, աշնանը յուր բախտակիցների հետ գնում է քրդաբնակ վայրեր լքնա ձգելու» (Թաղիք գործելու), իսկ ձմեռը գյուղո-րայքում բամբակ գգելով է պարապում: Լազարը գիտե նաե շալ գործել. յուր հայրենիքում պարապել է յերկրագործությամբ, գործ գնելով նաե յուր տը-հետները:

Ինչ վերաբերում է գրությանս ձեզին՝ տեղ-տեղ գրել ենք վրասնավորի ձեզով, տեղ-տեղ՝ արձակ. առաջին ձեզով են յերգերը և այն հատվածները, վո-րոնց յուրաքանչյուր տողում լրանում է մի միտք և զգալի յե չափը (մեծա-վերջ—яма և վերջտաանջ—заверст): Գործ ենք ածել հետեվյալ պայմանական տառերը. իւ — ֆը. ս, որ. էրին. է — փափուկ ք. կ — փափուկ կ. գ — փափուկ դ. Կ — կիսակոկորդային ա. 'ի — յի. որ. 'իս. ի — կոկորդային ի (մոտ. Ել)' էօ — Եւս:

Ա. Գ. Ա.

Այս պայմանական ուղղագրութունը, վոր չի լիապահւած, վերածում ենք մեր ընդունած ձեզին: Բացի այդ՝ տողատումը վերանայված է և շատ տեղ փոխված: Տողատում ենք նաե արձակի ձեզով տպագրված հատվածները:

ԽՄԲԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա

ԴԱՎԹԻ ԿՌԻՎԸ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՆԵՏ*

1. Նախերգանք

«Ի տառնանք զողորմին տը տանք Սանասարին: Զըմեն:
 Ողորմին տը տանք Բաղդասարին.
 Դառնանք զողորմին տը տանք են Մենծ Մհերին: Զըմեն:
 Ողորմին տը տանք Զենոյ Հովանին.
 Դառնանք զողորմին տը տանք են Թրոյան Դավթին: Զըմեն:
 Ողորմին տը տանք Պըզտիկ Մհերին.
 Դառնանք զողորմին տը տանք Քանսուն Ճիղ Դեղձուն
 Մամին: Զըմեն:
 Ողորմին տը տանք Խանդոթ Խաթունին.
 Դառնանք զողորմին տը տանք Ճարպախար Բամին:
 Զըմեն:

10

Ողորմին տը տանք Բաթմանա Բոլզին.
 Դառնանք զողորմին տը տանք Շիրին Անախուն Գոհարին»:**

Ճգեճաղ եկանք վար Մհերի ճիղին:

* Առաջին ապագրութան մեջ այստեղ կա միայն «Թլգաա Դավթ»
 վերնագիրը: Ի մ.բ.

** Սույն վարիանտի պատճառն այս «ողորմին»-ը յերգում էր: Ա. Ա.

**9. Մենքի վարդիճերը—առձկի ճրագ Մեղիք յեվ հայր
ճրագ Դավիթ**

- Սասուն* կը եր Մհեր, Մըսըր կը եր Մելիք,
Մարա Մելիք սատկավ,
Կնիկ թուղթ ճամպխեց Սասնա Մհերին,—
Մհեր Սասնա թագավոր եր,— ասաց.
«Կան, կլոխ իմ խետ մեկ ենիս»,
Մհերն ել կնկան ասաց.
— Կնիկ, ելի, շուրիւրս լըվա,
20 իմ թըղարիքն տեհի,
Երթամ, Մելիքի կնիկն առնիմ,
Եսաց.— Տո՛ւ ընչի՛ կ'երթաս.
Են տաճիկ ի, տո՛ւ խայ-քրիստոնայ իս,
Ընչի՛ կ'երթաս, ենու խետ կլոխ մեկ ենիս,
Մհեր ասաց.— Խուշ են մարդու կլոխ ելնի,
Ինչ կնիկ տա, մարդ չառնի. յիս տի երթամ,
Կնիկն ասաց.— Մը՛հեր,
Տո՛ւ վոր երթաս, քրդուն խառնվիս՝
Ջուր քանոսուն տարի իմ տուն չես իկա.
30 Մհեր ձին խեծավ, կնաց Մըսըր,
Մելիքի կնիկ առից,
Ին ամիս, ին որ, ին սհաթ,
Ին դանդիղա վոր լըմըցավ՝
Աստված մե տղա տվից.
Անուն դրին Մելիք:
Աշխարքը՝ տղեք՝ տարը՝ կը մեծանըն,
Ենիկ որը՝ կը մեծանըր:
Վոր տարին լըմըցավ,
Կնաց երեխացտերու մեջ, ճան կը խաղեր:
40 Վոր երկու տարի հանց կացավ՝
Մելիք ելավ կնաց ավ-լուշ:
Կնաց ավ-լուշ, մե վերու մարալ զարկեց,
Դրից իրա թեվի վրա, եկավ տուն:
Մհեր տեհավ, եսաց.

* Թէ Սասուն և Թէ Սասուն տեղերը դարձածակտն են այս վարդիճերի մեջ: Ա. Ա.

- «Վաճյ, ի՜նչ երի, Խայու ճրագ խաճգըցի,
Տաճկու ճրագ վառի»:
Ելավ, սուս-փուս Մարա տոնս ելավ, եկավ Սասուն:
Մուշտուղու տարան Մհերի կնկան.
Կնիկ ելավ, տոն փակից:
- 30 Մհեր կանչից, եսաց.— Տոն պանց:
Եսաց.— Երթում իմ կերի,
Չուր քանոսուն տարի տոն իմ շենլըգին չես իկն.
Ասաց.— Կընիկ, Հայու ճրագ հանգըցի ինք,
Տաճկու ճրագ վառի ինք:
Ասաց.— Պե, գիշի մե ու հաշվինք,
Ցերեկն ել մե ու հաշվինք,
Շաբաթն ել ամիս հաշվինք,
Ամիսն ել տարին հաշվինք՝
Քանոսուն տարի կը լըմընա,
- 40 Քանոսուն ել ավելի կը մնա.—
Գոնվա մե երթում չի մնա.—
Կնիկ տոն պանց երաց, եսաց.
— Տղամարդ վոր կա՝ կլիս ի.
Կնիկ վոր կա՝ վոտ ի,
Չի կարա տոն պոնի մարդու վերա:
Տոն կը պանամ, կը կնս տուն,
Ասված մեզի մեկ տղա կը տա,
Ամա մինք կը մեռնինք,
Տղեն անտեր կը մնա խըսըրը՝ վերա:
- 70 Ասաց.— Ասված մեկ տղա տա,
Երթա Մելքի յախեն պոնի,
Խայու ճրագ չը խաճգի.
Ասու պախած գոն գըել չի ուտի:
Ին ամիս, ին ուր, ին սհաթ,
Ին դանդիղա վոր լըմընցավ
Ասված տվից, մե տղա ելավ:
Տարան, կնքին, անուն դրին Դավիթ:
Վոր տղեն պիրին տուն՝
Մհերն ել, կնիկն ել խիվանդ ընգան:
80 Մհեր Ձենո՞վ Հովանին եսաց.
— Կը տանիս Մըսըր, Մելքի կնիկ Դավթին կը պախի:
Երկուսին վախճանք եկավ, երկուսն ել մեռան:

Յ. Դավիթը Մարտ Մեղիքի ռաճը կերակրվում է իր հաբեճակոճ մեղր ու կտրագոճ

Ճարպախար Քամին, Բաթմանա Բռնդեն
Մհերի փահլիվանքտիրն են,
Ձենո՛վ Հո՛վան Դավթին տվից Բաթմանա Բռնդի շլակ,
Ճարպախար Քամուն, տարան Մըսըր,
Տարան Մարա Մեղքի կնկանը կուշտ, վոր պախի Դավթին:

Են ծիծ կը տա, չի բռնի:
Մեղիքն ել կնացիր եր ավ-դուշ:

90 Ավ-դուշից եկավ, ասաց.

— Ես ի՞նչ տղա քո գիրկն առիր հա:
Ասաց.— Վորդի, քո ախպերն ի.
Հերըդ, իրան կնիկ Սասուն մեռած ի,
Եդ ել քո ախպերն ի, ճամպլած ի՝ պախինք.

Յես ծիծ կը տամ, չուտի:
Ասաց.— Քո տունը ավերի,
Ենո խոր չունի՞ մեղր ու կարագ.
Ճամպլի, պիրեն մեկ տիկ մեղր,
Մեկ տիկ կարագ, ուտի, մեծանա:

100 Ճամպլեսց, պիրեց, տվից, Դավիթ պախեց:

Աշխըլքի երեխեք տարե կը մեծանին.

Դավիթ որե կը մեծաներ:

Ճարպախար Քամին, Բաթմանա Բռնդեն
Մնացին Մըսըր՝ Մեղքի կուշտ:

Զ. Դավիթը բռնում է Մեղիքի հալը

Մեղիքն ել չորս-խինգ տարեկան վոր ելավ՝
Ելավ, խոր տեղ նստավ.

Իրան դոշուն կ'առներ,

Կ'երթեր տաճտ, հոլ* խաղ կ'եններ.

Ենու հոլն ել իրեք խարիր վացցուն վեց լիտր դձմուր եր:

110 Դավիթ մե որ Մեղքի մորն հասց.

— Մեղքին ասե՛ս, ընձի տանի իր խետ՝ հոլ խաղ ենինք:

* Հոլ խաղալ— փայտով խփում են մի փայտաճնդի ե հեռացնում: Ա. Ա.

- Հըրկուէն որ Մելիքն եկավ՝ մերն հասց.
 — Առատուն ախպերդ խետդ տար՝
 Հիւ խաղ ենի, սորվի:
 Մելիքն հասց. — Ենիկ Մհերի տղեն է,
 Վա՛յ թը կա՛ ըտեղ՝ ֆլաս քաշինք,
 Մեր խետ կռվավ, ասաց. — Տալո՛ւ
 Տարավ, սարի կոթն տրից,
 Զինք զոչուն առից, կնաց տաշտ՝ հիւ խաղ կ'եններ.
 143 Երկու ֆերըզ ել տրից Դավթը՝ պախեցող,
 Դաւթ ինադ երավ,
 Են երկու ֆերը՛զ քաշից, պիւրից տուն:
 Մելքի մերն հասց. — Դաւթ, ընչի՞ շուտ եկար,
 Եսաց. — Վալլահ, ընձի դիրք եր գոտըկ կլոթ,
 Զինք գնացիր եր տաշտ՝
 Հիւ խաղ կ'եններ, պան ըմ չիմ տեսիր:
 Հըրկուէն Մելիք որ եկավ
 Մելքի խետ կըռիվ երավ, ասաց.
 — Ախպերդ տար, կըշտիդ խետ վն դիր,
 140 Են ել հիւ խաղ ենա, սովորի:
 Մելիք առավոտը գԴաւթի ռը խետ տարավ:
 Վոր* կինաց, հիւ խաղ երին,
 Զաշին նորաթն եկավ Մելքին.
 Որ* նորաթն եկավ Մելքին՝
 Դաւթ կնաց, մտավ փուսի մեջ,
 Որ հիւ կ'երթեր, կ'իներ փուսի մեջ,
 Են զոչում բիրադի եկան,
 Զկարացան գԴաւթի են փուսից խանին:
 Մելիքն ել հասց. — Տղերք, սազ երեք,
 140 Են հիւ կը թալիմ, թըզ երթա, Դաւթ սպանի.
 Տո՛ք ընձի զընամիշ չենեք,
 Զասեք, թե Մելիք զարկից, ուր ախպեր սպանից.
 Տո՛ք աչքով կը տեսնեք:
 Սադիր զարկին, Մելիք գհիւ թալից:
 Հիւ կնաց, եջներ Դաւթի կլիռն վերա:
 Զեռ տվից հառջիվ, հիւ բռնից:

* «Վոր» շահապան այն պատուհանով ապրանք է (որ) = վոր է (որ) = որ
 եմք

Վոր հիլ բռնից, խաղցըցուց՝ թալից զոշունի մեջ,
 Հարիւր մարդ սպանից,
 Երկու խարիւր ել յարալամիչ երաց,
 150 Զինք թողից, փախավ, եկավ տունս:
 Մարա Մելիքն ել,—չանք իրկըման խաղ երին,—
 Հըրկուն երկու սըհաթ քիմին՝
 Շուտ փայղոստ երավ, եկավ տունս:

Ե. Մելիքը փորձում է Դավթին կրակով յեմ վռսկով

Եկավ, տեսավ, ո Պավիթ ընկի քռնառու տակ, քնիւր ի:
 Անեղան լար հարձըկից.
 Պիրեց, Դավթի բոցազ խեղդեր:
 Մեր դռնն եկավ, հասց.— Մելիք, ի՞նչ կ'ենիս:
 Ասաց.— Դավթի պիտի խեղդեմ,
 Խարիւր մարդ ընծի սպանիւր ի:
 160 Ասաց.— Մելիք, թե տո՞ւ Դավթին պան ասիս՝
 Իմ ծըծը՝ կաթ քո՞ վերա խարամ ելնի:
 Ճամպխի, թու երթա իրա խոր երկիր,
 Ընը՝ գանձարած, ընը՝ նախըրչի,
 Իրան կլթիս պախի:
 Ասաց.— Զի՛նի, պըտի սպանեմ:

Աստվածասեր մարդ կար,
 Եկան, ինկան ուրթալըդ,
 Զթողը՛ն, ուր սպաներ:
 Ասաց.— Պիրեք, մե՛ քնսա կրակ դրեք,
 170 Մեկ՝ ոսկի դրեք,
 Դավթի կանչեք, թող կն.
 Թե վո՞ր կրակ վերցուց՝ երեխայ ի.
 Թե վո՞ր ոսկի վերցուց՝ կը սպանեմ:
 Գանչին, Դավթն եկավ, ասին.— Դավթի,
 Ես երկու քնսից վնւր մեկ քռն սիրտ կ'ուզի՝
 Վե՛ կալ քեզի խամար:
 Դավթի ձեռ տարավ դեքա ոսկուն.
 Հրեշտակնիր Դավթի ձեռ բռնին,
 Տարան կրակի վերա.— ձեռ երվավ:

180 Վոր մատ պիտ տեր լեզուն՝
Կրակ եկավ, առեց լեզուն, լեզուն երվավ,
Անուն դրին Թվատ Դավիթ:

Ե. Միլիք պատվիրում է սպանել Դավիթը. սա հաղթում է
փառիվաճանքներին յեվ մեռաց հետ վերապառնում Սատան

Ասաց.— Վոր եցկուն ի, ճամպխեք,
Թըղ երթա ուր խոր երկիր:
Պիրեց Բաթմանա Բոնդեն, Ճարպախար Քամին,
Դրեց Դավթի խեղ, հասց
— Տարեք, Բաթմանա կարմնջի վերեն մորթեք,
Մեկ բռնթիկա երուն պիրեք,
Յիս խըմիմ, իմ սիրտ խովանա:

190 ԶԴավիթ վերցին, կնացին:
Խինգ որ, վեց որ ճամխա կնացին,
Մեկ որ չասին՝ Դավիթ,
Դուն անոթի՞ր յես, ան ծարավ ես:
Դավիթն ել իրան քեֆի խեղ կ'երթեր:
Կնացին, Բաթմանա կարմնջի մոտ կայնան,
Դավթին կանչին.— Դավիթ, Դավիթ, չհաւաքի, երթանք:
Դավիթ կնաց, խասավ, ասաց.— Տո դըրըմալքեր,
Ծաս խինգ որ կա, վեց որ կա, մենք ճամբախ կու կանք,
Տո մեկ որ չասիք՝ Դավիթ,

200 Անոթի՞ր յես, ան ծարավ ես.
Եդ կարմնջի վերա կայնիր եք, ընչի՞ր չեք երթա:
Ասաց.— Դավիթ, քո խոր երկրեն մոտացիր ենք,
Մուշտուլուղ տանք Ձենիվ Հիվանին,
Մե պան տա մուշտուլուղ:

Մեկն հիտ մնաց, մեկն ընգավ Դավթի հառեջ:
Կնացին կարմնջի որթալըդ:
Մեկ են յանեն, մեկ են յանեն դարձան՝
Դավիթ դնին կարմնջի վերա, մորթին:
Դավիթն ել Ասու անուն տվից,

210 Մեկ ձեռ զարկ ենու յախեն, մեկ՝ ենոր,
Պիրից, դրից մե մեկու վերա:

Եսաց.— Ինչպիսիք, տո՛ւ քո Աստված,
 Քանի որ քո խեղ սաղ եր՝
 Մենք քո խոր ֆերը՝ զփահլիվանքտիրն ինք.
 Վոր քո խել մեռավ՝
 Կնացինք, Մարա Մելքին կուլլուղ երինք,
 Հիմի վոր Ասված եղ շնորհք տվի քեզի,
 Մենք քեզի կուլլուղ կ'ենինք,
 Ել չենք երթա Մելքին կուլլուղ ենի:
 Թողից. ելան, կնացին, Մասնա քաղքին մոտացան:
 Մեկն մուշտուղուղ տարավ Ձենով Հովանին, առաց.
 — Մուշտուղուղս տո՛ւ, Դավիթն եկավ:
 Ասաց.— Եկավ՝ բարով եկավ:
 Մեկ դեղին լիրա մուշտուղուղ տվից:

7. Դավիթն ուլարած յեվ նախորդ. Ձենով Հովանք հաց և բերում Դավթին

Ասաց.— Դավիթ կ'ենինք ուլարած.
 Քաղքի ուլիր տանի, պախի:
 Ձենով Հովանն ել մե պողվլտե սու
 Կարել տվից Դավթի խամար:
 Դավթն ուլիրն առից, կնաց Ռոլա* տաշտ:
 Դավթ միտք երավ, եսաց.
 «Ձանլմ, եղունց հախ քիչ կը բռնը,
 Որ մե կլոխ պախենք»:
 Մե պալամի ծառից քաշից, առից իրան ձեռ:
 Խնգավ եղ սարի, եղ քանդակի լոքստրակաթի
 Բիրադի ժողվից, պիրից:
 Պիրից, տաշտը լիք երավ:
 Պողվլտե սուլեր կտրտվան:

Խլոխպեր ճաշին խաց պիրից Դավթի խամար.
 Տեսավ, որ սուլեր կտրտվիլ ի, առաց.
 — Դավիթ, գլխուղ մեռնիմ,
 Որե մեկ սուլ կարել տամ՝

* Ռոլա գաշտ — տնչուշտ նույն Հուսե կամ Հուսե գաշտն է, վոր պատահում է մյուս վարիանաներում: Ա. Յ.

Բն հանիս ենկադա չի խանի,
 Եւ մեր ոգուտն ինչ տ'ընի:
 Ասաց.— Խորիսպեր, եղ սիվ ուլիբ՝
 Ասված իրան պերնով որհնի.
 Ամա եղ սըվաակ, բող ուլիբ՝
 Ասված ենոնց անիծի:
 Ասաց, խորիսպեր, մե ուլ մտիր ի քարի տակ:
 Իզին կը տաւ, վոր սպանիմ:

- 350 Խորիսպեր իշկեց՝ ըլլպստրակ եր քարի տակ,
 Իրա լեզուն խանիւր եր ըլլպստրակ, տաաց.— Դավիթ,
 Բո՛ւ գլխուն զուրբան ելնիմ, ենու գարկ, սպանի:
 Փետ ըմ գարկից, ըլլպստրակ երկու կտոր ելավ.
 Մեկ կտորը դըբա արեւելք կնաց,
 Մեկ՝ դըբա արեւմուտք:
 Ձենով Հոփանն եկավ տուն:
 Եկավ տուն, եսաց.— Բո՛ւ ի,
 Դավիթ ուլ, ըլլպստրակ
 Մե մեկից չի կարա ճռկը՝,
 360 Ենինք նախըչի:

Առավտուն Թողին, նախիր տարավ Ռուա տաշտ:
 Ելի միտք երավ, եսաց.
 «Ձանըմ, եղ նախրի հան ինչ դադար տը կն,
 Որ մենք ուտենք, կառավարվենք»:
 Մե դավամի առեց իրան ձեռ.
 Ինգավ սարիր, քանդակքիր,
 Աւան մեկ յանից պիրից,
 Ղափլան մեկ յանից պիրից,
 Առոծ մեկ յանից պիրից,

- 370 Շեր մեկ յանից պիրից,
 Պըլընգ մեկ յանից պիրից,
 Գեւ մեկ յանից պիրից,
 Արջ մեկ յանից պիրից.
 Ամենա ջին-ջանավար Ժողվից, տաշտը լիք երավ:

Խորիսպեր ճաշին խաց տարավ.
 Կնաց, ելավ գողըկի կլիխ,
 Իրիշկից Ռուա տաշտ:

Դավիթ ենքամ ջանավար ի ժողովի՝ որ Տէր փրկի:
Ջեննով Հնվան վախեցավ,

280 Կանչից Դավթին, ասաց.

— Դավիթ, Դավիթ, խրոխպեր մեռնի քեզի.
Ծերացիր եմ, չեմ կարա կն. արի, քն խաց տար:
Ասաց. «Ծջմարիտ, խրոխպերս վախացավ»:
Եկավ, իբա խաց տարավ Դավիթ:

Գ. Ջեննով Հովանի նախազգուսացումը յեվ Դավթի կամօք՝
ճախիրը բազմացնելու մասին

Ջեննով Հնվան հիտ դարձավ, եկավ տուն.

Թաղքի մեջ կանչիլ տվից, ասաց.

— Ծի դռնիր փակեք,

Ամեն դռան յիտիվ մե ջուխտ գերան քանչեք.

Դավիթ ենքամ ջանավար ի ժողովի,

290 Որ եկավ քաղքի մեջ՝ մերն ել, տղեն ել տ'ուռին:
Պիրին, դռնիր շինին:

Դավիթն են որ, հալտ ճաշ եր, նախիր պիրից.

Պիրից, լցրից քաղքի մեջ, կանչից, ասաց.

— Տղերք, վեր ելեք, վեր ելեք.

Վար մեկին որ մալ չունի,

Իրան խամար մալ պունի.

Վար մեկին որ տաս ի, քսան տանի.

Վար մեկին որ քսան ի, քառսուն տանի:

Մեկ մարդ տուն չիպաց, չեկավ:

300 Դավիթն ել խաթրը մնաց, ասաց.

— Խարամ, կնացեք, հալալ, մնացեք:

Մն սարու ջանավարքեր, իզին տվից, կնացին:

Նուրեն հարքսս եկավ,

Իրան մալ պունից, տարավ տուն:

Զ. Վարդգուսյան, խրատաւ Պառավը յեվ վարտանդ

Ջեննով Հնվան ասաց.— Բն ի,

Դավիթ չի կարա նախընտրին ենի.

Մեկ չորս-խինգ ջահել տղա դնինք խեռ,

Երթա, տանտի մեջ լուր սպանի:

- Կնանցին տանտի մեջ, ինկան Պառվու կուրկի մեջ:
- 810 Պառաֆն ել խաց թխից,
Ելավ կնաց, կուրիկ տեսներ:
Տեսավ, որ Դավիթ տղեք առիր, ընգիր կուրկի մեջ.
Խասավ Պառավ, մե յոււրուղ տվից Դավթի գլխու վերա:
Ասաց.— Կը՛ղ քեզի տաներ, Թըլոր Դավիթ.
Տոն վոչ պարով քոն մորեն ծնվեր.
Քոն խոր չունի՞ ավղուչի տեղ,
Որ Պառվի կուրկի մեջ ավղուչ կ'ենիս:
Ասաց.— Պառավ, իմ խոր ավղուչի տեղ, վար տըղն ի:
Ասաց.— Քոն խոր ավղուչի տեղ Մովսսարն ի:
- 820 Վոր քի խեր մեռիր ի, Մարա Մելիք հիտ ի կտրի:
Դավթն ել ելավ դարձավ, եկավ տուն, ասաց.
— Տղերք, պատրաստ մնացեք,
Առավուտ երթանք Մովսսար ավղուչ:
- Տղերքն ել պատրաստութեն տեսան,
Առավտուն կնանցին Մովսսար ավղուչ:
Ձենով Հիվանն ել խետ կնաց:
Կնանցին: Ենու խեր պատ եր քաչեր սարու չորս կողմ.
Սարու ոչխար ո եկեր եր, թափեր մեջ,
Ել չեր կարցի, տուս ելնը:
830 Դոնիր պացին, մտան ներս.
Հարքան խասավ, իրան խամար կը սղաներ.
Դավթ կանչից, եսաց.
— Ե՛, իզին չկա, որ մեկն ել սղանեք.
Եդ իմ խերն տուսաղ երի,
Կը բրախիմ, երթան սեր.
Խոչախ ե՛ կնացեք սար, սղանեք:
Բրախից կնանցին սար:
Ով ինչ կոչախ եր, կնաց, իրան ավղուչ երաց.
Ով ինչ թամբալ եր, հիտ մնաց:
- 840 Հիտ դարձան, եկան, մնացին Մովսսար.
Միս եփին, կերան:
Քնելու ժամանակ Դավթի չուխու փեջ
Ձենով Հիվան դրից գլխու տակ, քնավ:
Ասաց. «Դավթ երեխայ ի,
Չվախնա, ընի, մեկ յան երթա»:

10. Մարմար զանգի վերափռումը

Մնաց, Կես քիչերվան ի.

Դավիթն ել ռխտ տարեկան ի, քունն չտանի:

Իրիշկեց, սարի մեջի մեջ մե կրակ ըմ կը վառվեր:

Ըլավ, տ'երթեր գըբա կրակին՝

350 «Տեհնամ, Բնչ մարդիկ են ավղուշ կ'ենեն»:

Վար-վեր ելավ, տեսավ, որ չուխուռ փեշ

Խրոխակեր դրիր եր վերա, քնիր եր:

Ասաց. «Թի վոր վե խանեմ, տ'ասի՝ Դավիթ վախեցավ.

Թի վոր չխանեմ, չուխուռ փեշ ենու գլխո՞ տակն ի»:

Չախուռն թալից, ենու չուխուռ փեշ կտրից:

Ելավ կնաց գըբա են կրակին:

Կնաց ենտեղ, տեսավ,

Որ վանք Մարութայ ի.

Մարմար քար պացվիր ի,

360 Լոնս կամար վերեն կանգնիր ի,

Վանքի խիմ պացվիր ի.

Իրիք անգամ գլոն համբուրից, գարձավ, եկավ:

Եկավ, հալա խրոխակեր քնած եր. ասաց.

«Խրոխակեր, վիր ելի,

Խեր չունեմ, արա խերութին,

Մեր չունեմ, արա մերութին.

Որհնյալ բարերար Աստված,

Խնամքն ե շատ Աստըծուն».*

Խրոխակեր վիր ելավ, ասաց.

370 — Մուռ Դավիթ, ել Բնչ երիր:

Ասաց.

«Խրոխակեր, որհնյալ բարերար Աստված,

Խնամքն ե շատ Աստըծուն.

Գնացիր ի վանքն Մարութայի.

Մարմար քար պացվիր ի,

Լոնս կամար վերեն կանգնիր ի,

Իրիք անգամ խամբուրի իմ.

Վանքի խիմ պացվիր իմ:

* Յերգ ե. Ա. Ա.

Ըլի, հսաց, հսոր ուրբաթ ի,
 380 Ե՛նքան ֆալա կ'ուզիմ,
 Ե՛նքան ուստա կ'ուզիմ,
 Եսոր ուրբաթ ի, ձեռ ձգենք, վանք շինենք
 Որբաթ որ ձեռ ձգենք շինելու.
 Շարաթ որ կլիս պիրենք վանք, զանգեր կախենք,
 Մե պատարագ մեջ ենենք, որենք առնենք,
 Երթանք, մեջ տեղ նստենք»:

Ե՛նքան ֆալա, ուստա պիրեց,
 Որբաթ որ ձեռ քցին վանք շինելու,
 Շարաթ որ կլիս եկավ, զանգեր կախին.
 390 Կերակի որ քանուսուն վարդապետ դրից վանքի մեջ.
 Քանուսուն ել տերտեր դրից վանքի մեջ.
 Քանուսուն ել տիրացու դրից վանքի մեջ.
 Պատարագ մատուցին, իրանց որենքն առին.
 Բաթմանա Բոլղեն, Ճարպախար Քամին —
 Որեն մեկ տիկ մեղր, մե՛ կարագ,
 Են երկըստ խորագն եր,—
 Դրին վանքի պախեցող,
 Թողին, կնանցին ուրանց տուն.
 Եկան, ուրանց տուն նստան»:

11. Հարկահաճարյուն քեզ խառնուս Գեղապիք

400 Ոխտ տարի կրեր՝ Մարա Մելիք Սասնա խարջ կ'առնեի:
 Խարար կնանց Մելքի խամար, ասաց.
 — Դավիթ ելիր ի, կնանցիր Մովսսար ազղուշի.
 Վանք Մարութայի շինիր ի.
 Քանուսուն վարդապետ դրիր ի մեջ.
 Քանուսուն տերտեր դրիր ի մեջ.
 Քանուսուն տիրացու դրիր ի մեջ.
 Բաթմանա Բոլղեն, Ճարպախար Քամին
 Դրիր ի վանքի պախեցող:
 Մելքն ասաց.— Վանքը Մհերինն ի,
 410 Մինք ճամխենք, մեր խորջն առնենք.
 Տաս խատ յասավուլ ճամխեց,

Եկան Սասուն, որ խնայ տանին:
 Սասնա խնայն ել ինչ ի.—
 Քանսուն կուս աղջիկ արմաղան,
 Քանսուն կոլոտ կնիկ ել, որ եկանք աղան.
 Քանսուն երկան կնիկ ել, որ ուղտ պաննան.
 Քանսուն բուղիկ աճառ լծկան,
 Քանսուն կոտ ել վոսկի.— Սասնա խնայն ի.—

- Են յասավուղքեր կնացին,
 430 Քանսուն աղջիկ ժողվին, լցին մեկ տան մեջ.
 Քանսուն կոլոտ կնիկ ել լցին մեկ տան մեջ.
 Քանսուն երկար կնիկ ել լցին մեկ տան մեջ.
 Պառվու աղջիկն ել տարան:
 Պառվ խաց թխից, կնաց դռա կուրկին.
 Կնաց տեսավ, որ Դավիթ, տղերք ինկնծ ի կուրկի մեջ.
 Պառվ կնաց, մե յուսուրուղ Դավթին զարկից, ասաց.
 — Դավիթ, տո՛ւ վոչ-պարով քո՛ւ մորեն ծնվեր.
 Եկեր ես, ինկեր ես Պառվու կուրկի մեջ,
 Եկեր ես Պառվու կուրեկ կը քանդիս:
 440 Ասաց.— Կնա, Մարա Մելիք համխիր ի,
 Իրան խնայ կը տանի.
 Կոչախ մարդ ես՝ կնա մի թըղնի, որ ըզխնայ տանի:
 Ասաց.— Պառվ, ընկի իմ առջիվ, երթանք:
 Պառվ ընկավ Դավթի հառջիվ, կնացին.
 Դոնիր. բիրադի շանց ավից:

13. Դավիթը հարկ չի օտիս յեվ պատուհասում ե
 հարկահաճճերից

- Դավիթ ասաց.— Մերթի, քուրթի,
 Յարեք, կնացեք ձեր տուն:
 Բրախից, կնացին իրանց տուն:
 Ասաց.— Յես կ'երթամ; ձեր չար կը տանիմ:
 440 Կնաց, աճառու տո՛ւն ել պացից, ասաց.
 — Ասո՛ւ հեվանքեր, կնացեք ձեր տիրոնջ տուն:
 Պառա՛ն ընկավ հառեջ, կնացին խըղընի տուն:
 Կնաց, տեսավ՝ ին խատ յասավուղ

Խըզնի դռան վերա կայնաժ ին, ինն ել սպանից:
Մեկն ել մտիւր ի խիզիննն, կը չափի:

Ջինք մտավ խիզիննն, եսաց:

— Խրոխպեր, խրոխպեր,*

Կոտ տոռ ընձի յես յեգին-յեգին չափիմ:

Կոտ խրոխպոր ձեռննն առից:

450 Ասաց.— Մե անգամ քոն խեր կանչիր եր,

Մեկն ել տոն,—իմ փուր կ'նսց:

Եդոնց կոտ խրոխպոր ձեռննն առից,

Կոտ շռճեց պերնոն վերեն:

Ոսկին կը չափի, կը թափի գետին:

Յասավուլ Դավթի խետ կռվավ,

Ասաց.— Եդ վճնց կը չափիս:

Դավիթն ել ինադ երավ:

Ինադ երավ, զկոտ զարկից պատ:

Վոր զարկից պատ՝ պատ շուշայ եր, ճղվավ:

460 Խիզիննն եկավ, թափավ, ոթախը լիք ելավ:

Ասաց.— Խրոխպեր, եդ փուղը քոն կ'լնի ուտեր:

Եդ փուղ մեզի ունինք,

Մե որ տոն ընձի կ'ենես նախըջի,

Մե որ լնի ըսպանից:

Ասաց.— Դավիթ, գլխիդ մեռնիմ,

Եդ փուղ մեզի ունինք՝ եդ հրն ել ունինք:

Տարին քանասուն կոտ խնրջ կը տանք:

Դավիթ պիրից, եդ յասավուլի ականջքեր կտրից,

Ատամքերն ել քնջից, երավ պիպեռ,

470 Ջարկից յասավուլի ճակատ:

Թուղթ կրեց Դավիթ, տվեց յասավուլին,

Ասաց.— Կը տանես Մարա Մելքի խամար,

Թե՛ Մարա Մելքը, յես մե կապեկ քեզի խնրջ չեմ լնա-

Կոչակ մարդ ես՝ երի, կռիվ անենք:

* Բարձրագույն գոտում է: Ա. Ա.

13. Կուզբաղի՞մը խաթըյաւքամբ տփերում ե Վաճիք. օխտցում
բար ե բերում. Դավիթը սպաճում ե Կուզբաղի ձիավարներին

- Յասավուլ ելավ, Թուղթ վե կալից,
Կնաց դըբա Մըսըբ,
Կնաց, իշկավ, որ Մելիք ախաշկեն նստիք ի,
Դուրբինն ել առի իրան ձեռ,
Հեռվանց իրիշկեց Մելիք, առաց.— Վալլահ,
480 Իմ յասավուլ ծըծողում ա, խարջ կը պերի,
Ասավ.— Եդ ի՞նչ պանե ի,
Ասաց.— Ին խատ սպանիք ի,
Իմ ախանջքեր կտրիր ի,
Իմ ատամքեր քնշի,
Արիր ի մեխ, դարկիր ի ճակտիս,
Թուղթ տվեց ձեռ. Թուղթ կարդաց.
Շատ անպատիվ բան մեջ կրած եր.
Կանչից իրա վաղիրքերուն, առաց.
— Ի՞նչ կ'ասեք՝ կոխվ երթանք, թը չերթանք,
490 Կուզբաղին կա, ենու մեկ ձի ունի, վեց զոռանի ի,
Կուզբաղին Մելքին եսաց.
— Մելիք, ի՞նչ տաս ընձի,
Երթամ, քի խարջն ել պիրիմ,
Սասուն ել թալանիմ, պիրիմ.
Կուս աղջըկներ պիրիմ արմաղան.
Հերկեն կնանիք պիրիմ՝ ուզտ պանան.
Բուղլիկ աճառ պիրենք լծան.
Սասուն բիրադը՝ պիրենք առ-թալան.
Ասաց.— Կուզբաղին, ո՞ տոն ըցկուն կոչախ իս,
500 Իմ թագավորութըն՝ կես կը տամ քեզի,
Ասաց.— Տաւ ընձի իրիք խարիր ջուկովի ձիավոր:

Իրիք խարիր ձիավոր վիկալից, եկավ:
Եկավ, ճամխեն մե արջ տեհավ, սպանից.
Մնու ախանջքեր կտրից,
Առից իրան խետ, եկավ.
Ել Դավթի ախուն երկունդ երավ,
Չմտավ քնդաք, կնաց դըբա վանք Մարութային:
Կնաց, Ճարպախար Դամին, Բաթմանա Բոնգեն,—

- Վանքի պախեցողն ին,—
- 510 Գոռմշու նման պոռացին,
 Եկան Կուզբաղընը՝ դեմ:
 Կուզբաղին խանեց արջու ափանջիբ,
 Շանց տվից ետոնց, ասաց.
 — Եդոնք Դավթի ականջքիւն են,
 Ո՞ւմ խամար կռիվ կ'ենեք, Դավիթ սպանիբ քոմ:
 Եդ երկուս փախան, կնացին մե քարի տակ:
 Կուզբաղին ել մտաժ վանքի մեջ.
 Սպանից քանսուն վարդապետ,
 Սպանից քանսուն տերտեր,
 520 Քանսուն պակաս մե՝ տիրացու.
 Են մեկ տիրացու մտավ խըսըրը՝ մեջ:
 Կուզբաղին վանքը լուպկից, առից, կնաց:
- Տիրացուն ելավ, ժամի շապիկ
 Տվից արնի մեջ, եկավ դըբա Սասուն:
 Եկավ, տեսավ, որ Դավիթ նստիր ի, կերուխում կ'ենի.
 Գինի խմիր ի, քեֆ խասիր ի,
 Մե կազ ել երի խորոված,
 Դրե փլավի վերա:
 Տիրացուն հաց.
- 530 «Շատ ըմ պարին մեր պարոնին,
 Նստիր ի, կը խմի նուան գինին:
 Եկին վանք Մարութային,
 Սպանեցին քանսուն վարդապետ,
 Սպանեցին քանսուն տերտեր,
 Յեռեսուն ին տիրացու.
 Վանք թալանեցին, կնացին»:
- Դավիթ,— քեֆ խասիր եր,— չխասկացավ.
 Դավիթն հաց.— Տը՛նտիս, տը՛նտիս,
 Խժենկն ի պակաս, ձեթն ի պակաս,
 540 Տվեք, տիրացուն առնի, եթա:
 Մեկն ել տիրացուն հաց.
- «Շատ ըմ պարին մեր պարոնին,
 Նստիր ի, կը խմի նուան գինին.

Եկան վանք Մարութային,
Սպանին քանսուն վարդապետ,
Սպանին քանսուն տերտեր,
Յեռեսուն ին տիրացու.
Վանք թախանեցին, կննցին»:

Ելի չխասկցավ.

550 Եսաց.— Տը՛նտիս, տը՛նտիս,
Խռնկն ի պակաս, ձեթն ի պակաս.
Տվեք, թըղ տիրացուն առնի, եթա:

Ժամի շապիկ թալից Դավթի առջիվ:
Վոր Դավթի աչք առիյ շապկին՝ քեֆ թողից-
Եսաց.— Տիրացու, եդ ի՞նչ պան ի.
Եսաց.

«Եկան վանք Մարութային,
Սպանին քանսուն վարդապետ,
Սպանին քանսուն տերտեր,
560 Սպանին յեռեսուն ին տիրացու»:

Քեֆ գլխուց թափավ:
Տիրացուն նստավ խաց ուտելու:
Դավթն եսաց.

«Ձեռնիկ, տո՛ւ կուտուր մներ,
Չգարկեր, իմ վարդը պետքերուն սպաներ»
Ոսկի գնվազան կ'առնին իրանց ձեռ,
Քարոզ կը տին ժողովուրդին:
Ձեռնիկ, տո՛ւ կուտուր մներ,
Չգարկեր, իմ տերտերքերուն սպաներ,
570 Ոսկի սըկին կ'առնին իրանց ձեռ,
Որենք կը տին ժողովուրդին:
Ձեռնիկ, տո՛ւ կուտուր մներ,
Չգարկեր, իմ տիրացու սպաներ,
Ոսկի բռնրվառ կ'առնեն իրանց ձեռ,
Խունկ կը ծխեն իմ ժողովուրդին»:

Դավիթն կ'ասի.— Տիրացու,
 Են մարդիկ շոտ ի կնացած, թե հանազան,
 Ասաց.— Պարուն Դավիթ,
 Ենոնք դըբա ուրանց երկիր կնացին,
 80 Եիս ել դըբա ես թեխն իմ եկեր:

Դավիթն եր, ըլավ, մե զալամի ծառ քնչից,
 Առից իր ձեռ, առից, կնաց,
 Կնաց մեկ ձուրի մեջ,—
 Սըռնելա կապան կ'ասին անուն,—
 Տեղ չկա, որ փախին:
 Ենտեղ Դավիթ խասավ եղունց.
 Վոր խասավ՝ աջով զարկից,
 Ձախ թիվի վերա զարկից,
 Ղոշուն սպանից, մնաց Կուզբադին,—
 80 Ենու ձի վեց վոտանի յեր,—
 Թուավ ճո՛չ քարին, հանցավ, կնաց.
 Կնաց, խասավ Մըսըր:

12. Կուզբադինն ծաղրող կաճալք

Աղջկներ, խարսներ եկեր ին հաղբուր ջրի.
 Կուզբադին փախչելով կ'երթա, տսին.

«Կուզբադին քնքապերան,
 Հո՛ւստ կու կնա լեւան-լերան.
 Պերանդ պաց ի քննց կեխենը՝ շան,
 Ջո՛ր կը թափի քննց չոլի թան,
 Ճանճիր մեջ կ'երթան, կու կոն:
 80 Տնե կ'երթեր Սասուն՝ կուս աղջկաեր կը պիրեր
 արմաղան.
 Կոլոտ կնանիք՝ երկանք աղան.
 Երկեն կնանիք ել՝ ուղտ պոննան.
 Բուղլիկ աճառ կը պիրեր լծան.
 Սասուն բիրադի կը պիրեր առ-թալան.
 Բա միւր մարդիր վո՛ր տեղն ին, վոնչ կան, վոնչ
 կ'երեվան»:

Ասաց.

«Միւ ըմ կապեք, աղջիկներ, խարսներ,
Մարդ կըներ են երկիր՝ կազանական,
Ենունց նիտիր գերանական,
610 Վար տեղ կը զանին՝ հիտ կը պանան, քանց մեկ
պատուխան.

Եի մարդիքներ գն քանք-ձուր կը տըքան.
Գանան սեւով որ կ'ըլնի,
Ենու ճուճ-պլոր պիրի,
Են խամար եղի յեղ ու չորթան».

Կնաց, մտավ իրան տունս

+

15. Կուզբաղինը պատմում է յեղեղւոյումը

Խաբար տարան Մելքին.

Ասաց.— Կուզբաղին եկիր ի,
Իրան տուն զինք պահիր ի,
Ճամփից, Կուզբաղին եկավ:

620 Ասաց.

«Կուզբաղին քանքապերան,
Հոնստ կու կան լերան-լերան,
Գերանդ պաց ի քանց կեխենը՝ շան.
Ճանճիր մեջ կ'երթան, կու կան,
Ջուր կը թափի քանց չորի թան,
Տոլ կնացիր Սասուն՝ կուս աղջկներ պիրեր տըմազան.
Կոլոտ կնանիք պիրեր՝ երկանք ազան.
Հերկեն կնանիք՝ ուղտ պանան.
Սասուն բիրաղի պիրեր տըթալան,
630 Բան մարդիր վար տեղն ին, վոնչ կան, վոնչ կ'երեվան».

Ասաց.

«Գանուն Մելիք.

Մարդ կըներ ընտեղ կազանական,
Ենու նիտիր գերանական,
Վար տեղ կը զարկեր՝ հիտ կը պաներ, քանց մեկ
պատուխան.

Մի մարդիքներ դո՞ քնք-ձուր կը տքան.
 Գարնան սեւավ որ կ'ըլնի՝
 Ենու ճուճ ու պոռ պիրի
 Մի խամար յեղ ու չորթան՝

16. Մեղիքի զարտեպագր. մոտ յետագը. Մեղիքի արտապագր
 յեղ պառզամբ Դավթին

640 Կը կանչի, իրան իշխանքտիւր կը ժողվի.
 Իրան արնեն մե թուղթ կը կըրի,
 Կորողկի արեւելք.
 Մեկ թուղթ ել կը կըրի,
 Կորողկի արեւմուտք.
 Մեկ թուղթ ել իրան արնեն կը կըրի,
 Կորողկի հմսխսային.
 Մե թուղթ կը կըրի,
 Կորողկի հարավային.
 Մե թուղթ ել կը կըրի,
 650 Զորս կողմ աշխրբին շուռ կ'ածի:

Ասաց.

«Տը տամ հանջիվս խինգ խանգար խամար նուր բիդտար»
 Տը տամ հանջիվս խինգ խանգար խամար նորապիեսա.
 Տը տամ հանջիվս խինգ խանգար խամար թոխ մորուս.
 Տը տամ հանջիվս խինգ խանգար խամար խառ մորուս.
 Տը տամ հանջիվս խինգ խանգար խամար սըվտակ մորուս.
 Տը տամ հանջիվս խինգ խանգար խամար դըհոլչի,
 Տը տամ հանջիվս խինգ խանգար խամար զուռնըչի: *

Ենքամ դոդուն ժողվից:
 660 Ժողվան, չաղըրքիւր զարկին,
 Վոր պըտի առավոտ կռիվ երթան:
 Են գիշեր Մեղի մեր երազ տիհաւի
 Վոր լուս բացվաւ՝ ելավ,
 Մեղի խամար կը պատմի:

* Յերդ եւ Ա. Ա.

Ասաց.— Մեկիք, մ'երթա են կոչախի վերա.
 Մեկ երազ իմ տիհիր.
 Երազը՝ մեջ զահահուրի իմ.
 Գիշիր երազի մեջ վոր տիհա՝
 Սասընա աստղա լոնս-պայծառ եր,
 470 Մըսրա աստղա մութ-խավար եր.
 Մ'երթա են կոչախը՝ վերա:
 Գիշիր երազի մեջ տիհա՝
 Մարա ձին փախս ելավ,
 Սասնա ձին ել հետեմ խաղ ելավ.
 Մ'երթա են կոչախի վերա:
 Մեկիք եսաց.— Թըղ շուտ ընձի խաբար եներ,
 Քանի եղ զոռուն չեւ ժողվիր,
 Վոր եղ մարդիկ եկան՝ պըտի երթամ կռիվ:

Մեկիք կնաց Ռուա տոշտ, չաղըրքի զարկից.
 480 Խաբար ճամխից Դավթի խամար,
 Թը.— Թըղ Դավթ կն, կռիվ ենինք:
 Խաբար տարան Դավթին:

**17. Դավթը Պառավի խրատով հորեղբորից առնում է իր
 հոր ձից ու սարքը**

Դավթն ել իրան թայրաշ տղերք առիր եր,
 Կնացիր եր Պառավու կուրկի մեջ,
 Պառավ խաց թխից, ելավ կնաց կուրկի տեսութին:
 Տեսավ, վոր Դավթ զտղերք առիր, ընկիր կուրկի մեջ
 Մեկ յուսուղ տվից Դավթի գլխոն վերա:
 Ասաց.— Դրոջը քեզի տաներ, Սասնա Շնողըմակեր.
 Տոն վուչ պարով քոն մորեն ծնվեր.
 490 Են որ կնացիր Մովսսար ավղուչ,
 Մեկքի յասավուրնիր սպանիր,
 Ասաց, Մեկիք եկի, զոռում կապի Ռուա տոշտ,
 Կռիվ կ'ուզի քեզանից:
 Ասաց.— Պառավ, ջահնամ թե կը կն,
 Ջըզի բիրադի յեխիր կը տանի.
 Մեկ չախու ել չուսիմ,
 Վոր մեկ մարդ դնիմ գետին, մորթիմ.

- Ընչով երթամ, կռիվ ենիմ:
Ասաց.— Կրո՛ւ քեզի տանի, թլվամ Դավիթ,
700 Պառվու խնուց խեծի, կնն կռիվ երա.*
Բն տոն չըս գիշա՝
Բոն խոր ունի Բոնուկիկ Զալալին.
Բոն խոր ունի Խաչ Պատրազին.
Բոն խոր ունի Շապիկ Զրեխին,
Բոն խոր ունի Բնմարն ի Մեջքին.
Բոն խոր ունի Կապեն Աթըրին.
Բոն խոր ունի Խոդեն ի Կըլխին.
Բոն խոր ունի Թուրըն Կեծակին.
Բոն խոր ունի Գո՛րգ Ֆերըզին:
710 Կընն, շհանի իշխանքտիր ժողվի,
Մեկ անող տու, խմին,
Խորխպորեն մոտեն քոն խոր սիլլանն ուղի:
Կը տա՝ խաթրով կը տա.
Թե վոր չտվից՝ զորով առ մոտեն, քո խոր մալն ի:

Ելավ կննց, իշխանքտիր կանչից,
Մեկ արաղ տվից, իշխանքտիր խման.
Խորխպորեն եսաց.— Խորխպեր,
Ղոշունն եկի. Ռուլա տնջտ նստիր ի,
Մարա Մեկիքն ի, կռիվ կ'ուզի.
720 Իմ խոր սիլլան տուր, որ յես երթամ կռիվ:
Խորխպեր կ'ասի.
— Ենու պերան կոտրի՝ վոր քեզի ասիր ի:
Կնն, քնուսուն խատ ձի գումի մեջ կապիր իմ.
Վոր մեկը քեֆդ կ'ուզի՝ վե կալ, կնն:
Կննց, գումի տոն պացից, մտավ ներս.
Վոր մեկը՝ վոր քնմկի վիրա ձեռ տվից՝
Ենու փուր առից գետին:
Կննց, մե կապուտ քոնուկ ջերգի կլոխ կապիր ին.
Վոր ձեռ տվից քնմկի վերա՝
730 Վրտ զարկից պատ, կրակ մոտեն կննց:
Կապուտ քոնուկ տոն խանեց,
Մեկ դեղին մաջիթա տվից Պառվուն.

* Մադրուս և Դավթին. Ա. Ա.

- Ջուր տաքացըցուց, ըզԳոռնկիկ Ջալալուն լվաց-
 Ասու հրամանքիվ՝ ձիուն լեզու եկավ,
 Ձին Դավթի խետ զրուցեց, ասաց.
 — Ես ոխտ տարի կա՝ քո խեր մեռիւր ի,
 Առանց դարի իմ մնացիր,
 Չեմ կնրա, որ քեզի կռիվ տանիմ,
 Ասաց. — Կլխռնդ մեռնիմ,
 740 Ասված արեւ ի տվիր ի,
 Գեզի տեր կայնիր ի:
 Ելավ գարի տվուց ձիուն,
 Կնաց խորոխպոր կուշա, ասաց.
 — Խրոխպեր, իմ խոր շուր, թուր կ'ուզիմ:
 Ասաց. — Կնա, վար տեղն որ չին պիրեր իս,
 Մե քար կա, են քար շոճի,
 Գոռ խոր շուրիւր, թուր ենտեղն ի:
 Դավթ կնաց, քար շոճից,
 Իրա խոր շուրիւր խանից, խազավ:
 760 Վոր խազավ՝ շապիկ ոխտ փաթ եկավ.
 Գամար վոր կապից՝ ոխտ փաթ եկավ.
 Թուր վոր կապից՝ թրի կեսն մնաց դետինք.
 Ձեռ թալից գոռոզ, անջախ ձիու քամկից կախ տվից:
 Եկավ, կնաց տուն, մեկ թուզթ Մելիքի խամար ճամխից-
 Ասաց. «Իրեք որ մոհրլ կը տաս.
 Իրեք որ վոր լմանա,
 Կը կամ, քո խետ կը կռվիմ»,
 Իրեք որ մոհրլ տվից Դավթին:

18. Դավթի գիտավառումը յեւ Ձեռնի Հովանի տառապանք

- Դավթի պատարագ մատուցել տվից,
 760 Իրան որենքն առից,
 Իշխանքտիրաց խալալութին ուզից,
 Ելավ, իրան ձին սարքից,
 Իրան շուրիւր խազավ,
 Խաչ Պատրազին աջ թեւի վերա կապից:
 Խորոխպերն եսաց.
 — Տղերք, կնացեք, վարաւորդ երեք.
 Ենու խեր վոր ձիու ղուան կը պնդեր՝

Ձիու երկու վոտ կը վերցեր.

Թե վոր են ել վըրցուց՝

770 Բնլքի մե պան բաշարի.

Թի վոր չվըրցուց՝ կ'երթա, կը սպանվի:
Կնացին, վարավուրդ երին.

Վոր ձիու ղուան պնդից,

Ձիու չորս վոտն ել գետնուց վե կալից,

Խանից իրա չնքիրը:

Մուշտուլուղ տարան խրոխպոր:

Ելավ, ձին խեծավ Դավիթ,

Ասաց.

«Ափսճւս, խնզար ափսուս,

780 Կնաց Գոնկիկ Ջալալին Սասնա տնեն:

Ափսճւս, խնզար ափսուս,

Կնաց Թուր Կեծակին Սասնա տնեն:

Ափսճւս, խնզար ափսուս,

Կնաց Գորգ Ֆերըզին Սասնա տնեն:

Ափսճւս, խնզար ափսուս,

Կնաց Խաչ Պատրազին Սասնա տնեն:

Ափսճւս, խնզար ափսուս,

Կնաց Շապիկ Ջրեխին Սասնա տնեն:

Ափսճւս, խնզար ափսուս,

790 Կնաց Կապեն Աթըբին Սասնա տնեն:

Ափսճւս, խնզար ափսուս,

Կնաց Խոտեն Կլխին Սասնա տնեն:

Ափսճւս, խնզար ափսուս,

Կնաց Թուան Դավիթ Սասնա տնեն:

Ափսճւս, խնզար ափսուս,

Կնաց Թըուան Դավիթ Սասնա տնեն».*

Ասաց.— Խորոխպեր, բերանդ կոտրեր.

Յես պիտի քեզի սպանե.

Յարաբ եդ մալ ընձանից շատ ավելի յեր,

800 Որ տու ավալ մալ կ'ափսոսեր, սորա ընձի:

Ասաց.— Դավիթ, կլխուդ մեռնիմ,

Մերացիր իմ, խելքս ցնդիր ի, խաթրդ չննա:

* Յերգ Ե. վերջին տառը յերկու տեղամ են յերգում. Ա. Ա.

19. Ձեռնով Հովաթի խրատը աղբյուրի յեվ Պողոսոս սուր մտաբն

Դավիթն ելավ, ձին խեծավ, երթեր կռիվ:

Խրոխպելն ասաց.— Դավիթ,

Կ'երթաս ճամխի որթալը,

Մեկ աղբուր կա ենտեղ.

Քն ձին կը կանգնի ենտեղ,

Քն ձիուն մի գողի.

Ձիուց վե երի, ենտեղ մեկ նշխարք կեր,

310 Են աղբրի վերա քընի.

Ենորհք Աստծուց կ'առնիս, կ'ըլնիս, կ'երթաս:

Մե սուն ճամխը՝ մեջ տնկած ին, մե Պողոսոս սուն:

Քն խեր որ կ'երթեր՝ թուր կը զարկեր,

Են սուն որ կտրեր՝ կ'երթեր.

Սուն որ չկտրեր՝ հետ կը դառներ:

Տն ել կնա, թուրը զարկ.

Թի վոր կտրից՝ կնա.

Թի վոր չկտրից՝ հետ դարձի.

Թող Մելիք կն, ինչ կը տանի՝ թըղ տանի:

**20. Մտնով Դավիթը խմելով աղբյուրի ջուրը՝ դառնում
եզոր յեվ կտում և Պողոսոսն այլևս**

320 Դավիթ ձին քշից, կնաց,

Աղբրի վերա կայնավ:

Ձիուց վե եկավ, մե նշխարք կերավ, ջուր խմավ,

Աղբրի վերա քնավ.

Ենորհքն Աստծուց առավ:

Խոբար ելավ, տեսավ վոր՝

Ենորհքն Աստծուց առիւր ի.

Ենի ելավ խոր չափին:

Ձանք են վախտ ամեն շուրն ել ոխտ փաթ եր.

Ամեն շուրն ել մեկ փաթ ելավ:

330 Ելավ, ձին խեծավ, կնաց.

Կնաց, Պողոսոս սուն ճամխն տնկած եր,

Տեհավ, ասաց.

«Հիշյա Խեր կենդանին,

Խաչ Պատրազին վար իմ լաջ թեկին.

Ջարկիմ զթուր Կեծակին,
Պոլվլտե սուն կտրիմ,
Իմ գհհար անուն չավիրի»:

Թուր զարկից, զսուն կտրից,
Որթալլիսեն ընցավ.

840 Ելի սան կտոր մնաց կլիսու վերա:
Ջինք չհիմացավ, զինք անիծից,
Ասաց.

«Ձեռնիկ, տո՛ւ կուտուր մեեր,
Ջարկիր եղ սան չկտրիր.
Իմ գհհար անուն աշխրքի մեջ ավիրեցիր»:

Թե՛վ թո՛ղացավ:

Հարավային քամին եկավ,

Ջարկից սան կլո՛խ շոճից,

Դավիթ նոր խնարար ելավ,

850 Թը իրան թուր կտրիր եր:

Ասաց.

«Ձեռնիկ, տո՛ւ կանաչ մեեր,
Վոր զարկըցիր եղ Պոլվլտե սան, կարեցիր,
Իմ գհհար անուն չավիրեցիր»:

**ՅԳ. Դավթի վախը, ձիու Բազալեւոյը, բոցամիջերի բոցակիճ
իմաց սալը յե՛վ հաւճակումը**

Ձին քչից, կննց Ռուա տնջա.

Կննց, գհղըկի կլո՛խ կանգնաւ.

Իրիչկեց չաղիրքերու.—

Երկնուց աստղերուն հետաք կա,

Չաղըրքերուն չկա:

860 Դավիթ լաց ելավ, ասաց.

«Իմ Աստված, յես ընիմ կտաղած գեղ՝
Ենունք ընին գան,
Յես չեմ կարա ալթ ենի.
Իմ Տեր Աստված, ենունք ընին զըզած բամբակ»:

Յեւ ըլնիմ կրակ՝

Յեւ չեմ կահրա զհնուներ վառիմ:

Ասու հրամանքիվ ձին խաբար տվից, առաց.

— Դավիթ, մի երկումըտի, քչի.

Եսաց՝ ենքան որ տոն սպանիս՝

870 Ենքամ թրի կրակի հառջեվ կը վառվին.

Ենքամ ել խաչ Պատրագին կը պատուխասի, կը մեռնին.

Ենքամ ել յես իմ վոտաց հառջեվ կը տրուրիմ.

Ենքամ ել իմ քամին կը թալի, կը մեռնին.

Ենքամ ել յես իմ պուչով կը սպանիմ.

Ենքամ ել յես իմ պինչով կը սպանիմ.—

Մի երկումըտի, քչի:

Դիցի, կնաց, Ասաց.

«Ջանըմ, պիտի մե խաբար ենիմ, նոր երթամ կռիվ»:

Ասաց.

880 «Վով քներ եք՝ զարթուն կացեք.

Վով զարթուն եք՝ ձիանք թամփեցեք.

Առանց մահ իք՝ ծե մահ իմ պիրեր.

Առանց կրո՞ղ՝ ծի խոգին կ'առնիմ:»*

Ձին քչից, կնաց, խաղար սպանից,

Մեկը՝ վերա կանգնավ:

Դարձավ, մեկ ել դարձավ, խաղար ել սպանից

Ելի մեկը՝ վերա կանգնավ.

Երուն ելավ, որ ջանդաքներ կը տաներ:

89. Ալեվաթի խոսք

Մեկ խալվոնը մարդ «փոշտ» երաց.—

890 Փոշտ կանչելն ի՞նչ ի.—

Փոշտ կանչելն են ի, վոր ղոշում զինք յան կը տա:—

Եդ խալվոնը եկավ Դավթի կուշտ:

Ասաց.— Խալվոնը,

— Հալա յես ոխտ տարեկան իմ, աշխարհ չիմ մտիք.

Տո՛ւ ընչի՛ք ընձի «փուշտ» կը կանչիս:

Ասաց.— Դավիթ, գլխո՛ւդ մեռնիմ.

Յես փուշտ չեմ կանչի, փոշտ կ'ենիմ,

Վոր զոշում գինք յան տա,

Յես կամ, քո՛ւ խետ զրուցիմ:

900 Ասաց.— Խա՛լվո՛ւր, յարի:

Խա՛լվո՛ւր եկավ ենտեղ, ասաց.— Դավիթ:

Ասաց.— Ի՞նչ է, խա՛լվո՛ւր:

Ասաց.— Դավիթ, շատ մարդ կա, մորեն մեկ է.

Շատ մարդ կա, ոլուխ-չոչուխը՝ տեր է.

Շատ մարդ կա՝ մրազը՝ վերայ է,

Վոր պլտի երթա, կարգվի.

Տո՛ւ ընչի՛ք ենունց մեղաց տակ կը մտնիս:

Կնա՛, հերե՛, ախպերդ ենտեղն է, կնա՛՝ վար ենու.

Թե սպանիր, մենք քո՛ ըռյաթն ինք, քեզի կուլլուդ կ'ենենք.

910 Տո՛ւ ընչի՛ք եդ մարդերու մեղաց տակ կը մտնիս:

Ասաց.— Բիծա՛, շատ լավ ասիր.

Կնա՛, ասաց, Մեղքի չադրը՝ պո՛ւլո՛ւր կանի,

Վոր յես գիտնամ՝ ենու չադրը վա՛րն է.

Կնա՛, զատացիր, տո՛ւ ափսոսա մարդ էս,

Իմ ձիու քամին քեզի չթալի, փնասի:

Խա՛լվո՛ւր կնաց, Մեղքի չադրի պո՛ւլո՛ւր կան եկավ.

Իրան փափախ թալից, Դավիթ հիմացավ.

Զինք կնաց, զատուն կանգնավ:

28. Դավթի յեվ Մելիքի սեճամարդը. Դավթի սպանում և Մելիքի

Մելիք քնած եր.

920 Մելքի մեր, քանսուն աղջիկ

Ջադրը՝ տակ նըստած եր:

Դավիթ ասաց.— Մայրիկ,

Մելիք վի՛ խան, յես եկիր իմ կովինք:

Մերն ասաց.— Են ել քո՛ ախպերն է,

Ջուր ոխտ որ պիտի քնի.

Իրիք որ քնիր է, չուրս ել պլտի քնի:

Պիրից, գո՛ւթնի խոփ թալից կրակի մեջ.

Հարմրցավ, թալից Մելքը՝ վոռաց վերա:

- Մեղիք վոտերաց երացավ. վոտ քաշից, հասց-
- 980 — Ո՛ր, փռւն ընեք, աղջըկներ.
 Իմ շուրիկ թամբդ չեք պահըր.
 Լըվիր ընծի կծին,
 Դավիթ ասաց.
 — Մեղիք, Մեղիք, աչքերդ պա՛ց արա,
 Լու չի, յեսն իմ. աչքերդ պա՛ց արա:
 Վոր աչքեր պաց արաց,
 ԶԴավիթ տեհավ, ասաց.
 — Շուռն շան որթի, հետ դարձի, կնա՛.
 Եդ անուռն ել քեզի խամա բավական ի,
 940 Վոր մեկ ժամանակ դու ասիս՝
 Յես ձիով կնացի Մեղիքի չաղըր,
 Մեղիք վախեցավ, իրա չաղրից տուս չեղավ:
 Դավիթ հասց.— Շուռն մարդ ե՛ս ի,
 Վոր մարդու շան որթի կը կանչի.
 Յես չիմ երթա. եկիր իմ հասեղ.
 Յես պիտի քո խետ կովիմ,
 Վեր ելի, վոր յես տու կովինք:
 Մեղիք կ'ընի, կ'ասի.— Դավիթ,
 Կասի.— Ի՞նչ ի:
 960 Կասի.— Վա՛ց կովինք:
 — Վոնց քո քեֆ կ'ուզի.
 Կ'ուզիս՝ գըռմի նման քալով դարկինք մե մեկի-
 Զես ուզի՝ ձիով կը կովինք:
 Մեղիքն հասց.— Ա՛խպեր, նորաթով կովինք:
 Եսաց.— Կավի՛նք:
 Եսաց.— Նորաթ ինձի՛ ի, թը քեզի:
 Եսաց.— Նորաթ քը խամայ ի.
 Ընծի մեր չուռիմ, խեր չուռիմ.
 Ընծի սպանես ել՝ մարդ չկա՝ Լաց ընի իմ վերա-
 960 Յես կը նստիմ, տու իրիք անգամ ընծը՝ զարկ-
 Թե վոր սաղ մնացի՝ նորաթ կը կա՛ ընծի.
 Թե վոր մեռա՝ կը պըծնիս:
 Դավիթ նստավ:
 Մեղիք ձին քշից, կնաց հեռու.
 Զին քշից, եկավ, մեկ գուրդ զարկից Դավթին:

- Դավիթ խաչ Պատրազին տվից գռնողի դեմ.
 Թող տվից Դավթի կլխոն վերաւ:
 Մեկիքն հասց.— Ափսոհւս, խնայմր ափսոսւս,
 Դավիթ շախինք, պախինք, զարկինք, սպանինք:
 970 Դավիթ հասց.— Մեկիք, հալա յԼս կամ, չիմ մեռիր:
 Մե խելի ել հեռացավ,
 Մե գռնող ել զարկից, հասց.
 — Ափսոհւս, խնայմր ափսոսւս,
 Դավիթ շախինք, պախինք, զարկինք, սպանինք:
 Եսաց.— Մեկիք, հալա յես կամ, չիմ մեռիր:
 Մե խելի ել հեռու կնայց Մեկիք,
 Եկավ, մե գռնող զարկից Դավթին.
 Թող տվից Դավթի կլխոն վերաւ, ասաց.
 — Ափսոհւս, խնայմր ափսոսւս,
 980 Դավիթ շախինք, պախինք, զարկինք, սպանինք:
 Դավթն հասց.— Մեկիք, հալա յես սաղ իմ, չիմ մեռիր:
 Եսաց.— Վոր սաղ իս, իլիր, նորաթ քոնն ի:
 Դավիթ վեր ելավ.
 Վեր ելավ, տեսավ վոր վիզ ծովեր եր,
 Մե յուսմրուղ զարկից, իրան վիզ դղից:
 Եսաց.— Ընչի՞ դրբի դեմ չես կայնի:
 Մեկիք հասց.— Դավիթ, յես կը վախենամ.
 Յես մտնիմ իմ ձիու փուրի տակ:
 Դավիթ հասց Մեկիքին.
 990 — Մի մտնի քոն ձիու փուրի տակ.
 Քանսուն գնզ գետըն փուրի, մտի մեջ.
 Քանսուն գրոմշու կաշի պի, թալ քո վերաւ.
 Քո ձին ել թըղ կանգնի քո վերաւ:
 Մեկ դարբ կը բաշխիմ Աստըծուն.
 Մեկ դարբ կը բաշխիմ քոն մոր ծըծը՝ կաթին,
 Վոր են որ տոն ընձը՝ կը խեղդեր՝ քո մեր չթողից:
 Մեկ դարբ կը զարկիմ.
 Թի վոր սաղ անացիր՝ նորաթ կը կա քեզի:
 Քանսուն գնզ գետին փուրից, մտավ մեջ.
 1000 Քանսուն գռնողու կաշի թալից ուր վերաւ.
 Ձին ել կանգնավ վերաւ:
 Մեկիք մեր հասց.— Ախջկներ,

Ելեք, պոռնեք յայլի խաղ երեք.
 Դավիթ որ կա՝ ազար տղայի,
 Կ'ըրըշկի ձեզի, դարբ թռչ կը զարկը՝,
 Մեկքին ել չի սպանի:
 Աղջկներ կ'ըլնին, յայլի կը պոռնին, խաղ կ'ենին:
 Դավիթն ել պիտի հեռու կա,
 Դավիթ կայնավ ձիու կշտին, տառաց.

4010 «Հիշյա Խեր կենդանին,
 Մարութա Բարձր Աստվածածին,*
 Խաչ Պատրազին վըր իմ աջ թիվին.
 Զարկեմ զթուր Կեծակին
 Կտրի զձին, քանոսուն գըռմշու կաշին,
 Քանոսուն գազ գետին,
 Թալիմ, Մեկքի գլխից երթամ,
 Երկու վոտաց որթալղեն տռնս կա»:

Դավիթ որ քաշից զթուրն Կեծակին,
 Կրակ թըրը՝ պիրնեն թափավ:
 1020 Մեկքի մեր ասաց.— Աղջկներ, թողեք ըղյայլին.
 Յես կը տեհնամ զթուրն Կեծակին,
 Տը քանդի տուն. Մեկքին:
 Դավիթ հասց.

«Հիշյա Խեր կենդանին,
 Մարութա Բարձր Աստվածածին,
 Խաչ Պատրազին վըր իմ աջ թիվին»:

Կտրեց ձին, կտրեց քանոսուն գըռմշու կաշի,
 Թլեց Մեկքի կլիս,
 Կնաց, երկու վոտաց արանքեն տռնս ելավ,
 1030 Թըրը՝ կլիս կնաց, առից Մեկ ջուր.
 Հրեշտակ թեկ տվից հառջիվ,
 Թե չե Մեկ ջուր տ'ըլնեմ, աշխարհք կ'առնեմ
 Մեկիք ասաց.— Դավիթ, հալա սաղ իմ.—
 Խաբար չեկավ, թը թռչ կտեր ելու—
 Եսաց.— Թի վոր սաղ իս՝ վեր իլի, նորաթ քանն ի:

* Ավելացնում ենք «Մարութա», անս 1926 տարվա Խժր.

Վաւր վիր ելաւ՝
 Մե կտուր դես կնաց, մե կտուր դեն կնաց,
 Աջակողմը Դավիթ դրից ձիու վերա,
 Պիրեց, ժամով-պատարագով թաղել տվից.
 1040 Ինչ ձախ կողն եր՝ մնաց ենտեղ անտեր.
 Շներ, գիւեր կերան:

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԹ

**ՁԱ. Դավիթը՝ լսելով տառապների զովքը՝ վարձում է գետը
 . ետեղութիւն առնելու:**

Խանդութ խաթուն խոյա քաղաք.
 Քանսուն խատ փահլեվան,
 Բիրադի եկած Խանդութի խամար:
 Տեսնանք՝ վա՞ր մեկին կը հաջնի, վոր առնի:
 Մեկին ել չխաջնաւ Խանդութ խաթուն:

Երկու խատ աջըղ ման կալով՝
 Եկան, կնացին խոյա քաղաք:
 Խանդութ խանում կանչեց են աջըղտիքներուն,
 1050 Տարաւ, վոր սազ ենին:
 Խաթնր առեց Խանդութի մոտից, ասաց.
 — Քանսուն խատ ֆերըղ-փահլեվան ինչի՞ խամար եկած.
 Խանդութն ասաց.— Ամենն ել ընձի խամար են եկած.
 Մեկին ել չըմ խաջնի, չըմ առնի:
 Ասաց.— Խանդութ խանում,
 Քո լալըդին որ առնիս՝
 Տղա Դավիթն ի, Մհերի տղեն:
 Ասաց.— Վա՞ր տեղն ի:
 Ասաց.— Սասնա քաղաք:
 1060 Ասաց.— Ձեզ բոլ փարա տը տամ,
 Երթեք, Դավթին գնվեք ընձի,
 Դավթ կա ետեղ, Դավթ տեսնամ, վոր զԴավթ առնեմ:
 Աջըղտեր ելան սազ ենելով
 Կնացին Սասնա քաղաք:

Կնոջին Դավթի կուշտ, ասին.

— Դավթ, Խանդուկ խանութ քո ումուդն ի՞նչ
Դավթն հասց.— Ընչի խամար գովացեք,
Տեսնենք՝ աղեկ ի, թի վատ ի:
Այլըտեք Դավթին ասին.

- 1070 «Ենու սըվտակութեն կը նմանի պամպակ-
Ենու ծըծեր կը նմանի պամպկի քոլահի.
Ենու ճակատի լենք ոխտը թիզ ի,
Մեկ չարեք ել ավելի.
Ենու աչքեր կը նմանի չինու քանայի»:

Դավթն ասաց.

— Այլըտեք, տո՛ւ պարով եկիք.

Բոնց կոնն անաբատ ի,

Գելու նման յես կատղա.

Բոնց աչունքվա ջո՛ւր իմ սիրտ զուլալ եր,

- 1080 Գանան սելավի նման իմ սիրտ պղտորվավ:

ՅԵ. Դավթի օտապետությունը յե՛վ գուրամ ամեղը

Դավթն ելավ, Բոնկիկ Ջալալին հանեց,

Բոնկիկ Ջալալին խեծավ.

Ակոստոն խասավ ճաժվան.*

Ճաչին եկավ Կապուտկոդ.

Կեսորվան եկավ Բանդլմահին,

Տեսավ, որ ոխտ գոթան, գոթան կ'եներ.

Նստի՛ր ին խաց ուտելու:

Դավթին ասին.— Նստի, խաց անուշ երա:

Եդ գոթանքվորներ ոխտ ավուր խաց-ջո՛ւր պիբի՛ր ին՝

- 1090 Դավթ կնոջ, նստավ խաց ուտելու.

Ոխտ գոթնի խաց ու ջո՛ւր կերավ, խմավ,

Ելավ, որ պիտ երթեր:

Ու կ'երթեր՝ գոթն լորքեր նստան, զրուցին.

— Ոխտ ավուր խաց-ջո՛ւր եդ մենակ կերավ.

* Գամաղի առելով՝ գանվում է Մուկաց լեռերին կից, գեղե՛ւտե՛վ-
մուտք: Ա. Ա.

- Մենք ճամխենք տուն, տ'ասին՝
 Կեսոր իք կննցի, ծե խաց չի պրծեր ի.
 Թե վոր ասենք՝ կոնախ եկե մեկ մարդ, չեն հավատա.
 Թ'ասենք՝ գոմեջն ի կերե, ելի չեն հավատա:
 Եդ խոսք Դավիթ լսավ, ասաց.
- 1100 — Տղերք, ինչքամ տեղ պիտի գոթան ենեք եդ ոխտ որ.
 Ասաց. — Եդ տնջտ պոլ լնրով սլիտի գոթան ենինք:
 Դավիթ եսաց. — Գոմջըներ թողեք:
 Գոմջըներ թողին:
 Դավիթ գոթնը՝ պալատին թալեց ուր ձիու դձ,
 Ջարկեց գոթան, մեկ խոզի չափ մնաց:
 Մեկ մարդ ասաց. — Դավիթ, եդ ք՞ հունար չի,
 Եդ ք՞ ձիու հունարն ի:
 Դավիթ ձիուց վե՛ եկավ,
 Գոթնի գնջիլ առեց իրան ձեռ.
 1110 Դավիթ զինք զտրեց գոթան:
 Գոթընվոր ասաց.
 — Տղա Դավիթ վոր կ'ասեն աշխրբի մեջ՝ տո՛ւ յիս.
 Վնը տեղն վոր կ'երթաս՝ քո վորտ քարին չդիպնե.
 Աստված քեզի վատ ու շանք չտա:

ՁԵ. ԴԱՎԻԹՑ ԵՒ ԳՐԱՄԱԿԱՑԻ ՀԱՄԱՐՈՂ

- Դավիթ ձին խեծավ, քչից ճամբախ,
 Հըրկուն կննց խոյա քողաք:
 Համտիլ ել դռնապան եր.
 Համտիլ գտուն փակից.
 Փակից, գ'Դավիթ հառից ներս:
 1120 Դավիթ եսաց. — Համտիլ,
 Տո՛ւ պոց երա, ընձի առ ներս:
 Համտիլ եսաց. — Խանդոթ խանում թամբըխի ի,
 Վոր մթնի՝ տուն մի պոնա:
 Ասաց. — Համտիլ, վոր դուն չես պոնա,
 Քի մատ եդ դռն կողեն խան,
 Մե պաքեմ, իմ սիրտն խովանա:
 Յես Խանդոթի խամար իմ ելիւր,
 Եստեղ կը մնամ, չո՛ւր լոս կը պոցվի. նուր կը կամ ներս:
 Համտիլ վոր իրան մատ դռն կողքեն խանից՝

- 1180 Դավիթ թալեց Համտոյի մատ բռնեց.
Վոր քելից՝ վոտաց դամարքեր կտրավ եկամ.
Համտոյ եսաց.— Թող, տոն աւաց ենիմ.
Տղա Դավիթ վոր կ'ասեն՝ տո՛ւ յիս:
Տոն աւաց երավ, Դավիթ առեց ներս:

**ՅԴ. Դուռնիկ Ջալալին ու փառելիւմների ձիերը. Դավիթն
ու փառելիւմները**

- Ասաց.— Դավիթ, քանոսուն խառ ֆերըզ-փանլըվան եկած ին,
Ենունց ձիանք գոմին կապիր իմ,
Տեղ չունիմ, վոր քո ձին կապիմ:
Ասաց.— Իմ ձին տար, քչի գոմի մեջ.
Ենիկ իրան տեղ կը գտնի:
1140 Զֆուռնիկ Ջալալին քչից գոմի մեջ.
Են քանոսուն ձիու յոնջեն, գարին մոտըքերուց առից,
Քանոսունն ել ժողվից, պիրից դռան քամակ, կայնան:
Համտոյ կնաց, մուշտուլուղ տարավ Խանդութ խաթունին.
Ասաց.— Դավիթ եկավ:
Են քանոսուն խառ ֆերըզ-փանլըվան լսան.
Գիրին, ամեն մեկ մե քանսա գինի լցին.
— Տանք, Դավիթ խմի, խարբի, վոր զարկինք, սպանինք,
Խանդութ խանում Դավիթ չառնի.
Վոր Դավիթին չառնի՝ վար մեկին կ'առնի, թըղ աննի:
1150 Քանոսուն խառ թուր ել քանած ի, դրած դաստախանի տակ:
Վոր կանուն թրով զարկեն, զԴավիթ սպանեն:
Դավիթ վոր կնաց՝
Եղ քանոսուն խառ ֆերըզ-փանլըվան
Եղ քանոսուն քանսա գինին տվին Դավթին:
Եղ քանոսուն քանսա գինին ել խմավ, ասաց.
— Յես ճնճողնիկ չեմ, որ ընձի ճուր կու տեք.
Գինու կարաս ընձի չանց տվեք,
Երթամ, գինի խմեմ, կամ, խաց ուտեմ:
Մեկ կարաս ոխտ տարվան քացախ գինին Դավթին շանց
տվին:
- 1160 Կնաց, կլիս մացուց կարասի մեջ:
Են մե կարաս գինին բիրադի խմավ:

- Նկատ, դաստախանի վերա նստավ, ասաց.
— Համտո՞ւ, կնն, ընձի խամա խաց պելու
Համտո՞ւ կննց, խաց պիրեց. Դավիթ խաց կերավ.
Խաց կերավ, պրծավ, դաստախան վրցուց.
Տեսավ, վոր քնոսուն թուր դաստախանի տակ դրած ին-
քնոսունն ել փաթթեց մե մեկի, ասաց.
— Համտո՞ւ, տնր, քցի իմ ձիու խուջին,
Մեկ տարի իմ ձիու խամար նալ կ'ենիմ:
1170 Համտո՞ւ տարավ, քցից խուրջին, եկավ Դավթի կուշտ:

88. Դավթի ու Խանդուքի առաջին հանդիպումը

- Դավիթ հասց.— Համտո՞ւ,
Կնն, Խանդո՞ւթ խաթոնինն ասա, կնն հատեղ, տեսնիմ:
Համտո՞ւ կննց, Խանդո՞ւթին հասց.
— Դավիթ կ'ասի՝ թըղ կնն, տեսնամ:
Խանդո՞ւթ խանում հասց.
— Դավթին ասա, շատ մի՛ վռագնա.
Առավոտ կ'երթանք Գո՞ւլբաղի մեջ.
Գո՞ւլբաղի մեջ մեմեկ կը տեսնանք:
Մնաց, չո՞ւր լիս պնցվավ:
1180 Խանդո՞ւթ խանում եկավ,
Կննցին Գո՞ւլբաղի մեջ,
Դավիթ Խանդո՞ւթը՝ երիս պագից, սիրտ չխովացավ.
Ճակատն ել պագից, ելի սիրտ չխովացավ.
Ծրկու ծըծը՝ որթալըղ պագից,
Խանդո՞ւթ խանում մե յումրուղ զարկից Դավթը՝ պերան-
իլիք պուտ երուն Դավթի պերնեն եկավ:
Ասաց.— Տո՞ւ իմ հիրիս պագիր՝ քո՞ւ ջահիլթընը՝ խամար-
Տո՞ւ իմ ճակատն ել պագիր՝ քո՞ւ սիրու խամար,
Ընչի՞, տո՞ւ գոլան, Տողան ընձի խամար դի՛լ իս պիրի,
1190 Ուր տո՞ւ իմ երկու ծըծը՝ որթալըղ կը պագիս:
Ասաց.— Խանդո՞ւթ խանում,
Խարամ կենա ընձի, ուր յես քեզի նառնիմ,
Չո՞ւր Ողան, Տողան քը խամա գիլ պիրիմ:
Թողին, եկան, կննցին տուն:

Հըրիկուն մուրթ տվից. Դավիթ ելավ, կոռուր կանգնավ.
Ասված կանչից. «Իմ Տեր Ասված,
Եմն տո՛ւ ձի մախ ըմ տաս, յան կռիվ տաս,
Ողան, Տողան կան եստեղ, կռվինք»:
Աստված Դավթին մախ չտվից.
1200 Նա ինչ կռիվն եր՝ տվից:

29. Դավթի կռիվը եստեղաբի բոցամրմնեի հետ յեվ բռնվելը

Դնավ, չո՛ւր լո՛ս պացվավ:
Ողան, Տողան ղոշում կապին,
Եկան Խոյա քնդքի վերա:
Են քանսուն խատ ֆերըզ-փահլըվան մեկ մեկին կ'ասին.
— Մենք կռիվ չինք երթա.
Ես չուրս տարի, խինգ տարի եստեղ նստիր ինք,
Մենք Խանդոթի իրիս չինք տեսիր.
Դավիթ հերեկն եկավ,
Կնաց Գո՛լըբաղը՝ մեջ,
1210 Խանդոթն տեսավ, Խանդոթի խետ քեֆ երաց:
Թըլ Դավիթն երթա, Ողան, Տողանի խետ կռիվ ենի:
Դավիթ լավ եղ խոսք, ասաց.
— Կը՛ ուղմալ, յիս վուր կռիվ ուզիր իմ՝
Իմ ջանը՝ խամար իմ ուզիր.
Աստված կռիվ ինձի ի տվիր.
Ձեզի չեմ ասի՝ կնացեք կռիվ:
Դավիթ Խանդոթին եսաց.
— Ելի, իմ շուրիւր լըվա:

Պատարագ մատուցել տվից,
1220 Ո՛ւր ուրենքն առից, ձին խեծավ, կնաց:
Ասաց.— Խանդոթ խանում, յես վոր կ'երթամ կռիվ,
Իրիք ո՛ր վոր կը լըմանա՝ իմ քանկեն կու կան:
Թե վոր սպանվա՝ Խաչ Պատրազին,
Գո՛ իմ թեվի վերա կապած ի.
Են խաչով ընձի կը ճանչնաս,
Կը պիրիս, Ժամով-պատարագով ընձը կը վերցիս:
Թե վոր սաղ մնացի՝ կու կան, մե մեկ կը տեսնանք:

- Դավիթ ձին խեծավ, կնանց կռիվ:
 Մեկ որ շատ դոշում սպանից.
 1280 Խաչ Պատրազին մոռցավ.
 Խաչ Պատրազու անուն չտվից.
 Ձախ թիվի վերա իրիշկաց.
 Վոր ձախ թիվին իրիշկաց՝
 Ողան, Տողան քանանդ թալից, Դավիթ պանից
 Պերին, տախտակ ծակին,
 Դավթը՝ կլիս մեջեն տուն խանին,—
 Ողան, Տողան երկունս թագավուր ին,—
 Նստան Դավթի թիվքերու վերա, կիր ու խում երին,
 Խաբար վա՞ր տեղանց տանք:
 1240 — Սասնա:

30. Ձենով Հովանի քրտզը յեվ գրույցը Մրազ ձիու հեռ

- Ձենով Հովան աստղ կը ճանչնեի
 Հըրկուն մութ ետու.
 Ձենով Հովան ելավ տուն,
 Իրիշկից Դավթի աստղ.
 Տեսավ՝ նվազ եր, խիվանդ եր.
 Կնկան ասաց.— Շիրին Անախուն Գոհար,
 Իլի, Մրազ* ձին տուն խան.
 Դավիթ նեղ տեղ ի ինկիր.
 Յան Դավթի լեշին կը խասնինք,
 1250 Յան նաշին կը խասնինք,
 Շիրին Անախուն Գոհար ասաց.
 — Ձենով Հովան, Դավիթ մտիւր ի Խանդուլի ծոց.
 • Տո՛ւ քի խամար կը քնիւ,
 Դավթի խամար երազ կը տեսնաս:
 Խաբից զՁենով Հովան.
 Ձենով Հովան եկավ, քնավ:
 Կես գիշերվան մեկ ել տուն ելավ.
 Իրիշկեց Դավթի աստղին, նվազիւր եր:
 Ասաց.— Շիրին Անախուն Գոհար,

* Ձիու անունն էր Ա. Ա.

1260 Իլի, Մրազ ձին տո՛ւս խան.

Ծան Դավթի լեշին կը խասնիմ,

Ծան նաշին կը խասնիմ.

Դավթ նեղ տեղ ինկիր ի:

Ելի կնիկ Ձենո՛վ Հո՛վանի խետ կովով.

Ասաց.— Տո՛ւ չթողիր ես որ քնի.

Դավթ մտիր ի Նանդո՛ւթի ծոց, քեֆ կ'անի,

Տո՛ւ Դավթ խամար, երազ կը տեսնաս:

Ելի Ձենո՛վ Հո՛վան կնաց, քնավ:

Աքո՞րականչին եր.

1270 Ձենո՛վ Հո՛վան տո՛ւս ելավ մեկ ել,

Իրիշկեց Դավթի աստղին.

Քիչ ի մնացիր, որ աստղ մեռնի:

Ձենո՛վ Հո՛վան կնկան եսաց.

— Ըլի, Մրազ ձին խան տո՛ւս:

Կնիկ չեկավ:

Մեկ լանգի զարկից,

Մեկ կողաշար կոտորից:

Ձենո՛վ Հո՛վան զինք կնաց,

ՉՄրազ ձին տո՛ւս եխան.

1280 Ասաց.— Մուրադ Աստված, Մրազ ձին,

Հիփ ընձի կը խասցիս Թուլան Դավթին:

Ըսաց.— Չանք հիւրիկուն:

Ասաց.— Պերանդ կուտրեր.

Չանք հըրըկուն տղը՝ լեշի՛ն խասնիմ, թը նաշին:

— Մուրադ Աստված, Մրազ ձին,

Հիփ ընձի կը խասցիս Թուլան Դավթին:

Ասաց.— Ձենո՛վ Հո՛վան,

Տո՛ւ կարան իմ քնմակ պախիս.

Քի տը տամ արեգական դեմ, քո՛ւ կ'ենիմ:

1290 Ասաց.— Ընձի կը տամ քո՛ւ փուրի տակ:

Ասաց.— Կը պիրիմ, քեզի կը տամ գետին, կ'երթաս

հանդո՛ւնդք:

Ասաց.— Կ'ըլնիմ քո՛ւ քնմակ:

Ասաց.— Ըլի խեծի:

**31. Դավիթը Ձենով Հովանի խոստով ազատվում է յեվ
ճրա հեռ միառիմ կոստորում բոցամիներեմ**

- Ձենով Հովան զձին խեծավ:
Վըրցուց, տվից արեգական դեմ.
Ձինք տվից ուր փուրի տակ:
Պիրից, վոր տեր գետին՝
Ձինք ելավ ձիու քամակ:
Ձենով Հովան մե կլնի զձին թողից,
1800 Ոխտ ավուր ճամբարն կննց,
Ասաց.— Դավիթ, Դավիթ, պերանդ կուտրեր,
Խաչ Պատրազին մտախան իս երիւ:
Խորխպոր ձեն որ առից, ճանաչից, ասաց.
«Հիշամ Խեր կենդանի,
Մարութայի Բանձր Ասվարածին,
Խաչ Պատարազին վեր իմ աջ թելին»:
Դավիթ վուր զոռեց՝ տախտակ ճզվավ.
Դավիթ տնւս ելավ,
Ողան, Տոլան կապավ, դրից ենտեղ:
1810 Ձինք մե կնարե, Ձենով Հովան մե կնարե,
Եդ զոշում բիրադը՝ ջնրտին.
Եկան մե տեղ, մե մեկ ճանչցան:
Դավիթ Ձենով Հովանին ասաց.
— Մոյսիթ կաց, որ Ողան, Տոլան չփախչին.
Յիս կ'երթամ, ջրի վերա կը լվացվիմ,
Կը դառնամ, կը կամ, կ'երթանք:
Դավիթ կննց ջրի վերա:
Ողան, Տոլան երուր դեպան.
Ձենով Հովան երկսին ել սպանից:
1820 Դավիթն եկավ խորխպոր խետ կավավ.
Ասաց.— Ընչի՞ սպանիւր Ողան, Տոլանին.
Պիտի դիլ տանի Խանդուլ խաթունին:

32. Դավթի յեվ Խանդուլի մեծամարտը

- Դավիթ իրիշկեց, որ Խանդուլն եկավ.
Դավիթ ցխորխպերն եսաց.
— Եդ ձիավոր վոր կու կա՞ Խանդուլն ի-

Տո՛ւ եստեղ նստի, յես կ'երթամ,
 Խանդութի խեղճ մե գո՛ւլաշ կը մտնիմ,
 Նուրբն տո՛ւ կը կ'սս, կ'երթանք:
 Ձենս՛վ Հո՛վան նստավ:

1830 Դավիթ կնանց Խանդութի հառջեվ, կանչից Խանդութին.

— Են մարդ, վուր տո՛ւ հիտիվ կան կու կ'սս՝
 Ես ո՛ր իրիք ուր կա՝ ընձի ղուրբան իմ երի.
 Խանդութ խաթուն եսաց.

— Խարիր քի նման, երկու խարիր իմ նման
 Են մարդուն ղուրբան ըլնին:

Երկուս ձիուց վե եկան, մտան գո՛ւլաշ:
 Դավիթ Խանդութի ծիծ պոնեց, քնմեց,
 Իրիք պուտ երուն մոտեն եկավ:
 Ասաց. — Թո՛ղ. Դավիթ վոր կ'ասին՝ տո՛ւ յես.

1840 ՁԴավիթ ճանաչից. կանչին, Ձենս՛վ Հո՛վանն ել եկավ:

23. Դավիթը՝ Խանդութի վրա զայրացած՝ չի մեղում Խոյա
 Բաղաբը. Խանդութը Դավթի հեռ գնում է Սասուն.
 Յրանց ամուսնությունը

Դավիթ եսաց Խանդութ խաթունին.

— Խանդո՛ւթ խանրմ,
 Խորխպերս մենձ մարդ ի, Թըղ հառեջ քելի.
 Յես ել ենու քնմկեն կը քնլիմ.
 Տո՛ւ ել իմ քնմկեն քելի.
 Իրիքով կ'երթանք ձեր տուն:
 Իրիքով ելան ճամբախ, կնանցին.
 Կնանցին Խոյա քնդքին մոտացան.

Խանդութ խաթուն մե զանգի տվից ձիուն, հանցկացավ.

1850 Դավիթ, Ձենս՛վ Հո՛վան հետ մնացին:

Դավիթ Ձենս՛վ Հո՛վանին եսաց.

— Ել մենք Խոյա քնվաք չենք երթա.
 Մեզի մենձ ամթանք ի,
 Մե աղջիկ ել զմեզի ճամբախ Թողից,
 Ձինք հանցկացավ, կնանց.
 Յես ենու չիմ առնի:
 Ելան, ճամբախ պոնին,
 Դըբա Սասուն կու կ'ան:

- Համտիլ խնայար տարավ Խանդուկին,
 1860 Ասաց.— Դավիթ կնանց,
 Խանդուկ խաթուն ելավ, քանկեն վազից,
 Կանչից Դավիթին. Դավիթ չկայնավ:
 Ասու սեր տվից, եսաց.— Աստված սիրիս՝ մի երթա:
 Վոր Ասու անուն տվից՝ Դավիթ կայնավ:
 Խանդուկ խանուհն եկավ,
 եսաց.— Դավիթ, մի երթա.
 Երթանք տուն, պսակվինք.
 Մալ կա, դավլաթ կա, կ'առնինք, կ'երթանք:
 Դավիթն ասաց.— Տո՛ւ ընձի մենձ տոթանք իս տվի,
 1870 Ել յիս են քանչիք չիմ մըտնը.
 Քեֆդ կ'ուզի՝ երի, երթանք.
 Քեֆդ չի ուզի՝ հետ դարձի, կնան՝ քո տուն:
 Ջարեն կտրավ, Դավիթի խիտ եկավ, կնանցին Սասուն:
 Յոթ որ, յոթ գիշեր խարսնիս երավ.
 Խարսնիս վոր պրծավ՝
 Մեկ տարի Դավիթ, Խանդուկ մեկ տեղ քնան:

**24. Դավիթը Դյուրգիստան մեկնելիս՝ զավակի համար
 տպարանջան և օալիս խանդուրին**

- Վոր տարին թըմըմավ՝
 Խանդուկի վոտ ծանդը ելավ:
 Դավիթ տեսավ, վոր Խանդուկ չկարա
 1880 Տուն կառավարի, վոտ ծանդը ի,
 Դավիթ Խանդուկին եսաց.
 — Տ'երթամ Գոնըջստան երկիր,
 18 Մե գոնըջի ողլուչալ պիրիմ,
 Քեզի ծառայութեն ենի,
 Տո՛ւ կեր, խմի, քեզի քեֆ երա:
 Պիրից, մեկ վոսկի լոնգընդ տվից Խանդուկին Դավիթ.
 Ասաց.— Թե վոր աղջիկ ելավ՝
 Եդ բնդընդ կը ծախեք, կ'ուտեք.
 Թե վոր տղա ելավ՝
 1890 Ոսկե կաքավ կը կարիս ենու թիվի վերա,
 Կը ճամխիս, կու կն իմ դեմ:
 Սըլթան Ջըմուչ իմ խետ դոլման ի,

Կը կամ, իմ ճամբախ կը կտրի:
Դավիթ կնաց Գոնըջստան երկիր:

35. Մհերը գնում է իր հորը գոնելու

- Ին ամիս, ին որ, ին սհաթ,
Ին դանդիղա վոր թռմըմավ՝
Աստված տվից, Սանդոթին մե տղա ելավ.
Տարան մկրտին, անուռն դրին Պըզտի Մհեր:
Աշխըրքի տղեք տարի կը մընծաներ,
1400 Ամա Մհեր որե կը մընծաներ:
Տարին վոր թռմըմավ՝
Մհեր կ'երթեր, ճան խաղ կ'եներ.
Երեխեք Մհերին բիճ կը կանչին:
Մհեր կնաց, մորն ասաց.
— Ընչի՞ բիրադը՝ ընձի բիճ կը կանչին:
Մեր չասաց, թե՛ քոն խեր կնացիր ի Գոնըջստան երկիր:
Կնաց, մե պառվուռ մոտեն խմբար առից:
Ասաց.— Պառավ, ընձը՝ խեր չուներմ,
Երեխեք բիրադը՝ ընձի բիճ կը կանչին:
1410 Ասաց.— Քոն խեր Դավիթն ի.
Կնացիր ի Գոնըջստան երկիր.
Մեկ գոնըջու կնիկ կը պիրի,
Վոր քոն մոր ծառայի:
Մեկ ոսկե կաքանձ ել տվիր ի քոն մոր.
Վոր ընձի տղա կ'ըլնի՝
Ոսկի կաքանձ կը կարիս ենու արխալըղը՝ վերա,
Կը ճամխիս, կը կամ իմ հառչիվ.
Մըլթան Ջըմուչ իմ խետ դուշման ի:
Պառավ վոր Մհերին եսաց,
1420 Մհեր կնաց մոր կուշտ, ասաց.
— Վոր իմ խեր կնացիր ի Գոնըջստան երկիր,
Յիս պիտ երթամ իմ խոր հեռչիվ:
Մերն ել պիրից, ոսկե կաքանձ,
Կարից Մհերի թիվի վերա,
Գոնըջստան երկրի ճամբախ շանց տվից.
Մհեր կնաց:

36. Սուրբ Ձմռան ի հոգիքս ի կռիվ յեղ Պապի յերգումը

Խնայար տանք Դավթի մոտեն:
 Դավթ Գոյ ըջտան երկրեն եկավ:
 Մե խորոտ նազանի, հորի-փարի պիրից, եկավ:
 1480 Կես ճամխին Սըլթան Չըմուչ եկավ, ճամբախ կտրից,
 Դավթին ասաց.— Պըտի կնա կռվինք:
 Դավթ հասց.— Իմ ձեռ ողլուշաղ կա. յես կ'երթամ.
 Խաչ Պատրազին շըհադ մնա.
 Ութ որ թըմըմի՝ ես կնամ, քոն խետ կռիվ ենիմ:
 Ճամբախ տվից, Դավթն եկավ:
 Մհերն ել կնաց Դավթի հառջիվ:

37. Պապի ու Մհերի կռիվը յեղ հոր տնեծը

Մհեր իրիշկեց, տեհավ, վոր մե խալվոնը մարդ
 Մե խորոտ կնիկ առիւր ի իրան ձիու թնրք, կու կն.
 Կանչից.— Ե՛, խալվո՛ւնը,
 1440 Տոն խալվոնը մարդ՝ եդ ջահել ողլուշաղ,
 Բո լալըղին ի, վոր առիւր իս քոն թնրք, կը տանիս:
 Ենդեխ Դավթի սիրտ ելավ, ասաց.

«Եսքուն ծով իմ մտիւր,
 Իմ ձիու ճանիր չի թացվիր.
 Եսքուն գիտ իմ ընցիր,
 Իմ ձիու նալիր չի թացվիր.
 Մըկա մե պնրակ առու իմ տեհիր,
 Կ'ուզը՝, վոր ընձի խեղդը՝,
 Ձի թողի, ո յես ընցնիմ»:

1450 Մհեր հասց.

— Գոնվա տոն թագավորի խետ կռիվ իս երիր,
 Մարդ քեզի չի գոռիր.
 Գոնվա պնրակ առուն յիս իմ.
 Ձիուց վե ելի, յիս, տոն մտնենք գոնլաշ:
 Ձիուց վե եկավ.
 Դավթ, Մհեր մտան գոնլաշ:
 Մտան գոնլաշ, Մհեր Դավթին տվից գետին.

Դանակ խանից, վոր զԴավիթ զինեւր.

Դավիթն հասց.— Ա՛յ տղա, տո՛ւ ընձի կը սպանիս.

1460 Ախրը ընձի տղա ունիմ.

Իմ տղեն կը կա՛, քեզ կը մորթի:

Ասաց.— Քի տղեն ճիշտ ի:

Ասաց.— Իմ տղեն են ի,

Ոսկե կաքանձ ենու թիվի վերայ ի:

Վոր եցկուռն հասց՝ Մհեր խոր ճանչցավ,

Ասաց.— Տո՛ւ Դավիթն իս:

Ասաց.— Խա՛, յես Դավիթն իմ:

Ասաց.— Յես ել Մհերն իմ, քի տղեն իմ,

Ոսկե կաքանձ ել իմ թիվի վերայ ի:

1470 Դավիթն թողից. ելավ, Մհերին անիծից, հասց.

— Մը՛հեր, անմախ մնաս աշխրը՝ մեջ.

Անպըտուղ մնաս:

Վոր անըծից՝ են սհաթին պտուղ մեջքեն տարան:

Մհեր ըռկավ, կնանց Խոյ, Քեռի Թորոսի տուն:

38. Դավիթը կալում և Զմուշկի հետ. մի պատավ սպանում և Դավիթն

Դավիթ զեն կնիկ առից, եկավ Սասուն,

Իրան տուն, Խանդուժը՝ կուշտ.

Երթում եր կերի, վոր յոթ որ թումըմեր,

Երթեր, Սըլթան Զմուշկի խետ կռիվ ենեւր:

Իրան երթում մոռացավ:

1480 Յոթ որ կնանց յոթ տարի, նուր միտն եկավ:

Խանդուժին հասց.

— Ըլի՛, մե պղինձ ջուր տաքացըցու,

Իս պիտի լողանամ,

Երթամ, Սըլթան Զմուշկի խետ կռիվ:

Խանդուժ խանում ելավ, մե պղինձ ջուր տաքացըցուց:

Խանդուժին հասց.

— Իս իմ շուրիւր կը խանիմ, կը լըզանամ.

Համա ինչ տեսիս՝ ընձի չասիս:

Շուրիւր խանից.

- 1490 Խանդունք խանրմ ջուր լցրից Դավթի վերա,
Դավթ լիղացավ.
Խանդունք խանրմ հսաց.— Դավթ,
Նդ ինչ դամար ի քու քամկի վերա սեվացիր,
Դավթ հսաց.— Բերանդ կոտրեր, Խանդունք խաթուն.
Քեզի ասի՝ ինչ կը տեսնաս, մ'ասի.
Որ երթամ կռիվ՝ ընձի կը սպանին:

- Ելավ կնաց Դավթ.
Կնաց Սըլթան Չմուչկի կռիվ:
Չուր ճաշին կռիվ կ'եներ,
1500 Ճաշին կը փախներ, մտնել ջրի մեջ:
Մեկ պառավ բուսում պախից,
Գունթնը՝ խուփ իբի, կնաց կարմուռնջը՝ վերա.
Դավթ ուր մտավ ջրի մեջ,
Պառավ կարմուռնջից գունթնի խուփ զարկից Դավթին.
Դավթ ջուրի մեջ սպանից:
Դավթ ուր բռնաց, ենու ձեն կնաց Խոյա քաղաք:

ՅԹ. Մեներ Գեռի Թորոսի հետ առնում է Դավթի տղան:
վրեժը յեվ բազում հորը

- Մներ իրան խոր ձեն լսավ.
Ճանաչից իրան խոր ձեն.
Գեռի Թորոսին հսաց.— Ելեք երթանք,
1510 Իմ խել կնացիր ի Սըլթան Չմուչկի կռիվ.
Իմ խել սպանին:
Բռնաց, ձեն եկավ ըստելս:
Խինգ քեռիք իրա խետ առից,
Եկան, կնացին Սըլթան Չմուչկի կռիվ.
Մտան Սըլթան Չմուչկի քաղաք,
Մներ Գեռի Թորոսին հսաց.— Գեռի Թորոս,
Սըլթան Չմուչկ մե ոյինբազ մարդ ի.
Կատու կ'ըլնը, թաղը՝ կ'ըլնը, ոչխար կ'ըլնը.
Մեկ ոյինբազ մարդ ի.
1520 Ամա վոր կը մտնինք քաղաք,
Ոչխար ըլնը, կատու ըլնը,
Ինչ վոր ըլնը, սպանեք, մը թըղնեք:

Մտան քանդաք. ինչ կա չկա՝ բիրադը՝ սպանին։
 Սըլթան Չմուշկ զինք երավ մե կատու,
 Կնաց մնիրի կլիխ, նստավ ենտեղ։
 Մհեր տեսավ, ասաց.— Քեռի թորոս,
 Սըլթան Չմուշկ մե կատու ելիր ի,
 Կացիր, մնիրի կլիխ նստիր ի։
 Մհեր նետ-անեղ եզարկ,
 1530 Սըլթան Չմուշկ սպանից.
 Ելավ, իրա խոր ջամդակ իբարձ, տարավ Մասուն,
 Ժամով-պատարագով վըրցուց։

4

Մ Ն Ե Ր

20. Մհերի վարսագործուհի Բեռնեհի հեռ յեղ մրանց սպանելը

Թողից, կնաց Խոյա քանդաք, Քեռի թուրուսի տուն։
 Ամեն ուր կ'երթին ավղուշ.
 Վերը՝ վուխչար կը սպանին, կը պիրին տուն,
 Կ'ուտին, Մհերին չեն իտա։
 Որերուց մեկ ուր ելի կնացին ավղուշ.
 Եկան տանջտի մեջ. Մհեր եսաց.— Քեռի թուրուս,
 Պըտի կըեք ըստեղ, տընկոզա խալ ենինք։
 1540 Մհեր ձեռ տվից, մե ղալամի ծառ կոռից.
 Ծառի կլիխ առից գետին։
 Ասաց.— Քեռի թուրուս,
 Տո՛ւ խինգ ախպերով կնացեք,
 Ծառի կլիխն նստեք,
 Իս ել քոք կը պախիմ։
 Քեռիք խինգն ել կնացին,
 Ծառի կլիխ վերա նստան.
 Մհերն ել քոքի վերա նստավ։
 Մհեր վոր գծառ թողից,
 1550 Ծառ գքեռիք խինգն ել թալից, խինգն ել մեռան։

Ձինք թողից, եկավ Սասուն,
Կնանց խրոխպոր, Ձենով Հովանը՝ տուն:

41. Մհերը չի խաղաղում Ձենով Հովանի կիճ՝ Շիրին Անախուն
Գոհարից յեվ որս զրպարաւորյամբ արաւագում ե ոճից

Մհեր մնաց Ձենով Հովանը՝ տուն.
Մեկ իրիք-չուրս տարի մնաց,
Ձենով Հովանը՝ կնիկ,
Անուն Շիրին Անախուն Գոհար,
Աչք քցից Մհերին. Մհերին հսաց,
— Կն՛ս, իմ խեղ կլիխ մեկ ենիս,
Խնչ վոր հսաց, կլիխ մեկ չարավ:
1560 Ելավ, ջուր տաքացըցուց,
Իրան կլիխ լըվաց,
Մհերին խաբից, հսաց.
— Երբ, ջուր լցու իմ կլիսն վերա:
Մհեր կնանց, ջուր լցուց հնու կլիսն վերա:
Ասաց.— Երբ, իմ խեղ կլիխ մեկ արա:
Մհեր չկնանց:

Շիրին Անախուն Գոհար ելավ,
Իրան մազիր փիտից,
Իրան շուրիւր ճըղըրտից:
1570 Ձենով Հովան եկավ, կնկան հսաց.
— Ընչի՞ քոն շուրիւր ճըղըրտիւր իս,
Քոն մազիր քնչիւր իս:
Ետեղ հսաց,— սուտ ասաց.
— Մհեր ձեռ կը քցի ընձի.
Յես ել ձեռ չըմ րտա.
Չոռովա ձեռ թալից, իմ յախեն ճըղըրտից,
Իմ մազիր քնչից, պոկից:

Ձենով Հովան ելավ,
Մհերի վերա տուն փակից:
1580 Մհերին հսաց.— Տուն պն՛ց երա:
Ձենով Հովան հսաց. ●
— Քեզի՞ չեմ պախի, իմ տնին տուս ըլի կնանց:

Մհերն ասաց.— Խրոխակեր,
 Քո կնիկ քեզի խաբիր ի.
 Յիս քոն կնկան ձեռ չիմ քցիր ի.
 Քոն կնիկ ընձի խամար քանց լռան-արեգակն ի.
 Քանց Թըռլան Դավթի գերեզման ի.
 Իս քոն կնկան չիմ մոտացիր ի, սուտ կ'ասի:

**43. Արամբոված Մհերը մեռած հոր խորհրդով փակվում է
 վանքա Ակուափու Բարի մեջ**

Մհեր թողեց, կնաց խոր գերեզմանի վերա.
 1590 Նստավ, լաց ելավ.
 Ենքան լաց ելավ, Աստված կանչից.
 Դավթի ձեռն տվավ, Մհերին եսաց.
 — Ընչի՞ խամար լաց կ'ըլնիս:
 Ասաց.— Սասնա մոլորից ընձի տուն երած:
 Ասաց.

«Վարթի, Թափիր մազն ի կլիռնս,
 Փախիր ի ամոթն հերեսաց.
 Իզին չկա, վոր տուն ըլնիմ,
 Ասված հրամանք չիտա.
 1600 Կնա՞ Վանա ռազիր* Ակուափու քան կա.
 Մըտը՝ են քանը՝ մեջ.
 Քո խացն թխված ի.
 Քո կերակուրն ել եփված ի.
 Ջուր Բրիստուսը՝ կալստյան.—
 Վոր Բրիստուս կա,
 Լուսըլեն աթոռի վերա նստի,
 Արդար-մեղավուր մե մեկուց ջըկի՝
 Են որ դու տուն կ'ըլնիս»:

Կնաց, մտավ Ակուափու քան:
 1610 Տարի մե անգամ ել ենու ձիու քանից տուն կը տա:

* Ռազ — այգի. գոտազը տեսել է, ահազին բլուր եւ Ա. Ա.

ԱՆԱՍՐ ԼԻՂԷԱՍՐ

պատմեց
Մոկայի Սախո

Սարգիս Գրի առաւ
Հայկունի

Բ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Այս պատուո՞ն առաջին անգամ ազգած է նմինյան Ազգազբաւան ժողովածոն թ. հատորում, 1901 թ.:

Պատումի վերջում Ս. Հայկունին ունի հետեւյալ ժանսթությունը.

«Ճարգ ունեցած հետաքրքրութենէս այն յեզրակացության հասած եմ, Վոր Սասունա Դավիթ և Մհեր գլուցադնական վեպը Մովսէսի գորարարներ * Խարածած են հեռու գովառներ, նաև փոքր մասամբ Գումանցի յեվ Վոզմեցի գորարարներ:

Սոքա իրենց արհեստը, ուր Վոր ի գործ կը դնեն, անդ ևս կը պատմեն Սանասար ու Բաղդասար, Դավիթ և Մհեր, նաև այլ և այլ հեքիաթներ:

Դարուն, ամառ, աշուն սոքա կը տարածվին Բշերի, Ռափանգա, Մահմաանք, Մուշ, Բուլանի, Խլաթ, Արծկե, Արճեշ, Աղաղա և այլն, իսկ ձմեռն ևս Աճառ (Յերեվանս նահանգ):

Խումբ-խումբ կը տարածվին ամեն կողմեր. յուրաքանչյուր խումբ 5—10—15 հոգի կը լինին:

Այն խումբը առաջի տարին վոր գլուղի մեջ գորարարություն արած է, հաջորդ տարիներն ևս նույն խումբը պիտի անե. վոր և է մի ոտար խումբ չե կարող այդ գլուղը մտնել. յեթե համարձակի մտնել թեև հանկարծ՝ ձայն չեն հաներ, կռիվ ևս տեղի չունենար, սակայն յերբ հարմար վայր մի (իրենց հայրենիքի մեջ) այդ խմբի վոր և է մեկին, պատահեցան, կը սպաննեն:

Գորարարները խիստ չարքաշ կյանք ունին, գլուղե գլուղ, տնե տուն ման կը դան, ցրտին և անձրեկին յերբեմն դուրսը, յերբեմն ներսը, յերբեմն նոթի, ծարավ և առանց անկողնո, շատ անգամ չոր հողի վերա, գլխու ներքեվ իբր բարձ մի քար դրած՝ կը մրափեն:

Յուրաքանչյուր խումբ ունի մի հատ նաղ և սոող, վորդեպի թե իրենք այդ չարքաշ կյանքի մեջ դադվին և թե վոր գլուղ գնան, զբաղեցնեն նույն գլուղացիքը:

Վոր մեկ խմբի մեջ վոր լավ նաղ և սոող կա, այդ խմբի պատիվը շատ է. նույն խմբին լավ և առատ ուտելիք կը արվի:

Մի խումբ յերբ առաջին անգամ մի գլուղ մտավ, գլուղի ոգայի տերը կամ անը կը հարցնե, յեթե իրենց մեջ լավ նաղ և սոող լինի, կ'ընգունեն:

* Ս. Հայկունու ժանսթության մեջ սովորական են՝ գորարար և գլուղ ձեզներ. թողնում ենք անփոփոխ: Խմբ.

Այդ գղաբաբներու շարքաշ կյանքն, թե ազատութիւնն առեմ՝ ղերենք ձգած են գողութիւնս:

Գողութիւնն արհեստ գարձած է իրենց համար:

Բրդի գողութիւնը շատ ճարպիկութեամբ կը կտառեն, այնպէս վոր ցարդ վոշինչ զգալի անել տված չեն:

Շատ անգամ կշեռքով բուրդը կը ստանան, թաղիք կը ձգեն, ապա թաղիքը կշեռքով կը հանձնեն տիրոջ, առկայն դարձյալ կը գողանան:

Կշեռելու միջոցին կը խաբդախեն, գզելու, ձգելու միջոցին, յերբ տերը վերան կանգնած է, տիրոջ ուշադրութիւնն այլ կողմ կը դարձնեն մի վայր ցույց տալով. այն միջոցին դղաբն այնչափ բուրդ մի կողմ կը ձգէ, վորչափ վոր կշեռքի մեջ խաբդախած էր:

Ապա ձայն կը տա յուր ընկերոջ, կտան.

— Մուխին գնաց Յերուսաղեմ:

Ընկերը կը հասկանա, վոր բուրդ դրված է մի կողմ, զայն պահել պետք է. յուր մի գզեստը կը ձգէ բրդի վերան, բուրդը շորով վերցնելով իրենի հագուստ կը գետեղէ քրձերու մեջ:

Արդեն յերբ առնն մի պիտի գտն, քրձի մեջ խոտ լեցած՝ կը մտնէ այդ տունը. տանտերը կը կարծեն, թե բուրդ է, այլ աներե իրենի վարձք ստացած են:

Միջոց մի գործ չեն աներ, այս այն կողմ կը անտնան, մի հարմար ժամանակ քրձի մեջի խոտը կը դառաբկեն, վորպեսզի գողացած բուրդն այնտեղ գետեղեն:

Նաե յերբ գղաբաբներն մին զգաց, վոր յեղած գողութիւնը տերը պիտի իմանա, մյուսին կը հասկացնեն «Թ ու զ գ ը մ ա ն է» (մարդը պիտի իմանա):

Այս միջոցին վարպետը հանկարծ վեր կը թռչի, աշակերտին քանի ապառազ կը զարնէ. աշակերտը կուլա, բրդի տերը կը միջամտեն, վոր չծեծեն. այս միջոցին յերբորդ ընկերը կը պահեն գողացված բուրդը:

Յերբեմն կը պատահի, վոր բրդի կեսը կը գողանան:

Բուրդը չոր կը ստանան կշեռքով և թաց կը հանձնեն:

Գղաբաբներն ունին իրենց գողանի խոսակցութիւնը, զորս մասնավոր ինչ գրի առած եմ:

Ձեքն, վոր 3 ֆունտ է, 20 փաբայի կը ձգեն:

Վերջն տարիները դգելու իրավունքը քիչ կը տան, մեկայն իրենք եւ գողութիւն հնարները ավելացուցած են:

Այսպիսի գղաբաբներն լսած եմ Մանասոր-Բաղդաստրի վեպն, զոր գրի առի:

Մանասոր և Բաղդաստրը պատմողն է Սախան:

Սախոյի հայրն Ջաղացպանենց աղան—Գղաբ Թումաս:

Թումասի հայրը՝ յերգիչ Գողոս:

Գողոսի հայրը՝ Մուբատ, վոր գեղեցիկ սրինգ կ'ածեր:

Մուբատ նաե վեց յեղբայրներ ունի, վորք վեց տուն յեղան:

Մուբատի հայրը Մարկոս, վոր Մովսէս մեղիք կարգած էյին, նո կ'իշխեր ճառ ասութիւն Սախոյի, Մովսէս գաղառի հայոց վրա:

Մուսն Մարկոսի մյուս վորդին (Մուբատի յեղբայրը) Վարդան է Կիրակոս, վորք անվանի վորսորդ էյին. սոցա յեղբայրը Գեմալ, վոր հոտատեր լեղած է, վոշխաբի ու այծի վրա շատ սեր ձգած է:

Սախոյի ազգատուն, վերելեն առնելով ա. Մելիք Մարկոս, բ. Մուրաա, Վոր սրինգ կ'ածեք, վորո ժամանակ հարուստ յեղած են, ունեյին 400 կթու մաքի, 2 ֆիաղաց, բազմաթիվ յեզ և կով:

Մուրաա իր վեց յեղալըներով այսոր քառասուն տուն յեղած է, վորք կը բնակին՝ 10 տուն իրենց բնիկ յերկիրն Ասինճ, 2 տուն Յանիձոր, 4 տուն Կարա՝ Կոստայու, 6 տուն Բազրեվանդա Ղուճի-Գուճախ, 3 տուն Արճեշ, 1 տուն (Սախոն իր յեղոր հետ) Ղըբխըուլախ (Շավարշան), 2 տուն Դաշբուռուն:

Մուրաաի վորդին Գողոս, վոր լավ յերգիչ էր, ծաղիկներու և բույսերու վրա յերգեր կը հորիներ. Դավթի յոթ հյուղն խիստ մեծ հաջողութեամբ կ'առեր սա 150 տարի ապրած է և վերջին տարիները աչքերը փակած:

Գողոսի 4 վորդիքն են՝ Դալուստ, Ոխան, Խուճաս և Փոխան:

Թուճաս ունի այժմ յերկու վորդի՝ Սախո և Հարություն:

Սախոն լսած է սույն Սանասար Բաղդասարն իր պապեն (Գողոսին), վոր 14 տարի առաջ Լքճեշ մեռած է:

Սախոն Դավթի ցեղեն և հյուղերեն կը համարե Քալաք աչառ, Վերին շահ ու Բարակ շահ, վոր մենք այլ վեպերու շարքը դասած ենք:

Սախոյի հորեղբայրն այժմ Դաշբուռուն կը բնակի և կը պատմե Դավթի չորս հյուղն:

Սախոն Արճեշու Կարած-քաղ գյուղը ճանցած է 21 տարի, ուր փոքր ինչ գրել-կարդալ սովորած է. վերջին տարիները, 1890 թվին հեռաքրքի յեղած է մեր աշակերտ պ. Շավարշի մաս ուսումը զարգացնել:

Սա 12 տարի գիշ արած է. դիտե գլխաբարներու գաղանի լեզուն և հմուտ է անոնց գողութեան ձեպերուն:

Արճեշի 1896 թվի կոտորածին վերջ անով պահպտած է Ղըբխըուլախ (Մակվա սահմանի մեջ) գյուղը հիմնողներեն մին յեղած է:

Ջինք լավ կը ճանաչեմ. քաջ ու յեսասթի է. նաե խիտ նախանձառ, ևս առավել շահասեր:

Շահասթըությունն այն աստիճան մուրեցուցած է դինք, վոր մի կողակի վրա բծախնդիք է, վորով չե կարող վարվիլ այլոց հետ:

Ս. Հ.

Տողատուճը նոր է կատարված, ոսկայն վորոշ տեղերուճ, վորտեղ հնա-
բաճոր չեք հաջող տողատուճը, թողված է բանահավաքի արձակը:

ԽՄԲԱՅԲՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՆՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՌԱՐ

1. Սեճեմերիմ կռապատոս բազավորն առնում է խաչապատոս բազավորի աղօղանք

Ժամանակով կ'ըլլեր, չեր ըլլեր,
Մեկ ինչապաշտ թագավոր:
Զինք շատ դովլաթ ուներ,
Ավլադ ու թավլադ չուներ.
Մեկ աղջիկ կըներ հոն:
Ադ թագավորն ել Սինաքերիմ կռապաշտ թագավորը՝
խարջդար եր*
Որ մ' ադ կռապաշտ թագավոր ելավ երկու մարդ
Կլավուդ հուրուդկից ինչապաշտ թագավորուն.
— Գնցե՛ք, իմ խարջ ժողկեցե՛ք, բիրե՛ք:

- 10 Կլավուդնիր եկան, ընցան
Թագավորու քնչկ ու սարի առջեկեն:
Որ կ'ընցնեն, լուս մ' անմնց իրեկաց.
Ըրչկըցըն, ինչ տըսնըն.—
Անցկհուն խորոտ աղջկ մ' իրեկաց,
Արեկուն կ'ըսեր. «Դոն դոն մ'ըլլիր, իս դմս ըլլիմ»:
Աղջկ ընցկուն խորոտ,* ընցկուն խորոտ,

* Այս բառից հետո հետեւյալ չորս տողը կա նաեւ քրդերէն, այսպէս.
«Շըրբեա հիվի չարդաղաքի,
Գըշա հավթ ճիան դաբթավի,
Մեշ ախիյի դըշա, դը քավա,
Հաթթ փաբսույի պոտա մեշիկի դըշիկե»: Խ մ բ.

- Վուր տըսնուչուրս հավուր լուսնըկի կը նմանի,
 Վուր յոթ սարի իտեվեն դուս կու գա.
 Ճանճ վուր ճակտին վրա ման գա, կ'ընկնի,
 30 Ճանճի յոթ կուղաշար կը կուտըր՝
 Ադ կլավուզնիր ինչ տիսան զեդ աղջըկ,
 Երկուսն ել անհուշ, անակախ ընկան:
 Մեկ սահաթեն թագավուր մարդ հուրուղկից,
 Եկան, տարըն հուր կոնախ:
- Ադ կլավուզնիր բան չասըն.
 Ելան, սուս ու փուս գարձան ուքինց թագավուրու մոտ:
 Թագավուր խարցրից. — Խարջ բիրիք, չբիրիք:
 Ասըն. — Թագավուր ապրած, ինչ խարջ, ինչ բան.
 Ընցկուէն բան մ' ինք տիսիր, աղեկ ել՝ մինք չմեռանք.
 30 Դու ըլլիր, բիրիք ամիս անհուշ կ'ընկնեիր գետըն:
 Թագավուր հասց. — Ինչ եր ծի տիսած:
 Անունք ասըցըն.
 — Խաչապաշտ թագավուրու աղջըկ տիսանք,
 Վուր գիշեր, ցերեկ չուտիս, չխմիս,
 Համա անու ջիպ ու ջամալ թամաշա եկիս:
 Թագավուրն հասց.
 — Հե, ասկա՛ր, ասկա՛ր երեք, գացեք,
 Աղջըկ կը տա՛ կը տա. չտա՛ր՝
 Քա՛ր քաղեցեք, ավադ մաղեցեք.
 40 Ժողվեցեք, բիրեք՝ ինչ կա:
- Ելան, ասկա՛ր երը՛ն
 Խաչապաշտ թագավուրու վրա:
 — Ահա, թագավուր,
 Քու աղջըկ յան կը տաս՝ տանընք.
 Յան քա՛ր կը քաղընք, ավադ մաղընք*
 Ժողվընք, տանընք՝ ինչ կա:
 Թագավուր ըրըչկից. ինչ ըրըչկի. —
 Քանց աստղ երկընք ասկա՛ր ի թափվի:
 Զուղաբ հուրուղկից մատ հուր աղջըկ.
 30 Ենե քի խամալ ի եկած.

* Այս բառից հետո գրված է բաղձակետ. լրացնում ենք ըստ տող 40: և մ բ.

Յան տ'երթնա, յան երկեր տ'ավերին՝
Աղջկ մեղից. «Վուր չերթամ,
Իմ խոր երկըր քնւր քնողըն, ապաղ տը մաղըն.
Իս մեկ ջան իմ, երթամ կուրսվիմ, աղիկ ի,
Քանց իմ խուր երկըր ավերին»:

Աղջկ խոսք իտու:

Առավուտ ասկնւր քնշվապ.

Թագնավուր հռւր աղջկն ձեռք-վոտք տխապ.

Մեկ վարդապիտ իբի, կնկան շուր խագնց, հասց.

- 60 — Վարդապիտ, կ'երթաս խատ իմ աղջկն,
Գնդտուկ չըս թը'ղնի Աստված մոռանա:
Իլան, խիծըցը'ն, տարը'ն, խասուցը'ն
Կռապաշտ Թագնավուրու քնդաք:

Կռապաշտ Թագնավուրու քնոսուն. պակաս մեկ կնիկ կըեր-
Հըրկուն Թագնավուր եկապ, վուր գն հռւր կնդվինք:

Աղջկն հասց.— Թագնավուր,

Մինք խաչապաշտ ինք, դռ կռապաշտ իս.

Մի դընի մեջ ընցկուն ի,

Մինք քնոսուն որ քնոսունք տը բռնինք:

- 70 Թագնավուր հասց.

— Իս չըմ կերի ապրի շուր քնոսուն որ:

Աղջկն հասց.— Ինչ կա, քի տուն չավըր,

Քնոսուն պակաս մեկ կնիկ կա քե.

Հոր մեկը՝ մոտ գինա.

Չուր քնոսուն որ թըմի, դոր կը գն ընի:

2. Սանասարի յեվ Բաղդասարի ծովային ծնունդը

Թագնավուր իբի, փարդե մ' կապից հռւր մեջ՝ աղջկն.

Հոր դիւր ըմ կը գըեր, հռւր փուր կը Թալեր վըր փարդին,

Խատ աղջկն խաբար կը տեր, բեյն կ'ըլլեր, կը հեր:

Անցկուն երը'ն շուր յեոսուն ինը որ:

- 80 Աղջկ հասց Թագնավուրուն.

— Վաղ իմ դսրն ի, քի կնկտիք

Վաղ հըմեն ել հուրուղի խա ձի,

Երթանք դաշտ, քեֆ-սեյրան անինք:

Թագնավուր անցկուն երապ:

Խըլուտուն ելան, Թագաժուրու աղջըկ
 Յեռսուն ինը կնկնով ու վարդապիտով գացըն դաշտ:
 Թագաժուրու աղջըկ կնկտիրուն եսաց.
 — Գացեք, ծի խամա քեֆ երեք:
 Են ու վարդապիտ գացըն,

- 90 Մովու պուռկ նստան ու լացըն:
 Հագմազա աղբուր ըմ բացվավ.
 Թագաժուրու աղջըկ կուց եզար հեփա աղբուր՝ մեջ,
 Մեկ լիք խմավ, մեկ՝ կիսատ:
 Հաղբուր ցամքավ. հանտից դարձան, եկըն:

Մեկ որ դուր իրի Թագաժուրու աղջկեն.
 Կռապալտ Թագաժուր իրի,
 Ու տը գընը կողվինք, աղջըկ եսաց.
 — Թագաժուր, չըս ըսի՝ իս տղովացիր իմ,
 իմ մոտ տը չգաս, մեղք ի մի դընի* մեջ:
 100 Թագաժուր նիյաթ կախից, եսաց.
 — Աս ինչ բան ի, իս քի մոտ չըմ իկի,
 Նա քի փուր վիվ ի լցիր:
 Աղջըկ եսաց.— Գի տուն չավրը,
 Դու զորբադաստ մարդ իս.
 Վուր դու փուր Թալի իս փարդին,
 Խա ձի խաբար իս տվի,
 Գի չորան գացիր իմ փուր, տղովացիք ըմ:
 Թագաժուր հավատաց, չմոտացավ:

- Մնաց, ինը ամիս, ինը որ, ինը սահաթ,
 110 Ինը դաքա վուր Թմավ,
 Թագաժուրու աղջըկ երկու ազա իբի,
 Մեկ Թամամ, մեկ կիսատ:
 Վարդապիտ իբի, վըր Թորվան գաղտիկ կնքից.
 Ան Թամամու անուն իդի Սանասար,
 Ան կիսատըն՝ Բաղդասար:
 Թը խալք տարը՝ կը ճուշանայըն
 Անունք որե ճուշացան:
 Թագաժուր ըրընկից զերկու ազեն, աչքի կուրցավ:

* Մեք կընի ի մի.

3. Կռմերը Սանատարին յեվ Բաղդասարին մտառը եմ ազում

Թագավորը մեկ որ իրի, հասց.

180 — Թագավորու աղջըկ, գիտի՛ս՝ ինչ կա:

— Հա, ի՛նչ կա:

— Ըստ չքս ը՛սի, իմ կռքի մտառը կ'ուզը՛ն:

Թագավորու աղջիկ հասց.

— Քի տուն չավրը, քըզի չկա երինջ,

Չկա ուխշար, չկա տավար,

Չինի, երա մատաղ:

Թագավորը հասց.

— Չե, չե, մարդ կ'ուզը՛ն:

— Ե՛, մարդ կ'ուզը՛ն,

180 Չկա քի քանդի մեջ անտեր աղա,

Չինի, երա մատաղ:

Թագավորը հասց.

— Չե, չե, իմ տղեկնիր կ'ուզը՛ն:

Թագավորու աղջըկ հասց.

— Քի տուն չավրը, վրի՛,

Իմ տղեկնիր քի տղեկնիր չը՛ն,

Տար, երա մատաղ:

Թագավորը տղեկնիր առից, գինաց:

Ինչ Բաղդասարն եր, պատիկ եր, խելք չըր կորի:

180 Ինչ Սանասարն եր, ճուշ եր, խելք կը կորիր:

Եսաց.— Թագավորը, դուրբան իմ քի.

Վորը մի դեստուր տաս,

Իս, իմ աղբեր երթանք ծովու պռուկ,

Փչու մ՝ քեֆ ենընք, գանք, նուր մի՞ ղինի:

Թագավորը հասց.— Գանցք, լի շուտ իկեք:

4. Եռվային Սանատարը ծովի օտկին ձեռք է բերում Գուռլիկ

Ջուլային աւ ստաբը յեվ լողամալով դառնում է հզար

Սանասար, Բաղդասար իլան գացը՛ն ծովու պռուկ.

Երկունսն ել նստան անտեղ, լացը՛ն:

Սանասար կ'ասը.— Աղբեր,

- Արբ', մի թալընք եմա ծով,
 150 Խիղդվինք, աղիկ ի, քանց թագավուր մի տանը,
 Ենի կռքիրու մատաղ:
 Բաղդասար եսաց.— Աղբեր.
 Խոզըն քաղցր ի, իս ձի չըմ թալը,
 Սանասար ելավ, գինք իթալ ծով.
 Մեկ Աստըծու անուն իտու,
 Ջընք շալապուտիկ երավ ծովու մեջ:
 Գինաց, խասավ ծովու տակ, տխավ, լինչ տխմը.—
 Բնչկ ու սարե մ' կա հանտե.
 Հավուդ ըմ կոն մանջ ան քնչկ ու սարին, կը թալը'.
 160 Ջի մ' անտեղ կապուկ. ձիու չուրս ոտան մեջ թուր, կեծակին,
 Կապեն Աթըբեն, Կոնտին ը Գլխին, Գեմերն ը Մեջք:
 Մտավ մեջ, լողկացավ, ելավ, ճակիր կապից հըժեն:
 Բոնկիկ Ջալալին խիծավ, թռավ դոն ծովուց:
 Սանասար ճիծ եր, վուր մտավ ծով,
 Ելավ, լցվավ, դարձավ հրեղեն:

Ե. Թագավորը փորձում է մատաղ ամեկ Սամասարին. Ծառում, կապում է մրտն յեվ կոտորում Բաղդասարին

- Եկավ, տխավ, Բաղդասար նստեր, կը լա.
 Եսաց.— Ե', տղան, վրի՛ կը լաս:
 Բաղդասար եսաց.— Ե', աղան,
 Ապա իս չլամ, վիւվ լա.
 170 Իս իմ, մեկ աղբեր.
 Թագավուր զմի կը տաներ, եներ մատաղ, փախանք ըսդա.
 Իմ աղբեր զընք իթալ ծով, գինաց, խիղդվավ,
 Իս ել մացի ըսդա.
 Ապա իս չլամ, վիւվ լա:
 Մկա թագավուր կոն քն,
 Ջը կը տանը, կ'ենը' մատաղ:
 Սանասար եսաց.— Ե', տղան,
 Մկա քն աղբեր տըսնիս, կը ճանչնա:
 — Ըպա չըմ ճանչնար, քընց իս մե լար ըմ ճաչ եր:
 180 Եսաց.— Տղան, իս քն աղբերն իմ:
 — Իմ աղբեր ճիծ եր, դոն ելիր իս ճաչ մարդ ըմ.

Իմ աղբեր ձի հոռտ գնտավ,
 Ճակիր հոռտ գնտավ, խալով հոռտ գնտավ,
 Սանասար հասց.— Իս քի աղբերն իմ, մը վախենա.
 Երթանք մատ թագավուր, մի ենի մատաղ,
 Ելան եկին քաղաք. Սանասար հասց.
 — Բաղդասար, ձիու գլխի բռնի, իս կ'երթամ.
 Վուր իս կը կանչիմ, ձին կը խառըցիս ձը:

- Սանասար գնաց մատ թագավուր:
 190 Թագավուր հասց.— Ե՛, վորդի.
 Բի աղբի հոռ ի, վրի՛ շոռտ չեկըք:
 Սանասար կ'ասը.
 — Իմ աղբեր ճիժ ի, հետի-հետի կոն գն.
 Ձը տար, գինի, չոռ իմ աղբեր կոն գն:
 Թագավուր հասց.— Դը՛ կոնդ ըլի՛ քի գինիմ,
 Սանասար հասց.— Թագավուր, վրի՛,
 Մարդ մատաղ սրբու գնու կը գինի, թը չուլ տեղ:
 Թագավուր հասց.— Խն, վալա, քի խաբարն ի.
 Իլի, իյանք սրբու գնու:
 200 Իլան, գացըն. Սանասար կոնդ-կոնդ ելավ.
 Թագավուր դանակ իխան, վըզ տը կտրեր:
 Սանասար տիսավ՝ աղուրդ վիզ տը կտրի,
 Ագուց մ՛ իզար Թագավուրուն,
 Վուր գինաց իրեք շալապուտիկ վար մե մեկը հառիմու:
 Սանասար կանչից.— Բաղդասար, ձիւ...
 Բաղդասար ձըն խասուց:
 Սանասար խիծավ գձըն:
 Տիսավ, ինչ տիսավ.—
 Բաղաք քաղաքով թափան վերա կախի:
 210 Բաղաք հըմեն սպանից.
 Թագավուր բռնից, իբի մատ ուք մեք.
 Ձվանով մ՛ Թագավուր կապից,
 Վոտենն չուր գլխի փաթըթից սառն
 Նստան տակ Սանասար, Բաղդասար, Վաթրապիտ, ուրինց
 մեր-
 Նուան գինին դրին սեղնի վրեն, սողաթ երին:
 Թըղ ինուըն անան խա ուրինց սողաթի.
 Մինք խաբար վրիմենն տանք.—

Խաբար տանք Սանասարը՝ պապկից —
 Խաչապաշտ Թագավորից:

6. Սանասարը գնում է պապի մոտ:

- 220 Հավար հասավ՝ թը Սանասար, Բաղդասար զորացիր ըն,
 Կռապաշտ Թագավորը կապիր ըն,
 Նստած սողաթ կ'ենըն:
 Խաչապաշտ Թագավորը ելավ թողթ ըմ գրից,
 Ծոռը քամուն, հսաց.
 — Իմ թողթ կը տանիս,
 Իմ խալդա* Սանասարը՝ ձեռ կը տաս:
 Քամին թողթ իբիր՝
 Հականատըց իթալ Սանասարի ձեռ:
 Սանասար զթողթ կարգաց,
 230 Վորը թղթի մեջ գրիր ի.
 «Խաչար բարին իմ թուռ Սանասարին,
 Վորը թողթ կը խասնը ք՞ ձեռ,
 Գլխդ հանդի թրչիս, ըսդա կնտիս»:
 Սանասար գձին քանից դռնս, խիծավ,
 Գինաց Խաչապաշտ Թագավորու՝ հո՛ր պապկե քանդաք:
 Պապըկ մոր նմուշի վրա
 ԶՍանասար ճանչըցավ. կանգ մ' ուրխըցան:
 Մեկ որ մեկը անունք անտեղ
 Ուրինց-ուրինց ուրխնալու մեջ ըլնըն:
 240 Մինք խոսք վը՞րմենե տանք.—
 Խոսք կռապաշտ Թագավորուց,
 Վարդապետից ու Բաղդասարից տանք:

7. Բաղդասարի՞ն խաբելով հաղթեցնում է:

Վարդապետ ու Բաղդասար
 Հըմեն որ կ'ըլլին ու կ'երթեն նեչիր.
 Հոր մեկ վիրու մարալ կը բիրըն,

* Խալդա — քեռուդի. — պեթ է լինել իմ թուռ Սանասարը...: Մյուս պատմությունում քեռն է լուռ Սանասարի համբավը: Գորզ է, զոր պատմողը չգտնել է: Խժբ.

- Կո՛ւ գա՛ն, կը նստըն սողըըթի,
 Բեֆ-ուրախութին կ'ենըն:
 Մեկեւ ուր անունք իւան գացըն նեչիւ:
 Թագավուր փաթութած տեղեն
- 250 Թագավուրու աղջկեն հասց.
 — Չե՛ իս խեղճ իմ, քի տուն չավրը,
 Փշու մ' իմ կապիր թուլցըցու:
 Թագավուրու աղջիկ իւավ,
 Ջկապիր արձկից, եդիր անդին:
 Թագավուր իւավ, ինչ իւավ,
 Գինաց քաղաք, դրամ մարդ տիսավ, հասց.
 — Եկե՛ք, յոթ դեմի բեռ, յոթ տարվան քացախ գինի
 Լցե՛ք, տարե՛ք Ախմախու սար,
 Վուր իս վաղ զԲաղդասար խաբը՛մ, բիրը՛մ անտեղ,
 Գինը՛ տանք, խմցըցինք սարխոշցինք, սղանընք:
- 260 Մարդիր իւան, ընցկուն երըն:
 Հըրկուն վարդապետ, Բաղդասար նեչից եկան:
 Թագավուր հասց.— Բաղդասար, գիտի՛ս, ինչ կա:
 Եսաց.— Ի՞նչ կա, Թագավուր:
 Եսաց.— Ընցկուն նեչիրի տեղ մ' իմ գնաիր,
 Վուր վիրու մարալքիր
 Հըմեն Լցվիր ըն հընտե,
 Վաղ հըմեն բոնընք, բիրընք:
 Բաղդասար հասց.— Թըղ ըն՛ը, իյանք:
- 270 Մեկեւ ուր Թագավուր, Բաղդասար
 Խիծան ուրինց ձիանք, գացը՛ն:
 Վուր խասան Ախմախու սար.
 Աստեղեն, անտեղեն գինու կթխեք ձիաքիր՝
 «Խազար բարի քի, Բաղդասար»,
 Ասը՛ն, չուրս տեղեն տվը՛ն:
 Բաղդասար խմավ, անցկուն սարխոշցավ,
 Վուր անհուշ, անակախ ընկնվ:
 Թագավուր հասց.— Դե՛, գո՛րդիր առե՛ք, ելեցե՛ք ինի:
 Անցկուն զարկիցըն,
 280 Բաղդասարի չուրս տեղեն
 Անցկուն խանդակ-փուս շնըցը՛ն,
 Վուր քանոուն կաղ փուս կ'ըլնըր:

Աստըծու խրամանքիվ
Մեկ գոլրդ Բաղդասարին չղը՝ պնը՝

Թըղ անունք մնան ուրինց գոլրդիբու խիտ,
Մինք խաբար վիրմենե տանք։—
Խաբար Սանասարից տանք։

Յ. Մամատարն ոգնաբյամ հասնելով՝ ազատում ե յեղբոր
վսեմգից, կոտորում կռապատ քաղավորի մտգկամց
յեվ քաղավոր դառնում

- Սանասար իլավ գնև, իրիշկից՝
Բաղդասարի աստղ նովաղիր իբ.
- 290 Դաբձավ, հոլր պապկին հասց.
— Ավան, պապիկ, իմ ձըն քնշեցեք,
Յան իս իմ աղբոր լեչը՝ն կը խասնըմ, յան նաչը՝ն։
Պապիկ հասց.— Բի տուն չավրը՝,
Բի աղբեր մկա նստիր ի,
Հոլր մոր ու վարդապետու խիտ
Քեֆ կ'ենի սողրըթի մեջ։
Սանասար թըբեթ չերավ,
Իլավ հինք, հոլր ձըն քնշից դոն, խիժավ, ասաց.
— Մուրազ Աստված, Մուրազ ձի,
- 300 Ձի հեբ կը խասցնիս իմ աղբոր։
Ձըն կ'ասը.— Կալոն լից, դարաղկի՝
Սանասար հասց.— Բիրանդ ի կոտորիր,
Իս լեչը՝ն խասնիմ, թե նաչը՝ն։
Ձըն հասց.— Աչքիր խփի ու բաց։
Սանասար աչքիր խփից.
Ձըն քնուսուն ավուր կոնախ գինաց։
Սանասար կռապաշտ թագավուրը մարդիր
Հրմեն սպանից, գինաց, կախնավ Բաղդասարի վրա
Կանչից.— Բնդդասանր, Բնդդասանր։
- 310 Բաղդասար գլխի վիրուց.
— Հնյ քի տուն չավրը՝, չթուղիր՝ իտ քնիմ։
Ասաց.— Բի տուն չավրը՝,
Մը հն, իլի, քի չուրս բռլուր աչքի։
Բաղդասար իլավ, հոլր չուրս բռլուր աչքից,

Անցկուն խանրակ երած՝ հաարից դեն,
 Նո՛ւր եկան քնդաք,
 Սանասար թագավորու տեղ ելավ թագավաւը:
 Մեկ ժամանակ նստան անտեղ:

**Թ. Սանասարն ու Բաղդասարը գնում են, դասօր մեր
 բերդ են օրհնում**

Որ ըմ Սանասար եսաց.

- 320 — Ըլեցե՛ք, երթանք մեկ կարիք երկիր ըմ,
 Մի խամա մեկ տեղ գնտնինք,
 Տըոն* ըմ շնընք, նստը՛նք:
 Իլան գացըն, շատ քիչ Աստված գիտի, դուքա ըմ գնտան:
 Սանասար եսաց.— Ըսդա շատ խորոտ է,
 Մի խամա բիրը՛նք, շնը՛նք:
 Սանասար ելավ ուսթա, շարից պատ.
 Բաղդասար քնր կրից,
 Վարդապիտ տըել շնը՛ց,
 Անունց մեր տըել կրից,
 330 Մեկ մեկը՝ հոգնիցը՛ն.
 Անցկուն բերդ ըմ շինըցը՛ն,
 Վուր շատ տեղ... **
 Մնաց բերդի անուն, վուր մարդ չկա դնի:

10. Ալեվադը բերդի տնումը քնում է Սասուն

- Սանասար իլավ բերդի գլթի,
 Ըրըչկից մանջ դաշտը՛.
 Տիսավ՝ բարակ մըոխ ըմ կ'եւնը՛.
 Եկավ, խիծավ, նուր գինաց.
 Տիսավ՝ խի՛նգ խարիր տարեկան լիսալիւր ըմ լիս հատե.
 Կուշտ ըմ ցան դրիր կրակ,
 340 Տըիր վրա, Վը վատվը՛.
 Ձեռքիր կը տա վրա, կ'ենի՝ Վըխնչ, ըխնչ, ըխնչ:

* Տըոն — տուն, մըոխ — մուխ և սոցա նման շատ բառեր, վորք յերկու
 ձայնավոր ունին, սակայն միանշյուն են: Ս. Հ.

Եւրկարաբառի ը-ով գրության ձեվը պահում ենք բանահավաքիլը Ե մ բ.
 ** Տպված է հենց այսպես: Ե մ բ.

- Սանասար խասավ, սուս ու փուս բռնից,
 Ձեռը՝ վրա առից, երիւ մըա բերդ,
 Եսաց,— Խալվուր, գիտես,
 Իս քի ընչը՝ խամար իմ բիրի:
 Խալվուր եսաց.— Ընչը՝ խամար իս բիրի:
 — Իս քի բիրիր իմ, վուր իմ բերդի անուռն դնիս
 Խալվուր եսաց.— Թըղ ընի:
 Խալվուր կան իրի բերդը՝ բոլուր,
 350 Ձուրս գիտենի իբի մըա դրոռ, կայինըավ, եսաց—
 — Ըվան, քանի սասում բերդ մի:
 Սանասար եսաց.— Խալվուր,
 Իմ բերդը՝ անուռն մնաց Սասում:
 Բերդը՝ անուռն դրին, պլծան:
 Սանասար եսաց.— Խալվուր, ըսդա մնացի,
 Իս քի խորոտ կը պախիմ:
 Խալվուր եսաց.— Աստված վուր կը սիրիս,
 Ել ըմ ձը կը տանիս, դնիս իմ տեղաց վրա,
 Իմ կուչտ կրակացըցիս, դնիս իմ հառեջ:
 360 Ըն վաթանն ի, ըսդա իմ սարը չգան:
 Սանասար զխալվուր վրցուց,
 Տարավ հոնը տեղ, ցանը՝ կուչտ եգիր,
 Կրակ իբի դեմ, դարձավ:
 Անունք մնան ուրինց ուրախութենի խիտ.
 Մենք խաբար վիճմենե տանք.—
 Խաբար Ձընմաչընա թագավուրու աղջկե,
 Կըրխասչլուեն— Բանուռն-ճող-ծամեն տանք:

բ

ՍԱՆԱՍԱՐԻ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՌԱՅԻ ԱՄՈՒՍԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

11. Քառասուն-չուզ-ծամի սիրա մտմտկը Սամասարից
 յեվ յեղբայրների կռիվը

- Սանասարը՝ ձեն վուր ընկնվ տնեն,
 Խոսք-խաբար խասավ Կըրխասչլուն.
 370 Իլավ, մեկ գիր գրից, ետու քամուռն, եսաց.
 — Քամը՝, նա թողթ կը տանը՝ս,

- Կը տաս իմ տեգը Բաղդասարը՛ն,
 Գն՝ ձը տանը՝ Սանասարը՛ն:
 Քննմին զթողթ իբի, հտու Բաղդասարը՝ ձեռ:
 Բաղդասար թողթ կարդաց,
 Ծալից, եդիւ հոն ծուց, եսաց.
 «Տը զանըմ, զՍանասար սպանը՛մ,
 Երթամ, բիրիմ ձի խամա»:
 Բաղդասար մանջ հոնը սըիրտն* երաւ խուց.
 880 Խատ Սանասարի խաբար չտար:
 Սանասար ինչ կ'ըսի, են ջուղար չտա:
 «Կ'ըլնը իմ աղբեր բան մի լսիւ ի,
 Ըլնըմ, իմ աղբեր առնըմ, երթամ դաջա.
 Փշու մ' ձիաթոխս խաղանք,
 Բալքի իմ աղբոր սըիրտ իջնը՛ն»:
 Իլաւ, առըց հոնը աղբեր, գինաց.
 Ձիանք խիծան, ձիաթուս խաղացըն գոնդով:
 Են ինչ Սանասարն ի, հանաք կ'անը,
 Են ինչ Բաղդասարն ի, սրտով կը զանի.
 900 Գոնըգ ձեռն ի, Բաղդասարը երկու աչքը՝ կը զանի,
 Ան ինչ Սանասարը՝ գոնըգ բանձը կ'ընցը:
 Չոնը կես ուրիս խաղցըն,
 Չկերցըն մեկմեկը վերա.
 Կես որեն իջան, առն քողորը՛:
 Սանասար վրցուց զԲաղդասար, եդիր գետը՛ն.
 Բաղդասարը՝ հաչ գնաց:
 Սանասար ձեռ տալաւ,
 Ընու սըիրտ մաժից, պիրտ ուլուրից,
 Աչքից՝ թողթն ի ջիւ կա, կարդաց.
 400 Մեկ թարգմտ իսան վի, եսաց.
 — Աղբեր, ընու հապով եր,
 Վուր գոն խա ձի խաբար չըր իտա,
 Ձի լաղըմ չի, գնա, բի՛ քի խամար.
 Մայա գոն իմալ աը բիրըս:
 Նայիսա բարուշան:

* Գտնվում է բանահավաք Ս. Հ.-ի գրությունն ձեռքը՝ «սըիրտն»: Ի մ. բ.

**12. Ստեփանոսը գնում է, ճանապարհին՝ անունով
կախարդվածներին**

Բաղդասար մնաց տըռն.
Սանասար խիծավ հոյ, ձըն, գինաց,
Շառ-քիչ գինաց, տիսավ,
Վուր աղվիս մ' ընը՝ սարից կը թռնը վեր աարըն,
410 Կ'ըսը՝ «Նամ խիալ, քալվան խիալ»:
Սանասարը՝ ձըն ընցավ, գինաց,
Տեղ մ'եկ տիսավ՝ մարդ ըմ կզվիր է,
Թոթ ջաղցը՝ ջոյ կը խմի,
Կ'ըսի՝ «Յաման, իս ծարպով մեռա»:
Ձըն ընցավ, գինաց,
Տեղ մ'եկ տիսավ՝ յոթ փուռ խաց կը թխի, մարդ ըմ կ'ուռի,
Կ'ըսի՝ «Իս անոթը՝ միռա»:
Հանտից ել ընցավ, գինաց,
Տեղ մ'եկ տիսավ, վուր յոթ դեմ նստած մեկտեղ,
420 Մեկ խնձուր կա, ըն կը թալը՝ ընու,
Ընը՝ կը թալը՝ ընու,
Կ'ըսի՝ «Նազար բարին քի»:
Սանասար պրծավ, գինաց, ահանջ չերավ:

**13. Ստեփանոսն իջեղանում է Զինմասյից տաղամի մոտ մի
խանութ և յեղ խանութուց անդեկանում է Կառառն-ձուղ-ծամի
տանելու մտախն**

Հըրկուն խասավ.
Ձընմաչընի քաղաքը կուշտ խան ըմ կընր, իջալ:
Ըդա խանջին խալվուր մարդ մ'եր.
Ձըն կապից հատե, նստավ:
Գիշիր իր, Սանասար հասց.— Պալվուր,
Նաղկլ մ'ասե, անկաջ ենինք:
430 Խալվուր հասց.— Իս բան չըմ գիտի:
Սանասար հասց.— Խալվուր,
Նա քաղքը՝ Թաղավուրը՝ աղջըկ հիմալ աղջըկ ի
Խալվուր հասց.— Վորդը, քի հի՛նչ կա խիտ,
Իմալ կ'ընը, թըղ ընը:
Նսաց.— Պապե, կը խարցընիմ:
— Վորդը, մի թագավուրուն

- Աղջիկ ըմ կա, սըհեր կ'ենի,
 Քանը՝-քանը՝ թագավուր՝ տղա
 Եկին, վուր զան առնեն՝
- 440 Սըհեր երավ, եթալ սարիւր.
 Մեկ երիւր ի ալվիս, մեկ երիւր ի՝
 Յոթը ջաղացը՝ ջուր կը խմի,
 Կ'ըսի՝ «Իս ծարավ մեռա»:
 Մեկ դըսա, մեկ դընա.
 Ջըլնը՝ դո՛ւ իկիր իս՝ վուր զան առնիս:
 Իս կ'ըրըշկիմ՝ դո՛ւ ափսոս տղե մ'իս.
 Թը ան հապով իս իկիր,
 Իրեք նա խանով մեղք ընիմ, քի՛ վիզ ըլնը,
 Թեղ, դարձը՝, խեղճ իս:
- 450 Սանասար հսաց.— Ձե, պապե,
 Իս ան հապով չըմ իկի.
 Ձը հի՛նչ կա խառ անո՛ւ:
 Պապե, ըպա ընու սեհր չըմթըլի:
 — Վերդը, ընու սեհր յոթ ծովու կղզին.
 Մատնիք՝ վչապը՝ բերնը՝ մեջ ի.
 Խրեղեն մարդ ըմ տ'ըլնի, վուր երթա, մտնը ծով,
 Վչապը՝ բերնեն խանը՝, բիրի,
 Վուր անո՛ւ սեհր բաթալ ըլնը:
 Սանասար հսաց.— Խալվուր,
- 460 Ձենդ կտրի, ձը քո՛ն կը գն:
 Տեղ իցկըցը՛ն, քնան:

12. Սամատարը ծովային վիտապի բերնից հաճում է մասանիմ,
 ապա հայտնում քաղաքի մարդկանց յեվ մեռաց հեռ կռիվ սկսում

Խալվուր քնավ, համա Սանասար չըլնի:
 Սանասար տիսավ, վուր խալվուր քնավ,
 Ան գիշիրով գինաց քնիքը՝ մեջ,
 Քնոսուն դավա գնտավ, քնոսուն բեռը գինը՝,
 Գիշիրով տարավ, եթալ ծովու պուռկ,
 Դավեք դարձան, ենի մնաց հանտե:

* Տղգած է (մատ...), կետերը լքացվում է (մատնիք): Խմբ.

Ձան քանուսուն բեռը գինը՝ն ըլից մանջ ծովուն:

Վըշապ սարխոյցավ:

470 Ընի գինաց, մտավ ծովու տակ,

Տիսավ՝ վըշապ գլթի բարձրացըցիր ի:

Ձանգալ վերեկանց եթալ՝

Վիշապը՝ բերնեն զմատնիք իխան,

Դարձավ, իրի խան, կուզ ելավ, քնավ:

Առավուտ լուս բացվավ, ծով կատղավ,

Վըշապ քամի քնիւղաք կ'ըլնի:

Թագավուր դալալ իտու կանչի:

— Մըհա՝ վժվ մատնիք վըշապը՝ բերնից խանիր ի:

Անցկուն կան եկըն, մարդ չգնտան, խալվուրը՝ խարցըցին:

480 Խալվուր եսաց.— Աս գիշիր իմ խան

Մարդ չեկիր, քանց նա տղեն:

Հանիկ ել իմալ իկիր ի, ընկիր ի, քնուկ ի:

Սանասար եսաց.— Են ի՛նչ ի:

Անունք ել ասըցը՛ն:

Սանասար եսաց.— Ի՛ս իմ երիր:

Ի՛նչ ծի ձեռնեն կուգա, երեք:

Մեկ * անուցմե, մեկ * Սանասարը՝ մե, կովան:

Թըլ անունք խատ ուրինց կովուն ըլնին,

Մինք խաբար Բաղդասարից տանք:

15. Բաղդասարը գնում և յեղբորն ոգնելու. կախարդվածներին

նպաճում և յեկ խանգուց ու քագավորի աղջկանից

եղեկանում յեղբոր մասին

490 Բաղդասար գիշիր իլավ դուս. տիսնա՝ ի՛նչ տիսնա.—

Սանասարը՝ աստղը նժվաղիր ի:

Եսաց.— Մարե, իմ ձըն քանչի,

Իս իմ աղբոր լեշը՛ն կը խասնըմ, յա նաշը՛ն:

Մերն եսաց.— Բո՛տ տուն չավրը,

Սանասար մկա Գանուսուն-ճոյ-ծամի ծծերու մեջ քնիր ի,

Դու... **

* Պեռք և հասկանալ «մեկ խոսք»: Խ մ բ.

** Տպված և այսպես: Պեռք և հասկանալ՝ դու նրա հոգան ես քաշում: Խ մ բ.

- Բաղդասար անկաջ չերավ,
 Հո՛ւր ձըն քաջըց, խիծավ, քշից՝
 Գնաց, խասավ հանտե,
- 500 Վուր աղվիս ան սարից կը թըռնը ան սարը՝ վրա,
 Կըսի՝ «Խամ խիալ, քարվան խիալ»:
 Բաղդասարն եսաց.— Կանի, քո տիրուջ...
 Խամ իմն ի, խիալ քո՛ւն:
 Թուրը եզար, աղվիսու վըզ կտրից,
 Կտուր ըմ հուրուղկից երեվել, մեկ արեվպառք
 Ընցավ, գինաց. գինաց, տիսավ ըն մարդ,
 Վուր յոթ ջաղցը՝ ջուր կը խմի,
 Կըսի՝ «Յաման, իս ծարավ մեռա»:
 Թոր ըմ եթալ անո՛ւ վըզն ել կտրից:
- 510 Հանտուց ընցավ, գինաց ըն մալուղու մոտ,
 Վուր յոթ փուռ խաց կ'ուտեր.
 Կ'ասեր՝ «Իս անոթը՝ մեռա»:
 Թոր ըմ եթալ անո՛ւ վըզն ել կտրից,
 Եսաց.— Քո խեր անիծած,
 Յոթ փուռ՝ յոթ քաջաք կը կշտացըցի.
 Դո՛ւ յոթ փուռ կ'ուտիս, դալ կ'ըսիս՝ «Անոթը՝ մեռա»:
 Անտուց ընցավ, գինաց, խասավ մատ ան յոթ դեվ.
 Զիուց իջավ տակ, նստավ անուռնց կուշտ:
 Խնձուր վուր կը թալըն մեկ մեկը՝,
- 520 Դոր իրի, խասավ անո՛ւ.
 Համա զխնձուր եդի ծուց,
 Իլավ, խիծավ հո՛ւր ձըն,
 Գինաց, խասավ խանջու մոտ, եսաց.— Խանջի,
 Ան հի՛նչ կռիվ ի, աս հի՛նչ տընկտընկուց ի
 Խանջին եսաց.— Վալա, չըմ գը՛տի.
 Հերեկ հըրկուռն քո նմուշին ձիավուր մ' իրի ըսդա.
 Առուտուն եկը՛ն, խաբար մ' անուցմեհ, խաբար մ' անու՛մեհ,
 Կովան, խալա ան կռիվն ի, կը կովը՛ն:
 Բաղդասար քշից հո՛ւր ձըն, գինաց,
- 530 Աղջկե պատխանի հառիջեն ընցավ,
 Եսաց.— Աղջի, կռիվ թըզ դա՛ւրն ի
 Աղջիկ ճանչցավ, եսաց.
 — Կռիվ թըզ քաջքով դճն ի:

**16. Բաղդասարն ու Սանասարը կոսորում են բազմաբնի
մարդկանց յեկ համադպում իրար**

Բաղդասար քչից դձըն,
Գինաց, մտավ մանջ կովուն:
Ճուրթից ըմ ան կտրից, ճուրթից ըմ՝ Սանասար.
Կես գիշիրվան մեջ խառվան մեկմեկը՝.
Ձիանքտերաց թռան տակը, առին հիրուր:
Սանասար վիրցուց զԲաղդասար, հուռ գետը՝ն.
540 Ծրոնգ հզար վըր սրտին, վըզ տը կտրեր,
Բաղդասար հսաց.— Հայ-գիդի, դո՛ւ տը սպանիս ձի.
Լպա իմ կտրճի ձեռնեն դո՛ւր տը պրծնու:
Սանասար հսաց.— Դո՛ւ վիվ իս:
Եսաց.— Իս Բաղդասարն իմ:
Սանասար հսաց.— Ավան,
Իմ աչքիւր տը կուրցուցի, իմ աղբեր տը սպանի:

**17. Սանասարն տունում է Գառուս-ձուղ-ծամին,
Բաղդասարը մրտ քոջը**

Իլան խիծան ձիանք,
Քչիցըն, եկըն վըր թագավուրու դռան.
Ջոռոկ զհըրխասչուն քաշիցը՝ն դո՛ւս,
550 Խիծըցը՝ն ձին, քըցը՝ն:
Շատ եկը՝ն, քիչ եկը՝ն, տիսան՝
Կապուտ ձիավուր մ՝ անտիդեն երի,
Կանչից.— Հայ-գիդի, փարախնիր,
Ադա, հուրուփերըն իմ բաբաթն ի, դո՛ւր կը տանըք:
Սանասար հսաց.— Աղբեր,
Դո՛ւ ենա ձիու գլխի բռնի.
Իս իյամ, մահա՛ ան ինչ կ'ըսի:
Բաղդասար հսաց.— Դո՛ւ գլուղտուն,
Հըմեն դրուն ել դո՛ւ տ'իյամ:
560 Աս դրուն ել իս տ'իյամ:
Սանասար հսաց.— Դո՛ւ գնա, վըր կը նեղանաս:

* Այժմ ես ուղևորվելու եմ, և եղբայրներս իմ ցեղով յերկրուղ կ'ազգե
թշնամու վրա: Ս. Հ.

- Բաղդասար զձըն քշից, գինաց հառեջ.
 Խոսք մ' անուիմե, մեկ մ' անուիմե,
 Իջան, թռան թախ հիրուր:
 Բաղդասար վիրուց զան, եղը'ր գիտը'ն,
 Չուք եզար վըր սըրիտին, վըզ տը կտրիւր.
 Համա զփողպատ քակից,
 Ծծիր եխան դուս, եսաց.— Բաղդասար,
 Նահա վուր կը տանը' իմ քուրն ի.
 670 Նա յոթ տարը' կա' իս անու դարդեն փախիր ի.
 Վուր անցկուռն սեհր կը թալեր վըր խաղը'ն.
 Իս գացիր ը' ֆլան սարը' մեջ, ելըր ի հարամիք.
 Գնող-երթըցողը' վըզ տը կտրի.
 Ասոր վուր լսա' դու զանու սեհրին բաթըցիք,
 Բիրըք Սանասարը' խամար,
 Իս ել եկա քի խամար:
 Իլան, չուրսով խիծան ձիանք,
 Քշիցը'ն, եկը'ն Սասուն.
 Անկաջկըլա երի:
 680 Նստան անտե, շատ-քիչ Աստված գըտի,
 Սանասարին՝ Աստված ետու՝ լաճ ըմ ելավ.
 Անուն դրին Մհեր:
 Բաղդասար անուրդի մնաց:
 Անունք խասան ուրինց մուրազ,
 Դու ել խասար քի մուրազ:
 Երկնուց իրիք խնձուր իրի,
 Երկուս ապողին, մեկ ականջ երողին:

Իմ Թեմայի

Սոկրատի Կարգաւոր

Սարգիս Կարապետ

Ա Ռ Ա Զ Ա Ր Ա Ն

Սույն պատուով ասպարդված է 1901 թ. «Նմինյան Ազգազբաղան Ժողովածու»-ի Բ. հատորի մեջ: Բանահավաք Ս. Հայկունին գրել է հետեվյալ ծանոթութունները:

«Պատմած է Մոկացի Վարդան: Սույն Վարդան յերկար տարիներ յեղած է Արհեշ, Ապաղայի Նազարավա գյուղն և 3—4 տարի ևս յԱրտագ մերձ Թադեոս առաքելո Ղըրխբուլախ գյուղն, վորով յուր բարրառն խառնուրդ մը կը կազմեն»:

«Սույն Դավիթ և Մհեր Թեև համառոտ՝ սակայն կ'երեվի այլ և այլ ճյուղերու խառնուրդն՝ գերծ է, վասն զի պատմողը — Վարդան, զայն՝ «Հայր մեր»-ի պես սերտած էր, կ'ասեր շատ վարժ»:

Նա Մոկաց գավառն դուրս գալեն վերջը՝ բնակած է այնպիսի կղզիացած-նահապետական դյուղեր, վոր չէր կարող յուր գիտցածին վերա մի նախադասութիւն անգամ ավելացնել կամ պակասացնել: Նա իբրև Աստուծոյ ջնորհյալ մի ավանդ կը պատմեր. շատ անգամ լրջաբար կը զայրանար այն անձանց վերա, վոր յուր գիտցածն ավելի կը պատմեն, և այդ ավելին հերյուրված, շինծու կը համարեր, հետեվաբար ասելն ևս մեղք, քանի վոր «Ողորմիներ» կան: Ինչ վոր ավանդված է, այնպես ասելու յե,—կ'ասեր նա:

Վարդան լուրջ կը հավատար, վորպես Թե Դավթի ցեղն հսկա դեմքերն հառաջ յեկած է և այդ ցեղի մարդիկներ ևս հսկա յեղած են, այնպես վոր այժմու մարդիկ անոնց գրպանը կը հավաքվեյին: Նաև Թե՝ Դավթ ճանապարհին մի մարդ կը տեսնե, կը դնե գրպանը, կը բերե հոր դիմանը, ցույց կը տա, կը հարցնե, Թե ինչ պիտի լինի այս կենդանին: Հայրն ևս կ'ասե, Թե՝ սոքա ևս իրենց պես մարդիկ են, Թեև փոքրիկներ են, սակայն խելքով են. աշխարհ ուժով պիտի չկռաւարեն, այլ խելքով և հանճարով:

Վարդան՝ վորպես «Սանասար և Բաղդասար» պատմող Սախոն՝ Դավթի պորտերն կը համարեն. 1. Սանասար և Բաղդասար, 2. Դավթ և Մելիք, 3. Մհեր, 4. Սաֆար փաշեն, 5. Սամ, 6. Բալաք աչառ, 7. Շիրին շահ և Բարակ շահ:

Վերոհիշյալները բացի «Սամ»-են ամբողջն ևս գրի առած եմ:

Տողառուժը նոր է կտառոված:

ԵՄՐԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԱՎԹԻ ԿՈՒՎԸ ՄՍՐԱՄԵԼՔԻ ՀԵՏ*

1. Նախերգանք

«**Ո**ղորմի տամ Սանասար, Բաղդասարին.
Ողորմի տամ Ձենով Հովան, Յուան Վերգոյին.
Ողորմի տամ Ճոյ Մհերին. Քոռասուն-ճոյ-ծամին.
Ողորմի տամ Թառլան Դավթին, Խանդոթ խաթունին.
Ողորմի տամ Պզտիկ Մհերին.
Ողորմի տամ Սասունա տան ճոյին ու փուքրին»։—
Դառնանք, ասընք Դավթի նաղլը։

* Բանահավաքն ունի «Դավթ և Մհեր» վերնագրերը։ Խմբ.

Յ. Մեհերի վարդիճեհը — աստղի ճրագ Մեղիք, հայի ճրագ Դավիթ

- Մարա Մելիք զինք մեռավ,
 Մելիքի կնիկ ելավ, գիր գրից Մհերին,
 10 Ասաց. «Պետք է գաս, ըզի առնիս,
 Մսրըն ել թագավորութիւն ենիս»:
 Գիր վոր կարդացին, ենտեղ խոսքն եղավ,
 Ասին Մհերի այանքնիր.
 — Ենի տաճիկ ի, պետք չե՝ դու երթաս:
 Մհերն ենտեղ ի՞նչ զրուցից:
 Ասաց.— Խող տամ ենուր կռտիկ,
 Վոր կը տա կոտիկ, չառնը՝ կռտիկ:
 Մհերն ի՞նչ երավ.—
 Սասուն թողլց, գնաց Մսրը
 20 Ու Մարա Մելիքի կնիկն առավ:
 Կնիկն երկու խոզով եղավ, տղա իբիր.
 Տղի անուն դրին Մելիք, խոր անվան վերեն:
 Ենտեղ վոր մնաց մեկ տարի,
 Մհեր միտք արավ, թե. «Ի՞նչ արըմ,
 Իմ ճրագ ընցուցիմ, ենու ճրագ վառիմ»:
 Ելավ, Մսրըա դուս ընկնով,
 Կաստ երավ, եկավ Սասուն:
- Ջուղար եկավ ենու կնկան, թե՝ Մհեր եկավ:
 Քանսուն-ճող-ծամ ելավ դարգախնիր խողից,
 30 Ջեթող, Մհեր մտեր քննաք:
 Մհեր եկավ, տեսավ՝ դարգախնիր փակուկ,
 Դուռ գոցուկ, դուռ-բան չերեվար:
 Մհերն ասաց.— Պատճառն ի՞նչ ի,
 Դռներ իմ վրա շինած ի,
 Ջըն թողնը, վոր իմ տուն երթամ:
 Ասաց.— Պատճառն ե՞ն ի,
 Վոր մնացեր իս այլազգի կնկան մոտ.
 Ուխտը տարի քանսունք տը պախիս,
 Սորա քեզի խրամանք կա իմ ողեն գնլու:
 40 Մհեր մնաց շիվար, ասաց.
 — Ուխտը տարի ել բան բանից չխոսնի.
 Մելիք կ'ըլնը կատարյալ մարդ:

Վարդապետքիր եկան, ընկան որթալախ,
 Ուխտը տարին արին ուխտը ամիս.
 Ուխտը ամիսն արին ուխտը շաբաթ.
 Ուխտը շաբաթն արին ուխտը որ.
 Ուխտը որը արին ուխտ սահաթ,
 Ուխտը սահաթը վոր թըմավ,
 Քանոսուն-ճիղ-ծամ իզին ետուր Մհերին,

30 Գնաց հոն ողեն:

Մհեր վոր գնաց հոն ողեն,
 Քանոսուն-ճիղ-ծամ երեսով մնաց:
 Վոր մնաց երեսով,
 Ինը ամիս, ինը որ, ինը սահաթ,
 Ինը դադիկան վոր թըմավ,
 Աստված ետուր տղե մի:
 Տղեն բիրին, կնքիցին,
 Անուն դրին Դավիթ,
 Վոր անուն դրին Դավիթ,

40 Ամիս չքաշը՛ց, Դավթի մերն մեռավ.

Քերն ել ինկավ, մեռավ.
 Տղեն մնաց անտեր, հեթիմ:
 Մհեր մեռնելու գախ ինչ վասիաթ երաց.
 — Տղի մեր մեռավ, ետեղ շահացող-պահացող չունի.
 Հորողկեք, երթա Մսրը.
 Մարա Մելիքի կնիկ իմ խաթրի խամար շախի:

3. Դավիթը Մարա Մելիքի ունը կերակրվում է հայրենակամ մեղր ու կարագով

Բաթմանա Բոնդեն, Չարբախա Քանին,—
 Ետու խոր Մհերա դեվիրն ին,—
 Երին բալուլ, տարըն Մսրը:

70 Տարը՛ն, տվը՛ն Մելիքի կնկան:

Մելիքի կնիկ առը՛ց, դրը՛ց հոն գիրկ:
 Դիրկ դնելուն՝ ծիծ խանից, դրըց բերան՝
 Ծիծ տեր Դավթին. Դավթ ծիծ չկերավ:
 Մելիք գինքն եկավ, ասաց.
 — Ենի խաչ ի, մինք տաճիկ ինք, քի ծիծ չհաւի.

- Ենու գեվիր ճամբխի, երթան Սասուն,
 Բիրին երկու տիկ մեղր ու կարագ,
 Մհերի խաթրի խամար պախի:
 Բաթմանա Բոնդեն, Չարբախա Քանին եկան Սասուն.
- 80 Առն երկու տիկ մեղր ու կարագ,
 Գնցըն Մալը, տվըցին՝ պախի:
 Դավիթ ճուլըցավ, եղավ իրեք տարեկան:

Ա. Դավիթը բռնում է Մելիքի հալը

- Վոր եղավ իրեք տարեկան,
 Մելիք հալավ ճախտը տարեկան:
 Մելիքն ինչ կ'աներ.—
 Ենու բան հուլիկ եր շնըր.
 Կառնըր մեկ տաս, քսան հընկիրնիր
 Դաշտ հոլ կը խաղըր:
 Մեկ ուր որերուց Դավիթ ասաց.
- 90 — Հիմ մեր, չուր հիրկուն Մելիքը հոլը կ'երթա,
 Հիրկուն դառնա, կոն գն:
 Ասաց.— Կ'երթա, հոլ կը խաղա հոնը խամար:
 — Ապա ըզի հընչի՞ չտանը, վոր իմ բեյն բացվը՝
 Մարդ չունիմ՝ զրուցիմ խիտ:
 Աղբորս ասես՝ զի տանը՝ խիտ:
 Մելիք հիրկուն եկավ. մերն ասաց.
 — Խիսուն վոր կ'երթաս խաղալոն,
 Աղբերդ խիտ քի տար:
 Ասաց.— Ի՛մ մեր, տանը՛մ,
- 100 Վախնամ՝ մեկ զարար դպնը՝,
 Անու խոր, մոր Զուլաբ չընք կաննա տա:
 Ասաց.— Քն աղբերն ի, տանըս, խաղցըցիս,
 Թալըս քն թարկըն, առնըս, բիրիս:
- Խըլուսուն Մելիք առըց, գնաց,
 Թալըց մեկ լեռի գլին,
 Ինք գնաց դաշտ, խաղաց.
 Դավիթ չտարավ հոնը խիտ:
 Դավիթ չուր կեսոր ենտեղ կեցավ,
 Իսկի բան մը չխառկըցավ հոլը նստելուց:

- 110 Թող տվըց, եկավ տուն։
 Մերն ասաց.— Դավիթ, հընչի՞ եկար։
 Ասաց.— Ի՛մ մեր, ձի դրըց սարի գլխիս,
 Ենի գնաց դաշտ, կը խաղեր։
 Բան չտեսամ, թողիմ, եկամ։
 Հիրիկուն վոր Մելիքն եկավ, մերն Մելքին ասաց.—
 — Քո՞ ալբեր ընչի՞ չտարար խիտ քի.
 Տարըր, դրիւր սարի գլխիս, փախավ, եկավ։
 Ասաց.— Իմ մեր, քի կ'ասըմ՝
 Անու մեկ զարար դպնը՝.
- 120 Ասաց.— Վորդի, ալբերդ խիտ քի կը տանըս,
 Հիրիկուն կ'առնըս, բիրիս։
 Մելիքն տարավ-գնաց Դավթին։
 Տարավ ենտեղ, դրըց ուր քով,
 Ուրանք ենտեղ ելան խաղցին՝
 Չուր կես ավուր ժամանակին։
 Դավիթ հո՞ւր տեղ նստիւ իր։
 Պտի Մելիքն հո՞ւր նորաթին հոլ զարկիր։
 Դավիթ գնաց, նստավ հոլտան մեջ։
 Մելիք ասաց.— Գո՞ցեք, Դավիթ խանեք վիր,
- 130 Վոր յես իմ հոլ զարկիմ, չդպնը՝ Դավթին։
 Գո՞ցըն. ինչ արին, Դավիթ չկրցան խանին վիր։
 Մելիքն ասաց, թե.— Վազն եկեք մոտեն,
 Են հինք ելնը՝ իմ գլխու դատախազ։
 Կանգնը՝, զանիմ հոլ, թող ենի սպանը՝.—
 Ենու հոլը քանոսուն դիտր մըվըրք եր։—
 Դավիթ վիր չիլավ. Մելիք հո՞ւր հոլ զարկից։
 Վոր Մելիք հո՞ւր հոլ զարկից,
 Դավիթ նստած տեղ ձեռ թալը՛ց, ենու հոլ բռնից։
 Հոլ բռնից ձեռաց մեջ, քիչ մը խաղաց,
- 140 Պտոտցուց ձեռքով, պտոտցուց ու զարկից։
 Վոր զարկից, իրեք մարդ սպանից։
 Տղաքներաց քեֆ փողմիշ եղավ, չխաղցըն։
 Մելիքն ասաց.— Դու ձըզի քեֆ արեք,
 Իմ աղբերն եր, զարկից,
 Իմ նոքարնիր սպանը՛ց. բան չկա։
 Խաղն բաթըլավ, ել չխաղցըն։
 Դավիթ զինք հեկավ, հառեջանց եկավ տուն։

Մերն ասաց.— Դավիթ, ընչի՞ եկար:
Ասաց.— Մարե՛ն, ես որ մեկ քեֆ մ' արեմ,
150 Մեկ անուշ խաղ ըմ խաղցիմ:

Զ. Մեղի՞ք փորձում ե Դավթին կրակով յե՛վ վռնկով

Հիւրկուն Մելիքն եկավ, ասաց.
— Մերս, իս չասը՞մ՝ ենի չըմ տանըմ խիտ.
Եսենց կազիյե մ' եկավ:
Մերն ասաց.— Ընչի՞ խամար:
— Դավիթ զարկից, իրեք մարդ սպանից. իմ քեֆ կոտորավ:
Մերն ասաց.— Են տղայ ի, ճիժ ի, ենի՞ թնչ գինա.
Թե կը շախիս, շախիր. թե չիս շախիր,
Ճամբխիս, երթա հո՛ւր խոր խերանին:
Ասաց.— Չե, կը սպանըմ ենու:
160 Ասաց.— Ի՞նչպե՛ս կը սպանըս՝
Շերիաթով, կանոնով, թե՞ զոռով:
— Ենու այանքտիր թող գան,
Կասիմ՝ են տղայ ի, վճիռ կտրին:

Ենու այանքտիր եկան, վճիռ կտրին,
Թե՛ կրակ ինան վոսկը՝ դընինք,
Տըսնինք՝ վհր մեկին ձեռ կը տա:
Դավիթ կանչին, բերին դիվանը՝ մեջ. ասաց.
— Տղա՛, եսու ինչ ինան ենա մեկ՝ քի խամա վի՛ր կալ:
Դավիթ զնաց, վոր ձեռ պարզե վոսկին՝* առնել:
170 Հրշտակնիր զարկին ձեռ,
Տարւն, մտուցին կրակի մեջ,— ձեռ իրիցավ.
Տարավ, մտուց բերան,— լիզուն ել իրիցավ:
Համ մատ, համ լիզուն իրիցավ:
Մերն ասաց.
— Դու՛ կ'ասիր՝ յեա Դավթին կը սպանըմ, տղա չե.
Տըսնածս՝ ֆահմ չարավ, կրակ իդիր հո՛ւր բերան:

* Մոկաց բարբառով բռնելու մեջ գանձած ամեն ինչ տառը լքելի կը փոխվի, յերբ ասողն հաջորդ բառն արագաբար խառնե առաջի լքելու անեցող բառին. իսկ յեք բռնելն հանգաբառ ե պարզ կը հնչե լքելի մերձ ձայն մը կը հանե: Ս. Հ.

Շ. Մեկի՛ր պատվիրում ե սպանել Դավիթն. սա հազարում ե
դեպի՛րին յեվ նրանց հեռ վերադառնում Սաաուն

- Իլավ, ի՞նչ երավ Մեկի՛ք.—
Բիբից, տվրց Բաթմանա Բոնդին,
Չարճախա Բամին դեվքերաց,
180 Թասլիմ երաց, ասաց.— Եսու կը տանըք,
Կ'երթըք Բաթմանա կարմնջի վերեն,
Կը սպանըք, ձի մեկ շուշա երուն կը բիբիք,
Եսու ջանդակ կը թալըք գիտ, կ'երթա.
Եսու երուն կը բիբիք,
Վոր յես խմիմ, իմ սիրտ խոփեա:
- Եդ երկու դեվ՝ ենու խոր դեվիրն ին:
Տարը՛ն, վոր Սասուն թասլիմ ենին:
Առն, եկան ճամպխը՝ խիտ, իսկի չասին.
«Դավիթ, դոն անոթի՛ իս, Դավիթ, դոն ծարձվ իս»:
190 Դավիթ ետեվանց կոն գա:
Եկան, խասան չուր Բաթմանա կարմնջի վերեն,
Չասին. «Դավիթ, դոն անոթի՛ իս, ծարձվ իս»:
Բաթմանա կարմնջի վերեն կանգնան:
Դավիթ ասաց.— Ընչի՛ կայնիր իք, չեք երթար:
Ասին.— Եստեղ կարմունջ կա,
Կայնիր ինք, քի ընցուցինք, չինիս գիտ:
Ասաց.— Չուր մինք Մարա եկանք,
Չուր եսա տեղ գել կըբր, արջ կըբր,
Դոն չասիք՝ «Դավիթ տղայ եր, կը վախենեք»:
200 — Եկիր ինք, քի ումուդով կայնիր ինք:
— Դոն գացեք, ասաց, յես կոն գամ:
— Չուր մկա մինք միր երկիրն ինք,
Մկա եկեր ինք ծիր երկիր,
Բի խորոտ պահպանելով տանըք:
- Մեկ դեվ ընկավ առեջ,
Մեկ դեվ ընկավ ետեվանց,
Դավիթն ել որթալսի՝
Գացըն, խասան կարմնջի որթալսա տեղը:
Երկու դիվքիր ձեռ թալը՛ն, յախալամիչ արը՛ն,
210 Վոր բռնը՛ն, սպանը՛ն Դավիթ:

Դավիթ թնչ արավ.—

Ձեռ թալը՛ց մեկ մ' ենու յախեն, մեկ մ' ենու յախեն.

Երկուս դրից գետին, չոք ըմ զարկից՝

Մեկ ենու վերեն, մեկ ենու վերեն.

Երուն պնչնիրուց թալըց դռն:

Դիվքիր ենտեղ շատ աղաչեցին Դավթի մոտեն.

— Մինք քի բախթ, մեզի մի սպանի, մինք քի խոր
դիվքիրն ինք,

Գենե քեզի խղճաթ կ'ենինք:

Թողըց, երկու դեվ ելան, կանգնան.

220 Դավիթն առը՛ն, եկան Սասուն:

Սասուն ականջկա գնաց՝ «Դավիթ եկեմվ»:

Դավիթ բիրին, տարըն, գացըն տուն:

Դ. Դավթի մահկանացի չարաբշուճները յնվ ծնողների գանգառը

Քնդքի տղեք թափան վրեն,

Հուլախուժին երը՛ն, առը՛ն, գացին հեզիք:

Դավիթն թնչ արավ.—

Ենտեղ ըբըշկաց՝ մեկ կալամի ծառ կըեր,

Ձեռ թալից, բռնից, կոռից,

Բիրից ցած գետին ենու գլթի.

Տղեքնիրաց ասաց.

230 — Եկեք եսա ճղիրու վերեն:

Տղեք, տաս-քսան ճիժ են, եկան, հելան,

Ծառի ճղիրու վերեն բաժվան.

Ձըն գիտիր, թե Դավիթ կոռիք ի:

Դավիթ թողից ծառը.

Վոր Դավիթ թողից, ծառ կանգնավ,

Հըմեն ճժիր վերացուց, տփից գետին:

Վորին ձեռ կոտրավ, վորին վոտք կոտրավ,

Վորին գլթի կոտրավ, վորին կողը ջարգավ,

Վորը սալամաթ պրծավ:

240 Խըլուսուն ճժիրու խեր, մեր

Դացըն գանգատ Ձենով Հովանի մոտ, ասըն.

— Դավիթ հերեկ ճժիր տռավ, գնաց.

Ծառ կոռիր ի, ճժիր շարված ըն վրեն.

Ծանր թողիր ի, ճծիր բիթուն կոտուրից:
 Կը խնդրինք՝ մեկ գործ դիր Դավթի առեջ, երթա հո՛ւր գործն:
 Ձենով Հովան ասըց.— Ի՞նչ անինք:

**Յ. Դավթը գառնաբաժ յե՛վ ճախրոց. Զե՛նով Հովանը
 հաց և բերում Դավթին**

Խըլուսուն գեղական բիթուն ժողնվան,
 Եկան խրողբեր մոտ, ասըն.

— Դավթ բիրինք, ենինք գաննարած,

250 Վոր ճծիր չտանը, կոտուրի:

Դավթն ասաց.— Դո՛ւ ընձի կ'անեք գաննարած.

Վոր դո՛ւ կանուխ ձի խանըք դո՛ւս՝

Իմ հախ թամամի, կ'առնըմ ծի մոտեն.

Ծի ջան կ'ուզի, արեք գաննարած.

Ծի ջան չուզի, մ' անեք:

Դավթ խըլուսուն ելավ, ուր փետ բռնից ձեռ.

Ենու խրողբեր ջուղխտ մ' երկթե սու առավ,

Դավթ խազան, գաննիր թողից, տարավ չու

Դավթ ի՞նչ ելավ.—

260 Լապըստարակներ կը ժողվը՝ բիրի գաննիրու մեջ.

Սար աղվիդ կը տըսնա, ժողվը՝ բիրի.

Ենու սարսափեն չըն իշխնը փախնը:

Խըլուսուն խրողբերն ելավ,

Ենու կեսավհուր խաց տարավ, ասաց.

— Դավթ, գաննարածութեն անհուգ ի:

Ասաց.— Խա՛, վակա, անուշ ի,

Ամա սիվ ուլիւ միամիտ ին,

Բո՛ղ ուլիւ չըն կանգնի.

Բո՛ղ ուլիւ ձի շատ կը չարչըրին:

270 Ասաց.— Վճիւ մեկ ուլիւ:

Ասաց.— Եսա քանի տակի հանկանջները խուղ,

Բա՛լ ուլիւ չըն կանգնը:

Խրողբեր թողից, իկավ տուն, ասաց.

— Դավթ ի՞նչ արիր ի.

Ե՛նկանդար լապըստարակ, աղվիդ ժողվիր ի,

Հցիր ի գանձերու մեջ...

Կ'ասի.— Հիրկուն վոր Դավիթ կու գն գեղի քով,

Կ'ասի՝ «Հելեք ծի գանձիւ տարեք, տեղավորեք:

Վիր մեկըն տաս խատ եր, քսան խատ բիրիր ի.

280 Վիր մեկըն քսան խատ եր, յեռսուն խատ բիրիր ի...»*

Գեղական հելան, դռնիւ փակին.

Ձգացըն գանձերու առեջ:

Դավիթ հըռըգնով ենտեղ, ասաց.

— Զահնամին հղնը՝,

Իս չորիւրուց ազատիր իմ, բիրիր իմ տուն.

Մալ չըն հղնը, հոն կ'երթան, թող երթան:

Մնաց. խըլուսուն Դավիթ փետն առավ ձեռ,

Հելավ կանգնավ գեղին մեջ, ասաց.— Գանձիւ թողեք:

Գեղական ասըն.— Դավիթ, մինք գանձիւ չընք թողը,

290 Քեզի գանձարած չընք ենը:

Ասաց.— Ընչի՞ խամար:

Ասըն.— Դու գանձիւ, ջանավար մեկմեկից չըս ճանչնար.

Ջանավարնիր գանձերու խիտ կը բիրիս,

Կը լցիս միր ճծիրու մեջ,

Միր ճծիր կը վախենան... Գնա քու տուն:

Ասաց.— Վոր ենենց ի,

Իս առաջի որ կըար իմ երիբ,

Բիրեք, իմ հախ տվեք:

Բռնից, հոն հախն առավ:

300 Գեղական ասըն.— Ապա ի՞նչ ենինք Դավթի խիտ.

Բիրինք, նախորդ ենինք:

Դավիթ ասաց.— Զի բիրիք, երիք գանձարած, խանը՞ք գոն,

Մկա նախրթիւ կ'ենիք.

Զի վոր խանըք գոն, ել ըմ իմ հախ կ'առնըմ:

Գեղական կնայուլ երին:

Դավիթ խըլուսուն ելավ,

Տավար քչից, տարավ սար:

Մնաց. կեսավուր խրողբեր Դավթի խամար խաց աարավ:

Գնաց, խրողբեր ի՞նչ տեսավ.—

* Տղված ե այսպես. պակասում են՝ «Դռնիւ փակեք, չեքթեք գանձերու առեջ», ինչպես նաև «Դավթի կանչը գանձերը բազմացնելու մասին» հառվածը: Խմբ.

- 310 Ըրըշկից, նախիր տիսավ գառու. ի՞նչ տիտի վոր.—
 Նախիր չուրս խարիր ի՛ ելեր ի ութ խարիր.
 Ենկանդար արջ, խուզ, գել, ինչ ջանավար կըեր,
 Ժողովիր ի, բիթուն բիրիր, լցիր ի նախրի մեջ.
 Եդու գարբեն մեկ կարող չե հիրար դըպնը՝.
 Վոր հիրար դըպնը՝,
 Ենենց կը գանի գիտին, գիտին կը մանը՝:

**Թ. Ձեռնով Հովանի ճախագգաւօացումը յեվ Դավիթի կամչը
 նախիրը բազմացնելու մտածից**

- Խրողբեր եկավ տուն,
 Կանչից գեղացիք, իշխաններ, ասաց.
 — Գինմք՝ Դավիթ ի՞նչ ի արիր:
- 320 Գեղական ասըն.— Ի՞նչ ի արիր:
 Ասաց.— Դավիթ արջն, խուզն, գելն սարըր չթողիր ի-
 ինչկանդար կա, բիրիր, լցիր ի նախրի մեջ.
 Ասաց.— Հիրկուն վոր կո՞ւ գա՞, նախիր կը բիրի,
 Քանգի դարգաններ զարկեք, փակեք,
 Վոր եդ ջանավարքիր չլցվըն քանգը՝ մեջ.
 Դավիթ կը կանչը, չկանչը, մտիկ միք անի.
 Ըռըկի, ինչ կ'անի... Զանավարքիր թող երթան,
 Հելեք մալ ծի բիրեք, տեղավորեք:
- Դավիթ նախիր բիրից գեղի քով, կանչից, ասաց.
 330 — Ելեք, ծիր մալ տարեք, տեղավորեք, ասաց.
 Վիր կով չուներ, կով իմ բիրիր.
 Վիր իզ չուներ, իզ իմ բիրիր.
 Գեղական մարդ դուս չեւան.
 Զանավարքիր գանցին,
 Տավար, մալ փնացին դարգանի առեջ.
 Հարքա՛ հա՛ր մալն գնաց, բիրից:
 Դավիթ ըռըկավ, գնաց:
 Դավիթ հալա խինգ տարեկան ի:

Մնաց խըլուսուն, գեղական նախիր չթողըն:

- 340 Ասաց.— Հընչի՞ նախիր չըք թողի:
 Գեղացիք ասըն.— Զանըմ, նախիր ինչպէս թողնըք-

Արջիր, գելիր, խուզիր,
 Կը ժողվըրտիս, բիրիս, կը ցիս քաղքին մեջ.
 Միր ճժիր մեկ ուր բիթուն կը կուտուրին:
 Ասաց.— Վոր ենենց ի, բիրեք, իմ հախ տվեք:
 Բանից հոնը հախ առավ:

10. ՎԱՐՄԱՐԳԱՐՅԱՆ. ՊԱՌԱՎԸ ԵՎ ՎԱՐՄԱՆԵՂ

Ասըն.— Եսա չեկով,
 Դավիթ չկանգնը. բիրինք, ինչ անընք,
 Բիրինք մեկ նիտ-անեղ շնընք, տանք Դավթին,
 350 Վոր երթա հոնը խամար նեչիր անի,
 Գա հոնը տուն, դինջ նստը:
 Խըլուսուն շնըն, տվըն հոնը ձեռ.
 Առից հոնը նիտ-անեղ Դավիթ,
 Գնաց հոնը խամար քավչանը մեջ նեչիր:
 Մեկ ֆուխարա Պառավ մը հոնը խամար կուրիկ եր ցանը.
 Ճնճըղկիր են կուրկը մեջ շատ կ'երթեն, կը մտնեն.
 Դավիթ ել կ'երթեր, են ճնճըղկիր կը զաներ:
 Կուրիկ բիթուն վոտով ջարդից Դավիթ:

Պառավ խըլուսուն գնաց հոնը արտի Թասալըն.
 360 Ըրըղկից, տըսավ, վոր Դավիթ նիտ վ' անեղ ձեռ,
 Կուրկու մեջ կը պտոտի, ճնճուղ կը զանի.
 Ասաց.— Գրոդ քի տանը, Թլոլ Դավիթ,
 Քի նեչիր եկիր, մտիր ի իմ կուրկի՞ն մեջ.
 Իմ կուրիկ բիթուն ջարդիր քի ոտաց առեջ:
 Ասաց, վոր նեչիր կ'անիս,
 Քի խոր նեչիրատեղ Մովասարն ի,
 Գնա ենտեղ, Մովասար:
 — Մովասարն վժրտեղն ի, Պառավ, իս չըմ գինա:
 — Դավիթ, գնա, քի խրողընր յախեն բռնը.
 370 Քեզի կը տանը, քի խոր նեչիրատեղ շանց կը տա:
 Դավիթն եկավ տուն, ասաց.— Խրողընր:
 — Են ինչ ի, ասաց:
 — Մովասար վժրտեղն ի, Թաղբիր երտ,
 Խըլիսուն երթանք Մովասար նեչիր:
 Խրողընր ասաց.— Վորդի,

Հեռու ի, չընք կանա երթա:

Ասաց.— Մեռիս՝ կ'երթամ,

Քիզի ել իմ խիտ կը տանըմ.

Հալա տաս մարդ ել կը տանըմ.

380 Իմ խոր սեյրանատեղ կ'երթամ, նեչիւր կ'անիմ:

Պատրաստութիւն տիսան,

Խըլուսուն հելան, գացըն.

Գացըն, խասան Մովասար:

Դավթի խեր՝ Մհեր,

Սարիւրու չուլս բոլոր բաղան եր քաջիւր.

Ենքան ժամանակ՝* Մհեր մեռնելուց խիա,

Ինչկանդար ջեյլան, թե քոնվի ոխչար,

Մնացիւր ի մեջ Մովասար:

Եղա մարդիւր, ինչ վոր խիտ գնացիւր ին,

390 Պտի զարկին, սպանըն են ոխչարքիւրուն:

Դավթի չթողըց, ասաց.

— Են իմ խոր բռնավորներն ին.

Յավաչ, իս ենոնք բրախ ենիմ, մեղք ին,

Եսականդար մնացած ին բռնատուն.

Դոն վերն իք կտրիճ, գացեք դոն, զարկեք, սպանեք:

Դոն բացից, եղա բռնավորքիւր բիթուն թողըց.

Ասաց.— Գացեք, ծի ազատ երի:

Ելան ուրինց խամար նեչիւր երին:

Որ մտավ, գնաց, շուք տվըց.

400 Հիրկուն ելավ, ել չխասան տուն.

Նստան ճամբխու մեջ, կրակ երին,

Ուրանց խամար քաբար երին,

Խաց կերան, պառկան քնան:

Եստեղ թնչ արավ Ձենով Հովան.—

Բիրից Դավթի արխալըխի փեչը

Թալըց-դըրց հոն տակը, պառկավ վերեն,

Վոր չեղնը, Դավթի գիշիր ելնը, երթա:

* Այս բառէն հետո կա «վոր». ափսոսելու է, գուրտ ենք ձգում «Թեռնելուց խիա» = մեռնելուց հետո, մեռնելուց ի վեր. Խ մ ը.

11. Մարութա վաճի վերափոխումը

- Գիշերվա ժամանակի մեկը,
Դավիթ զարթեցավ քնուց.
- 410 Ելավ նստավ, ըրճկից, տըսավ՝
Սարի զլոխ ճրագ մը կը վառվը՝.
Ասաց. «Եսա մեկ ի՞նչ ճրագ ի»:
Ենտեղ կ'ուզեր, Վոր կանգնը՝ Թասալին անը՝.
Արխալըխի փեշը խրողբոր չոքը՝ տակն եր,
Դանակ թալըց, կտրըց՝
Են կտուր մնաց ենու տակ.
Են յավաչ նիտ վ'անեղ առըց, քանչավ, գնաց.
Գնաց, ելավ սարի զլոխ:
Դավիթ Վոր գնաց, ելավ սարի զլոխ,
- 420 Տեսավ մարմար քարի վերեն լուս ի կանգնիր,
Կը բոխա, բանձրնա, կ'իջնա քարի վրա.
Նիտ-անեղ թալըց, բոլլոլ ջղիզ քանց,
Նշանըց, դարձավ, եկավ ենդոնց:
Եկավ, կայնավ խրողբոր գլխու վերեն, երգից՝
- «Խերախո՛ւտ խրողբեր, խերախո՛ւտ խրողբեր,
Խեր չուսիմ, ընձի արա խերութին.
Վի՛ր ելի, վի՛ր ելի, խերախո՛ւտ խրողբեր.
Վի՛ր ելի, լուս կամար ի կանգնիր մարմար քարին»
Իս խիւ չուսիմ, ձի արա խերութին:
- 430 Խերախո՛ւտ խրողբեր, վի՛ր ելի»:
- Խրողբեր զարթնավ, ենտեղ ասաց.
— Դավիթ, եսա ի՞նչ ի, ել ըմ՝ չըս կանգնը:
Ասաց.— Տնավեր, ի՞նչ կանգնըմ.
Ենկանդար կը քնիս, ընչի՛ խամար ի, ասաց.
- «Գացի Մարութա Բանձր Աստվարածին,
Լուս կամար ի կայնիր վըր մարմար քարին»:
- Խրողբեր, ասաց Դավիթ,
Խըլուսուն իս քիզնե ուստա, սարակ կ'ուզիմ,
Վոր իս են վանքը շինիմ:
- 440 Խրողբերն ասաց.— Են վանքն ի՞նչպես տի չընը՛ս:
Ասաց.— Ընչի՛ խամար:

- Ասաց.— Են վանքն ուրբաթ որ խիմն պտի թալլ'ս,
 Շաբաթ որ լմացըցիս,
 Կիրակի պատարագ մատուցիս,
 Ժխո՛ն են վանքը կը շընվը'։
- Ասաց.— Ի՞նչ կ'ուզիս եղա խոսքերուց.
 Իս քիզնե ուստն կ'ուզիմ,
 Իս քիզնե սարակ կ'ուզիմ,
 Վոր իս են վանքը շընը'մ։
- 460 Խըլուսուռն խրողբերն ելավ, գնաց,
 Ենու խամար սարակ, ուստա ժողվըրտից, իբի,
 Առավ, գնաց սարի գլխի։
- Դավիթ ասաց.— Ուստն,
 Քա՛ր բիրիլն իմ վրեն, շինիլն քո՛ւ վրեն.
 Մարակնիրն ել ջու՛ր բիրին, կավ ենին, կավ տան.
 Հետո ուրբաթ ի, խիմը դնիս,
 Շաբաթ որ են վանքը լմացըցիս,
 Դավիթ դնաց քա՛ր բիրիլո՛ւ։
- Քա՛ր կը բիրի, կը դնի.
 460 Մեկ քա՛ր մեկ բաժ կը կանգնը'։
- Շաբաթ որ ժամ լմնցավ,
 Հրողկից տերտեր, վարդապիտ, սարկավագնիր բերից,
 Կիրակի պատարագ մատուցից հո՛ւր խամար.
 Դավիթ ենտեղ որենքն առավ,
 Դրից ժամուն մեջ քանսուն վարդապիտ,
 Քանսուն տերտեր, քանսուն ավագ սարկավագ,
 Քանսուն * սարկավագ,
 Դրից վանքի առեջ Բաթմանա Բո՛ղեն,
 Չարբախա Քանին պախացող,
 470 Զինք թողից, եկավ տուն։

19. Հարկատնայուն, խրատուն Պառավը

Զուղար տարը՛ն, գացին Մսըր, ասը՛ն.
 — Մսըրն Մեղիք, ի՞նչ կ'ենիս,
 Դավիթ գացիր ի հո՛ւր երկիր,
 Վանք ի շընըր իրան խամար,

* «Քանսուն» բառից հետո տղված «մեկ պակաս»-ը հանում ենք Խմբ.

Եսենց-եսենց բանիւր ի շինիւր:
 Դո՛ւ հւխտը տարի կա,
 Սասունա երկրեն խարջ չըս առըր,
 Ճամբխի, հւխտը տարվա խարջը Դավթի մոտեն ուզի.
 Տըսնանք՝ կու տե՛ծ, չտա:

480 Ելավ, Մսըւա Մելիք հւխտը մարդ ճամբխից:
 Իրան մարդիւր ասըն.
 — Մելիք, քի խարջ թնչ ի, մինք ժողվինք, բիրինք:
 Ասաց.— Իմ խարջ հւխտը տարի կա, չտվըր.
 Ո՛ւխտը դավու բեռ փարայ ի.
 Ո՛ւխտը ազապ աղջիկ ել արմաղան ի.
 Ո՛ւխտը կարճ կնիկ՝ երկանք աղան.
 Ո՛ւխտը երկեն կնիկ՝ ուղտ բառնան.
 Ո՛ւխտը անծին երինջ մատաղ.
 Ո՛ւխտը բռնղա-աչառ լծկան:

490 Ելան, եդ ուխտ մարդ տվին ճամբախ, եկան Սասուն:

Դավթին թնչ արիւր ի են ուր.—
 Նիտ վ'անեղ առիւր ի, գացիւր ի են Պապու կուրկու մեջ,
 Գենե ճնճուղ կը սպանը:
 Եդ մարդիւր, վոր եկած ի Սասուն, եկած խարջ կ'ուղին.
 Ելած ի գող ենունց վրեն. Դավթ խաբար չի:
 Սասունա ժողվըրտեցին՝
 Ո՛ւխտը աղջիկ արմաղան,
 Ո՛ւխտը կարճ կնիկ՝ երկանք աղան,
 Ո՛ւխտը երկեն կնիկ՝ ուղտ բառնան,
 500 Ո՛ւխտը աչառ, ուխտը ել խամ երինջ:
 Ի՞նչ արըն.— բիրին մեկ խաղինա,
 Վոր ենոց խոր խաղինեն եր,
 Վոր ժամանակով պախիր եր:
 Խորդբեր բացից դուռ,
 Վոր ուխտ դավու բեռ փարա բռնի:

Պառավ գնաց հռը կուրկու մեջ, տըսավ
 • Դավթ գենե հռը կուրկու մեջ ճնճուղ կը սպանի.
 Ասաց.— Դրոդ քի տանը՝, Թլիլ Դավթ,
 Մսըւա Մելիք հորողիւր ի,
 510 Գո՛ւ խոր խաղինեն կը չափը՝, տանը՝.

Ո՛ւխտը աղջիկ կ'ուզի արմաղան.
 Ո՛ւխտը կարճ կնիկ կ'ուզի՝ երկանք աղան.
 Ո՛ւխտը երկեն կնիկ կ'ուզի՝ ուղտ բառնան.
 Ո՛ւխտը անծին երինջ կ'ուզի մատաղ.
 Ո՛ւխտը իզ կ'ուզի լծկան:
 Դավիթ ասաց.— Պառնավ, եղանք վարտեղն ին:
 Ասաց.— Գրող քի տանը՝,
 Բիթուն ժողվրտած՝ լցած ին տնիրու մեջ.
 Խազինեն ել կը չափը՛ն, կը տանը՛ն:
 390 Դավիթ ասաց.— Պառնավ, ելի, ըզի նշանք տու:
 Պառնավ տարավ, գնաց, նշանք տվրց:

**13. Դավիթը հարկ չի օայլս յեվ պատահապատճի
հարկահաճեցեցից**

Դավիթ տըսավ՝ Ձենով Հովան փարեք կը չափը.
 Կոտով կը լըցի թեռան մեջ:
 Դավիթ կայնավ խորու բերան վրեն, կանչից խրողբոր.
 — Ընչի՞ եղա փարեն կը խանը՛ս:
 Ասաց.— Ձե, Մսըլա Մելիք հորոխկիբ ի,
 Խարջ կ'ուզի, ենու խարջ պտի տանք:
 Դավիթ խրողբոր ասաց.— Դո՛ւս իլի:
 Ձեռ թալը՛ց, ճըվեն բռնրց, թալըց դռա:
 390 Եղա Մսըլա Մելիքի մարդիր ասըն.
 — Շուտ արա, մեր խարջ տու, մինք երթանք:
 Դավիթ եղտեղ լոնչ արավ.—
 Կոտը ձեռնեն առավ,
 Ջարկից, վից մարդու սպանից,
 Մնաց մեկ մարդ, ենի բռնից,
 Եղա մեկի ատամնիր քնչից բիթուն,
 Ջարկից հռը ճակատ, ասաց.
 — Տար, գնա, քո Մելիքի խամբը,
 Խնչ կարող ի, թախսիր չանը:

12. Կուզ Բաղին խաբեյուլայամբ ավերում ե վաճճը. սիրացում
բար ե բերում. Դավիթը ջադդում ե Կուզ Բաղին ձիավաճեցի՞ն

540 Եղա մարդն գնաց Մարը, Մելիքի մոտ:

Մելիք ասաց.— Խարջ բիրթի:

Ասաց.— Խարջ չտվըց:

Ասաց.— Հընչի՞ չտվըց:

Ասաց.— Զարկից, վից մարդ սպանից.

Իմ ատամքիւր ել ճակատս զարկից,

Ասաց՝ «Գնա, քո Մելիքին ասա»:

Մելիք դալալ կանչիլ տվըց քաղքին մեջ, ասաց.

— Վար կո՞ գն, կ'երթա, Սասունա խարջ կը բիրթի:

Կուզ Բաղին եկավ դիվան, որթալախ կայնավ, ասաց.

550 — Մելիք, տուր ընձի քանոսուն ձիավոր,

Իս կ'երթամ, Սասունա խարջ կը բիրթի:

Քանոսուն ձիավոր վիր կալից, գնաց դըխ Սասուն:

Գնաց, Սասնա մոտ խասավ, ասաց.

— Միք կարող չընք մտնինք Սասուն,

Պասուն քալ ու կապան ի.

Երթանք, բռնինք վանքի վրեն,

Թալնընք, առնընք, երթանք:

Ասըն.— Ձե, չը՛ լնը,

Բաթմանա Բռնդեն, Զարբախա Քանին

560 Պահացող ին, չըն թողնը:

Ասաց.— Բիրինք, ի՞նչ անինք.

Եստեղ մեկ խելքի զարկինք,

Մեկ արջ սպանինք, անկանջնիր կարինք:

Զարկին, մեկ արջ մը սպանը՛ն,

Անկանջնիր կտրըն, առըն, գացըն:

Առըն, գացըն, վոր վանքին մոտխաս ելան՝

Բաթմանա Բռնդեն, Զարբախա Քանին

Ձեռ տվըն գռնդելը, եկան հառեջ:

Վոր եկան հառեջ, ենոնք ի՞նչ երին.—

570 Բռնին, արջու ականջքիւր նշանք տվըն ենոնց, ասըն—

— Եդ կռիվ կ'անեք վի՛ր խամար.

Քոռ աղեն սպանիր ինք,

Անկանջքիւր կտրիր ինք.

Միզի ճամբախ տվեք:

- Դեմքի քանդան, մեկ յանի վրեն գացն.
 Եդոնք գացն, վանքի դռն կոտորին,
 Մտան նիրս. վոր մտան նիրս,
 Սպանն քանոսուն վարդապետ,
 Սպանն քանոսուն տերտեր,
 380 Սպանն քանոսուն ավագ սարկավագ,
 Սպանն մեկ պակաս քանոսուն տիրացու,—
 Մեկ խսիր փաթութավ, պախկավ,—
 Վանքը լողալըտին, բիթուն ինչ կըեր, առն, գացն:

- Վոր ենոնք գացն, տիրացուն ինչ արաց.—
 Մեկ ժամու չապիկ եր մնացիր,
 Թաթխը հերունի մեջ, վոր տանը Դավթին նշանք առ:
 Դավթին ինչ երիր ի եդ որ.—
 Ե՛նկանդար գինի խմիր ի,
 Քնր շարխոջ հո՛ւր ոգի մեջ ընկիր ի,
 390 Խաբար չունի աստնվորիս:
 Տիրացուն գնաց, ոգի դռան վերեն կանգնավ.
 Դավթ ըրընկից տիրացուն.
 — Խե՛ր ըլնը, հընչի՛ եկար, ասաց.
 Ձընը՝ վանքին պակասութին ըլնը.
 Խռնկ կ'ուզիս, մո՛ւմ կ'ուզիս, ձե՛թ կ'ուզիս,
 Շուտ առ, գնա, քո՛ւ ժամուն խասիս:
 — Դավթ, ասաց տիրացուն.
 Սպանն քանոսուն վարդապետ,
 Սպանն քանոսուն տերտեր,
 400 Սպանն քանոսուն ավագ սարկավագ,
 Սպանն քանոսուն մեկ պակաս սարկավագ
 Վանքը լողկին, թալնըն, առն, գացն:
 — Ե՛, ասաց Դավթ, հընչի՛ գլխ կը ցավըցիս.
 Խռնկ, մո՛ւմ, ինչ պակաս ե, առ, գնա:
 Դավթ վոր եդենց ասաց, չխասկըցավ.
 Տիրացուն ժամու չապիկ տիից հառեջ:
 — Տղա, եդա ինչ ի, ասաց:
 — Դավթ, քի մեռնիմ, ասաց.
 Սպանին քանոսուն վարդապետ,
 410 Սպանին քանոսուն տերտեր,
 Սպանին քանոսուն ավագ սարկավագ:

Սպանին քնոսուէն մեկ պակաս սարկավաք.
 Վանքը լուկին, թալինին, առը՛ն, գացըն:
 Դավիթ վոր տեսավ հերնուտ շապիկ,
 Գինին գլխուց թափավ.
 Դժարացավ, լացից, ասաց.

«Խզմը ասիսուս, խզմը ասիսուս իմ վարդապիտներ,
 Վոր վեղար կը դնեն, քարոզ կը տեն իմ ժողովրդին.
 Խզմը ասիսուս, խզմը ասիսուս իմ տերտերներ,
 620 Վոր պատարագ կ'անեն, որենք կը տեն իմ ժողովրդին.
 Խզմը ասիսուս, խզմը ասիսուս իմ սարկավազներ,
 Վոր փուրվառ կ'առնեն, խուսկ կը ծխեն իմ ժողովրդին»:

— Տիրացու, ասաց Դավիթ,
 Ենոնք շուտ ի գնացած, չե հանագան,
 Ասաց.— Ենոնք ենտեղ ի գացած՝
 Կո իս ենտեղ եկաւ:
 Դավիթ ելավ կանգնավ.
 Իսկի վոչ բան խագանվ, վոչ շոր.
 Վազից, գնաց, մեշայի մեջ, ձեռ թալըց մեկ ծառ,
 630 Բոքանիս քանցըց, դրըց փիճին,
 Գնաց, խասավ Բաթմանա գիտու վերեն:
 Եղա փետն վոր ձեռաց մեջն եր,
 Զարկից ենտեղ, զարկից ենտեղ,
 Ետեղ, ենտեղ անթիլից.
 Զարկելուն բիթուն ջարդից,
 Կուզ Բադին մնակ պրծավ, փախավ:
 Ինչ կըեր, չկըեր վանքին, Դավիթ առը՛ց, բիրը՛ց:

15. Կուզ Բադինն ծաղրուկ կամայք

Կուզ Բադին փախավ, գնաց Մսրը:
 Վոր գնաց Մսրը, տեսավ՝ կընկտիք
 640 Սկիւր հաղբրի վրեն, ջուր կը տանեն, ասըն.

«Կուզ Բադին քանքերան,
 Հո՛ւստ կո՛ւ գան լերան-լերան.
 Դո՛ւ գնացիր բիրեր թալան.—

Ո՛ւխտը ազապ աղջիկ տրմադան,
 Ո՛ւխտը կարճ կնիկ՝ երկանք աղան,
 Ո՛ւխտը երկեն կնիկ՝ դեվա բառնան,
 Մկա դռն եկար, միւր մարդիւր հո՞ւր ին՝:

Կուզ Բադին ասաց.

«Հոնգիւր-բոնգիւր, իս գնացիմ Սասուն.
 Իս գիտիմ՝ դաշտ եր մեյդան.
 Իս գիտիմ, թե քան եր կապան,
 Մարդ կար ինի գազանական,
 Նիտիւր կը զարկին, հիտ կը բանեն քան պատուխան-
 Մի մարդիկ ընկած ին քաքախորիկ, կը տքան.
 Գարնան գիտիւր վոր կ'ենան,
 Ենոց ճոճն ու պլուր
 Բիրին ձի խամար յեղն ու չորթան»:

16. Մեկիքի զարեալաբը, առաւանճն ու պազգամը Դավիթ.

Մեկիք բիրից, թուղթ գրից,
 Հորողկից հարեվելք, հարեվմուտք, հորալ, հուսիս,
 Թե. «Դավիթ անվոր Սասունցի՝
 Ընձի եսկանդար մարդ ի կուտուրիւր.
 Ընձի իմդադ տվեք,
 Իս երթամ, կռիվ անիմ ենու խիտ»:

Ժողվից բոլորով,
 Կուշուն առավ, եկավ Լորվա դաշտ—
 Բաթմանա ջրու վերեն,
 Ենու կուշուն ենքան եր,
 Վոր գիտու վրեն առաջ եկողը ջուր խմավ,
 Ոմելով՝ գիտ կտրավ,
 670 Յածը մարդիկ ուռանց ջուր մնացը՛ն.
 Մեկիք ենդուց ջուղաբ տվեց Դավթին,
 Թե. «Քոն հողն երան, իս եկամ,
 Քոն խող, քան վերուցիմ, կ'երթամ,
 Իսկի չարա չկա»:
 Դավիթ ինչ երիւր ի են որ.—
 Դավիթ գենե գացիւր ի,
 Պառվու կուրկու մեջ ճնճուղ կը դանիւ

**17. Դավիթը Պառավի խրատով հարեզարից առնում
և իր հար ձիւն ու սարքը**

Պառավ գնաց, տըսավ՝ Դավիթ արտին մեջ ի, ասաց.

— Դրո՞ղ քի տանը, Դավիթ, աղեկ արիր.

680 Մսըրա Մելիքի մարդիւր սպանիր,

Մկա կուշուէն արիր ի,

Մասունա մարդիւր բիթուն պտի կոտուրի:

— Ե՛, Պառավ, Մսըրա Մելիք եկիւր ի.

Իս կ'երթամ կռիւ, կը զարկիմ, կը զարկվիմ,

Թան Աստված կը տա ենու, յան ընծի:

Ասաց.— Դրո՞ղ քի տանը, Դավիթ,

Դո՞ւ փետով հիմալ կ'երթաս,

Մելիքի խիտ կռիւ կ'ենիս:

Ասաց.— Պառավ, իս ի՞նչ ունիմ.

690 Փետով տ'երթամ կռիւ:

Ասաց.— Հընչի՞ չունիս,

Դո՞ւ խոր հըմեն թախում կա.—

Դո՞ւնկիկ Զալալին ունի,

Թուր Կեծակին ունի,

Կոնտիկն ի Գլխուն ունի,

Կապեն Աթմանին ունի,

Դամարն ի Մեջքին ունի:

Ասաց.— Պառավ, եղա դժւըն ը:

Ասաց.— Կ'երթաս, քո՞ւ խրողըոր յախեն կը բռնիս.

700 Են գի՞նա՞ դուրն ը:

Դավիթ եկավ, ասաց.— Խրողբեր,

Մսըրա Մելիք իկիր ի, կռիւ կ'ուզի.

Իմ խոր սիլահնիր տուր, իս երթամ կռիւ:

Ասաց.— Վո՞րդի, սիլահ չունինք:

Ասաց.— Ի՞մալ չունինք.

Իմ խոր սիլահնիր պախիր իս, տը տաս,

Իմ խոր սիլահնիր քիզնե կ'ուզիմ.

Բիզնե կ'ուզիմ Դո՞ւնկիկ Զալալին,

Բիզնե կ'ուզիմ Թուրն ի Կեծակին,

710 Բիզնե կ'ուզիմ Կապեն Աթմանին,

Բիզնե կ'ուզիմ Կոնտիկն ի Գլխին,

Բիզնե կ'ուզիմ Դամարն ի Մեջքին:

- Ասաց.— Թի ասողի բերան կուտրը՝
 Եդա վձվ ի սալըլցուցիր քիզի եդոնք:
 Դավիթ ասաց.— Ել զրուցք չուզեր:
 Ջարնաչար պտի առնիմ քիզնե եդոնք:
 Գնաց, պախարան կըեր,
 Գախարանա դոն բացից, նշանք տվը՝ց:
 Դավիթ մտավ նիրս, տիսավ քանսուն խառ ձի,
 720 Ձգիտը՝ վոր մեկն եր, ասաց.— Խրոդբեր,
 Տըսնամ Բոնկիկ Ջալալին վոր մեկն ի:
 Ասաց.— Վուրը՝ քամկին վերեն ձեռ տվըր,
 Ձուֆթեն զարկից, պատեն կրակ տվըց, Էն ի:
 Դավիթ ջերգով ձեռ զարկից քամկընիրու վերեն,
 Ձուր գնաց, խասավ ջերգի գլխ:
 Վոր խասավ Բոնկիկ Ջալալուն,
 Ձեռ տվըց քամկին, չուֆթեն զարկից պատին,
 Գատեն կրակ թռավ:
 Դավիթ քնչից, խանըց դոն, թիմար խոռու:
 730 Ձենով չովան ասաց.— Դավիթ,
 Ձիու ոտաց տակ քար կա, գնե, քար խան:
 Դավիթ գնաց, քար բացից, խանըց,
 Առըց, իբի խոր սիլանիր:

18. Դավթի զինավառումը յեվ Ձենով Հովանի տիսսումը

- Խոր սիլանիր ծանտր եր, չեր կանա ման տա:
 Կապեն Աթմանին խազավ, հախառ դիր փաթըթից,
 Հոր բիլիտ-չափոաստ անջախ ընկավ,
 Ենու բուլուր կայնավ:
 Բամպար կապից, հախառ փաթ փաթից,
 Անջախ եկավ վեր ուր:
 740 Կուտիկն ի Գլխ՝
 Երկու-իրեք լիտր բամբակ լցից մեջ,
 Կուտիկ անջախ կայնավ:
 Թուր Կեծակին կապից,
 Ելավ գնաց տերտերոջ մոտ,
 Խոստովանավ, որենք առավ,
 Ուր խամար երկու խառ նխաբք առավ,

Նկավ, խեծավ ձին:
Խրողբեր ենտեղ լացից, ասաց.

«Խղար արհաճ, գնաց Բնուկիկ Զալալին.
750 Խղար արհաճ, գնաց Թուրն ի Կեծակին.
Խղար արհաճ, գնաց Կապեն ի Աթմանին,
Խղար արհաճ, գնաց Քանալարն ի Մեջքին.
Խղար արհաճ, գնաց Կոնտիկն ի Գլխին:
Խղար արհաճ, գնաց մեր Թառլան Դավիթ»:

Վոր ասաց՝ «Գնաց մեր Թառլան Դավիթ»,
Դավիթ ասաց.— Խրողբեր,
Դու ղուրբան եղիս եդ մեկ խոսաց.
Նդա մեկ խոսք վոր չասիր,
Բն վիզ պտի զարկի.
760 Տըվը՝ եղա մեկ խոսքի խաթըր:
Հընչի՛ հառեղ դու հըմեն բան արհաճար, հիտիվ ընձի-
Հառեղ թըղ ընձի արհաճար, հիտիվ ենոնք:
Իս իմ արհաճ, թե Թուր Կեծակին.
Իս իմ արհաճ, թե Քանալարն ի Մեջքին.
Իս իմ արհաճ, թե Բնուկիկ Զալալին:

19. Ձենով Հովանի խոսք Կարճաղբարի մասի

Ասաց ու խեծավ Բնուկիկ Զալալին, քչից:
Ձենով Հովան կանչից.
— Բն ձին վոր մեկ տեղ կայնը՝,
Ենտեղ զանգու մի թալիր, ենտեղ իջի:
770 Դավիթն ու Բնուկիկ Զալալին գացըն,
Խասան Կաթնաղբուր, ենտեղ ձին կանգնավ:
Դավիթ ձիուն զանգու թալըց:
Ձին ասաց.— Դու վիթ,
Հընչի՛ ձի զանգու կը թալըս.
Ձե քի խանիմ երկնուց դեմ,
Վառիմ երեգական հառեղ:
Ասաց.— Խաղամ, ձի կը թալըմ,
Բն փորու տակ, կը կայնիմ:
Ասաց.— Բի կը զարկիմ գետին,

780 Ի՞նչ տանք մահաբանդ:
Ասաց.— Կ'ըլիմ քոն քանակ:
— Վոր ենենց ի, ասաց ձին,
Ինչ շուտ քո միտ կապվավ,
Ըզի՜ զանգու կը թալիս.
Դավիթ, իջիր ցած,
Քո մուրազատեղ եսա տեղն ի:

80. Մանուկ Դավիթը խմելով Կարմաղբյուրի ջուրը՝
դառնում է հզոր յեվ կարում է Պողոտեի այլևիք

Դավիթ ենտեղ իջավ ձիուց,
Նստավ հաղբրի վերեն, վրացվավ,
Մեկ նխարք կերավ, պառկավ, քնավ:
790 Վոր պառկավ, քնավ — չըմ գիտի՝ Խնչկանդար—
Ջարթավ, նստավ:
Աստուծո շնորհքով՝ շնորհքն առավ ենտեղ:
Ելավ, բամբակ բիթուն թափից,
Կռտիկ ճխտից գլխի, չմտավ գլխի.
Քանակար հւխտը փաթ քակից,
Մեկն անջախ խասավ հիրար.
Կապեն Աթմանին հւխտը փաթ քակից,
Ջափրաստ անջախ խասավ հիրար:
Խեծավ ձին, քըշից, գնաց,
800 Պողվըտե սուն ըռաստ եկավ.

Թուր Կեծակին քնջից, առաց. «Խավատամ, խոտոտվանիմ»,
Թուր թալըց սան. Թուր Կեծակին ենենց կտրից,
Մեկ-մեկից ընցավ, սուն կալամի վերեն կանգնավ:
Դավիթ չիմացավ, թե կտրիր ի:
Դավիթ ենտեղ ասաց.

«Ձեռնիկ, դու կուտուր ելնեք,
Վոր դու եղ սուն չկըցար կտրեք»:

Դավիթ հուր ձեռ անիծըց, ձեռ թուլցավ:
Աստուծու խրամանքով՝ քանին զարկից, սուն շրջից-
810 Շրջիլուն բաշտան՝ Դավիթ դարձավ,
Հուր թիվ արշնից.— թիվ սաղցավ:

**31. Դավթի վախը, ձիու ֆաջալեփը, բոճամիճների բաճակի՞ն
խմաց օսալը յեվ հաղձակումը**

Դավիթ Քոնուկիկ Ջալալն քչից,
Դնաց, ընկած լորվա դաշտ կուշուհի դիմաց,
Դավիթ վոր ըրընկից, կուշուհն տըսավ,
Ջալազանդ առըց ենտեղ, ասաց.

«Ո՛վ Տեր Աստված,
Եսոնք ըլը՛ն գան, իս ըլըմ գել,
Ջըմ կա՛նա եսոնց հաղթը.
Եսոնք ըլը՛ն բամբակ, իս ըլըմ կրակ,
330 Եսոնք չըմ կա՛նա վառը՛»:

Ենտեղ Քոնուկիկ Ջալալին ասաց,
— Խնչ կտրիր, իս ախու.
Քըզի կանչի Աստված,
Քչի կուշուհի մեջ, մի՛ վախենա:
Վոր երկու գոթի կուշուհի մեջ գնաց-եկավ,
Հարնե գետ կայնավ, բիթուն ջանդակ քչից, տարավ:

32. Այեվորի խոսք

Մարդ մ՛ ենտեղեն եկավ,
Կանչից. «Փոշտ, փոշտ»:
Դավիթն ասաց.— Կհռումսախ,
380 Իս հալա հախտը տարեկան իմ,
Իս վիտեղ փշտութին իմ արիր,
Դոն ըզի «փուշտ» կ'ասիս:
Ասաց.— Դավիթ, քի մեռնիմ,
Իս քի «փուշտ» չըմ ասը, «փոշտ, փոշտ» կ'ասըմ,
Վոր ընձի ճամբախ տան, վոր գամ քիզի տըսնամ:
Ասաց.— Արը՛, տըսնինք՝ ինչ կ'ասըս:
Ասաց.— Դավիթ, քի մեռնիմ.
Դոն հընչի՛ եսա զորք բիթուն կը ջարդես.
Եսոնք բիթուն գոնու՛ ի բիրիր.
440 Եսոնց վոր մորեն մեկ ի, վոր խեղճ մարդ ի.
Հընչի՛ եսոնց մեղք ու հերոն կը մտնիս:
Ասաց.— Կս գնա, Միլիք ենա չադրի տա՛լ քնիր ի.
Ո՛ւխտը դարավաչ գենու վոտքիր կը մածին.

Ենի պառկիր, քնիր ի.
Գնահ, դռն, են կռվեցեք, զարկեք հիրար.
Վոր մեկդ թագաձուլութիւն առավ,
Մենք ենու ըռայածքն ինք:

22. Դավիթ յեւ Մեղիթի մեծամարտը. Դավիթն ազատեալ է Մեղիթից

- Դավիթ քից, գնաց,
Մեղիթ գլխու վերեն կանգնավ.
850 Ասաց.— Խանեք վի:
Հարաւաչնիր ասըն.
— Ենի շատ կը քնի, չեւնը վի:
Ասաց.— Բնիւկեցեք, ձրզի տվեք մեկ յան,
Իս կարող իմ խանիմ վի:
Աղջիկնիր քնշվան. Դավիթ կանչից.
— Մեղիք, հընչի պառկիր իս.
Իլի վի, կռիվ իմն ու քուսն ի.
Յան Աստված ձի կու տա, յան քի կու տա:
Դավիթ վոր կանչից վերեն,
860 Ենի քնու մեջ վի թռավ, նստավ, ասաց.
— Են վիվ ի՞ ձի կանչից, չթողից՝ իս քնիմ:
Դավիթ ասաց.— Իս իմ, Մեղիք:
Ասաց.— Ի՞նչ անիմ,
Ըլիմ քիզի ակրաստ ուտիմ՝ կեսորն չմնար.
Կես հորն ուտիմ՝ հիրկուն չմնար. դռն թնչ իտ:
— Վիր իլի, ասաց.
Ակրաստ ել ուտիս՝ կը կշտանաս.
Կեսոր ել ուտիս՝ կը կշտանաս.
Հիրկուն ել ուտիս՝ կը կշտանաս.
870 Բեզի բռն ի, կի, սորա գոհացիբ:
Ասաց.— Ի՞նչ կ'ասըս մկա:
Ասաց.— Կռիվ կ'ուզիմ:
Ասաց.— Ի՞մալ կռվինք իս ու դռն:
Ասաց.— Բռն քեֆն ի, նորաթով կռիվ ենինք:
Չե՞ գոռով ենինք:
Ասաց.— Չե, նորաթով կռիվ ենինք:

- Դավիթ ասաց.— Իս պղտիկ իմ,
 Ի՛ս կը կանգնիմ, գա՛ն իրեք դիր կը գանխո.
 Իրեք դիր դո՛ւ կը կանգնիս, ի՛ս կը գանխիմ:
 880 Մեղիքն ասաց.— Առե՛ջ դո՛ւ ընձի գծր:
 — Չե՛ս, ասաց, իս հեթիմ իմ,
 Վո՛չ խեր ունըմ, վո՛չ մեր,
 Մարդ չունըմ՝ իմ վերեն լա.
 Բո՛ւ մեր, քո՛ւ քո՛ւր քո՛ւ խերն ի,
 Կըլնը՝ քի կը սպանըմ, ենոնք կու լան:
- Դավիթ թռավ, կանգնավ:
 Մեղիք հեղավ, հո՛ւր ձին խեծավ,
 Գնաց մեյդնի գլո՛խ, եկավ,
 Մեկ գո՛ւրդ գանից Դավթին:
 890 Դավիթ հիշաց զՄարութա Բանձր Առավարածին,
 Խա՛չ Պատրաստին հո՛ւր աջ թեղին՝
 «Ոգնական եղիս իմ թեղին»:^{*}
 Վոր գո՛ւրդ զարկից, խա՛չ բոնըց առե՛ջ,
 Գո՛ւրդ գնաց, դպավ գետին, քանդից,
 Թող-դուման ելավ, կայնավ զերեն:
 Մեղիքն ի՛նչ ասաց ենտեղ:
 — Ախսճա, խղճր ափսճա,
 Դավիթ շախինք, պախինք,
 Ջարկինք, կուրուսցուցինք:
 900 Թող վոր վիլցավ, Դավիթ կանգնավ հառե՛ջ, ասաց.
 — Չի՛ կուրիսիր ի, եսա տեղն ի, հազը՛ր ի:
 Ասաց.— Ի՞նչպես եղավ.
 Կըլնը՝ իմ ձեռաց մանգիլ կարճ եղավ:
 Մոտխաս շուտ դարձա, իմ գո՛ւրդ չհաղթից նսա:
 Երկու հեղ ել գնաց, եկավ Մեղիք, զարկից:
 Ենի իրեք գո՛ւրդ Դավթին զարկից,
 Խա՛չի գորութին չթողից՝ Դավթին բան եղնեք:
 Իրեք դըրբ վոր թմըմավ, Մեղիք ասաց.
 — Աղբեր, դուրիսի նորաթ քո՛ւմն ի:
 910 Ասաց.— Դորիսի նորաթ իմուն ի,

^{*} Մարութ վոր կ'եղնը, Մահ խա՛չ կըեր ենա աջ թեղի զեքն մեկ ել
 Խա՛չ Պատրաստին, վոր հուր վառեք խա՛չ ը, կապուկ եր թեղին: Մանթ.
 պատմագիր: Ս. Ն.

- Ժ'ս պատի զարկիմ,
— Աղբեր, ասաց Մելիք, կը խնդրիմ,
Ուխտը սահաթ ընձի մոհլաթ տառ:
— Գնա, ասաց, քիզի հւխտը սահաթ ժամանակ ալը,
Գնա, քի թեղբոր արա:
Մելիքն ինչ արավ ենտեղ.—
Գնաց լաղըմչին բիրից,
Ուխտը կնգ գետին փռերից,
Զինք մտավ են խորու մեջ,
930 Ուխտը ջաղչի քար կուրծին ենու գլխու վերեն,
Ուխտն ել չոր գըմչու կաշի կուրծին են քարերու վերեն:
Մելիք ասաց.— Նորաթ Դավթին է,
Թըղ գն, հոն դըրբ գանի:
Դավթն եկավ, են խորու վերեն կանգնավ:
Մելիքի մերն եկավ, ասաց.
— Դավթ, քի աղբերն է.
Իս քի ծիծ իմ ալը,
Պետք է՝ ընձի խաթըր տաս մեկ դըրբ:
Ասաց.— Մեկ դըրբ տվրմ քեզի խաթըր.
930 Մեկ ել տվրմ Աստծուն խաթըր.
Ի'ս մնացի — մեկ.
Աստված ընձի իտեւ, իտեւ. չիտեւ, չիտեւ
Դավթ «անուռն խոր» երաց,
Թուր Կեծեակին թալըց,
Զարկից խորու բերնի վերեն:
Կտրից հւխտը կաշին, հւխտը ջաղչի քար,
Աւըց ենու գլխուց,
Ենը՝ երկուտակից, դուռն իլավ:
Ասաց.— Դավթ, հընչի՞ չըս գարկի քի դըրբ:
940 Ասաց.— Զարկիմ. իմը են մեկն եր.
Մելիք, ասաց, դո՛ւս իլի:
Մելիք խաբար չեր՝ թուր կտրի իր,
Երիւր իր երկու կուտուր:
Երավ, վոր դուռ պատի ելըբ,
Մեկ կտուր ընկնվ մեկ յան,
Մեկ կտուր ինկնվ մեկ յան:
Դավթ վոր եղիկ սպանըց,
Ենդուց հիտ դարձավ, եկավ, վոր գն հոնք տուն:

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԹ

ՅԱ. Դավիթը՝ լսելով առաւել գովելը, վառոււմ է գնաց
Խաճորի սեռոյթում

- Դավիթ վոր հոնր տուն գալու եղնը՝,
 960 Ճամբախ ըռաստ իկավ մարդու մ՝
 Նսա մարդ բարիվ ետուր Դավթին:
 — Բարիվ քի, ասաց:
 — Աստու բարին քի, ասաց Դավիթ.
 Են ինչ իս կախիր քոն թիվեն:
 Ասաց.— Ենի դամբոն ի:
 Ասաց.— Դամբոն ինչ ի:
 Ասաց.— Դամբոն ի, ձեն կ'երնը մոտեն, անհու-անուշ:
 Ասաց.— Մեկ խան, տըսնանք՝ ենու ձեն ինչպես ի:
 Աչըղ դամբոն թիվեն վտր առըց, բունըց ձեռ,
 960 Թաղանեն գարկից, շատ անուշ ձեն խանից:
 Դավթին շատ դուր եկավ, ասաց.
 — Գի կը տանիմ իմ կոնախ:
 Ասաց.— Դոն վճրն իս, իս իկիր իմ,
 Կ'երթամ Դավթին կոնախ:
 Ասաց.— Դոն հընչի՞ կ'երթաս Դավթին կոնախ:
 Ասաց.— Կ'երթամ Դավթին կոնախ.
 Խանդոն խաթուն Թավրիզից
 Ընձի հորոզկիր ի Դավթի խամար.
 Կ'երթամ ենու կոնախ:
 970 Խատրաց գացըն տուն:
 Ասաց.— Վերպիտ, սեղ երա,
 Տըսնանք՝ քոն սաղ ինչ կ'ասի:
 Աչըղ սաղ առըց ձեռ,
 Ենու խամար Խանդոն գովաց.
 Եսենց խորոտ ի, ենենց խորոտ ի, ասաց:
 — Վերպիտ, ասաց Դավիթ,
 Հա լա իս հւխտը տալեկան իմ,
 Խանդոն խաթրի խամար
 Կ'երթամ ենու տխուրին:

ՅԵ. Դավիթի օտառակերութեանն յեվ գաւթանն աները

- 980 Դավիթ խըլուստուն ելավ, խեծավ հոնը ձին,
Ակրաստին եկավ Բենդիմահու կարմունջ.
Տըսավ՝ գոնթնչիք ենտի գոնթան կ'անին,
Ասաց.— Բար հաջողում, գոնթնչի,
— Ասուռ բարին, ասաց, բարով եկար:
Ասաց.— Ակրաստ կամ, ըզի տվեք, իս ուտիմ.
Կ'երթամ, ճամբխորդ իմ:
Գոնթնչին ասաց.— Տղան, տղան,
Տան, խաց շանք տու, թըղ ուտի, երթան:
Տղեն խաց շանք իտու.— Խանց կի, ասաց.
- 990 Ձինք դարձավ, գնաց գոնթնի հառեջ:
Դավիթ խաց կերավ, ելավ վի:
— Խաց կերամ, իս կ'երթամ դորիսի, ասաց:
Խոտաղ գնաց, տըսավ՝ խաց չկըբր, բիթուն կերիր ի.
Եկավ, գոնթնչուն ասաց:
Գոնթնչին իկավ, իրըչկից, խաց չկըբր, ասաց.
— Տնավեր, մի քի ասըք՝ գնան, խանց կի, ալկրաստ,
Մի քի չասընք՝ գնան, հւխտը գոնթնի խաց բիթուն կի:
Գոնթնչին դարձավ, Դավթին ասաց.— Դու հմատ իս:
Ասաց.— Իս Սասնայ իմ:
- 1000 Ասաց.— Քո տունն ավիրի, շողգըմակեր,
Դու հւխտը գոնթնի խաց կերար, մենք ինչխ անինք:
Ասաց.— Դու քանի՞ ուր գոնթան կ'անիք:
Ասաց.— Երկու, իրեք ուր գոնթան կ'անինք.
Ել վճվ կ'երթա, մի խամար խաց կը բիրի:
Ասաց.— Վոր ենենց ի, են մեղք ընկած իմ վիդ.
Մի գոնթունքիր թողեք:
- Դավիթ ելավ, ձին խեծավ,
Գոնթան կապից ձիու կողիր,
Ձիով գոնթան արավ, ասաց.
- 1010 — Մի արտ պրծնիմ, թողեք, գանցեք:
Չուր կեսորին արտ գոնթան արավ,
Մե քիչ տեղ մնաց. գոնթնչին ասաց,
— Եդ մարիֆաթ քումունն չի, եդ ձիուն ի:

Ձիուց իջավ, գոլթնի խարազնաղավուչ թալըց ուր թիվ.
 Են մնացածը զինք գոլթան արավ ինադու,
 Արտը պրծավ, ասաց.
 — Մնացի բարբ, կո իս գծցի:

**26. Դավիթն ու դաճապանը. Դուռկիկ Ջալալին յեվ
 ուզեկանցենի ձիերը**

- Չուր կեսորին գոլթան արավ,
 Ձին խեծավ, իրիկվան ժամուն գնաց թավրիդ:
 1020 Գնաց թավրիդ, հիրիկվան ժամուն խառավ դռան վերեն.
 Վոր ենի խառավ դռան վերեն, դարգիվան դռն զարկից,
 Դավիթն ասաց.— Դռն բաց:
 Ենի ասաց.— Չըմ բանա:
 Ասաց.— Դռն բաց, քո մաաֆըն իմ եսոր:
 Ասաց.— Եսոր վախըս գծցիր ի, գնե գեղի մեջ:
 Ասաց.— Իմ կոնախատեղ եստեղն ը, դռն բաց, գամ նիրս:
 Ասաց.— Չե, դռն չբանամ:
 Ասաց.— Վոր չբանաս,
 Դռն մեկ մատ պարզի, իս աքսնամ.
 1030 Իս փափաքով իմ, տըսնամ, երթամ:
 Դարգիվան վոր մատ պարզից, ենու մատ բռնից.
 Վոր բռնից, քաջից, ասաց.— Դռն բաց:
 — Աման, իմ մատ կտրավ, իմ մատ թոդ, դռն բանամ:
 Մատ թողից, ենի դռն բացից, մտավ նիրս:
 Ասաց.— Իմ ձին քաջի:
 Ասաց.— Տեղ չուսիմ:
 Ասաց.— Հընչի տեղ չուսիս:
 Ասաց.— Քանուուն ձի ախտախանեն կապուկ ին,
 Տեղ չկա կապիմ:
 1040 Ասաց.— Քանուուն ձի հընչի կապուկ ի:
 Ասաց.— Քանուուն խատ ուզընկան ի իկած
 Խանդոթ խաթունի խամար:
 Ենոնց ձիանքն ի բիթուն կապած:
 Ասաց.— Վոր ենենց ի,
 Դռն իմ ձիու գամ բերենն խան, մըլի նիրս:

Կարցավ, թըղ հոնը տեղ կանգնի.
 Զկարցավ, թըղ մնա դռնս:
 Դավթի ձին վոր մտավ նիրս,
 Զուգթա զարկելով՝ բիթուն դռն խանըց:
 1050 Դավթ ելավ վի, գնաց ողեք:

27. Դավթն յեղ ուզեկանները

Ջուղար տվրն Խանդոթ խաթունին՝ «Դավթ եկավ»:
 Ասաց.— Վոր եկավ, գացեք, մեկ ողա պատրաստ տեսեք,
 Թըղ գն, նստի չուրի լուսուն:
 Դավթ գնաց հոն ողեն:
 Եդա ուզրնկաններ — քանոսուն մարդ
 Դավթին կանչին, տարան պատիվ:
 Խացն ու գինի, կիրակուլ կիրան,
 Ուրանց խամար մոհրաթ արին:
 Ինչկանդար եդա գինին կը խմեն,
 1060 Եդա մարդիրուն թաս կը տեն,
 Մարդիր ուրանց թաս Դավթին իքրամ կ'անին.
 Կուզին՝ շարխոշնա, վոր զարկը՛ն, սպանը՛ն:
 Գինին խման, պրծան. Դավթն ասաց.
 — Մեկ յեմիշ ըմ բիրեք, ուտինք:
 Գացին, ձմիրուկ բիրին:
 Դավթն ասաց.— Մեկ չախու աղեք, եսս կխինք:
 Բիթուն ինքնը արըն, ասըն.
 — Զախու-դանակ չունինք:
 Դոն մի ասի, ենոնց քանոսուն թուր չլրտած,
 1070 Մինդըրի տակ դրած ի,
 Վոր Դավթ ընկնը՝, զարկը՛ն, սպանը՛ն:—
 Դավթ մինդար վիրցուց,
 Եդա թրի բիթուն տկեն խանըց.
 Եդա քանոսուն թուրն ել կամփա պես ոլլըրից,
 Տվից դարգիվանին, ասաց.
 — Տար, թալե իմ ձիու հայրեն,
 Տանըմ, ձիու խամար սուր-բիպիւ շինը՛մ:

28. Դավիթն ու Խանդավը

- Դավիթ ենտուց ելավ, քնջվավ, գնաց,
 Խանդոթ խաթունի ողի դուռ բացից, մտավ ներս, նստավ:
- 1080 Դավիթ ու Խանդոթ խաթուն նստան,
 Կիրան, խման, Զնմբոնշ արին:
 Դավիթ ասաց.— Խանդոթ,
 Դու, իս հիբ իլալ տընինք,
 Մեկ մեկու խիտ զրուցք ենինք.
 Դու իմ հիտիվ ճամբխիլ իր,
 Իս ել իկիլ իմ քի խամար:
 Ասաց.— Մկա հիբկուն ի, գնան, քնի,
 Խըլուսուն գնան հիգին հավուզի վերեն.
 Իս կու գամ, մեկ մեկու խիտ զրուցք կ'ենինք:
- 1090 Խըլուսուն Դավիթ գնաց հավուզի վերն,
 Խանդոթ խաթուն ել եկավ հավուզի վերեն:
 Ենտեղ, հալբրի վերեն,
 Զեռ թալին մեկ մեկի վզով, նստան:
 Դավիթն ետու ճակատ պագնից, երիսն ել պագնից,
 Դարձավ երկու ծծի ութալախը պագնից:
 Վոր երկու ծծի ութալախը պագնից՝
 Դավթին եդտեղ մեկ սիլա զարկից Խանդոթ:
 Ասաց.— Խանդոթ, դու հընշի՞ր զարկիր:
 Ասաց.— Իրիս, ճակատ խրաման կըեր,
 1100 Ամա ենտուց ցած խրաման չկըեր՝ դու պագնեբ:
 Ինչ ժամանակ իս, դու պսակվանք,
 Իս քուկն իմ, դու իմն իս,
 Վհր'տիղ կը պագնիս, դո՛ւ գիտիս:
 Դավիթ եդտեղ խնդիրք մ' արավ,
 Ասաց.— Խնդրիմ Աստծուց,
 Գիշիրս ես քնդքի բունիլ:
 Ենկանդար ասկար լըցվը՝
 Ենկանդար կուշուն դնի,
 Տըսնանք՝ քն խեր վիթ կը պրծուցի:

39. Դավթի կռիվը խաճողների բռնամիտների հետ յեվ բռնվելը

- 1110 Խըլո՛ւսուն ելան վի, տըսան, վոր ենկանդար ասկածը
Գնդքի բո՛ւլո՛ւր բռնիր ի, անհըսաբ, անքըթաբ:
Դալալ եցգին քնդքի մեջ, կանչիլ տվը՛ն.
— Կտրիճ մարդ վժր մեկն ի, թըղ գն, երթա կռիվ:
Եղա քնոսուն մարդիրուց կռիվ երթցող եղավ.
Ասին.— Վհր գնցիր ի, Խանդո՛ւթի ծո՛ց քնիր ի,
Ենը թըղ երթա կռիվ, միք կռիվ գնցող չինք:
Դավիթն ելավ, հո՛ւր ձին քնչից գո՛ւս.
Խեծավ Գո՛ւռկիկ Ջալալին,
Խանդո՛ւթի մենե խաթըր ուղից.
1120 — Իս գնացիմ կռիվ.
Իրեք որ ո լմացավ, եկեմ՝ եկեմ.
Վոր չեկեմ, իս սպանվա.
Գնա, ջանդակնիրու միջեն
Իմ ջանդակ վիրիցիս, տաս թաղը:
Իմ նշան ել ի՛նչ ի.—
Իմ աջ թիվի վերեն Մսե խաչ կա,
Խաչ Գատրաստին ել կապուկ ի իմ թիվի վերեն:
Դավիթն ի, գնաց, բռնվավ կռվու,
Ընկավ մեջ կռվուն:

30. Ձենով Հովանի տաղազուտեղանք յեվ գրույցը ձիերի հետ

- 1130 Ձենով Հովան գիչիրվա ժամանակ գո՛ւս ելավ.
Ըրըչկից՝ Դավթի աստղը մժղավիր իր.
Եկավ տուն, ասաց.— Կնիկ,
Ճրագ երա, Դավիթ նեղ տիղն ի:
Ասաց.— Խա, Դավիթ մկա
Խանդո՛ւթ խաթունի ծո՛ց քեֆ կ'անը,
Դո՛ւ հաս տիղ երազ կը տըսնաս:
Դիր մ' ել ելավ գո՛ւս Ձենով Հովան.
Ելավ, ի՛նչ տըսավ.—
Տըսավ, վոր Դավթի աստղը շատ իր մժղավիր,
1140 Բան չեր անացիր:
Ձինքը ճրագ երավ, գնաց ախտախանեն,

Մեկ ձիու ձեռ զարկից, ասաց.

— Իմ ձի, իս հիբ կը տանքս Դավթի մոտ:

Ասաց.— Չուր կանուխ:

Ասաց.— Ձեզավ:

Փոխավա՛վ մեկեկ ձիուն, ասաց.

— Իմ ձի, իս հիբ կը տանիս Դավթի մոտ:

Ասաց.— Երկու սահաթեն:

Ասաց.— Ձեզավ:

1150 Փոխավա՛վ մեկեկ ձիուն, ասաց.

— Իմ ձի, ըզի հիբ կը տանիս Դավթի մոտ:

Ասաց.— Դու վոր իմ քանակ բռնիս,

Այք խփիս, բանաս,

Գի կը տանիմ, խասուցիմ Դավթին:

**81. Դավթիբը Ձեմով Հովանի խրատով ազատվում է ցեղ
մբա եկե միասին կռուրում բռնամիներին**

Գնչից, ձին խեծավ,

Խասավ Թավրիզու խողի մեջ.

Ենտի կանչից, ասաց.

— Դավթ, բիրանդ ի կուտբի,

Հիշե Մարութա Բանձր Աստվարածին,

1160 Խաչ Պատրաստին վեր քի աջ թիվին:

Ընտե վոր կանչից, ենի լսից.

Ասաց.— Ձեն եկավ, չըմ գիտի՝

Հընձի իմդանդ եկավ, թե դռնչման եկավ:

Վոր խրոզբոր ձեն ճանչըցավ, միտն ընկնով,

Հիշաց Մարութա Բանձր Աստվարածին,

Խաչ Պատրաստին վեր աջ թիվին:

Վոր հիշաց՝ զընջիլնիր կտրավ,*

Գենա հռըր կռիվ արավ:

Ձենով Հովան խասավ,

1170 Խիտրացով կռիվ արին:

Եդ ասկնր բիթուն զարկին, ջարդիցին,

Կուրիսցուցին, բիթուն սպանը՛ն:

Դավթ ընկնով հիտիվ, գնաց,

* Ինչպես յերեվում է, ասացողը մոռացությամբ չէ տեսչ Դավթի ըղբա-
նեբով բռնվելու համարժեք. թերի յե. Ե մ բ.

- Ողան-Տողանա թագավորը բռնից,
 Կապից, բիրից, խրոչրոր թասլիմ ալաց, ասաց.
 — Իսն պախի, վոր Խանդու խաթունին հադիյե տանըմ:
 Թեզ արավ գինք, ընկնվ հիախվ կուշունի:
 Չուր Դավիթն եկավ, Ձենով Հովան վախեցավ,
 Քնր ըմ առից, զարկից
- 1180 Ողան-Տողանա թագավորի գլխու մեջ, սպանըց,
 Դավիթ եկավ, տըսավ, ասաց.
 — Խրոչրեր, հընչի՞ սպանըր.
 Չե քի ասի՝ հադիյե պտի տանըմ:
 Ասաց.— Դավիթ, չախալամիչ եղավ, իս վախեցա.
 Ասի՝ ձիռքիր արձըկվը՝, գիտի սպանի.
 Իս զարկի, սպանը՝:
 Ասաց.— Քնու տուն ալըրը, մեռել սպանող.
 Ենու ձիռքիր կապուկ իւ.
 Կապուկ մարդ սպանուկ ի զաթի:
 1190 Ասկնր կըռմիչ արին, հիտ դարձան:

29. Դավթի քեզ Խանդուքի հաճիպուսը մտրտի դառնում

- Վոր հիտ դարձան, տըսան՝ մեկ ձիավոր ըմ, մզրախ ձեռն,
 Եդա ջանդակնիրու մեջ կը պառտի.
 Մզրախ կը զարկի, ջանդակ կը վիրուցի, կ'ըրըչկա,
 Են կը թալը, մեկեկ ենենց կը զարկի, կ'ըրըչկա:
 Դավիթն ասաց Ձենով Հովանին.
 — Դու գիտիս՝ եսա վճիլ ի:
 Ասաց.— Չե,
 Ասաց.— Եդա Խանդուքն ի.
 Եկիր ի, իմ ջանդկի հիախվ կը պառտի.
 1200 Դու ձեն մի խանը, ընձի մե* հայիֆ կա ենու վեդեն,
 Իս իմ հայիֆ մե առնըմ ենու մոռեն:
- Դավիթ քից, գնաց, կանգնավ են ձիավորի վերեն.
 Ասաց.— Հընչի՞ կը պառտիս:
 Ասաց.— Ըսկի:

* Մե — մեկ Ե մեք

Ասաց.— Հալբաթ մեկ մարդու կը պտըտիս,
Եսա ջանդակներ կ'ըրընկաս:

Ասաց.— Խն, մեկ մարդու կը պտըտիմ:

Ասաց.— Են մարդ իս զարկը՛մ, սպանը՛մ.

Վնվ գիտի՝ ենու ջանդակ վորտիղն ի:

1210 Ասաց.— Բիրանդի շատ մի՛ ցրվը՛.

Բզնե հավիլ ի, դու են մարդ սպանըս.

Բսան քի պես, տասն ել իմ պես

Ղուրբան կ'ենիմ են մարդու եղընգին:

Դավիթ եկավ, մոտացավ,

Ձեռ թալից, եղու ծիծն բռնից,

Բամից,— ծծից երուն կաթավ:

Խանդուի ճանչլցով, ասաց.

— Դավիթ, յաման, եղա դա՛ւ իր.

Դու քու հայիֆն առը՛ր:

**23. Դավիթը Խանդուի վրա զայրացած՝ չի գնում նրա
ռանքը. Խանդուրը Դավթի եկե գնում և Սասունը. նրանց
ամուսնությունը**

1220 Դավիթ ինան Խանդուի ու Ձենով Հովան

Խիտ հիրար եկան տուն:

Դավիթ ասաց.— Խանդուի,

Եսա իմ խրդբերն ի,

Խորոտ փարդով նստի, կանգնը՛:

Խանդուի գնաց, թամանդար եղավ Ձենով Հովանին:

Գնցին, խասան չուր տան մոտիտա.

Խանդուի ասաց ուրին-ուրին.

«Ես երկու մարդ իմ մասֆըրն ին,

Տուն մարդ չկա՝ թավդիր անի.

1230 Իս երթամ, չուր հսոնք գան՝:

Խանդուի ձին քչից,

ՋԴավիթ ինան Ձենով Հովան ընցավ, գնաց տուն:

Դավիթ հետեղ ըռըգնվ ենու մոտեն, տուն չգնաց:

— Դավիթ, ասաց Ձենով Հովան,

Երթանք, Խանդուի տըսնանք:

— Ձե, ասաց, են իմ խոսքին անկանջ չեբոց,

- Իս չըմ երթա ենու տուն:
 Դարձան, ընցան, վոր երթըն դըխ Սասուն:
 Խանդոթ ելավ ըրըշկաց, տըսավ՝ մարդ չկա:
 1240 Տըսավ՝ հեռուն Դավիթն կ'երթա:
 Բո՛ւրիկ վոտնիրով ընկած հետիվ, կը կանչի:
 Մկա Դավիթ ինադ արիւ՝
 Ձդանար վեր ինուր. կանչից.
 — Դավիթ, Ասու սիրուն խաթրի խամար,
 Դարձի, մեկ հիտիվ ըրըշկա,
 Կ'երթաս, գնա, Ասոված քո՛ւ բան հաջողի:
 Դավիթ ըրըշկաց, ինչ տըսը.—
 Բո՛ւրիկ ոտքիր ենքան տփի գետին,
 Երուն ի լըցվը՝ ոտաց տեղ:
 1250 Դավիթ վոր տըսավ Խանդոթի ոտքիր.
 Վիրցուց, թալըց հո՛ւր թարք, առավ, տարավ,
 Գնաց Սասուն հո՛ւր տուն:
 Դավիթ ու Խանդոթ կարգըվան:

**ՅԶ. Դավիթը 'Եյուրջիստան մեկնելիս՝ զավակի համար
 ապարտեցան և ռալիս Խանդաբին**

- Չորս-խինգ ամիս մնաց՝
 Խանդոթի վոտք ծանտը մնաց:
 Դավիթ ասաց.
 — Մեկ ժամանակ կ'եղի, ձի աղա կ'եղի.
 Մի* տան գործ կատարող վճիվ թ.
 Երթամ մեկ երկիր, մեկ խալայեղ բերիմ.
 1260 Յարար վճր երկիր խորոտ կա:
 Սալըդ տվին.— Գո՛ւրջըստան խորոտ խալայեղ կա:
 Դավիթն ասաց.— Կնիկ, իս կ'երթամ:
 Բազբանդ արձըկից, տվից կնկան, ասաց.
 — Վոր իս գացի, հո՛ւշ եկա,
 Վոր քզի աղջիկ ելավ, բազբանդ կը ծախիք,
 Չուր մեռնիրու ենու փարեն բոլ ի ձիզի:
 Վոր աղա ելավ՝ կարիս թիվի վերեն.

* Մի — մեք. Խմբ.

Իս չառ վոր հուշացամ հենիկ ճամբախ, թըղ գան,
 Բազրանդ տիսնիմ, կը ճանչնամ:
 1270 Դավիթ տվից ճամբախ առեջ,
 Գնաց դըխ Գուրջըստան:

25. Մհերը գնում է իր հորը գանկու:

Աստված տվից եղու մեկ աղա.
 Ելան, անուհ զրին Մհեր:
 Խինգ տարին, վից տարին ըմացավ, խել չեկավ:
 Մեկ ուր Մհեր ասաց.
 — Իմ մեր, իմ խեր հո՞ւր ի.
 Ծծիւ ընծի կ'ասին՝ հեթիմ ի.
 Ընծի խեր չկամ, կ'երթամ իմ խոր հիտիվ.
 Իմ խեր հո՞ւր ի կանգնիր:
 1280 Մհեր ելավ ընկած, գնաց:
 Մեկ ժամանակ ճամբախ քելից,
 Գնաց, ընկած ոտար երկիր:
 Վոր կ'երթար ճամբախ, տըսավ՝ մեկ մարդ եկավ ենտեղեն:

26. Դավիթը Գյուրջիստանից աղջիկ է բերում Մասուն. Դավթի յեվ Մհերի կոծիլը

Դավիթն վոր գնաց, տըսնանք՝ ինչ արավ.—
 Գուրջըստան թագավուրու աղջիկ
 Զընմաչնա թագավուր ուղիւ իւր հո՞ւր տղի խամար:
 Դավիթ գնաց, զոռով քնչից, առըց, իբի:
 Զուղար գնաց թագավուրին.
 — Մեկ մարդ զոռով եկավ,
 1290 Դի խարս քնչից, տարավ.
 Կտրիճ իս, գնա, ձիռնեն առ:
 Զընմաչնա թագավուր ընկած հիտիվ, չխասավ եղու:
 Մինք դառնանք Մհերին:
 Մհեր ըրըչկաց՝ մեկ ձիավուր մ' եկավ.
 Ասաց.— Բարիվ քի, պապիկ:
 Ասաց.— Ասու բարին:

Ասաց.— Եդ Բնչ աղջիկ է, Թալըր իս քն Թարք,
Եդ քն լայեղին չի:

Ասաց.— Հընչի:

1800 Ասաց.— Դոն ծիրունը՝ մարդ,
Են ազապ աղջիկ, են ընձի լայիդ է:

Ասաց.— Տղան, դոն գանգե մի,

Քի լայիդ է, ըզի լայիդ չի:

Ասաց.— Ենդուց ըզի լայիդ է:

Իս ազապ, են ազապ,

Մկա քի Բնչ լայիդ է են աղջիկ:

Դավիթ արավ վոր պտի ընցներ, Մհեր ձեռ Թալըր—

— Ձըմ Խտար, տ'առնիմ քն մոտեն, ասաց:

Դավիթ ասաց.

1810 — Հայ-հո, հայ-հո, ըրընկացեք.

Մովիւր ընցիւր իմ, իմ ձիու վոտքիւր չթացվըր.

Դիտիւր ընցիւր իմ, իմ ձիու նալիւ չթացվըր.

Մեկ առվը մ' ըռաստ եկիւր իմ,

Են առվը մեջ պտի խեղդիմ:

Մհերն ասաց.— Ձըմ գիտի, չըմ.

Աղջիկ կը դնիս ցած, կ'երթաս:

Ձեռ Թալըր, աղջիկ իբի տակ:

Աղջիկ վոր Թարքեն իբի,

Մհեր ու Դավիթ ենտեղ խառվան հիրար:

1820 Վոր խառվան, եդ երկուս շատ կռվան,

Շատ մեկ մեկու ինչ արին.

Դավիթ անջախ-անջախ

Մհերին բռնից, դրից գետին:

Վոր Մհերին դրից գետին,

Մհեր ասաց.— Ո՛վ մարդ,

Դոն կարող իս, զիս սպանը՛ս:

Ասաց.— Հընչի:

— Դոն վոր ըզի սպանըս,

Իմ խոր ձիունեն դժը կը պրծնըս:

1830 Ասաց.— Քն խեր վճվ է:

Ասաց.— Իմ խեր Դավիթն է:

Ասաց.— Անուռնդ Բնչ է:

— Իմ անուռն Մհեր է:

Ենտեղ Դավիթ զՄհեր առըց հմբ գիբկ:

Իրեք որ ուրախութիւնն անհունչ եղավ,
 Վոր իրեք ավուր հիտ զարթնավ, նստավ,
 Տըսավ, վոր Զընա Թագավուր հոնը կուչունով
 Ենու չոնքս բռնուր բռնիր, նստիր ի:

37. Զիմա բագավորի երգերն ի կռիվ յեւ Դավթի յերգումը

Զընա Թագավուր ասաց.

- 1840 — Ո՛վ մարդ, դո՞ն ի՞նչ գողբա մարդ իս,
 Վոր դո՞ն գնս, իմ ուզած խարս առնը՛ս, բիրիս,
 Ընծի իսկի սայմիչ չենիս:
 Մեկ մեկու կը զարկինք,
 Յան Աստված ընծի կու տա, յան քղի:
 Ասաց.— Կռիվ կ'ուզիս:
 Ասաց.— Խն:
 Ասաց.— Իս քուլֆաթ ունիմ,
 Քուլֆըթի մեջ կռիվ չենի.
 Ուխտ որ ընծի մոհլաթ տուր:
 1850 Ասաց.— Հերդո՞ւմ երն:
 Ասաց.— Վազդա եղնը՛,
 Քուլֆաթ տանըմ տունն, գնմ կռիվ:

Դավիթ գնաց տունն.

Ուխտն որը մոռցավ, գնաց հւխտը տարի.
 Ուխտը տարին վոր լմացավ, նոնը ընկած միտքը,
 Ենի թըղ մնա ենտեղ:

38. Մհերի վարդապետը բռնիների հետ յեւ Գրանց սպանելը

- Մհերին խինգ խատ քեռի ուներ.
 Եկան Թավրիզու, գացին Խանդուքին տըսութին:
 Ենոնց սովորութիւն կըեր, կ'երթեն ննչիւր կ'անեն.
 1860 Ամեն որ Մհեր խիտ ուրանց կը տանեն,
 Մհեր շատ դոչախ, թեթեւ ու կտրիճ եր.
 Կ'երթեր, վերի յիշընիւր կը բռնիր,
 Քեռիքն կը մորթին, կը շէին, բիրին տուն:
 Մեկ որ Խանդուք ասաց.— Մհեր:
 Ասաց.— Են ի՞նչ ի, մարե:

- Ի՞նչ կ'ըլնը, կ'ասըն՝ դու կտրիճ իս,
Ամեն որ քու քեռիք նեչիր կ'ենին, կը բիրին,
Դու մեկն ընձի չըս բիրի:
Ասաց.— Ամեն որ իս կ'անիմ նեչիր,
1870 Մեզեր չըն բիրի իմ քեռիք մե խամար:
Ասաց.— Չունքի նեչիր դու կ'անիս, դու բի մեր տուն:
Հընչի՞ ք՞ քիռուն կու տաս, բիրի:

- Ելան, խլուսուն գացըն նեչիր.
Վոր գացըն, Մհեր են որ իսկի
Քեռեցնիրուն անկաջ չերավ.
Վերու ոխչար մը բռնից, գըլնիս կտրից,
Դրից թիվի վերեն, գնաց տուն:
Ենկանդար քեռիք ասին.— Մհեր,
Մեկ ել բռնի, մեկ ել բռնի: Չբռնից:
1880 Ասաց.— Եսկանդար ընձի բոլ ի,
Դացեք, ծի խամար բռնեցեք:
Առից հո՛ր ոխչար, եկավ.
Քեռիք ֆնացին դարտակ.
Եկան, խասան, ասին.
— Միք դարտակ երթանք, ամոթ ի.
Երթանք, ձիւնեն առնինք,
Ենի երթա, նեչիր անի հո՛ւր խամար.
Միք մարդ իք, ենի տղա:
Եկան ասին.— Մհեր, տո՛ւ միք չլկինք,
1890 Դու դարտակ գնա գենե քի խամար:
— Ձե, իս կը չլկիմ, իմ մոր խամար կը տանիմ, ասաց:
Խինգ քեռիք ձեռ բռնին, ասըն.— Ձիւնեն առնիք.
Թը լա, երթա տուն, ի՞նչ պտի եղի:
Վոր արին նեչիր ձիւնեն առնին.
Նեչիր դրից գիտին, ասաց.
— Ձըմ քտամ իմ նեչիր:
Ձիւ թալին, նեչիր պտի վիրուցեն,
Ենի գինեն, թե պտի լա ու երթա տուն:
Դարձավ քեռու վերեն,
1400 Ձիւ թալից, մեջքեն բռնից,
Անթնլից, զարկից գիտին:
Վոր զարկից գիտին՝ չուրի մեջք թաղվըց գիտին.

Խինգ քեռին ել ենենց զարկից, խինգն ել սպանից:
Չուր նեչիրն առավ, եկավ տուն:

Մերն ասաց.— Տղձ, դու եկար, քո քեռիք հո՞ւր ին:
Ասաց.— Իմ քեռիք կանգնած ի ճամբխու մեջ.

Կը ծծղան, չըն իւս:

Դավիթ համա ենտեղ հիմացավ, տաց.

— Վայ, Աստված քո տունն ավիրի,

1410 Աղիկ շարիյաթ երիւր, Խանդութ.

Չարկիւր, քո աղբրտիք սպանիւր ի:

Դավիթ ելավ, զինքը գնաց.

— Տեսիմ՝ ես ի՞նչ բախս ի, ի՞նչ դավի ի:

Գնաց տիսավ՝ ի՞նչ ի.—

Տիսավ՝ խինգն ել մեռած ի:

39. Դավիթն ապօականւմ և Միհրիճ, Միհրի բարկութեամբ,
հար տնեծօք

Դավիթ դարձավ, եկավ տուն.

Մհեր թորվան կող նըստիր.

Նստած տեղ մեկ սիլա զարկից Մհերին.

Վոր զարկից, իսկի տեղաց չդպավ հիրար, հօ՞ չերավ:

1420 Մհեր ասաց.— Են մեկն՝ դու իմ խերն եր, քի խաթըր.

Մեկն ել Աստըծուն խաթըր ելավ, ես երկուս:

Ասաց՝ ես իրի՞քն...

Դու հընչի՞ ըզի զարկիցիւր, ի՞նչ հախով:

Նստած տեղ ձիւ թալից Դավթի մեջկառ,

Բռնից, վիրիցուց, ասաց.

— Ինչպես քեռիք տեղն ու տեղ չորցուցի,

Քիզի ել կը վիրիցում,

Կը զարկիմ գիտին, վոր չորանաս:

Չզարկից, դրից վար:

1430 Դավիթ ենտե զանդա կապից, շատ վախեցավ մոտեն:

Ենտե Դավիթ բռնից, Մհերին անիծից,

Ասաց.— Անմախ ընըս,

Քու ժառանգն ել դուն չընկը՝

Վոր ընկնը՝ աշխարք կ'ավիրի:

**80. Դավիթը կալում է Զիմա քաղաքների եկե-
մի պառաւով սպանում է Դավթիմ**

Միք դառնանք Ձրնա թագաւորին:
Ուխտը տարի դահա կուշուէն են տեղն ի:
Ձինա թագաւորից թուղթ եկավ Դավթի խամար.
«Ուխտ որ քիզի ժամանակ տվընք,
Ես ելավ ուխտը տարի.

1440 Հընչիք քի խոսքին տեր չըս ըլըն:
Դավթի ասաց.— Խանդուիթ,
Հերդուի իմ արիր, պտի երթամ կռիվ.
Քիչ մը ջուր տաքցուր, լողկնամ:
Ջուր տաքցուց, տարավ,
Գնաց դսլի վերեն, վոր լողկընա:
Դավթին ասաց.— Խանդուիթ, իս կը լողկնամ,
Ինչ էյիր իմ ջանի վերեն կը տեսնիս, չապիս:
Տկլողցավ, նստավ:
Խանդուիթ ջուր լցից ենու քամակ.

1450 Տեսավ՝ մեկ երակ վզից կապուտացիր ի,
Գնցիր, խասիր ի միջաց վերեն.
Ասաց.— Դավթի, եսա ինչ ի,
Քի քամակ կապուտացիր ի:
Ասաց.— Բերանդի կուտրի, չիք քի առի՝ մ'անի:
Ասաց.— Իս կերթամ կռիվ,
Ամա իս պտի մեռնը՝մ, չարա չկա:
Ելավ գնաց կռիվ.

Վոր գնաց կռիվ, չուր կես որին կռիվ կ'եներ,
Կես որին քնչվեր, կու գեր,—
1460 Կարմնջի տակ գիլ կըեր,— ենտեղ կը լողկըներ,
Թարեք կը սաղներ, կը դառնար կռիվ ել ըմ:

Մեկ պառաւ վարավորդ արավ,
Թե ենի կ'երթա կարմնջի տակ, գիլ կը լողկընա:
Պառավ ենտեղ ինչ մահանա արավ.—
Գնաց ենտեղ, չուր լվալու խամար կրակ արավ.
Վոր կրակ արավ, գուիթի խուփ մլից կրակի մեջ,
Ես ժամանակ վոր Դավթի գնաց են գիլ, վոր լողկըներ,
Վոր տկլողցավ, մտավ ջրու մեջ, վոր ըռհաթի,
Պառավ ինչ արըց.—

- 1470 Կո իմացավ ջրոռ մեջ պառկած ի,
Գոյտիկ եղա կրակած խռիւր վիրցուց,
Նշան բըռնից, զարկից Դավթին.
Ջարկից ենու միջաց,
Սրտից տվըց դուն խուփ:
Դավթի մեռավ ենտեղ:
Դավթի վոր մեռավ, ջուղար եկավ՝ «Դավթ սպանը՛ն»:
Դավթի ջանդակ բիրին, թաղը՛ն:

9

Մ Ն Ե Ր

**41. Մինքը չի խաբվում Ձենով Հովանի կնոջից յիվ սրտ
զրպարտությամբ արտաբովում և օճից**

- Մհեր մնաց յեթիմ:
Մեկ ժամանակ Ձենով Հովանի տան մեջ ընցուց:
1480 Կը շախեն, կը պախպանեն:
Մնաց ժամանակ մը:
Ձենով Հովանի կնիկ աչք թալից Մհերին.
Ենկանդար արավ-չարավ, չեղավ. ասաց.
— Ձեզնը, իմ խրոչբոր կնիկն իս, իմ մոր տեղն իս:

Ելավ կնիկ ի՞նչ արավ.—
Տարավ Մհեր, վոր ջուր լցի հոնը վերեն, լողկնա,
Վոր բալթի Մհեր տեսնի, թմահ ընկի:
Գնաց Ձենով Հովանի կնիկ,
Տկլոզցավ.— Ջուր լից, ասաց:
1480 Ենի աչքի բռնից, ջուր լցից վերեն:
— Իմ ու քում թը մնա, Մհեր,
Ասաց Ձենով Հովանի կնիկ:

Հիրկուն վոր Ձենով Հովան եկավ,
Կնիկ ասաց.— Հո՛վան:
Ասաց.— Են ի՞նչ ի:
Ասաց.— Դո՛ւ կ'ասիր՝ իմ աղբոր տղեն ի, խեղճ ի, յեթիմ ի:

Քի կ'ասեմ՝ յեթիմ, վոր յեթիմ ի,
 Ջոնոտվեն ընծի ձեռ կը թալի:
 Ասաց. — Կնիկ, սուտ մ'ասի,
 1500 Դոն չըս ուզի՝ իմ աղբոր տղեն կտուր մը խաց ուտի:

Հըրկուէն վոր ելավ, հալա Մհեր չըր իկեր.
 Դոն շինին վերեն:
 Մհեր ձեռ իտու դոն, շինուկ եր:
 Ասաց. — Դոն բացեք:
 Ասաց. — Կուրիսի, չուէն շանորդի:
 Իս ասի՝ յեթիմ իս, խեղճ իս.
 Գնա, քի տեղ չունիմ եղա տեղ:
 Մհեր լացից, դարձավ հետ, ասաց.
 — Խրոջեր, դոն բոգոն խաբած իս.
 1510 Նգա խոսք ենենց չի. դոն գինաս:

**29. Առաջագոյն Մհերը հոր գերեզմանի վրա. հոր խորհրդով
 փակվում է վաճառ Աղբորու տունը**

Մհեր գնաց, ինչ արավ. —
 Գնաց, ընկավ խոր գերեզմանի վերին,
 Նստեղ շատ լացից, յերգ ասաց.

«Հայր իմ, ընձի Սասնա տնեն դոն ի արած.
 Հայր իմ, ընձի Սասնա տնեն բերար ի արած.
 Հայր իմ, ընձի Սասնա տնեն բեկայ ի արած»:

Դավթի գերեզմանն ձեն կոն գա.
 — Մհեր, քո ձին գիտին չկանգնը.
 Խեծիր քո ձին, գնա վանա Աղբորու քանդ.
 1520 Քո տեղ ենտեղն ի,
 Չուր անծին ծնանի, անմախ մեռանի:

Մհեր ելավ, խեծավ, գնաց.
 Քան բացվավ, գինք քնշվավ նիրս,
 Քան եկավ հիրար, գինք մնաց մեջ:

88. Վերգարտն

- Տարին երկու դիր դռն կը բացվը՝
 Զինք աշխարհ թամաշա կ'անի:
 Մեկ դիր Վարդեվարին կը բացվը՝
 Դավթի տղա Մհեր Համբարձման գշեր դռն կ'ըլնը,
 Քանսուն հավոնը ճամբախ՝ մեկ սահաթու կ'երթա.
 1580 Քանսուն որ բացվը՝, քանսուն որ վեր քանդիրու կ'երթա..
 Ինչ խուղը՝ վրեն ընկնը՝ ձին կը խընդկի,
 Զկերի քելա, հիտ կը դառնա:
 Համբարձման գշեր Մհեր երկու սահաթ. ժամանակ ունը,
 Մեկ սահաթ դռն կ'ըլնը, մեկ հիտ կը դառնա:
- Զիտ սող, մեծ սինու կանդար ի.
 Վեր խուղ վի բունը, աշխարք պտի ավերա:
- Դավթի տղա Մհերին կ'ասըն՝ Դավթ-Մհեր:
- Դավթի ձին խրեշտակ նալըց.
 Դավթ ասաց.— Խորոտ նալը՝
 1540 Ասաց.— Ինչ խորոտ նալըմ,
 Քն ձիուն, քն ումը մեկ եղնը:
- Դավթի ազգ գեվըստաններուց ի:

ԼՆՆԵՅ ՎՈՐՆ

ԿԱԳՈՐԺ
ՄԵԿԱՅԻ
ԲՈՐՈՇԱՍՊԵՐՐՈՅԱՆ

ԳՐԻ ԱՌԱՎ
ՍԱՐԳԻՍ ՀԱՅԿՈՐՆԻ

Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Ա Ն

Գրի առնող Սարգիս Հայկունին ունի հետեվյալ ժանրթույրերը.

Անասի և Մովսես Հադին գյուղացի Թումաս Գեորգյան Սալասի և 55 տարի առաջ Հոխան Յեղկանյանցին, վոր նույն ժամանակ զառամյալ ծերունի՝ յեր: Գառնող Թումաս 60—70 ամյա յե. յուր ասածը ստույգ կը համարե, իսկ ուրիշ հյուղերն նոր հերյուրված ավելորդաբանությունն:

Այս պատուեն առաջին անգամ տպագրված է «Արարատ» ամսագրում, 1909 թ., մայիս—հունիս, հուլիս—ոգոստոս և սեպտեմբեր համաթներում, տպաւաններն գրքով արտատպված է Ստ. Կանայանցի խմբագրությամբ յերկու ուրիշ պատուեների հետ, ամս Ռ Ռ 19 և 24 պատուեները:

Գրի առնող Ս. Հայկունին չի ունեցել այս պատումի համար ընդհանուր վերնագիր: «Զոջանց տուն» վերնագիրը Ստ. Կանայանցինն է:

Տողատումը մեծ մասամբ նոր ենք կտտարել: Ս. Հայկունու տողատած հատվածները վերանայել ենք և տեղ-տեղ փոփոխել:

ԽՄԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԱՎԹԻ ԿՌԻՎԸ ՄԾՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՅ*

1. Մեծ Դավթի վարդիճներ՝ Մելիք յեվ Դավթի

Ս
սըրա Մելք վոր մեռավ,
Կնիկ թուղթ հնդորկեց Դավթը՝ն.
«Ա՛րի, ըծի ան.
Են ինչ Սասուն քոն ձեռն ի.
Մսըրն ել թը մնա քոն ձեռն»:
Դավթ հո՛ր բարեկամքիւր, տերտեր կանչից,
Իբիւր, հո՛ր ժողով իրից, եսաց.
— Մըսրա Մելքի կնըկ համբիւր ի իմ հիւրիւ, իս
տ'երթամ»

Ըսին.— Դավթ, վոր կ'երթաս,

¹⁰ Մենք չընք ասը՝ մ'երթա.

Քոն քեֆն ի, կ'երթաս, գնա.

Մենք չընք ուզի՝ թուղ զՄսըր,

Հո՛ւրիչ թաքավուրի տեղ ել հաշա կ'ուզինք՝ զավթիս:

Եղա Մսըր վոր կու տա քի առանց կռիւ, առանց բան,

Դոն վրե՛ չըս երթա:

Շատիւր կռվով կ'առնին,

Եղա հազըր տեղ ի, շո՛ւտ գնա:

Կնըկ եսաց.— Դոն կ'երթաս, Դավթ:

Եսաց.— Խա, կ'երթամ:

* Գրի առնողն ունի միայն «Մեծ Դավթ» վերնագիրը: Այլ պատումներում «Մեծ Դավթի» փոխանակ Մհեր անունն է հանգիստ դալիս: Խմբ.

- 20 Եսաց.— Են թուրք ի, դռն խայ, վրձ կ'երթաս:
 Եսաց.— Ընձի կանչիր ի, տ'երթամ:
 Եսաց.— Վուր դռն կ'երթաս,
 Քանոսուն տարը՝ դռն իմ վերա խարամ ու պաս ըննըս,
 Դռն իմ կոկվընք քանոսուն տարը՝ տը չգաս:
 Իս խայ իմ, են տանիկ ի,
 Դռն գեն կ'ուզիս, ըձի կը թուղնիս:
 Եսաց.— Մեռնը են մարթ,
 Վոր գոտիկ տե, կռտիկն չառնը:

- Անդռնց Դավիթ կ'ընը, կ'երթա Մսըր:
 80 Վուր կ'երթա Մսըր, կ'առնը՝ Մեղքի կնկան,
 Երկու, իրեք տարը՝ կը մնա կնկան կուշտ:
 Դավթից մեկ տղա կ'ընը Մեղքի կնկան.
 Եղա տղը՝ անուն Մեղք կը դնի:
 Վոր Մեղք կ'ընը,
 Դավիթ ետե շատ դուշուրմիչ կ'ընը հռը վերա.
 Վրնչի, եսաց, իս եկամ, Մեղքի կնկա առամ.
 Վաղվան վուր կը ջռնջանա անռ տղեն,
 Վուր մեծացավ, Սասունն ել կը զավթի,
 Մսըրն ել կը զավթի իմ մեռնելով հետ:

- 40 Դավիթ կ'ընը, հանդռնց կը գա Սասուն:
 Վուր կը գա Սասուն, շատ յալվար կ'ընը կնկան.
 Չարա չընը կնկա խիտ, չը թուղի հռը կուշտ:
 Վուր չարա չընը խիտ, կը ճամբի, տերտեր կը բիրի,
 Կը ճամբի, իշխան մարդիր կը ժողվի, բիրի, կ'ըսը.
 — Իս գնացը՝, Մարա Մեղքի կնկա առը.
 Մեկ տղա մոտեն ըլավ, մկա փուշմիր իմ.
 Ան տղեն ըձի մոտեն ի, կտրըճ ի.
 Մորա Մսըրն ել կը զավթը,
 Սասունն ել կը զավթը:

- 50 Ել իմ ազգ խեղճ կը մնա:
 Մկա իս իկիր իմ, իմ կնիկն պաս երիր ի,
 Չը թուղի՝ երթամ մոտ, ըձի տղա ընը:
 Եղա տերտեր, մեկ քանի խատ իշխան մարդիր՝
 Կ'առնը, կ'երթա կնկան մոտ:
 Կնկան խասկացըցին.

— Դռն քանի՞ տարը պաս երիւր իտ
 Կ'ըսը.— Քանոսուն տարը՝
 Մն տերտեր, են իշխանքտիր բիրըն,
 Քանոսուն տարըն քանոսուն ամիս կայնըցըցըն,
 40 Քան գեն ճոնչ մարդիր ըսըն.
 — Քանոսուն ամիս շնտ ի.
 Բիրեք, քանոսուն որ կայնացըցեք,
 Տերտերն ել կ'ըսը.— Չե, քանոսուն սահաթ ըլնը:

Տերտեր եսաց.— Դավիթ, քի մեկ տղա տ'ըլնը,
 Ամա դռն ել, քոն կնիկն ել աը մեռնըք,
 Տղեն տը մնա հեթըմ:
 Դավիթ եսաց.— Բան չկա, մենք կը մեռնընք,
 Տղեն ճամբխեք Մեղքի կնկան մոտ, ան կը պախի
 Ինը ամիս, ինը որ, ինը սահաթ ինչ թմալ,
 70 Դավթին մե տղա ելալ.
 Վոր տղեն ելալ, խեր ու մեր մեռան,
 Տերտեր կնքից, անուն Դավիթ դրից.
 Եսաց.— Խոր անուն գետըն տը չմնա:

**3. Դավիթը Մարտ Մեղիբի օտեք. Յա կերակրվում է իր
 հայրենական մեղք ու կարագալ***

Դավիթ անտե չկըցան պախին,
 Ճամբխին, գնաց Մեղքի կնկան մոտ:
 Մեղքի կնիկ շատ ուրախցալ եղա տղը վերա:
 Դավթըն ծիծ տվեց, ինչ երաց,
 Դավիթ ենու ծիծ չի ծըծից:
 Դավթը՝ գլուխ կը բիրը՝ սա ծծը վերա,
 80 Մեկեկ տեխ կը փախցնի.
 Կը բիրը մեկեկ ծծը՝ վերա,
 Մեկեկ տեխ կը փախցնի.
 Անոն ծիծ չի ծըծը, չի ծըծը:
 Եղա կնըկ շատ կը լա, կը մնա շիվար.
 Չգըտի՝ ինչ ենի խիտ Դավթըն:

* Գրի առնողն ունի այստեղ «Գլուխ Դավիթ» փրհաչիլը: Ի մը.

Կը կանչը՝ Մեղքը, կ'անսը.

— Ի՞նչ ենքնք ես աղը խիտ.

Վոր սկնա մնա, կը մեռնը՝

— Դու տաճիկ իս, կ'ըսի Մեղքը,

90 Անու խամար քու ծըծ չի ծըծը՝

Անու բիրողն վիրն ի, կ'ըսը՝

Կ'ըսը.— Բաթմանա Բուղեն ի,

Եսաց.— Բաթմանա Բուղեն մեկ ել դարձուր հետ,

Թը հեղին, երթա խոր տուն,

Մագար ենու խոր չկամ մեղը, կարագ,

Չկամ անուշ-անուշ բանիր,

Թը ճամբխին, գա, տղեն պախի, շախի՝

Բաթմանա Բուղեն ի, կ'եղնը, կ'երթա Սասուն.

Դավթը՝ խրոխպել մեղը, կարագ,

100 Ընդրա ուտելիք ի՞նչ ի,

Հըմեն կը տա Բաթմանա Բուղին.

Բաթմանա Բուղեն կը բիրը, դնը կնկան հառեչ.

Մեղքը վուր տեսավ, եսաց.

— Տըսար բան, սկնա աղեկ բան վիր տեխ կա,

Հա տո՛ւ, թուղ ուտի, ճուշանա.

Դորիս եղով զԴավիթն պախեց մեր.

Թե հուրի տղեք տարով ճուշանին,

Են որե կը ճուշանեն.

3. Դավիթը բաճում է Մելիքի հայր. Մելիքի վախը Դավիթից

Մեկ որ Մեղքը կ'աննը ընկիրնիր,

110 Կ'երթա, դաշտը՝ մեջ կը խալան.

Դավիթն ել կ'ըսը ուր մոր.

— Իմ ախպեր կ'երթա, ըձի ել տանը՝ խիտ, ի՞նչ կ'ըլնը.

Տանը՝ խիտ, իս ել կ'երթամ, թամաշա կ'ենիմ.

Մերը կ'ըսը.— Մեղքը, ի՞նչ կ'ըլնը,

Թու ախպորն ել տար խիտ, վոր եսքամ լավա կ'ենի.

— Մերիկ, կ'ըսը, են աղգ չուրակուղ ին.

Չըմ կանա տանը՝ խիտ.

Մեր կ'ըսը.— Ճի՛ժ ի, դաֆալ ի.

- Ենի թնչ գըտի, բեֆահմ ի. տեւր քոն խիտ:
- 120 Մեւըք մոր խաթրին չըլնը՝ դռնս,
Կառնը, կը տանի հոնը մոտ,
Զիշխի տարը ուր մոտ, զատը՝ կը դնը,
Ուրինք կ'երթան, զատը՝ կը խաղան:
Մեւըք վոր ախպեր չտարավ ուր կուշտ,
Եդա Դավիթ կը ուկի,
Թուղնա, կը գծ ուր տուն:
Մեր կ'ըսի.— Դոն վրե՛ եկար, Դավիթ,
Դավիթ կ'ըսի.— Ըձի չտանը՝ հոնը կուշտ,
Դե հեռու, զատը՝ կը դնի:
- 130 Մեւըք հեվարըն կը գծ տուն.
Մերն խիտ կը կուլը, կ'ըսը.
— Դավիթ տաներ, քոն կշտը խիտ նստըցըցեր:
— Մարե, կ'սսի, չըմ ը՛շխընա տանի.
Կը գծ, կ'ըյնա միւր ձեռ-ոտաց մեջ, հոն կը դպնի,
Մեր անուն ել, մեր չարչարանքն ել կը կուրսուկի,
Մեղաց տակ կ'ընկնինք:
Են առավտուն մորը խաթրը՝ խամար եսաց.— Կը տանիմ:
— Մեւըք, կ'ասը մերը, վոր կը տանիս, զատը՝ մի՛ դի.
Տար, քոն կըշտը՝ խիտ դի:
- 140 Մեւըք տարավ են տեխ, վոր կը խաղեն.
— Դե, Դավիթ, կ'ասը, կայնի եդա տեխ, թամաչա երա-
Դավիթ, կ'ըսը, կը տիսնանս եդա հոն, չպտ գիշ բան ի,
Վոր մարդու առնի, մարդու կը սպաննի.
Զըլըմ գան, մտնըս մեջ. ետեխ զատ կանգնի:
— Ախպեր, աղեկ, քոն խուսք տ'ենիմ, կ'ասը Դավիթ:
- Ասունք ընկիրնիրուվ կ'ենին խաղալ:
Ապա ասունք սուվըրկ ին, հա խաղցած ին.
Կը խաղան, մեկ մեկին ֆուս չտա:
Դոր կը գծ Մեւըքին.
- 150 Մեւըք դոնը հոն կ'առնը, կը զանի:
Դավիթ կ'ըրըշկա, կ'երթա, հոն՝ դիմաց կը կանգնը:
Մեւըք հոնը ընկիրնիրուն կ'ասը.
— Դավիթ խանեք դռն, հոն չդըպնը, սպանը:
Ընկիրնիր կը գան, կը բռնին Դավիթին.

- Ինչըդ կ'անին, չկըռնան խանին դռնս:
 Մեկը կ'ըսը.— Դէն գացեք,
 Վոր իս իմ հիւ տը զանիմ:
 Իս իմ մոր ասիմ՝ իս Դավիթ չըմ տանը,
 Իս գըտիմ Դավթա խասիյաթ:
- 160 Դադար կացեք, Թո հիւ զանի, սպանի.
 Հիփ եղեր ի, Դավիթ իմ գլիխ տը ցավցըցի:
 Վոր սկուն ի, համա աղեկ են ի,
 Մկա զանիմ, մեռցուցիմ, իս մոտեն ազատվիմ:
 Վոր են ճուշացավ, շատ բան տ'ենի իմ գլիխ:
- Ընկիրնիր զուրինք կը տան դեն:
 Մեկը գոն հիւ կը զարկը՝
 Դավիթ ձեռ կը տա, հիւ կը բռնի, կը թալի.
 Վոր կը թալի, յոթ մարդ անունց մոտեն
 Կը սպանը, կ'ըլը, կը գո տուն:
- 170 Եղտեղ անունց քեֆ շատ կը կուտուը.
 Ընկիրնիր կ'ասըն.— Մեկը՝ մինք եկանք քեֆ ենելով,
 Դռն գըտիր՝ քոն ախպեր Դավիթ վոր ծռւո եր,
 Վրե բիրիր, վոր յոթ մարդ սպաննեբր:
 Մինք են սպանուկ ինչը առնընք, տանընք քաղքը մեջ.
 Քաղք մի տ'ասըն.— Տենն գնացըք
 Քեֆ անիլուն, չե մարդ սպանիլուն.
 Վա՛յ Մեկը, վա՛յ Մեկը,
 Եղա դռն ինչ խանիր մեր գլիխ:
 Մեկը եսաց.— Դավիթ իմ գլիխ խանից.
- 180 Ձե՛ վոր ըծի գլիխ Դավիթ իմ նամուսին դպավ.
 Դռն գացեք, իս երթամ տուն, իս գ'Դավիթ կը սպանիմ:
 Կ'ըլնըն, ֆանդակնիր կ'առնին, լնիլ կը գան տուն:

**Ա. Մեկիք մեր քով աւթօցեբի խափի լսելով Դավթի
 չի սպանում**

Մեկը կը գո ուր տուն.
 Կը տըսնա՝ Դավիթ քնիր ի.
 Թուրն քեչից, վոր Դավթըն աը զանեբ,
 Մեր կայնավ հառաջ, եսաց.
 — Մեկը՝ եղ ինչ տ'ենիս:

Եսաց.— Տը սպանիմ:

Եսաց.— Վրե՛ տը սպանիս:

190 Մեղք մոր վրա բարկացավ.

— Եղան, եսաց, ինչ արավ,

Դու երբ, իմ գլխի խանիր:

Բի ասիմ՝ Դավիթ չըմ տանը.

Իս տարը՝, եղա բանիր խանից իմ գլխի:

Իս ամոթու եղա քաղքը մեջ

Ձըմ կանա գլխի խանի դուս.

ՁԴավիթ տը սպանիմ:

Եսաց.— Մեղք, իմ ծծը՝ կաթ քու վերա խարամ ըլնը՝,

Վոր դու Դավթին զանիս.

200 Դավիթ տղայ ի. տղեն շատ բան կը բռնի.

Ախր, խելք չկա. վոր խելք չկա, անխելք բան կը բռնը,

Իս չըմ թուրկի, որ դու Դավթին սպանիս:

Վոր կ'ասը, Մեղքն ել մոր ըռըկուն,

Սկուռն կը բարկանա, կ'ըլնը դուս.

Կը ճամբիւր քաղքը մեջ,

Մեկ քանի խելքուվ մարթ կը բիրի, կ'ըսի.

— Դուք իմ դիվան, իմ մորն ինիք.

Տըսնանք՝ դու ինչ կ'ըսըք:

Անունքն ել խիլքով ին.

210 Եսաց.— Մեղք, ես որ քու մերն ի,

Հալբաթ քու մոր խիլք քան քուն աղեկ ի.

Բու մերն ի, դու անու տղեն իս.

Բու մեր ինչ կ'ըսը, դու անու խուսք տ'ենիս.

Են ինչ տղեն, վոր խոր-մոր չըսը, կ'ասըն, Թե ծուռ ի.

Ել են տղըն սիյանաթ չըլնը:

Մեղք ենտե մտածից, եսաց.— Մի խուսք տ'ենիմ:

Ըլավ եկավ տուն, եսաց.

— Մերս, ես տվըմ քի խաթըր:

Մերն ել շատ ուրախացավ, եսաց.— Մեղք,

220 Վոր դու իմ խուսք կ'ենիս, իս շատ կ'ուրախանամ.

Ապա վոր չանիս, զքիզի տղա չըմ ճանչնա:

Ե. Դավիթի վարսագրութեանը բնութեան ինքն
յով նրանց սպանելը

Մերը Դավիթն քան Մելքը շատ կ'ուզի,
Համա լաճուն բավարած չենը, կ'ըսի.
— Իմ լաճ սարթ ի. իս վախենամ' Դավթին սպանի:
Կ'ըլնը, կ'երթա խոր տուն, կ'ըսը.
— Ախպերնիր, դու գիտե՞ք՝ ընչի խամար իմ իկիր.—
Մելքի մոր յոթ ախպեր ունենը.—
Մելքը Դավթը՝ մոտեն ըռըկիր ի.
Իս կ'ուզիմ' դու ամեն որ
380 Դավիթ տանիք սար, ծի խիտ ավ ենը՝

Մեկեկ ուր քեռիքն կը գան,
ՋԴավիթ կը վերցըն, կը տանըն սար:
Երկու շարած կ'երթան, նեջիր կ'ենին,
Հեվարին կը գան տուն:
Մեկ ուր մերն կ'ասը Դավթըն.
— Դավթ, դո՞ւ ել նեջիր կ'ենըս:
Ծագ.— Խն, մանրե, վերու ոխշարքիր իս կը սպանիմ.
Իս կ'առնիմ, բիրիմ չուր քաղքը՝ կուշտ.
Կը տամ, քեռիքն կը տանըն:
340 Կ'ըսը.— Դավթ, դու վաղ մի տա, բի մի խամար:
Դավթ կ'ըսի.— Աղեկ, վաղը իս կը բիրիմ:
Խըլուսուն քեռիքն եկան, ասըն.
— Դավթ, կայնը՝ երթանք:
Գնացին սար. Դավթն եր, կան եկավ,
Մեկ ջուջ, ահագին վերու ոխշար սպանիցի:
Քեռիք տեսան, շաշ մնացըն.
Տվըն Դավթին քամակ, շլկեց, եկավ.
Ուրինքն ել կ'ընցնին հառեջ, հն կը գան.
Եկան չուր քաղքը՝ քամակ.

350 Քեռիք ըսին.— Դավթ,
Դի գետըն, դու գնա, մինք կ'առնընք, կ'երթանք:
Դավթ կ'ըսի.— Խարիր ծի պես ըլնը՝,
Ջըմ քտա եղա վերու ոխշար:
Քեռին եսաց.— Դավթ, վրե՞ չըս քտա:
Ծագ.— Սկնե մ' ուր իս կը բիրեր,
Իս կը տեր, դու կը տանեք.

- Նդա մեկն չըմ իտա, ըձի խամար կը տանիմ:
 Նս մեկ քեռին կ'ըսի.
 — Կ'ասըն՝ Դավթի մեկ երակ ծուռ ի,
 260 Մինք չընք ավատա, մկա բալլու երաց:
 Դավթա խուսք մեկ ի, վոր եսաց՝ խն—խա, վոր եսաց՝ չե—չե.
 Կանեք, վոր Դավթա մոտեն զոռով չառնենք, Դավթ չիտա:
 Յոթ ախպեր խոսքիւր կ'ենըն մեկ,
 Երկուս զԴավթ կը բռնին,
 Խինզն վիրու ոխչար տ'առնըն:
 Դավթ ըրչկաց՝ զոռով կը տանին,
 Նսաց.— Նդա ինչ տ'անեք:
 — Ինչ տ'անինք. դու չըս իտա,
 Զոռով տը խշինք, տանինք:
 270 Եկան զվիրու ոխչարը՝ ջանդակ վիրցին,
 Դավթն ել բռնին:
 Դավթն ել ձեռ զարկից, զքեռն վիրուց,
 Նդենց զանից գետըն՝, գնաց խուղը մեջ:
 Զյոթն ել մեկ-մեկ վիրուց, զանից գետըն:
 Ել չըրչկաց կուշտ ու բուլուր,
 Վիրուց վիրու ոխչար,
 Դրեց թիվու վերա, եկավ տուն:
 Մերն եսաց.— Դավթ, քոն քեռիքն ել տարըն:
 — Զե, եսաց, եղայ ի, իս բիրը:
 280 Նսաց.— Գոն քեռիք խիտ քի չկուլմն, ձեն չուլըն:
 — Ապա, մարե, եսաց,
 Միտք ունեն ձընե փախցուցեն,
 Իսն ել ըռկամ, իմ քեռիքն մեկ-մեկ յան թալիմ,
 Վիրու ոխչար առամ, եկամ:
 Մերն ըլավ գինաց Մեղքի մոտ, եսաց.
 — Մեղք, դու Դավթն չըր խնջըր, արը՝, տե՛ս՝
 Դավթ ինչ վիրու ոխչար ի բիրի:
 Մեղք ելավ եկավ, տըսավ մե ջուջ վիրու ոխչար:
 Նսաց.— Դավթ, դու եկար,
 290 Ապա քեռիք դուր գինացըն:
 — Մեղք, եսաց Դավթ,
 Եկանք քնդը՝ քնմակ,
 Իմ քեռիք իմ մոտեն կը խլին վիրու ոխչար.

Իս իմ քեռիք չպրտիմ դեն,
 Վիրու ոխչար առամ, եկամ.
 Իմ քեռիք մնացըն ենտե ծըծղալով՝ իս եկամ:
 Մեկքի սրտըն առավ.
 — Մարե, եսաց, քու ախպերքիր սպանիր ի:
 Մեր չավատաց, համա Մեկք հելավ վազից, գինաց-
 300 Գինաց, տըսավ՝ քեռիք ինչպես զարկի խուղը՝ մեջ,
 Չուր մեջք գինացիր ի խուղը մեջ,
 Մնացիր ի բերանքտիր բաց.
 Ենու առամքիր սըվտակ կը տան:
 Մեկք վոր խասավ, տըսավ՝ քեռիք չուրցած ի,
 Հելավ հընդունց, դարձավ, եկավ տուն, եսաց.
 — Մարե, Աստված քու տուն ավիրա,
 Քու ախպերքիր սպանիր ի:
 Խարար տվըց, գինացըն, քեռիք բիրըն, խուրըն:

6. Մեկիք փարձում և Դավիթ կռակով յնվ վազեով

Մեկք եկավ տուն, տեսավ Դավիթ քնիր ի.
 310 Թուր քնչըց, վոր գԴավիթ տը սպաներ:
 Բա մեր շատ կ'ուղեր Դավթըն, չըր թճւղնը:
 Եդտե Մեկք ու մեր շատ կռիվ երըն Դավթը վեքա:
 Մեր եսաց.— Դավիթ ճիժ ի, խիք չխաննի.
 Ապա վոր ենու խիք խասներ, գիմ ախպերքիր կը սպաննէր.
 Իմ ախպերքիր սպանից, քի ինչ:
 Եսաց.— Դավիթ շատ թարս ի.
 Սպանիմ, իմ յախեն պրծնի ձեռնեն:
 — Մեկք, եսաց մեր, Դավիթ վոր ճոճացավ խիքով կ'ընը:
 Մեկք եսաց.— Տղեն ջարբիմ.
 320 Հիմա անու ճոճութեն, պզտըկութեն բայլու կ'ենը:

Գինաց, մեյ լանկանի ոսկի լցեց,
 Մեյ լանկանի կրակ լցեց,
 Առից, իբի, դըրց Դավթը՝ դեմը:
 ԶԴավիթ քնուց վի խանից:
 Դավիթ ըբավ նստավ.
 Ըրչկաց, տըսավ՝ մեկ լանկանի կրակ,
 Մեկ լանկանի ոսկի անու հառաջ դրած ի.

Մերն ել կշտը խիտ նստած ի:
 Մեկը ել մեկ քանը մարդով նստած ըն:
 880 Դավիթ ըրչկից, ձեռ պարզաց, ոսկին տը վերցեր,
 Խրիշտակնիր ձեռաց զանըն,
 Մտուցըն ի կրակը՝ մեջ.
 Կրակ մատից կպավ.
 Ձեռն շուշուտ կրակով մտուց բերան,
 Կրակ խիտ գինաց, լիզուն իրիցավ:
 Վոր իրիցավ, մեր հսաց.— Մեկը,
 Տեսա՞ր, վոր քի կ'ասըմ' ճիժ ի, դռն կ'ըսիր՝ չէ.
 Տղը՝ լիզուն ել իրիցավ:

7. Մեկի՞ք պատվիրում ե պատմել Դավիթի. սա հազարում ե
 դեպքերից յնվ միտսից վերագառնում եմ Սառուհ

Դավթը՝ ախն Մեկըքի սրտը՝ մեջն ի.
 840 Մեկըք շատ կը վախենա մոտեն.
 «Վոր են պզտիկ չսպանեմ,
 Ջուջանա, ըձի զոռ տ'անի.
 Մեկ որ եղա ոյին հիմ գլխի տը խանի»:
 Ըլավ Մեկըք, միտք երաց,
 Վոր Դավթըն մեկ ճամբախ մ' գընտընի,
 Մորեն գոգտուկ տանը՝ սպանի:
 Եղա Բաթմանա Բռնդեն կը տխնա, կ'ըսի.
 — Ինչպե՞ս անինք, զԴավիթ սպանինք:
 Մեկ գիվ ել Բաթմանա Բռնդը՝ ընկիրն եր.
 850 Ետու Ֆրենկը Դիվ կ'ասըն, Ֆրենկիստանա եկիր ի.
 — Մինք կանանք սպանինք, հապա քռն մեր չի թուղնը:
 Մեկըք եկավ մոր մոտ.
 — Դավիթ վոր մնա եսա տան մեջ, զԴավիթ կը սպանիմ.
 Պետք ի՞ ընձի մոտեն զատանա. դռը կը տանըս, տա՛ր.
 Դավիթ եստե տի չմնա:
 Մեր Դավթըն շատ կը սիրի.
 Լացից, Մեկըքի աղաչանք ընկնվ, հսաց.
 — Դավիթ թը մնա իմ կշտը խիտ:
 — Իս, եսաց, հերդում իմ կերի՛
 860 Դավիթ մնաց եսա տեղ, տը սպանիմ:
 Մերն ել եսաց.— Դավիթ եսա տեղ չըմ թռչի:

Կը հորոդկեմ, կ'երթա խոր քաղաք:
 Կը կանչի Բաթմանա Բուդեն,
 Եղա Ֆրենկիստանա Դիվ,
 Կ'առնի, կը բերի, կը խնդրի,
 Վոր.— Դավիթ տանեք Սասուն, դառնեք, գեք:
 Դիվ իրի, Մեղքին հասց.

— Դու ասիր՝ տը սպանընք.

Քու մեր կ'ըսի՝ Դավիթ տար Սասուն, դարձի, երի:
 370 Մեղք հասց.— Եղա շատ աղեկ ըլավ, Դիվ.
 Վոր սկուն ի, դու, Բաթմանա Բուդեն զԴավիթ կը տանեք,
 Բաթմանա կարմընջի վերա հեր դին կը բռնեք,
 Ենու վիզ կը կտոնեք, կը թալքը ջրը մեջ.
 Մեկ բուլթուլ Դավթա արընից ըձը խամար կը բերեք,
 Վոր իս խմիմ, իմ սըլտ խովանա:
 Մեղք եկավ տուն, ենոնք ել թեղարք կը տեսնըն:

Դավիթ, Բաթմանա Բուդեն, Ֆրանկիստանա Դիվ
 Կը դնեն ճամբխու, կ'երթան:

Կը գան վար Բաթմանա կարմընջին:

380 Եղա Դիվ, Բաթմանա Բուդեն

Դավթը՝ ումուդով եղա տեղ կանգնան:

Դավիթ ըրչկից, տըսավ երկուսը վար կարմընջին:

Դավիթ եկավ, խասավ մոտ, հասց.

— Վրե հտե կայսիր եք:

Եղա Դիվ հասց.— Մեղք մի ասից՝

Դավիթ աղեկ կարմունջ ընցըցեք,

Վոր չի վախենա, չընկնը ջուր:

Դավիթ վոր գինաց, մեկ դա կանգնավ, մեկ դա կանգնավ:

— Ե՛, Դավիթ, արի, ընցի.

390 Մինք քե բռնինք, չվախենաա:

Դավիթ կը գա, վոր տ'ընցնի, զԴավիթ կը բռնին:

Խնչ կ'անին, չըն կանա դնըն գետըն:

Դավիթն ել ձեռ ըմ կը թալի Ֆրանկա Դիվի փուլպատ,

Մեկել կը թըլի Բաթմանա Բուդի փուլպատ,

Վիրուց, դրից կարմընջի վերա:

Որ սկոն երաց, ես երկու փահլեվան,—

Ձե վոր ձեռ թլից փուլպատ, սկուն գալիմ ի,

Քիչ մնաց՝ մեռնըն, ենքան գոռ տվից.—

- Դավիթ, ասըն, քո բախտն ինք,
 400 Դո՛ւ գմի թուղ, վոր մինք ըլլինք, դողրու խաբար տանք:
 Դավիթ ձեռ եղոնց մոտեն կը վիրցի:
 Ենոնք ել կ'ըլլն, կը նստըն:
 Սահաթ մ' ենոնց խիլք չգա՝ ենոնց գլխի,
 Ենքան որ զոռ արավ ենոնց:
 Դավիթ եսաց.— Դե, ասեք, ե:
 Նուր քիչ նափաս եկավ ենոնց, բեյն առըն.
 — Մինք քո խոր խին ծառեն ինք.
 Մինք զքի տարընք Մելլքի մոր մոտ.
 Եսքամ ժամանակ մինք Մելլքին ծառայութուն կ'ենընք,
 410 Մկա վոր դո՛ւ սկնա զախմ իս, մինք չը՛նք գլտի:
 Եղա Մելլք մի եսաց,
 Թի՛ Տարեք, կարմնջը՛ վերա վըզ կառեք:
 Ենու երունեն մի բուլթո՛ւլ լիք երեք,
 Բիրեք, իս խմիմ, վոր իմ սըլտ խոփա:
 Ապա դո՛ւ վոր եղենց կտրըճ իս,
 Եղենց զախմ իս, մինք չը՛նք խնդանա.
 Մինք՝ ել Մելլքի ծառայութուն չընք ե՛նի,
 Գո՛ւ խոր խաթրը՛ խամար քի ենընք:
 Դավիթ եսաց,— Վոր սկուն ի, կայնի, երթանք:
 420 Անոնք կայնան, իրարու խիտ եկան ի Սասուն.
 Վոր եկան Սասուն, Դավթը խորոխպերն ին՝ Հովան, Վերտո,
 Շատ խնդացըն, փառք տվըն Աստուծուն,
 Վոր.— Մի՛ տղեն նկնա կտրըճ, սկնա խորոտ ի.
 Չո՛ւր հետոր կուրսըվիր եր.
 Հետոր փառք տանք Աստուծուն,
 Վոր մի կորուստ գնտանք:
 Շատ եղա Դավթը՛ վերա ուրախացան:

**Գ. Դավթի մտնկտկտն չարությունը. Բաղաճաքիցի
 դժգոհությունը**

- Մեկ չաբաթ Դավիթ քաղքը՛ մեջ ճժիրու խիտ հե կը խաղա:
 Մեկ որ՝ սկնա բառտը՛ ծառ մ' ենաե կըեր,
 430 Դավիթ ձեռ թըլից եղա ծառըն.

Եղա ճժիրն ել թամաշա կ'անըն:

Ջեղա ծառ զոռըց, կոռից, ծերը խառուց գետըն:

Ջծառը՝ ծեր դայիմ բռնից, եսաց.

— Տղենիր, սկնա խաղ կ'ենըն:

Եղա տղենիր եկան, թափան Դավթա ձեռաց վերա,

Մառը՝ ծեր տքիր գետըն:

Եղա տղենիր, վոր մե-մեկ ճուղ կը բռնըն,

Կ'ըլլեն ծառը՝ վերա, կ'ըլին, ընտե կը խնդանան:

Դավթ եսաց.— Տղենիր, եջեք տակ:

440 Դավթը ձեն չըն լըսի:

Դավթ մեկ ել կ'աղաչի.— Եջեք տակ ադռնց:

Կ'ասըն.— Ըստե մի քեֆ կ'անընք, վրե կ'իջնենք տակ:

Չըն գիտի՝ Դավթը ձեռ կը ցավը, վոր չըն եջնի տակ,

Դավթ կ'ըռըկի, գծառ բաց կը թուղնը.

Եղա տղենիր ամեն մեկ կ'երթա,

Մեկ յանեն կ'ընկը գետըն:

Վոր կ'ըյնըն գետըն, ամենն ել կը մեռնըն:

Ձեն կ'երթա քաղքը մեջ, խաբար կը տան.

— Շոտ խասեք, ծի տղեք հըմեն մեռան:

450 Հըմեն մարդ ուր տնեն ըլավ վաղից, եսաց.

— Շոտ խասնիմ իմ տղը հավարին.

Ծառ թնչ բան ի, վոր եկավ:

Կ'երթան, համա չըն հավատա:

Եկան, խասան տղենիրաց, տըսան՝.

Մարդիր հըմեն թափած ի եղա տեղ:

Հառաջ շոտ վոր գինացիր ի,

Եղա տղեկներու ջանդկնիր հըմեն ժողված ի.

Ամեն խեր ուր տղը՝ վերա նստիր ի, լաց կ'ըլնը:

Կանչըն, մեկ տղա բիրըն, խարցումս երըն.

460 — Տղա, դռն խաղատեղն իր: Եսաց.— Խա:

— Մի տղեկնիր վոր սպանից:

Եսաց.— Դավթ սպանից:

— Վրե, մի* դուշման եր Դավթ:

Եսաց.— Չե. եղա ծառ կը տխնեք:

— Խա, կը տըսնանք, ասըն:

* Մի — մեր: Խաբ.

- Եղա ծառ կոռըց, իբի գետըն.
 Հըմենն ըլան վերա.
 Ուրինց խամա կը խաղեն.
 Մինք ել տաս-քսան տղա գետըն կը խաղենք.
- 470 Դավիթ հասց՝ Եջեք տակ,
 Ձեջան տակ, ականջ չերըն.
 Դավիթ գծառ բաց իթուղ,
 Տղենիր բանձըրցան, դըպան գետըն:
 Գնացընք մեջ, ձեռ վոր տվընք,— մեռիր են.
 Մինք ել եկանք քաղաք, ծի խաբար տվընք:
 Մեկ-մեկ ուր տղեն վիրուց, լալով իբի տուն:
 Վիւր ախպեր կըեր, վիւր քոնր կըեր, վիւր խեր կըեր,
 Եկան, եղա տղենիրու վերա լացըն, շատ լացըն:
 Իտիվուն ճամբխին, տերտեր բիրըն,
- 480 Պատարագ երըն, տարըն, խուրըն:
 Հըմեն ժողնվան, հիրուր ասըն.
 — Մինք տ'երթանք, Դավթըն տը սպանինք:
 Դավիթ վրե՛ մի տղենիր սպանից:
 Ըլան եկին, կանչըն Ձենով Հովան, ըսըն.
 — Դավիթ դուր ի, կանչը՛, գա՛:
 Եսաց.— Վրե՛ կանչիմ Դավիթ:
 Ըսըն.— Մաքար Դավիթ մի տղենիրու դուշման եր,
 Եսքամ տղա սպանից:
 Հովան ենտե կը վախենա, կ'երթա Դավթը մոտ.
- 490 — Աստված քո տուն ավըրի, Դավիթ,
 Աստված քո տուն ավըրի, Դավիթ,
 Դու եդ տղենիր վրե՛ սպանիր:
 Եսաց.— Ջայնամ, ըձը չլսան, խո չըմ գարկիր ի:
 Եսաց.— Քաղը՛ մարդիր եկած,
 Դուռ բռնած ի. ելի, ջուռք տու:
 Դավիթ կ'ընը, կը գա դուռ, կը տխնա՛:
 Եսքամ մարդ լցված ի դռան վերա:
 Շատիր կան, Դավիթ չի տեսած.
 Եսունք ել եկած ին՝ զԴավիթ տխնան, թամաշա ենին.
- 500 Շատիր կան, վոր Դավթըն գարկիւն հապով եկած ին:
 Վոր Դավիթ կ'ընը դուռ, եսքան մարդ՝ վոր Դավիթ
 կը ախնան,

Հախուռ կը դողան, հիրարո՞ւ գողտուկ կը զրուցըն.

— Դավթը՛ն ձեռ մի՛ք տեք, վոր ագախի՝ մի՞ ել կը սպանի:
Կը դառնան, հըմեն մեկ հո՞ւր տուն կ'երթա:

Թ. Դավիթը գառնաւորած. Հովանի հաց բերելը

Են մեկեւ որ կը կանչին Հովանըն, կ'ըսըն.

— Հովան, դո՞ւ գրտիս, վրե մի՛ք գլխի կանչիր ինք.

Մինք հերեկ եկինք, տիսանք Դավիթ, վախեցանք.

Դավթըն մեկ սանիյաթը՝ դիր:

Եղան վոր սանիյաթը՝ չդնիս,

510 Քաղքը մեջ շատ ավիրութիւն տ'երին:

Հովան կ'ըսը. — Իս ի՞նչ ենիմ.

Վոր դո՞ւ կ'ուզիք ենինք գաննարած:

Ենունք ել կ'ըսըն. — Ենինք գաննարած, չմնա քաղաք:

Հովան կը գա տուն, կ'ըսը.

— Դավիթ, ըս տարը մի խաց պակաս ի,

Կը գա՞ս, ըլնըս գաննարած.

Մե քանի սոմար խաց կ'առնինք:

Վոր ձմեռ անութը՝ չի մնանք:

Դավիթ կ'ըսը. — Վոր իմ հախ եսա գլխեն տան,

520 Ընք չի խափին, գաննիր կը տանիմ:

Հովան ի, կ'ըլնը, կ'երթա քաղքը՝ մարդիրու մոտ, կ'ըսը:

Եղա մարդիր կ'ըսըն. — Հովան,

Միք եսա գլխեն ենու հախ թամամ կը տանք,

Թո՛ւ չմնա քաղքընիր:

Կ'ըսը. — Խըլո՞ւսո՞ւն ծի գաննիր բիրեք դարգախի դո՞ւ.

ՉԴավիթ կը ճամբխիմ, թը հըմեն ժողվըրտի, տանը՝

Չուր հեզարըն՝ հըմեն մարդ կը գեք,

Մի գաննիր ջուկեք, կը տանիք.

Եկավ տուն, Դավիթ եսաց. — Խըխպեր,

530 Ձի խամա մեկ պողպատե սուլ բի,

Մեկ պողպատե կոռ բի:

Հովան գինաց, առըց, բիրից:

Խըլո՞ւսո՞ւն հըմեն մարդ ուրընց գաննիր

Առըն, բիրըն՝ դարգախի դո՞ւ:

* Մի — մեզ. Ե մի.

- Դավիթ զգանքներ ժողովրդից՝ տը տանը սարս
Մարդիր վոր տիսան զԴավիթ, ըսըն.
— Հոգիան, վորա, Դավիթ տը սպանի զգանքներ,
Հոգիան եսաց.— Դավիթ,
Մինք դրկից ինք, գանքներ չսպանիս.
540 Սըլամաթ տան, սըլամաթ բի հեվարըն,
— Նրոխպեր, կ'ըսը Դավիթ, մագան իս ծառ իմ.
Չգանքներ իս շատ խորոտ կը պախիմ:
Դավիթ գանքներ կ'առնը, կը տանը.
Կը տանը, բանձը սար մը կա, ետե:
Եդա սարն ել շատ ջանավար կա.
Մարդ չի կ'ըշխընա եդա սարը մալ տանը,
Վոր ետքամ ջանավար կա:
Դավիթ զգանքներ կը տանը, խանը են սարը:
Դանքներ կ'երեծան. Դավիթն ել ինչ կ'ենը.—
550 Կան կը գան, վորա առջ ըռաստ կը գան,
Տփիլիվ, տփիլիվ կը բերի, գանքներու մեջ.
Գեւ ըռաստ կը գան, կը բերի, մտուցի գանքներու մեջ.
Աղվիս կը տիսնա, բերի, մտուցի գանքներու մեջ.
Լպըստրակ կը տիսնա, կը բերի, մտուցի գանքներու մեջ.
Շատ կը ժողովրդի ջանավարքտիր,
Կը բերի, կը լընը մեջ, կան կը գան:
Ետե հախուն չըն կ'ըշխընա մեկ մեկը՝ կանը:

Կես ուրի հոգիան խաց կը տանը,
Կ'երթա սարը, կը մոտխասնա,
560 Կը տիսնա՝ գանքներ ինչքամ շատ ին.
Կ'երթա, կը մոտանա, կը տիսնա՝
Առջիր, գելիր գանքներու մեջն ին.
Կը վախենա, կանչը.— Դավիթ, Դավիթ, երի, քո խաց տան:
Դավիթ կը գան, կ'առնը խաց ու կ'ըսը.
— Նրոխպեր, եդա բալ ուլիր ըձը շատ կը չարչարըն.
Դոն կը կամիսնա, իս ետա ուլըն՝ զարկիմ:
Հոգիան եսաց.— Քե խրաման տըվը՝, գարկ:
Դավիթ զխաց առըց, գինաց:
Եդա լպըստրակ գանքներուց ընկան դոն, փախավ:
570 Դավիթ կոռ սկնա անթիւկից,
Դավիթ լպըստրակուն, խագար փարչա երաց:

**10. Հովանի մախազգուօտայուսը յեղ Դավթի կամչը՝
գառնները բազմացնելու մասին**

Հովան ի, կը գծ քաղաք,
եղա մարդերուն կը թամբի.

— Դռնիւր շինեք.

Դավթ շատ ջանավարքեր լցիր ի գանձերու մեջ,
Գանձերաց խիտ կը բիրի քաղաք.

Դու չերթեք գանձերու հառեջ.

Դավթ տըռուկի, գծ տուն.

Վոր կը գծ տուն, խարամ կ'երթա, խալալ կը մնա.

380 Սրայով ծի գանձիւր տարեք:

Հովարեն Դավթ եղա գանձիւր

կը բիրի դարգախի դուռ, ենտեղ կը բռնա.

«Եկեք, ծի գանձիւր տարեք.

Վիր քսան եր, քանտուն երիր իմ.

Վիր հստուն եր, խարիր երիր իմ.

Վիր խարիր եր, երիր իմ երկու խարիր.

Ծի գանձիւր եսքամ շատացրցիր իմ,

Վրե դուք չըք իգծ, ծի գանձիւր տանը՝:

Մարդ չի կ'ըջիւնա, գծ դուռ:

390 Հովան կ'ըջնը տանը՝ս, կանչը՝.

— Դավթ, Դավթ, դու թող, երբ. թող, երբ:

Դավթ կ'ըռուկի, կը գծ տուն.

Վոր կը գծ տուն, խարամ կ'երթա, խալալ կը մնա:

Հըմեն մարդ կ'երթա, դուր գանձիւր կը տանը:

11. Վարդգուսյան. Պառավը յեղ վարդաեղ

Հովան կը տիսնա՝ Դավթը սողիւր ցելովիւր ի,

Մտուցիր ի կող, բիրիկ կը գծ:

Հովան կ'ըջնը կ'երթա, քաղաք՝ մարդիւր կը ժողվի.

— Խա չըմ կերի որեն մե-մեկ սող տա Դավթըն,

Են ել պողպալտե սող:

400 Եղա սանիյաթ բա մ՝ չի:

Ամիր Հասան (XIII դ.)

- Հոնրը սանիյաթ դնինք,
Մարդուն մեկ կ'ըսը.
— Մեկ նիտ-անիդ շընի, տու Դավթըն,
Թըղ երթա դաշտիր, ճնճոնդ սպանի.
Ճնճոնդ չար կ'ըլնը, շատ կը թռնը,
Դավիթ խիտ շատ կը չարչարվը՝ չոնը հեվարըն,
Կը գա տուն, կը քընի դինջ,
Հովան եկավ, մեկ նիտ-անիդ շընից, տվից Դավթըն,
— Դավիթ, եսաց, ըս տարը
- 410 Մի՞ կավումեն, մի միսը պակաս ի,
Եղա նիտ-անեղ քի խամա բիրիմ,
Վոր դու երթաս դաշտիր,
Ճնճոնդ սպանիս, բիրիս,
Հըրարուն խիտ կ'ուտինք,
Դավիթ կ'ըլնը, նիտ-անիդ կ'առնը, կ'երթա դաշտ,
Ճնճըղտիրուն կը զանի, ճնճըղտիր կը փախնին,
Կը մտնըն մեկ կուրկը՝ արտը՝ մեջ,
Կուրիկն ի, շատ ուռի, բանձրացիր ի,
Մարդ չկերի մեջ մտնի
- 420 Դավիթ տըսավ՝ ճնճըղտիր
Հըմեն լցվան մանչ կուրկը՝ արտը,
Ջինքն ել գինաց, մտավ կուրկը՝ արտը մեջ,
Պառավ ըլավ գինաց, տըսավ,
Վոր Դավիթ ընկի կուրկը՝ արտը մեջ.
Եսաց.— Դավիթ, կրնդ քի տանը.
Վրե՞ դու ընկիր ըս իմ կուրկը՝ արտը մեջ,
Եսաց.— Պառավ, ճնճուղ կը սպանիմ:
Եսաց.— Ախ, կրնդ քի տանը. կրնդ քի տանը:
Եսաց.— Պառավ, վրե՞ կրնդ տանը. իս թնչ իմ երի
- 430 Եսաց.— Եղա տաանըխինդ տարը՝ կա,
Եղա Միվ սարը՝ բուլնը բադան ի քանիր.
Ենքամ ջանավար, վիրու ուխչարներ,
Ուր վիրուց գինք կը թալի են բադնը մեջ,
Ել չի կերի դուս ըլնը:
Դավիթ, կը գա, ճնճուղ կը սպանըս.
Ճնճըղուն մեջ ինչքան միս կա.

* Մի — մեր. ն մբ.

- Գինա Սիվ սմբը, մեկ տաս խատ վիրու ուխչար բի,
 Երա կավրմա, հա կի, հա կի, իսկի չի խլսի:
 — Պառնով, կըսը Դավիթ, Սիվ սար վճի տեղն ի:
 640 — Գինա, Հովանըն եսա, կը տանը՝ քի, նշանց կը տա:
 Դավիթ կը գա տուն, կ'ըսը.
 — Խրոխպեր, լուսուն խիտ քի տ'երթանք Սիվ սար,
 Վիրու ուխչար տը բերինք:
 Ծննդ թնչ ի, մեկ փրթուն ի.
 Եղա ճննդդ մինք թնչ տը կշտանանք:
 Իմ խեր եղա սմբը եսքամ վիրու ուխչար՝
 Բանա ի երիբ, դրիբ ի բռնատուն:
 Երթանք, բերընք, մի խամա ենինք կավրմա:
 Հովան ենտե դուչունմիշ կ'ըլնը,
 650 կ'երթա քաղքը մարդիրուն մոտ, կ'ըսը.
 — Իս չըմ գըտի, Դավթը՛ն վճրն ի շանց տվը.
 Հեսոր Դավիթ հիմ վերա գուռիբ ի, կ'ըսը՝ Տ'երթանք սար,
 Իմ խեր վիրու ուխչար բանտ ի երիբ, տ'երթանք բերընք:
 Եղա քաղքը՝ հըմեն մարդ կ'ըսը.
 — Հովան, ուր դու երթաս,
 Մինք ել տը գանք, ենտե թամաշա ենինք.
 Ենտե մկա ջուջ-ջուջ առջիբ կան, գեղիբ կան մեջ.
 Շատ վիրու ուխչար ել կա մեջ.
 Տանանք՝ Դավիթ ինչըղ կը սպանի եղա վիրու ուխչարքիր:
- 660 Խըլունուն հըմեն ժողվան, գինացըն Սիվ սար.
 Տասն՝ սարը մեջ շատվուր ջանավար կա.
 Լցված ի բադանը մեջ:
 Դավիթ ըրըշկաց, ըրըշկաց, եսաց.
 — Մոտ միք գա. իս չըմ թուղնը՝ դուք զանիք.
 Եղա իմ խոր բռնավուրքիրն ին.
 Իմ խեր բռնիբ ի, իս դուռ բանամ, հըմեն խանիմ դուս,
 Նուր գինացեք, վոր կտրը՛ն ի, հուրը տեղ սպանի:
 Դավիթ զպատը մեկ տեղ կը քանդի,
 Զանավարքիր հըմեն դուս կը խանի, կ'ըսը.
 670 — Դե, գինացեք, վոր կտրը՛ն ի՝ հուր խամա սպանի:
 Զինքն ել հալա ընկի սարը մեջ,
 Կան կը գա սարի մեջ, քարը՝ տակ, ծառը՝ տակ.
 Հա կան կը գա, կ'ըսը.

— Զըլնը՝ մեկ ջանաւար քնուկ ըլնը, մեղք ի՝
 Ե՛ն ել կը խանի դռնս, կ'երթա:

Դավիթ կը մնա չո՛ւր հեվարըն.
 Հեվարըն եղա քննողը՝ մարդիւր՝
 Հըմեն դարձան, եկին տուն:

- Հոգիան հասց.— Դավիթ,
 680 Կայնը՝, մինք ել երթանք տուն:
 Դավիթ հասց.— Խրոխակեր,
 Իմ խեր հստե շատ ի կան իկի.
 Եսա գըշիր կը մնամ հաստեղ:
 Եսաց.— Դավիթ, մարդ գըշիր դռնս չի մնա.
 Գըշիր կ'երթա հո՛ւր տուն:
 Տեսմը, եղա քննողը՝ մարդիւր հըմեն գինաց.
 Մինք ել տ'երթանք մի տուն.
 Եսաց.— Խրոխակեր, ախր, իմ խոր տեղրանքն ի,
 Իս հսա գըշիր հաստեղ կը մնամ.
 690 Վոր դռն կ'ուզըս, դռն գինան տուն.
 — Դավիթ, հասց, վոր դռն կը մնաս, իսն ել կը մնամ:
 Մնաց. հիրկուն Դավիթ շոտ քնավ,
 Հոգիան մնաց նստուկ, չի կ'ըլխի քընի:
 Հոգիան դ'Դավիթը չուխը՝ փեշ ժողվըրտից,
 Դոգտուկ բիրից, գրից հո՛ւր գըլխի տակ,
 Դըլթի կայիմ գրից Դավիթը՝ փեշը վերա.
 «Վոր գըշիր Դավիթ ըճը չթուղնի քընը մեջ, ըլնը՝, երթա»:
 Հոգիան քընավ:

19. Մարտիրոս վանքի վերաօրհնումը

- Դավիթ կես գըշիրըն ագախավ, ըլավ նստավ:
 700 Դավիթ ըրըշկից՝ գատնու մեկ կրակ իրիվաց:
 Ըլավ, տը կանգնեւ, ըրըշկից, վոր չուխու փեշ,
 Խրոխակեր գըլթի գրիր ի վերա, քընիր ի:
 Ջինքն ել դանակ խանից,
 Դրից հո՛ւր չուխու փեշը՝ վերա, կտուից.
 Չուխու փեշ մնաց Հոգիանը՝ գըլխու տակ:
 Դավիթ ըրըշկից են կրակ, գինաց.
 Դինաց, խասավ են կրակը՝ մոտ,

Հրըշկից, կրակ չեւ.

Մարմար քար ենտեղն եր.

710 Քար պատուիր, լոնս կամար վերա կանգնիր:

Դավիթ գողն Նիտ-անիլ թալից,

Եղա մարմար քարի չոլրս բոլորն

Ճղրզ քեչից, նշանից,

Դարձավ, երի խրոխպուր մոտ:

Խրոխպեր հալա քնուկ ի:

Դավիթ ենտե խաղ եսաց.

«Խերախոնտ խրոխպեր, վրի իլի, վրի իլի.

Խերախոնտ խրոխպեր, խեր չունիմ,

Երան խերութին, երան խերութին:

720 Խերախոնտ խրոխպեր, վրի իլի, վրի իլի.

Մարմար քար պատուիր ի,

Լոնս կամար վերա կանգնիր ի:

Խերախոնտ խրոխպեր, վրի իլի, վրի իլի.

Խերախոնտ խրոխպեր, խեր չունիմ,

Երան խերութին, երան խերութին.

Մարմար քար պատուիր ի,

Լոնս կամար վերա կանգնիր ի:

Հձը խամա ենքան ուստա ճարի,

Հձը խամա ենքան սարակ ճարի.

730 Ուրբաթ որ խըմ փուրընք,

Շաբաթ որ պատինք,

Հեվարին լմացըցինք.

Կիրակը պատարագ մեջ մատուցինք»:

Խրոխպեր ըլավ նստավ. խրոխպեր գիտեր,

Վուր Դավթը՝ խուսք մեկ եր, երկու չեւ ենիր:

Ապա Հովան կը լսի բնու խուսքիր:

— Դավիթ, եսաց՝ երի, երթանք տուն, սարակ ճարինք.

Դավիթ կ'ըսը.

— Իս տ'երթամ մարմար քարը՝ մոտ, իս տուն չըմ իդն.

740 Դոն շոնտ գինա, ուստեք, սարակնիր ճամբխի, գն,

Դոն ել երի խիտքիր:

Հովան կ'ըլնը, հընդունց կը գն տուն.

Վուր կը գն տուն, ուստեք կը ժողվըրտի,

Սարակնիր կը ժողվըրտի, կ'ըլնը կ'երթա:

Ըստ Դավիթ ինչ ի երիր։—

Գրնացիր, խասիր ի ենտե.

Հոն նիտ-անիլիմ ժամտան չոնրս բոլորն ճղիզ քեշիր ի.*

Խըմ փուրիր ի, խման քարիրն ել հըմեն գրիր ի,

Պատ մեկ մեջք բարձրացըցիր ի:

760 Խրոխպեր կ'առնը սարակնիր, ուստեք, կ'երթա:

Ուստեք կը տիսնան, կը զարմանան ենտեղ,

Սկուն ջոջ քարիր բիրիր, գրիր ի խման մեջ,

Վոն հըմեն սարակնիր մեկտեղ ժողվըրտին,

Ջըն կերի են քարիր բիրըն:

Ուստեք կը կանգնըն պատը՝ վերա,

Դավիթ են ջոջ քարիր ձեռ կը տա,

Վիրցի, բիրի, կը դնի ուր տեղ:

Վոն սարակնիր կերին են քարիր բիրըն,

Վոն ուստեք կերին վիրցին, տեղ դնին:

760 Սարակնիրն ել ենա պատիկ քարիր կը բիրին,

Ուստեք կը տան ջոջ քարիրն բոլորն:

Դըլ կը շին, կը տան ուստին.

Դին կը զանին բոլորն:

Ջոն մութ կը տա, եղա եղեկեցին

Կը գըլխին, կը լմացըցըն:

Հեվարըն Դավիթ կ'ըսը.

— Խերախո՛ւտ խրոխպեր, խեր չոննիմ, երա խերութին.

Եղա ուստեցնիրու հախ տոհ,

Եղա սարակնիրու հախ տոհ,

770 Առանցի հախ մի թուղնի:

Վոր չկայ ել, հոնը տեղից փռախ առ, իմ վերա գըրի:

Խերախո՛ւտ խրոխպեր, երա խերութին,

Գանասուն տերտեր, քանասուն սարկավազ

Ըձը խամա ճամբխի, գա,

Վուր իս խըլոսոնն պատարազ տ'ենիմ:

Ժամու մեջ ինչ պետք ի,

Տերտերնիր գըտին, խիտ բիրիս:

Հնվան, եղա սարակնիր եկան տուն:

Դավիթ զինք են գըշիր քնաց ժամու մեջ:

* «Ժամտան» բառից հետո ավելացնում ենք՝ «չոնրս բոլորն ճղիզ քեշիր ի» բառերը ըստ 712—713 տողերի: Խմբ.

- 780 Խըրոսոն վուր լուսցավ,
 Ենու խրոխպեր քանսուն տերտեր, քանսուն սարկավադ
 Առց, տարավ, խասցուց,
 Հալա արիվ չըր դըպիր ի:
 Մեկ շաբաթ Դավիթ ենտե մնաց, պատարագ երից,
 Հոնր ժամու վերա շատ խնդացավ:
 Ձեն ընկած քողքը՝ մեջ.
 Քողքը մարդիր շատ խնդացան,
 Թե Դավիթ վանք շընիր ի:
 Ժամու անուն կուծից, դրից
- 790 Բանձր Մարութա Ասպարածին:
 Ըլավ Դավիթ, եկավ տուն,
 Տերտերքիր, սարկավադներ թուղից ժամու մեջ:

13. Հարկաւանդարուն յեկ խոտառու Պառավը

- Ենդուց մատնիչ մարդ ըլավ,
 Խաբար տարավ Մըսրա Մելքըն,
 Թե.— Դավիթ ջուջացիր ի, ուր խոր ժամ տվիր ի շնի,
 Մկա եղի քողքը՝ թագավուր:
 Մելքըն ի, հենտե ուր մոր կ'ըսը.— Մարե,
 Տխամր, վոր իս հեն որ կը սպանե Դավթըն, դու չթուղըր.
 Մկա Դավիթ սկուն մարդ եղի. դե, գինա, մի թորկ:
- 800 Մըլքը մեր կ'ըսը.— Մելք՝ ք,
 Դու չըս հւզը՝ քի սկոն կտրըճ ախպեր ընը:
 Կ'ըսը.— Մարե, իս տաճըկ, ենի խայ,
 Դո՛ւր ըճը ախպեր ըլավ:
 Մելքը կ'ընը, ուր կտրըճ մարդիր կը ժողվի:
 Մեկն են մարդիրաց գլխավուրն,
 Եդա Կուզ Բատին ի, կ'ըսը.
 — Մելք՝ ք, դու ըճը՝ իրավունք տա՛
 Իս կ'երթամ Սասուն, կը բիրիմ թալան.
 Քանսուն կարճ կնըկ կը բիրիմ՝ երկանք աղան.
- 810 Քանսուն հերկեն կնըկ կը բիրիմ՝ դեվա բառնան.
 Քանսուն ազապ աղջըկ կը բիրիմ ալմաղան,
 ՉԴավիթն ել կը սպանիմ, գըլթիս կը բիրիմ:
 Մելքը եսաց.— Կուզ Բատին,
 Իրավունք տվիմ քոն ձեռ.

Մարդ ճամբելի, յոթ տարվան խարճ բի քի խամա:
 Բատին ի, կ'ըսը.
 — Ի՛ս կ'երթամ, խնորհն ել կը բերիմ,
 Հալա թալանն ել կը բերիմ:

Բատին ի, կ'ըլնը,
 20 Խինդ խարիր կտրըճ մարդիր կը ջնկը,
 Կ'առնը, վուր տ'երթա վար Սասունա:
 Կ'երթա, Սասնա կը մոտանա,
 Դաշտը՝ մեջ չադրքիր կը զարկի.
 Ուխտը մարդ կը ջնկի,
 Կը ճամբելի հառնջ՝ վխարճ բերի:
 Ուխտը մարդ կ'առնըն ուխտ դեվա, կ'երթան,
 Վուր ուխտը տարվան խարճը՝
 Ուխտը դեվա բիռ ուսկը բերը՛ն:
 Եղա մարդիր կ'երթան մատ Հնվան,
 30 Թե.— Մըսրա Մելըք ճամբելի, ուխտ տարվա խարճ կ'ուզը:
 Հնվան Դավիթից կը վախենա, կ'ըսը.
 — Դավիթ, հետո իմ սըրտ ճնճողն մըս կ'ուզը՝.
 Գինն, քանի ճնճող սպանի, բի, իս ուտիմ:
 Դավիթ կը խափի, ճամբելի,
 Վուր Դավիթ չիմանա, խարճ գողտուկ տա:
 Դավիթ ելի կ'երթա Պառվոն կուրկը՝ մեջ:

Պառվոն ի, կ'ըլնը կ'երթա կուրկը՝ արտ.
 Կը տիսնա՝ Դավիթ ելի կուրկը՝ արտը՝ մեջն ի.
 Կ'ըսը.— Ա՛խ, կրող քի տանը՝, Դավիթ.
 40 Ա՛խ, կրող քի տանը՝, Դավիթ,
 . Դոն վրե՛ իմ կուրիկ սկնա կ'ավրիս:
 Կ'ըսը.— Պառվոն, վրե՛ ըճը կրող կը դնիս.
 Կ'ըսը.— Դավիթ, եկին, քոն խուր խիզիսնն կը չափը՛ն,
 Ուխտը տարվան խարճ կը տանին.
 Քանոսուն խատ կարճ կնըկ կը տանին.
 Քանոսուն խատ երկեն կնըկ կը տանին.
 Քանոսուն խատ ազապ աղջիկ կը տանին.
 Դոն... *
 Դավիթ ենտե.— Յանվաշ...

* Տղված է այդպես: Խմբ.

850 Դայիմ կը բռնը Պառվոն ձեռ:

— Պառած, կ'ըսը, երի, երթանք, ըձը շանք տու:

Պառավ գ'Դավիթ կը բիրի, շանք կը տա են հիդեն,

Վուր հերկեն կնկտիր դրուկ ին:

Տանը, կարճ կնկտիր, աղջկտիր շանք կը տա:

Դավիթ, ապա, Պառվոն ձեռ դայիմ բռնիր ի, չթողնըր

Դավիթ իրիք հիդի դունն ել կը կուտուի,

Դունիր կը բանա, կնկտիր, աղջկտիր կը խանի դուն:

— Իմ մերիբ, իմ քոնրիբ մեմեկ ծի տուն գացեք,

Ըձը մեկ շան կա, ծի ուղուրըն ի, մի վախենեք:

860 Դավիթ Պառվոն ձեռ կը քեչի:

— Պառած, կ'ըսը, երի, իմ խոր խիդինի տեղ շանք տու:

Վուր տեղն ի, չափըն, կը տանին:

Պառավ բիրի, սկոն զատը կը կայնացըցի:

— Դավիթ, կ'ըսը, իմ ձեռ թող, ամոթ ի,

Վուր չթողնըս, չըմ ըսը:

Դավիթ Պառվոն ձեռ թուղից:

Պառավ եսաց.— Դե, ահա, կն ենա ի:

15. Դավիթը հարկ չի օալիս յեվ պատուհասում է հարկառուներին

Դավիթ կը գծ, տիսնա ինչ.—

Հիվան ջիվալը բիրան ի բռնի,

870 Վերտո ել չափ առը, մտե խիդինեն,

Վուսկըք չափը, կը տա:

Ապա Հիվան տիսավ, վոր Դավիթ եկավ:

Խեղճ Վերտո չտիսավ:

Մեկել տիսան՝ Դավթը՝ աչք հընկավ վուսկըք:

Իը բոռա Վերտո վերա:

Վերտո սկուն կը վախենա, կը քծքի ուր թունպան,

Սկնա կ'ըրըզկա՝ Դավիթ գըլսը՝ վերա կայնուկ, կ'ըսը:

— Դավիթ, մեկ դիր ել քոն խեր իմ վերա բոռացիր եր,

Իս ցոիր եր իմ թունպան:

880 Դու ել սկնա բոռացիր, իս ցոիր իմ իմ թունպան:

— Դե, հելի դուն, եսաց Դավիթ:

Երկու խրիսպերն ել կը վախենան, կ'ըլնըն, դուն կանգնըն:

Դավիթ կը գծ, կը մտնի խիդինեն,

Են վուսկիք՝ ինչ չըն չափած,* լցիր ին ջիվալը՝ մեջ:
Դավիթ հա կը լցը չափը՝ ուռու վերա,
Հա փետ կը տա, թեմզցըցի, լցի տակ:
Են Բատընա մարդիւ կ'ըսըն.

— Եդա մարդ ծուռ ի, խանեք դու,
Մի** բիռնիր բռնեք, մինք տ'երթանք:

890 Ապա Դավիթ չթուղնը,

Խրսիպելու ենու խաբար տա.

Համա չափ գըլխու մեջ կը դարկի.

Վուր կը դարկի, վից խատ մարդ ենտե կը սպանի,

Մեկըն ատամքիր քեչի, դարկի ճակատ:

— Դե, գինե, քո թագավուրուն ջուղաբ տնր, կ'ըսը:

Մեկ ել չգո՞ Սասունա կնըկ, աղջըկ տանը՝

Չգո՞ խարճ ուղը:

**15. Կուզրադիճճ ավերում և վաճճը. ստեղծագործութիւն և
բերում. Դավիթը կոտորում և Կուզրադիճի զոհը**

Եդա մարդ կ'ըլնը, կ'երթա Բատինի մոտ:

Են ել դաշտը՝ մեջ չադրքիր դարկիր, ծանտը նստիր ի-

900 Վուսկը՝ն շատացիր ի Դավթը՝ մոտ.

Դավիթ վուր տըսավ ուր խոր խիզինի վուսկիք,

Շատ խնդացավ, շատ ուրախացավ.

Կուտի, քեֆին կան կը գո:

Չուր հեն որ Դավիթ սկի գինի չըր խմիր,

Չըր գըտի՝ գինին ինչպէս ի:

Չե՞ վուսկը՝ն շատացավ, գինին ել սուվրավ, կը խմի-

Վուր գինի կը խմի, ուր քեֆն կ'ենի:

Եդա Կուզ Բատին ըրըչկից՝

Եդա մարդ իլիր ի մեկ աշավաթ.

910 Դինաց հառեջ, ըրըչկից՝

Ատամքիր հըմեն քեչիր ի,

Ականջնիր կտուր ի, դըր՝ ճակտը՝ վերա,

Երուն ջրու պես կը թափը.

Բերան ուտի, քեթրվիր ի.

* Գետը և հառանալ՝ լայն վոսկիքը, վոր չափել եյին: Ե մը-

** Մի — մեր: Ե մը.

- Աչքերը երբնից չբացվը՛ւ:
 Հենտի Կուզ Բատին վախացավ,
 Իբի, նստուց, եղա մարդ խարցնից.
 — Եղա վիր քի խիտ ելաց. շատ շատվուր ին:
 930 Վոր դո՛ւ գլտիր՝ քաղաք հըմեն եկին ծի վերա.
 Վրե՛ խաբար չերբը ըձը՛, իս գեր:
 — Չե, եսաց, քաղաք՝ մարդ մի ձեն չտվիր ի.
 Խաղինի տեր եկավ մի հապավ՛
 Կնկտիր, աղջկտիր բռնից, բան բռնից, խաղրից.
 Գինացընք խիզինեն, վուր մի բիռնիր տը բըռնենք, բիբինք,—
 Խայիր հալա մի պատըվ կը պախեն,—
 Մնացիր եր մեկ բիռ ուսկը՛, վուր թըմմեք,
 Մեկ ծուռ տղե մ՛ եկավ ընտի.
 Հա կ՛ըսըն՝ Դավիթ, հա կ՛ըսըն՝ Դավիթ.
 Մինք չընք տիսիր ի, մեկ ծուռ տղե մ՛ եր:
 940 Վոր բոռաց, ետա խայիր հըմեն մոտեն վախեցան.
 Հըմեն խանից դո՛ւս, ըզինքն մտավ խիզինը՛ մեջ,
 Մի բեռեն վուսկը կը լցեր չափը՛ ոռու վերա,
 Թամիզ շուռ կը տեր տակ:
 Իմ ընկեր եսաց՝ Տո, խայ, եղա ծուռ խանեք գո՛ւս.
 Վուր սկուռն եսաց, եղա ծուռ խայը,
 Համա չափ դարկից գըլխը մեջ, գեն սպանից.
 Նուր փետով վիցն ել սպանից,
 Ըձը՛ ել բըռնից, սկնա երից:
 Եսաց.— Ենա խայիր սկի բան չասը՛ն:
 940 — Չե, եսաց, սկի բան չասը՛ն:
 Կուզ Բատին շատ վախեցավ ենտե, միտք կ՛ենի.
 «Իս Մեղք խափեր իմ,
 Թե՛ Երթամ Սասուն, բիրիմ թալան.
 Կնըկ, աղջըկ չիլավ,
 Իմ մարդիրն ել կուտուրան,
 Խաբըն ել չկերցան, բիրիր ին:
 Վուր սկուռն ի, տ՛երթամ,
 Սասնա վանք սարը՛ մեջն ի, թալնիմ, բիրիմ.
 Դավիթ չուր կ՛իմնա, գողտուկ կը դառնամ հեռ:
 950 Բատին կ՛առնի հուր մարդիր,
 Գողտուկ կ՛երթա Սասնա սար,

Ժամու դռն կը բռնի, զինք կանգնը՝ դռան,
 Եղա խինգ խարիր ջան կը մտուցի նիրս:
 Վուր կը մտնըն ժամու մեջ,
 Կը զարկին, քանսուն տերտեր կը սպանին,
 Քանսնից մեկ պակաս սարկավագ կը սպանին:
 Ել խաբար չըն, թե մեկ պախկվիր ի խաբրքնիրաց մեջ.
 Գրտին, թե են ի, պրծըցընք:
 Եղա Բատին ի, կ'ըսի.

— Շո՛ւտ երեք, եդ ժամտան բանիր աննինք երթանք.

960 Այլեկ եր, մի մարդերո՛ւ փուխ խանընք, վուր սպանիր են:
 Ժամուց կ'ըլնըն դռն, կ'երթան:

Եղա մեկ սարկավագ հալա պախկված ի.
 Գողտուկ կ'ըրիշկի, կը տխնի՝
 Մարդ չկա, հըմեն գացած ի:
 Կ'ըլնը մեկ ժամու շապիկ արընը մեջ կը թաթխի,
 Կը վազի դախ Սասուն:
 Կը գն, կը խաննի Սասունա մեջ,
 Կը գն Դավթը՝ մոտ.

970 Վուր կը գն Դավթը մոտ,
 Կը տխնա Դավթի սկոն ի խմիր,
 Սկի խիւք չկա գըլնի:
 Տիրացուն կը գն, դիմաց կը կանգնի,
 Կ'ըսի.— Դավթի, եկան քանսուն տերտեր սպանին,
 Քանսնից մեկ պակաս սարկավագ սպանին,
 Վանք թալին, առն, գնացըն:
 Դավթի եսաց.— Խրոխպեր, սարկավագ իկիր ի.
 Մագար խոհնկն ի պակաս, ձեթն ի պակաս,
 Մոհմն ի պակաս, տհա, թըղ երթա:

980 Սարկավագ կը մնա շվար,
 Ձկերի խասկացըցի Դավթըն:

Ճար կը կտրվի վերա,
 Ձենա ժամու շապիկ երնաթաթախ կը զարկի հառեջ:
 Վուր Դավթի գշապիկն կը տխնա երուն,
 Ենու քեֆ կը թուղնի:
 — Սարկավագ, կ'ըսի, եդ թնչ բան ըլիր ի:
 Սարկավագ կ'ըսի.— Քանսուն տերտեր սպանին,

Քանալնից մեկ պակաս ստրկավագ սպանին,
Ժամտուն թալին, թուլին, գնացըն:

990 — Ստրկավագ չուտ ի գնացած:

— Ինունք ժամ թալին, դեն գինացըն,
Իսն ել դեսն իմ իկի:

Դավիթ կանգնավ, գնաց, մեկ բառտի ծառ քեչից,
Դրից հոնը թիվի վերա, չուտ վազելով գնաց:
Կուզ Բատին գլտիր՝ ինչ բան եր Դավիթ.
Են հառեջ կ'երթեր, վուր Դավիթ չխասնեք ենու:
Դավիթն ի, վազելով գնաց, խասավ ենու ղոշուժին:
Դավիթ մեկ դիր գիւրան աջու թլից,
Մեկ դիր ձախու թլից,

1000 Ենու ղոշուն հըմեն ջարդից, նանց սպանից,
Մնացուլը լցից գիտի մեջ, են ել գիտ խեղդից:
Ըրըչկից, մարդ չմնաց ել,

Աջ թիվին ըրըչկից, տըսավ
Կուզ Բատին, ձիով իր, գիտ ընցիր եր են թայը
Ծաց.— Ձիու տեր, իս կերիմ գծմ, քի սպանիմ,
Համա քի չըմ սպանի.

Դո՛ւ գնա, խաբար տար քո՛ւ թագավուրըն.

Մեկ ել սկնա՛ քա՛ք չուտի, սկնա բան ենի.

Ավիր բանից ինչ կը դառնա:—

1010 Ե՛, Բատին կ'իշխընձ, դառնա, պատասխան տա.
Կը զարկի ձիուն ու կը փախնի:

16. Կուզբազմի՛ն ծաղրող կոճաք՛

Կերթա, կը խասնի Մսըր.

Վուր կը խասնը Մսըր,

Կըրիչկա հաղբրի վերա,

Կնկտիր ժողովիր ին ենտեղ:

Ասթու կ'ըլնը, ձիու գըլթի կը կոռի,

Հոնրիչ ճամբխով երթա:

Կնկտիր կը տիսնան:

Կնկտիրու մարդիրն ել գնացած խիտ:

1020 Շատիրու աչք ճամբխին ի, կը բռնան.

«Ե՛ր, Կուզ Բատին քնքնքերան,
Դու գինացիր Սասուն թալան,
Եղ հո՛ւստ կը գնա լերան-լերան,
Հո՛ւր ին կարճ կնկտիր՝ երկանք աղան.
Հերկեն կնկտիր՝ դեվա բառնան.
Ազապ աղջկտիր արմաղան.
Մըսրա Մեղքին խափիր՝ կ'երթամ թալան,
Դու եկար, մի մարդիր հո՛ւր ին»:

Բատին եսաց.

1030 «Իս գիտեր՝ Սասուն դաշտ եր, մեյդան,
Իս չգըտեր՝ քնք եր կապան.
Մարդ կըբեր ինե գնդանական,
Նիտ կըբեր ձեռ գերանական,
Կը գարկեր, հետ կը բաներ քննց պատուխան.
Գորնան հեղեղ վուր կ'ըլնի,
Մի մարդիրու ճոճ ու պլուր կը բերի.
Դու արեք ծի յեղ ու չուրթան»:

Կնկտիր լնլով կը գնն տուն:
Կուզ Բատին ել կ'երթա հո՛ւր տուն:

17. Կուզքադիճ պատմում և յեղելուքյունը Մարտ Մեղիթիճ.
մոտ խոսող Մեղիթիճ. խեղաճեհից խոսեուրդ հարցնելը

1040 Ձուար կու տան Մեղքին.— Կուզ Բատին իկի՛ր ի
Մեղք կ'ըսի.— Կանչեք, իգն հսա տեղ:
Կուզ Բատին ամոթու չգն:
Մեղք չո՛ւրս խատ մարդ կը ճամբխի հիտիվ:
— Գնցեք, կ'ըսի, գոռնվ, տփեղնվ բիրեք:
Եղա մարդիր գնցըն.
— Բատին, ըսին, Մեղք ամր ի երիր, տը գնա.
Վուր դու չգնա, քի տփեղնվ կը տանինք:
Կ'ըլնը, կ'ընկնը ինունց իտեվեն, կ'երթա:
Բատին վուր ենքան մարդիր տվից սպանիլ,
1050 Ենունց բարիկամքտիր ժողոված ի Մեղքի մոտ.
Գանգատ տ'ենին Մեղքին:
Կուզ Բատին կը տանին ենու դիվանխանեն.

Մեղք կ'ըսի.— Կուգ Բատին,
 Դո՛ւ եստեղ շատ կտրըճ եր. ասիր՝
 «Տ'երթամ Սասուն, բիրիմ թալան.
 Քանսուն երկեն կնիկ՝ դեվա բառնան.
 Քանսուն* կարճ կնիկ՝ երկանք աղան.
 Քանսուն աղջկտիր արմաղան».—

Ապա դո՛ւ գնացըր,

1060 Եղաքան կտրըճ մարդ տարըր,
 Հո՛ւր ի քո՛ւ մարդիր,
 Կ'ըսի.— Մեղք, Դավիթ սկոն կտրըճ ի,
 Խազար ենապես ել երթա,
 Դավիթ սկուն տը կուտուրի,
 Հըմեն ել տը սպանի
 — Սուտ մի ըսի, կ'ըսի Մեղք,
 Դո՛ւ փախիր իս, պախկվիր իս, իկիր իս.
 Իս գըտիմ, վուր դո՛ւ Դավթըն չըս տըսիր ի
 — Վրժ չըմ տըսիր, կ'ըսի Կուգ Բատին.

1070 Իս հառեջ կը գեր, հիտիվանց տիսա.
 Մեկ ջո՛ջ-ահագին ծառ մ' քնքախան իր երիր-
 Եղա բառտի ծառ դրիր եր հո՛ւր թիվի վերա.
 Ծերը բունիր եր, քնքո՛վ զարկից.
 Մեկ դիր աջու զարկից,
 Մեկ դիր ձախու զարկից,
 Հըմենն ել սպանից, լցից գիտը՝ մեջ.
 Շատ կտրըճ տղա ըլիր ի Դավիթ.
 Սկնա կտրըճ չկա՛ւ

Եղա սպանուկ մարդիրու տիրվանք կ'ըսին.
 1080 — Ապա, Մեղք, մինք ի՞նչ ըսինք քո՛ւ խելքին.
 Քո՛ւ դավին ի՞նչ եր Սասունա խիտ.
 Դո՛ւ Կուգ Բատընա խուսք երիր.
 Մի կտրիճ մարդիր հըմեն տառավ, սպանիլ տվից՝

Ըհըք կ'ըլնը, կը գն տուն,
 Կ'ըսի.— Ա՛խ, մարե, ա՛խ, մարե,
 Իս են ուր Դավիթ տը սպանեիր, դո՛ւ չթուղիր.
 Մկայ ել Դավիթ սկնա բանիր կ'ենի՛

* Ավելացնում ենք «քանսուն», տե՛ս 800 տող: Ի մ.բ.

- Հն, կ'ըսի մերը, դու իմ խաբար չերիր,
 Կուզ Բատընա խաբար երիր:
- 1090 Եսաց.— Իս քու խաբար ինչ եներ:
 Եսաց.— Վուր դու իմ խաբար եներ,
 Քու պատը ախպերն եր Դավիթ,
 Տարըն երկու դիր տ'երթեր, տեսներ,
 Հալա Դավիթն ել տը կանչեր, բերել Մսը՝ քո տուն:
 Են գնի կ'ուրախներ, կ'ըսեր՝ ըձը՝ ախպեր կա.
 Ել մարդ չեր կերի քու վերա խուսը:
 Կ'ըսի.— Մարե, իս տաճիկ, Դավիթ խայ,
 Վրե կ'ընը ըձը՝ ախպեր:
 — Մեղը՝ ք, ե, քու խիլք չի կտու:
- 1100 Շատիր քուրդ, խայ կ'ըլըն ախպեր.
 Մե մեկի տուն կ'երթան, շատ վոճ կը կըտուին:
 Են Դավիթն ել մի պախած, շախած տղեն եր.
 Վուր դու Դավթը՝ խիտ աղեկ ըլներ,
 Դավիթ քու խուսք տ'աներ:
 Աղեկ, Դավթը մոտ չգնացիր,
 Դավիթն ել չի կանչիր քո տուն,
 Ել քու դավիթ ինչ եր Դավթը խիտ,
 Վուր դու ճամբխիր, յոթ տարլա խարճ ուզիր.
 Եղա քանսուն երկեն, քանսուն կարճ կնկտիր ինչ եր-
- 1110 Քանսուն աղջկտիր ինչ եր:
 Քու արված, վուր դու երիր,
 Հալա Դավիթ ինչ ի երիր.
 Դավթը արած հալա քիչ ի:
- Գանգատ շատացավ մոր մոտ,
 Ել տղը մոտ չերթան:
 Մեկ կ'ըլըն դուս, երկուս կ'երթան ներս.
 Երկուս կ'ըլըն, չուրս կը մտնըն,
 Քե.— Քու տղեն սկնա երիր ի մի գլխ:
 Կը ճամբխին, Կուզ Բատին կը բերին.
- 1120 Մերը կ'ըսի.— Վրե գնացիր,
 Սկնա ավիր բան երիր:
 Եսաց.— Մեղք ըձը ամր երաց:
 Մեղք եսաց.— Իս քի ասիմ:
 Գնա, Սասուն թալնի, բն.

Իս քի չասըմ՝ գնա քանոսուն տերտեր,
 Քանոսուն սարկավագ սպանի, վուր...
 Դոն վրե՛ գնացիր, սպանիր.
 Դավիթ ել ըռըկավ, մի մարդիր հըմեն սպանից:
 — Մեղը՛ք, եսաց մեր,

1180 Քի գործ ել խիտ Դավթըն չկա.

Բաղալ բաղալի իլավ.
 Ել գործ չուսիս Դավթը խիտ:
 Իս մեկ թողթ կը ճամբխիմ Դավթըն.
 Դավիթ, գքի կը բարընջուցիմ,
 Դոն խիտ գործ չուսիս: —
 Ե՛, Մեղք կը կանգնե՞.— Մարե, կ'ըսի,
 Քանի քոն խաբար երիմ, իս զարար տիսամ.
 Յան իս զԴավիթ կը սպանիմ,
 Յան Դավիթ ըձը կը սպանի:

1140 — Մեղը՛ք, կ'ըսի, իմ խուսք երեւ,

Դոն չըս կերի Դավիթ սպանի:
 Վուր կ'ըսի՝ Դոն չըս կերի զԴավիթ սպանի,
 Մեղք կը հառստովի.
 Կ'ընը, Կուզ Բատընա ձեռնեն կը բռնի.
 — Ըլի, երթանք, կ'ըսի:

Կ'երթա քանգը մեջ:

Քանգը խիլքանդուր մարդիր վուղլ կը ժողվի,
 Կը տանը դաշտը՛ մեջ, չաղըր կը զարկի:
 Հառեջ եդա խիլքանդ մարդիրուն խարցմունս կ'ենի:

1150 Շատիր կան, ավիրութին չըն հւզի.

Շատիր կան, կ'ըսին.— Մեղը՛ք,
 Դավիթ քի զարար տվի՛ր ի սկի.
 Դավիթ միամիտ հոնր տուն նատիր եր,
 Դո՛ն ավիրութին երիլ իս, ելի դո՛ն չդադրիս:
 Մեղք ել են մարդիրուն խիտ խաբար չտվից.
 Առավ, գնաց ջուկ մարդիրու խիտ զրուցից:
 Եսաց.— Դո՛ն ինչ կ'ըսիք,
 Միք տ'երթանք խիտ Դավթը՛ կռիվ:
 Կ'ըսին.— Մեղը՛ք, հետը Դավիթ տանըչուրս տարիկան ի,

1160 Դավիթ չզըտի կռիվ.

Հալա վուր դոն հետըր կռիվ չենիս,

ՁԴաՎիթ չսպանիւս.

Վուր ԴաՎիթ հըլաՎ հեռսուն տարիկան,

Ջքի ել կը սպանը, զքոն քանդաքն ել կը զաՎթի,
Համա ալեկ են ի,

Գոն ասկնր ժողովիս, երթաս ԴաՎթը՝ վերա.

Վուր մի ականջ դնիս,

Եդա հըմեն բանեն ալեկ ի.

Ըս տարը չերթաս, ել ԴաՎթը՝ վերա չըս կերի:

1170 Մեղք զարձաՎ խիլքն՝ մարդիբու վերա.

— Գնացեք, ծի հնդ աբեք,

Տ'երթանք ԴաՎթը՝ վերա կռիվ:

Ըսին.— Մեղք, հետո դոն մի թնգնովուրն իս,

Հառեջ քի կ'ըսինք՝ մ'երթա ԴաՎթը՝ վերա կռիվ.

Ապա վուր դոն կ'երթաս, թնչ ըսինք քի ել:

Մեղք, ահա...*

Գոն երթալ տը փոյմընիս. դե, գնա...

Ե՛, վուր հըմեն եկան,

Մինք ել տ'երթանք, թնչ ենինք:

18. Մեղիթի զարահաժաբը, աբուսաբիբը յով ճամաղը Հովսեփ

1180 Մեղք կ'ըլնը, ուր ասկնր կը ժողովի,

Վուր ել հադ ու հըսաբ չկա,

Վուր ել հադ ու հաշիվ չկա:

Կ'ըլնը, ուր հնդ կ'ենի,

Խիտ ասկնրն տը գն:

Մեր կ'ըսի.— Մեղք, դոն մ'երթար,

Մեկ մարդ մ' բոնը՝ քոն տեղ,

Ասկնր թը առնի, երթա Սասնա վերա կռիվ:

Դոն վրե կ'երթաս:

Կ'ըսի.— Մարե, իս չերթամ,

1190 Խաղի տղա երթա, ըձը՝ խամաբ կռիվ տ'ենի:

Եսքան ասկնր ժողովի իմ,

* Բանահաժաբն այս բառից հետո փակագծի մեջ գրել են «բեղը բանե-
զով», վոր ցոյց է տալիս, թե պատմողը՝ նմանելով գործող անձեք, ն, այդ բանն
տալիս՝ բանիլ է իր բեղը: Թեզ բանիլը բեղով յերգվելու նշանն է՝ բեղոն կը
կարեմո: Խմբ.

Ինչպէս առանց տեր թուղնիմ.

Իս կ'երթամ խիտ:

— Վուր դռն տ'երթաս, կ'ըսի մեր,

Իսն ել տը գնամ, մինակ չըմ թուղնը:

— Իս տ'երթամ. դռն կնիկ իս, մի գն:

— Կը գնամ, կ'ըսի, իս չըմ դռդըրը:

Մերն ել կը ժողվի քանոսուն աղջիկ, քանոսուն կնիկ,

Երկու ձեռք շաւար քեշող կը բիրի:

1200 Երկու ձեռք նաղարա-գունա կը բիրի.

Եղ աղջկտիրն ել խաղալու հապով կը բիրի:

Մելըք դոշում առավ,

Ջինքն ել ընկնով հառեջ,

Կ'երթա Մասունմա վերա:

Գնաց Մասունմա մոտ,

Չաղըրքեր ենտե զարկից,

Ասկար ենտե դրից:

Մեկ թուղթ գրից Մելըքն Հնվանի վերա:

«Հնվան, կռիվ կ'ենիս, երի իմ կռիվ,

1210 Յոխսա կը տամ քու քաղքը՝ վերա,

Ինչքամ որձ կա, կը սպանիմ,

Քաղքն ել կրակ կը թուղնիմ, կը վառիմ»:

**19. Դավիթը Պառավի խրատով հորեղբորից առնում է
հոր ձիւն ու սարքը յեւ զիմնավառվում է**

Դավիթն ել ուր կսկծուն, վոր ժամտուն վառած ի.

Տերտերքեր, սարկավազտիր սպանած ի,

Համա, եղած ի գեթ, չգրտի՝ ինչ կ'ենի.

Կ'երթա չուր հեվարին ճնճուղ կը սպանի,

Ճնճըղքերաց խիտ եյլա կ'ընը.

Ենու բան եղ ի, հուրիչ գործ չենի,

Վուր թուղթ կը գն Հնվանին,

1220 Եղա Պառավ կը լսի:

Եղա Պառավն ել չե վուր կուրկու խամար ի,

Դավթը՝ իտիվ կան կը գնէ—

Եղ Պառավ Դավթը՝ խոր սիրուզն եր.

Վուր Դավիթ հեթիմ ի,

- Սրտը՝ վերա կը ցավի,
 Կ'ուզի Դավթըն բան սովորցրի,
 Դավիթ մարդ դառնա, մարդ ըլնը:—
 Պառաջն ի, կը խարցըցի Դավթըն,
 Կան կը գծ, կը գծ, կը տըսնա՝
- 1280 Դավիթ ելի հողի կուրկու արտը՝ մեջն ի.
 — Դավիթ, կ'ըսի, հելի, գնա.
 Ա՛խ, Դավիթ, ախ, Դավիթ.
 Կրող քի տանը՝, Դավիթ,
 Կրող քի տանը՝ Դավիթ,
 Ե՛լի դու իկիր իս,
 Իմ կուրկու մեջ ճնճո՛ւղ կը սպանիս:
 Մըսրա Մելքե՝ ինչքան երկինք աստղ կա,
 Ենու գիրա չաղըր ի գարկիր դաշտը՝ մեջ,
 Թողիթ ճամբսիր ի Հովանին՝
- 1240 «Եկեք, կռիվ ենինք,
 Ձքք իգծ, իս կը տամ քաղքը՝ վերա,
 Ինչքան մարդ կա, նանց վորձը կը սպանիմ, եզը կը տանիմ,
 Կրակ կը թողնիմ, քաղաքն ել կը վառիմ»:
- Պառաջն վոր սկուն կ'ըսի, Դավիթ կը հռտտվի,
 Բիրիկ կ'երթա, մեկ ծառ քոքախան կ'ենի,
 Կը դնի վուր թիվին, վուր երթա կռիվ:
 Քաղաքն ել ինչըղ կը դողան, ինչըղ կը վախենան:
 Պառավ կը բոռա Դավթըն, իտեկեն կը վազնի.
 — Կանգնը՝, Դավիթ, մ'երթա. կանգնը՝, Դավիթ.
- 1250 Կրող քի տանը՝, Դավիթ,
 Կրող քի տանը՝, Դավիթ,
 Եղո՛վ տ'երթաս Մըսրա Մելքի կռիվ:
 Եսաց.— Պառավ, ապա ինչո՛վ տ'երթամ:
 Եսաց.— Դավիթ,
 Մագան չկամ քու խոր Բուրկիկ Ջալալին.*
 Մագան չկամ քու խոր Թուր Կեծակին.

* «Բուրկի Ջալալին իրեղեն ձի եր: Դավթը՝ խեղ զինաց ծովհափ, կը ֆրար. առսա՛մ մեկ ձի ծովուց ըլավ դուս, զինաց նախըր մեջ զսրախի վերա: Խեղ ենդեխեն վազից ձին աը բռնեի, չկերաց դավթեք. ձին ի, զինք չետուր ձեռ: Դարձավ զեն զսրախն ետուր հեղեկ, տարավ տուն: Վոր կը տանի տուն, զորեի տիրոջ կը կանչի կ'ըսի. — Դու զորեի զին ինչ ի:

- Մագանր չկամ քու խոր Կուտիկն ի Գըլխին.
 Մագանր չկամ քու խոր Կոուտիկ Աթմանին.
 Մագանր չկամ քու խոր Քանմարն ի Մեջքին.
 1260 Մագանր չկամ քու խոր Շլվարն ի Վոտին.
 Մագանր չկամ քու խոր Ջգմեն ի Վոտին.
 Մագանր չկամ քու խոր Խաչ Պատրաստին վերա աջ թիվին:

Ծանոց.— Պառակ, եղա վորտեղն իս
 — Գնահ, Հնվանի վերա գոռի, նա կը թանի դուստ
 Եկավ, Հնվանին աղաչից, եսաց.

- «Խերախումս խրոխպեր, խեր չուսիմ,
 Երա խերուսին.
 Խերախումս խրոխպեր, մեր չուսիմ,
 Երա խերուսին.
 1270 Խերախումս խրոխպեր, խեր չուսիմ,
 Տու ըձը՝ Բուրկիկ Ջալալին.
 Խերախումս խրոխպեր, խեր չուսիմ,
 Տու ըձը՝ Թուր Կեծակին.
 Խերախումս խրոխպեր, խեր չուսիմ,
 Տու ըձը՝ Կուտիկն ի Գըլխին.
 Խերախումս խրոխպեր, խեր չուսիմ,
 Տու ըձը՝ Կուտիկ Աթմանին.
 Խերախումս խրոխպեր, խեր չուսիմ,
 Տու ըձը՝ Քանմարն ի Մեջքին.
 1280 Խերախումս խրոխպեր, խեր չուսիմ,
 Տու ըձը՝ Շլվարն ի Վոտին.

Կ'ըսի.— Դավթ (մեծ Դավթ), դարբեի գին հիտուն սաղի ի կը ամս,
 ամուր չըս իսա, իմ դարախ կը ամսիմ:

Դավթ կը խանի, խորի ուսկը՝ կը աս, Կ'ըսի.— Ձիս տեր, գինահ, ըձը՝
 չանըծիս՝ են ձիուց իս խեր տխնամ:

Կ'ըսի.— Դավթ, խաղաք խեր առնաս քի ձիուց Իս կը վախեներ, գու
 ըձը՝ փարա չաներ, վոր եսքան փարա ավըք, քի կ'ոխիմ իմ հմիլն ել քի կ'ոխիին:
 Կ'առնը փարեն, կ'երթա:

Դավթ ասքավ. եզա դարախ պախից. չուր եզա ձին եզա քուտակն բերից,
 ամեն չխանից գուս Եզա քուտակուն շատ կը սրբեր: Եզա քուտակուն անուն դրից
 Դուտակիկ Ջալալի:

Ջալալ ել Բնչ ի.— Ջալալ, յանի, Ջալալ՝ հըմենուն ասա վոտաց ասկ,
 գանիս, սպանիս:

Խերախոստ խրոխայեր, խեր չունիմ,
Տհւ ըձը՝ Զգմեն ի Վոտին.

Խերախոստ խրոխայեր, խեր չունիմ,
Տհւ ըձը՝ Խաչ Պատրաստին՝
Վերա իմ աջ թիվին.

Խերախոստ խրոխայեր, խեր չունիմ,
Հեթիմ իմ, երա խերութին,
Ըձը՝ տու եղա բանիր՝*.

1290 Խրոխայեր եսաց.— Վա՛յ, Դավիթ,
Քնն սուվրիցուղի բիրան կուտովեր,
Եղա բանիր չսուվրըցըցեր:
Ըլավ գնաց, սանդըխի բիրան բացից Հնվան,
Ենու խեր՝ Զու՛յ Դավիթ վուր ծալիր,
Դրիր ել մեջ, սկուն մնացիր եր.
Գրկից, բիրից, դրից Դավթը՝ հառեջ:

Դավիթ ըլավ, վուր կուտիկ տը դնի գըլթի.
Սկուն ջու՛յ ի, կը գա՛, կը նստը՝ վուր թիվքերուն.
Գըլթի, աչքիր, հըմեն կը բռնի, մտնը մեջ:

1800 Կը ըրրին մեկ կարար բանբակ,
Կը դնին կոտակը մեջ,
Նուր գըլթի մեջ կը կանգնը՝,
Նուր ենու գըլթիվ կ'ընը:
Խոր կոտակ վուր կը խաքուն,
Յոթ փաթ բռնլթը կը փաթըթը՝,
Նուր կուճկըտիր կը գա՛,

Հըմեն բան եղա Քուակիկ Զալալուն շանք աղից. ինչպես վոք վարժապետ
վարժաաուն աղեկներու դաս տա, դիր սովըցըցի:

Վոր Մեծ Դավիթ մեռավ, ել մարդ չըն կ'ըշխնա մոտանա ենու: Հոգան
խորճիկը՝ մեջ գա՛րը՝ կը լցեր, տաներ հեռուն կը գներ. վոք ձին գլթի կոխեր
մեջ, կապ կը թլեր գլթի:

Հոգան ինչ որ տուն չըլներ, ձին կը մեր անութը՝ Մարդ չըր կ'ըլե՛րներ
տանը՝ վոր Հոգան ճանչցիր եր, ձեն չըր խառ:

Հոգան չըր կ'ըշխներ թիմրի, կը մեր անթիմար:

Ենքան ժամանակ վոր առանց թիմար մնացիր եր, կեզա՛ր՝ մեջ մնացիր
եր, անութը՝ մնացիր եր. ձին շատ եր բարակցիր: Թ ու լ մ ա ս Պ ե տ ը ո ո յ ա ն

* «Եղա բանիր վուր կ'ուզի, խնութ մնացած ի. սուր բան չի կտրի»:

Թ ու լ մ ա ս Պ ե տ ը ո ո յ ա ն

Մեկ մեկուս կը բռնը, կը կուճկընս:

Յոթ փաթ ենու քեմերը կը փաթըթի մեջ,

Նո՛ւր ենու կուճակ կը կուճկինս:

1810 Շլվարն ի, կը խագնի, յոթ տեղով կը փաթըթի:

Ջգմենն ի, քեչի հոտ, յոթ լիտր բամբակ կը դնի մեջ,

Անջախ հոտ մեջ կը կանգնը:

Խաչ Պատրաստին կը կապի աջ թիվին:

Շատ ջու՛ջ ի, խո՛վ կ'ենը ենու ջանդըկի վերա:

Թուր Կեծակին տը կապի, Հո՛վան կ'ըսի:

— Դավիթ, ըձը ղվաթ չկա,

Երբ, վիրցի, կապի քո՛ւ վերա:

Վուր ենու խեր ցից զարկիր ի պատ, Թուր կախիք ի,

Հո՛վանի ձեռ չխասնը, չկերի բիրի տակ:

1820 Դավիթ կը գա՛, մեկ թարանճա բիրի, դնը,

Կ'ըլնը թարանճեն, զթուր կը բիրի տակ,

Յոթը կապով կը կապի հո՛ւր ջանը՝ վերա,

Նո՛ւր իրիք թիգ հերկեն Դավթը բաժը՝ վերա:

Հո՛վան կ'ըսի. — Դավիթ,

Երբ, երթանք ձիանքտիրո՛ւ փայախ:

Գո՛ւրկիկ Ջալալին ժար ի, չկերի քի տանը՝

Մեկեւ ձիանք կլավ ին, գնա՛, տես,

Վորին կը խա՞նիս, քի խամար տա՛ր:

Դավիթ կը մտնը փայախ:

1830 Ձիու ջերգեն կը բռնը,

Ձեռ վորու քա՛մկին կը դնի,

Ձիան փուր կ'առնը գետը՛նս:

Գնաց, խասավ են գըլո՛խ,

Ես դիր ձեռ զարկից Գո՛ւրկիկ Ջալալու քա՛մկը՝ վերա:

Վուր զարկից, ձին ի՛ թափո՛ւկ մ՝ զարկից,

Առավ պատը՝ քա՛րիրուն:

Դավիթ ձիու թլից, գըլո՛խ պագնից,

Ջո՛ռով քեչից, իբի դա՛ւս:

Ե՛, ձին եւ հիմաստուն եր, ճանչցավ:

1840 «Եսա ըձը՝ խեծնուղ ի».— եւ ձեն չետուր:

Դավիթ եսաց. — Խրո՛խպեր,

Գնա, մեկ ղիտր սապուն բի,

Մեկ ջու՛ջ պղինձ ջու՛ր տաքցու:

- Խրոխակեր, հսաց Դավիթ,
 Երի, ջուր լից, իս ձին տը լվամ,
 Հոգան կ'ըսի.— Իս չըմ կ'ըլիսի ջուր լցիմ.
 Ձին ըձը՝ կը գարկի,
 Դավիթ մեկ ձիունով ձին կը բռնը,
 Մեկ ձիունով ջուր կը լցի, ձին կը լվա.
 4850 Ձին կանգնիր ի, ձեն չտա:
 Դավիթ տիսավ՝ ձին հըրուր չառնը,
 Ձիու գըլիս թուղից,
 Մեկ ձիու սապուռն բռնից,
 Մեկ ձիունով թաս կը գարկի ջրը մեջ,
 Զուր կը լցի վար ձիուն:
 Եդ դիտը սապուռն վար ձիուն
 Հըմենն ել կը խլըսցըցի. փրթուճ չմաց.
 Ձին թամիզ կը լվա:
 Կ'ըսի.— Գնա, մեկ սոմար գալի բի:
 4860 Խրոխակեր կ'երթա, կը բերի:
 Դավիթ կը դնի ձիու հառեջ, Ձին կ'ուտի:
 Դավիթ կ'ըսի.— Ձիու գին բի, ձիու գամ բի:
 Խրոխակեր կ'երթա, կը բերի:

 Մեկ ել կ'իմանա
 Մըսրա Մեղի թուղթ մեկ ել եկավ Հոգանի վերա.
 «Հոգան, հսաց, կը գնա իմ վերա կուրվ, երբ.
 Զգնա, ել չըմ կանգնի,
 Ասկար քեզիմ քու քաղքը վերա»:
 Դավիթ վուր կը լսի, կ'ըսի.
 4870 — Շահ լագն ի. վաղ հաս վախտ ենու. կոնախն իմ.
 Գնա, բարիվ ելա,
 Վաղ հաս գալի Դավիթ տը գնա:
 Ձին հալա գալը՝ ուտի:
 Հոգան՝ ել գնացիր ի, ձիու գին կը բերի,
 Ենու լաղամ կը բերի,
 Դավթը խաց, պանիր կը բերի:
 Դավիթն ել կը ծալը խաց, կը դնի խորճիկ,
 Լաղամ կը տա ձիու բերան,
 Ձին կը դնի վար ձիու քամկըն,
 4880 Ղալանիր կը կթի:

Հոգւան կ'իրընկի՝
 Ենու խեր վուր դուան կը կքեր,
 Ձին մեկ վուտ կը վիրուցեր գետնէն.
 Դավիթ վուր կքից, չուրս վուտն ել գետնուց կտուից-
 Վոտ վոր դրից ըռքեր,
 Ձին խիծավ, խորճիկ դրից վար թարկ:

20. Հովանի տփռատմբը

Խրոխպեր վուր տիսաւ,
 Ենտեղ լացից, առավ խաղ ասիլ:

«Խազմը ափսոս, գնաց Սասնա տնէն Թուր Կեծակին.
 1890 Խազմը ափսոս, գնաց Սասնա տնէն Կոտիկ Գըլխին.
 Խազմը ափսոս, գնաց Սասնա տնէն Կորտիկ Աթմանին.
 Խազմը ափսոս, գնաց Սասնա տնէն Քսմարն Մեջքին.
 Խազմը ափսոս, գնաց Սասնա տնէն Շլվարն Վուտին.
 Խազմը ափսոս, գնաց Սասնա տնէն Զգմն Վուտին.
 Խազմը ափսոս, գնաց Սասնա տնէն Խաչ Պատրաստին
 վար աջ թիվին.
 Խազմը ափսոս, գնաց Սասնա տնէն Քոռկիկ Զալալին.
 Խազմը ափսոս, գնաց Սասնա տնէն Թաուան Դավիթ»:

Դավիթ հոաց.— Խրոխպեր,
 Եդա մեկ խաբարն ել չտվիր,
 1400 Իս թուր հառեջ քո՝ վզին տը դարներ.
 Վոր դո՞ւ իմ անուէնն ել տվիր, տվըմ քի խաթըր:
 Եսաց.— Դավիթ, քո՞ւ գըլխո՞ւն կուրբան,
 Ախր, քի հապով կը լամ:

21. Ձեռնով Հովանի խառը Կարմազըյուրի յեղ Յեղաթի ոյաճ մառիճ

— Դավիթ, դո՞ւ կ'երթաս, ճամբախ Կաթնով հազըռը կա-
 Կաթը՝ պես քաղցր ի, Կաթնով աղըռը կ'ըսըն.—
 Քո՞ն ձըն ենտե կը կանգնը.
 Ենտե ձիուէն չգոռես.
 Ենտե իջի տակ, քո՞ն ձեռ, երես լվա, քի խաց կի,

- Ձիուս գամ բիրնեն խան, ձին ել թուղ,
 1 10 Ուր խամա թը երեծի:
 Վուր խաց կերար, պրծար,
 Ընկի, ենտե քընի.
 Վուր կը քընիս, կ'ընըս վի,
 Նուր քո՞ւ ձըն խեծի, գնա:
 Ձիուն բունից.— Խրոխպեր, մնացի բարո՞վ, հսաց:
 Եսաց.— Դավիթ, Աստված քո բան հաջողի:
 Դավիթ, հսաց, վուր կ'երթաս,
 Երկըթե սուն կա ճամբիս մեջ.
 Քո՞ւ թուր են Երկըթե սո՞ն դար:
 1430 Վուր Երկըթի սո՞ն չկտուից,
 Մ'երթար, քո՞ւ բան հաջուղ չի:
 Կ'երթաս կովու մեջ, հըմեն գախ գնվա՞ս՝
 «Խաչ Պատրաստի վար իմ աջ թիվին»:
 Վուր չգնվաս, քո՞ւ ձին ել քիզնե կ'ըռըկի:
 Քո՞ւ ողորմած խեր քո՞ւ ձիուն՝
 Հըմեն ճար ու ճամբախ շանք ի տվի, ձին դըտի հըմեն:

**29. Մամուկ Դավիթը Կարմաղբյուրի վրա բնիով՝ դառնում
 և հզոր յեղ կորում և Յերկաթի սյունը**

- Դավիթն է, ձին կը քշի, կ'երթա.
 Կ'երթա, կը խասնի Կաթնաղբուր:
 Ենտե ձին կանգնի.
 1430 Դավիթ մեկ ըռըքեր կը զարկի.
 Վուր ըռըքեր կը զարկի,
 Ձիուն շատ ցավ կը տա, կ'ըսի.
 — Դավիթ, քի կը տամ երեգական դեմ, քի կը վառիմ:
 Դավիթ կ'ըսի.— Իս կը խաղամ քո. փուրի տակ:
 Կ'ըսի.— Քի կը զարկիմ գետին, կը յվրիմ:
 Կ'ըսի.— Իս կը խաղամ քո՞ւ քամակ:
 Կ'ըսի.— Քո՞ւ խրոխպեր քի ի՞նչ շարիյաթ երաց:
 Վուր սկուն հսաց, ընկած Դավթը՝ միտք.
 Դավիթ ձիու երկու սկանջի մեջ պագնից:
 1440 Ձիուց եջավ տակ, հո՞ւր ձեռ, իրիս լվաց.
 Ձիու գամ բիրնեն խանից.

Ըզինքը նստավ ենտե, իաց կերավ.
 Զին ել ենտեղ ելեծաց:
 Խաց կերավ, պրծավ, ենտե պառկավ, քնավ:
 Քնավ, աղախավ, տըսավ՝
 Քիչ ի մնացի՝ քամար կտավի.
 Քիչ ի մնացի՝ ենու բշկոժքիւր հըմեն կոտւին.
 Ենու շլվար՝ վուր յոթ տեղով կապիր ի,
 Քիչ ի մնացի, վուր կապիր կտավին.

1450 Զգմեն ել սկուն ի կքիւր,
 Են գիտի՝ վուտ բրին ի,
 Բշկոժքիւր հըմեն կը պոծուցի.
 Զգմեն գոռով քնչի վուտից դուս.
 Քամար մեջքեն կը հարձըկի.
 Կորտիկ թիվքիւրուց կը խանի.
 Խաչն թիվքիւրուց կը հարձկի:
 Կուտիկ գըլխուց կը թալի:

Եղա բանբակ հըմեն կուտկից կը խանի, լցի գեաւն,
 Կուտիկ անջախ, գոռով մտուցի գըլխի:
 1460 Կորտիկ Աթմանին կը խագնը,
 Բշկոժքիւր անջախ կը գա, կը բըշկոժի:
 Քամարն մեկ փաթ կը բիւրի,
 Անջախ հիրար կը խասուցի:
 Շլվարն կը խագնի, հալա ուր նեղ ի:
 Զգմեն, բանբակ հըմեն կը խանի, դարտըկի,
 Անջախ կը մտնի վուտ:
 Թուր Կեծակին կը կապի,
 Մեկ ենու բաժնոջն ի, հալա կարճ ի:
 Խաչ Պատրաստին կը դնի վար աջ թիվին.

1470 Խնչպես մեկ խուփ դնիս վար պուտկի բերնին:
 Ել չքեթրի, ել հիրուր չանը.
 Եղավ մեկ ենու թիվով, ել խով չենի:
 Դավիթ ըլավ, փառք տվից Աստըծուն:

Զին եկավ, կանգնավ Դավթը՝ մոտ:
 Դավիթ գամ դրից բիրան, ըլավ խիծավ:
 Խնդացավ, քչից, գնաց:
 Ճամբխին տխավ՝ մեկ Երկըթե սուն կո. ճամբիւր՝ մեջն ի:

Դավթը մտեն իլիւր եր.
 Վոր Երկըթե սուն տիսավ,
 1480 Խրոխպոր խուսք միտն ընկած,
 Դավիթ զթուր քեշից,
 Ինչքամ զոռ կըեր, զթուրն զանից.
 Վուր զանից, զԵրկըթե սուն կտուից, մեջեն ընցավ,
 Երկըթե սուն, չե վուր սուր մեջեն ընցավ,
 Չհաժըվավ, վուր կտուր ընկներ տակ.
 Վրն կտուր, ցածրը՝ կտուրն վերա կանգնավ,
 Դավիթ չիմացավ, թե թուր կտուր, ընցիւր եր.
 Գըտի, թե թուր չը կտուր:
 Դավիթ լացից, եսաց.

1490 «Ձեռնիկ, դու կտտուր կեններ,
 Վուր քի ենքան զոռ չկըեր,
 Վոր Երկըթե սուն կտուեր»:
 Են վախտն ել արդար մարդ ինչ զրուցեր,
 Կը կատարվեր ենու խոսքը: —
 Դավթը՝ ձեռ թուլցավ:
 Մեկ ել Դավիթ տիսավ՝ քամի մ' ելավ:
 Եղա քամին փըթթըրիկի պես՝
 Եկավ, զարկից Երկըթե սուն, սուն չուռ առավ:
 Դավիթ գնաց, կ'ըրչկի Երկըթե սուն.
 1500 Կը տիսնա՝ զարկած տեղ թուր կտուր, ընցիւր ի
 Նուր հիմացավ,
 Դառցավ Աստված կանչից, ուր ձեռ տխնից.
 «Ձեռնիկ, դու կանանչ կեններ»:

ՅԵ. Դավթի վախը բռնամիտներից. ձիու հաղթանակը.
 հաղթանակումն յեւ զօղակը

Դավիթ զձին քշից,
 Դողրու գնաց կովը՝ տեղ:
 Մեկ գըլթի գնաց, եկավ ասկածը մեջ, դառցավ.
 Ինչպես մեկ քամ ընդ մեկ տեղ ըլնը,
 Մարդ վուռ զանի վերա, խատուցի,
 Ենպես եղա ասկածըն սկոն հըմեն կը խըճըր:

1510 Դավիթ տխրավ եղա ահագին ասկանք, եսքան չաղը՝
Եղա ջանդակներ սկուն կոլոնովան, շրջկռավ:

Ձին հիմացավ՝ Դավիթ շրջկռավ,

Ձգը՝ տի, թե ուր թալի:

— Դավիթ, եսաց, ինչքան քի թուր կտուի,

Ենքան իմ վուտաց հիռջեմ կը մեռնին.

Ինչքան քի թուր կտուի,

Ենքան իմ պուշի մաղիւր կը սպանին.

Ինչքան քի թուր կտուի,

Ենքան իս իմ բիրնով կը սպանիմ.

1520 Ձըլնը՝ վախենաս, կոխիւ երա:

Դավիթ սկուն կռիւ կ'ենի. խաչ միտ* չեցգի:

Երկու գըլթի ել կ'երթա, կը գն.

Ելի ձին կ'իմանա՝ Դավիթ շրջկռավ,

Ձին Դավթը՝ մոտեն ըռըկավ, գնաց,

Ասկանքի որթալաղ տեղ կանգնավ:

Ձին կանգնավ, ել մարդ չսպանը:

Վուր ձին կանգնավ,

Ենքան ասկանք թափան Դավթը՝ վերա,

Համա կը զանին. փետով կը զանին,

1530 Բարով կը զանին, թրով կը զանին:

Ենու շուրիւր թուր չկտուի:

Ձընջըլ կը թլին ձիու վրեն,

Թիւքիւր կայիմ կը կապին:

Դավիթ ենտե շատ խեղճ կ'ըլնը:

Ձին ել ըսկի ձեն չիտա:

22. Ձեցեմ չափամբ տաղապաւտեղաւմը յեմ գրալցը ձիւրի եեա

Չիվան գըլիւր կ'ըլնը դուս.

Կը տխնա՝ Դավթը աստղը մծվաղիւր ի.

Կ'երթա տուն, կ'ըսի. — Կնիկ, ըլի, ճըմգ երա.

Դավթը՝ աստղը մծվաղիւր ի.

1540 Դավիթ շատ նեղ տեղն ի:

Կնիկ կ'ըսի. — Տեսավեր,

* Ավելացնում ենք «միտ». տե՛ս 1422-23 աղբերը: Խմբ.

Դավիթն ել նեղ տեղն կ'ընկնը .
 Են ինչ դռն ասիւր, իս հավատացիմ:
 Բն, խրոխտեր ի, սըրտ վերա կը ցավի.
 Մեկեւ կը վազի դռնս, կը տխնա դահա՛
 Քանի կ'երթա, Դավթը՝ աստղը կը մծվաղի:
 Մեկեւ կը գն տուն, կ'ըսի.
 — Կնիկ, կնիկ, իլի, ճրագ երա:

Կնկան վերա գող կ'ենի.
 1550 Կնիկ կ'ըլնի, ճրագ կ'ենի:
 Խիտ Հովանի կռիվ կ'ենի.
 — Դռն չըս թնկնը՝ քընիմ:
 — Ա՛խր, ուտար աղչեկ իս, քն սըրտ չցնվը.
 Ա՛խր, իմ երուն ի, իմ սըրտ կը ցավը:

Հովան կ'ըլնը, կ'երթա ձիանքտիրու մեջ.
 Ձեռ մեկ ձիու քնմկը՝ վերա կը տա, կ'ըսի.
 — Դռն ըձը՝ հիփ կը խասցնիս Դավթը՛ն:

Կ'ըսի. — Վաղը ես գնիս:
 Կ'ըսի. — Խն, վաղը ես գնիս,
 1560 Իս Դավթը՝ ինչի՛ն խասնիմ.
 Նաչի՛ն խասնիմ, թե ջանդակին խասնիմ:
 Կ'երթա մըկեւ ձիու մոտ, կ'ըսի.
 — Ըձը՝ հիփ խասցնիս Դավթը՛ն,
 Կ'ըսի. — Վաղը կես ուրին:
 — Կես ուրին իս Դավթը՝ նաչի՛ն խասնիմ, թե լեշին խասնիմ:
 Կ'երթա, մըկեւ ձիուն կը խարցու.
 — Դռն հիփ տը խասցուցիս ըձը՝ Դավթը՛ն:
 Եսաց. — Արիվ առնիլուն:
 Եսաց. — Արիվ առնիլուն:

1570 Իս Դավթը ինչի՛ն խասնիմ:
 Գնաց մըկեւ ձիուն մոտ եսաց.
 — Դռն ըձը՝ հիփ խասցըցիս Դավթը՛ն.
 — Աչք խփիս, բանաս, քի կը մոտըցըցիմ Դավթը՛ն:
 Հովան ձիու գըլիս պագնից,
 Ձին խանից, թռավ քնմակ, քիցի:
 Ձին եսաց. — Հովան, քն աչքիւ խփիւ: — Խփից:
 Մըկեւ եսաց. — Հովան, քն աչքիւ բացի: — Բացից:
 Հալա մութ գըլիւ եր:

25. Դավիթը Հովանի խառնով ազատվում է օգրաճեղից

- Ղալարալըղ ընկիր ասկանը մեջ.
 1580 Ձենքտիր հըմեն տեղ կ'երթա.
 Ենունց ձենքտիրուց Հովան վախեցավ,
 Ել չը կ'ըշխեցավ քշիր գծին, երթեր ասկանը մեջ.
 Ձիու վերեւին Հովան բռնաց.
 — Դավիթ, Դավիթ, եսաց,
 Եսա, իսա Պատրաստին վերա իմ աջ թիվին.
 Վրե՞ շըշկուր իս:
 Հովանի ձեն ել շատ ի. շատ ձեն կա վերա:
 Վուր շատ զատը՝ տեղեն բռնաց, Դավիթ լսավ:
 Դավիթ վախեցավ. չե՞ վուր խաչը՝ անուն ավից:
 1590 Նուրեն Դավթը՝ միտք ընկավ, եսաց.
 — Եսա Հովանի ձեն ի. բա, իս մոռցիր իմ:
 Կանչից.

«Ես Մարութա Բանձր Ասպարածին,
 Խաչ Պատրաստին վար իմ աջ թիվին»:
 Դավիթ զթիվքիւ սկուն թափ տալու բաշտան
 Ձենջլքիւ կտուովան:
 Հընտե, վուր զնջիլքիւ կտուովան,
 Ձին ել խնդացավ:

26. Ջարականի խառն

- Մեկ մարդ ել՝ յոթ տղա կըներ ենու.
 1600 Մեղք ըզյոթ տղեն ել զսուղեն բիրիւր եր կուիւ:
 Ընտե, եղա յոթ տղի խեր,
 Հուր տղեք շատ կ'ուզեր, եսաց.
 — Իսն ել խիտ տը գամ, վոյտե թի սպանին,
 Ըձը՝ ել խիտ թը սպանին ենտեղ:
 Ձե՞ վուր Դավիթ ընկավ ասկանը մեջ,
 Ասկանը կը կուտուրի:
 Ձատնու կ'իրշկա եղա մարդ.
 — Ա՛յ վանխ, ա՛յ վանխ, իմ տղեքն ել տը սպանի, ըսից:
 Եղա մարդ խիլք մ՝ երաց տղեք հապով.
 1610 Ասկանը՝ միջեն վազըց, եկավ:

- Ձե՛ վուր ասկա՛ր շատ ի,
 Ճանբախ չըն իտա, կը բո՛ւա, կ'ըսի.
 — Ճանբախ տվեք, իս տ'երթամ Դավթը մոտ:
 Ճանբախ տվըն, եկավ, Դավթը՝ մոտացավ,
 Բո՛ւաց. «Փո՛շտ, փո՛շտ»:
 Դավթ վուր լսավ,
 Ձին քշեց, մոտացավ եղա մարդուն, եսաց.
 — Խալվո՛ւր, իս հալա ջահիլ տղայ իմ,
 Իս ի՛նչ փշտութիւն իմ երը,
 1620 Դո՛ւ. ըձը՝ կը կանչիս՝ փո՛ւշտ, փո՛ւշտ:
 Խալվո՛ւրն ի, կ'ըսի.
 — Դավթ, կորբան իմ քո՛ւ գըլխին.
 Քի չըմ ըսի՝ փո՛ւշտ.
 Ասկա՛րին կ'ըսիմ՝ փո՛ւշտ, փո՛ւշտ,
 Վուր ըձը՝ ճանբախ տան, գո՛ւմ քի մոտանամ, խաբար տամ:
 — Խալվո՛ւր, եսաց Դավթ, ի՛նչ խաբար տը տաս:
 Եսաց. — Դավթ, կորբան իմ քո՛ւ գըլխո՛ւն,
 Քո՛ գո՛ւշման կո՛ ենա դաշտը մեջ չաղըր ի զարկիր, նատիր-
 Ենա, դեյհա, ենա ջո՛ղ չաղըր ենուրն ի:
 1630 Եղա ասքա՛ր կը տիսնան.
 Հըմենն ել գո՛ւնվեն բիրիր ի.
 Շատիր կան, մորեն մեկ ին.
 Շատիր կան, տաս խատ, են ել գո՛ւնվ բիրիր ի.
 Ապա վուր դո՛ւ երթան, քո՛ւ գո՛ւշման սպանիս,
 Եղա ասկա՛ր հըմեն քի գո՛ւղա տ'ենին, տը խնդանայն.
 Հըմեն մեկ ուր տուն տ'երթա:
 Դավթ եղա խալվո՛ւրուն՝ կը լսի:
 — Խալվո՛ւր, կ'ըսի, դու աղեկ չաբաթ ըձը՝ երըր,
 Քո՛ւ խաբար տ'ենիմ:

**ՅԴ. Դավթի յեւ Մելիքի սենամարտը. Դավթի
 սպանում եւ Մելիքի մ**

- 1640 Դավթ կը քշի գծին, դողրու կ'երթա չաղըր.
 Կ'երթա, Մելըքի չաղըրը՝ հառեջ կը կանգնը:
 Կ'ըրիշկա՝ չաղըրը տակ լսեւ, դոշակ կոլոնած ի:
 Մելըք ել պառկիր ի.
 Կնկտիր ել նստած մոտ.

- Նա ինչ սըլտ կը մատի,
 Նա ինչ գըլնիս կը մատի,
 Նա ինչ վուտքիւր կը մատի.
 Մերն ել կ'ի նստի գըլխոն հառեջ:
 Դավիթն ի, կը տխնա զմերն,
 1650 Կ'ըսի.— Մերիկ. բարին քի:
 Կ'ըսի.— Աստուծոն բարին, Դավիթ,
 Իմ քնիցը տղեն, ձիուց եջի տակ:
 Չե՞ վոր մեր կը տխնա՝ ձին, զինք հըմեն երուն ին.
 Ենտեղ շատ կը վախենա:—
 Դավիթ կ'ըսի.— Մարե, չըմ եջնա տակ:
 — Դավիթ, կ'ըսի մեր, եջի տակ.
 Մկա դոն անոթի իս, ծարսվ իս,
 Մե քիչ խաց կի, ինչ կ'ըլնը:
 — Մարե, կ'ըսի, քնն շնորհակալ իմ.
 1660 Իս խաց ել իմ կիւրի, ջոն բլ իմ խմիւր.
 Մեղքին խան վի, թը խաբար մ' տա:
 Ըս որ իս իկիւր իմ, Մեղքի խոքին տ'առնըմ:
 Առանց կրողի՝ ենու մախ իմ բիւրի:
 — Դավիթ, եսաց, քոն ջոն ախպերն ի:
 — Ելի իմ ջոն ախպերն ի.
 Իս գըտիմ՝ իմ ջոն ախպերն ի, համա խան վե:
 Եսաց.— Քննիկ ի, մեղք ի, թը քննի հալա:
 Եսաց.— Ո՛ք, իմ գըլնիս ցավցըլիւր, խան վե:
 Մերը կ'ըլնը, եդա գոնթնը՝ խուփ կը դնը կրակ,
 1670 Տաքացըցի, կը դնի Մեղքի վուտաց վերա:
 Մեղքն ի, կ'ակախի.
 — Եդա ինչ լոն եր՝ ըձը՝ կծից:
 Ըբա Մեղք քննիկ չեր.
 Եդա մերն ի՝ ֆանդ կ'ենի, խուփ կրակացըցի,
 Վուր Դավիթ տխնա, վախինա, ըսի՝
 «Եդ ինչ գոռան մալդ ի Մեղք,
 Վոր կ'ըսի՝ ըձը՝ լոն կծից:
 Ապա ինչ մեր եսաց Դավթըն,
 Դավիթ ինչ եսաց մոր.
 1680 — Մեղք քննիկ չի, հըշտ ի.
 Հըմեն լսիւր ի, գիտի:
 Մեղք մեկ ձեռ գըլից եսա աչքը՝ վերա,

- Մեկ ձեռք դրից մըկեկ աչքը՝ վերա,
Աչքեր սրբից, սկոն ըլնկից,
Տիսավ՝ կտրըճ մարդ մի ձին խիծիւր,
Ելընի մեջ շաղաղվիր ի,
Կի ուր չաղըրը՝ դռն կանգնիր ի:
Եսաց.— Եդա վիճիւր ի:
— Կանգնը՝, եսաց Դավիթ,
1690 Առանց մախ իս՝ քի մախ իմ բիրիւր,
Առանց գլուխ՝ քոն խուքին տ'առնում:
Եսաց.— Դավիթ, դռն չը՞ս թուղնը, իս ձին խիծնիւմ,
Եսաց.— Մելիք, ըլի, ձին խիծի.
Իս քոն պես բերախտ չըմ.
Լվացվի ել, թե անոթի իս, խնց ել կի.
Թե ծարավ իս, ջուր ել խմի.
Քի շուրիւրն ել հալա խաքի,
Քոն թաղարըք տիս, նոնր երը՝ իմ խիտ կոնի:
Մերն եսաց.— Մելը՝ք,
1700 Դավթըն մեղա երի, քի ախպերն ի:
Մելըք ըռըկավ, եսաց.— Չե, հետոր ի.
Թան իս գ'Դավիթ կը սպանիւմ, յան Դավիթ ըճը:

Մելըք վոնչ ջոնր խմավ, վոնչ խաց կերավ,
Ըլավ համա, ուր ձին քեչից,
Խիծավ, թուրն բոնից ձեռ:
— Դավիթ, եսաց, ինչըդ կոպինք:
— Իմ ջոնջ ախպերն իս, եսաց Դավիթ, դո՛ւ գըտիս:
Եսաց.— Դիրով զանինք մեմեկու:
Եսաց.— Վուր սկոնն ի,
1710 Դոն իմ ջոնջ ախպերն իս,
Հըմեն մեկ իրիք դըրբ տը զարկի.
Հառեջ դո՛ւ զարկ, վուր դոն քան զը ջոնջ իս:
Դավիթ կը կանգնը դաշտը՝ մեջ:
Մելըք Դավթը՝ մոտեն կը զատացըցը զձին,
Թուր կը քեչի, կը բոնը ձեռ,
Են տեխեն հեռստո մ' կը քչի ձին,
Դավթըն տը զարկի, Դավիթ կ'ըսի.

«Եա Մարութա Բանձր Աստվարածին,
Խաչ Պատրաստին վար իմ աջ թիվին»:

- 1720 Մեկըք վուր եղա տեղին կը գնի, աչքիւր կարմրիւր ի՛
 Ձե՛ վուր Դավիթ ենու դուշման ի,
 Քանի ենու զոռ կա, զթուրն ել զարկի՛
 Խաչ Պատրաստին,—
 Ծառն կ'ըլնիմ ենու քնրամաթին,—
 Ըզինք կը տա դիմաց թրին,
 Թուր չդպնը՛ խաչին,
 Սկի՛ զոռ չի տա Դավթըն,
 — Մեկըք, եսաց Դավիթ, եղա մեկ դարբ՛
 Եսաց.— Խն, մեկ:
- 1780 Եսաց.— Մեկըք, մեկ ել զար՛
 Մեկըքն ի հառստավ, եսաց.
 — Իմ ձիու մանգզիլ քիչ եր.
 Բա, ձիու մանգզիլ շատացըցիմ:
 Ձիու մանգզիլ զատացըց Դավթը՛ մոտեն,
 Ջատը՛ գնաց, ըռըքեք զարկից ձիուն,
 Ձին քչից վար Դավթըն,
 Խաչ ելի զինք թլից թրի գեմ,
 Ելի Դավթըն բան չիլավ:
 Եսաց.— Մեկը՛ք, եղա երկու.
- 1740 Եսաց.— Խն, Դավիթ, եղա երկու:
 Եսաց.— Մեկը՛ք, չո՛ւտ երա, մեկ դարբն ել զարկ:
 Մեկըք մանգզիլ շատ զատացըցուց.
 Ըռըքեք զարկից, չո՛ւտ եկավ, մեկ ել թուր զարկից:
 Խաչ ելի զինք ետուր թրը՛ դեմաց.
 Սկի Դավթըն բան չըլավ:
 — Մեկը՛ք, դո՛ւ պրծար, եսաց Դավիթ. Իմ դիրն ի՛
 Եսաց.— Խն, ախպեր, քո՛ դիրն ի՛
 Մեկըք եսաց.— Դավիթ, դո՛ւ իզին կը տո՞ս,
 Իս երթամ չադըրը՛ տակ պառկիմ,
- 1780 Դո՛ւ գնա, ըձը՛ զարկիս:
 Եսաց.— Խն, գնա, պառկի:
 Մեկըք կը գն ուր չադըրը տակ, մոր կ'ըսի.
 — Իս իրիք դարբ Դավթըն զարկի,
 Դավթըն սկի բան չերաց,
 Դավիթ կը գն ետե, տը զարկի:
 — Մեկը՛ք, կ'ըսի մեր, մտը եղա խուրը մեջ:
 Մեկըք կը մտնի խուրը՛ տակ.

- Քանստուն գիմշու կաշը կը դնը վերա,
 Քանստուն ջաղչը՝ քար կը դնը վերա,
 1760 Լխեմքեր կը քեշի քննիրու վերա:
 Մերն կ'ըսի՝— Իմ տղեն, Դավիթ,
 Հառեջ քի կ'ըսիմ՝ մի՛ գարկի.
 Վուր կը գարկիս, երի, գար:
 Դավիթ գիտի՝ ինչ երիւր ի:
 Կը գն, տիսնա ջաղչի քննիր,—
 Չե՛ վոր խուրու բիրնի դրած սկոն բանձրացիր ի,—
 Լխեմք քեշած քննիրու վերեն,
 Գլտի, վուր ենքան Մելքի ջանգակ չի:
 Ապա մեր ենտե կանգնուկ ի:
 1770 Դավիթն ել չըսի՝ Մելք խանեք դուս, տիսնա:
 Դավիթ գիտուր Կեծակին կը քեշի,
 Համա թուր կը վիրցի, կը բիրի,
 Վուր տը գարկի, ել չգարկի, կ'ըսի.
 — Մարե, եղա մեկ դարբ տվիմ քե խաթըր,
 Վուր դո՛ւ ըձը՝ պախիր իս:
 Մեկ ել թուր կը վիրցի, վուր գարկի, կ'ըսի.
 — Աստված, եղ ել տվիմ քե խաթըր,
 Վուր իմ կռիվ քո՛ ձեռնոցի ի:
 — Մարե, եսաց Դավիթ,
 1780 Ըձը՝ մնացիր ի մեկ դարբ:

- Մերն եղա կնկտիրուն,
 Եղա շավար քեշողքիրուն կ'ըսի.— Շո՛ւտ շավար քեշեք:
 Փուղը՝ տիրուջ.— Շո՛ւտ փուղ փչեք:
 Նաղարա գարկողքիրուն.— Շո՛ւտ նաղարա գարկեք:
 Աղջկտիրուն.— Շո՛ւտ ծի քննիրու բռնեք ծի ձեռ, խաղցեք:
 — Կնկտիր, դո՛ւ ել ծի քննիրու բռնեք ծի ձեռ,
 Խորոտ խաղցեք, բալի Դավիթ ըրըշկա,
 Ծի տիսնա, չգլտի Մելքի տեղ,
 Դավթը՝ դարբ ենու չառնը:
 1790 Ապա Դավիթ գլտի.
 — Եղա ըձը հապով կ'ենըն.
 Կ'ըսի՝ ըձը չըշկուացնին:
 Դավիթն ի, գո՛ւր թուր կը գարկի.
 Վուր կը գարկի, ջաղչը՝ քար կը կտրի.

- Քանսուն գոմշու կաշուն կը կտրը,
 Կը տանը, Սիվ ջուր կը կայնացըցի:
 Դավիթ կ'ըսի.— Մարե,
 Բացեք հիտ, իս տիսնամ զՄիլըք:
 — Դու գնա, միք կը բանանք, կ'ըսին.
- 1800 Ձին կը քշի, կը գծ, քարը՝ վերա կը կանգնը:
 Ձեռ կը տա, լիսվ կը թլի դեն,
 Կը տիսնա՝ ահագին քարիւր,
 Հըմենն ել թրի հեռջեվ կտուտված ի:
 Քարի կտուրքիւր ձեռ կը թլի, թալի դեն,
 Տիսնա՝ գոմշու կաշիք,
 Հըմեն փառչա-փառչա երած ի:
 Մեկըքի ջանդըկի մեկ յան ժխո կուրսըվիւր ի,
 Ձկա, ցվրվիւր, հանդունդ — Սիվ ջուր գնացիւր ի.
 Մեկ ձեռ, մեկ յան ժխո մնացիւր ի:
- 1810 Դավիթ հուր աչքիւրով տիսավ, հավատաց:
 Եսաց.— Մարե, իս կ'երթամ, մնացեք բարեվ,
 Իմ ախպեր Մեկըք դուք խանեք դուս:

28. Մեկիքի զարքի ցումք

- Դավիթ ձիու գըլթիս կ'ենի,
 Ձաղըրից կ'ընը դուս,
 Կ'երթա ասկարը մեջ, կ'ըսի.
 — Ծի հըմենուն իզին տվիմ.
 Մեկ-մեկ ծի տնիւր գացեք,
 Իմ ջանին դուղա երեք,
 Իմ խոր-մորն ել ողորմի տվեք.
- 1820 Ծի խարճն ել բախշիմ ծի:
 Եղա ասկար Դավթըն շատ դուղա կ'ենին, կ'ոխնին,
 Համա չըն անտընա, թե Մեկըք սպանուկ ի:
 — Խա, Դավթ, կորբան քո գըլխուն,
 Դորիս դու գինա, Աստված քո խիտ,
 Աստված քո բան հաջողի,
 Աստված քի սաղջանութեն տա,
 Աստված քո են խոր-մորըն արքայութեն տա:
 Դավիթ են տեղ շատ կը խնդանա,

Փառք կը տա Աստուծուն,
1880 Ու ձիւն կը քշի դեմ Սասուն:

Եղա ասկանի գլխավորքեր
Ասկանը՛ն իզին չըն իտա,
Վուր մեկ-մեկ ուր տուն գա.
Կը բռնան.— Ե՛յ, միք երթա.
Երթանք, Մելք տիսնանք,
Մհա՛ սուր ի, թե աղորթ ի:
Մեկ մեկու կ'ըսի.— Ենունց խոսքն ի, երթանք, տիսնանք:
Կը գան եղա փաշեք,
Մելքի չաղըրի տակ կ'ըրիշկին.

1840 Մեկ խատ աղջիկ չրիտ կապած մեջքին,
Կախած ի եղա խուրու մեջ,
Զփլփի ջանդակ, մեկ պատիկ կտուր ի մնացիր ի:
Կ'ըսին.— Աղջիկ, չրիտ կապի:
Աղջիկ չրիտ կապից ձեռաց,
Խիտ կը լա, խիտ կ'ըսի.— Քեզք:
Քեզին, խանին դուս:
Կը խանին, տիսնան՝ մեկ կտուր ի մնացիր ի:
Են կտուրն ել ինչպես վառվուկ ի:
Ինչպես կրակի մեջ փետ դնիս,

1850 Վառվը՛, սիվանա, սկոն սիվացիր ի:
Վիրուն, են կես ջանդակ կը բիրին տուն:
Եղա փաշեք ել կը բռնան ասկանըն.
— Մեկ-մեկ ծի տուն գացք:
Մելք սպանվիր ի, ծի տուն գացք:
Մելք սպանվիր ի, սպանվիր ի, գնացք ծի տուն:
Գնացին հրմեն մեկ հուր տուն:

30. Դավթիմ գիմովարելը

Զք վուր Հոման գեն ասկան հրմեն տիսիր ի,
Հրմեն չաղըրքեր տիսիր ի,
Գնացիր ի հուր քաղաք, ժողովրդու ըսիր ի:
1860 «Եսքան չաղըր կա, եսքան ասկան կա»:
Ժողովուրդ ասիր ի.
«Ախ-վահ, ախ-վահ, ախ-վահ, ալ սպանին Դավթըն»,

Գան, հըմեն մի կնիկ, աղջիկ տը տանին՝

Ա՛խ-վան, ան-վան, Տեր Աստված, դո՛ւ ճար երա՞ս:

Եղա քաղքը մարդն ել են բարձր սարը՝ գըլի՛խ

Կարակոլ ի դրած, ի՞նչ հապով.—

Ըրչկին ճանբախ, թե Դավիթ կը գա, յան ասկա՛ր կը գա,

Վուր շոնտ գա, քաղքը մարդիրուն խաբար տա՝ հո՛ւրինց
հոգ ենին:

Եղա մարդկիր՝ դուրբին կա,

1870 Դուրբինով կ'ըրչկին դաշտը՝ ճամբախ:

Տխան՝ կի մեկ ձիավուր եկավ.

Կարադուն կ'ըլնը վե, քաղքը՝ վե կը վազնը.

— Մեկ ձիավուր եկավ, եսաց,

Հավատա վոր Դավիթ ըլնը:

Հովանին* ըսին.— Դավիթ եկավ:

Հովան ըլավ, տ'երթա Դավթը՝ հառեջ:

Են գեղական՝ մարդ, կնիկ, խալվո՛ւր, պառավ, ճիժ-բիժ՝

Հըմեն գացին Դավթը՝ հառեջ:

Դավիթ ըրչկից, տիսնա՝ ջոն ասկա՛ր ի կը գա.

1880 «Ջանը՛մ, կ'ըսի, եղա ասկա՛ր ի՞նչ ի.

Ըձը քանի՞ մ' դուշման կա, կը գան վար ըձը»:

Դավիթ ձին կը քշի, կ'ըսի.

«Ձի, գնա, Աստված ի՞նչ երիւր ի»:

Ջձին քշի, մոտանա, կ'ըրիչկի՝

Հովան կի հըմենու հառեջն ի:

Կ'ըրիչկա՝ տղա, աղջիկ, գեղական՝ հըմեն եկած ի.

Կը բոռա.— Խոթխաբը, դո՛ւ ել իկիր իս իմ խիտ կոխվ:

Խոթխաբը կը բոռա.— Դավիթ,

Մինք իկիր ինք, քո՛ւ վերա կը խնդանանք.

1890 Վուր մինք փառք կը տանք Աստըծուն՝ սալամաթ եկար:

Դավիթ կ'ըսի.— Եղա կնկտիր հընչի՛ք եկած ի:

— Դավիթ, կ'ըսի, ինչ դո՛ւ գնացիր,

Չուր մկա եղա շիվարքիր կը լըն, Աստված կը կանչին,

Կը վախենեն՝ Մսըրա Մելք քի սպանի.

Տաճկընիր գեն, քաղքը՝ մարդիր՝

Հըմեն սպանեն, կնկտիր տանեն.

Վոր քո՛ւ գալ լսան, հըմեն խնդացան, ուրախացան.

* Տղված ե «Հեվարին», ուղղում ենք՝ «Հովանին»: Ծ մ ը.

- Ջոնչ, պատիկ քո՛ւ հապով եկան:
 — Դե, դառցեք, գնացեք, ըձը դուդան երեք.
 1900 Մեղք սպանիր իմ. դե, դառցեք, դե, դառցեք:
 Եղա խեղճ մարդիւր եկան,
 Արխային տնիւր նստան.
 Ել սկի չըն վախենա:
 Դավիթն ել եկավ, ուր տուն նստավ:

30. Պառավի հոգաւորութիւնը

- Եդ Պառավ ըլավ, եկավ Դավթը՝ մոտ, հսաց.
 — Դավթ, բարո՛ւ եկիր, Դավթ, բարո՛ւ եկիր:
 — Անտըծաւ բարին քի, Պառավ:
 — Տիսար, վուր իս քո՛ւ հըմեն ճանբախ շանք տվիմ.
 Ապա վոր իս քի չըսեր,
 1910 Դո՛ւ բիբիկ ծառ մ՛ առիր եր,
 Կ'երթեր Մեղքի վերա կռիւ:
 Տիսար, կռիւ քանի մ՛ զոռ ի.
 Բո՛ւ խոր խաթըր՝ խամար քի հըմեն բան շանք տվիմ:
 — Պառավ, հսաց, ըձը քինե մինաթ ի.
 Կը գնա, ըլնըս ըձը մեր. ըձը մեր չունիմ:
 — Դավթ, իս ելի քի մեր իմ. իս կ'երթամ իմ տուն.
 Ինչ բան լսիմ, ելի կը գնամ, քի կ'ըսիմ.
 Սկի մի վախենա, Դավթ, ծլիս, ծաղկըս.
 Զուր մկա պատիկ եր, ջոնչացար.
 1920 Ծուռ եր, խելքըվացար:
 Ել ըստե մի նստի.
 Կը դնիս վար չո՛վանին, կ'ըսիս՝
 «Իմ խոր հոգեն պատրաստի,
 Վուր իս կ'երթամ, իմ խոր հոգեն նստիմ.
 Հըմա խորոտ պատրաստի»:
 Բո՛ւ խոր սանդըխքեր են տեղն ի.
 Բո՛ւ ձեռնով քո՛ւ խոր շուրթիւր կը խանիս,
 Ծալիս, դնիս սնդո՛ւկ,
 Թուրն քո՛ւ ձեռնով ել կախիս,
 1930 Մեկ մարդ ել կը բռնիս քո՛ւ հառեջ, քի ալանջ ենը՝.
 Մեկ մշակ ել կը բռնիս, քո՛ւ ձին խորոտ պախի:
 Դավթ, մնացի բարի, իս կ'երթամ:

31. Դավիթը նստում է հոր ակեր

Դավիթ Հոփանին կ'ըսի.

— Հոփան, իմ խոր հողեն պատրաստի.

Հըմա խորհոտ պատրաստի,

Լիւեմ, դոշակ շատ թաւ, բարձիւր շատ թաւ.

Իս տ'երթամ, իմ խոր հողեն տը նստիմ:

— Խն, կ'ըսի, մկա կը պատրաստիմ.

Եդա Սասունա ճրագ չո՛ւր մկա ընցուկ եր,

1940 Մկա Սասուն ճրագ վառվամ.

Ապա չպատրաստիմ.

Թո՛ւ երաժն, վոր դո՛ւ երիւր, իս շատ կը խնդանամ.

Վոր դո՛ւ սկոն կտրըճ իս,

Իս գըտիմ, վոր ախշար հըմեն իմն ի.

Իս կը խնդանամ, վոր դո՛ւ ասիս, ծիծղանք:

Գնաց, հողեն պատրաստից:

Թե Դավիթ մեկ բան է ըսիւր,

Հոփան գնաց, երկու բան իբի:

Հողեն խորոտ պատրաստից:

1950 Եկամ Դավիթ, եսաց.

— Հոփան, կանգնը՛, երթանք:

Դավիթ, Հոփան գնացըն հողեն.

Դավիթ եսաց. — Խրոխպեր,

Մեղք ի, դո՛ւ ըձը՛ խաց բիրիս, ջո՛ւր բիրիս.

Մեկ խատ մարդ բոնիս իմ հառեջ, ըձը՛ խաց, ջո՛ւր բիրի.

Դո՛ւ իմ խոր տեղն իս, խաց, ջո՛ւր բիրիս, չըմ ուտի, չըմ խմի.

Մեկ մարդ ել կը բոնիս, ըձը՛ շախի.

Մեկ մարդ ել կը բոնիս, իմ ձին շախի, պախի:

Հոփան գնաց, բոնից, իբի, եսաց,

1960 — Դավիթ ծի ինչ կ'ըսի, ենու խոսք տ'ենիս:

32. Դավթի ձիու մօտեց

Մեկ մարդ ել բոնից, Թե. — Դավթը՛ ձին տը շախիս:

Դավիթ եսաց. — Խրոխպեր,

Հախ լինչ իս տվը եդա մարդիրուն:

Եսաց. — Ամիս խինգ մեջիթի:

Եսաց.— Իս ամիս կը տամ տաս մեջիթի վուսկի:
Հիվան թուղից, գնաց տուն:

Դավիթ ետաց.— Մշակ, գնա, իմ ձին ջրի:
Սափուր ան, գնա հաղբոն, անուշ ջուր բի,
Պղնձ ենտեղն ի, դի հառջեվ, իմ ձին թը խմի:
1970 Մշակ առից սափուր, գնաց հաղբոն, լիք ջուր երաց:
Եկավ, գնաց փայախ, լցից պղինձ,
Վիրուց, տանը՝, դնը՝ հիռջիվ ձիուն, վոր խմի:
Ձին մեկ ուր գըլոն թախթըփից:
Վոր թախթըփից, եղա մշակ խելքամաղ ըլավ,
Ընկնվ գետուն, մեռավ:
Դավիթ կանգնավ՝
«Մշակ չիբի, մկա բան մ՝ իլիր ի»:
Գնաց, տխավ՝ մշակ հերկեն պառկիր ի:
— Տո մշակ, տո մշակ, կը կանչի:

1980 Մշակ սկի ձեն չիտա:
Մեկ քիչ պաղ ջուր լցից հերսի* վերա:
Մշակ աչքիր բացից,
Դավիթ ձեռ տվից, կայնացըցուց:
Եսաց.— Մշակ, ինչ ըլավ քի:
Եսաց.— Դավիթ, իս կ'երթամ իմ տուն:
— Վրե կ'երթաս, մշակ:
— Ախր, քի ձին մեկ որ ըձը՝ կը սպանի,
Գըլոն թախթըփից, ենու զարբից իս վախեցա,
Քիչ եր՝ իս մեռնեք, ել մ՝ դու խասար:

1990 Եսաց.— Ե՛, հիմար ձին,
Եղա մարդ իս բռնիր իմ, քի ջուր տա,
Քի գնը՝ տա, քու քամակ աղեկ թիմրի:
Դու ինչի՞ չըս թուրկի:
Իս բալքի հուրիչ տեղ կ'երթամ,
Դու կը քնաս անոթի, ծալավ,
Քի գնը՝, ջուր տվող չըլնը:
Հա, ճանչի եղա, զքի պախացող ի, խորոս ճանչցի:
Դավիթ կ'ըսի.— Մշակ:
Պղնձ վիրու, տար դի հիռջիվ:

* «Երեսի» խմբ.

- 1000 Եսաց.— Ին կը վախենամ:
 Եսաց.— Մի վախենա, տաւր, դի:
 Մշակ զպղնձ վիրուց,
 Ձին հիտ քեզվով, պղնձ դրից հիւջիվ,
 Ձին եկավ, խմից զջուր:
 Ձին ել բան չենը:
 Մշակ գնաց, գտրը իբի, դրից մսուր,
 Ձին հիտ-հիտ քեզվով, ապա երի, կերավ:
 — Մշակ, եսաց, ձին վուր գտրն կ'ուտի, խորոտ կը քուրիս:
 — Դավիթ, եսաց մշակ, դու կ'երթաս, իս կը վախենամ:
 1010 — Ձե, եսաց, ել իմ ձին քի բան չըսի:
 Գտրն կերավ, պրծավ,
 Մշակ ձիու քամակ տը քուրեր, հա կը վախեներ:
 Ձի գուր քամակ հա կը մոտացըցեր,
 Վոր մշակ քամակ քուրի:
 Մշակն ի, հոշիկ-հոշիկ ձեռ կը դնի վար քամկին,
 Հա կը քուրի, քիրուց կը դնը,
 Ձին ել բան չենը, քուրի, կը պրծնի:
 Վուր քուրուց պրծավ, ձին ձեն չտվից, ավիլ իբի, ավից,
 Զորոս խալիչե մ' ել քեշից վար քամկին:
 1020 Ըլավ ծծղաց, խնդացավ, եկավ Դավթը՝ հիդեն,
 Եսաց.— Դավթ, քու ձին ել ձը չգարկից:
 Եսաց.— Ել մի վախենա իմ ձիուց,
 Դու երթաս, իմ ձիու փուրու տակն ել քընիս,
 Գու վերա վուտ չդնի, քի կը պախի հալա:

23. Խօխանների ասեմուրյա այցը Դավթի

- Մնաց հեկարին:
 Են գեղի իշխանքտիր հըմեն ժողնվան,
 Եկան Դավթը՝ մոտ, Դավթը՝ հիդեն:
 Դավթ եսաց.— Վրե,
 Հըմեն որ չըք իգն, հեսոր իկիք:
 1030 — Չուր հեսոր մի ճրագն ընցուկ եր,
 Հեսոր Սասունա ճրագը վառվավ,
 Մինք հըմեն որ տը գանք,
 Հա քու մոտ տը զբուցինք:

Մեկ-երկու շաբաթ հա կ'երթեն, կը զրուցեն,
Կը գեն հոգիինց տնիր եղա քաղքը՝ իշխանքտիր:

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԹ

ՅԱ. Դավիթը չի խաբվում Ձեռնով Հավանի կնոջից *

- Հովանի կնիկ կ'ըլնը,
Շաքարլամա խաց կը թխի գոգտուկ,
Խավ կը մուրթի, կ'իփի,
Մեղր, կարագ, յոթ տարվա գինին կը պատրաստի,
2040 Կ'ըլնի ուր խորոտ-խորոտ շուրթիւր ադեկ մը կը խագնի,
Աչքիւր կը դեղի, պսկիւր կը խանի,
Խորոտ-խորոտ կուռդուրեք կը խագնի:—
Հովան քնուկ ի:—
Հովանի կնիկ կ'առնը եղա բանիր,
Մում կը վառի, կը գա Դավթը՝ հոգեն,
Դավթն ել դուռ շնիր, քնիր ի:
Կնիկ կ'ըսի.— Դավթ, ելլ՝, դուռ բաց:
Կ'ըսի.— Դու վիճ իս, իս դուռ բանամ:
Կ'ըսի.— Դու խրոխպոր, Հովանի կնիկն իմ:
2050 Դավթն ի, կ'ըլնը, դուռ կը բանա:
Կնիկն ի, կը գա հոգեն, կը նստի:
— Դավթ, կ'ըսի, իս քի շուտուց չտըսիր, քի կարոտով եր.
Չըմ կարցիր անուշ-անուշ բան շինիր,
Հազր եղայ ի, քու խամար բիրի:
Հենտե կը բանա, դնը՝ հեռիւլ Դավթըն,
Կուտ մ' գինի, մեկ կթղա,
Են ել կը դնի հեռիւլ Դավթըն:
Դավթ միտք կ'ենեք, թե.
«Ըձը մեր չկա, ես իմ մոր տեղն ի»:
2060 Շատ մոնաթ կը բռնը.— Վոր դու,— իմ մոր տեղն եր,—
Հասոր ըձը՝ ճանչցար, եկար իմ մոտ:

* Գրի առնողն ունի հետեւյալ վերնագիրը՝ «Կնիկն քաղք չկա»: Խմբ.

- Եսաց.— Դավիթ, կորբան իմ քի,
 Սասնա մեջ քու պես՝ վոնչ եղիր ի,
 Վոնչ կ'ըլնը ել քու պես տղաւ—
 Ապա Դավիթ չըլ գնացիր կռիվ,
 Հեթիմ տղայ եր, պախացող, աւանջ արող չկըեր,
 Մկա վոր գնաց կռիվ, եկավ, լցվավ:
 Դավիթ սկոն ի եղիր,
 Մարդ կ'ըրիշկի, Դավթըց կ'ամչընա,
 2070 Վուր կը տիսնա* ենու խորոտ աչքիւր,
 Կարմիր իրիսքիւր, խորոտ քիթ-բերանւ—
 Դավթն ի, գուր խաց կ'ուտի,
 Նռան գինին կը խմի—
 Ե՛, յոթ տարվան գինին,
 Դավթն ել շատ կը խմի—
 Կը խնդանա, կ'ըսի.— Խմիմ.*
 Հետոր իմ խրոխպոր կնըկ ըձը՝ իքրամ ի երիր:
 Ա՛ղեկ կը խմի. Դավիթ կը սարխոչնա,
 Գըլթի կը դնը վար բարձին, քնի.
 2080 Ել չկերի, վուր զրուցի:
 Հոփանի կնիկ գԴավթը՝ իրիսքիւր կը պագնը,
 Ճակատ կը պագնը՝, կ'ըրիշկի՝
 Դավիթ քնիր ի, ըսկի խաբար չի ուր մոտեն:
 Կ'ըլնը, կ'երթա տուն, հալա Հոփան քնուկ:
 Եղա Հոփանի կնիկ սուվրավ,
 Մեկ շաբաթ սկնա գնաց, եկավ:
 Են մեկ որ միտք երաց, եսաց.
 — Իս եղա յոթ տարվան գինին վրե՛ կը տանիմ.
 Դավիթ կը խմի, կը պառկի, քնը՝.
 2090 Իս ենու մոտեն ի՞նչ կը խասկանամ:
 Են մեկ որ կ'ըլնը, մեկ տարվան գինին կը տանի:
 Գինին ել քիչ կը տանի:
 Կ'երթա հոգեն, կը նստի.
 Ելի անուշ-անուշ բանիր կը տանի,
 Դնը՝ Դավթը հառեջ.
 Գինին ել կը դնի հեռջիվ Դավթըն:

* Ավելացնում ենք՝ «կը տիսնա»: Խմբ.

** Տպագծ ե չիմ, ուղղում ենք՝ «խմիմ»: Խմբ.

- Դավիթ գո՛ւր խաց կ'ուտի,
 Զո՛ւր գինին կը խմի.
 Դավթը գըլթի չբըռնի գինին. Դավիթ չքնի:
- Ձ100 Կնիկ կը նստի Դավթը գո՛ք.
 Ձեռ կը թլի, Դավթը՝ վիզ բերի, գրկի՝
 Կ'ենի վուր Դավթը՝ իրիս բերի, պագնի:
 Ձե՛ վուր նստավ Դավթը գո՛ք:
 Դավիթ ընտե ըռըկավ,
 Զթուղից՝ զիրիս պագնելու եր:
 Եսաց.— Դո՛ւ իմ մոր տեղն իս.
 Իլի՛, նստը՝ ենա տեղ, իս, դո՛ւ զրուցինք:
 Եսաց.— Դավիթ, վրե՛.
 Իս քո՛ւ մոր տեղն իմ, իս ուտաւ աղջիկ իմ.
- Ձ110 Պարագա իկի, քո՛ւ խրոխպեր առիւր իմ.
 Դավիթ, քի՛ ինչ:
 — Վոր դո՛ւ ուտար աղջիկ իս, վրե՛ իկիր իս ադա:
 — Իս քո՛ւ խրոխպեր Հո՛վանի կնիկն իմ:
 — Ե՛, իմ մեր, խրոխպոր կնիկ մեկ ի.
 Են ել իմ մերն ի. ի՛նչ Ֆարդ կա ենտե:
 — Դավիթ, դո՛ւ չըս գըտի՝ իս ուտար աղջիկ իմ.
 Եսքամ ժամանակ քո՛ւ խրոխպոր ձեռքի հառեջն եր,
 Մկա քո՛ւ խրոխպեր չըմ՝ ուզի, զքի կ'ուզիմ:
 Դավիթ կը մնա մտածիլով.
- Ձ120 Ես մկա ըլլմ գանիմ, սպանիմ,
 Իմ խրոխպեր գանգատ տ'անի,
 Թե՛ Զիմ կնիկ սպանից Դավիթ.
 Թե չսպանիմ, եդա կնիկ ձընե չդադարի՞:
 — Իմ խրոխպուր կնիկ, կե՛սի Դավիթ,
 Ըլի՛ գնա, իս քնիմ.
 Զո՛ւր վաղ, վաղ իս քի բան կ'ըսիմ:
 Խափից, դրից ճամբխու:

ՅԵ. Պառավի խոսքը՝ տմեղնությամ յեվ ետեզուրի մտած

- Առավուտուն շո՛ւտ Դավիթ կ'ըլնը,
 Կ'երթա վար հաղբրին, կը լվացվը,
 Ձ180 Կը նստի ենտե, հա՛ դուշունմիչ կ'ըլնը:

Տեսաւ՝ են Պառավ դեհա ենտե իրիւաց:
 Կանչից.— Ե՛, Պառավ, երբ հատե, երբ հատե:
 Ձեռնով երավ, Պառավ ըլավ եկավ ենտեդ:
 Ըլավ, Հովանի կնիկ ինչ երբ եր,
 Հըմեն Պառվուն հասց:

Եսաց.— Պառավ, դու իմ մոր տեղն իս, հընդունջ քի կ'ըսիմ:
 Եսաց.— Դավիթ, իս Հովանի կնկան մեղք չըմ դընի:
 Են ժամանակ դու պատիկ եր.

Մկա եղիւր իս քսան տարեկան, քսանըխինգ տարեկան,
 2140 Հալա ազապ մնացիր իս:

Վճր գքի տիսնա, խիւք կ'երթա գըլխուց,
 Կուզի, գա, քու ծուց պառկի:
 Ե՛, Պառավ, բա ինչ ենիմ, կ'ըսի Դավիթ:
 — Դավիթ, դու ել կնիկ ըմ բի, փսակվի.
 Վուր քի կնիկ ըլավ,
 Ել մե կնիկ չկերի քի խակառ ընկի.
 Մկա վճւր քի կ'իւրըկա, խիւք կ'երթա:
 Մարդ չկերի ջահել տղին ըսի՝
 Դու հսքան խորոտ իս.

2150 Սորա կ'երթա, յար կը բռնի:

Դավիթ, իս հառեջ քի տ'ասեր՝ գնա, կնիկ բի.
 Դավիթ, սկնա բան կա աշխար, հա.
 Խորոտ, քի հապով կնիկ ըմ բի:
 — Պառավ, հասց, ըձը՝ հապով կնիկ՝
 Դո՛ւ գնտի, իս չըմ կերի:
 — Դավիթ, հասց, քի գորայի կտրըճ կնիկ՝
 Խանդութ խաթուն ի.
 — Մարե, վորտեղն ի Խանդութ խաթուն, իս չըմ գիտի:
 — Կհ՛, Խոյա քաղաք, Իրանա խուղը մեջ:

2160 Ենա քանց գքի կտրիճ ի, քանց քի խորոտ ի:

— Մարե, Խոյ վճր Թարաֆն ի,
 Եսաց.— Դավիթ, խա խարցու Խլաթ, գինա.
 Վոր կ'երթաս Խլաթ, խարցու Արճեշ, գինա.
 Վոր կ'երթաս Արճեշ, խարցու Բերկլի, գինա.
 Վոր կ'երթաս Բերկլի, խարցու Աբադեն, գինա.
 Համա խարցուցելով խարցուցելով գինա Խոյ:

**36. Դավիթը գնում է Խամգուրին առնելու. հրա-
օտառակեցությունն ալ գուրամ տնելը:**

- Դավիթ, վոր իկի հաղբըրի վերա,
 Լվացվիւ ի, խաց չկիրիւ ի:
 Կ'ըլնը կ'երթա հոնը հոգեն.
- 2170 Մնդուկ կը բանա, շուրիւ կը խազնի,
 Թուրն կը կապի հոնը վերա,
 Կը գն, ձին դուս կը քեշի,
 Գնմ ձիու բերան կը դնի,
 Ձին ձիու քամկին կը զարկի,
 Վոնչ խրոխպոր խաբար կ'ենի,
 Վոնչ ել խաց կ'ուտի,
 Անութի ճանբախ կ'ընկնի:
 Կը գն, կը խիծնի ձին,
 Կը խարցուցի՝ Խլաթ, դու դոր իս,— կ'երթա:
- 2180 Կ'երթա Խլաթ, կը խարցուցի Արճեշ.
 Հընդուց կը խարցուցի.— Բերկրի վոր տեղն ի:
 Կ'ըսին.— Եղա ճանբախ բռնը՝ գինս:
- Դավիթն ի, կ'ըլնը, գն Գործոթա դաշտ,
 Կը տիսնի ենտե, դաշտը մեջ գոնթան կ'ենին:
 Դավիթ շատ կը քաղցածանա.
 Ճար կը կտրվի վերա, ել չդիմանա,
 Մեկ գոնթնի մ' մոտ կ'երթա.
 — Բարաջողում ծի, գոնթնվուր, կ'ըսի:
 — Աստըծու բարին, դու խազար բարով:
- 2190 Կ'ըսի.— Գոնթնճի, իս քաղցած իմ:
 Կ'ըսի.— Իս գոնթան չըմ կերի թուղնը.
 Դե, ենատեղ, արտը՝ կուշտն ի խացիւ.
 Ենտեղն ել կանանչ շատ կա.
 Ձին թուղ ենտե, թը երեծա,
 Դու ել կուշտ խաց կի, գինա քո բանին,
 Դավիթ կ'երթա արտը՝ կուշտ, ձիուց կ'եջնի,
 Գնմ ձիու բերնեն կը խանի,
 Ձին ենտե կը թուղնի.
 Ըգինքն ել խաց կը քեշի հառեջ,
- 2200 Ձխաց հըմեն կ'ուտի:

Գոնթնվուրքերն ել կես որին գոնթան կը թուղնըն:

Գինացըն, վուր խաց ուտին.

Գինացըն, տիսան, վուր ձիավուր հըմեն խացիր կիրիր ի:

Հենտե գոնթնճին կը մնա շիվար:

Կ'ըսի ընկերուջ.— Իս յոթ ավուր խաց բիրիր եր.

Եղա մարդ հըմեն կիրիր ի, փրթուն չթուղիր ի:

— Գնա, կ'ըսի մշկուն, խաց բի:

Դավիթ ենտե կը լսի.

— Գոնթնճի, կ'ըսի, քոն արտ քանի գոնթնի տեղ ի:

3210 Կ'ըսի.— Քանուուն գոնթնի տեղ ի:

Կ'ըսի.— Դոն գնացեք, ծի խաց կերեք.

Դոն գնացեք, իս ծի արտ կը վարիմ:

Դոնթան թուղեք եստեղ:

Դոնթնվուր կ'առնը գոնթ մարդիր,

Կ'երթա տուն, խաց ուտի:

Դավիթ զգոնթան կը կապի ձիուն.

Կ'ըլնը կը խիծնա վար ձիուն.

Կը տանի գոնթան, կը բիրի.

Կը քլի զգոնթան եղա արտը մեջ:

3220 Ե, ամառվան չուր գետըն ի, չեթին ի, գոն ի.

Քիչ ի մնացիր՝ արտ պոծընի,

Կ'ըլիչկի՝ ձին չանտ ի քրտընիր ի:

Կ'եջնի տակ, հոն քանֆիկ կ'առնի,

Ձիու քրտինք աղեկ մը կը սրբի, կը թուղնի.

Ձին կ'երթա կանաչը մեջ, կ'երեծա:

Դավիթ ձեռ կը թլի, գոնթնի գործավարն կը բռնի,

Կը քեշի, տանի են գըլիս, կը բիրի են գըլիս.

Ձոն մանճկալ կը գն, զարտ կը պոծըցի:

Մանճկալ կը գն, կը տիսնա, մնա շիվար:

3230 Դավիթ կ'ըսի.— Մանճկալ, քու արտ պոծամի:

Կ'ըսի.— Խա, կանանչիս, պոծար:

Կ'ըսի.— Դե, մնացիր բարեմ, իս տ'երթամ:

Կ'ըսի.— Կտըլ՝ ճ տղա,

Երի, երթանք տուն, խաց կի, նուր գնա,

Մկա ելի քաղցացիր իս:

— Ձե, կ'ըսի, տուն չըմ խա:

Կ'ըսի.— Վուր տուն չըս իգն, կանգնը՝

Ճամբարիմ, խաց բիրիմ, ճամբարի չանութանաս:

— Մանճկան, կ'ըսի Դավիթ,

3240 Վուր ակոն ի, իս իմ ձին տանիմ,

Բանդումահու մեջ կը լվամ.

Չուր իս իմ ձին լվամ, կը գամ:

Դավիթ զձին կը տանի,

Գետու մեջ թամիզ ըմ կը լվա.

Կ'ընը, զին կը դնի վար քամկին,

Ձիու դուռնքտիր աղեկ մը կը քեշի, կապի,

Գամ կը դնի բիրան, կը խծնի, կը գա.

Կ'առնի զխաց, կ'ընկնի ճանբարի, կ'երթա:

**37. Դավիթի յեւ ուզեկահեռի ձիերը, Դավիթ յեւ
ուզեկահեռը**

Գինաց, գինաց, խարցըցիլով խասավ խոյա քաղաք:

3250 Վուր խասավ խոյ, խարցըցից.

— Խանդոթ խաթունը՝ տուն վոն ի:

Մեկ մարդ հընցավ հիռջեւ, տարավ, շանց տվից:

Դավիթ եսաց.— Դոն բացեք.— Դոն չբացին:

Դավիթ զարկից, դոն ջարդից, մտավ նիրս:

Դոն վուր բացից, ըրըշկից՝ քանտուն ձի կապուկ ի.

Հըմենի հեռջիւ գարը լցած ի. կի կ'ուտին:

Դավիթ գոն ձին ել տարավ են ձիանքտիրու մեջ:

Տեղ մ' չեր վուր ձին կապել:

Դավիթն ել գոն ձին թուղից եղա ձիանքտիրու մեջ:

3260 — Ձին, թե կանաս, գարըն խլի, կի, եսաց.

Թե չկանաս, հա կաց անութը:

Ձին վուր մտավ եղա ձիանքտիրու մեջ,

Եդու հախու հըմեն փախան, ժողվան մեկ տեղ:

Դավիթ իրըշկից, վուր ձիանք հըմեն փախան,

Ձին ել գնաց ենոնց ձիանքտիրու մարին,

Ձենու գարիք խլից մոտեն, թահնա կերավ:

Դավիթն դրից զինքն թարանձեն,

Վե ըլավ վիրին կաթ:

Մեկ հեթախը դոն բացից, մտավ հեթախ.

2270 Տխաւ՝ քանսուն մարդ հենտե նստուկ ի.

Քանսուն թուրն ել պատից կախած ի.

Ըզինքն ել նստավ ենտե:

Եսաց.— Դու վրե՛ նստիր եք սդա:

Եսաց մեկ մարդ.— Իկիր ինք սդա,

Հըմենն ել խանդով խաթունը՝ հապով իկինք.

Խանդով խաթուն մեկը՝ ել խուսք չտվիր ի:

— Շուտու՞նց ի, վուր դու իկիր իք սդա:

Եսաց.— Իս մեկ ամիս իկիր իմ.

Շատիր կան՝ տարուկ նստած ի սդա:

2280 — Բա, խանդով խաթուն ծի չըսի՝

Վրե՛ իկիր իք զդա:

— Զե, կ'ըսի, մեկը՝ խիտ իսկի խաբար չտա:

Ե՛, վուր սկնե մ' ժամանակ

Դու հստե նստիր եք, ծի խաբար չի տվիր ի:

Ապա դու նստիր եք զդա, ի՞նչ:

— Ապա ի՞նչ ենինք:

Եսաց.— Կ'ընը խանդով խաթուն ծի չուզը,

Ենու հապով ծի չտա զրուց:

Հըմեն մեկ ծի տուն գացեք,

2290 Կանգնիր եք զդա, ի՞նչ:

— Վրե՛ երթանք մի տուն.

Կանգնիր ինք, ըրըչկինք, տիսնանք՝

Խանդով խաթուն զորն կ'առնի:

Խանդով խաթուն սկի մի վերա չխաբարնի:

Դավիթ ենտե հուր հապով միտք կ'ենի.

— Ե՛, կ'ըսի, դու գինացեք մոտ, ասեք՝

Յան մեկ առ, յան դաստուր տու, թը երթան,

Նստած ենտե ի՞նչ կ'ենըն,

— Խա, դու դուռ կը բանաս.

2300 Վճր կըխչի դուռ բանա:

Վո՛ր մարդ՝ վո՛ր դուռ կը բանա,

Են գախ խանդով խաթուն կը զարկի, են մարդ կը սպանի:

Են գախ Դավիթ կը կանգնը, կ'ըսի.

— Իս դուռ տը բանամ, տ'երթամ նիրս,

Թը խանդով խաթուն ըձը՝ սպանի:

28. Դավիթի ու Խանդավազի տառաջիմ համոզիպումը:

Դավիթ զոռն զոռովեն կը բանա, կ'երթա նիրս-
 Խանդավազ խաթունն կ'ըրբիշկի.
 Տխալ՝ մեկ մարդ երի.
 Շահա կտրիճ մարդ ի, խաճը խորոտ ի:
 2810 Եսաց.— Ե՛յ մարդ, քոն անուռն ի՞նչ ի:
 Եսաց.— Իմ անուռն Դավիթ ի:
 Եսաց.— Դավիթ, հետե նստի:
 Տեղ շանց տվից. Դավիթ զոռով գինաց,
 Ձեռ թլից Խանդավազ խաթունի գըլթիս,
 Դրկից, ենու իրիս մեկ զայիմ պագնից:
 Սկոն պագնից, ենու բիւնը՝ տեղ կապտացավ:
 Խանդավազ խաթունն ըռըկավ,
 Մեկ շամառ մի ենու իրիսին զարկից:

29. Դավիթը կտրուում է ուզեկամենի բռեքը

Դավիթն ել ըռըկավ, ըլավ եկավ հողեն,
 2820 Են մարդիբուն մոտ նստավ:
 Ձե, վուր Դավիթ գինաց Խանդավազ խաթունի մոտ,
 Եդա քանսուն մարդ մե մեկու ըսին.
 — Դավիթ Խանդավազ խաթուն մի ձեռնեն տ'առնի.
 Ե՛, ըպա ի՞նչ ենինք:
 Հըմեն մեկ ծի թուր քեզեք,
 Դրեք ծի թալսը՝ տակ, նստեք վերա:
 Վուր մութ կը տա, եդա մարդ կը քընի,
 Ըլինք, գանինք, սպանինք:
 Դավիթ, չե վոր կը նստի հողեն,
 2830 Կ'ըրբիշկի՝ կալուն պատից կախուկ ի, սկի թուր չկա-
 Սկնա կ'ըրբիշկի, կ'ըսի.
 «Եդա թրիւ վրե՛ պախին»:
 Վոր մեկ տեղ կ'ըրբիշկի, թրիւ չտիսնա:
 Ձեռ կը տա թաղսըն, կ'ըրբիշկի թաղսը՝ տակ.
 Մեկ թուր ենտե կը տիսնա, թուր կը վերցի:
 Թաղս կը վերցի, կ'ըրբիշկի,
 Թրիւ հըմեն ել կը տիսնա:

Թրիր հըմեն կը ժողվի,
 Հըմեն իրարո՞ւ վերա կը դնի, կուտուի,
 2840 Կը դնի կտուրքիւ խորճին, կ'ըսի.
 «Տանիմ ըձը՝ խամար,
 Ենիմ նալ-բիվեռ. իմ ձիան պակաս ի»:
 Զխորճու բերան կը կուպղը, կը դնի ենտե,
 Եղա քանսուն մարդ մեկ-մեկը՝ իրիս կ'ըրիշկի.
 Մեկը չկըշխնա ձեն խանի:

ԱԹ. Խանգարք տառնում և խռոված Դավթի սիրտը

Պանդոթ խաթուն կը գա,
 Դավթը՝ ձեռնեն կը բռնը.
 Հենդուց կը քեշի, վուր տանը՝ հուր ողեն:
 Դավթ ըռըկիր ի, չերթա:
 2850 Եղա մարդիր ենտե կ'ըրիշկին.
 Քանի մ' Պանդոթ խաթուն
 Զեռ կը թլի Դավթըն, քեշի,
 ԶԴավթ չկերի գիտնուց կայնացրցի:
 Կ'ըսի.— Դավթ, վրե՛ չըս իգա:
 Կ'ըսի.— Զըմ իգա. իս տը կանգնիմ,
 Իմ ձին խիծնիմ, երթամ իմ տուն:
 Պանդոթ խաթուն Դավթըն կ'աղաչի.— Երթանք տուն:
 Տնավիր, ինչքան շուտ կ'ըռըկիս, երթանք իմ հողեն:
 Երկու խաբար կա, իս քի կը տամ,
 2860 Ելի կ'երթաս, գնա,
 Քո, գողով քի չըմ բռնի:
 Դավթ կ'ըսի.— Զըմ իգա:
 Կ'ըռըկի, կը զարկի Պանդոթ խաթունին, դմկըլի դեն.
 Կը գա, հոն ձին կը խիծնի, կ'ընկնի ճամբարս:

 Դավթ վար ձիուն հա կը գա, հա ալանջ կ'ենի:
 Կ'ըրիշկի՝ մեկ ձեն կը գա, հա կը բռա.
 — Դավթ, Դավթ, կանգնը՛.
 Կանգնը՛, չոն իս իգա՛մ:
 Դավթ ձիու վերիվեն՝
 2870 Սկնա դառնա, կ'ըրիշկի,

- կը տիսնա՝ խանդով խաթուն
 Բիրբիկ հիտեմեն կը վազնը,—
 Ե՛, եսքամ ժամանակ խանդով խաթուն
 Բիրբիկ վուտ գիտը՛ն չգրիր,
 Մկա բիրբիկ դաշտը մեջ կը վազնի.
 Վոտ հըմեն ըլիւ ի երուն,
 Վուտ վորտեղ դնի, վուտաց տեղ լիք երուն կ'ընը,—
 Վուր Դավիթ կը տիսնի, կը դառնա վերա:
 Վուր Դավիթ կը դառնա վերա,
 2880 խանդով խաթուն կ'ըսի.
 — Դավիթ, տնայեն, քանը մ' սկոն շուտ կ'ընըկիս:
 Դավիթ կ'ըսի.— Իս Սասունա քի հապով եկի.
 Եսքան ճանքախ իս եկի, խասա քի մոտ,
 Մեկ դիր քի իրիս պագնի.
 Ըպա են սիւն դու ըձը՝ զարկեցիր, հալքաթ կ'ընըկիս:
 Կ'ըսի.— Դավիթ, դու բան չըս տիսիր,
 Հալա դու ջհել իս:
 Իս քի լոմա չըմ ենի,
 Վոր դու հալա չըս տիսիր:
 2890 Դու են քանսուն մարդ տըսմը,
 Վոր իկիր են տուն, նստիր են:
 — Խա, եսաց Դավիթ, տըսմ:
 Եսաց.— Շատիր կան՝ մեկ տարը՝ իմ տուն նստած ի.
 Մեկն ել են մարդիրուց ըձը՝ չտըսիր ի:
 Դու գանձ ըստան եկիր,
 Սկի բարիվ ել չտվիր:
 Իս քի ըսի՝ նստի.
 Դու ըձը՝ անպատիվ երիր,
 Իմ խիտ խաբար հառիր, չտվիր,
 2900 Սկնա գոռով դու եկիր, իմ իրիս պագնիր:
 Մարդ սկնա բան չենի:
 Ախր, դու տըսմը՝ իս քի ձեն չտվի:
 Վոր դու նստել, խաբար տենք,
 Իսն ել քի խուսք կը լսեր,
 Դու ել ըձը՝ կը ջարբեր,
 Մի խուսք մեկ կ'ընե.
 Վուր իմ խուսք քի դուր գեր,
 Բի խուսք ըձը՝ դուր գեր,

Յխո, մեկ մեկը՝ կ'առնենք:

3410 Են գալիս յան խոյ կը նստենք,

Յան կ'երթենք Սասուն:

Եսաց.— Բան չկա, ելը՝ խիժի ձին,

Տանիմ զքի Սասուն:

Եսաց.— Դավիթ, ապա իս քի խուսք մ' տամ,

Ելի տ'ըսելիս:

Եսաց.— Ձե, չըմ ըսելի:

Եսաց.— Դու սկնա ըձը՝ բիրիկ՝

Վուր ըձը՝ առնիս, տանիս Սասուն,

Ե, խալխի բնչ տ'ըսին:

3420 Խալխ տ'ըսին՝ Դավիթ գինաց,

Դաշտը՝ մեջ հեթիմ մի գնտավ,

Աւրց, եկավ բիրիկ:

Եսաց.— Ապա ինչքիս ենինք:

Եսաց.— Ախր, բան ել տան տեր իմ,

Դարձի, երթանք մի տուն,

Երկու որ կը մնանք,

Իսն ել իմ հող կ'ենիմ,

Իսն ել մեկ ձի կը խիժնիմ:

Հուրարու խիտ կը դառնան տուն.

3430 Կը մնա չուր խըլուսուն:

21. Շտեի ճամուկը ետեղուքի՛

Մըկել ինչ տըսնան.—

Կը տխնան՝ Ամու զահը շատ կուչում

Ճամխի խանդու խաթունի վերա.

«Խանդու խաթուն զոռով քեշեք, բիրեք»:

Խըլուսուն շուտ թուղթ մ' կը բիրըն.

«Խանդու խաթուն, կը գա'ս, երբ.

Ձգես, կուչում կը գա, զքի զոռով կը բիրի»:

Հենտե խանդու խաթուն կը գըրի.

«Իս չըմ իգա, շատ կտրըճ եք,

3440 Իկեք, ըձը՝ զոռով տարեք»:

Թուղթը կը դարձնի հետ:

**23. Խանդավառ պատգամներից դուրս և օպրատիվ կապից
հրաժարվող ուղեկցանքներին**

Պանդուկ խաթուն կ'ըլնը, ինչ կ'ենի.—

Մարդ կը ճամբիսի են քանոսուն մարդու մոտ, կ'ըսի.

— Վհր կ'երթա, կուիվ կ'ենի, իս զեն կ'առնիմ:

Նդա քանոսուն մարդ կ'ըսին.

— Վրե մինք երթանք.

Վհր Պանդուկ խանումի ծովց պոռկիւր ի,

թը են երթա կուիվ:

Նդա մարդ դառնա, կը գծ,

2450 Պանդուկ խաթունըն կ'ըսի.

— Վհր Պանդուկ խաթունը ծովց պոռկիւր ի,

թը են երթա:

Դավիթ կ'ըսի.— Աղեկ, իս տ'ըլմ, երթամ:

— Դու մ' երթար, իս տ'երթամ, եսաց Պանդուկ:

— Ձե, եսաց, իս տ'երթամ, դու կնիկ իս:

Ամոթ չի՛ ըձը գորա, իս մնամ, դու երթաս:

— Կ'երթաս, գինս, եսաց.

Վուր քի սպանին, քու ջանդակ դժը գնտընիմ:—

Ձե խաչ Պատրաստին թիվի վերայ ի.

2460 Սկնա մում գանիս թղթի վերա,

նոու տեղն բայլու կ'ենի:—

Դավիթ թիմը կը բանա հետ.

Կն', ինչպէս Մսե խաչ թիվի վերա:

— Գինս, տըսն, կ'ըսի Պանդուկ.

Կը գծմ, կան կը գծմ, գնտընիմ:

Դավիթ կ'ըսի.— Իս կ'երթամ.

Նդա քանոսուն մարդ խան դուս ըդուց.

Վուր կուիվ չենին, վրե կանգնիր ին:

Պանդուկ կը գծ, են քանոսուն մարդ խանի դուս.

2470 Գանու բաշտան են քանոսուն մարդն ել կը կանգնին:

Պանդուկ ել դուռ չբանա, խանի դուս.

Փանջարի դուռ կը բանա,

Մեկ-մեկ թիվքիւր կը բռնի,

Փանջարից կը շփոտի դուս.

Ըզվար կ'ընկնի գետըն, կը մեռնի:

— Վա՛յ-վա՛յ, կ'ըսի, եղև մարդեր իկեր ին, ըձը տանի՛նս
 Խանդո՞ւթ կը գա՞.— Դավիթ, կ'ըսի, խանի դո՞ւս:
 Դավիթ կը գա՞, կ'ըրիշկի.— Խա՛, հոգեն մարդ չկա՛
 Խանդո՞ւթ կ'ըսի.— Դավիթ, փանջարից ըրըշկի՛
 2480 Դավիթ կ'ըրիշկի. ինչ փանջարից թլիւր ի,
 Սկուն տապկացիւր ի, մնացիւր ի գետը՛ն, հըմեն մեռած ի:
 Դավիթ հենտե կը ծծղա, կ'ըսի.
 «Փառք քի Աստված, իմ կնիկ քան զի ել կտրիճ ի»:
 Դավիթ ձեռ կը թլի, Խանդո՞ւթի ձեռ կը բռնի,
 Կ'ըսի.— Դե, մնացի բարո՞վ:
 — Երթաս բարո՞վ, Աստված քո՛ւ բան հաջողի՛

25. Խանդուրը Դավիթի ճամնապարհ և գնում ի մտոս

Դավիթ կը գա՞, զձին քեշի, Խանդո՞ւթ կ'ըսի.
 — Վա՛յ, իմ մտեն գնացիւր եր,
 Դավթը՛ ձին քեշիւր եր դո՞ւս, վուր Դավիթ խեծներ:
 2490 Հետիւլ Դավթըն կը վազի, կ'ըսի.
 — Դավիթ, Դավիթ, կանգնը՛.
 Իս գամ, քո՛ւ ձին քեշիմ դո՞ւս:
 Դավիթ ենտե կը դադրը՛
 Խանդո՞ւթ կը մտնի թավին,
 Կը տըսնա՝ ենա քանոսուն ձին ել
 Փախած ի վրին քո՛ւնճ, կծկըված ի,
 Ձըն կըշխընա դո՞ւս փախնըն.
 Դավթը ձին մեկ սարը՛ գորա՝
 Կո՞ փայլը՛ մեջ կանգնիւր ի:
 2500 Խանդո՞ւթ ձեռ թլից, ձիու վիզ տը բռներ, քեշեր դո՞ւս,
 Ձին ըրըշկից, չճանչցավ, վըզ չտվից.
 Ձգըլիս սկնա թլից,
 Խանդո՞ւթ իրի, թուփալին դավալ գետին.
 — Վա՛խ, Դավիթ, եսաց, քո՞ ձին ըձը՛ սպանից:
 Դավիթ մտավ ներս, զԽանդո՞ւթ գրկից, եսաց.
 — Ե՛յ ձին, Աստված քո՞ Ֆեհմ կտուի.
 Վա՛հ, մարդ կնկան կը զարկի՞.
 Դո՞ւ չտըսամը՛ կնիկ եր.
 Ա՛խր, իս դաս կանգնած եր:

2510 Կ'ըսի.— Խանդո՛ւթ, ձեռ տո՛ւ, քեզի դո՛ւս։
 — Խն, կ'ըսի, միտք ունիս՝ ըձը՝ քո՞ ձիով տաս սպանի՞լ։
 — Ձե, կ'ըսի, ձին ել ձեն չտար, քեզի դո՛ւս։
 Նա գըտիր՝ դո՛ւ ուտար եր։
 Գինաց, ձեռ տվից ձիու գըլո՞խ, քեզից։
 Ձին բան ել չերավ, գին դրից վերա։
 Դավիթ գինք ղողանքտիր քեզից, կապից,
 Ըլավ խիծավ, գինաց կռիվ։
 Գինաց, խասավ կռվու մեջ։

**Ա. ԹՕՃԱՄԱՆ ԶԱՐԳՔ յեվ Դավթի ու Խանդոսի հանդիպումը.
 կովի դառում**

Խանդո՛ւթ միտք երաց. «Ապա իս թնչ ենիմ»։
 2520 Սկոն տղամարդու շուր խնգանվ,
 Վուր սկի մարդ սկնա շուր չտըսիր եր։
 Ձին ել քեզից դո՛ւս, ալեկ գին իդի վերեն,
 Խիծավ, հո՛ւր թուր բռնից ձեռ։
 Դավթը ճամբխո՞վ չգնաց,
 Մեկ հո՛ւրիչ կողմե գինաց, խասավ ղոշումին։
 Խանդո՛ւթ կը տիսնա գԴավիթ,
 Վուր ինչպես մեկ անութի գեւ ընկնի մեջ գանձերուն,
 Ձգանիր մե-մեկ խեղդի, թլի,
 Ենպես Դավիթ ընկի եդա ղոշումի մեջ,
 2580 Հըմա ջերգո՞վ կը ջարդի, կը գն։
 Խանդո՛ւթն ի, թամաշա կ'ենի։
 Ձե վոր Դավիթ ասկան կը ջարդի։
 Ըրըչկից, տըսավ՝ ղոշուն կը փախնի։
 Ետեվանց գինքն ել գինաց։
 Ձինքն ել մեկ յանեն ջարդից։
 Զարդից, գինաց, մոտացավ Դավթըն։
 Եսաց. «Իս Դավթը՝ խիտ տը կռվիմ,
 Տըսնանք՝ Դավիթ թնչ կտրըճ մարդ ի»։
 Ձե վոր զասկան տըսավ են ձիավուր։
 2640 Ենու հիռջիվեն փախան։
 Վոր փախներ, կ'ընկներ Խանդո՛ւթի ձեռ։
 Մեկ յանեն ել են կը սպաներ։

Քանդուիթ մոտացավ Դավթըն:

Շատիր կըեն՝ շէկըռեն, Դավթը՝ վերեն կը փախեն:

Շատիր կըեն՝ շէկըռեն Քանդուիթը վերեն կը փախեն:

Դավթըն ել փախնուղը կը զանի, կը սպանի:

Քանդուիթն ել փախնուղը կը զանի, կը սպանի:

Դավթը ենտեխեն եկավ,

Եղա ձիավուր են տեխեն:

3550 Հն փախնուղն փախավ, սպանվուղն ել սպանվուղ:

Եդ Դավթը, եդ ձիավուր

Գնացըն դախ մե մեկը՝, մեկ մեկը՝ զարկին:—

Եղա կնիկ ինչ շանուրդի եր:—

Դավթը վոր թուր սկնա կը բերեր,

Կնիկ զինք կը թլի Դավթը՝ իտեկ,

Դավթը թուր կը դպնը գետին:

Եղա ձիավուր թըր՝ բերնով

Չղմըշի զարնի Դավթըն:

Թըր՝ քամկով մեկ դարբ կը քեշի Դավթը՝ քամակ:

3560 Դավթը կը զվուր վուր ենու,

Տը զարկի մեկել յան, ելի կը զվուր քամակ:

Չուր կես որին սկնա Քանդուիթ զԴավթը կը չարչարի:

Դավթը՝ ձին ապա չի նեղանա:

Քանդուիթը՝ ձին քրտընքի մեջ լվացվիլի ի:

Քանդուիթ են գնի կը վախենա, կը բռնա:

— Ե՛, ձիավուր, մարդութեն սկուռն չի, վուր ձիով կովըն:

Եղա մարիֆատ ձիուռն ի, քոն չի:

Վոր դու կտրըճ մարդ իս,

Իջնինք տակ, ձիանք թուղնընք,

3570 Իս, դու գուլաշ կպնընք:

Կըսի.— Շատ աղեկ:— Կ'եջնեն տակ:

Երկուս քշտըրա կը բռնին, չուր մուր կը տա:

Մե-մեկու կը տանին, բիրին:

Դավթը կ'ըսի:

«Յան Մարութա Բանձր Ասպարածին,

Քաշ Պատրաստին վար իմ աջ թիվին»:

Ասիլու պես գեն մարդ կը վերցի,

Գնակը՝ վերա կը դնի գետին:

— Դավթը, կ'ըսի եղա մարդ, ըձը՝ մի սպանի:

- 2580 Կ'ըսի. «Եմ, եղա մարդ ինչ գըտի՝ իմ անուն Դավիթ ի»:
 — Մարդ, դու ըձը՝ կնքի՛ր, իմ անուն գըտիս:
 Եղա շուշուտ կը թլի, հուլ յախեն կը բռնի,
 Հուր փուղպատ կը ճղի, դիչ կ'իբրիվա,
 Երկու ծըծ կը թռնին դուս.
 Ձեռ կը թլի գըլխին, գդակ-մդակ կը բիբի տակ,
 Ենու նմուշ ել կ'իբրիվա:
 Դավիթ կ'ըրիչկի, կը տիսնա՝ Խանդութն ի.
 Կ'ըսի.— Աստված քո տուն ավըրի,
 Դու ընչի՛ր ըձը՝ եղբան չարչարանք տվըր:

25. Խառնուրդի տաճարի տաճարի իրենցից ուժեղի հետ

- 2590 Հընտե Խանդութ Դավթը՝ կը պատմի:
 — Դավթ, կ'ըսի, եկան իմ խոր տուն,
 Ըձը մեկ թագավորու տղը տարան:
 Հիդը մեջ ըձը՝ դըրն.
 Իմ մարդն ել, են ել եկավ.
 Հիդի մեջ հիրարու հանաք երընք:
 Վուր սկոն ձեռ թլիմ, մարդի թիվ քեչիմ,
 Վուր բիբիմ, դնիմ իմ կշտը խիտ,
 Համ մեջք կուտուավ, համ թիվ ջարդավ.
 Մարդ ընկնվ, մեռավ:
 2600 Են թագավուր հսաց՝ «Վախ, եղ խարս մարդասպան ի»:
 Ըձը եղուց մեկ ել ճամբխին, իս եկա իմ խոր տուն:
 Իմ աղբերքի իմ խիտ կռվան՝
 «Վրե՛ գինացիր, թագավորու տղեն սպանիք»:
 2 Ձձը տենն դուս խանին:
 Իմ խեռ ըլավ, մեկ ձի տվըց ձը՝,
 Մեկ խորճի ուսկը տվըն ըզձը՝.
 Իմ խեռ հսաց՝ «Ի՛մ աղջիկ,
 Գինա, քո գըլիկ պախի,
 Դու աղբերքի քի կը սպանին»:
 2610 Իսն ել եկա; եղա դաշտը մեջ իմ տուն շնի.
 Իս ահդ երը՝, ըսի՝
 «Վա՛ր կը գա, իմ քամակ կը դնի գետըն, իս զեն կ'առնիմ»:
 Հետո դու եկար, ըզձը՝ ըռաստ եկար, քու խիտ կռվա.

Վոր դո՛ւ իմ քանակ զարկիր գետը՛ն,
Մկա ըզձը՛ դո՛ւր կը տանիս, տան,
Իս կը գնամ քի խիտ:

Ըլան եկին տուն:
Են մարդիրու քանսուն ձիանք ենտեղ ին:
Ինչ բան կըբեր յանդու՛թ խաթունը՛ տուն, հըմեն բառցին.
2620 Վաթսուն ձի ել յանդու՛թը՛ն կըբեր, ենու ձիանք ել բառցին.
Սարիւր ձին ել բառցին, եկան դախ Սասուն:

46. Ձեռնով Հովանի յեղ իր կնոջ մտիք

Դավթը՛ անուն շատ ջնջացավ.
Ուր տնեն ըլավ մեկ պատիկ թագանդուր:
Հովան. ըլավ գինաց Դավթը՛ մոտ.
Հովանի կնիկն ել գինաց,
Սանդու՛թ խաթունը՛ մոտ, եսաց.
«Երթամ, տիսնիմ, վուր եսքան կը գնվան,
Ինչպես կնիկ ի, վուր Դավիթ իբի»,
Գինաց, տըսավ զՍանդու՛թ,
2630 Վոր մեկ խորոտ, ջնջ կնիկ ի:
Սըրտ պատռավ.
«Ել Դավիթ ըձը՛ չառնը, եսաց. ըլ բոջ ի»:
Եկավ տուն, ընկնով խըվանդ:
Իրիք որ խըվանդցավ, վերա չուրսը՛ մեռավ:
Կնկա կսկըծու Հովան ել մեռավ:
Վուր Հովան մեռավ, Դավիթ չառ լացից.
Երկուսն ել տարավ, պատարագով խուրից,
Եկավ, միամիտ ուր տուն նստավ:

47. Եռեի բեղադրույտմբ Բապը Ֆրենկի՛ն Դավրի՛ն ճամակով հրավիրում ե ի պատերազմ

Մեկ տարը՛ սկնա ուր տուն նստիր ի.
2640 Սարար չի՝ ախար ինչ կա, ինչ չկա.
Աջմու շահն ի, ըլավ թեկ տվից Բապը Ֆրենկին.
Եսաց. «Մեկ մարդ Սասունա եկավ իմ խուղը մեջ.

* Բանահավաքն այստեղ ունի «Բապը Ֆրենկի» վերնագիրը և մ.բ.

Եղա մարդու անուն ել Դավիթ կ'ըսին,
 Զիմ ասկանն հըմեն ջարդից, սպանից:
 Պանդուկ խաթուն կըեր խոյ քաղաք, շատ խորոտ եր.
 Եղա մարդ գոռովեն զՊանդուկ առըց, տարավ:

Բապե Ֆրենկ եղա խուսքից հավատարում չերաց.
 Կանչից վազիր-վաքիլ, ժողովից, իբի ուր դիվան,
 — Շահու թուղթ, եսաց, կարդացեք,
 2650 Տիսնանք՝ ի՞նչ գրուկ ի ինե. ծի խիլք կը կտոթ՝
 Մեկ մարդ խարիր խազար մարդ կը սպանի:
 Վուր զթուղթ կարդացին, հըմեն ենտե ծծղացին.
 — Սուտ բան ի, թագավուր, վրե՛ կ'ավատաս.
 Մինք մեկ* ել չընք ավատար.
 Եղա վո՛ր լսիր, վո՛ր տիսիր ի:
 Թագավուրն ել կը վիրցի.
 — Զանճ'մ, թագավուրն ել սուտ կ'ըսի:
 — Աղեկ, կ'ըսին, մինք ել գըտինք՝ սուտ չըսի.
 Հապա խիլքի բան չի:
 2660 Վոր սկոն ի, մեկ թուղթ գրինք Սասուն,
 Պարցումս ենինք՝ սուտ ի, թե աղուրթ, ենգախ կ'ավատանք:
 Կ'ըլնըն, թուղթ մ' կը գրին Սասուն Դավթըն.
 «Դավթ, մինք լսիլ ինք, դու գոռա մարդ մ' իս:
 Կը գաս, երի մի** կուվ.
 Վուր չըս իգա, ասկան կը քեշիմ քու վերա.
 Քի՛ երկիր քարքանդ կ'ենիմ,
 Ինչ կա-չկա, թալիմ, լոպկիմ, բիրիմ:

48. Խաղաղության պատգամներ Բապե Ֆրենկից

Թուղթ առը՛ն, բիրին Սասուն, տվըն Դավթըն,
 Ե՛, Դավթ չգիտի կարդալ:
 2670 Տանի, Պանդուկը՝ նշանց կը տա թուղթ, կ'ըսի.
 — Պանդուկ, եղա ի՞նչ թուղթ ի:
 Պանդուկ խաթուն զթուղթ կը կարդա, կ'ըսի.
 — Դավթ, եղա վճիվ ի բիրի:

* «Մենք մեկս ել չենք հավատարմ: Խմբ.

** Մի — մեր: Խմբ.

Կ'ըսի.— Երկու խառ մարդ:

Կ'ըսի.— Տար են երկու մարդ հոգեն.

Մի կըռվը խիտքիր, աղեկ պատիվ երա:

Դավթն ել չգըտի՝ ինչ բառ* ի.

Կը տանի, աղեկ պատիվ կ'ենի:

Կը մնա չոռ լոռոռն, Խանդոթ թուղթ կը գրի.

2680 «Մինք քի զարար մը չընք տվի. մինք քի չընք ճանչնա.

Մինք քի ինչ ինք երի, վուր կը գաս մի վերա կռիվ.

Մինք քո անուն չընք լսի. քո դավին մի խիտ ինչ ի.

Մինք քի ինչ ինք երի, վուր կը գաս մի վերա կռիվ.

Վուր դոռ կը գաս, մնակ մի գաս, չըս կ'երի Դավթը՝ վրա.

Հոռը չթագավուր ել խիտ քի բի մի վերա.

Թը են ել գաս, հոգնի քի»:

Խանդոթ զթուղթ կը ծալի, դնի փաքեթի մեջ:

Կ'ըսի.— Դավթ, գինս,

Ին երկու մարդուն աղեկ շուր խազցու.

2690 Թուղթն ել տու, տասը վուսկի ել տու.

Երկու ձի ել տու, թը խիծնին, երթան:

Սկոն ճամբխու կը դնի. եղա մարդիր կ'երթան:

Խանդոթ Դավթըն սկի բան չըսի՝ եղա ինչ թուղթ եր:

Եղա մարդիր զթուղթ կը տանին, կը տան թագավուրին:

29. Բաղը Զրեմկի տրտվանքը Սասունի վրա յեվ յերկրորդ նամակը Դավթին

Թագավուր հոռ վաղիր, վաքիլ կը ժողվի.

Զթուղթ կը կարդան, կը զարմանան, կ'ըսին.

— Զոռ մկա հալա շահու ասկանն ի շարդի,

Մինք չընք անատա.

Մկա կ'ըսի՝ Երկու թագավուր իկեք:

2700 Եղա ինչպես գոռա մարդ ի:

Կ'ըսին, Զինիմաչինա թագավուրին ել խաբար տանք,

Դա, երթանք Դավթը՝ վերա կռիվ:

Վաղիր, վաքիլ կ'ըսին.— Թագավուր, ամուր չի,

Մինք Զինիմաչինա թագավուրըն խաբար տանք.

Են ինչ ի, երթանք մեկ, մեկ մարդոռ վերա կռիվ:

* Ցղված է «պահան», ուղղում ենք՝ «բառ»: Խմբ.

Թագավորը կ'ըլնը, շատ ասկանը կը ժողովի.
 Քանց աստղ երկինք ասկանը կը ժողովի
 Թուղթ կը գրը, ճամբարի վար Դավթըն.
 Եթա եկա. մի կռիվ Մշու գաշտ տ'ըլնը:
 2710 Թուղթ կը բիրին, կը տան Դավթըն ձեռ.
 Դավթըն Թուղթ կը վերցի կը տա Խանդուլթըն.
 Խանդուլթըն խաթունն ի, Դավթըն կ'ըսի.
 — Եղա երկու Թուղթ քու վերա երի.
 Մեկ հառեջ, մեկ մկա:
 Իս գրի՝ Երու երկու Թագավորը գեթ,
 Չըք կերի Դավթըն վերա:
 Բալքու Թագավորը վախենա, չգն կռիվ.
 Մկա ասկանը առի, իկի ի քո վերա կռիվ.
 Մշու գաշտ տ'ըլնը կռիվ:

է.

**ԷԹ. Դավթըն պատգամովում և կռիվ յեղ պատվեր և աղիս
 Խանդուլթըն ինքեղի վարդա. Միեքի մասին**

2720 Դավթըն կ'ըսի.— Դու վրե՛ ըձը՝ շատ չըսեր,
 Իս երթեր, չթուղնեք Մշու գաշտ գեր:
 — Իս չըր գըտի՝ տը գեն.
 Թուղթ եկավ, իս քի խաբար տվը:
 Դավթըն, եսաց, կ'ուզիս՝ իսն ել գամ.
 — Հա, եսաց, ասկանը ըձը՝ Թերի երաց, դու մնաց քի-
 Դու տը գամ, ինչ ենիս.
 Են քանի մ' ասկանը իս չըմ կեքի կուտուտը:
 Ել Դավթըն չկանգնավ.
 Ըլավ, հուր հող երաց, կռվը շուրի խաբավ.
 2780 Ձին քեշից դուս, գին դրից վերա, խիծավ.
 Եսաց.— Խանդուլթըն խաթունն, մնացի բարձր:
 Չըլնիմ, չիմանամ իմ հիտիվ գամ.
 Դու իմ հիտիվ գամ, իմ կնիկ չիս.
 Աստված ողորմած ի, մի վախենա:

Դավթըն ձին քշից, տ'երթեր.
 Ապա Դավթըն գըտի՝
 Խանդուլթըն խաթունն տղա տ'ըլնը.
 Եսաց.— Խանդուլթըն խաթունն,

Վուր ըձը՝ տղա ըլավ,
 2740 Անուն գնիս Մհեր,
 Իմ պապէն անուն գետը՛ն չմնա:

**52. Դավիթը հազարում և Ռապը Յրեմկի բանակին յեղ ճրտ
 Բազմում ճոր իօխանաբյում և հաստատում**

Դավիթ ձին քշից, գնաց,
 Գնաց Մշու դաշտ. ի՞նչ՝ տըսնա.—
 Ասկար հիռջեվ չադրքեր զարկած ի.
 Հալա իտեվեն ասկար կը գնի:
 Դավիթ կ'ըրիշկի՝ քանց ասող երկինք ասկար կը գնի:
 Դավիթն ել եսքամ ժամանակ՝ իկի տուն,
 Տարին լմացիր ի, կռիվ չերի:
 Բռնաց.

2750 «Եւ Մարութա Բանձր Ասպարածին,
 Խաչ Պատրաստին վար իմ աջ թիվին»:

Համա քշից ասկարը՝ մեջ:
 Ասկար սկուն կուտուրից,
 Երուն եղավ, զջանդակնիր քշի, կը տանի:
 Դավիթ վուր ենու ասկար կուտուրից,
 Են ասկարի գըլխավուրքեր
 Թեւ տվըն ուրինց թագավուրը՛ն,
 Թե. «Են մարդ զասկար հըմեն սպանից,
 Մի* հավարին մարդ ճամբիսի, մի հիմդադ ճամբիսի»:

2760 Թագավուր վուր լսից, զարմացավ,
 Եսաց.— Դարձեք հետ, կռիվ մի՛ք ենը:
 Ապա ենոնք փախան,
 Համա Դավիթ ձեռ չքնշի.
 Ընկիր ի հիտիվքեր, կը կուտուրի,
 Կանչի.— Ե՛յ, կ'ըսի, մի փախնեք, ել չըմ սպանի.
 Ըձը՝ ծի թագավուր նշանց տվեք:
 Ենտե կ'ասըն.— Գնա մի* քնդաք,
 Ենտե մի* թագավուր կը գնտընիս:
 Դավիթն ել ըզձին քշի,

* Մեր. և մը:

- 2770 Կերթա Բաբը Ֆրենկի քաղաք,
Մարդ կը ճամբիսի.
— Ասեք ծի թագաւորըն, գաւ:
Թագաւորն ի, կ'ըլնը, կը գա, կը տիսնա՝
Կո՛ մեկ մարդ ձիու վերեն նստուկ ի.
Սկոն մարդ վոնչ անուռն լսիր ի, վոնչ տիտիր ի.
Կը վախենա, դառնա, վուր փախնի:
Դավիթ ձին կը քշի վերա,
Թագաւորըն կը բռնի, կը զարկի, կը սպանի:
Մնացողը, քաղքը մեջ վուր մնացիր ի,
2780 Դավիթ ենոնց խամար թագաւոր կը դնի.
Ջաթի ճուշ մարդիր կը սպանի,
Պատիկներ տեղ կը դնի, կ'ըսի.
— Գանի դու ժիւր եք, կռիւ միք երթա:
Չուր եղա քաղաք մեկ-մեկ ուր տեղ կը դնի,
Չուր ճուշ պատիկ կը ճանչնան,
Դավթը՝ չուրա տարըն կը թըմըմի:
Ծնտե կը թամբիսի.— Վուր դու նեղ կ'ընգնեք,
Ըձը՝ թուղթ գրեք, ճամբիսեք, իս կը գամ:
Ապա եղա քաղաք հըմեն
2790 Դավթից կը վախանեն, կ'ըսին.— Դավթի,
Չուր մինք մեռնինք, քու խուսք տ'ենինք:
Դավթ կ'ըլնը, կը գա Սասուն:

ԾՅ. Դավթի վերադարձը յեւ հոր ու վարդաւ կռիւք

- Մի ասա, Դավթը՝ մի տղա իլիր ի.
Չուրա տարըն թմըմիր ի, մոր ասիր ի.
«Ըձը՝ խեր չկա»:
Ասիր ի. «Կա»:
Ասիր ի. «Իմ խեր հո՞ւր ի»:
Ասիր ի. «Գացիր ի կռիւ»:
Դավթ կը գա, կը խասնի Մշու դաշտ:
2800 Մհեր թնչ ի երիր.—
Մոր մոտեն գողտուկ գնացիր,
Մեկ ձի խիծիր, վուր երթա, գխեր գնտընի.
Մհերն ի, ձին գուռ կը քշի, երթա, խասնի խոր:

- Կ'ըսի. «Իմ խեր մնակ ի,
 Խառնիմ իմ խորը, չզարկին, սպանին»:
 Կ'երթա, Մշու դաշտը կը խլըսցըցի:
 Մեկ ճո՛ղ, անվերի սարը մեջ, մարդ չկա, խալի ի-
 ցը տիսնա՝ մեկ ձիավուր եղա սարից կը գնի:
 Մհեր չվախանա, ձին կը քշի հառեջ.
 2810 Կ'երթա, խատ եղա ձիավուրը՝ կռիվ կ'ենի:
 Ապա վուր Դավիթ խաչի անուռն չտա,
 Չկերի կռիվ ենի:
 Դավիթ կ'ըրիչկի, տիսնա՝
 Մեկ խորոտ տղե մի ձիուց կ'եջի.
 Կ'ըսի. «Եղա տղեն ըզձը չգը՛տի,
 Բեֆահմ ի, խո՛ գեն չըմ սպանի.
 Եջնըմ, եղա տղեն տը բռնըմ,
 Ձիուքիը կապիմ, Թլիմ ձիու Թարկ, տանիմ Սասունո
 Դավիթ կը գն, ձեռ կը Թլի, վուր գտղեն բռնի,
 2820 Մհեր Դավթըն կը վիրցի, զարկի գետըն՝.
 Սկոն քանկը՝ վերա կը զարկի:
 Դավիթ գըտի՝ ըզինք տը սպանի, կ'ըսի.
 — Կտըրձ տղա, դո՛ւ ըզը տը սպանիս.
 Բա, դո՛ւ իմ Մհերի ջուղաբ ի՞նչըխ տը տաս:
 Մհեր ենտե կ'ըսի.— Դո՛ւ անուռն ի՞նչ ի:
 Կ'ըսի.— Իմ անուռն Դավիթ ի:
 Կ'ըսի.— Վուր դո՛ւ Դավիթն եր, դո՛ւ դո՛ւր եր գացիր:
 Կ'ըսի.— Գացիր եր կռիվ խատ հո՛ւրիչ Թագավուրի:
 Կ'ըսի.— Ապա վրե՛ փախար, եկիր:
 2830 Եսաց.— Ձե, չըմ փախիր ի, ենու Թագավուր սպանիր իմ:
 Եսաց.— Վոր դո՛ւ Դավիթն իս, քո՛ւ տուռն դո՛ւր ի:
 Եսաց.— Իմ տուռն Սասունն ի:
 — Բա, քո՛ւ կնկան անուռն ի՞նչ ի,
 Դի տղա իլի՛ր ի, դո՛ւ լսի՛ր իս:
 Են գախ Դավթը սըրտն կ'առնի, են գախ կ'իմանա,
 Կ'ըսի.— Խա, լսիր իմ:
 — Անուռն ի՞նչ ի:
 Եսաց.— Անուռն Մհեր ի:
 Են գախ կըզվը, խոր ձեռք կը պագնի.
 2840 Հիրարո՛ւ վերա կը խնդանան, կը գան Սասուն:

ԾՅ. Միևերի վարձարդարյունը բնութևերի եևս յեվ Յրամց սպամելը

Նանդուիթ խաթուինը՝ խեր լսիր ի,
Թե Նանդուիթ գնացիր, իրիկ երիր,
Ենու տղա իրիր, ենու իրիկ շատ կտրեմ ի:
Հուր տղենիրուին կ'ըսի.

— Ըլեցեք, գինացեք, ըրեշկեցեք՝
Մի քուրուջ հալ ի՞նչ ի:
Մարդու խավ կուրսըվի, իտիվ կան կը գան,
Նա, խո, ծի քուրն ի:

Աղբերքիր կը կանգնին, ուրինց հոգ կ'ենին,
2850 կը գան Սասուն, քուրուջ մոտ, յոթն աղբերն ել
Նանդուիթ խաթուին շատ կը խնդանա.
Երկու շաբաթ դաստուր չտա, վոր երթան:
Հըմեն ուր, սար կա, Միվ սար, կ'երթան նեջիր կ'ենին:
Ավուր մեկին Նանդուիթ կ'ըսի Մհերին.

— Մհեր, դու կերիս սպանիս վիրու ուխշար
Մհեր կը ծծղա.— Մարե, կ'ըսի,
Հըմեն ուր իս կը սպանիմ.
Ապա վոր իս կը սպանիմ,
Իմ քեռիք հա կը պառկին:

2860 — Մհեր, վորդի, վոր կը սպանիս,
Ա՛ռ, փախի, երի՛ իս ավտընամ:
— Մարե, կ'ըսի, իս հեսոր
Մե ջուջ վիրու ուխշար բիրիմ:

Կ'ըլնըն, կ'երթան Միվ սար,
Քեռիք ենտե կը նստըն, Մհեր կ'երթա,
Մեկ խատ ճուշ վիրու ուխշար կը զարկի.
Վոր կը սպանի, կ'առնի, կը գան:
Քեռիք կ'իրիշկին՝ Մհեր ուխշար առըց, գինաց.
Կ'ընկնին հիտեվեն, կը գան, կը խասնին, կ'ըսին.

287 — Մհեր, դու մի չլի, դու չըս կերի:
Կ'ըսի.— Ըձը բան չկա ծի խիտ, իս կերիմ չլի:
Կ'ենին-չենին, չըն կերի Մհերի ձեռնեն առնի:
Եոթն ել զվիրու ուխշարը ձեռ կը թլին,
Վիրուն, տփին գետը՛ն:
Ապա քեռիքն ել կտրեմ մարդ ին:

- Մհեր ել կ'ըռկի կը հառառտի,
 Ձեռ կը թլի վո՛ր քեռու փողպատին,
 Համա մեկ-մեկ կը տփի գետը՛ն.
 Վոր կը տփի գետը՛ն,
- 2880 Ձու՛ր մեջք կը թաղվը խուղը՛ մեջ:
 Ձվիրու ուխտար կ'առնը, կը գո՛տ տուն,
 Կը տանը, դնը մոր հառեջ:
 Դավիթն ել քնիր ի:
 Խանդու՛թն ել կ'ըսի.— Դավիթ, հըլի վի,
 Կը խնդանա կ'ըսի.— Դավիթ, տես,
 Մհեր ինչ վիրու ուխտար մ' ի բերիր:
 Դավիթ աչքեր կը բանա, կ'ըլիշկի, կը տխնի՝
 Մեկ զոռբա ուխտար մը սպանիր,
 Բիրիր, դրիր ի տան մեջ:
- 2890 Կ'ըսի.— Մհեր, քո՛ւ քեռիք հո՛ւր ին:
 — Իս վիրու ուխտար առը, եկա տուն.
 Իմ քեռիք, ընկան իմ խեղճն, եկին:
 Եկինք, ե, եստե, քո՛ղքը գըլիս.
 Միտ կ'ենին զվիրու ուխտար ձընե խլեն.
 Իս ինչ երիմ, ձընե չգադարան:
 Իսն ել ամեն մեկ մե յան շփուտիմ,
 Ձվիրու ուխտար առամ, եկամ տուն.
 Դավիթ եսաց.— Վա՛յ-վա՛յ,—
 Ձեռ զարկից չու՛քը՝ վերա,—
- 2900 Խանդու՛թ, քո՛ւ աղբերքիւր սպանիր ի:
 Ձե՛ Դավիթ զՄհեր ջարբիր ի,
 Գըտի՝ ինչքամ զախմ ի:—
 Խանդու՛թ չավատաց.
 — Եղա ճի՛ժ ինչըխ իմ աղբերքիւր տը սպանի:
 Դավիթ կ'ըլնը, կը վազնի դեմ Մհերի քեռիք.
 Խանդու՛թն ել Դավթը՛ խիտ կ'երթա:
 Վոր կը մոտանա, կ'ըսի.
 — Դավիթ, կո՛ իմ աղբերքիւր կը ծծղան:
 Ձե՛ վոր Մհեր զարկիր ի գետն, զա՛րբիվ ի,
- 2910 Բերանքտիր բացվիր ի, ատամքտիր սպտակ կը տան.—
 Խանդու՛թ գըտի՝ կը ծծղան:
 Դավիթ շուտ կը խասնի,
 Ձեռ կը թլը վուր խուղեն դուս քեշի,

Կը տխնա՝ մեռուկ ի անիւր.
 Վճիւր կը թըլի, տխնա՝ հըմեն ել մեռուկ ի:
 — Խանդո՞թ, կ'ըսի, շո՛ւտ երի,
 Քոն աղբերքիր հըմեն մեռած ի:
 Խանդո՞թ կը խասնի, տխնա՝
 Աղբերքիր հըմեն մեռած ի:
 2930 Ըդա կ'ըլնըն, կը դառնան տուն:

ԾԱ. Հոր յեվ վարդաւ յերկրորդ կռիւլը. հոր ամենօր

Դավիթ կը գն տուն, կը հանսոտի Մհերի վերա.
 Մեկ շամախ կը զարկի Մհերը՝ հիւսիս:
 Մհերն ի, ձեն չտա.
 Մեկ ել կը զարկի, ելի ձեն չտա Մհեր:
 Դավիթ կ'ըսի. — Իս իմ շամախ,
 Երկըթե թրին զարկեր, շուռ կ'առներ.
 Եդա տնավիր ինչքան զախմ ի:
 Կը հանսոտի, մեկ շամախ ել կը զարկի:
 Մհեր կ'ըսի. — Խերիկ,
 2980 Մեկ քի խաթըր, երկուս քի խաթըր,
 Իրիքին ել ի՞նչ խաթըր:
 Կ'ըսըկի, ձեռ կը թլի խեր.
 Կը բռնը զխերն, կը վիրցի, զարկի գետը՛ն.
 Խեր չուր մեջք կ'ընկնը, կ'երթա խուզը մեջ:
 Դավիթ կ'անիծի. — Վճ, Մհեր,
 Աստուծոց կը խնդրեմ, դոն անմախ ըլնըս.
 Քոն ժառանգ դոն չըլնը.
 Քոն տեղն ել քանը մեջ ըլնը.
 Քոն քոն աչքով ախշար չտխնաս.
 2940 Վոր դոն ախշար տխնաս, ախշար տ'ավրիս:

ԾԵ. Դավթի մտիք, Մհերի ամեայտացումը. Խանդութի վերադարձը Խոյ. Սասունի տվերումը

Խանդո՞թ կը տխնա՝ Դավիթ չուրցաւ.
 Ձեռ կը տա, վուր զԴավիթ խանի.
 Տխնա՝ մեջք, հըմեն ուսկուր ջարդըվիր ի:

Խանդութ կը թուղնը գոալիթ,
 Կ'ըլլիկի դախ Մհեր, Մհերն ել չկա-
 Մհեր կուրսըվիր ի վերեվեն:
 Կ'ըլնը, գոալիթ խանի,
 Կ'երթա, մեկ-մեկ զաղբերքիր կը բիրի.
 Տերտերքիր, իշխանքտիր կը բիրի,

2050 Տեղ կը տա փուրիլ, հըմեն ել կը տա խուրիլ,
 Եզա Դավթը՝ վուսկիք կը խարջի,
 Աղեկ ժամ, պատարագ ետե կ'ենի,
 Զինքն ել խաց չուտի, կ'ըսի.
 «Աատված քնկի Սասուն»,
 Կ'ըռլի, զուր ձին կը խիծնի.
 Յալա, Խոյ, դո՛ւր իս, եկա քի խամար:

Սասուն են ավիրն եր, վուր ավիրվալ:

Սանա ԺԱԿԼԵՎԱՆՆԵՐ

պատմիչ
Մոկապի

Վարդան Մուխի - Բաղիկյան

Գրի առաւել 1911 թ
Մոկապի Հարություն Գիւնյան

— (Զ) —

Դագիկ Արծրունու (908—948) բարձրաձևական Աղբամարի յեկեղեցու
առաջին պատի վրա

Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Ա Ն

Գառուժիս ձեռագիրը պահվում է ՀՍԽՀ Կուլտուրայի Գաղմաթյան-Խոստիսուսի ֆուլկլորի արխիվում:

Մոկացի Վարդան Մուխսի-Բաղիկյանը «Մասնա ծաերի» ուսյն պատումը 1911 թ. ոգոստոսի 4-ին, Մոկս գյուղաքաղաքում, առել է Մոկացի ուսուցիչ՝ Հարժւթյուն Գիւանյանին, զորն է գրի յե առել: 1916 թ. նույն առացող Վարդանը՝ փոքր ինչ այլ հարասումով այս պատումը կրկնել է բանահավաք Սեն. Տեր-Հակոբյանին (աւն ՆՁ 11 պատում): Վերջինս կորցրել է առացողի մանրամասն կենսագրությունը: Հարություն Գիւանյանի ձեռագրի վերջին յերեսում այլ ձեռքով է ուրիշ թանաքով ավելացրել են հետեւյալը.

«Գառմեց 1911 թ. ոգոստոսի 4-ին, Մոկս ավանում նույն ավանի Դաշաթաղեցի Վարդան Մուխսի-Բաղիկյանը, 50-ամյա ծերունին, զոր պարապում է յերկրագործությամբ. փոքր ինչ գրագետ է»:

Մանթությանս ձեռագրին նայելով վտահ կարելի յե առել, զոր այդ հովելումը վառաակովոր ազգագրագետ Յերվանդ Հալայանի գրչին է պատկանում:

Այդ կցկաււր աեղեկություններով չբավականանալով շարունակեցինք մեր պրպաումները. հարց ու փորձի միջոցով ծանոթություն հաստատեցինք առաջին գրի աւնող Հարություն Գիւանյանի հետ, ապա Աշաւարակի ջրջանում հանգիպեցինք առացողի մտերիմ ընկերներին ու ազգականներին է քաղեցինք նրանցից հետեւյալ մանրամասնություններն առացողի կյանքի է արվեստի մասին:

Իմպերիալիստական պատերազմի սկզբներին մեծ դաղթի հետ նա էս յեկել է Կովկաս, յեղել մի շարք քաղաքներում, ապա վերջնականապես հաստատվել է Եջմիածնի գավառի Մուղանջուղ գյուղում է տյնտեղ էլ մեռել ես. նրա ընտանիքից մարդ չի մնացել:

Հայրենի գյուղում Վարդանը հոգագործությունից դատ՝ զբաղվել է արհեստով, իր տանը դադգան է ունեցել է շորձ կ'աներ: Մի քանի տարի շարունակ նա ՆՁ 12 պատումի առացող՝ Մանուկ Բիձայի հետ փութկապանների ժողովող է յեղել: Մի յերկու տարի էլ աշխատանքի յե գնացել այլ է այլ քաղաքներ, մասնավորապես Կ.-Գուլիս:

Վարդանը հմուտ առացողի համբավ է ունեցել: ՆՁ 12 պատումի առացող Մանուկ Բիձան, առացող Գրիգոր Դարմոյանը, ինչպես է հիշածս բանահավաքները մեծ ակնածությամբ են խոսում նրա արվեստի մասին: Առում են, զոր

Նրա պատուաւն ամենաբնորոշակն էր և պապենականը. վոր նա մեծ վոգեվորու-
թյամբ եր պատմում ու յերգում և վայ այն ունկնդիրներին, վորոնք պատումը
կիտաւ կը թողնային ու կը հեռանային: Այդպիսիներին նա նախատում էր և
հայհոյում: Մանուկ Բիշայի ասելով՝ նրանք հաճախ միասին կը նստային և
յուրաքանչյուրը մեկ հյուսի կ'ասէր:

Վարդանը բացի «Ստանա ծաւերից», «Շահ Իսմայիլից», գիտէր բազմաթիւ
հեքիաթներ էս:

Բանահավաք Մոկացի Հարություն Գիլանյանի հետ վերանայել ենք պա-
տումս, հատուկ ուշադրություն դարձնելով լեզվական-բարբառային նբու-
թյունների վրա, հնչյունները վերականգնել ենք, ապա կազմել անծանոթ բա-
րբառային կամ ոտար բառերի բառարանը:

1932 թ. մեր Ֆուլլորիստիկ աշխատանքների ընթացքում, յերբ գրի էյինք
առնում Ալաարակի շրջանի Ագարակ գյուղի վերաբնակիչ Մոկացի Գրիգոր
Դարմոյանից «Ստանա ծաւերի» նրա պատումը, նկատեցինք մեծ նմանություն,
համարյա նույնություն սրա և Վարդանի պատումների մեջ: Հաջց ու փորձը
պարզեց, վոր Գրիգորը Վարդանի բարեկամն է և նրանից է լսել ու սովորեց
«Տնվթի խեքնթը»:

Որովհետև առիթից՝ ասացող Գրիգորի միջոցով հշտեցինք պատումիս մի
շաբթ խանգարված հաւովածները և ծանոթությունների մեջ դրինք ինչպես
տարբերությունները, նույնպես և յերգվող բոլոր կտորները, վոր, դժբախտա-
բար, բանահավաք Հարություն Գիլանյանը՝ փորձառություն չունենալով այդ
քնազավառում, կրճատել էր կամ բոլորովին գուրս թողել:

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՂԱՆՋԱՆՑԱՆ

Վարդանի այս յերկու պատումները՝ տարբեր ժամանակներում առված
լինելով առանձին հեռաքրքրություն են առաջացնում, թե ինչպես է միևնույն
ասացողի բերանում պատումը տարբեր ժամանակների և հանգամանքների ազ-
դեցությամբ կերպարանափոխվում:

Տոպատումը մերն է:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ*

1. Նախերգանք

«Տ

ձանամ զողորմին տը տամ,
 Վոր տը տամ Կակիգ թնջնավորին.
 Տձանամ զողորմին տը տամ,
 Վոր տը տամ Մեկքեսեթ քահանին.
 Տձանամ զողորմին տը տամ,
 Վոր տը տամ Սաննասարին.
 Տձանամ զողորմին տը տամ,
 Վոր տը տամ Դանլու Բանգանարին.
 Տձանամ զողորմին տը տամ,
 Վոր տը տամ Շնչ Մհերին.
 Տձանամ զողորմին տը տամ,
 Վոր տը տամ Ծեննիվ Հոգանին.
 Տձանամ զողորմին տը տամ,
 Վոր տը տամ Թըլիթ Տավիթին.
 Տձանամ զողորմին տը տամ,
 Վոր տը տամ Պղտիկ Մհերին»**

10

* Բանահավաքը հետեվյալ վերնագրերն ունի՝ «Ազթամարտ առն», Կակիգ թնջնավորի պատմութեն, Ստաուհա փահլիվաններ: Խմբ.

** Յերգ է: Հ. Գ.

**2. Կռապաշտութեան քաղաքացիական և խաչապաշտութեան Գաղտնիք
քաղաքացիական արդիւնք**

- Կազմի՛ք թանձրութիւն Ախթամար կ'իլնը.
Ախճիկ ըմ կ'իլնի անուր,
Կռապաշտ թանձրութիւն Տեղտիս կը նստը.
90 Կը հորոխիկի, Կազմի՛ք թանձրութիւն կ'ըսը.
— Քոն ախճիկ տո՛ւ ձի:
Կազմի՛ք թանձրութիւն կ'ըսը.
— Տոն կռապաշտ իս, իս խաչապաշտ իմ,
Խնչը իմ ախճիկ տը տամ քի:
Կ'ըսի՛ Վոր իս իմ ախճիկ տամ քի,
Իմ ախճկան խիտ քահանան մ' տը գն.
Անու չոկ հողն մ' տաս,
Ան ուր Աստված կանչը՝, ուր խաչ պաշտը՝,
Տոն քոն կռուք պաշտը՝:
90 Կ'ըսը.— Ջանըմ, համա տոն քոն ախճիկ տոն ձի,
Իմ անուր վնք քոն ախճկան թըխ իլնը՝,
Ձի թըխ ըսին՝ Կազմի՛ք թանձրութիւն փեսեն, բա՛ս ը:
Ձուս յոթ տարի քոն ախճիկ մն ձի թըխ չգն:
Կ'իլնը, կը տա քահանան մ' ախճկան.
Քանակ խիտ ախճկան կ'որոխիկը, կ'երթն:

3. Սանտարի յեւ Բաղդասարի ջրային ծնունդը

- Թա՛ ամիս ըմ, թա՛ տարի մ' կը կենա,
Գենն կը գն Կազմի՛ք թանձրութիւն մոտ խերանց:
Ենտեղաց կ'երթնն Հիլի վնք ուխտ՝ Վոստանա քանակ.
Ենտեղաց կը նստը չահրի վերա կերուխում:
40 Զոխտ ըմ ախպուր ախճկան՝ մեկ են կող, մեկ են կող կ'իլնը՝,
Ախճիկն ել ծոցեն թա՛ս ըմ կը խանը, կը տա զքանակ:
Զոն կը լըցի ան ախպուրն.
Քահանան ան ճոն կը խաչակնքի,
Կը տա ախճկան, կը խմը:
Մեկ ել ան մեկեւ ախպուրն գենն կը տա,
Մեկեւ կողն կը տա ախճկան, կը խմը:
Երկու ախպուրն ել կը կտրի:
Ենտեղաց փառք կը տան Աստծուն,
Ուրինց ուխտ կ'անին, կը տանան,

- 50 Կը գան Կակիգ թանջավուրի մոտ,
 Քանի վոխըտ վերա կ'ընցնը, ախճիկ կը հղանա,
 Կռապաշտ թանջավուրին հիմաց կը տան, կ'ըսին.
 — Քո՛ւ կնիկ՝ Կակիգ թանջավուր՝ ախճիկ, տղով ը.
 Տո՛ւ կ'ըսեր՝ չու՛մ յոթ տարի չը՛մ երթն մոտ,
 Գանցիր իս մոտ. տո՛ւ ի՜նչ կ'ըսիս, ի՜նչըխ անինք՝
 Են ել կ'ըսը.— Մոզնիք իրիք,
 Իրիչկենք, չու՛մ տղեն իլնը՛, ուր քեֆն ը.
 Իս տեր իմ, իմ կնիկն ը, տո՛ւ մը խառվեք,
 Դորսեն կը մնա, ին ամիս կը թամու՛մը,
 60 Ճոխտ ըմ լաճ, Աստված կը տա, կ'իլնը՛:
 Քահանեն կը տանը, կը կնքը,
 Ճոչ տղի անու՛ն Սաննասար կը տընը,
 Պղտըկին՝ Բաղդանսար կը տընը:

**Ա. Կաթիք Սաճատարիճ, Բաղդասարիճ մասազ եճ ուզում,
 քայց քազավորիճ չի հաջողում զսիկ ճրանց**

- Քանի մ' վոխըտ վերա կ'ընցնը,
 Կռապաշտ թանջավուր կը հորոխկը,
 Զուր կնիկ, տղենիր, քո՛ւմեր, քահանեն,
 Բիթուն կը տանը մատ ինք Տեղտիս,
 Կռապաշտ թանջավուր կ'երթն կռքարան
 Կռքարանից ծեն կ'իլնը, կ'ըսը.
 70 — Քո՛ւ տղենիր՝ Սաննասար, Բաղդանսար
 Պի, հերճիվ ձի մատղը՛.
 Տո՛ւ ինչ մրազ անիս, քո՛ւ մրազ կ'իլնը՛:
 Են ել մեր կ'անկախը, թն ենապես պն մ' ը.
 Տղենիրն ել կ'իլնին, կը փախնին, կ'երթն քեռանց տուն,
 Քանի մ' ուր կը մնան քեռանց,
 Ուր ըմ կ'երթնն ժամտուն՝ Աստուծոց դողա կ'անին:
 Աստուծոց շնորք կը լցվը՛, ուրինց վերա:
 Կը տանան, գենն կը հորոխկին,
 Կը տանին Կռապաշտ թանջավուրի մոտ:
 80 Են ել կ'անը՛, կ'երթն կռքարանի մոտ,
 Վոր կուռքիրը՛ խամար մատղը՛:
 Աստուծո խրամանքով, ինչ կը մոտխըսնան կռքարանին,
 Կրակ կ'ինի, կռքարան կը վառը՛.

Տղանիւր կը տանան:

Կռապաշտ թնջնովուր կ'ըսը.

— Ես ի՜նչըիս տ'իլնը. ի՜նչ անինք.

Պիւրեք, մեծ ախպեր՝ Սանասար հորոխկինք Վան.

Մեկեկ պըզտիկ ախպեր տանինք,

Գինի տանք, խմը, սանրխոցըցինք, սպանինք:

Ճ. Մայրն իրար հետ փոխել և օտիւս վարդիմեռի մտաւանդները

90 Տղենիւրն ել մեծացած ին.

Դիրսեն ուրինց ատամ իկիրը:

Մերն ել կը պիւրի՝ քանի մ' տանակ, մատնիկ, սանդըր,

Հուրիչ պան, ծեթ-մեթ կը լըցը տղենիւրաց հերճիվ,

Աղուն կը ցանը վար գըլխըտիրուն, կ'ըսը.

— Ետա գատիր, ինչ ծի հերճիվն ի, ծի խամար վերցեք:

Մեկ-մեկ մատնիկ ըմ կը վիրոցին,

Կը մտուցին ուրինց մատ:

Սըհնթ մ' երկու կ'ընցնը՝, մեր կ'ըսը՝.

— Պիրեք, ետա մատնիկըտիր հիրարու խիտ փոխեք:

100 Սանասար կ'ըսը.— Մարե, անվրե՛.

Ենոր թըղ կենա ուր, գիմ թըղ կենա ձիկ:

Մերն ել կը տանա, կ'ըսը.

— Իրարու խիտ փոխեցեք.

Են վոր նեղ տեղ ընգնվ,

Ենոր մատնիկ քոն մատ կը սիջնա.

Տոն վոր նեղ տեղ ինիս,

Քոն մատնիկ ենոր մատ կը սիջնա.

Դիրսեն կը գըտնաք, վոր նեղ տեղ ինգե,

Իրարու կը խասնեք:

110 Ախպերնիւրն ել մատնիկնիւր կը փոխին:

Գ. Բազդառարին խտրելով հարեցնում են. Սանասարը վրա հասնելով՝ ազատում և նրան վստահից

Քանի մ' վորտա վերա կ'ընցնը.

Կը մեծանան տղենիւր:

Դիրսեն կը պիւրեն թուխտ ըմ,

Կը տան Սանասարին, կը հորոխկին Վան:

- կռապաշտ թափափուր կը պիրը, զան կը հորոխկը դեն,
 Բաղդասար կ'առնը, կ'երթա ուրախութեն:
 Յոթ տարվան գինին կը տա,
 Բաղդասար կը խմը՝, կը սարխոշնա, կ'ընգընը՝:
 Դիրսեն կ'առնին զգորգիւ, կը գան սպանիլու:
- 120 Սանասար ել կը խասնը՝ Արտամիտու անպրի վերա:
 Ինչ ծեռքիւր կը լըվա, կը տիսնա՝
 Բաղդասարը՝ մատնիկ ուր մատ սիւցիւր ը.
 Համա են տեղաց ել չերթա՝ Վան,
 Կը տաննա, կը գան, կ'երթան մոր մոտ:
 — Մարե, հոգի ը Բաղդասար:
 Կ'ըսը.— Քոն խեր առը՝, տարե, գանցած ուրախութեն:
 Կ'ըսը.— Ահա, իմ ախպեր տարած, կը սպանին.
 Ենու մատնիկ դունց իմ մատ սիւցիւր ը:
 Ենտեղաց Սանասար փետ ըմ կ'առնը՝,
- 180 Կ'երթա, Բաղդասարին կը խասնը՝:
 Կը տիսնը՝ Բաղդասար ընգիւր ը,
 Զուրս կնարեն կը զարկին:
 Ինքն ել համա ծռանակ՝ Աստծու անուն կը տա,
 Կ'ինգընը մեչկիւր, քանի մ' մարթ կը ջարթը՝.
 Կը թըղին, կը փախնին անունը:
 Են ել կ'երթա ախպուր վերա,
 Ծուր կը ըցը գըլխին, սիրտ կը մաժը՝,
 Հան կը գա ախպուր վըրեն, կ'իլնը՝, կ'առնը՝, կ'երթան:
 Կ'ըսը.— Ախպեր, ինչ ելնվ քիկ:
- 140 Կ'ըսը.— Զիկ տարան, սնըխոշցըին,
 Իո ինգիւր իմ, ան չըմ գը՝տը՝ ինչըխ իմ իլե:

7. Սանասարն ու Բաղդասարը գնում են Գագիկ քաղաքի մոտ. նրա խոհրդով Սանասարն Առսեւ կզգում տոնում և Քառիկ Զալալին ու սարքը յեկ լողանալով աղքատի մեջ՝ զառնում և հզոր

Դիրսեն անունց մեչ կ'իլնը խոռվութեն.
 Սանասար, Բաղդասարն ել կ'իլնին,
 Ուրինց քուլֆաթ, մեր, քահանեն կ'առնին,
 Կ'երթան քեռանց տուն՝ Կակիգ թափափուրի մոտ:
 Կակիգ թափափուրին կը պատմին՝

Նսա պան, եսպես իլիւ ը,
 Կակիգ թանգովուր ետոնց կ'ըսը.
 — Տոն անտար տըղայ եք, գանցեք Հանտեղ,
 150 Մայր Ապովարածնից ծիր դուզեն արեք,
 Վոր արժան իլնեք, Խաչ Պատրածին,
 Թըրի Կեծակին, Քուռիկ Ջալալին,
 Ջըրխլի պանիր, բիթուն ենտեղն ը,
 Կը տիսնեք՝ ծի կը խասնը՝,
 Դիրսեն տղենիր կ'իլնին,
 Կ'երթան Փշավանից չահըրքիր,
 Նն դարբար կան կը գան:

Աստըծու խրամանքով որեն մեկին կ'երթան,
 Հանտեղու տիմնց դոր ծով կը պանցվը.
 160 Սանասարա աչիչն կ'իլնը կանա.
 Սանասար մեչվե կ'իյա Հանտեղ
 Բնդդասար կը մնա ենտեղ, կ'ըսը.
 «Վա՛յ, իմ ախպեր գընաց, ծովու մեչ կորսվա՛վ:
 Սանասար կը խասնը ենտեղ,
 Իկեղեցու մեչ անկալ կ'երթա,
 Կը քընը՝, երազ կը տիսնը՝:
 Մայր Աստովարածնա հրաչ կը գան երազ, կ'ըսը.
 — Խաչ Պատրածին գոն ենտեղն ը.
 Իլի, յոթ ծունտը աղոթ հերճիվ արեւ,
 170 Արժան իլնիս, քի կը խասնը՝
 Քուռիկ Ջալալին,
 Շապիք Ջըրխլին,
 Քանար Ողընին,
 Կուտի Քանգալին,
 Ջըզմա Քուսուլին,
 Թըրի Կեծակին,
 Խանչար Ներըզին,
 Բիթուն ենտեղն ը, կ'առնիս.
 Կ'երթան քո մրազին կը խասնիս,
 180 Նս անպուրի մեչն ել կը լիկընաս,
 Քոն վոժ կ'իլնը քանց յոթ.
 Մեկն յոթ կը հանվենա, կը լըցվիս:
 Դիրսեն կ'իլնը, անպարի մեչ կը լիկընա,

Նտա պանիր կ'առնը՝,
Աստծու շնորք կը լցվը վերա,
Քուռիկ Ջալալին կը խեծնը,
Եւ մ' ան ճամպան ծով կը պանցվը՝,
Կ'իլնը, կը գն ախպոր մոտ:

**Տ. Սափապետ ըն Քաղաքապետը գնում է՞, սարի մեջ
ռում եմ օրհնում**

- Ախպեր ինչ կը տխնը՝ ծովուց կ'իլնի տոնս,
190 Սանասար չճանչնա, կը փախի հերձրվեն,
Կը կանչը՝, կ'ըսը.— Բաղդաճաճ, մը փախի.
Ձե՛ իս քոն ախպեր Սանասարն իմ:
Են դորսեն կը տաղը:
Երկու ախպեր կը գնն, իրարու գըլթի կը պագնին,
Կ'ըսին.— Միք եւ եստեղ չինք տա՛ղը, խռովուքն անը.
Ինինք երթանք ուրիշ տեղ:
Կ'երթան, կ'առնին ուրինց քնլֆթ՝ մեր, քահանեն, քանմեր,
Կ'իլնին խինգ, մեկ տեղով կ'երթան.
Կ'երթան հուրիշ կաղե մ':
200 Կ'երթան, կը տխնան՝ սարի մ' մեջ դոմե մ' կա.
Կ'երթան ենտեղ՝ ուրինց անոշ կը թվա:
Սանասար կ'ըսը.— Եւ մինք ուրիշ դժւը տը հանք.
Եստեղ մի խամար ավա անինք, նստինք եստեղ:
Կը պիրին, ենտեղ տուն կը շինին,
Վեց մանգալ կ'իցկին հինե.
Մեկ ուրինց խամար քոշկ ու սարե մ' կը կոխացըցին:
Մանգալ ըմ կ'իլնը աղոթկատեղ,
Մեկել խինգն ամեն ժեկ-մեկ կ'առնին,
Մեկ-մեկ ուրինց հողեն կը նստին:
210 Երկու դան, իրիք դան կ'երթան,
Ուրինց-ուրինց աղոթ կ'անին,
Ուրինց Աստված կը կանչին,
Նոր մեկ-մեկ ուր տեղ կ'երթան:

Ծ. Ալեվաթը ըն Մանուկը դնում է Սափա ռում

Ընցկնա տարի մ' երկու վերեն կ'ընցնը:
Ալուր մեկին սիվտակմուրուս մարթ ըմ առաւ կը գն:

Ետու Սանասար կ'ըսը.

— Բաբա, արի երթանք միտ տուն:

Կ'երթան տուն. հիբիկուն կը նստին, կը զրուցին:

Սանասար կ'ըսը.

290 — Հէյ, բաբա, տո՛ւ մեծ մարթ իս,

Աշխարք շատ կան իկիր իս:

Աս տուն մինք թագայ ինք շինիր.

Եսա տան անուն չընք գը'տը՝ տընինք ինչ.

Միտ տան անոչ անուն ըմ տիր:

Ետա մարթն ել կ'ըսը.

— Մկա մութն ը, առատուն իլնինք, կան գանք,

Ետոր գործ անուն ըմ գընտընինք:

Առատուն ուրինք կ'իլնին,

Ձորս պոլոր կան կը գան չուր ճաղուն,

380 Նորեն կը պրծընին, դարգըխը՝ հերձիկ կը կայնին:

Ետա ըխտյար մարթ կ'իլիշը՝ դարգըխը՝ վերա՝

Ետու վերեն կ'թիր կը տիսնա,

Քար խանած ետա պանցըր կ'թիր:

Ըխտյար մարթ վար տա՛ կը զարմանա, կ'ըսը.

— Տո՛ւ ատ սասում քարի՛ր՝ ի՞նչ կ'ողար կուված ունիք,

Վոր խաներ իք եսա պանցըր պատիր:

Սանասար կ'ըսը. — Բաբա, ել բա՛ս ը.

Վորտա տո՛ւ 'սըցիր սասում քարի՛ր,

Եսա տան անուն մնաց Սասնա տուն:

Բ

ՍԱՆԱՍԱՐԻ ԱՄՈՒՄՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

10. Ձիմադիմա բագավորի աղջկա մամուկը Սամատարի
ձճձուկը ձգում է Բագատարի անկողնի վրա

340 Ձինմաչինա թաքավորի ախճիկ սերըբանդ կ'իլնը.

Կը խանկընա, թը Սասուն երկու խատ ֆերը ը ինկիր.

Մեկի անուն՝ Սանասար, մեկի՝ Բանդղասար:

Ետա ախճիկ կ'իլնը, թուխտ կը գըրը Սանասարին.

«Սանասար, չուր հիբ իս տը մընամ եստեղ քու հիվով.
Իս թաքավորի ախճիկ իմ.

- Շատիր եկած՝ իս խան չըմ անիր.
 Գըլթի թացիր իս, չկընտին,
 Արի, ձի տար քի խամար:
 Թուխտ կը կապը ճընճըղկու թիվ, կ'ըսը.
- 250 — Տանիս Սասուն, տնիս Սանասարի պարցը՝ վերա,
 Վոր խլիսուն իլնը, տիսնա:
 Ճընճըղուկն ել Սանասար, Բաղդասար չգը՝ տնա՝ վորն ը:
 Թուխտ կը տնը վար Բաղդասարի պարցին:

11. Բաղդասարը զայրացում է, ժամ չի գնում

- Բաղդասար խլիսուն կ'իլնը, լաթիր կը խագնը.
 Կը տիսնը՝ Թուխտ ըմ ետ տեղն ը. զթուխտ կը կարտա-
 Կը տիսնը Զինմաչինա թաքավուրի ախճկան գիր,
 Կ'ըսը. «Ուր՝ յ, իմ ախպեր կնիկ ուզիր, կը պսակվը՝.
 Հանա ձի չխա՝րցնիր, ձի փարե մ' չխսաբը:
 Եանն են ախպեր տը մնա ժիր, յան իս>...
- 260 Կ'ըսը կը՝, կը նստը՝ ենտեղ, չերթա ժամ, աղոթ անը՝.
 Ենու քանմեր կ'ըսը.
 — Եսա Բաղդասար խիվանդ եր,
 Վոր չեկավ, աղոթ աներ:
 Կ'իլնը, կը գա հիտեվ, կ'ըսը.
 — Բաղդասար, ետա թնչ իլիր քի,
 Տու չեկար աղոթ անիր:
 Բաղդասար ենու կ'ըսը.
 — Տու իմ քանմեր չիլներ,
 Ուրիշ ով իլներ, եսա տուռ պաներ,
- 270 Իս գան փարչա-փարչա տ'աներ:
 Քանմերն ել հիտ կը տաննա, կ'երթա:
 Դոր մեր կը գա. մորն ել ենպես կ'ըսը:
 Մերն ել հիտ կը տաննա, կ'երթա:

12. Բաղդասարը նամակը տալիս է Բախտեայիճ, ուս էլ Ստեփանոսիճ

- Դոր քահանան կը գա, կ'ըսը.— Որհնած, թնչ ը,
 Թնչ իլիր քի՝ ետապես խոռվիր իս:
 Թուխտ կը խանը՝, կը տա քահանը՝ ծեռ, կ'ըսը.

- Իմ ախպեր կնիկ ուզիք, ձի չխանցե՛նիք.
Տո՛ւ չըս գըտնա՝ յան իս տը մնամ ժիւր, յան իմ ախպեր:
Դո՛րսեն քահանեն զթուխտ կ'առնը,
280 Կ'երթա մատ մեր, մատ Սանասար.
Ձթուխտ ենտեղ կը կարտա, կ'ըսը.
— Գո՛ւ ախպեր քենե խռովիւ ը.
Կ'ըսը՝ Յան իս տը մնամ ժիւր, յան իմ ախպեր:
Սանասարն ել կ'ըսը.
— Իս ետա պանից խաբար չիմ.
Ետա ախճիկ սերըքանդ ը.
Միւր անուռն լսը՝, ետա թուխտ գըրը՝.
Խնչ անիմ, վոր տա ետապես ը:
Անոթենով գացեք, ետոր 'սըցեք,
290 Թե վոր ուր հըրս իճավ՝ աղեկ.
Ձխո թըխ իլնը՝ երկու դարբ գարկը՝ ձի՝ ուր վոր խոֆու:

12. Սանասարն ու Բազդասարը կռվում են յեվ ապա հաղթում

- Քահանեն, ուր մեր կ'երթան Բազդասարին կ'ըսին:
Բազդասարի հըրս չիճնը, կ'ըսը.
— Անկարելի յը, յան իս տը մնամ ժիւր, յան են:
Դո՛րսեն կ'իլնին, ուրինց ծիանք կը խեծնին,
Ուրինց մարտալ, ուրինց գորդիւ կ'առնին,
Կ'իլնին մեյտան կռիվ:
Ուրինց մերն ել կը նստը ետառեղ, լաց կ'իլնը,
Անեծ կը տա սերըքանդ ախճկան, կ'ըսը.
300 «Իմ լաճիւր բալա սաբար,
Խլիսմախառ խանից իրարու յախեն.
Բվե նալե, վոր կռվին, մեկն տը սախկատվը՝:
Ելան կռվը մեչ:
Հաճի Սանասարն ը, չուզը, գարկը ախպոր,— սիրտ սաֆ ը.
Մնակ ուր մարտալ կը տա հարձիվ դարբին,
Ձթը՛ղնը, վոր դարբ գիպնը՝ ուրին:
Բազդասար կ'ուզը՝ համա մեկ դարբով զախպեր սղանը:
Չուս կեսոր կը կուարը՝ հեվարին,
Բազդասար հուրու կը գարկը՝,
310 Կ'ուզը, զախպեր սղանը՝,— հալա հըրս չիճնը:

Մանասար կ'ըսը.

— Զա՛նըմ, նայինք՝ իմ ախպեր իմ գործ կողմաթ՝ ունը՞,
Վոր՝ եսապես խոսմնե կը զարկը ձի սպանիլու,
Իս ետոր դարը կ'առնիմ, չգիպնը իմ ջանին.

Տիսնինք՝ իս ել զարկիմ ետոր,
Են ել կանամ դարբը՝ հարճիվ առնը՝,
Զգիպնը իմ դարբ ուր ջանին:

Մեկ դարբ, թիթիվ դարբ կը զարկը՝
Ախպեր չկանա դարբը՝ հարճիվ առնը՝.

820 Կը դիպնը, զախպոր ծիռաց կը պիրը տակ:
Են ել ինչ ծիռաց կը գծ տակ, հանչ կ'երթն:
Մանասարն ել կը լն, կ'ըսը.

«Վնխ, իս ինչ արը, իմ ծեռաց կայդեն չգըտցա.

Զարկը, իմ ախպեր՝ Բաղդասար սպանիցը՝»:

Մանասար են կնարեն կը գծ,

Մեր մեկ դիյեն, քահանան մեկ տեղեն,

Կը տիսնան, վոր անուր կողից վոսկոր ըմ կոտրիւր ը:

Հեքիմ կը պիրին, կը ժրեցըցին:

Բաղդասար կ'իլնը՝, թորն կ'անի, կ'ըսը.

830 — Ախպեր, իմ խիալ՝ իս քնն գործ կողմաթ՝ ուներ.

Իս չգըտցա, վոր տուն Աստուծմե վոժ ուներ.

Ձի թորն, ալ իս վար քի ծեռ չվըրցիմ:

Իս քնն պատիկ ախպեր, տուն իմ ճնչ ախպեր.

Ինչ վոր ասիս, իս քի լսիմ:

Հորոխկը՝, են ախճիկ պի, պսակվը՝ վըրեն:

Են ախճիկ լսիր ը՝ մինք ճռչ մարթ ինք,

Մի թուխտ որոխկիր ը:

Վոր տուն չերթնս, են ախճիկ չպիրիս,

Մինք ել կ'իլնինք պատիկ.

840 Անկարելի պան ը, տ'երթնս, պիրիս:

14. Ստեփանուր զնուլ, Զիմմաչիմա Բաղաթի մոտ ճեմուլ ե
կախարդված փռիկվաններէն

Մանասարն ել կ'իլնը՝, ծին կը խեծնը՝, կ'ըսը՝.

— Գո, իս կ'երթնմ հիտիվ ան ախճըլան.

Իրիք ավուր վոր իս եկմ, եկա.

Վոր իս չեկա, հիտիվ ձի գաս:
 Կ'երթա, կը խասնը Ձինմաչինա քաղաքի կուշտ, կը տիսնը՝
 Խաղար-խաղար ֆերըզ-փահլըվան ենատեղ տատրած.
 Չուր մեչք ինը մարթ ին, մեչքով ցածր ելած քար:
 Սանասարն ել կ'ըսը.— Գարիվ ծի,
 Սիվտակմուրհա, կամրամուրհա, թուխմուրհա մարթիր:
 360 Ետա մարթիր կ'ըսին.— Աստըծհա պարին,
 Վաղ եսա կախա տ'իլնիս մի հարին:
 Կ'ըսը.— Ինչը իս տ'իլնիս ծի հարին:
 Կ'ըսը.— Մինքն ել քի պես ֆերըզ-փահլըվան ինք,
 Իկիր ինք ան ախճիկ անպով.
 Ինչ անկախցիր ինք, իլիր ինք սապես:
 Սանասարն ել իմաստուն կ'իլնը, չերթա քաղաք,
 Ձինք կը տա ուրիշ տեղ չում մըթնը:

**15. Սանասարը մեռում է բաղախ, սրձասանը ծեռուցուց
 անգեկանում է աղջկանն առնելու պայմաններ մատն**

Մըթնը, կ'երթա քաղաքի մոտ.
 Գորդ ըմ կը գարկը, բաղախ մ' կը պլուցը,
 360 Կ'երթա քաղաքի մեչ, ծին կը պախի տեղ ըմ,
 Ինք կ'երթա կահվեն, կ'իրիչը մեծ մարթ ըմ,
 Կը գա, ենու կուշտ կը նըստը:
 Դորսեն ետա մեծ մարթուն կ'ըսը.
 — Մի թաքնվուրը՝ ախճկան սերըբանդութեն ինչ կը:
 Կ'ըսը.— Մեխք իս, ետա պանիրուց վաղ կաց.
 Շատիր եկած, չկարցած, վաղ կաց:
 Կ'ըսը.— Աստված սիրիս, տոն ենու պատմութեն ձի սա,
 Տը հանք՝ ինչ կը ենու սերըբանդութեն:
 Կ'ըսը.— Ենու սերըբանդութեն են ը՝
 370 Ենու վոսկի խնծուր ըմ կա նումբը՝ գըլիխ.
 Են վոսկի խնծուր վոկ պիրը՝ տակ,
 Ենու սերին մեչ ինը՝ կը բաղըլը:
 Մեկն ել բորջ ըմ կա, գորդ ըմ կա բըջան մեչ.
 Են գորդ են բըջան վով թալը՝ տակ,
 Ենու սերին մեչ ինը կը բաղըլը.
 Խլիսուն վով իլնը, ախճիկ մանչ հողին տիսնա,
 Ենու սերին կը բաղըլը...

**16. Ստանաւորն առնում ե վոսկի խնձորք յեկ կտատարում
ե մյուս պայմանները Թագավորի նոր պայմանները**

- Քիչ ըմ կը խալանա, խալկ կը խալատին,
Սանասար կ'իլնը, կ'երթա, ծին կը խեծնը,
380 Անուն Աստըծուն կ'անը, Խաչ Պատրածին կը կանչը,
Մեկ մեյդան մանչ չարսուն կ'երթա, ծին կը տաքցըցը,
Ծին տաքնալուն խիտ՝ հըրսըլամիչ կ'իլնը,
Կը պիրը, մեկ ուքեր կը զարկը՝ նըմերը՝ խիտ,
Նըմերը՝ գըլխուց վոսկի խնձուր կ'առնը,
Մեկ սհաթվան ճամպախ զատըն կը տանը,
Թափկան կ'երթա, նորեն կը տանա,
Ծին կը թռուցը, կը խանը՝ բըջան գըլթի,
Անուն Աստըծուն կ'անը, Խաչ Պատրածին կը կանչը,
Ծեռք կը թալը, գորգ կը պըռնը, կ'որորը,
390 Տեղեն կը քաշը, կը խանը, կը թալը,
Թալելու խիտ իրիք սհաթվան ճամպախ կը հա,
Մանչ ամառվան չոր գետնին գազ ըմ կ'երթա գետին վե,
Սանասարն ել կ'իլնը՝ չուր խլիսուն կը քնա հանդե,
Խլիսունով կ'իլնը, կ'իրիշկը,
Զախճիկ մանչ հողին կը տիսնը:
- Թաքավուր կ'իմանա, կ'ըսը.
— Ես պան հիլն ի արե, իմ ախճկան խամար ի արե.
Թըխ գա, նախիք՝ ինչ տեսակն ի արե, ձի թըխ, 'սը՝
Սանասար կը գա ետատեղ:
400 Կ'ըսը.— Ես պան տիւ իս արե,
Կ'ըսը.— Դե, ինչ տարզ իս եսա վոսկի խնձուր՝
Են նըմերը՝ գըլխուց պիրիւր իս տակ,
Տըր մ' ել ցերեկով տար տի նըմերը՝ գըլթի, տիսնանք.
Ինչ տարզ իս ենա գորգ բըջան մեշեն քաշիւր իս տիւս,
Տըր մ' ել խան բըրջան գըլթի, մինք տիսնանք,
Սանասար զծին կը խեծնը, մեյտան կ'առնը,
Մեյտան մեշ կան կը գա, զծին կը տաքցըցը,
Կը թռուցը նըմերը՝ խիտ՝
410 Զոսկե խնձուր կը գալը նըմերը՝ գըլթի,
Թափկան սըհաթ ըմ հիտ կ'երթա, կը տանն մատ Թաքավուր:

Թաճաճուր կ'ըսը.— Ետա ելանվ.

Դե, գորզն ել խան բըրջան գըլթխ.

Են ել գծին կը խեծնը, կը տաքացըցը,

Ձգորզն ել կ'առնը', կը թըլը:

Խառ գարկիրուն՝ գըրջ կը բըլըցը՝ մանչ քաղքին:

Կ'ըսը.— Ետա ելանվ երկու ջարբանալիք, ֆապ մեկ:

Ձի վաթսուն փահլըվան կա,

Բիթուն հափս իմ արը', գնջլիւ իմ, թըղնիմ տոնս.

420 Թը տոն գվաթսուն ել հախթըցիւ, ախճիկ տը տամ քի-

թը չե, քոն վիզ տը գարկիմ...

17. Սամասարի կռիվը փառելովաճնրի հեռ

Սանասարն ել մտածից, ըսաց.

«Իս իմ վըղդեն տրիւ իմ՝ իրիք որ ֆառ հաստան.

Եսա թաճաճուր տը խանը վար ձի կռիվ

Մեկ-մեկ փահլըվան, թը՝ հըմեն խընդըուց»:

— Թաճաճուր ապրած կենաս, ըսաց,

Իս չըմ տաճարը հաստան, չուր վաթսուն որ կըսվը՝.

Վաթսուն ել խընդըուց թը՝ իս տոնս, կռվինք.

Յան Աստված կը տա ձի, յան փահլըվանքտիրուն:

430 Թաճաճուրն ել ըսաց.

— Հոյ, վաթսուն մեկտեղ թըղնիմ տոնս, գքի տը փըռփռտին:

Խեղճ իս, կաց, վաթսուն որ կըսվը:

Ըսաց.— Ձե, իս վաթսուն որ չըմ կանա կենա հըստան,

Թըս հըմեն խընդըուց գան:

Վաթսուն մեկտրե եթող տոնս:

Են ել առին իրար, գարկըցին իրարու.

Չուր հեվարին յերսուն հատ սպանից,

Ինքն ել նալըֆ ելանվ, կըռմավ:

Առատուն յերսուն հատն ել թըղին, ելան կռիվ:

18. Բաղդադաւր գնում ե յեղբորն ոգնելու. կախաղվածնրիք սեղեկանում ե յեղբոր մտքին

440 Բաղդաճարն ել Սասուն կ'իլնը, կը վլանվը.

Կը խը՝ մատնիկ մանչ մատին սիվցիւր է:

— Ահա, կ'ըսը, լաղըցեք, իմ ծին քաղըցեք տոնս.

Իմ ախպեր նեղ տեղն ը, երթամ, խասնիմ:
 Ծին կը խեծնը, ուր գիրք կ'առնը, կը քըշը.
 Կ'երթն գենն հտա քանդի կուշտ, հտա մարթիրը՝ մոտ:
 Բանդասար կ'ըսը.— Պարիվ ծի,
 Սիվտակմուրհուս, կարմրամուրհուս, թուխմուրհուս մարթիր,
 Հերեկ, յեռանտ իմ տանդ ջըհել մարթ մ' եկե,
 Ջըք տիսը, ես տեղվե ընցիր:
 460 Ետա մարթիր կը տանան, կ'ըսին.
 — Հերեկ չե յեռանտ քի պես մարթ ըմ ընցավ.
 Հան քանց քի զորքն, քանց քի կտրիճ եր:
 Ջուր հտոր հեվարին հնու գորդի ծեն կը գեր.
 Ետոր հնոր ծեն չինք անիր...
 Բանդասարն ել կ'ըսը.
 — Հեյ-վան, են իմ ախպերն ը. խալոմ սպանվիր ը.
 Ահտ ինը՝, հսա քաղաք ավիրիմ, իմ ախպոր թու խանիմ:

19. Սամասարն ու Բաղդասարը կոռուստ հն Բաղամոցիներն

Կ'ինը են տեղաց, ինչ պան վոր ոսստ գն,
 Ինչ վոր իրար առնը՝ թը՝ տավար, թը՝ մարթ կը սպանը.
 460 Կ'երթն, գիրք ըմ կը գանկը՝, բանդան կը բլուցը,
 Կը մըտնը քանդն, կը մոտխասնա:
 Սանասար լսավ՝ գորդի մ' ծեն կը գն.
 Իրիչկից, կը խը՝ ուր ախպեր Բանդասարն ը իկեր:
 Ըսաց.— Ունյ, ախպեր, ատ տո՞ւ եր՝ եկար իմ հանգարին:
 Ըսաց.— Ունյ, ախպեր, հան տո՞ւ սանդ իս:
 Դն, տո՞ւ հտա դեխեն, իս հսա դեխեն, սպանը, թըխ գն:
 Դորսեն համա գանդիցին, բիթուն գնաց քաղանիցին.
 Ով ինչ եկավ ոսյի, թողին. ով չե՝ սպանիցին:
 Թանգանդուն ել ըսաց.
 470 — Ունյ, բն'ս ը սպանեք, իմ ախպեր տվիր իմ ծի:
 Եկան ետեղ երկու ախպերն իր խնդրուց:
 Թանգանդուն վոր երկու ախպեր տխաղ, ախպերն ել տխաղ,
 Հանտ գըմեն պանով տրին խիտ:

20. Աղջիկն առողջացնում է կախարդված ուզրմկաններին.

որանք հրաժարվում են աղջկա համար կռվելուց:

Յեղբայրների վորդիները

Ջախճիկ առին, քաղքեն ելան.

Եկան, խասան ետա մարթիրու մոտ,

Ինչ կես քնն ին, կես մարթ ին.

Ջախճիկ տրին ենատեղ, կայնացըցին, ըսին.

— Ախճիկ, եսա մարթիր տու իս սապես արե.

Եսա զըմեն քի անով ին եկած.

480 *Յան տը գան զնառունք սաղացըցիս, անիս ինսան,*

Յան չե, զքի կը զինինք,

Գն ալուն կը թափինք եսոնց վրեն, կ'երթանք:

Ետա ախճիկն ել 'սաց.

— Վաճ կացեք, անունք զըմեն ձի անով ին եկած.

Վորտա իս զանունք ժրեցըցիմ, տ'իլին խըտ ծի կռվին.

Ջծի տը սպաննին, ձի տ'առնին, տանեն.

Առեք, զձի գացեք:

— Չե, 'սըցին, անկարելի յը.

Ինչ յաչին են որ անունք իկել ին հըստան,

490 *Գենա զանունք տ'անիս են յաչին, կայնեցըցիս հըստան,*

Ախճիկն ել տանցավ, ուր սերին արավ,

Գենա զմարթիր սաղցըցուց, ենատեղ կայնան:

Սանասար, Բանդանսար զախճիկ տրին մեկ կողմ,

Ուրինք իկին մատ ետա մարթիր:

— Եհ, փահլըվանքտիր, 'սըցին,

Տու բիթուն եսա ախճիկ անով իք իկիր.

Տ'երթեք, զորբանութնով նորեն զեսա ախճիկ տը պիրեք:

Գն մինք առիր ինք, կռվով հախթիր ինք,

Ջեսա ախճիկ առիր ինք, պիրիր ինք եսատեղ:

500 *Դե, չուր մկա տու կես քնն իք, կես մարթ իք.*

Մկա գենա ծիր կռվաթը՝ վրա խասաք:

Մինք ել եսա ախճիկ անով ինք իկել,— գն պիրինք:

Ախճիկ թըխ կենա նա կնար, մինք կռվինք.

Թը՝ տու ըզմի հախթըցիք, ախճիկ թըխ կենա ծի.

Թը՝ մինք ըզծի հախթըցինք, ախճիկ թըխ կենա մի:

Ետա մարթիր կը տանան, կ'ըսին.

— Հեյ, Սանասար, Բանդանսար, չե տիր մ' ել ելաք սաբիր:

- Ընցկուռն արիք՝ մինք սաղացանք, ելանք ինսան,
 Երթանք մեր երկըրքիր, միւր ուլուխ-չուճուխին խասնինք:
 510 Մինք բիթռն ետա ախճիկ անպով ինք իկիր,
 Համա խալալ-խոշ ինք՝ ծի.
 Ետա ախճիկ մինք մի ըռգայով տվիր ինք ծի.
 Տըր մ' ել մինք ինինք, խատ ծի կռիվ անինք,
 Սանասար, Բանդասար ելան, զախճիկ առին, եկին Սասուն:
 Ետա մարթիր ելան, գանցին ուրինց երկիր:
 Պիրին, զախճիկ պսակիցին Սանասարի վերա:
 Բանի մ' տարի վերա ընցավ.
 Սանասարին երկու տղա ելավ.
 Մեկի անուն տրին Մհեր,
 520 Մեկի անուն՝ Ծենոփ Հովան:
 Բանի մ' տարի վերա կ'ընցնը,
 Սանասար, Բանդասար կը պատվին.
 Դալու Բանդասար կը թըղնը՝, կը հա, կ'իլնը՝ պարսիկ.
 Ռոստամ Բանդասարը՝ ճղից կը հավելնա:
 Սանասարն ել կը մեռնը,
 Կը մնան Մհեր, Ծենոփ Հովան:

9

ԴԱՎԹԻ ԿՈՒՎԼ ՄՍԲԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ

Ձ1. Մհերի վարդենբը՝ Մարա ճրագ Մելիք յեկ
 Սասնա ճրագ Դավթի

- Մհեր կը պսակվը:
 Բանի մ' տարի վերա կ'ընցնը, տալ տղա չիլնը:
 Մարա քանգն ել Մարա թանգավուր կը մեռնը:
 530 Ենու կնիկ կը խասկընա՝
 Ել ըմ ֆերըգ-փանլըվան, անունով Մհեր,
 Մանչ Սասնա կազեն կ'իլնը:
 Կը հորոխկը մըտ են Մհեր, կ'ըսը.
 «Մարա Մելիք թանգավուր մեռիր.
 Տո՛ւ ել մեծ թանգավուր ըմ կը հիշվաս,
 Արթ Մար, ձի առ»:

- Թուխտ կը կարտա՞ Մհեր, կը խասկընաւ.
 Կերթա՞, ուր կնկան կ'ըսը.
 — Կնիկ, Մըսրա թաքսվուր մեաիւր,
 540 Ենու կնիկ թուխտ հորոխկիր ձի, կ'ըսը՝
 Արի Մըսըր, ձի առ.
 Մհերը՝ կնիկն ել կ'ըսը.
 — Մ'երթա՞, են թուրք ը, տոն հայ իս.
 Ենիկ չուղըս քոն խորոտկութեն,
 Կը ուղըս քոն հեգիթութեն, քոն կաւընութեն.
 Քոն կտըրնութեն լսիր ը, խասկըցիր ը.
 Քի կը տանը՝ մեկ տղե մ' ինը ուր խամար.
 Ինը, Մըսրա ոջախ կայնացըցը,
 Սասնա ոջախ փընցըցը.
 550 Քի տղա չկա, մ'երթա՞, կաց եստեղ.
 Ասոված բալքի տղե մ' տա քի,
 Ինը Սասնա ոջախ՝ վերա.
 Սասնա ոջախ մը՝ փընցըցը՝, Մըսրա՝ կայնացըցը՝.
 Մհերն ել կ'ըսը.— Կնիկ,
 Թաքսվուրի կնիկ վուր հորոխկը՝ մատ մարթ ըմ,
 Ըսը՝ արի, գծիկ առ,— գծի մեծ մարթ ըմ գըտցիր.
 Վոր իս չերթամ, ալախ մարթ ըմ կ'իլնիմ.
 Պետք ը իս երթամ, կ'ըսը.
 Կնիկն ել կ'ըսը.— Քոն քեֆն ը.
 560 Իմ գող վա՞ր քի չերթա՞, լաքի կ'ըսիմ՝ մ'երթա՞.
 Երթա՞, չուր քանուսուն տարի իմ խեր, իմ ախպեր կենաս ձի.
 Մհերն ել կ'ըսը.— Տ'երթամ.
- Կիլնը, գծին կը խեծնը՝, կ'երթա.
 Բաթմանա Բուղեն, Ճարպանա Ֆերըզ ուր խետ կը տանը.
 Կերթա՞, կը խասնը Մսըր,
 Մըսրա թաքսվուրը՝ կնիկ կ'առնը.
 Տարի մ' երկու կը մնա, լաճ ըմ կ'իլնը՝.
 Դիւսեն կը պիրը՝, տղի անուն կը տնը՝ Մելիք.
 Քանի մ' վոխըտ վերա կ'ընցնը,
 570 Տղեն փշու մ' ֆըռա կ'իլնը.
 Որ ըմ Մհեր տսունց կը գա տուն,
 Կը տիսնը՝ կնիկ լաճ կը խաղցըցը, կ'ըսը.
 Վեր մեռնի քի, Մըսրա Մելիք,

- Մըսրա ոջախ կայնացըցիր,
Սասնա ոջախ փըճացըցիր»*
Մհեր կը լսը, կնկան կ'ըսը.
— Ետա ինչ խնամը ը, կը տաս.
Տալ անիկ ճիժ ը մանչ ծըվին:
Տոն ետա պանիր անու կը սորվեցըցիս.
580 Տղե մ' Վոր ելավ, դեմակ, Սասուն տը փըճացըցիս,
Դեմակ, տոն իմ ազգ կը կորսիս, ՎՄսը՞ր կը կայնացըցիս.
Թորան թան ան իս մատ քի եկան,
Թորան թան ան իս քի երիկ ելան:
Կնիկն ել ենոր կ'ըսը.
— Գոն քեֆն ը, կ'ուզիս, մկա ել գընան:
Իս կ'ուզեր՝ եսա լաճն քենե ինը.
Եսա լաճ տ'իներ, Մսըր զավթը՝.
Ֆերըզից ֆերիզ կ'իներ:
Կ'ուզիս, մկա նստը, կ'ուզիս, գընան:
590 Մհերն ել կ'իներ, կը մտածը.
«Ահա, իմ կնկան խնամը ելավ»:
Մհեր կը փոշըմվը՝ ուր գան:
«Իմ կնիկ ըսաց՝ մ'երթան.
Իս ենու խնամը չարը.
Տիսմը, ինչըն ենու խնամը ելավ»:
600 Կ'իներ, կը թըղներ, կը գն Սասուն:

Կը գն, կ'ըսը.— Գարիվ քիկ, կնիկ:
Կնիկ կ'երիշկը՝, կը խը՝ Մհերն ը.
Կ'ըսը.— Աստըժու պանիրն, խեր, ախպեր:
600 Մհեր կ'ըսը.— Կնիկ,
Ձի մ'ըսը «խեր, ախպեր». չե՞ իս քու երիկն իմ,
Իսսան եր, խնամ, գացի, քեֆ ըմ աբի, իկը՝:
Կնիկ կ'ըսը.— Ձե, իս երտում իմ աբը՝
Ձուր քանսուն տաբի տոն իմ խեր, ախպերն իս:
Դորսեն Մհեր գընաց, մեկ երեց ըմ իպե, ըսաց.
— Աբի, մի պահպանիչ ըմ ըսան,

* Հիտո, ախո, մեր մեռնի քի.

Մըսրա ոջախ կայնացըցիր,

Սասնա ոջախ փըճացըցիր» Կ. Մ.-Ո.

- Զիմ կնիկ խոստովանցեցու, իցկե խելք.
 Քանսուն տարին պի՛ քանսուն ամիս,
 Քանսուն ամիս պի՛ քանսուն ուր,
 610 Քանսուն ուր պի՛ քանսուն սըհանթ,
 Քանսուն սըհանթ ինչ լըմընա,
 Մինք երթանք մատ մեկ-մեկ,
 Բալքի աստվածութեն մի* զանակ ըմ տա,
 Մի տեխ չմընա առանց ժառանգ:
 Նայիսա, քանսուն սըհանթ լըմնցավ,
 Մհերն ել գընաց ուր կնկան մոտ:
 Աստվածութեն ուրինց լաճ ըմ խոռ.
 Լաճու անուն տրին Տանլիթ:
 Ութ ուր ֆնաց, Մհեր մեռավ.
 620 Ութ ուր ըմ ել ընցավ, մերն ել մեռավ:
 Տանլիթ ֆնաց հեթըմ:

33. Դավիթը Մարտ Մելիքի օտեր. Տա բռնում է Մելիքի հուր

- Մենսվ Հոփան ել չկանցավ գլաճ շախեր:
 Դոր առից, տարավ Մսըր մատ ախպոր կնիկ.
 «Տանիմ Մսըր, ըսաց, մկա անու լաճ ճոչացիր,
 Իմ ախպոր խաթըր՝ խամար բալքի գեսա լաճ շախը»:
 Դորսեն կ'իլնը, կը տանը Մսըր,
 Կ'ըսը.— Ախպոր կնիկ, խաբսե,
 Մհեր իկեր ենտեղ, տղե մ' իլե ենոր.
 Մհեր, ուր կնիկ մեռած՝ տղեն մացեր ի հեթըմ.
 630 Ա՛ռ, Մհերը՝ խաթըր՝ խամար շախի,
 Զուր փշու մ' կը մեծանա, չըլադարը,—
 Իս չըմ կանա գենիկ շախի,—
 Նոր պի՛ մա՛ ձի, իս կը շախիմ:
 Մըսրա թաքսվուրը՝ կնիկն ել կ'ըսը.
 — Մհեր խըճի աղեկութեն ը արե.
 Ենոր խաթըր՝ խամար պի՛, կը շախիմ.
 Իմ ծըծիր հալա կաթ կա,
 Իմ տղեն կաթեն կը կտրիմ, գեն կը շախիմ.

* Մի — մեղ, մեր, Խ մ բ.

Մըսրա թաքավորը՝ կնիկ ուր միտ վե ըսաց.
 640 «Հեյ, մկա նա նոր տը ճոչանա, երթա Սասուն.
 Շախիմ, եստեղ կենա, երկու ախպեր իլնին.
 Իրարու ախպերութեն անին,
 Մսըր, ամպողճ երկիր, զավթին, տիրապըդին»:
 Ծենսվ Հոփանն ել տվեն եթող ենտեղ,
 Տարցավ, գընաց Սասուն:

Մըսրա թաքավորը՝ կնիկ աղեկ շախ ըմ իտու:
 Խալկի տղենիւ տարե կը պետանեն,
 Ենիկ որե կը պետաներ:
 Քանի մ' Վոխլտ վերա ընցավ.
 650 Ետա Տավթ չում մեծացավ,
 Մեծ ախպեր Մելքե ելավ դարձրիկ:
 Տավթն ել դորսեն Ֆեհմա ելավ,
 Քիչ ըմ դորսեն Ֆեհմ կ'անը:

Մըսրա Մելքեն ել կ'երթա, հոլ կը զարկին,
 Հոլե կը խաղան չուր հեվարին,
 Հեվարին նոր կը գա տուն:
 Տավթն ել ըսաց.— Մարե,
 Մելքե կ'երթա, չում հեվարին հոլե կը խաղան,
 Ըսա, ձի ել թըխ տանը՝ խատ ուր խել.
 660 Քիչ ըմ սովորիմ, թամաշա անիմ:
 Մերն ել կ'ըսը.— Մորտուն, Մելքե,
 ՉՏավթն ել տար խա քի,
 Ան ել թըխ գա, թամաշա անը,
 Ան ել քոն ախպերն ը...
 Մելքեն ել կ'ըսը.— Մարե,
 Տավթ դընս տղայ ը.
 Առիմ, տանիմ, տնիմ ենտեղ,
 Ծիանք գան, տան վար փորուն, սպանին,
 Խալկ մի իրիս տը տան, տ'ըսին՝
 670 Տարան, տրին մանչ մեյդնին,
 Ծիանք տվին վերա, փըրճըխկիցին, սպանիցին.
 Ձիո հերթըմ եր, չըն հաղը շախը:
 Կ'ըսը.— Տղա, տար, քոչե մ' տիր,
 Մանչ մեյդնին մի տներ:

Թըխ Տնավիթ թնամաշա անը:

Դորսեն Մեղք կ'ըսը.

— Շատ աղեկ, մարե, խիսուն տանիմ խնտ ձիկ:

Խիսուն Մեղք կ'իլնը, ծին կը խեծնը,

Կառնը զՏնավիթ, կը տանը խնտ ուր.

680 Կը տնը զանուն սարի մ' գըլիխ,

Տիմաց համս-համս կը նշմարը',

ինքն ել կը գն մեյդընը մեչ,

Խնտ ուր մարթիրուն հոլե կը խաղան:

Հեղարին Մեղք գենա գընաց ենտեղ,

ՋՏնավիթ եթնլ ծիու հիտիվ՝ առից, իպի տուն:

Հիրիկուն խաց տրին հերճիվքիր.

Տնավիթ ըռկավ, ինչըխ արին, խաց չկերավ:

Տնավիթ ըռկեր խաց չհատը:

Մեր ըսաց.— Տնավիթ, վըրե խաց չըս հատը:

690 Տնավիթ ըսաց.— Մարե,

Մեղքը ըձի տարավ, խոր սարի մ' գըլիխ,

Գնա եր՝ գելիր գան, գձի ուտին.

Ընցկուն կը նշմարեր, իս չըր ըխը՝ ենունք ինչ կ'անեն.

Ջձի թղիր ը ծարավ, անոթի չուր մկա.

Մկա գձի առիր, իկե:

Մերն ել կպավ Մեղքի յախեն, ըռաց.

— Ջե են ել քոն ախպերն ը, քոն խորից ը.

Տար խն քի, թըխ տիսնը', թնամաշա անը':

Տոն ել վնդ իլնիս թնքնվուր,

700 Տնավիթ ել քոն ախպերն ը:

Ըսաց.— Մարե, շատ աղեկ ը.

Վաղ իս տանիմ, տնիմ մոտխտա:

Խիսուն Մեղք ելնվ, զՏնավիթ առավ, տարավ,

Իտի քիչ ըմ մոտխաս, հլ ըմ եթող ենտեղ,

Ըսաց.— Տնավիթ, կաց ենտեղ,

Միանք չտան վնր քոն փորուն.

Տոն հատեղեն թնամաշա արա,

Ջուամ հիրիկուն կը գնմ, քի կը տանիմ:

Մեղք գընաց չարսուն,

710 Խնտ ուր ընկերներաց հոլե խաղաց,

Ջուամ հիրիկուն եկավ, զՏնավիթ առավ, գնցին տուն:

- Գինա Տավիթ ըռըկավ.
 Հիրիկուն խաց չեր ուտե, չեր զրուցե:
 Մեր ըսաց.— Տավիթ, եսոր ինչ իլե քի.
 Քոն ախպեր զքի տարե մոտխաս,
 Թամաշայ իս արե, ընչի՞ իս ըռըկե:
 Ըսաց.— Մարե, եսոր իս անցկում տխա՝
 Համա մանչ մեմեկու կ'երթեն, կը գեն.
 Ալ իս գենոնք չեր ճանչնա, չեր գիտը՝ ինչ կ'անեն:
 730 Մեր ըսաց.— Մեղը՞ք, մհրտուն, չե՞ քոն ախպերնը.
 Տար, տի մոտխաս, թըխ թամաշա անը՝,
 Վաղ տոն կ'իլնիս թաքավուր, են կը անա մընակ,
 Կ'երթա մանչ ուր ընկերներուն...
 Տոն ախպեր ի՞ք տոն. մեմեկելը վոճ կըտրիք:
 Մեղք ըսաց.— Մարե,
 Վաղ կաց, են ոճու ծագ ը.
 Ոճու ծագ չիլնը դամազլըխ:
 Են մկավութ ընցկընա կըռըկի,
 Ենի մի վոճ ըմ չի կըտրը:
 730 Մեր ըսաց.— Մհրտուն, պա՞ մ' չկա, քոն ախպերն ը.
 Տար, տի մոտխաս, թըխ թամաշա անը,
 Զիտ խալկ մի հիրիս կը տան:
 Մեղք ըսաց.— Աղեկ ը, մարե, վաղ կը տանիմ,
 Կը տնիմ մոտխաս, թըխ թամաշա անը:
 Խլիսուն Մեղք զՏավիթ առից, տալավ,
 Այնի իտը մեյդնի մեչ դարբի հերճիվ,
 Ըսաց.— Թըխ մեռնը:
 Մեղք գընաց մեյդնը մեչ՝ հոլե կը խաղար:
 Տավիթն ել նստավ հանդե, խառ ավաղին կը խաղար,
 740 Ավաղ կը լցեր վար ուր վոքերուն,
 Կը թավալեր խողերու մեչ:
 Մեղքն ել հոլե խաղցին խառ ուր ընկերքերուն.
 Հեվարին նոթաթ խասավ Մըսրա Մեղքին:
 Մեղք ուր գորգ եզար հոլին:
 Գորգ գընաց Տավթը՝ հերճիվի, վոր տ'ընցներ,
 Տավիթ ծեռ եթալ, գորգ պոնից, եթալ:
 Մեկ ծեռնաց եթալ Մեղքը գորգ:
 Քանի մ' Մեղք ենտեղաց զարկիլ եր,
 Սըհաթվա մ' ճամպախ հալա հիտ գընաց:

- 750 Մեղք ընցկուն փոշմովով, մաղդեն արավ.
 Ենու ընկերնիր անու տահըն տվին, ըսին.
 — Մելիք, Մելիք, տո՛ւ կ'ըսեր՝ իս զախմ իմ,
 Տեսար, Տավիթ, տղայ ի հօլմ,
 Ի՞նչըն եզար, զքո՞ գորդ հալա ընցըցուց:
 Մելիք թուր քաշից, ընցկուն անջղավ,
 Գընաց, վորտա՞ զՏավիթ սպանելու
 Են մեծավուր մարթիր ըսին.
 — Մելիք, մը սպանը, խալկ տ'ըսին՝
 Մելիք հեթըմ ըմ սպանից ուր խաց անպով:
- 760 Են պըստիկ տղայ եր, են չեր կանա քո՞ գորդ թալլ՝
 Աստըծուց եր, խրիշտակն եր՝ քո՞ գորդ եթալլ:
 Մեծավուրքիր ուր ընկերքիրուն հիշուց տվին, ըսին.
 — Շարտն ը՝ տո՛ւ ծի գորդ ընցկուն թալլեք.
 Են ենուր խորիցն ը, հալթաթ ենուր վոժ ունը:
 Զթորկիցին՝ Մեղք ենտեղ զՏավիթ սպանելու
 Համա Մելիք անցկուն եր անջղեր,
 Ելավ, տփելեն զՏավիթ եթալլ ծիու հիտիվ՝
 Ատից, իպի ուրինց տուն:

23. Մելիք փառնում է Դավթիճ կրակով յեվ վռսկով

- Տարավ տուն, մոր ըսաց.
- 770 — Մարե, զնա հեթըմ տը սպանիմ:
 Մեր ըսաց.— Վըրե:
 Ըսաց.— Մարե, եսուր են ընցկուն իմ գորդ պունից, եթալլ,
 Մա խալկին զձի ամչացըցուց:
 Ըսաց.— Մորտուն, ենիկ քո՞ գորդ չկանա թալլ հիտ.
 Կարելի յը՝ քո՞ գորդ իկը, տը դիպներ, զան տը սպաներ,
 Խրիշտակն եր՝ գորդ պունած, թալած:
 Մելիք ըսաց.— Մարե,
 Զե՞ ոձու ծագ չիլըն դամազլըխ.
 Են ուր չարութընի ընցկուն երաց.
- 780 Իս տը սպանիմ, մկաջնե ձի չկոսլը:
 Մերն ել կ'ըսը.— Մելիք,
 Գի, խոդ ըմ կրակ լցինք, մեկ՝ վոսկի լցինք.
 Թա ենուր չարութընի յը, ծեռք տը տա, վոսկին առնը:

Զխո չար ը, սպանինք.
 Թա՛ ծեռք տը տա, կրակ առնը՝,
 Զխո տաճա՛կ մը՛ն ե,
 Խեղճ ը, են պանիր չգը՛տնա,
 Խա՛լկ տ՛ըսին՝ ուր խաց-թաց անպով սպանից:

Խոդ ըմ կրակ լցին, մեկ՝ վոսկի լցին, ըսին.

- 790 — Տա՛վիթ, հտա պանիրուց քի վոր կըպը, քիչ ըմ առ քի:
 Տա՛վիթն եր ծեռք կը պարզը, վոր զոսկին տ՛առնը,
 Ծեռք կը տանը Թա՛խ վոսկին.
 Ինչ կը պարզը Թա՛խ վոսկին,
 Խրիշտակնիր ծեռք կը տանին, կը խոթին մա՛ կրակին.
 Մատ Թաց կ'իլնը, կրակ կը կպնը մատ, ծեռ կ'իրիցը:
 Տա՛վիթ մատքիր տայմա կը տընը պերան,
 Ել ծեռ Թափ չիտա, վոր կրակ ինը՛ տակ:
 Ծեռք ընցկուն կը տնը պերան, լեզուն կ'իրիցը՝,
 Կ'իլնը Թըլոր Տա՛վիթ:

- 800 Դիրսեն մերն ել կ'ըսը.— Մեկը, մորտուն, տիսմը,
 Իս քի կ'ըսեր՝ Աստուծո՛մ ե յը, տո՛ւ կ'ըսեր՝ չե. տիսմը:
 Հա՛մ ինք ծեռք իտու կրակ, ծեռք իրիցալ,
 Հա՛մ կրակ տարալ պերան, լեզուն իրիցալ:

ՁԱ. Մեկիք պատվիրում ե սպանել Դավթին. սա հազարում ե
 փափկվածներին յեվ միասին վերադառնում եմ Մատուհ

Մեկը կ'ըսը.— Մարե, վորտա՛ ընցկուն ը,
 Դորիս ճի՛չացիր ը, խաց կանա ուտը,
 Հորոխկը՝, Թըխ իյա ուր խորխպոր մոտ:
 Ան խային ը, ալ իս չըմ ուզը՝ մատ ձի կայնը:
 Դիրսեն կ'իլնը, ենու հող կ'անին, կ'որոխկին:
 Մեկըն ել կ'իլնը,

- 810 Բա՛թմանա Բո՛ղեն, Ճա՛րպանա Ֆերըզ ուր խղամքիլն ին,
 Թա՛մբի կ'անը հտա խղամքտիրուն.
 — Տարեք զՏա՛վիթ վա՛ր Ֆրա Բա՛թմանին,
 ԶՏա՛վիթ հտատեղ սպանեք, Թա՛լեք ճո՛ւր.
 Են տեղաց տանեք, գեք, գենա ձի խղամուլեն անեք:

Բա՛թմանա Բո՛ղեն, Ճա՛րպանա Ֆերըզ կ'իլնին,
 ԶՏա՛վիթ կ'առնին, կը տան ճամբախ,

- Կը խասնին վար Զրա Բաթմանին,
Մեկ կ'ընցնը հերձիվ, մեկ կը մնա հիտիվ:
Կը խասնին կես կարմընջին, կը տառնան իրարու վերա:
- 820 Տաճիթ կ'ըսը.— Ետ ինչ տ'անեք:
Կ'ըսին.— Մըսրա Մելիք թամբի արե,
Ջքի հըստան տը սպանինք, թալինք ճոլը:
Տաճիթ կ'ըսը.— Դե, եկեք մոտխաս, ծի ասիմ:
Խոլամբիր կը մոտանան Տաճիթին:
Տաճիթ ծեռ ըմ կը թըլը մեկ ենու սիրտ, մեկ ենու սիրտ,
Կը քաշը, կը պիլը, կը գարկը՝ գետին:
Բաթմանա Բուղեն, ճարպանա Ֆերըզ Տաճիթին կ'ըսին.
— Տաճիթ, քո կուվաթ Աստուծմե յը, մի մը սպանը՝
Հառաչ մինք քո խոր խոլամբտիրն ինք,
830 Մկա դոր կ'իլնինք քո խոլամբտիր.
Ել չինք ինը՝ Մըսրա Մելիք խոլամբտիր.
Տո քանց Մըսրա Մելիք կուվաթով իս.
Մինք կ'իլնինք քո խոլամբտիր:
Տաճիթ զխոլամբտիր ել չսպանը, կ'ըսը.— Դե, ելեք:
Կ'իլնին, զՏաճիթը՝ ծեռ կը պոնին,
Քիչ ըմ կ'երթան, Տաճիթ կը շըլկին,
Ել չըն թըղնը, վոր Տաճիթ քելը.
Դոր-դոր չում կը խասնին Սասուն, կը շըլկին,
Կը տանին, խրոխպոր Ծեննվ Հովանին թասլիմ կ'անին:

85. Դավթի մոնկտկան չարաբյուռը

- 840 Ծեննվ Հովան ել կը գա, գըլիս կը պագնը,
Շատ կը խընդանա, քիչ ըմ լաթ կը խակըցը հինը,
Քիչ ըմ ճան կը լըցը ջոր, կ'ըսը.
— Դե, գընա, խըտ ճեբրաց խաղա:
Տաճիթ կ'իյա. ճեբրաց խիտ վոր կը խաղա,
Ենու ճանիր, վոր կը տանին, կը կըռվին:
Կ'իլնը, վըր ճեթին վոր գարկը, վիզ կը քեթըրը,
Հեվարին չուրս կնարեն կը գան Ծեննվ Հովանը՝ մոտ,
Գազընտ կ'անին, կ'ըսին.— Նա հեթըմ պիլիլ մի քաղքի մեկ,
Նա մի քաղքի զըմեն սախկատից:

36. Դավիթը գառնաբան

850 Դորսեն Ծեննվ Հնվան ել կ'ըսը.

— Բոչ ը, տղեն կուվաթ ունը', հանա խիք չկը՝
Կ'ըսը.— Տավիթ, արը', ըս տարի մի կութ չկա,
Դի անիմ գաննաբաժ, ըս տարի մի խամար կութ առնինք.
Տավիթ կ'ըսը.— Ապա տո՛ւ գըտիս, խորխպեր

Խիսուն կ'իւնը՝ պողվըտե կոռ ըմ,
Պողվըտե սոլ ըմ կը տա Տավթին,
Տավիթ կ'երթա, գաննիր, ուլիր կը տանը սար վե,
Դըլիս կը տնը գետին, կը քընը:
Դընուց կ'անկախը, կ'ըլսը՝

860 Ամեն գան, ամեն ուլ տեղ ըմ գանցիր, կորսած վերա:

Կան կը գան, գաննիր, ուլիր կը ժողվը:

Լպըստրակ ըմ ռաստ կը գան.

Ընցկուն կը թըղնը լպըստրակու հիտիվ.

Լպըստրակ լեզուն կը թըղնը', կը տանորը.

Կը պիրը, կը մտուցը մոն գաննիրուն, կ'անհանա:

Դորիս աղվիս ըմ ռաստ կը գան, գել ռաստ կը գան.

Ախըր քանի մ' գան ը, ընցկուն ջանավար կը խառնը:

Ընցկուն կը նեղացըցը են ջանավարքիր,

Վոր կը կայնին գանու նման,

870 Ալ մեկ-մեկու չդիպնը:

Հեվարին կը պիրը տուն, կը պիրը քաղքի մոտ.

Ետու խորխպեր Ծեննվ Հնվան կ'իրիչկը, կ'ըլսը՝

Դանի մ' եր, երկու ընցկուն տղեն կը պիրը:

Կ'ըսը. «Ջանըմ, են ինչ կը»:

Կ'իյա, կը մոտխըսնա, կ'ըլսը՝

Ինչկանդար գան ը, անցկուն ջանավար խառնե, կը պիրը:

Կ'իրիչկը ետա պողվըտե սոլ,

Ընցկուն ինչ լարեր ը հիտիվ ջանավարքիրուն,

Կոռ վե կտըրտվե, ին ինչըխ դող:

880 Կոռն ել մաշի, մնացիր ը մինակ կոռտուն:

Տավիթ կ'ըսը.— Խրիսպեր,

Ետա բալընուսան ուլիր շատ կը փախին,

Ալ իս չըմ կանա տանը:

Կ'ըսը.— Խրիսպեր կըրբան ի քի,

Տո՛ւ նեղացիր իս, տո՛ւ գընա՛ս տուն ուհա՛թի,
 Ի՛ս կը պիւրիմ տոհմ գա՛ռնիւր,
 Դո՛րսեն Ծենս՛վ Հո՛վան կ'իլնը,
 Ջանա՛վարքիւր կը թըղնը հա՛լե, կ'իյան սաբ վե,
 Գա՛ռնիւր կը պիւրը քա՛ղքի մեջ,
 300 Հիւրիկուն Տա՛վիթ կ'ըսը.
 — Խորիսպեր, ա՛լ իս չըմ կանա երթա՛.
 Ե՛ն ուլիւր կը փախին, ա՛լ իս չըմ կանա երթա՛:

ՅԴ. Դա՛վիթը հարբաւած. ուխտագնդի հարստած

Խորիսպեր խլիսուն դուր կ'անը՝ վորտըկարած.
 Տա՛վիթ վորտըկտիւր կը տանը ճամխու վերա.
 Կը տիսնա՛ն ամեն գողացիք կը գան, կ'երթան ուխտ:
 Կ'ըսը. «Ջանըմ, խլիսուն չուր կեսորին կը հան»:
 Կը խալցընը.— Ջանըմ, ետանցկընե մ' դուր տը հաք,
 Կ'ըսին.— Տը հանք ուխտ,
 Ենտեղ մատաղ կը կտրին, ենտեղ քեֆ կ'անին:
 300 Տա՛վիթ կ'իլնը, վորտըկտիւր կը թըղնի, կ'երթա՛,
 Կ'երթան ենտեղ, չուր առատուն կը մնան:
 Տա՛վիթ կ'իլնը, կ'ըլնը՝ իրեք լո՛ւկ խրիսա տրած:
 Տա՛վիթն ել անոթի կ'իլնը, կ'երթա՛, կ'ըսը.
 — Քիչ ըմ ճաշ տվեք, իս ուտիմ,
 Երթա՛մ, իմ վորտըկտիւրուն խասնիմ:
 Կ'ըսին.— Ջանըմ, չուր պատարագ չիլնը, ճաշ չըն բլծվը:
 Են ել կ'ըռըկը, կոռ կ'իցկը,
 Կ'րակից լո՛ւկ ըմ կը քեշի տո՛ւս,
 Կը տնը վար ուր թիվին, կ'երթա՛:
 310 Կ'ըսը.— Եսա մեկ կը տանիմ ձի.
 Մեկեւ երկունս թըլս մնա ծի:
 Ծեռ կը տա, կ'թոց ըմ յեղ կը պոնը ծեռ, կը գա՛:
 Տաս ջըհիլ ել նստած տանիս անող կը խմին.
 Կը տիսնան՝ Տա՛վիթ ճաշ կը տանը՝, վար ուրինց կ'իցկին.
 Կ'ըսին.— Ելեք, երթանք, եսա ճիթ տփինք,
 Նա ճաշ մոտեն խլինք:
 Նո՛ միլն ը, վոր եսա լո՛ւկ ճաշ կը տանը,
 Ժողովուրթ կը թըղնը անցկուն:

- Մեծավուր մարթ ըմ ենտեզ կ'իլնը, կ'ըսը.
 410 — Են Մհերը՝ թախումից ը, մ'երթեք:
 Թա տու կանցած նա մեկ լուկ ճաշ վրցեք, գացեք.
 Թա չե, մ'երթեք. կը գարկը ըզծի զըմեն թալաֆի կ'անը.
 Ախը՛ր, տու խեղճ իք...
 Դիրսեն Տավիթ խրիսան կը պիրը, քիչ ըմ կ'ուտը՝,
 Մեկեկ կը ցը վորտըկտիրու հանճիվ, կը կոխըրճը:

**26. Դավիթը վարսուրդ. հարկահաճախը յեզ խառնու
 Պառավը**

- Հեվարին միլաթ հըմեն կը գան մատ Հեվան, կ'ըսին.
 — Նա տղեն որ ըմ բալե մ' տը պիրը վար ուրն ել, վար քի ել:
 Ծենիվ Հեվան կ'ըսը. — Բհշ ը, նա տարզ չիլավ:
 Կը պիրը, նիտ վ' անիզ ըմ կը շինը, կը տա տղին,
 420 Միտվե կ'ըսը. «Ջորբան ը, թըխ իյա, ուր խամար կան գան»:
 Ըսաց. — Տավիթ, խորխպեր կուրբան ը քի,
 Առ նիտ վ' անիզ, խատ նա գիտու պերնին գընա.
 Ընցկուն կը տիսնաս, գընա, քի խամար ճընճողուկ սպանը՝:
 Դիրսեն Տավիթ նիտ վ' անիզ կ'առնը, կ'երթա խատ գիտուն.
 Կ'երթա գիտու պերան, կորիկ ըմ Պառվու կ'իլնը,
 Կ'ըխը՝ լուր ըմ հտա կորկից կը թըռնը,
 Մանչ կորկին գենա կը թառը.
 Կը խասնը, նիտ վ' անիզ ըմ կը գարկը, կը սպանը.
 Կը պիրը, մանչ յեղին կ'իփին, կը տան՝ ուտը. կ'ըսին.
 430 — Հա՛մա խատ գիտուն գընա, ճրու ճընճողուկ սպանը.
 Նառունք մանչ կորկին մը սպանը:
 Խլիսուն Տավիթ գենա կ'իլնը, նիտ վ' անիզ կ'առնը,
 Կ'երթա մանչ Պառվու կորկին:
 Պառավ կը գա, կ'ուրտի վերա, կ'ըխը՝
 Ընցկուն ինկեր հիտիվ, ընցկուն կոխըրճե,
 Վոր խատ ըմ չնացե մանչ կորկին:
 Պառվու սիրտ կը վառվը՝, Պառաֆե ել կ'ըսը.
 — Դըրող-մախ ըզքի տանը՝, Թըրը Տավիթ,
 Վորտա տու նեճիրվան իս,
 450 Դընա քու խոր Սիվ սար, նեճիր արա,
 Մը գա, իմ կորիկ ճըխմըրտը՝:

Մըսրա Մեղիք քո խոր Սիւ սար զավթիւր ը-
Գընա, ենտեղ նեճիւր արա:

Ետա փշուր կորիկ տափիցիւր,

Ձի կընր մեկ թոփալ ախճիկ,

Են ել՝ քոն են մեկ ել ախպեր

Հորոխկիւր, կը տանը յեղսիւ:

Կ'ըսը.— Պառնով, ինչպե՛ս:

Կ'ըսը.— Խա, ետոր Կուզբաղին Մըսրա իկիւր ը:

960 Յոթ տարվան խնրճ-խնրան Մըսրա կ'ուզը.

Քանսուն հերկեն կնիկ կ'ուզը՝ ուղտ պաննան.

Քանսուն ել կարճ կնիկ կ'ուզը՝ երկանք աղան.

Քանսուն ել թոփալ ախճիկ կ'ուզը շարմաղան.

Չափ տրիւր, քոն խոր խզինեն կը չափը,

Քոն խոր վոսկիք չափով կը տանը:

Կ'ըսը.— Պառնով, վորտե՞ղն ը:

Կ'ըսը.— Քոն խրոխպոր մ' ըսը՝ ձի տըփը՝.

Գն, նոհանտեղ քոն խրոխպեր կը տըփը՝,

Վոսկիք կը չափը՝, կ'առնը՝, կը տանը:

29. Դավիթը հարկ չի տալիս յեւ պատուաւում և Կուզբաղին

970 Տավիթն ել կը գա, կը տիսնա՝

Կուզբաղին, քանի մ' խալամ խիտ՝ կախներ վար տաւն,

Խրոխպեր մտեր նիւս, վոսկիք կը չափը:

Տավիթն ել մտավ նիւս:

Խրոխպեր ըսաց.— Տավիթ, խրոխպեր կըրբան ի քի,

Քի են ռվ ըսաց, եկար ետեղ, գընա՛.

Գընա՛, քի պան չկա ետեղ.

Գընա՛, քի խամար ճընճղուկ սպանը՝:

Տավիթն ել կ'ըսը.— Խրոխպեր,

Իմ ախպեր հորոխկիւր՝ խնրճ-խնրան կ'ուզը.

980 Իլի վի, իմ ախպոր խնրճ-խնրան իս տը տամ:

Տավիթ խրոխպոր ծեռնեն չափ կ'առնը,

Կը նստը հերճիվ խզինին.

Չափ քանի կը լցվը, կը տանորը վերա,

Կը լցը, լիք կ'անը, կ'ըսը.

— Խրոխպեր, ես մեկ թըխ քի իւնը,

- Դոր տու մեծացիր իս, ալ չըս կանա պանը՝
 Մեկ ել լիք կ'անը, կ'ըսը.
 — Խորհպեր, ջվալ պըռնը, նա մեկն ել ձիկ.
 Իսն ել թաթա տը պսակվիմ:
- 990 Մեկ ել չափ կը տարտըկը, կը տնը գետին.
 Ջափ կը կործը, քանի մ' վոսկը՝ կը լցը վար ուռուն,
 Հինգ տիր փետ կը տա, կը լցը տակ,
 Մեկ վոսկի չթըլնը վար փետին, կ'ըսը.
 — Կուզբանդին, ջվլը՝ պերան պոնը՝.
 Նա ել իմ ախպեր Մըսրա Մելքի խարճ:
 Կուզբանդին ել կ'ըռըկը,
 Կանչիկ ըմ կը զարկը Մենսվ Հոմանի վիզ հինը,
 Կ'ըսը.— Խալոմ մինք քու ծաղըրն ինք,
 Տու առ ճիծ պիլիր իս հաստան:
- 1000 Տալիթն ել կ'իլնը, շամախկը մ' կը զանը՝ Կուզբանդինին.
 Վիզ կ'իյա հիտիվ, կը մնա քեթր:
 Մեկեկ խոլամքիր կը փախին:
 Կուզբանդինը՝ լեզուն կը խանը, կը քեչը՝ ճակատ,
 Ատամքիր կը քեչը, կը զարկը վար լիզվին,
 Կ'ըսը.— Կուզբանդին, գընա, իմ ախպեր Մելքին առ,
 Ալ վար ձի վե չգա:
 Ախպեր մ' են ի, ախպեր ըմ թսն իմ.
 Ուր երկրին թաքնվուր են ի, իմ երկրին՝ իմն իմ:
 Դորսեն Կուզբանդին կը թըլնը, կ'երթա, կ'ըսը.
- 1010 — Մըսրա Մելիք, քու ախպեր ենցնա կ'ըսեր՝
 Ալ վար ձի վե չգա.
 Են ուր՝ երկրի թաքնվուր, ուր միլթին կը խառվի,
 Իս իմ երկրի՝ իմ միլթին կը խառվիմ:
 Մըսրա Մելիքն ել ուր մոր կ'ըսը.— Մարե,
 Են որ իս հեթըմ Տալիթն տը սպաներ, տու չթըղիր:
 Տիսմը՝ ինչըխ վար ձի զորբառութեն կը պանցըցը՝
 Մերն ել կ'ըսը.— Մորտուն, Մելիք, զարբար չկա.
 Են ել քու ախպերն ը. ենտեղ ենու, ենտեղ քիկ:
 Մելիք կ'ըսը.— Անկարեղի յը.
- 1020 Իս ենու տեղ վոր չգավթիմ, չիլնը:

20. Վարդապետութեան, Պառավել յեղ վարդապետ

Տնփիթն ել ինչ հափ կը գարկը Կուգրադինը՝ գըլխուն,
Կտորքիւր կը դիպնը՝, ճամ կը կոտորը՝, խզինեն կ'երեմիա:
Տնփիթն ել կ'ըռըկը, կ'ըսը.

— Իմ խոր եսկանդար խզինա կա,
Իմ խորխապեր դոմ ձի կ'անը գաննաւաթ,
Դոմ վորտըկաւաթ, դոմ կ'ըսը՝ գընն նեճիր:
Դորսեն կ'իլնը լուպ ըմ վոսկի կը տանը՝, կը տա Պառավուն,
Կ'ըսը.— Ես ել քոն կորկի տեղ:

Ինչ վոր իմ խոր կա ուրիշ տեղ, ձի սա:

1080 Պառավել ել կ'ըսը.— Դոն խոր Սիվ սար կա.
Մըսրա Մելիք բանան քեզիւր պիլիւր, գնվիթիւր ը.
Մըսրա Մելիք կը գն, հանտե նեճիր կ'անը:
Տնփիթ կ'ըսը.— Պառավ, ապա ինչըստ տ'իլնը,
Վորտա իմ խորխապեր գնի տանը՝ ենտեղ:
Պառավել ել դորսեն կ'ըսը.

— Այգե կադանձ ըմ շինը՝, քոն խորխապոր սա՝
Դիչ ըմ տոն, իս թիւմ մանչ իմ ատամին,— կ'եռա:
Լն գըտելով կը տա, շերեփով կը տա,
Չառնիս, չոմ լպնով կը տա:

1040 Ինչ լուպ կը տա, ավազ կ'առնի, կը պիրը,
Տոն ուր լուպ խփի կիք ըմ,
Չուր անտ կ'անը, գքի տանը՝ Սիվ սար, նոնը թող:
Տնփիթ Պառավել ասած կ'անը, ավազ կը կարմըրցըցը,
Խորխապոր կ'ըսը.— Դիչ ըմ տոն ձի՝ թիւմ մանչ ատամքիրուն:
Խորխապեր ինչով վոր կը տա, չառնը:
Լպով ինչ կը տա, կը խասնը, լուպ կահիւմ ըմ կը կքի.
Չուր անտ կ'անը, գճնփիթ տանը Սիվ սար, նուր կը թղնը.
Կ'ըսը.— Հմ, են պերան կոտորը՝, ինչ քի սորվեցըցիր ը:

Խլուսուն կ'իլնը, թագրիւր կ'իցկին, գճնփիթ կ'առնը, կ'երթն:
1060 Կը խասնին կես ճամխին, չինարի մ' ծառ ուստ կը գն.
Տնփիթ ծեռ կը տա, ծառ կը կոռը՝,
Կը պիրը, ճըղոր կը տա քիչ ըմ:
Ծինով Հովան ել կ'ըսը.
— Տնփիթ, փշու մ' ել տոն, իս ճըղոր տամ:
Տնփիթն ել ծեռ կը թղնը վար ծառին.

- Ծենսով Հովան կը կախվը ճողեն, կ'ըսը.
 — Տավիթ, ծեռք թող, իս ճըղլոր տամ.
 Ի՞նչ ը, իս քի պես կուզածք չունիմ,
 Տավիթն ել կ'ըսը.
- 1060 — Խրոխպեր, վոր թըղնիմ, զքե կը թալը:
 Կ'ըսը. — Թուղ,
 Են ել քիչ ըմ ինչ ծեռ կը քաշի, ճող կը վերնա:
 Տավիթ ել գենա կը պոնը,
 Ձուս խրոխպեր ճըղլոր կը տա, կ'իճնը:
- Կ'իլնին, կ'երթան Սիվ սար, կը տիսնան՝
 Ձուրս պոլիթը բաղան քեզուկ ը, մեկ տուն կա.
 Ամեն պան, հըմեն նեճիր մեչ կա,
 Վոր տուն պոնին, ինչ վոր ուզին, կը սպանին:
 Տավիթ ըսավ. — Խրոխպեր,
- 1070 Եսունք պոնավուր ին, խեղճ ին եսպես պոնինք:
 Դե, տուն քի տունեն տու հիտ:
 Տավիթ ծեռ ըմ կը տա նեճիրքիրուն,
 Հըմեն նեճիր մեչ կը խըրտնը, կը փախը:
 Տավիթ զարկը, մեկ վերու ուլ կը սպանը,
 Կ'ըսը. — Նա մի բան ը, անինք մի ընթրիս:
 Եսունք յեղսիր ին, թըխ երթան:
 Դիդիր են գիսկ կ'իփին, կ'ուտին, կը մնան եստեղ:
 Քանի մ' կը նստին, հիրիկուն Տավիթ չքնը:
 Խրոխպեր կ'ըսը. — Տավիթ,
- 1080 Խրոխպեր կըրբան ի քի, քընը՝, քընը՝:
 Դիսեն Տավիթ կ'ըսը. — Խրոխպեր,
 Կրակ կ'երթա իմ աչքիրուց, ձի քուն չիգա:
 Սիվ սարն ընցկոճն սարսափելի.
 Կըժկըծուց ինկե նա սար-ծուր մհւթ.
 Մարթու լեզին ընցկուն կը կտրը՝:
 Խրոխպոր քուն կը գա, չգը՝ չիք քընը:
 Կ'ըսը. «Տղա յը, երթա թըվախկ ըմ գա վըրեն»:
 Կ'ըսը. — Տավիթ, խրոխպեր կըրբան ը քի,
 Պիլ գըլիս տնիմ քոն ծնկան, քիչ ըմ քընիմ.
- 1090 Ինչ քի քուն կը գա, դոր ձի խան վե, տուն քընը՝:
 Խրոխպեր գըլիս կը տնը Տավթը ծնկան, կը քընը՝:

31. Մարութա վանքի վերածնունդ

Տանվիթն ել կ'երիշկը, թնչ կը տխնա.—

Տիմաց, զատնու կանաչ-կարմիր բոց կ'երեքնա:

Կ'ըսը. «Ես ինչ կրակն եր, չու՛մ մկա չկըեր.

Մկա նուր՝ ելած բոց-կրակ»:

Դոստեն կ'իլնը, տանակ կը թալը,

Ուր փեշ կը կտրը, կը տնը ուր խրոխպոր գըլխուն,

Կ'առնը ուր նիտ վ'անիղ, կ'երթան.

Կը տխնա, կ'ըլը՝ մարմար քնը բեկվիր,

1100 Կանաչ-կարմիր բոց կայնիր վերա:

Կը նըրսըփա, չգը՛շխընա մոտխաս գա:

Տանվիթ համա նիտ վ'անիղ կը տա, չուրս պոլոր կը խաղը:

Կը տանա, ուր նիտ հանդա նշան կը թըղնը,

Կը տանա, կը գա,— խրոխպեր հանա քընուկ ը.—

Ինքն ել խատ խասնելուն՝ անկա կ'իյա, կը քընը:

Մարութա Պանցը, Աստվածածնա հրաշ կը գա երազ,

Կ'ըսը. «Տանվիթ, եստեղ ժամ ըմ շինիս,

Բանասուն խորան մեջ իցկիս,

Բանասուն վանդակիտ, քանասուն երեց,

1110 Բանասուն սանկավարդ մեջ տնիս.

Դիշերվան մեջ քանասուն պատարագ լըմընա,

Նորեն լոս պանցվը՝, վոր են տատըր՝

Ձիտ քանի շինին, կը պըլնը.

Բանասուն խարիր խազար քնը կտրող տ'իլնը, վոր լըմընա,

Բանասուն խարիր խազար քնը շարող տ'իլնը, վոր լըմընա,

Բանասուն խարիր խազար սարակ տ'իլնը, շինվը՝, լըմընա»:

Տանվիթ երազից կ'իշարանա,

Խաղով խրոխպոր վիր կ'ուզը խանի.

«Վիր իլի, խերախոհա խրոխպեր, վիր իլի,

1120 Նրազ մ' իմ տիսիր, մանչ երազին զախախորիր իմ:

Վիր իլի, խերախոհա խրոխպեր, վիր իլի,

Նրազ մ' իմ տիսիր, մանչ երազին զախախորիր իմ:

Վիր իլի, խերախոհա խրոխպեր, վիր իլի,

Նրազ մ' իմ տիսիր, մանչ երազին զախախորիր իմ»:

* Յերգ ե. կըկու՛մ ե յերեք տնգամ: Հ. Գ.

Խորխպեր ծեն կը լսը, վիր կ'իլնը, կ'ըսը.
— Տնվիթ, խորխպեր կըրբան ի քի,
Քնն երազ պարին, ինչ իս տիսը, պատմը՝
Տնվիթն ել կ'ըսը.

«Վեր իլի, խերախոհտ խորխպեր, վեր իլի.
1180 Խեր չունիմ, իլի, երա խերուլթեն:
Տիսա՝ մարմար քնն բեկվիր եր,
Լնս-կամար վերա կայնիր եր,
Մարութա Պանցր Աստվածնա հրաչն եր:
Քենն կ'ուզիմ խինգ խարիր խամար խազար քնն կըտրո՞ղ,
Քենն կ'ուզիմ խինգ խարիր խամար խազար քնն տաչո՞ղ,
Քենն կ'ուզիմ խինգ խարիր խամար խազար խող մաղո՞ղ,
Քենն կ'ուզիմ խինգ խարիր խամար խազար խիճ տըվո՞ղ,
Քենն կ'ուզիմ խինգ խարիր խամար խազար փետ տաչո՞ղ».*

Խորխպեր կ'ըսը. — Տնվիթ, խորխպեր կըրբան ի քի,
1140 Տնն չինը՝, Սասնա խզինեն հերճիվ քի հազըր ը:

Դիրսեն ըմեն մարթուն մեկ վոսկի,
Ըմեն սարակին մեկ մեճիտական կը տան,
Անցկում մարթ-սարակ կը պիրին,
Մեկ գիշիրվան մեկ կը չինին, կը լըմճնցըցին.
Քանուտն պատարագ մեկ կ'անին՝ հալմ լիս չպացվիր ը.
Ինթմանա Բուզեն, Ճարպանա Ֆերըզ կը տնին տոնապան:

39. Կուզրադիճը խաբեյուքյամը ազիրում և վաճիք, սարկավազը
բաք և բերում. Դավիթը պատուհասում և Կուզրադիճիճ

Դիրսեն Մըսրա Մելըք կ'անկախը՝
Ուր Սիվ սար նեճըրը՝ տեղ քակած, վանք չինած:
Տնվիթ կ'իլնը անող խմիլ, ուր քեֆը՝ խիտ:
1150 Մըսրա Մելըքն ել զԿուզրադիճ քանուտն մարթ խիտ
Կորոխկը, վոր վանք քակին, մարթիր սպանին:
Կուզրադիճ չկանա մտնը՝ վանք,
Ազվիս ըմ կը պունը, կը մորթը՝,

* Յերգ եւ Ն. Գ.

Շապիկ ըմ մանչ անին կը թաթխը՝

Տոնապանքտիրուն ել կ'ըսը.

— Տավիթ սպանիր իմ, թղեք, վոր վանք առնինք-

Դիրիս տոն տ'ընեք Մըսրա Մելքը՝ խղամքտիր:

Տոնապանքտիրն ել կը թղնին՝

Կուզըսդին նիրս կը մտնը:

1160 Քանոսուն վարտապետ, քանոսուն երեց,

Յերսունինը սարկավարդ կը սպանը,

Վանք կը թանը, կը տանը:

Ետա մեկ սարկավարդ անուտ շապիկ ըմ կ'առնը,

Կ'իլնը, կը պիրը մա Տավիթ:

Տավիթ նստեր գինի, արագ կը խմը, քեֆ կ'անը,

Սարկավարդն ել կը գա, խաղ կ'ըսը.

«Վեր իլի, Տավիթ, վեր իլի,

Ասոր գինած ի քանոսուն վարտապետ,

Վոր վեղարքիր ֆնացիր անտեր մանչ ժամուն.

1170 Ասոր գինած ի քանոսուն քահանա,

Վոր փիլունքտիր ֆնացիր անտեր մանչ ժամուն.

Ասոր գինած ի յերսունինը սարկավարդ,

Վոր պուռվալ կը պիրեր մանչ ժողովըրթին»:

— Վանքից խժենկ պակաս ը, ծեթ պակաս ը, միւմ պակաս ը,

Տվեք, տիրացուն թըխ տանը վանք:

Տավիթ չհիմանա՝ ինչ կը:

Սարկավարդ անուտ շապիկ կը թլը հիրճիվ:

Տավիթ ինչ արուն կը տիսնը,

Խեղ գըլթի կ'իյա, արագ գըլխուց կը թղնը.

1180 Կ'իլնը բեթադբիր, կ'իյա տուն:

Ջինարի ծառ ըմ ռաստ կը գա,

Կը քնը, կը տնը վար ուր թիվին, կ'իյա.

Կ'երթա, կ'իլնը հիտիվ Կուզըսդինը՝ ասքրին:

Ասքար բիթուն-ամպողճ կը սպանը:

Կուզըսդինը՝ ծին վեց ոտնա կ'իլնը.

Ծին կը թռնը, դարբ չդիպնը:

Տնվիթ կ'իյնը հիտիվ, կը խասնը,
 Դարբ ըմ կը գարկը՝, կ'իցկը մանչ ծո՞րուն,
 Ականջքիւր կը կտրը, ծեռքիւր, ծնկնիւր կը կտորը՝,
 1190 Աչք ըմ կը փուրը, անջնջիւր կ'անը՝,
 Կորուկը Մըսրա Մեկքի մոտ, խաբար տանը՝:
 Դիրսեն Կուզբանդին կ'իյա տուն, անհանչ կը պառկը՝:

33. Կուզբանդին ծագող կամայք

Կուզբանդնը ասքրի կնկտիւր կը գան, կ'ըսին.
 «Կուզբանդին քանքանպերան,
 Տո՛ւ իկիւր լերան-լերան,
 Ապա հո՛ւր ի միւր մարթիւր»,*
 Կուզբանդին կ'ըսը.
 «Ի՛ն իկի լերան-լերան,
 Նիտիւր կը գեր մե-մեկ գերան.
 1200 Անձրով կ'իլնը՝, խեղեղ կ'իլնը՝,
 Ծի իրկըտիրու ճուճ-պլուք կը գա,
 Ծի անեք յեղ ու չորթան»,*

34. Մեղիքի զարահավաքը, մոռ յերազը, Մեղիքի առօրվանքն. ու պառգամը Դավթին

Մըսրա Մեկք կ'իմանա, կը լսը՝
 Կուզբանդին անցկուն գեշ իկիւր,
 Խաղ կ'ըսը.
 «Մարե, Թըխտիկ ըմ տը գըրիմ անընե,
 Ծըվիմ պիլընդակ աշխար.
 Ասքար անիմ, երթամ վար ան գավուրին»,*
 Դանակ կը Թը, ուր ծեռ կը կտրը,
 1210 Ուր անընով Թուխտ կը գըրը՝, կը ցրվը՝,
 Խաղար-խաղար ասքար կը ժողվը՝:

* Յերգեր հն. չ. 9.

Մեր կ'ըսը.— Մհրտուն, մերթն.

Իս տիսա՝ Մըսրա ծին փախս եր,

Սասնա ծին խանխաս եր.

Իս տիսա՝ Սասնա աստղդ պոծառ եր վար Սասնա,

Մըսրա աստղդ մթընկա եր վար Մըսրա:

Մերթն. են տեխ անու, աս տեխ քի.

Ախպեր ըմ մեկ տու իս, մեկ՝ են:

Մըսրա Մեղք կ'ըսը.

1220 — Իս ասքար ժողվեր իմ, ել չըմ բըլնվի, ա'երթնմ:

Կ'իլնը, ասքար-քուլֆնթնթով խընդրուց կը գան.

Կը գան, կը խանին չովն տալտ,*

Ջուհար կ'անին Տնվթին, կ'ըսին.

— Յան իկիր կուի, յան գիշիրով կը թլինք վար քի,

Կը թալինք քու. Սասուն քաղաք, կը տանինք:

25. Դավթի գիտավառումը յնվ Ջեհնվ չովանի խրատը
Պողվանի ոյտն յնվ Կարճաղբյուրի մատնի

Տնվթին ել չուհար կ'իմանա,

Կ'իլնը, խրոխպոր մընի հըմեն պանիր կ'ուղը՝.

Բուռըկ Ջնվին, գընխը պանիր պիթր կ'ուղը՝.

Կ'իլնը, Խաչ Պատրածին դուղա կ'անը՝,

1230 Մսն խաչ ըմ կը շինվը Տնվթը աչ թիվին:

Կ'իլնը, պանիր կը խազնը, գծին կը խեծնը՝

Խրոխպեր կը լա, կ'ըսը.

— Տնվթի, կուրբան ի քի,

Կ'երթնա, կես ճամխին Պողվըտն սու ո՛ր կա.

* Հովա գալտ.— Մոքսից գեղի Բաղն (Բիթլիս) Մամբրտնք գալտա-
կում: Դեղեցիկ, կանաչավետ գալտ ե:

Ջ Ր Ո Ւ Յ.

«Մարթ ըմ կը գա Հովա գալտ, կ'ուղը կով ըմ առնը Կով կը կթը՝
երկու կթոց կնթ կը կթը՝ Խնչ վոր կովու տեր կ'ուղը, կը տա, կ'առնը, կերթն
ուր տուն: Բանի մ' ուր վերա կ'ընցնը, կով կը կթին, կաթ կը պակսը: Ըմըն
որ կաթ կը պակսը: Ես մարթ կ'իլնը, կով կը տանը կովը՝ ախրու մոտ, կ'ըսը.

— Ա՛յ մարթ, առ ձի խափեր ին. քու կով ընցկուն կաթ չիտա. կեղծ եր
քու կով:

Մարթն ել կ'ըսը.

— Ա՛յ մարթ, ին կով ըմ ծախը քի, Հով (Հովա գալտ) չիմ ծախը քի:
Կ. Մ.-Ո.

Թուր զարկիս, թը կտրից, ընցավ, գընա՛.
 Թը չկտրից, տարցի, արի տուն:
 Քո՛ւ ծին վորտեղ ծնկնիր տա գետին,
 Են տեղ կայնիս, Կաթնախալո՛ւր կա.
 Են տեղ վլացվիս, խաց ուսիս, ծին երեծըցիս,
 1240 Նուր իլնիս, խեծնիս, երթա՛ս կռիվ:

**36. Դավիթը կտում է Պողոսի սյուճը յեվ խմելով
 Կաթնաղբյուրի քուրը՝ դառնում է հզոր**

Տավիթ կ'երթա՛, ետա սուն հաստ կը գա՛.
 Թուր կը զարկը՛, զսուն անցկո՛ւն կը կտրը, կ'ընցնը՛,
 Վոր կալամ վար կալամին կը կայնը:
 Տավիթ մալդեն կ'անը, կ'ըսը.
 «Ուա՛յ, իմ թուր եսա սուն չկտրից»:
 Քամի մ' կ'իլնը, կը տա սուն կ'իցկը,
 Նուր Տավիթ կ'ակախը, թա՛ կտրիր ը:

Տավիթ դո՛ւսեն կ'իլնը, ուրախ-ուրախ կ'երթա՛.
 Շատ կ'երթա՛, ծին տեղ ըմ ծընկնիր կը տա գետին:
 1250 Տավիթ գանկուն կը տա ծիու կող.
 Ծիու լեզու կը գա՛, կ'ըսը.
 — Տավիթ, կանամ գջի խանիմ երիքակա՛ն,
 Խիտ տամ գետին, պըճըցըցիմ:
 Ձե՛ եստեղ մրազը՛ անպուր ը, մրազը՛ տեղ ը.
 Իճի՛ր, իս երեծամ, տո՛ւ ել խաց կի.
 Քանուսուն տարի կա՛ եսա ճո՛ւր չըմ խմե,
 Խընդրուց խմինք, կուվածթանանք,
 Աստծու շնուրք կը գա՛ վար մի:

Տավիթ կ'իճնը տակ, խաց կ'ուտը, կը քընը.
 1260 Իրեք որ կը մեա, կ'անջարանա:
 Են ջըզմեն, ինչ քանուսուն կիտր պամպակ լցիր հինը,
 Նուր ենու վոտքիր տատրիր մեչ,
 Մկա զոռով կ'իլնը ենու վոտքերով.
 Անցկում Տավիթ կը զորանա՛, կը զըխմանա,
 Քանց ուր խեր դըհա զորբա՛ կ'իլնը:

**37. Դավթի վախը բռնամիտներից, ձիու քաղաքիցը. Դավթի
հարձակումն ու կոտորածը**

- Դիրսեն կ'իլնը, ծին կը խեծնը,
Կը հա կռիվ, կը տիսնը՝
Քանի մ' աստղ երկինք կը,
Անցկում Մըսրա Մելքը՝ անքարն ը,
1270 Ինք թագ-մինակ, կը վախանա:
Աստրծու խրամանքով ծիռն գենա լեզու կը գա,
Կ'ըսը.*— Տավիթ, տու մը վախանա.
Քանի մ' տու քու թրով սպանիս,
Քսան անցկում հերձիվ իմ վոտքիրուն,
Հերձիվ իմ բհնին կը ֆատըսին.
Հիշա Մարութա Պանցը Աստվարածին,
Խաչ Պատարագին վառ Տավթի աչ թիվին,
Քըչը՝ մանչ բոշ խեծըլին,**
Տավիթ կը քըչը, կ'իյա մա կովուն:
1280 Դուր կը գարկը՝, ընցկուն մարթ կը սպանը,
Արնե խեղեղ կ'իլնը՝ Զանգակտիւր կը տանը:

* Խաղով կ'ըսը.

«Իս իլնիմ գարնան խարով քամին,
Անունք իլնին կանգըթաթըռուկ,
Իս չիմ կանա անունց լցի ծաղիկ:
Իս իլնիմ բոց-կրակ,
Անունք իլնին պամպակ,
Իս չիմ կանա անունց վառը:
Իս իլնիմ գարնան սոված գելիւր,
Անունք իլնին մատղաշ գաննիւր,
Իս չիմ կանա անունց խեղդի, լցի ծաղիկ»։ Կ. Մ.-Ու.

** — Տավիթ, տու մը վախանա,

Քու գուտին զրեխիլ յը,
Քու շապիկ զբեխիլ յը,
Քու թուր կեծակին ը:
Տավիթ, քանի քու թուր կարի,
Անցկուն մոտեն կեծակ թափի,
Խաղար-խաղար ժողովուրթ կը աղանի:
Ինչկանդար քու թուր կարի,
Ինչկանդար իմ գըլիլ կը աղանի:
Ինչկանդար իմ գըլիլ կ'սպանի,
Ինչկանդար իմ շունչ կը աղանի:

26. ԾԵՐԱՆՔԻՆԵՐԻ ԽՐՈՊ

Չուժ տաս մարթ ըմ ծերունի կը գան մօ Տաճիթ, կ'ըսին*։

— Տաճիթ, ընկիր ինք քոն բախտ, ալ զմի մը սպանը։

Քոն ախպեր մի զորովա յը պիրը'։

Մինք յան քոն, յան քոն ախպոր, ֆախկ չկանք հինը։

Գընա, գհնա, քոն ախպեր չաղըրը' տակ. տո'ւ գիտեք՝

Տոն կը կովիք, յան կը բարչվիք, տո'ւ գիտեք։

29. ԳՏՎԻԹԸ ԸՆԿՆՈՒՄ Ե ՄԵՂԻԹԻ ԱՊԱՐԱՏԱՆԺ ԽՈՐԻ ՎԵՅ

Տաճիթ կ'իյա վար չաղըրին, վար ախպոր բհնին կը կայնը։

Մըսրա Մեղիքն ել քանսուն գաղ խուր հերճիվ տաան փուրիւր։

1290 Վոր Տաճիթ անքար սպանը', խըլըսնը', գոն ենտեղ,

Անուշութընով զՏաճիթ խաբը', իցկը' խուր վե, սպանը'։

Խնքն ել կ'իլնը, կը պանկը, կը քընը։

Մեղը' մեր, ինչ Տաճիթ կը տիսնը, կ'ըսը։

— Տաճիթ, մհրտուն, իճի, արը', ք'ախպեր քընուկ ը։

Արը', անուշութընով բարուշեք,

Ծի տեղ վար ծի կիսիցեք, ալ մը' կովեք։

Տաճիթն ել ծիուց պայա կ'իլնը, կ'երթա։

Խնչ տ'երթա չաղըր, վոտ կը թլը', կ'երթա մանչ խուրին։

Խնչկանդար իմ շունչ սպանի,

Մնկանդար իմ ծեռքիւր-վոռքիւր կը սպանին։

Խնչկանդար իմ ծեռքիւր-վոռքիւր սպանին,

Մնկանդար իմ պուչ կը սպանի։

Աքնե խեղեղ ա'իլնը, միւր մարթիւր տանի։

Տաճիթ, Տաճիթ, վրե' կը վախանա։

Տաճիթ, Տաճիթ, մը վախանա։

Հիշա Մարութա Գանցը Ասավարածին,

Խաչ Գաթաթին վար Տաճիթ աչ թիվին։

Խեծի քոն ծին, քըլը մօ բոշ խեծըլին։ Գ. Մ.-Ո.

* «Կ'ըսին. «փոշա, փոշա»։

Տաճիթ կ'ըսը.— Շանորդեք, իս փուշա չիմ։

Հալա իս խամ, աղապ աղե մ' իմ,

Տոն ընչի' ձի եզպեա կ'ըսեք։

Կ'ըսի.— Տաճիթ, քոն խոզոն մեռնիմ,

Իս փուշա չիմ ըսի, միւր լեզուն եզ ի։

Իս փոշա կ'ըսիմ, փոշա»։ Գ. Մ.-Ո.

20. Դավիթը Ձեռնով Հովանի խառնով յեղնում և հորից

Ծենոյ Հիվան տուն կ'անկախը
 1800 Կ'իլնը, ծին կը խեծնը, կը կանչը', կ'իյա.
 Քառսուն սըհաթվան ճամպոխ ուր ծին կ'իյա:
 Տնվիթ խրոխպուր ծեն կը լսը:
 Խրոխպեր կ'ըսը.— Տո՛ւ հիւր իս:
 Կ'ըսը.— Ձի քանց գել պըռնած ը, քանց շուն տոռանած ը:
 Կ'ըսը.— Հիշա՛ Մարութա Պանցը Աստվարածին,
 Խաչ Պատրածին վար Տնվթը՝ աչ թիվին.
 Զքի վի թալ, մա հինք...
 Աստըծու հրամանքով վի կը թըլը, կ'իլնը տո՛ւս:

**21. Դավթի յով Մարտ Մելիքի մեկամարտը. Դավիթը
 սպանում և Մելիքին**

Ծին կը խեծնը, գենա՛ Մելքի բհհնին կը կայնը',
 1810 Կ'ըսը.— Դե, հայդե՛, շո՛ւտ խանեք վե,
 Թե չե՛ քընած տեղ ինի կը սպանիմ:
 Մելիք կը խանին վե:
 Մելքը ինչ կ'իլիշկը, զգըլիս կը խը,
 Զըրավ մա փուրուռն կը կտրը, անցկում միծ ը, կ'ըսը.
 — Շան հեթըմ, Թըլըր Տնվիթ, տո՛ւ ծի չունեը,
 Դուրեհն ելար ծիավուր, վար իմ գըլխուն կայնար:
 Իլնիմ, զքի ուտիմ ճաշ, խրամենց չըս մնա.
 Իլնիմ, զքի ուտիմ խրամենց, ընթըրիս չըս մնա:
 Արը՛, նըստը՛, բարըլինք՛ իս, տո՛ւ տեխը կիսինք:
 1820 Կ'ըսը.— Ահա՛, տիր մ' իճա, իցկեցիք խուր վե.
 Տիր մ' ել իճնիմ... կայնը՛, Թե չե՛ կը զարկիմ:
 Մըսրա Մելքը կ'իլնը, ուր ծին կը խեծնը, կ'իլնին մեյդան:
 Մելքը կ'ըսը.— Դե, ի՛նչ տարզ կռվինք:
 Տնվիթ կ'ըսը.— Տո՛ւ ճիշ ախպերն իս, իրիք դարը տո՛ւ զար ձի.
 Թը իս մընացի սաղ, դուր իրիք դարը իս կը զարկիմ քի:
 Մըսրա Մելքը կը խընտանա, կ'ըսը.
 «Իրիք դարը իս զարկիմ, անի տը մնա սաղդ:
 Դորդ ըմ Մըսրա Մելքը կը զարկը Տնվթին:
 Տնվթը՛ ծին զՏնվիթ կը թռուցը՛ խառ երկնուց.

1880 Զուժ թող կ'իճնը՝ նուր կը պիրը տակ, ուր տեղ կը տնը:
Մեղք կ'ըսը. «Ահա, իմ ծիրու մաթ քիչ եր, անոր չարավա:
Կը հա սըհաթվա մ' ճամպախ զատըն,
Տիր մ' ել կը գա, մեկ ել կը զարկը՝
Նայիսա, Մեղք իրեք դարբ կը զարկը:
Տալիթ կը մնա սաղ:

Դոր կը խասնը՝ Տալիթին:
Մեղք կ'իճնը խուր վե,
Ջաղցի քար կը տնին վար պերնին,
Կ'ըսը. — Բո՛ւ թուր աղեկ ը, դե, գա՛ր:

1840 Տալիթ թուր կը քաշը, կը տանը թիվ,
Կը պիրը, կը պագնը՝, կը տնը վար գըլխուն,
Կ'ըսը. — Նա մեկ Աստըծուն խաթըր:
Թուր մ' ել կը տանը թիվ, կը պիրը, կ'ըսը.
— Եսա մեկն ել, մարե, քո՛ւ ծըծը՝ խաթըր,
Վոր ձի անվա՛լ ծիծ իս տվիր:
Դարբ մ' ել՝ կը հիշա Մարութա Պանցըր Աստվածին,
Խաչ Պատրաճին վար Տալիթը՝ աչ թիվին.
Եսա թուր հաժնիլու պես՝ պըծառ ըմ կրակ կ'իյնը,
Կ'իյնը խուրու մեչ վար Մեղքը գըլխուն,
1860 Փուր հինը կը կտրը, կ'անը երկու շախկը՝
Մըսրա Մեղք ետա դարբով կը սպանվը՝
Տալիթ կը տանա, կը գա, միլթ կը ցըվըր՝

•

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԹ

29. Դավիթը լսելով առաջնի գովը՝ գնում է
Խանդավթի առնելու

Պարսիկ մեկ խանըմ ըմ կ'իլնը՝ Խանդուտ խանըմ.
Կը լսը, վոր Սասուն մեկ Տալիթ փոլըվան ըմ ինկեր.
Երկու աչըղ կ'որոխկը՝ Սասուն, կ'ըսը.
— Դաջեք, Տալիթը հերճիվ ըղձի գովաջեք,
Վոր իլնը, գա, ձի առնը՝
Աչըլնիր կը գան Սասուն:

Տանկիթն ել կովուց կը գնն.

1860 Հիրարու ուստ կը գնն.

Տանկիթը՝ խամար կը գնվան.

Տանկիթն ել չիգն Սասուն,

Կ'երթն Խանդուտը՝ հրախփ:

Խանդուտ կը տիսնը, վոր Տանկիթ իրը, կ'ըսը.

— Դարգըքիւր գարկեք, չիգն, ձի բենամուտ աքը՝

Տարեք դիվանխանեն, չուր ուր հըրս իճնը:

ԱԶ. Դանկիթն ու դանազանն Համզաք

Տանկիթ եկավ դարգըքիւր՝ վերա, կը խը՝ գոծ է:

Ըսաց.— Համդոն, տոն ալ՝ց:

Ըսաց.— Զըմ ալ՝նա:

1870 Ըսաց.— Դոն մատ ձի շանք տու:

Համդոն դատ շանք խտուր:

Տանկիթ եթալ, դատ պոնից,

Կիք ըմ կըքից, եղունգ եթալ:

Համդոն ըսաց.— Ա՛խ, իմ մատ թոզ, գարգախ պանամ:

Տանկիթ իթող, գարգախ իպաց:

Տանկիթ ըսաց.— Գարիվ քի, Համդոն:

Համդոն ըսաց.— Վը՛յ, Ատուճու պարին, Տանկիթ:

Տանկիթ փոշմվավ, ըսաց.

— Իս իմ մորեն իլիւր եր, իսնը՝ պարիվ չեւ տվիր.

1880 Ասոր ծուռ Համդոն պարիվ տվը:

Համդոն ըսաց.

— Իս իմ մորեն իլիւր եր, իսնը՝ պարիվ չեւ տուիր,

Ասոր Թլոր Տանկիթ՝ պարիվ առը:

Համդոն ըսաց.— Բհւլուրուն հողեն:

ԱԲ. Գուռիկ Զալալիսն ու փախկեղանների ձիերը.

Դանկիթն ու փախկեղանները

Տանկիթ գծիւ լըղամ պերենն առից,

Զծին թաղկից մա՛ ծխանքտիրուն:

Ծին գընաց, գծխանքտիր գըմեն հախտից,

- Գընաց, հըմենանց խոտ խլից, կերավ:
 Ըսաց. «Ծին գծիանք հախտից, տեր ֆնաց Ասաված»:
 4390 Տավիթ գընաց հոդեն, կը խը՝
 Քանոսուն փալեվան նստած սողբաթ կ'անին:
 Տավիթն ել նստավ ենտեղ անունց խիտ:
 Խանդուտ խանըմ գո՛ վիրնը՝ կ'երիշկը՝
 Քանոսուն փալեվան, զՏավիթ կը խը,
 Անցկուն արանդ տվին, Տավիթ խմավ,
 Վոր գըլիխ եկավ ծուց վե...
 Թրիր խանին, վոր զՏավիթ սպանին:
 Խանդուտ իրիշկից, վոր զՏավիթ կը սպանին...
 Տավիթն ել քանց զմեն ժհաթի յը, խորոտ ը:
 4400 Խանդուտն ել բեռ ըմ կադին իպի վար ուրտըսին.
 Կախուն երկու խատ կը թը Տավթը՝ հերճիվ վար սինուն:
 Ծեն կ'իշը, Տավիթ աչքեր կը պանա, կ'երիշկը,
 Անունք ել թրիր կը մտուցին սինու տակ:
 Ետպես արավ, չում Տավթը՝ գինին թողից,
 Տավիթ անարացավ, ըսաց. — Անթի՛ ինք.
 Եսա սուֆրեն վիրուցեք, խաց պիրեք, ուտինք:
 Սուֆրեն վիրուցին՝ քանոսուն թուր սուֆրը՝ տակ ախավ.
 Տավիթ զմեն ծալից, ըսաց.
 — Համդիլ, տան, տի՛ իմ ծիու խուլջ վե,
 4410 Անինք իմ ծիու նալ-պըվիտ:

ԱԾ. Դավթի աւ համբարի համդիպումը. Մեհեր ձեռնգը

- Դիրսեն Խանդուտ կ'որոխկը, կ'ըսը.
 — Տավիթ թըղ գա՛ վիր:
 Տավիթ կ'իշը, կ'երթա՛ Խանդուտը՝ մոտ:
 Խանդուտը՝ ճակատ կը պագնը, գըլիխ կը պագնը.
 Մեկել իրիս կը պագնը՝, մուռթ կը պագնը, կ'անը խաչ:
 Խանդուտ կ'ըսը. — Տու դալ մա՛ ձի չիս իկած, ձի կ'անիս խաչ:
 Կ'ըռըկը, շամախկե մ' կը գարկը՝ Տավթին:
 Տավիթն ել կ'ըռըկը, կ'իշը, կ'երթա՛:
 Ան կ'երթա՛ հիտիվ, գենա՛ կը տարցըցը, կը պիրը.
 4420 Կը պիրը ետտեղ...
 Քանի մ' վոխըտ վերա կ'ընցնը,
 Լաճ ըմ Տավթից կ'իշը, անուն կը տանին Մհեր:

26. Զըմըչիկ Սաւլթանի հրավերն է կռիվ յեւ Դավթի յերգումը.

Դիրսեն քանի մ' վոխըտ վերա կ'ընցնը,
 Ուրիշ տեղաց. ասքար կը գն վար խանդուտը՝ քաղքին:
 Ուրիշ տեղաց Զըմըչիկ Սըլտան մ' ել կ'իլնը,
 Կ'որոխկը մն Տնվիթ, կ'ըսը.— Տը գն'ս իմ կռիվ:
 Կ'ըսը.— Մկա իս վոխըտ չունիմ, բաշկա կնիս ըմ կը գնամ:—
 Տնվիթ չուզը, ուր կնիկ վար ուր գնանը, երթան:—
 Ան ել կ'ըսը.— Դե, քոն խաչ հերտըվցը:
 1480 Տնվիթ ուր խիալ թարս-սուտ տ'երտըջնա.
 Ծեռ կը թնլը, կ'իյա թըխ խաչ, կ'ըսը.
 Շնա խաչ վկա թըղ իլնը՝ իս տը գնամ:
 Խաչ կը լողբա, կը գն մընչ ծեռաց:

27. Դավթի կռիվը Խանդուրի բռնամիտների դեմ

Տնվիթ կ'երթն ուրիշ կռիվ:
 Երթըլուն խանդուտին կ'ըսը.
 — Յոթ որ ֆա, թը իս իկը, իկը.
 Թը չիկը, իս կը սպանվիմ:
 Տը գնս, իմ ջանդակ նա խանամ ջանդակտիրուց չոկխա-
 իմ ջանդակ, Մըսե խաչ կա վար իմ թիվին,
 1440 Կ'իրիշկիս, խորոտ չոկխա:
 Տնվիթ կ'իլնը, կ'երթն կռիվ.
 Յոթ որ ասքար կը պըրծըցը:

28. Խանդուրը գնում է Դավթի դիակը վառանելու.

Կռվուց յոթ-տաս որ վերա կ'ընցնը:
 Դիրսեն խանդուտն ել կ'իլնը,
 Մարթնխամըլ կը խանգը, ուրմ կը պըռնը՝ ծեռ.
 Կ'երթն, կ'իլնը մանչ ջանդակտիրուն:
 Վըր ջանդակ ինչ միծ ը, ուրմ կը գնըկը,
 Կը խանը, կը տա հերճիվ երըքանկան,
 Մըհն՝ վըրը ջանդըկը՝ վերա խաչ կա:
 1450 Խանդուտ ընցկուն կան գանին՝ կ'երթն:
 Տնվիթն ել կռիվ կը խըսթըցը, կը գն:

Կը տիսնա՝ ծիավուր ըմ Զանդակտիր կը չոկը.
 Տաճիթ կ'ըսը. «Նա Խանդուտն ըս:
 Կը գան հիրարու ռաստ, հիրար կը ճանչնան.
 Դիրսեն կ'իլնին, խնդրուց կը գան:

ԱԳ. Գաճիթը կոպուս և Զըմբիկի գեմ

Տաճիթ անուտ կ'իլնը, կեխտ կ'իլնը
 Խանդուտ կ'ըսը. — Տաճիթ, տո՛ւ նեղացուկ իս,
 Արը՛, գքի նա՛ ճրու մեչ լողացըցիմ:
 Գացին ենտեղ. Տաճիթ ըսաց. — Խանդուտ,
 1460 Աստված ինչ եպի վար իմ գըլխուն,
 Տեր կ'իլնիմ, չտաս իմ իրիս:
 Կը լողկընան, կը պըրժընին:
 Խանդուտ կը խը՛ Տաճիթ՛ խաչ սիվցիր ը, կ'ըսը.
 — Տաճիթ, ան վրե՛ քո՛ւ խաչ սիվցիր ը վար քո՛ւ թիվինս.
 Կ'ըսը. — Դո՛ւ պերան կուտրեր. չե՛ իս քի սըցը՝ մ' ը՛սը:
 Զըմբիկ Սըլտան հորոխկից, ըսաց՝ արը՛ կոխվ.
 Ուխտ արիցը, չգացը, — սիվցավ:
 Լա, տը համ. չիլնը, կը գամ տուն.
 Քանի մ' որ կը մնամ, կը համ:
 1470 Լա, իս գիտիմ՝ իմ մահ ենու ծեռնով ը:
 Ան կնիկ ը, իս կոխվ չըմ անը.
 Ան լըպով ըմ ձի տը սպանը՛:
 Քանի մ' որ կը մնա, Տաճիթ կ'երթա:
 Քանի մ' որ կը մնա են մա՛ կովուն:
 Վոխըտ կ'ընցնը, Տաճիթ չիգա:

ԱԾ. Հոր յեղ վորդու կոխվը. հոր ամենօր

Մհեր լա՛ն կ'իլնը, կ'երթա՛ հիտիվ:
 Դոր Մհեր խասի՛ր ը.
 Տաճիթ, Մհեր կ'առնին հիրար:
 Երկուսն ել գասքար կը կտրին, կը տանան:
 1480 Տաճիթ, ուր լա՛ն քիչ ըմ ենտեղ կը ճարտըվին:
 Դիրսեն Տաճիթ կ'ըսը.
 — Մա՛ հինք՝ իմ լա՛ն ել ձի պես կուզա՛թ ունը՞:
 Կը խառնին հիրար. լա՛ն զխեր կը գարկը՛ գետին:

Կող ըմ, ոսկոր ըմ քիչ ըմ կը ածրդը՝

Խեր կ'աջըղը, կ'ըսը.

— Անմահ Կայեն,

Աստծուց կանչիր իմ՝ քենե ել ժառանգ տառ չի՞նք:

Տո՛ւ ձենե եր եսկանդար կուվաթուն,

Մեկ ել վըրը քենե իլնվ, դոր զաշխար աը գնվթը:

1490 Դիրսեն կ'իլնը, դաստուր կը տա, կ'ըսը.

— Տո՛ւ գնն մն քն մեր, իս կը լիղկանամ, կը գնմ:

51. Ձըմըչիկն ապամում և Դավթիմ. Խամդուքն Ինքնապամ և լինում

Տնվիթ՝ գիտու մեչ, կարմընջի մ' տակ բոռ ըմ կա,
Քանի մ' վըրը կուվուց տաննա, են բոռին մեչ աը լիղկանա,
Նուր իլնը, իյա ուրինց տուն:

Ձըմըչիկ Սուլտան ել հիմացիր ը, թն Տնվիթ աը գն,
Ենտեղ, են բոռին մեչ աը լիղկանա.

Իկե, խուկ ըմ կարմըրցըցե, կայնե վնր կարմընջին,
Խնչ Տնվիթ կը լիղկանա,

Ան զխուկ կը գնրկը՝ վնր Տնվթը՝ քնմկին,

1500 Փուր ինը կը տա տուն, կը սպանը:

Դիրսեն ինչ Տնվիթ դարբաստ կ'անին, կը տանին,

Խանդուտ փենջարից գինք կը գնրկը վնր նաչին,

Խնքն ել ենտեղ կը մեռնը:

Խընդուր կը տանին, կը խուրին:

6

Մ Ն Ե Ր

52. Մեհեր չի խաբվում Ձենով Հովանի կնոջից յով Յոս զգաբառաբյամբ տառաբովում և ճից

Մհեր կ'իլնը, կ'երթն, Սըրտանը՝ սոյին սող կը կարը,
Կը տաննա, կը գն Սասուն, կը ճնա խրոխպոր մոռ:

Ծենով Հովան ծեռ կը տա գետին,

Փառք կը տա Աստծուն, կ'ըսը.

«Գենն Սասնա ոջիւր՝ վերա ժառանգ ըմ ճից».

1510 Փառք իմ Աստծուց:

Ծենով Հնվան հնտեղ պսակվեր ը.

Ծնու թու ժանապ չիլի:

Ծենով Հնվանը՝ կնիկ ջըհել եր,

Այ ինգավ Մհեր, սիրտ վերա մեղավորացավ, ըսավ՝

«Եսա գն մն ձիկ, բալքը մ' մի տղե մ' ինը,

Հնքի վոր մի տղա չկա»:

Ծենով Հնվանը՝ կնիկ ճռնր կը տաքացըցը, կ'ըսը.

— Մհեր, եսա ճռնր՝ տի նըհանտեղ,

Փշու մ' իս իմ գըլնիս լվամ.

1530 Ծանալը ը, իս չիմ կանա տանը՝

Ծենով Հնվանը՝ կնիկն ել մաղսուս կը չըփլանա,

Կը նստը հանտեղ, վոր Մհեր՝ ինչ ճռնր պիրը,

Ուր լեչ տիսնա, սիրտ մեղավորնա, երթն մատ ան.

Մհեր ճռնր կը տանը, կը տիսնը, կը խը՝

Խորոպոր կնիկ չըփլախ նստեր մանչ չոլին,

Ճռնր կը տնը հնտեղ, աչքիւր՝ կը խըփը:

Ծենով Հնվանը՝ կնիկ կը տանա, կ'ըսը.

— Մհեր, փշու մ' ճռնր լից վար իմ գըլխուն,

Իս միսակ չիմ կանա լոկկանա:

1530 Մհերն ել մեկ ծեռնով աչքիւր կը պոնը,

Մեկ ծեռնովն ել ճռնր կը լցը,

Վոր խորոպոր կնկն լեչ չըխը:

Հնվանը՝ կնիկ կ'իրիչը, կը խը՝

Ծեռ տրե վար աչիչ, վոր գըլն չըխը.

Կ'ըսը. — Մհեր, թնչ ը, աչքիւր խփեր իս.

Արի մն ձիկ, բալքը մ' մի* տղե մ' ինը.

Թն խորոպեր Հնվանից տղե մ' չեւով:

Մհերն ել կ'ըսը. — Խաբսե,

Ձե տնի իմ խորոպոր կնիկն իս.

1540 Մանչ մի դնին անարգ պան չկն,

Իս մի որենքի վերա չըմ իտա:

Ծենով Հնվանը՝ կնիկն ել շապիկ կը թըլը վիգ,

Փողպատ կը ճըղը, կ'իյա մատ իրիկ, կ'ըսը.

— Նն լաճ հեթըմ պիրիւր հըստան,

Մանչ չոլին ծեռ կը թըլը գձիկ:

Ծենով Հնվան ել դարսեն կ'ըրըկը,

* Մի — մեր, մեզ, ե մը.

Տնեն կը թաղկը՝, տունիը կը տընը վերեն:
Հեկարին Մհեր կը գծ, ինչըխ կ'անը՝, տուռ չպանատ:

**58. Առաջաված Մհերը ծնողների գերեզմանի վրա.
Ծնողների խորհուրդը**

Մհեր կ'երթն խոր գերեզմանը՝ վերա, կանչը՝, կ'ըսը:

1560 «Վեր իլի, կակո, վի՛ր իլի,
Ըսոր ձի Սասնա տնեն բերահր արած.
Ըսոր ձի Սասնա տնեն բերահր արած»...*

Տալթը՝ գերեզմանեն ծեն կ'իլնը,
Աստծու խրամանքով կ'իլնը, կ'ըսը.
«Անմահ Կայեն,
Հալն իմ կող կը ցավը՝,
Քի մախ չկամ»:

Մհեր կ'իլնը, կը տանա,
Կը հն վար մոր գերեզմանին, կ'ըսը.

1560 «Վեր իլի, մերիկ, վեր իլի,
Ըսոր ձի Սասնա տնեն բերահր արած,
Ըսոր ձի քեռանց տնեն բերահր արած,
Վեր իլի, մերիկ, խիմ՝ ինչըխ անիմ».*

Աստծու խրամանքով ծեն կ'իլնը, կ'ըսը.
«Մորտոն, ինչըխ անիմ, ինչըխ անիմ.
Քու խերն ը՝ քի անեծք տվիր ը,
Գընն Ազուավու քար,
Աստվածութեն քիկ տավանում տա,
Տավանիս չում ժամանակ գալուն»:

59. Մհերի փախվելն Ազուավի քարի մեջ

1570 Մհեր կ'իլնը, կը գծ, կ'երթն Ազուավու քար-
Աստծու խրամանքով քար կը պանցվը՝,
Մհեր ծիով կ'իյա հինը,
Քար կը գծ հիւար, կը լումընա:

* Յերգ եւ չ. Գ.

Սպանա ծուեր

պատմէ

Մոկացի

Վարդան Մոխի-Բալիկյան

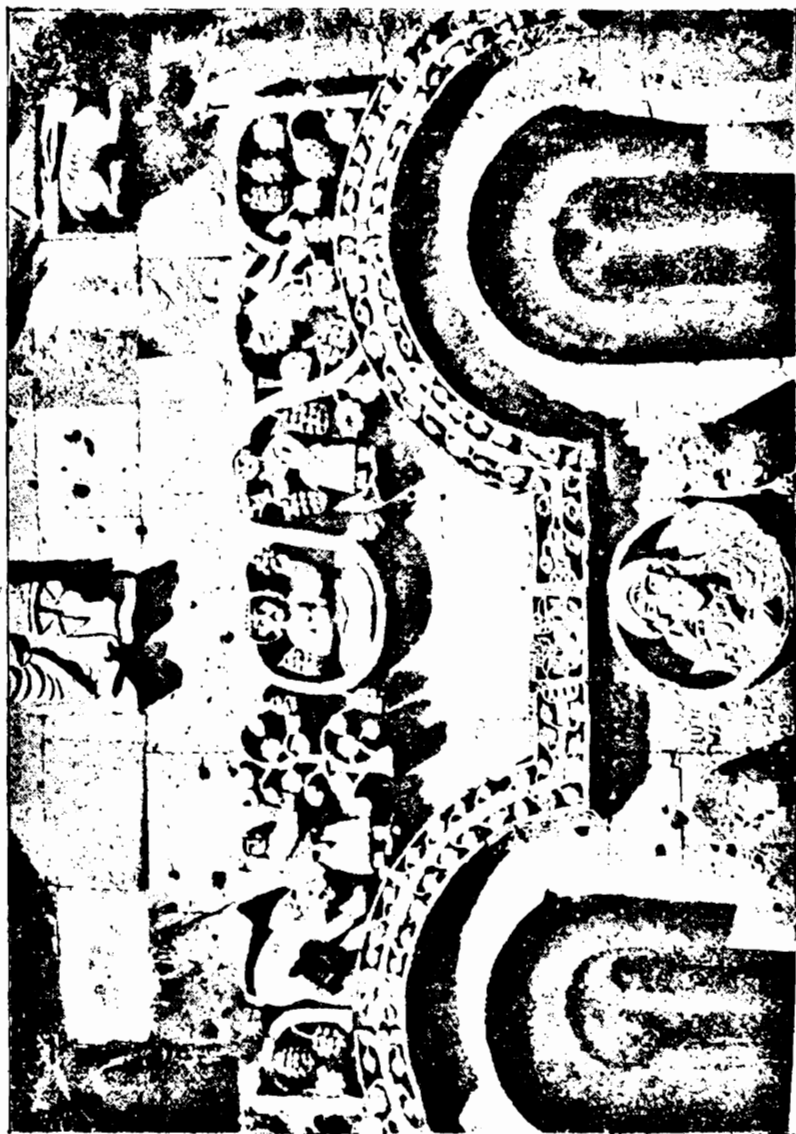
Գրի առաւել 1915 թ.
Սեւեկերիմ Տեր-Հակոբյան

Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Ա Ն

Այս պատումի առաջող՝ Վարդան Մուկուխ-Ռազիկյանի մասին տեղեկու-
թյուններ տես նախորդ № 10 պատումի առաջաբանի մեջ:

ԽՄԲԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆ

Աղյամարի յիկեղեցու բարձրամագլաները (X դ.)

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

1. Նախերգանք

«**Ի**

Զոռնամ զողորմին տը տամ,

Ուրը տը տամ Գազիկ Թագավորին.

Դաննամ զողորմին տը տամ,

Ուրը տը տամ Մելքսեթ քահանին.

Դաննամ զողորմին տը տամ,

Ուրը տը տամ Սանասարին.

Դաննամ զողորմին տը տամ,

Ուրը տը տամ Ծուռ Բաղդասարին.

Դաննամ զողորմին տը տամ,

10 Ուրը տը տամ Ճո՛ւղ Մըհերին.

Դաննամ զողորմին տը տամ,

Ուրը տը տամ Զենով Հովանին.

Դաննամ զողորմին տը տամ,

Ուրը տը տամ Թըլոր Դավթին.

Դաննամ զողորմին տը տամ,

Ուրը տը տամ Պզտիկ Մըհերին».*

* Յերգ եւ Ս. Յ.-Հ.

**2. Կռապառաք բազավորն առնում ե իր վարդաւ համառ
խաչապառաք Գազիկ բազավորի տղջկանն**

- Կըեր չկըեր, Հնդթամար Գազիկ թնգանվոր ըմ կըեր-
Տեղտիս՝ Կռապառաք թնգանվոր ըմ կըեր:
Ուրստան անունով քնդաք ըմ կըեր:
30 Գազիկ թնգանվոր, Կռապառաք թնգանվոր
Խատ մեմեկը՝ բարեկամութիւն արին:
Կռապառաք թնգանվոր Գազիկ թնգանվորին հասց.
— Գ'աղչիկ տու իմ լաճուն:
Գազիկ թնգանվոր հասց.
— Դո՛ւ կռապառաք իս, իս աստվածապառաք,
Իս ինչը իս իմ աղչիկ տամ քո լաճուն:
Կռապառաք թնգանվոր հասց.
— Դո՛ւ աղչիկ տու, քո՛ւ աղչիկ թըխ Աստված պաշտը՝,
Մինք ել մ' ել կուռք կը պաշտինք:
40 Սալթ թըխ անուն ինը՝
Իս Գազիկ թնգանվորը՝ խնամին իմ:
Գազիկ թնգանվոր ուրը աղչիկ իտու անու լաճուն:

3. Սաճառաքի յեվ Բազառաքի ջրային ծնունդը

- Աղչիկ Կռապառաք թնգանվոր տարավ:
Ութ ու մնաց, ել ըմ հորողկից, իպը՝ Աղթամար:
Ժամանակ ըմ վերա ընցավ, իրը Խամբարձման:
Մեկ անունով Հիլը՝ վանք կ'ըսեն.
Գազիկ թնգանվորը՝ աղչիկ,
Անու քանմեր, Մեղքեսեթ քահանան,
Գանցին Հիլը՝ վանք ուխտ:
40 Հանտե նստան, կերխում արին:
Աղչկան ան կողմ, ան կողմ երկու հնդթո՛ւր ելնվ-
Մեղքեսեթ քահանան թաս առից,
Իտու ան հնդթըրը՝ ջրու մեչ,
Իլից, իտու,—աղչիկ կուշտ խմավ.
Եսաց.— Տերտեր, մեկ ել տու:
Մեկ ել իտու՝ աղչիկ կուշտ չխմավ:
Հնդթըրքիւր երկուսն ել կտրան:

Ուրիշնց ուխտ արին հանտեղ, ելան իկին.
Իկին Գագիկ՝ Թագավորը՝ մոտ:

50 Ժամանակ ըմ վերա ընցավ, աղչիկ ելավ տղով:
Ին ամիս, ին ուր, ին սըհաթ, ին Թախկիկա ընչ Թըմըմավ,
Ջուխտ ըմ լաճ աղչիկ իպը:
Ճոնչ լաճու անուռն իտը Սանասար,
Գլտիկ՝ իտը Բանդասար:

Դորսեն Կուսպաշտ Թագավոր հորոզկից,
Ջաղչիկ, ըզուր ճօիր տարավ:
Ատ տեղաց ժողովուրդ Կուսպաշտ Թագավորին սիցին.
— Դոն կ'ըսեր՝ իրիք տարը՝ իմ լաճ
Գագիկ Թագավորը՝ աղչկան մոտ չերթա,

60 Անու նըվին չիյա. խանեմ նա ճօիր բիճ ին:
Թագավոր եսաց.— Բիճ իլնը՝, ինչ իլնը՝, ձի կարուր ը:
Մացին հանտե չուր մեկ ամիս.
Գագիկ Թագավոր հորոզկից,
Ըզուր աղչիկ, ըզան ճօիր,
Ըզքանմեր, ըզտերտեր իպը մատ ինք:
Մնաց չուր ան ուր, ընչ անուռն,
Սանասարին, Բանդասարին ատամ ելավ:
Անու մեր իպը՝, խատիկ իփից, ցանից վար գըլխուռն,
Մատնիկ, սանտըր, դանակ իտը հիւճըվքիր:
70 Տղենիր մե-մեկ մատնիկ ըմ մտուցին ուրիշնց մատ:

2. Մարտ իրաւ հեռ փոխի և օտիս վարդիներ Մասանճիներ

Տարի մ' երկու մնաց.
Անուռնց մեր իպը՝ մատընկըտիր խան մե-մեկը՝ փուխից.
Սանասարին՝ իտու Բանդասարին,
Բանդասարին՝ իտու Սանասարին,
Սանասար ուր մոր եսաց.
— Վրե մի մատընկըտիք խան մե-մեկը փուխիցիր:
Անուռնց մեր եսաց.— Մատընկըտիր փուխիցը՝,
Ուրը անուռ՝ Բանդասարը՝ մատնիկ քոն մատ սիջա.
Դոն նեղ տեղ կ'ընկնիս.

80 Ընչ քոն մատնիկ Բանդասարը՝ մատ սիջա,

Դու նեղ տեղ կ'ընկնիս.
Մեմեկը՝ դուք կը խասնեք:

Ճ. Կախեր Սաճատարին, Բաղդաստարին մտառը եմ ռզում,
բայց բազավորին չի հաջողվում զոհել նրանց

Ժամանակ ըմ մացին հատեղ.
Կռապաշտ թագավոր հորողկից, տարավ մատ ինք,
Ըզալչիկ, ըզճըժիր, ըզերեց, ըզքանմեր՝
Խինզն ել տարավ մատ ինք:
Անուռնց խամար ել չոկ տուռն շինիր ը.
Անուռնք կ'իյան ան տուռն, ուրինց աղոթք կ'անին:
Կռապաշտ թագավոր գընաց կոքարան.

90 Կոքից ձեն ելավ, հսաց.

— Դու քու թուռնիրուց յան Սանանար, յան Բանդանար՝
Բիրիս, իմ հիրճիվ մատաղ անիս,
Իս ըզքի քու մրազին տը խանցիմ:
Իրը, ըզլաճ առից, տարավ,
Հիրճիվ կոքուռն աներ մատաղ:
Աստըծու հրամանով կրակ ընկավ կոքատուռն վանվով:
Լաճ հատուց ելավ իրը:

Ե. Բաղդաստարին խաբելով հարբեցնում եմ, Սաճատար
վրա յե հառնում յեվ ազատում նրան վաճագից

Կռապաշտ թագավոր թուղթ գըրից,
Իտու ըզՍանանար, հսաց.

100 — Ա՛ռ, տար Վան, տու փաշին:

Սանանար թուղթ առից, գընաց,
Խասավ Հանտամետու հանդրուր.
Ըզուր ձեռքիր լվաց, ուրը խաց ուտեր,
Իրիչկից, տեսավ՝ մատնիկ ուր մատին սիվցիր եր.
Եսաց. «Իմ ախպեր նեղն ը, իս ան չըմ իյա Վան.
Խագան քանց նա թուղթ ինը՝,
Իս տ'իյամ թախ Բանդանար»:
Իրը՝ տուռն, խալցընից, հսաց.
— Հուր ը իմ ախպեր Բանդանար:

- 110 Մեր հասց.— Կռապաշտ թագավոր առիր,
Գնացած գնշտ ու սալրան:
— Հեյ-վա՛խ, իմ ախպեր խաբած, տարած՝ որ սպանին:

Փետ ըմ կ'առնը՝, կ'երթա.
Կ'երթա, կը խը՝ յոթ տարվան գինը՝ անկում ալած՝ խմիր,
Քնո-սանրխուռը, ընկիր հատե.
Անուռնքն ել փետիր առած,
Եկած կը զանին, ուրը սպանին:
Աստըծու հրամանով խրիչտակտիր
Ձեռքիր տված ին հիրճիվ,

- 120 Ձըն թըղնը դարբ գիպնա անու լեշին:
Սանասարն ել համա կ'իլնը, կ'ընկնը՝ մանչ անուռնց-
Անուռնք մե-մեկ տեխ ըմ կը փախին,
Ան ել կը զանը, ուրըուն ուրը կը խասնը.
Տաս խուրգը կը սպանը:
Մե-մեկ տեխ ըմ փախան, պրծան:
Ան ել կը գա, ջուր կը լցը,
Ուր ախպոր գըլոխ կը լվա, սիրտ կը մաթը,
Ուրըտա սանրխուռըթին թըղնը՝, լուրջանա:

7. Սանասարն ու Բազդասարը գնում են Գագիկ քագավորի մոտ. Սանասարն Առեւեր կղզում առնում է Գուռիկ Ջալալին ու սորբը յեվ լողանալով ազքյուրի մեջ՝ դառնում է եղբ

Կ'իլնը, ինք ու ախպեր կըզան տուն.

- 180 Կ'առնին ուրինց մեր, Մեղքեսեթ քահանեն, ուրինց քանմեր,
Կը թըղնին, կը գան, կ'իյան Աղթամար:
Սանասար, Բանդասար՝ այամ վերա կ'ընցնը,
Կ'իյան ծովու պոռկ, կան կը գան:
Սանասարը՝ աչիչ հիրճիվ
Ծով կ'իլնը կանա չուր Առտերա մեչ:
Բանդասարը՝ աչիչ ծով կ'երեվա:
Սանասար՝ ան կանրեն ընչ տիսեր ը,
Մա ծովուն կ'երթա Հանտեր:
Բանդասարը՝ աչիչ ծով կ'երեվա, համա կը լա, կ'ըսը.
140 «Իմ ախպեր գնաց ծով, խեղդվեց»:

- Մանասար կ'իյա, կը խասնը Հանուտեր,
 Կը խը՝ եկեղեցի մ' կա հատե.
 Կը մտնը եկեղեցու մեջ,
 Ընչ կը մտնը՝ եկեղեցին,
 Ակախ կ'իյա, կը թնվալը՝ կը քընը.
 Մն քընուէն երազ կը խը. մն երազին կը խը՝
 Աստվածածին կը գն, կ'ըսը.
 «Հէյ, Մանասար, իլը վն,
 Նն տեղ մըղարե մ' կա, փուրը՝ բաց.
 150 Հանտե Զրեխը՝ Շապիկ ըմ կա,
 Զրեխը՝ Քամար ըմ կա,
 Զրեխը՝ Գոնտի մ' Քնդախին կա,
 Զրեխը՝ Զըզմա Քոնսոլին կա.
 Հուկ ըմ կա, մանչ լուկին կուըպըր կա,
 Մանչ կըպրին թուր ըմ կա.
 Թըր՝ անուէն Թըր ը Կեծակին.
 Ծովու բերան քնը ըմ կա.
 Ան քնըր՝ տակ գնմ ըմ կա.
 Ան գնմ զանիս մն ծովուն, քեզիս,
 160 Զի մ' կը գն ծովեն. ձին ծովային ը.
 Զիու անուէն Քոնտիկ Զալալին.
 Մանասար, իլը՝ մն նն դարպըսը՝ Ղրուն լողկանտա,
 Կը զորանաս, կը ճոնանաս, կը կըտըճանաս.
 Ան զատիր զըմեն կը խանիս, քի խամար կը տանիս»:

 Մանասար քընուց հնչարացով, ելավ, ետաց.
 «Նն ինչ երազ ը, իս տիսա.
 Նն ըշտակ ը, յան սութ ը»:

 Գընաց հանտե, ընչ շանք տվեր են.
 Ան մըղարեն փուրից, տիսով.
 170 Ընչ ուըր երազը՝ մեչ տիսեր եր, զըմեն եխան.
 Ան դարպըսը Ղրով լողկացով, զորացով, կըտըճացով.
 Իրը, ըզԶրեխը Շապիկ խագավ,
 Զրեխը Քամար կապից,
 Զրեխը Գոնտին Քնդախին իտը գըլոխ,
 Զրեխը Զըզմա Քոնսոլին խագավ,
 Թուր Կեծակին կապից վնը ուր,
 Գընաց ծովու բերան, մն քնը շուռ իտու,

Ըզգամ եզար ծով, քեշից, Բուռիկ Ջալալին իբրե,
Գամ եզար բերան, բռնից, խեծավ,
180 Առտերա եբով, իրը՝ դուա:

**Ց. Սանասարն ու Բաղդասարը գնում են, սարի մեջ
օռն են օխնում**

Բանդասար ընչ ըզան տիսավ,
Չճանչըցավ, վախացավ, փախավ.
Եսաց. «Նա մարդ ըզիմ ախպեր քեշից ծով,
Ըզի ել տը տանը՝, քեշը՝ ծով»:
Սանասար կանչից, եսաց.— Բանդասար, մը փախը.
Իս քու ախպերն իմ, մը վախանա:
Գընաց մա Բանդասար, երկուս մեկտեղ երն գացին տուն:
Սանասար, Բանդասար առին ուրինց մեր,
Ուրինց քանմեր, Մելքեսեթ քահանեն,
180 Խինգն ել խնդրուց կը թղին, կ'երթան.
Կ'երթան մեկ անուշ, վերվերը՝ սարի մ' մեջ կը նստին:
Կ'իլնին, հատուցա կ'իյան, դարբար կան գան.
Բըռ ըմ մարդ՝ ուրն կը խին, կը բիրին:
Քար կը բիրին, գեղ ըմ կը շինին,
Կը մնան հատե, կը նստին:

Ծ. Ալիվարը օռն տնուցը դնում է Սասուն

Քանի մ' որ վերա կ'ընցընը.
Կը տիսնան՝ մեկ սըվտամուրուս մարդ ըմ կը գա հատե:
Կ'ըսին Սանասար, Բանդասար.
— Պապիկ, արը՝ հասոր մեր մասֆըր:
180 Կը գան հատե, կը նստին, կը զրուցին չուր հիբիկուն:
Սանասար կ'ըսը.
— Պապիկ, գըտիս, մինք քի ինչ ինք բիրիր:
Պապիկ կ'ըսը.— Չե, իս ինչ գըտիմ
Դու ըզի վրե բիրիք հատե:
Սանասար կ'ըսը.
— Նա տուն մինք թաթայ ինք շիներ.

- Մինք ըզքի բերիւ ինք,
 Դո՛ւ ճո՛ւղ մարդ իս, շատ ախշար կան իկիր իս, —
 Դո՛ւ մի տան անու մ' տնիս, տա՛լ մի տան անուն չկա՛ր
- 210 Պապիկ կ'ըսը. — Մկա հերիկու յը.
 Կենա, խլիսուն իս իրիչկիմ,
 Անու գործ անու մ' տնիմ:
 Կը քընին. խլիսուն կ'իլնին վե,
 Կը վլացվին, աղոթ կ'անին,
 Կ'իլնին, կը գան, տան բուլուր կա կը գան.
 Կը գան, կը կայնին դռան հերձիվ, կ'իրիչկին.
 Պապիկ թամաշա կ'անը, կ'ըսը.
 — Աստղած ծի բա՛րը տա,
 Դո՛ւք նա սասուամ քա՛րիւ ի՛նչըխ խաներ եք նա վըրըն տեղ»
- 220 Սանասար կ'ըսը. — Պապիկ, ել ձեն մը խանը.
 Մի* գեղը՝ անուն մնաց Սասուն:

Բ

ՍԱՆԱՍԱՐԻ ԱՄՈՒՄՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

**10. Զինամայիմա բազմադրի տղչկա մամուկը Սանասարի՞մ՝
 սեվ ուտեկը ձգում և Բաղդասարի տեկողի վրա**

- Կը մնան հատե մեկ քանի մ' ժամանակ:
 Զինամայինու թագավորը՝ աղչիկ սեհրըքանդ կ'իլնը,
 Կախարդ կ'իլնը, կը լը, կը խասկընա՝
 Սասում երկու խատ փահլիվան կա.
 Մեկը՝ անուն Սանասար, մեկը՝ Բաղդասար:
 Թուղթ ըմ կը գըրը Սանասարը՝ խամար, կ'ըսը.
 «Սանասար, գըլուխ թացիւ իս, չկընտիս,
 Գնա ըզի քի խամար տանիս»:
- 280 Թուղթ կը կապը սիվ սարըկու մ' թիվ, կ'ըսը.
 — Տանիս, թլիս վա՛ր Սանասարը՝ բարցին:
 Միվ սարիկ ըզթուղթ կը բերը, չգըտնա՝
 Սանասարը՝ հողեն, Բաղդասարը՝ ուըրն ը:
 Կը տանը, կը թլը Բաղդասարը՝ բարցը՝ վերա՝

Մի — մեր. և մր.

11. Բաղդասարը զայրաճում է, ժամ չի գնում

- Բաղդասար՝ խիստուն կ'իլնը վե.
 Կ'իլնը կը խը՝ թուղթ ըմ կ'ի վար ուր բարցին:
 Թուղթ կը բանա, կը կարգա:
 Մա թղթին գըրուկ ը. Զինմաչինը՝ թագավորը՝ աղչիկ
 Մանասարը՝ խամար գըրիւր ը՝ գաս ըզի առնիս:
 240 Բաղդասարը՝ խիտն ել ծուռ երակ ըմ կա, կ'ըռը կը, կ'ըսը.
 «Ուրե՛յ, իմ ախպեր բալա ձիկ կը փսակվը՝, իս խմբար չիմ»:
 Կ'ըռը կը, կ'ըսը. «Յան իմ ախպեր տը մնա ժիր, յան իս»:
 Կ'ըռը կը, կը նստը վար ուր տեղաց, չիլնը դռն ուր հողից»:
 Անու մեր կ'ըսը. «Նա վրե՛, նա Բաղդասար վրե՛ չիլը»:
 Կ'իլնը, կը գա վար հողը՝ դռան.
 Դոռ կը բանա, կը գա մա հողին, կ'ըսը.
 — Բաղդասար, ան վրե՛ չիկիր ժամ, խաչ խաներ.
 Զիլնը՝ խիվանդ իս:
 Բաղդասար կ'ըսը.— Մարե, կանաս իլնիս դռն.
 250 Դռն իմ մեր չիլներ, վոյ իլներ,
 իս անու ճռնչ բրդուճ անու ալանջ տը թղներ:
 Մեր հախու ելնվ դռն, գընաց:
 Դոռ քանակեր իրը:
 Բաղդասար եսաց.— Քանակեր, կանաս իլը դռն, յան չե՛
 Տ'իլնիմ, քռն ճռնչ բրդուճ ք'ալանջ տը թղնիմ:
 Քանակերն ել հախու ելնվ դռն:

**12. Բաղդասարը ճամեկը ալիս է Բաղդասարից,
 սա էլ Մանասարից**

- Ժամ ելնվ, Մեղքեսեթ քահանան իրը,
 Գընաց Բաղդասարը՝ հողեն, եսաց.
 — Որչնած, վրե՛ չիկիր ժամ.
 260 Խիվանդ իս, երանգ իս տիսիր, ի՞նչ իլիր:
 Եսաց.— Տերտեր, առ նա թուղթ, կարգա.
 Տիսնես, իմ ախպեր կնիկ ուզիր ը, ձի ալախ չարիր-
 Յան ան ախպեր տը մնա ժիր, յան իս:
 Վրե՛, իս մարդ չիմ, թըղ ձի խարցըներ,
 Նուր անցկում աներ, յան նուր փսակվեր:

Տերտեր, իլը՝ գընա՛, Սաննասարին սա՛
 Թըզ ուր հող անը՛, յան ան տը մնա ժիր, յան իս:
 Տերտեր կ'իլնը, ըզթուղթ կ'առնը, կ'իյա մա՛ Սաննասար:
 Կ'ըսը.— Սաննասար, նա թուլթ կարդա.

- 270 Բո՛ւ ախպեր Բաղդասար քո՛ւ մոտեն ուղկիր ը,
 Կ'ըսը. «Յան իս տը մնամ ժիր, յան իմ ախպեր»:
 Սաննասարն ել կ'ըսը.— Իս անցկում բանից խանթը չիմ.
 Ան աղչիկ սեհրբանդ ը.
 Ուըր իմ ախպեր ուղկիր, ան փղու մ' ծուռ ը,
 Թըզ գա՛, գա՛րբ ըմ երկն զանը՛ ձի, անու հավաս ընցընը:

13. Սաննասարն ու Բաղդասարը կռվում են յեղ ապա հառաժում

- Կ'իլնին, ուրինց ձիանք կը քեշին դո՛ւս,
 Սաննասար, Բաղդասար ուրինց գո՛ւրգիր կ'առնին,
 Մարդալքիր կը կապին վա՛ր ուրինց,
 Ձիանք կը խեծնին, կ'իլնին մեյդան:
 280 Անուկնց մեր նստավ, ելաց, հսաց.
 «Խեր չըխը՛, խեր չտիսնա անու սաբիր ելնող,
 Ընչ նա խլումամխառ իմ երկու նայիկ տղեն
 Եխան մե-մեկու փոխալատ.
 Տը զարկին, ըզմե-մեկ դահլ տ'անին»:
 Սաննասար, Բաղդասար գո՛ւրգ կը զարկին մե-մեկը՛:
 Հանը Սաննասարն ը, սրտե դարբ չզանը Բաղդասարին.
 Բաղդասար անցկում կահիմ դարբ կը զարկը՛,
 Կ'ուզը, ըզՍաննասար ձիուց բիրը՛ տակ.
 Ըսպանիլո՛ւ դարբ կը զանը:
 290 Սաննասար ուր մալդալ կը տա հիրճիվ, չթըղնը, դեպնա ուր:
 Չուր կեսորին կռվլ արին:
 Սաննասար հսաց.
 «Իս քանը՛ կը խիմ, ան ձի սրտե դարբ կը զանը՛,
 Ըսպանիլու դարբ կը զանը:
 Մոլով, մը հա, իս դարբ ըմ զանիմ անու,
 Ան դայամիշ տը տա հիրճիվ իմ դարբին»:
 Սաննասար թիթըվ դարբ ըմ՛
 Ուշիկ ըմ կը զանը Բաղդասարին:
 Բաղդասար ուր մարդալ կը տա հիրճիվ,

800 Ձկանա ըզՍանասարը՝ դարբ գավթը՝
Անու դարբ կը դեպնա Բաղդասարին,
Անու ձիուց կը բիրը տակ:
Սանասար կը բոռա, կ'ըսը.
«Վախ, իմ ձեռաց կայդեն չգըցա,
Ձարկիցը՝ ախպեր սպանիցը»:
Ձիուց իչավ տակ, մեր, տերտեր՝
Հալելեն իկին, ըզուրինք զանիցին վերա,
Տխսան, ուրը չըր մեռիր.
Վիրուցին, տարան, դեղիցին, ժրավ:

810 Բաղդասար եսաց Սանասարին.
— Իս չըր գըտնա՝ դու քանց ձի կռվաթլը եր.
Եսաց, դո՛ւ իմ ճո՛ւղ ախպեր, իս քո՛ւ պզտիկ ախպեր:
Իլը, գընա, ան աղչիկ քո՛ւ խամար բի:
Սանասար եսաց.— Իս չըմ իյա, բիրը՝
Ան կախարդ ը, ան սերկսր ը, չըմ իյա, բիրը:
Բաղդասար եսաց.
— Սանասար, իլը՝ գընա, բի, քի կ'ըսիմ.
Ուրը դո՛ւ չիյաս, բիրիս, մինք պզտիկ կ'իլնինք.
Ուրը մի ձեն լսած, իլը՝ գընա, բի՛:
820 Մինք չերթանք, բիրինք, տ'ըսին՝
Անուց մոտեն չիրը՝, երթեն.
Երթեն, աղչիկ ըմ ուրինց խամար բիրին:

**14. Սամասարը գնում է. նա Զինմաչիճա քաղաքի մոտ հասնում
է կախարդված փառիկվաճճերիճ**

Սանասար ելավ, ըզձին խեծավ, գընաց.
Ինչ տ'երթեր, եսաց.— Իս կո՛ւ կ'իյամ,
Հա՛ յոթ ուր ընչ թուճումը՝, հիտիվ ձի գնա, ուրը իս չիկը:
Սանասար գընաց:
Գընաց, խասավ Ձինմաչինու քաղաքը մոտ.
Տխսավ, ուրը խարիր հիսուն մարդ կո՛ւ հանե.
Չուր մեջք հինը քար ին, մեջքով բանձր իսան ին, մարդ ին:
830 Եսաց.— Բարիվ ձի, սըվտամուրհա,
Կարմրամուրհա, թուխամուրհա փահլիվանքաիր:
Փահլիվանքաիր սիցին.— Աստծու բարին,

Վաղ սա գախաւ տ'իշխիս մի հարին:
 Եսաց.— Վրե տ'իշխիմ ձի հարին:
 Սիցին փահլիվանքտիր.
 — Մինք ել քո տարզ կտրիճ փահլիվան ինք.
 Իկինք ըստա ան աղչիկ ապով,
 Զուր անխանք, ըզմի արին քար:
 Սանասար ուր ձին դարցըցուց,
 840 Գողթից քիչ ըմ զանանցավ,
 Մնաց, չուր մուրթ իտու գետին:

15. Սանասարը մոնում և բազաւ. արձառանք ծերունուց
 օնդեկանում և աղջկանն առնելու պայմանների մատիմ

Սանասար ըզձին քըշից, գընաց քաղքը՝ մոռ,
 Գուրգ ըմ եզար բադան բլցուց, մտավ նիրս.
 Գընաց մա քաղքին, ըզինք իտու քոչե մ',
 Ըզձին իթուխ հանտե, գընաց կնհվե մ'.
 Իրիշից՝ սըվտամուրուս մարդ ըմ կո նստիր հանտե.
 Նստավ խառ անու կըշտին:
 Եսաց.— Հա՛յ պապիկ,
 • Ծի թագավորը՝ աղչկան սերին թնչ կը,
 850 Ուրը ան ըզմարդ չըանը:
 Ատ պապիկ, ատ անթիար եսաց.
 — Ա՛յ մարդ, դու ափսուս մարդ իս, քի դավը՝ չկա խիտ:
 Սանասար եսաց.— Պապիկ,
 Ողորմը՝ քո խոր, դու ձի ուստ 'սիս:
 Պապիկ եսաց.
 — Անու սերին ուրսկը՝ խընձուր մ' կո նըմիրը՝ գըլոխ.
 Վով ուրը նա ուրսկը՝ խընձուր նա նըմիրից բիրը՝ տակ,
 Անու սերին ան ըզան չըանը:
 Մեկն ել անու բորջ ըմ կա.
 860 Գուրգ ըմ կո մա ան բըջան:
 Վով ան գուրգ ան բըջը՝ մեչեն խանը՝, թանը՝ տակ,
 Ալ անու սերին վար անու չըանը:
 Մեկ ել խլիսուն վով ինը՝, իրիշկը՝,
 Աղչիկ չփլախ մա ուր հողին տը խը, տը տիսնա,
 Անու սերին նա յը:

**16. Սամանարն առնում ե վոսկի խճճորն յով կասարում ե
մյուս պայմանները**

Սանանար կահվից ելավ դուս.

Հուսնակ գիշիւ մը, ինչըն ցերեկ:

Սանանար ըզՔոռիկ Զալալին խեծավ,

Մեղնը մեչ գընաց, իրը,

370 *Ըզձին տաքցուց, զանգոն եզար ըզձիու կող,*

Ըզձին թռուց, ելավ նըմիրը՝ գըլխու խիտ,

Ձեռ խուռ ըզխնձուր, մըխտար ըմ գընաց,

Գենա դարցավ, իրը մեղնը՝ մեչ:

Տիւ մ՝ ել ըզձին թռուց, ելավ բըջան գըլխ,

Ձեռ խուռ ըզգոռը բռնից,

Ոլորից, տեղաց եխան դուս, եթալ.

Կես սհաթը՝ ճամբախ գընաց, դեպավ գետին.

Գազ ըմ մտավ մա գետնուն, գետին վե:

Ելավ, Սանանար իրը՝ ուր տեխ,

380 *Ըզինք խուռ քոշե մ՝ չուր խիսուսն:*

Խիսուս ուրը նանչ ելավ,

Իրիկից աղչկան փանջարացտիրու փարդեն վե,

Ախչիկ մա ուր հողին կ'երեվեր.

Անու սերին բաղլեր եր:

Թագավոր դալալ խուռ կանչիլ.

«Նա վոջն ը արիր, իմ ախչիկ ապով ը արիր,

Թըզ գա, իս իմ աղչիկ տը տամ անու»:

Սանանար ելավ, իրը՝ հսաց.— Իս իմ արիր:

Թագավոր հսաց.— Ուրը դո՞ւ իս արիր,

390 *Ինչըն ան խնձուր բիրիր իս տակ,*

Ե մ՝ ել զար նըմիրը՝ գըլխ,

Ուրը մինք տխնանք, իս իմ աղչիկ տամ քիկ.

Յան չե՝ իս քոն վիզ տը զարկիմ:

Սանանար ըզՔոռիկ Զալալին խեծավ,

Գընաց, իրը՝, թռուց, եխան նըմիրը՝ գըլխու խիտ,

Ուրսկը՝ խնձուր եզար նըմիրը գըլխ,

Մուխտար ըմ գընաց, ե մ՝ ել դարձավ, իրը՝:

Թագավոր հսաց.

— Ան մարիֆաթ քո՛ւն չը, քոն ձիսն ը:

- 400 Եսաց.— Սաննամար, քենե կ'ուզիմ ան գուրդ, ընչ թանիւր
իս տակ,
ե մ'ել խանիս, թանիս վար բըրջին, ուըր իս իմ աղչիկ տամ քի.
Յան չե՝ իս քո՞ վիզ տը գանիմ:
Սաննամար ելնվ գընաց, ըզան գուրդ վիրուց,
Վար թիվին վե ոլորից, եզար, եթալ վար բըրջը՝ գըլուուն,
Ըզբըրջ բուց, իսլը՝ տակ:
Թագավոր եսաց.
— Կ'երեվա, ուըր դո՞ւ աղեկ կտրիճ, գորբա փանլիվան իս.
Ձիկ վնթսուն խատ փանլիվան կա.
Թը դո՞ւ ան փանլիվանքտիր սպանիցիր,
410 Աղչիկ կը տամ քի, կը տանիս:

17. Սամսատի կռիվը փառիվաճճերի հետ

- Սաննամար եսաց.— Թագավոր,
Դո՞ւ քո՞ վնթսուն փանլիվան մեկտի՞ր տը խանիս,
Թը մեկ-մեկ տը խանիս թախ ձիկ:
Թագավոր եսաց.— Սաննամար,
Վնթսուն ել խանիմ, ըզքի տը բլավին.
Մեկ-մեկ խանիմ, կուկեցեք:
Թը դո՞ւ հաղթիցիր, աղչիկ տը տամ քիկ,
Թը չե՝ կո՞ ըզքի տը սպանին:
Սաննամար եսաց.— Թագավոր,
420 Իս վնթսուն որ չըմ դատըր՝ ըստան.
Դո՞ւ քո՞ վնթսուն փանլիվան մեկտիր խան, թըխ գան.
Յան Աստված տը տա ձիկ, յան տը տա անունց:
Թագավոր ելնվ հորոխից,
Ըզուր վնթսուն փանլիվան, ընչ գընջըրուկ են, իթող, իրը՝.
Գո՞ւմշու՞ պես մըռմըռացին, իկին թախ Սաննամար:

Սաննամար ըզԳո՞ւռիկ Զուլալին խեծավ,
ԸզԹըր ը Կեծակին քելից, ընկնվ մեչկիր:
Կռիվ արին չուր եվարին.
Քսան խատ սպանից Սաննամար, մացին քանսուն:
430 Խլսուն ելնն, ե մ' ել բաշլայիցին կռիվ:
Չուր եվարին ե մ' ել կռիվ արին,

Քսան խատ ել սպանից, փնաց քսան,
 Սանասար դորսեն բըրինդար ելավ, նեղացավ,
 Ձեռ կըռմավ, ել չկա՛նա աղեկ կռիվ անը.
 Համա ըզինք կը պաշտպանը՝
 Դանանք վար Բանդղանսարին:

**16. Բաղդաճաւրն գնում և յեղբորն ազնելու. կախարդվածներէց,
 ճեղեկանում և նրա մտած**

- Դալու Բանդղանսար խիստուն կ'իլնը,
 Ձեռ կը լվա, կ'իւրիւկը, կը խը՝
 Սանասարը՝ մատնիկ մանչ ուր մատին սիւղցիր:
- 440 Դալու Բանդղանսար եսաց.
 — Լնգեցեք, իմ ձին քեցեցեք դուն, իս խեծնիմ, երթամ.
 Իմ ախպեր Սանասար նեղ ընկիր,
 Անու մատնիկ մանչ իմ մատին սիւղցիր.
 Ջորով իս իմ ախպոր խասնիմ:
 Դալու Բանդղանսար ելավ,
 Ըզուր ձին խեծավ, ըզուր գոլը առից,
 Քչից, գընաց Ձինմաչինու քաղքը՝ մոտ,
 Տիսավ, ուրը քոմ ըմ մարդ կ'ի հանտե յին.
 Կես սըվտամուրուս, կես կարմրամուրուս, կես թուխամուրուս,
 450 Ջուր կես մեջաց քար ը, վիրուց իսան, մարդ ը՝
 Բանդղանսար եսաց.— Բարիվ ծի,
 Սըվտամուրուս, կարմրամուրուս, թուխամուրուս մարդիր:
 Ան մարդիր սիցին.— Աստծու բարին,
 Վնդ անս գնխս տ'իլնիս մի հարին:
 Դալու Բանդղանսար եսաց.— Վրե տ'իլնիմ ծի հարին:
 Ան մարդիր սիցին.— Մինք ելք ու տնորդ կտրիճ-փալիվան ինք,
 Ընչ անխանք, ըսկնս ելավ խնտ մի:
 Սանասար եսաց.— Նա քանի մ' ուր կա,
 Իմ տնորդ մարդ ըմ, տնլ քանց ձի գորբայ եր,
 460 Իկիր, ընցիր ըստըվե, չը՞ք տիսիր ը՝
 Ան մարդիր սիցին.
 — Ան մարդ մինք տիսանք, իրը՝ ըստմ.
 Ընչ մինք անու սիցինք, ան շարանայ եր,
 Դարցավ հիա, գիցիր գընաց քաղքը մեջ:
 Ջուր հերեկ եվարին ել,

Անու գոլրզը՝ ձեն կը գեր, ան կռիվ կ'աներ,
 Լա հասոր անու գոլրզը ձեն չընք լսիր:
 Դալու Բանդանսար եսաց.

— Հեյ-վախ, ան իմ ախպերն ը, սպանած,
 470 Ուրը անու գոլրզը ձեն չեկիր՝ խալեմ սպանած ին:
 Կըսը, անդ ինը՝ իս համա ըստուց առնիմ սպանիլ,
 Չուր ուր երթամ՝ զքաղաք ավրիմ, իմ ախպոր թոլ խանիմ:

19. Մանասարն ու Բանդանսարը կռուուիմ եմ Բազմաքաներիմ

Ըզան մարդիր ընցավ, գընաց.

Ուրը ուստ իրը՝ սպանից,

Դուրզ ըմ եզար, զգըստան բըլուց,

Կնարե մեկ ան մտավ մանչ քաղքին:

Բաշից, կռիվ անելեն, սպանելեն կո՛կ'իյա:

Խալկ՝ քաղքը միլթ, կոտրվավ հիրճիվ, փախավ:

Մանասար ան քսան փահլիվան՝

480 Ելած հիրճիվ մե-մեկը՝ գենա կռիվ:

Մանասար անցկում իլիր՝ ջորով ըզինք կը պաշտպանը:

Դալու Բանդանսար ատա կնարեն՝

Ըզխալկ ըսպանելեն կո՛ իրը.

Ընչ աչք ընկավ ըզՄանասար,

Եսաց.— Մանասար, դու ժիր իս.

Դեհ, ատա կնար հիրճիվ բունը՝

Իս նա կնարեն սպանիմ, գամ:

Երկու ախպեր՝ մեկ ան կնարեն, մեկ ան կնարեն,

Առին հիրար, զքաղաք կեսըն, սպանիցին.

490 Ըրիվ-ճըրիվ ընկավ մեկիլիր:

Թագավոր եսաց.

— Աստծու սիրուն, Սասնա ծախր,

Բա՛ս ը, ըզխալք սպանեք:

Ինչ ուրը կ'ուղեք, իս կը տամ.

Ախլիկ կ'ուղեք, իս կը տամ.

Թագավորութին ել ուղեք, իս կը տամ:

Մանասար, Բանդանսար ելան իկին մա թագավոր,

Սիցին.— Թագավոր, աղչիկ տու, տանինք:

Թագավոր ելավ, աղչիկ իտու անունց:

20. Աղջիկն առողջացեալ և կախարդված ռազմականներէն.
Տրամբ հրաժարուալ ևն աղջկա համար կովեղաց.
յեզրայրցի սերունդը

- 300 Սանսասար, Բնողոստար աղչիկ առին,
 Մալով, անպանքով իկին մատ ան մարդիր,
 Ինչ կես քնն ին, կես իսան ին,
 Հատե. դատրան, աղչիկ իջուցին գետին:
 Սանսասար աղչկան եսաց.
 — Նա մարդիր քի անով եկած,
 Դու. սեհրը՝ արիր իս, արիր իս քնն.
 Յան և մ' ել կ'անդկիս, սեհրը՝ կ'անիս, կ'անիս իսան,
 Յան չե՝ ըստն ըզքի կը սպանիմ,
 Դ'արուն կը ցըրցընիմ վար զըմենանց, կ'իրթամ:
- 310 Աղչիկ սեհրը՝ արավ, ան քննիր և մ' ել ելան իսան:

Սանսասար եսաց. — Հա՛յ, աղեկ.
 Կտրիճ փանիլանքտիր, դու զըմեն
 Նա աղչիկ հանով եք իկիր.
 Դու տ'երթեք, կռիվ տ'անեք,
 Զորքայուցնով, կռիվ նուր նա աղչիկ տը բիրեք,
 Մինք՝ երկու ախպեր գացիր ինք, կռիվ արիր ինք,
 Զորքայուցնով նուր նա աղչիկ բիրիր ինք:
 Աղչիկ թըլ կենա նըհանտեղ, մինք ըստն կռիվ անինք.
 Թը դու մի՞ երկու ախպեր սպանիցիր,

- 320 Աղչիկ տարեք ծի խամար.
 Թը չե՝ մինք ըզծի սպանիցինք,
 Զխոմ կո աղչիկ մի խամար կը տանինք:
 Ատն մարդիր սիցին.
 — Գիրոզ, բըմարանք իլնը՝ ծի խամար.
 Զե՛ դու ելած սանիր, տիր մ' ել ըզմի արիք իսան,
 Ըզմի խըլաս արիք, ըզմի անատիցիք,
 Մինք երթանք տիր մ' ել մի երկիր:
 Աղչիկ խալալ խուրջ իլնը՝ ծի խամար.
 Մինք մի ուղայով տվիր ինք ծի.
 330 Մինք հան չուսինք՝ խատ ծի կռիվ անինք:
 Ատ մարդիր կաց-բանը՝ արին,

* Մի — մեզ, մեր, և մեր.

Թըղին, գացին մե-մեկ ուրինց երկիր
Սանսար, Դալու Բաղդասար ելան զաղչիկ առին,
Տարան Սասում, փսակիցին վար Սանսարին:

Մեկ քանի մ' ժամանակ վերա ընցավ,
Դալու Բաղդասար ելավ ըռըկավ,
Իթող, գընաց Իրան-Թուրանա մեջ:

Հանտե ուր խամար փսակվավ:
Անու տղենիւր ելան ե մ' ել կռապաշտ:

540 Ելավ Կալե Կալան, ելավ Զալ. Զալից ելավ Ռոստամ
Ռոստամ ուրը կ'ըսին՝ Բաղդասարը՝ ցեղից ը:

Դանանք վար Սանսարին:
Սանսարից լաճ ըմ ելավ, անուն դրին Մհեր.
Լաճ մ' ել ելավ, անուն դրին Զենով Հովան:
Սանսար մեռավ:
Մելքեսեթ քահանեն, քոռմեր, Սանսարը՝ մեր՝
Անունք զըմեն մեռան:
Մացին Մհեր, Զենով Հովան:

9

ԳԱՎԹԻ ԿՈՒՎԸ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ

21. Մեերի վաղիցերը՝ Մարա ճրագ Մելիք յեվ Յաւնա
ճրագ Դավիթ:

Մհեր ճռչնցավ, փսակվավ:

550 Այամ վերա ընցավ:

Մըսրա Թագավոր Մելք անժամանդ մեռավ:

Մըսրա Թագավորը՝ կնիկ լսավ,

Ուրը Սասում Ֆհրըզ-փահլիվա մ' կըեր, անուն Մհեր:

Թուղթ գըրից Մհերը՝ խամար, Մհերին հսաց:

«Թագավոր մեռիւր, արը՝ ըզի առ»:

Թուղթ իւրը, Մհեր կարդաց:

Գընաց, ուր կնկան հսաց:

— Կնիկ, իս տ'երթամ Մըրը:

Մըսրա Թագավոր մեռիւր,

- 560 Անուէ կնիկ թուղթ հորողկիր ձիկ,
Սիր՝ «Ալը, ըզի առ»:
Իս տ'երթամ, Մըսրա թագաւորը՝ կնիկ տ'առնիմ:
Մհերը՝ կնիկ եսաց.— Մհեր,
Մըսրա թագաւորը՝ կնիկ ըզքի տիսթր ը,
Մըհա՝ դռն խորոտ իս, գեշ իս, ինչ կիս,
Ուրը կը կանչը, ըզքի առնը,
Սալթ ան ք'անուէն լսիր,
Ան կ'ուզը՝ դռն երթաս, ըզան առնիս,
Քենե լաճ ըմ ինը՝ զորբա՛,
570 Գն անու լաճ, զանու քաղաք կառավարը՛:
Սասնա ճրագ մը փըչը,
Իյա, Մըսրա ճրագ կպուցը՛:
Մհեր եսաց.
— Թագաւորը՝ կնիկ հորողկը՛ մարդու հիտիվ,
Սը՝ արը՛, ձիկ առ, ան՝ մարդ չերթա,
Ան մարդ ալսախ կ'իյնը.
Իս տ'երթամ, զան առնիմ:
Մհերը՝ կնիկ եսաց.— Մհեր,
Դռն երթաս, Մըսրա թագաւորը՝ կնիկ առնիս,
580 Չուր քնոսուէն տարը՛ դռն իմ՝ խեր, իմ ախպեր ինիս:
Սասնա ոջախ մը փըճըսցը՛,
Իյա, Մըսրա ոջախ կայնասցը՛:
Մհեր եսաց.— Իս տ'իյամ, առնիմ:
Ելա՛վ, իթուխ, գընաց:

Գընաց Մսրը, Մըսրա Մելքը՝ թագաւորը՝ կնիկ առից:
Այամ վերա ընցա՛վ, լաճ ըմ երա՛վ.
Ատ կնիկ անուէն իտը՛ Մելքը:
Մելքը ջոջացա՛վ, ելա՛վ տարը կեսկան:
Մհեր ան մեկ ուր դըսուց իրը տուէն,
590 Կը տեսնը՝ կնիկ զուր լաճ կը խաղցըցը,
Կը խընդանա, կ'ըսը.
«Մեր մեռնը՛ քիկ, Մըսրա Մելքը,
Մըսրա ոջախ կայնացըցիս,
Սասնա ոջախ փըճըսըցիս»:
Մհեր եսաց.— Կնիկ, ան թիշ կ'ըսիս.
Մըկալնե դռն չարութիւն շանք կը տաս քն լաճուէ:

- Կնիկ եսաց.— Հանձնաթ, կը խընդանանմ վար իմ լաճուն,
 Ուրը իմ լաճ իլնը, նա քանդաք կառավարը՝
 Մհեր ելավ մահլանգն արավ, եսաց.
- 600 «Նա մեկ ըսկընն կ'ըսը. նա ուրը ելան երկու,
 Զիմ ազգ տը փըշըսցին.
 Ալ իս նա կնկան մոտ չըմ գնտըը՝,
 Մհեր նստավ, եսաց.— Կնիկ,
 Իս տ'իլնիմ, իյամ Սասուն իմ տեղ,
 Գն միտ չար ը, դոն չարութին շանք կը տաս քոն լաճուն:
 Կնիկ եսաց.— Կ'իյաս, դո՛ն գինաս. չըս իյա, գո՛ն գինաս.
 Խնչըխ կ'անիս, քոն քեֆն ը:
 Իս կը ուղըբեր, դոն կտրիճ եր,
 Դոն գեր մա՛ ձի՛ լաճ ըմ ելներ,
 610 Ան լաճ կտրիճ տը գեր,
 Ելներ մի քանդաք կառավարեր:
 Մհեր ելավ իթուխ, գընաց Սասունմ:
- Խնչ կ'իյա, կը խը՝ կնիկ կն տանիս:
 Եսաց.— Բարիվ քի, կնիկ,
 Կնիկ եսաց.— Աստու ընրին, ախպեր:
 Մհեր եսաց.— Կնիկ,
 Զե իս քոն իրիկն իմ,
 Վրե՛ ձի կ'ըսիս ախպեր:
 Կնիկ եսաց.— Զե, չուր քանսուն տարը՝
 620 Դոն իմ խեր, իմ ախպերն իս,— իս սիր իմ.—
 Կնիկ լսիր եր, ուրը անու լաճ ըմ ելեր եր,
 Անու անուն դրիր են Մեղը:
 Եսաց.— Դոն գնցիր Մըսրա ոջախ կանանցըցիր,
 Սասմա ոջախ փըճըսըցիր:
 Մհեր նստավ հանտե.
 Խնչըխ արավ, քանի մ' համուգից,
 Զելավ, կնիկ բանա չիրը:
- Մհեր ելավ գընաց,
 Մեկ թիթվախիլը երեց մ' առից, իպը՝
 630 Երեց նստավ, անու կնիկ համուգից, եսաց.
 — Որդնած, զարար չկա, իսան ը, մարդ կը խարվը.
 Խըսարը՝, գնցիր յար ըմ բռնիր, կն իրը՝

- Կնիկ հասց.— Տերտեր,
 Իս անդ իմ արիւր՝ չուր քանսուն տարը՝
 Ան իմ խեր, իմ ախպեր ինը՝
 Տերտեր հասց.— Ուշնած,
 Որենք ձեռ առաջնորդաց ը:
 Քանսուն տարին՝ բիրինք քանսուն ամիս.
 Քանսուն ամիս՝ բիրինք քանսուն որ.
 640 Քանսուն որ՝ բիրինք քանսուն սըհաթ.
 Քանսուն սըհաթ՝ բիրինք քանսուն զանգկիկա,
 Քանսուն զանգկիկա՝ բիրինք մըկա:
 Երեց անունց խամար պահպանիճ մ՝ հասց:
 Եսաց.— Աստված ծի թողութին շնորհեսցե:
 Իլեք, գացեք, ելեք իրիկ, կնիկ.
 Լա մե-մեկու խաբրով ելնեք:
 Ելան, գացին. անամ վերա ընցավ.
 Աստվածութին իտու՝ լաճ ըմ ելավ.
 Լաճու անուն գրին Դավիթ:
 650 Ամիս մ՝ երկու մնաց, Մհեր մեռավ:
 Ամիս մ՝ ել մնաց, Մհերը՝ կնիկ ել մեռավ:
 Դավիթ մնաց վըր ցըղին:

**99. Դավիթը Մարտ Մելիքի օտեք. ճա բանում, ձգում ե
 Մելիքի գուրզը. Մելիքի վախը Դավիթից**

- Ձենով Հովան ելավ, ըզան տղեն առից,
 Ըզձին խեծավ, տարավ Մսըր:
 Տարավ Մըսրա Մելքը՝ կնկան մոտ, հասց.
 — Խարսե, նարիկ Մհերը՝ լաճն ը:
 Մհեր իրը, նա լաճ ելավ.
 Մհեր մեռավ, կնիկ մեռավ.
 Նա լաճ մնաց հեթըմ:
 660 Հասոր իս նա լաճ բիրիր իմ ըստան, անուն Դավիթ.
 Աստու խաթրին, Մհերը՝ խաթրին, նա լաճ շախիս:
 Անցկում շախիս չուր զատ-մատ, կիր ուտը՝,
 Հորոզկը, ե մ՝ ել իս կը շախիմ:
 Ուըր դու ե մ՝ ել չըք շախը,
 Ման մի մարդ չկըբը, շախեր:

- Մըսրա Մելքը՝ կնիկ եսաց.— Մհեր ուրը մեռիւր ըստ
 Անու խաթըր՝ խամար՝ իս անու լաճ տը շախիմ.
 Ձիմ լաճ ծըծը՝ տը կտրիմ,
 Ձան խորոտ տը շախիմ, պախիմ:
 670 Քի դավը՝ չկա խիտ անու լաճուն:
 Ձենու չոզան կը թըղնը հանտե,
 Կը դաննա, իյա Սասուն:
 Դավիթ Աստըծու հրամանով
 Որ ավուր կը լցվը, կը ջուջանա, կը խանտանա:
 Մըսրա Մելքն ել ջուջանցիւ, իւր անունը քաղաք,
 Համա դանքեկը՝ տարզ կը կառավարը:
 Մըսրա Մելք խան քաղքը ճիւղուն կ'երթան,
 Մա քաղքին հոլե կը խաղան, հոլ կը դանկին:
 Դավիթ փըշու մ' կը ջուջանա,
 680 Մոր կ'ըսը.— Մարե, Մելքին սա,
 Ձի ել տանը՝ խիտ, իս թամաչա անիմ:
 Մեր Մելքին եսաց.— Մորտուն,
 Դավիթ տար խա քի, թըլ թամաչա անը'.
 Դախաբն ը, բան չանը:
 Մըսրա Մելք եսաց.
 — Մարե, վազ կաց անու մոտեն.
 Գիւղ ձագ չիւնը դամազլըխ.
 Անու աչքիւրուց բալու յը,
 Ան չիւնը, մի վուրջ կըտըրը'.
 690 Մեր եսաց.— Մորտուն,
 Ան ել քախաբն ը, մեկ խորից եք.
 Խավ ընչ խավ ը, հուր կուտ ուտը, հանտե ձու տ'ըծը:
 Ալ ան հուր տ'իյա Սասուն, մա վիվ:
 Ըստա ջուջանցիւ. դոն, են տ'իւնեք ախաբը:
 Մըսրա Մելք զԴավիթ առից, տարավ,
 Իտը բանցը սարի մ', թը քըրի մ' վերա, իթուխ հանտե,
 Դընանց, մա քաղքին հոլե խաղաց չուր հիւրիկուն:
 Հիւրիկուն իրը, Դավիթ առից, իրը՝ իպը առն:
 Հիւրիկուն խաց ընչ դրին հանտե, ուրը ուտին,
 700 Դավիթ չիւրը վար խացին, ըռկեր եր:
 Մեր եսաց.— Դավիթ, մորտուն,
 Վըք չըս իգա, խաց-բան ուտը:

Դնովիթ հսաց.— Մարե,
Ապա ըզի տարավ, իտը՝ սարի մ' գըլթի,
Ձխում իս չտիսա՝ ինչըիս կը խաղեն,
Ձուր եվարին իրը, ըզի առից, իպը՝
Մեր կպավ թնիս Մեղք, Մեղքին հիշուենց իտու,
Եսաց.— Մորտահն, վրե՛ չըս տանը խն քի,
Ձե ք'ախպերն ը, խեղճ ը.

710 Դու վրե՛ անկուեն կ'անիս.

Տար խիտ, թըխ թնամչա՛ն անը,
Մեղք հսաց.— Մարե, տանիմ հանտը, մեղնը մեչ,
Ձիանք տը տան վնր փուրուեն պըճղըսցին,
Մեր հսաց.— Փըշուրիկ ըմ գնտը՛ն դի, համա՛ քնչե մ' դի,
Մեղք խլիսուեն ըզԴնովիթ կ'առնը՝,
Կը տանը, քիչ ըմ ան սարից ցածը կը դնը՝,
Ե մ'եկ չտանը մա՛ մեղնին.

Ինք կը թըղնը, կ'իյա մեղնը մեչ, հուր կը խաղա:
Դնովիթ կը մնա հատե չուր եվարին.

720 Եվարին Մեղք կ'իյա, ըզԴնովիթ կ'առնը, կ'իյա տուեն:

Դնովիթ ել ըմ կ'ըռըկը, խաց չուտը, խնքնը չիտա:
Մեր կ'ըսը.— Դնովիթ,

Վրե՛ չըս իգն, խաց ուտը՝, խնքնը չըս իտա:

Դնովիթ կ'ըսը.— Մարե,

Հասուր ըզի տարավ, փշուր ըմ ցածը իտը՝,
Դեիլը գնիս են գեն, ըզի ուտեն, իս անցկում վնխացա.
Թըխ ըզի տաներ, դներ մեղնը մեչ; համա՛ քնչե մ':
Մեր ել ըմ Մըսրա Մեղքին հսաց.

— Մորտահն, տար խն քի, դի կուչտ ըմ.

730 Դու վրե՛ անկում կ'անիս.

Ձե քու ախպերն ը, խեղճ ը:

Տար, մոտխաս դի, թըխ թնամչա՛ն անը:

Մեղք հսաց.— Մարե, քի կա վնր ձի.

Իս խլիսուեն ըզան տանիմ, դնիմ մեղնը մեչ:

Մնաց խլիսուեն. Մեղք ըզԴնովիթ առից,

Տարավ մեղնը մեչ վնր կեա ճամխին,

Ընչ ձիանք կ'իյան, գնն. հսաց.

«Թըխ ձիանք տան վնր փուրուեն, պըճղըսցին»:

Իտը մանչ ճամխին, գընաց, խնա խնկին խաղաց:

- 740 Չուր կես որ կուտրավ թախ եվար:
 Դավիթն ել նստիր, ուր վուլտքիր պարզիր մա՛ տվիրն,
 Խիտ ավազ կը լցը վա՛ր ուր վուլտքիրուն,
 Խիտ կը խաղա, խիտ թա՛մաչա կ'անը:
 Կեսոր ընչ կուտրավ, հոլը՝ նորաթ խասավ Մըսրա Մեղին-
 Խալկ հոլ կը թալին, Մըսրա Մեղք ըզուր գո՛րզ կը թալեր-
 Գո՛րզ մ' եթալ. առա՛ գո՛րզ ընկավ վա՛ր գետնուն վե,
 Պը՛զ... գընաց մա՛տ Դավիթ,
 Դավիթ խասավ, ձեռ իտու, բռնից, մեկ ձեռնա եթալ,
 ՋՄըսրա Մեղք տեղ շատ ընցըցուց, ընչ թալեր եր:
 750 Ատ մեղնը միլաթ վա՛ր Մըսրա Մեղին ծըճաղցին,
 Սիցին.— Դու շատ քու՛ գըրբ գըտեր:
 Նստամանց, մեկ ձեռնա նա՛ պղտիկ ձիթ,
 Եթալ ըզքո՛ն ընցըցուց,
 Մըսրա Մեղք ա՛նցկում ըռկավ,
 Թուր քեշից, իրը, ըզԴավիթ տը սպաներ,
 Ախթիար մարդ ըմ հանտե եր.
 Իրը հիրճիվ Մըսրա Մեղին, եսաց.
 — Մըսրա Մեղք, առ ի՛նչ տ'անիս.
 Մեկ շիվար հեթըմ տըղե՛ մ' տը սպանիս:
 760 Խալկ քի հիրիս տը տան, տ'ըսին՝
 Մըսրա Մեղք ըզուր խաց հապով, հեթըմ ըմ սպանից-
 Պետք ը՛ դու, քանը կանաս, ազեկութին անիս.
 Ուրը դու հասոր բեկ իս՝
 Վալ մեկել որ ըզքի անին թա՛գավոր.
 Բալե մ' ըստա՛ մը սպանը,
 Ուրը չըս ուզը ել, տար քու՛ տուն, ինչ կ'անիս, արա:
 Ատ ախթիար մարդ առա՛ մեղնը մա՛րդիրուն եսաց.
 — Ան ել ա՛ն խորից ը, հալթաթ ա՛նու տա՛ր կավաթով կ'իլնը-
 Շարտ իլնը դու թըլցեք,
 770 Երկուս ախպեր ին, հալթաթ մեկ քանց մեկ կավաթով կ'իլնին:

33. Մեղիք փորձում և Դավիթի կրակով յեվ վառված

Մըսրա Մեղք կ'իլնը, ըզԴավիթ կ'առնը, կը բիրը տուն,
 Կ'ըսը.— Մարե, նա շա՛ն հեթըմ տը սպանիմ:
 Մեր կ'ըսը.— Վրթ տը սպանիս, ի՛նչ արիր:
 Մեղք կ'ըսը.— Մանչ ա՛նկա՛ միլթին,

- Իմ գո՞րգ բռնից, եթա՛լ, ըզի իտու ամչածցըցի՛լ:
 Մեր եսաց.— Մորտուհն, ան տղա յը,
 Ան չկանա քո՛ւ գո՞րգ վի՛րուցը՛:
 Ան իկիր, տը դեպներ անու,
 Խրիշտակտիր ձեռ տված, թա՛լած, ուրը չդեպնա անու:
 780 Մեղք եսաց.— Չե, մարե, ուր չարութնե յը, եզա՛ր.
 Մըկաջեե ան իմ գըլխու հիտիվ կան կը գա՛.
 Անու միտ չար ը, աչքիրուց բա՛լու յը:
 Մեր եսաց.— Բի, խոտ ըմ կրակ լցինք, մեկ՝ ուղսկը՝ լցինք—
 Թը ձեռ իտու, ուղսկը վիրուց,
 Քի իզին տվիր իմ, ըզան սպանը՛.
 Թը կրակ վիրուց,
 Չխոմ Աստուծմե յը, մը սպանը:
- Ելան, բիրին, խոտ ըմ կրակ լցին, մեկ ուղսկը լցին,
 Դրին հիրճիվ Դավթին, սիցին.
 790 — Դավթ, քի ուրը կըպը նա կա՛մըրքիրուց,
 Մեկ քի խամար վիրու:
 Դավթն ել՝ դայիմ անու մատքիր մա բերնին եր, թաց եր,
 Դավթ ձեռ իտու, տը տաներ թախ ուղսկին, ուղսկին առներ,
 Խրիշտակտիր ըզձեռ տարան, տվին մա կրակին:
 Կրակ ըմ կպավ ըզմատ,— մատ երեցավ.
 Ալ ըզմատ թափ չիտու, ուրը կրակ եյներ,
 Կրակ համա իտը ուր բերան, լեզուն երեցավ,
 Ելավ թըլո՛ր: Անուն Գնաց Թլո՛ր Դավթ,
 Մեր եսաց Մեղքին.— Մորտուհն,
 800 Դու կ'ըսեր՝ ուր չարութնե յը:
 Ապա գո՛ւ տեսա՛ր՝ ինք միամիտ ը.
 Ձեռ իտու մա կրակին, համ ուր ձեռ մըկավ,
 Համ գա տարավ մատ ուր բերնին,
 Ուր բերան ել երեցավ:

ՁԱ. Մեղիքը պատվիրում ե օպանել Դավթին. սա հաղթում է փսիլեղաններին յեվ միտոին վերադառնում է Սասուն

Մեղք եսաց.— Մարե,
 Իս ըզան շան հեթըմ ալ չըմ տի՛րը.
 Հորոկը՝, թըխ իյա մատ անու խրոխպեր.
 Ան թըխ չախը՛. գոր ինչ ըսիս, կ'ուղար:

- Մեկը՝ ըզթաթմանա Բողեն, ըզճարպանա Վեհրըզ խղը՝
- 810 Եսաց.— Տանեք չուր Փրա Բաթմանա վերեն.
 Վար կարմնջին սպանեք, Թալեք գիտ, դանոնեք, գեք.
 Սլամաթ չխասցեք տուն, անս սպանեք:
 Բաթմանա Բողեն, ճարպանա Վեհրըզ
 ելան, ըզԴավիթ առին, գացին:
 Խո ճամխին կ'երթան, անունք լոզ կ'իյան.
 Դավիթ չը կանա լոզ իյա.
 Դոր անունք կը դատրին,
 Չուր Դավիթ կ'իյա, կը խասնը,
 Ե մ'ել կ'իլնին, կ'իյան ուրինց ճամբախ:
 820 Կ'իյան, կը խասնին չուր Փրա Բաթման:
 Բաթմանա կարմնջի վերեն՝
 Մեկ կ'ընցընը, մեկ կը մնա հիտիվանց:
 Բաթմանա Բողեն կ'ընցընը,
 Ճարպանա Վեհրըզ կը մնա հիտիվանց,
 Դավիթ կը մնա կեստեղ:
 Դավիթ կ'ըսը.— Չուր մըկա վրե՛ ըզի կը թըղնեք, կ'իյեք.
 Մըկա վրե՛ մեկ ընցաք հիրճիվ, մեկ մնացիք հիտիվ:
 Բաթմանա Բողեն եսաց.
 — Ըստմ գիտ ը, դու տ'իյնիս գիտ, Են անուվ:
 830 Դացին, խասան կես կարմնջին:
 Բաթմանա Բողեն դարցավ,
 Իրիչկից Թախ ճարպանա Վեհրըզ՝
 Աչքով արավ, մոտիւրսնեն, սպանեն:
 Դավիթ եսաց.— Ատ ի՜նչ տ'անեք:
 Բաթմանա Բողեն եսաց.— Մըսրա Մեկը սիւ ը՝
 Տարեք, վար Փրա Բաթմանին սպանեք,
 Թալեք գիտ, դարցեք, եկեք:
 Դավիթ եսաց.— Խալում, մը հա՛ եկեք մոտխաս:
 Ընչ մոտխըսցան, Դավիթ ձեռ մ' եթալ մեկ զան, մեկ զան,
 840 Բռնից, երկուս խընդրանց եզար գետին,
 Ծունկ իտը վար սրտին, եսաց.
 — Ըզծի երկուսն ել տը սպանիմ, Թալիմ գիտ:
 Բաթմանա Բողեն, ճարպանա Վեհրըզ սիցին.
 — Դավիթ, դու ըզմի մը սպանը,
 Մինք չընք գըտը, Թի դու անցկում կտրիճ Եր.
 Ահդ իլնը, դու քանը Ժիք իս)

Մինք քի խուլըմմութին անինք:
 Մինք հառաջ քո խոր խուլըմմութիւն ինք.
 Գո՛ւ խեր մեռավ. ինչ մեռավ, ո՞ւր կտրիճ մարդ չկընք,
 850 Մինք Մըսրա Մեկքին խուլըմմութին արինք:
 Մըկա ուրը դո՛ւ քանց Մըսրա Մեկը խուլըրա իս,
 Դոր մինք քի խուլըմմութին տ'անինք:
 Ալ չսպանից,
 Հաղուցա ելան վե, ըզ Դավիթ համա շըկիցին.
 Ալ չթըղին քելեր, դոր-դոր շըկիցին, չուր խասան Սասուն.

**ՅԵ. Դավթի մտնկտկան չարություններն յեւ ժողովրդի
 գանգաթը**

Տարան Սասուն. Ձենով Հովան զԴավիթ տխավ,
 Իրիք տիր ձեռ խուռ գետին, փառք խուռ Աստծուն,
 Եսաց. «Փառք իմ քո՛ւ մոտեն Աստված,
 Իս տիր մ'եւ քո՛ւ մոտեն տխա՛»
 860 Մեկ պուրակ ըմ ելավ Սասմա ոջխը վերա,
 Սասմա ոջախ չը փըճեր.
 Իմ, իմ ախպոր վաղկ չկա հինը»:
 Ելավ իպը, ձեռք ըմ խորոտ խալավ խաղցուց.
 Ջոր լիք ճան, չամիչ, կոքով արավ,
 Գըլոխ պագնից, եսաց.— Դավիթ,
 Գընա, մատ ճծիրուն խաղա:
 Դավիթ գընաց մատ ճծիրուն, խաղաց:
 Ճծիր լեպ արին, ճանիր գըմեն մոտեն տարան:
 Ելան, հատե կովան.
 870 Շամաղկե մ' եզար ան լանուն, վիզ քեթրավ:
 Հիրիկուն ան լաճու մեր իրը մա Ձենով Հովան,
 Եսաց.— Նա չան հեթըմ բիրիր մանչ նո՛ւ քաղքին,
 Շամաղկե մ' գանիր իմ լաճուն, անու վիզ քեթրիր:
 Ձենով Հովան եսաց.— Բան չանը.
 Իս թամբը կ'անիմ՝ ալ անցկում չանը, կռիվ չանը:
 Իրը, Դավթին եսաց.— Խորխպել կուըրբան,
 Ալ խատ խալկին կռիվ չանիս:
 Դավիթ խլիսուն ելավ, գընաց մանչ ճծիրուն, խաղաց.
 Ճծիր ե մ' ել ելան մեկ, թափան վար Դավթին, կովան:

- 890 Դավիթ եղար՝ իրիքը վիզ քեթրըսցուց,
 Ելան, մե-մեկ կնարե մ' իկին մա Ձենով Հովան,
 Դազընդ արին, սիցին.
 — Դու նա շան հեթըմ բիրիր, թըղի մանչ նա քաղքին,
 Մի ճծիր զըմեն սախկատից:

96. Դավիթը գառնաբուծ յեվ մախրադ

- Ձենով Հովան հասց.
 «Բաղալիլ, նա իյա մանչ քաղքին,
 Կենա մանչ քաղքին, ըզճծիր տը սախկատը՝,
 Իս տ'իյնիմ բալի մ'»:
 Ձենով Հովան Դավիթին հասց.
 890 — Դավիթ, ըս տարը՝ մի կութ չկա,
 Արը՝ իլը քաղքը գաննարած. կ'իլնիս:
 Դավիթ հասց. — Այնկ, կ'իլնիմ:
 Եսաց. — Ելը՝ երկու-իրիք չափ կուրիկ կը գա,
 Տանինք, անինք սամիր:
 Ձենով Հովան ելավ, պողվըտե սու ըմ,
 Պողվըտե կոռ ըմ իտու շինել, իպը՝:
 Դավիթ սու խազավ, կոռ բռնից ձեռ,
 Ըզգանիր առից, տարավ:
 Դավիթ ելավ գաննարած.
 900 Դաննիր տարավ սար վե, պանկավ, քնավ:
 Քնուց անխավ, իրիշկից, կը իը՝ գաննիր, ուլիր,
 Համեն մեկ կնար ըմ գացած, վերա կուրուսած:
 Դավիթ ելավ ընկավ հիտիվքիր, կան իրը.
 Տիսավ՝ լպըստրակ ըմ փախավ:
 Եսաց. «Ուր՝հ, նա ուլ ինչը՝խ կը փախը՝»:
 Ընկավ հիտիվ լպըստրակուն. ան խալ ուլ եր:
 Մըխտար ըմ գընաց, աղվիս մ' ել փախավ,
 Ե մ' ել հասց. «Ուր՝հ, նա ուլիր ինչը՝խ կը փախին»:
 Անցկում իթուխ հիտիվքիր,
 910 Ձուր ըզզընիր թըլցին, դատրան, կանգնան:
 Բռնից, իպը, եթալ մանչ գաննիրուն, մանչ ուլիրուն:
 Ձուր եվարին գաննիր, ուլիր, ընչ ժողվից, իպը՝:
 Քսան խառ աղվիս, լպըստրակ ժողվից, իպը՝:

Հիրկուն իրը, խասավ գեղը՝ մոտ.

Ձենով Հովան գընաց հիրճիվ.

Իրիշկից, կը խը՝ քսան խատ ազվիս, լըպըտորակ՝

Լեզվընիր թալած, հըլհըլուց ինկեր հինը՝,

Տըկը՝ պես կը զանկվին:

Ձենով Հովան հասց.— Դավիթ, շատ իս նեղացիր:

930 Դավիթ հասց.— Խրոխպեր,

Նա բալ ուլիր անցկում փախած՝ իմ խուլդին առած.

Ալ իս վանդ նա գաննիր չըմ տանը:

Եսաց, կը խիս՝ իմ թածած սուլիր կըտըռտըվիր,

Իս անցկում վանդիր իմ դես-դեն:

Ձենով Հովան հասց.— Դավիթ,

Խրոխպեր կուլըբան, դու նեղացիր իս, գնա՝ տուն.

Իս նա գաննիր բիրիմ տուն:

Դավիթ գընաց տուն:

Ձենով Հովան ելավ,

930 Լալստրակտիր, անվիսկըտիր չոկից, թանգից սար վե,

Գաննիր, ուլիր իպը, արից տուն:

Եսաց. «Նա բողալ է, նա ծուռ է,

Ըզան ան չըմ անը գաննարած, անիմ նախորդ»:

Խիսուն գԴավիթ արավ նախորդ, հասց.

— Նախիր շատ մը բանցրանցը՝, թուխ ըստընը՝:

Դավիթ ելավ, նախիր առից, տարավ սար վե.

Թավալավ քընավ. քընուց անկախավ, տիսավ՝

Տանվար բանցրանցած, ելած տանյտիրու պըռուկ:

Ելավ ընկավ հիտիվ տանվարքիրուն.

940 Տիսավ՝ վերի մ՝ արջ ըմ փախավ:

Անունք փախան, Դավիթ անցկում իթուխ հիտիվքեր,

Նեղացան, դատրան, բենալ ելան:

Դավիթ եթալ, բռնից, իպը մա տանվին:

Ձուր եվարին մեկ քանի մ՝ խատ արջ, վերը՝ բռնից.

Իպը մա տանվին, հիրիկուն իպը տակ:

Իպը գեղը՝ մոտ. խրոխպեր գընաց հիրճիվ.

Իրիշկից, կը խը՝ քանի մ՝ ջանավար կա,

Խառնիր խատ նախիրին կը բիրը տակ:

Ձենով Հովան հասց.— Դավիթ,

950 Գընա տուն, իս ըզնախիր տը բիրիմ:

Դավիթ գրնաց տուն:

Ձենով Հովան ջանավարքեր չոկից, Թաղկից սար վե,
Լզնախիր իպը տուն, եսաց.— Բանգալ ը.

Նա ծուռ տ'իյա, որ ըմ քար վե ընկնը՝ տակ.

Կտրիճ ը, լա ծուռ ը, խելք չկա:

27. Դավիթը հարգարած. Փռփռու ուխտագողի հարիւրացի

Ձենով Հովան ելավ, խլիսուն Դավթին հսաց.

— Դավիթ, իլը՝ ուրբտկըտիր տար.

Նա գանձիր, ուլիր, տավարքեր շատ կը բանցրանան,

Լա ուրբտկըտիր համա թուխ ըստընը՝, թուխ գեղը՝ բոլուր.

980 Դավիթ ելավ ուրբտկարած:

Ուրբտկըտիր առից, տարավ գեղը բոլուր վար ճամխին:

Տխապ՝ խալկ խամբըված, ընկած ան ճամբախ վե, համա
կ'իյան:

Եսաց.— Առ դուր տ'իյեք:

Սիցին.— Տ'երթանք Փռթկեն ուխտ:

Եսաց.— Տ'իյեք, ինչ տ'անեք:

Սիցին.— Տ'իյանք Փռթկեն, մատաղ տ'անին,

Սաղ տը գանդին, տ'իլին խաղան, արաղ տը խմին.

Խլիսուն՝ խրիսա տը դին, տ'ուտին, տը գան տակ:

Դավիթ եսաց.— Ան ուխտար ընչ՝ գինին,

970 Անու ճանիր կը տան խալկին:

Սիցին.— Խա, վրե՛ չըն իտա:

Դավիթ եսաց.— Խալեմ իսն ել տը գամ:

Դավիթ ելավ, խատ ան խալկին գրնաց Փռթկեն.

Ուրբտկըտիր իթուխ հանտե:

Գրնաց հանտե, հիրիկուն մատաղ արին:

Դավիթ ընկավ, ուր խամբը ճանիր ժողովից չուր խլիսուն:

Խլիսուն ելավ իրիշկից:

Իրիք պղնձ-պուտուկ ճաշ դրած:

Գրնաց հանտե, եսաց.

980 — Փըշու մ՝ ճաշ տվեք իս ուտիմ,

Իյամ թախ իմ ուրբտկըտիր:

Սիցին.— Մոլով, պատարագ ինը՝, արը՝, քի ճաշ տանք:

Դավիթ ընկավ, կոռ եթալ ըգպղնձ-պուտուկ՝ կանթ,

- Կրակից քեշից դուս, եթալ քամակ,
 Ձեռ խող, կթուց մ' ել եղ առից, գընաց:
 Հանտե բըռ ըմ մարդ սողըթ կ'անեն:
 Հանտե մարդ ըմ եսաց.
 — Ելեցեք, շամպկե մ' զանեցեք Դավթին,
 Ձատ ճաշ, զատիր խլեցեք:
 990 Մեկ ախթար մարդ ըմ հանտե յեր,
 Եսաց. — Տա, չեղեք, իյեք հիրճիվ անու.
 Տը զարկը', ըզծի տը սպանը:
 Քհանեն եսաց. — Երկու պղնձ-պուտուկ մա կրակին.
 Մը հա՛ դու չուրս մարդով տը կանեք ճաղով խանեք դուս.
 Ան Սասմա ծուռն ը, տը զարկը',
 Ըզծի սաղկատը, բենամուս անը:
 Ան մարդիր ալ չգացին:
 Դավթ ելավ, գընաց, ըզճաշ առից,
 Տարավ մա ուրուկըտիր, նստավ, կերավ.
 1000 Կերավ, պրծավ, աղու մ' մնաց,
 Իպը, ուրուկըտիր իթուխ վերա, կերան:
 Մնաց եվարին, ըզուրուկըտիր առից, իպը տուն:

**98. Դավթը վարձող. հարկահանություն յեվ խրատուն
 Պատավը**

- Փութկուց կը դանան, կը դան.
 Փութկան կը դա մա Ձենով Հովան գազընդ:
 Անունք սիցին. — Դու նա շան հեթըմ
 Բիրիր, իցկիցիր մա նա քաղքին, ի՛նչ:
 Ձենով Հովան ելավ, նետանեղ ըմ շինից,
 Խող ըզԴավթ, եսաց. — Դընա, գիտու ճնճողկ սպանը:
 Դավթ նետանեղ առից,
 1010 Դընաց գիտու բերան վե, ճնճողկ կը սպաներ.
 Մուրլտա՛ր ըմ ցածրացավ, իրիշկից, կը խը՛
 Դիտու պուռկ կուրըկը՝ արտ ըմ կըեր.
 Իրիշկից՝ ա՛ն կուրըկը՝ արտից լուր ըմ թռավ.
 Եսաց. — Նա ճնճողկ քանց նըհանունք ճու՛շ ը,
 Տ'իյամ, նարունք սպանիմ:
 Դընաց, ընկավ մանչ ա՛ն կուրըկին,
 Ուր խամար լուր կը սպաներ:

- Պառավ մ' իբր, իբիշկից, կը խը՝
Ան կուլըրիկ հըմեն ծավանլըր գետին, հասց.
1020 — Չար գըրող ըզքի տանը՝, Թլոր Դավիթ,
Քախպեր Մելք հորողկիր՝
Յոթ տարվան խարջ-խարջ Սասնա կ'ուլը.
Քանսուն հերկեն կնիկ տանը՝ ուղտ բանան.
Քանսուն կարճ կնիկ տանը՝ երկանք աղան.
Քանսուն ել թոփալ աղչիկ տանը շարմաղան.
Դու ել իկիր իս իմ կուլըրիկ,
Ըմեն փըրճըղկիցիր, իմ կուլթ կաբից,
Քախպերն ել հորողկիր,
Իմ ան մեկ թոփալ աղչիկ՝
1080 Կի կը տանը ուր խամար:
Դավիթ հասց.— Պառավ, վոջը ը իկիր, հմը ին:
Պառավ հասց.— Կուլբանդին, քանսուն ձիավոր իկիր ը.
Կի չափ դրած քու խոր խզինեն կը չափին, կը տանին:

ՋԹ. Դավիթը հարկ չի տալիս յեվ պառակասում է Կուլբանդին

- Դավիթ ելավ գընաց, կը տեսնը՝
Կուլբանդին, քանսուն ձիավոր կի անունց դիւ նստած,
Խզինեն տը չափին, տանին:
Դավիթ ելավ, ընչ խզինեն բացին, հասց.
— Խրոխպեր, չափ տու, իս չափիմ.
Իմ ախպոր խարջ-խարջ իս տը տամ:
1040 Դավիթ ըզչափ առից,
Նստավ հիրճիվ մըղազը՝ խզինուն,
Չափ լիք ուլսկը՝ արավ, հասց.
— Խրոխպեր, դու ջոջանցիր իս, չըս կաբը բանը՝.
Նա մեկ քի խամար:
Խրոխպեր ջըվալ բունից.
Մեկ դարտըկից, իտու հմը խրոխպոր:
Չափ մ' ել չափից, լիք արավ, հասց.— Տեղ ըմ բերեք:
Նա մեկն ել ձիկ.
Իս նուր տ'իլնիմ, փասկվիմ,
1060 Տ'իլնիմ ճըժը՝ տեր, կնիկ, աղու տեր:
Ան ել դարտըկից ուր խամար:

Դավիթ *հասց.*— Կուզբանդին, տեղ առ, բի.
 Դորսեն իմ ախպոր խամար չափինք:
 Բեռ տարան մոտխաս, Դավիթ ըզչափ կնոծից գետին,
 Ձուրս-խինգ ուրակը՝ իլից վար չափը՝ ուրուուն,
 Ըզփետ խոու, գուրսկիք խոու տակ,—
 Ջատ չկա վար չափը՝ ուրուուն,
 Դալ փետ կը քսը վերա:
 Եսաց.— Դեհ, տեղ բիրեք, նա իմ ախպոր խամար:
 1060 Ըզդանուտակ չափ եթալ բեռ վե,
 Եսաց.— Նա մեկը
 Կուզբանդին ըռկավ,
 Կամչըկ ըմ քեշից Ձենով Հովանը՝ վըզը՝ բուրուք,
 Եսաց.— Մինք քու խաղալիքն ինք.
 Դու նա ճիժ բիրիլ իս՝ վար մի կը ծըծդա,
 Ըզմի արիլ իս ծաղը, խա:

Դավիթ իրիշից, ընչ տխաւ,
 Ըզչափ վիրուց, եզար վար Կուզբանդին՝ գըլխուն.
 Կուզբանդինը՝ գըլթի կուտրավ.
 1070 Ձափ կուտրավ, փարչեք թռավ,
 Փարչե մ՝ դեպավ մըղազը՝ փանջարը՝ թուղթ ճզվավ,
 Շուղ իրը մա խզինին:
 Ելավ, շամաղկե մ՝ եզար Կուզբանդինը՝ հիրիս,
 Վիզ քեթրավ, մուռթ գընաց վար թիվին.
 Կուզբանդինը՝ լեզուն քեշից, եխան ճակատ,
 ԸզԿուզբանդինը՝ անսմքիլ քեշից, եզար վերա:
 Ելավ, ան քանուուն ձիավորն ել սպանից,
 Իրը, *հասց.*— Կուզբանդին, գընա Մելքին սա՝
 Ալ վար ձի վե չհորողկը՝, իս, ան ախպեր ինք,—
 1080 Մըսրա կանգն անու, Սասմա կանգն ձի:
 Կուզբանդին կանպիցին վար ձիուն, թղին, գընաց:
 Դավիթն ել *հասց.*— Կուզբանդին,
 Մախսուս իս ըզքի չըմ սպանը,
 Ուրը երթաս, ջըհաբ տանիս:
 Կուզբանդին գընաց:

20. Վարսուդաբյում. Պառավմ յեվ վարսուդա

Դավիթ ելավ մտավ մըղազեն.
 Իրիշկից, քանը կը խը, ուըսկը յը.
 Ուըսկու թեղ իլիը հանիք.
 Եսաց.— Խրոխպեր, դու խեր չխիս, խեր չտիսնաս.
 1090 Նակամ ուըսկին իմ խոր կա,
 Դու կ'ըսեր՝ մինք չիվար ինք.
 Դու բոմ ըզի կ'աներ գաննարած,
 Բոմ կ'աներ նախորդ, բոմ ուըրտկարած.
 Մկա հլ ըզի արիը իս նեճըրվան,
 Կ'ըսիս՝ գնա՛, ճնճողուկ սպանը՛.
 Դավիթ ելավ, աղու մ' ուըսկը՝ իլից ուը Զոբ,
 Ելավ, իրը՝ դուս, գընաց, ընկավ կիր-խուամ անիլ.
 Դորսեն գինին կը խմը, ըզմիս կ'ուտը.
 Ըզմիս կ'ուտը, գինին կը խմը վերա:

1100 Այամ վերա ընցավ.
 Դավիթ անցկում լցվավ, անցկում չենվավ,
 Խիզար ըմ ըզվիզ չկըտըրը.
 Դավիթ ելավ գընաց ան Պառավմ մոտ.
 Լուպ ըմ ուըսկը՝ իտու Պառավմն, եսաց.
 — Պառավ, ինչ վոր իլնը՛, ձի շանք տու:

Դավիթ, ե մ' ել քանի մ' որ վերա ընցավ,
 Դընաց մա Պառավմ կուըրկին, լուը սպանից.
 Պառավ ե մ' ել գընաց, եսաց.
 — Դըրող ըզքի տանը՛, Դավիթ.

1110 Ուըը քի շատ նեճիը կըպը՛, գընա Սիվ սաը նեճիը.
 Քի ինչ կըպը՛, կա. վերը՛, խազալ, արջ,
 Ինչ Զանավար սիս հանդը կա.
 Դընա, քի ինչ կըպը՛, սպանը՛.
 Եսաց.— Պառավ, վիվ ըզի տը տանը՛, շանք տա:
 Եսաց.— Դու խրոխպեր ըզքի տը տանը, շանք տա:
 Եսաց.— Պառավ, չե, իմ խրոխպեր ըզի չտանը:
 Պառավ եսաց.— Դընա, ավգե աղանձ մ' արա, չինը՛,
 Լից քու խրոխպոր լուպ, կըքը՛,
 Զուը անդ շանը, մը թը՛ղնը, ուըը ըզքի տանը:

- 1180 Դնովիթ ելնով գըննաց, աղու մ' ավաղ իլից քնֆիկ,
Առից, տարավ տուն, հասց.
— Խորխալեր, իմ անամքիր կ'եռա.
Ննրիկ լից սել վե, կնրմըրցըցու,
Իս թլիմ իմ անամքիր վե,
Թլիմ իմ անամքիրու հիրճիվ, իմ հըրս իչնը՝
Ձենով Հովան ելնով, սել իպը՝, իտը՝ վնր կրակին,
Ավաղ իլից հինը, խառնից, կնրմըրցավ,
Դնովիթ հասց. — Խորխալեր,
Խատ ըմ տու, ուտիմ, մըհա՝ իփնով, յան չե,
1180 Ձենով Հովան գդելով իտու, — չառից:
Դնովիթ հասց. — Համն լուպ տու հինը, լից իմ լուպ:
Եսաց. — Տն չե, իմ ձեռ տը իրիցը:
Դնովիթ հասց. — Համն ձեռ տու, լից մն իմ լուպն:
Ձենով Հովան ըգձեռ իտու, զավաղ առից,
Դնովիթ խասավ, զանու լուպ բռնից, կքից:
Ձենով Հովան հասց.
— Ախ, Դնովիթ, իմ ձեռ մրկավ, ըգի թհւխ:
Դնովիթ հասց. — Ահդ արա, ըգի տանիս Սիվ սար նեճիր:
Ձենով Հովան հասց. — Իմ ձեռ թուխ, անդ իլնը՝ իս քի տանլիմ:
1140 Դնովիթ խորխալոր ձեռ իթուխ.
Ելնով, գուրինց հող արին,
Ելնն գնցին, տ'իյեն Սիվ սար:
Ճամխը մեչ համը՝ ծառ ըմ երեկաց.
Դնովիթ ձեռ իտու, ան ծառ կռից,
Իպը՝, ուր խնմար ճղոր իտու:
Ձենով Հովան հասց.
— Շան հեթըմ, Թլոր Դնովիթ,
Ձի քանի մ' անուչ երեկաց.
Թուխ փշու մ' ել իս տամ:
1180 Դնովիթ հասց. — Ալը՝, տու:
Ձենով Հովան իրը, կախավ ծառեն,
Դնովիթ ըգծառ բռնիր ի, կանգնիր:
Ձենով Հովան հասց. — Դնովիթ,
Ըգծառ թուխ, ուր իս իյնմ, գնմ:
Եսաց. — Խորխալեր, ըգքի տը թնլը՝:
Ձենով Հովան հասց. — Թհւխ, թհւխ.
Յանե իս քանց քի կտրիճ չիմ:

- Դավիթ ընչ ձեռ թուլցըցուց, ծառ բանցրանցավ,
 Ձենով Հովանը՝ ուրտքիր գետնուց կտրավ:
- 1160 Դավիթ ձեռ իտու, կոռից ըզժառ,
 Ձենով Հովան փշու մ' ճղլոր իտու, թըղին, գանցին,
 Գանցին, եվանդին խասան Միվ սար, ըզգոռ բռնիցին:
 Ձենով Հովան հասց.— Դավիթ,
 Նա մեկ դոռն ը, ուրը ըստա բռնին,
 Այ մեկ տեղվե չըն կա'նա փախը':
 Դավիթ հասց.— Ըզքի առ դռնեն տու դեն.
 Նառուռք յեղսիր ին. մեղք ը՝ մարդ նառուռք սպանը:
 Ձենով Հովան ըզինք իտու դեն:
 Դավիթ ըզուր անին կխան,
- 1170 Կեռ արավ, անին եթալ.
 Ձըմեն խըրտնան, իկին, գանցին.
 Նիտանիդ ըմ եզար, վերու գիսկ ըմ սպանից:
 Հիրիկուն առա գիսկ իփիցին, կերան,
 Ելան, կրակ արին, նստան կրակը՝ կուշտ:
 Մըղտար ըմ մնաց, Ձենով Հովան հար կը քընեք.
 Եսաց.— Դավիթ, քընը':
 Դավիթ հասց.— Ձի քուն չիգա:
 Ձենով Հովան հասց.— Դավիթ, խալեմ բի,
 Իս իմ գըլթի դնիմ վար քո ծնկան, քընիմ:
- 1180 Գըլթիս իտը՝ վար Դավթը՝ ծնկան, քընավ:

31. Մարտաքս վանքի վերաօրհնումը

- Բոմ մնաց, Դավիթ իրիշից՝
 Դիմաց գատնու կրակ ըմ երեկաց:
 Եսաց.— Ինչը՞ս անիմ. ինիմ իյամ,
 Խրոխպեր տ'անկախը, չթըղնը՝ իս իյամ,
 Մըհա՝ նա ինչ կրակ ը:
 Դավիթն ել ըզգոռնակ եթըլ, ըզուր փեշ կարից,
 Ձեռ իտը՝, վիրուց խրոխպոր գըլթիս, իտը՝ գետին,
 Նիտանիդ առից, գընաց, մոտխըսցավ:
 Ընչ մոտխըսցավ սըրսըփաց.
- 1190 Դոդ Դավթը՝ լեշ բռնից, վախացավ,
 Դավիթ իրիշից, կը խը՝ մարմար քալ բացվիր:

Կանաչ-կարմիր լուս վերա կայնիր,
Կը բանցրանա, կը ցածրանա.
Քանց կալի մ' տեղ անու լուսուց իլիր ինչլի ցերեկ:
Դավիթն ելավ, չուրս բուլուր լուսուն խաչից,
Ջնխտանեղը՝ նիտ եզնր հադե նշան,
Ելավ գընաց մա խրոխպեր, նստավ:
Դավիթ ընչ նստավ, անախ գընաց:
Մանչ քընուէն երազ տեսավ.

- 1200 Մարութա Բանցր Աստըվարածնա հրաչք
Իլը Դավիթն երազ, մանչ երազին եսաց.
«Դավիթ, ըստա ժամ ըմ չինիս.
Հանտե՝ ինչ քու նիտանեղը՝ նիտ զանիր իս,
Քանուէն խուլըրան իցկիս հինը՝.
Հըմեն խուլըրան երեց ըմ, վարդապիտ ըմ, սանկնավագ ըմ
Կայնին, պատանագ անին. ուլըր իլնը՝ քանուէն պատանոգ,
Խիմ վար խըման դատըր՝.
Քանուէն պատանագ անին, տան չլուսնա,
Խիմ վար խըման կը կայնը՝:
- 1210 Թե չե, քանը՝ չինին, կ'ավըր՝, կը բլնը՝:
Թը խարցընիս ել՝
Խինգ խարիր խամար խնգար քան կտրող,
Խինգ խարիր խամար խնգար կավ արող,
Խինգ խարիրական խամարանկան՝
Հըմեն տան պետք, կարիք շանք կը տաս,
Ուլըրտն մեկ գիշիրվան մեչ լըմընա»:

Դավիթ վի կը թռնը, կը խը՝ տան խրոխպեր քընուկ ը-
Դավիթ հադե խիտ ելաց, խիտ խաղ եսաց.

«Խերախուտ խրոխպեր, վիլ իլը.

- 1220 Հասոր երազ մ' իմ տիսիր.
Մանչ երազին զանխոտըրիր:
Խերախուտ խրոխպեր, վիլ իլը.
Հասոր երազ մ' իմ տիսիր.
Մանչ երազին զանխոտըրիր».*

Խրոխպեր կ'անխը, կը նըստը,
Կըսը.— Խրոխպեր կուլըրբան ը քիկ,

* Յերգ եւ Ս. Տ.-Ն.

Ան ինչ երազ իս տիտիւր, քան երազ բանին:
Դանվիթ կ'ըսը.

«Խերանհատ խրոխպեր, վիւր իւր,
1280 Խեր չունիմ, իւր՝, արած խերութիւն.
Խերանհատ խրոխպեր, վիւր իւր,
Խեր չունիմ, իւր՝, արած խերութիւն»:

Խրոխպեր՝ Ձենով Հովան կ'ըսը.
— Խրոխպեր կուրբբան ը քիկ,
Հանգը՝ իս քի խեր իմ:
Դանվիթ կ'ըսը.

«Խրոխպեր, տիսա, ուղը մարմար քան բեկվիր եր,
Կանաչ-կարմիր լուս վերա կայնիր եր,
Մարութա Բանցը Աստվարածնա հրանքն եր:
1280 Խեր չունիմ, խրոխպեր, իւր՝, արած խերութիւն»:

Խրոխպեր ե մ' ել եսաց.— Դանվիթ,
Սասնա խղիւնեն հիւճիվ քի պատրաստ ը:
Դանվիթ կ'ըսը.

«Խրոխպեր, քենե կ'ուզիմ՝
Խինգ խարիր խամար խանգար քան կտրող քենե կ'ուզիմ.
Խինգ խարիր խամար խանգար խող մաղող, քենե կ'ուզիմ.
Խինգ խարիր խամար խանգար խիճ բերող, քենե կ'ուզիմ.
Խինգ խարիր խամար խանգար կավ արող, քենե կ'ուզիմ.
Խինգ խարիր խամար խանգար պատ շարող, քենե կ'ուզիմ.
1280 Խինգ խարիր խամար խանգար սվաղ արող, կ'ուզիմ ուրը
կ'ուզիմ.

Ձուր վանդ եվարին զըմեն պատրաստ կ'ուզիմ,
Վանք ըմ ուրը ըստան շինիմ, լըմընցնիմ»:

Ձենով Հովան կ'ըսը.— Խրոխպեր կուրբբան ը քիկ,
Դու շինը՝, Սասնա խղիւնեն հիւճիվ քի հանգը՝ ը:
Խլիսուն ելով Ձենով Հովան,
Թուղթ գրից, հորողկից գեղրանք, եսաց.
«Վով զոն քսանը չուրս սըհանթ բանը՝,
Մեկ մանջիդիա ան գունդուլիկ առնը»:

* Յերգ է: Ս. 8-ձ.

- Անցկում միւթ իկին,
 1260 Սասմա ծռիր զըմեն իկին.
 Ճերեկ ըզխըմիր փուրիցին,
 Ըզքարիր, բանիր հեխտա արին.
 Ընչ մութ խող գետին, բաշիցին, շինիցին,
 Չուր կես գիշրին թումումիցին,
 Քանսուն խուրան մեչ իցկիցին,
 Հումեն խուրան վարդապետ ըմ,
 Սարկավագ ըմ, տերտեր ըմ կանցըցին.
 Մեկմեկ ուրինց տեղ սկսիցին պատարագ անիլ:
 Դավիթ, Ձենով Հովան մանչ պատարագին խաղուըրդվան:
 1270 Պատարագ լըմընցըցին, նուր անթրան բացվալ:
 Դավիթ հորողկից, Բաթմանա Բողեն, Ճարպանա Վեհրըզ
 Իպը, իտը՝ վար դարգըխին, արավ դոնապան,
 Եսաց.— Վանք ծի թասլիմ, ըզվանք չախեք:
 Ելան, թըղին, իկին տակ:
 Վարդապետքիր, սարկավագտիր, երեցկըտիր,
 Բաթմանա Բողեն, Ճարպանա Վեհրըզ մնացին վանք:
 Դավիթ իրը՝ տակ, ընկավ խառ ուր քեֆին.
 Նուան գինին կը խմը, կը խմը.
 Ընկավ խառ ուր քեֆին, ընկավ անդ խմիր
 1280 Անցկում ելավ, խիզար ըմ թլին, վիզ չկըտըր:
 Դավիթ թըղ մնա մանչ ան հանին,
 Մինք դանանք վար Մըսրա Մեղըին:

29. Կուզրադիճը խաբեյուրյամբ ավերում և վաճիք. սարկավագը
 բոք և բերում. Դավիթը պատուհասում և Կուզրադիճիճ

- Մեղը լսավ, ուրը՝ Մեղ սարը՝ բաղան քահաժ, վանք ըմ շինած,
 ԸզԲաթմանա Բողեն, Ճարպանա Վեհրըզ արած դոնապան:
 Մըսրա Մեղը ուր մոր եսաց.
 — Իս ան որ ան շան հեթըմ տը սըպաներ, դու չթըղիր:
 Մեր եսաց.— Մորտհւն, բան չանը.
 Սասնա կազեն թըղ անու իլնը,
 Ըստա՝ Մըսրա կազեն թըղ քի իլնը.
 1290 Դու ախպեր եք. մերթա վար անու կոիվ:
 Մեղը կանչից, ըզԿուզրադին իպը:
 Կուզրադին եսաց.— Արը՝ քանի մ՝ ազքար կ'ուզիս, առ,

- Գրնն, ըզվանք ավրը՝, գանու մարդիք սպանը՝,
 Ըզվանք թալնը, հու, բի՝
 Կուզբանդին հասց.— Գու վից ուղտնն ձին տաս ձիկ,
 Բանքըմ իս գըխնամ իյամ. յան չե, իս չըմ իյամ.
 Մըսրա Մեղըք հասց.— Իմ ձին ել տվիր իմ.
 Ա՛ռ քի, քանի մ՝ ազքար կ՛ուզիս, գըննա՝
 Կուզբանդին ելավ, անու ձին առից,
 1800 Մեկ քանի մ՝ խատ ազքար առից, գըննաց վար Միվ սար,
 Ուղը ըզվանք թալնեք, բիրեք
 Ընչ խասավ հանտե, Բանթմանա Բողեն, Ճարպանա Վեհրըզ
 Առուծը՝ տարզ կը բողբողեն, չթըզին՝ գեն վանք:
 Անուքն դարցան, գանցին սարը՝ մեչ,
 Լպստարակ ըմ սպանիցին,
 Սվտակ շապիկ ըմ Թանթիցին մանչ անու արընին,
 Բիրին, Բանթմանա Բողեն, Ճարպանա Վեհրըզին շանք տվին,
 Սըցին.— Մինք ըզԴանվիթ սպանիցինք. նա անու շապիկն ը՝
 Տը տանինք, Մըսրա Մեղքին շանք տանք:
 1810 Մըհա՝ ան դու ինչը՝ խ տանեք:
 Բանթմանա Բողեն, Ճարպանա Վեհրըզ
 Երան դոնեն, Թըզին, փախան:
 Կուզբանդին ուր մարդիրով մտան մա վանից:
 Քանուքն վարդապիտ սպանիցին.
 Քանուքն տերտեր սպանիցին.
 Հերսուենին ավագ սանկավագ սպանիցին,
 Ըզվանք թալնիցին, ինչ կըքը, առին, տարան:
 Մնաց խիսուեն. ան մեկ ավագ սանկավագ,—
 Ըզինք պանկըվանցեր եր մա խսիրքիրուեն, մա լեղիրուեն,—
 1820 Ելավ իրիշից, բեժըն չկա,
 Ելավ, ժամու շապիկ Թանթից մանչ արընին,
 Առից, գըննաց Սասուեն:
 Իրիշից, կը խը՝ Դանվիթ նստիր,
 Համա արագ, գինը՝ կը խմը,
 Ան ել խաղով հասց.
 «Վիթ իլի, Դանվիթ, վիթ իլի.
 Հասոր գինած՝ քանուքն վարդապիտ,
 Ուղը վեղարքիր մանչ եկեղեցուն մնացիր անտերս:»

Դավիթ եսաց.— Վանից սարկավագ իկիր ը,
 1880 Ձենով Հովանին սեցեք, մըհա՛,
 Ինչ լազըմ ը, թը՛խ տա, տանը՛,
 Սարկավագ եսաց.

«Վիր իլի, Դավիթ, վիր իլի.
 Հասոր զինած քանուռն քահանեն,
 Ուրը եվետրան կը բիրեն,
 Մանչ ժողովըրդին կը կարդեն:
 Վիր իլի, Դավիթ, վիր իլի.
 Հասոր զինած հերսունին սարկավագ,
 Ընչ բորվառ կը բերեն,
 1940 Մանչ ժողովըրդին կան կըցցեն».*

Դավիթ, քոռ շարխուշ, չխասկըցավ,
 Եսաց.— Վանից ընչ կը ** պակաս.
 Խունկ, մոմ, ծեթ, ինչ պակաս ը,
 Վանից տիրացուն իկիր, տվեք տանը:
 Ավագ սարկավագ ժամուռ անընուտ շապիկ
 Եխան, եթալ Դավթը՛ կոք:
 Դավիթ ընչ ժամուռ անընուտ շապիկ տխավ,
 Արաղ, գինին իթուխ գըլխուց,
 Լուրջացավ, համա կայնավ, գընաց:
 1980 Գընաց հան ավուր ճըղլորը՛ ծառ,
 Ընչ ինք ճըղլոր տվեր եր,
 Գընաց, քեշից, ճըղիր կուտըրտից,
 Արավ գերնը՛ պես, իտը վար թիվին, գընաց:
 Գընաց, անգըրին մոտխըսցավ,
 Ըզգերան խուռ պալանդար,
 Գանուռն տաս-քսան խուրդը՛, կը գըլուրը,
 Կը բիրը, մանչ ծուրուն կը սպանը:
 Ան ազքար զըմեն սպանից, մնաց կուզընդին:
 Քանը Դավիթ կը գաներ,
 1960 Անուռ ձին աղեկ եր, վար դարբին վե կը թռներ,
 Դարբ չըր դեպնա կուզընդընին:
 Փըլու մ՛ ել մոտխըսցավ, դարբ մ՛ ել եզար,

* Յերգ է. Ս.Տ.-Ն.

** Կա: Խմբ.

Ըզնուզբանդին ձիով իպը մանչ ծռւրուն։
 Գրնաց, խասավ վերա, եզար ըզծընկնիր կտրից,
 Զանու ձեռքիր անու երմունկ հինը կտրից,
 Քինթ կտրից, աչք ըմ փուրից, ըզբերան ձգից,
 Շամանդկե մ' եզար անանջը՝ տակ,
 Ըզվիզ տարավ վար քանկին,
 Աջլանջե արավ, կապից վար ձիուն, եսաց.
 1870 — Դեհ, գընա, ջըհար տար քու Մըսրա Մելքին,
 Մա, ուըր տիր մ' ել վար ձի վե չի գա։
 Դանվիթ ելավ դարցավ, իրը։
 Կուզբանդին՝ ձին, ըզնուզբանդին տարավ Մսըր.
 Զին գընաց, Կուզբանդին՝ դոռ կայնավ։

23. Կուզբանդի կիծմ ու ծաղրազ դրացուկի

Կուզբանդին՝ կնիկ ելավ դոռ,
 Իրիշից, ըզնուզբանդին տիսավ.
 Ըզնուզբանդին ձիուց իպը տակ,
 Տարավ տուն, պանկանցուց մատ տեղացի
 Խիսուն շոտ ելավ, թոնիր վանից։
 1880 Դրկեցանց կնիկ ըմ իրը անունց տուն, եսաց.
 — Կուզբանդին՝ կնիկ,
 Նա վրձ շոտ թոնիր վանիր իս։
 Կուզբանդին՝ կնիկ եսաց. — Զըմ գըտնա։
 Ատ կնիկ իրիշից, եսաց.
 — Նա վրձն ը պանկիր տա, չիլնը Կուզբանդին իկիր։
 Եսաց՝ խա, լանելն.
 Ան կնիկ գընաց ձեռ իտու, դոշակ տարավ դեհ,
 Իրիշից՝ ըզնուզբանդին անցկում անջլան տիսավ, եսաց.
 «Կուզբանդին ք...բերան,
 1890 Դու իկիր լերան-լերան.
 Ապա հաւը ը մի իրկըտիր»։
 Կուզբանդին եսաց.
 «Իս իկը՝ լերան-լերան,
 Նիտիր կը գեհ մե-մեկ քանց գերան.
 Վանդ անձրով գա, խեղեղ իլնը՝

Ծի իրկտիրու ճոճ-պլուր բերը՝
Անեք ծի եղ ու չուրթանա:

Կնիկ լնլելն, բըռալն ելնվ դուս.
Գընաց, մե-մեկը սիցին:

32. Մեղիբի զորահավաքը. մեր յերազը յեվ Մեղիբի առօրվան
ու նամակը Դավթին

1400 Մըսրա Մեղք անխավ, լսավ,
Հորողկից, ըզհուզբանդին դրին արարեն, տարան:
Մըսրա Մեղք իրիչկից ըզհուզբանդին՝
Ընչ անցկուն անջնջեք արիւ են, տիսավ,
Եսաց.— Մարե, արը՝, իրիչկը՝.
Մըհն՝ դորսեն իս ինչ անիմ:
Ուրը իս ան ուր կը սպաներ, դն չըրդիր,
Դեհ, արը, մարեղ ըմ տու հինը,
Մըսրա Մեղք խաղով եսաց.

«Մարե, տը գըրիմ թղթիկ ըմ անընե,
1410 Յըվիմ չուրս կողմ ախշըրին,
Ազքնր ժողվիմ, բիրիմ,
Երթամ վնր ան գնվըրին»:
Ըզտաշտ իպը, իտը հանտե,
Դանակ եթն, կտրից, մատքիր կտրից,
Աընտվ թուղթ ըմ գըրից, հորողկից ուր միլթը մեջ,
Քանի մ՝ մարդ կըեր, ժողվից, իպը՝
Քանց աստըղ երկինք, մարդ բնհրնվից, իպը՝

Մըսրա Մեղքը՝ մեր գիշիր երազ տիսավ՝
Ուրը Սասնա վերա լուս ու արիվ եր,
1420 Մըսրա վերա մութ ու գիշիր եր.
Տիսավ, ուրը Մըսրա ձին փախեփախ եր,
Սասնա ձին հիտիվ խասխասս եր:
Խիսուն ելնվ, Մըսրա Մեղքին եսաց.
— Դն անը՝, քն ազքնր ժողվիր իս,
Դն իմ խնրնր կ'անիս, արը՝, մ'երթա:
Մըսրա Մեղք եսաց.— Վըրե:
Եսաց.

«Երազ մ' իմ ախար, երազ մ' իմ ախար,
Ուրը Սասնա վերա լուս-արիվ եր,
1480 Մըսրա վերա մութ-գիշիր եր.
Ուրը Մըսրա ձին փախեփախ եր,
Սասնա ձին հիտիվ խասեխաս եր»:

Մեղք եսաց.

— Մարե, իս իմ անգար ժողվիր իմ,
Բըվե նավե տ'իյամ կռիվ:

Մեղք առից ուր անգար,

Ուր մեր, ուր քոյրիր առից,

Գացին, դրին Հովա դաշտ,

Չանդրիր զանիցին, հանտե հաստան:

1480 Թուղթ ըմ գըրիցին Սասուն Դավթը՝ խամար,

«Չուր եստ մինք իկիր ինք, դորսեն դո՛ւ արը.

Չուր յոթ իկիր, իկիր. չիկիր՝

Մինք տը Թլինք վար Սասմա,

Սասուն կ'ավրինք, կը տանինք վար Մըսրա, աղա կ'անինք»:

ՅԵ. Դավթը Պառավի խորհրդով հորեղբորից ստանում է հոր
առաջ ու ձին յեվ զինավազում է. Ձեռնով Հովանի խառը
Պաղվաթի սյուն յեվ հարճադրյալի մասին

Սասում ան Թուղթ կարդացին, խասկացան,

Ուրը Մըսրա Մեղք անգար արիր, իկիր վար անունց.

Համա տալ Դավթի չի լսիր:

Ան Պառավ՝ ինչ Դավթի կ'իյեր,

Մանչ անու կուրրկին լուր կը սպաներ,

1480 Պառավ իրը, Դավթին եսաց.— Դավթի,

Բախակեր Մեղք անգար արիր, իկիր վար քի,

Ջուհար արիր, ուրը դու իյաս կռիվ:

Դավթի Պառավուն եսաց.

— Մընչ ձի անգար կա, մընչ ձի սխախ կա, մընչ ձի
Թանդիր կա,

Իս տարտակ ինչը իս տ'իյամ կռիվ:

Պառավ Դավթին եսաց.

«Բու խոր կա Բրիկ Կեծակին.

Բու խոր կա Բուռիկ Ջալալին.

Քու խոր կա Գուտիկ Բազախին.
 1460 Քու խոր կա Բամար Ուրզընին.
 Քու խոր կա Ջըզմա Բուսուլին.
 Քու խոր կա Ջըրեխլը՝ Շապիկ.
 Գընա, քու խրոխպոր սա,
 Թըխ խանը դուս, դու առ, գընա կռիվ:

Դավիթ ելավ, անու մ' ավազ առից, գընաց տուն,
 Եսաց.— Խրոխպեր, իմ անամքիր կ'եռա,
 Ձի խամար իլը՝ աղանձ ըմ չինը:
 Ձենով Հովան ելավ, ըզսել իտը վար կրակին,
 Ջավազ իլից մեչ, խորոտ ըմ կարմըրցավ:
 1470 Դավիթ եսաց.— Խրոխպեր,
 Մըհա՝ փշու մ' տուր իս ուտիմ, մըհա՝ չիփիր:
 Խրոխպեր ելավ, գըդելով իտու.— Դավիթ Հառից:
 Դավիթ եսաց.— Ձենով տու:
 Ձենով Հովան եսաց.— Իմ ձեռ առ մըրկը:
 Եսաց.— Հա՛մա առ, լից իմ լուպ:
 Ձենով Հովան, ընչ ձեռ իտու, առից,
 Դավիթ գանու ձեռ կըքից:
 Ձենով Հովան եսաց.— Ա՛խ, իմ ձեռ մըրկուվ, Թուխ:
 Դավիթ եսաց.— Դեհ, անդ արա,
 1480 Իմ խոր ինչ կա, ձի շանք տաս,
 Իս առնիմ, իյամ կռիվ:
 Ձենով Հովան եսաց.— Թուխ իմ ձեռ.
 Ահդ իլնը՝, իս քի շանք տամ, ինչ կա:
 Ձենով Հովան ելավ, ինչ կա, եխան, իպը՝ հանտե:

Դավիթ ելավ, Ջըրեխլը Շապիկ խազավ.
 Անցկում լեն եր, հերկեն,
 Ծալից, ծալմալից, Ժողվից սրտը՝ վերա:
 Քամար իպը սըրտը՝ վերա,
 Իրիք փաթ իպը ուր մեջաց բուլուր, կապից:
 1490 Գուտին իպը, դներ գըլթի, իրը՝ վար Թիվքիրուն.
 Ելավ, քանուուն խուընդքարը՝ բամբակ իտը հինը,
 Նուր իտը ուր գըլթի:
 Ջըզմեք անցկում լեն են,
 Ելավ, քանուուն խուընդքարը՝ բամբակ իտը հինը:

Նուր խափավ ուր ուժտաց:
 Թըր ը Կեծակին կապից վար ուր.
 Անցկում հերկեն եր, կես մնաց գետին,
 Կես վար գըլխուն վե հավելցավ:
 Ձենով Հովան հասց.

- 1500 — Գընա սըփ Նիշանը՝ տուն,
 Գիշիր, ցերեկ կանթեղ վառը՝, հանտե դողա արա,
 Բալքըմ անու դողեն քի խասնը:
 Դավիթ գընաց սըփ Նիշանը՝ դաան վերա,
 Լալելեն մտավ ներս,
 Յոթ ծուռտր աղոթք արավ, ուր դողեն արավ:
 Աստըծու հրամանով՝ Մսե խաչ ըմ
 Շինվավ վար Դավթը՝ աջ թիվին:
 Դավթ ելավ իրը, հասց.

— Խրոխպեր, Մսե խաչ ըմ վար իմ աջ թիվին ելավ:

- 1510 Ձենով Հովան հասց.

— Մարութա Բանցր Աստվածածնա հրաչք քի խասավ,
 Ալ մը վախանա, Դավթ:
 Դավթ ելավ, ըզԲուռիկ Ջալալին իպը,
 Ջին եզար քամակ, ըզտանք կըքից,
 Ձիու մեկ ուժտ գետնեն կտրավ:

Ձենով Հովան հասց, խիտ ելաց.

— Դավթ, կ'երթաս վար ճամխին Երկըթը սու մ' կա.
 Քու թուր զարկիս. թի ան Պողլըտե սու մ' կտրից, գընա.
 Թը չը կտրից, դարցը՝, արը՝, նուր գընա:

- 1520 Մեկն ել կ'երթաս, դու չըս գըտնա, լա քու ձին գըտնա,
 Կաթնադրուր ը, մրազը՝ հաղբուր ը, կ'ի վար քու ճամխին.
 Հանտե, ընչ քու ձին քիշիր կը տա գետին, հանտեզն ը:
 Պայա իլնիս, ան ջրով լողկանաս,
 Պանկիս հանտը քընիս:
 Աստըծու շնորք կը լցվը՝ վար քիկ,
 Կը տխնաս՝ Բնչըխ կ'իլնիս:
 Ձիու գամ բերնեն կը խանիս,
 Ձիու գին քամակեն կը բիրիս տակ,
 Ըզձին բանաղա կ'անիս ան չիմանքտիր,
 1580 Իլնիս, կը տխնաս՝ ձին ել Բնչըխ իլիր:
 Մեկն ել, ընչ նեղ կ'իլնիս,

Հիշաս Մարուքա Բանցր Ասվածածին,
Խաչ Պատրածին վար Դավթը՝ աջ թիվին,
Քըշիս մեռնչ բոշ խեծիլին:

36. Հորեղբոր արտասանքը. Դավիթը կտուժեմ ե Պողոսի
այուցը յեվ խմելով Կարմաղրյուրի ջուրը՝ դառնում ե հզոր

Դավիթ ելավ, ըզձին խեծավ, եսաց.
— Խրոխպեր, քու ձեռ տու, իս պաղնիմ.
Ելավ, իս իկը, ելավ, իս չիկը, ձի խալալը:
Ձենով Հովան ելաց, ձենով կանչից.

- «Ափսոս, խաղար ը մեկ ափսոս,
1540 Սասնա տնեն խանիցին Քուռիկ Ջալալին.
Ափսոս, խաղար ը մեկ ափսոս,
Սասնա տնեն խանիցին Թրիկ Կեծակին.
Ափսոս, խաղար ը մեկ ափսոս,
Սասնա տնեն խանիցին Քամար Ուզընին.
Ափսոս, խաղար ը մեկ ափսոս,
Սասնա տնեն խանիցին Ջըրեխլը՝ Շապիկ.
Ափսոս, խաղար ը մեկ ափսոս,
Սասնա տնեն խանիցին Ջըզմա Քուսուլին.
Ափսոս, խաղար ը մեկ ափսոս,
1550 Սասնա տնեն տիյա, կուրուսը՝ նա թող, կամուր ջըհել»^{*}

- Դավիթ եսաց. — Խրոխպեր,
Դու անտ մեկ հըտը՝ն խաբար չըր տվիր,
Մկա քու վիզ տը զարկեր, ըզքի տը սպաներ, նուր տիյեր.
Համա անտ խաբար նանչ տվիր, ան քի չըմ սպանը.
Վրե, իս քանց անունք ափսոս չիլ:
Դավիթ ուր խրոխպոր ձեռք պաղնից, գընաց:
Գընաց, խասավ հանտե.
Կը տիսնը՝ Պողոսի սու մ՝ կի վար ճամխին:
Թուր քեշից, եզար, ըզսուն կտրից,
1560 Կալամ կալամը՝ վերա կայնավ:
Դավիթ ուր մաղդեն արավ,
Անու սիրտ թուռումավ, եսաց ձենով.

^{*} Յերգ ե. Մ. Տ.-Հ:

«Ուլտնիկ, դու թուլ կեներ,
 Զգեր, խաներ ըստեղ.
 Դու ուլը դարբ գաներ նա սան,
 Զկըտեր, իմ սիրտ թուռոմեր:
 Զեռնիկ, դու թուլ կեներ,
 Կնված ձնցկում չկըեր ըզքի,
 Ուլը դու գաներ, նա սուռն չուռ աներ,
 1570 Իմ սիրտ ըսկնա չթուռոմեր»:

Աստըծու հրամանով՝ Դավթը՝ ձեռ, ուլտն ել թուլցավ.
 Մնաց հատե. քիչ ըմ մնաց,
 Գնմի մ' հլավ, գնամ սուռն չուռ խուռ:
 Դավթ իրիշից, կը խը՝ թուլ ըզսուռն կտրիր,
 Կնված վար կնվամին կայնիր ը:
 Դավթ խնդցավ, եսաց.
 «Իս անցկում դարբ գանիր իմ նա սան,
 Նա սուռն կտրիր, կնված վար կնվամը՝ կայնիր,
 Իս չըմ անխիր»:
 1580 Դավթ ձենով եսաց.

«Ուլտնիկ, դու կանաչ կեներ,
 Դու բարով գեր ըստեղ,
 Ուլը իս գաներ, սուռն կտրեր,
 Կնված վար կնվամին կայներ:
 Ուլը չգըտներ, թի կտրեր եր:
 Զեռնիկ, դու կանաչ կեներ,
 Աստըված քի հնվը՝ կնված ել տեր,
 Ուլը իս գաներ, նա սուռն կտրեր, իս չանխիր»:

Ասծու հրամանով՝ Դավթը ուլտքիրն ել, ձեռքիրն ել ժրավ:
 1590 Դավթ ելավ, գընաց, ըզձին խեծավ, գընաց:
 Յոթ ալուր ճամբախ գընաց,
 Խասավ վար ան Կաթնիկ հաղըրին.
 Զին ծնկնիր խուռ գետին:
 Դավթ ուրքեր խուռ ձիու կուղ, եսաց.
 — Դու քան՝ որ իկիր, ուլը ծնկնիր տվիր գետին, խամացար:
 Զիռն՝ Աստըծու հրամանով, լեզու իրը՝, եսաց.
 — Դավթ, իս կանամ ըզքի խանիմ խատ երեգան,
 Զարկիմ գետին, փարչա-փարչա անիմ,

- Լն գոհ գնի ֆանիդ իս, կուր կանգնաֆե մ'.
 1600 Գոհ խոր խաթրին, քոն խեր ձի շատ անանկ տվիր,
 Զե քոն խոթսպեր քի հասց.
 «Ձին հուրտե ուր ծնկնիր տա գետին,
 Հանտե պայս ինիս»:
 Ըստան ան կաթնաղբուն ը.
 Նն քանսուն տարը կա,
 Իս նն ծաղկըտիր չըմ կիրիր,
 Նն հաղբըրքիրու ջուր չըմ խմիր,
 Իս իլիր իմ պետքիր,
 Իմ խիրաթ կեսն չմնացիր:
 1610 Պայս իլը', նն ջրու մեչ լողկանցը',
 Իլը', խմը', պառկը', քընը'.
 Ականխիս, չըխոմ կը խիս՝ Բնչըխ իլիր:
 Ձիմ գեն տի տակ, իմ գնմ առ տակ:
 Դանդիթ պայս կ'իլնը,
 Ըզձին բանաղա կ'անը' մանչ ան չիմանքտիրուն,
 Ինք կը լողկանա, կը պառկը', կը քընը':
 Իրիք որ կը մնա քընուկ,
 Քընուց կ'անկանը, կը տիսնը՝
 Գոհտին գըլխուց թըռիր,
 1620 Ջըզմեք ուրտքիրուց թըռիր,
 Քանամը մեչկեն փըրթըվիր:
 Ելանվ կանգնավ, տիսավ՝
 Շապիկ իլիր մեկ ուր բոյով.
 Քանամը իպը' բուլուր,
 Մեկ փաթ ջորով խասավ.
 Թուր կապից վար ուր,
 Ելանվ մեկ ուր բոյով.
 Գոհտին իպը', ան բամկըտիր եթան,
 Ջորով մտավ գըլխ.
 1630 Ջըզմեք իպը', բամկըտիր եխան,
 Ջորով մտավ ուր ուրտ:
 Ելանվ, ըզձին իպը',
 Ձին իլիր քանց երկու հըրճըվ.
 Աստըծու չնորք վար երկուսվեն ել թափիր, լըցվիր եր:

ՅՅ. Դավթի վախը բռնամիտներից. ձիու փառալերը. բռնամիտների բանակին իմաց տալը յնվ հաղթականն ու կոռուսածը

Դավթի ելավ, ձին խեծավ, գրնաց Հովն դաշտ.
Մեկ քըրի մ' վերա կայնավ, իրիշից՝
Քանց աստղը երկինք, անցկում մարդ կ'ի դաշտը մեկ-
Անցկում չաղըր զանաժ հանտե:

Դավթի վախացավ հասց. «Տեր Աստված,
1640 Իս ինչըխ տ'իյամ խատ նարունց կռիվ:
Անունք ինին գըզուկ բամբակ,
Իս ինիմ նա թավը՝ բարկ կրակ,
Ջըմ կանա զանունք վառը:
Անունք ինին գարնան լըղճուր գանիր, ուլիւ,
Իս ինիմ անութը՝ գել,
Ջըմ կանա զանունք խեղդը:
Անունք ինին նա աշնան կանգրաթըռուկ,
Իս ինիմ նա աշնան խարավ քամը՝,
Ջըմ կանա զանունք տանը՝, լցը մա ծոկրիորուն»:

1650 Աստըծու հրամանով ե մ' ել ձիուն լեզու իրը,
Եսաց.— Դավթ, ինչ կը վախանաս,
Հիշա Մարութա Բանցր Աստվարածին,
Խաչ Պատրածին վառ Դավթը՝ աջ թիվին,
Քըշը մանչ բոշ խեծըլին:
Քանի մ' դու սըպանիս,
Անցկում իս իմ ուըտքիլով տը սպանիմ.
Քանի մ' իմ ուըտքիլ սպանին,
Անցկում իս իմ գըլխով տը սպանիմ.
Քանի մ' իմ գըլխի սպանը՝,

1660 Անցկում իս իմ պուչով տը սպանիմ:
Քըշը, մը վախանա:
Քանի մ' իս սպանիմ,
Անցկում քո թրեն կրակ տ'իյա.
Ան պըծառքիլ տը սպանը՝.
Արընե խեղեղ տ'իլնը,
Տ'իլնը գիտու տարդ, ըզջանդակտիլ տանը՝.
Դավթ ելավ կանչից, հասց.

«Ուըր ընչ քընուկ եք, հաշարացեք.

- Ուրը ընչ հանձնը եք, հանգը՛ր կացեք.
 1670 Վանդ չըսեք՝ Դավիթ իրը՛. ըզմի գանդտիկ սպանիցք։

Դավիթ ըզձին խեծավ, քըշից մանչ անգամրին.
 Ջուրը կեսորին զատա՛ խալկ հըմեն սպանից,
 Արուհն ելավ, ըզջանդակտիր զըմեն վիրուց,
 Համա՛ կը տանե՛ր...

38. ՄԵՐՈՒՑՈՒ ԽՐԱՅՐ

- Մեկ անթիար մարդ ըմ ան կնարեն,
 Կը գեր, կ'աներ՝ «փոշտ. փոշտ»:
 Դավիթ իրիշկից, կը խը՝
 Մեկ ֆըղկարա յը, չը կովու մարդ.
 Եսաց.— Հե՛յ, պապիկ, իս մեկ ազապ տղայ իմ,
 1680 Իս ի՞նչ փըշտութին արիր իմ՝
 Դու ձի կը կանչիս՝ փոշտ, փոշտ:
 Ատ պապիկ եսաց.— Ան մի՞ լեզվեն ը.
 Յանը ճամբախ տվեք՝ իս իյամ, ըզԴավիթ տիսնամբ:
 Եսաց.— Դավիթ, բա՛ս ը, ըզմի ըսպանիս.
 Ք'ախպեր ըզմի գորո՞վ ը բիրիր.
 Կոհան ք'ախպոր չաղըր. նը հանտե՛ գընա՛.
 Դու են կը կովեք, կը բարըշեք,
 Մինք ծի հեղսիրն ինք, Դեհ, գընա՛:

39. ԴԱՎԻԹՑ ԸՆԿՆՈՒՄ Ե ՄԷԼԻԲԻ ԱՊԱՐԱՍՏԱԾ ԿՈՐԻ ՄԷՉ

- Դավիթ ելավ գընաց չաղըր՝ մոտ.
 1690 Անու մեր իրիշից, ըզԴավիթ տիսավ,
 Եսաց.— Դավիթ. մորտոհն,
 Դեհ, պայա՛ իլը՛, աը՛.
 Ք'ախպեր քընուց կ'անկախը,
 Ելեք, ծի կանգեք կեսեք վար ծի.
 Թը չկարցած, նուր կռիվ արեք:
 Դավիթ պայա՛ ելավ,

* Մի — մեր. ե մբ.

- Ձիու գամ փաթըթից չադրը՝ ցից,
Ուլտ եթալ, ընչ տ'երթեր նիրս,
Դըռը՝ մփ... գընաց խոր վե.
1700 Ջնջըլքիր իրը՝, բուլուր կըքվալ:
Ըմեն բան Դավիթ մոռցավ:
Դանանք Սասուն վար Ձենով Հովանին:

**ՁԹ. Ձենով Հովանի յերազն ու խափը Սեվ ձիու հետ. Դավիթը
ճրտ խառնով յեղնում և հորից**

- Ձենով Հովան գիշիր երազ կը տխնա.
Մանչ երազին կը խը՝ Դավիթ նեղ տեղ ը, մութ տեղ ը,
Եսաց.— Կնիկ, իլը՝, ճրագ կըպհւ,
Դավիթ նեղ տեղ ը, բըռվիր ը:
Կնիկ եսաց.— Դուն քի կը քընիս,
Երազ Դավթին կը տխնաս:
Վիվ գըտը՝ Դավիթ խասիլ մանչ կովուն, չխասիր:
1710 Ձենով Հովան և մ' ել քընավ:
Ե մ' ել երազ կը խը՝ Դավիթ բըռվիր, նեղ տեղ ը,
Եսաց.— Կնիկ, իլը՝, ճրագ կըպհւ.
Դավիթ Խաչ Պատրաժին մոռցիր ը, բըռվիր ը, իլը վե.
Կնիկ Ձենով Հովանը՝ խաբար չըր անը.
Եսաց.— Ձըս թըղնը՝ մարդ քընը.
Վիվ գըտնա՝ Դավիթ խասիլ մանչ կովուն, չխասիր:
Ձենով Հովան և մ' ել քընավ, ակախ տարավ,
Տեսավ, ուլը ել ըմ Դավիթ նեղ տեղ ը, բըռվիր ը:
Ձենով Հովան եսաց.— Բանալ ը,
1720 Ինիմ, ճրագ կըպուցիմ.
Ան կնիկ ելինց աղչիկ ը,
Փուր վերա չցավը:
Ձենով Հովան ճրագ կըպուց, ելավ տանիս,
Կը տեսնը՝ Դավթը՝ աստըղ մոլորվիր ը:
Ելավ, իրը,— անու Սիվ ձի մ' կըեր,—
Դընաց, եսաց.— Սիվ ձին,
Ընցնեմ տարը՝ կա, ըզքի աղեկ կը չախիմ,
Նեղ ալուր խաթըր՝ խամար:
Դավիթ նեղ տեղ ընկիր,

- 1780 Հիփ ըզի կը խնայիս Դավթին:
 Ձին հասց.— Դավթ շատ գնաւ ը.
 Իրիք որ ըզքի կը խնայիմ:
 Եսաց.— Նա փչաղ տը գանիմ քոն փուր, ըզքի սպանիմ:
 Իրիք որ... չխոմ ըզԴավթ տը սպանին:
 Երկու կոտ գարը՝ տամ քի, հիփ կարիս խնայիս:
 Ձին հասց.— Ուրը երկու կոտ գարը՝ տաւ ձի,
 Որ ըմ կես որ ըզքի տը խնայիմ:
 Ձենով Հովան հասց.
 — Նա փչաղ տը գանիմ, ըզքի տը սպանիմ:
- 1740 Գի քանի՞ մ' կնւնթ կա,
 Խինգ կոտ գարը՝ տամ քի,
 Ըզի հիփ տը խնայիս Դավթին:
 Ձին հասց.— Ուրը Խինգ կոտ գարը՝ տաւ ձի,
 Ձուր դոն իյաւ տուն, քոն խնւնվ խագնիս,
 Գոն խորթում առնիս, գնա,
 Իս իմ գարին կը կտրիմ.
 Ձուր դոն ուրտ դնիս ուրքեր,
 Ըզքի խնայորայցիս վար իմ քամկին,
 Իս ըզքի Դավթին տը խնայիմ:
- 1760 Ձենով Հովան ելնվ, խեծավ, ուրտ իտը ուրքեր,
 Ձուր ան մեկ ել ուրտ տը դնեի ուրքեր,
 Ձենով Հովանին ձին հասց.
 — Իչը՝ ըզքի խնայիր իմ.
 Կանչը՝ Դավթ տը լսը:
 Ձենով Հովան ելնվ, խորթում իտը՝ բերնին,
 Կանչից. «Ո՛ր, Դավթ»:
 Աստըծու հրամանով՝ ձեն խորթում վե գընաց,
 Գընաց, ընկնվ Դավթը՝ աւանջ:
 Դավթ հասց.
- 1760 «Քերտախուտ խորխայեր իրը՝ ձի հընդաթ»:
 Ձեն իտու, հասց. «Հո-հ»:
 Ձենով Հովան հասց.
 — Դոն հուր իս, ինչը իս իվիր:
 Դավթ հասց.— Խորխայեր, իս բըռվիր իմ.
 Գանց գեւ բըռնած, քանց շուն ըզի տողանած:
 Ձենով Հովան հասց.

«Հիշա Մարութա Բանցր՝ Աստվարածին,
 Խաչ Պատրածին վար Դավթը՝ աջ թիվին,
 Ըզքի թափ տու, վի թան՝»

1770 Դավթի հասց.

«Հիշա Մարութա Բանցր Աստվարածին,
 Խաչ Պատրածին վար Դավթը՝ աջ թիվին»:

Ըզինք թափ իտու, վի եթան
 Աստըծու հրամանով՝ անս խուրուց ելավ դուս.
 Զնջըլքի հմեն կտրուով,
 Կտուրքի մե-մեկ տեղ ըմ գընաց,
 Դավթ խուրուց ելավ դուս:

**21. Դավթի յեւ Մարտ Մելիքի մեհմարտը. Դավթի
 սպանում եւ Մելիքի մահ անեծքը Դավթի**

ելավ, Գոռիկ Զաւարին խեծով, հասց.

— Մարե, ըզՄելք խանեք վե.

1780 Յան չե՝ ըզՄելք քընուկ տը սպանիմ:

Լան կանչիցին Մելքին. Մելք չակախով:

Մաջի մ՝ կտուր բիրին, կընկացին,

Դըրին վար Մելքը՝ ուրտաց մասնին, — ճըռճըռաց:

Մելք ըզուրտ կծկից, հասց. — Ե՛յ, փհւտ ուրուսպիք,

իմ տեղ խորոտ չըք շինեք, լու մ՝ ըզի կծից:

Դավթ հասց. — Թու լու ըզքի չկծիր, իւր վե.

Անմախ՝ քի մախ իմ բիրիր.

Անգըրող՝ քի գըրող իմ իկիր:

Մելք ելավ նստավ, քընթըթախ իրիշից.

1790 Բանի մ՝ իրիշից՝ ըզԴավթը՝ գըլի նստավ վար ձիուն. —

Դավթը՝ ձին անցկում բանցր եր: —

Մելք հասց. — Շան հեթըմ, Թըրք Դավթ,

Բի ձի չկըբեր, դու դու՛ր հինը ելար ձիավուր,

Իկիր, վար Մըսրա Մելքը գըլխուն կայնար:

Դու նա անգըն հիփ սպանիցիր,

Իկիր, վար իմ գըլխուն կայնար:

Պա՛յա իւր՝, արը՝ տակ,

- Իս, դու մի* սընորքիւ կիսինք:
 Դավիթ հասց.— Խա, ասպա քու մեր՝
- 1800 Տիւ ըմ ըզի խաբից, իպլ՝, իցկից խուր վե,
 Տիւ մ՝ ել դո՞ւ զի տ՛ըցկիս:
 Մեղք հասց.— Տա, շան հեթըմ, Թըլո՛ր Դավիթ,
 Դեմակ, դու տիւ ըմ ընկիր իս խուր վե, իլթիւ իս դո՛ւս:
 Ինիմ, ըզքի ուտիմ ճաշ, խրամենց չըս մընա.
 Ուտիմ խրամենց, ընթրիս չըս մընա.
 Դու ի՞նչըիս իկիր իս, խաւ ձի կռիվ տ՛անիս:
 Դավիթ հասց.— Իս քի ճաշ ել կամ,
 Խրամենց ել կամ, ընթրիս ել կամ,
 Բալու դալ հավիլ իմ:
- 1810 Մեղք ելավ, կայնավ, գուր ձին իպլ՝,
 Ըզձին թամքից, ելավ խեծավ,
 Ձեռ եթալ, գուր գո՛ւրդ առից, իրը մեղան, հասց.
 — Դավիթ, մինք ընչ թաղիթ կռվինք:
 Դավիթ հասց.— Դու ճու՛շ ախպերն իս,
 Դու իրիք դարբ գար ձի,
 Թի իս ֆնացը ժիր,
 Դոր իս իրիք դարբ կը գանիմ քի:
 Մըսրա Մեղք փշու մ՝ խնդանցավ, հասց.
 «Իս իրիք դարբ գանիմ անհւ, ալ ան ժիր չմընա»:
- 1820 Դավիթ դատրավ հանտը:
 Մեղք ձիով գընաց, գատնացավ, իրը՝.
 Դուրդ ընչ տը գաներ Դավթին,
 Դավթը՝ ձին ըզԴավիթ թուուց,
 Անու գո՛ւրդ դեպավ գետին,
 Թող, դուման իտու վերա:
 Մըսրա Մեղք հասց.
 — Խուզածին խուղ եր, խուղ դարցավ:
 Թող, դուման գետնեն վերցավ,
 Դավիթ, ուր ձին կի ուր տեղ կայնած:
- 1880 Մըսրա Մեղք հասց.
 — Իմ ձիու մաթ քըչիկ եր, դարբ ասար չարավ:
 Մըխտար ըմ ել գատնացավ.
 Իրը՝, գո՛ւրդ մ եզար Դավթին:

* Մի — մեր և մք.

- Դնավթը՝ ձին ել ըմ ըզԴնավթ թռուց,
 Թող, դուման ել ըմ իտու վերա.
 Թող վիրցավ, ձին, Դնավթ իկին ուրինց տեղ,
 Մըսրա Մեղք ել ըմ եսաց.
 — Մայան իմ ձիու մաթ քըչիկ եր,
 Են անդով նա դարբ անար չարավ.
 1840 Մըսրա Մեղք ըզձին սըհնթվա մ' ճամբաթ զաննանցուց,
 Հանտե խառ իրը՝, գուրդ ըմ ել եզար:
 Նանչ գուրդ եզար, Դնավթը՝ ձին ըզԴնավթ ել ըմ թռուց.
 Գուրդ դեպավ գետին, ե մ' ել թող, դուման իտու վերա:
 Նանչ թող, դուման վիրցավ,
 Դնավթ, ուր ձին իկին, ուրինց տեղ կայնան
 Դնավթ եսաց.
 — Դորիս քն իրիք դարբ թումումավ, նորաթ իրը՝ ձիկ,
 Մըսրա Մեղք եսաց.
 — Դն ձին ըզքի կը թռուցեր,
 1850 Են անդով իմ դարբի քի անար չարավ:
 Իսն ել իչնիմ նա խուր վե,
 Բանսուն թալիս, քանսուն գումշու կաշը՝, քանսուն ջնյցը՝
 քնր
 Դնին վար խուրու բերնին,
 Նուր դռն զար ձիկ քն թուր, իմ գուրդ:
 Երան, ըզՄեղք իջուցին խուր վե.
 Բանսուն թալիս տակըսցին,
 Բանսուն գումշու կաշը՝, քանսուն ջնյցը՝ քնր
 Դրին վար խուրու բերնին, սիցին.
 — Դնավթ, դեհ, զար քն իրիք դարբ:
 1860 Դնավթ ձիուց եչավ տակ,
 Գընաց, կայնավ վար խուրու բերնին.
 Ըզթուր քեշից, տարավ թիվ, իպը՝,
 Ըզթուր պագնից, իտը վար ուր գըլխուն:
 Եսաց.— Նա մեկ դարբ Աստըծուն խաթըր:
 Տիր մ' ել գընաց, իրը՝, հըրսմիշ ելավ,
 Ձեռ եթալ թուր քեշից,
 Տարավ թիվ, իպը, տը զարկեր,
 Մեր ծիծ եխան դուս, եսաց.
 — Ատ դարբ տու նա ծծին խաթըր,
 1870 Դի քնյցըր ծիծ իմ տվիր:

Դնավիթ ըզթուր պագնից,
 Իտը՝ վար ուր գըլխուն, եզար կալան, հասց.
 — Նա մեկ դարբ ել քի խաթըր,
 Տիր մ' ել գընաց դեն, իրը՝, հըրսլամիշ ելավ,
 Իրը՝ վար խուրու բերնին,
 Ձեռ եթալ, ըզթուր քեշից,
 Տարավ թիվ, տը զաններ,
 Քուլիբ իկին հիրճիվ, սիցին.

— Դնավիթ, ատ դարբն ել տա մ ի խաթըր,
 1880 Քու շուրիբ լվացիբ ինք, քի շիկիբ ինք.
 Ատ դարբն ել տա մ ի խաթըր,
 Դնավիթ զուր թուր իպը՝ չուր վար թիվին,
 Եսաց.— Քուրիբ, նա կես դարբ ծի խաթըր.
 Ի'ս մնացը, նա կես դարբ. նա կես դարբ տը զարկիմ,
 Դնավիթ հասց.

«Հիշա Մարութա Բանցր Աստվարածին,
 Խաչ Պատրածին վար Դնավթը՝ աջ թիվին,
 Նա թուր ընչ իս հանիմ վար նա խուրը՝ բերնին,
 Պծառ ըմ կրակ նա թրեն երթա,
 1890 Ընկնը՝ նա ջնդցը՝ քարիբ ծակը՝,
 Գուճու կաշիք ծակը՝, թաղսընիբ ծակը՝,
 Իյա, ընկնը՝ վար Մըսրա Մեղը՝ գըլխուն,
 Իյա մանչ անու փուրուն վե,
 Իյա մանչ անու երկու ուղտքիբ վե, իյա տակ»:

Դնավիթ ըզթուր տարավ վար խուրու բերնին,
 Հանից, պծառ ըմ կրակ թրեն ընկնվ,
 Ըզատ ջնդցը՝ քարիբ ծակից,
 Գուճու կաշիք ծակից, թաղսընիբ ծակից,
 Գընաց, ընկնվ վար Մըսրա Մեղը՝ գըլխուն վե,
 1900 Ծակից, գընաց, ընկնվ հանդուտ
 Անու խիալ լու մ' ըզան կծից,
 Դնավիթ զուր թուր պագնից, եզար կալան, հասց.
 — Դեհ, քակեցեք, մըհա՝ Մըսրա Մեղը ժիրը, յան մեռիբը.
 Քարիբ վիրուցին՝ ծակ,
 Գուճու կաշիք վիրուցին՝ ծակ,
 Թաղսընիբ վիրուցին՝ ծակ,
 Գզվան վար խուրու բերնին, կանչիցին.

— Մեկը՝ ք, դու սանդ իս:

Եսաց.— Խն, լու մ' ինչը լա ըզի կծիր:

1910 Երկու դա՛րբ ել գա՛ր:

Դավիթ հասց.— Մեկը՝ ք, ուրբ լու մ' ըզքի կծի՞ր,

Մընա՛ ըզքի թնփ տու, հիրան տու:

Մեկը ընչ ըզինք հիրար իտու,

Շանդ ըմ գընաց ան կնար, մեկ՝ ան կնար:

Մեկը սպանվա՛վ:

Կանչիցին.— Մեկը՝ ք, Մեկը՝ ք, Մեկը՝ ք:

Մեկը ձեն չիտու:

Քակիցին, անկիցին, Մեկը սպանվիր:

Մեկը՛ մեր, անու քուրիր իկին,

1920 Նստան հանե, վերա լացին:

Մեկը՛ մեր անեծք իտու, հասց.

«Աստըծուց կանչիր իմ, Դավիթ,

Դու Զըմըչիկ Սըլտանը՝ ձեռնով սպանվիս»:

Դավիթ ելավ, Մեկը անջ կուղ առից,

Եսաց.— Նա իմ խոր բըհար.

Նա իս տանիմ, մի կնար խուրիմ,

Ատիկ տարեք ծի խամար:

Ըզան կտուր առից, իպը՛,

Տեղ ըմ խուրից, գընաց Սասուն:

Դ

ԴԱՎԻԹՆ, ՈՒ ԽԱՆԴՈՒԹԸ

29. Դավիթը լսելով առուզների գովքը՝ գնում է
խանդուբիճ ճեմեղու

1980 Իթուխ, գընաց, խասավ Սասնա կնգեն,

Կը խը՝ երկու մարդ Սասնա կը փախին, կը գան:

Իրը հիրճիվ մարդիրուն, հասց.

— Հայ, մարդիր, վրե՛ կը փախեք:

Մարդիր սիցին.— Մինք գացինք Սասում,

Խանդուտ խաթուն Դավիթ՝ խամար տը գնվենք,

Դավիթ ելավ, մի սազիր կուտրից,

Ըզմի տփից, ըզմի քնդքեն թնդկից:

Դավիթ եսաց.— Ան իմ խրոխպեր Զենով Հովան ը.
 Դավիթ ուրը կա, իս իմ:
 1940 Դեհ, մըհա, ձի խամար գովանցե՛ք՝
 Ծի Խանդուտ խաթուն ինչըխ կը:
 Ատ աշղկտիր սիցին.— Մինք անսազ չընք կանա.
 Մի սազիր քո խրոխպեր կուտրիր ը:
 Դավիթ եսաց.— Դեհ, կայնեցեք ըստան,
 Իս իյամ ծի խամար բիրիմ,
 Դոն ձի խամար գովանցե՛ք:
 Դավիթ գընաց, սազ առից, իրը:
 Աշղկտիր նստան մանչ ան ճամխին,
 Խանդուտ անու խամար գովանցին.
 1950 Սիցին.

«Խանդուտ խաթուն՝ մազիր քանսուն ճող եր.
 Խանդուտ խաթուն՝ աչքիր չինու կըթխա յեր.
 Անու ընքնիր կամմով քեշուկ եր.
 Անու ծծիր բամկը՝ քուլա յեր.
 Անու սերտ մեղան եր.
 Ան ել քո տիսուն շատ կարոտ եր»:

Դավիթ եսաց.— Ուրը անցկուն ը,
 Իս տը գամ ծի Խանդուտ խաթուն տիսնամ,
 Մըհա՛ ինչ տեսակ ը:

1960 Դավիթ ելավ, ըզձին քշից, իրը՝
 Ծաշ Ծաթվան կերավ, խրամենց Բանդիմահուն կերավ,
 Ընթրըսըն գընաց Թավրեզ՝ Խանդուտ խաթուն խասավ:
 Դավիթ իրը, խասավ Թավրեզ:
 Խանդուտ խաթուն իրիշից, նանչ ըզԴավիթ տիսավ,
 Դավիթը գորբայութին ընչ տիսավ,
 Եսաց.— Համդիլ, դարգախ գա՛ր,
 Սանսա ծուռ իրը, ըզի բենամուս չանը:
 Համդուլ դարգախ եզար, դոռ շինից, ֆեաց ներսը՝ կնար:

23. Դավիթն ու Գուգուգուն Համդուլը

Դավիթ գընաց վար դարգըխին,
 1970 Զեռ իտու, կը խը՝ դարգախ շինուկ ը:

Եսաց.— Դժո՞ղքն է՞:

Համոզու՞մ եսաց.— Չըմ՞բանա՞:

Եսաց.— Քո՞նք անուշ ի՞նչ կը,

Ուրը՞ր դու՞ վա՞ր ձի՞ դժո՞ղքն է՞:

Եսաց.— Իմ անուշն Համոզու՞մ է՞:

Դավիթ եսաց.— Համոզու՞մ, ուրը՞ր դու՞ դժո՞ղքն է՞:

Մընա՞՝ քո՞նք մատ դռան կուշտ վե՞ ձի շանք տու՞:

Համոզու՞մ ըզուր մատ դռան կուշտ վե՞ Դավիթին շանք իտու՞:

Դավիթ երկու մատ իտու՞,

1980 ԸզՀամոզու՞մ մատ բռնից,

Կըքից, եղունգ եթա՞:

Համոզու՞մ վախճավ եսաց.— Թո՞ղ, դժո՞ղքն է՞:

Համոզու՞մ դժո՞ղքն է՞:

Դավիթ ընչ ըզՀամոզու՞մ տիսավ,

Անցկում գե՞շ, զորքա՞, ալակերպ մարդ մ՞ եր,

Վախճավ, եսաց.— Բարի՞վ քի, Համոզու՞մ:

Համոզու՞մ երկու ձեռնա թամանդար ելա՞վ,

Եսաց.— Ասձու բարին, Դավիթ:

Դավիթ ուր բարի՞վ տալ փոշմընավ, եսաց.

1990 «Ան ուր, ինչ իս իմ մոր մոտեն ելա՞,

Իս ելնե՞ր սի՞վ ոձ ըմ, քեշվե՞ր քրո՞ն մ՞,

Իս տա՞լ չուր մկա թու իսնը՞ բարի՞վ չըր տվի՞ր,

Հասոր իկը, Համոզու՞մ բարի՞վ տվը՞:

Համոզու՞մ եսաց.

«Ան ուր, ընչ իս ելա՞,

Իս մեկ կոտ-կրյա ելնե՞ր,

Իս տա՞լ չուր մկա թու իսնը՞ բարի՞վ չըր առի՞ր,

Հասոր իմ մատը՞ հախու՞ն՝ Թըլոր Դավթը՞ բարի՞վ առը՞:

ԱԱ. Պուլիկ Զալայից յե՞վ փախկաճճերի ձիեր.

Դավիթն ու փախկաճճերը

Խանդուտ խաթուն քանուշն աղեկ փահլիվան

2000 **Հորողկի՞ր, բիրի՞ր, կո՞ հանտեղն ին՞:**

Դավթը՞՝ անուշն ել լսա՞լ, հորողկից, ըզԴավիթ իպը.

Մա՞ն քանուշնը մեկին ուրընն խաթըն՞ ըզան առնը՞:

Դնվիթ ըզուր ձիու գամ բերնեն եխան,
 Ըզձին իթուխ, գրնաց փարգախ, իրիշից՝
 Քանսուն ձի հատե, վար ատ մսըըթիրուն գամ կ'ուտեն:
 Քուռիկ Զալալին խրխընջաց,
 Դրնաց ըզատ քանսուն ձին փախցուցուց,
 Տարավ գոմի քունջ ըմ, գանունց եմ կերավ,
 Ալ ան ձիանք՝ մեկ չըն գրխշնա, մոտխըսնա:
 3010 Դնվիթ հասց. «Ձին ըզձիանք հաղթից,
 Տերվանք՝ մնաց Աստված»:

Դնվիթ հասց — Համդուր, իյանք դուր:
 Համդուր ելավ, շանք խոտու:
 Դնվիթ գրնաց մանչ ատ քանսուն փահլիվանը՝ մոռ:
 Կը տիսնը՝ քանսուն ել նստած, գինի կը խմին:
 Փահլիվանքտիր ընչ ըզԴնվիթ տիսան,
 Սիցին.— Ալ խանդուտ ըզմի չանը:
 Դնվիթ քանց մի զըմեն ել գորբայ ը, կարիճ ը:
 Խարարթիր արին մեկ, սիցին.
 3020 — ԸզԴնվիթ սարխըուցինք, ըզԴնվիթ սպանինք:
 Դորսեն ատան փահլիվանքտիր սիցին.— Բոնյուրուն:
 ԸզԴնվիթ տարան, նստըսցին մանչ ուրինց:
 Շուշով գինը՝ կը խմին:
 Դնվիթ հասց.— Նա թնչ կոքվը կուռճ եք բերիր,
 Նարով մարդու բերան չթնցվը.
 Ճուչ թաս ըմ բերեք, մարդ անով խմը, բերան թնցվը:
 Ելան ճուչ թաս ըմ բերին,
 Ան թասով դորսեն գինը՝ կը լցին, կը խմին:
 Համեն մեկ թաս ըմ տվին Դնվիթին.

3030 — Դնվիթ, դու բարը՝ իս իկիր:
 ԸզԴնվիթ սարխըուցին:
 Դնվիթ դորսեն գըլթի կը գա ծուց վե.
 Խանդուտ վիրուց թամաշա կ'անը:
 Ատան քանսուն փահլիվան թրիր քնիցին,
 Ընչ Դնվիթը՝ գըլթի կուռվը,
 Թուր գարկին, ըզԴնվիթը՝ վիզ կարին:

Խանդուտ նանչ տիսավ, ելավ,
 Ջըվալ ըմ կաղին իպը, իտը վար հուրտըսին:

- Հանգստի ընչ Դավթը գըլո՞խ կը կոռվը՛, կը գա՞ ծուց վե,
 2040 Անուռնք ընչ թրի՛ր կը խանին դուս,
 Խանդուտ խաթուն վիրուց կադին կը թալը՛,
 Կը դեպնա վա՛ր սինուռն, սինին կը գըլնգա՞.
 Դավթի՛ս գըլո՞խ կը վիրուցը, անուռնք թրի՛ր կը պախին,
 Խանդուտ ան ջըվա՛լ կադին
 Մեկ-մեկ եթա՛լ տակ, խըսցուց՛,
 Դավթին ել լուրջացա՛վ:
 Դորսեն Դավթի՛ս եսաց.
 — Չուր հի՛ս անութը՛ տը մնանք. խաց բիրեք, ուտինք:
 Ելան ձեռ տվին՝ սուֆրեն տը վիրուցեն,
 2050 Փահլիվանքտիր սիցին.— Սուֆրեն թըղ կենա՛.
 Դացեք, խաց բիրեք, թլենք վա՛ր սուֆրին, ուտինք:
 Անցկում կ'անեն, ուրը սուֆրեն չվիրուցեն, թրի՛ր երեվերե՛
 Դավթի՛ս եսաց.— Սուֆրեն վիրուցեն:
 Ձեռ խուռ վիրուց, եսաց.
 — Սուֆրեն կ'իյա հիտի՛վ խացին,
 Խաց չիյա հիտի՛վ սուֆրին:
 Կը տիսնը, կը խը՝ քանսուն թուր կո՞ սուֆրը՛ տակ.
 Դավթի՛ս ձեռ խուռ, ըզան քանսուն թուր առից,
 Ծալից, ծալմալից, եսաց.— Համդո՛ւ,
 2060 Առ նա փշուր երկաթ, տար, թալ իմ ձիու խուրջին.
 Տանիմ, անիմ իմ ձիուն նալ-բեվեռ:

25. Դավթի յեվ Խանդուքի տառաջիճ Խանդիպումը

- Խանդուտ խաթուն մանչ ան փահլիվանքտիրուն Դավթին
 խաջնավ-
 եսաց.— Թըղ Դավթ գա՞ վիր,
 Մեկեկ քանսունին խաց տանին հանտե:
 Դավթի՛ս ելավ գըլնաց Խանդուտ խաթունի հոգեն:
 Ընչ աչ ընկավ, ըզԽանդուտ տիսավ,
 Խասավ ըզԽանդուտ գըրկից,
 Անուռ ճակատ պագնից, անուռ մուռթ պագնից,
 Անուռ երկու հիրիս պագնից,
 2070 Խանդուտ շամադկե մ' եզար Դավթը՛ անանջը՛ տակ, եսաց.
 — Դու առ չըս իկիր մա՞ ձիկ, ըզի կը խանջացիս.

Դո՛ւ ըզի խաչաձեւ շարիր՝
 Դո՛ւ ճակատ պագնիցիր,
 Քո՛ւ ճամխը՝ խաթրը՝ խամար, ընչ դո՛ւ իկեր եր.
 Դո՛ւ երկու հիւրիս պագնիցիր,
 Քո՛ւ ջհելութնը՝ խաթրը՝ խամար, չխո քի խալալ եր.
 Դո՛ւ վրե՛զ զիմ մութը՝ ծեր պագնիցիր:

Դավիթ ըոճկավ, դարցավ հիտ, իրը, Համդուխն եսաց.
 — Համդո՛ւ, զիմ ձին քեջը դո՛ւս:

2080 Համդու ըզձին իպը:
 Դավիթ խեծավ, տ'երթեր,
 Խանդուտ խաթուն ելաց, ընկած հիտիվ Դավթին:
 Անցկում գընաց խիտ, լավա կ'անը Դավթին,
 Դավիթ չխոմ չդանա:
 Խանդուտ խաթուն անցկում գընաց,
 Շըմկըտիւր իթուխ, թաթացիկ գընաց.
 Թաթիւր կտըրտվավ, ուրտքիւր ընկավ գետին,
 Բիբիկ փշու մ' գընաց.
 Ուրտքիւր ճղճըղվան՝ բրինդար ելավ,

2090 Արուն-արընջուր լցվավ տակ.
 Հանտը՝ ընչ ուրտ կը դնը, լիք արուն կ'իլնը գետին:
 Դորսեն Խանդուտ եսաց.— Դավիթ,
 Դո՛ւ քո՛ւ խաչ կը սիրիս,
 Իրիջը հիտեվանց՝ իմ հալ տիսը՝, նուր գընա:
 Դավիթ իրիցից հիտեվանց, տիսավ՝
 Խանդուտ ընչ ուրտ կը դնը գետին,
 Դո՛ւ արուն կ'իլնը ուրտաց տեղ:
 Խանդուտ Դավթին եսաց.
 — Ահդ իլնը՝, քանը խուզը՝ ըզի կա, իս քո՛ւ հիտիվ գամ.
 2100 Իմ մեղք մ' իցկը քո՛ւ վիզ, դարցը՝, աբը, իյանք:

Դավիթ դարցավ. ինք, Խանդուտ իկին տուն:
 Դավիթ եսաց.— Խանդուտ խաթուն, Աստըծուց կանչիւր իմ,
 Անցկում անքար գա վար քո՛ւ խոր քաղքին,
 Զուր յոթ որ, քանը սպանին հավելնա,
 Զուր յոթ որ ան անքարը՝ խլըսում չիլնը:

**20. Դավթի կռիվը համազուրի բռնամիտների հետ. համազուրի
զնամ և Դավթի դիպակը վարձենելու. մրանց համադիպակը
մարտի դատարան**

Քանի մ' որ վերա ընցավ.

Անցկում անգամ իրը, քաղքը՝ բուրուր խոր:

Մարդ չկեր, երթեր կռիվ:

Ան թագավոր, խանդուտ խաթուն ելան,

2110 Եավարմիչ ելան Դավթին, Դավթին սիցին.

— Դավթի իլը՝ գընա՝ կռիվ,

Դու չիյաս կռիվ, մի քաղաք տ'ավրին:

Դավթի ելավ, խանդուտին եսաց.— խանդուտ խաթուն,

Նա կռիվ իս Աստուղց ուզիր իմ:

Կ'իլնը՝ իկը. կ'իլնը՝ չիկը,

Եոթ որ թումումը՝ թի իս չիկը,

Դաս իմ լեզ ան լեռնուց ջուկին:

Վար իմ աջ թիվին Մըսե խաչ ըմ կա,

Կը ճանչընաս իմ լեզ, կը բերիս, կը խուրիս:

2120 Դավթի կ'իլնը, ըզձին խեծնը՝ կ'երթա կռիվ:

Քանի մ' որ կռիվ կ'անը.

Քանը կը սպանը, ան անգամ կը հավիլնա:

Եոթ որ ընչ կը թումումը՝

Դավթի հնա՛ն կ'մանչ կուրուն, չիգան:

խանդուտ կ'իլնը, ձի մ' կը խեծնը,

Ռում ըմ կը բռնը ուր ձեռ, կ'երթա:

Կ'իյա, կ'իլնը մանչ ան լեռնուց.

Կը տիսնա, ուրը ընչ պետ լեռ ը,

Ըզուրմ կը գանը՝ կը խանը վար ձիուր,

2180 Վար ուր թիվին վե թամաչա կ'անը՝

Հիտիվ Դավթը՝ լեռն կան կը գա:

Դավթի անա՛ն կ'անրեն անգամը խլըսցուց,

Դարցավ լեռնու մեջվե կը գեր.

Իրիչից, կը խը՝ անու կ'իկ,

Ըզուրմ կը գանը՝ մանչ լեռնուց,

Ըզլեռնը կը վերուցը՝

Կը թանը՝ վար ուր թիվին, համա՛ն կը գա:

Դավթի կանչից.— Ե՛յ, ի՛նչ կան կը գա.

Ան, ինչ դու անու հիտիվ կան կը գտնա,
 140 Իրիք որ կա՝ սպանիր իմ:
 Մըհա՝ դու դուր տը փախիս, ըզքի հազրը՝—
 Ըզուր կնիկ կը ջնրը՝—
 Խանդուտ կանչից.— Դու՛ն դուր տը փախիս.
 Ըզքի հազրը՝, կո՛ իս իկը՝ թախ քի:
 Ըզքի կուրբքան տ'անիմ իմ իրկան, ընչ սպանիր իս.
 Ձուր ըզքի չսպանիմ, չըմ դանա հիտ:
 Կը գան մե-մեկը՝ մոտ, գմե-մեկ կը ճանչընան,
 Կիլնին, խնդրաց կը գան տուն:

**27. Ձմրչիկ Սուլթանի հրավերն է կռիվ. Դավիթը վառագվում է
 Խանդուրի բռնամիտների դեմ կռվելիս**

Կը գան տուն. այամ վերա կ'ընցնը՝
 150 Խանդուտ կ'իլնը տղիվ, լաճ ըմ կը բերը՝
 Լաճու անուն Դավիթ կը դնը ուր խոր անուն՝ Մհեր:
 Այամ վերա կ'ընցնը:
 Ձմրչիկ Սըլտան հորողից մա Դավիթ, եսաց.
 — Դավիթ, գա՛ս իմ կռիվ:
 Դավիթ եսաց. «Ջանըմ, իս տ'իյնմ, խնտ պառվուն ի՛նչ
 անիմ»:

Խաբից, եսաց.— Աղեկ, տը գամ:

Քանի մ' վախըտ վերա ընցավ.
 Մեկ զորքն անգլա՛ր մ'եկ իրը վար ան քաղքին:
 Ել ըմ Դավիթ ելավ գընաց կռիվ:
 160 Կռիվ արավ երկու-իրիք որ, Ե
 Խաչ Պատրաժին մուռցավ,
 Արուն ելավ, իտու ձիու փուր հինը:
 Արուն պաղավ, ալ ձին չըր կանա
 Ձարուն ճըղեր, մանչ անին քելեր:
 Դավիթ Խաչ Պատրաժին մուռցեր եր.
 Դավիթ նեղ ընկեր եր:

Դանանք Սասուն վար Ձենով Հովանին:

**28. Ձեռնով Հովանի յերազը. նա ոգնուրյամ է հասնում
Դավթիք, յերկտով կոտորում եմ բռնամիտներին. Դավթի
յերազումը Զմբիկի Սուլթանին**

Ձենով Հովան երազ տխրավ.

Կը խը՝ Դավիթ բովիր մանչ արնին, նեղ տեղ է՝

2170 *Ձենով Հովան եսաց.— Կնիկ, իլը՝ ճրագ աբա.*

Դավիթ նեղ տեղ ընկիր:

Կնիկ եսաց.— Գուն քի կը քնիս,

Երազ Դավթին կը խիս:

Մկա Դավիթ ընկիր Խանդուտ խաթընը կուշտ.

Բեֆ, անհւ քեֆն է՝

Իրիք տիր Ձենով Հովան երազ տխրավ՝

Դավիթ նեղ տեղ եր, մանչ արնին եր:

Ձենով Հովան ելավ, ճրագ կպուց, եսաց.

«Բաղն է, ելինց աղչիկ է, անու սիրտ չցավը:

2180 *Զխանսիմ, Դավիթ Խաչ Պատրաժին մուսցիր է,*

Տը սպանին, մեչ տ'երթա»:

Ելավ գընաց մա Սիվ ձին, եսաց.

— Սիվ ձին, Դավիթ նեղ տեղ է,

Հիփ ըզի տը խանսցիս Դավթին:

Սիվ ձին եսաց.— Դավիթ քանսուտն ավուր ճամբախ զատըն է—

Հանազան կը խանսիմ, իրիք որ շորով կը խանսիմ:

Ձենով Հովան եսաց.

— Նա բըչաղ տը գանիմ, ըզքի տը սպանիմ.

Իրիք որ, ըզ Դավիթ կը սպանին:

2190 *Իրիք կոտ գարը՝ կը տամ քի, շուտ ըզի խանսու:*

Ձին եսաց.— Իրիք կոտ տաս, որ ըմ կես կը խանսիմ:

Ձենով Հովան եսաց.— Ըզքի տը սպանիմ.

Դավիթ մա կովուտն է, տը սպանին:

Բի վեց կոտ գարը տը տամ,

Հիփ տը խանսցիս Դավթին:

Վեց կոտ գարը՝ իլից հիրճիվ ձիուտն:

Ձին եսաց.— Դեհ, գընա, շուտ քու խորթում, քու թուր

բի խիտ:

Հաստիր Դավիթ մանչ կովուտն է՝

Ձենով Հովան գընաց տուտն, ըզթուր, ըզխորթում առից,

2200 Իրը, ըզձին խեծավ, քըշից. կես սհաթ խանավ,
Ձին եսաց.— Դեհ, կանչը՝ Դավիթ դոր ի, տը լսը,
Ձենով Հովան կանչից. «Հո, Դավիթ»,
Դավիթ եսաց. «Հո, հո...»:

Եսաց.— Դու հոգի իս:

Եսաց.— Խրոխպեր, իս կո մանչ կովուն իմ.

Ուրուն տվիր իմ ձիու փուր հինը՝

Ալ իմ ձին չկանա հիրար առնը՝

Ձենով Հովան եսաց.

— Հիշա Մարութա Աստվարածին,

2210 Խաչ Պատրածին վար Դավթը՝ աջ թիվին.

Նա արուն ցրվը հիրճիվ ձի, հիրճիվ իմ ձին:

Դավիթ ընչ հիշաց Մարութա Բանցը Աստվարածին,

Աստըծու խրամանքով՝ ցվըրվավ արուն հիրճիվ ձիուն:

Խրոխպերն ել իրը մանչ կովուն,

Երկուս խնդրաց զանիցին, ըզան անգամ սպանիցին:

Դավիթ տաս խատ ընտրիվ մարդ բռնից, եսաց.

«Տանիմ Խանդուտ խաթնը՝ խամար, թամաչա անը»:

Դավիթ, Ձենով Հովան եան իկին:

Դավիթ զմարդիր իթուխ մատ Ձենով Հովան,

2220 Տ'իյեր, լողկաներ:

Ան մարդիր ելան, ըզՁենով Հովան կը սպանեն:

Ձենով Հովան բռնաց, կանչից.

— Դավիթ, նա մարդիր ըզի կը սպանին:

Դավիթ ելավ իրը, անունց ձեռ-ուրտ կապից,

Իտը հանտը, ելավ գընաց, լողկացավ:

Ջըմըչիկ Սըլուան իրը հիրճիվ՝ Դավթին, եսաց.

— Նա քանը՝ տիր հորդկիցը՝, դու չեկիր իմ կռիվ:

Դավիթ եսաց.— Մոլով հաստիր,

Իս իյամ տուն, գամ քու կռիվ:

2230 Եսաց.— Դեհ, քու խաչ հերդըցը՝

Ուրը իյան տուն, գամ իմ կռիվ:

Քանտուն որ քի մոլիյթ:

Դավիթ ուր խիալ սութ տ'երդըցներ,

Ձեռ եզար վար ջար թիվին, եսաց.

«Նա խաչ վկա՝ իս գամ»:

Քաջ հանգանի հինը լողբաց,
Իրը վար ջար թիվին ձեռաց տակ,
Ե մ'ել ձեռ առից վար խաչին:
Ելավ, իրը:

2240 Զուր Դավիթ գընաց մատ Ձենով Հովան,
Ձենով Հովան ատ մարդիրու վզքիւր զըմեն կտրեր եր:
Դավիթ հասց.— Խորխպեր,
Վրե՛ ատուենց վզքիւր կտրիցիր, սպանիցիր:
Եսաց.— Ապա կը խիս՝ անուէք ըզի կը սպանին,
Դոր իս ել ըզանուէք սպանիցը՝:
Ձենով Հովան գընաց Սասուն:
Դավիթ ելավ գընաց մտ Խանդուտ:

29. Դավիթ կռիւր Զմբիկի հետ

Այամ վերա ընցավ.

Դավիթ Զմբիկի Սըլտան խաբեր եր, չգընաց կռիւ:

2250 Անու խաչ վար անու թիվին սիվցավ:

Որ ըմ Դավիթ հասց.— Խանդուտ, փշու մ՝ ջուր բի,
Իս տը լողկանամ, ըզի լողկացու:

Եսաց.— Վար ձի ինչ եպ տիսնաս, չտաս իմ հիրիս:

Խանդուտ ջուր տարավ, ըզԴավիթ լողկացուց.

Խանդուտ չըր գը՛տնա, ինչ կըսայ եր, հասց.

— Դավիթ, վրե՛ քու խաչ վար քու թիվին սիվցիր ը:

Դավիթ հասց.— Հայ, Աստուած քու տուն անըր՝.

Ձե՛ քի սիցը՝ ինչ եպ վար ձի խիս, չտաս իմ հիրիս:

Իս անդ արիւր եր՝ քանսուն որ ընչ լմընեը,

2260 Իյեր խատ Զմբիկի Սըլտանին կռիւ:

Քանսուն որ ընչ ընցավ, իս չգացը՝,

Են անով իմ խաչ սիվցիր ը:

Դու վրե՛ տվիր իմ հիրիս.

Իս տը իյամ կռիւ, Խանդուտ:

Մհերն ել ջուջացիր ը:

Դավիթ ջըհաբ արավ Զմբիկի Սըլտանին,

Եսաց. «Արը՝ կռիւ»:

Զմբիկի Սըլտան ուր անգաբ բահրավից,

Ելավ իպը հանտե, ինչ Դավիթ կը լողկաներ:

2270 Անտեղ փուռ ըմ շինից, գոլթնը՝ խուփ եթըլ կրակ,
 Եսաց. «Ուրը Դավիթ գա ըստա լողկանա,
 Թալիմ վար անու մեջնց, զան սպանիմ»:
 Դավիթ ելավ գընաց կռիվ.
 Քանի մ'որ կռիվ արավ.
 Դավիթ հանազանավ, չիբը:

50. Հոր յեղ վարդաւ կռիվը. հոր տնեծը

Անու լաճ Մհեր գընաց հիտիվ.
 Գընաց մանչ կռվուն, կը խը՝
 Դավիթ հալած կո կռիվ կ'անը,
 Ան ել առից, կռիվ անիւ:
 2280 Մեմեկ կնարե մ' զազքար գըմեն սպանիցին.
 Դավիթ եսաց Մհերին.
 — Արը՝, իս, դո՛ւ քուշտրակ առնենք.
 Մըհա՝ դո՛ւ ել իմ տարզ կտրիճ իս:
 Հատե Մհեր, Դավիթ խնսան հիրար:
 Մհեր ըզԴավիթ վիրուց, եզար գետին.
 Դավթը՝ կուղ փշու մ' ցավաց:
 Դավիթ Մհերին անեծք իտու, եսաց.
 «Անմախ կայեն,
 Աստըծուց կանչիր իմ՝ քի մախ չիլնը,
 2290 Քենե ժառանգ ել դո՛ւս չիլնը»:
 Դավիթ դորիս եսաց.
 — Մհեր, իլը՝, գընա տուն,
 Իս իյամ, լողկանամ, նուր գամ:
 Մհեր գընաց տուն:

**51. Ձմըչիկն ուղաճում է Դավթին. Խաղաղքն ինքնուղաճ
 է լինում**

Դավիթ գընաց ան գուռ,
 Ընչ ան դայիմ կը լողկաներ, կարնջը տակ:
 Ձըմըչիկ Սըլտան քառսուն ուր զան քիրեն թըղեր եր վառ,
 Ձան գուլթնը խուփ կրակցեր եր, կարմըրցեր եր:
 Դավիթ խալավ եխան, ըզինք եթալ մանչ գոռին:

- 2800 Զըմըչիկ Սըլտան ան խուփ եթալ վար անու մեջնաց,
Սերտ ինը խոու դուս, ըզ Դաւիթ սպանից:

Զըհար գընաց Խանդուտին,
Սիցին.— Ըզ Դաւիթ սպանիցին:
Խանդուտ հասց.— Անու լեշ բիրեք ըստան:
Դաւիթ դարբաստ արին, բիրին,
Խանդուտը՝ փանջարը՝ տակ վե ընցըցին:
Խանդուտ խաթուն փանջարից վար գըլխու
ելավ, ըզինք եզար տակ, հասց.
— Հիտիվ Դաւիթին իս չմը՛նամ:

- 2810 Դըլթիս դեպավ վար քարին, Խանդուտն ել մեռավ:
Տարան երկուսն ել խուրիցին:

Ե

Մ Ն Ե Ր

39. Մհերը յի խաբովում Զեմով Հովանի կնոջից յեզ ճրտ
զրպարուրյամբ արաւոգովում ե սնից

Մհեր ելավ գընաց վար Զըմըչիկ Սըլտանին.
Եզար ըզ Զըմըչիկ Սըլտան սպանից,
Դարցավ, իրը քեռանց տուն.
Տեղ չտըվին անու:
Ելավ իթուխ, գընաց Սասուն:

Զենով Հովանը՝ կնիկ աչք ընկնով հինը.
Եսաց. «Զենով Հովանից տղա չիլնը.
Նա ձիկ կը խասնը՝. նա գա մա ձիկ,

- 2820 Բալքըմ ձի տղե մ՝ իլնը»:

Զենով Հովանը՝ կնիկ հասց.
— Մհեր, փուս մ՝ ջուր բի, իս լողկանամ:
Զենով Հովանը՝ կնիկ գընաց, տկուզցավ, նստավ չու.
Կանչից Մհերին.— Զուր բի, իմ գըլթիս լվամ:
Մհեր ջուր առից, տարավ,

Տխաւով, ուլը չփլախ կ'մ մանչ չողին:
 Զուր իտը հանտե տը դաններ, կնիկ եսաց.
 «Միմ, ջուր լցը վար իմ գըլխուն,
 Ուլը թմախ իյնի ըզի, իմ լեշ տիսնա,
 3880 Գն մն ձի, բալքըմ ձի տըղե մ' իլնը:
 Եսաց.— Մհեր, ջուր լից, իմ գըլխ լվամ:
 Մհեր ձեռ ըմ իտը՝ վար ուր աչքերուն,
 Ան մեկել ձեռնով կը լցեր,
 Ուլը աչք չիյներ, անու լեշ տիսներ, մեղավորներ:
 Ձենով Հովանը՝ կնիկ իրիչից, կը խը՝
 Մհեր ձեռ դրիր վար ուր աչքերուն,
 Ուլը գան չը տիսնա, եսաց.
 — Ձեռ աչքերուց տար դեն.
 Արը՝ մն ձիկ, բալքըմ ձի լաճ մ' իլնը,
 3840 Հաքի Ձենով Հովանից լաճ ըմ չիլնը:
 Մհեր եսաց.— Մանչ մի դնին ան չկա.
 Դու իմ մեր, իմ քորն իս:
 Ձենով Հովանը՝ կնիկ ելավ,
 Տկլուզ գընաց մն Ձենով Հովան, եսաց.
 — Դու նն շան հեթըմ բիրիր ըստե,
 Իս գըլխ կը լվեր, իրը, ձեռ իթըլ թախ ձիկ,
 Զորով իս փրթա, փախա:
 Ձենով Հովան ելավ,
 ԸզՄհեր տնեն թախկից, դարգախքիր եզար:

**58. Արամբոված Մեհրը ծնողների գերեզմանի վրա.
 ծնողների խորհուրդը**

3850 Մհեր ելավ գընաց վար ուր խոր գերեզմանին,
 Կանչից.
 «Կակո, վիր իլը, կակո, վիր իլը,
 Հասոր ըզի Սասնա տնեն բերհար արած,
 Դարգախքիր վերես կուծած ին:
 Դավիթ եսաց.
 «Անմախ Կայեն, հիտ ընկը,
 Դալ իմ կուզ կը ցավը»:

Մհեր գընաց վար մոր գերեզմընին,
Կանչից, եսաց.

2860 «Պանդհատ խաթուն, վիճի իլը.
Հասոր ըզի Սասնա տնեն,
Քեռանց տնեն բերհար արած ին»:

Մեր եսաց.

«Քոն խեր ըզքի անըծիւ ը,
Քի խուղ մուտ չկա*,
Գընա Ակուսու քարը՝ մեչ,
Քի դավանում հանտեղ տ'իլնը»:

ԾԶ. Մեերի փակվելն Ագուստի բարի մեջ

Մհեր գընաց Ակուսու քար. քար բացվաւ:
Մհեր գընաց, ձիով գընաց հինը, քար իրը՝ հիրարա:

2870 Անու նշանակն ել՝
Խամբարցման անու ձին ուրը կը շուր,
Ան քարվե կը գա տակ:

* «Քեզ հոգի մեջ մտնել չկա», այսինքն՝ չես մեռնիլ: Խճը-

Սպանդուհեր

պատմիչ
Մոկաչի

Մանուկ Հարությունյան

Կրի առաջ 1933 թ
Կարապետ Մելիք-Ոհաննեսյան

Մանուկ Հարությունյան (Ժող. նկարիչ Մ. Մարտիրոսյանի նկարած)

Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Ա Ն

1933 թ. հոկտեմբերին, ՀՍԽՀ Կուլտուրայի Պատմության Խնամիտուաի Կոդմից գեպի Աշտարակի շրջանը կազմակերպված Ֆուկլորիստիկ գիտաբնագի ժամանակ, Աշտարակում գրի առանք «Սասնա ծռեր»-ի այս պատումը:

Պատումիս ասացողը Մուկա քաղաքի «Ճաղցը՝ Թաղի» բնակիչ Մանուկն է «Քիչտոյին» թախումից»։ Կոր անունն է Կարուքուն, ինքն էլ գրվում է Կոր անունով՝ Կարուքունյան. պապինը՝ Լուսո (Լուսիք — Կովսեք)։ Մանուկ Բիձան 79 — 80 տարեկան է, անգրագետ:

Մանուկի Կոր ընտանիքը բազմանգամ է յեղել՝ հայր, մայր, 6 յեղբայր, վորոնցից 3-ը մեռել են, մյուսներն ապրելիս են յեղել միասին, մի հարկի տակ: Նրանց անտեսությունը միջակից բարձր է յեղել. ունեցել են 3 ջրաղաց, 4—5 կով (վոչխար չեն պահել) և մոտ 10 փութ ցորեն սվող «մե պուճուր արած»: Մանուկենց տունը հողագործությունում չի հայթայթել իր ապրուստը: Նրանց գլխավոր զբաղմունքը յեղել է արհեստը: Մեծ յեղբայրը՝ Լուսիքը վորմնադիր էր, «պատ կը շարեր», միջենկը՝ «ճաղցը պան» էր, իսկ ինքը՝ «յես տասը տեսակ գործ կ'աներ» — «խառատ, գործ (ջուլհակություն), խիզար կը քաշեր» և այլն:

Նրա հիմնական արհեստը ջուլհակությունն է յեղել, և ներկայումս էլ այդ արհեստով է հայթայթում իր որվա պարենը:

1913-14 թ.թ. նրա յեղբայրները բաժանվում են:

Վրա յե հասնում համաշխարհային պատերազմը և նրանք գաղթում են Այսրկովկաս: Այստեղ սկզբում մի առ ժամանակ նա ապրում է Եմիածնում, ապա այնտեղից անցնում է Նոր-Բայազետի Նորադուղ գյուղը: 1916 թ. նորից վերադառնում է Եմիածին, այստեղից էլ գնում, հաստատվում է Աշտարակում, վորտեղ ապրում է մինչև որս:

«Մովի տարին կրութ, «խազկ» կ'անեյինք, անպա ամերկացիներից նպատակը ստանայինք», — պատմում է նա: Շուտով նպաստը կտրում են և նա անցնում է Ամերկամի ջուլհականոցը, վորտեղ «խառատութիւն ու գործ կ'աներ»: Ամերկամի ջուլհականոցը լուծաբքի յենթարկելուց հետո՝ նա մի առ ժամանակ իր սեփական արհեստանոցն է պահում, ապա անցնում է Հայտարակոպի ջուլհականոցը, վորպէս գլխավոր վարպետ, և մինչև որս էլ այնտեղ է աշխատում: Նա այժմ էլ զազգահներ է շինում և «գործ» տնում:

Մանուկ Բիձան մի կտտաբայլ ըտեմարտն է Ֆուկլորի. գիտե հարյուրամ-վոր հայերեն և քրդերեն հեքաթներ ու վեպեր, յերգեր ու խաղեր, առակներ ու ատածներ, հանելուկներ ու «ճաղրու պաներ»: Հայ լինի, հայերեն կը պատմի. քուրդ լինի, քրդերեն:

Պատմում ե աշխույժ, կենդանի, հետաքրքրական

Ունկնդիրներին թարմացնելու և աշխուժացնելու նպատակով՝ նա մերթ ընդ մերթ ընդհատում ե իր պատմվածքը և մի ժողովուրդին՝ կամ առավ ասելուց հետո՝ շարունակում ե:

Մանուկ Բիձան տիրում ե ասել, խոսել, կատակել՝ Ուրիշների նման Շաղ չի ժախում: Ինչ վոր գիտե, ուրախությամբ պատմում ե. սա մի գիծ ե, վոր հասում ե պրոֆեսիոնալ ասացողներին: Յեվ իրոք, նա իր գիտցածը, իր ակադեմիկականը հաճախ ե պատմել և հայրենիքում՝ Մոկուում և այստեղ:

1911 թ. նա մեծ քանակությամբ յերգեր ու խաղեր ե լաւել և ըստմաթիվ լեզուները՝ և զրույցներ պատմել պրոֆ. Հ. Որբելին, յերբ վերջինս Մոկուում ֆոնդերաֆով ֆուլկլորիստիկ նյութեր եր հավաքում:

Մի շարք բաներ պատմել ե նաև հանգուցյալ ազգագրագետ Յերվ. Լալա-յանին:

Մեր հարցին, թե ինչպես ե նա հիշում այդ բոլորը, նա պատասխանեց՝ «Գիշերներ պարապ կը նստինք, կը պատմինք չուր լուսնա»:

Մոկուում նրա, ինչպես և № 10, 11 պատումի ասացող Վարդան Բաղի-կյանի հավաքատեղին յեղել ե փութկապան Շահենի կամ փութկապան Մանուկի տները, վորտեղ մոկացիները հավաքվելիս են յեղել և գիշերները լուսացնելիս: Բացի այդ՝ Վարդան Բաղիկյանն ու Մանուկ Բիձան մի շարք տարիներ յեղել են փութկու նպաստների ժողովողներ, ապա ուրեմն շրջել են Վանի, Բիթլիսի վիլայեթները, հասել են անգամ Դիարբեքի:

Մանուկ Բիձայի հայերեն լեզուները, յերգերից ու խաղերից հիշենք միայն հետեւյալները՝

1. «Մասնա Մաեր» (գլխու գլխի կ'ըսիմ), «աղ բիրադի կ'ըսիմ»:

3. «Մոկաց Միրզեն» (հիշ, մեկ չուրս խնայր գլխիմ):

3. «Ասլան աղեն»:

4. Բազմաթիվ պարերգեր ու առակներ (գրի յենք առել մի քանիսը):

5. «Մուրաւ Մուրաւը» (3 հեքաթ), «Գիւրգ թաքաթը» և այլն:

Քրդերեն գիտցածներից հիշենք՝

1. «Փայալի փաշա», 2. «Ռուստամ ե Զալ», 3. «Մամո Զինե», 4. «Զըմբուլ Ֆրուշ», 5. «Պան Դըմ-Դըմ», 6. «Սիւմանթի Խիզարե» և այլն, և այլն:

Վերոհիշյալ, ինչպես և այլ չթվարկածս քրդերեն վեպերը Մանուկ Բիձան պատմում ե նույնպես հայերեն, սակայն՝ քրդերեն յերգեր ին, անուշ կը գա-հայերեն խուսքով ըս:

Այս նյութերի մեծ մասը գրի յե առնված:

«Մասնա ժաեր»-ի այս պատումը Մանուկ Բիձան լսել ե «պապերից»։ Նա գովարանում ե ասել, թե վոր պապն ե յեղել նրա վարպետը։ Նրա ասելով շա-տերն ելին պատմում և շատերից ե նա լսել:

Պատումիս մեջ վորոշ կտորներ Մանուկ Բիձան յերգում ե։ Ընդհանրապես ծանր ու ախուր յեղանակներ են։ Ասում են՝ ժամանակին նա հայտնի յերգիչ ե յեղել, մանավանդ մեծ հոշակ և ունեցել նրա «Մոկաց Միրզեն»։* Ներկայումս նա այդ կտորները յերգում ե ժերունական դողդոջ ձայնով:

Մանուկ Բիձան ծեր ե. թոքերի բորբոքում հիվանդութունից նոր

* Ֆոնդերաֆով գրի յե առել պրոֆ. Հ. Որբելին. 1911 թ. Կ. Մ.-Ո.

առողջացած լինելով, մեր դրի առնելու ժամանակ զժխտությամբ եր պատմում մոռացկոտ ե գարձել. տեղ-տեղ անցումներ ե անում, ապա հիշում ե և խնդրում, վոր տեղը դնենք: Մեզ թվում ե, վոր դրանով են բացատրվում վեպի ընդհանուր սքեմայից յեղած շեղումները:

Մանուկ Բիձայի մայրենի լեզուն կրել ե այլ և այլ բարբառների ազդեցությունը: Միևնույն վոճը կամ բառը նա տարբեր ձևվերով և տարբեր հնչյուններով ե ասում, «բինակ՝ ասաց, ասից, ասեց, եսաց, ըսաց, ըսեց, ըսից, կ'ըսը, կ'ասը, կ'ասի, կ'ըսի և այլն: Տեղ-տեղ նա իր առերժն ե տալիս գրական լեզվին կամ Աշտարակի բարբառին, տեղ-տեղ նախնականի քրդերեն և այլ ոտար բառերը հայացնում ե և այլն:

Պատումն դրի առնելու ժամանակ ինձ ոգնում եր Կուլտուրայի Պատմության գիտական աշխատակից՝ Արամ Ղանալանյանը,* վորը կարողացավ հասցնել միայն մինչև «Հորեղբոր ափսոսանքը», ապա հիվանդության պատճառով ընդհատեց աշխատանքը: Շարունակությունը դրի յեմ առել յես մենակ:

Կ. Մ.-ՈՆԱՆՋԱՆՅԱՆ

Բանահավաքի տոգատումը վերանայել ենք:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

* Ք 18 պատմի բանահավաքը: Կ. Մ.-Ո.

Ա

S

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

1. Նախերգանք

Տավթի խեր՝ Միծ Մհեր Սանասարի աղեն ի:
Տավթի խեր՝ Միծ Մհեր ըսած ի՝
Ուլ միւր պատմութիւն անի, մի ողորմի տաւ:

«Տաննամ զողորմին տամ,
Վոր տը տամ Կակիգ թաքնալորին.

Տաննամ զողորմին տամ,
Վոր տը տամ Յեղյա քանանին.

Տաննամ զողորմին տամ,
Վոր տը տամ Սանասարին.

10 Տաննամ զողորմին տամ,
Վոր տը տամ Դաւիթ Բաղդասարին.

Տաննամ զողորմին տամ,
Վոր տը տամ Միծ Մհերին.

Տաննամ զողորմին տամ,
Վոր տը տամ Ծինով Հովանին.

Տաննամ զողորմին տամ,
Վոր տը տամ Զահել Տավթին».*

* Յերգ եւ Կ. Մ.-Ո.

**Յ. Գաւգ բեկն առնում ե իւ վորդու համար Գազիկ
բազաւորի աղջկանք**

- Կակիգ թաքաւորի ախիկ մ' կ'իլնի,
Ավուր մեկին քանի մ' խատ ախիկ կ'առնի,
30 Կ'երթա Ախթամարա ծովի հափ կան գանդու:
Վոստանա քուրդ բեկ ըմ կ'իլնի:
Են բեկը՝ տղեն ել կը գա կան գանդու.
Կակիգ թաքաւորի գախիկ կը տիսնա.
Վոր կը տիսնա, սիրահար կ'իլնի վերեն:
Վոր կ'երթա տուն.— Հայրիկ, կ'ասի,
Մե ախիկ տիսիւ իմ ծովհափ.
Են ախիկ տ'առնիս ձի.
Են ախիկ Վանա Կակիգ թաքաւորի ախիկն ի:
Խեւ կ'ասի.— Տղա, մինք քուրդ ինք, ենիկ խայ ի,
30 Ուր ախիկ ինչըխ տը տա ձիկ:
— Չե, կ'ասը, զոռով նա, խաթրով նա, են ախիկ տ'ուզիս:
Անգան ջըհար կ'ողորկի Կակիգ թաքաւորին,
Կ'ասը.— Քու ախիկ տը տաա ձիկ:
Են ել կ'ասը.— Չի կարելի, յես չըմ իտա:—
Անու ուժ հավիլ կ'իլնի քանց Կակիգ թաքաւորին:—
Բեկ կ'ասը.— Կակիգ թաքաւոր,
Խաթրով իլնի, զոռով իլնի, գախիկ տը տաա:
— Բեկ, կ'ասը Կակիգ թաքաւոր,
Յես խա քի կռիվ չըմ անի,
40 Յես խա քի պայման ըմ կապիմ:
Կ'ասը.— Յես խա քի կը բարւոյիմ.
Ք'ախիկ կը տաա յիմ տղին,
Խողամ ըմ կը տնիս խիտ,
Յեղյա քանանեն կը տնիս խիտ,
Յես կը տանիմ մա ձիկ.
Մե պզտիկ եկեղիցի մ' չինինք.
Ք'ախիկ մնա ուր ուրենքով,
Յիմ տղեն մնա ուր ուրենքով.
Չի մինք քուրդ ինք, տու խայ:

**3. Մաճաստարի յեվ Բազդաստարի ծնունդը Հառանկ կզգում.
Յրանք գնում են, մի տաճարի տեղում իրենց համար անց
են օրնում**

- 30 Կ'երթան, տարի մ' կը մնան ենտեխ.
Ախչիկ խնամը կ'անը հակիգ թաքավորին,
Կ'ասը. — Յես ըստի չիմ մընա.
Գիշերվան գաման կը պիրիս, գի խանիս տմա.
Վոր կը խանի տոն, ախչիկ կ'ասը.
— Ձի մը տանի Հախթամար, գի տար Հախթան.
Ախչիկն ել վոր կ'երթա, ծոցվոր կ'իլինի.
Ենտե կը մնա իրիգ-չորս տարի պախուկ.
Ենտե կը պիրի երկու տղե մ' ջըմը'կ.
Մեկի անուն Սանասար, մեկի՝ Բազդասար.
40 Տղենիւր որական կը մեծանին.
Տաս տարի մ' վերա կ'ընցնի.
Տղենիւր մե-մեկու կ'ասին.
— Մինք եսա տեղ չինք մնա. մինք եսա տեղ թնչ տ'անինք.
Մինք եսա կզգու մեչ, եսա ծովու մեչ չինք կանա մնա.
Տ'իլինք երթանք հուրիչ սահման, հուրիչ խող.
Կ'իլին կ'երթան չու-յաբան տեղ ըմ.
Տղենիւր կ'ասին. — Մինք չինք երթա հուրիչ գեղիւր,
Մինք եսա տեղ մե խամա տուն կը չինինք.
Ծեռ գարկին, ուրինց խամա տուն կը չինին.
70 Ընճ-ճնճ քարեր կը պիրին, կը չինին.

4. Ախվարը անց անունը գնում է Սառան

Սանասար կ'ասի Յեղյա քահանին.
— Յեղյա քահանա, տի մալնազա անինք,
Տըսնինք՝ մեր տան անուն թնչ տը տնինք.
Եվարին մըչ մահլըզին կը տխնան՝
Մեկ խալիվուր մարթ ըմ կը գա.
Յեղյա քահանան տունա Սանասարին, կ'ասի.
— Եսա խալիվուր մարթ ըմ պիրինք միւր տուն մեյվան,
Տխնանք՝ թնչ անուն կը կընտնի միւր տան խամա.
Կ'իյան, եսա խալիվուր մարթ կը պիրին ուրինց տուն.

- 80 *Խալիվներ մարթ կը մնա, գիշեր ենտեխ կը քընի
Խըլիսուն վոր կ'իլնին վեր, Սանասար կ'ըսը.
— Խալիվներ, իլիվն, երթանք, միլ տան պուլուր կան գանք»
Թամաչա արը՝, անուն ըմ տիր միր տան:
Կ'իլնին կ'երթան տան չուրս պուլուր կը զըվըռին:
Խալիվներ վոր կը տիսնա են քարիլ պատ շարած՝
Կ'ըսի.— Վա՛, եսա ինչ սասուամ քարիլ ին...
Կ'ըսը.— Ել անուն մի տիր, բա՛ս ը.
Միր տան անուն տը մնա Սասուն:
Դիր տղենիր կը սկսին հուրիշ տներ շինել:
90 Ժամ կը շինին, ժամտուն կը շինին, կ'իլնին խաչապաշտ»
Ենպես կ'իլնի անուն կը ստանան, կը զանգիսնան:*

Ծ. Արզումանի բազմվորի ազգիա նամակը Սամասարի՞ն
բերազը ձգում ե Բազդասարի յերդիբոլ

- Արզըրում մեկ խանըմ ըմ կ'իլնի.
Ենու անուն կը լսը, կ'ասը.
«Եսա մարթու անուն կտրիճ ի,
Յես ենու թուխտ ըմ տը հորողկիմ,
Են գա՛, յես խափանիմ, գան առնիմ»:
Խանըմ թուխտ ըմ կը գիրի, կը տա մարթու մ՝, կ'ասը.
— Ա՛յ մարթ, տար, թը՛լ Սանասարը՝ հուրդուս վե:
Են մարթ, վոր կը պիրը՝, չճանաչը.
100 Կ'առնի, կը թալը՝ վեր Բազդասարը՝ հուրդուս վե:
Բազդասար խըլիսուն կ'իլնը, կը տիսնը՝
Թուխտ ըմ կա մանչ անու հողին:
Թուխտ վոր կ'առնը, կը կարտա,
Կ'ասը. «Ջանըմ, մինք ախպեր ինք,
Ես հիփ խաբար տվիր ի, զի չճարի.
Սանասար գախտիկ պան ըմ կ'անը:
Յան իս գան կը սպանիմ, յան նա գի՛»:*

Թ. Բազդասարը զայրանում ե, ժամ չի գնում. Սամասարն ու
Բազդասարը կռվում են յեվ ապաշխուսվում

*Խըլիսուն զըմեն կ'իլնին կ'իյան ժամ.
Բազդասար չերթա ժամ:*

110 Մեկեղնիւր կ'երթան ժամ, կը տիւնան՝
 Զբմեն ենս տեխն ի, Բնդդանար չկա:
 Կ'ըսին.— Անվրե՛ Բնդդանար չիկը ժամ:
 Մեր կ'իլնի կ'երթա, կ'ըսը.— Բն'դդանար,
 ժամ կ'ըսին, ժամ չըս Բկա. Խնչ իլիր քի:
 Բնդդանար կ'ըսը.— Մարե, շուտ գընան տոնս.
 Հողից տոնս ելի, յան չե քի կը սպանիմ:

Հեվարին Սանանար կը գն տուն, կ'ըսի.
 — Ախպեր, վրե՛ կ'ըսըկիս, վրե՛ չըս Բգն ժամ:
 Բնդդանար կ'ասը Սանանարին.

120 — Յան յիս քի տը սպանիմ, յան տոն գի:
 Սանանար կ'ըսը.— Անվրե՛, սնբար Խնչ:
 Բնդդանար կ'ըսը.— Տոն գնխտիկ պն մ' կ'անիս.
 Տոն թուխտ ըմ հորողկիր իս ան ախճկան,
 Անվրե՛ տոն ձի խնբար չիս տվիր:
 Սանանար կ'ասը.— Ախպեր, վոլն, յիս խնբար չիմ:
 Յիս թուխտ չիմ գըրիր, յիս խնբար չիմ:
 Բնդդանար կ'ասը.— Զե, խըլիսուն յիս, տոն տը կռվինք:
 Յիս, տոն տը գոնլաշ կըպնինք, հիրուր գնրկինք.
 Յան յիս քի տը սպանիմ, յան տոն գի.—

130 Զունքի ենիկ խաստադամառ ի, դամառ ծուռ ի,
 Ենոն կ'ըսին Դանոն Բնդդանար:—

Ելան մն հնվչին կռվան:
 Բնդդանար ասկոն վոժ ուներ, կը գնրկեր Սանանարին.
 Սանանար չգնրկեր Բնդդանարին,
 Ուր միտ վե կ'ըսեր. «Բնլքի մ' տանըռ ձենե»:
 Բնդդանար չտանտըռը, հուրու կը գնրկի:
 Սանանար ինք գինք կ'ասը. «Զտան' տանըռ»:
 Վի կ'իլնի Գնդդանար կը գնրկը՝ գետին:
 Վոր կը գնրկը՝ գետին, Բնդդանար կ'ըսը.

140 — Սանանար, թհւղ, թհւղ, յիս ք'ախպերն իմ.
 Արի, բնըռչինք, իլինք վե, տոն վըր ձի կըտըրիճ իս:
 Կ'ըսը, ախպեր, յիս քի դաստուր տվիր իմ,
 Իլի վե, գընան, են խանոււմ մա, պի:

**7. Սանատարն Արզումանի գիմնոց սեռնում է կախարդված
մարդկանց յեղ մրանցից սեղեկտնում է ազդեական առնելու
պայմաններն մտօրն**

Սանասար կ'իլնի կ'երթա, կ'ըսը.

— Ախպեր, չուր քսան ուր եկա, եկա.

Ձե, յես նեղութենի մեչ կ'իլնիմ,

Կ'առնիս, կը գաւ ձի ոգնութուն:

Սանասար կ'իլնի կ'երթա թախ Արզըրում.

Կը գա, կը խասնի Արզըրումա քաղքի դեմաց:

150 Կ'իրիշկի, կը տիսնա, ի՛նչ.—

Ենտեղ քառսուն մարթ, ջահել մարթ, սըվտըկիրես մարթ՝

Ձուր մեչք ինի քար տանցած, կայնած ենտեխ:

Ըսաց.— Պարիվ ծի, միծ մարթիր, ջահիլնիր:

Ըսաց.— Ասծու պարին, վաղ չուր կեսորին,

Ջահիլ տղա, տուն ել կ'իլնիս մի հանրին:

Կ'ըսը.— Ջանըմ, ըսեք՝ ի՛նչ պան իլիր, եսապես իլիր իք:

Կ'ասը.— Սանասար, եսատեղ խանում ըմ կա.

Ենի հնարք ունը՝, սեհրըբանդ ը՛.

Ենու դարգիս սան գըլիս վոսկի խնծուր ըմ կա զարկուկ.

160 Վոլ գա, ծիոլ գա, եսա խնծուր պիրի տակ,

Տիր մ՛ ել ծիոլ գա, պանցըրնա, տնի ուր տեղ,

Կանա զխանում առնը՝ ուր խամա:

Սանասար կ'ըսը.— Խաչ ըմ, վոր անցկուսն ի,

Եսա գիշեր տը գամ, ջարբվիմ:

8. Սանատարն առնում է վոսկի խնծուր

Գիշեր կ'իլնի, կ'երթա դարգիս առնչ:

Ձծին կը տաքացըցը՝, վաղկացը՝, կը թռնը՝,

Չվոսկի խնծուր կը պիրը՝ տակ:

Տիր մ՛ ել կը տաքացըցը՝, կը թռնը, կը տնի ուր տեղ,

Կը գա, քարի մարթի մոտ կը ահաթի չուր լուսնա:

170 Վոր կը լուսնա, կ'իլնի կ'երթա դարգիս մեչ կը կայնը՝

Խանըմ կը կանչը՝.— Ա՛յ մարթ, տու ի՛շ կ'անըս ետա տեխ:

Կ'ասը.— Բը խամար իմ իկիր:

Կ'ասը.— Լաւ, ձի խամար իս իկիր, կանաւս ձի ջըհաբ տաս:

Սանասար կ'ասը.— Լաւ:

Խանութ կ'ասը.— Կը տիսնամս դարգիսի գըլոխ հնա խնծուր.
Թի պիւրիցըր ան խնծուր տակ, լակ.
Թի չկարցար, քի կ'անիմ քար:
Սանասար կը գա, գծին կը խաղցը', կը տաքացը',
Կը թուցը, կը պանցըրնա դարգիսի սան գըլոխ,
180 Խնծուր կ'առնը, կը պիւրը տակ, ել մ' ել կը տնի ուր տեխ.
Խանութ կը կանչը, կ'ասը.— Դե, արի պանցըր:
Սանասար կ'եղնի, կը գա մատ ան:
Որ ըմ երկու մոտ ենու կը մնա:
Խանութն ել թաքավորի ախճիկ կ'իլնի, գիտես,—
Կ'ասը.— Ենպես երթանք, վոր քաղաք չանկախը'.
Վոր քաղաք անկախը', չըն թըղնը, տու ձի տանըս:
Կ'ասը.— Իս չըմ վախանե, իս ցիւրեկով տ'երթամ:

**9. Սանասարը Բաղդասարի ոգնուքյամը կոտորում է կովազ
բազմապիսեքին**

Ծիրեկով վոր կ'իլնի, մըչ քաղքին կ'երթան,
Բաղքը՝ մարթիր գըմմեն կ'անկախին,
190 Խնդրուց կ'իլնին կռիվ, չուրս պուլուր կը պոնին.
Դարգիսի առեչ չաթուն կը պոնին, կը կայնին:
● Սանասար անունց մեչ կռիվ կ'անը'.
Կը կուտուրը', կը ճարտը, ինք կ'երթա:
Բիչ մ' ել կը մնա, կ'իւրիշկը', կը տիսնա՝
Դարգիսի կողմեն մարթիր կը փախնին, կը գան քաղքի մեչ,
Բաղքի տունեն կը փախնին, կը գան դարգիսի առեչ:
Մեկել կողմեն Բաղդասար կը գա, կը ճարտը զմարթիր:
Բաղդասար կ'իւրիշկը՝ Սանասար կը տիսնը, կ'ըսը.
— Ախպեր, հիռնիվ պոնը', յիս ըստոց կը սպանիմ, գամ:
200 Անցկուն վոր սպանիցին, քաղքի միլաթ փախավ.
Ճանպախ պացվից, ելան, եկան քաղքից տու:

**10. Աղքիկն տառաջացնում է կախարգված ուզնկանցին.
Տրամբ հրաժարվում են աղջկա համար կովիւց:
Սանասարի վորդի՝ Առյուծ Մհերը**

Եկան մատ ան մարթիր, ինչ կես իլիւր ին քար:
Սանասար եսաց.— Կնիկ, ես մարթիր, վոր եկած ին,
Տու տ'անիս ան տանգ, ինչ տանգ վոր եկած ին.

Ես մարթիր տը ժրացըցիս, երթան ուրինց տնիր:
 Թանջանիլը՝ ախչիկ զմարթիր ժրացըցոց:
 Մարթիր վոր ժրան, ելան վե, Սանսար ըսաց.
 — Ա՛յ մարթիր, տո՛ւ են խանրմի անպով իք իկիր.
 Ըստա մինք տը կովինք. վով կարը՝, թըղ ո՛ւր խամար առնը՝:
 210 Մարթիր ըսին.— Ախպեր, մինք չընք կը՛ռվի.
 Կնիկ պիրոզ ինի քո՛ւ խամար.
 Տո՛ւ զմեզ ժրացըցիր, բո՛լ ը,
 Պիրոզ ինի քո՛ւ խամար:
 Առին, եկան տուն, եկան, խասան Սասուն:

 Եկան Սասուն, ժամանակ ըմ վերա ընցավ.
 Ելավ Սանսարը՝ մեկ տղե մ՛,
 Անուն տրին Մհեր.
 Անուն տրավ Առուծ Մհեր:

բ

ԴԱՎԹԻ ԿՈՒՎԸ ՄՍԲԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ

11. Մհերի վարդենքը՝ Մարա ձրազ Մելիք յեղ Սառնա
 ձրազ Դավիթ

Մհեր քանսուն տարի թանջանիլութուն արավ.
 220 Մհեր ըսկոն կը շախեր Սասուն,
 Վոր մարթ կը վանեներ, Սասուն մոտխասներ.
 Զուրս պոլիլը զաֆտեր եր, ո՛ւր ծեռաց տակ կը պախեր.
 Հավք չըր կանա երթեր ենտեխ:

 Են մեկ ել ուր Մհեր ըսաց. «Տեր Աստված,
 Յիս Սասուն շախեր իմ քանսուն տարի,
 Յիս ժառանգ չունիմ, տղե մ՛ չունիմ»:
 Աստուծմընե մեկ ժառանգ ըմ խնդրից.
 «Տղե մ՛ ինի, ելնի վար Սասնա տան»:
 Դիչեր երազ մ՛ տիսավ, ըսաց.
 230 «Մհեր, Մհեր, տղե մ՛ տ՛իլնի քի.
 Ամա չըս ուրախանա վրեն, շուտ տը մեռնիս տա՛ն»:
 Ասկոն ըսաց, գընաց:

Մըսրա ձուչ Մելիք մեռավ:

Մըսրա Մելքի կնիկ, Մըսրա խանըմ, ըսաց.

«Մհեր կտրիճ եր, առուծ եր, Մելքի պես զորեղ եր»:

Խանըմ խնթար հորողկից Սասուն, ըսաց.

«Մհեր, Մըսրա Մելիք մեռիր. արի՛, քի առնիմ»:

Մհեր ելավ 'սաց ուր կնկան:

Կնիկ ըսաց. — Մհեր, մ'երթա:

240 Մհեր անկած չերավ, գընաց Մսըր.

Հանտեղ Մելքի կնիկ առից:

Առից, ժամանակ ըմ ընցավ, տղե մ' ելավ.

Տղի անուն իտի Մելիք:

Տարին թըմըմավ. Մհեր կ'իյա կան գանու.

Տանրցավ, եկավ, կայնավ վըր տռան.

Տնեն ծեն կը գա, մեր կը խաղցըցը ուր տղեն, կ'ասը.

«Մելիք, մեր մեռնի քի,

Սասնա ճըրագ ընցըցը՛.

Մըսրա ճըրագ վանիցը՛»:

250 Մհեր տռան վըրեն կը լսը՛.

Վոր կը լսը՛, մալնազա կ'անը, կ'ըսը.

«Ոհո, Սասնա ճըրագ ընցըցը՛.

Իս եկա Մըսրա ճըրագ վանիցը՛»:

Մհեր վոր կը մտնը տուն, կ'ասը.

— Կնիկ, ել իս տ'երթամ Սասուն.

Ել իս չըմ ֆա ըստա, Մսըր:

Մելքի կնիկ կ'ասը. — Մհեր,

Թիս կ'ուզեր, վոր տղե մ' իլներ ձի.

Իս կ'ուզեր, վոր ժառանգ ըմ իլներ Մըսրա.

260 Իս կ'ուզեր, վոր Մըսրա ճըրագ չընցներ.

Վոր ձի տղե մ' ելավ, բուլի, կ'երթա, գընա:

Մհեր քոռ-փոշըման ելավ եկավ Սասուն:

Վոր եկավ, խասավ տուն, կնիկ հասց.

— Մհեր, ալ տու ձի իրիկ չիս,

Տու ձի պաց թըղիր, գացիր Մսըր.

Ալ իս քի չըմ ուզի, տու ձի իրիկ չիս.

Ալ տու չգաս մա ձի, չի կարելի:

Մհեր ըսաց.— Խնչը ի անինք, ինչը ի չանինք.

— Պիրինք, ըսին, տերտերնիր բարհամինք,

270 Գան, ծըզի արծակում անին:

Տերտերնիր պիրին, ժողվիցին.

Պիրին, տարին հաշվիցին մեկ ամիս.

Ամիսն արին մեկ շապաթ.

Շապաթն ել արին մեկ որ.

Արին մեկ որ, արծակում տվիցին:

Զուրս-խինգ տարի մնաց,

Նուր անու կնիկ ելավ տղիվ:

Տղե մ' ելավ, անուն տրին Տավիթ:

Մհերն ել մեռավ, կնիկն ել:

280 Տավիթ մնաց վըր ցըղին.

Մնաց մատ խոխպեր Ծինով Հովան:

12. Դավիթը Մորա Մելիքի սանը. ետ բռնում, ձգում է Մելիքի հուլը. Մելիքի վախը երանից

Ծինով Հովան ըսաց ուր կնկան.

— Կնիկ, վ' ինչը ի անենք, վ' ինչը ի չանենք՝

ՉՏավիթ չընք կանա շախինք:

Հովանի կնիկ եսաց.— Հիլի, տաւր Մսըր.

Սասնա Մհերի խաթրը՝ խամար

Անու կնիկ զՏավիթ տը շախը:

Առից, տարավ Մսըր Մելքի կնկան մոտ:

Մելքի կնիկ ըսաց.— Ծինով Հովան,

290 Անու խոր՝ Մհերի խաթրը խամար,

Երկու տարի տը շախիմ. Թըղ, գընան:

Երկու տարի Տավիթ մնաց ետեղ:

Տավիթ որե կը մեծաներ:

Մելքն, ուր մարթիր կ'երթեն,

Ամեն որ մեղնի մեչ հոլե կը խաղեն:

Տավիթ ըսաց.— Մարե, Մելքին 'սա, Թըղ ձի տանը՝

Յիս Թամաշա անըմ, տիսնամ՝ ինչը ի կը խաղեն:

Մելք տարավ զՏավիթ տրից վար են կնդան,

Ինք եկավ, մեղնի մեչ հոլե կը խաղեն:

300 Իրիկուն գացին տուն:

Մեր ըսաց.— Տնվիթ, թամաշա արի՞ր:

Ասաց.— Չըմ անի, ձի հեռու տեղ մ' իտի:

Մեր եսաց.— Մելիք, մհրտուն,

Խըլիսուն վոր կը տանիս, քիչ ըմ մոտխասս տիր,

Թըղ տղեն թամաշա անի:

Են մեկել ուր ըմ Մելիք տարավ,

Մեկ արտաշափ ըմ դատը՛ն իտի:

Ել մ' ել Տնվիթ իրի տուն, պա մ' չտիսավ:

Ել մ' ել մեր ըսաց.— Մելիք, ք'ախպերն ի Տնվիթ.

810 Տար, մոտխասս տիր, թըղ թամաշա անը՛:

Մելիք ըսաց.— Լնվ, մարե, կը տանիմ.

Կը տանիմ, տնիմ են մեյղնի մեչ,

Ծիանք թըղ գան, փըրճըղկին, են շան հեթիմ սպանին:

Պիլի, իտի մանչ պաղարին, ուրինց խաղալու տեղ:

Մելիք վոր ուր հնլ եզար, եկավ Տնվիթի մոտ.

Տնվիթ առից են կռնտ, թնից, քնդքից եխան տռն:

Մելիք վնդկից, եկավ, կանչից.

— Վնյ-վնյ, են շան հեթիմ տը սըպանիմ:

Մելիք ընկերնիր թափան վերեն, 'սիցին.

820 — Վնյ, Մելիք, զՏնվիթ տը սըպանիմ.

Ան հեթիմ ի, մեղք ի— Պանց իթող:

18. Մելիք փորձում է Դավթիճ կրակով յնվ վռնելով

Հիրիկուն վոր եկան տուն, Մելիքն ըսաց.

— Մարե, են շան հեթիմի գըլնի տը կտրիմ.

Են շան հեթիմ ճող տի տա.

Տը սըպանիմ, վոր ենու ժառանգ չիլնի,

Գն, վըր Մըսրա քնդքին բնլա իլնի:

Մեր ըսաց.— Մելիք, վհրտի,

Տնվիթ երեխա յը, պա մ' չգիտը.

Անգըետ ը, պա մ' չտիսի՞ր ը:

830 Եսաց.— Վոր անգըետ ը, պի, փորձինք, ջարբինք.

Պի, քնսե մ' գործի-կրակ լցինք, քնսե մ' վոսկը՛:

Տնվիթ վոր անգըետ ը, տիսնանք՝

Ծեռ կը տա թնի կրակ, թը՞ թնի վոսկը՛:

Վոր ծեռ տարավ թախ կրակ,— անգլենտ ը.

Վոր ծեռ տարավ թախ վոսկին,— Ֆենմակ ը, Հար ը.

Պիրին, քանս մ' կրակ տրին, քանս մ' վոսկը՝

Տավիթ ծեռ տարավ, վոր տը տաներ թախ վոսկը՝

Խրիշտակ եզար վըր ծեռաց, տարավ թախ կրակ.

Ծեռ պարզից թախ կրակ,— ծեռ երեցավ.

340 Վոր երեցավ, տարավ թախ պերան.

Լիզուն երեցավ, ելավ թլոր.

Ելավ Թլոր Տավիթ.

18. Մեղիքը պատվիրում ես աստծու Դավթին. սա հազարում ես
փառիկվանքերից յեւ միասին վերադառնում եմ Սասուն

Տավիթն ել որական կը մեծաներ:

Ավուր մեկին Մեղիք ըսաց.— Մարե,

Են շան հեթիմ յան կը սպանիմ,

Յան կը հորողկիմ թախ Սասուն.

Թըլ երթա, իրիս չտիսնամ:

Մեր ըսաց.— Մը սպանը, Թըլ երթա ուրինց տուն:

Հորողկը՝ կանչը՝ Բաթմանա Բուղեն, Ճարտու Ֆերըզ,

350 Թըլ գան, առնին, տանին թախ Սասուն:

Վոր պիրին, ճամպխու տը տնին,

Մեղիք ըսաց.— Բաթմանա Բուղեն, Ճարտու Ֆերըզ,

Կ'առնիք, կը տանիք վար Բաթմանա կարմընջին,

Կը թալենք ճուր, չտանեք Սասուն:

Վրցին զՏավիթ, ընգան ճամպխու:

Վոր եկան, Տավիթ ճամպխու խիտ չերթա,

Բոմ եսապես կ'երթեր, բոմ եսապես կ'երթեր,

Ջխոսեր, կ'երթեր ու կ'երթեր...

Վոր գացին, խասան կարմընջի մոտ,

360 Բաթմանա Բուղեն եսաց.— Ճարտու Ֆերըզ,

Արի, մեկ ընցնինք հիտեմ, մեկ հերձիմ,

ՋՏավիթ առնինք, թալինք ճուր:—

Տավիթ խելոք եր, կը խասկըներ անունց միտք:—

Վոր ելան, եկան կարմընջի կես,

Մեկ ընցավ առեչ, մեկ հիտեմ,

- Պոնին զՏնվիթ, վոր թլին ճուր,
 Տնվիթ ծեռ ըմ եթալ մեկ Բաթմանա Բուղեն,
 Ծեռ ըմ եթալ Ճարտու Ֆերլզ, ըսաց.
 — Վայ, տու կ'ուզեք, ըզձի թալեք ճո՛ւր...
 370 Պոնից, վոր զՖերլզի թալի ճուր,
 Ֆերլզի ըսին.— Վայ, Տնվիթ, միզ չթալիս ճուր.
 Զե մինք քու խոր խզմաթքարն ինք.
 Մինք քի կը տանինք Սասնա քաղաք:
 Ելան գացին քաղաք, եկին Սասուն:

15. Դավթի մտնկակամ չառուրյունները

- Տնվիթ խառ ճծիրուն կ'երթեր, կը խաղեր.
 Կ'առնեք զճրծիր, կը տաներ, զծառիր կը կոռեր,
 Կ'ըսեր.— Եկեք, դըլընգողալ տանք:
 Դացին սար. Տնվիթ ծառիր կը կոռեր,
 Ճծիր կը գեն, կը նստեն ծառիրու վերեն.
 380 Տնվիթ կը թըլներ, ճծիր կ'երթեր.
 Մեկ վոտ կը կուտրին, ծեռ կը կուտրին.
 Մեկ գըլթի կը կուտրին, վիզ կը կուտրին.
 Սասնա ճծիր կուտուրից, սախկատից,
 Դեղականք գացին մա Մինով Հովան գացինդ.
 — Հովան, Տնվիթ գթլծի մ' տար, տիր.
 Զգա միր ճծիր սախկատի,
 Տնվիթ Սասնա քաղքի ճծիր զըմեն կուտուրից:

16. Դավիթը գառնարած յեզ նախորդ

- Մինով Հովան ելավ կանչից զՏնվիթ,
 Ըսաց.— Տնվիթ, խրոխպեր կուրբան ը քի,
 390 Արի, քի անիմ քաղքի գառնարած, կ'ուզիս.
 — Խա, խրոխպեր, կ'ուզիմ:
 Մինով Հովան ելավ, պողպատե սըռլ ըմ խոռ շինել,
 Պողպատե կըռ ըմ խոռ շինել:
 Տնվիթ կ'առնը՝ պողպատե սըռլ, պողպատե կըռ,
 Քաղքի գառնիր կը տանը սարի գըլթի, կը թըղնը՝
 Ազվըսքտիր, լալըստրաքտիր սարից-քարից ելան,

- Թուղըն ուրիւնց պոնիր, կը փախչին, հա կը փախչին,
 Տաւիթ վազկից անունց հիտեմ,
 Բըշից, իպի, ելից մանչ գանձիրուն:
- 400 Հիրկուն առից, իպի քաղաք,
 Ծիւնով Հովան գընաց հերձիվ,
 Իրիշկից, տիսավ՝ պողպատե սըռլ կտըրտովիւ ի,
 Ենքան կան իկիր ի սարիւր-ծուրիւր:
 Եսաց.— Տաւիթ, խրոխպեր կուրքան ի քի,
 Ինչ կ'ըսիս, չըս նեղացիր:
 Ըսաց.— Խրոխպեր, եսա բալ հուլիւր չըն տաւորի.
 Եսա բալ հուլիւր շատ կը փախչին, զի նեղացըցին:
 Եսաց. «Եսիկ չեմվ. տղեն խիղճ ը»:
 — Տաւիթ, արի, քե ենինք նախրորդ, գընա նախիր:
- 410 Տաւիթ նախիր տարավ սարվե:
 Տիր ըմ վոր կը պոռեր, կը կանչեր,
 Արջիւր, գելիւր, ուշապքիւր, պըլընգտիր՝
 Ուրիւնց պոնեն կը փախին տուն:
 Տաւիթ գըտը՝ ուր տավարնիրն ին,
 Կ'եխի, կ'ըյնը անունց հիտիվ.
 Ասկոն կը վազկացը՝, կը թըղըցը՝,
 Ջանավարքիւր լիզունիր կը թալին տուն, կը տաւորին,
 Կը պոնը՝, կը պիրը՝, խառնը՝ նախրը մեչ,
 Հիրկուն վոր իպը քաղքը մեչ, կանչից.— Եկեք,
- 420 Վով կով մ' ունը՝, արիւր իմ երկու.
 Վով երկուս ունը, արիւր իմ չուրս.
 Վով չուրս ունը, արիւր իմ ութ.
 Վով խինգ ունը, արիւր իմ տաս:
 Ծըր կովիւր շատացըցիր իմ.
 Արեք, ծըր տավարքիւր տարեք տուն:
 Քաղքի մարթիւր կը գան, կ'իրիշկին, կը տիսան՝
 Եսիկ տավար չին, եսիկ ջանավարքիւր ին,
 Փախան, գացին, մտան ուրիւնց տուն.
 Մեկը չիգան, մտնը՝ մանչ տավարին:
- 480 Վոր մարթ չեկավ, ուր տավար տանը՝,
 Տաւիթ բիթուն բարհավից վըր իւրար,
 Մե ճոչ քար ըմ ետի գըլխու տակ պարց,
 Խք կուղ եմվ, պառկավ, քընամվ:

17. Վարդգուարյուն. Խրատեսու Պառավն յնկ վարտակդ

Խըլիսուն գեղականք եկան մա Հովան գազընդ,
Ըսիցին.— Մի տավար թըղ չտանը, ալ բաս ը:
Ծինով Հովան կանչից գճավիթ, ըսաց.

— Տավիթ, խրոխպեր կուրբան ը քի,
Բաս ը, ալ մ'երթա մըտ տավար.

Արը՛, գընա, նիտ-անեղ ըմ առ,
440 Դընա, արտիրու մեչ լո՛ւր սպանը՛:
Տավիթ գընաց, նիտ-անեղ մ' առից, իպի՛:

Պառավ պուճուր արտ ըմ կուրիկ եր ցանե.

Տավիթ մանչ կուրկին կը թավալը,

Զկուրիկ կը փըրճըղկը՛, կը տրուրը՛:

Պառավ եկավ, տիսավ. ի՛նչ կը տխնա.—

Կուրիկ հըմեն ճըխմըռտիր, կուտուրիր,

Ըսաց.— Դըրող-մախ քի տանը՛, Թըլ՛սր Տավիթ,

Տո՛ւ ծճւռ իս, ան ի՛շ կ'անիս:

Իս իմ, ան փղու մ' կուրիկ,

450 Ատ եր իմ ծմռան պաշար,

Ան ել արիր իս գետնուն խավսար:

Քի ի՛նչ տ'անի ան պուճուր լո՛ւրիւր.

Դընա, քո՛ւ խրոխպոր ըսա՛՝ քի տանը՛ նեճիր:

Քո՛ւ խոր նեճիրի սար կա, Միվ սար կա, գընա, ըսա՛:

Տավիթ ելավ գընաց Ծինով Հովանի մոտ.

Ըսաց.— Խրոխպեր, ձի տը տանիս Միվ սար նեճիր:

Խրոխպեր կը տանը՛ Միվ սար նեճիր:

Տավիթ կ'իրիշկը Միվ սար, կը տխնա՛

Բադան քեշուկ, դարգախ շինուկ,

460 Հըմեն ջին-ջանավար կա հանտեղ:

Կ'ասը.— Խրոխպեր կուրբան ը քի, Տավիթ,

Զարկ, մեկ խատ ըմ քի սպանա:

Կ'ասը.— Խրոխպեր, եսիկ եղսիր ի,

Մարթ եղսիր կը գանա, կը սպանա:

Տավիթ ուր կոխուն կը խանա,

Կը թալը երկինք վե, կ'ասը. «Հճյ-հճյ»...

Հըմեն ջին-ջանավար կը փախնին.

Նորեն կը գծրկը, զերի ռիչար ըմ կը սպանը՝
 Կը պիտին, կ'իփին, կ'ուտին:
 470 Գիշեր կը մթնի, կը մեան հանտեղ, կը քընին:

Խրոխպեր ուր միտ վե կ'ասը.
 «Վ' ինչըխ անիմ, վոր Տավիթ տատարը՝
 Գիրիմ, անու փեշ տնիմ իմ գըլխու տակ, քընիմ»:
 Հիչ կը տատարը՝ Տավիթ:

18. Մարուքա վաճի վերաօթնումը

Մութ գիշերվան մեչ կ'իլիշկի, կը տիսնա՝
 Զատնուց կանաչ-կարմիր լուս կ'իլնի, կ'իճնի, կ'իլնի, կ'իճնի
 Տավիթ կ'ասը. «Վոր խրոխպեր անկախա, չթըղնի՝ երթամ»:
 Ուր տանակ կը խանա, ուր թելինք կը կտրի, կ'երթա:
 Գընաց են լուսու մոտ, տիսավ, ինչ.—
 480 Մարմար քար պացվիր ը, են լուս կ'իլնի, կ'իճնի:
 Ելավ եկավ տակ խրոխպեր քընուկ.
 Նատավ ուր խրոխպեր գըլխուն, ըսաց.
 «Վիր իլի, խերախուտ խրոխպեր, վիր իլի,
 Խեր չունիմ, երա խերութին.
 Տեր չունիմ, երա տիրութին.
 Ախպեր չունիմ, երա ախպերութին»:
 Ըսաց.— Խրոխպեր կուրբան ը քի, ինչ կըպի քի:
 Ըսաց.

«Խերախուտ խրոխպեր, երազ մ' իմ տիսիր.
 490 Մըչ երազին զախախուրիր իմ»:
 Զեսաց՝ գընացիր իմ, եսաց՝ երազ մ' իմ տիսիր:
 «Տիսա՝ մարմար քար պացվիր եր,
 Լուս-կամար կայնիր եր»:
 Կ'ելնին կը գան հանտեղ:
 Տավիթ կ'ըսը.— Խրոխպեր, եսա քարն ի:

* Յերգ են. Կ. Մ.-Ո.

— Ե՛հ, խրոխպեր կուրբան ը քի, կ'ասը՝
 Եսա Մարութա Պանցը Ասվածածին ի.
 Բո՛ւ խոր վանքն ի, Մըսրա Մեկիք եկի, քանդիր ի
 Եսաց.

- 500 «**Խերախոտ խրոխպեր, խերախոտ խրոխպեր,**
 Բենն կ'ուզիմ խինգ խարիլ ուստա, գան, քան կտրին.
 Բենն կ'ուզիմ խինգ խարիլ ուստա, գան, պատ չարին.
 Բենն կ'ուզիմ խինգ խարիլ մարթ, գան ճալր պիրին».*

Խրոխպեր ըսաց.— Տնվիթ, խրոխպեր կուրբան ի քի,
 Ես վոր տո՛ւ շինիս, անցկուն տը շինիս,
 Վոր մեկ գիշերվան մեչ լրմնա,
 Խըլիսուն պատարած մեչ անին,
 Շինիցին, Տնվիթ ըսաց.

- «**Խերախոտ խրոխպեր, խերախոտ խրոխպեր,**
 510 **Բենն կ'ուզիմ յոթ խատ վարտապիտ.**
Բենն կ'ուզիմ յոթ խատ երեց.
Բենն կ'ուզիմ յոթ խատ ավագ սարկանված».*

Կը պիրին. կը տնը վանք, պատարած կ'անը.
Ճարտու Ֆերըզ, Բաթմանա Բոլղեն՝
Կ'անը՝ դարգան-նորադար,
Ինք կը գա տուն, քեֆ-ուրախութին կ'անը:

19. Մարա Մեյիֆի Վերիզենեմ խաբեյուրյամը ավերում եմ
վանքը. սարկանվազը բոք ե բերում, Դավիթը կրկն
վերաօթնում ե վանքը

- Ջըհար կը գընա, Մըսրա Մեկիք կը լը՝**
Մարութա Պանցը Ասվածածին Տնվիթ շինիր ը՛.
Կ'ասը. «Են գըդին ճող տըվիր ը»:
 520 **Կ'իլնը գիշերով, ուր ֆերըզիւր կը կանչը՝**
Կ'ասը.— Կ'եչիք կ'երթեք Մասնա երկիր,
Մարութա Պանցը Ասվածածին կ'ավիրեք,
Բիթուն կը ճարտեք, կը սպանեք, կը թալնեք, կը գեք:

* Յերգ են. Կ. Մ.-Ո.

Գիշերվան մեչ կ'իլնին կը գան Սասուն,
 Խաբուլթընով զվանք կը պանան,
 Մարութա Պանցր Ասվածածին կը քանդին,
 Կը սըպանին զվարտապետքիր, զերեցքիր, զսարկավաքտիր,
 Մեկ սարկավաք կը պախկվի խսիրու մեչ,
 Ուրինք կ'ելնին, շուտ ըմ կը փախնին:

580 Սարկավաք խըլխուն ժամու շապիք կը թաթխի արունի մեչ,
 Կառնը շապիք, կը գա մա Տավիթ,
 Տավիթն ել խմիր, խմիր, քոռ-սարխոյցիր, քընիր,
 Սարկավաք կայնավ վըր գըլխուն, ըսաց.

«Տավիթ, վիր իլի, Տավիթ, վիր իլի.
 Զվանք թալնիր, մի վարտապետքիր սպանիր,
 Վեղարքիր մըչ վանքին մերաթ մնացիր»... *

Տավիթ ըսաց.

— Խոհնկն ի պակաս, ծեթն ի պակաս,
 Տվեք, սարկավաք տանը՝ վանք:

540 Սարկավաք տիր մ' ել ըսաց.

«Տավիթ, վիր իլի, Տավիթ, վիր իլի,
 Զվանք թալնիր, մի երեցտիր սպանիր,
 Փիլունքտիր մըչ վանքին մերաթ մնացիր»... *

Տավիթ ըսաց.—

«Խոհնկն ի պակաս, ծեթն ի պակաս,
 Տվեք սարկավաք տանը՝ վանք:

«Տավիթ, վիր իլի, Տավիթ վիր իլի,
 Զվանք թալնիր, սարկավաքտիր սպանիր,
 Արունուտ շապիք մըչ վանքին մնացիր»... *

550 Ըսաց, արունուտ շապիք թալից Տավիթի առեչ,
 Տավիթ շուտ ըմ կ'իլնի կ'երթա, տիր մ' ել զվանք կը շինի:
 Տավիթ գիշիր ենտեղ կը մնա.
 Գիշիրվա մեչ անու աչ թիվի վերան կը շինվի՝
 Մարութա Պանցր Ասվածածին, Խաչ Պատրազին,

* Յերգ եւ. Կ. Մ.-Ո.

Մսե խաչ վըր Տնվթի աչ թիվին:
 • Ասծու խրամանն եր:
 Որ ըմ երկու ընցավ վերեն.
 Տնվթ տիր մ' ել գընաց, մանչ կուրկին ըռը կը սպանիր:

ՅԹ. Հարկահանություն, խրատում Գառավը. Դավիթը
 պատուհանում և կուրադնից յնվ ապա Դեռու
 ոգնությունը կատարում և նրա մարդկանց

Մըսրա Մելիք ելնվ կանչից ուր ֆերըզեր,
 360 Զկուրադին, Մնլնն Զարխադին, եսաց.
 — Ելեք, գացեք Սասնա երկիր,
 Իմ յոթ տարվան խարջ-խարաջ առեք, պիրեք:
 Կուրադին, Մնլնն Զարխադին ելան ճանպարհ.
 Եկան, խասան Սասնա քաղաք, կանչին Ծինով Հովան.
 Ըսին.— Հեյ, Հովան, միր խարջ տուր, վոսկը՝ չափը:
 Ծինով Հովան չիվարավ, կը վախեներ:
 Տնվթ ել մըչ կուրկին լոռ կը սպաներ:
 Ծինով Հովան զմաղազի տոնո եպաց,
 Առից գչափ, վոսկի կը չափը:

370 Գառավ ելնվ գընաց, տիսավ
 Տնվթ դի մոնչ ան կուրկին լոռ կը սպանը,
 Ըսաց.— Թըլո՛ր Տնվթ, գըրող-մախ քի տանը.
 Են փշուր կուրիկ եր իմ ծմուռն պաշար,
 Են ել եկիր, արիր գետնուն խավսար.
 Ելի գընո՞ քոն խոր մըղազին.
 Գո՞ կուրադին, Մնլնն Զարխադին եկեր ին,
 Զափ տրիր ին, քոն խոր վոսկի կը տանը:
 Տնվթ եկավ, գընաց մըղազին. Խնչ կը տիսան.—
 Գո՞ կուրադին աթոռ տրիր, նստիր,
 380 Ծինով Հովանին կը պոռա, կ'ասը.
 — Հովան, դե չոնտ վոսկին չափը:
 Ծինով Հովան մեկ չափ չափից,
 Լցից անու ջըվընիւրու մեչ:
 Տնվթ եկավ, տիսավ խրոխպեր քրտնիր ի.
 Կանչից, ըսաց.— Խրոխպեր, իլի վիլ, իլի վիլ,
 Իմ խոր վոսկին յիս տը չափիմ:

- Տնվիթ ըզչափ առից խրոխպորմընեն,
 Զչափը՝ պերան ետի գետին,
 Վոսկիք խտի վըր չափը՝ վոռուն,
 590 Փետ կը տեր վըր չափը՝ վոռուն,
 Կ'ըսեր. «Եսն միկ, եսն յերկն»...
 Կուզբաղին եսաց.— Հեյ, Հովան,
 Եսա տղեն պիրիւ իս, մեզի ծանղր կ'անխս.
 Շուտ վոսկին չափը՝ մինք երթանք:
 Ըսաց, շամախկը մ' եզարկ Հովանին,
 Արտըսունք անքից իրի տակ:
 Տնվիթ համա թռավ, կայնավ,
 Ըզչափ առից, տփից մըչ Կուզբաղին գըլխուն,
 Գունից, անոն ակընճքտիր քելից,
 600 Կեսը ճղից, կեսը մնաց.
 Լեզուն ել քելից, տուն պիրից,
 Քելից, խասցուց ճակտի վերեն,
 Բեվեռ ըմ գարկից վերեն, եսաց.
 — Գընա, Մելքին ըսա՝ թըղ գա, ուր խարջ տանը՝
 Կուզբաղին, Մանան Զարխաղին գացին Մսըր:

- Մելիք վոր տիսավ զԿուզբաղին եսավես անլանք,
 Գիրի, գեղեր կը քըսը, կը ժրացըցը,
 Քիչ ըմ անկար կը բահրավի, կ'ըսը.
 — Իլի գընա՛, քոն թու անումնե խան:
 610 Մելիք կ'ըսը.— Կուզբաղին, գընա, պի.
 Քանսուն ախճիկ պի արմաղան.
 Քանսուն կարճ ախճըկտիր պի՝ երկանք ազան.
 Քանսուն հերկեն ախճըկտիր պի՝ ուղտ պաննան.
 Քանսուն ել ախճիկ պի ձի խղամ.
 Յոթ տարվան խարջ-խարաջ պի ձի խամար:
 Կուզբաղին գեղակընին ըսաց.
 — Կերթամ, Սասնա կը պիրիմ,
 Կարմիր կովեր կը պիրիմ,
 Մի խամա կը շինիք յեղ-չորթան:

- 620 Գընացին, Սասնա քաղքի մեչ կայնան.
 Խաբար տարան, տվին Տնվիթին:
 Տնվիթ ել մ' ել Գառվու կուրկի մեչ լուր կը սըպաներ:

Պառավ եկավ, տիսավ, ըսաց.

— Չար գըրող քի տանը՝, Թըլոր Տնվիթ,

Են փշուր կուրիկ իմ ծմուռն պաշար,

Ել մ' ել եկիր, արիր գետնին խավսար:

Իլի գնա՛, գո Կուզբադին եկիր վնը քի կոիվ:

Եսաց.— Պառավ, շեղբիկ ըմ չկամ, տուր ձի, երթամ կոիվ:

Պառավ եսաց.— Վալան, գատ չունիմ, տամ քե, երթաս կոիվ:

680 Տնվիթ պուճուր ծառ ըմ քեշից, մըզդե եխան տուս:

Տնվիթի Քեռի մ' կըբեր *

Են ել անկախավ, ծառ ըմ քեշից տուս,

Խըս իրար ելան, գացին կոիվ:

Կուլան, գանկար կուտուրըցին, սըպանըցին.

Կուզբադին փախավ.— Ժուր ըմ կըբեր,

Կը մտնա ատ ծուրի եղճիրու մեջ,

Կը պախվա չուր Տնվիթ, Քեռին կը անունան,

Են կը փախնը՝, կ'երթա Մսըր:

91. Մեկիթի անկախությունը. ծագումը կամայք

Ջըհաբ գընաց Մեկթին, թի Կուզբադին եկավ:

640 — Ո՛ր, ըսաց, քանոսուն ախճիկ կը պիրի արմաղան.

Քանոսուն կարճ ախճըկտիր կը պիրի՝ երկանք աղան.

Քանոսուն հերկեն ախճըկտիր կը պիրի՝ ուղտ պաննան.

Քանոսուն ել ախճիկ կը պիրի ձի խղամ.

Թոթ տարվան խարջ-խարաջ կը պիրի ձի խղամար:

Կնկտիր ելան տուս, ըսին.

«Կուզբադին փիս պելուս,

Հոճատ կը գաս լերան-լերան.

Տու մի կ'ասեր՝ երթամ Սասուն,

Կարմիր կովեր պիրիմ կթան,

650 Անիք ծի յեղ ու չորթան:

Հո՛ւր ի քո՛ւ կարմիր կովիր,

Հո՛ւր ի մի մարթիր...»

* Անունը մուսուլման է: Կ. Մ.-Ո.

Եսաց.

«Կացեք, վաղ մեկել որ անձրով կը գն,
 Խեղեղ կ'իլնը, ճուր կը բոշանա,
 Ծի մարթիրու ճուճ-պլուր կը պիբի,
 Կ'ենիք ծի յեղ ու չորթան»:

**39. Մելիքի զարտեպմբը. Մար յերազը յեվ Մելիքի
 տրտալանքն ու պառզամբ Դավթին**

Մելիք կանչից, եսաց.— Կհազրագին, Թնչ իլիբ քի
 Եսաց.— Մելիք, մընջե, քի 'սեմ.

«60 Ենունց նիտիր կը գըբը գերանական.

Ենունց խոտիրն են կծան,

• Յիս Թնչ տ'եներ խըտ ենունց:

Մելիք ըռկավ, ըսաց.— Թուխտ պիրեք,
 Թուխտ պիրին, տանակ եզնը ուր ծեռաց մեչ,
 Արուն եկավ, լցավ մըչ տաշտին,
 Ըսեց.— Թուխտ գըրեք եսա իմ անունով.
 Բլմվըցեք պովանդակ ախշար,
 Առկար գն, երթանք վըր Տնվթին կռիվ:

Վոր ախշարք կը հավաքվի, Մելքի մեր կ'ըսը.

«70 — Մելիք, մորտահն, արի մ' երթա կռիվ:

Եսաց.— Մարե, վրե՛ չերթամ կռիվ:

Եսաց.— Մելիք, երազ ըմ եմ տիսեր.

Տիսա՝ Մըսրա ծին փախեփախ եր,,

Սասնա ծին խասեխաս եր.

Մորտահն, արի, մ' երթա կռիվ:

Եսաց.— Մարե, յիս չըմ ուզի երթա,

Ամա անկար բիթուն ժողվիր իմ,

Ամոթ ի, յիս տ'երթամ կռիվ:

Ասկար քեշից, եկավ մանչ կովու տաշտին,

«80 Ըսաց.— Ջըհաբ տվեք Թըլոր Տնվթին,

Իկիր իմ կռիվ, տի քանդիմ Սասնա քանդին:

Դավիթը Պառնավի խրատով հարեղարդից առնում է ի-
նքս ռաբին ու ձիւն յեղ գիծազատում է

Տավիթ գընացեր ի մանչ Պառնավ կուրկին:
Պառնավ ջըհաբ տարավ Տավթին,
Եսաց.— Գըրոյլ քի տանի, Թըլւր Տավիթ,
Բն'ս ը, իմ կուրիկ անիս խավասար գետնին.
Են փշուր կուրիկ իմ ծմռան պաշարն ի:
Մըսրա Մելիք եկե, կռիվ կ'ուզի,
Ելի գընա կռիվ խա Մըսրա Մելքին:
Եսաց.— Պառնավ, չունիս,

690 Տհւ ձի մեկ անթարուց ըմ,
Տհւ ձի մեկ խին շեղբիկ ըմ,
Իս ելնիմ երթամ կռիվ:
Ըսաց.— Գըրոյլ-մախ քի տանը', Թըլւր Տավիթ,
Գընա', խան քո խոր ճակիր:
Եսաց.— Պառնավ, ինչ ունեք իմ խոր.
Ճակիր ինչ ունեք իմ խոր:
Եսաց.— Բո խոր ունեք Կռտին Գըլխուն,
Բնմարն Զրեխին, Զըզմեն Վուտքիրուն,
Թուրն ը Կեծակին, Բորկու Զալալին:
700 Եսաց' գընա, խրոխպուր մոտեն ուզը':

Տավիթ ելավ գընաց մա խրոխպեր,
Եսաց.— Խրոխպեր, տհւ իմ խոր ճակիր:
Եսաց.— Խրոխպեր կուրբան ի քի, պա մ' չունիմ:
Եսաց.— Խերախուս խրոխպեր, իլի վի, իլի վի,
Բիչ ըմ աղանձ շինի' ուտիմ, իմ ասամքիր կ'եռան:
Ըսաց.— Խրոխպեր կուրբան ի քի, ինչով շինիմ:
Ըսաց.— Ճարտու քարով շինի:
Խրոխպեր ելավ ճարտու քարի պիրից.
Վոր պիրից, կրակին պիլից, տաքացավ,
710 Ըսաց.— Խրոխպեր, տհւ աչքի մ' մա պիլիք ը:
Մինով Հովան ծեռ խուռ մանչ ուր լպան,
Տավիթ եթալ, եսապես գծեռ պանից:
Եսաց.— Եաման, Տավիթ, իմ ծեռ երեցեղ:
Ըսաց.— Իմ խոր ճակիր կը տան:

Ըսաց.— Յաման, պա՛ց թուղ, կը տամ,
Հովան գընաց, քիթուն իպեր, իտու Տնվթին,

Տնվթ կուտին իտի գըլթի,
Կուտին եկավ մընչ անոն թիվքեր,
Կուտին չտատրի գըլթիս.

730 Երկու կիտր պամպակ իտի հինե,
Նուրեն կայնավ ուր գըլթիս,
Ջրեխի Բամար իպը, կապից վըր ուր,
Յոթ փաթ իկը՝ միճաց պոլոնիս:
Ջըզմեն վուտքիրուն իպը, խնգավ,
Ընցկուն ճիչ եր, եկավ, խասավ ճըռնիք.
Իրիք կիտր պամպակ իտը հինե,
Նուրեն կայնավ ուր վուտքիրո,
Թուր Կեծակին կապից վըր ուր,
Մեկ նիտ եճավ գետին, հավելցավ անոն բամբից,

735 Մեկ նիտ ել գըլթի հընցավ:
Ըսաց.— Խրոխպեր, գընա խան Գորկու Ջալալին,
Գորկու Ջալալին տարեր, կապեր ին խավու թառը՝ տակ.
Յոթ տարը՝ կըրեր՝ տուն չխանած, խավեր ծուտիւր են վըեն,
Ասաց.— Խրոխպեր, քենե կ'ուզիմ՝
Իմ Գորկու Ջալալին թամիզ լվաւ:
Խրոխպեր գծին թամիզ լվաց, իպի:
Ըսաց.— Խրոխպեր, քենե կ'ուզիմ՝
Իմ ծիու Ջին Սատնֆին առնիս, պիրիս:
Ջին իպի, իտի վար ծիուն:

740 Ըսաց.— Խրոխպեր, տանք պի, կապիմ:
Մինով Հովան ըսաց. «Յավանչ, իս տ'իրիչիմ.
Ենու խեր վոր տանք կըքեր, ծիան երկու վոտ կ'իյներ.
Իրիչիմ, տիսնամ՝ Տնվթ թնչըխ տը կըքի»:
Միու տանք առից, իպի, ետու Տնվթին,
Տնվթ վոր կըքից, չուրս վուտն ել կտրավ գետնուց:
Հովան քիչ ըմ ուրախցավ վար Տնվթին, ըսաց.
«Տեր Աստված, տիսա՝ Տնվթ կտրիճ եր»:
Տնվթ ելավ գ'Գորկու Ջալալին խիծավ:
Հովան եսաց. «Կուտրիւր են մարթու պիրան,

750 վոր եսա պանիւր Տնվթին եսաց»:

22. Հորեղբոր ամուսնամբը յեմ խառնը՝ Գողթանն օյամ
յնով Կարճիկ աղբյուրի մառիմ

Ծինով Հովան եսաց.

«Ափսճւս կ'անիմ, խաղանք ամսուս Կոտին Գլխին,
Վոր խանիցին Սասնա տնեն.

Ափսճւս կ'անիմ, խաղանք ամսուս Գնմարն Զրեխին,
Վոր խանիցին Սասնա տնեն.

Ափսճւս կ'անիմ, խաղանք ամսուս Զգմեն Վուռքիրուն,
Վոր խանիցին Սասնա տնեն.

Ափսճւս կ'անիմ, խաղանք ամսուս Թուրն ը Կեծակին,
Վոր խանիցին Սասնա տնեն.

760 Ափսճւս կ'անիմ, խաղանք ամսուս Բոռիկ Զալալին,
Վոր խանիցին Սասնա տնեն».*

Տանվիթ ծիռն վերեն կը մտածը՝.

«Ափսճւս կ'անիմ, խաղանք ամսուս Տանվիթին,
Եղնիկ ջրհեղ ելանով գընաց Սասնա տնեն».*

Եսաց.— Խրոխպեր, ետա պանիր վոր տնի ըսիր ամսուս,
Եիս քի տը գորկեր, տը սըպաներ.

Վոր տո՛ւ ձի ըսիր ամսուս,

Եիս քի չըմ գա՛րկի, չըմ սպանի:

Տանվիթ վոր տ'երթեր, Ծինով Հովան ըսաց.

770 — Տանվիթ, խրոխպեր կուրբան ի քի, շիրաթ մ' անիմ:

Եսաց՝ Տանվիթ, կ'ելնիս կ'երթաս մա տանդին,

Պողվըտե սու մ' կա մա տանդին.

Կը գորկիս Թուրն ը Կեծակին,

Են թա կտրից, գընա կռիվ.

Վոր չկտրից, տանցի, արի:

Եսաց.— Տանվիթ, կ'երթաս, Կաթնիկ Հախաղուր կա քու խոր.

Կ'երթաս, վա՛ր ան հախաղին կը նստիս,

Են ճրճով կը վաճցվիս, են ճուր կը խմիս,

Կը պառկիս, կը քընիս, ունհաթիս.

780 Բոռիկ Զալալին ել կը խմըսցիս են ճուր,

Կը Թըղնըս հանտեղ՝ երեծա:

* Յերգ են Կ. Մ.-Ո.

**ՅԵ, Դա՛վիթը կտու՛մ ե Պողո՛տե՛ս սյու՛նը յե՛կ խմբու՛մ
Կաթնի՛կ աղքատի՛ն քու՛րը՝ դառնա՛մ ե հզո՛ւր**

Տա՛վիթ ծի՛ն քը՛շից մա՛ տա՛շտի՛ն.
Գը՛նաց, Պողո՛վլտե՛ս սու՛ն տիսա՛վ մա՛ տա՛շտի՛ն,
Քե՛շից ու՛ր Թու՛րն ը Կե՛ծակի՛ն,
Տի՛ք ըմ վո՛ր եզա՛ր, ընցկու՛ն կա՛րից՝
Կա՛լամ մնաց վա՛ր կա՛լամի՛ն.
Տա՛վիթ ըսաց.

«Վա՛յ, տո՛ւ կուտու՛ր կ'ենե՛ր, ծեռնե՛կ,
Վո՛ր տո՛ւ գա՛րկիցի՛ր, չկա՛րիցի՛ր Պողո՛վլտե՛ս սընիկ».*

790 Ե՛ն ծեռ Թո՛ղլցա՛վ, կախա՛վ մոտե՛ն:
Ասծու՛ խրամանքո՛վ մեկ հու՛շիկ քա՛մի մ' իրը՛.
Վո՛ր քա՛մի մ' իրը, առից Պողո՛վլտե՛ս սու՛ն, ինկա՛վ:
Տա՛վիթ վո՛ր տիսա՛վ, ըսաց.

«Վա՛յ, տո՛ւ կանաչ կ'ենե՛ր, ծեռնե՛կ,
Վո՛ր տո՛ւ գա՛րկիցի՛ր, կա՛րիցի՛ր Պողո՛վլտե՛ս սընիկ».*

Տա՛վիթ ծեռ ել մ' ել ժրա՛վ, ծի՛ն քը՛շից, գը՛նաց.
Շատ գը՛նաց, քիչ գը՛նաց, են մեկ տեղ ծի՛ն կայնա՛վ.
Ռըքե՛ր եզա՛ր ծի՛ռ կողի՛ր, ծի՛ն չեթե՛ր, կայնի՛ր:
Ասծու՛ խրամանքո՛վ՝ ծի՛ռն լիզո՛ւ եկա՛վ,

800 Ասաց.— Տա՛վիթ, ուրքե՛ր մը գա՛րկը ձի.

Չե՛ քե ըսաց քո՛ւ խրոխա՛կեր,
Կաթնի՛կ հախա՛ղնը գո՛ հստեղն ը:
Տա՛վիթ ծեռ ըմ եթալ, քա՛ր վիճու՛ց,
Ճո՛ւր ելա՛վ, բըղբը՛վ կ'երթե՛ր.—
Քա՛ր վերեն եր, ճո՛ւր չեթե՛ր:—
Ծի՛ն ըսաց.— Տա՛վիթ, են ճո՛ւր քսի իմ բրի՛ն,
Իմ կուղ ժրի, ճո՛ւր խմի՛մ, երեծա՛մ:
Տա՛վիթ ճո՛ւր քսից ծի՛ռ կուղ, արցկից:
Տա՛վիթ հիշաց, ըսաց.

810 «Խրոխա՛կոր խուսքի՛ր տը կատարի՛մ:
Տա՛վիթ իճա՛վ, վլացվա՛վ, են ճո՛ւր խմա՛վ,
Ընգա՛վ, քընա՛վ, երկու սըհաթ քընա՛վ.

* Յերգ են Կ. Մ.-Ո.

Վոր քընուց անխափ, ելավ վե, տխափ
 Կուտին գըլխուց թուր եր մեկ կողմ.
 Քամար Զրեխին պացվիր, թուր եր մեկ կողմ.
 Զըզմեն վուտքիրուց թուր, գացիր եր մեկ կողմ:
 Կուտին Գըլխուն՝ երկու կիտր պամպակ եխան,
 Զուռով նուրեն գընաց գըլթխ.
 Քամար Զրեխին, վոր յոթ փաթ կապիր եր,
 820 Զուռով եկավ միճաց պոլիս.
 Զըզմեն Վուտքիրուն՝ իրեք կիտր պամպակ եխան,
 Զուռով նուրեն եկավ վոտաց,
 Հանա պուճուր եր անոն վոտաց:
 Տավիթ կապից ուր թուր, խեծավ ուր ծին, գընաց:

**96. Գավթի վախը բռնամիտերից, ձիւ Բաղլիբեք,
 Խաճախումն ու կոտորածը**

Գընաց, սարի մ' գըլթխ կայնավ.
 Իրիկից կովու տնչտ, տխափ, ինչ.—
 Քանի մ' ասուլ երկինք կա,
 Անցկում չաղըր-խեվաթ մանչ տնչտին:
 Տավիթ եսաց. «Տե՛ր Աստըված,
 880 Են անկար ինի գանձան սավա գան,
 Թիս ինիմ գանձան անթը՝ գել,
 Թիս չըմ կանա գանունք ուտը՝
 Թանունք ինին պամպակ,
 Թիս ինիմ պոց-կրակ,
 Թիս չըմ կանա գանունք վառը՝:
 Ենտեղ Տավիթ շատ մտածից, վախացավ:

Ասծու խրամանքով Գորկու Զալալին լիզու եկավ,
 Ըսաց.— Տա՛վիթ, Տա՛վիթ, տոն մի վախանե,
 Քանի մ' տոն սըպանիս,
 840 Անցկում յիս իմ վուտքիրով աղ սըպանիմ.
 Քանի մ' տոն սըպանիս,
 Անցկում յիս իմ բեննով տ'իցկիմ,
 Քանի մ' տոն սըպանիս,
 Անցկում իմ պուչ աղ սըպանը՝, ցրվը՝:
 Տա՛վիթ, Տա՛վիթ, տոն մի վախան:

Հիշա Մարութա Պանցր Ասվածածին,
 Խաչ Պատրազին վար Տավթի աչ թիվին,
 Գըլը՝ մանչ բոշ խիծըլին:

Ծին տիր մ' ել կանչից, ըսաց.

850 — Տավթի, տոն կանան քի վար իմ քամկին պախիս.

Տավթի, իս քի տը տամ երիքական, երիցիս.

Ապա տոն ինչըլ տ'անիս վար իմ քամկին:

Եսաց. — Իս տը խաղամ քոն փուրու տակ:

Եսաց. — Իս կը թռնիմ քարեքար,

Ապա տոն ինչըլ տը պախվիս իմ փուրու տակ:

Եսաց. — Իս տը խաղամ վար քոն քամկին:

Եսաց. — Տոն իմ տեր, յիս քոն ծին,

Դե, քըլի մանչ բոշ խիծըլին:

Տավթի քըլից մանչ անքըրին, կուտուրից, ճարտից.

860 Վոր կ'երթա, կը գա, արուն կ'իլնը, լեշիր կը տանը՝

87. Աղեվարի խոսք

Մեկ խալիվոնը ըմ «փոշտ, փոշտ» կ'ըսը

Ու ենդեխեն կը գա մա Տավթի:

Տավթի ըսաց. — Ե՛, խալիվո՛ւր, թնչ կ'ըսիս.

Յիս հանլա երիտասարդ իմ, տոն ձի՝ «փոշտ» կ'ըսիս:

Եսաց. — Խոգոնտ-արեկուտ մեռնիմ, Տավթի,

Միր լիզուն անպես ի, կ'ըսինք՝ փոշտ, փոշտ,

Եանի՝ ճանապիս տու... յիս չըմ ասի՝ փուշտ:

Տավթի եսաց. — Խալիվո՛ւր, ըսա.

Բոն ասած թնչ կը, վոր տոն եկար մա ձի:

870 Եսաց. — Խոգոնտ-արեկուտ մեռնիմ, Տավթի,

Եսա մարթիր, վոր եկած ին ըստա,

Կա նուր թաժա նշանված, տալ փսակված չին,

Կեսն ել հանլա թաժա փեսա յին,

Կեսն ել ընցած տան ճրագ ին.

Վրե՛ կը կուտուրիս. խեղճ ին:

Բոն դուշման Մելըք՝ չաղըր զաբկած:

Գո հան գըրի գըլթիս նստիր ի:

Եսա մուկ վոր կ'իլնի, Մելքի պերնի շորանքն ի.

Գընա ենատեղ, զա՛ր, քոն դուշմանս սըպանի.

- 480 Մըպանիցիր, մինք քոն ժողովուրտն ինք.
Վոր մնացինք, մինք քոն ծառեն ինք:

26. Մարտ Մեկիւր Դավթիմ Խաբուհ, ձգում է հորի մեջ:

Տա՛վիթ ծին քըշից, ելա՛վ գընաց չաղըրի տուն.
Տխաւ՛ Մեկիւր պառկիր, քընիր եր.
Եսաց. — Դե, շուտ Մեկիւր հանարիցեք վեր:
Ըսին. — Մեկիւր յոթ ուր տը քընի, նուր հանարանա:
Ըսաց. — Յիս չըմ կայնի յոթ ուր, խանըցեք վեր:
Ելան շիշ ըմ կարմըրցըցին, տըին անոն վոտաց տակ:
Ըսաց. — Ո՛ք, ախճըկնիր, ինչը՞ իմ տեխ լավ չըք շինիր.
Լու կա իմ տեխ, ըզզի կծից:

- 490 Մեկիւր է մ' ել մնաց քընուկ:
Պիրին, գոթնի խուփ կարմըրցին,
Տըին անոն վոտաց մասնի վերեն:
Ըսաց. — Ո՛ք, իմ տեղաց մեշ ինչքան լու կըեր,
Ըզզի կծիցին, չըն թը՛լնի՛ յիս քընիմ:
Տա՛վիթ կանչից, ըսից. — Մեկիւր, վի կաց.
Անգըրող, քի գըրող իմ պիրիր:
Անմախ, քի մախ իմ պիրիր:
Մեկիւր ըսաց. — Ե՛, Թըլո՛ր Տա՛վիթ,
Ձար ջալադ ըզքի տանը՛,

- 500 Տոն հիփ ելար ծիավոր,
Եկար, կայնիր իմ չաղըրի տուն:
Մեկիւր տուն հանճիվ մի խուր փուրիի եր,
Վոր Տա՛վիթ գա, իցկի մանչ ան խուրուն:
Մեկիւր ըսաց. — Տա՛վիթ, ծիուց իճի տակ,
Արի ըստա, խուսինք, բարոնչինք:

Տա՛վիթ ծիուց եճավ տակ.
Վոր գընաց, մոտխըսցավ չաղըրին,
Դը՛մ... ընկա՛վ խուր վե, գընա՛ց:
Խուրու մեշ չըիտ-չըվան, ողիր արիր եք՛

- 510 Ընկա՛վ մեշ, ալ չկարցավ տուն ելներ:
Մեկիւր ըսաց. — Մը խանեք, թըխ գընա շան պես խառնի:
Հիրիկու յե. Մեկիւր ընկա՛վ, քընավ:

90. Ձեռնով հավաքի քերազն յեղ խոսքը հիւսիսէն

- Գիշիր Ծինով Հովան երազ տիսավ.
 Տխաւ՛ Տանթի աստըղ մըժղավիր եր,
 Հովան կանչից, եռաց.— Կնիկ, կնիկ, իլի վի,
 Եսա գիշիր երազ տիսիւ իմ՝
 Տանթի աստըղ մըժղավիր եր,
 Մեկի աստըղ լոնս-պոծառ եր,
 Եսաց.— Տնակիր, քուն քի քնի, երազ Տանթին տիս-
 930 Վեւ զըտը՝ վորտեխ Տանթի քեֆ կ'անը,
 Տիր մ' ել Ծինով Հովան քընավ,
 Ել մ' ել երազ տիսավ, անխավ.
 Տխաւ՛ Տանթի աստըղ մըժղավիր եր,
 Ըսաց.— Կնիկ, իլի վի, իլի վի,
 Կնիկ ել մ' ել եսաց.— Տնակիր, քընը՝.
 Քուն տու կը քընիս, երազ Տանթին կը տիսնիս,
 Եսաց.— Քնը ը, ուտար ախճիկ ը, սիրտ չցնավը.
 Իս տ'եղնիմ վե, երթամ, խասնիմ:
- Հովան ելնով, գընաց փնրգնիս.
 930 Իրեք ծի կապուկ եր Նտեխ.
 Մեկ բոց եր, մեկ կնիւմիր, մեկ սիւլ եր,
 Եսաց.— Բո՛ց ծին, քի կը տամ մեկ փութ գաթը՝,
 Ձի հիփ տը խասցըցիս Մըսրա սարի գըլիս,
 Եսաց.— Երկու սըհաթի մեկ քե կը խասցիմ,
 Եսաց.— Երկու սըհաթ...
 Իս երթամ, խասնիմ ենու նաչի՛ն, յան հաչի՛ն:
 Ձեւով. գընամ ման կնիւմիր ծին:
 Եսաց.— Կնիւմիր ծին, քի կը տամ երկու փութ գաթը՝,
 Ձի հիփ կը խասցըցիս Մըսրա սարի գըլիս:
 940 Եսաց.— Մեկ սըհաթի մեկ կը խասցիմ,
 Եսաց.— Մեկ սըհաթի մեկ...
 Իս տը խասնիմ ենու նաչի՛ն, յան հաչի՛ն:
 Ձեւով. գընամ ման Սիւլ ծին:
 Եսավ.— Սիւլ ծին, քի կը տամ իրեք փութ գաթը՝,
 Ձի հիփ կը խասցիս սարը՝ գըլիս:
 Սիւլ ծին եսաց.— Վուտ տնիս ուրքեր,
 Ձուր մեկեւ վուտ տնիս մեկեւ ուրքեր,

Յիս քի կը խասցիմ են սաբի գըլթի:
Միու գըլթիս պնճնից, քըշից, ելնվ սաբի գըլթի:

30. Դավիթը Ձեռնով Հովանի խոտով յեղնում Ելեւթից

950 Թուրգում կա, կը տնին պերնին.
Մինով Հովան Թուրգում տրից ուր պերնին,
Կանչից.— Ո՛ր... Ո՛ր... Տն՝վիթ...
Հերկեն կանչից:
Ինչ կանչից, Տն՝վիթ ըսաց.
— Ճըժի՛ր, հըշկացեք ծե մ՛ կը գն,
Խերանական ծեն կը գն:
Տիր մ՛ ել կանչից.— Ո՛ր... Ո՛ր... Տն՝վիթ...
Տն՝վիթ լսավ, խրոխպոր ծեն եր,
Ըսեց.— Տն՝վիթ.

960 Հիշա Մարութա Պանցը Ասվածածին,
Խաչ Պատրազին վնր Տն՝վիթ աչ թիվին.
Ձքի խըլաս անի մանչ նա ճոպնին,
Տն՝վիթ ըսաց.

«Հիշամ Մարութա Պանցը Ասվածածին,
Խաչ Պատրազին վնր իմ աչ թիվին.
Ձի խըլաս անիս մանչ նա ճոպնին»:

Ըսաց, զինք վոր շարժից, թափ իտու,
Ջըմեն ողիւ կտըրովավ, արցըկվավ իրարից,
Տն՝վիթ կայնավ, թռավ, խուլուց ելնվ տնս,
970 Թռավ, Բորկու Ջալսին խիծավ:

**31. Դավթի յիվ Մորա Մելիքի մեծամարտը.
Դավիթը սպանում Ե Մելիքին**

Եսաց.— Մելիք, լերով մարթ չին սպանի,
Արի, կայնի ըստե, պնց կռիվ անինք:
Մելիք եսաց.— Տն՝վիթ, ինչըլ կռվինք:
Եսաց.— Իրեք դնրբ տո՛ւ զանկ ձիկ,
Իրեք դնրբ ել յիս զանկիմ քիկ:
Մելիք եսաց.— Հանեչ վնւ տը զանկի:
Տն՝վիթ եսաց.— Հանեչ տո՛ւ զանկ, վոր կը վնխանա:
Մելիք ըզծին խիծավ, քըշից, գընաց.

Ըստուց չուր Եւմիաթին գընաց.

980 Մեկիք իրի ուր կունդ եղար Տաւթին.

Վոր զարկից, թող-դուման ելավ, երկինք պունից,

Եկավ, դըպավ գետին, քանդից:

Եսաց.— Ե, խուղածին, խուղ եր, խուղ տարցար:

Թող վիրցավ, Տաւթիք եսաց.— Ե, Մեկիք,

Իս հալած գն եստեխն իմ, զի պան չիլիր:

Տիր մ' ել գընաց, չուր Իգդիր դատացավ:

Ենու ծին ել վեցվուտնա յը:

Ենդունց հըրսլամիշ ելավ, եկավ,

Գունդ մ' ել եղարկ Տաւթին:

990 Ե մ' ել թող-դուման ելավ երկինք վե,

Եսաց.— Ե, խուղածին, խուղ եր, խուղ տարցար:

Թող վիրցավ, եկավ գետին, ըսաց.— Մեկիք,

Հալած յիս ըստա յիմ, ձի պան մ' չիլիր:

Ախըր, իրեք դարբ եղար, պան մ' չիլավ:

Տաւթիք եսաց.— Դուր իմ դորն ը, իս տը զարկիմ:

Եսաց.— Մոհլով, յիս իմ տեղ շինիմ:

Ելավ մտավ են խուր վե,

Թոթ գումշու կաշի տրավ ուր գըլխուն:

Թոթ պողվրտե սալ տրից վար գումշու կաշիքտիրուն:

1000 Մեկ ճաղչի քար ել ետի վար խուրու պերնին,

Մտավ, արխային նստավ, հետո եսաց.

— Տաւթիք, դե գար քու թուր:

Տաւթիք ըզթուր քաշից, տարավ ուր թիվ, վոր զարկը՝

Մըսրա Մեկիքի մեր իրի, եսաց.

— Տաւթիք, չե յիս քի շախե-պախե, ծիծ ըմ տվիր.

Ետա մեկ թուր տը տաս ձի խաթըր:

Տաւթիք ըսաց.— Մարե, ենա մեկ թուր քի խաթըր:

Տիր մ' ել թուր տարավ թիվ, վոր զարկը՝

Ենու քուր վազկից, եկավ, ըսեց.

1010 — Տաւթիք, վոր տուն պզտիկ եր,

Թիս քի շատ եմ շալկիր, պախիր.

Ետա մեկ թուր տը տաս ձի խաթըր:

Տաւթիք ըսաց.— Են թուրն ել քի խաթըր:

Ըսաց.— Իս մնացի, եսա մեկ թուր:

Ենա թուրն ել տարավ ուր թիվին:

Գիրից, խասցուց կես, ըսաց.

— Եսա կեսն ել Ասծու խաթըր.

Եսա կես թուրն ել տը զարկիմ Մելքին:

Վոր ըզթուր հանից, կրակնիր թափավ,

1020 Ճաղչը՝ քար, պողվըտե սալ, գումշու կաշիք,
Ախըր, զՄելիք կտրավ, տապկից երկու կես.

Մելիք չակախավ, վոր կտրիր ը,

Խուրուց կանչից, ըսաց.— Տա՛վիթ, դե, զա՛ր:

Մելիք չըր գը՛տը, թը զանիր եր:—

Ըսաց.— Մելի՛ք, մը հա՛ քի հիրուր տու:

Վոր զինք հիրուր խուր Մելիք,

Տապակ ըմ են կողմ գընաց, մեկ՝ են կողմ:

Տա՛վիթ թուր վիրուց, կանչից անքըրին, եսաց.

— Ով կը գա, իմ թրի տըկով ընցնի, թըխ գա՛:

1080 Թը չե՛ բիթուն կը կտուիմ, ճարտիմ:

Անքար բիթուն ընցան թրի տըկով,

Բլավան, գընացին ուրինց տնիր:

Տա՛վիթ տարցավ, եկավ Սասուն:

9

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԹ

33. Դավիթը լսելով տառաջներ զովք՝ գնում է Խանդավազ
ճեսնելու

Տա՛վիթի ծեն տարածանվավ, ամեն ախշար լսավ:

Խանդուտ խանըմ կ'իլնը. անու ծեն կը լսը.

Որ ըմ կ'ելնի, երկու աչդ կը պոնը, կ'ասը.

— Դընացեք, զի Տա՛վիթը՝ խամար գողացեք,

Բալքը Տա՛վիթ գա, ըզը առնը՝:

Աչդքտիր կ'ելնին կը գան Սասուն.

1040 Կը գան Տա՛վիթի տուն կը նստին,

Ուրինց սաղիր կը խանին, կը զարկին.

Տա՛վիթն ել ենդեխ նստիր ի:

Սաղիր կը չալն, կը զարկին, կ'ասըն.

«Տա՛վիթ, մե Խանդուտ խանըմ ըմ կա.

Ենու ճակատ մեյդան ը.

Ենու աչքիւ չի նու կթխա կը նմանը,
Ենու ընքնիւ զալամով քնած ը.
Ենու պերան մովրով պնացած ը.
Շատ խորոտ իրիսնիւ ունը՝:

- 1050 Աշղբտիւ կը չալըն, կ'սսըն, Հովան կը լսը.
Վոր կը լսը, կ'ելնի, կ'ըսը.
— Դե, կայնեցեք, ծի խեր անիծած,
Տոն եկիր եք, իմ եղնիկը՝ սրբոտ կ'ավրեք,
Ըսաց, մե-մեկ զարկից աշղբտիւրուն,
Տնվիթ ըսաց.— Նորոպեր, թըղ սեզ անին,
Աղու մ' ըսըցին, աշղբտիւ գընացին,
Տնվիթ եսաց.— Նորոպեր,
Վալահ, յիս տ'երթամ, Խանդուտ խանըմ տիսնամ.
Կարելի յը, աշղբտիւ ճիշտ կ'ըսին:
1060 Տնվիթ ելավ, ճամպակ ընկավ, գընաց:

**22. Գարեու Ջալալին ու փառելիքներ ձեռք. Դավիթն
ու փառելիքներ**

- Գընաց. եկավ, Խանդուտի դարգըլի առեչ կայնավ.
Ծիուց եհավ, գընաց մանչ հավչին.
Տիսավ՝ տասնըխինգ խառ փահլիվան
Սուֆրեն տրած սողբաթ կ'անին,
Տնվիթ համան գընաց, նստավ ենտեխ,
Կանչից Խանդուտ խանըմի խըզմատ,
Ըսաց.— Իմ ծին տարեք փարգախ:
Անունց խըզմատ տնրցավ, ըսաց.
— Տնվիթ, ենդեխ տասնըխինգ ծի կա կապուկ:
1070 Տնվիթ ըսաց.— Պն մ' չե, իմ ծիու լըղաբ խան,
Թըղ գընա փարգախ մա ծիանքտիրուն,
Խըզմատ գընաց, լըղաբ եխան, գծին եթուղ,
Վոր Գորկու Ջալալին մտավ նիրս,
Փահլիվանքտիրու ծիանք հըմեն փախան.
Դարեք, տնրման մնաց, թուղին, փախան,
Գորկու Ջալալին մնաց թանա, կ'ուտը՝, կը խմը:
Տնվիթ նստավ մանչ ան սողբըթին,
Մանչ ան փահլիվանքտիրուն, վոր եկիր ին,

- Եկիր ին, զՔանդուտ խանըմ առնին, տանին:
 1080 Քանդուտ խանըմ տիսավ վիրի փանջարից՝
 Տավիթ իրի, նստավ մանչ սողալթին,
 Փանդանքտիր զրմեն վախացան, տողացին:
 Քանդուտ տիսավ՝ Տավիթ ճիչ եր,
 Են փանդանքտիր ընցկուն ճծիր մա Տավթին:
 Տավիթ կանչից.— Խըզմա՛տքար, գինի պիրեք, խմինք:
 Տարցավ փանդանքտիրուն, ըսաց.— Ես կըթխեք խնչ ին,
 Վոր տու գինի կը խմեք, քեյֆ կ'անեք:
 Թաս ըմ պիրեք, կուշտ ըմ խմինք:
 Թաս պիրին, գինի լցին, խման:
 1090 Փանդանքտիր հիրուր կ'ըսին.
 — Ձոռ տվեք, Տավիթ խմա, սարխոշնա.
 Ելնինք սպանինք, թի չե՝ մի պան բոշ ը:
 Գինի լցին, տվին Տավթին,— խմավ:
 Անունք տիսան՝ Տավիթ սարխոշցավ.
 Վոր սարխոշցավ, ուր գըլոխ կ'իճուցեր վըր ուր սըտին,
 Նուրեն կը պանցըրցներ, կը շիտկեր: *
- Քանդուտ խանըմ վիրուց կը տիսնա,
 Վոր Տավիթ ուր գըլոխ կ'իճուցը վըր ուր սըտին,
 Մե ֆընդըխ ըմ վիրուց կը թալը՝ տակ,
 1100 Տավիթ կը հանգրանա, ուր գըլոխ կը պանցըրցու,
 Փանդանքտիր կը սըրսըփան, կը տողան:
 Քանդուտ մե փութ ֆընդըխ մե-մեկ եթալ,
 Ձուր Տավիթ քիչ ըմ հանգրացավ,
 Ելավ գընաց վոտաց ճանապար:
 Վոր Տավիթ ելավ վի, գընաց տուս,
 Են տասըխինգ մարթն ել ուրինց թըրի քաշիցին,
 Տըրին սուֆրի տակ, ծածկըցին, ըսին.
 — Տավիթ վոր կը գա, կը գարկինք, սըպանինք:
 Տավիթ անխավ, թի անունց սըրտ ավիր ի:
 1110 Վոր տալցավ, եկավ նիրս, նստավ ուր տեխ,
 Եսապես * շուռ իտու սուֆրեն,
 Ըսաց.— Դե, բոլ ը, խմինք:
 Զըլտրած թըրի սուֆրի տակին տըսավ.

* Առաջիկա շարժ ու ձևերով ցույց է տալիս 'Իսկի' գրաքննադատ Կ. Մ.-Ո.

Ժողովից, ծախց, ծըռմըռից թրիւր, եսաց.

— Իմ ծիռուն նալ-բըզկեռ չկա.

Տանիմ, շինիմ իմ ծիռուն նալ-բըզկեռ:

Փահլիվանքտիւր վոր ետա պան տիսան,

Շուտ ըմ ելան, փախան հողըց տուն:

ՅԶ. Դավիթն ու Դանապան Համգուր. Դավթի յեվ համգուրի տաաօրն համգիպումը

Խանդունտ խանըմ ուրանցավ շատ,

1120 Կանչից, ըսից.— Տավիթ, արի պանցր.

Մեկեկնիր տո՛ւրս գընացե՛ք, ելեցե՛ք:

Տավիթ ելավ գընաց վար խանըմը հողը՝ տաան:

Տավիթ վոր տուն եպաց, տըսավ՝

Համտու կայներ եր վըր տաան,

Ըսաց.— Վա՛յ, Տավիթ, ատ տո՛ւ յիտ:

Տավիթ ըսաց.— Վա՛յ, Համտու, ատ տո՛ւ յիտ:—

Են ենու վանացավ, են ենու վանացավ:—

Տոն եպաց, գընաց, մա խանըմ նստավ:

Դե, ջըհիլ տղա յեր Տավիթ,

1130 Վոր նստավ, չտիմացավ, ծեռ թալից,

Ջանդունտ խանըմ կիք ըմ գըրկից,

Ճակատ պաճնից, իրիս պաճնից.

Տարցավ են մեկեկ իրիսն ել պաճնից,

Վոր սըրտն ել պաճնից, Խանդունտ ըռըկավ:—

Խանդունտ խանըմ կոապաշտ եր, գիտիս.—

Շամախկի մ՝ եզար Տավթին,

Տավթի մոր ծըծը՝ կաթ պընչեն եկավ տուն:

Ըսից.— Տավիթ, եսա ճակատ պաճնիցիւր,

Դու ճամխու խաթըր խամար պաճնիցիւր,

1140 Վոր տուն ընցիր, եկիր իս.

Եսա մեկ իրիս պաճնիցիւր,

Տու ջըհիլ տղա յեր չտիմացար, պաճնիցիւր,

Են ել քի ընցիր իմ.

Եսա մեկ իրիս՝ շատ զի սիրըցիր, պաճնիցիւր:—

Են ել քի ընցիր իմ.

Տու վրե՛ իմ սըրտ պաճնիցիւր, երիւ խաչ:

Վըր ենու Տնվիթ ըռկավ, քըշից տնջտի մեչ:
 Խանդուտ խանըմ վնգկից, ընկնվ հիտիվ,
 Կանչից.— Տնվիթ, խոգուտ-արեկուտ մեռնիմ,
 1150 Բի կ'ըսիմ՝ մ'երթա, մ'երթա, մ'երթա...
 Խանըմ շատ լավա երավ, Տնվիթ կայնավ,
 Եսաց.— Խանդուտ, Աստուծո՛ւնե կը խնթրվիմ՝
 Թնքնվուր ըմ գն վնր քու խոր կռիվ,
 Յիս տըսնիմ՝ տու, քու խեր ի՞նչ տ'ենիք:

35. Դավթի կռիվը Խանդուտի բռնամիտերի հետ

Մնաց. շնայտ ըմ վերա ընցավ:
 Զիսաստանա Թնքնվուր ըմ եկավ կռիվ:
 — Վնյ, Խանդուտ խանըմին...
 Թնքնվուրը՝ անկար եկավ, քնդքի պուլիս պոնից,
 Զաղըր տրից, կռվու տնջտ պոնից:
 1160 Թնքնվուր ջըհաբ հիլիկից Խանդուտի խոր,
 Ըսից.— Յան տը գնա կռիվ, յան Խանդուտ տը տաս ձի-
 Խանդուտի խեր կանչից ուր փահլիվանքտիր,
 Ըսաց.— Դե, գնցեք վըր դու՛շմընին կռիվ:
 Ըսիցին.— Վուվ ք'ախճիկ պնքնիր ի, Թըղ քն երթա:
 Մինք երթանք կռիվ, են ք'ախճիկ պնքնը՝.
 Զընք երթա, Թըղ Տնվիթ գընա:
 Թնքնվուր կանչից գՏնվիթ, ըսաց.
 — Տնվիթ, կ'երթամ կռիվ խն դու՛շմանքտիրուն:
 Ըսաց.— Վըն չըմ երթա, կ'երթամ:
 1170 Տնվիթ կանչից գԽանդուտ, ըսաց.
 — Յիս տ'երթամ կռիվ. եկա, եկա.
 Զեկա, կը գնա մանչ լիշիրուց կը ճուկիս,
 Կը վիրցուս, կը պիրիս, կը խուրիս:
 Ըսաց, կապից Թուրն Կեծակին,
 Զին իտի վնր Գորկու Զալալին,
 Թուավ, խիծավ Գորկու Զալալին,
 Դշից, գընաց, ընկնվ մանչ կռվուն:
 Տնվիթ ըսաց.

«Հիչամ Մարութա Պանցր Ասվածածին,
 1180 Խաչ Պատրազին վնր իմ աչ Թիվին»:

Ըսից, քեզից թուրն Կեծակին,
 Զարկից մանչ դուշմընի անքըրին.
 Ճարտից, կուտուրից, արուն կայնավ մըչ տանաին:
 Տավիթ տնլ կը զարկեր, հս կը սպաներ:
 Կռիվ հանտարտավ. շատ մարթ սպանվավ, քիչ մարթ
 փախավ:

26. Դավթի յեվ Խանդաւքի Խանդիպուսը մարտի դատում

Տավիթ շատ հետացավ, չեկավ տուն:
 Խանդուտ խանըմ ելավ, զծին խեծավ,
 Գընաց, խասավ կռվը՝ տնչտ,
 Մանչ լիշխուռն իրիշկաց, տիսնա՝
 1190 Տավիթ վճր տեխն ի ընկած սպանուկ:
 Խանդուտ զմզրախ կը զարկեր, զլիշիւր կը վիրուցեր,
 Կ'աչքեր, տիսներ՝ Տավիթ վճր մեկն ը:
 Մեկ տաս խատ վիրուց, իշկից.
 «Ձե, Տավիթ չե», ըսաց:
 Տավիթ են կնարեն տիսավ զԽանդուտ.
 Տավիթ մանչ արունին եր, Խանդուտ չճանչըցավ:
 Տավիթ զԽանդուտ խանըմ ճանչըցավ,
 Ըսաց.— Են, վոր տն կան կը գնս,
 Ես իրեք ուր ի, սպանիր իմ մանչ կռուռն:
 1200 Խանդուտ ըսաց.— Տոն վճր շունն իս, վոր զՏավիթ սպանիս:
 Տարցան, ել մ' ել կան կը գնս:
 Խանդուտ ել մ' ել աչքից, աչքից, ըսաց.
 — Եսա ծին Տավթի ծին եր,
 Ամա ինք չնըմաներ զՏավիթ, ես վճռիւ ը:
 Տավիթ ենտեխեն եսաց.— Խանդուտ, յիս իմ, յիս իմ:
 Նուր իրուն ճանչըցան, թորկիցին, եկան տուն:

27. Դավթի տմուսնաբայում յեվ վերադարձը Ստան

Տավիթ կը տնոնս, կ'ասը.— Խանդուտ խանըմ,
 Զի տըսմը, զիմ կռիվ տըսմը, զի խաջնմը.
 Բե, տն ձի շամաղկե մ' կը զարկիս:

1210 Տըսամբ՝ Բնչըխ դռնընը ասկարս Կ ԼՈՒՐԵՅԻ՝
 Խանդուտ կ'ասը.— Խն, տըսն, խաջնս
 Տավիթ զԽանդուտ կ'առնը՝, խարսնիս կ'առնը՝.
 Կ'առնը, կը գն թնի Սասնա քնդաք:
 Կը Յնան Սասուռն. Խանդուտ տղիվ կ'իլնը:

28. Դավթի յեղեարտեմ բացակայութեամբ. վարդի՛ն՝ Մեկը
 գնում է ցրտն վարճեկու

Ավուր մեկ Տավիթ կ'ասը.— Խանդուտ,
 Յիս տ'իլնիմ, երթամ Գորջիստան,
 Դի տեսակ ախճիկ ըմ պիրիմ, անըս քի խըդամ:
 Տավիթ ճանպարտ կ'իլնը, կը գըննա:—
 Ե՛հ, Տավիթն ը, որն մեկ տեխ կ'երթա,
 1220 Մե քնդաք ըմ, մե գեղ ըմ կ'երթա:
 Մոտխաս տաս տարի յետաքավ:

Խանդուտ խանըմ պառկավ, տղե մ' իպը՝.
 Անուռն իտը Տավթը՝ խոր անուռն՝ Մհեր:
 Մհերն ել որն կը ճնչաներ, միծաներ:
 Մհեր կ'երթեր, մն ճծիրուռն կը խաղեր.
 Կտըրճութիւն կ'աներ, զճծիր կը զարկեր, սնխկատեր:
 Ավուր մեկին մե հուրիշ տղե մ' ըսաց.
 — Մհեր, տոն խեր չուռնիս, տոն պիճ իս, յա հեթըմ իս.
 Տոն Բնչըխ կտըրճութիւն կ'անըս:

1230 Մհեր կը վնդկը՝, կը գն տուռն, կ'ասը.
 — Մարե, անպա իմ խեր հոլը ը,
 Ձի կ'ասըն՝ տոն խեր չուռնիս, պիճ իս, յա հեթիմ.
 Մեր կ'ասը.— Տղն, քոն խեր Տավիթն ը.
 Տասը տարը՝ կ'իլնի, գացիր Գորջիստան,
 Ձի խամար խըդամ ըմ պիրի, հետաքավ:
 Մհեր ըսաց.— Մարե, յիս տ'իլնիմ երթամ,
 Ձիմ խեր՝ Տավիթ կընդնիմ, պիրիմ:

Մհեր գըննաց փարգախ, ուր ծին եխան,
 Ուր ճակիր առից, խիծավ, ընկնով ճանպարտ:

29. Զմբուկ Սուլքաթի երավերն ի կռիվ յեղ Դավթի յերգումք

- 1240 Տնվիթ եկավ, խասավ մանչ տնջտին,
 Զըմբուկ Սըլտան եկավ հերձիվ, հասց.
 — Տնվիթ, յիս, տոն ըստա տը կռվինք.
 Յիս քոն ծեն լսիր իմ, քոն քաջութին լսիր իմ.
 Յիս, տոն ըստա մանչ տնջտին տը կռվինք,
 Տիսնանք՝ վժրն ի կտրիճ՝ յիս, թի՛ տոն:
 Տնվիթ տնրցավ, հասց.— Զըմբուկ Սըլտան,
 Խըտ ձի կնիկ ըմ կա, ինչըն տը կռվիմ.
 Զի ժուկ ըմ, ժամանակ ըմ տոն,
 Յիս երթամ, կնիկ տանըմ տոն,
 1250 Նուր գնմ խն քի կռիվ մ՝ անիմ:
 Եսաց.— Դե, հերդոնմ արա, վոր տոն աը գնա
 Տնվիթ ըսաց.— Խն, տը գնմ:
 Եսաց.— Դե, հերդոնմ արա Խաչ Գատրազին,
 Վոր տոն տը գնա, խն ձի կռիվ տ՝անիս:
 Տնվիթ հերդոնմ արավ, եթող, եկավ:

30. Դավթի յեղ Մենի կռիվը

- Տնվիթ շատ ճանապախ եկավ:
 Մհեր տիսավ մանչ տնջտին՝
 Գոն խնլիվոնը մարթ ըմ կը գն,
 Մե խորոտ կնիկ ըմ գոն հիտն ա:
 1260 Կասը.— Ե՛, խնլիվոնը,
 Ետա խորոտ կնիկ դոնը կը տանիս:
 Կասը.— Կը տանիմ, զիմ խամար կը տանըմ:
 Մհեր հասց.— Զե, ան կնիկ տը տառ ձիկ:
 Եսաց.— Տղն, տոն առ ճիժ իս, կնիկ թշ տ՝անիս:
 Եսաց.— Զե, տը տան:
 Տնվիթ, Մհեր հանտեխ կը կռվին:
 Մհեր կը վիրուցի զՏնվիթ, կը գնրկի գետին:
 Վոր կը գնրկի գետին, կուղաչարք ըմ Տնվիթին կը կուտրի:
 Կասը.— Վնյ, տղն, տոն վիթ ժառանգն իս,
 70 Զի գետին ալիբ, զիմ կուղաչարք կուտրըցիբ:
 Կասը.— Յիս Սասնա Տնվիթ տղեն իմ:
 Վոր ըսեց՝ Տնվիթ տղեն իմ,

Տնօրին թուով, պոնից ըզծեռ Մհերին, ըսաց.
— Վա՛յ, Մհեր, տո՛ւ մահ չտիսնիս, ժառանգ չտիսնիս
Կ'իլնին կը գան Սասուն:

21. Զմբուկ Սուրբաճի սպանումն և Դավիթ

- Են վոր Տնօրին հերդովցիւր եր, են վախճաւ ընցավ.
Վոր ընցավ, են իսկ Պատրազին անո՛ւ թիվ վառից.
Տնօրին թիվ ելավ բրին:
Հեքիմ, դեղ պիւրին, չկըրցան ժրացըցին.
1280 Բրին կը շատաֆար, քանի երթեր:
Տնօրին որ ըմ մտածից, եսաց.
«Եիս Չըմըչուկ Սըլտան հերդում արիւր իմ.
Հերդում ըզզի պատըճից, բրին արից:
Եիս տ'երթամ խնտ անո՛ւ կռիվ»:
Տնօրին Գորկու Զալալին խիծավ, գընաց.
Գընաց, խասավ մանչ Չըմըչուկ Սըլտանի քաղաք.
Տիսավ Չըմըչուկ Սըլտան, ենտեղ կովան:
Մեկ ըզմեկ չի կանա հաղթը', չի կանա սըպանը':
Չուր եվարին վոր կռիվ կը պըրծնին,
1290 Տնօրին կը վնդկեր, կը մտնեւ մանչ ճըռն.
Անո՛ւ թիվ, անո՛ւ բրին կը վառվեր:
Երկու-իրեք որ եսպես կռիվ արին:
Չըմըչուկ Սըլտան ըսաց ինք ուրին.
«Եիս մանչ կովուն չըմ կանա Տնօրին սպանը',
Եսվա՛յ, են մտնը' մանչ ճըռն, գարկիմ, սպանիմ»:
Տնօրին, Չըմըչուկ ել մ' ել կովան:
Տնօրին կը գընա, կը մտնը մանչ ճըռն.
Չըմըչուկ Սըլտան երկու խուփ ըմ կը տաքցըցու,
Կ'առնը', կը պիւրը', գարկը Տնօրին:
1300 Տնօրին հանտեղ մանչ ճըռն կը սպանվը':

22. Մեհրեմ տաճումն և հոր տոյսն վրեժը. ճառ փակվումն և Ազատի բարի մեք

Ջըհար գընաց Սասուն Մհերին.
Մհեր կ'ելնի, ուր խոր թու կ'առնը.
Ջըռըմընքտիւր կը կուտուրը', տիգար կ'ավիրը':

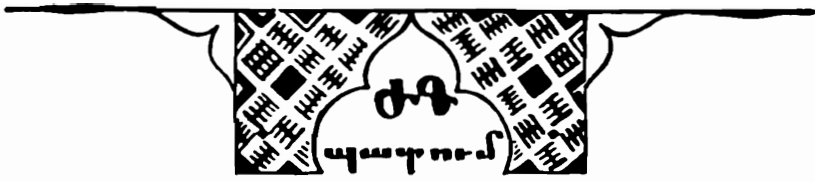
Մհեր կը տաննա Սասուն, կը քնն.
 Դանի ումիւր կ'անը՝, չմեռնը:

Մհեր երազ ըմ կը տխնա.
 Մեչ երազին կ'ասըն Մհերին.
 «Մհեր, քո խեր քի անեծք ի տվիր՝
 Մահ չըս տխնի, ժառանգ չըս տխնի.

1810 Գընան նիրս Ազոավու քարի մեչ.
 Մնա հանտեղ, չուր Բրիտոուս գն դատաստանք.
 Մհեր կ'երթա, կը մտնի են քարի մեչ.
 Կը պախկվը՝ հանտեղ, քար կը գն հիւրուր՝
 Հանա մկա ել, կ'ասըն, ենտեղն ը:

Մկա են քարից ճուր կը գն.
 Կ'ասըն՝ Մհերի ծիռ ճուրն ը:

Եսքան լիւր ինք:

ԻՎԱՆԹ ԼՍՀԵՐ

ԿԱՊՐՈՒՄ
ԿԱՊՐՈՒՄ
ՄԻՐԻՆ ՀԱՐՈՇԵՆՅԱՆ

ՍԱՐԴԻՍ ԿՐԻՍՏՈՍԻ

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Այս պատուժն առաջին անգամ տպւած է Եմինյան Աղագըրական ժողովածոնէ հատ. IV, 1902 թ., Հայ ժողովրդական զեպեր «Հաճելիւած»-ում: Հրատարակութիւնն ունի հետեւյալ ծանոթութիւնը.

«Պատմած է Մկրտիչ Հարութիւնյան, մոտ յերեսուն տարեկան, օկագեմ, Նիհար և ծանրախոս: Հայրը Հարութիւն Շատախի Ավետի Մեղրե գյուղացի, զոր նախ բնակած է Շատախու Թաղ գյուղն, ուստի արունքի պատճառով խույս տված է Փիսանդաշտա յԱւեղ գյուղն բնակած, ուր ծնած է Մկրտիչ: Սա յերբ 15 տարեկան կը լինի, կ'երթա Շատախ: 2 տարի իր քեռու մոտ կը մնա, ապա հոր հետ Բաղնոց գյուղը կը գան, ուր հայրն «Դավիթ և Մհեր» շարունակ կ'առնէր: Ինքն, ինչպէս կ'առնէ, իր հորմէն սովորած, հայրն յե՛վս Աւեղ գյուղացի Մանասերն:

Մկրտիչ զերջին յերեք տարին Ապագայի Խաչան գյուղը յեղած է, «Դավիթ և Մհեր» շարունակ պատմած է: Այժմ յերկու տարի յե՛վս Վաղարշապատ կ'ապրի»:

Տողառումը բացի օկգրի սակավաթիվ առդերից և մի քանի յերգված հատընդերից՝ ամբողջապէս նոր էնք հատարել:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ԿՈՒՎԸ

1. Նախերգանք

«Ո

- Ղողորմին տանք Մեղքիսեթ քնխանին.
Ողորմին տանք Սասման տան.
Ողորմին տանք Մհեր թագավորին.
Ողորմին տանք Ավագ սարին.
Ողորմին տանք Բանձրիկ Մարութկին.
Ողորմին տանք Ձենով Հովանին.
Ողորմին տանք Մըսրա Մելիքին.
Ողորմին տանք Մըսրա Մելիքի տղա Մելիքին.
Ողորմին տանք Գեռի Թորոսին.
¹⁰ Ողորմին տանք Թառլան Դավթին.
Ողորմին տանք Խանդութ խանըմին.
Ողորմին տանք Դավթի տղա Մհերին»:

Ձ. Մահերի վարդիճեւոյ՝ Մելիք յեւ Դավիթ

Մահեր Սասուն կը նստեր թագաւոր.
 Մըսրա Մելիք Մըսրը կը նստեր թագաւոր:
 Մըսրա Մելիքի կնիկ ճիժ չունելու.
 Մըսրա Մելիքի կնիկ իրան մեջ կը մտածի,
 Մելիքից իրավունք կ'առնի, կ'ըսի.
 — Զի ճիժ չունեմ, վոր Մըսրը թագաւոր ըլնը՝
 Սերմա փոխեմ՝ տղե մ' ըլնը՝,

20 Ըլնը՝ Մըսրա Մելիք,
 Մըսրա թագաւորութուն կանգնի,
 Մըսրա Մելիքի կնիկ կ'ելնի, իշ կ'անի.—
 Ուր գողիկ, լաչիկ, կ'ողորկի
 Մահեր թագաւորի խամար:
 Մահեր կը տիսնա՝ գողիկ, լաչիկ
 Ողորկիր ի ուր խամար, ըսիր ի.
 «Վոր յես գողիկ, լաչիկ որողկիր եմ,
 Են չգա՛, քըն գիս չատ կնիկ ի»,
 Ենտեղ Մահեր իշ կ'ըսի.

80 — Վոր նա խաբար են տվիր ի, յես տը համ-
 Կնիկ կ'ըսի.— Մարդ, մ' եհա,
 Աղիկ բան չի քի խամար:
 Կ'ըսի.— Կնիկ, յես տը համ.
 Յես չհամ, յես ել ինու ցեղ կնիկ եմ,
 Ծարն ինչ ի, տը համ. չհամ, չըլնը՝
 Իլավ, գինաց:

Երկու գիշեր, յան իրեք գիշեր
 Մոտը քնավ, դարձավ երի տուն:
 Մըսրա Մելիք գինք մեռավ:

40 Ինն ամիս, ինն ու վոր թըմըմավ,
 Աստված ինու տղե մ' իտու.
 Վոր ինն ամիս թըմըմավ,
 Մահեր ելավ, գինաց Մըսրը.
 Ըսաց. «Տիսնանք՝ ինոր տղա
 Զընե տ'ըլնը, թի չե չըլնը՝
 Գինաց, տըսավ՝ մեկ տղա իլիր ի ինու:

- Ըսաց.— Յես գիտեմ՝ նա տղեն ձընե յի:
 Մհեր մնաց Մըսը՝ը տասներկու ամիս.
 Տղեն ելավ տըսվերկու ամսական:
 50 Մհեր մեկ որ ոթախներու վրին կաթ կայներ եր, կը բիշկեր.
 Տըսավ՝ մեկ սել եկավ, լրվավ չիմանի մեջ:
 Մհեր կը տիսնա՝ ուր մոտեն ծնված
 Մըսրա Մելիք իշ կ'անի:
 Ելավ, գինաց, սել լրված տեղից,
 Ճամեր բռնեց, խանեց դռն:
 Ետեղ Մհեր բախտակոծվավ, ըսաց.
 — Յեմ աչքեր կորներ, յես գինացի,
 Խախի արտ ջրի, կանաչավ, յեմ արտ չորցավ:
 Մհեր նորեն ելավ, գինաց ուր տուն, Սասում:
 60 Երկու, իրեք չաբաթ մնաց,
 Աստված խոու, ինու կնիկն ել մնաց տղով:
 Ինն ամիս վոր թըմըմավ,
 Աստված ինու խոու տղե մ':
 Ինու տղեն կնքին, անուն դրին Դավիթ:
 Դավիթ քանասընքի մեջն եր, մել մեռավ:

3. Դավիթը Մարտ Մելիքի օտնը արարցում

- Մհեր ըսաց. «Ըլնեմ, համ մո Մըսրա Մելիքի կնիկ.
 Են ել ընձի կնիկ ի, թըղ գԴավիթ պախի»:
 Առեց գԴավիթ, գինաց մո Մըսրա Մելիքի մեր:
 Վոր գինաց, ըսաց.— Ա՛յ կնիկ,
 70 Եղ ել քո վորդին ի. մեր մեռավ, դռն տը պախես:
 Եսաց.— Ջարար չկա, կը պախեմ. են ել յեմ տղեն ի:
 Դավիթ ընցկոն գոռեղ եր, բնդեր կը կտռտեր:
 Ելավ, զնջիլ բիրեց, արավ բնդի թել:
 Դավիթ ենդանդար վոթ ուներ,
 Զնջիլ չդիմացավ, կտրավ:
 Ինչ բիրեց, ճար չիլավ, կտրավ:
 Նոր բիրեց վոռվանք, փելսը մանեց,
 Արավ ինու բնդի թել, վոր պախեց:

Նորեն վոր շունչ կը խանի.

- 80 Վոռվանք կը կծկվի, դիպնա ուրուրոցին:
 Են ինչ վոր նեֆես քեշի զինք,
 Են ժամանակ վոռվանք հերկըններ:
 Վոր ջոջանա, ուրուրոցից կը խանեն դռն:
 Դավիթ կ'ըլնը տապ-տըսվերկու ամսական տղա:

Բ. Դավիթի մամկնական չարաբյաւմները

Թի խալիսի տղեն տարով կը ջոջաներ,

Են որով կը ջոջանելու

Դավիթ կ'ըլններ, կը հեր,

Խալիսի ճժերու խետ կը խաղեր:

Դավիթ սկոն վոժով եր,

- 90 Զինարի ծառ կը կոռեր:

— Տղեկներ, կ'ըսեր, իկեք, խեծեք, տռնկուղա խաղանք:

Տղեկներ կը խափեր, կը նստեն չինարի ծառի վրեն.

Են գալիս կը թըղներ,

Ճժեր կը բանցլանեն խըտ երկնուց, կ'ինեն տակ:

Վոր կ'ինեն տակ, վարու թեվ կը ջարդվեր,

Վարու մեշքը կը կոտուրվեր,

Վարու աշկեր կորներ,

Վոր բերաններ կը մնար բաց.

Կ'ըսեր.— Հա, փոխինձ կ'ուզեք:

- 100 Ավազ կը լցեր բերաններ,

Կ'ըսեր.— Առեք ծե փոխինձ:

Են գալիս կ'ըլնեն, կը հեն,

Մըսրա Մելիքին կը գանգըտվին:

— Քն աղբեր մեր տուն ալլեց,

Մեր տղեններ զըմեն սըպանեց. մե* թամբի արա:

Են տեղ թամբի կ'անի, կ'ըսի Դավիթին.

— Ա՛ տղա, սկոն բան մի՛ անի,

Խալիս կը գան, գանգաւ կ'անեն:

* Մե — մի, մեկ. Խմբ.

5. Դավիթը բռնում է Մարտ Մելիքի հոգը. Մարտ Մելիքի վախը Դավթից

- Մեր կ'ըսի.— Վորդի, դու կ'ընես, կը հաս,
 110 Խըտ ֆերզներաց հոլ կը խաղաս.
 Դավթին ել տար խըտ քի.
 Դու աղբերն ի, թըղ աստըվոր տիանա են ել,
 Կ'ըսի.— Աղեկ, մերիկ, կը տանեմ խը ձի,
 Մելիք զԴավթ կը տանի,
 Մեկ սարի գլխի կը դնի, չտանի դաշտ:
 Մելիք զինք կ'իջնի, կ'ենա Լուրա դաշտ,
 Կը խաղա խըտ ֆերզներաց:
 Մելիքի սեյրանատեղ Լուրա դաշտն ի:
 Իրիկուն որ կ'ընը,
 120 Մելիք խըտ ֆերզներաց հոլ կը զարկեն,
 Կը հան վըր Դավթին ի վեր,
 Դավթ կ'առնեն, տուն կը հան:
 Ենտեղ մեր կ'ըսի.— Դավթ, ի՞նչ տըսար, թշ չտըսար:
 Կ'ըսի.— Ձի դրին սար,
 Իրանք իջան Լուրա դաշտ, խաղցին.
 Յես գիլիրու, առչիրու, աղվըսնիրու,
 Գնդաննիրուն ախու չըմ քընի,
 Նա քնիր եմ, նա դադարիր եմ:
 Մեր կ'ըսի.— Մըսրա Մելիք, այ վորդի,
 130 Ընչի՞ Դավթ կը տանես, դնես սարը,
 Դու կ'իջնես Լուրա դաշտ, խաղաս.
 Դավթ գիլիրու, գնդաննիրու ախու չքընի:

 Են խըլիսուն Մելիք կ'ընը վեր,
 ԶԴավթ կ'առնի, տանի, դնի ե մ' ել սարի մեջ.
 Զինք կ'իջնի Լուրա դաշտ, ֆերզներաց խեռ կը խաղա:
 Հեվարին վոր կ'ընի, ֆերզներաց կ'ըսի.
 — Հոլ զարկեք, թըղ հա, դըպնա Դավթին,
 ԶԴավթ սըպանի, մոտեն ազատվենք:
 Ֆերզներ մեկ-մեկու հոլ կը զարկեն,
 140 Կը հան, կը խասնեն Դավթին.
 Մեկ ել կը զարկին, հոլ կը հա վըր Դավթին:
 Դավթ Աստուծո խրամանքով հոլ կը բռնի:

Դավիթ զհոլ աջ ձեռնով կը թալի խլա երկնուց,
 Ձախով կը բռնի.
 Մեմեկու յետեւեն աջ ձեռնով կը թալի,
 Ձախով կը բռնի.
 Ֆերզներ կ'ըսին Մըսըրա Մելիքին.
 — Այ հավա՛ր, հոլ զԴավիթ սըպանեց,
 Կը հան, կը տիսնան, ի՛շ կը տիսնան.—
 180 Հոլ Դավիթ առիւր ի, բռնե մըջ ձեռքերուն,
 Դավիթ զհոլ աջ ձեռնով կը թալի խլա երկնուց,
 Ձախով կը բռնի.
 Մըսրա Մելիքն ի, վոր կը տիսնա, կը զարմանա.
 Կ'ըսի.— Հէյ-վա՛խ,
 Նարիկ յեմ թագա՛վորութուն յեմ ձեռնեն տ'առնի.
 Պետք ի՛ յես զնարիկ սըպանեմ:

6. Մելիքը փորձում է Դավիթն կրակով յեմ վառելով

Կ'առնի զԴավիթ, տուն կը հան,
 Կ'ըսի Մըսրա Մելիք.— Մարե, յես զԴավիթ տը սըպանեմ.
 Մեր կ'ըսի.— Վորդի, ընչի՛ կը սըպանես. քո՛ւ աղբերն ի:
 180 — Չե, մարե, տը սըպանեմ, իլաջ չկա:
 Ենտեղ մեր կ'ըսի.— Վոր կը սպանես,
 Բեր, մեկ թաս կրակ դի, մեկ՝ արծաթ դի.
 Ենի վոր ձեռ պարզեց թըխ արծաթ,
 Ինու սպանել հախն ի.
 Թի վոր ձեռ չպարզեց արծաթ, պարզեց թըխ կրակ.
 Մեղք ի ինու սպանել.
 Կ'ըսի.— Մարե, ընչի՛ մեղք ի:
 Ենտեղ կը բիրի մի աման արծաթ.
 Դավիթ կ'ուզի ձեռ պարզի թըխ արծաթ.
 170 Խրիչտակներ Աստուծո խրամանքով՝
 Ձեռ կը զարկին վըր ձեռաց,
 Տանին, դնին վըր կրակին,— մատ կ'երիցի:
 Չֆահմի պուտի գետին,
 Պուտի վըթ ուր լեզվին,— լեզուն կ'երիցի.
 Զինք թլոլ կ'ըլնը. զանչեն թլոլ Դավիթ:

Մեր կ'ըսի.— Վորդի, կո տըսմբ,
 Վոր նալա սըպանեկ մեղք ի:
 Չֆամավ, ձեռ տարավ, դրեց վըր կրակին,—մատ իրիցավ:
 Չֆամավ մատ պոտեր գետին, դրեց վար լեզվին,
 180 Լեզուն ել իրիցավ, ելավ թլոր:

**7. Մարտ Մելիք պառվիրում և սպանել Դավիթն. սա քուրն և
 ձգում Ճերիզներին յեկ իմքը վերագառնում Սասունը**

— Ապա, մարե, չելած բան ի, զԴավիթ տը սըպանիմ:
 — Դե, վորդի, վոր կը սպանես,
 Տմբ, յեմ խող, ջրից խան դոնս,
 Կը սըպանես, իշ գիտես, են աբա:
 Յես կաթ եմ տվե, յեմ սիրտ կը մըռմոս.
 Յեմ աչիչ դեմ մի սըպանի:

 Ենտեղ Մելիք կ'ըլնի, կը տա երկու ֆերլզի ձեռ,
 Վոր ֆերլզեր տանեն,
 Մըսրա Մելիքի խող, ջրից խանեն դոնս,
 190 Սպանեն, թալեն ջուր:
 Ֆերլզեր մեկ սահաթ հառաջ կը հան.
 Դավիթ մոտըներաց զատ կը մնա.
 Խըտ քարին, խըտ թփին կը խաղա:
 Կը հան, կ'ըլնին Մըսրա Մելիքի սընոռ
 Ու Դավիթի խոր սընոռ:
 Կարմունջ մ' ենտեղ կա, գետ տկեն կ'ընցնի:
 Ֆերլզեր կը կանչեն. Դավիթ կ'ըսի.
 — Են ընչի, չուր մկա սկոն ձընե հեռու կը մնեք դոն,
 Հեռջեկ կ'երթեք, ձի չեք դանչի:
 200 Են ընչի մկա կը դանչեք:
 — Ապա, Դավիթ, չուր մկա Մըսրա Մելիքի խող, ջուրն եր-
 Դոր քոն խոր խող, ջուրն ի, են հապով քի կը դանչենք:
 Դավիթ կ'ըսի.— Սկոն չի, թըղ սկոն ըլնը:
 Ինոնք՝ մեկ ընցավ կարմնջի նա տուտ, մեկ՝ մնաց նա տուտ.
 Դավիթն կ'ուզեն խափեն, թալեն ջուր:
 Դավիթ հիմցավ, վոր գեն տը թալեն ջուր,
 Ղանչեց Աստված, երկու ձեռ եզար ֆերլզներաց փողպատ,
 Տփեց հիրար, թալեց մըշ ջրուն, ըսաց:

— Գինացե՛ք, Մըսըրա Մելիքին ջուար տարե՛ք՝
 210 Սկնա մարդ կա աստըվոր:

Ֆելդքեր խըտ ջրին գացին,
 Մըսրա քաղաք դուռ ընկան:
 Քաղաքցիք զֆերդներ մը ջրուն տխան:
 Ջանդըկներ ջրուց խանին,
 Մըսըրա Մելիքին շանց տվին:
 Մըսըրա Մելիք ըսաց.
 — Վա՛յ, անիրավ, յեմ ֆերդներ սըպանե,
 220 Ձինք սաղ ի գինացե, պրծե:

Ենտեղ վորթկարածներ, նախըրդներ,
 230 Խովիջներ, գաննարածներ կը տխանան գԴավիթ,
 Կը ճանչնան ուր շորերաց,—
 Թագավորական շոր կա ինու վրեն,—
 Թի Ջոջանց տնից ի:
 Ջուար գինաց ինու խրոյքեր Ձենով Հովանին:
 Հովան կը լսնի, շատ կ'ուրախանա, կ'ըսի.
 «Փառք քեզ, Աստված, Դավիթ եկավ, խասավ յեմ ձեռ»:
 Կ'ընի դուռ, ձիավոր կը վերցի, կը հա,
 Ուրախութունով գԴավիթ կ'առնի, տուն կը գա:
 Ջուր մեկ ամիս մ' դադար կը մնա,
 240 Ջուր ինու դարբութուն կոտրվի:

Թ. Դավիթ մամկակամ չառուքումները յեմ քաղաքացիների գամգաթը

Դավիթ կը հա խըտ քաղաքի ճժերուն կը խաղա:
 Դավիթ սատեղ ել չինարի ծառ կը կոռի,
 Կ'ըսի.— Ճժեր, ն' արեք:
 Վըր չինարի ծառին, տունկիզա խաղանք:
 Ճժերն ի, կը նստըցուցի վըր ծառին, ծառ կը թըղնի:
 Ենտեղ վոր կը թըղնի, ճժեր ծառից կը բարձրանան,
 Հասնին խըտ երկնուց, վիրուց կը գան տակ:
 Վոր կը գան տակ, վարու մեջք կը կոտրվի,
 Վարու թեղ կը կոտրվի, վարու աջք կոռնա:
 240 Շաքաթ մ' երկուս սկոն խաղ կ'անի,

Քննչի ճշերու կես կը կուտորիս
 Են իշ ծառից կ'ինին տակ,
 Բերլընքտիր վարու կը մնա բաց,
 Դավիթ ավազ կը լցի բերլընքտիր, կ'ըսի.
 — Փոխինդ կ'ուզե՞ք, առե՞ք ծե փոխինդ—
 Ծիժ ի, խելք չկըտորի—
 Ենտեղ քննչըցեր կ'ըլնեն,
 Կ'ենան մո Ձենով Հովան գանգամ.
 Կ'ըսին.— Դավթին թանքի մ' արա.
 260 Մեր ճշերն զըմեն կուտուրեցի
 Ենտեղ Ձենով Հովան ուր քննչըտիրուն կ'ըսի.
 — Զարար չ'ունի, յես Դավթին թանքի կ'անեմ:

Գ. Դավիթը գտնաւորած, հարբարած յեվ Յախարդ

Ձենով Հովան զինք կ'ըսի.
 «Բռ ի, եսա անեմ գննարած,
 Ենա խըտ գնններուն, ճշեր չկուտուրի»:
 Խիլուսուն Դավթին կ'ըսի.
 — Վորդի, քե անեմ գննարած.
 Գննարածութուն աղեկ բան ի:
 — Աղեկ, կ'ըլնեմ. ջուխտ ըմ պողպըտե սու կարել տու,
կ'ենամ:
 260 Են ջուխտ ըմ պողպըտե սու կարել կը տա, կը բերի,
 Կ'ըսի.— Իլի, գնններ տար, երեծա:
 Դավիթ կը խազնի պողպըտե սու,
 Գնններ կը տանի, կ'ենա սար:
 Գելն ի, աղվեսն ի, լապտրակն ի,
 Իշ տիսնա, կը ժողվի, հեվարին կ'առնի, կը գն տուն:
 Ձենով Հովան կ'ըսի.— Դավթի, վորդի,
 Գննարածութուն անո՞ր բան ի:
 Կ'ըսի.— Անո՞ր ի,
 Համա երկու-իրեք խառ բալբալոս ուլ կա միշներ,
 270 Ընձի կը ցավցըցին:
 — Վորդի, կ'ըսի, մե* բալբալոս ուլ չկա:

* Մե — մեղ: Ե մբ.

— Ձէ, խորդբեր, մե քանի մ' խառ կա:

— Մ' ելի հանք, գանձներ թհւղ, բալբալոս ուլեր յեռ տիսնամ:

Կ'ըլնեն, կը գան, գոմի դռն կը բանան:

Գանձներ դռն կ'ըլնեն:

Խորդբեր կ'ըսի. — Վորդի, հո՛ւր ի.

Բալբալոս ուլ չկա մըջ գանձիրուն:

Ենտեղ Դավիթ կ'ըսի.

— Խորդբեր, դռն կայնի դռն,

380 Ենս կ'ենամ, գոմի մեջն կը խանեմ դռն:

Դավիթ կը մտնի ինն,

Փետ ըմ կը զարկի մեկ են սան, մեկ են սան:

Գելեր, աղվեսներ, լպստրակներ դռն կ'ըլնեն:

Խորդբեր կը տիսնա՝ գելերու, աղվեսներու,

Հպստրակներուն կ'ըսի բալբալոս ուլ:

Խորդբեր կ'ըսի. — Վորդի, Դավիթ, թհւղ, արի, թհւղ, արի:

Են քո բան չի, թհւղ, արի եհանք տուն:

Կը տանի զԴավիթ, կը հա տուն:

Ենտեղ կ'ըսի. — Դավիթ,

390 Վորթըկարածութուն անոյ բան ի.

Արի, քի անեմ վորթըկարած:

Կը բերի, ջուխտ ըմ պողպատե սուլ կը կարի,

Կ'որողկի խըտ վորթըկներաց:

Դավիթ վորթըկներ տանի, կ'ենա, կ'երեծա:

Ենտեղ իշ գել կը տիսնա,

Իշ աղվես, լպստրակ կը տիսնա,

Ել ըմ կը խառնի մըջ վորթըկներաց,

Կը բիրի, քողքից դռն կը թուզնա, կը գո տուն:

Գելի կը թուզնըն, կ'ենան սարն ը վեր,

300 Վորթըկներ կը գան տիրոջ տներ:

Ձենով Հովան ել ըմ կը տիսնա՝

Գել, աղվես, լպստրակ ժողվեր ի, բիրեր ի.

Կ'ըսի. — Վորդի, մ'երթա խըտ վորթըկներաց.

Քե կ'անեմ նախորդ. նախորդութուն անոյ բան ի:

Ենտեղ ջուխտ ըմ պողպատե սուլ կը բիրի, Դավիթ կը խագնի:

Հովան կ'որողկի նախիրի հեռջով.

Նախիր կը տանի, կ'երեծա:

կը տանի, ել մ'եղ արչ, գել, աղվես...
 Իշ գաղան կը տիսնա, կը խառնի հառեջ,
 310 կ'առնի, կը գա տուն հեմարին:
 Մնտեղ, մըջ քաղքին ճոռվ կնկտեր,
 Իշ կը տիսնան գաղաններ,
 Հաղդեց կ'առնեն, ճժեր կ'ընցըցեն:
 Ձենո՞վ Հովան կը տիսնա, կ'ըսի.
 — Վորդի, արի, արի, են քո բան չի.
 Թուղ, արի հհանք տուն. են քո բան չի:

10. Վարդգեսյան, Պառավը յեվ վարստեղ

Կ'հհան տուն, կ'ըսի.
 — Արի, նետանեղ ըմ տամ քի, գնա, նեջիր արա:
 Եդ ել կ'հհա, մեկ, երկու, իրեք ու լոր կը սպանի:
 320 Մնտեղ վոր լոր կը սպանի, կան կը գա:
 Պառվու կորեկ կը գնտընի, մեջը նեջիր կ'առնի:

 Մեկ ուր Պառավ կ'հհա, կը տիսնա՝ Դավիթ լոր կը սպանի:
 — Այ, Թլոր Դավիթ, կ'ըսի, գլխդ խորեմ,
 Ախար քո խոր՝ Մհեր Թագավորի
 Մեյրանատեղ Ալագ սար կա.
 Մըկա դո՞ իկեր ես, մեր կորկին մեջ լոր կը սպանես:
 — Պառավ, ի՞նչ, ի՞նչ?
 Կ'ըսի.— Ի՞նչը՝ ինչ, գլխդ խորեմ, Թլոր Դավիթ:
 Դառնա, մեկ ել կ'ըսի.— Թլոր Դավիթ,
 330 Գո՞ խոր սեյրանատեղ Ալագ սար,
 Մարութա Բանձր Աստվածածին:
 Մըսրա Մեղիք իկեր ի,
 Գո՞ խոր վանք Մարութեն քանկեր ի,
 Բաղաններ քանկեր ի,
 Վերու ոխչար բռնավոր բռներ ի.
 Մըկա դո՞ չըս հհա ընտե.
 Յես եմ, մեկ ախչիկ, ես փուլ մ' կորեկ,
 Յեմ դամաթ կը կտրես վըր ձի:
 Դավիթ կ'ըսի.— Պառավ,
 340 Ալագ սարի ճամբախ վմր տեղն ի, վմր տեղեն կ'հհա:

Պառավ Ավագ սարի ճամբախ շանք էլ տա,
կ'ըսի.— Դե, ենձ տեղեն կ'ենա:

Դավիթ էլ զօ տռւն, կ'ըսի.

— Խրողբեր, իլի հանք Ավագ սար՝ յեմ խոր սեյրանատեղո
Խրողբեր կ'ըսի.— Վորդի, քի խափիր են.

Քո խոր սեյրանատեղ Ավագ սար չկա.

Քի խափիր են, սուտ կ'ըսին:

— Ձե, խրողբեր, յես գիտեմ՝ կձ.

Յես տ'ենամ, չըմ կձյնի:

850 Դավիթ կ'ըլնի, կ'ենա Ավագ սար:

Հանգի էլ զարկի, բադան էլ քնկի,

Վերու ոխչար էլ թըղնի,

Մեկ մընե էլ բռնի, կ'ըսի.

— Դացեք, կերեք, խմեք,

Դավթի ջանին դուղա արեք:

Խրողբեր էլ զօ, կ'ըսի Քեռի Թուրուսին:

— Քո խարդեն՝ Դավիթ գինաց Ավագ սար.

Մենքն ել ենանք. տղայ ի Դավիթ, չվախենա:

Խրողբեր, Քեռի Թուրուս կ'ըլեն,

860 Դավթի խեղ կ'ենան:

Կը տիսնան, ի՛չ.—

Դավիթ լանգե մ՝ զարկե, բադաններ քնկե,

Վերու ոխչար թըղն՝ գինացած.

Ըսիր ի վերու ոխչարին՝

«Դինացեք, կերեք, խմեք.

Իմ ջանին դուղա արեք»:

Երկու ոխչար բռներ, զինելու ի, Աստըծուն:

Են ոխչար բռներ վոր զինելու ի, կ'անի կերակուլ.

Ձինք, ուր քեռին, խրողբեր կ'ուտեն, էլ պառկեն, էլ քընեն:

11. Մարութ վաճի վերածնունդ

870 Դավիթ աչքեր էլ բանա,

Կը տիսնա՝ մեկ բոց կ'ըլնը.

Կ'անի վոր ըլնը՝ վեր,

Բոցին թամաչա անի,

Կը տիսնա՝ ջուրի փեշ խորողոր տակն ի.

Կ'ըսի. «Թի խանեմ վէր յեմ խրողբեր,

Վայ թե ըսի՝ Դավիթ վախեցավ.

Թի ջուրի փեշ կտրեմ,— ափսոս ի.

Կ'ըսի, ջաշնամ, թի ափսոս ի»:

Դանակ կը բռնի, կտրի,

380 Կ'ընի, կաշնի, կը հա,

Բոցին թամաշա կ'անի:

Կը հա մոտ, ձեռ կը տա բոցին,— չիրիցի ձեռ.

Խոյ կը թալի,— չընցնի:

Նոր ուր խելքին մեջ կը մտածի.

«Նա Մարութիկ Բանձր Աստվածածին կ'ըսին, նայ ի»:

Կ'ընը, կը գն, խրողբոր, քեռուն կ'ըսի խաղով.

«Խրողբեր, քեռի, ձեր անոշ քնուց վի՛ր իլեք.

Մարութա Բանձր Աստվածածին տըսիր եմ»:

Խրողբեր կ'ըսի.— Արի, վորդի, արի, քընի,

390 Յեա Ձենով Հովան եմ.

Քանսուն ավուր ճամբախ յեմ ձեն կ'եհա,

Կը կանչեմ, սարակ կը բերեմ, շինեմ:

Դավիթ կը գն, կը քընի:

Ենտեղն մեկ ել կը տիսնա՝

Հոս քնի հեռիկն կը բոխա:

Կը գն, կը նստի խրողբոր գլխին ու քեռուն,

Ձենով կ'ըսի.

«Խրողբեր, քեռի, ձեր անոշ քնուց վի՛ր իլեք:

Տըսա՛ Մարութա Բանձր Աստվածածին լիս կը բոխեր»:

400 Կ'ըսի.— Վորդի, քընի,

Յեա Ձենով Հովան եմ, ի՛շ կը վախենաս,

Քանսուն ավուր ճամբախ յեմ ձեն կ'եհա:

Ենտեղ Դավիթ կ'եհա, կը քընի:

Խըլիսուն Ձենով Հովան կ'ընի, կը բոռա.

Վոր կը բոռա, խազար-խազար սարակ կը թափին.

Որե Մարութա Բանձր Աստվածածին չը շինին:

Են գիշեր կը քընին, կը տիսնան՝

Մարութա Բանձր Աստվածածին չկա:

- Դար ուր տեղն ի գինացեր,
 410 Խող ուր տեղն ի գինացեր,
 Այլազ, կալ, իշ վոր պատրաստութուն ի,
 Ամեկ-մեկ ուր տեղն ի գինացած:
 Են մեկեւ գիշեր կը քընին:
 Դավիթ կը տիսնա՝
 Մարութա Բանձր Աստվածածին կը գա՝ երազ, կ'ըսի.
 «Խանչալ քու մեղքեն քեզի,
 Խիմ խանչալի վրեն եսկի,
 Պատի մատուռ մ' ել ընձի չնի:
 Որե կը շինես, կը թըմըմես,
 420 Պատարագ մեջ ընձի կը մատուցես,
 Վոր յես վեր յեմ խման կայնեմ:
 Են գա՛խ կ'ըլնի, խրողոր Ձենով Հովանին,
 Քեռի Թուրոսին ձենով կ'ըսի.
- «Խրողքեր, քեռի, ձեր անոշ քընուց վեր. իլեք:
 Եսոր Մարութա Բանձր Աստվածածին իկե ինձի երազ:
 Յեմ մեղքեն յեմ խանչալ կը քեզեմ,
 Խիմ վըր եղ խանչըրին կը դնեմ.
 Պատիկ մատուռ մ' ինու մեջ կը շինեմ, թըմըմեմ:
 Պատարագ մեջ կը մատուցեմ:
- 430 Կ'ըսի.— Դավիթ, քընի,
 Յես Ձենով Հովան եմ, լուսուն կ'ըլնեմ,
 Ել սարակ կը բերեմ քի խամար, մեկ ել թըղ շինեն:
 Խըլիսուն կ'ըլնին վեր, Ձենով Հովան կը բողա.
 Խազար-խազար սարակ կը թափին, կը գան:
 Խըլիսուն Դավիթ կ'ըլնի վեր.
 Խանչալ ուր մեղքեն կը քեզի,
 Խիմ վրեն կը դնեն:
 Պատի մատուռ մ' ել մեջ կը շինեն.
 Որե կը շինեն, կը թըմըմեն.
 440 Պատարագ մեջ կը մատուցեն.
 Նոր Բանձրիկ Մարութա Աստվածածին
 Կայնի վեր ուր խման:
- Դավիթ ենտեղ կը ժողվի քանասուն սարկավազ.
 Կը ժողվի քանասուն տերտեր.

Քննուուն տիրացուս կը ժողվի.
 Քննուուն վարդապետ կը ժողվի.
 Քննուուն բանվոր միաբան կը ժողվի.
 Իշ վոր սարքն ի, զըմեն կը պատրաստի, մեջ կը դնի
 Դավիթ զինք կ'ընի, կը գծ Ջոջ Սասմա տուն:
 460 Գըլթիս կը դնի նռան գինին,

**12. Կողբատիցիցը խաբեյալյամբ ավերում և վաճճը.
 ստեղծվածքը բոք և բերում. Դավիթը փախցնում և
 Կողբատիցիցից**

Ջուար կ'ենա Մըսըրա Մելիքին, կ'ըսի.
 «Դավիթ՝ Ավագ սար, վոր դո՛ւ վերու ռիչար բռնեք եր,
 Դավիթ գացե, Ավագ սար շինե,
 Բռնավոր զըմեն թըլե, բադան փուլցե,
 Մարութա Բանձր Աստվածածին տվե շինելո:
 Մըսրա Մելիք կ'ըսի.
 — Կողբահդին, դո՛ւ իլի, գինն,
 Վանք Մարութեն թալնի, առ, արի:
 Կողբահդին կ'ըսի.— Մըսրա Մելիք,
 460 Իլի վեր, երկու թաբուր ասկար տու ձի,
 Վոր յես ենամ, վանք Մարութեն թալնեմ, բիրեմ:
 Կողբահդին կ'ընի, երկու թաբուր ասկար կ'առնի,
 Կը գծ Լուրա դաշտ:
 Ենտեղ մեկ մատակ փարով նախրորդներուց կ'առնի,
 Կը զինի, ինու գըլթիս կ'առնի,
 Կ'ենա վանք Մարութեն, դանչի, կ'ըսի.
 — Միաբաններ, դռնապաններ, դո՛ւռ բացեք:
 Ձեն բանար:
 Կ'ըսի.— Ե՛յ, անիրաջներ, մեկ քընց ձեր տեր զինիր եմ.
 470 Դո՛ւ դար կը մնաք, վոր դո՛ւռ չիք բանա վըլ ձի:
 Գըլթիս կը թալի, կը հա ներու:
 Գիշերուռն, քընու մեջ ինոնք
 Հախու կ'ըլնեն, դո՛ւռ կը բանան:
 Ենտեղ Կողբահդին կը մտնի,
 Վանքի մարդեր հըմեն կը սըպանի,
 Վանք թալնի, կը տանի:

Մեկ սարկավագ մըջ ջանդակներուց միջին կ'ըլնի վեր,
 Ժամու շապիկ կը թաթխի մըջ արընին, կ'ըհա Սասոււմ.
 Տիսնա՝ Դավիթ գըլիլի դրե նուան գինին:

- 480 Այլ կ'առնի սարկավագին, կը տիսնա, կ'ըսի.
 — Խճենկն ի պակաս, թի միւմ, սե, տամ:
 Պարկավագ կը տիսնա՝ գինով ի,
 Ժամու շապիկ նոր կը թալի հեռջեմ Դավթին:
 Դավիթ վոր կը տիսնա, կ'ըսի խաղով.

«Հայ աչկերս կորներ, մեղքս թողներ, թիվքերս ոլրվեր»:

Դավիթ ինչըխ ուրին կ'անիծի, սկոն կ'անիծվի.
 Աչկեր կը կորնա, մեղք կը թողնա, թիվքեր կ'ողրվի:
 Դառնա, գինք կ'որչնի, ել մ' կը սաղնա:

- Կ'ըլնի վեր, չինարի ծառ կը քեշի,
 490 Ղաստ կ'անի լուրա դաշտ, կը հա:
 Կը տիսնա՝ Կողբահդին առե ասկար,
 Նստե մըջ լուրա դաշտին:
 Ջինարի ծառ թափ կը տա,
 Ասկար գըմեն կուտորի:
 Ենտեղ Կողբահդին կը փախի,
 Կը հա, կը մտնի հաղորի քարի տակ:

13. Կողբահդի՛ն ծաղրող կտնայ՛

Կնկտիր կը գան ջրի, կը տիսնան
 Կողբահդին կ'ի քարի տակ պախվիր ի:
 Կ'ըսին.

- 500 «Կողբահդին ալան-սալան,
 Դու կ'եներ Սասոււմ՝ բերեր թալան»:

Կողբահդին կ'ըսի.

«Քալա ճիզեր, քալա բիզեր,
 Յես գիտեր՝ Սասոււմ դաշտ եր մեյդան.
 Յես չըր գիտի՝ քար եր կապան:
 Վաղվան ուր գետ կը գն գաննան,
 Ջեր իրկան ճուճ-պլոր կը բիրի յեղն ու չորթան»:

14. Հարկանաճարյունք յեվ խորհրդատու Պառավը

Ընտե Կողբահդին կ'ըլնը, կ'ենա
 Զուար կը տանի Մըսըրա Մեկիքին.
 310 — Ի՞նչ կ'անես, իմ ասկանը կուտորեց, յես փախա, պրծա:
 Կ'ըսի.— Իլի, առ տաս-քսան ձիավոր,
 Գինս Սասուն մո Ձենով Հովան, ըսա.
 «Քանսուն տարվա խարջ Մըսրա Մեկիք կ'ուզի»:
 Տիսնանք՝ կը տա, թի չիտա:
 Կ'ըսի.

«Քանսուն ըղտաբեռ վոսկի կ'ուզեմ.
 Քանսուն երկեն կնիկ կ'ուզեմ՝ ուզտ բառնան.
 Քանսուն Վոլոտ կնիկ կ'ուզեմ՝ երկանք աղան.
 Քանսուն ազապ աղջիկ կ'ուզեմ արմաղան»:

320 Ընտե կ'ըլեն, կը գան մո Ձենով Հովան, կ'ըսին:
 Ձենով Հովան կ'ըլնի, խիզիսի բիրան կը բանա:

Ենտեղ Պառավու աղջիկն ել տարեր են:
 Պառավ կ'ըլնի, Դավթի իտեվ կան կը գն:
 Կ'ըսի. «Դավթի դժր ի, չեբեվա»:
 Կը գն, կը տիսնա՝ Դավթի ել մ' ել առե նետ-անեղ,
 Մտե մըջ Պառավու կուրկին, լոր կը սպանի:
 Կ'ըսի.— Ա՛յ Թլո՛ր Դավթի, գըլնիս խորեմ.
 Յես եմ, մեկ աղջիկ, քո սաղամաթեն են ել տարան:
 Դավթի կ'ըսի.— Ի՞նչ-ի՞նչ, Պառավ:

330 Կ'ըսի.— Ի՞նչ, ի՞նչ. գըլնիս խորեմ, Թլո՛ր Դավթի.
 Մըսրա Մեկիք Կողբահդին հորողկե, քինե խարջ կ'առնի:
 Կ'ըսի.— Պառավ, դժր ի:
 Պառավ կ'ըսի.— Ալի, յես քի շանք տամ:

15. Դավթը հարկ չի օտիս յեվ պատահասում ե Կողբահդին

Պառավ գ'Դավթի կը տանի, նշանք կը տա:
 Տիսնա՝ Կողբահդին նստեր ի վըր աթոռին,
 Ղալուն կրակեր ի,— խինգ արշին հերկեն ի զալուն,—
 Դրիւր ի վըր աթոռին, կը քնի:

- Ենտեղ կը տիսնա խրողբեր,
 — Եդ ինչ ի կ'անիս, կ'ըսի:
 540 — Վորդի, կ'ըսի, քոն քնքերն ի՛ կը սրբեմ:
 — Խրողբեր, կ'ըսի, դոն չըս կենա յեմ քնք սրբի.
 Իլի վեր, յես կը սրբեմ,
 Խրողբեր կ'ըլնի վեր.
 Դավիթ կը նստի, չափ կը կործի,
 Փարեն կը լեցի չափի վոռին:
 Փարեն չափի վոռին չի կանի, կը լողա, կը գնա տակ,
 Կողբահդին կ'ըսի.— Յա, յես քոն թռանեն եմ,
 Յեմ թագաւոր քոն թռանեն ի:
 — Վոր սկոն ի..., կ'ըսի Դավիթ,
 550 Կը ուրկի, չափ կը տփի պատ,
 Քսնոսուն պատ հեռիվ կը խրվի:
 Ենտեղ կ'ըլնի, կայնի,
 Կողբահդին լեզուն կը կտոռի,
 Գըրկընեք կը կտոռի, քիթ կը կտոռի.
 Երկու աստամ կը քեչի,
 Գըրկընեք խըտ լեզվին կը մխի վըր ճակտին:

**16. Մարտ Մելիքի տրտալանքը. Դավիթը Պառավի խրատով՝
 ձեռք և բերում հոր ձիւն ու սարքը**

- Կողբահդին խայտառակ կ'ըլնը,
 Կը հա թագաւորի քնքի մեջ,
 Կ'ըսին.— Կողբահդին ուրախ եկավ,
 560 Աստված խերն անի, ծիծղա:
 Կը հա, կ'ըլնի թագաւորի դիմաց,
 Զկենա ջուար տա:
 Կը տիսնան՝ խայտառակ բան մ' ի:
 Մըսրա Մելիք կ'ըսի.
 — Հայ-վախ, նա Դավիթ ըլնի,
 Սկնա բան ըմ ինե յեմ գըլիխ:
 Կ'ըլնի, ասկնր կ'անի, կը գնա վըր Սասունա:
 Դավիթ խիլոսուն կ'ըլնի վեր, կը տիսնա, ի՛չ. —
 Երկնուց աստղերուն հաչիվ կա,
 570 Մըսրա Մելիք ասկրին չկա.

- Կ'ըսի. «Ի՞նչըիս անեմ. ըլնեմ, համ մո Պառավ,
 Բալքի են ճար մ' տիսնա»:
 Կ'ըլնի կը հա մո Պառավ,
 Կ'ըսի.— Պառավ, իլի վեր, տե՛ս՝
 Երկնուց աստղերուն հըսաբ կա,
 Մըսրա ասկրին չկա:
 Յես մինակ ի՞նչըիս տ'անեմ:
 Պառավ կ'ըսի.— Իլի վեր, գինն,
 Քանսուն տարվան գինի խմցուր քո խրողբոր,
 580 Քո խրողբեր թըղ գինոջնա:
 Ինու մուրուսի մեջ կան արի.
 Քանսուն բանլիս կը գտնես,
 Քանսուն դուռ կը բանաս,
 Ինչ ուզես, են կը տիսնա:
- Կ'ըլնի կը հա, քանսուն տարվան գինին
 Կը խմցուցի ուր խրողբոր,
 Քանսուն բանլիս մըջ մուրուսին կան կը գն, կը գնտընի.
 Քանսուն դուռ կը բանա.
 Կ'իչկա՝ քանսուն ձի ախտախանի մեջ կը տիսնա:
 590 Կը հա, ձեռ կը տա քանսուն ձիու քամկին,
 Մեկն ել չդիմանա ինու ձեռաց հեռջեմ, կը դղզեն.
 Կը տիսնա՝ մեկ խատ քուռակ խավերու թառի տակ կապած ի.
 Ծռտած վերեն, մըջ ծռտին կուրիսեր ի:
 Ձեռ կը տա են ձիու քամկին.
 Են ձին մեկ լանգի կը զարկի պատին,
 Կրակ-բոց, վոտներաց հեռջեմն կը հա:
 Դավիթ կ'ըսի. «Թի ձիութեն անի ընձի, նա ձին ի»:
 Ընտեղ են ձին խանի դուս, Պառավին կ'ըսի.
 — Դու գըլթիս բռնի, քո աղջիկ ջուր լցի, յես լվամ:

17. Դավթի զիճավառումն յեղ գրույցը Գուռկիկ Զալալիճի հեռ

- 600 Ենտեղ ձին կը լվա.
 Կը հա, ուր խոր շորեր կը բիրի, խազնի.
 Ձոնեխեղեն Շապիկ կը խազնի,
 Քուրք Ղաբըթին կը խազնի,
 Ձգման Արզըլըմին կը խազնի,

Ղալուխ Ղադիֆին կը դնի գըլթիս,
 Թրիկ Կեծակին կը կապի վըր ուր,
 Ռըմիկ Զոջանին կը բռնի ուր ձեռ,
 Գո՛ւրզիկ Ֆերըզին կ'առնի:
 Քանոսուն զիտը բանբակ կը դնի Զգման Արզըրըմին,
 610 Նոր կը հա վոտնեը.
 Քանոսուն զիտը բանբակ կը դնի Ղալուխ Ղադիֆին,
 Նոր կը հա գըլթիս.
 Քանոսուն փաթ թրիրու զալիչներ կապի,
 Նոր կը խասնի մեղք.
 Քուռկիկ Զալալին կը խեծնի:

Քուռկիկ Զալալին կ'ըսի.
 — Ե՛, անիրավ, դո՛ւ յեմ տեր չես.
 Ի՞նչ հադ ունես, ընձի խեծնես.
 Քի կը խաղցըցեմ խըտ ամպիրուն,
 620 Քի կը տամ երեզական, կ'իրիցեմ, կ'անեմ քո՛ւլ
 Կ'ըսի.— Կը խաղամ մըշ քո՛ւ երկու թեվ:
 — Ե՛, անիրավ, քի կը տամ քանոսուն:
 — Կը խաղամ քո՛ւ աջ կող:
 Կ'ըսի.— Ե՛, անիրավ, դո՛ւ չըս կենա ընձի խեծնիս,
 Քի կը տամ գետին, կ'անեմ խաղար բրդուճ, կը սպառնեմ:
 Կ'ըսի.— Կ'ըլնեմ մեկ մազ, կ'պնեմ քո՛ւ ճակատ:
 — Ե՛, անիրավ, ի՞նչ կարելի ի՛ դո՛ւ ընձի խեծնես.
 Քի կը տամ գետնով, քանոսուն տապակ գետին կ'հհաս:
 Կ'ըսի.— Կ'ըլնեմ մեկ մազ, կ'պնեմ քո՛ւ պոչ:
 680 Կ'ըսի.— Ե՛, անիրավ, քի կը տամ գետին,
 Վոտնեըու հեռջեվ կը տրորեմ:
 — Կը խաղամ քո՛ւ փորի տակ:
 — Ե՛, անիրավ, նեֆեսս վոր խանեմ,
 Նեֆեսի հեռջեվ կը թռնես,
 Դո՛ւ չըս կենա ընձի խեծնի:
 — Կ'ըլնեմ մեկ ձիավոր, կը խեծնեմ քո՛ւ քանկի վերեն:
 Քուռկիկ Զալալին կ'ըսի.
 — Դո՛ւ յեմ տեր, յես քո՛ւ ձին:
 Քուռկիկ Զալալին կը խեծնի Դավիթ,
 640 Կը քշի մըշ Սասման տան,
 Դո՛ւ քը կը տա կող, կը խասնի վեր խրոզեր:

18. Հարեղբայր ափսոսանք

Խրոողբեր աչկեր կը բանա, կը տխսնա՝
Դավիթ Քոռակիկ Ջալալին խիծեր,
Ուր խոր Մհերի շորեր խազեր ի, տը հա կռիվ:
Ենտեղ խրողբեր կ'ըսի.

«Խազար ափսոս, ելավ Սասման տնեն Զոնեխեզեն Շապիկ,
Խազար ափսոս, ելավ Սասման տնեն Քոռիքիկ Ղարըթին.
Խազար ափսոս, ելավ Սասման տնեն Զգմեն Արզըրըմին.
Խազար ափսոս, ելավ Սասման տնեն Թրիկ Կեծակին.
450 Խազար ափսոս, ելավ Սասման տնեն Ըռըմիկ Զոջանին.
Խազար ափսոս, ելավ Սասման տնեն Դոռըզիկ Ֆերըզին.
Խազար ափսոս, ելավ Սասման տնեն Քոռակիկ Ջալալին.
Խազար ափսոս, ելավ Սասման տնեն Թառլան Դավիթ»:

Ենտեղ Դավիթ կ'ըսի.— Խրողբեր,
Ղուրբան ըլնես ես մեկ խաբրին,
Թե չե, քի կը սպանի:

19. Քեռի Թուրոսի խառը կռիվ չգնալու յեվ Կարճով
աղբյուրի մասին

Ենտեղ քըշի, եհա կռիվ:
Քեռի Թուրոս կը գա հեռջեվ, կ'ըսի.
— Տղա, արի, մ' եհա,
460 Սասման տան՝ ինչ ըսես՝ կա.
Խըզինա ըսես, մալ ըսես, դեվլէթ ըսես՝ կա.
Կը տանք, քի կ'ազատենք:
Կ'ըսի.— Ձե, քեռի, համ. հնար չկա.
Յես Սասման տան գառ ըլնեմ, խալխից չըմ վախենա:
Կ'ըլնի, քըշի, վոր հա, Քեռի Թուրոս կ'ըսի.
— Դավիթ, կը հաս, քո խոր սեյրանատեղ Կաթնով աղբուր կա.
Ենտեղ ձին կը թուզնես,
Մե քիչ քընես, խանգըստանա:
Դավիթ կը քըշի, կը մոռնա.
470 Ձիուն կը քըշի, ձին չեհա:
Ռեքերն կը զարկի ձիուն.
Վոր կը զարկի, կոտ ըմ կաթ ձիու քթեն կը թափ:

Ենտեղ կ'ըստի.— Յեմ ձին քընդ իմաստունն ի,
Խոզի յես չեք զարկե ձիուն:

**90. Մամուկ Դավիթը խմելով Կարմով աղբյուրի ջուրը՝
դառնում է հզոր**

Կը գնի, կ'իջնի վըր աղբրին,
Մե ճոթ խաց կ'ուտի, խանգըստանա,
Քընի, կ'ակխի, կը տիսնա՝
Հավուխ Հադիֆին գըլսուց թռեր ի.
Ջգման Արզըրըմին վոտներաց թռեր ի.
690 Թրեբուղ զայիշներ զըմեն կտոեր ի:
Են քնոսունդ զիտը բանբակ Ջգման Արզըրըմից կը խանի,
Նոր կը հա վոտներ.
Քնոսունդ զիտը բանբակ Հավուխ Հադիֆուց կը խանի,
Նոր կ'ենա գըլխ.
Մեկ-մեկ փաթ թրի զայիշներ կը կապի,
Նոր կը խասնի մեշք:

**91. Դավթի վախը բոցամիներից. Դուռնիկի Զալալիցի
բաջալեբը**

Ենտեղ կ'ըլնի, ուր Աստված կը դանչի,
Քուռնիկ Զալալին կը խեծնի, կը քըշի.
Կը հա, չադըրներաց դիմաց կը կայնի, կ'ըստի.
690 «Հայ-վախ...
Թի նարանք ըլնեն բանբակ, յես ըլնեմ կբակ,
Վառելով չըմ կենա ինոնց պրծուցի.
Թի ինոնք ըլնեն հարդ, յես ըլնեմ քնմի,
Չըմ կենա ինոնց փշի»:
Ձին կ'ըստի.— Ե՛յ, անիրավ, ի՞նչ կը վախենաս.
Քանի մ' քու թրի հեռջեմ հհան,
Երկու սկոմ յեմ շնչիլը՝ս հեռջեմ կը հա.
Ե՛յ, անիրավ, ընչի՞ կը վախենաս.
Քանի մ' քու թրի հեռջեմ կտրվի,
700 Երկու սկոմ յեմ վոտներաց դեմ կը տրորվի,
Իրեք սկոմ յեմ պոչի հեռջեմ կը տրորվի:

22. Դավիթի հաւատկումը յեւ զարակտմի խառն

- Դավիթ ձիու ճակատը կը պագնի,
 Կանչի Աստված, քըշի մըշ կովուն:
 Մեկ գըլոն կը քըշի մեջ,
 Կտռելով կ'ենա չուր գըլոն:
 Վոր կը դառնա, մեկ ել գո մեջ,
 Ասկար կ'ըսի.— Փոշ, Դավիթ, փոշ:
 — Յես փուշէ չեմ, փուշէ դո՛ւք եք, ձեր խերն ի փուշէ:
 Մե տղա կը վերցի, կ'ըսի:
 710 — Քի մեռնեմ, Դավիթ. մենք քի չենք ըսի փուշէ,
 Մենք կ'ըսինք՝ փոշ. փոշ ասել՝ կայնի:
 — Դավիթ, ըսին, մե մի սպանի:
 Մենք խաթրով չընք իկե, զոռով ի մե բիրի:
 Գո՛ւ դու՛սման կո՛ւ դը հան քնեք ի:
 Կ'ըսի.— Ինչպես քրիստոնյա,
 Դո՛ւ ծեր բախտ կը տաք ընծի,
 Վոր խը ձի դու՛սման չըլնեք:
 Եսոնք կ'ըսին.— Խա:
 Դավիթ կ'ըսի.— Վոր սկսմ ի,
 720 Թըղեք, գինացեք, բան չըմ ըսիմ:

23. Դավիթի յեւ Մարա Մելիքի մեհամարը. Դավիթը աղաճում
 և Մարա Մելիքի

- Դավիթ քըշի, կը հա Մըսրա Մելիքի մոտ.
 Կը տիսնա՝ Մըսրա Մելիք քընեք ի չադրի տակ.
 Քանսուն զիտը արճիճ կախեք ի չադրի գըլխուն.
 Իշ նեֆես կը խանի, արճիճ կը թռնի վըր չադրի գըլխուն.
 Նեֆես վոր կ'իջուցի, արճիճ կը դիպնա փորին:
 Դավիթ կ'ըսի.— Աղջի,
 Եդ անիրավ ձի խամար խանեք վեր:
 Քո՛ր կ'ըսի.— Քանսուն որ՝
 Գիշեր-ցերեկ կը քընի, չըլնի վեր:
 780 Ի՛ն խոփ, կրակցո՛ւ, թալ վոտաց տակ, թ'ըլնի վեր:
 Մեկ խոփ կրակցըցի, թալի վոտներու տակ,
 Վոտներ կը պարզի, քո՛ւրոջ կ'ըսի:
 — Ո՛ֆ, յեմ տեղ աղեկ չըս շինե, լու ընծի կծեց:

Դավիթ կ'ըսի. — Իլի վեր, լիւ չե, յեա եմ:

— Ո՛ք, կ'ըսի, ես պըլպըլոտն թ'նչ ի.

Ուտեմ շարտեշտ, ճաշ չմնա.

Ճաշ ուտեմ, հընթրիս չմնա:

Դավիթ կ'ըսի. — Վեր, վեր,

Աստուծո խրամանքով ամենամեկ բան ել կ'ընի.

740 Շարտեշտ ել ուտես, կ'ըլնեմ.

Ճաշ ել ուտես, կ'ըլնեմ, դեւ կ'ավելնամ:

Ենտեղ կ'ենեն վեր.

Խըտ մե-մեկու խոյանակ կը կռվին.

Չուր ճաշ մե-մեկու չըն հաղթի:

Ես անգամ կ'ըլնեն, գոմշանակ կը կռվեն:

Զիման, ինչպես գոթան թալես,

Ենպես վոտներու տակ խող կ'երթա, կը գն, կը ճըղճըղվի:

Ֆերըզանակ ել կը կռվեն, մե-մեկու չըն հաղթի:

Դավիթ կ'ըսի. — Եսա բոշ ի, գոլըղով կռվենք:

750 Մըսրա Մելիքի մեր եստեղ խաղ կ'ըսի:

«Վորդի, արի, մի կռվեք.

Գիշեր երազ եմ տեսե.

Երազի մեջ զախախորիւր եմ:

Գիշեր մըշ երազին տեսա,

Վուսնակ վըր Սասմա պոծառ եր,

Վըր Մըսրա խավար եր»:

Ենտեղ կայնեն, վոր կռիվ անեն:

Դավիթ կ'ըսի. — Նորաթ յեմն ի, յես տը կայնեմ.

Զի խեր, մեր չկա, յես հեթիմ եմ.

760 Զի սպանես ել, զարար չկա.

Խեր չուլնեմ, մեր չուլնեմ, վոր վըր ձի լան:

Ենտեղ Դավիթ կը կայնի.

Մըսրա Մելիք Սատաղ ձին քըշի,

Կը հա ինչպես չորս սահաթվան ճամբախ,

Կը գն, կը զարկի Դավթին,

Կ'ըսի. — Խոզ եր, խող դարձար:

Դավիթ կ'ըսի. — Յես խող եմ, խող չեմ գառնա:

Կ'ըսի. — Մե քի թակ տու:

Դավիթ ղինք թակ կը տա. բան չիւեր ի:

- Մեղիք կ'ըսի.— Յեմ ձիու վիզ կոտորեմ, մենզիլ կարճ եր։
 Գըշի եսդուցեն վեց սահաթվան ճամբախ։
 Կը գօ, գոնրգ մ' ել կը զարկի Դավթին,
 Կ'ըսի.— Դավթ, խոզ եր, խոզ դարձար։
 Կ'ըսի.— Խոզ եմ, խոզ չըմ դառնա։
 Կ'ըսի.— Մե քի թնփ տու։
 Թնփ կը տա, բան չիլե։
 Կ'ըսի.— Յեմ ձիու վիզ կոտորի, ձիուս մանգզիլ կարճ եր։
 Գըշի, իշ,— երկու ուր ել ավել,
 Դառնա, կը գօ, կը զարկի մե գոնրգ,
 Կ'ըսի.— Դավթ, խոզ եր, խոզ դարձար։
 Դավթ կ'ըսի.— Ըսկի բան ել չիլե ընձի։
 Կ'ըսի.— Դավթ, մե քի թնփ տու։
 Դավթ թնփ կը տա. բան չիլե։
 Դավթ կ'ըսի.— Մըսրա Մեղիք, նա ողորթ, նորաթ յեմ։
 Կ'ըսի.— Խն, քո'ն ի։
 Կ'ըսի.— Դավթ, մտնեմ մըջ յեմ ձիու չորս վոտաց,
 Գնուտուն թաղիք թրչեմ, թալեմ վըր ձի։
 Դավթ կ'ըսի.— Թրչի, թնլ։
 Դավթ կ'անի ուր մեկ գոնրգ զարկի։
 790 Մըսրա Մեղիքի մեր ծծեր կը խանի դոնս, կ'ըսի։
 — Վորդի, կաթ եմ տվե, տհւ յեմ կաթի խաթըր։
 — Ենա մեկ քոն սիպտակ կաթի խաթըր, կ'ըսի։
 Գնրգ կը վերցի, մեկ գոնրգ ել զարկի։
 Մըսրա Մեղիքի մեր կ'ըսի։
 — Վորդի, քի շատ եմ պախե, շախե։
 Դառն քոն եմ խարամե վնր քի։
 Տհւ յեմ քընու, յեմ չարչարանքի խաթրին։
 Կ'ըսի.— Նա մեկ թուրն ել տամ քոն չարչարանքի խաթրին։
 Մնացեր ի մեկ գոնրգ. կը կանի, ուր զարկի,
 800 Թոնլ կը գօ հեռջեվ, կ'ըսի։
 — Դավթ, յես քի շախեր եմ. տհւ յեմ խաթրին։
 Կ'ըսի.— Հալդե, բոզ անգգամ։
 Ենի իրեք թուր զարկեց,
 Բն, յես մեկ թուր ել չզարկեմ։
 Թուր կը զարկի Մըսրա Մեղիքին։
 Ձին կը կտուի, քնուտուն թաղիք կը կտուի,

Մըսըրա Մեղիքին կը կտռի,
Քանսուն գնդ ել գետին կը կտռի:

39. Մարտ Մեղիքի մօր առաջադիմ աւ ամենօր Դավիթ

- Մեր կ'ըսի.— Վորդի,
 310 Մըսանիւր յեմ տղեն՝ զՄըսըրա Մեղիք.
 Զարար չկա, դուն ել յեմ տղեն ես.
 Արի, ինու կնիկ ան՝ թագաւորութուն մնա քի.
 Մսըրն ել թագաւորութուն արեւ.
 Սասուն զաթի քնն ի:
 Դավիթ կ'ըսի.
 — Յես մորե վոր ծնվեր իմ, գանճարաւ* եմ.
 Յես յեմ խալալ լեշ ձեր խարամ լեշիրու չըմ խաննի:
 Մըսըրա Մեղիքի մեր Դավթին կ'անիծի, կ'ըսի.
 — Ինչըխ վոր Մըսրա Մեղիք թաժա պսակված եր,
 320 Ինու կնիկ մնաց անտեր,
 Վոր դուն ել պսակվես,
 Քուն կնիկն ել մնա անտեր:
 Դավիթ կ'ըսի.
 — Կընծմընծացեք, դելեր, կընծմընծացեք,
 Յես կը համ Սասում:
 Ելավ, գինաց Սասում, ուր խերենական քանդաք:

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԹ

**35. Դավիթը լսելով առաւելների գովքը՝ վարձուսմ է
գնալ Խանդաւրքիմ անտեղաւ**

- Դավիթ կ'ըլնի, կը հա Սասում.
 Մե երկու-իրեք որ կը մնա Սասումա քանդքի մեջ,
 Ջենով Հովան, ինու խրողբեր, կ'ըսի.
 380 — Վորդի, արի, քի պսակեմ:
 Դավիթ կ'ըսի.— Աղեկ, կը պսակվեմ.
 Վիթ աղջիկ կ'ուզես ձիկ խամար:

* Գանճարաւ — գաւն անարաւ: Խ մ բ.

Կ'ըսի.— Վորդի, Սըլթան Չմուշի աղջիկ կ'ուզեմ քի խամար:
Կ'ըսի.— Խրողբեր, յես Սըլթան Չմուշի աղջիկ չըմ Ժոնի:

Ենտեղ ջուար կը հա

Ուլան-Տողան թագաւորի աղջիկ Խանդու խանըմին.

Կ'ըսին. «Մըշ ախրքին Դավիթ կտրիճ ֆերըզ մ' ի»:

Խանդու խանըմ վոր կը լսնա, կ'ըսի ուր աղջնիւրուն.

— Գինացեք, ձի* Դավթի խըմա գնվացեք:

840 Կ'ըլնեն աղջնիւր կը գան Դավթի տուն:

Դավթի տուն չի, Ավագ սար նեջիւր ի գինացե:

Դավթի խրողբեր կ'ըսի.— Դավթ յես եմ:

Ինոնք սազեր կ'առնեն ձեռ,

ՉԽանդու խաթուն կը գնվան:

Գիտեն, թի Դավթն ի, կ'ըսին.

«Խանդու խանըմի ճակտի լենութեն սենք,

Հալապա գնդ թամամ ի.

Խանդու խանըմի լեշի սըպտակութեն սենք,

Բուլա բամբկի նման ի.

850 Ինու աղկեր սենք,

Ինչպես ֆնջանի-կատախի նման ի.

Ինու աղկի թարթրփներ սենք,

Կռնկի ճղա նման ի.

Ինու հերկնութեն սենք,

Բոնուտուն Հալապա գնդ թամամ ի»:

Դավթի խրողբեր կ'ըլնի վեր, կը նեղանա,

Կ'ըլնի ինոնց սազեր կը կոտրի, ինոնց կը տփի:

Կ'ըլնեն իտոնք Դավթին հիշունց տալով՝ տնեն դուս կը հան.

Դավթ Ավագ սարից նեջիւր վեր թեւիւն՝

860 Կը գն ինոնց հիռջեւ:

Կը տիսնա՝ երկու մարդ Դավթին խեր, մեռել, խաւաթ՝

Հիշունց կը տան, քոնֆր անեւով՝ կը գան:

Դավթ կ'ըսի.— Ա՛յ, մարդեր,

Դավթ ծե ինչ ի արեր,

Դու Դավթին հիշունց կը տաք:

Կ'ըսին.— Բա, մենք Դավթին հիշունց չտանք,

* Ձի — ինչ: Խմբ.

Մեր սաղեր կոտրեր ի
 Դավիթ կ'ըսի.— Ա՛յ, մարդեր,
 Ձեր սաղեր ընչի՞ ի կոտրե:

- 870 — Բե, կ'ըսին, մինք ելանք, գինացինք,
 Ողան-Տողան թագավորի աղջիկ՝ Խանդուկ խանըմ՝
 Դավթի խումար գնվացինք.
 Դավիթ զարկեց, մեր սաղեր կոտրեց:
 Դավիթ կ'ըսի.— Ա՛յ, մարդեր,
 Նա յեմ խրողքերն ի իլե, Դավիթ յեա եմ.
 Մե ձի խամար գնվացեք,
 Տիսնանք ձեր Խանդուկ խանըմ:
 Կ'ըսին.— Մեր սաղ կոտրեց, անսաղ լինչլիս տը գնվանք:
 Կ'ըսի.— Ընձի զարուլ ի, անսաղ գնվացեք:
 880 Խնոնք կ'ըլնեն, Խանդուկ խանըմ անսաղ կը գնվան:

«Մեր Խանդուկ խանըմի ճակտի լենուկեն սենք,
 Հալապա գնդ թամամ ի.
 Մեր Խանդուկ խանըմի աշկեր սենք,
 Չինի դադախի նման ի.
 Մեր Խանդուկ խանըմի աշկիրու թարթլիներ սենք,
 Կռնկո՛ւ ճղա նման ի.
 Մեր Խանդուկ խանըմի լեշի կակղուկեն սենք,
 Քուլա բամբկի նման ի.
 Մեր Խանդուկ խանըմի հերկնութեն սենք,
 890 Քանուկն Հալապա գնդ թամամ ի»:

Ենտեղ Դավիթ կ'ըսի.— Դու գինացեք.
 Յեա տը գնմ, ուրբաթ որ ծի խանըմ տիսնամ:
 Դավիթ կ'ըլնի, կը հա տուն, խրողքոր ինկն կ'ըսի.
 — Յեմ շորեր լվա, յեա տեղ տը համ:
 Խրողքեր կ'ըսի.— Կա-չկա,
 Են շուն շանորդիք գինացած, տիսած, ճամբխեն խանած:
 Դավիթ կ'ըլնի, կը խեծնի ուր ձին,
 Վոր եհա Ողան-Տողան թագավորի տուն՝
 Խանդուկ խանըմ տիսնալու:

26. Դավիթը Խանդավառի Խառն Բախչում

- 900 Կ'ըլնի, կը հա Ողան-Տողան թագավորի քաղաքի մեջ,
 Ղարիբ ի. դռն չգիտի՝ վառ տեղեն ի.
 Հըմեն բաղան ի. լանգե մ' կը զարկի, բաղան կը փուռցի,
 Ձիով կը քըշի, կը հա թագավորի Խառն Բախչի մեջ,
 Ձին կը թռչնի՝ վարդ, ըռահաններու մեջ, կ'երեծա,
 Ձինք անմախութենի հավուզի վրեն պառկի, կը քընի՝
 Ուրբաթ ու ի. Խանդութ խանում կ'ըլնի,
 Դավթի ճամբախ կ'իշկա,
 Տիսնա՝ Դավթ յանի կը գա՞,
 Կը տիսնա՝ մեկ մարդ կի՞ն թըղեր Խառն Բախչի մեջ,
 910 Վարդ, ըռահաններու մեջ կ'երեծա,
 Ձինք պառկե վըր հավուզին, քընիր ի՞
 Կ'ըսի. — Կա-չկա, են Դավթն ի.
 Կ'ըսեն՝ Դավթ կոպիտ, ծռռ մարդ ի.
 Են Դավթ կ'ըլնի. ի՞նչ զանդար անփարդա մարդ ի՞
 Գինացեք, ըսեք, վոր են խասիյեթի տերն ի,
 Թըղ ըլնը՝ հա՞*
 Մեկ խաց ել տարեք, թըղ ուտի,
 Նոր կ'ըսեք՝ մեր Խանդութ խանում կ'ըսի՝
 Թըղ ըլնը՝ հա՞
- 920 Խաց կը տանեն, դենն Դավթի հիռջեվ. Դավթ կ'ուտի՞
 Ֆերգներ Դավթին կը հան, կ'ըսին.
 — Մեր Խանդութ խանում կ'ըսի՝
 Թըղ ըլնը՝ հա՞:
 Ինու վնվ ըսի՝ ըլնի, գա՞,
 Ձին թըղնի մըջ Խառն Բախչին,
 Վարդ, ըռահան ուտի, տրորի, փայլեվան առ.
 Են ինոր խոր չիմանն ի՞
 Ոձ ուր պոռտով, խավք ուր թեվով,
 Մեր Խառն Բախչի վրեն չեր իջե.
 930 Են ի՞նչ հատ ունի, ուր գըլխին գա՞,
 Ջարկի, բաղան քակի, մտնի մըջ Բախչին.
 Ձին թըղնի մեջ, երեծա:
 Ի՞նչ զանդար անմալիֆաթ մարդ ի.

* Հա — գնա՞ Խառն.

Թըղ ըլնը՝, հա:

Աստուս ի, թե չե ֆերզներ կը գան,
Ինու ջոջ բրդուջ ինու ականջ կը թղնին:
Դավիթ կ'ըսի.— Խոզի դու չհա եր ըսե,
Քանի յես խաց չիր կիրե.

Ինչ ֆայդա, խաց կերա, պրծա, նոր ըսըցիր:
940 Վոր սկոն ի, յես չըմ եհա.
Ի՛չ ինոնց ձեռներն կը գա, թըղ չխնայեն:
Ֆերզ կ'ըլնը՝, Խանդութ խանըմին կ'ըսի.
— Դավիթ սկնա կ'ըսի:

ՁԴ. Դավիթն ու փաղեկաճճերը. սիրո խճճոր

Խանդութ խանըմ կ'ըսի.

— Իլեք, գինացեք, ըսեք՝ թըղ գա սդա:
Դուք սֆրեն փռեք, ծեր թրիւ դրեք տակ:
Քանուսն ֆերզներ կ'ըլնեն,

Ուրինց թրիւ կը չըլտեն,
Կը դենն սֆրի տակ,

950 Մֆրեն կը փռեն վրեն, խաց կը դենն...
Դավիթ դանչեն, կը գա, կ'ըսին.

— Խրամեցեք, խաց ուտենք:

Դավիթ կը գա, կը նստի միամիտ,

Վոր խտտերը խաց ուտի:

Մեկ-մեկ պստիկ թաս արաղ կը բիրեն, կը խմեն.

Կ'ըլնեն, մեկ-մեկ թաս ել գինի կը տան:

Դավթին վոր կը տան,

Դավիթ կ'առնի զըթաս, կը տփի պատ,

Կ'ըսի.— Մա ուղտ գդելով կը ջրեն.

960 Բիրեք մեկ քսոսա՝ յես գինի խմեմ, կշտանամ:

Կ'ըռկի Դավիթ, սֆրեն կը ծալի, կը տփի պատ.

Կը տիսնա՝ քանուսն թուր կ'ի չլուռկ սֆրի տակն ի:

Կը ծալի զըթրեր, կ'ըսի.

— Ի՛չ խորոտ յեմ ձիու նալ-մեխ կ'ըլնը՝:

Ֆերզներ՝ զարզանդ կը տա վըր ֆերզներաց,

Կը վախենան Դավթի մոտեն, կ'ըսեն.

— Աստված կամեցավ, մենք չզարկինք Դավթին,

Վոր մենք զարկիր ինք՝ զըմի զըմեն ել կը սպաներ:

Կը հան, Խանդուկ խանրմին կ'ըսեն.
 970 — Դավիթ սկնած արավ:

Խանդուկ խանրմ կ'ըսի.
 — Դինացեք, դո՛ւ քանուսն ֆերըզ,
 Կայնեք խը Դավթին մետեղ,
 Յես փանջարից խնձոր տը զարկեմ:
 Խանդուկ խանրմ իրեք դիր խնձոր կը թալի.
 Իրեք դիր ել կը զարկի Դավթին:
 Դավիթ ֆերըզնիլու կ'ըսի:
 — Դինացեք, Խանդուկ խանրմին սեք,
 Թուղ գն, յես տիսնամ:

98. Դավիթն ու Խանդուկը

980 Խանդուկ խանրմ կ'ըսի.
 — Դինացեք, սեք Դավթին, թըղ ըլնը՝ հն.
 Ուրբաթ որ հըխտի որ ի, յես կը համ ուխտ.
 Թըղ գն հըխտատեղ, զըմեմեկ կը տիսնանք.
 Թի վոր ձի չի ճանչնա,
 Յեմ բաժ քսան գնդ վըր խալքին բանցը ի:
 Դավիթ կ'ըլնի, կը խեծա ձին, կը գն տուն:

Կը մնա չուր ուրբաթ որ.
 Ուր չուրեր լվալ կը տա,
 Կ'ըլնի, հա ըխտատեղ Խանդուկ խանրմ տիսնալ:
 990 Կ'ըլնի, կը հա, կը տիսնա՝ ըխտավորներ կը հան.
 Կ'իչկա, կ'մեկ աղջիկ մ' մեջ ըխտավորներուն շատ բանցը ի.*
 Կ'ըսի. «Կա-չկա, Խանդուկ խանրմ նն կ'ըլնի»:
 Կը հա, կը խասնի. ուրախըթնե չգիտի՝ ինչըխ տ'անի.
 Խանդուկ խանրմի ճակատ կը պագի:
 Խանդուկ խանրմ գոմ մ' կը զարկի մըջ Դավթի քըթին.
 Դավթի քըթեն կը պրծնի երուն, կը գն:
 Դավիթ կ'ըսի.— Բան չըմ ըսի.
 Աստըծուց կը խնդրվեմ,

* Տպագծ է «շատ բանք», ուղղում ենք բոլոր 985 տողի՝ «շատ բանցը»:
 Խ մ բ.

Սեւ թագաւորի ձիավորներ

- 1000 Գան քո խոր վրեն, կռիւ ուղեն,
Վոր կռիւ գան, ընծի մոհթաճ ըլնես, յես համ կռիւ:
Մա բան ի, մեռա,
Յեմ լեշ խարամ լեշերուց խանեք դուս, ջոկեք:
Յեմ նշանն ել ի՞նչ ի.—
Յեմ աջ թեւի վրեն Մսե խաչ կա:
Դավիթ կ'ըլնը, կը թուղնը՝, կը հա ուր տուն.
Խանդութ խանըմ կը հա ուր տուն:

29. Դավիթը Գեռի Թուրքի խրատով կորսում է Յերկարի սյուճը

- Խանդութ խանըմ կը տիսնա, ի՞շ. —
Երկու սեւ ձիավոր եկան մը ինու քաղքին,
1010 Թագաւորի քիշկ ու սարեն կը խարցեն:
Կը հան Ողան-Տողան թագաւորի քիշկի սարի հեռջեւ,
Կ'ըսին.— Ահան, յան Ողան-Տողան թագաւորի աղջիկ,
Խանդութ խանըմ տը տանեմ յեմ տղին,
Յան ել կռիւ տ'անեմ:
Ջուար որողկեց Դավթին, ըսաց.
— Դավիթ ինչըխ անիծեր ի,
Սկոն ել թը գա, ուր կռիւ անի. ճար ի՞շ ի:
Թի վոր չանի, յես տը համ,
Սեւ թագաւորի տղին տ'առնեմ:
1020 Դավիթ ըսաց.— Բա՛ ի, տ'ըլնեմ, տը համ, կռիւ անեմ:

Դավիթ ելավ, ուր ձին քըջեց դուս,
Ուր շորեր խագաւ, գինաց. գինաց մը կովուն:
Ինու Գեռի Թուրքու թանրի եր արե,
Ըսեր եր՝ Ջընե քի* ամանե.
Կը հաս Սեւ թագաւորի կռիւ.
Գուրգ կը քեշես, կը զարկես,
Երկըթե սուն կա, ինունց երկըթե սան.
Թի կտռեց՝ կտռեց. թի վոր չկտռեց,
Հետ կը դառնաս կը գան:

* Տղաժ Ե՝ «ընծի քինե ամանե», ուղղում ենք՝ «ձընե քի ամանե»:
Խմբ.

1080 Գիւնաց, խասավ երկըթե սան մոտ:
 Գո՛ւրդ քեզեց, անուն Աստծուն իտուր,
 Գո՛ւրդ զարկեց երկըթե սան:
 Գո՛ւրդ երկըթե սուն կտռեր եր,
 Համա խարավ քամին կը գեր,
 երկըթե սուն կտռելու բաշտան՝
 Վըր ուր քոքին կայնավ:
 Դավիթ գիտցավ, վոր գո՛ւրդ երկըթե սուն չկտռեց,
 Ըսաց.

«Հայ, յեմ վիդ կոտրվեր,
 1040 Յեմ թեվս ոլլըրվեր, յեմ աշկերս խավարեր,
 Յես չիկե, յեմ գո՛ւրդ վըր երկըթին չջրբեր»:

Դավթի վիդ կոտրավ, թեվ ոլլըրվավ, աշկեր խավարավ:
 Դարձավ, զինք ուր որչնեց.
 Աստըծու խրամանքով սաղցավ:
 Մեկ ել զանչեց Աստված,
 Գո՛ւրդն զարկեց երկըթե սան, կտրեց.
 Տիսավ, վոր երկըթե սուն՝
 Երկու տեղով կտրուկ՝ ընկնով:
 Ըսաց. «Հեղքեթ, յես եմ գալիս շըշկուեր ի»:

30. Դավիթը բռնվում է Սեվ Բագավորի գեմ կովելիս.
Ձեռով Հովանի յերազը

1050 Անուն Աստըծու իտուր,
 Գըշեց ուր ձին, գիւնաց մըշ կովուն:
 Գիւնաց, եկավ երկու գըլթիս,
 Սեվ թագաւորի ասկնր կտրեց:
 Սեվ թագաւոր թշ ըրաց.—
 Կես գիշեր կ'ըլնեւ ժամանակ.
 Զոջիւնեւ թալեց վըր երկըթե սներ,
 Փակին զըԴավիթ, կապին վըր սներաց:

Գիշեր Ձենով Հովան մըշ երազին տիսավ,
 ԶըԴավիթ կապին երկըթե սներաց վրեն,
 1060 Գիշ ի քնացե, վոր սըպանին:

- Ձենով Հովան կ'ըսի.— Կնիկ, հիլի վե,
 Դավիթ վըր երկըթե սնեւաց կապած. ճրագ մ' արաւ
 Կնիկ կ'ըսի.— Ա՛յ, տնավեր, փթխուկ խալիվոր,
 Քոն քե քընի, երագ Դավթին տըսի.
 Դավիթ Խանդուկ խանըմի ծոց քեֆ կ'անի:
 Ձենով Հովան մեկն ել քընավ.
 Ել մ' ել մըշ երագին տիսավ
 Դավիթ վըր սնեւաց կապած,
 Ելավ, ել մ' ել ըսաց.— Կնիկ,
 1070 Դավիթ վըր սնեւաց կապած ի, նեղութենի մեջ ի:
 Կնիկ կ'ըսի.— Փթխուկ խալիվոր ետոր ծոցեր ի:
 Ել մ' ել դառնա, կ'անճարանա, կը քընի:
 Մեկն ել մըշ երագին կը տիսնա,
 Դավիթ երկըթե գնջիւնեւով
 Վըր երկըթե սնեւաց կապած:
 Ել կնկան չլսի, կ'ըլնի վեր,
 Զրագ կ'անի, կը հա ախտախանեն,
 Ձեռ կը դնի Սեւ մատկու քամկին, կ'ըսի.
 — Ա՛յ, Սեւ մատակ, ընձի յեփ տը խասցըցես Դավթին:
 1080 Կ'ըսի.— Առավոտուն ժամգարկոցին, կը խասուցես:
 Կ'ըսի.— Հայ, քոն վիզ կուտրվի:
 Կը հա, ձեռ կը դնի Կարմիր մատկու քամկին, կ'ըսի.
 — Կարմիր ձի, ընձի յեփ կը խասուցես Դավթին:
 Կ'ըսի.— Քոն աշկեր բանաս, խփես,
 Վըր ջանդկնեւաց թափարս կ'առնես:
 Ձենով Հովան կ'ըսի.— Քոն մեջքը կանանչի:
 Կ'ըլնի, թիմար մ' կը տա, ճակատ կը պագի, կը խեծնի:
 — Կանանչիս, վոր դոն ետոր յեմ վորդուն կը խասուցես:
 Կը խեծնի, աշկեր կը խփի, բանա,
 1090 Կը տիսնա՝ վըր ջանդկնեւաց թափարս կ'առնի:

21. Դավիթը Ձենով Հովանի խրատով ազատելու և օգրաճեւից

Քանոսուն ավուր ճանբախ զատըն ի Դավիթ, կը բողա.
 Վոր կը բողա, քանոսուն ավուր ճանբախ ձեն կը հա,
 Կ'ըսի.— Դավիթ, Աստված քոն տուն չավրի.
 Մե հիշա՝ Մարութա Բանցր Աստվածածին,

- Մսե խաչ, վոր պատրաստ ի քո՛ւ աջ թեկին.
 Մե քի թափ տու:
 Դավիթ կ'ըսի. «Հայ-վախ,
 Յեմ խրոյրոր ձեն ի, եկավ, ձի խասավ:
 Աղուրթ կ'ըսի, Աստված յեմ տուն աղուրթ.
 1100 Մա յես ինչ դանդաւ ընձի մոռցիր եմ.
 Հանչեմ Մարութա Բանցր Աստվածածին»,
 Դավիթ կը դանչի Մարութա Բանցր Աստվածածին,
 Ձինք թափ կը տա, գնջիւններ կը կտրելի, Դավիթ կ'արձկվի:
 Են գնջիւններու կտորներ կը դիպնա,
 Ասկար զըմեն կը ջարդվի:
 Կ'իչնի, կը տիսնա՝
 Են ասկրից իրեք մարդ ի մնացե, ել զատ չկա:
 Ըստեղ Դավիթ կ'ուզի, են իրեք մարդ սըպանի:
 Մեկ ել Դավիթ իջ կը տիսնա. —
 1110 Երկնուց աստղերու հաշիվ կա,
 Սեվ թագաւորի ասկրին չկա:
 Դավիթ երկու փաթ-երկու գըլնի Քուռկիկ Ջալալին կը քշի,
 Ջընոր գացող ասկար կըտրի:
 Մեկ ձեռք ել եկան, զըմեն ջարդեց:

**33. Դավթի խոսքը Քուռկիկ Ջալալու հետ յով Առաւ արքայութի
 վրա հաճութեամբ**

- Դավթի թուր արուն բռնե,
 Ել չխաղա մըջ ջանդրկին:
 — Քուռկիկ Ջալալի, ապա դո՛ւ կ'ըսեր՝
 Յես քի տը խաղցըցեմ խըտ ամպիրուն,
 Խըտ խարավ քամուն, խըտ երեգանկան:
 1120 Մկա յես ել անոթի եմ, դո՛ւ ել.
 Թուրն ել արուն բռնե, ել կտուր չանի.
 Հեսոր յես կ'ուզեմ,
 Դո՛ւ ձի խաղցըցես խըտ ամպիրուն:
 Քուռկիկ Ջալալին կ'ըսի.
 — Ի՞նչ կ'ուզես, խայ, ըսա, տիսնանք:
 Դավիթ կ'ըսի. — Քուռկիկ Ջալալի,
 Յես քինե կ'ուզեմ, ըձի թուրցես,
 Տանես վըր բոջ ջրի վրեն դնես.

- Թուրն ել արնից լվամ,
 1180 Բի ել թողնեմ, երեծաս, դո՛ւ ել ըռահաթեմ.
 Յես ել խաց ըմ ուտեմ, ըռահաթեմ:

Քուռկիկ Ջալալին կ'առնի զըրազիթ,
 Կը թռնի խըտ ամպիրուն,
 Կը տանի են սարով ենտեխ,
 Բն ջրին վրեն կ'իջի:
 Ենտեղ Դավիթ զըՔուռկիկ Ջալալին կը թռզնը՝.
 Թուր կը լվա, Քուռկիկ Ջալալին կ'երեծա,
 Ջինքն ել խաց կ'ուտի:
 Երկըսով ել կ'ըռահաթին:

ՅՅ. Ձեռնով Հովան զպատմում ե վերջին քերեք բռնամուկ ել

- 1140 Դավիթ կ'ըսի.— Իլի, Քուռկիկ Ջալալի,
 Բի խեծեսեմ, հանք, մեր կռիվն անենք:
 Դավիթ կը խեծնի, կը հա.
 Երկու գըլոխ կը հա,
 Կը գծ մը Սեվ թագավորի ասկրին,
 Կը կտրի, կովուց կը պրծնի:
 Են իրեք մարդ կ'ըսեն.— Դավիթ,
 Մենք իրեք մարդ քո՛ւ բախտն ինք ընկե,
 Քո՛ւ Քուռկիկ Ջալալու բախտ, զըմի չսըպանես.
 Մինք քի կ'ըլնենք զալուն կրակող, զայֆա, չայ իփող,
 1150 Բի ծառայութուն կ'անենք մինչեվ որ մեռնելուն:

- Ձենով Հովան կը գծ, կը տխնա՝
 Կն իրեք մարդ նստած խըտ Դավթի կշտին.
 Կ'ըսը.— Դավիթ, եղ ի՞նչ մարդ են:
 Կ'ըսի.— Խրողբեր, իրեք ֆաղիր մարդ են:
 Դավիթ կ'ըլնի, վոտաց ճանբախ հա.
 Կ'ըսի. «Յես համ, Թուր թըղնեմ,
 Վախենամ՝ յեմ խրողբեր են իրեք մարդ սըպանի.
 Թուր տանեմ խըտ ձի,
 Վայ թե յեմ խրողբեր ըսի՝ վախեցավ Դավիթ»:
 1160 Թուր չտարավ խըտ ուր:
 Չուր եկավ, խրողբեր են իրեք մարդ սըպանեց:

Դավիթ եկավ, ըսաց.— Խրողբեր,
 Դու ընչի՞ նա մարդիւր սըպանեցիր:
 Ըսաց.— Վորդի, դու՛ման, բնա, մարդ սաղ կը թուղնը՝
 Դավիթ մե միջոց ծիրնի չիւր ի կիրե.
 Մե խառ կողինձ ինու ջեբն եր.
 Կողինձ կ'առնի, թալի թըխ ուր խրողբեր.
 Կ'առնի խրողբոր պլորին, ձուն կը փըթղըցըցի.
 Խրողբոր ուշք կ'ենա, մեռուկ կ'ընկնի:

38. Դավթի յեվ Խաճախի Խաճախումը կռվի դասում

- 1170 Դավիթ ենտեղ կ'աշկի, տխնա՝
 Մե սեվ ձիավոր, ձին խեծե,
 Ենտեղեն ջանդըկներ ձախ առնելով, աջ թալելով՝ կը գնա:
 Դավիթ կ'իմնա, թի Խանդութ խանըմն ի:
 Զինքն ել կը խեծնի Բուռկիկ Զալալին,
 Կը ռեքեբի, կը հա հեռջեվ, կ'ըսի.
 — Ե՛յ, անխիւսկ, են ի՞նչ դու իտեվ կա՛ն կը գնա,
 Երեկ եսա գնի քե ղուրբան եմ արե:
 Խանդութ գուրդ ըմ կը զարկի Դավթին.
 Դավիթ ուր գուրդ կը տա հեռջեվ.
- 1180 Խանդութ խանըմ կը փոխի,
 Վոր մեկ գուրդ ել զարկի, Դավիթ կ'ըսի.
 — Ե՛, դու կ'Պր ես, յեա եմ. դու ընձի չըս ճանչնա.
 Դավիթ ենտեղ շատ կ'ուրախանա վըր Խանդութ խանըմին.
 Խանդութ խանըմն ել շատ կ'ուրախանա վըր Դավթին:
 Կ'ըլնեն, կը գնն չադրի տակ, կը տխնան՝
 Զենով Հովան խելքնգնա ընկեր ի:
 Խանդութ խանըմ կ'ըսի.— Դավիթ,
 Եդա ի՞նչ մարդ ի՛ խելքնգնա ընկեր ի:
 Դավիթ կ'ըսի.— Յես զարկըցի, յեմ խրողբերն ի:
 1190 — Ընչի՞ զարկըցիր. մարդ ել ուր խրողբոր զարկի՞:
 — Զուր յես վոտաց ճանրխուն եկա,
 Իրեք Ֆուղարա մարդ սըպանեց:
 Խանդութ խանըմ դեղ տվեց,
 Զենով Հովան աղեկցավ:
 Առին Զենով Հովան ուրենց խեռ,

Եկան Ողան-Տողան թագավորի տուն։

Ձենով Հովան մնաց մեկ իրեք որ

Ուր խնամի Ողան-Տողան թագավորի տուն։

Եկան, Ձենով Հովան ճամբու դրին։

1200 Գինաց Սասուն՝ ուր տուն։

25. Մհերի ասի տղուց

Մեկ-երկու-իրեք տարի մնացին

Խանդութ խանըմի խեր Ողան-Տողան թագավորի տուն։

Աստված խոր, Դավթին մեկ տղա իլավ։

Տղեն վոր ծնվավ, ինու ձեռ խփված եր։

Դավթ ձեռ խտու, ուր տղի ձեռ բացեց։

Դավթ իշկաց՝ մեկ պտուղ երդն մըլ խնու ափան եր։

Ըսաց.— Ա՛յ, վորդի՛, քնք քնք մուտ տա։

Խող չկենա պախի քի։

Դավթ զուր տղեն կնքել տվեց,

1210 Ուր խոր անուն դրեց վըր ուր տղին։

Տղի անուն դրեց Մհեր։

26. Դավթի վերագարձը Սասուն. Սըլբան Ձմուռի երգվեր ի մեծամասն յեվ Դավթի յերգումը

Մհեր ելավ ութ-ին-տաս ամսական տղա։

Դավթ Ողան-Տողան թագավորին ըսաց։

— Յես տը համ յեմ թագավորութենի վրեն,

Մնացեր ի անտեր։

Ըսաց.— Վորդի, կը հաք, դո՛ւ գիտեք։

Յես ձե չըմ կենա ըսի՝ մ՛ եհն։

Ընտե ըսաց.— Ձեր վորդի Մհեր կը տաք ընձի։

Թի ձեր տղեն ի, յեմ տղեն ել ի։

1220 Հաշիվ չկա. դուք ջըհել եք, ծե տղա կ'ըլնի,

Ամա յեմ,— ձի տղա չըլնի, տղայ ել չուենեմ,

Մհեր կը պախեմ, անեմ ձի տղա։

Մհեր տվին Ողան-Տողան թագավորին։

Դավթ ելավ, առեց զըԽանդութ խանըմ,

Եկավ Սասուն, վըր ուր թագավորութենին նստավ։

Գնլոն ժամանակ տը գեր,
 Սըլթան Չմուշ Դավթին տխավ, ըսաց.
 — Ե՛յ, ձը խըտ քի կոխվ կա անելոն:
 Դավիթ ըսաց.— Խնդրեմ,
 1280 Խըտ ձի արզ կա, հետոր չըլնիս
 Սըլթան Չմուշ ըսաց.
 — Դոն կ'երդվըննմս, դոն գնա կոխվ:
 Դավթի ծոց մեկ համայիլն եր, մեկ սանդղն:
 Դավիթ ուզեց Սըլթան Չմուշ խափեր,
 Սանդղով հերդում ուտեր,
 Սանդր աներ համայիլ, հերդըմներ.
 Խալատավ, համայիլ հերդում կերավ, եկավ տուն:

**87. Մուլքամ Ձմուռն սպանում է Դավթին. Խանգուրն
 ինքնասպան է յիցում**

Հեվարին ուր շորեր խանեց,
 Աչկեց վըր ուր թիվին,
 1240 Տխավ՝ Մսե խաչ սեվցեր ի.
 Ըսաց. «Հեյ-վանի, հեյ-վանի, յես պատըճվա»:
 Ելավ, ըսաց. «Ճարն ինչ ի, տը համ սպանվեմ»:
 Են ժամանակվա մարդ սուտ չըր հերդվընա.
 Դավիթ տխավ՝ զինք սուտ ի հերդվընե,
 Ըսաց. «Ճաֆն ինչ ի, տը համ, Սըլթան Չմուշ ընձի սպանի»:
 Կնկան ըսաց.— Յեմ շորեր լվա, տեղ տը համ.
 Ընձի Զոնր դի, ընձի լողկըցըցու.
 Այս ըմ վըր ձիկ տխնաս, չխտաս իմ իրես:
 — Ա՛յ մանդ, բա, մինք իրիկ, կնիկ ենք,
 1260 Ի՛նչըխ քոն այս տամ քոն իրես:
 Կնիկ բիրեց, Դավթին լողկըցըցուց,
 Տխավ՝ Դավթի Մսե խաչ վըր աջ թեվին սեվցիր ի:
 Ըսաց.— Դավիթ:
 Ըսաց.— Չոն:
 Եսաց.— Դավիթ, քոն Մսե խաչ ընչի՞ սըվցիր ի:
 Դավիթ ըսաց.— Կնիկ,
 Քոն վիզ կոտրվի՝ սկոն ըսըցիր.
 Յես տը համ, զարարվեմ, ել չըմ իգն:

Դավիթ ելավ, ձեռ դարտակ գինաց.

1960 Գո՛ւրզ — բան չտարավ ուր խեղ ուր երգումի խաթեր.

«Սըպանվեմ, մեղաց ազատվեմ»:

Իջավ չիմաններ:

Սըլթան Չմուշ ենտեղ աղբրի քարին տակ պախվեր եր.

Նետանեղն զարկեց Դավթի ձախ կողին:

Դավթից յոթ գոմշո՛ւ ձեն ելավ:

Քանդութ խանըմ քոշկ ու սարի վերին նստած եր.

Դավթի բռնալո՛ւ ձեն լսավ.

Վոր լսավ, ուր սրտի քարբուն՝

Ձինք քոշկ ու սարից տփեց տակ:

1970 Ինու գըլթի խրվավ

Քոշկ ու սարի դռան հիռջիվ մըշ քարին:

Մկա ենտեղ յոթ հարասի ցորեն կը վերցի:

Քանդութ խանըմն ել մեռավ, պրծավ:

Դավիթ ու Քանդութ խանըմ՝

Երկուս մեկտեղ տարան, խորին:

38. Ձեռնով Հովանն Ողան-Յողանից պահանջում է Մեհերի

Ձենով Հովան ելավ վեր, ըսաց.

«Յես ի՜չ անեմ. յեմ թագավորութուն քնաց անտեր.

Սասման տնեն վորցեղեն կտռավ.

Յես եմ քնացե, Դավթի զավակ Մհեր, •

1980 Թի են ել սաղ ըլնի»:

Ձենով Հովան կ'ըլնի, կը հա

Ողան-Տողան թագավորի քաղաք:

Կ'ըսի.— Յեմ թող տու ձի, տանեմ.

Համ Դավիթ սըպանըցըն, Դավթի թու առնենք,

Համ Սասում չմեա անտեր, տեր կենա Ջոջանց տան:

Կ'ըսի.— Խնամի Հովան,

Դավթի զավակ՝ Մհեր մեռեր ի՜չ կա:

Կ'ըսի.— Վոր մեռեր ի,

Համ, ձեր գերեզմաններուն կ'աշկեմ.

1990 Մեր տան մարդ վոր մեկ տարեկան մեռնի,

Ինու տապան տաա Հալապա գնդ ի.

Երկու տարեկան մեռնի, քսան Հալապա գնդ ի.

Քանի տարեկան վոր մեռնի,

Հըմեն տարվան տաս-տաս գաճ ի ինոր գերեզման,
Թի վոր հարցնես, մեր տան մարդ
Վոր հիսուն տարեկան մեռնի,
Քարի գաճ ինու գերեզման ա'ըլնի:
Յեմ թող Մհեր ըս տարի
Իրեք տարեկան ի, յես գիտեմ:

- 1800 Կ'ըլնի, կը հա, գերեզմաններ կ'իշկա.
Կ'աշկի, վոր ինոնց տան ջնսի գերեզման ենտեղ չկա:
Կը գա, կ'ըսի.— Մնամի, դու ընչի՞ ընձի կը խափես.
Յեմ թող վոր իրեք տարեկան մեռնի,
Ինու գերեզման յեռուն գաճ ի.
Յեռուն գաճ գերեզման չկա ձեր գերեզմաններու մեջ:
Ընչի՞ ձիկ կը խափես:
Կ'ըսի.— Մնամի, բա, սուտ չըմ ըսի, մեռեր ի:
Կ'ըսի.— Ջանըմ, յես գիտեմ չմեռեր ի.
Դու չըս հւզի տա:

**29. Ձեռով Հովաթը բռնալով համուսնի Մհերի՞ն օտարացից,
բերում Ստուս 6**

- 1810 Ձենով Հովան կ'ըլնի, մը քաղքին կը բռնա.
— Մհեր, Դավթի՞ զավակ Մհեր, դժը իս, դժւս իլի:
Քանսուն ավուր ճանբախ Ձենով Հովանի ձեն կը հեր:
Մեկ ել դանչեց.— Մհեր, Դավթի՞ զավակ Մհեր,
Դավթի՞ սըպանի՞ր են, արի, քու թու սո:
Ձենով Հովան սկոն զարմանալի ձեն ուներ.
Բադաններ հիռջեվ խրվավ.
Մհերի ոթխի բադան ել խրվավ:
Մհեր մորեն իլեր եր,
Լիս-արեւ չըր տիսե ուր աչքով:
1820 Շուշաբանդ հողի մեջ են պախեր.
Չըր գիտի՞ արեւ ինչ եր,
Դիշեր ինչ եր, լուս-ցերեկ ինչ եր՝
Բան ըմ աստըվորես չըր տիսե, չըր խսկըցե:
Ինու ոթխի պատ են գախ խրվավ.
Մհեր տիսավ՝ արեւ առեց մը ինու ոթըխներու.
Մեկ մարդ ինու կը դանչի:

Ըսաց Ողան-Տողան թագավորին.

— Պապիկ, ընձի կը դանչեն:

Ըսաց.— Վորդի, եյ...

1880 Տարագա մինք մե պրտի խամար քի չընք խանի դուս.

Ջքի թառլան կապրցըցենք մեր սրտի խամար,

Բանի վոր տղա չունենք, դու մեր տղեն ես,

Ծեր սրտի փափաղ առնենք քինե:

Ախլար արեւի, աստըվոր, լոս կա.

Բանդաք, մարդ կա, խազար Մհեր կա.

Խազար Դավիթ կա, մա մենակ դու յես Մհեր:

Մհեր մեկ ել կը տխնա՝ մե մարդ ել մ' ել դանչեց.

— Մհեր, Մհեր, Դավթի գավաճկ,

Խանդուլ խանըմի գավաճկ,

1840 Ողան-Տողան թագավորի թոռ,

Դու չըս լըսնա, քե կը դանչեմ.

Դու խեր՝ Թառլան Դավիթ սըպանիբ են,

Թոլ մնացե գետին.

Մա դու չըս իգա՝ քու խոր թոլ առնենք:

Ախլը, դու ել Սասման տան խոյուց ես,

Սասման տան խոյու գանն ես:

Վոր սկոն ըսաց, բադաններ զըմեն խըվան:

Վոր բադաններ զըմեն խըվան,

Մհեր դուս իլավ, գինաց:

1850 Խորդըբեր տխավ զՄհեր, ճակատ պագեց.

Լալելեն առեց զՄհեր, գինաց Սասում:

20. Մհեր գինավառվում ե յեվ Ձեճով Հովաճի հեռ առնում
ե Դավթի տոյաճ վրեժը

Ձենով Հովան վոր գինաց Սասում,

Սասման տան շորեր, ճակեր խանեց, Մհերին տվեց:

Ըսաց.— Վորդի, առ, խազի,

Սասման տան գան դու ես մնացե,

Ել յես խնայեմ վիբ խամար:

«Մհեր շորեր խազավ.

Ձոնեխեղեն Շապիկ խազավ.

Դուրքիկ Հաբուլին խազավ.

1860 Ղափուխ Ղադիֆին դրեց ուր գըլթիս.
 Թրիկ հեծակին կապեց վըր ուր.
 Ռըմիկ Ֆերզին առեց ուր ձեռ.
 Գոլըզիկ Ջոջանին առեց, դրեց վըր ուր թիվին.
 Զըզմեն Արզըրըմին խագավ.
 Գամիկ Սադաֆին եղարկ Գոնկիկ Ջալալու բիրան.
 Թամք Սադաֆին դրեց Գոնկիկ Ջալալու քամակ.
 Գոնկիկ Ջալալին քեշեց դոնս:

Վոր Գոնկիկ Ջալալին քեշեց դոնս,
 Գոնկիկ Ջալալին ըսաց.

1870 — Ե՛, անիրամվ, դոն թնչ հադ ունես ձի խեծնես.
 Գոն բերամն ի, ձի խեծնես դոն:
 Մհեր ըսաց.— Գոնկիկ Ջալալի,
 Անբախտութուն մ՛ անի խը ձի.
 Յես ել Սասման տան գաններուց եմ:
 Գոնկիկ Ջալալին ըսաց.
 — Դավթի խաթրի խամար,
 Եդ մեկ խաբար ըսըցիր,
 Բի ձեն չըմ իտա, իլի, ձի խեծի:

Մհեր կը խեծնի, խրողբեր կը տա ուր հեռջեվ,

1880 Կը հան Սըլթան Չմուշկու կովու մեջ:
 Ջենով Հովան կ'ըսի.— Յես թնչ անեմ,
 Մհեր տղայ ի, անհիմայ ի, զատ չխառկանա.
 Յես ել ծերացեր եմ, ձընե կռիվ չիգա:
 Գոնկիկ Ջալալին կ'ըսի.

— Ե՛, անիրամվ, թչ կը վախենաս,
 Յես՝ իրեք սկոմ ասկար ըլնի, կը կուտորեմ:
 Են թնչ բան ի, յեմ պոչի հեռջեվ,
 Յեմ վոտներու հեռջեվ,
 Ենչիս հեռջեվ գենոնք կը կուտորեմ:

1890 Մհեր կ'ըսի.— Խրողբեր, մա մինք Սասման տոնն չընք.
 Չե՛ մինք Սասման տոնեն ենք:
 Մինք մեռնենք, մեր գերեզմնի վրեն,
 Թագավորներ չըն կենա գա:
 Դշե, հանք, մինք մեր կռիվն անենք:
 Ջենով Հովան ու Մհեր մտան կռիվ:
 Ջենով Հովան Բող մատակ խեծեր ի,

- Ընկեր ի մըշ Սըլթան Չմըշի ասկերին,
 Կիսասպանել կ'անի, կ'ըսի.— Մհեր, վորդի,
 Յես կիսասպանել կ'անեմ, դու թըմի:
- 1400 Շատ կռիվ արին, չուր հեվարին զարկվան:
 Խորդըեր կ'ըսի.
 — Եսա Խնչ անոշ բան ի, բանջար կը բրդեմ:
 — Խորդըեր, կ'ըսի Մհեր, դու կը բրդես,
 Ամա յես ել քինե ուսա, ել անոշ կը բրդեմ:
 Սըլթան Չմըշկու ասկերի քիք կտռին:
 Մհեր կ'ըսի.— Ախ-եշ,* յեմ խոր թոլ առի:
- Կ'ըլնին, կը դառնան Սասման քնդաք.
 Ուրենց Սասման Զոջ տուն:

Գ

Մ Ն Ե Ր

**41. Մհերը չի խաբվում Ձեռնով Հովանի կնոջից յեվ մեռ-
 զրպարանությամբ արտաբովում է ճեթից**

- Ձենով Հովան շատ կ'ուրախանա.
- 1410 Կ'ըսի. «Փառք քեզ, Աստված,
 Յեմ թոռ Մհեր ձի խասավ. ել չըմ վախենա»:
 Երկու-իրեք որ կը մնան տուն, կը խանգըստանան:
 Ձենով Հովան կ'ըլնի, կ'եհա Ավագ սար նեջիր:
- Մհեր շատ խորոտ տղայ ի.
 Տեսակով, քաղցրաբերուն, սըպտակակերպ ի:
 Ձենով Հովանի կնկն սիրտ վըր Մհերին կ'ավրի.
 Կ'ըսի.— Վորդի, արի, հասոր ջուր դի, ձի լողացըցուէ:
 Մհեր կ'ըսի.— Այ, մերիկ,
 Սկոն բան չըլնը, ամսթ ի.
- 1420 Կ'ուզես, յես ջուր դնեմ, դու տար, լողացի:
 Կ'ըսի.— Մհեր, չըմ գիտի ամոթ-մամոթ,
 Զուր կը դնիս, բիրիս, զընձի կը լողկըցնես:
 Մհերի ճար կը կտրի, կ'ըսի.

* Ախ-եշ — ոխայ, եմ բ.

«Ինքն, ուր Աստված, տանեմ, լողկըցըցեմ»:
 Զուր կ'առնի, կը հա չոր, կ'ըսի.— Արի, լողկըցի:
 Կ'ըսի.— Դու ջուր լից վար յեմ գըլխուն, յես լողկանամ:
 Մհեր իշ կ'անի, ձեռներն չազատվի:
 Ուր աչկեր կը խփի,
 Զուր կը լցի վըր ուր խրողբոր կնկան.
 1480 Շերեփ կը դիպնա մը խրողբոր կնկան գըլխուն,
 Գըլթի կը կուտրի:

Խրողբոր կնիկ կ'ըլնի, անզգամի նման կը հա,
 Կը նստի տուն, ուր գըլթի կը ծածկի:
 Տիսնա՝ Զենով Հովան նեջիրից եկավ տուն:
 Մհերն ել ելավ, գինաց ուր խամար խաղալուն:
 Զենով Հովան կ'ըսի.
 — Կնիկ, ընչի՞ չըս ըլնի վեր,
 Նեջիր յեմ ձեռներն առնի:
 Կնիկ մաղդեն խառնե, խետ խաբար չիտա:
 1440 Զենով Հովան.— Ա՛յ հավա՛ր, կնիկ,
 Եդ ի՞նչ ի կ'անես յեմ գըլթի հոր ջոջութունով:
 Կնիկ կ'ըսի.— Յան քու թոռ կը մնա նա տուն, յան յետ-
 կ'ըսի.— Կնիկ, ընչի՞:
 — Քու թոռ ձեռ կը թալեր թըխ ձի:
 Զենով Հովան կ'ըսի.— Վա՛յ, կնիկ,
 Որ ջոջութենով նա խայտառակութեն ի.
 Նա ի՞նչ ի, դու սուտ կ'ըսիս.
 Յեմ թոռ սկնա բան անի:
 Կնիկ կ'ըսի.— Յես շատ սկոն բաներ չըմ գիտի:
 1450 Յան յես նա տուն պտի մզամ, յան Մհեր:
 Զենով Հովան կ'ըսի.
 — Կնիկ, դուն ըլնես, քու Աստված,
 Սկոն մ' անի յեմ գըլթի.
 Յեմ թոռ յեմ ձեռներն մի խանի.
 Դու կը տիսնաս՝ Սասման տներն են մեկ գանն ի մնացե-
 Սասման տան ֆերըզներու քոք մի կտուի.
 Ափսոս ի՝ Սասման տան ֆերըզ եհա, ինի դռներ,
 Սասում մնա անտեր:
 — Վոր սկոն ի, յես տ'ըլնեմ, տը համ,
 1460 Մհեր կենա քի՞ խամար:

Ձենով Հովան կ'ըսի.— Կնիկ,
 Խայու որենքին մեջ պսակուկ կնիկ թըղնել չըլնը.
 Յես Սասման Ձոջ տնեն եմ,
 Յեմ նամուսի խամար ամոթ ի.
 Դու, քու Աստված, իլի, դուռ շինի, Մհեր թըղ չգնի,
 Մհեր հեվարին կը գնի, վոր գնի տուն,
 Ձեռ կը տա դուան, կ'աշկի՝ դուռ փակ ի.
 Մհեր կը հիմանա.
 Կ'ըսի. «Յեմ խրոզբոր կնկան արածն ի»:

**29. Արամբոված Մհերը ծնողների գերեզմանի վրա.
 ծնողների խորհուրդը**

1470 Մհեր կ'ըլնի, կը թըղնի, լալելեն կը հա, կ'ըսի.
 «Ի՞նչըլի ինձի հետոր Սասման Ձոջ տնեն զրկըցի՞ն»:
 Կը հա, վըր ուր խոր գերեզմանին, կը լա.
 Խաղ կ'ըսի.

«Խերիկ, քու անուշ քընուց վիւր իլի,
 Ընձի հետոր Սասման Ձոջ տնեն բերահր են արած.
 Խերիկ, քու անուշ քընուց վիւր իլի,
 Ընձի հետոր Սասման Ձոջ տնեն բերահր են արած»:

Աստուծու խրամանքով Դավիթ կը փռչտա,
 Կ'ըլնի, կը նստի մըչ ուր գերեզմանին,
 1480 Կ'ըսի խաղով.

«Վորդի, թնչ անեմ,
 Գնացի ջահվար ձեռնես,
 Գոն, կերպ թափե հիրիսես,
 Լիս կտրվե աշկերես.
 Ոձ, կարիճ բոն դրե վրես»:

Եւ մ' եւ Դավիթ կը պառկի, գերեզման կը գնի հիրաւ.
 Մհեր կ'ըլնի, կը հա, վըր ուր մեք՝
 Խանդուկ խանքմի գերեզմանին, կը լա.
 Խաղ կ'ըսի.

«490 Մարե, քոն անուշ քընուց վիլի իլի,
Հետոր ընձի Սասման Ջոջ տնեն բերահր արիլր են.
Մարե, քոն անուշ քընուց վիլի իլի,
Հետոր ընձի Սասման Ջոջ տնեն բերահր արիլր են»:

Աստուծու խրամանքով Մհերի մեր՝
Պանդուկ խանըմ կը փոքշտա,
Կը նստի մըշ ուր գերեզմընին.
Կ'ըսի խաղով.

«Վորդի, ի՞նչ անեմ,
Գնացե ջահվար ձեռնես,
«500 Գոն, կերպ կտրվե իրիսես,
Կտրվե լոս աշկերես,
Ոձ, կարիճ բոն դրե վրես»:

Աստուծու խրամանքով
Ել մ' ել Պանդուկ խանըմ կը մտնի ուր գերեզման.
Կ'ըսի.

«Վորդի, դոն գնա, դոն գնա.
Են ճանքախ, իշ դոն տը հաս,
Քնոր քնդած ի, ավազ մաղած»:

ԱԶ. Մհերի օտառկերությունն ու գուրամն տեկը

Մհեր ձին կը քըշի, կը հա,
«510 Գոնթան արող մարդ ըմ կը տխնա,
Կ'ըսի.— Ա՛յ, մարդեր, բաքի հաջողում ծե:
Կ'ըսին.— Աստուծու բարին քե, Մհեր:
Կ'ըսի.— Ա՛յ, աղբերներ, անոթի եմ,
Մե ճոթ խաց չըք թտա ձի:
Գոնթնի տեր կ'ըսի.— Ընչի՞ չընք թտա.
Կա հան, արտի գըլոխ խաց կա. գինա, կի:
Մհեր կ'ըլնի, կը հա, կը տխնա՝ խաց շատ կա ենտեղ.
Յոթ մարդու ջրայ ի, իրեք ավուր, իրեք դանվա:
Են խաց հըմեն կ'ուտի Մհեր:—
«520 Բա, Մհեր ֆերլըզ ի, բա չ'ուտի, ի՞նչ անի:—
Խոնց մեկ գեվեզե մշակ կ'ըլնի.

Մշակ կ'ըսի.— Ա՛յ, մարդ,
 Դու մեր յոթ մարդու ջրեն,
 Իրեք ավուր, իրեք-իրեք դանվան,
 Կերար բիթուէն մեկ դանվան.
 Դու կը գտնու, մեր գոթան մե փաթ կան տաս:
 Մհեր կը հա, Գոռկիկ Զալալով յոթ փաթ կան կը տա:
 Մշակ կ'ըսի.— Ենի քի հադ չի,
 Ենի Գոռկիկ Զալալու հնարն եր:
 1580 Կ'իջի Մհեր, յոթ փաթ ել վոտնով կան կը տա:

**ԱԷ. Գեօճի բալադուսը Մհերի տառք յեկ Մհերի փակվելն
 Ակրփու Բարի մեջ**

Կ'ընի, կը խեծնի Գոռկիկ Զալալին, կը հա.
 Գետին հեռջեկ Գոռկիկ Զալալու վոտաց կը թնդա:
 Մհեր կ'ըսի. «Հայ-հո, բոշ ի.
 Գետինն ել խալիվորցեր ի,
 Յեմ ձիու վոտաց տակ չդիմանա»,
 Աստուծու խրամանքով՝ Մհեր կը հա,
 Կը խամնի Ակրփու քար:
 Քար կը բացվի, Մհեր, ուր ձիով կը մտնե մըշ քարին.
 Քար կը գտն հիրար:

ԱԾ. Վերջաբան

1540 Կ'ըսին՝ Ըն ուր իշ քար քաղեն, ավազ մաղեն,
 Են ժամանակ Մհեր տը գտն դուս:
 Կ'ըսին՝ Դեկ Մհեր գինքն ել, ուր ձին ել սաղ ի:
 Մըկա, կ'ըսին, են տեղ արած ի վանք:
 Ամեն տարի Խամբարձման ի ը հան ենտեղ ուխտ.
 Շատերուց ել լսեր ենք.
 Ենու ձին՝ ուրբաթե-ուրբաթ ենու ջրվածք կ'ընի-
 Են քարի հեռջեկ կը թացվի.
 Ջրմեն մարդն ել տիսիր ի:
 Քառասուն ողորմին տանք Սասման Զոջ տան:
 1550 Եեն ու պոծառ կենա
 Մարութա Բանձր Աստվածածին վըբ ուր խըման:

Իմ թիւ ԼԿԵԲԻ ԿՈՒԼԵ

Հասցեւ
Եւրոպայի
Մանուշակ, Չախչախ

Կրի առաւել 1915 թ
Եւրոպայի Եւրոպայի Կոմիտէ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս պատումը հանել ենք Յերվ. Լալայանի արշավախմբի նյութերից, ժողովը պահվում են ՀՍԽՀ Կուլտուրայի Գաղափարային Ինստիտուտում:

Գաղափարը գրի յե առել Շառախցի Շահեն Կուժիկյանը, ժողովը ներկայումս ապրելով Յերևանում, աշխատակցում է Կ. Գ. Ինստիտուտի Փոլիկոբի և քրդագիտության սեկցիաներին:

Գաղափարն առաջադրան չունեւր Ձեռագրի վերջում կար միայն հետեւյալ ծանոթութիւնը. «Գաղափար Շառախու Սակ գյուղացի Բուժոյի կին Մանուշ (Մանուշակ) 1915 թ. նոյեմբեր 15, Յերևան»:

Բանահավաք Շ. Կուժիկյանի միջոցով տեղեկացանք, ժողովը պատումն առաջող Մանուշի աղջիկ Հասմիկն ապրում է Յերևանում և վոր նա մոտից սովորել է «ասել» ու յերգել այս պատումը:

Բանահավաքի առաջնորդութիւնով հանգուցյալ յերաժշտագետ Սպ. Մեւիթյանն ու յիս գնացիւնք տիկ. Հասմիկի մոտ, օտուգեցինք պատումը, «ասել» աղջիկ կարելով հաւաքածները, լրացրինք «խաղերը» նոր փոքրիկ հաւաքածներով և հնչեցինք վոճերն ու բառերը Հասմիկը զբնթիւ բառացի պատում էր Շ. Կուժիկյանի գրի առածը:

Այդ մասին հիշատակել ենք ծանոթութիւններում: Հասմիկի ընդր լրացումները մենք մացրել ենք պատումի մեջ, դիտելով այդպիսիները, վորպէս մոռացութիւն չգրանցված բնագրային հաւաքածներ:

Սպ. Մեւիթյանը նոտագրել է Հասմիկի «խաղով ասած» կտորները:

Մանուշը Շառախի Հինեց գյուղի բնակիչ Միրզո Զադո Զադոյանի աղջիկն է: 13 տարեկան հասակում նա ամուսնացել է Շառախի Սակ գյուղի բնակիչ Հովհաննես Բուժո Պողոսյանի հետ: Մի քանի տարի անց նա այրիացել է և առիւղված է յեղել ծանր աշխատանքով հոգալու իր 5 յերեխաների ապրուստը: Յերեխաներից վոճ է միայն Հասմիկը, ժողովը Յերևանում ամուսնացել է Կոնստանտին Պողոսի հետ:

Մանուշը հայրենիքում զբաղվում էր գյուղատնտեսութիւնով: Գաղթելով Յերևան՝ նա իր ընտանիքի ապրուստը հայթաթում էր լվացարարութիւնով (մանկատներում և մասնավորներէ մոտ):

Մանուշն անգրագետ էր: Նա մահացել է Յերևանում 1927 թ., 57 տարեկան հասակում:

Հասմիկը չգիտէ, թե յերբ և ումից է մայրը լսել «Դավթի հեքաթը». սակայն հիշում է, թե ինչպէս բարեկամներն ու հարկաւանները հավաքվում էին նրա հոր տանը և յերկար գիշերներով պատմում «Դավթի հեքաթը»: Հասմիկի

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՎԵՂԱՐԻ ԿՈՒՎԸ

Ա. Ազատացած Վրեարը նախորդ է դառնում իր յեղբայրներ՝
Մելիքի յեւ Հովանի մօտ

Կ ընր, կընր, իրեք ախպեր կընր.
Մեկի անուն Մելիք, մեկի՝ Վրնաբ, մեկին՝ Հովան եր:
Իրեք ախպերքեր ուրենց կեղրանք պաժնեցին.
Ամեն մեկ գընաց վար ուր կեղին,
Հովան, Մելիք շատ խարուստացան.
Վրնաբ ախքըտցավ, շատ նեղ ընգավ.
Իրի, ըզինք եթալ մա երկու ախպերքեր,
'Սաց. — Յես կը խնթրեմ, յես նեղ տեղ եմ ընգեր,
Յես չկերցա ձի կառավորեր ե.
10 Ձի հարդում անեք, ռենջրըրթեն ըմ, պա մ' տաք ձիկ,
Յեմ ըզարեն ինի.
Թի խովըվըթնից, Թի նախրորթըթնից, պա մ' տվեք ձիկ.
Յեմ ըզարեն ինի:
Երկու ախպերքեր զան արին նախրորթ:
Վրնաբ տավրի վոտնեն իշ նալ, ինչ կ'եներ, բահրավեց.
Չուր ուր կավըլ ինչ թըմըմավ, ուր հախկն ել առեց,
Քա ուր նալի կտուրքերուն կընաց ուր տուն:
Կընաց մա ուսթեն, ուր նալի կտուրքիր խոուր,
Քալցոց, եզար փետի ծեր, արավ զոմփ ուր խըմար:

9. Վըհաբը յեվ իր ծառաներ՝ Կուզ Բանդիթն ու Հասան Բեկն սպանում են Մելիքին

- 20 Անու՛ երկու խողմմ կընր.
 Մեկ Կուզ Բանդին քաջապերան,
 Մեկլի անուն Հասան Բեկ եր,
 Խողմմքերուն ըսաց.
 — Ի՞նչ անենք խմ յեմ ախպրքերուն, ի՞նչըխ չանենք:
 Խողմմքեր կ'ըսեն.— Տո՛ւ մի դաստուր տուր,
 Մինք գիտենք՝ ի՞նչըխ կ'անենք:
 Են ել 'սաց.— Յես տվիր եմ ծեր ծեռ,
 Ի՛նչըխ գետեք, ասկոն արեք:
 Խողմմքեր կ'երթան տեղ կը փոքեն:
- 80 Կը գան, ուրեն աղին կ'ըսեն.
 — Երի, ըհանք գողեր,
 Քի փաթըթենք, տնենք հանտեղ.
 Ք'ախպեր* կանչենք, պիրենք,
 Ըսենք՝ Վըհաբ մեռեր, երի վերեն:
 Պիրենք, մտուցենք տեղ, ըսպանենք, մնա դակ:
 Ախպեր տարան, փաթըթըցին, տրին հանտեղ:
 Հորոխկըցին, Մելիք պիրին վար ախպոր,
 Մելըցին 'սըցին.— Մա մտի ք'ախպոր տեղ.
 Մա խենք՝ անու՛ ըսժնժվ ի, ի՞նչըխ ի:
- 40 Մելիք խա մտավ հանտեղ,
 Քաջապերան Կուզ Բանդին
 Զոմփ ըմ ախպոր կըչտեն առեց,
 Եզար մա Մելիքի կըլխուն, մնաց հանտեղ.
 Խող տվին վերեն, պախըցին, իկին ուրենց տուն:

2. Վըհաբը պահանջում է Հովանից Մելիքի կիճը յեվ յոթ առվա հարկը. Մելիքի կնոջ առգը յեվ ուխտը

Դճը ուրենց ժողով տրին.
 «Ապա ի՞նչըխ անենք, ի՞նչըխ չանենք»:
 Վըհաբ 'սաց.— Յես տ'եհամ, անու՛ կնիկ պիրեմ ձիկ:
 Կ'առնի ուր խողմմքեր, կ'եհա Հովանի տուն.

* Զայնափորից առաջ «ք» — քա, ք'ախպեր — քա ախպեր: Խմք-

- Կ'ըսի.— Ան Մեղքի կնիկ տը տաս ձիկ.
 50 Ան յոթ տարվան խըրջ ու խնրանջ տը տաս ձիկ,
 Են 'սաց.— Յեմ ախպոր կնիկ տղով ի, յես չըմ քտա:
 Յես յոթ տարվան խըրջ ու խնրանջ տղող եմ, կնիկ տղող չեմ:
 Մեղքի կնիկ կընաց, մտավ ուր հողեն, սուք պոնեց.
 'Սաց. «Չուր մայ յեմ ոջխին յեմ տըղեն չիլինի, հոր հեֆ տունի»:
 Յես արեվանթս չկամ»:

Բ. Մեղիբի վարդի՝ Դավթի մանկակուն չորուրյունները

- Ասպած իտուր, անո լաճ ելավ.
 Անուն տրին Տավիթ,
 Տղեն շըստ կը ճոճաներ.
 Թոստամ եր, որե կը ճոճաներ:
 60 Հուրիշ տղետեր թի տարի մ' կը ճոճանեն,
 Ան որե կը ճոճաներ:
 Տղեն ելավ քըրփոխիկ,
 Կ'եհեր, խատ ճոհուուն ճանե կը խաղեր:
 Կեղական ճոհը չեն կենա տեմ առնեն.
 Անոնց զըմենանց կը բահրավեր,
 Կը լցեր ուր ջիբ կը գեր տուն:
 Ճոհը զըմեն կ'եհեն ուրենց տուն, կը լեն:
 Անոնց մերեր կը գեն մա Հովան,
 Կ'ըսեն.— Աղա, կը խընթրենք՝
 70 Տո. թամբի մ' տիր հըրճեվ նա աղին,
 Մեր տղետեր կը ցավցըցի:

Գ. Դավթի զառնարած յեվ մախարոյ

- Դոբիս խորխպեր կը պիրի,
 Կը տնի հըրճեվ ուր կաններուն:
 Վըոր Տավիթ կ'երթա հըրճեվ կաններուն,
 Վըոր կը տանի սար, հինք կաններ կը թըղնի սար,
 Կ'եհա խատ ուր քեֆին:
 Կեղի բերվորքեր կը հան՝ վոխչար տը կթեն.
 Կ'աշկեն՝ հայ մըկա, հայ դամ ել
 Տավիթ կաններ պիրի,— Տավիթ չկա:

80 Խոզիկ կ'ենա, կը կանչի...

— Հա՛յ, Տա՛վիթ, կանոներ պի՛.

Տա՛վիթ կ'իսի սար-քար, իշ ջանա՛վըր կա,
Խա՛ կանոներուն կը պիլի, կը մտուցի մա՛շ Վոխչիին,
Բերվորքեր կը գան տուն, կ'ըսին Հովանին.

— Ի՞նչ կ'անիս, խա՛ ք'Աստըծուն:

Տա՛վիթ իշ ջանա՛վըր կեր, *
Խա՛ կանոներուն, քանց կանոներ չառ,
Իպի, իլից մա՛շ Վոխչիին,
Կախ չե միկ* ըսպաներ են, մի* կերեր են.

90 Կը խնթրինք գան նստըցըցու:

Հանդուց ըզՏա՛վիթ նստըցըցուց:

Դիր արա՛վ կեղի նախրորթ:

Մա՛ տի՛ նախրին ինչըխ արա՛վ:

Դիր նախր ինչ տարա՛վ, իթող սար,

Ընգա՛վ խառ ուր անըղան:

Նախր կը բլա՛վի ան սար-քար.

Հե՛վարին կ'իսի սար-քար,

Տա՛վիթ իշ ջանա՛վըր կա,

Խա՛ նախրին կը ժողովի,

100 Կը պիլի, լըցի մա՛շ կեղին:

Կեղական կը կան մա՛ խրոխպեր, կ'ըսին.

— Մինք կը խնթրինք՝ անա՛ մ' անի խա՛ միկ:

Մեր մեկին ոլախ չիկեր, մեկին ջանի չիկեր,

Քանց ջանա՛վըր, հա՛վել գա՛ չիկեր մեր տուն:

Դիր հանդուց ել ըզՏա՛վիթ կը նստըցըցի:

Դիր Տա՛վիթին 'սաց.

— Տա՛վիթ, քը խեր ճոճ մարթ եր,

Անա՛ մ' անի, մինք կը խնթրենք.

Կեղ մի* տը նստըցըցեն վեր. մի ա՛մթ ի՛

Թ. Վարդապետյան. Պատա՛վըր յե՛վ վաճի՛ր վարդապետ:

110 Ան ել անեղ ըմ տվեց.

Դիր համանոր կ'եներ,

Պառվու մ' կորկի արտի մե՛շ լիր կը սըպաներ,

* Միկ, մի — մեզ, ե մք.

առեւով նրա հորեղբորորդին՝ Ավետիսը (Ավդոն)* շատ լավ գիտեր «Դավթի հեքաթը»։ «Նա կը պատմեր և խաղով կ'ըսեր»,—ասում է Հասմիկը։

Մանուշը գիտեր բազմաթիվ յերգեր, խաղեր ու հեքաթներ (հայերեն և քրդերեն)։ գիտեր նաև «Լեյլի Մաջնուն», վոր քրդերեն եր պատմում և յերգում։

Նա սիրով եր պատմում իր գիտցածը։ պատմում եր բոլորին, մանավանդ իր յերեխաներին։ «Խաղով» ասվող կտորները յերգում եր շատ գանդաղ ու տխուր ձայնով։

Մանուշը խոսող-տոող, ազատախոս և կատակաւոր կէն է յեղել։

Ոգովելով ա. Հասմիկի և բանահավաք Շ. Գուժիկյանի պատրաստկամությունից, մենք մի քանի անգամ միասին կարդացել ենք այս պատումը և վեր ենք ածել արեւմտահայ առաջաբանական արեւելահայ գրական տառադարձության։

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՂԱՆՁԱՆՑԱՆ

Համազաստախան ապագրական նիշեր չունենալու պատճառով, գծբախտաբար, մենք ի վիճակի չենք այս պատումն իր լեզվական բոլոր նրբություններով լույս ընծայելու։ Լեզվական-քերականական ներածության մեջ հնարավորության սահմաններում մենք աւելի ենք հնչաբանական նրբությունները։

Բացի յերգվող մասերից՝ պատումին առդաստուծն ամբողջապես մերն է։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

* Յէն Ք 16 պատումի առաջաբանը։ Խ մ բ.

'Սաց.— Խրոխպեր, մ' իլի, իլի վեր,
 Լիսցավ, նա կրակ տալ գն կը կպնի
 Դոր խրոխպեր կ'ըսի.

- 160 — Քի մեռնիմ, Տավիթ, չե՞ նա սար ի.
 Շվան կա, գավան կա, նեճըրվան կա.
 Անոնց կրակն ի, կը վառվի:
 Դոր Տավիթ 'սաց.— Յես Աստուծոց չվախանեմ,
 Շամախկի մ' տը գորկե, քը վիզ թռներ:
 Յես գացիր եմ, իկիր եմ.
 Տու ձի ինչ խափըս կը տաս, յեմ խոր վանքն ի,
 Յես կը խնթրիմ, (խաղով կ'ըսի).

- Ճճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,*
 Յես տեր չունիմ, տու ձի արա տերութեն.*
- 160 Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Յես խեր չունիմ, տու ձի արա խերութեն.
- Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Յես մեր չունիմ, տու ձի արա մերութեն.
- Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Յես ախպեր չունիմ, տու ձի արա ախպերութեն.
- Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Տու կընդի ձի քանսուն սարակ.
- Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենե պետն ի քանսուն ուսթա.
- 170 Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի խըրոխպեր,**
 Ձի քենե պետն ի քանսուն քար տվող.**
- Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենե պետն ի քանսուն կավ տվող.
- Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի խըրոխպեր,
 Ձի քենե պետն ի՝ շապաթ չոր շապաթ կայնի յեմ
 խոր վանք.
- Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենե պետն ի քանսուն վարտապետ.
- Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,

* Այս յերկու տողը չկաք Շ. Կուսիկյանի դրի առաջի մեջ. ավելացրել է
 Հասմիկը: Կ. Մ.-Ո.

** Այս յերկու տողն ավելացրել է Հասմիկը: Կ. Մ.-Ո.

Ձի քենն պետն ի քանսուն երեց.
 480 Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենն պետն ի քանսուն փոքրավոր.
 Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենն պետն ի քանսուն սարկավագ.
 Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենն պետն ի շապթ որ անրիժք, կըրակի
 պատարաք,*
 Խաչ խրիշտակ վար յեմ աչ թեվին իլնի.
 Տճ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենն պետն ի՝ Բաթմանա Բուղեն դարգավան իլնի:**

Խըրոխպեր տեսավ տղեն՝
 190 Ուր աչք իշկ ուղեց, իպի,
 Մեկ շապթըվան մեչ շնիցին,—
 Վըհարն եր ավրեր,—
 Պատարաք մեչ արին.
 Բաթմանա Բուղեն պիրին,
 Տրին հերճիվ տուան, իկին ուրենց տուն:

Յ. Հաւրճակում վաճի վրա, հաւրճակումս, Պառավի խոտը

Տավիթ տիր մ՝ ել կ'առնի ուր անեղ,
 Կ'եհա Պառվու արտի մեչ լոր սպանելի
 Վըհար լսեր, վոր վանք շենած ին,
 Տը գա, մա խեմ՝ վանք տիր մ՝ ել չթալնի, տանի:
 200 Վըհար կ'առնի ուր խոլամքեր, կը գա վար վանքին,
 Ի'նչըլ կ'անի, չկենի տեմ առնի,
 Կը թըղնի, կ'երթա հետ.
 Ուր ժողով խա խոլամքերուն կը տնի:
 Խոլամքեր կ'ըսին.
 — Վոր չկերցանք վար վանքին,
 Մինք տ'երթանք, խըրջ-խարձջ պիրինք:
 Դոր քաքանպերան Կուզ Բահդին կը գա

* Համիկն այս տողն այսպես է յերգում, իսկ Շ. Կուժիկյանի գրի առածը
 մեկ շապթիժ իլնի է պատարաք իլնի: Կ. Մ.-Բ.

** Յերգ եւ Մ.-Ո.

Խոն Հըսեկն Բանկին մատ Հովան:
 Հովան կը տանի ուր տուն,
 210 Զափ կը տնի մաչ վուսկուն,
 Վոր չափի, տա, տանեն:

Գառավ կ'երթա մա ուր արտին, Տավթէն կ'ըսի:
 — Թափի՛ քը լեյլ, Թափի՛ քը միս,
 Երի, գի՛ եկած՝ յոթ տարվան խարջ-խարջ
 Քը խրոխպոր մոտեն կ'առնեն,
 Երի, մը Թը՛ղնի... Տո՛ւ կըտրի՛ճ ես:

**Թ. Դավիթը հարկ չի տալիս յեւ պատահաւում է
 հարկաւանջներէ:**

Տավթի կը գա տուն, կ'ըսի:
 — Խրոխպեր, ա տ ի՛չկ ի կ'անես:
 Խրոխպեր կ'ըսի.— Խարջ կը չափեմ:
 220 Կ'ըսի.— Խրոխպեր, տո՛ւ իլի վեր,
 Յես կը չափեմ, տո՛ւ չըս կիտի չափի:
 Խրոխպոր ծեռնեն կ'առնի, վոր չափի:
 Զափելու խետ՝ մեկ կը գարկի մաչ խոլամոչ կըլխուն:
 Խոլամքեր կ'առնեն, վոր տը փախնեն,
 Կը խասնի մաչ տառն,
 Քաջապերան Կուզ Բահդին կը պոնի,
 Ատամքեր կը քեշի, երկու ուկ կը շարի,
 Կը պըվըռնի անո՛ւ ճակատ, կ'ըսի.— Կընա՞,
 Քառսուն տիւր ք'աղի կնիկ աննա իլնի,
 230 Թը չգա յեմ կուիվ...
 Խոլամքեր ճորին Թըղին, փախան,
 Գացին, մտան ուրենց տներ,
 Ալ աղին ել հերեվան չեղան:

10. Կուզ Բահդիքը Վըխաթին պատմում է իր գլխին յեկածը

Վըհաթ, չապաթ մ' ընցավ,
 Տեսավ, վոր խոլամքեր չերեվացին,
 Խարցընեց.— Նա ի՛նչ ելած, ի՛նչ չելած:
 Երկու տղա 'սըցին:

— Նա չանպաթ ըմ կա՝ եկած, գացած ուրենց ցաւն:
Ըսաց.— Կանչեք, գան յեմ տիմաց.

240 Նա ինչ բան ի, եկած, ձի հիմաց չտված:

Դիր կանչըցին, պիրին:

Ըսաց.— Նա ինչ բան ի:

— Մինք, 'սիցին, տ'եհանք,

Տը պիրինք հերկեն կնիկ՝ հողոտ պառնա,

Պիրենք կողոտ կնիկ՝ երկանք աղա:

Յեմ թախմին շատ թախմին եր.

Յեա չկիտցա քար-կապան եր.

Յեա յեմ խալվեն տաշտ մեղան եր.

Յեմ թախմին աննա թախմին եր:

250 Գացի, տեսա Հովան չեր,

Աննա նորանխառ տղե մ' եր:

Նա ոյին եխան մեր կըլթի,

Աննա հողոտնց ի տուր...

Դիր ան յեմ կործ չի,

Դը կործն ի, տո՛ւ կիտես:

22. Վրեաթի զորեւեւեւեւ ու տրուեւեւեւ յեւ պառգամք Հովանին

Դիր վրհաբ կ'իլինի, ուր մատ կը հըղի,

Ուր մատի երընով կիր կը կըրի յոթ քաղաք,

Թի աննե մ' անքան ձի գան:

Լսանք յոթ տարի,

260 Նոր անոն անքանի պոչ խըլըսավ.

Ասկոմ ինչ անքան իկին:

Իկին, տրիցին Տավթի սընոր:

Ուրենց խիվանքեր զարկըցին, նստան, վոր կասըտ

հորոխկեն,

Թի. «Տավթի ինչ մարթ ի, մինք իկինք, գա մեր կուրի»:

Դիր վրհաբ երկու խուլամ հորոխկեց մա Հովան,

'Սաց.— Յեա իկիր եմ կուրի,

Մա խեմ ինչ կ'ըսի. չըսի՝ ձի ալախ չաբով:

19. Դավիթը Պառավի խորհրդով հաեղորոց տաճում և
 Իր հօր Արն ու սարքը յեվ զիմսավառվում և

Տնվիթ ել մ' ել, ուր անեղ ծեռ,

Գո մայն Պառավու կորկին:

270 Պառավ ել ըմ կ'եհն,

Կ'ըսի. — Թըլո՛ր Տնվիթ,

Թափի քը լեյշ, Թափի քը միս,

Յեմ մըտ կ'ավրես.

Երի, գո անքան իկեր վար քը խրոխպոք կոիվ.

Տոն զոռքն յես, երի, կընն կոիվ:

Ան ել կ'ըսի. — Մամիկ, հմուր ի:

Կ'ըսի. — Երի, քի շանք տամ:

Տնվիթ կը գ. Ան ել կ'ըսի. — Գո՛հմն:

Տնվիթ ծեռ կը տա, բարդի ծառ ըմ կը քեշի,

80 Կը տնի վար ուր Թիվին, կ'երթա:

Պառավ կ'ըսի. — Թըլո՛ր Տնվիթ,

Թափի քը միս, Թափի քը լեյշ,

Ատմվ տ'եհնա կոիվ.

Ձե քը խոր ծի կա,

Դը խոր ուրմ կա,

Դը խոր Թուր կա,

Դը խոր հըմեն ինչ կա:

Կըքի վար քը խրոխպոք, վոք տա քիկ:

Մամիկ ել մ' ել կ'ըսի.

290 — Կընն անթթխանեն, խինգ ծի կապուկ հանաթ ի:

Ծեռ տու քմմակ. վարու քմմակ եհմվ, ան քը խոր չի:

Վար ինչ ծեռ տաս քմմակ,

Ասկին եզար պատ, կրակ վոքիրուց ելմվ,

Ան քը խոր ծիու մատակն ի:

Դոք իրի մն խրոխպեր խաղով 'սաթ.

«Տհ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,*

Յես տեր չուհիմ, տոն ձի ալա տերութեն.*

Տհ, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,

Յես խեր չուհիմ, տոն ձի ալա խերութեն.*

* Այս յերկու տողն ազեղացրել և Համբիկը. Կ. Մ.—Ո.

- 800 Տո, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Յես միւր չուհիմ, տոն ձի արա մերութեն.
 Տո, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Յես ախպեր չուհիմ, տոն ձի արա ախպերութեն,
 Տո, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենն պետն ի յեմ խոր ծին թամբուկ, վոր
 երթամ կռիվ.
 Տո, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենն պետն ի յեմ խոր Ծանդըր Գորդ.
 Տո, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենն պետն ի յեմ խոր Բուզում Ռըմ.
 810 Տո, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենն պետն ի յեմ խոր Թուր Կեծական,
 Տո, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենն պետն ի յեմ խոր Քամար Մեշկին.
 Տո, խըրոխպեր, մեռնիմ քի, խըրոխպեր,
 Ձի քենն պետն ի յեմ խոր Ջըզմեքն ի Վոտաց*.

Խրոխպեր տեսավ, վոր ուրիշ ճար չկա,
 Խոր՝ Մեղիքի ծին եխան տոնս,
 Յոթ տիւր վոցին, իտու թամբել.
 Խոր խալովքեր խանըցին, խանըցին Տավթին.
 820 Խոր քամար կապըցին Տավթի մեշք.
 Քամար ճոճ իրի մեճաց.
 Յոթ փաթ փաթըթըցին, նոր իրի խոր կայդ, կապըցին,
 Ջըզմեք յոթ կիտր պամբակ լցըցին,
 Նոր իրի խոր կայդ, խազավ,
 Ապա Տավթի տնկ պատիկ եր,
 Խանըցին, խեծըցին խոր ծին,
 Խոր ուրմ, գորդ տվին ծեռ.
 Կաց պարով արավ խրոխպոր, կընաց կռիվ.

13. Ձիու խրատն աղբյուրի յեվ Պաղվաթի սյան փտսին

- Կընաց, սարի վերեն դռնիմ խանաց տնտրավ.
 830 Աստվածութեն հիմաստ իտու, լեզու իրի ծիռն:

* Յերդ եւ Կ. Մ.-Ո.

Ծին 'սաց.— Տա՛վիթ, նա առ զմեր կ'երթաս.
'Սաց.— Ձե՛ տու գո՛ կը տխնաս.

Գո՛ յեմ դու՛ջման կայնեի ի,

Յես տ'երթամ անհնց կռիվ:

Ծին 'սաց.— Թի տու յեմ խաբրով կ'անես,

Թի կռիվ պիտոզ իլնի.

Թի չըս անի, չխու տա՛րցի, եհանք տուն:

'Սաց.— 'Սա, քի խաբար տ'անեմ:

Ծին 'սաց.— Հանտեղ, ինչ յես կը կայնեմ,

840 Ձի մը զա՛նի, չլազես, վար ձիկ.

Դը խոր խանքատեղընքն ի,

Պովտե սուն ըմ կա, հախպուր գո՛ խա կշտին:

Յես հանտեղ տը տա՛տրիմ:

Թի տու քը խոր Թուր զարկըցի,

Մեկ զարբով կտըլցի,

Կալամ վար կալամի տա՛տրով,

Ձխու քը կռիվ պիտոզ իլնի,

Թի չե՛ խո հետ տա՛րցի:

14. Մտնուկ Դավիթը գտնում է եզոր յեվ կորում է սյուճը

Հանտեղ Աստու խրամանքով,

850 Տա՛վիթ իրի ուր խոր կայդ:

Պամբակ ջըղմեքտիրուց եխան,

Դամար արցըկեց, մեկ փաթ կապեց,

Ձըմեն դեխեն իրի խոր կայդ:

Տա՛վիթ ծին քըչեց, կընաց մա՛ Պովտե սուն:

Թուր քեչեց, եզար, սուն կտրեց,

Տատրով կալամ վըր կալամի, խոր կայդ:

Ծին 'սաց.— Պիտոզ իլնի քը կռիվ,

Ձվախանաս, համան կընա՛ կռիվ:

15. Դավիթի վախը յեվ ձիու խաբեւորքը

Տա՛վիթ կը քըչի, կ'հհա վար դարի 'մ.

860 Ծին կը կայնի հանտեղ:

Անու դու՛ջման տեմաց եր:

Տա՛վիթ աչկեց, տեսավ, ըսաց.

«Մեռնիմ քի, Աստված, պարարած Աստված,
Անհնք իլնին պամբակ, յես իլնիմ կրակ,
Եես չըմ կենա անհնց վանի,
Մեռնիմ քի, Աստված, պարարած Աստված,
Անհնք իլնին մոխր, յես իլնիմ քամի,
Եես չըմ կենա անհնց տանի: *
Մեռնիմ քի, Աստված, պարարած Աստված,
370 Անհնք իլնին ավազ, յես իլնիմ անձրով,
Եես չըմ կենա անհնց թանառ: **

Տավիթ վոր տժարացավ՝ նա խաղ ըսաց՝
Ծին՝ ել ըմ լեզու իրի, ըսաց անու.
— Տավիթ, Տավիթ, ի՜նչ կի կը վախանաս.
Քանի մ' տու ջը թրով սըպանես,
Երկու ասկոն յես յեմ պոչի մազերով տը սըպանեմ:
Տավիթ, Տավիթ, տու մը վախանա.
Քանի մ' տու ջը գըրզով սըպանես,
Երկու ասկոն յես յեմ վուտաց նալերով տը սըպանեմ:
380 Տավիթ, Տավիթ, տու մը վախանա.
Քանի մ' տու ջը խոր ումով սըպանես,
Երկու ասկոն յես յեմ շնչով տը քնչիմ վի:
Ծին ել մ' ել 'սաց անու.
— Տավիթ, քի վոսիաթ ըմ ել կ'անեմ,
Այա յեմ խաբրից չիլնիս.
Ինչ կը պիրեն քը տեմ, չկայնիս.
Թի խարսնիս կը պիրեն քը տեմ,
Թի սազ կը պիրեն քը տեմ, չկայնիս:
Անհնց բախիշ տաս, ընցընես,
390 Թի չե՝ քիկ տը լեբեն, պոնեն:

**16. Դավթի հարձակումը բոցամիջերի վրա յեվ բռնվելը
ջառակ պառավի հետքով**

Դոր քըշեց, կընաց մեշկեր.
Տավիթ եզար, կոտորեց.
Տավիթ ուր գեխեն, ծին ուր գեխեն...

* Շ. Կուժիկյան՝ «Փյե», Համիկ՝ «տանի»: Կ. Մ.-Ո.

** Վերջին յերեք տողը հավելում Համիկի: Յերգ ե Կ. Մ.-Ո.

Երբնե կեստ կոյնավ:

Ջըհաբ տարան Վըհաբե Կորին,

'Սըցին.— Երբ, Բշ կ'անես.

Երբնե կեստ կոյնավ. Թայթիր ըմ արե:

Վըհաբե Կոր հարս-փեսա շինեց,

Սազով հորոխեց տեմ, ըսաց.

400 — Մո խեմ' չընք կեմի տնտըրցըցի, պոնի:

Ասկոն կ'անին, չըն կեսա պոնի,

Համա անոնց բախշի կը Թալեբ, կ'ընցըներ:

Կրակ Թալցին երկնուց ցածըր.

'Սըցին.— Տալիթ, Տալիթ,

Երկնուց կրակ եմով վար քիկ,

Վազն երի, հարքաշ եհան ուրենց տուն:

Տալիթ ան ել չըսավ:

Ել մ' ել անջ չարին խեստ,

Ջկերցան պոնեբ են:

410 Դորիս ժողովք ըմ տըրցին, ըսըցին.

— Ապա Բշ անջ անեսք:

Մեկ 'սաց.— Նա մոտու կեղ սեհրիբանդ պառավ ըմ կա.

Թի ան անջ ըմ անի, Թի չե՝ ճար չը լնի:

Դոր հորոխըցին, ան ծըծում խեծնող պառավ

Գիրին, հորոխըցին անոն տեմ:

Տալիթ անջաբ զըմեն կոտ արեբ եր:

Պառավ իրի, ըսաց.

— Տալիթ, Տալիթ, մեռնեմ քիկ,

Մա տնտըրի. տոն նա Բշ կ'անես.

420 Նա զըմեն մարթեր սըպանըցիր,

Ասնե մ' մեխք քի շինըցիր.

Տոն ջըհել մարթ իս, մեր մատանդ քիկ:

Ասնա պանեբ կ'ըսի,

Մեռքեր կը տըփի վար ուր սրտին...

Տալիթ խելք կ'եհն, կ'ընգնի,

Ջընջիլ կը Թալեն, վոր Տալիթ կապեն:

**17. Ձեռնով հովանոց անցնում ե Դավիթի վիճակը.
Որտեղ անցնում Դավիթն ազատվում ե**

Անու խրոխակեր անու աստղը կը ճանչընեի.
Տեսավ՝ անու աստղ խոնարիսի,
Ելավ, կնկան ըսաց.

- 480 — Իլի, յեմ շըրիտ առ, եհանք,
Ձի կապի վար ծառի մ',
Իյամ, մեկ ծենեմ Տավթին,
Անու աստղը խոնարիսի.
Յեմ տղին պա մ' կա...

Ապա անու Ծենով Հովան կ'ըսեն,
Վոր պոռեր, յոթ կեղ կ'ընցընեի անու ծեն,
Անու կը կապեն, վոր անու բողաղ չճըլվեի.
Անու կնիկ զան շըրտով կապեց վար ծառին,
Ծենով Հովան կանչեց, ըսաց.

- 440 — Տավթի, Տավթի, մեռնիմ քիկ, մեկ սա՝
Յեմ, մեռնիմ քիկ, Մարութա Պանցը Ասվածածին,
Մեկ քի թափ տուր...
Հովանի ծեն կընաց, մտավ Տավթի ականջ.
Տավթի խելք կըլիս իրի, ըսաց.
«Յեմ, Մարութա Պանցը Ասվածածին»...
Հինք թափ խուր, զընջըլքեր պըրտըլավ:

**18. Դավիթը կոտորում ե բռնամիտներին, բերում ե Վրիտի
գլուխը. մայրը սգահան ե լինում**

Ելավ, անցած ոսքանն ել սըպանեց, մեկ չիթոդ.
Պառափն ել հանտեղ սըպանեց:
Դոր քըչեց, կընաց Վրիտի Կորի տուն.

- 450 Կընաց թախ Վրիտի Կոր:
Անու տուն թախանեց, խուր հիւճեմ ուր, իպի:
Վրիտի Կոր փախավ, Տավթի ընգամ հիտեմ,
Մաչ Բարե կալին զորդ ըմ եզար,
Չուր վիզ կընաց մաչ կալին.
Թուր ըմ եզար, վիզ կտրեց,

Նզանք ալմի ծեր անու կըլիս,
 Խա անու թալան-թուրանին առեց, իրի:

Անու մեր նոր հանոր տնեն ելան տնու.
 Ուր անդ իրի տեղ:

460 Սազ տարան Տավթի տեմաց. սազով առին, պիրին,
 Տրին անու խոր տեղ. Տավթի ելան ճիչ:

Անոնք հանտեղ խասան ուրենց մրազին,
 Տնեք ել ըստակ խասանք ծեր մրազին:

Սպորտի Բնիւթ

պատմւոյ
Հայաստանի Պրիգոր

Կրի առաւել 1916 թ
Սենեկերի՛ճ Տեր-Հակոբյան

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Պատուաւիր ձեռագրի առաջին յերեսի ձախ անկյունում բանահավաք Սեն-Տեր-Հակոբյանն ունի ասացողի մասին հետեւյալ ժանոթությունը.

«Զաղու տներէց Գրիգորի (Ասատուրի, Սեվոյի վորդի) պատմածը: Հինննց (Շատախ) գյուղից, 60 տարեկան, տնգրագետ. հայրենիքից դուրս յերկար աղբաթ լինելով, գրական բարբառին ընտելացած: Փոքր հասակում լսել է սովորեք ե իբ հորեղբորից»:

Ս. Տ.-Հակոբյանը Գրիգորից գրի առած ունի նաե հետեւյալ հեթաթները՝ «Թեգրեան Ամիրան», «Շահ Իսմայիլի հեքմէթը», «Զըլպըսկ» ե այլն:

Մեր հարց ու փորձը ե պրպտումներն տասցողի կյանքի նկարագրերն. ավելի մանրամասնելու ե պատմելու արժեանքը ընութագրելու նպատակով՝ ապարդյուն անցան: Ասացողի լեզուն շատ աղճատ ե:

Պատուաւիր տղառումը՝ բացի մի յերկու, այլ վարեաններում յերգիւղ հառվածներէց,՝ ամբողջովին մերն ե:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ

1. Նախերգանք

S

ը տամ ողորմին,

Տը հիշամ զողորմին Ջոջ Մհերին,

Վոր դու Մհեր իս.

Տը տամ ողորմին,

Տը հիշամ զողորմին Խանդուտ խաթունին,

Վոր դու խաթուն իս.

Տը տամ ողորմին,

- Տը հիշամ զողորմին եդ Ձենով Հովանին,

Վոր դու Հովան իս.

¹⁰ Տը տամ ողորմին,

Տը հիշամ զողորմին Թըլոր Դավթին,

Վոր դու Դավթ իս:

**Ձ. Մենքի վարդի Դավիթն ու սրա խոր յեղատյր
Մարտ Մելիք**

Մհեր ուր տեղից գնաց Մըսրա տեղաց վըրեն,
Վոր առաջ տուրք կը տեր, հետո կտրեցեր.
Եդ պատճառով Մհեր գնաց Մըսրա տեղաց վըրեն.
Վըր Մըսրա տեղաց քաշեց սուր,
Մըսրա Մելիքի կին իր համար իբեր:
Ծղոր մեկ տղա կըներ.
Անունն ելի եդի Մելիք:

30 Հետո Ֆնաց, ժամանակ վըրեն անցավ,
Մհեր Սասմա մեռավ:
Վոր Մհեր մեռավ, Մհերի կին ծոցվոր եր:
Ծղոր ժամանակ լցվավ, եղոր տղե մ' ելավ,
Անունն իգիր Դավիթ:

Մհեր վոր մեռավ, Մելիք գնաց իր հայրենիք.
Մելիք ուժեղացավ, կտրիճ լավ թագավոր մ' ելավ:
Ենդուց լավ թագավոր չկար:

Հետուց մի անգամ կայնավ, թուղթ գրեց,
Ուր տեղաց մեչ ցրվեց, ասկան հավաքեց,
30 Վոր ուղի երթա Սասմա տեղաց վըրեն:

Սասմա տեղ կոտորեց,
Տաս-քսան մարդ եդ Մհերի տեղեն պրծան:
Վոր Մելիք ետոնց վոչխար, տավար կը տաներ,
Մելիքի մեր ուր տղեն գրկել եր ուր սրտին,
Ձինք պատի առաջն եր տվել:

Դավիթ երեխայ եր, ելաց:
Մելիք իմացավ, վոր իր մեր Դավիթ գրկեր,
Պատի առաջ դադրեր եր,
Ասաց.— Մարե, արի երթանք:

40 Մարե, ինչ տղայ ե քու գիրկ:
Ասաց.— Մելիք, քու ախպերն ե:
Դավիթ հտոր հետ գնաց, գնաց Մըսրա տեղը:

**Յ. Դավիթը Մելիքի համբը. նա բռնում, ձգում է
Մելիքի հուրը. Մելիքի վախը Դավիթից**

Մելիք կայնավ, ֆերըզ-փալավան հավաքեց,
Ուզեր եր, վոր երթա Բարե կալ խաղին.
Դավիթ ուզեց Մելիքի խեղ երթալ, թամաշա անել
Մելիք ասաց.— Դավիթ,
Դու երեխայ իս, իմ խեղ մի գն:
Մելիք վոր եսկոտ ասաց, Դավիթ ելաց,
Ասաց.— Պիտի գնամ քո խեղ:
30 Մելիք չեթող. մերն ասաց.
— Բախպերն ե, տալ խեղ քեզ:

Մեկտեղ գնացին ուր կտրիճ մարդեր.
Ֆերըզ-փալավան մեկտեղ գնացին.
Գնացին դաշտի մեջ, Բարե կալի մեջ հողաց խաղցին.
Դավիթ նստուցին եղ կալի կուշտ:
Վոր հողաց խաղացին, սրեն եկավ վըր Մելիքին.
Դավիթ ուր տեղաց կայնավ, գնաց,
Ուր ախպոր առջից հոլն եթալ երկնուց երեսն վե.
Իրեք որ գիշեր-ցորեկ
40 Եղ հոլ նոր խասավ երկնուց երեսնից գետին.
Մելիք քըրխավ ուր ախպոր մոտից,
Ուզեց ուր ախպեր Դավիթ սպաներ.
Ետոր մարդիկ, ֆերըզ-փալավանքներ 'սիցին.
— Մելիք, ինչի կը քըրխես ք'ախպոր մոտեն.
Են տղայ ի, ենոր խելք չխառնես եղ գործին.
Եդու խամար քո հոլ եթալ վեր երկնուց երես.
Մելիք ասից.— Պիտ' սըպանեմ իմ ախպոր, ճար չկա ել.
Հետո ենու մարդեր 'սիցին.
— Ախլ' ք'ախպեր տը սըպանես,

50 Երթանք տուն, ք'ախպոր փորձ անենք.
Մելիք ասից մարդըկներուն.
— Դու ինչ փորձ տ'անես իմ ախպոր.
Ասեցին.— Մելիք, սինի մ' ոսկի, սինի մ' ել կրակ
Կը դնես ք'ախպոր հըռջեվ:
Թե վոր ք'ախպեր ձեռ պարզեց, եթալ թաղ ոսկին,

Ք'ախպեր սըպանելու հիռջեմ կ'ընկնի.
 Թե վոր ձեռ պարզեց թաղ կրակ,
 Ք'ախպոր խելք չխաննի.
 Ք'ախպեր փոքր երեխայ ի, խելք չեր խաննի,
 80 Ենդուց հոլ եթալ թաղ վի երկնուց երես:
 Մեկիք քու սիրտ մ' առնի.
 Եդ մի անգամ Դավիթ պրծավ ախպոր ձեռնից:

Տարին լմացավ հետ եդ քեֆի որ:
 Ելի եդ որ Մեկիք կայնավ, ուր մարդեր հաժաքեց,
 Տիր մ' ել կ'ուզեր երթալ Քանք կալ խաղալ,
 Դավիթ տիր մ' ել ասեց.— Յես տի գամ խառ քի,
 Գամ, ձեր խաղ թամաշա անեմ:
 Մեկիք ասաց.— Դավիթ, մեկ որ եկիր իմ խառ,
 Դու խորթս արիր վըր ձի,
 90 Իմ հոլ իմ հըռջվից փախցուցիր.
 Ել չեմ թողնի գալ խառ ձի:
 Դավիթ տիր մ' ել իլաց. մերն ասաց.
 — Մեկիք, վորդի, ք'ախպեր թող գա խառ քի:
 Ասաց.— Չիմ թողնի գա խառ ձի:
 Ինչ պատճառով չիմ թողնի գա,—
 Իմ հոլ իմ հըռջվից կը փախցուցի.
 Են կ'ուզի, իմ գլխու դավին անի,
 Եդ պատճառով իմ հոլ հըռջվես կը թալի:
 Մերն ասաց.— Մեկիք, վորդի,

100 Ետոր խելք չեր խաաննի, եդհեց քու հոլ եթալ:
 Ես որ առ, տար խետ քի. տմը գիրի վրեն նստցու,
 Յետ դու գացեք, Քանք կալի մեջ խաղ արեք,
 Թըխ Դավիթ են բանձր տեղաց թամաշա անի:
 Ել Մեկիք ուր մոր խաթըր չկոտրեց.
 Դավիթ տարավ բանձր գիրի վրեն նստցուց:
 Ետոնք գացին, Քանք կալի մեջ ուզըցին խաղալ
 Տիր մ' ել հոլի սրեն իրի վըր Մեկիքին.
 Դավիթ հայեց, աչկեց, սրեն վոր իրի վըր Մեկիքին,
 Դավիթ ասեց, «Յես գամ, անու հոլ հըռջվից թալիմ»,
 110 Մեկիք ինչ վոր կ'անի, թըլ ըսկուռն անի»,
 Դավիթ իր ախպոր հոլ եթալ երկնուց երես:
 Մեկիք շատ քըրխավ, շատ բարկացավ ախպոր վրեն,

Ըսաց.— Նա սահաթին իմ ախպոր տը սըպանեմ:

Դավիթ եղուց եթող, իրի մատ ուր մեր:

Մելիք ըսաց.— Վոր յես եվարին հասա տուն, աը սըպանեմ:

Եղուց եվարին իկին տուն:

Դավիթ զինք ուր ախպոր վերեն պախիր:

— Մարե, Դավիթ տուր, յես տը սըպանեմ:

Ասաց.— Մելիք, վորդի, մը սըպանի ք'ախպեր:

120 Ետըյ վըր մոր բարկացավ, ջգրեց:

Մոր ճար կտրեց, ըսաց.—

— Մելիք, Դավիթ վոր տը սըպանես,

Ա'ռ, տանր յոթ սարի հիտեվ սըպանի,

• Վոր ետոր ձեն չառնի իմ ականջ:

Բաղցր ծիծ եմ տվեր, կերեր,

Ջիզարս կը վառվե խես:

4. Մելիք պտավորում ե սպանել Դավիթն. սա հաղթում ե փախկաններին: Մրանք հեյակը բարախում եմ նապատահի տայան մեջ յեվ առնում եմ Մելիքին

Մելիք ուր մոր խաթըր չկոտրեց,

Ելավ, երկու լավ ֆերս-փալավան հընտրեց,

Ետ Մելիքն ըսաց ետու ֆերս-փալավանքներուն.

120 — Ըզ Դավիթ տանեք յոթ սարով դեն, սպանեք:

Ետոր վիրեն չուխա, հելակ կըեր:

Մելիք եղ ֆերս-փալավանքներուն ըսաց.

— Վոր զ Դավիթ սպանեցիք, եդոր հելակ

Մեջ երունին թաթխեք, ձը խամար բիրեք:

Եղ երկու ֆերս-փալավանքներն ըզ Դավիթ առին, գացին.

Կերթան եղ երկու ֆերս-փալավանքներ,

Կուզին, զ Դավիթ սպանին,

Քան չեն տեսնե սպանել զ Դավիթ:

Եսկոն զ Դավիթ վոր առին, գնացին,

120 Եսկոմ եկախացան, խասան վըր Բաթմանա կնրմունջին.

Ենդեղ 'սացին եզ երկու ֆերս-փալավանքներ,—

Դավիթ չե հիմանա,—

Ասացին.— Մեկն ընցնինք Դավթի առեչք,

Մեկն գնանք Դավթի հիտեվ.

- Վոր իյանք, խասնինք կամրմունջի կեստեղ,
 Մեկն հանջեվից ոլլովենք վըր Դավթին,
 Մեկն ել հիտուց՝ զԴավթ թալինք ջուր, վոր երթաւ
 Մեկն ընցավ, մեկն մնաց Դավթի հիտեվ:
 Դավթի՛ սաց. «Նե ընչիւ չուր մկա երկուսն ել առեչքս եյին,
 150 Մկա մեկն ընցավ առեչքս, մեկն մնաց հիտեվս:
 Բն մ' կա ենունց սրտին»:
 Դավթ իմացավ, թե կ'ուզին, զինք թալին մեչ ջրուն:
 Գնացին, խասան կամրմունջի կեստեղ:
 Դավթն ձեռ մ' եթալ մեկի դոշին, բռնեց.
 Ծեռ մ' ել եթալ մեկալի դոշին, բռնեց.
 Մեկն կոխեց են կուշտ վե,
 Մեկալ կոխեց մեկալ կուշտ վե:
 Եդոնք ասացին.— Դավթ,
 Ք'Աստծու բախտն ենք, զմի չթալես մեչ ջրուն:
 160 Դավթ եդոնց ասավ.— Դու դողրուն չասեք,
 Ձեր երկուսն ել թալիմ մեչ ջրուն:
 Եդոնք ասացին.— Դավթ,
 Քեզի վրա պախինք, Աստծու թնչըս տը պախինք:
 Եդ քնֆուր, զալլմ Մեկը,
 Ջորբառութնով իտի վըր մեր վզին,
 Ջմե իտի խըտ քեզ, վոր մենք քեզի սպանենք:
 Մենք մեկ քնր չտեսանք վըր քեզ,
 Մինչեվ հասանք ես կամրմունջի կուշտ:
 Մենք մե-մեկլի ասեցինք՝
 170 Դավթ տանք մեր կեստեղ,
 Դավթ տանենք կամրմունջի մեջտեղ,
 ԸզԴավթ թալինք ջուր, թող երթաւ:
 Ք'Աստված քանց մեզ մեծ եր,
 Քու ուժ ըզմեր հաղթեց.
 Դու մեզ կախիր ես կամրմունջից:
 Դավթի սրտին մեջ քիչ ըմ գեխճ ընկավ:
 Դավթ գետոնք քնչեց վե, կանգնան վըր կամրմունջին:
 Դավթ ասաց.— Գնացեք:
 Եդոնք ասեցին.— Մենք թալեր ենք մեզ քու բախտին,
 180 Դու քու հեկեկն տաս, մենք լպտարակ ըմ սպանենք,
 Քու հեկեկ մեջ եդոր երինին թաթեանք,
 Վոր տանինք Մեկիքին, Մեկիք մեզ չսպանի:

Վոր Մեկիք գիտի, թե դու սպանվեք ես:
 Քու խոր խայրենիք Սասնա տեղն ե.
 Քեզ շանց կը տանք, վոր դու երթաս քու խայրենիք:
 Դավիթն իր հելեկ եխան, իտուր եղոնց:
 Դավիթ եթող դեն, գնաց Սասնա երկիր,
 Ետոնք տը գան Մըսրա երկիր:
 Եդ երկուսն ուղըցին, վոր զարկին լպտորակ ըմ սպանին,
 190 Վոր Դավթի հելեկ մեջ եդոր երինին թաթխեն,
 Մըսրա Մեկիքի խամար տանին:
 Զարկըցին լպտորակ ըմ սպանեցին,
 Դավթի հելեկ մըջ լպտորակու երինին թաթխեցին:
 Մենք գանք վըր Դավիթի կնասին:

Ե. Դավիթը Սասնաում. Յոթ մտնկտկտն չտուրքուցենք

Դավիթ գնաց Սասնա տեղ, ուր հոր երկիր:
 Սասնա տեղաց ճժեր ժողվըվեր, ճանոց կը խաղին:
 Դավիթ ճժերաց ասաց.
 — Նա թնչ խաղ ե՝ դու կը խաղաք:
 Եդոնք Դավթին ասացին.
 200 — Մենք ճանոց կը խաղանք:
 Դավիթ եդ ճժերու ճաներ ամբողջ բահրավեց:
 Դավիթն ասաց ճժերուն.
 — Եկեք, երթանք խարնագուղե խաղանք:
 Ճժեր Դավթին ասացին.
 — Խարնագուղե թնչ խաղ ե:
 Ասաց. — Եկեք, երթանք, ձի շանք տամ:
 Ճժեր ընկան հըտեկ Դավթին, գացին:
 Դավիթն գնաց մեջ բաղին.
 Մեկ հերկեն բարտի մ՝ կար հեռեղ.
 210 Դավիթն ձեռ եթալ, եդ բարտու ծերն կտուեց, իտու գետին:
 Դավիթ ասաց ճժերուն.
 — Եսպես չարվեք վըր բարտին:
 Եդ ճժեր շարվին վըր բարտին:
 Դավիթն ասաց ճժերուն.
 — Ամեն մեկ ձեր տուն ձի շանք տվեք:
 Ճժեր Դավթին իրանց տուն շանք տվին:

Դավիթն ձեռ բարաւիցն իթող, ըսաց.

— Ամեն մեկ գնացեք ձեր տուն:

Համեն ճիժ տեղ ըմ ցրվան, վողջ ջարդվան:

290 Պառավ ըմ խաբար տարավ Ձենով Հովանին, 'սաց.

— Մեկ տղե մ' իկիր ա, բանձր բոյլի տղե մ' ի.

Մեր ճժեր հըմեն ջարդեց, մեռցըցուց:

Ձենով Հովան ասաց. — Ընկավ մեջ ուր սրտին. —

«Նը մեր տղեն ի»:

Ե. Դավիթը գառնարած

Ելավ գնաց եղտելս, տղին տեսավ,

Ըսաց. — Դու հճաստ կը գաս:

Ըսաց. — Դի ի՜նչ գործ կա խես:

Ձենով Հովան տիր մ' ել ասաց.

— Դեզ բռնիմ գաննարած,

280 Դու մեր գաններ տը տանիս, արածաս:

Ձենով Հովան եզոր շանք չիտա,

Թե՛ յես քու հորոխներն եմ:

Դավիթ 'սաց. — Յես տ'ըլիմ ձի գաննարած:

Դավիթ խըլիսուն ելավ,

Եդ գեղի գաններ հըմեն քշեցին հեռիվ Դավթին:

Դավիթ տարավ, դաշտի մեջ կ'արածա զգաններ:

Դաններ կուշտ կերան:

Դավիթ զգաններ գնմանց մաղալան:

Դավիթն զատացավ գաններոց.

240 Դավիթն նստավ ուր խամար տուն կը շինե.

Դավիթ ակախ չունի գաններոց:

Դաններ անըթացան, մաղալից ելան.

Դաններ ամեն մեկ ուր տեղ ցրվավ արծալու խամար:

Դավիթ ակախ չունի գաններոց:

Մինչեւ եվարին ընկնով ուր տան խես.

Եվարին եսպես ըռըլկեց, չուք զԴավիթ բռնեց:

Դավիթ ըսաց. — Տո, հերբ իմ գաններ տվել մաղալ:

Կայնավ, գնաց մաղալի տելս. մեկ գան չկա:

Են կող կ'ըռըլկի, գան չկա.

250 Ես կող կ'ընըշկի, գան չկա:
 Կայնավ բոռաց, ընկնով եդ սար ու ձոր:
 Գան կ'ընկնի հիռջեմ, կը խավաքի:
 Սարի ջանավարքեր կը խավաքի. վողջ խավաքեց:
 Ջանավարք են՝ մեկ դեն կը փախին, մեկ մեկալ կողմ:
 Դավիթն ել քնն կը զարկի:
 Վնն կը փախի, վոտ կը կոտրի,
 Վողջ իտու իրերու մեջ, իբի մեջ գեղին:

Դավիթ վոր եկավ, իբեր գեղի մեջ,
 Եդ գեղի ժողովուրդ ելան, նայեցին՝
 260 Արջ կա մեջ, գել կա մեջ, խոզ կա մեջ,
 Լպղտրակ կա մեջ, կուզ կա մեջ, աղվես կա մեջ:
 Գնացին Ձենով Հովանի կուշտ, ասացին.
 — Ասծու սիրուն, ես թնչ գաննարած ես մեզ խամար բռնե:
 Դավիթ խասկացավ, ըսաց.
 — Ձեր գլուխն ուտի, ել չեմ ինի ձեզ գաննարած.
 Ինչ տվիր իք՝ ձի, առեք խետով:

7. Վարդգուսյան, տրամետ Գառավը, վարդան

Խըլիսուն եդոր խոխակեր ելավ,
 Նետ-անեղ ըմ շինեց Դավթին:
 Դավիթ նետ-անեղ կ'առնի, կ'երթա,
 270 Մեջ Գառվու կորկին լոր կը սպանի, կը բիրի, ուտի:
 Գառավ կ'երթա, կ'ասի. — Թլոր Դավիթ,
 Թափի քո միս, Թափի քո լեշ,
 Դու իմ ճժերու կուտ կտրեցիր:
 Դավիթ չի լըսնի Գառվու խոսքին,
 Համեն որ սովոր եր, կ'երթեր Գառվու կորկի մեջ:
 Հետ մեկ որին Ձենով Հովան տ'երթեր նեճիր.
 Դավիթ տիր մ' ել Գառվու կորկի մեջ լոր կը սպաներ:
 Գառավ գնաց, ասաց Դավթին.
 — Թափի քո միս, Թափի քո լեշ,
 280 Բնս ը, լոր սըպանիս. իմ ճժերու կուտ կտրեցիր:
 Եդ լոր քն մեկ պատանն ի:
 Դու եղպես կտրիճ մարդ ես:

Գնա՛ ընէ խրոխպոր խետ, վիրու քոչ սըպանի,
 Բի՛ր, կի՛, վոր քեզիկ լավ իշնի:
 Ըսաց.— Պառնով, իմ խրոխպեր մար ի:
 Ըսաց.— Գնէ խրոխպեր կ'երթա նեճիր:
 Դավիթ Պառվու կորկից ելավ դռնս,
 Գնաց խրոխպոր ասաց.— Յես տի գնմ ընէ խետ նեճիր:
 Խրոխպեր ասաց.— Դռն տղայ իս, չես կանա գն նեճիր:
 200 Դավիթ վըր խրոխպոր քարկացավ, ըսաց.—
 — Շամախկե մ' կու տամ, ընէ երիս, ընէ վիզ քեթրի:
 Վոր եղպես 'սաց, խրոխպեր վախացավ, ասաց.— Արի խետ ձի:

Մեկտեղ գնացին, գնացին, վիրու քոչ ըմ սըպանիցին:
 Վերեն մթնավ, ելավ գիշեր:
 Իրանց խամար կրակ կպուցին,
 Քաբար շինեցին, կերան, կուշտ կերան, նստան եղտեխ:
 Տեսան, լեռի գըլթի կանաչ-կարմիր բոց կ'իշնի, կ'իճնի:
 Դավիթ խրոխպորն ասաց.—
 — Եսա լեռի գըլթի ի՞նչ կանաչ-կարմիր բոց կ'իճնի:
 200 Խրոխպեր գիտի, թե ուր ախպերն ի,
 Գերեզմանն ի, լուս կ'իշնի գերեզմնից:
 Ձենով Հովան գ'Դավիթ խափեց, ըսաց.— Կրակ կը կպնի:
 Խովիվ ի, նախորդ ի, գնունարած ի,
 Յես ի՞նչ գիտեմ՝ վար մեկն ի:
 Դավիթ ուր սրտի մեջ չխամոզվավ եղ խոսքին:
 Ետու քուն տարավ, կող ելան, քնան:
 Եդ Ձենով Հովան ծանտր մարդ եր:
 Եդ Ձենով Հովան Դավթի չուխու փեշ իդի ուր տակ,
 Վոր Դավիթ չերթա, եղ գերեզման նայի:

8. Մարտիրոս վանքի օրհնամը

210 Դավթի աչք մնաց են սարի վրեն, քուն չտարավ:
 Վոր գիշեր խրոխպեր քնավ,
 Դավիթ դանակն եթալ չուխու փեշ կտրեց,
 Վոր խրոխպեր չակախի,
 Ինք երթա գերեզման նայի:
 Դավիթ գնաց, ելավ լեռան գըլթի:
 Ելավ գնաց եղ կրակի մոտ,

Եայեց. — Կրակ չի, գերեզման ի.
 Ասաց. «Ես իմ խոր գերեզմանն ի».
 Ուր դանակն եզարկ գերեզմնի տեղ,
 820 Եթող, եկավ ուր խրոխպոր մոտ:
 Առավոտ քիչ մութով ակախան:
 Տիր մ' ել Դավիթ ըռըկեց եղ գերեզմնի տեխ, խրոխպոր 'սաց-
 — Ես ի՞նչ կրակ ի, վոր հիւկվանն կ'իլնի, կ'իճնի:
 Խրոխպերն զԴավիթ խափեց, ըսաց. — Խովիվի կրակ ի:
 Դավիթ բարկացավ, խրոխպորն ըսաց.
 — Դողրուն ասա. վոր դողրուն չասես, քե ալ սպանեմ:
 Խրոխպեր վախացավ, դողրուն ասաց:
 Ասաց. — Դավիթ, են քո խոր գերեզմանն ի.
 Սասնա Մհեր, վոր կ'ըսին՝ են ի:
 830 Դավիթ եղտեխ, եղոր դժար իրի, ըսաց.

«Խրոխպեր, մեռնիմ քի, խրոխպեր,
 Յես խեր չունիմ, դո՛ւ զի անես խերութեն.
 Խրոխպեր, մեռնիմ քի, խրոխպեր,
 Յես մեր չունիմ, դո՛ւ զի անես մերութեն.
 Տո՛ւ, խրոխպեր, զի քենն պետք եր խարիւր ուստա.
 Տո՛ւ, խրոխպեր, զի քենն պետք եր խարիւր քնը կրող.
 Տո՛ւ, խրոխպեր, զի քենն պետք եր խարիւր քնը կտրող.
 Տո՛ւ, խրոխպեր, զի քենն պետք եր խարիւր քնը տվող,
 Վոր յես Մարութա Բանցր Ավաճաճին շինեմ:
 840 Ես որ ի՞նչ ի, — իրեքշաբթի,
 Չորեքշաբթի, հինգշաբթի, ուրբաթ որ,
 Լուս տա շաբաթ որ, պատարագ մեջ մատուցվի».

Խրոխպերն ելավ, խավաքեց,
 Ենքան վոր Դավիթ ասեր եր, թըմըմեց.
 Վոր թըմըմեց, Դավիթ ասաց.

«Տո՛ւ, խրոխպեր, մեռնիմ քե, խրոխպեր,
 Ձի քենն պետք եր խարիւր վնդապետ.
 Տո՛ւ, խրոխպեր, մեռնիմ քե, խրոխպեր,
 Ձի քենն պետք եր խարիւր երեց.
 850 Տո՛ւ, խրոխպեր, մեռնիմ քե, խրոխպեր,
 Ձի քենն պետք եր խարիւր սարկավագ».

Տճ, խրոխպեր, մեռնիմ քե, խրոխպեր,
 Ձի քննե պետք եր խարիր փոքրավոր:
 Ես որ խինգ շաբաթ, խըլխոուն ուրբաթ,
 Վոր լուս առ շաբաթ, պատարագ մեջ մատուցվի:

Խրոխպեր ետոնք լե խավաքեց.
 Վոր լուս տվեց շաբաթ, պատարագ մեջ մատուցեց:
 Դավթի քեֆ ենքան եկեղեցու վրա իրի,
 Վոր գնաց Բաթմանա Բոնյեն իրի,
 380 Վանքի դռան հիտեվ իդիլ,
 Թանրիհ արավ Բոնդին, ըսաց.
 — Ավեր մարդ վոր կը գն, դոն վերեն չքանաս.
 Վոր ըխտավոր կը գն, շիվար մարդ վոր կը գն,
 Դոն բաց անեք, կերակուլեք,
 Քեֆ անեք, ուրախութեն անեք:
 Դավթի եթող, գնաց, նստավ ուր խրոխպոր տուն:

Յ. Հորհրդանուրյուն յեվ խոտատու Պառավը

Մնաց:

Մըսրա տեղաց Մըսրա Մելիք ասաց.

— Ի՞նչ եք լսել Սասնա երկրից.

370 Ես յոթ տարի մեր խարջ մնացեր խ.
 Տի մեկն երթաք, մեր խարջ բերիք:
 Մարդ ըմ կըներ, անուն Կողբաղդին քնքնբերան, Մելքին
 ըսաց.

— Յես տ'երթամ, յոթ տարվան խարջ առնեմ, բերեմ:

Մելքն ասաց. — Դե, գնա:

Եդ ելավ եկավ:

Եկավ Սասնա երկիր, Ձենով Հովանին ասաց.

— Դե, շոտ իմ յոթ տարվա խարջ խավաքեք, յես երթամ:

Ձենով Հովան ըզհողբաղդին քնքնբերան առից,

Տարավ փարու մաղաղեն:

380 Ետեխ կոտով փարա կը չափի ետու խամար:

Դավթ տիր մ' ել գնացիր ի,

Պառավ կորկի մեջ լի կը սըպանի:

Պառավ գնաց, ասաց. — Դավթ,

Թափի քն միս, Թափի քն լեշ,

Դո՛ւ իմ ճժերու կուտ կտրե.
 Կողբալդին եկե քո՛ւ խրոխպոր մաղաղեն,
 Ոսկի կը չափե. գնան, մի թողնի:
 Դավիթ ըսաց.— Մամիկ, երբ իյանք,
 Իմ խրոխպոր մաղաղեն ձի շանք տող:
 490 Մամիկ առեց, տարավ վըր խրոխպոր մաղաղի դռան:

**10. Դավիթը հառկ չի օալիս յեվ կռօք զառկում է
 Կողբալդիին գլխին**

Դավիթ մտավ ներս, տեսավ՝
 Խրոխպեր քրտինք ճակատեն կը թափելու.
 Կողբալդին աղեկ մի նստելու եր վըր աթոռին,
 Վոտ թալելու եր վըր մեկալ վոտաց:
 Խրոխպեր վոր ոսկին կը չափելու, կ'ըսեր՝ երկու.
 Կողբալդին կ'ըսեր՝ մեկ.
 — Խրոխպեր, ասաց Դավիթ,
 Դո՛ւ նեղացիր ես, դո՛ւ իլի վի, յես տը չափիմ:
 Խրոխպեր ասաց.— Դավիթ, դո՛ւ չես գիտի չափի:
 400 Ջորբառութենով խրոխպոր մոտեն խլեց կոտ,
 Կոտ կործեց, բերան արավ գետին,
 Ոսկին իլից վըր կոտի քամկին:
 Կ'ըսե՝ մեկ, կ'ըսե՝ երկու, հետըվ ըսաց՝ չորս:
 Կողբալդին 'սաց.— Ե՛յ, եգ ի՞նչըխ կը չափես:
 Ելավ եղոնց կոխով:
 Դավիթ կոտ խփեց մեջ Կողբալդու գըլխուն,
 Կողբալդին ուր ձին խեծավ, փախավ:
 Ել Դավիթ չխասավ եղու:

**11. Կողբալդիին խաբեյալյամբ ավերում է վանքը,
 փոքրավորը բոք է բերում. Դավիթը պառուկառում է
 Կողբալդիին**

Եգ գնաց Մըսրա Մելքին 'սաց.
 410 — Ջըհել երիտասարդ ըմ կա,
 Քո՛ւ խարջ կը կտրի, ել չիտա:
 Մեկիքն ելավ, խինգ խարիւր ձիավոր հավաքեց.

Կողբաղդին երավ եղոնց զորապետ:

Կողբաղդին 'սաց.

«Յես տ'իյամ, Մարութա Բանձր Ասվարածին ավրեմ.

Տի Սասմա տեղից հերկեն կնիկ բիրեմ՝ ուղտ բառնան.

Կարճ կնիկ բիրեմ՝ երկանք աղան.

Ազապ աղջկտիր բիրեմ՝ տամ իրկան»:

Կողբաղդին եկավ, դռնդ տը գծ Մարութա Բանձր

Ասվարածին:

420 Բաթմանա Բռնդեն դռն իբաց, նայեց դաշտի մեջ՝

Բոշմյ ի, մամրդ ի եդ կողմե կու գան.

Բաթմանա Բռնդեն ասաց.

«Նս ինչ բոշայ ի, եսպես կը գն.

Վոր ասեմ՝ ըխտավոր ի, ըխտավոր չի.

Յես պիտի դռն խփեմ:

Թե վոր ըխտավոր ի, բարով գն.

Թե վոր ըխտավոր չի, թող տիր մ' ել գն.

Երկու ենքան ինի, չեն կարա դռն բանան»:

Խինգ խարիր ձիավոր իկին վըր վանքի դռան.

480 Արին, չարին դռն չբացվավ:

Խելքավոր մարդ ըմ կըբեր եդ ձիավորքերու մեջ,

Ասին.— Մենք ինչ անինք, վոր դռն բացվի:

Ասաց.— Մենք տի խազուստ ըմ Դավթի խազուստից

գնտնենք:

Ջարկենք լյըզտբակ ըմ սպանինք,

Եդոր խազուստ մեջ երինի թաթխենք,

Փենջերեն վի թալինք, իյա տակ,

Ասենք՝ Բաթմանա Բռնդե,

Դ'աղեն ինք սըպանիր, դռն վարտեդ կը փառ:

Եդպես արին, խազուստ թաթխեցին,

440 Փենջերեն վի թալեցին, գնաց տակ:

Բռնդեն նայեց, ըսաց.— Նս Դավթի խազուստն ի

Կուց ըմ միխիր գեցեց իր գըլխի մեջ,

Դռն բաց արավ, գինք եթող, գնաց:

Նտոնք մտան վանքի մեջ:

Սըպանըցին խարիր վարդապետ,

Քարիր երեց, խարիր սարկավանգ,

Սըպանըցին խարիրից մեկ պակառ փաքավոր:

Են ինչքի ելավ, չապանվավ,
 Մտավ ջանդրկներու տակ, պախվավ:
 460 Եղոնք վանք թալնեցին, վողջ սութկցին զվանք, առին,
 գնացին:

Եղ փոքրավոր ելավ, ժամու շապիկներ երնաթըթախ գըրկեց,
 Դեմ Դավթին արավ, գնաց.
 Գնաց, տեսավ՝ Դավիթ նստիր ի,
 Նստարան դրիր ի, նստիր վըրեն:
 Կողե մ' գինի կը խմի, կողե մ' խաց կ'ուտի:
 Եղպես վոր շապիկ եթալ Դավթի հիւրջեվ,
 Դավիթ զարմացավ.— Ա՛յ վորդի,—'սաց,—
 Խոհնկն ի պակաս, թե՛ ձեթ:
 Ըսաց.— Կրակ բռնի քո՛ւ խոհնկն ել, ձեթն ել.
 460 Նստեր ես ըստեղ, քեֆ կ'անես, խաբար չես վանքեն,
 Ասաց.— Ի՞նչ ե արած:
 Ըսաց.— Մըսրա Մելիքի անկանն իկիր,
 Սպանից՝ խարիր վանդանպետ, խարիր երեց, խարիր
 սարկանվագ:
 Խարիրից մեկ պակաս փոքրավոր, եղ ել յես,
 Մտա ջանդրկներու տակ, ընծի չտեսան:
 Ըսաց.— Դո՛ւ, շահ շան վորդի,
 Թե քի խերեզ մը կըբեր, իմ վիզ թող առնես.
 Եղ ի՞նչ գենջգելե յեր, վոր ձի տվիր.
 Դո՛ւ քո՛ւ խա՛րջ կըբեր, իմ վիզ թող քո՛ւ խա՛րջ առնես:
 470 Փոքրավոր 'սաց Դավթին.
 — Գնահ, անքանին խասի, քո՛ւ մալ մտենն առ:
 Դավիթ ասաց.

«Իշամս՝ խեր կենդանից,
 Մարութա Բանձր Ասվարածին,
 Խաչ Գատարագ վըր իմ աջ թեվին».

'Սաց, ուր վոտքեր չըլտեց, ուր թիվքեր իսու վի,
 Գնաց, բարտի ծառ ըմ քնջից,
 Բարտու ծառ՝ ուր ձեռ քսեց վերեն,
 Զլուտկացուց, իդիր ուր թիվին, գնաց:
 480 Գնաց, Բաթմանա կանթնջի վերեն խասավ անքըրին,
 Կանչից.— Կողբաղդի՛ն, դո՛ր տը փրթնիս:
 Կողբաղդին ըչկեց հետըվ ուր, տեսավ՝

Դավիթ բարտու ծառ մեջ անքըրին ըսպես* կը փարատի.
 Կարմնի վերեն ես կողմն շուռ կը տա ջուր,
 Են կողմն շուռ կը տա ջուր:
 Կողբաղդին անխավ ան կողմ.
 Դավիթ խասավ մոտ, զկողբաղդին բռնեց,
 Իբի, եղու ատամքիր քեչեց, եզարկ ճակատ.
 Եղոր երկու անանջներ կտրեց, ըսաց.
 490 — Նա խինդ խալիր ձիու կ... ք'աղի կընկան պ...
 Թե վոր ենու ուժ կը խասնի,
 Ուր անքար չառնի, գն վըր ձի կռիվ:
 Դավիթ զկողբաղդին հիտեմ հիրջեմ կապեց ուր ձիուն.
 Կողբաղդին գնաց. Դավիթ դարձավ, իրի:
 Կողբաղդին բար խուռ Մըսրա քաղաք, գնաց:

19. Կողբաղդին ծաղրող կոնայ

Գնաց, խասավ Մըսրա քաղաքի կուշտ, գետի բերան,
 Տեսավ՝ Մըսրա քաղաքի կնկտեր եկեր են,
 Գետի բերան լվացք կ'անին:
 Ըսին.
 500 «Կողբաղդին, Աստված քոն տուն ավրի,
 Դու կ'ըսեր՝ տ'իյամ, հերկեն կնիկ բիրեմ՝ ուղտ բառնան,
 Ազապ աղջկիրք բիրեմ՝ տամ իրկան,
 Կարճ կնիկ ել բիրեմ՝ երկանք աղան»:
 Կողբաղդին ըդ կնքտիրուն՝ սաց.
 «Իմ խիալ դաշտն եր մեյդան,
 Իս չգիցա, Թե քանն եր կապան.
 Գախ ձեր իրկտիրու ճուճ-պլոր
 Գն ձի խամար յեղ ու չորթան»:
 Հիտը իթող Կողբաղդին, գնաց:
 510 Եդ կնքտիր գացին, խաբար տարան Մըսրա Մեղիքի խամար:

* Ձեռքով — ինչ ձեռք ջուր տալով: Մ. Տ. 2.

**13. Մտա Մելիքի զորահավաքը, մտ յերազը. Մելիքի
տրտավածքը յեվ մամաւեր Ձեմով Հովանքից**

Մըսրա Մելիք հորողկեց, զկողբաղդին տարավ,
Տեսավ՝ անլանջեր մարդ մ' եր,
Կողբաղդին Դավթի բաներ պատմեց,
Ուրանց արած բաներ պատմեց,
Մելիք գրիչ իբի, կաղամար իբի, ուր ճկուտ ճղեց,
Կաղամարի մեջ հըլեն արուն արավ, գիրեց.

«Ձի պետք եր խարիր խաղար անբեղ, անմուրուս անքանր.
Ձի պետք եր խարիր խաղար թուխմուրուս անքանր.
Ձի պետք եր խարիր խաղար նորմանուկ տղա.
530 Ձի պետք եր խարիր խաղար սվտակամուրուս անքանր»:

Թղթեր գիրեց, ողարկեց երկրի մեջ,
Ուզեց, վոր անքանր ժողվելու:

Դիչեր ետու մեր մեջ քնուն երազ մ' տիսավ.
Ըսաց.— Մելիք, վորդի, մի իյա վըր Դավթի վըրեն.
Մելիք ըսաց.— Մարե, ինչո՞ւ չիյամ վըր Դավթին.
Ըսաց.— Յես երազ մ' եմ տիսեր.

Սասնա տեղ արեվ եր, լոս եր, տաք եր.
Մըսրա տեղ ամպ եր, մութն եր, մըժ եր անձրեվ կը գեր:
Հեղեղ կայնավ. հետը եղ ջուր դառավ երոն,

530 Ջանդըկներ մեջ կը տաներ:
Մելիք մոր 'սաց.— Փոռչտ, գանլանգանգ,
Գոն քի խամար քինի, երազ ձի խամար տե՞ս:
Սիրտ քո շատ կը ցավի խատ Դավթին.
Տ'իյամ վերեն:
Մեր 'սաց.— Իյաս վերեն, տը փըշմընվիս:
Մելիք ըսաց.— Տ'իյամ վերեն:

Մելիք իրիք տարի կես՝
Անջախ ուր անքանր խավաքեց, հիտեվ իյալ:
Գնաց Լորա դաշտ, ուր բանակ իդիր:
540 Նամակ գիրեց Ձենով Հովանի խամար,
Ըսաց.— Շոտ թոխ գո իմ կռիվ,
Ձխո Սասնա քանր, խող տանիմ յեսիր:

Ձենով Հովան սրտեն չի խանի,
Դավթին ասի՝ իյե կռիվ:

**Ձ. Դավթիքը Պառավի խոստով հորեղբորից առնեմ ե
հոր ձիւն յեղ ստորք**

Դավիթ գնացեր Պառավու կորկի մեջ լնր կը սըպանի:
Պառավ գնաց, ասաց.— Դավիթ,
Թափի քո միս, Թափի քո լեշ,
Իմ ճժերու կուտ կտրեցեր:
Գնա՛ կռիվ:

580 Մըսրա Մելիք եկիր, քո կռիվ կ'ուզի:
— Մամիկ, են անքար կի վորտէիս:
Ըսաց.— Կի Լորա դաշտ:
Դավիթ վազեց Թախ բարտի ծառ:
Պառավ ըսաց.— Ետ բարտի ծառով տ'իյաս կռիվ:
Ըսաց.— Բա, Պառավ, ինչով իյամ կռիվ:
Ըսաց.— Գնա, Բուռկու Ջալալին խան գոս.
Գոռտին Մհերին, Թուրն ի Կտրանին, Բամար Մհերին՝
Ենոնք խան դոս, գնա՛ կռիվ:
Դավիթ բարտու ծառ եթալ ենտեխ, գնաց:

590 Գնաց, խրոխպուն ասաց.
— Կ'ուզիմ քենն՝ Բուռկու Ջալալին, Գոռտին Մհերին,
Բամար Մհերին, Թուրն ի Կտրանին:
Խրոխպուն ասաց.— Դավիթ, հմեստ բերեմ:
Ըսաց.— Շատ առ, երի, ել մը խոսի:
Ետեղ Դավթի խրոխպեր վախացավ, ասաց.
— Գնա ախթախանեն, քանսուն ձի կա ենտեխ,
Մեկն քի խամար ան, երի:

Դավիթ գնաց, ձեռ իտու ձիանքտիրու քամկի վերեն.

Վհր ձիու քամկի վերեն ձեռ իտու՝ նստավ:

600 Ըսաց. «Ջանըմ, ես ձիանք չի կովու ձի»:

Գնաց, խրոխպոր ասաց.

— Կ'ուզիմ քենն Բուռկու Ջալալին:

Խրոխպերն ըսաց.

— Գնա կի Թառի տակ, բեր քի խամար:

Դավիթ գնաց, պըստի դուռ ըմ կընր, եբաց,

Տիսավ՝ երկու ձի հանդ կապած:

Ձեռ իտու մոր քամկին, մեր քիչ ըմ զըզվաց.
 Հետը վոր ձեռ իտու վըր ջըվանի քամկին,
 Ջութկին գցեց պատ, կրակ պատից գնաց:
 380 Ձին ասաց.— Դավիթ, եղ ի՞նչ պիտի անես:
 Դավիթ ըսաց.— Պիտի քի խեծնիմ, իյամ կռիվ:
 Ձին ասաց.— Դավիթ, քի կը տամ արեգական հըռջեմ,
 վառվես:
 Դավիթ ըսաց.— Կը մտնեմ քո փորի տակ:
 Ձին ասաց.— Քի կը թալեմ անտակ ծովեր, կորսըցըցեմ:
 Դավիթ ըսաց.— Տի մտնեմ քո քիթ:
 Ձին ասաց.— Դավիթ, դե, դո՛ւ ձի տեր, իս ել քե ձի:

15. Դավթի գինավառումը, նվագով ճամապարհ ընկնելը.
պատահաճից Մամիկի գուրո նայելն ու պատվերը ձիուն

Դավիթ ձին քեչեց դո՛ւս:
 Քանուռն լիտր բամբակ գցեց Գո՛ւտկի մեջ,
 Նորեն իդի ուր գլխու մեջ.
 390 Քանձոր Մհերին յոթ փաթ իբեր ուր մեջքի բոլոր.
 Թուրն ի Կտրանին կապեց վըր ուր.
 Եդոր բո՛ւռ իրեք գնդ վըր գլխուն բանձրացավ.
 Վոր կը քեչեր, թրի ծերն գետինն ի քեչ կ'երթեր.
 Ուր ձին խեծավ, ըսաց.— Խրոխպեր, իմ կռիվ չգնա:
 Խրոխպեր ըսաց.— Ձեմ իգն քո՛ւ կռիվ:
 Դավիթ Մհերի ջոջ սազ ետու ծեծել,
 Ջուռնեն ել ետու փչել:
 Դավիթ գնաց կռիվ:

Դավթի Մամիկն հերդո՛ւմ ի արիր եղ վախառ,
 400 Մըսրա Մելիք վոր իկեր Մհեր սպանել,
 Մտիր ե տուն վե, արեմ վըր գըլխուն չառեր,
 Վոր մեկն ել ելնի Մհերի տեղն երթա կռիվ:
 Եդ որ վոր Դավիթ սազ ետու ծեծել,
 Եդոր փանջրի հիրջեմ վե ընցավ,
 Մամիկն ըսաց. «Իլիմ դո՛ւս,
 Ես վնձվ ի՛ կ'երթա կռիվ»:
 Գըլիխ փանջմբեն վի կախից տակ,
 Տեսավ՝ Դավիթ ձիու վերեն,

Փանջրի հիրջեվեն կ'անցնի:

610 Կանչից.— Մուրանո:

Դավիթ զարմացավ, ձին կայնավ:

Ըսաց.— Մուրանո, քեզնից կը խնդրվեմ:

Դու իմ նորմանուկ խոր խենքեկատեղ վեր դնես:

Խոր ջեռքեքնոր շանք տաս:

Ձին ասաց.— Շատ լավ:

Դավիթն ըսաց.— Մամիկ, օնացիր բարի, յես գնացիր:

**16. Մտնուկ Դավիթը խմելով Կաթնով աղբյուրի ջուրը՝
դառնում է հզոր յեվ կտրում է Պողոտաի սյունը**

Ձին քչեց. աղափնիկի դայդա կը թռներ:

Յոթ ավուր դոնախ երկու սահաթվան մեջ գնաց:

Ձին դադրավ վըր հաղբըրին:

620 Դավիթ զանգի մ' եղարկ ձիուն:

Ձին ասաց.— Դավիթ, եղ ի՞նչ արիր, փարասուն իմ կոտորեցիր:

Դավիթ ասաց.— Բն, ընչո՞ւ չըս քելի:

Ձին ասաց.— Դավիթ, չիմացամք՝ քու Մամիկն ինչ ասաց:

Դավիթ փայա ելավ:

Ձին ասաց.— Ես քու խոր Կաթնով հաղբունն ե:

Դավիթ, քի խեր մինչեվ 'ստեղ ջուր չիմեր,

Խաց չուտեր, չի քիներ, չեր իյա կռիվ:

Դավիթն ջուր խմավ, խաց կերավ,

Քինավ իրեք ուր գիշեր-ցերեկ, նորեն անկախավ:

630 Տեսավ՝ Գոնտին Մեհերին գլխուց թռեր եր:

Քամար Մեհերին, վոր մեջքի վերեն կը կոճկեր, կտրեր եր:

Եդոր թուր, վոր կապեր եր վըր ուր,

Դավիթ վոր կայնավ, եդոր ծեր

Անջախ խասավ եդոր ծնկան քամակ:

Եդոր կոթն ել անջախ մի քիչ մեջքից բանձրցավ:

Գոնտին Մեհերին քանոսուն լիտր բամբակ եթալ,

Իդոր անջախ զոռով մտուց գըլոխ:

Քամար Մեհերին, վոր յոթ փաթ եր փաթաթել,

Նորեն մեկ փաթ իրի մեջքի բուլոր, կոճկից:

640 Ձին խեծավ, քեչեց, գնաց, տեսավ՝

Դաշտի մեջ Պողվրտե սուն կայնացուցած:

Ձին ասաց.— Դավիթ,
 Նա սուս կը տեսնես, են քո խոր ջնջաբանն ի:
 Իջի, վոր մեկ դարբից կտրիցեր՝ տ'իյանք կռիվ:
 Վոր չի կտրիցեր՝ չենք իյա կռիվ:
 Դավիթն իջավ, թուր քեչից, մեկ դարբից եղարկ:
 Թուր Պողվըտե սուս կտրեց անցավ,
 Կալամ վըր կալամի դադրավ:

Ձին ասաց.— Դավիթ,
 650 Բո՛ւ ձեռն ի կը թռչներ,
 Բո՛ւ մեջքն ի կը թռչներ,
 Վոր մեկ դարբից չկտրեցեր:
 Բո՛ւ խոր ջնջաբանն եր:
 Դավիթ թռչացավ:
 Վոր մեկ քամին հաժընեց, սուս շուռ ետու:
 Ձին տեսավ, վոր մեկ դարբին կտրիւր եր, ոխնեց, ըսաց—
 — Ձեռն ի կանաչ աներ են Դավթի:
 Մեջքն ի կանաչ աներ են Դավթի:
 Դավիթ ուժեղըցավ, ուր ձին խեծավ:

17. Դավթի վախը բռնամիտներից. ձեռն քաջալերիք

660 Ձին ասաց.— Երթանք, երթանք կռիվ:
 Գնացին. գնացին, կայանն բանձր սարի վերեն:
 Դավիթ թամաշա երավ անջալերին,
 Գըլնի թափ իտու, ըսաց.

«Նա անջալեր իլի արտ ըմ յոնջա,
 Յես յոթ տարի իլիմ սարակ,
 Անջախ քաղեմ, պըրծնեմ:
 Նարանք քաղեմ, պըրծնեմ,
 Յոթ տարի ել անջախ անեմ խաբուռմ:
 Անոնք իլին խուրձ, յես իլիմ դիզող,

670 Յոթ տարի անջախ պըրծնեմ:
 Յես իլիմ կրակ, եդոնք դեզ, բռնիմ եդ դեզ,
 Յոթ տարի անջախ կպուցեմ, պըրծնեմ:
 Եդոնք իլին մոխիր, յես իլիմ քամի,
 Յոթ տարի անջախ դեզը տեղեն վերցուցեմ»:

Ձին ասաց.

«Դավիթ, ինչո՞ւ ըսկոտ կը վախենաս.
 Քանի մ' դռն քոն թրով սպանես,
 Ասկոմ յես իմ պոչի մազերով տը սպանեմ.
 Քանի մ' դռն քոն գոռգով սպանես,
 680 Ըսկոմ յես իմ շնչով տը սպանեմ.
 Քանի մ' դռն քոն Քամար Մեհերով սպանես,
 Ըսկոմ յես իմ վոռաց նալերով տը սպանեմ»:

16. Դավթի հարձակումն ու կոտորածը. բռնաժնեների հետքերը
 Դավթին բռնելու. Ձենով հովանք մտնի դառնում.
 Դավթի բռնվելը

Դավիթ ասաց.

«Իշամա խեր կենդանից,
 Մարութա Բանձր Ասվարածին,
 Խաչ Պատարագ վըր իմ աջ թեվին»,
 Բչեց մեջ անքարին, եսկոն կտրեց,
 Երուն կայնավ ջանդակտիր վըրցոց:
 Ասքարն ասաց.— Ի՞նչ անենք.
 690 Ի՞նչ մահանա անենք, վոր զԴավիթ բռնենք:
 Ելան մեկ դահուլչի, գուռնըչի բռնեցին.
 Ուրանց դահուլ կը զարկին, գուռնն կը փչին.
 Դավիթ մարդ կը սպանի, կը կտրի անքար:
 Ետոնք գացին Դավթի մոտ,
 Դահուլ կը զարկին, գուռնա կը փչին.
 Դավիթ նայեց ետոնց:

Դավթի խրոխպեր եկիր ել, կովու գեմաց.
 Թամաշա կ'անի. «Եենք, Դավիթ ի՞նչըս կռիվ կ'աներ»:
 Տեսավ՝ մեկ դահուլչի, մեկ գուռնչի
 700 Ելան Դավթին խակառակ:

Խրոխպերն ըսաց.

«Յես տ'երթամ, եդ աջըդտիր սպանիմ,
 Վոր չըլին Դավթի խակառ, վոր Դավիթ սպանվի»:
 Խրոխպեր քեց, իրի թաղ աջըդտեր:
 Ետոնց գուռնն կուտրեց, ետոնց դահուլ կուտրեց.
 Մեկն ըսպանեց, մեկն փախավ,
 Գնաց, Դավթի մոտ լաց արավ:

- Դավիթ ասաց.— Եդ ի՞նչ եղիր քեզ:
 Ըսաց.— Մեկ հերկեն մարդ եկավ,
 710 Մեր դահուլ կուտրեց, մեր գոռնեն կուտրեց, մեր
 ընկերն ել սպանեց:
 Դավիթ մեջ ուր սրտին ըսաց. «Ես իմ խրոխպերն ե:
 Յես վոր ասեր եմ՝ չգնա իմ կովու դեմաց,
 Եդ իկիր իմ կովու դեմաց»:
 Դավիթ հերդո՞ւմ արավ,
 Վոր տ'իյա ուր խրոխպեր սպանի:
 Ըսաց. «Յես տ'իյամ, եդ մարդ սպանիմ»:
 Վազեց, ձին լարեց ուր խրոխպուր հիտեվ.
 Խասավ խրոխպո՞ր, ուր թուրն եզար.
 Խրոխպեր մարդ ըմ վըրցոց եդոր թրի հանաջ.
 720 Թուրն եդ մարդ կտրեց:
 Ըսաց.— Խրոխպեր, իմ հերդո՞ւմ տեղն եկավ.
 Երթաս, ես մեկ տիր տվել եմ քի խաթըր:
 Խրոխպեր գնաց, ուր տան մեջ նստավ:

- Ասքս՛ր ասաց.
 — Դավիթն ենքան ասքս՛ր սպանեց, ել ճար չի կա.
 Գազեր կպուցինք, թալենք երկնուց իրես,
 Վոր ասենք՝ Դավիթ, ընքան սըպանիցեր,
 Աստված կրակ թափավ վըր քի:
 Գազեր կպուցին, թալիցին երկնուց իրես, ասին.
 730 — Դավիթ, ենքան մեզի սըպանիցիր,
 Աստծուն դժար իրի, կրակ թափավ վըր քի:
 Դավիթ ըչկաց երկնուց իրես,
 Տեսավ, վոր վիրուց կրակ կ'իգն վի:
 Դավիթ արգելավ, մժլավ խետ կրակին,
 Ասքս՛ր գոթնի չրիթ թալըցին,
 Դավիթ ձիուց քեչեցին տակ,
 Ջաղցի քնրեր չուռ ետուն վերեն:
 Դավիթ «Իշամս խեր կենդանից,
 Մարութա Բանձր Ասվարածին» մոռցիր եր.
 740 Ել Դավիթի մոտեն բնն չիգն:
 Քուռկու Ջալալին կը կովի,
 Պոչի մազերով կը սպանի մարդերաց,
 Ջի թը՛ղնի՝ Դավիթ սպանվի:

**19. Ձեռնով հովանի քերազը. Դավիթը Ձեռնով հովանի խրատով՝
ազազվում է զորաներից. զորանհանձնի խրատը**

Դավթի խրոխպերն ելավ դուս,
Ընկաց՝ Դավթի աստղ խավարիւր,
Ձենով հովան ըսաց.— Կնիկ,
Շոտ վեր ելի, գռնի շրիթ ձու, երբ.
Շոտ ձի կապի վրը ծառին:

Կնիկն ասաց.— Դավթն գռնցելու, ուր խամար քեֆ կ'ենի,
760 Դու շրիթ կապի վրը քի՛
'Սաց.— Ա՛ռ, երի շրիթ.

Դու խալխի աղջիկ ես, քու սիրտ չցնվի խառ Դավթին,
Կնիկ շրիթ երբ,
Կապեց վրը Ձենով հովանին վոտքերուց չուր վիզ:
Ձենով հովան ձեն խոուր Դավթին,
Ըսաց.— Դավթ, 'սն՝

«Իշամս խեր կենդանից,
Մարութա Բանձր Ասվարածին,
Քաչ Գատարագ վրը իմ աջ թեկին»:

760 Տիր ըմ քեզ թափ տուր:
Դավթ հոոր ձեն խաակացավ, ասաց.

«Իշամս խեր կենդանից,
Մարութա Բանձր Ասվարածին,
Քաչ Գատարագ վրը իմ աջ թեկին»:

Ձինք թափ խոուր, գռնի շրիթ կտրավ,
Ձինջիլ կտրավ, ջնդցի քնը բլավավ,
Համեն կտոր հազար մարդ ուղանեց:
Ելավ, տիր մ' ել ուր ձին խեծավ,
Ենքան անքնար սպանից, իթող խազար մարդ:

770 Ամենք լացին Դավթի հիւրես վեր:

Դավթ ըսաց.— Ինչո՞ւ կու լեք:

Ետոնք 'սըցին.

— Դու ենքան անքնար մեր մոտեն սըպանեցիր անմեղը:

Դավթ ըսաց.— Հաբա ինչո՞ւ իկեր եք իմ կռիվ:

'Սըցին.— Դավթ, մեզ զորքառութենով ի բիրեր:

Դավթ ասաց.— Վնվ ի ձեզ բիրեր:

'Սըցին.— Քու նայարն ի մեզ բիրեր:

Դավթ ասաց.— Իմ նայար դժը ի:

— Ե՛ն... նա մենձ չադրի տակն ի՛
 780 Դավիթն ասաց.— Ընչ՞ա շոտ չասըցիք,
 Վոր յիս ծի դաստուր ի տվիր:
 Դավիթ հտոնց դաստուր իտու, գացին:

**90. Դավթի յեվ Մարտ Մելիքի և եմամարոք. Դավթն
 սպանում է Մարտ Մելիքին**

Դավիթ գնաց թախ ուր մենձ դռնման.
 Տեսավ, վոր չադրի տակ քսան մարդ նստած ի.
 Դոր չորս բռնուր կը մաժեն, ճանճեր կը քչեն:
 Քանուտն լիտր հարճիճ կախիր և հառքից,
 Վոր շունչ կը խանի, կը բանձրանա, դպնի հառիք.
 Վոր շունչ կը քաշի, կը գն՝ վըր ուր սրտին:
 Դավիթ ուր թուր խշտեց հսդար* եդոր վոտաց տակ:
 790 Եդ ել ասաց.— Ո՞ք, շուն շան վորդիք,
 Իմ տեղ լավ չեք թալեր:
 — Իլի վիւր, պատճառ մի թալեր հստեխ, հնտեխ.
 Իկիր եմ, քոն ջան թոսլիմ ջանանմին կ'անեմ:
 Մըսրա Մելիք ելավ, նստավ, ըսաց.— Հայ-հայ, հի-յա,
 Դո՞ւն ես եկիր, իմ ջան թոսլիմ ջանանմին անես:
 Քի ուտեմ հընթրիս, պաշին չմնա,
 Քի ուտեմ պաշին, սըրդեշտ չմնա,
 Քի ուտեմ սըրդեշտ, ճաշ չմնա:
 Դավիթ ըսաց.— Իլի վիւր,
 800 Քոն հընթրիսն ել կամ, պաշուն ել կամ,
 Մըրդեշտն ել կամ, ճաշն ել կամ:
 Մելիքն ասաց.— Դե, իյանք կռիւ:
 Երկուս միատեղ գացին մեջ Բարե կալին:
 Մելիքն ասաց.— Դավիթ, հըռջըն դոն քոն դարբ գորկ:
 Դավիթն ասաց.— Մելիք, դոն իմ ջիջ ախպերն ես,
 Հըռջըն դոն քոն դարբ գորկ:
 Մելիքն ասաց.— Դավիթ,
 Յես իրեք տիր իմ դարբ տը գորկիմ,
 Դոն քոն տեղից չչարժիս:
 810 Մըսրա Մելիք ուր գորդն առեց, գնաց,

* Ձեռքով ցույց տալով: Ս. Տ.-Հ.

Սահաթվան ճանպարհ զատացավ Դավթի մոտեն,
 Եկավ, ուր գոլրդ եզար Դավթին,
 Խորշտակներ զԴավթի վրցին, հոլրիշ տեխ դրին.
 Եդոր գոլրդ դպավ Դավթի են կայնած տեխ:
 Մեղիք կանչեց.— Խողածին, խող ես, խող դարցար:
 Մըժ իտու վերեն, չտեսավ:
 Դավթի կանչեց.— Դալ քո դարբի մ' ել կամ:
 — Մղիւ կարճ ե եղել, քիչ եմ գացեր:
 Մնգախ երկու սահաթվան ճանպարհ զատացավ.

820 Ելի ուր դարբ եզար Դավթին:
 Մեղիք կանչեց.— Խողածին, խող ես, խող դարցար:
 Դավթի կանչեց, ըսաց.— Դալ դարբի մ' ել կամ:
 Մեղիք ըսաց.— Մղիւ կարճ ե եղել, քիչ եմ գացեր:
 Իրեք սահաթվան ճանպարհ զատացավ,
 Ել ըմ ուր դարբ եզարի, կանչեց, ըսաց.
 — Խողածին, խող ես, խող դարցար:
 Դավթն ասաց.— Մեղիք, դալ պրծար, գարն եկավ ձի:

Մեղիքի մեր եկավ անտեխ, ըսաց.
 — Դավթի, քաղցր ծիծ եմ տվեր քե.

830 Տի դարբ ըմ տաս ձի խաթըր:
 Դավթն ասաց.— Մարե, ինչո՞ւ չուր մկա,
 Մեղիքի դարբ կը գեր մեջ իմ գըլխուն,
 Ջես ըսի՝ Մեղիք, դարբ ըմ տու ձի խաթըր:
 Հոյդե, մարե, դարբ ըմ տվեր եմ քաղցր ծըծին խաթըր-
 Դարբ մ' ել տվեր եմ Աստու խաթըր:

Մեղիք խոհացավ, ըսաց.

«Մեկ դարբ ի. յան կը դիպնի, յան չդիպնը»:
 Դավթն ասաց.— Մեղիք, յես քո ցեղ չեմ իյա, գա:
 Դավթի կայնավ ենտեխ, գոլրդ եթալ երկնուց իրես.

840 Գոլրդ վիրուց իրի, դիպավ Մեղիքի գըլխուն,
 Մեղիքի գըլխի կտրվավ, դիպավ գետին.
 Բանձրացավ տիր մ' ել գետնուց,
 Վոր աը գեր դպներ, Դավթի գըլխու մեջ,
 Խորշտակներ զԴավթի եդ Դարե կալից հեռացուցին,
 Եդոր գըլխի դիպավ գետին, գետին փոս կացավ:

Հըմի ել հըլա խալվար ըմ ցորեն
 Եդոր գըլխու տեխ կը ծեծվի:

Մեկիք վերջացավ, Դավիթ ազատվավ:
 Մըսրա տեղաց թալան, ինչ կա, չկա,
 850 Գըշեց, տարավ Սասնա երկիր:

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԹ

21. Դավիթը հաղթում է հզոր Սամգուրին՝ յեվ ամուսնանում
 Յրա հետ

Դավիթ երթալուց ճամպխին տեսավ՝ յոթ դիվ կայնած ին-
 Ըսաց. — Դիվեր, ես ի՞նչ կ'անեք:
 Դիվեր 'սացին. — Դավիթ,
 Մեկ կնիկ կա ենա բերդի մեջ,
 Տարին մեկ անգամ մեկ մատ մեզ շանք կը տա:
 Մարդ մ' ել կա են բերդի մեջ, ենտեխ,
 Ձի թը՛ղնի՝ մենք իյանք, են կնիկ բիրենք:
 Դավիթն ըսաց դիվերուն.
 — Վաղն իմ դո՛րն ի, յես տ'իյամ կռիվ:
 860 Խըլիսուն Դավիթ գնաց կռիվ.
 Տեսավ՝ վերուց ձիավոր ըմ բերդեն իրի դուս:
 Դավիթն ասաց. — Ե՛յ, ինչո՞ւ չես թըղնի՝ եդ կնիկ տանեմ:
 Եդ մարդ Դավթին ասաց.
 — Յես, դու կռվենք. թի վոր խասավ քի, տմբ.
 Թի վոր չխասավ, չըս տմնի:
 Եդ արաբ, Դավիթ սկսըցին կռիվ:
 Ձիավոր են երկուսն ել, ճար մե-մեկլից չտարան.
 Պայա ելան, գուլաչ կպան, քոչտրիկ արին՝
 Մեկ սըհաթ մե-մեկլի հիրջիվ դադրան:
 870 Դավթի ձեռ ընկավ եդոր ծըծվեր,
 Ցավաց, կնիկ թողցավ, ընկավ:
 Դավիթ չախուն եխան, եդոր վիզ տը կարեր,
 Եդ կնիկ ծըծվեր եխան, Դավթին շանք ետուր, ըսաց.
 — Դավիթ, դու ընձի տը սպանիմ:
 Դավիթն ասաց. — Քեզ տը սպանիմ:
 Եդ ասաց. — Մեկ խոսք կա, քեզ ասեմ,
 Նոր դո՛ւ գիտես, կը սպանես:

Դավիթն ըսաց.— Դե, ասեմ:

Ըսաց.— Յես Արավայել թագավորի աղջիկն եմ՝ Խանդուի խաթուն:

880 Արավամուտի թագավոր իրի, ձի ուզեց ուր լաճուն.
Եդ որ յես ու մարդ տ'իյենք մեր ոթախ՝ կողնանք, քինենք.
Յես մտա տեղաց մեջ, իմ երիկ կայնավ տեղաց կուշտ.
Ասըց՝ ես ի՞նչ բան ե.

Յես տիսեր եմ՝ մարդ առաջին տը մտնի տեղաց մեջ:

Ասըցի՝ մարդ, երի, մտի իմ կշտին:

Ձխոսի. ոչ կ'ըսի՝ տը գամ, ոչ կ'ըսի՝ չեմ իզամ:

Յես ել ձեռ թալցի եդոր ձեռ,

Քաջըցի, թիվ տակը՝ իրի դուս:

Ասըցի՝ թագավորի տղայ ի,

890 Ձերթա վար-ցանք անի, բիրի ձի խամար.

Անթիվ ել ձի բավական ի:

Ձեռ թալցի մեկել թիվ, են ել իրի դուս:

Ասըցի՝ թագավորի տղայ ի,

Թիվքեր չկա ել ձի բավական ի:

Հետը՝ ձեռ թալցի վոտ.

Վոտն ել իրի դուս, խայտառակ ելամ:

Յես նորեն գիտցա, թե ենքան ուժեղ ե: *

Յես հերդուժ արըցի, ասըցի՝

Յես ել մարդ չըմ աննի.

900 Են մարդ տ'անում, վոր իմ քամակն խոռ գետին:

Յես ել ելմ, թղի, իկի ես բերդի մեջ:

Ես տասը տարի կա, յես ըստեղն եմ:

Ես դիվերն ել իմ պատճառով եկան ըստեղ:

Եսոր դու իմ քամակ խոռուր գետին,

Ասված քի խոռուր ձիկ, ձիկ խոռուր քի:

Դավիթ ըսաց.— Դե, յես քու մարդ, դու իմ կնիկ:

Ելան, գնացին Սասուն.

Ուրանց խաղ-խարանիս դրեցին:

Ենոնք խասան ուրանց մուրադ,

910 Դու ել խասնիս քու մուրադ:

* Ուժեղ ե — ուժեղ եյի. Խմբ.

ՍԱՀՈՒՆ ՏՆՎԵԼ ԽԵՔՐԵ

^{ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ}
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՌԱԶՄԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԼՍՎՈՒՄ ԶԱՏԱՆԻ

ԴՐԻ ՄԱՌԱՎ 1933Ը
ԿԱՐԱՎԵՐ ՄԷԼԻՆ-ՈՒՍՏԻՆԻ

Ռազո Մուրադյան

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

1933 թ. նոյեմբերին ՀՍԽՀ Գյուղատնտեսական Գաղութային Խնամակալության կողմից ՀՍԽ Հանրապետության Վեդիի շրջանը կազմակերպված գիտաբանական ժամանակ Շահարում գյուղում գրի առանք «Ստանա Տնվթի խեջաթ»-ի այս պատումը:

Շահարում գյուղում այժմ ապրում են արեվմասհայ գյուղացիներ, գլխավորապես Շատախցիներ, Վորոնք այս նոր բնակավայրումն էլ առանձին թաղամասերում են հաստատված, ինչպես, որինակ, «Շատախ թաղ», «Կաճեա թաղ» և այլն: Մեկ թաղը մյուսից մոտ $1/6$ կիլոմետր հեռավորության վրա յե գտնվում: Այս գյուղում կան յեվս մի քանի տուն «Գոլսեցիներ» (այսինքն՝ Փոքր Ասիայից Հոռասասանի վրայով ՀՍԽ Հանրապետություն ներգաղթած հայեր) և 12—15 տուն թուրքեր: Վերջիններս տեղավորված են Գորոզան գետակի ձախափին:

Այս գյուղում գիտաբանվող գրի առավ սույն պատումը և մի յերկու տասնյակ հայերեն և քրդերեն յերգեր, պարերգեր ու խաղեր:

Գաղութային ասացողն և Ռաշո Մուրադյանը: Ասելու ժամանակ ներկա յեր Շատախի Հինեց գյուղի բնակիչ Ավո Ջադոյանը, վորը լրացնում ևր Ռաշոյի թերիները, յերգում ևր «խաղով ասված» կտորները մենակ կամ միասին Ռաշոյի հետ: Նրանք յերկուով լրացնում եյին իրար կամ հուշում պատումի ընթացքը:

Հետաքրքրական այն և, վոր նրանք համեստությունից կամ այլ նկատառումներով հայաաբարում եյին, թե «խեջաթը» չգիտեն: Բայց այդ «չգիտեմը» յերկար չտեղեց: Հենց վոր Ռաշոն սկսեց պատումը, Ավոն սրեց իր ուշադրություն և աչալընթյամբ հետեկում ևր Ռաշոյին, տեղ-տեղ ընդհատելով նրան և հիշեցնելով թերին, կամ հուշելով շարունակությունն ու յերգելով համապատասխան խաղերը: Մենք գիտամար չեյինք ընդհատում Ավոյին, վորովհետեւ նա նույնպես գիտեր «Տնվթի խեջաթ»-ի միայն այս ճյուղը և այն ևլ լսել ևր թե Ռաշոյի վարպետից, թե հենց Ռաշոյից և թե Շատախի Գալուստից:՝ Վերջապես «ասելու» այդ յեղանակը մի կենդանի փորձ ևր ստուգելու համար, թե ասացողների մի գաղտնի պատումը վորպիտի հարադատությամբ և շարունակում ապրել սերունդների մեջ:

Ռաշոն «ասելու» տառնում ևր Ավոյի հավանությունը, Ավոն ևլ լրացնելն՝ Ռաշոյին: Միայն մի դեպքում Ռաշոն գտնում ևր, վոր «ոգորմիտ»-ը մեկ տեղ պիտի հիշվի, իսկ Ավոն պնդում ևր, վոր յերկու-յերեք տեղ և տմեն անգամ ևլ յերգվում և:

* Այս Գալուստից Խնամակալության 1933 թ. գիտաբանվող գրի յե առել հայերեն և քրդերեն մի շարք վիպական հատվածներ և յերգեր ու պարերգեր: Կ. Մ.-Ու.

Ռաշո՝ Զալոյի վորգի Մուրադյանը, 48—50 տարեկան, անգրագետ, բնիկ Շառախի Կանեա գյուղացի յե Ամուսնացած է, ունի մի աղջիկ՝ Վերջեա մի յերկրորդ կին էլ է բերել:

Հայրենի գյուղում նա պարագում եր հողագործութեամբ, յերկար տարիներ ջրաղացպանութիւն է արել: Ռաշոյնց անասնութիւնը Կանեաում համարվում եր միջակից ցածր:

Իմպերիալիստական պատերազմին նա իր համագյուղացիների հետ գաղթում է Յերեվան, 1915 թ. վերադառնում է Վան, իսկ այնտեղից՝ Բաղդադ: 1922 թ. ներգաղթին գալիս է Յորդանիայի Հայաստան և իր հայրենակիցների հետ հաստատվում Վեդիի շրջանի Շահաբու գյուղում: Ռաշոն միջակ մենասնահես է:

«Տնօթի խեղճ»-ը սովորել է յերկրի մարդկանցից, հատկապես Ճընկու Բազկե Շահենից, վորը գիտեր միայն այս՝ ճյուղը և ժենով ու խաղով կ'ըսեր: Ռաշոն հայերեն գիտե մի շարք հեքաթներ ու յերգեր. քրդերեն՝ «Սան Դըմ-զըմ», «Մամո Զին» և ուրիշ պոեմներ ու յերգեր:

Ռաշոն սակավախոս է. շատում է՝ դանդաղ և մտածված. մեկ էլ վոգեփորվում է, ձայնը բարձրացնում, շեշտերն ուժեղացնում և զարմանալի արագութեամբ արաստանում մի յերկու տասնյակ տողեր: Զայնը դուքեկան է, յերգը տխուր և հանդիսավոր:

Ռաշոն ինքնամփոփ մարդ է. մեկուսացած: Բնավորութեան մեջ տարբերակ գծեր ունի: Սիրում է խմել: Ասում են՝ խմած լավ է պատմում:

Ռաշոն «Կանեաա ծուռ ի», այսպես են բնորոշում համագյուղացիները Ռաշոյի բնավորութեան տարբերակութիւնները:

Ավո, Ավգո (Ավետիս) Սոռն Զադոյան, 40 տարեկան, անգրագետ. Շառախի Հինեց գյուղից, ամուսնացած է. ունի յերկու աղա, յերկու աղջիկ: Հայրենի գյուղում զբաղվել է հողագործութեամբ:

Իմպերիալիստական պատերազմին նա էլ է գաղթում Յերեվան, 1915 թ. վերադառնում Վան, այնտեղից էլ Բաղդադ: 1922 թ. ներգաղթին նա գալիս է Յորդանիայի Հայաստան և իր համագյուղացիների հետ հաստատվում Վեդիի շրջանի Շահաբու գյուղում: Մենասնահես է, միջակ:

Բացի «Տնօթի խեղճ»-ից նա գիտե «հարյուրավոր» հեքաթներ, վորմեցից յուրաքանչյուրը, ինչպես ինքն է ասում, սովորել է մեկ մարդուց:

Հեքաթների մեծագույն մասը հայերեն է ասում:

Քրդերեն գիտե հետեվյալ վիպական պոեմները, յերգերն ու վեպերը՝ «Մամո Զին», «Սիւմանթ», «Սըվարո Կուրմալի», «Հասան աղա», «Հավթուկե Գիր», «Հավթուկե Ներիա», «Սաղեմուկ», «Պայդուկ», «Հայրանո», «Մամե», «Հասան Զալարին», «Թիմարե» և ուրիշները:

Ավոյի ձայնը դուքեկան է. յերգում է վարպետորեն:

Ռաշոյի և Ավոյի մայրենի բարբառն անաղարտ չի մնացել. կրել է այլ բարբառների ազդեցութիւնը. տեղ-տեղ նկատելի յեն անգամ Արաբալայան բարբառից փոխառնված բառեր, վոճեր, դարձվածքներ և այլն:

Մենք աշխատում էյինք զրի առնել նրանց ամեն մի հնչյունը, քմայնացումները, շեշտը և այլն:

Այս դործում մեզ մեծագույն նպաստում էր դիտարկելի անգամ բնիկ Շառախցի բանահավաք Շահեն Գուժիկյանը, վորը մասնակցում էր գրանցման աշխատանքներին, իսկ հետագայում պատույն տրտագրելիս՝ ոգնում էր մեզ իր լեզվական գիտողութուններով և բարբառային կամ ոտաբ անժանոթ բառերի բացատրութուններով:

Գիտարկելի կազմի մեջ, գժբախտաբար, յերաժշտագետ չկաբ, ուստի յերգերի յեղանակները չեն նոտագրվել:

1935 թ. Ավոն Յերեվան էր յեկել: Ոգովելով աւիթից, խնդրեցի յերաժշտագետ Արամ Բոչարյանին նոտագրելու նրա յերգերից մի յերկու տասնյակ, ինչպիս նաև «Տնվթի խեքնթ»-ից մեկ յեղանակ: Այս պատուով բոլոր յերգովոր կտորները մի յեղանակով է յերգվում:

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՂԱՆՋԱՆՅԱՆ

Բանահավաքի աոգտումը վերանայել ենք:

ԽՄԲԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԼՎԹԻ ԿՈՒՎԸ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՑ

1. Մեծի վարդի Դավիթը Մարտ Մեղիքի ասեր

Մ

ըսեր կըեր* Մեղք, Սասուն կըեր Մհեր:

Մհեր ելած ուր անկար առեց,

Գընաց վըր Մըսրա, զըմէն ճարտեց:

Ջանու մեր առեց, իպի զուր խըմար:

լան ըսին.— Քանսուն տարին աը թամամի,

Նոր երթանք մըր նըվին:

Երկունսն ել խաղորցեր են:

Մըցին.— Ախըր, մըր յաշ ընցիր ի.

Քանսուն տարին անինք քանսուն որ.

10 Քանսուն որ անինք քանսուն սըհաթ.

Քանսուն սըհաթ անինք քանսուն դաղիդա:

Քանսուն դաղիդան որ թըմըմավ,

Գացին մե-մեկու կուշտ, քընան:

Տարին չթըմըմավ, Մհեր մեռավ:

Կնիկ մնաց տըղով:

Կնիկ անտեր կնիկ եր, անպա չչախավ:

Ելած զընաց Մըսրա երկիր մատ ուր լաճ:

Ասված ետու՝ վար ին ամսվան Տավիթ ելած:

Մեր եթալ ուր ծըծերու առեց,

20 Տավիթ ըզծիծ չաղունեց.

Լաճ ըսեց.— Ան խաշ անորա, տու քուրա իս,

* Կըրք, զըհուն ե նման զըություններէ մեկ գ, կ, ք նշանները կտու-
գային են ե վոչ քմային: Խ մ բ:

Անորա, քորտ մե-մեկու ել չպը՛ռնի:
Նոր 'սաց.— Հորողկի Սասուն մա՛ Ծենով Հովան,
Քանաուն տիկ մեղը, քանաուն տիկ կարաք
Թըխ առնին, պիրին,— ուտի:

Մըր երեխեք տարեն կը ճճանեն,
Անոնք ֆերըզ ին, որե կը ճճանեն:
Ճճանցավ, տաս-տասնըխինգ տարեկան ելավ Տավիթ:

**Յ. Դավիթը բռնում, ձգում և Մելիքի հալը. Մելիքը փորձում
և Յոսե կրակով յեւ չամչով**

Մըսրա Մելիք Թարխանսազ իտու զարկել,
80 Ուր ֆերըզ-փալավանքտեր իտու ժողվիլ:
Գանցին մա՛չ տաշտին, հոլ կը թալին:
Տավիթ ելաց, ըսաց.— Յես ել տ'իյամ:
Անու ախպեր Մելիք ըսաց.
— Տո՛ւ տղայ իս, տը վախենան,
Վոր ֆերըզ-փալավանքտեր զհոլ թալին:
Մեր 'սաց.— Խնչ կ'իլնի, չըլիք, տար, տի դարի վերեն,
Տո՛ւ զծեր հոլ հանդի, մանչ տաշտին թալեք:
Մըսրա Մելիք զՏավիթ շլկից,
Տարավ, իտի զպանցր գիրի վերեն,
40 Խնք զընաց մանչ տաշտին, զհոլ թալին:
Ֆերըզ-փալավանքտեր զհոլ թալիցին.
Հանդամ ինչ դոր իրի Մըսրա Մելքին,
Մըսրա Մելիք ըզհոլ թալեց:
Տավիթ առեց, զանո՛ւ հոլ թալեց,
Քանաուն գա՛զ ըզՄելքի հոլ ընցուց.—
Ասկո՛ն զորբայ եր Տավիթ:

Մըսրա Մելիք ելավ զՏավիթ տը սըպաներ,
Ֆերըզ-փալավանքտեր չթըղին, ըսին.
— Ֆեհմ չտանի, տալ պըզտիկ ի, տղայ ի:
50 Մելիքն ըսաց.— Վոր ֆեհմ չտանի, պըզտիկ ի,
Գերինք, սինի մ' չամիչ տնինք, մեկ՝ կրակ.
Թի ծեռ իտու թախ կրակ,—
Վոլմ, տղայ ի, ֆեհմ չտանի.

Ավո Զադյան

- Թի ծեռ իտու զչամիչ,
Վիզ տը կտրինք,— ֆեհմսվ ի:
Տնվիթ ծեռ տը տեր զչամիչ,
Խրեշտակներ զանկին վար ծեռաց,
Ըզծեռ տարան, տրին վար կրակին.
Կրակ կպավ ըզծեռ.
60 Տարավ, իտի վար լեզվին,— լեզուն մըրկավ.
Երվ Թըլոր Տնվիթ:

**3. Մելիքի վախը Դավթից. նա պատվիրում է սպանել
Դավթին. սա հաղթում է փախվածներին քով գալիս**
Սառուհ

- Մնաց. ժամանակ ըմ վըրեն ընցավ.
Տիր մ' ել Մըսրա Մելիք ետուր ըզթարխանսազ զարկել—
Տիր մ' ել զուր ֆերըզ-փալավանքտեր իտու ժողվել.
Տնվիթ ընգնվ հիտեմ, գընաց.
Գընաց, պանցր գիրի վըրեն կայնավ:
Ֆերըզ-փալավանքտեր զըմեն ուրինց հոբեր թալցին,
Հանդամ ինչ դոր իրի Մըսրա Մելքին,
Տնվիթ գընաց, Մելիքի հոլ պոնեց, թալեց.
70 Վացցուն կնգ ըմ Մըսրա Մելքի հոլ հավել ընցուց—
Ասկոն զըխմացեր եր Տնվիթ:
Մըսրա Մելիք մաղդեն երավ.
Ելավ եկավ տուն խն ֆերըզ-փալավանքտերուն.
Մեր 'սաց.— Տղա, ըլկի՞ քո մաղդեն արիւր իս:
Ըսաց.— Ինչ ժամանակ ինի,
Իմ թնքնվորութեն Տնվիթ ձենե տ'առնի,
Եես անո՞ վիզ տը կտրիմ:
Մեր 'սաց.— Տու երկու ֆերըզ-փալավանքտերու ծեռ,
Թըզ տանին, յոթ կարմընջի վըրեն վիզ կտրեն.
80 Անո՞ ծեն չառնի քեմ ականջ:
Խըլիսուն ելավ Մըսրա Մելիք,
Ետուր զՏնվիթ երկու ֆերըզ-փալավանքտերու ծեռ,
Ըսաց.— Տարեք յոթ սարով դեն սպանեք,
Անո՞ դնստմալ, խալավքեր պերեք, ձի չանք տվեք:
Գացին չուր Բնթմանա կարմընջի վերեն:
Չուր հանդամ երկուքն ել հառաչն են.

- Տանձիթ անոնց հիտեմք եր,
 Նոր մեկ մնաց Տանձիթի հիտեմք,
 Մեկն ել ընցավ Տանձիթի հանչեմք:
 90 Տանձիթ 'սաց. «Կա չկա, անոնց միտք տվեր ի»:
 Գրնաց, խասավ կես կարմրնջին.
 Տանձիթ մեկ ծեռ եթալ մեկ ան ֆերդին,
 Մեկ ծեռ եթալ մեկ ան ֆերդին,
 Մեկ ֆերդ ան կող կախեց,
 Մեկեկ ֆերդ ան կող կախեց: *
 'Սիցին.— Տանձիթ, ի՞նչ կ'անիս, խա՞ք 'Աստուհն,
 Ըզմիկ մը թալի ման ան գետին:
 Ըսաց.— Պան մ' կա ման ծեր սրտուն,
 Վոր տուն մեկ ընցաք հանչեմք, մեկ հիտեմք:
 100 'Սիցին.— Ի՞նչ կա ման մը սրտուն,
 Մենք քեզ զմեն պատմենք.
 Մը թալի ըզմիկ ման ճիշ գետին:
 Մըսրա Մելիք ըզքի տվեր եր միկ,
 Վոր զքե սպանինք, թալինք մանչ գրեռ:
 Ամա տուն քանց ըզմեկ զախմ եր, գորբայ եր:
 Կը խնթրինք քուն ծեռաց դաստըմալ տաս,
 Ելնինք իյանք, լըպըստրակ ըմ սպանինք,
 Թաթխինք մանչ անուն անրնին,
 Տանինք, տանք զՄըսրա Մելիքին,
 110 Ըզմըր վիզ չկտրի, ըզմի չսպանի:
 Տանձիթ զուր ծեռաց դաստըմալ ետուն:
 Ելան տարան, ըզլըպըստրակ սպանին,
 Թաթխին մանչ անուն անրնին,
 Տարան, ետուն զՄըսրա Մելիքին:
 Տանձիթ ետուն վերեն գրնաց Սասնա Քաղաք:

Բ. Դանձիթի մանկական չառանքայունները

Գրնաց, խասավ Սասնա կուշտ.
 Տեսավ՝ երեխեք եկած, բարտի մ' ծառ կոռած,
 Վերեն խըրընգողալ կը խաղան:
 Ելավ, հերկեն բարտի մ' կոռեց, ըսաց.

* Ձեռքով ցույց ե տալիս համբընի կողմերը: Կ. Մ. Ս.

- 110 — Երեխեք, եկեք, խորընդհալ տվեք:
 Երեխեք զըմեն թափան վերեն:
 Տիր մ' ել եթող ըզծառ,
 Ամեն մեկ տեղ ըմ թափավ, ցրվավ:
 Կեսը՝ վոտ կոտրվավ, կեսը՝ թեվ կոտրվավ,
 Կեսը՝ վիզ կոտրվավ, կեսը՝ փոր ճըղվավ...
 Ետու վերեն զըմեն գացին մա խրոխպեր,
 Զըմեն գանգանտ արին մա Ծենով Հովան:

- Ժամանակ ըմ վերեն ընցավ,
 Տնվիթ ամեն որ կը գըեր,
 120 Խա երեխացտերուն կը խաղեր:
 Կեսու վոտ կը կոտրւտեր, վիզ կը կոտրւտեր,
 Կեսու թեվ կը կոտրւտեր, աչկ կը խաներ...
 Ախր ճծեր սախկատեց,
 Զերեխոց քք կտրեց Սասմա քաղաք:
 Երեխ տերվանք գացին մա Ծենով Հովան գանգանտ:

Ե. Դավիթը գառմարած. Զենով Հովանը հաց ե բերում ցրտ

- Խիսուն Ծենով Հովան ելավ,
 Պովտե սու ըմ, պովտե կոռ ըմ շինից,
 Ետու Տնվիթին, գՏնվիթ արավ կանարած:
 Տնվիթ կաններ տարավ Զընջիրվա պես տեղ ըմ.
 140 Ետու հանտեղ, ելավ ընգանվ սար-ծիր...
 Նա արչ եթող, նա գել եթող,
 Զըմենու աչկ խանեց, վոտ կոտրեց,
 Իշ կա ժողվեց, եպի, ետու հանտեղ:
 Զկաններ բոչացըցուց, շատցուց:
 Ծենով Հովան խաց առից,
 Ելավ տարավ Տնվիթի խամար:
 Գընաց, հեռու տեղեն աչկից,
 Տեսավ՝ գելեր, արչեր, լըպըստրակներ,
 Ըսաց. «Երթամ հանտեղ, ձի կ'ուտեն»:
 160 Տողրնվ հանտեղ, կանչից, ըսաց.
 — Տնվիթ, ծերացիր իմ, արբ, քը խաց տալ:
 Ըսաց. — Խրոխպեր, տիր հանտեղ,

Յես կը գամ, կը տանիմ զիմ խաց:
 Խրոխպեր խաց ետի հանտեղ, գընաց:
 Տա՛վիթ եկավ, զուր խաց վըրցոց, եպի:

Յ. Ձեճով Հովանի նախագգուցումը յեվ Դավթի կանչը
 գառնե՛րը բազմացնելու մասին

- Խրոխպեր գընաց քաղքի մեջ, ըսաց:
 — Տո՛ւներ շինե՛ք, դարգաստար կոծե՛ք,
 Զանա՛վարներ, քանի մ' սար-ծո՛ր կա,
 Տա՛վիթ պի՛րի, լըցի մանչ քաղքին,
 160 Զմարթի՛ր գըմեն տ'ուտին, իւրըսցըցին:
 Տո՛ւներ գըմեն կոծեցին, դարգաստար գա՛լկիցին:
 Տա՛վիթ ուր կանոներ, ջանա՛վարքեր եպի,
 Խասցուց մա՛ քաղքի գերեզմանքտեր, կանչեց, ըսաց.

«Հէ՛յ, եկե՛ք ծըր կանոներ տարե՛ք.
 Վի՛ր երկու յե, արի՛ր եմ չորս.
 Վի՛ր չորս ե, արի՛ր եմ ութ,
 Վի՛ր տասն ե, արի՛ր եմ քսան.
 Վի՛ր քսան ե, արի՛ր եմ քա՛սուռն.
 Արե՛ք, ծըր կանոներ տու՛ն տարե՛ք»:

- 170 Վո՛նչ մեկ մարթ չեկավ, տո՛ւներ չեպաց, տեր չեւա՛վ.
 Ծենով Հովան կանչեց, ըսաց.
 — Տա՛վիթ, խրոխպեր կուրբան ի քի, սա՛
 Խալա՛լ, մացե՛ք, խարամ, գացե՛ք.
 Խալա՛լ, մացե՛ք, խարամ, գացե՛ք...
 Տա՛վիթ ելա՛վ վի, 'սաց.
 Խալա՛լ, մացե՛ք, խարամ, գացե՛ք.
 Խալա՛լ, մացե՛ք, խարամ, գացե՛ք...
 Ելա՛ն տու՛ս, տո՛ւներ պացըցին,
 Զըմեն դարգաստար պացըցին,
 180 Զուրե՛նց կանոներ, ուլի՛ր տարան,
 Թղըցին, ուրանց մերեր ծըծըցին:

7. Վարդապետութիւն. Մարութա վանքի վերաօրհնումը
Գառավի խորհրդով

Մնաց անպես. ժամանակ ըմ վերեն ընցավ:
Որ ըմ հիւրկուռն նստեր են, Ծենով Հովան 'սաց.

— Յես վաղ տ'երթամ նեճիր:

'Սաց.— Խորխպեր, յես ել տը գամ:

'Սաց.— Տղան, տո՛ւ երեխայ իս, չըս կենիս գա'ս:

'Սաց.— Չե, վալս, յեսն ել տը գամ:

Խորխպեր ելավ նետ-անեղ ըմ շինեց Տավթի խամար:
Խլիսուն թալըցին թեվ, գացին սար նեճիր:

190 Ձուր հիւրկուռն նեճիր արին.

Հիւրկուռն եկան, աղըլի մեչ նստան:

Հիւրկուռն նստեր են, Տավթ տեսավ՝

Սարի մեչ ճոչ լուս ըմ ելավ, ըսաց.

— Խորխպեր, նահան ան պանցր սար,

Նա ինչ լուս կ'իլնի ան պանցր սար:

'Սաց.— Խորխպեր մեռնի քի թերեն,

Ան Միրանից կավըզմանքտերն ի,

Անոնց խամար ընթրիս կը շինին:

Նեղացեր են, ընգան, քընան:

200 Ծենով Հովան ելավ կողվի, քընավ:

Ծենով Հովան ուր միտ վե 'սաց.

«Ձըլնի, երթա, ընցնի սարի մեչ:

Ձունավարներ զՏավթ ուտեն»:

Անթարի փեչ ետու թեվի տակ, կող ելավ, քընավ:

Տավթ հըլա նստուկ եր.

Տանակ եթալ, անթարի փեչ կտրից,

Գընաց, գընաց, գընաց Մարութա սար.

Գընաց, կայնից ուր խոր վանքի վերեն.

Տեսավ՝ մարմար քար պացվիր ի,

210 Լոս-կամար վերեն կայնիր ի:

Իրիք տիր Տավթ խամփուրից,

Նետ-անեղով ուր խազ քեչից պուլնը,

Ելավ եկավ մա ուր խորխպեր,

Ըսաց.

«Խրոխպներ, տո՛ւ վի՛ր ի՛լի,
 Խրոխպներ, տո՛ւ վի՛ր ի՛լի.
 Մարմար քան պանծվիր ի,
 Հոս-կամարն ել կաթիր ի,
 Իրեք տիր խամփռերիր, իկիր իմ»։*

320 Խլիսուն ելան վի, զնեճիր առին, եկան տուն։
 Տնվիթ ելավ, ուր նետ-անեղ առեց,
 Գլնաց, մըչ Պառվու կորկին լոր սըպանեց։
 Պառավ ըսաց.— Տիրամոր բնլնքվոր, շախգամ կիրող,
 Եկիր իս, Պառվու կըսմաթ կը կտըրցըցես.
 Պառվու կորեկ կը ճխմըռտես։
 Մաց.— Պառավ, հըպա ի՞նչ անեմ յես։
 Մաց.— Տիրամոր բնլնքվոր, շախգամ կիրող,
 Գլնա՛, քն խրոխպոր մոտեն ուզի՛
 Խարիր խատ ուսթա ուզի.

330 Խարիր խատ կավ տվող ուզի.
 Խարիր խատ քան տվող ուզի.
 Խարիր խատ խող մաղող ուզի.
 Խարիր խատ չամուռ տվող ուզի.
 Խարիր խատ պատ շարող ուզի.
 Բը խոր վանք՝ Մարութա Պանցր Ասվածածին շինի։
 Ելավ իրի մոտ խրոխպեր, ըսաց.

«Խերախուտ խրոխպեր, խերախուտ խրոխպեր,
 Վոր խեր չունիմ, անես խերութեն.
 Վոր տեր չունիմ, անես տերութեն»։*

340 Մաց.— Խրոխպեր կուրբան ի քը,
 Խրոխպեր մեռնի քի թերեն,
 Ուզի, քըզի ինչ պն մ՛ կըպի։
 Մաց.

«Բենե կ՛ուզիմ խարիր ուսթա, վոր կ՛ուզիմ.
 Բենե կ՛ուզիմ խարիր կավ տվող, վոր կ՛ուզիմ.
 Բենե կ՛ուզիմ խարիր քան տվող, վոր կ՛ուզիմ.
 Բենե կ՛ուզիմ խարիր խող մաղող, վոր կ՛ուզիմ.

* Յերգ են։ Գ. Մ.—Ո.

Քենե կ'ուզիմ խարիր չամուռ տվող, վոր կ'ուզիմ.
 Քենե կ'ուզիմ խարիր պատ շարող, վոր կ'ուզիմ.
 360 Իմ խոր վանք՝ Մարութա Պանցր Ասվածածին շինի

Ելավ պիրեց, զըմեն ետու Տավթին:
 Տավթի ռըբաթ տարավ, շապաթ շինից.
 Խաչ ըմ եզար վանքի գըլթի,
 Տարցավ, եկավ տուն, նստավ:

Տիր մ' ել առեց ուր նետ-անեղ,
 Դընաց, մանչ Պառվու կորկին լիւ սըպանեց:
 Պառավ ըսաց.— Տիրամոր բալաքվոր, շախգամ կիրող-
 Ի՞նչ եկիր իս, Պառվու կորկի մեչ լիւ կը սըպանիս:
 'Սաց.— Պառավ, բա, ի՞նչ անեմ:
 360 'Սաց.— Դընա՛, ըն խրոխպոր 'սա՝
 Տու ձի քանսուն վարտապետ,
 Տու ձի քանսուն տերտեր,
 Տու ձի քանսուն փոքր սարկավաք,
 Տանիմ, տնիմ մա՛ յեմ խոր վանքին,
 Կիրակը՝ սուփ պատարաք անին:
 Ելավ Տավթի, զընաց մա՛ խրոխպեր, 'սաց.

«Տանամ, զողորմին տը տամ,
 Զողորմին Ծենով Հովանին,
 Դա՛ Ծենով Հովանին:
 370 Հիշամ զխեն կենդանին,
 Մարութա Պանցր Ասվարածին,
 Խաչ Պատարաք վըր իմ աչ թեվին»:
 Տո՛, խրոխպեր խերախուտ, գո՛ խրոխպեր.
 Վոր խեր չունիմ, անես զի խերութեն.
 Վոր տեր չունիմ, անես զի տերութեն»:^{*}

'Սաց.— Խրոխպեր մեռնի քի թերեն,
 Խրոխպեր կուրբան ի քի, Տավթի.
 'Սա, ինչ կըպը քի, Տավթի:
 Ըսաց.

* Յերգ ԷՆ. 4. Մ.— Ո.

280 Քենե կ'ուզիմ, վոր կ'ուզիմ քանսուն վարտապետ.
 Քենե կ'ուզիմ, վոր կ'ուզիմ քանսուն տերտեր.
 Քենե կ'ուզիմ, վոր կ'ուզիմ քանսուն փոքր սարկանլաք.
 Տանիմ, տնիմ Մարութա Պանցր Ասվարածին,
 Կիրակը՝ սուփ պատարած անին՝*:

Ելավ Ծենով Հովան, գընաց.

Քանսուն վարտապետ, քանսուն տերտեր, քանսուն փոքր
 սարկանլաք

Ին սըհաթին առեց, եպի, ետու Տավթին:
 Առեց, գընաց Մարութա Պանցր Ասվարածին
 Պատարած արած ...

280 Ըզվանք թասլիմ Բաթմանա Բուզին արավ.
 Բաթմանա Բուզին տրավ վըր տոան,—
 Բաթմանա Բուզին Ֆերիզ ե, գըտեմ,—
 'Սաց.— Բաթմանա Բուզին, տուռ չպանաս, չուր յես կը գամ:

Յ. Հառկահանուրյուն. Խառառու Պառավը: Դավիթը
 պատուհանում է հառկահաններին

Ելավ, տիր մ' ել նետ-անեղ առեց,
 Գընաց, Պառավու կորկի մեչ լիւ սըպանեց:
 Պառավ ել մ' ել եկավ, տեսավ, ըսաց.
 — Տիրամոր բալածվոր, Թըլոյ Տավթիթ,
 Ի՛չ եկիր ես, ել ըմ յեմ արտ կ'ավրիս:
 'Սաց.— Պառավ, բա, ի՛չկ անիմ:

280 'Սաց.— Տիրամոր խեղճ, Թըլոյ Տավթիթ,
 Հանդա Մըսրա Մելիք հորողկիր ի ըզհոզբահդին,
 Սասնա տնեն խարջ ու խարաջ կ'ուզի:
 Բո՛ւ խորխպեր խազնան պացե, զոսկի կը չափի:

Ելավ եկավ, տըսավ՝ խորխպեր
 Զըլզինի տուռ պացիր ի,
 Կոտով վոսկի կը չափի, կը տա:
 Խորխպեր ըսկուն ի քըրտնիլ,
 Բըրտնիլ քըրտնիլ մեչ լիզ կը տա,
 Անցկուն վոսկի, փարա չափիլ ի:

* Յերգ եւ Կ. Մ.—Ո.

310 'Սաց.— Խորհապեր, իլի վի, իլի վի,
 Տո՛ւ նեղացիր իս, քըրտնիր իս,
 Իլի վի, քիչ մ' ել յես չափիմ:
 'Սաց.— Գընա՛ դեն, շահն շան վորտի,
 Տո՛ւ ինչ կանաս վոսկի չափի:
 'Սաց.— Իլի վեր, իլի վեր...
 Ծենով չոզան ելավ կայնավ հիտեզ:

Տավիթ ելավ նստավ վոսկու հեռջեզ,
 Կոս կործեց, վոսկին շուռ ետու վերեն,
 Փետ ըմ եզանկ կոտի վոռին,—
 320 Ապա կոտի վոռին թշ վոսկի տը ճեռ,—
 Ջըմեն կը խուկա, կը թափի տակ:
 'Սաց.— Սա մեկ, սա երկու, 'սա իրեք՝
 Կողբահդին 'սաց.— Անա՛ չիլինի, անա՛ չիլինի:
 Տավիթ ըսաց.— Չիլինի...
 Ըսաց, տարավ, եպի, ըզկոտ կըքեց Կողբահդին ճակատ,
 Ելավ, զֆերըզ-փալավանքտիրաց վիզներ կտրեց,
 Ջողբահդին ակուեք քանչեց, փարչըմեց ճակատ,
 Ըսաց.— Գընա՛, Մըսրա Մելքին 'սա՝
 Վոր ասքան չանի, գա՛ յեմ վըրեն կռիվ,
 330 Յեմ ծին անո՛ւ կնկան ֆըլան-բահման անի...

Փ. Կողբահդինը խաբեյալքումը ավերում է վանքը.
 ստեղծվածը բոք է բերում. Դավիթը վերաօրհնում է վանքը

Կողբահդին ելավ գընաց Մըսրա քանդա՛ մա՛ Մելիք:
 Մըսրա Մելիք 'սաց.— Անվրե՛ խարջ չպերիր:
 Կողբահդին 'սաց.— Ալ չըմ կենիմ պերիմ:
 Տավիթ կայնիր ի, ալ չիտա խարջ-խարաջ:
 Տավիթ ըսաց՝ Մելքին 'սա՛ անա, անա...
 Մելիք ըսաց.— Բա, ինչըխ անինք:
 'Սաց.— Տա՛ ձի իրեք խարիր ֆերըզ-փալավանքտեր,
 Ելնիմ, երթամ Սասնա քանդա՛,
 Ջըմեն ճարտիմ, թալնիմ, պերիմ:

340 Մըսրա Մելիք ելավ, իրեք խարիր ֆերիզ-փալավանքտիր
 Եպի, ետու Կողբահդինին:

Ասքար առավ, իրի:

Անոնք չգը՛շխնան, գան Սասնա քաղաքի վերին:

Ելան եկան Մարութա վանքի վերին:

Ի՛շ արավ-չարավ, Բանթմանա Բուղեն տուն չեպաց:

Խելոք մարթ ըմ կըբը անոնց մեջ, 'սաց:

— Զարկինք, լրպըստրակ ըմ սպանինք,

Դաստմալ մա անու ելընին թաթխինք,

Ասվարածնա բադան վե թալինք, 'սինք՝

860 Դու տերն ըսպանել ինք, տու դո՞ր կ'արավաս:

Ելան, լրպըստրակ ըմ սըպանիցին,

Դաստմալ մեջ անու արընին թաթխըցին,

Տարան, բադան վե տակ թալըցին, 'սըցին:

— Դու տերն ինք սըպանիր, տու դո՞ր կ'արավաս:

Բանթմանա Բուղեն ետու վըր ուր գըլխուն,

Տըռնիր եթող պաց, փախավ, գընաց:

Փերիզ-փալավանքտիր ելան մտան մեջ, գարկըցին՝

Դաստուն վարտապետ, քանսուն տերտեր, քանսուն փոքր
սարկավաք:

Զըմեն սըպանիցին, մեկ սարկավաք քնաց:

860 Խըսիր եթալ վըր ուր, ջանդաքներ ընգան վերին:

Կողբահդին ուր ասքար առավ, եկավ, Լորա տաշտ խտխ:

Սարկավաք ելավ վեր լեշերուց,

Դեն իտու, դեն իտու, տու ելավ:

Ելավ, ետու վերին իրի մա Տավիթ:

Տավիթ ըսկոն նստե, վոտ թալե վըր վոտուն,

Դո, կինի՛ կը խըմե...

Տեսավ՝ սարկավաք իրի, 'սաց.— Սա՛րկավաք,

Խո՛ւնկ ի պակաս, ծե՛թն ի պակաս, վը՛ն եկար:

Սարկավաք լաց, 'սաց:

870 — Ասված քու տուն ալրի,

Հաւր ի քու վարտապետքեր,

Հաւր ի քու տերտերքեր,

Հաւր ի քու սարկավաքտեր...

'Սաց.— Ի՞նչ իլել:

'Սաց.— Կողբահդին գըմեն սպանիր ի,

ԶՄարութա վանք թալնիր, տարիր ի:

Տավիթ ելավ վի, գընաց վանք,
 Զջանդաքտեր զըմեն խորից, վանք շինից,
 Բանսուն վարտապետ, քանսուն տերտեր, քանսուն
 սարկավաք՝

380 Տիր մ' ել իպի, պատարանք ըմ մեչ արավ՝

**10. Դավիթը քաղաւմ և Կողբանդի զորքն յեւ պատահաւում
 և նրան**

Ելավ, ետու վերեն իրի տուն,
 Ուր նետանեղ ել մ' ել առից,
 Գընաց, Պառվու կորկի մեչ լիւր սպանեցր.
 Պառավ իրի, ըսաց.
 — Տիրամոր բնւնքվոր, Թըլր Տավիթ,
 Ի՞նչ եկիր իս՝ ել ըմ յեմ արտ կ'ավրիս...
 'Սաց.— Պառավ, բն, ի՞նչ անիմ,
 'Սաց.— Ի՞նչ անիմ... Շախգամ կիրող,
 Գո՛ Կողբանդին Լորա տաշտ տրիր ի,
 800 Գախ ի գն, քը խոր Սասուն թալան տանի,
 Դո՛ քանդաք զըմեն լոպկի, տանի,
 Մեռ ետու, սպինդրի ծառ ըմ քեշից, գընաց...
 Գընաց, դեն փարատից, դեն փարատից,
 Զըմեն ճարտից, գողբանդին ականջ կտրից,
 Ատամքեր քեշից, եզարկ ճակատ, ըսաց.
 — Գընա, քո՛ տիրոջ՝ Մելքին 'սն՝
 Թ'անքար չանիս, գնս վնր ձի կռիվ,
 Յեմ ծիռ կ... քո՛ կնկն ֆըլան տեղ,
 Կողբանդին գընաց, գընաց...

11. Կողբանդի ծաղրող կանայք

400 Եկավ, խասավ քանդի մոտ, հախարի վերեն,
 Մըսրա քանդի կնկտիւր եկած են հախարի վերեն.
 'Սըցին.

«Գո՛ Կողբանդին վերան-վերան,
 Պերենն կը թափի սըպըլկե թան,

Քանոսուն ախիկ կը պերես շարմաղան,
 Քանոսուն կողոտ կնիկ կը պերես՝ երկանք աղան,
 Քանոսուն հերկեն կնիկ կը պերես՝ հուղոտ պաննան,
 Քանոսուն եշ կը պերես զըռան,
 Քանոսուն աշառ կը պերես լըծկան,
 410 Տաւ Սասաւն կը պերես թալան»:

Սաց.

«Հի՛, յես գըտեր՝ տաղտն եր մայդան,
 Յես չըր գըտե՛ քանն եր կապան,
 Մարթ կըեր հինի կանգական,
 Անհնց թրեր կեծական,
 Կը զանկին, կը խանին պատախան,
 Վաղ գաննան գըտեր տը կայնի,
 Մեր մարթիրու կ... տը պիրի
 Մըզի յեղ ու չորթան»:

420 Սաց, ելած, գընաց մա՛ Մըսրա Մելիք:

12. Մարտ Մելիքի զարահավաճը. մեր յիսուզը յիվ Մելիքի
 առօրվաճը Սասունի վրա

Մըսրա Մելիք ըսաց.

«Մատ ըմ տը կտրիմ անընե,
 Թուխտ ըմ տը գըրիմ, տ'հրողկիմ Արեվելան,
 Տը գա՛ խարիր խազար նորմանուկ.
 Մատ մ' ել տը կտրիմ անընե,
 Թուխտ ըմ տը գըրիմ, տ'հրողկիմ Արեվմուտ,
 Տը գա՛ խարիր խազար թուխմորուտ.
 Մատ մ' ել տը կտրիմ անընե,
 Թուխտ ըմ տը գըրիմ, տ'հրողկիմ Հուսիսան,
 430 Տը գա՛ խարիր խազար սըվտկամորուտ»:

Իրեք կողմ աշխրին անու ծեռն եր,
 Մինակ մեկ կողմ՝ Տանթի ծեռն եր—
 Խազար-խազար անքան եկան, ժողվան:

Մեր 'սաց.

«Յես գիշեր երազ մ' եմ տեսեր՝

Սասմա գընտեր ըստակ եր,

Մըսրա գընտեր կը գընր քեմ անուհ.

Յես կ'ասեմ՝ տո՛ւ մ' երթա վըր են կտըրճին:

Յես գիշեր երազ մ' եմ տեսեր՝

440 Մըսրա ճրաք ընցուկ եր.

Սասմա ճրաք կպուկ եր.

Յես կ'ասեմ՝ տո՛ւ մ' երթա վըր են կտըրճին»:

Մեկիք ըսաց.

— Մարե, ֆայդա չանե.

Յեմ անքան ժողվեր եմ.

Տերթամ վըր են կռիվ:

Մեկիք ուր անքան առավ

Գընաց, Լոռա տաշտ իտի:

18. Դավիթը Պառավի խրատով առնում է հարեղաբից ի- հար ձիւն ու սաբըր

Տնվիթ տիր մ' ել ուր նետ-անեղ առավ,

450 Գընաց, Պառավ կորկի մեչ լնր սպանել:

Պառավ ըսաց.

— Տիրամոր բնաքվոր թըլոր Տնվիթ,

Ի՛շ, գենա եկիր ես, յեմ արտ կ'ավրիս:

'Սաց.— Պառավ, բն, ի՛նչըխ անիմ:

'Սաց.— Մըսրա Մեկիք գո՛ եկիր ի,

Լոռա տաշտ անքան տրիր ի,

Անքան գնի ի գն վնր Սասմա քաղքին՝

Ճարտի, թաշի, տանի...

Մեռ իտու սպընդրի ծառ ըմ քանից, գընաց.

460 'Սաց.— Շախզամ կիրող թըլոր Տնվիթ,

Ատիվ տ'երթաս, կռիվ անես:

'Սաց.— Պառավ, բն, ի՛նչիվ կռիվ տ'անիմ:

'Սաց.— Գընաց, քո՛ խրոխպուր մոտեն ուզի՝

Կռտեն ի Մհերին,

Գնամ'րն ի Մհերին,

Զըզմեն ի Մհերին,
 Թհւրն ի Կեծակին,
 Քոռոքին ի Զաւադին,
 Անհլ գնա, կռիւլ երաւ:

470 Տաւիթ իրի մառ խրոխպեր, 'սաց.

«Տո, խրոխպեր խերախուտ, գո', խրոխպեր,
 Վոր խեր չուռիմ, անես զի խերութեն.
 Վոր տեր չուռիմ, անես զի տերութեն».*

'Սաց.— Խրոխպեր մեռնի քի թերեն,
 Ուզի, ինչ կըպը քի, Տաւիթ,
 'Սաց.

«Քենե կ'ուզիմ, վոր կ'ուզիմ Կոռեն ի Մհերին.
 Քենե կ'ուզիմ, վոր կ'ուզիմ Քամա'րն ի Մհերին.
 Քենե կ'ուզիմ, վոր կ'ուզիմ Զըզմեն ի Մհերին.
 480 Քենե կ'ուզիմ, վոր կ'ուզիմ Թհւրն ի Կեծակին.
 Քենե կ'ուզիմ, վոր կ'ուզիմ Քոռոքին ի Զաւադին».*

Խրոխպեր տարցավ, 'սաց.

— Ան պերան կոտրի, ինչ քի սովորցըցիր ի:
 Յես քըզի չեմ ափսոսա, ան պանիր կ'ափսոսամ:
 Խրոխպեր ելավ գընաց, եպի՝
 Կոռեն ի Մհերին առեց, եպի.
 Քամա'րն ի Մհերին առեց, եպի.
 Զըզմեն ի Մհերին առեց, եպի.
 Թհւրն ի Կեծակին առեց, եպի.

490 Ուրիչ քոռոքի մ' առեց, եպի:

Տաւիթ ծեռ իտի վար քոռոկու քամկին,—
 Փոր առեց գընտին...

'Սաց.— Եսա Քոռոքի Զաւադին չի:

'Սաց.— Գընա փանգախ, տես,

Վոր կ'ուզիս, քը խըմար առ, տաբ:

Տաւիթ գընաց փայտի մեչ,

Վոր ծիու քամկին ծեռ տվավ,

* Յերդ եւ Կ. Մ.-Ո.

Փոր տվա՛վ գընտին, քամա՛կ ճըմա՛վ:
Գընաց, մեկ՝ խավու թառի տակն եր.
Չ100 Վոր ծեռ տվա՛վ անու քամկին,
Ասկի մ' ետու պատին, կրակ պատեն գընաց:
Տնվիթ խասավ, ծիու գըլիխ պաքենց:

Քուռիկն ի Զննդին 'սաց.

«Հանոր, ինչ Մհեր մեռիւր ե,
Յես անթիմրել կացիր իմ.
Հանոր, ինչ Մհեր մեռիւր ե,
Յես անեմ* կացիր իմ»:**

Ելա՛վ, ծին քաշից տուս,
Պղինձ ըմ ճուր տաքցուց, գծին վըլաց,
Չ110 Կուտ ըմ երկու կարի ետու, կերավ:
'Սաց.— Խրոխպեր, ինչ պաներ քենե ուղիր իմ,
Գընա, շուտ ըմ ան, պի...
Խրոխպեր գընաց, ան պաներ առեց, իպի:

**12. Դավթի գիծավառումը. սգավոր Մամիկի խոսքը Մուրա
ձիուն. Դավթի յե՛վ ձիու գրույցը**

Կուտեն ի Մհերին՝ յոթ փութ*** պամպակ խաի հինի,
Նոր տաղրավ անու գըլիխ.
Քամա՛րն ի Մհերին՝ յոթ փութ եպի,
Նոր եկավ անու մեճաց պիլի.
Ջըզմեն ի Մհերին՝ յոթ փութ*** պամպակ խաի հինի,
Նոր տաղրավ անու վոքեր.
Չ120 Թուրն ի Կեծակին կապեց վըր ուր,
Իրեք կա՛զ պանցըրցավ վար գըլխուն,
Իրեք կա՛զ մ' ել գընտին վե քեշ գընաց:
Անու Մամիկ՝**** ինչ Մհեր մեռեր եր,
Սուք պոներ եր, արեվալիս չեկեր եր:

* Անեմ, անյեմ — առանց կերի: Խմբ.

** Յերդ եւ Կ. Մ.-Ո.

*** Փութ բառի փոխարեն տող 579 և 588 հիշվում են կիսբ: Խմբ.

**** Խոքուր ըստ Ռաշոյի: Կ. Մ.-Ո.

Թարխանսազ Վոր կը տան տփել,
 Խորքուր ելավ, ուր տեղ կայնավ,
 Փանջարից ուր գըլթիս տուն եխան,
 Ըրըշկից, տըսավ մեկ նորմանուկ՝
 Մհերի ծին խեծեր եր, կայներ...

580 Խորքուր Վոր վեր կ'ելնի, շորեր կը թափի.—

Անու խալավքեր անցկուն փըճացեր են.—
 Ուր գըլթիս հերտըսից կը խանի տուն,
 Կը կանչի, կ'ըսի.— Մհւրմտ, Մհւրմտ,
 Բե անու խոր խանքեւատեղ,
 Բե անու խոր ջարբաքար,
 Բե անու խոր Կաթնով հախալուր,
 Զտանիս կովու տաղտ...

Հեփ Տավիթ տը խեծներ ծին,
 Մուրատ ծին կանչից, 'սաց.

540 — Տավիթ, թշ տ'անիս:

'Սաց.— Դի տը խեծնեմ, երթամ կռիվ:

'Սաց.— Դի տը տամ արեքական, փճացըցիմ:

'Սաց.— Տը խաղամ քը փորի տակ:

'Սաց.— Դի տը տամ անտակ ծովեր, փճացըցիմ:

'Սաց.— Տը թռնիմ քու քամակ:

'Սաց.— Դի տը տամ տայտ ու զնարքիրուն, փճացըցիմ:

'Սաց.— Տ'ըլնիմ կորկի մ' խառ, մտնիմ քու ականջ:

Ծին ուրախացավ, 'սաց.

— Հայդե, տուն ձի տեղ, յես քե ծի:

550 Ելի խեծի, եհանք կռիվ:

Դանի մ' տուն քու թրով սպանիս,

Ասկոմ յես յեմ պոչի մազերով տը սպանիմ:

Դանի մ' տուն քու գունդով սպանիս,

Ասկոմ յես յեմ Վտտաց նալերով տը սպանիմ:

15. Զեմեզ Կովտեի խոտը Կարմեզ աղբյուրի յեվ Պազմաթի
 սյուճի մասիճ

Տավիթ խեծավ ծին:

Ծենով Հովան ըսաց.— Մհւրմտ, Մհւրմտ,

Դ'ամամաթ զիմ նորմանուկ, զիմ Տավիթ:

Կաթնով հախպուր վե կը պերխա՝ ռահաթի.
 Կը տանես Պովըտե սուռն՝ ջարբի.
 560 Պովըտե սուռն վոր կտրեց, կը տանես կռիվ.
 Վոր չկտրեց, կը տարցըցիս, պիրես:

16. Մանուկ Դավիթը՝ խմելով Կարճով աղբյուրի ջուրը,
 դառնում է հզոր յեվ կտրում է Պողոսի ոյունը

Դիրիս Տավիթ ծին քըշից, գընաց,
 Կաթնով հախպըրի վերեն կայնավ:
 Ծին վոր հանտեղ կայնավ,
 Տավիթ ուղբեր մ' եզարկ ծիռն.
 Ծիռ փարասուռն կոտրավ, տաղրավ:
 Ծին ենտեղ անու անիծից, 'սաց.
 «Տանում զողորմին, զողորմյա տը տամ.
 Վոտնիկ, տու թուլաներ, ծեռնիկ, տու թուլաներ»
 570 Ուր խոր խանքելատեղ չիմացավ:
 Եղանի Տավիթի վոտ ու ծեռ թուլացավ:
 Տիր մ' ել ոխենց, Տավիթ սաղացավ:
 Տավիթ ծիռց կը գա տակ.
 Հինքն ել, ծին ել ճուր կը խմին:
 Ծին բառադա կ'անի,
 Հինք կող կ'իլնի, քընի:
 Դընձվ չուր հիրկըվան ժամանակին.
 Կուշտ ըմ քընավ, անխավ...
 Յոթ կիտր պամպակ կուտից եխան,
 580 Նոր գընաց ուր գըլնի.
 Յոթ փաթ քամար՝ ինչ եկեր է մեճաց պղնթ.
 Նոր փաթ մ' եկավ մեճաց պղնթ.
 Յոթ կիտր պամպակ ջըզմից եխան,
 Նոր գընաց անու վոքեր.
 Թուր Կեծակին կապից վըր ուր,
 Ըսկուռն հերկընցավ, լըցվավ,
 Զորով անու բաժին եկավ.
 Պիրեց, մեծ կազակներու պես կապեց վըր ուր.
 Ելավ ուր ծիռ կայըշտեր գըմեն թուլըցոց,
 590 Ըզծին խեծավ, գընաց...

Գրնաց վըր ուր խոր Պովլտե սան,
 Ծին գրնաց, Պովլտե սան վերեն կայնավ, 'սաց.
 — Տավիթ; ես քո խոր ջնրբանքան ի.
 Թը կըտըլցիր, գրնաց՝ կռիվ,
 Թը չկըտըլցիր, զատ չե, տաննանք հետ:
 Տավիթ 'սաց.

«Եմ Մարութա Պանցրիկ Ասվարածին,
 Կը հիշա ըզքեզ վորդին.
 Քեշիմ ըզթուր Կեծակին զարկիմ.
 400 Կալամ վըր կալամին տադրանցիմ»:

Քեշից ըզթուր Կեծակին, եզարկ,—
 Կալամ վըր կալամին տադրանցոց,
 Պովլտե սուն չընգավ...
 Ծին 'սաց.

«Կոտրեր են ծեռ, թուլներ են ծեռ,
 Ինչ եզար ուր խոր ջնրբանքար,
 Կալամ վըր կալամին չը տադրանցոց».*

Քամին եզար, սուն շուռ հառու:
 Ծին 'սաց.

410 «Կանանչեր են ծեռ, ծաղկեր են ծեռ,
 Ինչ եզար ուր խոր ջնրբանքար,
 Կալամ վըր կալամին տադրանցոց».*

Տավթի ծեռ կանանչավ, սաղցավ:

17. Դավթի վախը. Քուռիկ Զալազի բաջալերը, հաճախում
 ու կոտորածը

Քըշից, գրնաց, պանցըր գըրի մ'՝ վերեն կայնավ.
 Աշկից ըզՄըսրա Մեղքի անքըրին,— չատ վախացավ:
 Տավիթ 'սաց.
 «Նա իլնի արտ ըմ կորընգան,
 Յես իլնիմ սարակ,

* Յերգ եւ Կ. Մ.-Ո

- Յես չըմ կենիմ զնն քաղիմ.
 430 Վոր յես զնն քաղիցի,
 Յես չըմ կենիմ զնն լիթիմ.
 Վոր յես զնն լիթիցի,
 Յես ինիմ սարակ,
 Յես չըմ կենիմ զնն կրիմ.
 Վորն ել յես կրեցի,
 Յես ինիմ սարակ,
 Յես չըմ կենիմ զնն դիզիմ.
 Վորն ել յես դիզեցի,
 Դեզն ել ինի պամպակ,
 460 Յես ինիմ կրակ,
 Յես չըմ կենիմ զնն վառիմ.
 Վորն ել յես վառիցի,
 Յես ինիմ անձրով,
 Յես չըմ կենիմ զնն ընցուցիմ.
 Վորն ել յես ընցուցի,
 Յես ինիմ խարավ քամին,
 Յես չըմ կենիմ զնն մոխիր տանիմ*,

Դոր ծին ըսաց.

— Տա՛վիթ, տո՛ւ մի վախանե.

- 440 Ասկոմ տո՛ւ քո՛ւ թրով սպանիս,
 Յես յեմ վոտաց նալերով տը սպանիմ.
 Ասկոմ ինչ տո՛ւ քո՛ւ գո՛ւրգով սպանիս,
 Յես յեմ պոչի մաղերով տը սպանիմ:

Տավիթ՝ սաց.

- «Հիշամ զխեն կենդանին,
 Մարութա Պանցրիկ Ասվարածին,
 Խաչ Պատարնք վըր յեմ աչ թիվին»,
 Քեչից Թուրն ի Կեծակին,
 Քըշից մաչ Մըսրա անքանին:
 450 Քըշից, իրի մա անքանին,
 Ասկոմ մարթ ճարտից, սպանից,
 Արճնե գըետել կայնացըոց,
 Զանքըրի լեշիր առեց, քըշից:

* Յերգ եւ Կ. Մ.-Ո.

16. Դավթի բռնակիւ յե՛վ Զեմով հովանքի խրատով սպասովկոյր

Անհնց մե՛կ խելոք մարթ ըմ կըբեր,—
Կազեր վանուցին, թանցին երկինք վե,—
Կանչից, ըսաց.— Տա՛վիթ, Տա՛վիթ,
Ենքան նորմանուկ սրպանուցիւ,
Ասծուց կրակ թափավ մա՛չ քո՛ւ կոտին։
Տա՛վիթ կայնեց, աչկից երկինք վե.

660 Զընջիւքեր թանցին, ըղՏա՛վիթ կապուցին։

Ծենով Հովան ելավ տո՛ւս, կայնավ տանիս,
Տըսավ՝ Տա՛վիթի աստուղ նըժվալ ի.
Դընաց տուն, 'սաց.— Կնի՛կ,
Մեր Տա՛վիթի աստուղ նըժվաղ ի,
Մեր Տա՛վիթին պա՛մ մ' արած ին։
Ծենով Հովան ելավ ե՛ն գիշերով՝
Կը գա, պանցը գիւրի մ' վերեն կը կայնի։
Տըսավ՝ Տա՛վիթ ըսկում զընջիւքեր թա՛լած՝ կապած ի.
Կանչից, ըսաց.— Տա՛վիթ, Տա՛վիթ, Տա՛վիթ, 'սա.

670 «Հիշամ գիտն կենդանին,
Մարութա Պանցըրիկ Ասվարածին,
Խա՛չ Պատարած վըր յեմ աչ թիվին».—
Ըզքե թափ տո՛ւ...

Տա՛վիթ վոր գինք թափ իտու,
Զընջիւքեր ելան խազար կտոր,
Համեն զընջիլ տեպավ մարթ ըմ սպանից.
Բըչեց ըզծին մա՛չ անքըրին...

17. Ալեվորի խրատ

Տիւր մ' ել խելոք մարթ ըմ կըբեր անոնց մե՛կ, 'սա՛լ :
— Ասված մեր տուն ավրի,

680 Մենք եսա մարթուց ճար չընք տանի,
Թըխ իյա խովիվ սպանի,
Վոխար ըշիտ անու յի.
Ըսաց.— Տա՛վիթ, Տա՛վիթ, Տա՛վիթ,
Ասված քո՛ւ տուն ակուլի,

Գընա, ըզճիջ խովիվ սպանի,
Վոխչար ըշխո քո՛նն ի, քո՛նն ի...
Ըսաց.— Ասված ծըր տուն ավրի,
Ըշկի՛ր զետա պաններ շոտ չըսիցիք:

Պ. Դավթի յեվ Մելիքի մեծամարտը. Դավթը ապամեռւմ
ե Մելիքին յեվ սիրում ե Մարիմ

Տավիթ ելավ գընաց մա ուր ախպեր:
690 Մըսրա Մելիք կող իլիւ չաղըրի տակ, քըններ ի:
Քանսուն ախչիկ անոն վոքեր կը մաժին.
Քանսուն ախչիկ անոն ճանճեր կը քըշին,
Վոր անոն քոն տանի, քընի:
Յոթ կիտր ալճիճ կախեր չաղըրից,
Ինչ վոր բեհն կը խանի,
Կ'իյա, տըպնի չաղըրի հանքին.
Ինչ վոր բեհն կը քանի,
Կը գա, կ'իճնի վար անոն պերնին...

Տավիթ ելավ, կոնթնի խոփեր եպի,
700 Ետի մա կրակին, կարմըրցոց,
Ետի Մըսրա Մելքի վոտաց տակ:
Մըսրա Մելիք ախչըկներուն ըսաց.
— Ըշկի՛ր յեմ վոքեր չըք մաժի՛ յեմ քուն տանի.
Լըվիւ, ճանճիւ ըզճի կ'ուտին:
Տավիթ կանչից, 'սաց.— Իլի՛ վեր,
Հիւր ի ք'անքար, զըմեն կոտորեք իմ:
Ելավ նստավ Մըսրա Մելիք,
Ըշկից թըխ Տավիթ, 'սաց.— Քոն տուն աղոլի.
Ըզքի ուտիմ սըրտեշտ, ճաշ չըս մընա.
710 Ըզքի ուտիմ ճաշ, խրամենց չըս մընա.
Ըզքի ուտիմ խրամենց, ընթրիս չըս մընա:
'Սաց.
— Քեզի սըրտեշտվան ել կամ.
Քեզի ճաշվան ել կամ.
Քեզի խրամենցվան ել կամ.
Քեզի հընթրիսվան ել կամ.—

Իլի վի, յես տու աը կովինք,
 'Սաց.— Տու իմ ճոչ ախպերն իս,
 Իլի վեր, քու իրեք գուրգ գար,
 730 Թը ես մնացի սաղ, յես աը գարկիմ.
 Թը չմնացի՝ գատ չե...

Ելավ Մըսրա Մելիք, ուր ծին խեծավ,
 Ուր գուրգ իվերց, ուր ծին քըշից,
 Գընաց, գընաց չուր Վերդի.*
 Հանտեղից իրի, ուր գուրգ եգար,
 Խրեշտակներ հանտեղից զՏավիթ վերցըցին,
 Զթըղին գուրգ տըպներ Տավթին,
 Գուրգն Մելիքի եկավ, տըպավ գըետին,
 Թոգ-դուման ելավ երկնուց իրես:
 730 Ըսաց.— Վայ-վայ, վայ-վայ,
 Շախըցինք, պախըցինք ըգթառլան Տավիթ,
 Զարկըցինք, սըպանըցինք...
 Թոգ եճավ գըետին. Տավիթ 'սաց.
 — Զե, քու դարբի մ' ել կամ,
 'Սաց.— Յեմ ծիու մանգիլ կորտ եր.
 Մայդան կարճ եր պոներ,
 Տիր մ' ել քըշից, գընաց Արտաշաթ,**
 Տարցավ, իրի, եգար Տավթին,
 Խրեշտակներ ըգՏավիթ վերցըցին.
 740 Թոգ-դուման ելավ երկնուց իրես:
 Ըսաց.— Վայ-վայ, վայ-վայ,
 Շախըցինք, պախըցինք մեր Թառլան Տավիթ.
 Զարկըցինք, սըպանըցինք...
 Թոգ եճավ գըետին. Տավիթ հանդա ուր տեղ կայնուկը
 Տավիթ ըսաց.— Զե, քու դարբի մ' ել կամ,
 Մելիք 'սաց.— Յեմ ծիու մանգիլ կորտ եր.
 Հանդուց քըշից, գընաց Երեվան,
 Թափկան տարցավ, իրի, եգար Տավթին.

* Վերդի խոմա կ'ըսենք.— աղեկացրեց Ռաշոն Վերդի իմն Վերդի,
 Վերդի ջըլանի ջըլանային կենարոնը: Կ. Մ.-Ո.

** Վերդի խոմա կ'ըսենք.— աղեկացրեց Ռաշոն Արտաշաթ Ղամբուլույի
 ջըլանի համանուն գյուղը: Կ. Մ.-Ո.

Տնավթի վեզլից քիչ ըմ պոնեց.

- 750 Քիչ ըմ անու վիզ քեթըրավ:
Դոր սիլե մ' եզար ուր վզին, շըտկից, ըսաց.
— Վրե ան դարբին չըս կայնի:
Մեղիք 'սաց.— Վայ-վայ, վայ-վայ,
Շախըցինք, պախըցինք մեր Թառլան Տնավթ,
Ջարկըցինք, սըպանըցինք:
Տնավթ 'սաց.— Ձե, յես կամ. յեմ դորն ի:
Մըսրա Մեղիք 'սաց.— Խն, քո'ւ դորն ի:
Մեր եկավ, 'սաց.— Տնավթ, Տնավթ,
Դարբ ըմ տո'ւ ձի խաթըր.

- 760 Քի քաղցր ծիծ եմ տվե,
Քի շատ եմ շախե, պախե:
Տնավթ կանչից, 'սաց.— Մարե,
Դարբ ըմ տվի քի խաթըր.
Դարբ մ' ել տվի Ասծու խաթըր,
Յես եմ, մեկ դարբ...
Մըսրա Մեղիք աչկից ըզՏնավթ, ըսաց.
— Տնավթ, քո'ւ աչկերուց կը վախանամ:
'Սաց.— Գընն, քանոսուն կազ գըետին տո'ւ փորեւ.
Քանոսուն գո'ւմշու կաշի թալ վըր քի:
770 Քանոսուն ճաղցի քար թալ վըր քի:
Յես յեմ բախտին, քո'ւ բախտին,
Քաշիմ Թուրն ի Կեծակին, մեկ դարբ զարկիմ:
Մըսրա Մեղիք սկոն արավ:
Տնավթ կանչից, ըսաց.

- «Հիշամ զխեն կենդանին,
Մարութա Պանցրիկ Ասվարածին,
Խաչ Պատարած վըր յեմ աչ թիվին»:
Քեշից ըզԹուր Կեծակին,
Ջարկից, կտրից քանոսուն ճաղցի քար,
780 Ջարկից, կտրից քանոսուն գո'ւմշու կաշին,
Կտրից Մեղիք գըլխու կակնտից
Վոտաց պըճղից ընգնավ տո'ւս:
Կանչից, ըսաց.— Մըսրա Մեղիք,
Քեզի պոնից, ան չե:
Ըսաց.— Ասկուն, ինչըխ լու մ' մաչ գըլխուն կծի:

**Ըսաց. — Մն քի թափ տոռ,
Մըսրա Մելիք զինք թափ հառա,
Ելած էրկու կտոր:**

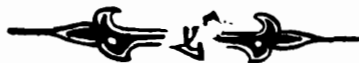
**Տնվիթ զավթից Մըսրա երկիր,
700 Տնրցավ, Սասմա քնդած նստավ:**

Իսլամի կոթիւն Մարա ՄԷլիֆի հետ

պատմէս
Հարախոյր
Աշիւ Նարիճյան

Կրի առաւ 1933 թ
Կարապետ ՄԷլիֆ - Ոհանջանյան

Ազիզ Դարբյան

Ռուսա Նինոս (ՀՀ առաջին նախագահի կինը)

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

1933 թ. հոկտեմբերին ՀՍԽՀ Գումարային Գաղութային Խնամարարական կոմիտեի Աշխարհի շրջանը կազմակերպված ֆուկլորիստիկ գիտաբնագիտական ժամանակ Ազարակ գյուղում գրի առանք «Տնվթի խեղճ»-ի այս պատումը:

Ազարակում ներկայումս վերաբնակված են . գլխավորապես Մոկա, Շա-
տախի, Գավառի և Հայոց-Ջորի հայ գյուղացիները: Այս պոլիգլոտ բարբառագի-
տության տեսակետից մի վերին աստիճանի հետաքրքրական ուղեկոտ ե: Մոտ մի-
ասանյակ բարբառներ և յենթաբարբառներ միախառնվելով՝ կրել են փոփոխաբ-
անադարձություններ: Մի քանի տարի ետ և այդտեղ կ'ունենանք մի «նոր»
բարբառ:

Պատումիս ժամանակ Ազիգ (Ազո) Հաբուսյանի Ղարիբյանը, մոտ 65 տա-
րեկան, Շատախի Հիննից գյուղացի յե: Նա ունեցել է 4 յեղաբայ. բոլորն էլ
միասին են ապրել և ախտաբ: Յեղաբայներն զբաղվել են հողագործությամբ,
խակ ինքը՝ հալածվելով Թուրք վոստիկանության կողմից՝ ժամանակակից
ե վարել:

Համադարձային պատկերացմի ժամանակ նա միացել է կամավորական
խմբերին: 1917 թվին Շատախից և Մոկայից գաղթականների հետ գնացել է
Բաղդադ: 1932 թվին ներգաղթին նա վերադարձել է Խորհրդային Հայաստան և
հաստատվել Ազարակ գյուղում, վորտեղ և զբաղվում է հողագործությամբ:

Ազոն մենատնտես ե: Խնքը հաճախ հիվանդանում է. առողջությունը
քայքայված է. տնտեսության մեջ աշխատում են ընտանիքի մյուս անդամները:

Ազոն աշխարհ տեսած, բանիմաց մարդ ե: Նա գիտակցում է այս «խե-
ղճ» տրեքը, սիրում է այն և սիրով պատմում. ցավում է, վար «խեղճ»
միայն այս ճյուղը գիտե:

Ազոն «խեղճ» լսել և տվորել է «յերկրի» մարդկանցից — «խալիվա-
ներից»: Վրոշ կտորներ «յերկրում» յերգում եյին. ինքն էլ է յերգում: Յերգեց
միայն յերկու կտոր. մյուս կտորները մասին ասում եր, վոր յերգել են, բայց
ինքը պատմելիս չեր յերգում, դժվարանում եր, շունչը կտրվում եր: Ազոն նոր
եր յերկարատեղ հիվանդությունից հետո վոտքի կանգնել: «Մեղճ» պատմում
եր մասածված, զանգաղ, ընդմիջումներով և հանդիսավոր:

Ազոյի անպերտուարը մեծ չե: Բացի «Տնվթի խեղճ»-ից գիտե մի շարք-
ուրիշ հեղաթեր, մի քանի տասնյակ յերգեր, ինչպես նաև «Ռոստամ Զալ»-ի
մի քանի ճյուղերը: Հիվանդությունը շատ է ազդել. գիտցածի՝ մեծ մասը մո-

ապել եւ Նա հրաժարվեց յերգերի խոսքերն ասել, վարդհեանով յերգել չեր կարողանում, իսկ առանց յեղանակի խոսքերը դժվարանում եր վերհիշել:

Պատումը զբի առնելիս ինձ ոգնում եր բնիկ Շատախցի բանահավաք Շահին Կուժիկյանը:

Պատումի բարբառային յուրահառկությունները՝ զոճ, բառ, հնչյուն վերջնապէս ենք յենթարկել:

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՂԱՆՁԱՆՑԱՆ

Բանահավաքի աղաթումը վերանայել ենք:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԱՎԹԻ ԿՈՒՎԸ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՑ

1. Մտա Մելիք Մհերի մահից հետո սիրում ե Սասունից
յեկ գերի յե ռաճում Մհերի կնոջն ու մտա վարդի Դավթի՛ն

Սասնա Մհեր կըներ, Մըսրա Մելիք կըներ.
Սասուն Մհերի ծեռ, Մհեր կը կառավորեր.
Մըսր Մելքի ծեռ, Մելիք կը կառավորեր:
Սասուն Մըսրա խարջդարն եր, քանի Մհեր չկըներ:
Մհեր վոր ուր մորից ծնվավ, ելավ երիտասարդ,
Մըսրա Մելքի խարջ կտրեց, խարջ չտվեց,
Ժամանակ ըմ վերա ընցավ,
Սասնա Մհեր մահացավ:
Մհեր վոր ընգնվ մահացավ,
10 Զուաբ տվիցին Մըսրա Մելքին,
Թի. «Սասնա Մհեր մահացեր ի,
Սասուն անտեր մնացեր ի»:
Մըսրա Մելիք ասքնի առավ,
Գընաց, զարկից Սասնա վերեն,
Սասնա երկիր քնռուքնռ առավ,
Արավ խողուն հավասար,
Յոթ տարվան խարջ ու խարաջ Սասնա առից, գընաց.
Քաղդից վոր տուն տ'երներ Մըսրա Մելիք,
Տեսավ, լսավ, մեկ երեխի մ' ծեն փողնի մեջ կը գծ.
20 Տեսավ Մելիք Մհերի ընտանիք, ճանչըցավ:—
Մհերի ընտանիք առեր եր Տավթին,
Գընացեր եր, մտեր մեջ փողնին:—
Առեց Մհերի ընտանիք ու Տավթի,
Ելավ, յեղսիր տարավ Մըսր:

**2. Դավիթը խաճկառում է Մարա Մեյիքի հոլ խաղալը.
Մեյիքի վախը ճրանից**

- Ժամանակ ըմ Տավիթ մնաց մօ Մըսրա Մեյիք.
Մըսրա Մեյիք կ'առներ ագիտքեր, փալավանքտեր,
Կ'երթեր տաշտի մեջ, հոլանի կը խաղեն,
Տավիթ լաց, ընգնվ Մըսրա Մեյիքի հըտըվ,
Թը.— Յեսն ել տը գնմ հոլանի խաղամ,
80 Մըսրա Մեյիք 'սաց.— Տո՛ւ երեսայ իս,
Տո՛ւ չըս կերի հոլանի խաղաս խա միկ, մը՛ գն՝
Տավթի մհր 'սաց.— Մեյիք,
Թըդ Տավիթ գն հանտեղ, գատնու կայնի,
Տո՛ւ հոլանի խաղցեք, ան թմմաչա անի
Մըսրա Մեյիք, Տավիթ ու ագիտքեր
Գնցին, մեջ տաշտին հոլանի խաղեն:

Նորաթ ինչ խասավ Մըսրա Մեյիքին, վոր հոլ տը խաղեր,
Տավիթ գընաց, նստավ հոլու տեղ.*
Են փալավանքտեր ինչ արին-չարին,
40 Զկըրցան Տավիթ քարից խաներ են վեր,
Վոր Մըսրա Մեյիք ուր հոլ թալեր եր
Մըսրա Մեյիք կ'ուզեր զՏավիթ սպաներ:
Ագիտքեր, փալավանքտեր չթըղին, 'սըցին.
— Տավիթ տանենք տուն, անտեղ սպանե՛:
ԶՏավիթ վըրցըցին, տարան տուն:
Գրին Մըսրա Մեյիք հաց.
— ԶՏավիթ տը զարնեմ, սըպանեմ:
'Սաց, Տավիթ տալ տղայ ի, անկոն կ'անի,
Վաղ վոր ճճճացավ՝ յըմ երկիր յըմ ծեռենն ա'առնի
50 Իշխանքտեր ընգնն մեջտեղ, 'սըցին.
— Տավիթ տղայ ի, ափսոս ի, մը սըպանի:

**3. Մարա Մեյիքը փորձում է Դավիթին համոզել յեվ կրակով.
Դավիթը ձգում է ճրա հոլը**

Խորհուրդ արին, 'սըցին.— Գիրեք, մե փորձ մ' անինք.
Աման ըմ չամիչ, մեկ՝ կրակ տնինք Տավթի հանեչ:

* «Մե քար կա, անտեղ նշան կ'անին, կը թալին»։ Ժամաթ. ասացողի Կ. Մ.-Ո.

Թե ծեռ պարզից թախ չամիչ, տղա չի, սպանենք.
 Թե ծեռ պարզից թախ կըրակ, տղայ ի, ֆենմ չանի,
 Կըրակ, չամիչ տրիցին հանտեղ:
 Տավիթ վոր ծեռ տը պարզեր թախ չամիչ,
 Խրեշտակներ ծեռ պարզըցին թախ կըրակ,
 Վըրցին ծեռ տրին վար կըրակին:

- 60 Վոր մատ տրից վար կըրակին,
 Փալ ըմ կըրակ կըպավ Տավիթի մատին.
 Տավիթ շոտ-շոտ են մատ կըրակախառ տրավ պերան.
 Վոր տրավ ուր պերան, լեզուն մրկավ.
 Ալ չկարցավ լավ խոսեր եր,
 Անուն տրին Թլոր Տավիթ:

- Տիր մ' ել Մըսրա Մելիք առից ուր փալավանքտեր,
 Դընաց, մեչ տաշտին հոլանի խաղաց:
 Տիր մ' ել Տավիթ ելաց, ընգավ Մըսրա Մելքի հիտեմ:
 Ինչ նորաթ եկավ Մըսրա Մելքին՝ վոր հոլ թալեր,
 70 Տավիթ ծեռ եզար Մըսրա Մելքի ծեռաց,
 Հոլ խլից հըրճեմեն, եզար, հոլ եթալ...
 Իրեք որ, իրեք գիշեր երկնուց հոլ չեկավ վե:
 Հանտեղ Մելիք առից ուր ֆերըզեր, իրի տուն:

8. ՄԾՐԱ ՄԵԼԻՔԻ պատվիրում և սպանել Դավթին. սա
 ետքում և նրա ծառաներին յեվ գնում և Սաուուն

- Եկան տուն. Մըսրա Մելիք երկու խոլամքեր եպի,
 Ըսաց.— ՁՏավիթ կը տանեք, կը սպանեք,
 ՁՏավթի խալով կը թաթխեք մեչ երընին, պիրեք,
 Վոր յես ավատամ՝ զՏավիթ սպաներ եք:
 Երկու խոլամքեր զՏավիթ կ'առնեն,
 Կը տանեն չուր Բաթմանա կարմունջ: *
 80 Տալ կարմընջին չմոտխըսցած ճամպխու խեռ՝
 Խոլամքեր կ'երթան Տավթի հեռեմեն.
 Վոր մոտխըսցան Բաթմանա կարմընջին,
 Մեկ ընցավ Տավթի հեռեմ, մեկ՝ հիտեմ:
 Տավիթ ուր միտ վե 'սաց. «Ձանըմ,

* Բաթմանա կարմունջ Դիարբեքի քաղաքն է. Ժանթ. ասորոցի Կ. Մ.-Ո.

Ձուր մկա խոլամքեր կ'երթեն հանեչ,
Մկա մեկ ընցավ հանեչ, մեկ՝ հիտեվ.
Աստան պա մ' կա, ձի տը ֆլասեն...

- Ծեռ մ' ետու մեկ խոլամոջ, մեկ՝ մեկել խոլամոջ,
Ջերկուս լե կախեց կարմընջի երկու կողից, 'սաց-
90 — Յա ազորթ տ'ըսեք, յա տը թալեմ գընտ:
Խոլամքեր Տավթին 'սըցին.— Ի սեր Աածու,
Մի մը թալի գընտ, մենք քե շիտակ տ'ըսենք:
Տավթի, Մըսրա Մեկիք մի տրիր քո խեռ,
Վոր մենք գքի զարկենք, սպանենք,
Քո շոր թաթխինք մեչ երընին,
Տանենք, տանք Մըսրա Մեկիքին, վոր հավատա:
Կը խնթրենք՝ կտոր ըմ քո շորերուց Պտաս միկ,
Ջանավար ըմ սպանենք, թաթխենք մա երընին,
Տանենք, շանց տանք Մըսրա Մեկիքին,
100 Վոր հավատա, գմի չսըպանի:
Տավթի, քո խոր երկիր քըզի շանց կը տանք:
Մըսրա Մեկիքի ու Մհերի թշնամութեն
Խոլամքեր Տավթին պատմըցին:
Տավթի ուր շորերուց կտոր մ' ետու.
Խոլամքեր վըրցին, Սասնա երկիր շանց տվին,
Ընդան ճանպախ, տարցան Մըսրա երկիր:
Տավթի ելավ գընաց ուր խոր երկիր:

**Ե. Դավթի մտնկտկան չարությունները. Զեմեվ Հովանք
Ճամաչում, ընդունում ե մրամ**

- Տավթի գընաց, Սասնա քաղքի մեչ տուս եկավ.
Տուս եկավ քաղքի մեչ, իշկաց, տեսավ
110 Քանի մ' երեսա խանանկուզա կը խաղան:
Տավթի ըսաց.— Այ տղաներ,
Յեսն ել կը խաղե, ալա քան չինք խաղե:
Ճըժեր 'սըցին.— Ապա տու թնչիլ կը խաղեք:
'Սաց.— Ըսպասեք, յես ծի շանց տամ:
Բարտի ծառ ըմ հանտեղն եր.
Ծեռ պարզից թախ բարտի ծառ,
Ծառ կոռեց, պերից տակ, 'սաց.— Տղաներ,
Դե, շոտ շարվեք ծառի վերեն:

- Ճժեբը վոր շարվան ծառի վերեն, 'սաց.
 180 — Տղաներ, դե, ծեբ տներ ձի շանց տվեք:
 Մեկ 'սաց.— Յեմ տունն ան ինչ տեղն ի:
 Մեկ 'սաց.— Յեմ տունն ան ինչ տեղն ի:
 Տղաներ վոր ուրանց տներ շանց տվեցին,
 Տավիթ բարտի ծառ եթող, ամեն ճիժ կող ըմ գընաց:
- Ջուար գընաց Մենով Հովանին՝ Տավթի խորոխպոր,—
 Ինչ Մհեր մեռեր եր, Սասուն են կը կառավորեր,—
 Թի.— Երիտասարդ մ' եկե մեջ մեր քնդքին,
 Մեր երեխեք զըմեն կոտորեց:
 • Մենով Հովան ելավ կանչից զՏավթի,
 180 Տարավ ուր մոտ, նայեց երիտասարդին, 'սաց.
 «Նա, յես ըսիմ, մեր հեթիմն ի...
 Մըսրա երկիր դուր, Սասնա քնդաք դուր:
 Մենով Հովանի սիրտ վերեն ճեղքվավ,
 Երուն յեռաց վերեն, եսաց.
 «Կա-չկա, եսա մեր հեթիմն ի, մեր Տավթն ի»:
 Մենով Հովան հանտեղ ճանչըցավ,
 Վոր Տավթն ի, ուր ախպոր տղեն ի:
 Խորխպեր առեց զՏավթի, տարավ ուր տուն,
 Շախեց, պախեց մըջ ուր տան:

Ե. Դավիթը գառնաբաժ

- 140 Ժամանակ ըմ վերա ընցավ:
 Մենով Հովան ուր միտ վե 'սաց.
 «Արի զՏավթի անենք կաննարած»:
 Ելավ, զՏավթի արավ կաննարած,
 Քնդքի կաններ զըմեն տվեց Տավթի առեչ:
 Տավթի առեց, տարավ, կ'երեծա:
 Տավթն ել զկաններ կը տաներ տաշտի մեջ:
 Գը նստեր, ուր խամար տուն կը չիներ.
 Ամեն կան ուր խամար սար վե կ'երթա...
- Ճաշի ժամանակ Տավթի իշկեց, տեսավ՝
 150 Կան չկա, ամեն մեկ ուր խամար գընացեր...
 Տավթն ել իջ կ'անի.—
 Կ'իլնի. կը քնջի բարտի ծառ ըմ,

- Կը տնի ուր թեմին, կ'ընկնի սնոր-ծուր,
 Իշկանդար գըել, աղվես, լպըստրակ կա,
 Կը ժողվի տաշտի մեջ, կը անի մաղանլ:
 Մնտեղ խրոխպեր կ'իլնի, ճաշ կը տանի Տավթի խամար:
 Խրոխպեր հեռեկանց կ'ըշկի, կը տեսնա՝
 Իշկանդար գըել, աղվես, լպըստրակ կա,
 Տավթի ամպոխճ ժողվեր ի, տվեր ի մաղանլ:
 160 Մեկ լապըստրակ մ' ելավ փախավ:
 Տավթի շատ եր ընգեր անու հիտեմ, նեղացեր,
 'Սաց.— Խրոխպեր, ձի հրաման տու,
 Ան մեկ ուլ սըպանեմ, ձի շատ նեղացըցեր:
 Խրոխպեր 'սաց.— Քի հրաման ի,
 Ան մեկ ուլ գա'ն, սպանի:
 Խրոխպեր տարցավ, եկավ տուն.
 Տավթի մնաց հանտեղ մա կաննիրուն:
 Տավթի նստավ հանտեղ, տիր մ' ել ուր խամար տուն շինեց:
 Ամեն ջանավար, ամեն անասուն ուր խամար գընաց.
 170 Կաններ ցրվան տաշտ ու ծուրեր:

- Մնաց չուր արեմ մտնելու ժամանակ.
 Տավթի ուր գըլթի կը վըրցի, կը տեսնա՝
 Անասուն, ջանավար հանտի չկա:
 Բարտի ծառ ըմ քեչեց, ընկամ սար-քան.
 Իշկանդար աղվես, լպըստրակ, ջանավար կըեր,
 Տիր մ' ել ժողվեց, եպի, ելից ան քաղաք:
 Քաղքի ժողովուրթ ելան տուս, կանն, ճւլ տանին.
 Երեխեք շատեր տեսան, վախացան, մահացան:
 Զուար, տվին Մենով Հովանին.
 480 — Ես ի՞նչ պան ի անկեմ ջանավար...
 Տղետեր վախացան, ահու մահացան:
 Մենով Հովան Տավթին ազատ եթող,
 Ել չարավ քաղքի կաննարած:

Յ. Վարդապետյան, հարկահաճարյան յեվ խառատու Պառավը

Տավթի նեա-անեղ ուր խամար շինեց,—
 Պառավ արտ ըմ արեր եր ուր խամար կորեկ,—
 Կ'երթեր, մաչ ան կորկին լոր կը սպաներ:

Այլուր մեկին Մըսրա Մելիք
Կանչից ուր խղամքտեր, իպի հանտեղ,
Ըսաց.— Կ'եղնիք երթնք Սասնա քաղաք,
190 Կ'առնեք, պիտեք մըր խարջ-խարաջ:

Խղամքտեր ծիանք խեծան եկան Սասուն.
Եկան Սասուն մօ Մենով Հովան, 'սըցին.
— Մենով Հովան, Մըսրա Մելիք ուր խարջ-խարաջ կ'ուզի:
Մենով Հովան առեց խղամքտեր,
Ելավ գընաց վոսկու զարգամին,
Խղամքեր եկան, քոնրուս վերեն նստան.
• Զինք ելավ, վոսկի կը չափի,
Կը լցի Մըսրա Մելիքի ջվալքեր:
Պառավ գընաց ուր կորկի արտ, տեսավ՝
200 Տավիթ, գո մաչ ուր արտին, լոն կը սպանի:
Կանչից, ըսաց.— Հի, Թլոն Տավիթ,
Թափի քոն միս, Թափի քոն լընչ, Թլոն Տավիթ.
Տոն յեմ քոն լֆլթի կուտ կտրըցիր.
Վոր տոն անկոն կտրիճես,
Գընա՛, Մըսրա Մելիք խղամքեր ողորկիր,
Գո քոն խոր զըրգամին վոսկի կը չափին,
Կը տանին Մըսրա խարջ-խարաջի տեղ:
Վոր տոն կտրիճես, գընա, մը թը՛ղնի:
'Սաց.— Հա՛յ մայրիկ, վճրտեղն ի:
210 'Սաց.— Գընա քաղքի մեչ, խարցնի, տը տեսնաս:
Տավիթ գընաց քաղքի մեչ:

**Յ. Դավիթը հարկ չի տալիս յեւ պատուհասում է
հարկահաճճերիճ**

Խարցնելով, խարցնելով եկավ, տեսավ՝
Խորխպեր զվոսկին չափեր ի, չափեր ի,
Ասկոն քըրտններ ի, իլիք ի ճոն:
Հանտեղ կուտ կա, կոտով վոսկի կը չափի:
'Սաց.— Խորխպեր, տոն, յես կը չափեմ, տոն աջըղար:
'Սաց.— Դե գընա, չոն չան վորտի,
Տալ քոն խոր քաղքերն ի, կ'ըստըկեմ:
Կուտ խորխպոր ծեռնեն առեց,
220 Կոտու պերան մտուց վոսկու մեչ,

Վոսկին ելից կոտի վոռի վերեն,
 Փետ վոր քըսեց կոտի վոռին,—
 Բա, վոսկի՞ կը մնա կոտի վոռին,—
 Վոսկին զըմեն թափավ գընտին:
 Մըսրա Մելիք խոլամ ասաց.
 — Հա՛յ երիտասարդ, աս ի՞նչ կ'անես:
 Տավիթ ըզկոտ եզար խոլամո՞ճ գըլխու մեչ,
 Ելավ, անո՛ւ ատամքեր քեշից, շարեց ճակատ-
 Հեռի խողաց, ասաց.

280 — Յըմ ծիռ ք'աղի կնկան . . . ,
 Վոր չգա՞յ յեմ Սասնա վերեն կռիվ:
 Գընա՛, խարջ-խարաջ չեմ իտա:
 Խոլամքեր ելան հանտեղեն, փախան, գընացին:
 Ծենով Հովան, քողքի միլաթ՝
 Ասկո՛ն կը դողան Մըսրա Մելքի հախուն,
 Ուռ ճրի մեչ ինչըխ կը դողա,
 Ասկո՛ն կը դողան Մըսրա Մելքի հախուն:

Թ. Հարկահաճճերի վերադարձը Մսրա Մելիքի մոտ.

Խոլամքեր եկան, խասան Մսրը:

Որ ըմ երկու վերեն կ'անցնի.

240 Մըսրա Մելիք կանչից, ըսաց.

— Մեր խոլամքեր գացին Սասուն,
 Մեր խարջ-խարաջ չպերին. ելան ի՞նչ,
 Մարթ ըմ կընր հանտեղ, ըսաց.

— Մելիք, մեր խոլամքեր եկած են:

Սասնա խարջ-խարաջ չպերած են:

Մըսրա Մելիք կանչից, եպի զխոլամքեր, 'սաց-

— Անվրե՛ խարջ-խարաջ չըք պերեր:

'Սին. — Տավիթ ելե, Սասուն զավթեր ի.

Տավիթ ել խարջ-խարաջ չիտա.

250 Տավիթն ել սապես 'սած ի՛

«Յըմ ծիռ ք'աղի կնկան . . . ,

Վոր չգա՞յ յեմ Սասնա վերեն կռիվ»:

Մըսրա Մելիք ջըհաբ խրկից Տավթին, 'սաց.

«Պատրաստու՞թ են տեսի, յես տը գնմ կռիվ»:

10. ՎԱՐՈՒՐԱՐՈՒՄԸ, ՊԱՌԱՎԸ յԵՎ ՎԱՐՈՒՐԱՅԻՆ

- Տիր մ' ել Տավիթ նետ 'վ անեղ կ'առնի,
 Կ'երթա, Պառվու կորկի մեչ լիւր կը սըպանի:
 Տիր մ' ել Պառավ կ'երթա, կը տեսնա՝
 Տավիթ գոհան կորկի մեչ լիւր կը սըպանի:
 Պառավ ըսաց.— Հի՛, Թլոր Տավիթ.
- 260 Թափի քը միս, Թափի քը լընչ, Թլոր Տավիթ.
 Տո՛ւ յեմ քո՛ւ լֆլթի կուտ կտրըցիր.
 Վոր տո՛ւ ասկոն կտրի՛ճ ես,
 Գոհան քո՛ւ խրոխպեր զենքեր կապեր վըր ուր,
 Կ'երթա ըսոր քո՛ւ խոր սար նեճիր:
 Ինչ քո՛ւ խեր մահացիր ե չուր մկա,
 Մարթ չգացեր ի Սեվ սար նեճիր.
 Մըկա քո՛ւ խրոխպեր կ'եհա Սեվ սար նեճիր:
 Վերու յեզներ, վերու վոխչարներ ասկոմ ճոճացեր,
 Անջախ քե պըրտուճ տո՛ւս գան.
- 270 Նա պզտիկ լիւրեր ք'ինչ տ'անի:
 Ըսաց.— Հա՛յ Պառավ, յեմ խրոխպեր վոքտեխն ի:
 Ըսաց.— Գոհան տանիս, զենքեր կապեր, տ'երթա:
- Տավիթ տանըցավ, իրի տուն, տեսավ՝
 Խրոխպեր զենքեր կապեր, տ'երթա Սեվ սավ նեճիր.
 Ըսաց.— Խրոխպեր, յես ել խա՛ քի տ'իյամ նեճիր:
 Ըսաց.— Տավիթ, տո՛ւ. տղայ իս, տո՛ւ երեխայ իս,
 Եես տերթամ Սեվ սար նեճիր,
 Կիչեր տը ֆնամ տո՛ւս, կիչեր տը քընիմ տո՛ւս.
 Տո՛ւ չըս կենի ֆնաս տո՛ւս, չըս կենի քընիս տո՛ւս:
- 280 Տո՛ւ երեխայ իս, տո՛ւ մի գան:
 Սաց.— Չե, անպահման խա՛ քի տը գամ:
 Խրոխպեր պարտավորվավ, առեց Տավիթ, մեկտեղ գացին:
- Գացին. առավտուն չուր եվարին ուրինց նեճիր արին:
 Վերու վոխչար ըմ գարկին, սըպանիցին,
 Կրակ կառցին, ուրինց խամար քաբար կը շինին.
 Վոր քաբար շինիցին, ուրինց խաց կերան:
 Քրնելո՛ւ ժամանակ, վոր տը քընին, եկավ,
 Հանտեղ խրոխպեր վեր ելավ,
 Տավթի չուխու փեչ տըրավ ուր տակ՝
- 290 Եվոր Տավիթ չեհա հոլրիչ տեղ, յեմ վերեն կուրսի՞,
 Ինք ելավ կող վե, պառկավ, քընավ:

11. Մարութա վաճի՛ վերաօրհնումք

- Տավթի քուն չեկե. Տավթի ընկե մտածմունքի մեջ,
 Տավթ տեսավ՝ տաշտի մեջ պոց կ'իլնի,
 Խրոխպեր անոշ քներ ի.
 Տավթի ետու զինք, վոր կայներ,
 Տեսավ՝ չուխու փեշ գո խրոխպոր տակն ի.
 Տանակ եթալ, զչուխու փեշ կտրեց.
 Չուխու փեշ մնաց խրոխպոր տակ,
 Ինք ելավ գընաց մո կանաչ-կարմիր պոց:
 Գընաց, տեսավ՝ գո կերեզման կա հանտեղ.
 Կանաչ-կարմիր պոց գո կերեզմունն կ'եղնի...
 Տավթ քչեբ եզար գըետին, գընաց.
 Ծեռներ եզար գըետին, խամփուրից, պաքնից,
 Քար ըմ եզար ան կերեզման, նշան արավ, իրի.
 Տարցավ, եկավ ուր խրոխպոր մոտ,
 Աղթընն նոր պացվավ:
 Մաց.— Խրոխպեր, իլի կայնի, լոս ի
 Խրոխպեր կ'իլկի, կը տեսնա՝
 Անթարու փեշ կտրուկ, ուր տակն ի:
 Ասաց.— Խրոխպեր, իլի վեր, ըսա՝
 Ան կանաչ-կարմիր պոց, վոր կ'եղներ, կ'իլններ, ինչ ի
 Խրոխպեր ելավ, անու խամար պատմեց, ըսաց.
 — Տավթ, վոր քոն խեր մահացավ,
 Ան քոն խոր կերեզման ի.
 Եկեղեցին ել վոր քարուքանդ ի,
 Ան ել քոն խեր ետու շինել,
 Անուն ել ետի՝ Մարութա Պանցը Ասվածաթին:
 Վոր քոն խեր մահացավ,
 Մըսրա Մելիք եկավ, զեկեղեցին քարուքանդ արավ,
 Կողոպտեց, թալնեց, առեց, գընաց:
 Տավթ ըսաց.
- «Մեռնիմ քի, խրոխպեր, տո խրոխպեր,
 Ձի քենե պետ եր քանսուն քար կտրող.
 Ձի քենե պետ եր քանսուն քար տվող:
 Մեռնիմ քի, խրոխպեր, տո խրոխպեր,
 Ձի քենե պետ եր քանսուն կավ շենող.

Ձի քենն պետ եր քանսուն պատ շարող:
 Մեռնիմ քի, խրոխպեր, տո խրոխպե՛ր,
 Ձի քենն պետ եր քանսուն վարտապետ,
 880 Դանսուն տերտեր, քանսուն տիրացի,
 Մե շապտըվան մեչ գեկեղեցին շինինք,
 Լուսիկ շապաթ որ պատարած մեչ անինք»^{*}

Խրոխպեր զըմեն պատրաստեց,
 Մե շապտըվան մեչ եկեղեցին շինին,
 Լուսիկ շապաթ որ պատարած մեչ մատուցին,
 Բաթմանա Բուղեն պերին, տրին դարգավան:
 Խրոխպեր առից զՏավիթ, եկան քաղած, նստան,
 Ուրենց խամար քեֆ-ուրախըթեն արին:

18. Կուզբայդինը խաբեյուրյամբ ավերում է վանքը-
 օրացումը բոք է քերում. Դավիթը պատուհառում է
 Կուզբայդինին

Մըսրա Մելիք կանչից, ուր խողամքեր եպի հանտեղ:
 940 Կանչից, զԿուզբայդին եպի հանտեղ:
 Կուզբայդին 'սաց.— Թա՛քավոր,
 Տու ձի իրեք խաբիր հիցուն ծխավոր,
 Իննիմ երթամ Սասնա քաղքի մեչ,
 Յոթ տարվան խարջ-խարաջ առնիմ, պիրիմ.
 Ազապ-ախճըկտեր պիրիմ քե տրմաղան.
 Կոլոտ կնկտեր պիրիմ՝ երկանք աղան քե խամար:
 Հերկեն կնկտեր պիրիմ՝ քե ուղտ պանան.
 Յոթ տարվան խարջ-խարաջ պիրիմ քե խամար:
 Մըսրա Մելիք համաժայնվավ:

960 Կուզբայդին կ'առնե իրեք խաբիր հիցուն ծխավոր:
 Կ'եւնի կը գա, Սասնա կը մոտխասնա,
 Կը կայնի Սասնա կուղտ, կը տատրի:
 Ջինք ու զինք կը մտածի, կ'ըսի.
 «Վոր յես երթամ Սասնա քաղած,
 Տալիթ՝ կ'ակախի, մեկ մեր մոտեն շէթողի,
 Զըմեն տը պռնի, տը կոտորի:

* Յերգ եւ Կ. Մ.-Ո.

- Հանձնի լավ ե, յես ելնիմ երթամ,
 ՄարուԹա Պանցր Ասվածածին քարուքանդ անիմ,
 Յոթ տարվան խարջ-խարաջ գաթի հանտեղ կա,
 860 Առնիմ, տանիմ Մըսրա Մեղքի խամար»:
 Կուզբայդին կ'առնի իրեք խարիր հիցուն ծիավոր,
 Կ'իյա թախ ՄարուԹա Պանցր Ասվածածին:
 Բնթմանա Բուղեն կ'եղնի տուն, կ'իշկի, կը տեսնա՝
 Մի քանի խարիր ծիավոր մեկ տաշտին կու գա:
 Կ'ըսի. «Թախիմ՝ հսիկ զըմեն ըխտավոր ին,
 Ըխտավոր զըմեն ծիավոր չըլնի.
 Մաս ըմ ծիավոր, մաս ըմ պայա տ'ըլնի:
 Յես ասիմ՝ հսիկ ավեր մարթ ի, կաշախ մարթ ի.
 Յես տ'ըլնիմ, տուն շինիմ, դարգախ զարկիմ,
 870 Յեմ քամակ տամ դարգըխի հանուշ:
 Թե ըխտավոր ելավ, տուն տի պանամ, գան եկեղեցի.
 Թե ավեր մարթ ելան, գաթի տուն չըմ պանա, թըլ իյան»:
 Բնթմանա Բուղեն ելավ, ուր քամակ խուռ տուան:

- Կուզբայդին իրեք խարիր հիցուն ծիավորով եկան.
 Եկան, մեռան, բաջան, չկարցան տուն պանցի ին:
 Խեղդով մարթ ըմ կըեր մեկ գորքին, ըսաց.
 ... Պիրեք, լրպըստրակ ըմ զարկինք, սպանինք,
 Տավթի չեշիտ շոր ըմ թաթխինք մեկ անու երընին
 Ու բանան վե թալինք տակ, ըսինք.
 880 «Բնթմանա Բուղեն, մենք քու տեղ սպաներ ինք,
 Տու վորտեխն ի տը մնաս, իշ տ'անիս»:
 Վոր տեսնա՝ Տավթի շորերն ին,
 Դարգաներ տը պանա, մենք իյանք ժամ:
 Շորեր թալըցին բադան վե տակ:
 Բնթմանա Բուղեն տեսավ զՏավթի շորեր,
 Դարգաներ իպանց, գընաց սար վե:
 Կուզբայդին գորքով մըտավ եկեղեցին,
 Քանուռն վարտանպետ սպանից,
 Քանուռն տերտեր սպանից,
 890 Քանուռն պակաս մեկ փոքրավոր տիրացի սպանից:
 Մեկ խատ տիրացի մ' մտավ լրեշերու տակ, պրծավ:
 Քանդիցին, ավիրեցին, կոլոպտեցին,
 Յոթ տարվան խարջ-խարաջ առան, գընացին:

- Վոր Կուզբայդին հեռացավ, գընաց,
 Ատ մեկ փոքրավոր ելավ ջանդըկոն տակեն,
 Երընոտ շորեր գըրկեց, գընաց քաղաք:
 Եկավ քաղաք, տեսավ՝ Տավիթ դիվան տրեր, նստեր,
 Կինու կըթխեն առեր ծեռ, վոր տը խմեր...
 Մեկ ել տեսավ՝ տիրացին կայնած տուան առնչ:
 400 Տավիթ ըսաց.— Շահն շան վորտի, խոհնկն ի պակաս, յա ծեթ:
 Տիրացին՝ սաց.— Կրակ ընկնի քոն խուռնկ, քոն ծեթ.
 Հոհր ի քոն քանսուն վարտապետ.
 Հոհր ի քոն քանսուն տերտեր.
 Հոհր ի քոն քանսուն մեկ պակաս փոքրավոր.
 Հոհր ի քոն Բաթմանա Բուղեն,
 Իկին Մարութա Պանցր Ասվածածին,
 Քանուքանդ արին, լուպկին, տարան,
 Ըսաց Տավիթ.— Ի՞նչ իլեր:
 Ըսաց.— Մըսրա Մելիք զԿուզբայդին զրկեր,
 410 Մտան Մարութա Պանցր Ասվածածին,
 Քանսուն վարտապետ սըպանըցին,
 Քանսուն տերտեր սըպանըցին,
 Քանսուն պակաս մեկ փոքրավոր սըպանըցին,
 Յեսն ել մտա լընչերու տակ, պլծա.
 Քանդիցին, ավիրեցին, թալնիցին,
 Յոթ տարվան խարջ-խարաջ առան, գընացին:

 Տավիթ ելավ կայնավ, կինու կըթխեն տրից գըետին,
 Գընաց, գեղու կուչտ մեկ բարտի մ՝ քեշից,
 Տրեց ուր թիվի վերեն, գընաց.
 420 Գընաց, Բաթմանա կարմընջի վերեն
 Կուզբայդինի անքըրին խասավ:
 Զգորք ամպողն հանտեղ կոտորեց,
 Իթող ըզԿուզբայդին մինակ:
 Կուզբայդինի ատամքեր քանցեց, շարից հակատ, ըսաց.
 — Թի քոն աղեն չգա յեմ վերեն կուիվ,
 Քաղի ընտանիք անա, անա անիմ:
 Կուզբայդին ելավ գընաց, փախավ...

13. Կուզբայդինն ծաղրող կանայք

Ինչ Մըսրա Մեղի քաղքին մոտխըսցավ,
Քաղքի կնկտեր նստած՝ իլիկ կը մանեն,
430 Կնկտեր ասըցին.

«Հեյ-հեյ, Կուզբայդին եկավ ծաղրապերան,
Պերենն կը թափի ճըպըկե թան:
Տո՛ւ կ'երթեր Սասուն թալան,
Քանսուն ազապ ախճըկտեր պիրեր արմաղան,
Քանսուն կոլոտ կնկտեր պիրեր՝ երկանք աղան,
Քանսուն հերկեն կնկտեր պիրեր՝ ուղտ պաննան-
Բա հաւր ի մեր երկըտեր»:

Կուզբայդին 'սաց.

«Վա՛ղ Հովա տաշտ կռիվ կ'իլնի,
440 Երբնե գետեր կը կայնի,
Մեր երկըտերու ճո՛ւճ-պլոր
Կը պիրի ծի յեղ ու չորթան»:

Կուզբայդին գընաց ուր տուն հինի:

14. Կուզբայդինն վերադարձը Մեղիի մոտ յեղ սրտ
պատգամը Դավթին

Մնաց, որ ըմ երկու վերեն ընցավ.
Մըսրա Մեղիք խարցնից ուր մնջլիսին.
— Կուզբայդին գընաց Սասնա քաղաք,
Սասնա խարջ ու խարաջ առնի, պիրի.
Հալա չի՞ պիրի:
Խոլամ ըմ 'սաց. — Կուզբայդին երկու որ կա՛ իկիր ի.
450 Մեղիք ըսաց. — Գընա, կանչի՛ գա:

Կուզբայդին իրի մն Մըսրա Մեղիք.
Քայտառակ, անջլճր պա մ':
Ասաց. — Կուզբայդին, տո՛ւ տ'երթեր Սասուն,
Եթ տարվան խարջ-խարաջ պիրիր...? պիրիր, յա չե.
Ասաց. — Տավիթ կայնե, Սասուն զավթիր ի,

Ալ խարջ-խարաջ չհտա...

Մեկիք, կովու պատրաստութեն տեսի:

Մըսրա Մեկիք ելավ, ջույար ղրկից Տավթին, 'սաց.

«Բը պատրաստութեն տեսի, յես տը գամ կոխի»:

**15. Մառալա վանքի վերաօրհնումը. ծագումը Դավիթը
Մոսա Մեկիքի մաս**

460 Տավիթ ելավ գընաց,

Մարութա Պանցը Ասվածածին խոռ շինեւ.

Քանոուն վարտապետ իպի, իտի հինի.

Քանոուն տերտեր իպի, իտի հինի.

Քանոուն տիրացի իպի, իտի հինի.

Բաթմանա Բուղեն իպի, իտի դարգավան:

Տավիթ տարցավ, եկավ քաղաք, ըսաց.

— Մեկ ելեք, գացեք, Մըսրա Մեկքին ըսեք՝

Իրեք որ ձի կովու ժամանակ տա:

Վոչ մի մարթ ըմ չգը՝ շինան գացեր ին:

470 Տավիթ ելավ, ուր շորեր փոխից,

Գընաց Մըսրա Մեկքի մոտ:

Կը տխնա՝ Մըսրա Մեկք գո չադրի տակն ի,

Քանոուն կիտր արճիճ տրեր ի ուր փորի վերեն:

Են ժամանակ վոր շունչ կը խանի,

Քանոուն կիտր արճիճ կ'իլնի չադրի հանեք.

Են ժամանակ վոր շունչ կ'իճըցի,

Քանոուն կիտր արճիճ կ'ընկնի փորի վերեն:

Տավիթ ելավ, Մըսրա Մեկքին անխցոց:

Մըսրա Մեկք ըսաց.— Ա՛յ երեխա,

480 Տո՛ւ ինչի՞ խամար իս եկի:

Ըսաց.— Տավիթ հողորկիր ի քո՛ւ մոտ,

'Սըլ ի՛ իրեք որ կովու ժամանակ տա:

'Սաց.— Ա՛յ տղա, քո՛ւ բախոն քանի՞ մեծ ի:

'Սաց.— Յեմ բախոն քան քո՛ւ ծախ ծուն կա:

'Սաց.— Գընա, իրեք որ ժամանակ տվեր իմ՛իքո՛ւ բախոյին:

Տավիթ տարցավ, եկավ Սասուն:

**16. Դավիթն Ալիվորի խրատով Ձեռնով Հովանից առնում
և հօր սարքը**

Որ ըմ հրկու լմընցավ, մնաց մեկ որ,
Վոր Տավիթ տ'երներ, պատրաստութեն տեսներ,
Երթեր Մըսրա Մեղքի կռիվ:

- 490 Մեկեկ որ Տավիթ ելավ վեր,
Անուն Ասծուն արավ, գընաց քաղքի կուշտ,
Բարտի ծառ ըմ քեչից, իտի վըր ուր թիվին,
Վոր տ'երթեր Մըսրա Մեղքի կռիվ:
Վոր գընաց քաղքի կուշտ. մեկ խավոր մարթ ըմ պատահավ.
Ասաց.— Տավիթ, դժր տ'երթաս:
Ասաց.— Տ'երթամ Մըսրա Մեղքի կռիվ:
Ասաց.— Ատո՛վ տ'երթաս կռիվ:
Ասաց.— Խա, բա ինչո՛վ տ'երթամ:
Ասաց.— Տո՛ւ ծառով չըս կանա Մեղքի կռիվ անի:

- 500 Ասաց.— Բա, ի՞նչ անեմ:
Ասաց.— Գընա՛ դիվան տիր,
Բո՛ւ խոր կովու շորեր քո՛ւ խրոխպոր մոտն ի,
Գընա՛, քո՛ւ խրոխպոր մոտեն ուզի՛
Բո՛ւ խոր Գըլխու Գո՛ւտանին ուզի.
Բո՛ւ խոր Կապեն Աթաբին ուզի.
Բո՛ւ խոր Քամարն ի Մեչքին ուզի.
Բո՛ւ խոր Ջըզմեն ի Մհերին ուզի.
Բո՛ւ խոր Թուրն ի Կեծակին ուզի.
Բո՛ւ խոր Գո՛ւրզն ի Մհերին ուզի.

- 510 Բո՛ւ խոր Սազն ի Մհերին ուզի.
Բո՛ւ խոր Քուռկե Ջալադին ուզի:
Վոր տո՛ւ անոնք առնես, խազնես,
Նոր տո՛ւ կենես Մըսրա Մեղքի կռիվ անես:

Տավիթ տարցավ, եկավ քաղաք,
Դիվան իտի, կանչից, ուր խրոխպեր իպի,
'Սաց.

«Տո՛ խրոխպեր, մեռնիմ քի, խրոխպեր,
Ձի. քենե պետ եր Քամարն ի Մհերին.
Ձի քենե պետ եր Գըլխու Գո՛ւտանին.

- 520 Ձի քենե պետ եր Կապեն Աթաբին.

Ձի քենե պետ եր Ջըզմեն Մհերին.
 Ձի քենե պետ եր Թուրն ի Կեծակին.
 Ձի քենե պետ եր Գոլրզն ի Մհերին.
 Ձի քենե պետ եր Սազն ի Մհերին.
 Ձի քենե պետ եր Քուռկե Ջալադին»։ *

Ան տարին ինչ Մհեր մեռեր եր,
 Մենով Հովան անու շորեր խորեր եր շեմքի տակ,
 Մենով Հովան ելավ, անու շորեր իպի։

17. Դավթի գիճավառումը յեվ գրույցը ձիու հետ

- Տավիթ ելավ վեր, ուր խոր Թագ իտի ուր գըլ՞իս-
 380 Քանուռն կիտր պամպակ իտի մեչ,
 Անջախ տատրավ անու գըլ՞իս.
 Խոր Թուրն ի Կեծակին վոր կապից վըր ուր,
 Թըրի կալան ֆաջ գըետին,
 Անու բարչախք մեկ մարթարոյ
 Անու գըլխու վերեն պանցըրցավ.
 Անու Կապեն Աթարին վոր խազավ,
 Ինչըի տու. երեխե մ' տնես ճնչ շորի մեչ.
 Քամարն ի Մհերին վոր կապեց ուր մեչկ,
 Յոթ փաթ անջախ իրի անու պուլ՞ի.
 340 Խոր ջըզմեք տաս կիտր պամպակ իտի հինի,
 Նոր տատրավ անու վոքեր:
 Գընաց, մտավ Թավլեն, ի՛չ տեսնա.—
 Կը տեսնա՝ խոր ծին կապած խավու Թառի տուկ-
 Խավեր թիզ ըմ ծռտած վերեն:
 Ելավ, ան ծռտեր ավլեց,
 Մեռ քըցից ծիու քամկի վերեն,
 Մին անքի մ' եզար, տեպավ պատին,
 Կրակ խոռ վոտի տկեն:
 Ածու ծեռնով ծիուն լեզու եկավ, 'ըսաց.
 360 — Խոզածին, խոզ ես, քե խոզ տանցըցեմ:
 Մին 'սաց.— Ձի ի՛չ տ'անես:

* Յերգ ե. Գ. Մ.-Ո.

Հասց.— Քե տը խեծնեմ:

Սաց.— Քե անկոն տը պանցրացըցիմ,

Տը տամ անբանկան տը վառվիս:

Սաց.— Կոլորվիմ քոն փորի տակ:

Սաց.— Քե տը տանեմ սար-ծիր,

Տը՝ զանեմ քանրերու, ծառերու մեջ, տը փշրիմ:

Սաց.— Տը մտնեմ քոն ականջ:

Սաց.— Տը տամ ծովերու մեջ,

560 Ծղներ քոն փոր ուտին:

Սաց.— Տը մտնեմ քոն պերան:

Ծին՝ սաց.— Հայ գիտի, մարթ,

Մանգամ տոն ձի տեր, յես քի ծի:

Տավիթ ելավ, Քուռկե Ջալադին տոնս եխան,

Հավ թիմար ըմ եզար, զին խտի վերեն,

Ելավ, խոր սազ խող զարկել,

Ելավ, խոր ծին խեծավ:

16. Սգաժար Մամիկի խառն Մուրաթ ձիւն յեղ սոս պատախանք

Անու Մամիկ, Մհերի մեր,—

Ժամանակ վոր Մհեր մեռեր եր,—

570 Ուխտ եր արեր, մտեր եր սենյակի մեջ՝

«Զուր մեր նորամանուկ չըլնի,

Յեմ Մհերի տեղ կտրի,

Ուխտ իլնի՝ յես ըստակեն արեւլիս չիլնիմ»:

Մնաց. ենհր մե խզմատքար ըմ կըեր,

Հըմանոր անու խամար խաց կը տաներ.

Հանոր վոր Տավիթ ելավ, սազ խող զարկել,

Խզմատքար հանորն ել խաց տարավ Մհերի մոր:

Մհերի մեր՝ սաց.— Խզմատքար,

Ասոր Մհերի սազի ծեն կ'առնի յեմ ականջ:

580 Նա ինչ բաս ի:

Սաց.— Խաթհուն, տալ տոն չըս խմսկացիր.

Տավիթ իլիւ, ուր խոր շորեր խազիր,

Ուր խոր զենքեր կապիր վըր ուր,
Ուր խոր Գուռկե Զալադին խեծիր,
Ուր խոր սազն ել կը զարկի,
Վոր տըյա Մըսրա Մելքի կոխի:

Տավթի ճանապարհն ել, վոր տ'երթեր կոխի,
Ուր Մամկե տուռ ինի տ'անցներ:
Տավթի ծիող ենտեխեն տ'անցներ:
400 Անոն Մամիկ ելավ, փանջարեն աշկեց,
Տեսավ՝ Տավթի ծիող վերեն խեծուկ,
Վոր տ'անցներ, իյեր Մելքի կոխի:
Մամիկ վոր ելավ, անոն կապեք, խնայեք,
Զըմեն փթեր եր, կես մնաց գըետին:
Ծիող անուն մարթ չըր գիտի,
Մինակ հինք գըտեր, վոր անուն Մուրատ եր:
Փանջարից կանչից.— Մհրամ, Մհրամ:
Ծին փանջարի առեչ կայնավ:
Ըսաց.

400 «Տո Մհրամ, մեռնիմ քի, Մհրամ,
Տավթի խեր չունի, անես խերութեն.
Տավթի մեր չունի, անես մերութեն.
Տավթի ախպեր չունի, անես ախպերութեն.
Տավթի տանիս անոն խոր Կաթնով ախպուր,
Տավթի պայա իլնի, ճուր խմի, ունհանթի:
Տավթի տանիս անոն խոր Զարբաքար,
ավթի ուր թուր զարկի, Զարբի» *

Ծիուն Ասված լեզու ետու,
Ըսաց.

1 «Ինչքան Տավթի ուր թրով սըպանի,
Ենքան յես յեմ վոքերով տը սըպանիմ.
Ինչքան Տավթի ուր գըրզով սըպանի,
Ենքան յես յեմ ատամքերով տը սըպանիմ.
Ինչքան Տավթի ուր թեկքերով սըպանի,
Ենքան յես յեմ պոչի մազերով տը սըպանիմ».

* Յերգ եւ Կ. Մ.-Ո.

**19. Մուրառ ձիու խրատը կարճով աղբյուրի յեզ՝
Պողվաթի սյունի մասին**

Տավիթ ուղքեր մ' եղար, ուր ծին քըշից,
Գընաց Կաթնով հանապրի վերեն.
Տավիթ չըր գիտի, գհանապուր տ'ընցներ,
Ասվածութեն լեզու իտու ծիուն,

630 Ասաց.

— Հայ գիտի, Տավիթ,
Ծնիկ քու խոր Կաթնով հանապուրն ի.
Գու խեր վոր կը գըներ ըստեղ, պայա կ'իլներ,
Խաց կ'ուտեր, ճուր կը խմեր,
Հինք կը պառկեր, կը խանգըստաներ,
Ձիկ ել կը թըլներ՝ արածե,
Ես Պովտե սուն կը տիսնաս,
Ծնիկ քու խոր ջարբաքարն ի.
Գու խեր թուր կը թալեր հինի.
630 Վոր կը կտուեր, կ'եցկեր յետ,
Կ'ըյեր Մըսրա Մելքի կռիվ.
Վոր չկեներ կտուեր,
Կը տաններ, կ'ըյեր տուն:

**20. Մանուկ Գավիթը խմելով կարճով աղբյուրի ջուրը՝
դառնում է հզոր յեզ կտոււմ է Պողվաթի սյունը**

Տավիթ հանտեղ պայա ելավ,
Ծին եթող խոտառի մեչ, կ'արածեր,
Հինք ուր խաց կերավ, ուր ճուր խմավ,
Պառկավ, քընավ, խանգըստացավ:
Տավիթ քընուց անխավ,
Ելավ, թուր ըմ եթալ Պովտե սան.

640 Կալամ վըր կալամին կայնավ,
Պովտե սուն չուռ չառից,
Տավիթ մեղելով պառկավ, քուն տաքավ:
Ծին ելավ, անեծք ըսաց Տավթին,
Ըսաց.

«Մեռնիկ թռչնա ան Նորմանըկուն,
Վոր չեխան ուր խոր ջարբաքար»:

Մեռնիկ ուղալ Տավթին:

Բիչ ըմ մնաց բարակ քնմի մ' եկավ,
Պովտե սուն շուռ իտուր:

650 Ծին տիր մ' ել ելավ, զՏավթի որհնից,
Ըսաց.

«Մեռնիկ կանաչի ան Նորմանըկուն,
Վոր եխան ուր խոր ջարբաքար»:

Տավթի քընու մեչ՝ անոն խոր գըլխու թագ
Գըլխուց թըռե, գացեր են կողմ:

Տավթի անըխավ քընուց.

Են քանսուն կիտր պամպակ եխան,

Նոր մտավ անոն գըլթի:

Անոն քամար՝ վոր յոթ փաթ պիրեր եր ուր մեճաց պոլթը:

660 Նոր մեկ փաթ եկավ անոն մեճաց պոլթը:

Անոն խոր թուրն ի Կեծակին կապեց վըր ուր,

Անոն թրի կալան գըետնից վըրցըվավ,

Անոն բարչախք ելավ անոն գըլխուն խավսար:

Անոն խոր կապեն վոր խնգնավ,

Անջախ անոն փեշեր խասավ գըետին:

Ասկոմ կարճացավ...

Անոն ջըզմեն տաս կիտր պամպակ եխան, եթալ,

Անջախ մտավ անոն վոքեր:

92. Դավթի Խարձաղումն ու կոտորածը

Տավթի ելավ կայնավ,

670 Անուն Ասծուն երավ,

Մե լավ թիմար ըմ գարկից,

Ուր ծիուն գըլթի պաքնից,

Վոտ իտի ուրքեր, ուր ծին խեծավ,

Բըչեց, գընաց կովու տաշտ:

Գընաց Հովա տաշտ, կը տիսնա՝

Մըսրա Մելքի անքար եկե,

Ասկում ելցե Հովա տաշտ,
 Աստուղ երկնուց խեսաբ-քիթաբ կա,
 Մըսրա Մեղքի անքըրին չկա:
 680 Տավիթ հանտեղ անուռն Ասծուն արավ,
 Քըշեց ծին, պըռնըվավ կովու:
 Ենքան մարթ, ենքան անքա՞ր սպանից,
 Վոր երընե գետեր կայնավ:

99. Դավթի բռնվելը յե՛վ Ձեռնով Հավտնի խրտառով ազատվելը

Շատ խելացի մարթեր կընն անքա՞րի մեջ,
 'Սիցին.— Մենք զըմեն տը կոտորվենք, թ'նչ անենք:
 Հիրար 'սիցին.— Պիւենք, կազեր վառենք, թալենք երկինք վե:
 Վիրուց թըղ գա՞ տակ, կանչինք, 'սինք՝
 Տավիթ տո՛ւ անկում մարթ սըպանըցիր,
 Երկնուց կրակ թափավ վա՞ր քիկ:
 690 Վոր Տավիթ ըշկի տա՞ղ վի,
 Ձընջիւքեր թալինք, Տավթի թիվքեր կապինք,
 Նորեն Տավիթ սըպանինք,
 Թե չե՛ թայբիւր չիլնի խետ:
 Պիրին, կազեր վառըցին,
 Թալըցին երկնուց հիւսս.
 Կազեր վիրուց եկավ տակ.
 Տավիթ ըշկից տա՞ղ վի,—
 Ձընջիւքեր թալըցին, Տավթի թիվքեր կապըցին:

Ծենո՛վ Հովան իշկեց մատընկի վերեն.
 700 Անո՛ւ մատնիկ մըժվաղ եր.
 Ելավ տո՛ւս, իշկեց երկինք,
 Տեսավ՝ Տավթի աստըղն ել մըժվաղ եր.
 Ասաց.— Կնիկ, իլի վե, պարան պի.
 Ձի փաթըթի ես բարտի ծառի վերեն,
 Ելնիմ կանչիմ Տավթին:
 Մարութա Պանցըր Ասվածածին
 Տավթի մըտեն ընկեր ի,
 Տավիթ նեղութենի մեջ ի,
 Թիչ ի մացե, վոր զՏավիթ սպանին:

710 Կնիկ ըսաց.— Քը տոհմն ակո՛ւլ,
Մկա Տավիթ նստե հո՛րիչի խետ՝
Կ'ուտե, կը խմե, քեֆ կ'անի:
Խրոխպեր 'սաց.— Դե, իլի վեր,
Տո՛ւ խալկի ախճիկ ես, քո՛ւ սիրտ չցածա:
Ետու վերեն կնիկ ելավ վեր,
ԶՄենով Հովան վոտնից չուր գըլթի
Պարանով փաթըթեց բարտի ծառի վերեն:
Մենով Հովան կանչից, ուր ծեն եխան,
Ասաց.

720 «Տավիթ, հիշա՛ գլեբր կենդանին,
Մարութա Պանցր Ասվածածին,
Խաչ Պատարա՞ք վըր յեմ աջ թիվին.
Տիր ըմ գթի թն փ տու՛ն:

Մենով Հովանի ծեն ընգավ Տավթի ականջ.
Տավիթ լսավ խրոխպոր խոսքեր,
Ասաց.

«Հիշամ գլեբր կենդանին,
Մարութա Պանցր Ասվածածին,
Խաչ Պատարա՞ք վըր յեմ աջ թիվին»:

730 Տիր ըմ Տավիթ գինք թափ իտուր,
Ամեն գընջըլի կտուր տեղ ըմ գընաց.
Ասքըրի մեչ խազար-խազար մարթ սըպանվավ.
Տավիթ կռվու վերջ իտուր:

**23. Դավթի յեվ Մարա Մելիքի մեծամարտը. Դավթի
ապագում և Մելիքի յեվ սիրում Մարի**

Տավիթ ուր ծին խեծավ, գընաց,
Մըսա Մելքի չադրի հանճիվ կայնավ.
Կը տըսնա՝ Մըսա Մելք քընուկ,
Քանսուն կիտր արճիճ տրե ուր փորի վերեն.
Հանգավ զոր շունչ կը խանի,
Ան քանսուն կիտր արճիճ կը խանի չադրի հանդք,

740 Հանգավ զոր շունչ կը տանի ուր փորի մեչ,

- Ան քանոսուն կիտր արճիճ կ'ընկնի ուր փորի վերենր
 Տավիթ ելավ, ուր ուրմ եզար Մելքի վոտաց տակ, .
 Ըսաց.— Մելք, իլի վեր, բն'ս ի քընհա,
 Մըսրա Մելք ըսաց.— Ո՞ք-ճ՞ք,
 Մանե, տո՛ւ յեմ տեզ խորոտ չըս չիներ,
 Լվեր ձի կը կծեն:
 Տավիթ ըսաց.— Պառվու գուրիկ տո՛ւս մ' իտա-
 իլի վեր, եկիր եմ թախ քո՛ւ խոքին,
 Մըսրա Մելք ելավ նըստավ, ըսաց.
 760 — Տավիթ, ափսոս տո՛ւ Նորմանուկ
 Եկիր, ընգնիր ծեռ զալմաց:
 Ափսոս, Տավիթ, ափսոս, Տավիթ.
 Քեզի ուտեմ սարտեշտ, ճաշ չըս մնա.
 Քեզի ուտեմ ճաշ, խրամենց չըս մնա.
 Քեզի ուտեմ խրամենց, հընթրիս չըս մնա,
 Տավիթ ասաց.
 — Քեզի սարտեշտ ել կամ,
 Քեզի ճաշ ել կամ,
 Քեզի հրամենց ել կամ,
 760 Քեզի հընթրիս ել կամ:
 Մըսրա Մելք, իլի վեր, յես, տո՛ւ տը կովինք:

 Մըսրա Մելք ելավ,
 Ուր պատրաստութեն տիսավ,
 Ուր ծին խեծավ, ուր գո՛րզ վըրցուց,
 Գնցին Քարե կալի մեջ,
 Մըսրա Մելք ըսաց Տավիթին.
 — Առաջին անգամ տո՛ւ քո՛ւ դարբ զարկ:
 Տավիթ ըսաց. — Չե, տո՛ւ քո՛ւ դարբ զարկ:
 Մըսրա Մելք կայնավ ծի՞ռ վերեն,
 770 Ուր գո՛րզ եթալ թախ Տավիթ:
 Խրիշտակներ զՏավիթ վերցըցին,
 Գո՛րզ տեպավ գըետին Քարե կալի մեջ,
 Քանոսուն կնոզ գընաց Քարե կալի մեջ:
 Մըսրա Մելք կանչից.— Հա՛յ գիտի, Տավիթ,
 Տո՛ւ խող եր, քի խող տարցըցի:
 Տավիթ պատասխանեց, ըսաց.

- Մըսրա Մելիք, տալ քո՛ւ դա՛րբի մ' ել կամ:
 Տիր մ' ել Մըսրա Մելիք զատացավ չուր Վան.*
 Ենտեղին եկավ, գո՛ւրդ ըմ եզար Տավթին, 'սաց.
- 780 — Խողածին, տո՛ւ խող եր, քի խող տա՛րցըցի:
 Խրիշտակներ զՏավթի վերցըցին,
 Գո՛ւրդ տեպավ Քա՛րե կալի մեչ:
 — Ձե, ըսաց Տավթի, քո՛ւ դա՛րբի մ' ել կամ, զա՛րկ:
 Տիր մ' ել Մըսրա Մելիք գընաց, գընաց չուր Մասիս սար.*
 Տա՛րցավ, եկավ, գո՛ւրդ ըմ եթալ Տավթին:
 Խող, քա՛ր գըմեն խառվան հիւար, երկինք պո՛նեց:
 — Հեյ խողածին, խող եր, խող տա՛րցար:
 Խրիշտակներ զՏավթի վերցըցին, պախըցին:
 — Նորաթ ռւմի ի, Մըսրա Մելքին, թե չե՛ Տավթին:
 790 'Սիցին.— Դոր նորաթ խասավ Տավթին:

- Տավթի ստեղեն գընաց չուր Հաղըրբեջան,*
 Տա՛րցավ, եկավ՝ ըզթուր զարկեր Մըսրա Մելքին,
 Տավթի մեր եկավ, տեմաց կայնավ, ըսաց.
 — Տավթի, քե քախցր կաթ հմ տվե, տո՛ւ կիրիր ես,
 Դա՛րբ ըմ տու ձի խաթըր:
 Տավթի ըսաց.— Հա՛յ կալքազանգ,
 Ձուր մկա Մըսրա Մելքի դա՛րբեր կը գեր յեմ գըլխու մեչ,
 Ձես իկա, ըսես Մըսրա Մելքին՝ դա՛րբ ըմ տեր ձի խաթըր:
 Տավթի ուր գո՛ւրդ տիր մ' ել պո՛նեց,
 800 Ըսաց.— Ենա մեկ քո՛ւ կաթի խաթըր.
 Եսա մեկ դա՛րբն ել,—
 Մըսրա Մելիք ձենե ճո՛չ ի,—
 Տվեր հմ անո՛ւ ճո՛չութընի խաթըր.
 Յեսն հմ մնացե, նա մեկ դա՛րբ,
 Ան ել կը մնա Մըսրա Մելքի բախտին:
 Տավթի ստեղեն կ'երթա Շուշի, Ղարաբաղ,*
 Թափով կը գա, գո՛ւրդ ըմ կը զարկի Մըսրա Մելքին,
 ՁՄըսրա Մելքի գըլթի կը կտրի,
 Անո՛ւ ջանդակ կը մտնի Քա՛րե կալի մեչ.

* Այդ աշխարհագրական անունները վեպի հետ կապ չունեն։ Նրանք քերված են տարածության հեռավորությունը ցույց տալու համար Կ.Մ.-Ո.

810 Անո՛ւ գըլթիս կը պանցրանա երկինք վե:—
 Կ'ասա՝ յոթ ուր, յոթ կիշեր կ'ընցնի,
 Նհր Մըսրա Մեղի գըլթիս հերկնուց կը գա՛ տակ:—
 Հանտեղ զՄըսրա Մեղիք կը վերճացըցի:
 Կ'եղնի, Մըսրա երկիր զըմեն կ'ավիրի,
 Կ'առնի, կը տանի, լցի Սասնա երկիր:

ԽԼԻՎԻԹ

Սպարհե ընդ Փառիկ
Հայաստան

Կրի առաջ 1933 թ
Արամ Նահապետյան

Մարգարէի Փառիկ

Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Ա Ն

Փրի առնող Ա. Ղանալանյանի առաջաբանից բերում ենք հետևյալը.

«Սույն պատումը պատմեց Սպարկերտի Բազինց գյուղացի Ցերոնց Խոչոյի աղջիկ Փառիկը (Վարդանյան), անգրագետ, զառամյալ պառավը. միջահասակ, նիհար դեմքով, զոսկրացած անգամներով մի կին և: Չնայած իր տարիքին՝ Փառիկը տակավին ժիր և. սիրում է խոսել. պատմում է առանձին զոգեվորումներ, թյամբ, ժեստերով:

Դավթի «հեքյաթը» նա ողորկել է 15 տարեկան հասակում համադրող-դասի շնչակամորում» Սարգսից: Փառիկի ասելով՝ Սարգիսը լավ պատմող է յեզել է իմացել է բազմաթիվ հեքաթներ. «Առո՛ռ որեն կ'ասեր, կը պատմեր»:

Դավթի «հեքյաթից» զատ Փառիկը գիտե նաև այլ հեքաթներ ու պատմություններ: Յերեսուն տարեկան հասակում Փառիկը թողել է իր ծննդավայր Սպարկերտը և յեզել է Վան 1915 թ. մեծ դաղթին յեզել է Յերեվան, ուր յերկու տարի մնալով՝ գնացել է Բազու:

Ներկայումս Փառիկը գտնվում է Յերեվանում. ապրում է իր վարդա՝ Ստեփան Վարդանյանի տանը:

Յերկար ժամանակ ապրած լինելով Վանում, Փառիկը յուրացրել է Վանա գավառաբարբառը և խոսում է այդ բարբառով, անդ-անդ միայն գործածելով իր հայրենի բարբառի վորոշ բառերն ու քերականական ձեզերը»:

ԱՐԱՄ ՂԱՆԱԼԱՆՅԱՆ

Այս պատումում գ, ք, ջ, չ բաղաձայնները փոփոկ են աբառառնվում հետեզյալ բառերի մեջ, որինանկ՝ գընաց, գըլնի, գնորուն, գնո, գելեր, գետին, գիտի, անգեան, գնո, քե, քընով, քնլին, քն, ջըզալ, ջուլ, ջուռելի և այլն:

ԽՄԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՄՍՐԱՄԵԼՔԻ ԿՈՒՎԸ

1. Հարկառու Մարմանի՞ք խաբեյալքյամք սպանում ե. Մեծ Դավթին

անհշ, հանհշ, Դավիթ՝ Մհերկե լան, Սասմա մեծն եր.
Աղեկ-ավեր անու ծեռն եր.

Ախշար անու հանչեմ կը դողար:

Մարամեկիքն եր թաքսվոր եր,

Մեծն եր, փաշայ եր:

Դավիթ կ'երթեր անումընե

Վերգի պիրեր, խանճ կ'առներ:

Մարամեկիք վոսկի չափեր, լցե ջրվան:

Դավիթ զընաց, վեր անումնե

10 Խինգ-վեց ջրվան վոսկի պիրեր:

Մարամեկիք ասաց.

— Դու ընցկնա մեծ, ընցկնա զոռքե,

Ինչ քի կը պոնի:

Դավիթ լե ասաց.

— Անըղան լար փաթըթի վոտներն իմի՝

Ձի կը պոնի, ել յես չըմ կերի հիրուք առնի:

Դերիս Մարամեկիք կ'ասի.

— Դավիթ, դու զի կը խափիս.

Դե պի, փաթըթիմ, տեսնամ՝ դու զի կը խափիս:

20 Վեր փաթըթից, Դավիթ հիրուք առավ,

Ետա լար մտավ մըչ անու մսին:

Դերիս Մարամեկիք ելավ, Դավիթ ողպանից,

Հորոխկից անու ժամու վարտապետ,

Տերտերներ ողպանից, ժամ ավերից:

2. Մեծ Դավթի վարդի Դավիթը Մարամեղի ամբը. Դավթի մանկական չարությունները, Մարամեղի վախը. նա փորձում է Դավթին վստեղ լինել կրակով

Դիրիս Մարամեղիք հորոխկից,
Դավթի կնիկ, տղեն՝ պատիկ Դավիթ,—
Իրիք տարեկան եր,— առավ, տարավ ուր առան,
Դավիթ պատիկ երեխայ եր, փոխը եր.
Մեռ կի տա, բարդի ծառեր կոռուի, պիրի տակ,
30 Ճժեր կը ժողկընի, տնի վերեն՝ տըռընկողա խաղան:
Դավիթ զժառ կը թորկի,
Հըմմեն մեկ տեղ ըմ ճժեր կը սըպանվին:

Կը գան Մարամեղիք* կ'ասեն.
— Եսա Դավիթ ճժեր հըմմեն սպանից:
Մարամեղիք կ'ասի.
— Կընիկ, եսա երեխեն տը սըպանիմ:
Կ'ենի մեր գըլխու կավանուկ:
Կընիկ կ'ասի.— Տո մարթ,
Անոր կաթըլ չխանի, մեխք ի, տղայ ի.
40 Վար տու կ'ուզիս, պեր, մեկ սախ կրակ,
Մեկ սախ վոսկի տիր հանչեմ տղին.
Վար ծեռ տարավ թախ վոսկին՝ սըպանի.
Վար ծեռ տարավ թախ կրակ,
Անոր կաթըլ չխանի՝ տղայ ի, մի սըպանի:
Տղեն ծեռ ետու թախ վոսկին.
Խրիտըկներ զարկին, ծեռ մեցին մըլ կրակին:
Կրակ կպավ մատ, իտի պերան, լեզուն պղոչկավ.
Անուն տրին Թլու Դավիթ:

3. Մարամեղիք պատվիրում է աղանդ Դավթին. առ հաղթում է Մարամեղի մարդկանց յեմ վերադառնում Սասուն

Մարամեղիք ասաց.
50 — Կպի-չպի տըտի սպանիմ:
Կնիկ ասաց.— Հորոխկի, 'յա,** Թըլ երթա Սասուն, ուր խոր
ախշար:

* Մարամեղիքն է մը.

** Հորոխկի, 'յա—հորոխկի, իյա: է մը.

Մարամելիք չորս մարթ ետի խեւ,
Ասավ.— Կ'երթեք գիտի պռուկ՝
Պռնեցեք զԴավիթ, տրպեցեք գիտի մեջ,
Կնիկ չգիտնա, կնկամընե գաղտնի,
Դանոցեք, եկեք:— Դանցին...

Դավիթ կ'ընկնի քնո ու թռուի, խաղալեն կ'իյա:
Խասավ գիտի պռուկ:
Են չորս մարթեր՝ կանչիցին, ասին.

- 60 — Դավիթ, արի, քե գիտն ընցըցինք:
Դավիթ կ'ասի.— Տուք գացեք, յես կը գամ:
Ձըն իյա, կը դաթռին,
Ձուր Դավիթ խասնի գիտի* պռուկ:
Դավիթ խասավ գիտի պռուկ,
Դանցին, վո՞ր տը տփին գիտ,
Դավիթ պռնից երկվի փողպատ,
Տարավ են մըկեկ երկվին,
Ձորսն ել եզար հիւրուր:
Ձորսի ականջ կտրեց, եզար ճակտի վերեն.
70 Ատամ քանցեց, եզար վերեն, ասաց.
— Դե, գացեք, Մարամելիք** ըսեք՝
Ընցկնան մարթ հորոխկեցիւ Մասում:

2. Դավիթը գառնարած. նա վերաօրհնում է Մարութա ժամը

- Դավիթ եկե խորոխպոր մոտ,
Դառե ենու գաննարած:
Դանոներ տարե սար վի, կ'երծեւ:
Կեսոր տեսավ՝ լոս կ'ելնի վեր:
Կ'իգն, խորոխպոր կ'ասի.— Խորոխպեր,
Ենա սարու գըլոխ լոս կ'ելնի:
Խորոխպեր կ'ասի.— Են քո խոր ժամն ի,
80 Մարամելիք զարկեր, ավրեր ի:

* Պատմողն այստեղ ավելացրեց՝ «Բաշուրա գիտն ի»: Հավանաբար դա Մասնո գետի (Բաթմանա սուլ) գետաբերանի մոտ, Արեւմտյան Տիգրիսի մեջ թափող Բիշերի կամ Բշերի գետն է, Տիգրանակերտի նահանգի համանուն գյուղի անունով, վոր աղավաղվելով դարձել է Բաշուրա: Ա. Ղ.

** Մարամելիքին: Խմբ.

Դավիթ վեր կ'երթեր, գան կ'երծեր,
 Կը թորկի գաններ, կ'առնի ժամու շիններ,
 Դավիթ վեր ժամ շինեց,
 Մեռ եզար վար աջ թեկին, ըսաց.
 «Մարութն Պանցը Աստվածածին,
 Խաչ Պատուածին վըր Դավթի աչ թեկին»:
 Խաչ մնաց անու թեկի վերեն:

Հիրկուն վեր կ'իգն— գեղեր, առչեր, գաններ կերած,
 Են ել գեղեր, առչեր կը պիրի,
 90 Տանի, ինի փարգախ:
 Խորոխպոր կ'ասի.— Խորոխպեր,
 Իմ վոտնաման կտըրտվեր ի:
 Խորոխպեր կ'ասի.— Տո տղան, Թլսլ Դավիթ,
 ԶԵ հերեկն եր՝ քի վոտնաման առի:
 Դավիթն ել կ'ասի.— Խորոխպեր, արի փարգախ, դուռ պաց.
 Կը տիսնամ են բալբալուսիկ ուլեր, եծեր...
 Ել վոտնաման կը մնա. կտըրտվեր ի:
 Խորոխպերն ել կ'իյա, դուռ կը պանա,
 Կը տիսնա հըմմեն առչ հւ գեղ հւ ջանավար...
 100 Կը խանի, մլի դուռ:

Ե. Հարկահանճարյուն. Դավիթը պատահառում է հարկահանճարից

Մարամելիք որոխկիր եր,
 Դավթի խորոխպորմեն խարճ կը տուներ:
 Ձենով Հովան կը չափի վոսկին,
 Լցի ջըվան, տնի հընտի:
 Թլսլ Դավիթ՝ կ'ասի.
 — Խորոխպեր, տա, մեկ յեռ չափիմ:
 Ձենով Հովանն ել կ'ասի.
 — Դընն դեն. նա քու խոր քաքերն ի՝ կը քաշիմ:
 Դավիթն ել կը խասնի, ջըվեններ կը թափի գետին,
 110 Կը դարտըկի, կոտ կը կործի վար պերնին,
 Վոսկիք ցի վար կոտի վոսին,
 Փետ կ'առնի, սըրփի, կ'ասի.
 — Նա մեկ... նա երկհւ...

Մարամեղի մարթեր կ'ըռկին, կ'ասեն.

— Ձենսկ չովան, ելի, չափի՝ մենք երթանք:

Դավիթ կը խասնի, հոտ մարթեր կը զարնի հերուր.

Ակընջքներ կտռի, եզար ճակտի վերեն.

Ատամներ քնչի՝ եզար վերեն.

Կ'ասի.— Գընացեք, զՄարամեղիք ասեք՝

120 Ընցկնա մարթ կա Սասում:— Գընացին...

6. Մարամեղի զարհուլումի քերքը. Դավիթը պատահաբար
հարկահաճ Կուզբաղնիճ քով Երա մարդկանց

Դորիս Մարամեղիք ասաց.

«Տը կնպիմ խազար խինգ խարիր Թուխմորուս,

Տը կնպիմ խազար խինգ խարիր սըվտկամորուս,

Տը կնպիմ խազար խինգ խարիր երիտասակ ջըհեր:»

Կուզբաղին ասաց.

— Տնավեր, ենի կ'իյաս, կնպիս մեկ տղի վիրէն:

Տոս զի քնուսուն մարթ, երթամ Սասում Թալան.

Հերկեն կնկտեր պիրիմ՝ ուղտ պառնան.

Կարճ կնկտեր պիրիմ՝ երկանք ազան.

130 Ազապ ախչկներ պիրիմ քե արմեղան: 7

Կուզբաղին կը գն քանդ.

Կնիկ ըմ կըեր ենտեիս, կ'ասի.

— Կուզբաղին, դժր կ'իյաս լեռան-լեռան:

Կուզբաղին կ'ասի.

— Կ'իյամ Սասում Թալան:

Կնիկ կ'ասի.

— Գընա, գընա, կը տխնաս Սասում ջաթ ու սալբան:

Դորիս Կուզբաղին կ'երթա:

Դավիթ տկանց կը քնչի ծառ,

140 Անու քնուսուն մարթ կը պիրի, մըլի գիտի մեչ:

Կուզբաղնու ծին վեցվորտնա յի, կը փախի, վճր պոծի:

Դավիթ կը ընոս վճր ծիուն, ծին կը դաթաի:

Կը խասնի, ծին կը պռնի,

Պճչ կը կտռի, կը զանի վառ իվի, կ'ասի.

* Ցերք եւ Ա. Ղ.

— Դրնա, Մարամելիք ասա՛
Ընցկնա մարթ գընաց Սասուն։

7. Կուզբաղինը հայտնում է Մարամելիք յեղեղաբյուրը

Կուզբաղին կ'երթա Մարը։

Կը պախկվի, յոթ որ չիլնի երեկան։

Մարամելիք կը կանչի Կուզբաղին, կը տանի, կ'ասի։

150 — Հիւր ի քն ասքար։

Կուզբաղին կ'ասի։

— Յես չգիտեր՝ Սասնա խոտերն եր կծան,

Ձողկներն եր դեշմաւ. գարուն վեր խոտեր պանցվի,

Իմ ասքարի ճիճ-պլոր կ'իգն յեղ ու չորթան։

8. Խորատառու Պառազի խորհրդով Դավիթը Ձենով Հովանիք
առնում է իր հոր ձիւն ու սարքը յեղ գիճապաղում է

Դիրիս Դավիթ կ'երթա Պառազ շախաւմ։

Կը պռնի արտի պնչեն,

Կուտի, 'յա, ելնի արտի գըլթի։

Պառազն ել կ'ասի։

— Դավիթ, գըլխուտ, արեվուտ մեռնիմ,

160 Իմ իդարան ես շախաւմն ի։

Կ'ասի, Դավիթ, գընա,

Մըսրամելիք հորոխկիր,

Ասքար կը գն՝ Սասուն ավրի։

Դավիթն ել անջնիս ելաց, ասաց։

«Նա խեղ ունիմ,

Նա մեղ ունիմ,

Նա տեղ ունիմ,

Նա տիրակաւն...

Ա՛խ, մամիկ, ի՞նչըխ ենիմ»։*

170 Պառազն է կ'ասի։

— Դավիթ, գընա, քո խորոխակեր պռնի,

Տի գետին, ըսա՛ խորոխակեր,

* Յերգ ե. յերգում է մընջալով։ Ա. Ղ.

«Խան դուս իմ խոր Չուռկիկ Ջալալին, խան դուս.

Խան դուս իմ խոր Թուր Կեծակին, խան դուս.

Խան դուս իմ խոր Գորգ Ռուման, խան դուս.

Խան դուս իմ խոր Գըլխու Գռթին, խան դուս.

Խան դուս իմ խոր Միջաց Գամար, խան դուս.

• Խան դուս իմ խոր Վոտաց Ջըզմեք, խան դուս»։*

Վեր Չուռկիկ Ջալալին կը խանի,

180 Տո՛ւ ծեռ տի վեր միջաց.

Վեր անու մեջք կոռոի, են չի Չուռկիկ Ջալալին.

Վեր են ինչ ծեռ տնիս մեջքին,

Կը թըռոի վիր վեր՝ են ի Չուռկիկ Ջալալին:

Դավիթ գընաց, խորոխպեր պոնից,

Խտի գետին, ըսաց.

— Խաց գինին, Աստված կանգանին,

Վեր տո՛ւ՝

Իմ խոր Չուռկիկ Ջալալին,

Իմ խոր Թուր Կեծակին,

190 Իմ խոր Գորգ Ռուման,

Իմ խոր Գըլխու Գռթին,

Իմ խոր Միջաց Գամար,

Իմ խոր Վոտաց Ջըզմեք՝

Ջխանիս երեվան, քե կը սպանիմ:

Խորոխպեր հըմմենն եխան:

Գանսուն կիտր պանպակ խճեց մըչ քռթին,

Գանսուն կիտր պանպակ խճեց մըչ չըզման:

Միջաց Գամար քանսուն փաթ եկավ անու մեջք:

Չուռկիկ Ջալալին եպի, թռավ քամակ, խեծավ:

200 Գանսուն մարթ թափան, գոռով գորգ վիրուցին,

Տրին Չուռկիկ Ջալալու քամկին:

Թ. Չուռկիկ Ջալալիմի բռնիքը դեպի տրեզակ. Ձեռով Հովանի
հոգը Դավթի համար յեվ խրատը Կարթիկ աղբյուրի մասին

Մին զըԴավիթ վիրուց,

Կը տն հանչեմ անեգանկան, կը վառի:

* Յերգ և Ա. Ղ.

- Ձենով Հովան երազ կը տիսնա,
 Վեր Սասմա վերեն մթնեք ի:
 Կըլնի, կ'ասի.— Կընիկ, Դավիթ կը սըպանին,
 Երազ տիսա՝ վըր Սասման մթնեք ի:
 Կ'իլնի, կը տիսնա՝ Չուռկիկ Ջալալին Դավիթ վերուցի,
 Տվե հանչեմ անգալան, կը վառի:
- 210 Կը կանչի.

«Չուռկիկ Ջալալին, վեր արի, վեր արի, վեր արի.
 Դավիթ տղայ ի ու անհիման ի, վեր արի...»*

Չուռկիկ Ջալալին զԴավիթ իպի, իտի գետին:
 Խորոխպեր ասաց.

— Քոն տուռն ավրի, Դավիթ, եսիկ Չուռկիկ Ջալալին ի.
 Տոն նա նմ տվիցիր, նա թիմրիցիր, նա գըլթի պաքեցիր.
 Քե կը տա խեստ անգալան, կը վառի:
 Ըսաց, Դավիթ,

- Քոն ծին դըհոր երթա, տոն գըլթի չկանիս:
- 220 Կ'երթա վըր քո խոր Կաթնիկ հախպրին.
 Առն նա թաս, չորս թաս ճոնր տու՝ ծին խմի:
 Տուն խաց կի, պառկի ծիռ չորս վոտաց մեջ, քընի:

10. Դավիթը խմելով Կաթնիկ տղայուրի քուր՝ դառնում
 է եզոր. նրա վախը բռնամիտներից, ձիու փառաբերք.
 Դավիթի հաղթանակումն ու կատարածը

- Դավիթ քընավ:
 Մեկ ել տիսավ՝ ծին աքնեց իտու, եխան վի:
 Ելավ տիսավ, տիսավ՝ պըտպըտոց ինկե մեջք:
 Քամար հարձկեց, քանուռն փաթից մեկ փաթ զհուով խասավ.
 Գըլխու Քոնթու պանպանկ եթալ, զհուով մտավ գըլթիս.
 Քանուռն կիտր պանպանկ եխան, ջըզմեք զհուով մտավ վոտ.
 Մեկ ծեռնա գորզ պոնեց, իտի ծիռ քամկին,
- 230 Քչեց, գաց Մսըր կռիվ:
 Քաց. վեր տիսավ Մսրա անքան, ելաց:
- «Տոն 'վ եղնեք գաննան գան, յես եղնիմ գեկ,
 Ձեմ կերի ծի կտուի.

* Յերգ է. Ա. Ղ.

Տո՛ւ 'վ եղնեք գըզուկ պանպակ, յես եղնիմ կրուկ,
Չես կերի ծի վառի.

Տո՛ւ 'վ եղնեք կորիկ, յես եղնիմ մեղր,
Չես կերի ծի գիտնուց վիրուցի»:

Ան գախ ծիուն լեզու եկավ, ասաց.

«Դավիթ, քչի ասքըրի մեչ.

Անցկուն ինչ տո՛ւ կտոխ,

Յես անցկուն իմ վոտքերով կը սըպանիմ.

Անցկուն ինչ տո՛ւ սըպանիս,

Յես իմ գըլխով կը զարնիմ, կը սըպանիմ.

Անցկուն ինչ տո՛ւ սըպանիս,

Յես իմ պոչով կը սըպանիմ»:

Դավիթ քչեց մեչ ասքըրին,

Հըմմեն սպանից, կտո՛նց, կտո՛նց, կտո՛նց...

11. Ջարակաճի խոսք

Մե մարթ եկավ հանչեվ Դավթին,

Ասաց.— Փոստ, փոստ, փոստ...

350 Դավիթ լե շամախ եզար,

Անու իրես հիտեվ անչեվ եղավ:

Ետա մարթ ասաց.

— Դավիթ, գըլխո՛ւտ, արեվո՛ւտ մեռնիմ,

Իմ գըլթի շիտկի, քի պա մ' ասիմ:

Դավիթ գըլթի շիտկեց:

Ետա մարթ ասաց.

— Դավիթ ա՛... հա՛... հա՛... հա՛... իշկե՛.

Մսրամելիք ենա դաշտի մեչն ի.

Ենա ծուխ վիր կ'ելնի, ընու բեհն Ի:

40 Ասաց.— Դավիթ, գըլխո՛ւտ, արեվո՛ւտ մեռնիմ,

Նայ ի քի նայարտեր.

Դընա՛, անոր խես կռիվ արա՛.

Մի գոռով ի պիրի.

Հըմմենս խորե մեկ ինք,

Մորե մեկ ինք, մեզ մեկ կըպի:

12. Դավիթը չի ընկնում Մարամելի վարագայքը. մտնո՞ւ
մեծամտե՞ր. Դավիթը սպանում է Մարամելին

Դավիթ գընաց թախ Մարամելիք,
Մարամելիքն ել գետին փորեր,
Ջուլ քաշեր վերեն, խոյ քաշեր վերեն:
Դավիթ կ'երթա, կը զարնի գիտ մեշ,
170 Ընիյա կ'անցի, կ'եհա:—
Ձենով Հովան ի անու շանց տվի:—
Ասաց. «Մարամելիք խոր փորեր ի,
Ջերթաս խորի վրա, գընա գիտի միչով»:

Դավթի մեր նստեր ի տա:
Մարամելիք քնուկ եր:
Դավիթ կ'ասի.— Մարե,
Մարամելիք խան վի,
Մեր կ'ասի.— Ենի յոթ որ կը քընի,
Մեկ որ նոր կ'ակախի:
220 Կ'ասի.— Մարե, գուժնի խոփ պի:
Մեր կը պիլի, Դավիթ կը տնի կրակ,
Ենի կրակ, տնի վըր Մարամելի վոտաց:
Մարամելիք կ'ակախի, կ'ասի.
— Ըստա լու կա, իմ տեխ փոխի, կնիկ:
Կնիկ կ'ասի.— Լու չկա.
Իլի, քու նայարտեր իկե:
Մարամելիք ելավ, ասաց.
— Դավիթ, արի, յես, տու ճողան-ճոփան խաղանք:
Դավիթ ասաց.— Ձե:—
290 Խորոխպերն եր անու սովըրցրի, ըսիւր եր՝
Վոր կ'ասի՝ ճողան-ճոփան խաղանք, չխաղաս:—
Արի, յես, տու մե-մեկու իրեք դարբ զարնենք:
Մարամելիք ասաց.— Դավիթ,
Դաշին յէս զանիմ, թէ տու զանիս:
Դավիթ ասաց.— Մարամելիք,
Դու քանց՝ զի մեծ իս, դաշ տու զար:
Մարամելիք դարբ ըմ եզար,
Դավիթ եղավ ճանճ, մտավ ծիու քինթ վի:
Մարամելիք ասաց.

300 — Հը՛, խողածին, խող եր, խող դառցար:
Ենչախ Դավիթ կ'ասի.

— Ձե, խողածին չիմ, ըստեյ իմ, գճրկ:
Մարամելք վիրուց, դարբ մ' ել եզար:
Դավիթ եղավ մռչեմ, մտավ ծիռւ վոտաց սըման մեչ:
Մարամելք ասաց.

— Հը՛, խողածին, խող եր, խող դառցար:
Ենչախ Դավիթ կ'ասի.

— Ձե, խողածին չիմ, ըստեյ իմ, գճրկ:
Մարամելք մեկ դարբ մ' ել եզար,

310 Դավիթ եղավ մըծիկ, մտավ ծիռւ պոչի տակ:
Մարամելք ասաց.

— Հը՛, խողածին, խող եր, խող դառցար:
Ենչախ Դավիթ կ'ասի.

— Ձե, խողածին չիմ, ըստեյ իմ:
Դիրիս դարբ խասավ Դավթին:

Դավիթ դարբ վիրուց, տը գարներ, մեր եկավ հանչեմ:
Դավիթ ասաց.

— Նա մեկ դարբ քոն ծծի խաթրին չիմ գճրնի:
Մեկ դարբն ել վիրուց, տը գարներ, մեր եկավ հանչեմ:

320 Դավիթ ասաց.

— Նա մեկ դարբ քոն գատ ճամփիսու խաթրին:

Մնաց մեկ դարբ, ինչըխ ենիս, տը գարնիմ:

Դավիթ դարբ վիրուց, գըլխոնց եզար,

Կտուց, եկավ, վոտաց մատաց դոնւ ընկավ:

Դավիթ ելավ, Մարամելքի ձախ ծոնն եզար ուրման ծեր,

Իտի վար թեվին, եկավ Մասում:

Հենոր վոր Դավիթ գընաց Մըսր կոխի:

Անու խորոխպեր՝ Սեվդո,—

Անու երկու խորոխպեր կըեր,

330 Մեկ Ձենով Հովան, մեկ Սեվդո,—

Ձենով Հովան* ասաց.

«Հորոխկի, իյա, հորոխկի, իյա.

Մարամելքի ձախ ծոնն քանոսն կիտը ի,

Տը պիրի քե խամար ադիյա»:

* Ձենով Հովանին: Խմբ.

Դավիթ վեր իսկի Մարամեղի ձախ ծռն՝
Իտի թրոսպաց:

Սեվդոն գիշեր գընաց, ընկավ վերեն,
Վախուցուց զերեն:

Անուն տրին ծռան Սեվդո:

340 Դավիթ ուր խոր ավզ երավ,—

Մարամեղի սըպանից, զՍասուն աղատից: *

* Այստեղ Փռեղի վերջացրեց իր պատմութիւնը:

— Բն, Դավթի ամուսնութիւնը,— հարցրի յես նրան:

— Պատիկ Դավթի չպատկ՛վի,— պատասխանեց Փռեղն ու ավելացրեց.—

Դավթ վեր կռիվ երավ, պրծավ, կ'ըյա ծովու պռուկ ֆրաւ խեա աղաներուն
Տղաներ կ'ըյին խեա, կ'իյան ծովու պռուկ, կը լսեին:

Դավթ ուր երթմացավ. ծեռ առ զարներ վար ձախ Թեղին, եղար վաթ
աչ Թեղին ընկավ ծով խեթը զով: Ա. Ղ.

ԶԻՆՆԵՅ ԿՈՐՆ

ԿԱՃ
ՍՎԱՄԵԸ ԺՈՒՐ

ԳԼԽԱՅԻ ՅԵՂԻԱԿԱՐ ՀԱԿՈՒՅՆ

ԴՐԻ ԱՌԱՎ
ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՎԵԼՅԱՆ

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Այս պատուաւն առաջին անգամ ապագրված է «Արարատ» տնտեսական, 1909 թ. հոկտեմբեր-նոյեմբեր, և ապա առանձին գրքով արտատպված է Ստ. Գանայանցի խմբագրութեամբ յերկու ուրիշ պատուաների հետ, տե՛ս Թ և ԻԴ պատուաները:

Գառուա՛ն առացող Յեղիազար Հակոբյանը Դավաթի Տեղող գյուղացի յե. վեպը պատմելիս նա յեղել է 25 տարեկան. պատմելուց առաջ մեկ-յերկու տարի բանվոր է յեղել Վաղարշապատում: Նա վեպը լսել է Մեղանցի մի ծեր ման-քավաճառից:

Ստ. Կանայանցը Դավթի ճյուղը քաղվածորեն և ապագրել ավել:

Զկարողանալով ձեռք բերել պատուա՛ն նախկին ձեռագիրը, մեր խնդիր-քով գրի առնող՝ Հ. Ավյյանը նորից պատմել է ավել առացող Հակոբյանին 1932 թ. Վաղարշապատում և յերկրորդ անգամ և գրի առել Դավթի մասը, զոր և գրվում է այստեղ:

Տաբիներ անցնելուց հետո առացող Հակոբյանի լեզուն մասամբ փոխված է, կրելով տեղական բարբառի և գրական լեզվի ազդեցութեանը:

Գառուա՛ն առգառուա՛ն ամբողջապես նոր է կառարված:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

2. Աջմու բազավորի ոգան առնում և Արեվելից բազավորի ազգիան

Կ ընի-չընի մի խայ թակավոր կ'ընի.
Տա մի ախչիկ ունեւր: *
Ետ թակավորի ախչիկ շատ խորոտ կ'ընի:
Աջմու թակավորի տղայի աչք
Կ'իւնի Արեվելից թակավորի ախչկան:
Աջմու թակավորն եւ շատ զոռբա կ'իւնի,
Խաբար կը զրկի Արեվելից թակավորի մոտ,
Վոր՝ «Քն ախչիկ տը տաս յըմ տղին»:
Մի երկու տիր խաբար տը զրկի,
10 Կ'ասի.—Քն ախչիկ տու յեմ տղին:
Են եւ կ'ասի.—Յես խայ յեմ, տն աջամ,
Յես յիմ ախչիկ չըմ իտա:
Աջմու թակավոր կ'ասի.
— Թե քն ախչիկ չտաս յեմ տղին, ծե հըմեն տը մորթեմ:
Ախչիկ վոր տը լսա, կը մտածի ինոր վրեն, կ'ասի.
«Յիմ սաբարով եստ հըմեն մարթ տը սպանեն»,
Ինոնց տղեներ տը մնան հեթիմ, ձի տ'անիծեն,
Վերչ զոռով ձի տը տանեն.

* Տպագծ եր «ունի»: Խմբ.

- Աղեկն են ա, վոր յես յըմ կամքով երթամ, ձի չանիծեն.
- 20 Յըմ խոր թակավորութեն ել գենա մնա՞:
Ախչիյն հելավ գնաց խոր դիվան,
Ասաց.— Բճբո, ընչի՞ կը մտածես:
Խեր պատասխան տվեց ինոր, ասաց.
— Յես ինոր խամար կը մտածեմ՝
Աջմու թակավոր տը կա մեր թակավորութեն տ'առնի,
Ջըմմեն տը սպանի, կերի տը տանի:
Թե յեմ ախչիկ տամ, են աջամ ա, յես խայ եմ:
Ախչիկ ասաց.— Բճբո, վոր հաջամ տը կա,
Ջըմմեն տը սպանի յըմ սաբաբով,
- 30 Աղեկն են ա, յես երթամ, թոխ մարթոն պան չըլնի:
Բճբո, ջուղար տու Աջմու թակավորին՝ կա, ձի տանի,
Յես մինակ մեռնեմ՝ աղեկ ա, յըմ խոր, մոր, ախպոր թերեն:
Խեր չըր ուղի ետ պան.
Տեսավ, վոր ճար չկա,
Ջուար հրոխկեց Աջմու թակավորի մոտ.
«Արի, քի խարս տար»:
Ջըր ուղի տեր, անճարաց իտու:—

- Աջմու թակավոր եկավ, խարս տանի:
Ախչիկ կնաց խոր մոտ, ասաց.— Բճբո,
- 40 Աջմու թակավորին ասա, ձի կը տանի,
Չոկ տեղ մի սարայ շինի, ձի տանի, ենտեղ տնի.
Մեկ տարի մը ձի չկա, յըմ հերիս չտեսնա:
Բճբո, տոն ել մեկ վարթապետ տիբ խը ձի,
Մեկ ել խտամ, յես կ'երթամ.
Յես ինչ քեզ ասի, Աջմու թակավորին խնթրի,
Վոր նա են պտենը կատարի:
Խերն ել ախչկա ասածը
Աջմու թակավորին խնթրելով պասց:
Են ել ուղեց ետ պան,
- 50 Իրան խարս տարավ ուր քաղաք,
Մե չոկ սարայ շինեց,
Ետնաց խաց, կերակուր հրոխկեց ենտեղ:
Աջմու թակավորն ել ասեր եր ինոնց՝ «Սարից * տմ'ա չկաք»:

* Սարից — սարայից: Խմբ.

Յ. ՍԱՏՄԱՆԱՐԻ ԵՎ ԲԱՊԱՅԱՆԱՐԻ ԺԱՎԱՅԻՑ ԺՆԱՆՊՈՐ

Կես տարի սարի* մեջ մնացին,
 Հետեւ ջուար հորիկեցին թակավորի մոտ,
 Թե.— Մենք պոռավոր ենք եսա տեղ,
 Վոր չես թողնի՝ տանից տուն կանք:
 Թակավոր ասաց.— Իրավունք ունեն՝ տուն կան, կան կան:
 Տոնապաներ իրավունք տվին, տուն եկան կան կան:
 60 Թակավորի ախչիկն ել ծով չեր տխսե, թե ինչ պան եր
 Կան եկան Խա ըստի մեջ,
 Տուն եկավ, տեսավ Կապոտ ծով.
 Մովի պոռակ չտեսավ:
 Ետա ցեղ մտածելով՝ ծովու պերան վե կնաց.
 Կնաց, մի քարափ տեղ կայնեց, իրիչեց,
 Տեսավ, վոր ծովին ծեր չկա.
 Նեղացավ, նստեց, ասաց.
 «Ա՛խ, յերանի մե փոռու ճուր կ'ըլներ, յես խմեյի»:
 Մի քիչ ել կան եկավ, քարերի մեջ ճուր չտեսավ.
 70 Իրիչեց ծովի մեջ, տեսավ,
 Մեկ ճուր քար ըմ կա ծովու պոռակ,
 Մեկ սվտակ ախպուր ետ քարից կը թալի,
 Ընուն ել ինոր չորս պուլիք պոռի եր,
 Ետա ցեղ վոր մարթ առանց խալավ խանելու
 Ջեր կա՛նա երթա ետ հախպուր, ճուր խմի:
 Ինք ուր շորեր խանեց,
 Կնաց ետ հախպուր, ճուր խմեց, եկավ:
 Ետի-յետի եկավ, ուր սարեն նստավ:
 Ետ վարթապետ խայի որենքի պես ժամ կ'ասեր,
 80 Պատարաք կ'աներ, ախչկան սրփուլեն կը տեր:

 Տարին ըմնցավ, ետ ախչկա փորը մեծացավ:
 Զուար խասավ ինոր կեսեր թակավորին,
 Վոր՝ «Բուն խարս տղով ա»:
 Թակավոր կնաց դիվան նստեց, կանչեց վեղրին,
 Թե.— Չես անի, ըսկնա պան ի ին:
 Վեղրին ել ասաց.— Թակավոր ապրած կենաս,

* Սարի — սարայի ե մբ.

Տո՛ւ վարժապետ կը տանիս քո՛ւ խարսու կուշտ.

Տո՛ւ չըս կի՛տի՝ վարժապետ ետա ցեղ պան կ'անի:

Թակնավորն ասաց.— Վեզի՛ր, ապա ի՞նչ անենք:

90 Վեզի՛ր ասաց.— Երկուսն ել սպանենք:

Հրամայեցին ջալատին.— Կն՛ա, երկուսի վիզն ել կտրի:

Ջալատ կնաց սարեն, խարսի մոտ, ասաց.

— Թակնավոր հրաման արե, ծեր վիզ տը կտրեմ:

Խարսը կ'ասի.— Ծեր Թակնավորին տատաստան չկմ,

Վոր տղով կնկան վիզ կտրել երկու կաթըլ ա.

Թակնավորին ասա՝ տատրեք,

Մինչեվ յես յիմ տղեն պերեմ,

Են ժամանակ տեսնանք՝ երեխայ ա, ի՞նչ ա, Թո՛ղ իմ վիզ
կտրեն.

Ինոնք ել իմանան, թե յըմ մեխկ ի՞նչ ա:

100 Ջալատ կնաց Թակնավորի մոտ,

Ասաց.— Թակնավոր ապրած կենա,

Ծեր խարս ետա ցեղ ասաց ընձի:

Վեզըրներ ասին Թակնավորին.— Աղեկ ա ասեր.

Թոխ մնա, ինոր տղեն պիրի,

Են ժամանակ վիզ կը կտրենք:

Ժամանակ տվին, մինչեվ ինոր տղեն պիրի:

Ինոր ժամանակ լմեցավ, տղենը պիրեց:

Երկու տղա պիրեց, վարժապետ տղեններ կնքեց,

Մեկի անուն տրեց Սանասար, մյուսին՝ Բաղտասար:

110 Խապար խասավ Թակնավորին,

Վոր՝ «Քո՛ւ խարս երկու տղա պիրեց»:

Թակնավոր ասաց.— Ջալատին ասեք,

Թող երթա, ենոնց վիզ կտրի:

Ջալատ կնաց խարսի մոտ, ասաց.— Ծեր վիզը տը կտրեմ:

Խարս ասաց.— Ծեր Թակնավորին կանոն, նիզամ չկմ,

Վոր ծծմոր տղեք ի՞նչպես կը շախեն, վոր յըմ վիզ կը կտրեն:

Թոխ յըմ տղեք մեծանան, յիմ վիզը Թոխ կտրի.

Յես խո ես տեղից չըմ կենա փախի:

Ջալատ կնաց, Թակնավորին ասաց:

120 Թակնավոր կանչեց վեզրին, ասաց.

— Ի՞նչ խորհուրթ կը տաք ես պանի խամար:

Վեզիրներ ասացին.— Տաս տարի ժամանակ ինոր.

Տղեք մեծանան, ինոր վիզ նոր կը կտրենք.
 Նա ես տեղից դիր պիտի երթա.
 Թոխ պռնավորի պես ներս մնան, սարից տոնս չկան:

Յ. ՍԱՏՄԱՆՈՐԸ ու ՔԱՂԱՍՏԱՐԸ խմելով ծովի ազրյուրի ջուրը՝
 պառնում են հզար

- Հաճեր ելան խինգը տարեկան,
 Հացին, վոր՝ «Մեզ տարեք տոնս»:
 Հաճեր կացին տոնս, ճժերի խեղ խաղացին,
 Տեսան Կապուտ ծով, ապա չըն կիտի՝ ինչ պան ա.
- 130 Վազեցին, կացին ծովի մոտ:
 Իրարու կ'ասին, թե.— Ես ինչ ազեկ ցորենի արտ ա:—
 Պռնավոր են, տոնս չեն եկած, պան չեն տեսած:—
 Կացին ծովու պերան, տեսան, վոր ճոր ա:
 Ծովի պերանով կացին, ետ քարափին մոտեցան:
 Սանասար ասաց.— Ախպեր,
 Տոն կայնի հստեղ, յես ծարավ եմ, երթում ես հախպուր,
 Ճոր խմեմ, կամ, դոր տոն կնա:
 Սանասար կնաց ետ ախպուր,
 Ճոր խմավ, եկավ ախպուր մոտ:
- 140 Ախպեր տեսավ Սանասարին, դարձացավ, ասաց.
 — Ախպեր, ինչ ելավ քեզ, վոր տոն ետքան ճոճացար:
 Ասաց.— Տոն ել կնա, խմի, արի, տոն ել ճոճանա:
 Բաղտասարն ել կնաց, են ճրեն խմավ, եկավ, ճոճացավ:
 Բաղտասար շատ ծարավ չէր,
 Ախպուր կեսը խմեց, ախպուր կես ուժ տուց:
- Իրիկուն եկան տուն, մեր տեսավ ինոր՝* տղերքին,
 Չըր ճանչնա, խարցուց.— Ես ինչ ելավ ծեր,
 Վոր ետակնս ճոճացաք:
 Սանասար ասաց.— Են ծովի ախպրից ճոր խմայնք,
 150 Ետակնս ճոճացանք:

* Իր Եմբ.

**4. Սամառաբլ Ժովի կղզում արեւոյից ստացում է Քուռկու
Ջալալին յեւ սառիք**

Մեկ որ եւ կանցին ծովի պերան կան կանոն,
Խալիվոր մարթ մ' ըռաստ եկավ ինոնց, ասաց.
— Սանասար, արի, յես քեզ տանեմ ես ծովու կղզին,
Ենտեղից քեզ կը տամ՝ Թուր Կեծակին,
Քուռկու Ջալալին, Ջին ու Սատաֆին, Գուրդն ի Գորոզին* .
Սանասարն ախպորը կ'ասի.— Բաղտասար,
Տո՛ւ կայնի ըստա, յես կ'երթամ.
Թե յես ծովի մեջ խեղտվա,
Տո՛ւ հստեղ սաղ կը մնաս:

160 Բաղտասար կ'ասի.— Ախպեր,
Տո՛ւ կայնի հստե, յես կ'երթամ:
Խալիվոր կ'ասի.— Տո՛ւ կաց ըստա,
Սանասար Թոխ կ'ա խըտ ձի:
Նա վոժով ա, Գուրդն ու Գորոզին կը պերի:

Խալիվոր կ'աննի Սանասարին, կ'երթա ծովու կղզին:
Ենտեղ խալիվոր շանց կը տա՝ Քուռկու Ջալալին,
Թուր Կեծակին, Թամք Սատաֆին, Գուրդն ի Գորոզին:
Սանասար կ'ասի.— Պապի,
Են կողմից վոր եկայնք կղզին,

170 Ջատ չկար խըտ մե, չխթվայնք ճրի մեջ,
Ապա ես կողմից, ես ծանտը պաներով
Ինչպե՛ս պըտի երթայնք, վոր չխեխտվայնք:
Խալիվոր ասաց.— Տո՛ւ ծին խեծի,
Ետ կործիքներ ան, ծեռ տու ձի,
Աչքերտ խփի, Աստված կանչի,
Եես քեզ կը տանեմ տո՛ւս:
Խալիվոր պերեց տո՛ւս, ախպոր մոտ:
Բաղտասարն խասավ, ո՛ր ախպոր կըլիս պաշեց, ասաց.
— Ախպեր, քանի վոր տո՛ւ կ'երեվեր, յես կ'իրիշկեյի քեզ.
180 Յեփ տո՛ւ չերեվացիր, յես նստա, լացի:
Խալիվոր ետտեղ անհայտացավ:

Սանասար ասաց.— Ի՞նչ անենք, ախպեր.

* «Գորոզին»-ի տեղ պատմողը յերբեմն «Սամվելին» եւ եր ասում է. Ա.

Պերենք, ես ծովի պերան, ավազի մեջ փորենք,
 Ես ծին, ես պաներ խորենք եստեղ:
 Բաղտասար ասաց.— Լավ, ես պաներ խորենք,
 Պայց ծինը խորենք, կը խատնի:
 Ես պաներ խորենք, ծինը տանենք:
 Նտապես ել արին:

Ե. ՍԱՏԱՍԱՐԵ ՈՒ ԲԱՂՊԱՍԱՐ ԺԻՎԱԿԱՆ

- Եկան, Թակավորի* Թավլանճալ Ժող. կայնան:
- 190 Թավլախանապետ ինոնց խարցրեց.
 — Այ տղա, ինչ մարթ եք:
 Ինոնք ասին.— Խեղճ մարթ ենք:
 Թավլախանապետ կ'ասի.— Չեք ըլնի սեյիս:
 Ասին.— Կ'ըլնենք, աղա:
 Ասաց.— Կիտեք ծի Թիմարեք:
 Ասին.— Խա:
 Թավլախանապետ տարավ ինոնց Թավլեն մինչեւ առավոտ:
 Առավոտ եկավ, ասաց.— Վեր կացեք, ծիաներու տեղ շինեք:
 Սանասար ցախավել առեց, Բաղտասար Թիակ,
- 200 Ծիանոց տեղ ավլեցին:
 Աղեն ասաց.— Ծիաներն Թիմարեք:
 Սանասարն ասաց.— Հժւր ա քերոց:
 Ասաց.— Նտ հականատն ա:
 Սանասար ծեռ տվեց. վորին ծեռ տվեց,
 Են քերոցներ ծեռաց մեջ ելավ խող:
 Աղեն կնաց, բաղարեն տաս խատ ել առեց, իպի:
 Սանասար վորը ծեռ առեց, ծեռաց մեջ ելավ խող:
 Կան եկավ Թավլի մեջ, տեսավ,
 Վոր մե ճոճ պղնծից շինված քերոցի պես
- 210 Մեծ մի պղինձ տրած ետտեղ,
 Փային լցրած մեջ ծիերոց խամար:
 Փայինը դարտըկեց կետին, աղենը կնաց:
 Սանասար առավոտ ելավ վե, ծիանոց կանրի խառ:

* Այս Թագավորը, ինչպես յերեւում է 326—327 տողերից, Այվաթ Թագավորը չէ. հավանորեն հայի Թագավորն է, ինչպես յերեւում է 658, 756 տողերից: Խմբ.

Մն պզինձն առեց ծեռ, ծիեր թիմարի.

Վորի քնմկի վերեն մեկ տիւ պռտեց,

Կաշինը պղովեց, պերեց, վոռից խանեց առնա:

Ջրմենին հտապես արաց, ասաց.

— Ա'խպեր, կը տեսնաս, վորը յես կը թիմրեմ,

Մնապես ըռահաթ կը պառկի ինոր տեղ:

220 Բաղտասարն ասաց.— Ա'խպեր, մեր ծին ել թիմրի:

Ասաց.— Կ'երթամ, մեր ծին ել կը թիմրեմ:

Թիմարեց, պրծավ, եկավ, քնեցին:

Բաղտասար ասաց.— Ա'խպեր,

Ելի կնա, ծիաներ իրիշկի.

Աղենը չի կն, մե մի տռնա:

Սանասար կնաց ծիաներ իրիշկի, տեսավ,

Վոր զրմենն պառկեր են իրա տեղ, իրար չեն տռնի:

Սանասար եկավ, ախպորն ասեց.

— Ա'խպեր, զրմենն պառկեր են, իրար չեն տռնի,

230 Մինակ մեր ծին ա կայնե, կարի կ'ըւտի:

Խըլըսուն աղեն եկավ,

Տեսաւ՝ ծիերը սաղ խատիր են.

Կանչեց Սանասարին, ասաց.— Սա թնչ ես արե:

— Ա'ղա, քերոցիր եմ:

— Աստված քոն տունն ավրի, սաղ սպանիր ես ծիայնք:

— Ա'ղա, խո յես քե խիանաթ չեմ.

• Մեր ծին ել քոն ծիերու պես քերոցիր եմ.

Աղա, թե չես ուզի, յըմ հես ավուր հախ տաս, յես կ'երթամ:

Նա ել կնաց, թակավորին ասաց,

240 Թե.— Մնապես պա մ' ա իլի.

Ի՞նչ անենք ես մարթկանց խետ,

Ես մարթերք աժտըհար են:

Թակավոր ասաց.

— Առավոտ ինոր կ'որոխկենք սար վիշապի խետ կռիվ:

6. ՍԱՄԱՍԱՐԻ ԱՆ ԲԱՂԴԱՍԱՐԻ ԱՊԱՆՈՒՄ ԵՄ ՎԻՇԱՊԻՑԻ ԵՎ
ԱՊԱՆՈՒՄ ԲԱՂԴԱՍԱՐԻ ԱՊԶԿԱՆՑ

Ես քնդաք ճուր չկա. ամեն տարի մեկ ախճիկ կը տան,*

Ետ վիշապ ուտի, վոր ինոնց* քնդաք չավիրի,

* Ցոված է՝ «կը տանք», «մեր» և մ. ռ.

Ինոնք* ել ինոր հախու չեն* կենա ճուր պիրի**
 Սանասարին ասին.— Ես ախչիկ առեք, տարեք,
 Տվեք վիշապին՝ ուտի, ինոր խեղ կովեք:
 250 Սանասար, Բաղտասար ասին թակավորին.
 — Մենք ընչով երթայնք կռիվ:
 Թակավոր ասաց.— Տո՛ւ կիտեք.
 Թվայնքով ինոր խեղ կովել չըլնի:

Սանասար քաղքի մեջ կան եկավ,
 Զատ չտեսավ, Բաղտասարին ասաց.
 — Ինչով երթայնք կռիվ:
 Երթայնք եստեղ, ես ճոճ տան մեջ
 Երկու կլոր քար կա, առնեյնք, երթայնք.
 Երկուսի մեկն ել ծակ ա, կը մտուցենք մեր թեղքեր,
 260 Ճանրախ չկարա կը շինենք, քաշելով կ'երթայնք,
 Ինոնք կանցին, քարեր առին:
 Քարերի տերեր կանցին թակավորի մոտ կանգամ,
 Թե.— Մենք եսքան փարա ծախս արինք,
 Անջախ պիրինք ետ քարեր.
 Իտոնք կը տանեն, կը թալեն սար,
 Ել մենք չընք կանա պիրի:
 Թակավոր ասաց.— Վոր տանեք, ել կը պերճեք,
 Ասին.— Թակավոր, կը տանենք, կը պերենք:

Ինոնք առին ախչրկան ու քարեր,
 270 Չկարա խմելով կանցին:
 Խասան սարի կլիխ,
 Ետեղ, վոր ախչրկան կը կապեն,
 Կ'ասեն.— Կայնի ըստա, մենք կ'երթանք,
 Մեկ՝ վիշապի վերեվ կը կայնենք, մեկ՝ ներքեվ:
 Ախչիկը մտածեց եստեղ,
 Թե. «Եես թողնեմ, կը փախնեմ, թող վիշապ ինոնց ուտի»:
 Տեսան, վոր ախչիկը կը փախի, վիշապը չի կա,
 Ախչրկան պոնեցին, կապեցին:
 Սանասար ասաց.— Յես ճամխի ներքեվ կայնեմ, տո՛ւ վերեվ:
 280 Յես կը վախեմ, վոր վերեվ կայնեմ, քար զանեմ,

* «Մենք», «չենք»: Խմբ.

** Այս բառից հետո ազգած ե՛ր «մեզ խամբը», վոր գուրո նեք ձգուած Խմբ.

Տո՛ւ յըմ քան չըս կենա պոնի.

Յես կը կայնեմ ներքեմ, տո՛ւ վերեմ,

Համա մուղիյաթ կաց, քաներ չերթան ծորի մեջ, կուրիսենք

Ասաց.— Շատ լավ, անպեր:

Մեկ ել տեսան, վոր գըռոց ինգամ սարը.

Իրիչկացին, տեսան՝ մեկ ճոճ ջանավար եկամ,

Մի կոմշի չափ պանցր, խինգ կոմշի չափ երկեն,

Եկամ, խասամ ինոնց մոտ:

Բաղտասար քան ըմ եզար.

290 Բան պոնեց ջանավարին, չիցկեց:

Կանչեց ախպոր.— Յըմ քան պոնի:

Սանասար եզար, ջանավարի մե կող կոտրեց.

Բան չկնաց ախպոր մոտ:

Մոտխացան, քաներով կլոխ ճարտեցին,

Բաներն առին, եկան ախչկա մոտ, արցկիցին ախչկան:

Բաղտասար ասաց.— Բաներ թալենք ենա ծոր, երթայնք:

Սանասար ասաց.— Ախպեր, խայեր մեխք են,

Ջըն կենա քան պիրի, տանեյնք, տայնք ինոնց:

Բաներն առին, ախչկա խեռ եկան տուն:

300 Ախչիկն ասաց ինոր խոր, ինչ վոր տեսամ:

Թակամվոր կանչեց ասաց.— Տըղեք, են քաներ պիրթք:

Ասին.— Խա:

— Հաւր ա են քաներ:

— Տո՛ւ ուր ենք, թոխ ինոնց տերեր

Կան, տանեն, տեղը տան,

Մենք ինոնց տեղ չընք կխտի:

Չուր ըստա պիրիւր եյնք, դուր թոխ ինոնք տանեն:

Թակամվոր ասաց.— Ինոնք չըն կենա տանի ներս:

Ասին.— Բա, առաչ ինչպե՛ս են տարեր ներս:

310 Ասացին.— Առաչ կոմեչներ, ծիեր լծեր են,

Ետ քաներ պիրիւր են ինոնց տեղ, նոր ծիթխած չինիւր են:

Սանասար ասաց.— Թոխ կան խըտ ձի,

Տոներ պանան, տեղեր շանց տան,

Յես քաներ կը տանեմ, տեղեր կը տանեմ:

Տերեր կնացին Սանասարի խեռ,

Շանց տվին քանի տեղ:

Սանասար քաները տեղ տրեց,

Տառցավ, եկավ թակնավորի մոտ:
 Թակնավոր ասաց.— Սանասար, ասեմ, ի՞նչ կ'ուզես, տոմ քե:
 320 Սանասար ասաց.— Պա մ' չըմ ուզի:
 Թակնավոր իրեք անգամ խարցնեց.— Ի՞նչ կ'ուզես, տոմ:
 Սանասար պա մ' չուզեց թակնավորից:
 Թակնավոր ասաց.— Վոր պա մ' չըս ուզի,
 Ախչիյ չըխո քոն ա, արի, քե փսակեմ:
 Սանասար ասաց.— Յես մկա վախտ չունեմ փսակվել:

7. Այնպիսի խոսքը զեմք գործ տծեղաւ մասից

Ետ տեղից Սանասար, Բաղտասար կաց պարով տրին,
 Եկան Աջամ թակնավորի քնդաք:
 Ճանրախ Սանասար ասաց Բաղտասարին.
 — Ա'խպեր, են խալիվոր մարթ, վոր եկավ,
 330 Են կլոր քնր, են քեթր պան, են ոսկոռ պան խոռ մե,
 Մեյնք չընք կիտի՝ ետ ի՞նչ պան ա.
 Մոռցայնք, չխարցնեցինք, թե իտոնք ընչի՞ խամար ա:
 Ետա ցեղ կը մտածեն ճանրախ,
 Մեկ ել տեսան՝ մեկ խալիվոր մարթ մ' ենոնց տռչեվ կ'երթա:
 Խասան ետ մարտուն:
 Սանասար ասաց.— Ա'խպեր, ես են խալիվորն ա:
 Բաղտասար ասաց.— Յես չըմ ճանչընա.
 Կայնի, թե են ա, մեղ կը խարցնի,
 Մենք ել ինոր կը խարցնենք,
 340 Թե ետա պաներ ընչի՞ խամար ա:
 Խասան խալիվորին. խալիվոր ասաց.
 — Ա'յ տղեք, ընչի՞ կը մտածեք ետքան խոր:
 Սանասար ասաց.— Պնպի,
 Տո՛ւ չե՛ր՝ ետ պաներ տվիր մե:
 Ասաց.— Խն, վհրտի:
 — Պնպի, ապա ետ պաներ ընչի՞ խամար ա,
 Վոր տո՛ւ տվիր ես մե, մենք խորեր ենք ավազի մեչ:
 Են քեթր պանի անուռն ի՞նչ ա:
 — Վհրտի, են քեթր — Թուր Կեծակի՞ն ա:
 350 — Ապա են ի՞նչ կ'անեն.
 — Ենի՛ յերփ երթան կռիվ անեն,

- Կը կապեն ինոնց վերեն, կ'երթան կռիւ:
 — Լճի, պապի, են կ'որ պան ինչ ա:
 — Ենի Գուրգն ու Գորոզին ա:
 — Են ինչ կ'անեն:
 — Են ել վոժով մարթեր կ'առնեն, կ'երթան կռիւ,
 Կը զանեն իրարու, կը սըպանեն,
 Կը զանեն, պերթեր կ'ավիրեն:
 — Ապա են սըվտակ ոսկոռն ինչ ա:
 860 — Են ել զեն ա, կը տնես Գուռու Զալալի վերեն, կը խեծենս:
 Վճրտի, յես քեզ ել պան կը տամ.
 Յերփ ամբեր կը մթնեն,
 Տոն իմանաք, վոր նեղ տեղ եք,
 Ետա ցեղ իրարու հընդատ կը խասնեք:
 Ասաց՝ Ե՛ս կ'ասեմ:
 Պապին անհայտացավ:

Յ. Աջմու բազմվոր փորձում է սպանել սալ յեղբայրներին
 յեղ ցրտեց մորը. ցրտեց սպանում են գտե՞նք յեղ ջարդում
 բազմվորի բանակը

- Կացին Աջմու թակավորի քաղաք.
 Մտան ինոնց մոր* սարեն:
 Տասը տարին լմընցավ,
 870 Թակավոր Բրիսկեց ջալատներ՝ ենոնց վիղ կտրեն:
 Մերն ելաց, վարթապետին ասաց.
 — Իլի, պատարաք մ'արեմ, մեզ սրփուլթուն տու,
 Վոր թակավոր մեր վիղ տը կտրի հետու:
 Վարթապետ պատարաք արեց, սրփուլթուն տուին.
 Զալատներ եկան:
 Սանասար, Բաղտասար նստած քոնրսիներու վերեն,
 Կ'ասեն, կը ծծղան, մերը կը լա:
 Ներս մտան ջալատներ.
 Ասաց.— Հետոր ծեր վիղ տը կտրեյնք:
 880 Մեր ասաց.— Մեր վիղ կտրեք,
 Պայց յըմ տղեներին ծեռ կ'երթա, վոր վիղ կտրեք:
 Զալատի մեկը ասաց.

* Տղաք է՝ «մոր» եմք.

— Մեր ծեռն ել չերթա վըր քոն տղեններին,
Ապա ի՞նչ անեյնք, թակավոր ասե, վոր տը կտրեյնք:
Մերը լալիվ ասաց.

— Դիչ ըմ յետի զրոնցեք, յըմ տղեններ չվախենան.
Մե քիչ թոխ ծծղան, տոն ել նստեք, ըռահաթեք:

— Չե, ասաց, մե իրավունք չկա նստել.

Շուտ արեք, երթանք տոն,

890 Թե չե՝ եստեղ ծեր վիզ կը կտրենք,

Արուն կը թափի սարի մեչ:

Բռնաց, ասաց. — Շո՛ւտ արեք:

Ծեն ընկավ Սանասարի տկանջ,

Տոն պաց արեց, տեսավ մեկ քանի մարթ

Թուրերով կայներ են սարի մեչ:

Ասաց. — Ի՞նչ մարթ եք:

Մերը ծածուկ աղաչեց, ասաց.

— Յըմ տղեններին չասեք,

Թե՝ իկիր ենք, ծեր վիզ աը կտրեյնք:

400 Յըմ տղեններ տանից տոն խանենք,

Ջալատ ըմ կայնի են կող, մեկ՝ են կող,

Ջանեն յըմ տղի վիզն թռուցեն,

Վոր նա չտեսնա, վախենա:

Ապա առաչ ձի ըսպանեյք, նոր յըմ տղերք:

Ջալատն ասաց. — Դե, իլի երթանք,

Արուն չթափի սարի մեչ:

Սանասար ասաց. — Մարե, գոր տ'երթայք:

— Մեյ՜* տ'երթայնք տոն, տի կանք:

— Մարե, ձի ասա, չուր հետոր տոն պոնավոր եր,

410 Հետոր մեկ պան կե, վոր քեզ կը տանեն:

Մերը չուզեց ասել: Սանասարը չթողեց, երթա.

Ասաց. — Մե պան կա ըստա, վոր ձի զլսա ասի:

Մորը սրտին տիպավ, ասաց.

— Վհրտի, վոր ըռաստ կ'ուզես,

Իստեք թակավոր հորթիկե, վոր մեր վիզ կտրեն:

Ասաց. — Կտրող վիզ ա:

— Ես ջալատներ:

* Մեյ՜ — մենք: Խմբ.

Մոտխացավ ջալատին, բոռալնով ասաց.

— Տո՛ւ յիմ վիզ տը կտրես:

420 Ջալատ ասաց.— Թակավոր ի հրաման տված,

Վոր ծեր վիզ տը կտրեմ:

Սանասար մեկ սիլա կպցրեց ջալատի երեսին,

Կլնի թռավ, ջանտակ մնաց կայնուկ:

Մեկելներ վոր տեսան,

Թողին, փախան, կացին, Թակավորին ասին.

— Գո՛ւ թող մե սիլա եզար ջալատին, կլնի թռավ:

Թակավոր ասկար հորթիկեց ինոնց վերեն կռիվ:

Սանասար տեսավ, վոր ասկար եկավ կռիվ անելու,

Ասաց.— Ա՛խպեր, մեյնք ընչով կովեյնք:

430 Բաղտասար ասաց.

— Չե՛ պապին կռիվ անելու պան տվեց մե:

Ասաց.— Ա՛խպեր, ինոր անուաներ մեր մտեն կացե:

— Սանասար, չե՛ տու՛ կրեր ես.

Պե, կարտե, ինոր անուաներ չմոռնանք:

Սանասար ասաց.— Ա՛խպեր, տու՛ իլի, քիչ կռիվ արե,

Յես ծի խեծնեմ, երթամ են ծովու պերան,

Են պաներ առնեմ, կամ, կռիվ անեյնք:

Սանասար ծին խեծավ,

Կնաց ծովի պերան են պան պերելու:

440 Մերը տեսավ ետ ասքարներ, ելաց, մտավ սարեն,

Տեսավ Բաղտասարին մենակ, ասաց ինոր մտի մեչ.

«Սանասար փախե. եկան, մե տը մորթեն»:

Բաղտասար ասաց.— Մարե, ընչի՛ կը լաս:

— Յես կը լամ՝ շատ ասքար եկան, Սանասար թողե, փախե:

Ասաց.— Մարե, չի՛ փախե, տու՛ մի վախենա:

Բաղտասար ելավ, մինչեվ իրիկուն կայնեց կռիվ:

Իրիկուն քնավ, ախպերն եկավ, տու՛ ծեծեց.

Պաց արին, եկավ քնավ:

Խլըսուն խեծավ Գուռլու Ջալալին, կապեց Սառաֆե Զին,

450 Առեց Թուրն ու Կեծակին, Գուրզն ու Գորոզին, կնաց կռիվ:

Մինչեվ իրիկուն ասքարների կես սըպանեց:

Խլըսուն Բաղտասարն առեց ետ զենքեր, կնաց կռիվ:

Մինչեվ կեսորին կովեց,

Կռիվ փայդոստ արին, Բաղտասար եկավ առնու
 Մեկեկ որ մարթ չեկավ կռիվ:
 Թակավոր ասաց Թաբոն-աղասուն.— Կնե կռիվ:
 Թաբոն-աղասին ասաց.— Փնթշահ,
 Մեյնք չընք կննա վրը ինոր.
 Գն Թակավորութեն կը փճացնեն.
 460 Աղեյն են ա, չերթանք կռիվ,
 Մեր ասքանն ել չարպանվեն:
 Թակավոր մտածեց, տեսավ, վոր չարա չկա,
 Կռիվ ինոր փնաս ա, ասաց.
 — Կործ չունենք ինոնց խեռ:

**Գ. Գահարի սիրա ճամփեր Սաճատարիմ. Բաղդասարի
 դժգոհությունը յեվ կռիվը Սաճատարի հետ**

Սանասարի քաջութունն ընկավ ետա պղնձը երկիր:
 Խապար խառավ Չինմաչինա Թակավորի ախչկան՝
 Գնուուն ճող Մամին՝ Գհհար խանրմին:
 Ետ Թակավորն ետ ախչիկն եր, մարթ չկար ինոր:
 Ետ Գհհար խանրմին քնուուն խատ փալիվան կրեր.
 470 Ետ Գհհար խանրմ մեկ թուխտ կրեց, իտու փալիվանին,
 Ասաց.— Տար Աջմու Թակավորի քնդաք, առա Սանասարին:
 Փալիվանն իպի, տարավ սարի մեչ,
 Կայնեց Սանասարի, Բաղտասարի կըլխի վերեն.
 Իրիչկաց՝ երկուան ել քնած են.
 Չիմացավ վորն է Սանասար,
 Տրեց Բաղտասարի կըլխի պարցի տակ:
 Ելան, շորեր խական.
 Բաղտասար տեսավ՝ թուխտ ըմ կա պարցի տակ,
 Առեց, կարտաց. թխտի մեչ կրած՝
 480 «Չինմաչինա Թակավոր Գհհար խանրմից
 Շատ պարեվ Սանասարին, Բաղտասարին, Սանասարին».
 Բաղտասարն ասաց. «Ես ինչ պան ա,
 Երկու տիր պարեվ կիրե Սանասարին, մեկ տիր՝ ձի:
 Լեվ, Սանասար ճոճ ախպերն ա.
 Հառաչ ինորն ա կիրե. են լեվ ա.
 Ինչձա յա երկու տիր կիրե ինոր»:

Սանասար տսից եկավ, պարեմ տվեց:

Բաղտասար չառեց, ասաց.

— Ա'խպեր, ընչի՞ յես նեղացե:

490 Ասաց.— Ապա ինչի՞

Ձինըմաչինա թակածոր Գոհար խանըմ

Երկու տիր պարեմ կիրե քե, մեկ տիր՝ ձի:

Ասաց.— Ա'խպեր, բա, ի՞նչ անեմ, ե՛ն ա կիրե:

— Չե, ասաց, յես, տո՛ւ տը կովենք:

— Ընչի՞ կովենք, մե տարտեմ պարեմի խամբ:

Ասաց.— Խա, կովենք:

Ասաց.— Ա'խպեր, յես չըմ զանի քե,

Տո՛ւ զանի, ձիկ ըսպանի:

Ինչքան ասաց, հնարք չեղավ ախպոր խեռ.

500 Ասաց. «Երթանք են չիման տեղ,

Մե քիչ խաղամ խեռ, ինոր սիրտ իչնի, կը կանք տռւն»:

Գուրգ առին, կացին:

Սանասար կայնեց նշանդաշի կլիխ.

Բաղտասար գուրգ առեց, եղար.

Մրտից եզար Սանասարին, վոր ըսպանի.

Գուրգը կնաց կըլխու վերեն.

Սանասար պոնեց գուրգ,

Յետի եթալ, չխասուց ախպոր մոտ.

Ախպեր առեց, մեկ ել եզար:

510 Սանասար ել մ' ել պոնեց, մեկ ել եթալ.

Վոժի կան չիմացավ,

Գուրգն եթալ, տիպավ ախպոր մեկ վոտաց.

Խելք կնաց, ընկած ետա տեղ:

Սանասար շլկեց ախպոր, պերեց եթալ տռւն,

Նստավ, չուր լոս ելաց:

Լոս պացվավ, ախպոր ուշկ եկավ վերեն, վերկացավ, նստեց:

Սանասար ասաց.— Ա'խպեր,

Ետ ի՞նչ ելավ, տո՛ւ ետա ցիդ ելար:

Ասաց.— Վոտս ցավաց, իմ խելք կնաց:

520 Սանասար ասաց.— Ա'խպեր, տո՛ւ կաց ըստո,

Յես կ'երթամ ետ շան մոտ:

Կաց պարիվ արաց, կնաց:

10. Սոցալատը Զինմաչինա Բաղաբի Ճամայարեի
Փարձվում է Գոհարի հովիտից

- Կնաց շատ, քիչ, Աստված կիտի,
Մեկ ել Զինմաչինա Թակնվորի խող տոնս եկավ,
Տեսավ մեկ խովիվ։—
Մի ասի, ետա խովիվ ետ Թակնվորի խովիվն ա.
Ետ խովիվն ել փախվաներից մեկն ա։—
Ետ խովիվ կանչեց Սանասարին, ասաց.— Դժը կ'երթաս։
Ասաց.— Կ'երթամ Զինմաչինա Թակնվորի քանդակ։
- 580 Ասաց խովիվ։— Արի, նստի ըստա,
Կաթ ըմ կթեմ, կի, նոր ելի, կընա։
Ասաց.— Չե, յես վազն եմ, յես կ'երթամ։
Խովիվ ասաց.— Եստեղեն երթացող իւր չկա,
Անկաթ ուտել չըմ թողնի երթա։
Զոռիվ նստացունց.
Մեկ ճոճ տաշտ ըմ կար ինոր խետ,
Վոր չորս մարթ կը լողկներ մեչն.
Ետ տաշտ հըլին կաթ արաց,
Իտի Սանասարի առչել խացի խետ։
- 540 Ետ խովիվու միտկն ել լինչ ա։—
Կ'ուզի ջուրի խըլխին,
Տեսնանք՝ ինոնց վոժ քանի մ' ա։
Ետ կաթ ուտելով՝ են կը խասկընա՝ ինոնց վոժեր քանի մ' ա։
Ով վոր ետ ճամխով կ'երթա,
Ետ խովիվ ետա ցեղ կ'անի,
Ապա կը թողնի, կ'երթան Գոհար խանըմի մոտ.
Եստեղ փախվաներ տրանց կը սպանեն,
Կլիս կը կտրեն, կ'անեն պերթ։—
Խովիվ տաշտ հըլին կաթ
- 550 Վոր իտի Սանասարի առչ ուտելու,
Զինք կնաց վոչխարի պոն լիւր կան կալ։
Մեկ փաթ կան եկավ, Սանասար բոռաց.
— Խովիվ, արի, քոն կոտ վոլոն. կաց պարոճ, յես տ'երթամ։
Խովիվ եկավ, վոր տեսավ Սանասար կաթ կիլե, կոտ կործե,
Իրժ՝ տեղ տոնաց, ասաց.
— Սանասար, կընա պարոճ, մի վախենա.
Դոր երթաս, մարթ քե չի հաղթի։

11. Սաճասարի կռիվը Բաղասարի փախկիւմի եւս

- Սանասար կնաց, խասավ թակնվորի սարին.
 Բանասուն փախկաններ եկան, վոր վիզ տը կտրեն:
- 580 Սանասար ինոր մտկի մեչ ասաց.
 «Իսոյնք եկան՝ յըմ վիզ տը կտրեն. ապա յես թնչ անեմ.
 Յես յըմ ծին չպիբի, յըմ գուրդ չպիբի,
 Ընչով կռիվ անեմ իսոյնց խեռ.
 Թուրը մինակ պիբի»:
- Թուրը քնչեց, մայտան կայնավ.
 Փախկաններ եկան, չորս պտտոտ պռնեցին.
 Գոհար խանըմ փանջարեն կայնե, թամաչա կ'անի:
 Թուրը եզար փախկաններին վիզ կտրեց.
 Փախկաններ չըն կա'նա ինոր մոտխըսնա:
- 570 Մինչեւ իրիկուն կովան,
 Բսան փախկան ըսպանեց.
 Կիշերն ել փախկաններ կռիվ արին.
 Ասին.— Կը մթնի, մենք կը զանենք,
 Ինոր կը սպանենք, կիշեր մութն ա:
 Չուր խըլըսուն տաս փախկան ել ըսպանեց:
 Խըլըսվանից մինչեւ իրիկուն կռիվ արին,
 Խինգ ել ըսպանեց:
 Լեշեր ինգնվ չորս պոլիթ, չիմանի վերեն,
 Արուն կայնեց մեչտեղ:
- 580 Սանասար մնաց արնի մեչ.
 Արուն Սանասարին պռնեց:
 Ել վոչ Սանասար կերցավ արընից տոն կա,
 Վոչ փախկաններ կերցան Սանասարին սպանել:
 Մնացին խինգ փախկան, չորս պոլիթ կան կ'իկան,
 Չըն կը խչնա մոտխըսնա Սանասարին:
 Կռիվ ետա ցեղ մնաց:
 Տառնայնք Բաղասար ախպոր վրեն:

**12. Բաղասարը գնում է Սաճասարին ռզնելու. հովվից
 ռզնեկանում է յեղբոր մտօին**

Բաղասար ելավ տոն, տեսավ ամբը մթններ ա.
 Եկավ տուն, ասաց.— Մարե,

- 590 Յես տ'երթամ, յըմ ախպեր նեղ տեղն ա,
 Կամ կը սպանեն, կամ կը մեռնի:
 Ասաց.— Տո՛ւ ի՞նչըխ կ'իտիս:
 Ասաց.— Մե խալիվոր մարթ ըմ մե շանց իտու:
 Ասաց՝ «Յեփ ես ամբը կը մթնի,
 Տո՛ւ երկու ախպեր՝ վոր մեկտեղ չեք ըլնի,
 Իմացե՛ք, վոր մեկը նեղ տեղն ա.
 Իրարու հընդատ խասե՛ք»:
 Յես կ'երթամ, մարե. *
- Մերն ասաց.— Կնա, տես, քո ախպեր ծին, գուրդ, պան տար՞:
 600 Կնաց, իրիշկաց, եկավ, ասաց.
 — Մարե, մենակ թուրն ա տարե.
 Յես շուտ տ'երթամ, մկա՛ յըմ ախպեր մեռե:
- Ծին խեծավ, մոռցավ, խաց ել չկերավ:
 Կնաց են սարի՛ մեչ.
 Են աժտըհար խովիվ իրիշկաց, տեսավ,
 Մեկ ծիավոր ենպես կը կա՛ քամու պես,
 Ասաց. «Կա՛չկա ես Սանասարի ախպերն ա»:
 Կնաց առչեվ, ասաց.
 — Ծիւփոր, արի, կաթ ըմ կթեմ, կի,
 610 Նստի, ըռհաթի, չկարե մ' խմեյնք, իլի, կ'նա:
 Բաղտասար ասաց.— Ստանա՛մ յես տո՛ւ.
 Թըմ ախպեր մկա մեռե՛,
 Տո՛ւ կ'ասես՝ արի, կաթ կի. յես կ'երթամ:
 Խովիվ ասաց.— Հնար չկա,
 Զուր կաթ չուտես, չըմ թողա ըս տեղիվ երթաս. իլա՞ չկա:
 Բաղտասար տեսավ, վոր ետեղ կռիվ կ'ըլնի, նստավ:
 Խովիվ ետ կոտ հըլին կաթ կթեց,
 Խացի խետ իտի Բաղտասարի առչեվ,
 Զինք կնաց վոչխարի պո՛ւլիւր կան կա՛ւ:
 620 Յոթ փաթ կան եկավ վոչխարի պո՛ւլիւր,
 Նոր Բաղտասար ետ կաթ կերավ,
 Կոտը կործեց կանչեց.— Խովիվ,
 Արի, կոտ վուրո՛ւ, յես կ'երթամ:
 Խովիվ եկավ, Բաղտասարին ասաց.
 — Բաղտասար, քո ախպեր յոթ քո՛ւ չափ վոթ ունի.
 Նրան չըլնեմ խակառ կայնես.

Կնակ, քի ախպեր յերեսուն խինգ փալիվան ըսպանե,
Մնացե խինգ. Են ել տո՛ւ կը սպանես,
Յետ կը տառնեք կ'իկեք.
680 Մի վախենաք, մարթ չկենա ծե երկու ախպոր վերեն:

**12. Բաղդասարը վերջացնում է կռիվը. Սաճատարն առնում
է Գոհարին յեվ գնում է պապի մոտ**

Բաղդասար կաց պարնիվ արաց, կնաց, մտավ քնդաք:
Կնաց մայտան, տեսավ, վոր խինգ փալիվան
Չորս պոլիթր կան կը կան՝ ախպոր ըսպանեն:
Ախպերն արնի մեչ մնացե կայնած:
Բաղդասար ծինը քչեց, գուրդ ըմ եթալ,
Իրեք փալիվան ըսպանեց, երկուս փախան:
Կնաց ախպոր մոտ.
Արուն ախպոր աչքեր պոններ եր, թուր կը դաներ:
Կանչեց.— Սանասար, մը զանի թուր:
640 Ասաց.— Բաղդասար, տո՛ւ յես:
Ասաց.— Խա:
Կնաց ախպորն արնից քնչեց տոնս,
Տարավ, լողացրեց, ախպոր աչկեր պացվավ, ասաց.
— Ո՛ւր ա, խինգ փալիվան ել մնացեր ա:
— Յես ենոնց ըսպաներ եմ, անաց Բաղդասար:
Սանասարին տարավ Գոհար խանըմի մոտ:
Գոհար խանըմին առին, պերին ինոնց մոր մոտ:
Սանասար ասաց.— Ա'խպեր,
Ես Գոհար խանըմ տո՛ւ առ:
650 Ենի կնիսն եր՝ ձի տեր ըսպանել:
Բաղդասար ասաց.— Չե, յես ինոր չեմ ժոնի.
Ենի երկու տիր պարեվ կիրե քե:
Տո՛ւ տ'առնես, կռիվն ել տո՛ւ ես արե:
Յես կ'առնեմ են թակնավորի ախչիկ,
Վոր մենք վիշապից ազատեցինք:
Մերն երկու տղին փասկեց:

Սանասար մենակ ելավ, եկավ
Արեվելից թակնավորի մոտ, վոր ինոր քեռխերն եր:
Գեռխերը յեփ տեսավ ինոր թուին, շատ խնտացավ,

- 460 Ասաց.— Վհրտի, դէ ասա, տեսնեյնք՝
 Բո՞ մեր ինչըխ ա, քո՞ ախպեր ինչըխ ա, վճրտեղ եր կացի.
 Աջմու թակնվոր ինչըխ արաց.
 Խըտ ծե կռիվ արանց.
 Տո՛ւ ուրիշ տեղ կռիվ* արե՞ր ես:
 Սանասար, ինչ վոր ենոր կլոխ եկեր եր,
 Խնոր քեռխոր ասաց մեկ-մեկ,
 Գեռխեր Սանասարին ասաց.
 — Կաց մըտ մե, մենք ել քո՛ւ վերեն խնդանայնք:
 Սանասար ինոնց խաթըր չկոտրեց,
 470 Մնաց ինոնց մոռ տարի մ’:
 Տառնայնք Բաղտասարի վերեն:

12. Բաղտասարին խաթելով հարեցնում են

- Աջմու թակնվորի խաներ
 Խորխուրթ արին, վոր ինչ անենք:
 Խաներից մեկն ասաց.
 — Սանասար կացե, ֆնացե Բաղտասար, ինոր ըսղանենք:
 Մեկն ել ասաց.— Մենք չընք կենա ինոր ըսղանի.
 Խնոր կը կանչենք ըստա, ենքան կը խմացնեյնք,
 Կը տանեյնք, կը թալեյնք մըչ ենա փոսին.
 Փուչ-փալաչ ժողվենք վերեն, թող մեռնի:
 480 Կանչեցին Բաղտասարին խարսնիս:
 Ինչքան կինի պիրին, մարթ չխմավ,
 Ջըմեն տվին Բաղտասարին:
 Բաղտասար սարխոշցավ,
 Տարան, թալին փոսի մեչ,
 Փուչ-փալաչ լցին վերեն:

13. Սանասարն ռզնուքյան համեկելով՝ ազատում է յեղբորը
 վաճագից, միասին ազատում են Աջմու թագավորի Բաղամբը
 յեւ իրայիններով գալիս են Արեւիկից Բաղամբի մոտ

Մեկ որ ել Սանասար առնա եկավ ճո՛ւր Թափեկո՛ւ.
 Խնոր մտկի մեչ ասաց.

* Դուրս ենք ձգում (կռիվ) բառից հետո ազգած՝ (խըտ ծե) բառերը: Խմբ.

- «Յես իրիշկեմ յըմ ախպոր ամբ, ախանայնք՝ լինչպես առ»
 իրիշկաց, ամբը մթներ եր,
- 690 Եւ լոս չկար ամբի մեջ.
 Ելաց, եկավ տուն. քեռխեր խարցնեց,
 Ասաց.— Մանասար, ընչի՞ կը լաս:
 — Գեռխեր, յըմ ախպոր ամբ մթներ ա. յես տ'երթամ:
 Ասաց.— Ա՛յ ջանըմ, վազ կաց.
 Գո ախպեր մկա ըռահաթ նստե ինոր մօր մօտ,
 Կը խնդանա, տո՛ւ ել մե խնդացո՛ւ:
 Մանասար քեռխոր չլսեց, ելավ եկավ մոր մօտ:
 Մեր ասաց.— Ընչի՞ ետա ցեղ վռազ եկար:
 Ասաց.— Մարե, յըմ ախպոր ամբ մթներ եր,
- 700 Յես ենոր ապո՛վ վռազ եկա:
 Մարե, հւր ա Բաղտասար:
 Ասաց.— Ծսոր մեկ ամիս կա,
 Բաղտասար Աջմու թակնվոր կանչեց խարսնիս, հըլա չիկե-
 Դե նստի, ըռահաթի, խնց կի,
 Գո՛ւ ծին տանենք, զատ տայնք:
 Ասաց.— Չե, խաց չըմ հւտի, ծիռուց ել չըմ իկն առկ,
 Յըմ թուր, յըմ գուրդ պի, յես տ'երթամ:
 Մերն ասաց.— Յես չըմ կէնա քո՛ւ գուրդ պիբի, քո՛ւ թուր
 պիբի:
 Ասաց.— Մարե, տո՛ւ ծիռու կլնիս պոնի, յես տ'երթամ պիբեմ:
 710 Մերը ծիռու կլնիս պոնեց,
 Մանասար կնաց, իպի:
 Ծինը խեծավ, կնաց քնդքի մեջ, կան եկավ.
 Տեսավ, վոր ճոչ տեղ ըմ, փուշ-փալաշ ետ տեղն ա.
 Մե քիչ կայնավ, տեսավ, վոր կը պանցրանա, կը ցածրանա:
 Ծիռուց իչավ, ետ փուշեր եթալ դեն, ասաց.
 «Յըմ ախպեր ըսպանիր են, խորիբ են ետ փշերի տակ»:
 Փշեր եթալ դեն, տեսավ, վոր դրուստ՝
 Խնոր ախպեր փշերի տակ:
 Ախպեր խանեց, իտի ծիռն վերեն,
 720 Տարավ տուն, պառկացուց շորերի մեջ:
 Ախպոր մեջ շունչ կըբեր. ասաց. «Երթամ կովեմ,
 Վախենամ յըմ ախպեր մեռնի, լեզվի ծեն չառնեմ.
 Մնամ մըտ յըմ ախպեր,
 Տեսնամ՝ ինչլիս կ'ըլնի, նոր երթամ կով»:

Մնաց մինչեւ խլրլստուն.

Սարխոշութուն եթող ախպորից,

Ախպեր ելավ նստավ:

Սանասար ասաց.— Ախպեր,

Խնչ ելավ քե, տո՛ւ ետա ցեղ ելար:

780 Բաղտասար ասաց.— Յես անոշ քներ եր,

Տո՛ւ ընչի՛ք ձի քընուց խանիք վե

Ես անոշ շորերի մեչնն:

Սանասար ասաց.— Վոր յես քե չխաներ վե, տո՛ւ կը մեռներ:

— Ընչի՛ք կը մեռներ:

— Ապա քեղ խմացրիր են,

Տարած են, պառկացրած են փոսի մեչ,

Փռւշեր լցիր են քո՛ւ վերեն:

Ասաց.— Յես պիրի քե,

Թե չես անատա, երթայնք փշերի քո՛մ,

740 Բե շանց տամ, վորտեղ քո՛ւ կլի՛ս, վորտեղ տրած են:

Ասաց.— Ապա, վոր ետա ցեղ ա,

Իլի երթայնք, քաղաք ավիրենք:

Ասաց.— Դե, իլի:

Ելան, խաց կերան, ծին խեծան,

Թուր, գուրդ առին, կանցին, խասին քաղաք:

Բաղտասար ասաց.— Ախպեր,

Տո՛ւ շատ զախմ ես, ծին, թուր տու ձի,

Յես խեծենմ, ընկընմ քաղաքի մեչ, վիղեր կտրեմ,

Տո՛ւ ել գուրզով տու, քաղաք պլո՛ւ.

780 Պայց, ախպեր, հիշուր կաց, վոր թաղ, վոր յես կ'երթամ,

Են թաղին մը զանի, չուր յես տո՛ւս կան, նոր զար են թաղ:

Ետա ցեղ անելով, քաղաք տուն չթողին,

Ավիրիցին. ծուխ մոտեն կտրեցին,

Տառցան, եկան մոր մոտ:

Մորը, վարթապետին, խղամին, ինոնց կընկտերին

Առին, տարան Արեւիկից թակնվորի քաղաք:

Թակնվոր ետա տեղ նորից ինոնց փսակեց:

**16. Սամառն ու Բաղդասարն իրենց պապի բույլովուքումը
օրնում են իրենց հոմաւ օւռն յեկ ժամ**

Մեկ տարի մնաց. Սանասար ասաց.

— Գեռխեր, յես մե պան կը խնթրեմ քենե:

760 *Ասաց.— Ի՞նչ:*

Ասաց.— Մեկ տեղ տաս մե, մեյն շինենք մե տուն:

Ասաց.— Վհրթի, յես տղա չունեմ.

Յես կը մեռնեմ, իմ թակնվորուքին

Ծե կը մնա, կըլնի ծե տուն:

Ասաց.— Ձե, մեկ տեղ տաւ մե, թե չե կը թողնեմ, կ'երթամ:

— Ապա վոր ետա ցեղ ա,

Կնա, յըմ խողի մեչ կան արի,

Դհր կ'ուզես, ենտեղ շինի քեզ տուն:

Սանասար, Բաղդասար կնցին, կան եկան,

770 *Սանա տեղին խաջնան. քար պիրին, տուն շինին:*

Եկան, քաղքից ուսթա տարան, տուն շինի:

Ուսթեն տեսավ քարեր, ասաց.— Յես չըմ կենա շինի:

Սանասար կնաց քաղաք, ուրիշ մեկ ուսթա ել իպի:

Ուսթեն տեսավ ճոճ քարեր, ասաց.

— Սանասար, ես ի՞նչըխ տը շարենք:

Յես չըմ կենա ես քարեր իրար տա:

— Ապա հվ կենա:

Ուսթեն ասաց.— Մարթ չկենա իրար տա:

— Ապա ի՞նչըխ տը շարենք:

780 *— Յես ել չըմ կիտի:*

Սանասար ասաց.— Դե, տո՛ւ լարեր կապի, տեղեր շիտկի,

Ձի ասա, յես քար տնեմ իրա տեղ:

Ետա ցեղ ել տուն շինեցին:

Տաս տարի ետա տուն անջախ շինեցին:

Հաշիվ չկն, թե քանի ուսթա ետա տան վերեն մեռավ:

Սանասար, Բաղդասար կնցին քեռխոր մոտ,

Կաց պարո՞վ արին, շնորակալ ելան,

Վոր եսքան տարի ինոնց շախեր եր,

Ինոնց շինած տան ծախսն ել քեռխերն եր տվեր:

790 *Գեռխոր, մոր, զըմենին իրար խետ առին,*

Պերին ինոնց թաժա տուն շնորհավորելու:
 Սանասար ասաց.— Գեռխեր, նստենք մինչեւ հերիկուն:
 Նստեցին. քեռխեր ասաց.— Երթանք ժամ, աղոթք անենք:
 Սանասար ասաց.— Գեռխեր,
 Ապա ժամ մոռացիր եմ, չըմ շինե.
 Վերտեղ աղոթք անենք:
 Գեռխոր ելավ, ճամբու տրեց.
 Թակավոր կնաց ուր սարեն:
 Սանասար կնաց քաղաք, ուսթա պիրեց.
 800 Ինչպես տներ շինեց, ենացեղ ել ժամ շինեց:

17. Ալիբադը ռան տնունը դնում է Սառուն, իսկ ժամի.
 տնունը՝ Մարուքա Բարձր Աստվածածին

Երկու տարի ժամը շինեց, պրծավ.
 Կնաց, կայնավ ճամբի վերեն,
 Ով որ եկավ, պոնեց, իպի, ասաց.
 — Յըմ տան անուն տրեք:
 Մարթ չիմացավ, ինչ ասեր:
 Գանի մարթ պերեց ետտեղ,
 Պերաններ փակվավ, չիմացան՝ ինչ ասեր:
 Մե որ հրեշտակ ելավ խալիվոր մարթն պես,
 Եկավ Սանասարի առչեվ:
 810 Սանասար տարավ, ինոր տուն շանց տվեց, ասաց.
 — Պապի, մեր տան անուն ի՞նչ կը տնես:
 Պապին ասաց.
 — Յես չըմ տեսնա՝ ծեր տուն քանի մ'ա, վոր անուն տնեմ:
 Ասաց.— Պապի, արի, յես քե շլկեմ,
 Մեր տան չորս պոլիթ կան կամ,
 Տոն տես, նոր անուն տիր:
 Շլկեց, տան պոլիթ կան եկավ:
 Ասաց.— Ես սասոն...
 Ասաց.— Պապի, մեր տան անուն մնաց Սասուն:
 820 Ապա, պապի, մեր ժամու անուն ի՞նչ կը տնես:
 Երթայնք, ժամ տեսնենք:
 Կնացին, ժամ տեսան:

Պապին ասաց.— Ի՞նչքան պահներ ա.
 Ես ել Մարութա* Պանցը Աստվածածին,
 Սանասարն ասաց.— Լավ, պապի,
 Ես ել ելավ Մարութա Պանցը Աստվածածին.
 Դէ, տո՛ւ ել կնան.

Բ

ԳԱՎԹԻ ԿՈՒՎԸ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ

18. Սանասարի յեւ Բաղդասարի վարդապետը

Ընցավ մեկ ժամանակ. Սանասարին Աստված տվեց
 մեկ տղա, Բաղդասարին՝ իրեք: Սանասարի տղի անուն
 880 Մհեր տրին. Բաղդասարի տղեներաց՝ մեկի անուն Հովան,
 մեկին՝ Վերտո, մյուսի անուն՝ Վարթան տրին:

Մհեր յերբ ճոչացավ, շատ կտրիճ մարթ տարցավ.
 Ինոր խամբավ խասավ ամեն տեղ:

Մհեր խոր վոժ առեց. ինոր խոր պանավորներ, վոր
 պոներ եր Սասնա մեչ, պանց եթող:

Մհեր կարգվավ Սինամի խետ, նստավ ինոր խոր տեղ,
 ելավ Սասնա թակնվոր:

Բաղդասարի տղեներ՝ պատիկ տղեն, վոր անուն Վերտո
 եր, ցավոտ եր, չառաջացավ. ճոչ ախպերն ել, նա աստղա-
 840 բաշխ եր, աստղեր կը ճանչներ. են ել կնաց խլտ ուր
 աստղերի հազվին: Մնաց Սասնա մեչ Մհեր, Հովան:

19. Մհերի վարդապետ՝ Մելիք ու Դավիթ

Մեկ ուր Մլսրա Մելիքի կնիկ¹ թուխտ կիրեց, հարձի-
 կեց Սասուն, Մհերին կանչեց ինոր մոտ, Մսլը:

Մհեր ելավ, ծին խեծավ, կնաց Մլսրա Մելիքի կըն-
 կան մոտ:

Մհեր ենոր խարցուց ասաց.

* «Մարութա» բառից հետո ավելացնում ենք՝ «Պանցը»: Ի մ.բ.

— Ինչ ինչի՞ սաբաբով ես կանչեի:

Մեղիքի կնիկ ասաց.

— Քե կանչել եմ, վոր իմ մոտ պառկես, քեզնից մեկ
 350 զավակ ունենամ, քեզի նման կտրիճ ելնի: Ետոր սաբաբով
 քե կանչել եմ:

Մհերն ենոր մոտ պառկեց: Մեղիքի կնիկ նրա մոտեն
 տղիվցավ: Մհեր վերատարցավ Սասուն:

Յերփ վոր Մհեր վերատարցավ Սասուն, Մհերի կնիկն
 հիմացավ՝ ինոր մարթը Մըսրա Մեղիքի կնկան ծոց պառ-
 կեր եր, ինոր մարթուն ասաց.

— Ծեր ցեղի մեջ հերթում կա, վոր սութ չասել, հո-
 րիչ կնկտերաց խեղ չխառնվել: Վոր խառնվեն՝ տը մեռնեն:
 Մկա տո՛ւ յիմ մոտ տը չպառկես. վոր պառկես՝ տը մեռնենք:
 360 Մեկ ժամանակ մեկ-մեկու մոտ չպառկան:

Ընցավ մեկ ժամանակ, Մհեր ինոր կնկան մոտ պառ-
 կեց. կնիկը տղիվցավ:

Ինն ամիս, ինն որ, ինն սհաթ վոր թմրմավ, կնիկը
 պառկեց, մեկ տղա պերեց. անուն տրին Տավիթ:

Տավիթի ծնվելուց մեկ ժամանակ ընցավ. Մհերն ել,
 կնիկն ել մեռան: Տավիթ մնաց հեթում:

26. Դավիթը Մոսա Մեղիքի օամը. Յո բաճում է Մեղիքի գուրզը

Ծենով Հիվան չկարողացավ Տավիթն պախել. հորթի-
 կեց Մըսրա Մեղիքի կնկա մոտ: Տավիթ ենտեղ ապրեց մեկ
 ժամանակ, ելավ խինգ տարեկան:

370 Մեկ որ Տավիթ տը տեսնա՝ ինոր ճոչ ախպեր կ'երթա
 գո՛ւրդ քցելու: Ինքն ել կ'ընկնի հիտեմ, կ'երթա նրա խեղ:
 Մեծ ախպեր գո՛ւրդ քցելու ժամանակ կ'ասի ինոր
 մարթերաց.

— Տավիթն հեռու տարեք, գո՛ւրդ նրան չախպնի, վոր
 ախպավ, տը մեռնի:—

Տավիթ կնացեր եր, կախեր եր գո՛ւրդ քցելու աեղ:—

Ասացին.— Տավիթ, հեռու կնա ետա տեղեն:

Տավիթ նրանց խոսքին ջլսեց. մնաց ենտեղ, ինոր խո-
 մար խաղ կ'ենեկ:

880 Յերփոր ճոչ ախպեր գո՞րգ քցեց, Տավիթ նրա գո՞ւրդ
պո՞նեց, քցեց, ախպոր մոտեն ընցուց:

Մեծ ախպիրը պարկազավ, ուզեց խփեր. Տավիթին տը
սպաներ, Տավիթ փախավ կնաց մոր մոտ:

Ետ որվանից Տավիթի ճոչ ախպեր թշնամացավ Տավիթի
խետ, կ'ուզեր սպաներ Տավիթին:

Մըսրա Մելիքի կնիկ տեսավ, վոր ինոր ճոչ տղեն հեր-
թո՞ւմ ա արեր, վոր Տավիթին տը սպաներ, ասաց.

— Վորթի, ենի հալա խելահաս չի, նրա խելք դհա չի
խասնի, տղա յա, մի զանի ինոր. քո ախպերն ի:

890 Մերը տեսավ, վոր չարա չկա՝ Մելիք տը սպանի Տավի-
թին, ելավ, Տավիթին հորթիկեց Սասուն:

**91. Մելիքը պառվիրում և սպանել Դավիթին. սա հաղթում և
Մելիթի մարդկացի յեվ վերադառնում Սասուն**

Մելիքը, ինոր երկու առաջի մարթեր, մեկի անունը
Կլիճ-Բաթման, մեկի անուն՝ Քանուսե-Քանջան, ինոնց ասաց.

— Կը տանեք Բաթմանա կետի վերեն, թալեք ճրի մեջ,
խելտվի, տարցեք, եկեք:

Տավիթին տանող մարթեր, վոր խասան Բաթմանա կար-
մունջ, ուզին Տավիթին պոնեն, թալեն ճրի մեջ, խելտվի:
Տավիթ պոնեց, ենոնց տը թալեր ճո՞ւր:

Քանուսե-Քանջան, Կլիճ-Բաթման ասին.

900 — Տավիթ, մենք կը խնթրեյնք մե մը թճլի կետ: Մե
քո խոր մշակներ եյնք: Քո խեր մեռավ, նոր մեյ՛ կացինք
Մըսրա Մելիքի առչել:

Տավիթ խնայեց ենոնց, ազատ թողեց, տարցան Մըսր-
ինքն ել կնաց Սասուն, ինոր խրոխպոր մոտ:

**92. Վարդապետություն. խրատառու Դառավ. Դավիթը
պառուհասում և հարկահաճեցիք**

Ընցավ մե ժամանակ:

Տավիթ ելավ 20—25 տարեկան, ինոր խոր իշխանու-
թին ծեռք առավ, սկսեց երկիրը կառավարել:

Ծենով Հովան Մըսրա Մելիքին խալջ-խարաջ կը տար:

Մե որ Տավիթ կնացեր եր ավ-ղուշ անելուն: Մտավ
910 Պառվու կորկի տրտի մեջ կը պտըտեր, վորս կ'աներ:

Պառազն եկավ, Տավիթին ասաց.

— Կրող քե տանի, Տավիթ, ինչի՞ իմ կորկի արտ կը
տրորիս: Եկեր են, քո խոր տանից կոտերով վոսկի տը տա-
նեն: Ինչի՞ եդ տեղ կը պտըտիս:

Տավիթն ասաց.

— Պառավ, վո՞րտեղ ա, ընձի ցուց տուր:

Պառավը տարավ ցուց տվեց:

Տավիթ վոր մտավ ներս, տեսավ՝ վոսկի յին չափում,
ասաց.

920 — Տո՛ւք չեք կիտի չափել. տվե՛ք, յես կը չափեմ:

Կոտ առեց, կործեց, վոսկին լցեց կոտի վոռին, փետ
տվեց, թափեց տակ ու տարտակ կոտ կործեց ջվալի մեջ,
ասաց.

— Ե՛ս մեկ:

Մեկիքի մարթեր վոր տեսան, պարկացան, ասին.

— Ետ ի՞նչ եք անում. ետ երեխան տհալս տարեք, մեր
խարջ չափեք, տվե՛ք:

Տավիթ պարկացավ, կոտով տվեց Մեկիքի մարթիկերաց
կլիսի մեջ: Մեկին սպանեց, մեկին թողեց, ատամներ խա-

930 նեց, շարեց ճակատին, ասաց.

— Կնա, Մեկիքին ասա՛, վոր Տավիթ քեզի խարջ-խա-
րաջ չիտա:

Մեկիքի մարթ կնաց, Մեկիքին պատմեց Տավիթի ա-
րածքեր:

**28. Մեկիքի արտավանքը, Դավթի գիճավառումը, եզրամտը
յով Մեկիքին սպանելը**

Մեկիք պարկացավ, գորք հավաքեց, եկավ Տավիթի վրեն-
կուի:

Տավիթ տեսավ, վոր Մըսրա Մեկիք անթիվ գորքով ելեր
եկեր եր իրան վրեն կուի, ելավ առավ ինոր խոր զննքեր՝
Թուր Կեծակին, Զին Սատաֆին, Դուռկու Զալալին, Գուրզն
940 ու Դոռոզին, ելավ կնաց Մեկիքի վրեն կուի:

Յերփոր Տավիթ տեսավ՝ Մեկիքի գորքի շատութեն սար-
ժոր պոներ եր, վախացավ:

Տավիթ քնավ. երազի մեջ Մարութա Պանցր Աստվածածին
եկավ, ասաց Տավիթին.

«Բն թիվի վերեն յարա կ'ըլնի, չվախենես. տու տեղել,
յարեն կը ժրի, յարի տեղ խաչ կ'ըլնի»:

Են տեղից Մսե Խաչ պատրաստվավ Տավիթի աչ թիվին:
Տավիթ ճոչացավ, խոր վոժ առեց:

Ձին ասաց Տավիթին:

960 — Մը՛ վախենա, ենոնք խողածին են: Բանի մ' տու
ըսպանես, չորս ըցկում յըմ վոտների տակ կը տրորվեն:

Տավիթ ետտեղ սերտ առեց, կովեց, Մեկիքի զորքերին
ենացեղ կոտորեց, վոր արուն պացրցավ, շանդակ առեց
տակ: Սաղ պոծողն ել ցիրուցան եղան, փախան. ֆնաց մե-
նակ Մեկիք քնուկ ինոր չադրի տակ:

Տավիթ տվեց Մեկիքի վրեն: Մեկիք ելավ, Տավիթի խեռ
սրով* կռվավ: Մեկիք իրեք տըռք զարկեց Տավիթին, ամա
ֆնաց չեղավ:

Սրեն խասավ Տավիթին, ասաց.

960 — Մեկիք, դո՛րն իմն ա. տու կայնի, յես զարկիմ,
Մերն ետտեղ խնթրեց, ասաց.

— Տավիթ, Մեկիքին քցեյնք խուրի մեչ, նոր զարկ:
Տավիթ դայիլ ելավ:

Մեկիքին իշուցին խուրի մեչ, քար քաշիցին խուրի
պերան, կաշինել լցին խուրի վրեն:

Տավիթ կայնավ խուրի պերան, թուր քաշեց, ասաց.

«Կը հիշամ Մարութա Պանցր Աստվածածին,
վոր Մսե Խաչ պատրաստեց Տավիթի աչ թիվին,]
վոր Տավիթ թուր թալի, չերթա քուսն ու քամին»:

970 Տավիթ վոր առաչի տըռք պիտի զարկեր, ասաց.

«Ետ յըմ ճոչ ախպերն ա. առաչի տըռք վատըծուն խա-
թըր կը տամ»:

Յերկրորդ տըռքը՝ մորն ասեց.

— Բն կաթ կերեր եմ, ես ել քե խաթըրն ա:

Յերկրորդ տըռքին խփեց Մեկիքին, ապանեց, տարցավ
նորից Մասուն:

* Սրով — հերթով. Թ մ թ.

ԴԱՎԹԻ ԻՄԷՐ

**92. Դավիթը՝ ցերեպելով խոստ է ասլիա Մուս Սուլթանի՝ հրա
կես տաճարումպու:**

Մշու Սուլթան, վոր լսեր եր Տավիթի քաջութեն, թուխա
մի կիրեց, հորոխկեց Տավիթին Սասուն. ասեր եր.

«Տավիթ, արե, ընձիկ առ քե կնիկ, յըմ երկիրն ել երա
980 քն հեսարով»:

Տավիթ ելավ, ծին խեծավ, ուրին զենք-զրախքիր առեց,
կընաց Մշու Սուլթանին խաղեց, Սուլթանին ասաց.

— Յես քե կ'առնեմ:

Մշու Սուլթան Տավիթին շատ հոնրմաթ կ'առներ:

Տավիթ մի ժամանակ մնալուց յետո, ելավ, վոր տառնար
Սասուն, Մշու Սուլթան Տավիթին ասաց.

— Տավիթ, ինձի իլղար տուր, վոր պիտի կան, գորիս
կընա:

Տավիթ կայնավ, իրարու խեռ հորոհմ ալին:

990 Տավիթ ինոր աչ թիվին վերի Մսե Խաչովը հորոհմ ա-
րաց, ասաց.

«Նո Մսե Խաչ, վոր պաղմեկ է յըմ աչ թիվին, թող մե
մեկ վկա ելնի»:

Ուխտ արեցին, ու Տավիթ կընաց Սասուն:

**95. Դավիթը Խաչովի Գամակի վրա՝ զնում է հրաճ առնելու.
Յա կռուում է Խաչովի ուղեկաններին**

Մեկ որ Հնդու Յամանար թակավորի ախճիկ՝ Խանդութ
խանըմ թուխտ կիրեր եր Տավիթին.

«Թե տո ինձի հախտեցիր, ինչ կ'ուզես, տը տամ»:

Վոր թուխտ առավ Տավիթ, կարտաց, իմացավ՝ Խանդութ
խանըմն ի կիրե: Ելավ, ծին քաջեց տոռ, խեծավ, ինոր
1000 զենք ու զրախքիր կապեց, ասաց.

«Յա խաց ու գինի, տեր կենթանի»...

Ու կընաց թելս Հնդու Յամանար թակնվորու խող, Խանդունթ խանըմի կուշտ:

Խանդունթ խանըմ քանոսուն աժդահա փալիվանքտիր ժողվեր եր ինոր սարայի մեջ, ենոնց կը ջուրեր, թե՛ վար մեկ վոր կտրիճ եղներ, ենոր առներ:

Մն ժամանակ Տավիթն ել եկավ, խասավ ենտեղ: Տավիթ վոր իմացավ ետացեղ պան կա ենոնց մեջ, ենոնց ամենուն ծեռնեն ենոնց թրեր խլեց, ժողվեց, մեկտեղ ծալեց, ծալմը-
 1010 լեց, տրեց ինոր թլի պերան, փրթեց, փշուր-փշուր արեց, վորին սպանեց, վորն ել՝ փախան, Տավիթի ծեռեն պրծան, ազատվան:

**26. Դավիթը գնում է ետեզուքի բռնամիճերի դեմ.
 Ճռնապարհիճ նա կորում է Երկաթի սյունը յեվ
 Խաղբում է բռնամիճերիճ**

Հնդու Յամանար թակնվոր, վոր ետացեղ պաներ տեսավ՝ Տավիթն երաց, ասաց.

— Տավիթ, յես յըմ ախճիկ տը տամ քե, ամա մե դունչմանքտիր կան Պանցր սարի կըլթիս, ենոնց տի սպանես, վոր ոահաթ քի ճանրախ երթաս. թե չե՝ յըմ ախճիկ տանելուն՝ քե տը փճացուցեն, յըմ ախճիկն ել տը փախցուցեն:

Տավիթն ասաց.— Դժր ի ինոնց տեղ. ձիկ նշանց տուր,
 1020 դժրիս յես տ'երթամ:

Հնդու Յամանար թակնվոր դատանց նշանց ետուր:

Տավիթ ելավ վե, ծինը խեծավ, մարթեր առեց, կընաց կովի:

Տաշտի մեջ տեսավ Երկաթե սուն անդուկ, ասաց ինքն իրան.

«Նսա ձի ջուրելուն խամար են կայնացուցե»,
 Թուրը քնշեց, ասաց.

«Կը հիշամ Մարութա Պանցր Աստվածածին,
 Մոե Խաչ պատրաստեցին Տավիթի աչ թիվին,
 1080 Վոր Տավիթ Թուր թալի երկաթին,
 Չերթաջընսն աւ քամին»:

Թուրը եթալ, սունը կտրեց.
Սունը կալամ կալամի վերեն կայնեց,
Տավիթ ասաց.

«Մեռը կոտորեք Տավիթին,
Աչքը քոռնեք Տավիթին,
Վոտը կոտորեք Տավիթին,
Տավիթը թուր չթալեր,
Երթեք քուսն ու քամին»:

1040 Վոր ետացեղ ասաց, ելավ կոտ, ընդավ ետատեղ:
Մեկ սըհաթ մնաց, քամին երավ,
Կտրած սունը ընդավ տակ:
Են կախ ինոր կշտի մարտեք ասացին.
— Տավիթ, տո՛ւ ինչի՞ քե անիծեցիր,
Դո՛ւ կտրած սուն ընդավ տակ:
Տավիթ, ծեր ազկի մեչ Աստուծուց արված ա.
Ինչ վոր ասեն, կը կատարվի.
Դե ոխնի, ել մ' ել կը ժրես:
Տավիթ ասաց.

1050 «Մեռը կանչընեք Տավիթին,
Աչքեր լոսնեք Տավիթին,
Վոտնեք սաղնեք Տավիթին.
Կը հիշամ Մարութա Պանցր Աստվածածին,
Վոր լսի Տավիթի խնթիրքին»:

Տավիթ ել մ' ել ժրավ, ծինը խեծավ, կընաց Հնդու Յա-
մանար թակավորի դուշմեքտերի վերեն կռիվ:
Վոր ելավ Պանցր սարի կըլնի, ծեն տվեց.

«Թե քոն եք, վեր դարթեցեք.
Թե զարթուն եք, ազլխացեք.

1060 Եկեք եմ ծեր վերեն կռիվ.
Ձուսեք՝ Տավիթ կողովքենով եկավ մե վրեն կռիվ»:

Սարի մարտեք վեր կացան, տեսան՝
Մե մարտ գո ծիռ վերեն կայներ ի:
Ժողվան, եկան Տավիթի վրեն կռիվ:
Տավիթ թուր քաշեց, ասաց.

«Կը հիշամ Մարութա Պանցր Աստվածածին,
Մսե խաչ պատրաստեցին Տավիթի աչ թիվին,
Վոր Տավիթ թուր թալի,
Չերթա քոնսն ու քամին»:

1070 Թուրը քաշեց, ետ մարտերաց խեռ կռիվ արեց:
Ինչդադար ինքն սպանեց,
Ջորս ըցկում ծին ինոր վոտերով տրորեց: •
Ենոնց արուն ելավ, պանցրցավ,
Ուրանց ջանդակ ծածկեց, կետու պես կընաց:

Տավիթ վոր կռիվ վերճացուց,
Տարցավ, եկավ Հնդու Յամանար թակավորի կուշտ,
Ասաց.— Յես քո դուշմանքտերաց սպանեցի,
Մկա յես տ'երթամ Սասուն:

27. Դավթի տմուռնուքունը ետնդարթի եեռ յեվ Մեհրի ծնունդը

Հնդու Յամանար թակավոր Տավիթի քաջութեն վոր ընց-
1080 կում տեսավ, կանչեց վարտապետեր, կանչեց քախանեք,
կանչեց սարկավաքներ, խանդոթ խանըմին փսակել տվեց:
Ոխտն որ, ռիտը քշեր խարսնիս արաց:

Երկու տարուց յետեվ Տավիթին մեկ տղա կ'ըլնի. անուն
կը տնեն Մհեր:

Տավիթ յեփ կ'երթա, ուր տղին տեսնա, կ'երթիկա՝ աչ
ծեռին մեջ մե կաթ մ' արուն կա:

Տավիթ ենտեղ կ'անիծի ինոր տղին, կ'ասի.

«Տո՛ւ չորնաս, քեզնից տղա չըլնի»:

Ետացեղ ել կ'ըլնի:

28. Մուս Սուլթանն աղտմում ե.Դավթին

1090 Տավիթ կնիկ կ'առնի, կը պերի Սասնա տուն:
Կը կա Մշու տաշտով վոր ընցնի,
Մշու Սուլթան կը կա առաչ, կռիվ կ'անի:
Ետ խաչը, վոր հորտում արե, ինոր կը վառի,
Ել չկենա Սուլթանի խեռ կռիվ անի:

Պերին, ետացեղ արին.

Կանխտիկ տարան կարմնի վերեն.

Տավիթ խաբար չուներ:

Սամախոոի պղինձ շուռ տվին Տավիթի վերեն.

Տավիթի կըլնիս խաշվեց, մեռավ:

1100 **Խանդուի խանլմ թողեց, կընաց Սասնա տուն.**

Տավիթի ծին, գուռդ, թուր Կեծակին,

Մշու, Սուլթան առեց, տարավ ինոր սարեն:

ԱՆՎԱՆ ԲՐԵՎԱՆ

պատճեց
Գալաշի
Չարդար Տէր-ԱթիԹաբան

Կրի առաւել 1915 թ
Գալաշի Արդաշէ Բրաւշան

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

«Սանատար և Բաղդասար»-ի այս պատուժը պահվում է ՀՍԽՀ Կուլտուրայի Պատմության Ինստիտուտի ֆուլիլորի արխիվում:

Հանգուցյալ ազգագրագետ Յե. Հալայանի ղեկավարությամբ 1915/16 թ. թ. գրի յեն առնվել 1000-ից ավելի հեքաթներ, Գիտաբնիկներին մասնակցել են գլխավորապես արեվմասայ բանահավաքները, վորոնց շարքում պատվավոր տեղ է գրավում բնիկ Նարեկ գյուղացի (Գավաշ) ուսուցիչ Արտաշես Բարսեղյանը: Սրա գրչին են պատկանում հարյուրից ավելի հեքաթներ, վոր նա գրի յե առել Թուրքահայ գաղթականներից, մասնավորապես, գավաշիներից, կարկառիներից և ուրիշներից:

Արտաշես Բարսեղյանը (այժմ հանգուցյալ) պաշտոնավարում էր Ամերկոմի հիմնադրվելուց և գաղթից հետո, Լենինականում: Այնտեղ նա ավանդում էր՝ հայոց լեզու և աշխարհագրություն:

Բանահավաքի անտիպ գրական ժառանգության մեջ (գեղարվեստական գրվածքներ, վիճակագրական աղյուսակներ, ազգագրական նկարագրություններ, Պատմական Հայաստանի քարտեզ) մասնավորապես աչքի յե ընկնում Վանա լճի ավազանի մանրամասն քարտեզը: Նրա ձեռագրերը պահվում են ազգականների մոտ:

Այս պատուժը, ինչպես նաև մի տասնյակ հեքաթներ, նա գրի յե առել իր մորից՝ Զարգար Տեր-Մխիթարյանից: Դժբախտաբար, նրա ձեռագրերի մեջ չգտանք Զարգարի մանրամասն կենսագրությունը: Դրա փոխարեն գրի առած յուրաքանչյուր հեքաթի առկա բանահավաք վորդին մի յերկու նախագասություն են գրել իր մոր մասին: Հավաքելով այդ հատուկությունները՝ կազմեցինք սասցողի ոտքով բերված «կենսագրությունը»:

Պատուհի սասցող՝ Զարգար Տեր-Մխիթարյանը, 50 տարեկան (1915 թ.)՝ Գավաշի Նարեկ գյուղացի յե, անգրագետ: Նրա հայրը Շապուհի նշանավոր Մխիթար քահանայի և յերկու մամիկը սպարկերացի յե: Զարգարի Թե հայրը և Թե մամիկը շատ բանիմաց և հմուտ պատմող-սասցողներ են յեղել: Զարգարն իր գիտցածի մեծ մասը լսել, սովորել և իր նորից և մամիկից:

Բանահավաք Ա. Բարսեղյանի վկայությամբ Զարգարը գիտեր բազմաթիվ հեքաթներ, իսկադր ու յերգեր. գիտցածը նա պատմում էր վորպետորեն:

Կ. Մ.-ՈՂԱՆՋԱՆՑԱՆ

Պատումի սոցառումն ամբողջապես մերն է:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԳԱՍԱՐ

1. Դավառու փռսի կռապառս բազազարն աւանւմ ե
Ազրամարի օերօերի աղջկան. խորհրդառու
Վարդապետիկա յեզիսկազառ

Գ անվաշու փռսի մեկ ժամանակ ըմ կռապաշտուիթեն եր:
Աստվածապաշտներ ել կեն Հանթիթմար, Խալու ծորն եր:
Հանւ քիչ են. Թակավորուիթեն կռապաշտներու ծեռն եր:
Կռապաշտներ վոր աստվածապաշտներու մեկ կան կը գեն,—
Մըչ Հանթիթմարա տերտեր ըմ կըեր,
Են տերտորոչ ախչիկ շատ խորոտ եր,—
Ետա ախչիկ տեսան, մատնեցին Թակավորին,
Թե.— Հանթիթմարա տերտորոչ շատ խորոտ ախչիկ ըմ կա:
Թակավոր ջոնյաբ երաց հանթիթմարցոց.
10 «Պերես, քոն սուտով քոն ախչիկ կը տաս ձի, տաւ.
Վոր չտաս, քոն ազք հըմեն տը կտրեմ»:

Ժողով տրին ուրենց մեկ, Թե՝ Խնչըխ ենենք՝ տանք, չտանք:
Ջոնյաբ երին տերտորոչ աներոչ,
Խնչ Վարթպատրկա Իպիսկապահն եր,— եկավ:
Ետա տեղ խորհուրթք երին:
Իպիսկապոս ասաց.

— Մեկ խոգու պատճառ ձգք ըմ տաք կտրել.
Ջե, ետա մեկ խոգին Թըխ երթա. յես կ'երթամ խեա:
Ջոնյաբ տվին Թակավորին, Թի.— Խե, կը տանք:
20 Թակավորն ել ուր պատրաստուիթեն տեսավ, եկավ, տալով:
Գեռին գընաց խըտ քոնրոչ ախչկան խարսնախաղեր:

Ձ. Ստեփանոսի ու Բազիլաստարի քրային ծնունդը

Թակավորի նստած տեղն Նոր Գեղա տաշտի մեջն էր.
Ուր կռվու տեղն էլ Աղոթկատեղն էր.
Ենտեղ հըմեն կռապաշտնոց էր:
Յոթ-ութ որ ըմ խարսնիս երին:
Իպիսկապոս ուր չաղըր, ուր քոնրոչ ախչկան՝
Թակավորի չաղրից արտաշափ ըմ գանտըն զարկե,
Երկուս գո հոտ չաղրի տանկն են:

- Թակավորական հրաման ընցկին ա.
80 «Ձուր քանոսուն որ Թակավոր ուր կնկան կուչտ չկանա երթա»:
Յեռոսուն ին որ թըմմավ.
Իպիսկապոս խնթիրք մ' երաց Թակավորից, ասաց.
— Վնդ տոն հրաման տաս, յես առնեմ իմ քոնրոչ ախչիկ,
Երթամ Հիլի, հախպրներու վերեն սեր,
Մե կան գամ, տանամ, երթամ իմ տեղ:
Թակավոր ասաց.— Քե հրաման ա,
Ա'ն քոն քոնրոչ ախչիկ,
Գընս, կան արի, տանցի:
Առեց ուր քոնրոչ ախչիկ, գացին Հիլի:
40 Գացին, Քանոսուն Խորան Աստվածածնա մեջ աղոթկ երին:
Ինչ աղոթկ երին, պրծան,
Ժամուց ելան, ելան Հիլոն վիրեվ:
Ենտեղ իպիսկապոս մեկ քար ըմ չուռ հոռու,
Քարի տակ ճոնր հոռու տոն:
Իպիսկապոս ուր ծոցի թաս հոռու հանճեվ են ճրին,
Թասն հըլինավ, հոռու պուռկ:
Ասաց.— Ա'խչի, առ հնա ճոնր, խմի:
Թաս հոռու հանճեվ, մեկ էլ էլից,
Են մեկեղի պես չլցվավ,
50 Քիչ ըմ մնաց պակաս, քիչ մ' էլ պըզտոր էր.
Են էլ հոռու,— խմավ:
Քար կոռծից վերեն, տանցավ, խրտ քոնրոչ ախչկան եկան:
Իպիսկապոս մախսուս եպե,
Թակավորի չաղրի տուն հանճեվ վե ընցուց:
Վրո քանոսուն ավալին ա:
Գացին, նստան չաղրի տակ:

Իպիսկապոս ուր քոնրոչ ախշկան
 Հըմեն պան շանց հտոււ
 Ելավ, Թակավորից հրաման ուղեց, գընաց ուր տեղի

60 Մնաց են հիրիկուն, վոր Թակավոր տ'երթա մըտ ուր կնիկ-
 Թուխտ ճամբիսց Թակավորին,

Թի. «Են սըհաթին, ինչ յես քոն չադրի տոն վե ընցա,
 Թի քոն սերն եր, Թի քոն վանն Պեր,— յես հղացա.

Ել չուր ին ամիս իմ մոտ չըս կանա գա:

Թի 'ս ավատա յել,

Են սըհաթից՝ ինչ քոն չադրի տոն վե ընցա,

Խաարի չուր տղեն ելնելու գախ,

Թի կես սըհաթ հավել-պակաս ելավ հինե, յեմ վիղ զթը:

Թակավոր ել ենոր մոտ չգընաց:

70 Կը մտածա Թակավոր, Թի. «Եսա ինչ տեսակ պան ա.

Կայնի, խեմ, ջըրբեմ՝ սոսթ ա, Թի ողորթ:

Մնաց չուր ին ամիս թըմավ, ջոխտ ըմ լան հղե:

Ակընջկլեն տարան Թակավորին,

Թի.— Բե ջոխտ ըմ լան ելավ:

Թակավոր հիմաստուն եր. եպե ծածուկ, խարցնեց.

Թի.— Խաարեք ֆլան որից, սըհաթից չուր մկա,

Յալնիչ չկա հինե:

— Չե, Թի՛ հավել-պակաս ըմ չկըեր հինե:

Թակավոր միամտավ:

80 Ախշիկ ջոնյար երաց քեռուն, տաաց.— Թըխ գա:

Բեռին ելավ, եկավ:

Երկու ձղեն ել գալտիկ կընքեց.

Մեկի անուն ետի Սանասար, մեկին՝ Բաղդասար:

Չորս-խինգ որ մ' ել մնաց հտա տեղ,

Դաստուր առեց, գընաց:

3. Յեղաթյոցների մանկական չառուրյուններն յիվ բազմվորի վախը ճրանցից

Բանի մ' տարի ընցավ:

Ետա ճժեղ որըստորե կը պետանան.

Ինչ ելան մեկ տարեկան, ինչըխ խինգ տարեկան տղա:

Կեկենն տոնա, խըտ ճըժելուն կը խողեն,

90 Զճըժեր կը տփեն, կը լացուցեն:

Ավուր մեկին թակավոր

Ուր երկու ճժեր կանչեց, տարավ դիմելի մեջ-

Իրիշկեց, ետոնց պետութեն վոր տեսավ,

Ետոնց զրոց վոր լսավ,

Վախեցան վ ենոնց մոտեն.

Ճամբխեց, գընաց տղուն:

Քանի մ' տարի յեւ վերեն ընցավ:

Ճժեր ելան ութ տարեկան:

Որ ըմ կը խաղան խրտ են մեկել ճժերուն.

100 Սիլե մ' կը գանա Սանասար վազրի լաճուն,

Վիգ կը քեթրի, կը անա քեթր:

Կ'առնեն ճժեր, կ'երթան գետնի վե, կը խաղան.

Կ'ենեն բարդի ծառ վե,

Ծերանց կը կոռն, պերեն տակ,

Ճժեր կը խանեն վերեն:

Բաղդասար կ'ասա.

— Դե, ելեք վերեն, տըրնկուզա տվեք:

Ինչ ճժեր կը շարվեն վըր ծառին, ծեր կը թողնեն,

Հըմեն մեկ դեխ ըմ կը թալա:

110 Վիւր ծեռ կը կոտրի, վիւր վոտ, վիւր կուռ, վիւր գըլթի-

Վորն կ'ըլնի լոշ, կը տափկընա ուր տեղ:

Ճժեր լալելեն, բոռալեն կ'երթան տուն:

Խեր-մերեր կ'երթան թակավորի մոտ գանգատ, կ'ասեն.

— Եսա թնչ Աստուռ բալա յա.

Մի ճիժ չթողին սլամաթ:

Թակավոր ասաց.— Յես թնչը ինեմ:

Յես գինեմ՝ ենոնք ջողանան, տը կախվեն յեմ մուրուսից-

Գանգեք, ենոնց խամար թաղբիւր ըմ կ'ենենք:

2. Թագավորն ձագում և յեզրայրմերից մասազ անիլ կաճերից.

Վարդապետիկա յեպիսկոպոսը տանում և ցրանց չիլի. ցրանք

ձեռք եմ բերում երեղեմ ձի յեվ յերկու սուր

Ժողով եղի, ասաց.

120 — Տաս ուրից յետ մեր կոքեր տանենք վըր հախարներուն սեր-

Յես յեմ երկու լաճն ել տ'ենեմ մեր կոքերուն մատաղ:

Երկու որ ըմ կ'ընցնի, դըսա-դընա քըսա կ'ենեն:

Մեր հիմցավ, վոր երկու լաճեր տ'ենեն կաքերուն մատաղ:
Ջոյար երաց քեռուն, ասաց. «Արի»:

Քեռին ելավ եկավ:

Գընաց, թակավորին ասաց.

— Խընթրեմ, տո՛ւ թողնես, յես յեմ քո՛ւրոջ ախիկ, ուր ճժեր,
Մեկ երկու որ երթանք Հիլի, սեր ենենք, ամոնանք:
Թակավոր ասաց. — Քե հրաման ա, սու, գընա՛:

180 Իպիսկապոս առեց ուր քո՛ւրոջ ախիկ,

Ուր ճժերով, գընաց Հիլի:

Մտան Քառսուն Խորան ազոթկ:

Երկու սըհաթ հտա տեղ ազոթկ երին, ելան ամու:

Գընաց են քարի հանճեկ,

Ինչ ճո՛ւր եր տվե ուր քո՛ւրոջ ախիկան:

Ասաց. — Սանասար, Բա՛ղդասար, տո՛ւք հիշժը կացեք,

Ես քար յես շուռ կը տամ,

Գամ ըմ կա են քարի տակ,

Են գամ շուշոտ պոնեք ծի ծեռ.

140 Քիչ ըմ մնա, քարի տկեն ճո՛ւր կը աա ամու.

Գամ տվեք մըչ ճո՛ւն, ծի մ' կ'ելնի ամու.

Գամ շուշոտ զարկեք ծիու պերան,

Երկուս մեկտեղ թոնք քամակ.

Չվախենեք, կիք ծի պոնեք քամակ.

Քիչ ըմ կը թոնի վեր-վեր, ծի կը խնազանդի:

Քեռին քար վիրուց.

Քեռին ինչըխ ասաց, Սանասար ընցկոն երաց:

Թոան՝ քամակ.

Ծին քիչ ըմ թռավ վիր-վեր,

150 Դես փախավ, դեն փախավ,

Կայնավ վըր հիտին վոտներուն,

Փրփուռ հտու վըր պերնին,

Չկարցավ ճժեր եցկեր տակ,

Խելացացավ, կայնավ:

Սանասար ծիու գամ պերնից եխան, ծին գընաց ուր տեղ:

Երկուսն ել զգամ պաքեցին, տրին տեղ,

Քար կոռծեցին վերեն:

Իպիսկապոս ել մ' ել առեց ուր խորդեք, եկան:

Ասաց. — Տղա, իս կ'երթամ,

- 160 Տո՛ւ գացե՛ք ծեր խոր իրես, ասե՛ք՝
 Մենք խնթիրք ըմ կ'ենենք քեզնից,
 Վոր ուր ինչկանդար ժողովուրթ կա,
 Թըխ հըմեն ժողված մըչ տաշտին.
 Ծի ենոնց հանճեմ ենա մատաղ ուր կռքերուն:
 Մեկեմ վոր տը գինաք, ծե վճր որ տը տանեն,
 Հենոր գիշերանց երկուսն ել գացեք Հիլի,
 Իրեք սըհաթ աղոթկ երեք,
 Ծին խեծեք, տարցեք. մնացածը տո՛ւք գիտեք:
 Քեռին խրատ ետու, գընաց.
- 170 Գընաց Հախթամար, ժամ-պատարեք երաց,
 Երկու թուր ոխենց,
 Ծածուկ հերդկեց Սանասար, Բաղդասարին:
 Տրին ուրենց չադրի տակ, պախեցին:

**Ծ. Զոհարեռայրյան հանգես. յեղբայրները կոռորում եմ
 կառապատեցերին յեմ սպանում քաղաքորին**

- Երկու ախպեր են մեկ որ ելան,
 Գացին թակավորի երես.
 Ախն.— Թակավոր ապրած կենաս,
 Մենք լսեր ենք՝ տո՛ւ ըզմե տ'ենես քո՛ւ կռքերուն մատաղ.
 Մենք թակավորի տղա յենք, մե չվայելա՛
 Համա տանես, գաղտիկ-մաղտիկ գինես:
 180 Մենք կ'աղաչենք, վոր տո՛ւ ինչկանդար ժողովուրթ կա,
 Ժողվես, պերես ենտեղ,
 Վոր տեսնան, փառք տան կռքերուն:
 Թակավոր ասաց.— Շատ ապեկ.
 Ինչըխ վոր տո՛ւք կ'ուզեք, ընցկոն կ'ենեմ.
 Հըմեն ել կը ժողվեմ:
 Տգեներ տարցան, եկան ուրենց չադրը:
- Խըլխուռն թակավոր թուխտ կը ճամբխա,
 Քաղաք քաղքով, գեղ գեղով թափեն Նոր Գեղա տաշտ:
 Կ'ասա. «Յեմ երկու լաճ տ'ենեմ կռքերուն մատաղ.
 190 Եկեք, փառք տվեք կռքերուն»:
 Խաղարավոր մարթ եկավ, լցվեմվ.
 Տախմանից պոնա չուր ծով, տաշտ ու ծոր լցվեմվ.

- Ասեղ թալեն, չըր ինե գետին:
 Որն վոր թըմմավ,
 Խըլլաուն ջոխտ ախպեր տը տանեն, ենեն մատաղ,
 Խավկանչոցին երկու ախպերն ել կ'ելնեն, կ'երթան Հիլի:
 Իրեք սըհաթ կը կայեն,
 Մըչ Գանասուն Խորանին աղոթկ կ'ենեն.
 Ժամուց կ'երթան, են քար շուռ կը տան,
 300 Գամ կ'առնեն, կը պաքեն, կը տնեն վըր ենոնց գըլլաուն.
 Գարի տկեն քիչ ըմ ճո՛ւր կը գա.
 Գամ կը տան մըչ ճրուն, խրեղեն ծին կը գա.
 Երկու ախպերն ել կը թռնեն ծիու քամակ,
 Կը գան, Աստվածածնի պատ կը պաքեն,
 Կաց պարեմ կ'ենեն, կ'երթան.
 Թող ըմ կ'ելնի ծիու վոթկերուց.
 Կը գան, ենոնց չադրի մոտ, կ'եջնեն,
 Թրեր կ'ահնեն ենոնց ծեռ,
 Կը տանան խըտ Հոթթամար:
 310 Աստված, ուրենց քեռու աղոթկ կ'ապավինեն,
 Կը թռնեն վըր ծիու քամակին:
 Ծիուն լեզո՛ւ կը գա, կ'ասա.
 — Սանասար, Բաղդասար, չվախենեք:
 Համա գձի քեք չուր Տախմանց.
 Ենտեղեն չուր ծով, գացեք, եկեք:
 Ընցկոմ ինչ ծեր թուր կտրա աչ-ծախ,
 Ընցկոմ յեմ վոտներու տակ կը կոխկուտեմ.
 Ընցկոմ յեմ պոչով կը սպանեմ, ընցկոմ յեմ լեզվով,
 Ընցկոմ ել յեմ բեհնով, ընցկոմ ել յեմ քամով:
 320 Թակավոր կռքեր ետի վըր ալներուն,
 Թամաշա երողներ թափան.
 Մարթ հերոզկեցին, վոր երկու լաճեր պերեն,
 Տնեն հառճեմ ալներուն,
 Ակ տեր վըր վգքերուն, կտրեր, ենեն մատաղ:
 Սանասար, Բաղդասար գծին քեցին խըտ Տախմանց,
 Տարցան խըտ ծովափ.
 Տաս տիւր գացին, եկան, վերչ պերին.
 Կռապաշտներ, ինչլիս խսիր, փռվան գետին:
 Տարցան, ծիուց եճան տակ, ասին.

- 280 — Թակավոր, տո՛ւ զքո՛ւ կռքեր շնոտ կ'առնես:
 Թակավոր պառկեցուցին գետին,
 Ակներ տվին վըր վզին, կտրեցին, երին մատաղ-
 Տարցան, գացին Հիլի,
 Ուրենց ծին թողին, գընաց ուր տեղ.
 Գնամ տրին քնրի տակ, քնր կռճեցին վերեն:
 Ելան գացին Հախթամար:
 Զո՛յաբ տվին՝ աստվածապաշտներ ժողվան, եկան.
 Զանդրկներ ժողվեցին ծովափ, տնչտի մեջ.
 Զնորա դար ըմ ելավ. մկա ել տեղ կ'երեվա:
 240 Գետ կեսն տրորե, տարե, լցե ծով,
 Մեկեկ կեսն՝ հըմեն մարթո՛ւ վոսկոռ մկա ել ենտեղն ա-
 Ետա դար խողեցին, գացին հըմեն-մեկ ուր տուն:

Գ. Սաճաւարի ու Բաղդասարի մեծամտութիւնը

- Մնացին Հախթամար, ուրենց քեռխոր տան մեկ:
 Ավուր մեկին վոր ետա քնրերու մեկ կը խաղան,
 Կը խասեն խըտ իրար, խեմ՝ զլեմ վոր մեկն ա-
 Վոր ծեռ թալին հիրարի փողպատ,
 Զուր հերիկուն զիրար չըխչըփեցին.
 Նա են կանա վըր ենոր,
 Նա են կանա վըր ենոր:
 250 Հիրիկուն թողին, եկան տուն:
 Ելան, ընցկոն մանախ ինկած մըչ ենոնց սըռախն-
 Ճամբախ իրարի կ'ասեն.
 — Վաղ ել մ' զանք, խասնենք հիրար.
 Խեմ՝ վոր ըզվոր աը տնա գետին,
 Խըլխաւն շոտ ել մ' ել կ'ելնեն, կ'երթան.
 Դիչ ըմ պղինչք կը քաղեն, կ'ուտեն,
 Ել մ' ել կը խասեն խըտ իրար:
 Գո՛ւլաչ կը պոնեն. չում կեսորին չըն խզա:
 Մեր կ'ասա. «Ի՞նչ ելավ, եսոնք չեկան»:
 260 Վոր տնեն ելավ, եսոնց ծեն ինկե քնրեր,
 Գետին տա՛ւնդ կ'առնի:
 Կերթա, կը տեսնա ենոնց հան,
 Մեկներ կը տփա, կ'ազնամ կը կոտրի,

- Կը նստի, թամաշա կ'ենա:
 Զուր հիրիկուն կը կռվեն,
 Նա են զեն կը հաղթա,
 Նա են զեն կը տնա գետին:
 Հիրիկուն կը թողնեն, կը գան տուն:
 Ինչ վոր կ'ասեն, մեր կը լսի:
 270 Երկու ախպեր հիրարի կ'ասեն.
 — Վաղ մեր երկսից վոր ըզվոր տնա գետին, ըզվիդ կարծա-
 Ենկանդար ինչ նեղացած, զիրար տրորած,
 Մեկ մեկիլի աչքեն ելած,
 Կ'ուզեն, մեկ ըզմեկ սղանեն:
 Եկան տուն, քնան չուր խըլըսուն:
 Ելան, խաց կերան, գացին:
 Գացին ել ըմ ուրենց տեղ,
 Ծեռ թալին խըտ իրար, առին կռիվ:
 Մեր գընաց խեռքեր:
 280 Նստավ ենտեղ, չուր կեսորին թամաշա երաց:
 Տեսավ, վոր Բաղդասար նվազավ,
 Վոժ պակսավ, առեց հաղթվել:
 Մեր ելաց, բոռաց ուր ծենով, կանչեց.

 «Ո՛ր սարեր, ո՛ր քարեր, ո՛ր թփեր,
 Զո՛ւյաք տարեք քեռուն,
 Թըխ գա՛, խասնի ուր փաշկանքտերուն»:

 Մեկ սըհաթ ել թամաշա երաց,
 Տեսավ, վոր Բաղդասար գախ ա՛ ինի:
 Ելաց ու կանչեց.

 290 «Ո՛ր ծովեր, ո՛ր տընդըղներ,
 Զո՛ւյաք տարեք քեռուն,
 Թըխ գա՛, խասնի ուր խորղեքտերուն»:

 Ինչ մ' ել մնաց, տեսավ
 Սանապար զԲաղդասար եթալ գետին:
 Ծեռ պարզեց խըտ թուր, վոր առներ, վիդ կտրեր,
 Մեր ծծեր եխան տո՛ս, վաղեց, զինք եթալ վերեն:
 Ասաց.— Մարե, տվի քո՛ւ ծծերուն խաթըր, չըմ սղանե՛ս

Ելան, ենոնց մոր խաթրին
 Իրարու գրլիս պաքեցին,
 300 Ելան հանաջվան ախպեր, եկան տուն:

**7. Յեղբայրները մի վայրենի լեռնային ձեղում օխում եմ
 իրենց համար բերդ. ալիվորն անումը դնում ե Սասուն**

Քանի մ' ամիս ենտեղ ընցկոն ընցուցին.
 Մեկ որ Սանասար ասաց Բաղդասարին.
 — Մե չվայելա՝ մենք մնանք մըչ հաս պստիկ կղզուն.
 Մե ծեն հըմեն մարթ առեց:
 30 Խոսքեր երին մեկ, մորից, քեռիքտերուց խաթըր առին,
 Կաց պարեմ երին, ելան գացին:
 Գացին Հիլի, ենոնց աղոթկ երին,
 Գացին, քար շուռ տվին,
 Գամ տվին ճրու մեչ, ծին եկավ:
 310 Երկու ախպեր մեկտեղ ծին խեծան,
 Եկան, Քանսուն Խորանի պատ պաքեցին,
 Կաց պարեմ երին, ինկան ճամբալ, քչեցին:
 Գիշեր-ցերեկ երին մեկ, գացին,
 Մեկ վայրենի երկիր ըմ խասան,
 Քարափրթա, ծիր, հանդուլք, մեղա, աբչ ու գաղան...
 Ետա երկրին չատ խաջևան.
 Սախմեցին, ուրենց խամար պերթ ըմ շինեցին:
 Սանասար պետ-պետ քարեր կը պերեր,
 Բաղդասար կը շարեր.
 320 Շինեցին, խանին գրլիս:
 Դոր չըն գիտնա՝ ետա պերթի անուն թնչ տնեն:

Ելան, երկու ախպեր գացին, կան եկան,
 Մըվտակ-մուրուս պապիկ ըմ տեսան.
 Վեցկին լծեր եր, մըչ վոստնին վար կ'եներ:
 Պապիկ ինչ ետա երկու փահլեվան տեսավ,
 Մեռքեր ելան դող, վար կայնեցուց:
 Սանասար եկավ, ծեռ եթալ, պապիկ թեմ պանեց.
 Ասաց. — Պապիկ, արի, երթանք,
 330 Մենք պա՝ մ' ենք շինե, անուն տի, տաքցի:

830 **Պապիկ ասաց.**— Վնգն եկեք ձենե:

Ասաց.— Մը վն'խենա,

Համա արի, տեսի, անուէն տի, տնրցի:

Պապիկ գըննց. ինչ մոթխըսցան, պապիկ նեղացավ:

Ասաց.— Վորտի, խեր ա ձի տանեք, յես նեղացա:

Ասին.— Պապիկ, հա-հա մոթխըսցանք:

Պապիկ իրիշկեց, տեսավ՝ սար ըմ գո շարած վըր իրարու:

Կ'ասա.— Ենարե՞ն ա անուէն տը տնեմ:

Կ'ասա.— Խա:

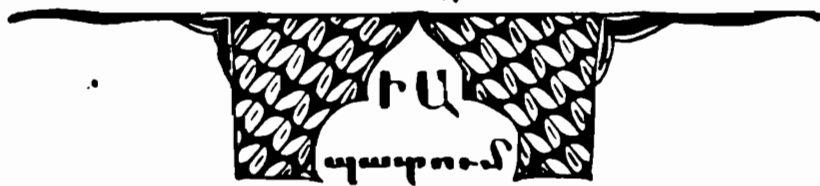
Կ'ասա.— Աստված ծե տուէն ավիրա,

840 **Եսա տուէն չի,** եսա սասնւմ ա:

Սանասար կ'ասա.— Պապիկ, տնրցի, գընն'.

Խընձ ետա հավել ել ի՞նչ անուէն:

Մեր պերթի անուէն մնաց Սասուէն:

Իմ Իշխաններ

պատմից
Գեղարքայի
Մարգարիտ Սարգսյան

Գրի առաւել 1916 թ
Սեւեղեղիմ Տեր - Հակոբյան

Մարգարիտ Մարգարյան

Ա Ռ Ա Ջ Ա Ք Ա Ն

Պատուաւիս ասացող Մարգարիտ Սարգսյանի մասին չկարողացանք լքել և ստույգ տեղեկութիւններ հաւաքել: Բանահավաք Սեն. Տեր-Հակոբյանը, զժբախտաբար, կորցրել է նրա մանրամասն կենսագրութիւնը: Մեր գիմուաւի համաձայն՝ նա կարողացաւ իր հուշատետրից քաղել և վերհիշել միայն հետեւյալը.

«Ասացող Մարգարիտ Սարգսյանը բնիկ Գաւաշցի յեւ Նա ամուսնացած է. պատումը գրի առնելու ժամանակ յեղել է շուրջ քառասուն ամբեկան: Անգրագետ եւ Իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ նա եւ արտագաղթել է հայրենիքից և համազրուղացիների հետ, նախ, հաստաւակել Վաղարշապատում, վորտեղ և գրի յե մննվել այս պատումը. ապա վերաբնակվել Աջափնեում և ջրջանի գյուղերում: Ներկայումս նրա տեղն անհայտ եւ:

Մարգարիտը «Թլու 'Իսվիթ ու Մհեր» լսել և սովորել է իր հորեղբորից և համազրուղացի այլ ասացողներից: Նրա վկայութեամբ՝ նրանց տոհմի մեջ յեղել են մի քանի ասացողներ, վորոնք սերնդից սերունդ ավանդել են այս հեքաթը: Նա լավ ասացողի համբաւ է ունեցել:

Մարգարիտը պատում էր վոգեվորութեամբ, վորոշ հատկանքներ—յերգեր էլ յերգում, «ասում»: Բացի այս հեքաթից՝ նա գիտեր նաեւ «Ռոստամ Զալ» (հայերեն), «Մոկաց Միրզեն», մի յերկու տառնյակ հեքաթներ և բազմաթիւ յերգեր ու խաղեր:

Պատումի տողատումը՝ բացի յերգվող հատկանքներից ամբողջապես նոր է կատարված:

Խմբագրութիւնն՝ հիմք ընդունելով պատումի բնագիրը՝ վերականգնել է լրացրել և նաեւ բազմակետերով ընդհատված կամ բանահավաքի կողմից չգրանցված, բայց հիշատակված, կրկնվող հատկանքներ:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՄՍՐԱ ԱՆԵԼԻՔԻ ԿՈՒՎՔ*

1. Նախերգանք

Դանձնամ տամ ողորմին Սաննասար, Բաղդասարին.
Դանձնամ տամ ողորմին Զոհ Մըհերին, Պզտիկ Մըհերին.
Դանձնամ տամ ողորմին Զենով Հովանին.
Դանձնամ տամ ողորմին Թըլոլ Դավթին:

* Բանահավաքն այստեղ ունի միայն «Թլոլ Դավթ» զերեպերը: Խ մ բ.

**Ձ. Ձեռնով հովաքը վորք Դավթին Գուռիկ Ջալալինի միջոցով:
ուզարկում ե Ստրա Մեղիքի մորը՝ պահելու. Գուռիկ
Ջալալինի վերադարձը**

Վախտով մեկ Մըհեր ըմ կըբեր անուշով՝ Սասուն:
Ան մեռավ Մըհեր. անու կնիկ ծոցվոր եր:
Ժամանակ ըմ ընցավ, անու կնիկ լաճ ըմ իբը.
Անու անուն դրին Դավիթ:
Ան ել վըր տղին մեռավ:

10 Ձենով Հովան ասեց.

— Մըծմեր ըմ բռնենք, նա տղին տանք տիրել:
Մեկ կնիկ ըմ բիրին.

Խատ կում ծիծ քնշելուն, ան կնիկ մեռավ:

• Մեկ ել բիրին, ան ել անցկում ելավ:
'Սիցին.— Բո՛ղ ը, եսի վեհրըզի ճըռ ա.
Թու կնիկ չկանա դայմիշ տա:

Ժամանակ մ' ան Մըհեր
Մըսրա Մեղքի կնկան մարդն ա երբ:
'Սիցին.— Թա՛ն տիրա, տիրա.

20 Թա՛ն, մարդ չկանա տիրա:

Կ'իլինին.— Վիվ տանի, վիվ չտանի:

Կ'ասին.— Քուռիկ Ջալալին տանի:

Ելան, Քուռիկ Ջալալին քեշին, խանիցին՝ Թավլից.

Քուռիկ Ջալալուն աղեկ թիմար ըմ տվին,

ՉԴավիթ արին կունդախ, կապեցին վըր քամկին.

Ձենով Հովան ասաց.

— Քուռիկ Ջալալին, քենե կ'ուզիմ՝ նա տանիս,
Ենա կունդախ Մըսրա Մեղքը՝ մոր Թասլիմ ենիս:
Քուռիկ Ջալալին առեց,

30 Մըհե երկինք, մըհե գետինք գընաց:

Մըսրա Մեղքը՝ մեր ելավ փանջաբեն, իրիշեց.

Տեսավ՝ կրակ գետնու իրիսեն կը տա երկինք:

Մըսրա Մեղքը՝ մեր ասաց. «Եսի ամպ չի.

Կա՜չկա Քուռիկ Ջալալու

Ուրտաց կրակն ը, ընցնա կ'եղին»:

Ասավ.— Դարգան, գընա, դարգախ բաց.

Դա՛խ ի՛նչ մ' խասնի եղա դարգախ դոռ:

Կ'ասաւ.— Հալս, ի՞նչ կա վըր ձիու քամկին.
 Հիրար չտաս, բիր, ձիկ թնսլիմ երա, չբանաս:
 40 Դարգան վան կը խասնի, դարգան կը բանա:
 Տեսավ՝ Բնուիկ Ջալալին խասավ եղա տեղ,
 Բան ըմ վըր քամկին կապուկ.
 Կ'առնի, կը տանի, թնսլիմ կ'ենա Մըսրա Մեղը՝ մոր:
 Մըսրա Մեղը՝ մեր կը բանա, կը խի, ի՞նչ.—
 Դնվիթն ա. թուղթ մ' ել գըրուկ կո իւրա կշտին.
 Ուըր՝ «Դնվիթ մնացիր վըր ցըղին,
 Մեր մեռիր, մարդ չկարցավ տիրել.
 Կո հորողկեր ինք դա. կը խնդրինք՝ դու տիրես»:

Եղա տեղ Մըսրա Մեղը կ'ակախի, կ'ասաւ.
 50 — Տղենք, դարգանք ինքն զանեցեք,
 Ուըր Բնուիկ Ջալալին Զորով ընկեր մեր ծեռ,
 Բռնինք մե խամար:
 Դարգանք ինքն զարկեցին.
 Բնուիկ Ջալալին տը բռնին:
 Բնուիկ Ջալալին ասաց.
 «Ի՞նչըս տը պրծնիմ եսունց մոտեն, տեր Աստըված»:
 Գընաց դեն, իրի դեն մընչ բանին,
 Ասաց. «Տո, ուըր, յես տը զանիմ ինա բանին,
 Թի ընցնիմ, թի մնամ»:
 60 Կը զանա, զքանսուն գաղ բանին կ'ընցնի,
 Կը թռնի, կ'իյա:
 Մըսրա Մեղը ասաց.
 — Ուըր, գընաց Բնուիկ Ջալալին,
 Մի ձեռնից պրծավ:
 Բնուիկ Ջալալին գընաց:

Ձենով Հովան կո տանիս կ'իրիյա.
 Կը խի՝ Բնուիկ Ջալալին եկավ, բա մ' չկա խիտ:
 Ասաց. «Վո՞վ գիտա ուըր սարն ա թնսլի, ուըր քանն ա
 թնսլի»:

Բնուիկ Ջալալին երի, խասավ:
 70 Ձենով Հովան ասաց.
 — Մեռնիմ քի, Բնուիկ Ջալալին,
 Դնվիթ ուըր սարն ես թնսլի, ուըր քանն իս թնսլի.

Ո՞ւր գեղն ա կերիր, ժուր ջանավարն ա կերիր,
 Կ'ասա.— Ուրնչ սարն իմ թալիր, ուրնչ ձորն իմ թալիր—
 Ուրնչ գեղն ա կերիր, ուրնչ ջանավար,
 Տարիր իմ, Մըսրա Մելքը՝ մոր թալիւ իմ երիր.
 Հալո՛ ջորով պրծիր իմ, եկիր իմ:
 Դարգըխնիր վըր ձի զարկին, գախն եր ձի բռնեն.
 Քանսուն գաղ բաղան թոր իմ, եկիր իմ:

80 Ձենով Հովան կ'ասա.

— Դեհ, աղեկ թիմար ըմ տվեք, տարեք, ուր տեղ կապեք
 Կ'ասա.— Չում Դավիթ հգո՛, ուր դարգըխներ խողեք.
 Մնու խոտ, ջուր հուրդուս վե տվեք:
 Դանանք վըր Դավթին:

3. Դավթը բռնում է Մարա Մելիքի եսլը (ջրաղացի բաղը). Մարա Մելիքի վախը Դավթից

Դավթն եր ծիծ կերավ, ջուջացավ.

Իրանց գիցած տերեցին:

Դավթ դորսեն ֆրոխկա ելավ:

Մըսրա Մելքը կ'երթեր ուր սեյրանատեխ,

Ուր աղբըրներով եվարին կը գեր:

90 Դավթեն մեկ որ ուր մոր ասաց.

— Եսի իմ ախպեր հըմեն որ դժր կ'երթա,

Ուրը աղբըրով եվարին կը գո՛.

Յես կը մնամ մենակ տուն վե, իմ սաբըր կը կտրի:

Կ'ասա.— Մեր մեռնի քի,

Կ'երթա ուր սեյրանատեղ, չուր եվարին կու գո՛:

Կ'ասա.— Մարե, կը խնդրեմ՝ դու իմ ախպոր տսես,

Ձի վաղ տանի խըտ ուր:

Կ'ասա.— Մեռնիմ քի,

Ձիանք կը տան վըր քի, դքի կը ճըղտորեն:

100 Չուր մըկա, կ'ասա, դքի տիրեր ենք,

Մըկա կ'իյնինք ամոթի տակ:

Կ'ասա.— Մարե, յես կ'երթամ, դատըն կը կայնեմ:

Մըսրա Մելքը՝ մեր չում խըխսուն սաբըր կը տա,

ԸզՄելքը կ'ասա.— Մնա լաճ տար խըտ քի.

Շատ յեմ իրես վե կը լա:

Կ'ասաւ.— Տո՛ւ մահ, յետ ընչընիս տը տանիմ.

Ձիանք տղ տան վըր փորոուն, մենք ամոթով կ'ենինք:

Կ'ասաւ.— Վորդի, տար, դի բանձը տեղ ըմ,

Կո՛ն ճիժ ա, կը լն, բն՝ մ' չենի:

110 Մըսրա Մելիք մոր խաթրից չենի, կ'առնի, կը տանի խիտ:

Կը տանի, կը դընի բանձը սարի մ' գըլոխ,

Ինք կ'իյա մընչ մեյդնին, ուրախութեն կ'ենին՝

Ձիանքթուի կը թըղնին, գո՛ւրգ կը թալին չում եվաբին:

Մըսրա Մելք գո՛ւրգ կը զանա,

Կ'երթա* մընչ մեյդնին փուս ըմ կա,

Մընչ ան փուսին կայնի:

Իրեք տիր կը զանա:

Անու ուժ նա** կը հնալընա, նա** կը պակսի:

Հիրիկուն ըգ Դնվիթ կ'առնի, կը գն տնն:

120 Մըսրա Մելքը մեր կ'ասաւ.

— Դնվիթ, մեռնիմ քի, թամաշա երիբ:

Կ'ասաւ. — Մարե, ուրլա, յետ բն մ' չտեսա չում եվաբին.

Եվաբին իմ ախպեր ջնչ ջնղցը՝ քար մ' եզար,

Դընաց մընչ փուսին. մահ, ան թնչ եր:

Մեր կ'ասաւ. — Մոր տուն, ան ուր ուժն ա կը ջըսբա՝

Նա կը հնալընա, նա կը պակսի:

Դնվիթ խըլիսուն կ'երթա, կը նստի մընչ փոսին.

Մեկ ծակ քո՛ղ մ' ել կո գըլոխ:

Կը նստի հինի, խոզ կը չափա ուր քնոլով,

120 Կ'ասաւ. «Ենա մեկ»...

Քանի չափա, կ'ասաւ. «Ենա մեկ»...

Ել չի կանա ասա՝ երկու:

Չում հիրիկուն ենու գո՛ւրգի գնի կը գն,

Ուր ուր գո՛ւրգ տը զանա, կ'ասաւ.

— Դնվիթ, ետա տեղեն իլը վե,

Յետ իմ գո՛ւրգ տը թնլեմ:

Իրեք տիր կը կանա:

Դնվիթ չլսութուն կը դընը՝ վըր ուր:

Մելիք կ'ասա Կական, Ասլանին.

* Գեաք ե հաւանալ վոչ թե գաւրգը կ'երթա, այլ «կ'երթա ջաղցը՝ քար», այսինքն՝ հոլը. տես տող 123-40. Խմբ.

** Նա-նա — վոչ-վոչ. Խմբ.

- 140 — Գնացեք, ճիւղ բռնեք, թանկեք դո՛ւս:
 Կահան, Ասլան կ'երթան, ճիւղ կը բռնին,
 Ինչըիս կ'ենին, չըլնի վեր:
 Դավիթ համա խող կը չափա,
 Կ'ասա. «Ենա մեկ, ենա մեկ»...
 Մըսրա Մելք կ'ասա.— Ծի տըվեք դէն:
 Յես գիտեմ՝ են իմ գլխակերն ի. ծի տըվեք դէն:
 Կահան, Ասլան գուրենք կը տան դեն.
 Մըսրա Մելք ըզուր գոռոց կը թալը:
 Դավիթ ընցկում կ'ակախի,
- 150 Գախն ա՛ ջանչը՝ քա՛ր գա՛ մընչ գըլխուն:
 Համա ըզձեռ կը տա հիրջիւղ, կը թալա.
 Ինչ կը թալա, քանց Մըսրա Մելքին յոթ գա՛ղ հա՛վել կ'ընցըցը՝
 Մըսրա Մելք թուր կը չըլտա,
 Կը լարա Դավթը՝ հիտիւղ, ուրը վիզ կտրա:
 Դավիթ կը փախի, կը գա, զինք կը գանա մոր փեշ:
 Մեր կ'ասա.— Դավիթ, են թնչ իւրի:
 Կ'ասա.— Մարե, Մելք գախ ա՛ գա իմ վիզ կտրա:
 Կ'ասա.— Ընչի՛ տը գա, քո՛ վիզ կտրա:
 Դավիթ ուր քըսեն կ'ենա:

Ա. Մարտ Թիլիֆը փորձում է Դավթին կրակով յեւ վառելով

- 160 Ձու՛մ են ուր քըսեն կը պըրծնա,
 Մըսրա Մելք կը մտնի ներս, կ'ասա.
 — Հաւր ի են քավըր. յես ինու վիզ տը կտրեմ:
 Մըսրա Մելքի մեր շատ հիւղի կ'ենա լաճուց, կ'ասա.
 — Ենի ճիժ ա, ենու խելք բանի չի խանսի:
 Կ'ասա.— Ձե, հեփ ինա, են իմ գըլխակերն ա.
 Յես ենու վիզ տը կտրեմ:
 Կ'ասա.— Տղա, Աստըծու սիրուն, կաց բա՛ մ' ենինք.
 Թ'ենու խելք կտրից, չըխո ենու կաթըլ խալալ ա:
 Կ'ասա.— Ի՞նչ տ'ենինք:
- 170 Կ'ասա.— Թեփսի մ' կրակ, մեկ՝ վոսկի դնինք հանջիւղ.
 Թ'ենու ձեռ տարաւ խըտ վոսկին, ենու կաթըլ խալալ ա.
 Թ'ենու ձեռ տարաւ խըտ կրակ, ենու կաթըլ խալալ ա.
 Կը հորնդկենք, 'թա* ուր հոր երկիր:

* 'Թա — եթա — երթա: Ե մ բ.

Թեփսի մ' կրակ, մեկ՝ վոսկի կը դնին հանջիվ:
 Դավիթ ձեռն կը տանի խրտ վոսկին:
 Խորշուրկներն ձեռն կը մլեն մընչ կրակին,— ձեռն կ'երեցի:
 Կրակթաթախ ձեռն կը տանի բերան,— լեզուն կ'երեցի:
 Անուն կը ֆա Թըլոլ Դավիթ:
 Մըսրա Մելքը՝ մեր կ'ասա.— Ընկանք մեզաց առկ:
 280 Կ'ասա.— Չըմ գիտի, մարե,
 Ենի տը չմնա իմ հանջիվ:
 Կ'ասա.— Խն, կը հորդկենք Սասուն, ուր խոր առն:

Ծ. Մարտ Մեղիքը պատվիրում է սպանել Դավիթին. սա հաղթում
 է փախկեղաններին յեզ ցրանց հեռ գալիս Սասուն

Մըսրա Մելքը ըզԿական, ըզԱսլան կը դնա խիտ:
 Մեր Դավիթին կ'ասա.— Դավիթ, մեր մեռնի քի,
 Չում հետը քի տերեցինք, հետը գընա քու խոր առն:
 Կ'ասա.— Խն, մարե, տ'երթամ:
 Են ել ուր մոր ձեռն կը պագա, կաց բարով կ'ենա:
 Մըսրա Մելքըն ել Կականին, Ասլանին թամբի կ'ենա,
 Կ'ասա.— Տանեք, վըր Բանդի-Մահու կարմընջին թանեք
 գետ, գեք:

290 Կ'երևին կ'առնին ըզԴավիթ, կը գան:

Դավիթ խրտ ենունց չքերա:
 Ենունք հա հանաջմդեմ կը գան,
 Դավիթ հա հետեվանց, ճամխակորուս կը գան:
 Կը գան չում վըր Բանդի-Մահու կարմընջին,
 Կական, Ասլան կը կայնին:
 Դավիթ կը գան, կը խասնի, կ'ասա.— Ընչի՞ կայնաք:
 Կ'ասեն.— Դու պատիկ ես, կը վախենաս:
 Ըզքի նա՝ գետ ընցըցինք, դու չիյնիս նա՝ գետ:
 Կ'ասա.— Չե, չուր մըկա դուք վըր ձի չըք կայներ,
 300 Մըկա ել վըր ձի մը կայնեք, դու ընցեք իմ հանջիվ:
 Կ'ընցնին հանջիվ, կը գան, կը խասնին կարմընջի կես:
 Դավիթ ձեռն կը թալա մեկ ըզեն, մեկ ըզեն,
 Կարմընջից կը կախա սակ, կ'ասա.
 — Դեհ, սեղն ասա, տեսնիմ,
 Ընչի՞ չում ըստա դուք վըր ձի չկայնաք, աասի կը կայնեք:

Կ'ասեն.— Խն, ուրլն, Դավիթ, դո՛ւ ըզմի մը թնլա գիտ.

Մինք իննինք վե, քի սաղ կ'ըսինք:

Կը խանա դո՛ւս, կ'ասին.

— Մի թնմբի արած ին, ասած ին՝

210 Մինք ըզքի տը թնլինք գետ.

Մինք չընք գիտի՝ դո՛ւ եղա հունարի տերն եր.

Մինք չըխում քո՛ւ խոր Կական, Ասլան ինք:

Ինք՝ քո՛ւ խեր մեռավ, Մըսրա Մելըք ըզմի տարավ յեխսիր.

Մինք դորսեն կ'իլնինք քո՛ւ Կական, Ասլան, քո՛ւ խուլլամ:

Ետա տեղ մե-մեկու գըլթիս կը պագնին, կը գան Սասուն:

**Գ. Սասնո ճրագ Դավիթին դիմավորելը. ճրագ մանկական
չտրուքյունները**

Ջուհար կը բերին Ձենով Հովանին, կ'ասին.

— Դավիթ եկավ, Կական, Ասլան ել խիտ:

Կ'եւնին, քնդաք քնդքով կ'եւնին մեկ,

Կ'երթան հանջիվ Դավիթին,

220 Ուրախելեն կ'առնին, կը գան:

Դավիթն ա, ապա ճիժ ա,

Կ'երթա, խըտ ճըժիրուն կը խաղա:

Շատ քիչ կը մնա, ճանե կը խաղա խըտ ճըժիրուն.

Ճըժեր հըմեն կը տըփա, կը լացըցա,

Կը ճամխա ուրինց տնիր:

Գեղական ձեն չըն խանա, կ'ասեն.

— Ուր քեֆն ա. նա Սասնա ճրագն ա:

Կը մնա. ավուր մեկին կ'երթան բախչեն,

Բարդի ծառի տակ կը խաղան:

230 Դավիթ կ'ասա.— Տղեք, եկեք, տըրընկողալ տանք:

Ճըժեր կ'ուրախանան, կ'ըսեն.— Դեհ, խա տանք:

Դավիթ բարդի ծառ կը կոռա,

Ճըժեր գըմեն կը շարվին վերեն:

Դավիթ մողղա՛ր ըմ տըրընկողալ կը տա.

Ձեռքեր կը թըլթի, կ'ասա.— Տո, ուրլն, յես տը թըղնիմ:

Ճըժեր կ'ասեն.— Դավիթ, յես քո՛ւ բախտ,

Մըկա կաց, յես իչնիմ տակ, նոր:

Ո՛ւն կ'ասա, օ՛ւն կ'ասա, Դավիթ համա կը թողնա:

- Մեկ կը դեպնա քանին, ջարդ-փշուր կ'ենը՝,
 240 Մեկ կ'իյնը դետին, կը մեռնը՝,
 Ենոնց խերեր կ'ելնին, կը դան մըտ Ձենով Հովան,
 Կ'ասեն.— Տըփելուն հւր քեֆն ա.
 Նա մի ճըժեր զըմեն ջարդ-փշուր արավ, զըմեն մեռցուց:
 Կ'ասա.— Ապա ի՞նչըխ ենիմ.
 Իմ ուժ չըխոմ ենու չխնսի.
 Խելք խելաց կը տան, կ'ասեն.— Չ'անվիթ անենք նախորդս

7. Դավիթը նախորդ յեվ գառնաբաժ

- Ձենով Հովան հիբիկուն կը գա տուն, կ'ասա.
 — Դավիթ, մեռնիմ քի, չը՞ս ընի նախորդ.
 Չափ ըմ երկու կորեկ առնինք, մինք ուտինք:
 250 Մինք ախքըտացիր ինք,
 Կ'ասա.— Խորխպեր, ընչի՞ չըմ ընի.
 Խըլխուն դալալ տու կանչիլ,
 Թըղ տավար՝ բերին նախրի տեղ.
 Յես կ'ենիմ նախրորդ,
 Խըլխուն Ձենով Հովան կանչա, կ'ասա.
 — Տավար բերեք նախրատեղ,
 Թըղ Դավիթ նախիր տանի:
 Նախիր կը բերին.
 Դավիթ նախիր կ'առնի, կ'իյա:
 260 Չու՞մ եվարին գեղական կը կայնին տանիս, կ'ասեն.
 — Խիմ՝ եսա նախիր տը բերմ տուն, չբերա տուն:
 Եվարին Դավիթ նախիր երի. կը խեն՝ ի՞նչ.—
 Կեսն տավար ա, կեսն արջ ա, գել ա, լապըստրակ ա:
 Կ'ասեն.— Ձենով Հովան, եսա ի՞նչ ա.
 Մեր տավըրներ ուըրն հախու աը խատնին,
 Ուըրն տը ընկեցկոտին:
 Ձենով Հովան կանչա, կ'ասա.
 — Դավիթ, վորն դըսնեն ա, դմ'ւս հորեղկի:
 Վորն տընեն ա, ըք տուն:
 270 Դավիթն ա, փետ մ' ան աբջու քամկին,
 Փետ ըմ վըր ան գելու քամկին կը գանա,

Կ'ասա.— Դըսնեն, դուս գացեք, տընեն, երթանք տուն:
 Կը չոկա, կ'առնի ըզնախիր, կը գա տուն:
 Կը ֆնա խըլիստուն, ել ըզնախիր չըն թոզնի:
 Են կ'ասա.— Իմ կոջն ա ընկեցկուտիր:
 Են կ'ասա.— Իմ կոջն ա խատիր:
 — Հապա ինչըխ ենինք, ինչըխ չենինք:
 Կ'ասեն.— Անենք գաննարած:
 Կ'ասա.— Խն, կ'եղնիմ գաննարած:

- 380 Խըլիստուն գաններ կը տանի, եվարին կը բերա,
 Գաններ կը քոմմա, կը գա տուն:
 Ձենով Հովան կ'ասա.
 — Դավիթ, մեռնիմ քի, չըս նեղացիր:
 Կ'ասա.— Ձե, խրոխպեր, յես չըմ նեղացիր:
 Հալա՜ բալիկ ուլ ըմ կա հինի,
 Յես նչանիր իմ ձի խամար:
 Համա Ձենով Հովան կը վախենա,
 Կ'ասա.— Ուրև, ըստա բա մ' կա:
 Կ'ասա.— Դավիթ, խեմ, ելի, երթանք:
 390 Կ'եղնին, կ'երթան գոմ:
 Ձենով Հովան կ'ասա.— Հոբ ի:
 Կ'ասա.— Խրոխպեր, կ'հան մտավ ենա պատի ծակ վե:
 Խրոխպեր կ'իրիչա, կը խա, ինչ.— Լապստրեկ:

Յ. Ձենով Հովանի կնոջ վերաբերմունքը գեպի Դավիթը.
 Դավիթը ձեռք ք բերում հոր նե ու աղեղը

- Կը գա տուն, կնկան թամբի կ'ենա, կ'ասա.
 — Կնիկ, ել խաց չտաս, Դավիթ ուտա,
 Բըղ կենն, սատկի. ենա ինչ...
 Մե Սասնա ճրագ ընցել ա,
 Ել են նոթ տը մե Սասնա ճրագ վառա:
 Կը ֆնա խըլիստուն, կ'ասա.— Մարե, յես առաթի իմ:
 400 Կ'ասա.— Մեռնը՝ մեր, խաց չկա.
 Ելար նախորդ, չկարցար գըլթի առաներ.
 Ելար գաննարած, չկարցար:
 Դավիթ կը նատի թորվան շուրթ, շատ կը ճընճըլի:
 Ձենով Հովանի կնկան դժար կը գա, կ'ասա.

- Դավիթ, իլի, նա ցանոցից քիչ ըմ ցան բի, վառինք-
 Կուտ ըմ պախիր իմ, տամ, դու ուտես:
 Կ'ելնի, ցանոցից ընչ ցան տը բիրա, կը խի՝
 Բա մ' ետա պատից կախուկ ա, կոռուկ փետ մ' ա-
 Կ'առնի, կը բիրա, կ'ասա.— Մարե,
 310 Ենա ինչ ա, ենա կոռուկ փետ:
 Կ'ասա.— Չըմ գիտա, քու խրոխպեր գիտա:
 Կուտ ըմ կը տա, Դավիթ կ'ուտա:
 Ձենով Հովան դռուց կը գա, կ'ասա.
 — Կնիկ, չե՞ յես քի ասի՝ խաց մի տա, ուտի.
 Թըղ մնա անութի, սատկի:
 Կ'ասա.— Տնաչեն, շատ աղարավ, ձի շատ դժար եկավ-
 Յեսն ել մեկ կուտ տվի, կի կ'ուտա:
 Դավիթ կ'ասա.— Խրոխպեր, ենա ինչ կոռուկ փետ ա:
 Կ'ասա.— Դեհ, դու ելի,
 320 Թ'ենա թել իցկեցիր ենա չախմախ,
 Յես քի կ'ասեմ. թը չե՞ չըմ ասի:
 Դավիթ ընչ՝ ձեռ կը տա հինի, թել կ'եցկա չախմախ:
 Ձենով Հովան կը շըշկըռը, կ'ասա.
 «Ենու խեր սըհաթ ըմ կը բաներ, նոր կ'եցկեր հինի,
 Ես մեկ տիր ձեռ իտու, իցկից չախմախ»:
 Ձենով Հովան կ'ասա.
 — Դավիթ, ետա քու խոր նետ-անեղ ա,
 Ինչ կ'երթեր, նեճիր կ'աներ:
 Դավիթ եր, խնդացավ,
 330 Ըզնետ-անեղ եթալ ուրը թիվ,
 Երկվ ընկավ դաշտ:

Յ. ՎԱՐՏԱՊԵՂԱՅԱՆԸ. ԽՐԱՏԱՅՈՒ ՊԱՌԱՎԵՐ յԵՎ ԽԱՐԿԱՆԿԱՆՈՒՅԱՆԸ.
 Դավիթը ծեծում է Կուզրազնիք. առ լուր է ասում Մելիքին

Դրնաց, Պառվու մ' կորեկի մեջ լուր կը սպաներ.
 Հըմեն եվարին երկու իրեք կը սպանա, կ'առնա, կը գա:
 Ձենով Հովան կ'ասա.
 — Կի աղեկ ա, մեր իրեսեն գընաց հետ ուր քեֆին:
 Ավուր մեկին Պառավ կ'իյա, կ'ասա.
 — Տհ, Դավիթ, մախ ըզքի տանի, գըրհի ըզքի տանի,

Մեր կորեկ հըմեն ճըխմըրտեցիր:

Կ'ասա.— Մամիկ, ի՞նչըխ ենիմ, ըստա չանտ լուր կա:

- 340 Կ'ասա.— Տնավիր, գընա, կ'ի գուզբադին եկիր,
Քոն խոր խըզինեն բացիր, փող կը չափա,
Կը տանի վերգու տեղ:

Դավիթ կը վազա, կը գա, կը խի՝

Կ'ի գուզբադին եկեր ա, կ'ի նստեր փանջարեն.

Ձենով Հովան վոսկի կը չափա:

Կ'ասա.— Խորխալեր, ետա ի՞նչ ա կ'ենիա:

Կ'ասա.— Դավիթ, մեռնիմ քի,

Ենոնց վերգին ա, կը չափեմ տանի:

Կ'ասա.— Խորխալեր, դոն քոն տեղ նստի, յես կը չափեմ:

- 350 Ձենով Հովանից չափ կ'առնի, կը կուրծա վըր բերնին,
Վոսկի կը լըցա վըր չափ վուրդին,
Փետ կը դանա, խարամ իլնի, մեկ չղաղբի վերեն,
Կը կուրծա մընչ ջըվլին,
Կ'ասա.— Ենա մեկ...

Երկու, իրեք տիր ենցկուռն կ'անի:

Կուզբադին Ձենով Հովանին կ'ասա.

— Ձենով Հովան, ենա ի՞նչ ա կ'ենա:

Ձենով Հովան կը կանչա, կ'ասա.

— Դավիթ, քի դուրբան, վերգին խորոտ չափա.

- 360 Ետա ի՞նչ ա կ'ենիա:

Դավիթ կը քըռխի ըզգուզբադին,

Աղեկ ըմ կը տըփա, կ'ասա.

— Դեհ, գացեք, ծի ճուշին խոսք տարեք,

Տիր մ' ել չգա վերգի վե:

Կ'եկնին, փոռ-փոշման կ'երթան:

Դավիթ ե մ' ել նետ-անեղ կը թալա ուր թիվ,

Կը գա Պառվու կորեկի մեչ նեճիր:

Կուզբադին կ'երթա:

Մըսրա Մելք կ'ասա.— Են ընչի՞ դառտակ եկար:

- 370 Կուզբադին ուր քըսեն կ'ենա, կ'ասա.

— Դավիթ ետա՞ գացեք, ծի ճուշին 'սեցեք,

Տիր մ' ել չը հորհղկա, վերգի ուզա:

10. Խրատումը Պառավել յեվ վերստանալը

- Դավիթ սորվավ, կ'երթեր մընչ կորեկին նեճիբ:
 Պառավ տիւր մ' ել գընաց խիտ, ասաց.
 — Տէ, մախ ըզքի տանի, գըրոխ ըզքի տանի,
 իմ կորեկ հըմեն ճըխմըրտեցիր, կոխեցիր. խերիք ա:
 Կ'ասա.— Մամիկ, ըստա շատ լուր կա:
 Կ'ասա.— Տնաչեն, քո խոր նեճրի սար կա:
 Կ'ասա.— Պառավ, իմ խոր նեճրի սար դժւըն ա:
 380 Կ'ասա.— Դընն, թըզ քո խորխորի քի չանք տա:
 Կ'ենի, հիրիկուն կը գա, ըզխորխայեր կ'ասա.
 — Ըզի տը տանիս իմ խոր նեճրի սար:
 Կ'ասա.— Դոն ուսուցողի վիզ կոտորի.
 Կ'ասա, դէհ, պառկի, խըլխուռն երթանք:

 Խըլխուռն կ'ենին կ'իյան.
 Կ'իյան նեճրի սար:
 Դավիթ խորխոր կը խարցընա,
 Կ'ասա.— Եսա ինչըխ նեճիւ կ'ենին:
 Կ'ասա.— Կական, Ասլան նեճիր կը լանեն,
 390 Կը բերեն, կը լցեն ենա տնիր վե,
 Դոն խեր կը գաներ, կը սպաներ:
 Կ'ենի, ըզփետատ կ'առնի, ըզտուն կը քակա:
 Կ'ասա.— Դավիթ, են դոն ընչի քակեցիր:
 Կ'ասա.— Ապա յես յեխսիր սպանիմ:
 Ետոնք յեխսիր են, ինչ ենիմ:
 Կ'ասա.— Խորխայեր, իլի երթանք:
 Կ'ասա.— Դավիթ, մութն ա, քընենք ըստա, խլխուռն երթանք:
 Կ'ասա.— Չե, իլը երթանք, յես չըմ մնա ըստա:
 Թե դոն նեղացիր ես, իմ ծունկ կը դնեմ,
 400 Դոն քոն գըլիս դի վերեն, քընի:
 Կ'ենին, կը գան:

11. Մարտըս վաճճի վերափնումը. Դավիթն ռժվում է քաղաքը

- Ճամբախ Ձենով Հովան կը նեղանա,
 Դըլիս կը դնի վըր Դավիթի ծնկան, կը քընի:
 Դավիթ կ'երիչա, կը խի, ինչ.—

Տեղ ըմ կրակ կ'ելնի, կ'իջնի.

Կ'ասա. «Տեր Աստված, ենա թնչ ա, ըսնա կրակ կ'իլնի»
իմ խրոխպեր խանիմ վե, տ'ասա՝ ճիժ ա, վախեցավ:

Ուրա, յես իմ խրոխպոր գըլիս տը դնիմ գետին,
Տիլնիմ, երթամ, տեսնիմ՝ են թնչ ի»:

410 Կ'ելնի, կ'երթա.—կի գերեզմա մ' ա.

Լուս վերեն կ'ելնի, կ'իջնի.

Են ել կ'ելնի, քար կը շարա բուլուր, կ'ենա ընցկում տուն,
Կը նշանա, կը թողնա, կը գա:

Կը գա, կը նստի խրոխպոր գըլխուն, խաղով կ'ասա.

«Խերախաւ խրոխպեր, վի՛ր ելի,

Երազ մ' եմ տեսեր, մընչ երազին զարզընդիւր եմ:

Խերախաւ խրոխպեր, վի՛ր ելի,

Երազ մ' եմ տեսեր, մընչ երազին զարզընդիւր եմ:

Խերախաւ խրոխպեր, վի՛ր ելի,

420 Երազ մ' եմ տեսեր, մընչ երազին զարզընդիւր եմ»:

Իրեք տիւր ընցկուն խաղով կ'ասա,

Ըղխրոխպեր քընուց կը խանա վե:

Ձենոզ չովան կ'ասա.— Դավիթ, թնչ ա իլիւր:

Կ'ասա.— Բա մ' եմ տեսեր,

Իլի, երթանք, քի շանք տամ:

Դավիթ կ'առնը՝ ըղխրոխպեր, կը՝ բերա վըր գերըզմընին,

Շանք կը տա, կ'ասա.— Ենա թնչ ա:

Կ'ասա.— Ենի քո խոր Մարութա Բանձր Աստվածածին ա.

Ինչ քո խեր մեռավ,

430 Մարա Մելքե եզար, հըմեն ավրեց, տարավ:

Կըեր հինը քանսուն վարդանպետ,

Քանսուն երեց, քանսուն սարկավազ,

Ջըմեն սպանեց, վանք թալնեց, տարավ:

Կ'ասա.— Համա անցկուն:

Կ'ասա.— Խն:

Կ'ասա.— Խրոխպեր, հետը խինգշաբաթ ա.

Ձենախաս կանչես, ուրբաթ որ գան ուրբաթեք,

Շաբաթ որ գվանք թըմըմին,

Կիրակի պատարագ ենին,

440 Զի ոծնին, ենին թակավոր:
 Զենով Հովան կը կանչա, կ'ասա:

«Քանի մ' ուրաթա կան, ուրբաթ որ գան,
 Շաբաթ որ զվանք թըմըմին,
 Կիրակի պատարագ ենին,
 Ըզ Դավիթ ոծնին, ենին թակավոր»:

Կը մնա. ուրբաթ որ կը ժողվին,
 Շաբաթ որ կը պըրծնին,
 Կիրակի պատարագ կ'ենին,
 Դավիթ կ'ոծնվի, կ'ենի թակավոր:
 450 Քանոսուն տիրացու, քանոսուն վարդապետ կը դնին վանք:
 Կական, Ասլան ել կը դնին վըր դռան:
 Դավիթ կը գա Սասուն, քանոսունք կը բռնա:

13. Կուզրադնը խաբեյալյամբ ավերում է վանքը.
 Երացուն բոք է բերում. Դավիթը Պառավի խառով
 կորում է Կուզրադնի ճամապարհը յնվ քաղաւմ
 Երա զինվարներն

Զեն կ'երթա Մըսրա Մեղքին,
 Կը լըր, ուըր Դավիթ Մարութա Բանձր Աստվածածին չիներ,
 Քանոսուն վարդապետ դրեր հինը,
 Քանոսուն սարկավագ դրեր հինը,
 Զինք գացեր Սասունք, քանոսունք բռներ:
 Կ'ասա.— Կուզրադին, ելի, գընո՛,
 Ըզ Մարութա Բանձր Աստվածածին թալնի, արի:
 460 Կուզրադին կ'ենի, քանոսուն անգըրով կը գա:
 Ինչըի կ'ենին, Կական, Ասլան չըն թողնի՝ երթան մընչ
 վանքին:

Գացին ենտեղ, երկու ականջ կտրեցին, առին, եկան,
 'Սիցին.— Ենա վանքի տիրոջ վիզն ինք առեր,
 Դուք դուր կը մնեք:
 Կական, Ասլան կ'ըսին.
 — Ուըր Դավիթ սպանած, մինք փնչըի անենք:
 Զուրինք կը տան դեն.
 Կը մտնին վանք, կը կտրին՝

Յերեսուն ին տիրացի, քանսուն վարդապետ,
470 Ըզվանք կը թալնին, կ'իյան:

Ինչ կ'երթան, կը զանանան,
Ան մեկ տիրացին, պախկըվեր եր,
Կ'ելնի, արնոտ շապիկ ըմ կ'առնի,
Կը վազա խլտ Դավիթ:
Ել չգիտի՝ երթա Դավթի հողեն,
Կ'երթա Ձենով Հովանի հողեն:
Ձենով Հովան կ'ասա.— Եդ ի՞նչ ա իլիր:
Կ'ասա.— Մեր վանք թալնեցին:
Ձենով Հովան շամառ ըմ կը զանա:

480 Դավիթ են կնարեն կ'ասա.
— Խրոխպեր, ինչի՞ իմ տիրացին տըփեցիր:
Կ'ասա.— Քո տիրացին կ'ասա՝
Մեր թակավոր ծուռ ա, եկիր, նստեր ըստա:
Դավիթ կը կանչա տիրացուն, կ'ասա.
— Խիմ, արի ըստեղ. ի՞նչ կ'ասես:
Տիրացուն կ'երթա, արնոտ շապիկ կը տըփա հանջիվ:
— Ուր՛հ, կ'ասա, իմ վանք թալնած,
Իմ վարդապետքի ըսպանած,
Տիրացիք ըսպանած. դու ընցնած կ'ըսես:
490 Տիրացվին կը խարցընա, կ'ասա.— Վո՞րք եր, վո՞ր չեր:
Տիրացուն կ'ասա.— Կուզբաղին եր քանսուն խուրլամով:
Երի, ըզվարդապետքի ըսպանեց,
Ըզսարկավազտի ըսպանեց.
Յես ել պախկըվեր եր, փրթա, փախա, եկա:

Համա Դավիթ կ'ելնի կը վազա, կ'իյա մըտ Պառավ,
Կ'ասա.— Պառավ, յես ուր՛ք տեղվե երթամ,
Կուզբաղին հանջիվ բռնեմ.
Ան իմ վանք թալնեք, տարեր:
Պառավ ճանպախ շանք կը տա, կ'ասա.

500 — Կ'իյա ենա քանի տակ,
Են ուրը վե իյա, տը գն ենտեղ վե տ'ընցընի:
Դավիթ կ'երթա. ճամբախ կախմըխի ծառ ըմ կը քողի,
Կը չըլտա, կը դնա վըր ուր թիվին,
Կ'իյա, ետա ճո՛ւջ քանի տակ կը կայնի:

- Մուղտար ըմ կը կայնի, կը խի՝
 Դըրդըռոց ըմ չի՛գն, պիժ ըմ չի՛գն,
 Կ'ասա. «Մայան ընցած ա»:
 Տիւր մ' ել կը լսի, Կուզբաղին կ'ասա.
 — Դավթի խեր ..., համ վանք թալնեցինք,
 510 Համ քանսուն վարդապետ, տիրացուն կտրեցինք:
 Դեհ, թըղ գն, մի հանջիվ առնի:
 Դավթի կը խը՝ քսան անգքար կ'ի հանջիվ,
 Քսան անգքար կ'ի հիտիվ,
 Կուզբաղին կ'ի կեստեղ կը գն:
 Դավթի կախմըխի ծառ եզար, հանջիվու քսան իցկից.
 Մեկ ել եզար, հիտիվու քսան լը իցկից: *
 Կուզբաղին փախավ:
 Ասավ. — Կուզբաղին, կանամ քի ել սպանիմ,
 Հան քընն, Մըսրա Մեղին խաբար տար:
 520 Ան, Դավթի կ'ասեր՝ Ուրը ենի չիգն իմ կռիվ,
 Ուր գըլիով ք.. կ'ուտա:

12. Կուզբաղին ծագող կաթալ

- Կուզբաղին գըննց, խասավ քաղաք, հաղբալը վե կ'ընցնի.
 Երկու կնիկ կեն ետա տեղ, կ'ասին.
 «Կուզբաղին, հուստեն կը գն*ս լերան-լերան,
 Քնն բերան կը տա նման
 Մեր չորթնի բոնձի բերան,
 Վուրդտիր ելած մոտեն կ'երթան»:
 Կուզբաղին կ'ասա.
 «Յես ասի՝ դանտ ու դուրան եր,
 530 Ջգիցա՝ չըղտայորիկ քարե կապան եր.
 Դավթի նետեր կը գեր, կախմըխի գերան եր,
 Դանցեք, քանսուն մարդու ճուճ-պլոր արեք ծի չորթան»:
 Կուզբաղին կ'երթա ուր հողեն,
 Կըսկըծու վըր քինթ ու բերնին կ'ինկնի:

**14. Մերա Մելիքի զորահավաքը, արտավճ ու պատգամը
Դավթիճ**

Մըսրա Մելքե կ'ենի. ջուհար կ'ենա,
Կուզբադին կ'առնա, կը բիրա,
Կ'ասա. — Եդա ինչ ելավ:
Կուզբադին ուր քըսեն կ'ենա, կ'ասա.
— Եկանք, խասանք չում ենա ֆլան ծորի մեջ.

540 Դավթիճ հզար, քանոսուն խուլըլամ սպանեց.
Հանքի իմ իտիվ, ասաց. «Յես քի ել կը՝ բռնեմ,
Հանձ գընա, Մըսրա Մելքին խանքը տար,
Թի ենի չգա. Դավթի կուիվ,
Ուր գըլխով ք. ուտա»:

Մըսրա Մելքե ելավ դանակ եթալ,
Ուր վոտանց փաչեն ճըղեց,
Շուշե մ' արուն առեց,
Խնդրագիր ըմ գրեց Ուռուսու թակավորին,
Մեկ՝ Ֆրանկսըդին, մեկ՝ Ընգլիզին,
550 Ա՛խըր՝ հըմեն թակավորից ուր հնդադբա ուղեց,
Ասաց. «Ուլը երթանք Դավթի կուիվ»:
Հըմեն ժողվեց, առեց, երի,
Սասմա ավուր ըմ ճամբախ զանուն նստավ:
Ջրհար երեց Դավթին. «Գա Մըսրա Մելքը՝ կուիվ.
Յան չե՝ քաղաք կը կրակեմ»:

**15. Դավթիքը Պառավի խրատով Ձեռնով Հավաքից ստանում
և իր հոր ձիւն ու սարքը**

Դավթիճ ելավ, վաղեց մըտ Պառավ.
Ասաց. — Մամիկ, ապա յես ինչըլս ենիմ.
Մըսրա Մելքե եկիր վըր ձի կուիվ:
Նա ձի գենք կա, նա ծի կա:
560 Մամիկ կասա. — Ինչի՞ չկա.
Են ինչ քի կա, թու իսնի չկա:
Կ'ասա. — Ձի ինչ կա:
Կ'ասա.

«Բի կա Բոնիկ Զալալին,
Բի կա* Թուրն ի Կեծակին,
Բի կա Գըլխու Գուտին,
Բի կա Բամար Պողպտին,
Բի կա Շապիկ Զըրեխլին,
Բի կա Զըզմեն Վուլտնին.

570 Գընն՝, քոն խրոխպոր ասա՝ թըղ տն՝:

Կը գն մըտ Զենով Հովան, կ'ասա.
— Իմ պատրաստութեն տեսի, յես տ'իյամ կռիվ:
Կ'ասա.— Գընն՝ թնվին, քի ուը՛ր ծին պետք ի, ճու, տնր.
Գընն հողեն, քի ուը՛ր թուր պետք ի, ճու:
Դնվիթ կ'երթա, ուը՛ր ծիու վերեն ձեռ կը կըքն,
Կը ճըխտի, կը մնա գետին:
Կ'երթա հողեն, ուը՛ր թուր կը շաժն, կը կոտրի,
Կը գն, կ'ասա.— Իմ թնյդբի տեսի, յես տ'իյամ կռիվ:
Խրոխպեր կ'ասա.— Կի ենա քոն հանջիվ, քի ինչ պետք ի,
տնր:

580 Ասաց. «Խրոխպեր,

Զիկ կա Բոնիկ Զալալին,
Զիկ կա Թուրն ի Կեծակին,
Զիկ կա Գըլխու Գուտին,
Զիկ կա Բամար Պողպտին,
Զիկ կա Շապիկ Զըրեխլին,
Զիկ կա Զըզմեն Վուլտնին.
Տճւ, յես իյամ կըռիվ՝:

Զենով Հովան կ'ասա.— Հանճի Բոնիկ Զալալին ա,
Ենա ընցնեմ տարը յը, տնեն դոն չելիբ.

590 Ենու խոտ, հանթ հոնդուս վե կը տանք:

Ուըր քի ձեռք կը տա, գընն, բի:
Ինչ թուր ա, քոն խեր փնթըթեր,
Զաներ մընչ Կըպրե կարասին.
Ուըր կանաս, գընն, բի:
Ինչ շապիկն ա, քամարն ա, ջըզմեն ա, Գըլխու Գուտին՝

* Այս և հետեւյալ սուղերի «Բի կա» բառերն ավելացնում ենք ըստ
581—586 սուղերի Խմբ.

- Կո Քոնիկ Ջալալու թնվին, են բըրջ վե խուրուկ:
 Դնվիթ ինչ կ'երթա, դուռ կը բանա,
 Քոնիկ Ջալալին կը գն, հանջիվ կը կայնի,
 Կը խասնի, գըլիս կը պագն:
 600 Ծին ըզուր չոթքին կը գանա,
 Զետա բանիր բըրջից կը խանա:
 Ծին կը քնշա դուս, կ'ասա.
 — Դեհ, աղեկ թիմար ըմ տվեք իմ ծիուն,
 Քիչ ըմ խոտ դրեք հանջիվ:

16. Դավթի գիճավառումն ու Ձենով Հովանի տփոսանքը

- Ինք կ'ելնի, կ'իյն, կ'երթա, ձեռ կը տա ըզթուր.
 Ինչըխ ձեռ տան մազ խմուրից քնչեն,
 Ընցկունն ետա թուր Կարե կարասից կը քնշա դուս:
 Կը բանա, կը խի, ինչ.—
 Ինչըխ եղվընկու վիզ կը քրվըրն.
 610 Իրեք տիր կը պագն,
 Կը դնա վըր ուր գըլխուն:
 Կը գն, շապիկ կը խագնի,
 Կ'իլնի խըտ վուրտքիրուն:
 Քամար իրեք փնթ կը բերա,
 Նուր կ'իլնի ուր մեջքով:
 Զըզմեն կը բիրա, իրեք կիտր բամբակ կը դնա հինի,
 Նուր կ'ելնի ուր վուրտնով:
 Իրեք կիտր բամբակ կը դընն գուտին,
 Նուր կ'ելնի ուր գըլխով:
 620 Թուրն ել կը կապա վըր ուր,
 Գետին վե քնչ կ'իյն:
 Կ'ելնի Քոնիկ Ջալալին կը խեծնի, կ'երթա:
 Ձենով Հովան նստի, կ'ասա.
 «Խնդար ափսոս Քոնիկ Ջալալին.
 Խնդար ափսոս Թուրն ը Կեծակին.
 Խնդար ափսոս Քամարն Պողպըտին.
 Խնդար ափսոս Շապիկն Զըրեխլին.
 Խնդար ափսոս Գըլխու Գուտին.
 Խնդար ափսոս Զըզմեն Վուրտնին».

680 Դավիթ կ'ասա.

— Ուրհ, եսա ինչ կընր՝ ամսոսաց,
Եսա իմ ջըհելութեն չամսոսաց,
Կը դաննա. ինչ կը դաննա,
Ձենով Հովան կ'ասա.

«Խաղար ամսոս իմ Թանգան Դավիթ,
Ելով Սասմա ոջըխից»:

Կ'ասա.— Խրոխպեր, ուրլա՛, յես եկա՝ քոն վիզ տը կտրեր,
Հան կո դոն ուրը ետա խոսք տվիր,
Գոն ձեռ տհա, յես պագնեմ.

690 Ձի խանլալ երա, ինչ անակ տվիր ես ձիկ:

17. Դավթի հրամեզը

Կաց բարով կ'ենա, խաղով կ'ասա.

«Դհառ-դըրկից, շատ եմ ծեր իրես թռեր,
Յես կո կ'իյամ տարով*,

Ձիկ խանլալ արեք:

Սարեր, ծորեր, դոն կացեք բարով,

Յես կո կ'իյամ տարով,

Ձիկ խանլալ արեք:

Հանլըրներ, դոն կացեք բարով, խաղար տարով,

Յես կո կ'իյամ տարով,

690 Ձիկ խանլալ արեք»:

Կաց բարով կ'ենա, կ'իյա:

18. Մամուկ Դավթը խանլով Կարմազրյուրի ջուրը՝ գտնում է հզոր .

Շատ կ'իյա, քիչ կ'իյա,

Կը խասնի մեկ հանլըրի մ' մոտ.

Ծին ուր քիչիր կը զանի գետին:

* Ազելացնում ենք՝ «Յես կո կ'իյամ տարով», ինչպես հաջորդ տեղերի մեջ եմք.

Դնովիթ կ'ասաւ.— Աղուրթ, ծին մրադ ա.
 Յես տ'իյամ, տը սպանվիմ. զանգու մ' կը զանա.
 Խըտ զանեկուն՝ կողանալք ըմ կը կուտրի:
 Ծին կ'ասաւ.— Դնովիթ, կանամ քի վերուցեմ, զանեմ գետին,
 Հնալ կը տամ քոն խոր խաթըր.
 460 Ես ի քոն խոր հաթնի հանգընը.
 Քոն խեր դուր երթեր կռիվ,
 Զում չգեր ըստեղ, վըր եսա հանգըրին,
 Ճուր չխմեր, խաց չուտեր, տեղ չըր երթե.
 Իչի տակ, խաց կի, ճուր խմի:
 Յես ել, քանի տարի կա, եսնա չայիք չմ ւրաժե,
 Արածամ, իյամ դեն, գամ դեն,
 Իմ կողանալք ել տը ժըրի, կ'եկնինք, տ'իյանք:
 Դնովիթ պայա կ'եկնի,
 Խաց ըմ կ'ուտա, ճուր ըմ կը խմա, կը պառկի,
 470 Կը քընի, մըղտոր ըմ կը մնա:

Քուռիկ Ջալալին կը գն, կը խի, պըտպըտուց ընկեր՝
 Քամար, գուտին, ջըզմեն գնի ի կտրի:
 ԸզԴնովիթ կը խանա վե:
 Կ'եկնի, ըզքամար կ'արձկա, կը կտա,
 Զորով կը խասի բուլուր:
 Ըզքամար կը խանա,
 Անջախ ջըզմեն կը մտի վուլու:
 Բամար կը թնալ,
 Անջախ գուտին կը մտնի գըլնի:

19. Դնովիթ վախը. ձիու բազայերը, բոճամբների բաճակի՞ն
 իմաց տալը յիվ հարձակումը

480 Կ'եկնի, կը թու ծիու քամակ, կ'իյա.
 Կ'երթա, վըր բանձը սարի մ' կը կայնի, կ'երիչա, Խնչ.—
 Երկնուց աստղերին հաշիվ կա,
 Զաղըր-խեղաթին՝ չկա:
 Դնովիթ կը վնխենա, կ'տոտ.

«Տեր Աստված,
 Յես եկնիմ կըտկ, եսնք եկնին բամբակ,

Գռնի խուփ կարմրեցաւ, թաւ վուրտաց տակ,
 Ուր աղիւսի, թը չե՛ չաղիւսի
 Գռնի խուփ կը կարմրեցաւ, կը թաւ վուրտաց տակ
 Կ'ասա.— Ո՛ք, մարե՛, ես սիւ լվեր ձի կծեցին:
 Կ'ասա.— Ե՛յ, Վորտի, ի՞նչ սիւ լու,
 Դավիթն ա եկեր խըտ քի կռիւ:
 Աչքեր կը բանա, կ'ասա.
 — Ե՛յ, Սասմա Շանկըմէկեր,

- 760 Ուտեմ աղուստ, ճաշ չկա.
 Ուտեմ ճաշ, ընթրիս չկա:
 Դավիթ կ'ասա.— Բի հըմեն բան ել կամ հինի.
 Յան Աստըված տա ձիկ, յան քիկ:
 Կ'ընին, են ուր ծին կը խեծնի, են ուր, կը դիպնին հիրար:
 Ծիռ ույժ մեկ ա, ինոնց ույժ մեկ ա:
 Եջան, ասին.— Մեր ծիանք խեղճ են, գուրջ առնենք:
 Ենկադար գուրջ առին,
 Մեկ խընց ահագին արտ ըմ
 Ենոնց վուրտքի հանջիւ ելաւ ընցկուն գռննաւ:
 770 Աին.— Մինք չընք կանա ըզմեմեկ հաղթի.
 Արի, գորգով մեմեկ իրեք դըրք գանենք:
 Մըրա Մելք շուտով ուր թախմին երեր եր,
 Խոր ըմ տվեր եր փորել, քանոսն գալ:
 Ասաց.— Դավիթ, հառաջ վիւ տը գանա:
 Ասաց.— Հառաջ տո՛ւ գալ:
 Կ'ասա.— Դավիթ, գընա, կայնի ենա չոր քարին, յես գանեմ:
 Դավիթ գընաց, կայնաւ վըր քարին, ծին խեծուկ:
 Մըսրա Մելք ուր գորգ եզար.
 Գռնիկ Ջալալին առեց գ'Դավիթ, վերցաւ.

- 780 Կրա՞ քարից եթաւ:
 Մըսրա Մելք եսաց.
 — Հէյ, Դավիթ, խող եր, քար դարցար:
 Շուտ ծին կը բերա, կայնեցըցա մընչ են դումանին, կ'ասա.
 — Հէյ, Մըսրա Մելք, յես ըստա սաղ եմ:
 Կ'ասա.— Մընգիւ կարճ եր:
 Գնա, կայնի վըր ենա ջախտին, յես գանեմ:
 Դավիթ կ'իյա, կը կայնի վըր ջախտին.
 Ենի ուր գորգ կը գանա
 Խըտ գանելուն, թող կը տա վերեն, կ'ասա.

290 — Հէյ-ճ, Դավիթ, դռն խոց եր, խոց դարցար:
Դավիթ շուտ ծին կը բերա մընչ են թողին, կ'ասա.

— Մի վախենա, յես կ'ը ըստա յեմ:

Կ'ասա.— Մընզիլ կալոճ եր.

Գնա, կայնի վըր ետա չուր կոճին:

Կ'երթա, կը կայնի վըր են կոճին:

Մըսրա Մելք, ուր գոյլ կը գանա.

Ծին կ'առնի ըզԴավիթ, կը փախնի:

Կը կանչի.

— Հէյ-ճ, Դավիթ, դռն խոց եր, կ'առն դարցար:

300 Դավիթ կը գա, կը կայնի տի, կը կանչա.

— Մի վախենա, Մըսրա Մելք, յես կ'ը ըստա սաղ եմ:

Կ'ասա.— Դավիթ, դոր խասավ քի:

Կը մտի ետա խոր վե,

Կը թալա վըր ուր քանսուն թաղիս,

Կը թալա վըր ուր քանսուն գոյմչու կաշի,

Կը թալա վըր ուր յոթ ջաղցի քար:

Դավիթ կը գա, կը կայնի վըր խորի բերնին,

Ըզձեռ կը թալա, ըզթուր կը քաշա, կ'ասա.

— Ես մեկ, մի Աստուծու խաթրի խամար,

310 Ընչ ձի, քի ըստեղծեր:

Թուր կը դնա կալան:

Մեկ ել կը քաշա, կ'ասա.

— Եսա են ծըծի խաթրի խամար,

Խնչ յես, դռն մեկ ծիծ ենք ծծեր:

Ե մ' ել կը դնա կալան վե:

Մեկ ել կը քաշա, կ'ասա.

— Աստուծոյ մեկ, յես մեկ, իմ դըրբ մեկ:

Կ'ասա.

«Հիշա Մարութա Բանձր Աստվարածին,

320 Մսե Խաչ վըր Դավթի աջ թիվին.

Քաշա Թուր Պարճաղկին,

Ջանա Թուր Կեծակին,

Կտրա յոթ ջաղցի քար:

Կտրա քանսուն գոյմչու կաշին,

Կտրա քանսուն թաղիս,

Երթա, Մըսրա Մելքի գագաթ վե մտի,

Մընչ երկու վուրտ թալա դուս,
Մեկ կող վըր մեկ կողին հավել չիլնի,
Մըսրա Մեղքի խալեն լու մ' ըղինք կը կըծի,
880 Դավթի թիվ չակախի»:

Կը դանա, կ'ասա.— Դեհ, ետա քարեր թալեք:
Կը թալին ջաղցը քարեր, կտրուկ,
Կը թալին գոմշու կաշիք, կտրուկ,
Կը թալին թախսըներ, կտրուկ,
Մըսրա Մեղք թախա նստիր մընչ խորին:
Կ'ասա.— Մըսրա Մեղք, բան ըմ քի չգիպեր:
Կ'ասա.— Չե,
Կ'ասա.— Խեմ քի հերան տու:
Ձինք հերար կը տա:
840 Կտուր ըմ կ'իյն դեն, կտուր ըմ կ'իյն դեմ:
Կ'ասա.— Համուլներ բերեք, քանցեք դուս:
Կը քանցն դուս, կը բերին, կը կշտին,
Կտուր ըմ քանց մեկեկն՝ յոթ վար հավել ա:

Բ

ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԹ

99. Դավթը լեղով առնողների գավթը՝ վարձում է
գնալ ետեղուքի մաս

Հալաք անուանով քաղքը՝ մեջ
Թակավորի մ' ախչիկ ըմ կըբեր,
Անոն Խանդուտ խաթուն:
Ան Խանդուտ խաթուն երկու աչղ բռնեց, ասաց.
— Դանցք Սասում, ձի Դավթին գովանցեք:
Աչղներ ելան, կաստ արին Սասնա, եկան:
850 Խարցընեկն գանցին, ասին.— Դավթի մըլըն ա, վաճառ
Ձենով Հովան կասա.— Յեսն եմ Դավթի:
Կ'ասա՝ ինչի՞ խամար եք եկեր:
Կ'ասին.— Եկեր ենք Խանդուտ խաթուն Դավթին գովանք:
Ասաց.— Դեհ, խեմ ձի խամար գովացեք:
Ասին.

- «Տ'ասիմ, աը գո՛վամ Խանդուտ խաթուն Դավըթին.
 Ենու բաժ գո՛լու կամիչ նման եր:
 Տ'ասիմ, աը գո՛վամ Խանդուտ խաթուն Դավըթին.
 Ենու սրտու լենք յոթ կանգուն եր:
 660 Տ'ասիմ, աը գո՛վամ Խանդուտ խաթուն Դավըթին.
 Ենու ծըծեր բամկի քո՛ւլայ եր:
 Տ'ասիմ, աը գո՛վամ Խանդուտ խաթուն Դավըթին.
 Ենու բերան մոհրով բացուկ եր:
 Տ'ասիմ, աը գո՛վամ Խանդուտ խաթուն Դավըթին.
 Ենու ատըմներ մարգրիչո շարած եր:
 Տ'ասիմ, աը գո՛վամ Խանդուտ խաթուն Դավըթին.
 Ենու աչքեր գինու կթխայ եր:
 Տ'ասիմ, աը գո՛վամ Խանդուտ խաթուն Դավըթին.
 Ենու նմուշ մոլոտիկ խնձոր եր:
 670 Տ'ասիմ, աը գո՛վամ Խանդուտ խաթուն Դավըթին»:

Ետապես ասելով՝ Ձենով Հովան կ'ասա.
 «Ետոնք գ'Դավիթ աը կորսըացին»:
 Կը բերա, ըզտամբո՛ւրներ կը կոտորա,
 Աղեկ ըմ ըզաղղներ կը տըփա, կ'ասա.
 — Դեհ, գացեք, Խանդուտին ջըհար տարե՛ք:
 Աղղներ կ'ելնին, հիշունց տալով՝ կ'իյան:

- Դավիթ նեճրից կը գա՝ հիրճիմներ,
 Կ'ասա.— Աղղներ, ինչի՞ հիշունց կը տեք Դավթին:
 Կ'ասեն.— Ուր'հ, Դավիթ խեր չիւր':
 680 Մինք Խանդուտ խաթուն ուր խամար գո՛վացինք,
 Ենի եզար, մի տամբո՛ւրներ կոտորեց.
 Մեր իդաշեն վըր են տամբո՛ւրներին եր:
 Դավիթ կ'ասա.— Աղղներ, Դավիթ, ու՛րք կա, յե՛սն եմ:
 Ենի իմ խրոխպերն ա ելեր:
 Առեք ձի մե-մեկ իրի՛ք վոսկը',
 Դացեք, ձի տամբո՛ւրներ տվեք շինել,
 Վոսկը՝ թեկ տվեք քաջել վերե՛ս,
 Բերե՛ք, ձի խամար Խանդուտ խաթուն գո՛վացե՛ք:
 Աղղներ կ'իյան, կը տան շինել, կը գան ետա տեղ:
 690 Ել մ' ել ենպես Դավիթ խամար գո՛վացին:
 Դավիթ ասաց.

— Ի՞նչ որ դուք կը խասնեք մըտ խանդուտ խաթուն:
Ասին.— Ութ որ թնամամի,
Մինք կը խասենք մըտ խանդուտ խաթուն:
Դավիթ ասաց.— խանդուտին բարեմ երեք.
Են որ, ուրը դուք կը խասնեք, յեսն ել տը գնամ:

93. Դավիթն ու Դաճապան Համդալը

- Այըդներ խասան մըտ խանդուտ խաթուն,
Ուրենց քըսեք արին, ասին.
— Հեսոր Դավիթ կը գն, աչք բռնի ճամբախ:
900 խանդուտ ելմով, իրիշեց՝
Կրակ մընչ երկինք, մընչ գետինք կը տեր:
Ասաց. «Կա-չկա եսի Դավիթն ա»:
Ասաց.— Համդոլ, խասի, դարգանի գնոր:
Գնի ի ձիավորը ըմ խասնի դարգանի,
Գնի հունար շանք տաս, նուր դարգանի բանաս:
Համդոլ դարգանի եգնոր:

Դավիթ խասավ վըր դուան.
Ասաց.— Համդոլ, դոն բաց:
Համդոլ ուր ճկութ դարգանի վե եխան դուս,
910 Ասաց.— Չում դու իմ ճկութ չքամես, արուն տա դուս,
Եես դարգանի վըր քի չըմ բանաս:
Ասաց.— Դեհ, խան դուս:
Համդոլ ճկութ եխան դուս:
Դավիթ վանեցավ, ասաց.

«Հիշա Մարութա Բանձր Աստվարածին,
Մսե խաչ վըր Դավիթի աջ թիվին,
Համդոլա ճկութ քամա, արուն թան դուս.
Դավիթի թիվ չականի չում դամանա կիամթին»:

Ընչ Դավիթ կըքեց, արուն եթան դուս:
920 Համդոլ ասաց.— Թոդ իմ ճկութ,
Եես դարգանի վըր քի բանամ:
Ճկութ եթող, դարգանի եբաց:
Տեսավ՝ Համդոլի պուռնկ ըմ կն վըր դարգանի շեմուց,

Մեկ՝ կո վերի դրոնդին:

Դավիթ ասաց. — Համդու, բարիվ քի:

Ասաց. — Աստու բարին, խաղար բարով:

Ասաց. — Յես Դավիթն եր, ինչ ծնանիւր եր,

Մինչեւ մկա թու մարդու բարիվ չըր տվիր եր.

Տեսա՝ յես իմ ծիով Համդուի բերան վե կ'երթենք, կը գենք,

930 Հախու յես բարիվ տվի:

Համդու կ'ասա. — Յես յոթ փաշի փանջեվան եր,

Յես թու մարդու բարիվ չըր առիւր եր.

Մնախ ընչ դու իմ ճկութ քամեցիր,

Իմ կանգնանքուց արուն քամեցիր,

Յես հախու քալ բարիվ առի:

**94. Քաւտիկ Զաւարթն յով փախեվանցեի ձիեր. Դավիթն
ու փախեվանցեի**

Ասաց. — Իմ ծին թըղնիմ վճրտեղ:

Ասաց. — Քանսուն վերըզ-փանջեվանի ծիանք

Կո թավին ա, քուն ել տար:

Դավիթ թավլը՝ դո երանց, ծին եթող հանդե:

940 Ասաց. — Թի դու ետա ծիանք հանջեցիր,

Յես ել ենոնց տերվանք ալ հանջեմ:

Դավիթ կ'իյն վեր.

Կը խի՝ քանսուն փանջեվան նստած,

Ջուրենց սեղան գոռմիչ արած.

«Եմ՝ Դավիթ յեփ գան»:

Դավիթ ինչ նստավ, ենոնք մե-մեկ երկու Քընջան տվին.

Դավիթ ասաց. — Ուղտ գտելով կը չըրք.

Ելք, տիկ ըմ գինի բերեք, յես խըմբ,

Ուր իմ սրտի թողել սրբեր:

950 Գինին կը բերին, Դավիթ կը խմա, կը սարխընա:

Պանդուտը՝ աչք վերեն կ'ելնի.

Կ'ելնի, թաս ըմ կը բերա, կը դա Դավիթ հառչիվ:

Մնախ ինչ Դավիթ հաչ կ'իյն,

Մնի վերուց պնդուկ ըմ կը գանա վեր են թափն:

Սըհաթ ըմ զըընգուց կ'ելնի, Դավիթ կ'անկախի:
Համ ընցկուն կը թալա, չում Դավթի սարխուըընթեն կը
թողնա:

Դավիթ խաց կ'ուզա:

Կ'ասին փահլեվանքտեր.— Խաց թըղ գամ վըր սուֆրին:

Դավիթ կ'ասա.— Ձե, սուֆրեն տ'իյա խացի հիտիվ:

960 Սուֆրեն կը վերցա, կը թալա,

Կը խի՝ մե-մեկ շեղբիկ ըմ դրած ուրինց հանջիվ:

Կ'ասա.— Եղ ինչ ա ծեր հանջիվ:

Կ'ասեն.— Մեր թրերն ին:

Կ'ասա.— Տվեք ձի, մը համ:

Հըմեն կը ժողվին, կը տան ձեռ:

Կը բանա, կ'ուրա, կը թալա տի:

— Եսոնք խորոտ կանգրխան կ'ելնին,

Գարուն աղջըկներ տանին, բանջար խանին:

Մե-մեկ տեխ ըմ եղա քանսուն ել կը փախին:

970 Կ'իյան թավլեն, մեկ ծի չկա:

Գուռիկ Զալալին զըմեն կպուցիր պատ:

• 25. Դավթի յեվ Խաճազի տառքին հանգիպումը

Խանդուտ կը հորհրկա, ըզԴավթ կը տանա:

Կը նստին ուր հոգեն, կը զրուցին:

Դավթի Խանդուտի հակատ կը պագա,

Հիրիսքիր կը պագա:

Դոր կը խասա մընչ ծըծերուն, կը պագա:

Ինչ տի կը պագա, Խանդուտ շամառ ըմ կը զանի:

Դավթի վիզ կը քեթրի,

Կը տանի, կը թալա Խաս բախեն:

980 Դավթ կ'ասա, կ'անիծա:

«Աստու մոտեն դիւնք կ'անիմ,

Ընցկուն անգամը գամ վըր ենա քանդին,

Աստղերուն հաշիվ ինի, ենոնց չադրին չիլնի:

Եսու առնող իրեք խարիր տարեկան իլնի»:

* Սը հա — մի նայեմ, մի տեսնեմ: Խ մ բ.

ՅԹ. Դավիթը գնում, կռվում և խանդութի բռնամիտների դիմ. ճանապարհին նա խանդութի խորհրդով կորում և Յերկաթի սյունը

*Խլրսուն խանդուտ խաթնի խեր կ'երիշա, կը խի՝
Ենկանդար չաղըր-խելած ան զանկած,
Հախու ենու մանդիլ ձեռներն կ'իսկնի.
Ենու վազիր-սաղըրամին կը խարցա,
Կ'ասա.— Ես ի՞նչ ազքար ան:*

990 *Կ'ասեն.— Ի՞նչ ազքար ան,
Հըմեն քոն անփառզ ախկա խամար ան եկած,
Ել մենք քի ազքար չընք իտա.
Ք'ախչիկ թըլ իյն, եղ ազքար տա յետ:
Քանսուն փահլիվան երի,
Մե-մեկ տեխ ըմ ճամխեց, մեկի չխաֆնավ.
Համդոլ երի, անու ել չխաֆնավ,
Ենա յոթ տարի կա, երեք ուր դարգանավ.
Մեկ խընց Սասնա Դավիթ երի,
Զարկել Վիգ քեթրեր, տարիլ, թալիլ Խաս բախչեն:
1000 Ք'ախչիկ գըտի,* ուր կռիվ.
Ենու իրիկն ել իրեք խարիլ տարեկան ա:
Թակավոր գընաց մըտ խանդուտ խաթուն,
Կ'ասա.— Ախչի, մենք չըխոմ կռիվ չընք իյն,
Ենականդար ազքար քի խամար ան եկած,
Ինչըխ գիտես, գընա, քոն կռիվ երա:
Խանդուտ եսաց.— Յես գըտեմ իմ կռիվ, իմ Դավիթ:*

*Կ'ենի, կ'երթա մըտ Դավիթ.
Դավթի վիգ կը մաժա, կ'ընկնի տեղ:
Դավիթ խիտ չգրուցա:
1010 Ասաց խանդուտ.— Իմ ճակատ պագիր,
Ասի՝ ուր ճամխի խաթրի խամար.
Դոն իմ իրեսներ պագիր,
Քոն Զըհեղութենի խաթրի խամար.
Դոն խասար իմ ծըծերու մեչ պագիր,
Մեկ տղեն մոր ծըծերու մեչ կը պագան:
Կ'ասա.— Ելի, գընա կռիվ:*

* Գըտի — գիտե: Խմբ.

Ենականդար անգլանք ձի խամար ա եկած.

Ելի գընա՛ կուիվ, արի՛ նոր յես, դու՛ կը զրուցի՛նք:
Կ'ասա, հանձն կ'իյնա վըր ճամխին Երկըթե սու մ' կա.

1020 Բու՛ թուր վըր են սան ջըրբես.

Թի քու՛ թուր են սուն կտրեց,

Դու՛ ան անգլանք տը կոտրես.

Թի չկտրես, չերթաս:

Ասաց.— Յես կ'իյնամ. հանձն թի յես սպանվա,

Դաս, իմ լեշ խանիս, բերիս, խուրիս:

Կ'ելնի, կ'երթա մըտ Երկըթե դիրակ,

Կ'ասա.

«Հիշա Մարութա Բանձր Աստվարածին,

Մսե խաչ վըր Դավթի աջ թեվին,

1030 Բանա թուր Պարճադկին,

Ջանն թուր Կեծակին,

Երկըթե դիրակ կտրա,

Կանամ վըր կանամին կայնի,

Դավթի թիվ չակախի,

Չում դահմանա կըյամաթին»:

Ըզթուր կը զանն.— Թուր կը կտրա,

Դիրակ կը մնա կայնուկ:

Կ'ասա.— Վախ, յես ի՞նչըխ ենիմ,

Թուր չկտրեց, յես տ'իյնամ սպանվիմ:

1040 Ջինք կ'անիծա.

«Ձեռքեր, դու՛ կոտրեր,

Բու՛ դըրբ չզաներ,

Ուըր բանա՛ երթեր:

Աչքեր, դու՛ կուրներ,

Բու՛ դըրբ չզաներ,

Ուըր բանա՛դա երթեր:

Մեջքիկ, դու՛ թուրներ,

Բու՛ դըրբ չզաներ,

Ուըր Երկըթե սուն չեյներ»:

1050 Ձեռքեր կը կոտրի, աչքեր կը կուրնա.

Մեջք կը թուրնա, կ'ընկնի՛ եղատեղ:

Մուգդար ըմ կը ցնա, քամի մ' կ'եղնի,
Քամին ըզգիրակ կ'եցկա, կ'եղնի զըրընդ...

Կ'ասա. «Յես սուսն կտրեր եմ.

Յես ես ինչ եր՝ արի խըտ ձի»:

Կը դանա, զինք կ'ոխնա, կ'ասա.

«Ձեռքեր, դռն կանաչ կ'եյներ,

Կանամ վըր կանամին կայներ, յես ալակն չուներ»:

Աչքերուն ել կ'ասա.

1060 «Մեկն ել դռն կանաչ կ'եյներ»:

Կ'ասա, կը պըրծի, կ'եղնի, զուր ծին կը խեծա,

Կը քըշն մընչ անքանին,

Դեն կ'իյա, դես կը գա:

Կախարդութին կ'ենին,

Ձընջիլ կը թալին, ըզԴանվիթ կը բռնին:

Ուըր կը բռնին,

Քուռիկ Ջալալին Դանվիթ բուռըր կան կը գա,

Զթողա. թաւ միլիթ մոտխասնա Դանվիթ:

97. Ձեռնով Հովանի յերազն ու զրույցը ձիու ետ

Ձենով Հովան կը քընի, կը խի՝

1070 Սասմա աստղ մըժխեր ան:

Կ'եղնի վե, կ'ասա.— Կնիկ, յեւ վե.

Դանվիթ հետըն ան ընկեր.

Սասմա աստղ մըժխեր ան.

Յես տ'իյամ խըտ Դանվիթ:

Կ'ասա.— Քանչքն ել ընկիր ի Խանդուտի սիվտակ լեշ:

Ելան վե, քու վիղ կը տամ ջալադին:

Կը քընի:

Կ'ասա.— Կնիկ, իմ հող արա, յես տ'եղնեմ, իյամ,

Դանվիթ հետըն ան,

1080 Սասմա աստղ մըժխեր ան,

Համան լուս կըեր հինի:

Ել մ' ել կնիկ կը քընի:

Կ'ասա.— Ջանըմ, ուտար ախչիկ ան,

Ենու սիրտ չցանկի.

Յես տ'եղնեմ, իյամ խըտ Դանվիթ:

Կ'ենի, ըզլանմբող կը քնշա դռնս, կ'ասա.

— Ըզի հեփ տը խասցես մըտ Դավիթ:

Կ'ասա.— Չու՞մ վնդ եսա կնխա:

Կ'ասա.— Ննի խեր, ննի սըլամաթ ձի խափես.

1090 Վոտնով իյամ, տը խասնեմ չու՞մ վաղ եսա կնխա:

Հիփ տը խասցես:

Կ'ասա.— Չու՞մ դռն քնն չուխի փեշեր ծալես,

Բի կը խասցեմ մըտ Դավիթ:

**ՅԵ. Դավիթը Ձենով Հովսեփ խրատով ազատվում է օղբայից,
յեղեղով ջարդում եմ բռնամիտներին. նրանց կռիվն իրար հետ**

Ծին կը խեծնի, չուխի փեշեր կը ծալա,

Կը խասի մըտ Դավիթ, կը կանչա.

— Դավիթ, չիլնի՞ ի՞նչ Պատրաստին մոռցիր ես:

Դավիթ կ'ասա.

«Հիշա Մարութա Բանձր Աստվարածին,

Մսե ի՞նչ վըր Դավիթի աջ թեկին.

1100 Դավիթ զինք շաժա, զընջըլքիր մե-մեկ տեղ մ' իյն,

Իրպնա անգըրին, կեսն սպանա,

Դավիթ չակնխի չու՞մ կիյամաթին»:

Դավիթ զինք կը շաժա, զընջըլքիր մե-մեկ տեղ ըմ կ'իյնն.

Ջազքն կեսն կը սպանին:

Կ'ասա.— Խրիսպեր, մեկ զետա գնուներ գնդա գն,

Ենոնք ըզի շատ չարչըրած:

Ձենով Հովան տեղե մ', Դավիթ տեղե մ',

Ջազքն կը սպանին, կը թողին երկու խատ:

Կ'ասա.— Եսի տը տանիմ ի՞նչդուտին նվեր:

1110 Լեզուներ կը գանա ճակատ, կ'առնի կ'իյն:

Կը գան կես ճամխին, կ'ասա.

— Խրիսպեր, դռն կաց մըտ նարունք,

Եես իյնմ, լողկընամ, գնմ:

Չու՞մ Դավիթ կ'իջնի գետ,

Ձենով Հովան զերկուսն ել կը սպանա:

Կը գն, կ'ասա.— Ինչի՞ սպանեցիր:

Կ'ասա.— Բի հիշունց կը տես:

Կ'ասա.— Ենոնք հեղսիր են, լեւ են, ի՞նչ տը խոսին:

- Խոսք մ' ենու մոտեն, մեկ ենու մոտեն, կը խասին հերար:
 1120 Ինչ Ձենով Հովան ան,
 Սրտով կը գանա, վոր ըզխանդուտ առնի.
 Ինչ Դավիթն ան թունա կ'անի խետ:
 Դավիթ կ'ասա. «Ձե, նա ըզի տը սպանա.
 Մեկ զեն թալիմ գետին, խենք»:
 ԸզՁենով Հովան կը թալմ գետին:
 Ձենով Հովան կ'ասա.
 — Դավիթ, չեղնի՞ ձի տը սպանես:
 Հատե կ'եղնին վե,
 Իրարի գըլթի կը պագին, կ'եղնին, կը գան:

29. Դավիթի յեվ Խաճուգութի մեծամարտը

- 1180 Կ'ասա. — Խրոխպեր, կիհան Խանդուտ ելի:
 Քի տեր մ' ենի, յես մեկ զեն տը ջըրբեմ:
 Խանդուտ կը գա:
 Դավիթ կը կանչա, կ'ասա.
 — Ե՛հ, են ինչ դո՛ւ գիտես,
 Կուրբբան արեր իմ քո՞ւ գըլխուն:
 Կ'ասա. — Դեհ, դեն գնա,
 Դո՞ւ ենթա նման մարդ ես:
 Կը գանին հերար:
 Դավիթ ձեռ եզմը փողպատ,
 1140 Ուժով մ' եզմը գետին:
 Են զԴավիթ չճանչնա:
 Խըտ գանեղուն գետին,
 Կնիկ ըզուր փողպատ կը բանա,
 Նուր կ'եղնին ճանչ:
 Ձենով Հովան կը գա տուն:
 Են երկուս կ'իյան Հալաբ:

30. Մեերի ծնունդը. Երա վարտագուրյուճը Բեռքների հեռ յեվ Երանց սպանելը. ետ յեվ վարդաւ կռիվը

Ժամանակ ըմ կ'ընցի,
 Եսոնց տղե մ' կ'եղնի:
 Ինչ տղեն կը լողցընեն,

1150 Քանաք քանդքով չըն կանա
 Ենու ձեռք բանան,
 Խեր կը գա, ըզձեռ կը բանա.
 Մընչ ափան գրուկ ա՛

«Դու անմախ վորտի յես.
 Քու գիր Հալաբն ա,
 Քու տեղ Ակուրու քարն ա,
 Ուրը գետին քու ծիրու* հանջիվ դայամիշ տա,
 Ուրը դույթենն քու հանջիվ դայամիշ տա»:

Լաճ կը ճուշանա, կ'ելնի տաս տարեկան,
 1160 Անուէն կը դնեն Մհեր:

Խրտ քեռիքտերուն հար կ'իյա նեճիր:
 Դավիթ կը խի՝ հար քեռիք նեճիր կը բերին,
 Մհեր տանտակ կը գա:
 Դավիթ կ'ասա. «Ես ինչ քոսսա յա»,—
 Զասես, ինչ կ'իյան նեճիր,
 Ետա քեռիք կը նստին նեճիր,
 Ինչ եվարին Մհեր նեճրից կը գա,
 Ճան կը տան, կը խափին,
 Նեճիր կ'առնեն մոտեն, կը գան:—

1170 Դավիթ կ'ասա.— Մհեր,
 Ինչի՞ քու քեռիք նեճիր կը բերեն, դու չըս բերե-
 ց'ասա.— Կակո, վաղ յես քի նեճիր կը բերեմ:

Կը մնան. խըլխոուն կ'իյան նեճիր:
 Եվարին խեր կ'ելնի տանիս, կը խի՝
 Մհեր եկավ նեճրով, քեռիք խետ չեն:
 Ասաց. «Աստծու անուն,
 Ետի բա մ' խաղցեր քեռիքտերու գըլիխ»:
 Կը գա, կ'ասա.— Մհեր, հիւր ա քու քեռիք:
 Կ'ասա.— Կի վըր ճամխին կը ծիծղան:

1180 Կ'ելնին խեր, մեր, լաճ մեկտեղ կ'երթան.
 Կը խեն՝ ըզքեռիք զանեք,

* Ասացողն ավելացնում եր, վեր Մհերի ծնած ժամանակ Քուրիկ Զա-
 լալին ել մի քուռակ է բերած յեղի: Ս. Տ.-Հ.

Վըր են ճամխին շերիը չիը,
 Բերընքտիը մնացիը բաց:
 Կ'ասա.— Ինչի՞ ըսնա՞ն Երիը:
 Կ'ասա.— Ըզի կը խափեն,
 Նեճիը իմ մոտեն կ'առնին, ճան կը տեն ձի.
 Յես ել հետը ընցկուռն արի:
 Հստե կը դիպնին հիւրար:
 Դավիթ չկանա վըր լաճուռն:

1190 Մեր հտատեղ խաղով կ'ասա.

«Ոհրնյալ տեր բարերար Աստըված,
 Դու հանա խասնես.

• Խեր, տղեն ըզմե-մեկ սպանիցին.
 Մայտարզի չկա:

Ոհրնյալ տեր բարերար Աստըված,
 Դու հանա խասնես.

Խեր, տղեն ըզմե-մեկ սպանիցին,
 Մայտարզի չկա:

• Ոհրնյալ տեր բարերար Աստըված,
 1200 Դու հանա խասնես.

Խեր, տղեն ըզմե-մեկ սպանիցին,
 Մայտարզի չկա:

Իրեք տիը ընցկուռն կ'ասա.

Խընչտակ կ'եջի մեչքեր, կը բարբառացա:

Կ'եւին, կը գան տուն:

Դավիթ կ'ասա.— Կնիկ,

Ել յես չըմ կանա ըստն դատրի.

Յես անջախ իմ դըրբերու բանավան ընկա.

Թըղ են մնա ըստն, մինք իյանք Սասուն:

**ՅԷ. Դավիթը ճամապարեկում և դեպի Սասուն. Շմբոկե
 Սուլքանի հրավերն ի կռիվ. Դավթի յերգումը**

1210 Կ'եւին, ենոնց հող կ'ենին, կը գան Սասուն.

Կը գան, կես ճամխին Շմբոկե՝ Սըլթան կը գա հանջըմեր,

Կ'ասա.— Դավիթ դո՞ւ յես:

Կ'ասա.— Խա:

Կ'ասա.— Դեհ, որը՛, ըստան կռիվ ենինք, նաք գընա՛:
 Կ'ասա.— Մենք երկու յենք, դու մեկ ես,
 Իյանք տուն, նոր գամ քու կռիվ...^{*}
 Չասես, խաչն գանցեր վըր ջաթ թիվին.
 Դավիթ ակախ չունի
 Դավիթ կ'ասա.

1230 «Հիշամ Խաչ Պատրաժին վըր Դավթի ջաթ թիվին.
 Իյամ, իրեք որ մնամ, գամ Շմըշկե Սըլթանի կռիվ»:

23. Դավթի կռիվը Շմաթիկի հետ. սա սպառնում է Դավթին

Կ'երթան տուն. իրեք որ կը մնա, չիգան կռիվ.
 Վըր չորսին մըչ ենու երկու թիվ բըրի մ' ելավ.
 Ելավ հերդմնակոխ:
 Կ'ասա.— Կնիկ, ձի լողկըսցու,
 Հալա ինչ եպ կը խես, չտաս իմ հիրես:
 Կնիկ կը բերա, կը լողկըսցա,
 Կ'ասա.— Դավիթ, եսա ինչ բըրն ան վըր .քու թիվին:
 Կ'ասա.— Դու ինչի՞ տվիր իմ հիրես.

1280 Են որ ինչ յես երդվա, ելա հերդմնակոխ.
 Դու չիտեր իմ հիրեն, կարելի եր յես չսպանվեր:
 Տ'երթամ Շմըշկե Սըլթանի կռիվ,
 Հալա յես ժիր չըմ իգա:

Կ'երնի, կ'իյա:
 Կ'իյա, կռիվ կ'ենա չում եվարին.
 Եվարին կը գա, գինք կը թալա մըչ գետուն, կը լողկընա:
 Շմըշկե Սըլթան կ'ակախի
 Մեկ ճուշ մարդ ըմ կ'ասա.
 — Ենոնք ջրեղեն ին, խրեղեն ին.

1240 Ենոնք չխասին ջուր՝ կը ցամքին:
 Շմըշկե Սըլթան քիրե մ' կը չինա գետապուռնի,
 Դուժնի, խոփեր կը լըցա հինի, կը վառա:
 Դավիթ ինչ փայդոստ կ'ենա, ուըր գա, լողկընա,
 Ենոնք գուժնի խոփեր չուռ կը տան վերեն,
 Ըգ Դավիթ կը սպանեն:

* Այստեղ սպառնում է Շմըշկե Սըլթանի պահանջը, Վր Դավիթը յերդվի
 Խմը.

38. Մաւրաւքներ Դավթի սարքը բերում են հալեր. Մեներ
զեռում, առնում և հար մահվան վրեժը, բերում և հար գիտկը
Սառուց. Խանգաւքն ինքնապառն և լինում

Դավթի մըտըրբներ կ'ենին Դավթի, ինչ կա,
Կը կապին վըր Բոնուիկ Զաւալուն, կը գան Հոնւն:
Մհեր ել ճան կը խաղա.

- Կ'ասա. — Հան կացեք, կուվու սաղի ձեն կը գան:
1260 Ճժեր կ'ասեն. — Մեր տեղ մեռել մեռնի,
Սազով կը տանին, կը Բոուրին:
Տիր մ' ել կ'ակախի՝ ըզդարգանի կը բանան:
Կը խի՝ ենու խեր ըսպանվիր,
Ինչ կա կապած վըր Բոնուիկ Զաւալուն, կը գան:
Կ'ասա Մհեր.

- «Աչքեր, դու կուրներ, տղա-տղա չեթըմներ,
Խընդաններ վըր քու խոր Գլխու Գուտին.
Աչքեր, դու կուրներ, տղա-տղա չեթըմներ,
Խընդաններ վըր քու խոր Բամար Գողվրտին...»
1260 Աչքեր, դու կուրներ, տղա-տղա չեթըմներ,
Խընդաններ վըր քու խոր Թուրն ը Կեծակին.
Աչքեր, դու կուրներ, տղա-տղա չեթըմներ,
Խընդաններ վըր քու խոր Շապուհ Զրեխին.
Աչքեր, դու կուրներ, տղա-տղա չեթըմներ,
Խընդաններ վըր քու խոր Զըզմեն Վուրտին.
Աչքեր, դու կուրներ, տղա-տղա չեթըմներ,
Խընդաններ վըր քու խոր Բոնուիկ Զաւալին:

- Կ'ենի, կ'իյա կուվու տեղ.
Կ'իյա վըր խոր լեչին, արուն կ'եռա տեղ:
1270 Ասաց. «Ո՛վ երկնային տեր,
Քանի մ' եգեղեն, վորձեղեն,
Մընչ Շմըչիկ Սուլթանի երկրին կա,
Յես սպանիմ, նոր իմ խոր արուն դատրի»:
Ինչ կա, սպանեց, եկավ.
Կը խի՝ տեղ արուն և մ' ել կ'եռա:

* Դրանից հետո գրված և բազմակիս և գրված՝ «ախը Կոմնանց կ'ասա»,
այսինքն՝ հոր սարքն ու ձին բոլորը կը հիշի: Լրացնում ենք հետեվելով 590—595
տողերին: Խմբ.

Կերթն, մեկ պառավ կը խի.
Ջեն ել սպանեց, եկավ վըր խոր ջանդըկին:
Առին, եկան Սասուն:

1280 Խանդուտ փանջարեն վեր իրիշեց,
Ըզնավթի լեշ տեսավ,
Ըզինք եզար գետին, սպանեց,
Երկուս խընդրաց տարան, խոչընցին:

Մ Ն Ե Ր

32. Մեներ Ձենով Հովանի կնոջ զրդարուքյամբ
տրաւովում ե օնից

Մհեր Ձենով Հովանի մոտ:
Ձենով Հովանի կնկան աչք ընկավ ըզՄհեր.
Կասա. «Յես ձեռ տը թանիմ ըզՄհեր,
Բալքի ձիկ տղե մ' ելնի ենոնց ցեղեն»:
Խնչըխ ուրը կ'ենա՝ Մհեր խըտ ենու ձեռաց չըբթա:
Որ ըմ ընչ Մհեր չ'եքթա նեճիր,
Ենի ուր քինթ-մոութ հըմեն կ'ենա բրինդար:

1290 Ձենով Հովան կ'ասա.
— Կնիկ, են ինչ օ իլիր քի:
Կասա.— Մհեր ձեռ եթալ թըզ ձի,
Յես ենի խաբար չարի,
Ըզի ըսնա արավ բրինդար:
Կասա, ենի մեր տուն տը չգն:
Ձենով Հովան կ'ասա.
— Իմ ուժ ել ըզեն չհաղթա.
Յես չըմ կանա վըր ենու.
Թի ենա դարգըխնիր չինենք,

1800 Են սրտին չկանա ավիրա:

Եվարին Մհեր կը գն, դոռ չկա, դարգախ չկա:
Կասա.— Խրիսպեր, կնկան խաբաժ ես, դոռ բաց, յես գնա:
Կանամ անեմ մեկ գուրզի բան,
Հանա իմ խոր չինածն ը,

Սրտիս չըմ կանա ավրիմ:
 Ձենով Հոգան կ'ասա.
 — Գընա, քո մոր, խոր խարցնի,
 Դու Սասմա ոչախից բերհար ես:

25. Առաջագամ Մեեր ծնողների գերեզմանի վրա.
 Ծնողների խորհուրդը. Մեեր փակվում է
 Ակոփաջ բառում

Կելնի, կ'իյա մլտ մոտ գերեզմանին, կ'ասա.

1810 «Մերիկ, վեր իլի, մերիկ, վեր իլի.
 Ձիկ Սասմա տնեն բերհար արած ին»:

Մեր կ'ասա.

«Գացեր դավրանը ձեռնես,
 Թափիր գուհար իրիսես,
 Դու խոր խարցընի»:

Կ'իյա վեր խոր գերեզմանին,
 Իրեք տիր խաղով կ'ասա.

«Խերիկ, վեր իլի, խերիկ, վեր իլի,
 Ձիկ Սասմա տնեն բերհար արած ին»:

1820 Խերիկ, վեր իլի, խերիկ, վեր իլի,
 Ձիկ Սասմա տնեն բերհար արած ին.
 Խերիկ, վեր իլի, խերիկ, վեր իլի,
 Ձիկ Սասմա տնեն բերհար արած ին»:

Խեր կ'ասա.

«Գացիր դավրանը ձեռնես,
 Թափիր մազըն մուրոսես.
 Դու գիր Հալաբ գրած ա.
 Դու տեղ Ակոփու քանն ա:
 Դու անմախ վորտի յես»:

1830 Դու յենն ավրի, տիր մ' ել չինվի,
 Ուլը գետին քո ծիռ հանջիվ դաշամիդ տա,
 Դու յենն քուն...»

ՔԼՈՐ ԴԵՎԻՔ ՅԵՎ ՄՀԵՐ

**Կ'երթա, Ակոփու քարի հիւրիս վե կը լա՛.
Քար կը բացվի, են կը մտի հինի:**

26. Վերգարան

Կ'ասա՝

**Մըկա հըմեն տարի խամբարցիման ենու նշանակ կա՝
Ծին կը չըռա, քար վե կ'երեվա:
Ուըր դո՛ւյնեն տիւր մ' ել ավրվի, շինվի,
Ենի կ'ելնի հերեվան:**

Անկ ծուր

պարմէյ
Գալաշտի
Գրիգոր Փոթան Յէղիսպարյան

Կրի առաւ 1916 թ
Անկէ Երիմ Տէր - Հակոբյան

Գրիգոր Փոխան

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Բանահավաք Սենեքերիմ Տեր-Հակոբյանը, ցավաբե, կորցրել է այս պատու-
մի տասցուդի մանրամասն կենսագրությունը: Գառուձիս ձեռագրի առաջին
թերթի ձախ անկյունում կա հետեվյալ ծանոթությունը՝ «Գրիգոր Փոխան,
Գեղարշ Հաբբերդ գ., 45—50 տարեկան»:

Հարց ու փորձի միջոցով իմացանք, Վոր Գրիգոր Փոխանն ապրում է
Յերեվանի Կոնդ թաղում: 1933 թ. սեպտեմբերի 25-ին Մոկացի Արամյես Եա-
հիյանի տանը՝ հանդիպեցինք և քաղեցինք նրանից հետեվյալ կենսագրական
տեղեկությունները:

Գրիգոր Փոխան Յեղիազարյանը Գեղարշ Հաբբերդ գյուղացի յե, մոտ
60—65 տարեկան, անգրագետ: Նրա ընտանիքը բազմամարդ է յեղած՝ հայր,
մայր և յերեք յեղբայր: Հայրը վախճանվել է, յերբ ասացողը փոքր է յեղել: Հոր
մահից հետո՝ նրանք յեղբայրներով միասին են ապրել: Բոլորն էլ տմուսնացած
եյին: յուրաքանչյուրն ունեցել է մի քանի յերեխա:

Հայրենի գյուղում յեղբայրներն զբաղվում եյին հողագործությամբ:
Հաբբերդում նրանց անասնությունը համարվում եր միջակ. ունեյին՝ 60—70
կթան վոչխար և այծ, սայլ, գոմեշ, 17 յեղ (կով չեյին պահում):

Գյուղում հարկերն ու տուրքերը ծանր եյին: Գառավարությունը հարկե-
րի դիմաց փող եր պահանջում, իսկ նրանք փող չունեյին: «Մալ չինք ուզի
ծախել,— ասում է նա.— պետք է մալ ըլնի, Վոր մալով աղրվինք: Տարի կըրբ,
իսց կը գեր. տարի կըրբ, չեք իգա...»:

Փող վաստակելու և հարկերը վճարելու նպատակով նա ստիպված է
յեղել պանդխտության ճանապարհը բռնելու: Գնացել է Կ.-Գուլիս և յերկու
տարի այնտեղ մշակություն է արել, համբալ է եղի:

«Մեծ նահանջին» ընտանիքով յեկել է Եջմիածին և մեկ տարի ապրել է
այնտեղ: Այդ տարին նրա կյանքի ամենածանր տարին է յեղել: Նրա կինն ու
վեց յերեխան մեռել են: Եջմիածնից նա տեղափոխվել է Յերեվան և մինչեւ
սրա էլ ապրում է այստեղ: 1918 թ. նա յերկրորդ անգամն է ամուսնանում:

Գրիգոր Փոխանը Յերեվանում բանվորություն է արել. ներկայումս ել
սեղագործ բանվոր է Յերեվանի I Հիգրոշենում:

«Գեղարշ յեղածթը» լսել և համադրուղացի, իրենց հարեվան, Զաքն տնու-
նով մի թաւովոր մազդոնց: «Զաքն ողորմիս կը տար, ամա միտս չե: Զաքն
չուք է լոնս կը պատմեր»:

Գրիգոր Փոխանը պրոֆեսիոնալ տացող չե: Նա թաղով՝ չի տուել
«Բանի մ' յեղածթ է սովբած եղի, ամա մուցեր է»:

Գինազարական անգեղութիւնները քաղելուց հետո՝ բանահաժարի ձեռագրէն արագորակ պատուով դանդաղ կարգացել ենք ասացողին և մի շարք լեզվական սրբագրութիւններ ենք կատարել և ձեռագրի մի քանի մուք, անսրոշ բառերն ու վոճերն ուղղել:

Գրիգոր Փոխանը հայրենի գյուղի բարբառը հեղհեռե մոռանում եւ նրա այժմյան լեզուն կրել և զանազան բարբառների ազդեցութիւնը: Նա մի շարք բարբառներից բառեր ու վոճեր և քաղում, սակայն արտասանութիւնն համարյա անփոփոխ և ճշացել. հայրենի բարբառը, կարծեա, այդ կողմից հաղթանակ և տարել:

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՂԱՆՋԱՆՅԱՆ

Բանահաժար Ս. Տ.-Հակոբյանի սղագրած այս պատուով վերականգնել ենք, պահպանելով նրա կիրառած առաջադրանքիւնը Տողապուով բացի մի քանի աղբիւրից մերն եւ:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա

ՈԱՆԱՍՈՒՄ ԶԵՎ ԲԱՂԴԱՍՈՒՄ

1. Սինամբարիմ կռապետն թագավորն առնում
ե Գումրիկ խաչապետն թագավորի աղջկան.
Սանառարի յեղ Բաղդասարի ջրային ծնունդը

Սինամբարիմ թագավոր կռապաշտ թագավոր էր.
Գումրիկ թագավոր խաչապաշտ թագավոր էր:
Հիմա տո՛ւ Սինամբարիմ թագավոր
Դրեր եր վըր Գումրիկ թագավորին.
Ինու ազգ շատ կարեց, քչկացուց:

Գումրիկ թագավորին կըր մեկ աղջիկ ըմ.
Մորութ ինչ ելեր են, դո՛ւս չեր խանե.
Որ, արեվ-լո՛ւս չեր տեսե.
Մեջ զաֆասին դրեր եր, շախեր էր:

10 Ետա աղջիկ չեր գիտե՝

Աստեվոր ինչպես ե, աշխարք ինչպես ե:
Ավուր մեկին՝ ետա Սինամբարիմ թագավոր ասաց.
— Գումրիկ թագավոր, քեզիկ աղջիկ ըմ կա, տու ձի.
Վոր չի տաս ձի, քո՛ւ ազգ պիտի մեկ տիւր վերջացըցեմ:
Ասաց.— Սինամբարիմ թագավոր,
Յես կ'երթամ, իմ աղջկան մոտեն կը խարցնեմ,
Տեսնամ իմ աղջիկ թի՛չ պատասխանա՛ ձի:

- Գնաց, աղջկա մոտեն խարցնեց:
Աղջիկ ասաց.— Հայրիկ թագավոր,
20 Յես աստըվոր չեմ գիտե՝ ի՞նչըխ ե վըլ աշխարք.
Ձի խան դուս, մեկ տաս խատ իմ չափին աղջիկ դիր խը ձի,
Կան գանք մինչեվ հեվարին,
Հեվարին կը գամ, քեզի խոսք ըմ կը տամ:
Գնաց, կան եկին մինչեվ հեվարին:
Աղջիկ տեսավ՝ աշխարք արեվ կա, աշխարք արեգակ կա,
Ամեն մարդ խըտ ուր գործին.
Վոմանք խըտ ուր ջրին, ոչխրին,
Վոմանք ել խըտ ենուենց ունջբութենին:
Աղջիկ շատ մտածեց, ասաց՝ «Հեյ-վանխ,
30 Եսքան լիս-աստվոր կըեր աշխարք, յես չեր գիտի»:
Շատ նեղացավ աղջիկն ման գալով:
Հեվարին վոր տը դառնան, տուն գեն:
Ասաց.— Աղջկենը, դուք քելեք,
Յես եսա հայրիկն վերեն քիչ ըմ ջուր խմեմ:
Կուցք տարավ, հաղբրից կուցք ըմ հըլին ջուր խմավ.
Մեկ կուցքն ել վոր տարավ, մեկ կիսատ ջուր երի,
հողախառ երի.
Հաղբուր կտրավ, կիսատ մնաց կուցք:
Աղջիկ լանով մըջ ուր գլխուն ետու,
Ասաց. «Հեյ-վանխ, ի՞նչ մեղավոր պոռնիկ եր յես,
40 Վոր պիխած հաղբըրեներ հեղեվ ձի կտրավ»:
Ելան, դարձան, տուն եկին:
Թագավոր գնաց, աղջկան ասաց.
— Հայ աղջիկս, մեկ պատասխանե ձի:
Աղջիկ մտածեց.
«Մեր ազգն եսքան գնացեր, քիչ մնացեր,
Հազարավոր հոգիքներ կան.
Վոր յես են կոապաշտ Սինամքարիմ թագավոր չառեմ,
Պի են հազարավոր հոգիքներ կորուսանա:
Աղեկ ա, յես թող կորուսեմ,
50 Վոչ թե են հազար հազարավոր հոգիք կորուսեն»:
Ասաց.— Հայրիկ, ձիկ տուր նրան.
Բայց յես կը խնդրեմ քո մոտեն,
Վոր մեկ տիրացու ենես կնկան խամլ, գնես խըտ ձի,
Վոր խըլուսուն, հեվարին ժամ ասա, յես իմ ազոթ ենեմ:

Մեկ տիրացու խամլեց հտեղ խըտ աղջկան,
Վոր խըլունու, հեվարի ժամ կ'ասեր աղջկա համար,
Վոր աղջիկ աղոթք կ'եներ:

- Աղջիկ տարան Սինամքարիմ թագավորին:
Մինչեւ քնուսուն որ ենոնց հրաման չկըեր,
• 60 Վոր ենոնց կնկան սենեկ երթան:
Քնուսուն որ վոր թըմմավ,
Ելավ, գնաց կնկան սենեկ,
Տեսավ՝ կնիկ ծոցվոր ա:
«Ջանըմ, ասաց, հսիկ յես նոր կը գնամ կնկան սենեկ,
Հո, կնիկ ծոցվոր ա»:
Եբի, ենու վազիրներ կանչեց,
Սինամքարիմ թագավոր մեջլիս երեց՝
Կանչեց կնկան հետեղ, վոր տի կնկան վիզ առներ, ասաց.
— Կա-չկա եսա ծոցվորութեն եսա տիրացու մոտեն ա:
70 Կնիկն ասաց. — Լավ, ձի որ ժամանակ տվեք,
Թե կնիկ ինչպես կը մեկնի, յես հանեմ մեկնա,
Ջաթի իմ արուն ձեզ խալալ ա, իմ վիզ առեք:
Թե վոր յես հո՛րիշ կերպով մեկնա,
Դու գիտեք, — Աստուծմե յա:
Սինամքարիմ թագավորին ժողովուրդն ասին.
— Աղեկ կ'ըսե, երկու խատ կնիկ դնենք ենու պախապան,
Տեսանք՝ ինչըս կը մեկնի:

- Ժամանակին վոր եկավ մեկնելու,
Աստվածութեն հտու ենու ջուխտ ըմ լաճ.
80 Կնիկ բերան վե մեկնավ:
Ջուար տարան Սինամքարիմ թագավորին.
— Աստվածութեն հտու քե ջուխտ ըմ լաճ.
Բերան վե մեկնավ քո՛ւ կնիկ:
Սինամքարիմ թագավոր կռապաշտ թագավոր եր,
Աստված չեր խավատա, ասաց.
— Յես կը խավատամ են կռքեր, վոր յես կը պաշտեմ:
Վոր լաճեր ջոջանան, ասաց,
Յես պիտի են երկու լաճու վիզն ել առնեմ:
Վոր ենիկ Աստուծմե յա,
90 Տեսնենք՝ ենոնց Աստված ի՞նչ տենե ձի:

Խողածին թե տարի-տարի կը ջոջանա,
 Ենոնք ամիս-ամիս, որ-որ կը ջոջանին,
 Ավուր մեկին մեկի անուն եդին Մանասար,
 Մեկի անուն եդին Բաղդասար:

Յ. Յեզրայրենեց իրենց մօր հեռ փախչում եմ Սիմամբյարիմօ՞
 ձեռքից. ճրագի տնտառում իրանց համար օւն եմ օրնում.
 Ծերունիս օւն տնունը դնում ե Սասուն

- Շատ ժամանակ վըրեն անցավ, լաճեր ջոջացան.
 Լաճեր կը խեն՝ ենոնց մեր որ վըր ավուր կը կոտորվի:
 Լաճեր ասին.— Մայրիկ, եսա քե ի՞նչ ա ելե,
 Վոր դո՞ որ վըր ավուր կը կոտորվես.
 Բո՞ աչից արտսունք չի խալանա:
 100 Մենք կը նայենք, վոր աստվածութեն՝
 Մե տվեր ե քեզի ջուխտ ըմ լաճ.
 Դո՞ թագավորական կին ես.
 Մենք կ'որոնենք՝ քե բան պակսորդ չկա.
 Եկո՛, նայինք՝ քո դարդն ի՞նչ ա,
 Վոր դո՞ որ վըր ավուր կը կոտորվես:
 Մերն դարձավ, ասաց լաճերուն.
 — Հոյ վորդիք, վոր յես չկոտորվեմ, վճի պիտի կոտորվի-
 Ձեր խերն եսոր, վաղն մնացեր,
 Վոր ձեր երկուսի վիզն առնի:
 110 Լաճ պատասխանեց մոր, ասաց.
 — Մայրիկ, եղապես բժն ել կա:
 Մեր ասաց.— Ձեր խեր կռապաշտ ա,
 Ձեր երկուսի վիզն ել տ'առնե:
 Ասաց.— Մայրիկ, շատ լավ:
 Վոր մութ ետու գիշերվան,
 Լաճեր ելան, ի՞նչ երին.—
 Ելան գացին Մինամբարիմի թավլախանեն:
 — Հեյ սեյիս, ասին, երկու լավ ձի մե խամար դուն քաշե-
 Ենոնք ձիանք քեզեցին դուն:
 120 Մերն թալին ենոնց քամակ, գիշերով քեզեցին:
 — Մայրիկ, ասին, դե են՝ թագավորն թող գն,
 Մեզ բռնա, մեր վիզ առնե:

- Ձորս ուր, գիշեր ցերեկ քշեցին, խոր խողից դուս ելան։
 Վոր դուս ելան, մեկ մեջի մը մեջ եջան,
 Ասին.— Եստեղ մե լավ բավական տեղ ա։
 Ասին.— Հայ մայրիկ, եստեղ բավական տեղ ա։
 Կը նստինք եստեղ. կ'ապրվինք։
 Որ ըմ երկու, իրեք եղատեղ մնացին։
- Եղունց սովորութեն, արհեստ ինչն եր.—
- 180 Կ'երթան ավուրթեն խըլոսուն մինչեւ հեվարին։
 Ավուր մեկին մերն ասաց.— Հայ վորդիք,
 Դուն գի դրեր եք իսա մեջի մեջ ճամպխի վըրեն։
 Գալան-գեղան ուր ըմ ձի դըպի,
 Կնիկ եմ, ձե նամուսին դեմ ա։
 Տղաներ վուրուցին, ասին.
 — Հայ մայրիկ, ինչը կ'ուզես՝ ենենք։
 Ասաց.— Տղաներս, կ'ուզեմ ձեզանից,
 Մե պզտիկ սենեկ ըմ շինեք, ձի դենք մեջ։
 Խըլոսուն կը գնեք նեջրութեն, դուռ կը փակեք վըր ձի,
 140 Հեվարին կը գաք, դուռ կը բանաք, կը գաք մատ ձի։
 Հայ վորդիք, ելեք, հետո գացեք քարի։
- Ելան Սանասար, Բաղդասար իրարու խեղ գացին։
 Գացին, տեսան՝ եսենց մի սենեկի պես քար ըմ կայնուկ ե։
 Սանասար կը տա Բաղդասարին,
 Բաղդասար չի կանա շալկի։
 Բաղդասար չի կանա տա Սանասարին, վոր շալկի։
 Սանասար կը տա վըրեն, չի կանա շալկի։
 Մինչեւ հեվարին եղպես տանջվան խեղ քարին։
 Հեվարին առանց քարի, նեջիրի եկան մոտ ենոնց մեր։
- 150 Մեր վուրուց, ասաց.— Հայ վորդիք,
 Խըլոսուն գացիք, եսիկ հեվար ա եկիք,
 Հաւր ե ձեր նեջիր, հաւր ե ձեր քար։
 Սանասար պատմեց մոր, ասաց.— Մայրիկ,
 Գացինք մե մեծ քարի առաջ կայնանք։
 Յես կը տամ Բաղդասարին, Բաղդասար չի կանա շալկի։
 Բաղդասար չի կանա տա ձի, վոր յես շալկիմ։
 Յես կը շալկիմ, Բաղդասար չի կանա տա։
 Եսպպես չուր հեվարին մնացինք, եկինք։
 Մերն ենգախ նորեն իմացավ, 'սաց։

- 160 «Հա՛, Սանասարն են հըլին կուցքն եր:
 Բաղդասարն են կիսատ, խողախառ, պղտոր կուցքն եր:
 Նոր իմացավ, թե Սանասար քան Բաղդասար զորեղ եր:
 Ասաց.— Հայ վորդիք, խըլոսուէն գացեք.
 Թող Բաղդասար ուր խամար քար բերե, Սանասար՝ ուր
 Խնչ՝ դապես ասաց.—
 Վոր ենոնց երկու ախպոր սիրտ իրարուց չմեա:

- Խըլոսուէն երկու ախպեր ելան գացին:
 Սանասար մե ահագին, ջոջ քար ըմ շալկեց, երի.
 Զոջ, ահագին քար մ' ել Բաղդասար շալկեց, երի:
 170 Երկու ուր գացին, հըմեն ախպեր երկու քար երի:
 Բերին զպատ կայնեցուցին:
 Բերին, ինչ երին.—
 Եղա ջոջ սարերի գերընքտեր կըեր,
 Կտրեցին, բերին, թալին վըրեն.
 Եռապես տվին հիրուր առանց թըռփելու:
 Սանասար ասաց.— Մայրիկ, մեր տուն շինեցինք.
 Մե մարդ վոր գա մեր տուն,
 Մեր տան անուն ինչ ա, վոր գա մեր տուն:
 Մեր ասաց.— Վորդի, կո հան ի,

- 180 Ճանապար վե քարվան կ'երթա.
 Ետա քարփնի հետեվ մեկ ըխտիյար խալվուր կ'իյա.
 Գնա, են խալվուր բի եսատեղ,
 Թըղ քոն տան անուն դնա:
 Սանասար, Բաղդասար ելան, ձիանք խեծան, գացին.
 Ասին.— Հայ պապիկ, արի, երթանք մեր տուն:
 Պապիկ վուրուց, ասաց.— Հայ, կանաչ կտրիճներ,
 Յես ինչ տը գամ ձեր տուն. վոչ, ձենե բա մ' կը գա.
 Յես ինչ պի գամ ձեր տուն, փիւր ըխտիյար մ' եմ.
 Թողեք, երթամ, քարփնին խասնեմ:
 190 Սանասար ասաց.— Չե, յես պիտի քե տանեմ, պապիկ:
 — Զանըմ, առաց պապիկն,—կանաչ կտրիճներ,
 Յես գիտեմ, թը դոն ձի տը սպանեք:
 Առաց.— Չե, չե, պապիկ, մի վախենա, մենք քե բան
 չենք ենե:
 Համա ձեռ խուռ զպապիկե ճիվ, եթալ վըր ուր ձիուն,
 Առեց, տարավ, մեջ տան եղիր գետին:

- Ասաց.— Պապիկ, դու գիտե՞ս՝ քե ինչի խամար ենք բերեւ
 Ասաց.— Հայ, կանաչ կտրիճներ,
 Բա, յես գիտե՞մ՝ ձի ինչ խամար եք բերեւ
 Ասաց.— Պապիկ, մենք քե բերեւ ենք,—
 300 Եսա տուն մենք նոր ենք շինե,—
 Վոր դու մեր տան անուն դնես.
 Մեր տուն առանց անունի յա:
 Պապիկ ելավ, վորոնեց գտուն.
 Տեսավ՝ ահագին տուն չորս քնար ա.
 Տեսավ՝ ահագին գերլնքտեր քեշած ա վերեն,
 Տված ա հիրուր առանց թռփելու:
 Ասաց.— Հայ, կանաչ կտրիճներ,
 Եսիկ դու տուն չեք շինե,
 Բընբարակ ըլի՞ ձե, մեկ սասում մ' եք շինե:
 310 Տան անուն ֆնաց Սասուն:
 Տան անուն վոր ֆնաց Սասուն,
 Ասին.— Մայրիկ, մեր տան անուն Սասուն ա:

**3. Սասունի բնակչությունը ծագումը. յեղրայրենքը ծավից
 ձեռք են բերում Գուռլիկ Ջալալին. Սանասարի յեվ
 Բաղդասարի սերունդը**

- Ենանկ փալավան եղան Սանասար, Բաղդասար,
 Վոր ենոնց ձեն աշխարք բռնեց:
 Շատ մարդեր վոր լսան, ասին.
 — Զանրմ, մենք նստեւ ենք եսատեղ, ի՞նչ.—
 Գող մարդեր ամեն ժամանակիկ
 Կը գան, մեր մալ զանեն, կը տանեն:
 Ըհը՛, վա՛լլա, մենք կ'երթենք եղա Սասուն,
 320 Վոր երկու փալավան կա,
 Վոր մեկ մարդ մեր մալեր չզանեն, տանի:
 Հա քիչ-քիչ, հա քիչ-քիչ գացին ենոնց մոտ,
 Շատացան, ահագին քաղաք մ' ելավ:
 Ավուր մեկին Սանասար ասաց Բաղդասարին.
 — Հայ ախպեր, մենք տ'երթանք ես ծովու քանար.
 Մեկ լավ ձի մեր խամար գտնենք, բերենք:
 Ելան գացին ծովու քանար,—
 Հրեղեն են, գիտեն վոր ծովու ձի կա,—

- Ելան գացին ծովու քանար,
 230 Կայնան ծովհափ, մե քար ըմ շուռ տվին.
 Զիռ լըղար մ' երեվաց:
 Աստըծու խրամանքով վոր զարկին մեջ ծովուն,
 Հրեղեն ձին եկավ դուս.
 Անուն դրին Բուռկիկ Զալալին,
 Ենոնք խրեղեն են, մեկ-մեկու լեզու կը խասկընեն,
 Ելան խեծան, գացին ենոնց տուն:
 Սանասար ասաց.— Բաղդասար, մենք աի պսակվենք:
 Սանասար ու Բաղդասար պսակվան:

 Ժամանակին վոր եկավ Սանասարից ելավ Դավիթ.
 240 Բաղդասարից ելավ Վառվառ Վարդան.
 Վոր Դավիթ, Վառվառ Վարդան ելան,
 Սանասար, Բաղդասար մեռան:
 Դավիթ ենքան զորեղ ելավ, եթալ վըր Մըսրա.
 Մըսր զավթեց, զՄըսրա Մելիք սպանեց,
 ԶՄըսր զավթեց, Մըսրա խարջ կ'առներ.
 Տարին քանսուն չափ վոսկի կ'առներ,
 Քանսուն անծին երինջ կ'առներ,
 Քանսուն ազապ աղջիկ կը բերեր:
 Շատ ժամանակ վոր ետապես անցավ,
 250 Դավթից ելավ Մհեր:
 Վառվառ Վարդանից ելավ Զենով Հոփան.
 Վոր ելավ Զենով Հոփան, Դավիթ մեռավ.
 Ընկավ Մհերի ժամանակ:

Բ

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ԿՈՒՎԸ

Ա. Մորա Մելիք Սասունք դարձնում է Խաղաղու Մեհեր՝
 ասուզներից ստանալով Մորա Մելիքի կնոջ ճամակը,
 վարձում է գնալ նրա մոտ. Զենով Հազանն ուզում է
 խանգարել

Մըսրա Մելիք եթալ վըր Մհերին,
 եթալ վըր Զենով Հոփանին.
 Ինչպես վոր Դավիթ խարջ կ'առներ մարդոց մոտեն,

Ենպես մաքրցին առեց Մհերի, Ձենով Հնովանի մոտեն։
 Մհերին կըր Գանձասար, ամեն ըդտեղ եր.
 Մեջն շինել եր Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին։

260 Ենոր սարն եր, ենոր ուխտատեղն եր,
 Վոր Մհեր ու մաքրցիք կովան,
 Են ժամանակ վոր Մելիք հաղթեց,
 Քնկեց Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին։

Ավուր մեկին Մըսրա Խաթուն,—
 Մըսրա Մելիք մեռավ,—
 Ելավ, մեկ գիր ըմ գրեց, ետու երկու աշըղի ձեռ,
 Ասաց.— Կը տանեք եսիկ Սասուն, կը տեք Մհերի ձեռ,
 Կ'ասեք՝ Մըսրա Խաթուն շոտով քե կանչե՝ «իմ մոտ գնա»
 Ինչո՞ւ խամար ենցկոն արաց.—

270 «Մըսրա Մելիք մեռեր է.
 Թե վոր սասմեցոց մոտեն կրակ չառնենք,
 Թողնենք, ենոնք երեցին,
 Ենոնք պիտի նորեն մեզի մեռուցեն»:
 Ելան երկու աշըղներ, թուղթ առին,
 Բերին, հարցրին Մհերի տուն։
 Մհեր գացեր եր նեջիր.
 Ձենով Հնովան աշըղներին ասաց.
 — Ի՞նչ կ'ուզեք, Մհեր յեն եմ,
 Ձենով Հնովանի ձեն յոթ գազա կ'անցնելու
 280 Մնաց. վոր թուղթ տվին Ձենով Հնովանի ձեռ,
 Կարդաց, ելավ, կահիմ ըմ տփեց, տնից մլեց դռն։
 — Ձեր խեր ..., ձեր Մըսրա Խաթնին ...
 Մեկ յեթիմ ըմ քնացեր, են ալ պիտի ենեք դռն, կորսե՞ք.
 Զաշըղներ տփեց, դռն մլեց։

Մհեր սարից եկավ՝ ծառ ըմ դրեր վըր թեվին,
 Հըմեն ճըղից մեկ նեջիր ըմ կախեր։
 Եկավ սարից, տեսավ Ի՞նչ.—
 Երկու չիվար աշըղ նստած գեղի կուշտ՝ կը լան։
 Ասաց.— Ծո՛, չիվար աշըղներ, ինչո՞ւ կը լաք ետատեղս
 290 Աշըղներ վուրուցին, ասին.
 — Աստված Մըսրա Խաթնի տուն ել քակե,
 Սասմա Մհերի տուն ել քակե։

- եկանք Մհերի կուշտ, մեզ տփեց, տնից դուռ մլեց.
Անոթի, ծարավ նստած եսատեղ, կը լանք:
Մհեր ասաց.— Եդ ի՞նչ կը սայա:
Տեսնամ են թուղթ, ինչ Մըսրա Խաթունի հորեկղեր ա:
Աշղհներ թուղթ տվին Մհերի ձեռ:
Ասաց.— Հա՛յ աշղհներ, եկեք, երթանք տուն:
Մհեր վոր կա՛յ յեսն եմ, ենիկ Ձենով Հոփան ե:
300 Աստըծու ահդ վըր ձի ընի,
Յես քանսուն ավուր վրեն Մըսրա Խաթունի մոտ գտնվեմ:
Եկեք, երթանք տուն, խաց կերեք, գացեք.
Մըսրա Խաթնին բարեվ կ'անեք:
Ելան գացին տուն, խաց կերան:
Երկու աշուղ ճամբո՛ւ հորեկղեց, գնաց, ինք մնաց:
- Ենու խորխալեր կ'ուզե՛ ինք մեռնե, չուզե Մհեր երթա:
Կ'ասա. «Սա մեկ յեթիմ ա մնացե մեջտեղ,
Դոր են ել պիտի կորուսա»:
Հիմա շատ որերն գնաց.
- 310 Իռսուն ին ուր գնաց, մեկ ուր մնաց:
Հիմա Մհեր ելավ վըր վոտաց, պիտի երթա:
Մհերի կնիկ ի՞նչ երաց.—
Ելավ, սեվ մուշամբեն եբի, քաջեց վըր ընու սարին:
Վոր ելավ ձին խեծավ, Ձենով Հոփան չեր թողնի:
Մհերն ենտեղ ասաց Ձենով Հոփանին.
- «Խերախոտ խորխալեր, խեր չունեմ, երա խերութեն.
Յես ահդ ըմ խըտ Աստըծուն երեր եմ.
Վոր յես չերթամ, յես իմ ահդի տակ կը մեռնեմ»:
—
- Են ժամանակ՝ վոր իրենց ահդ տեղ չգեր, տի մեռնեն:—
- 320 Խորխալեր կախվել եր ձիան վզեն, կու լար, կ'ըսեր.
— Մ'երթար, ոռոսպեն խափած ա:
Շատ չարեն վոր կտրվավ,
Մհեր ուր ձեռաց գորդ վուրուց, շարշեց վըր խորխալոր.
Գորդի քամին վոր եզար զխորխալեր,
330 Խորխալոր ախըլ գնաց.
Եսկնա մեռեր ե, թե քսան ուր:
Վոր ախըլ գնաց, Մհեր մնաց շըվար.
Խորխալեր եղտեղ մեռավ:

Բանասուն որ թըմըմի, ինք ել տի մեռնի անդի տակ-
 830 Շիվարավ, ձիուց եջավ տակ:
 Լալով, վողըարով սիրտ մաժեց խորոխպոր, ասաց.

«Խերախոտ խորխպեր, վեր ելի,
 Յես անդ խետ Աստըծու երեր եմ.
 Խեր չուենեմ, երա խերութեն.
 Վոր յես չերթամ, իմ անդով կը մեռնեմ»:

Խորխպեր ելավ նստավ, ասաց.
 — Հայ Մըհեր, դու կ'երթաս.
 Չոր ճամբըխներ հեռջեվ քե կանաչ դառնա.
 Բու նայարոջ ձեռ վըր քե չի վերնա:
 840 Ճակատ պագեց Մհերին.
 Մհեր քըչեց Գուռկիկ Ջալալին:

Մհեր վըր Գուռկիկ Ջալալին մենք տանենք Մըսրա
 Խաթընին:

Ծ. Մեհեր Մարտ Մելիքի կնոջ մոտ. Մեհերի վարդի Մարտ Մելիք

Մըսրա Խաթուն ելեր, նստե փանջարեն,
 Մնու աչքեր դեպե, ենու բսկեր խանն դուս.
 Մեկ սահաթվան ճանրախփոռ խալիչեն,
 Փռե ճամբախներ, շամդաններ վառե,
 Կուգեր, վոր Մհեր սերի գն:
 Աչք բռներ ճամբախ, տեսավ,
 Վոր քնմու պես մե ձիավոր ըմ կը գն, ասաց.
 850 «Ճամբիտ, կա-չկա գհհան Սասմեցի Մուռ Մհերն ա»:
 Մհեր կայնավ եսպես փանջարի հեռջեվ, ասաց.
 — Մըսրա Խաթուն, ասա քո ասած, յես տի դառնամ:
 Մըսրա Խաթուն ասաց.
 — Ջանըմ, մեհվան ետապես չի զրուցի խետ մարդու.
 Ձիուց ելի տակ, արի ըստա, նոր քեզի կը պատմեմ:
 — Չեմ գիտի, ասաց, պետք ա ձի ասես.
 Յես անդ եմ երեր խըտ Աստըծուն,

- Վոր յես իմ վոտը զանգվից չխանեմ դուստ
 Ասեմ, քոն ասելիքն ինչ ա, յես տի դառնամ:
 360 Ասաց.— Զանըմ, կ'ասեն՝ խաստակողաշարք են սասմեցիքը.
 Ձեր երկիր ավերիւն էր, կրակ չկընէր հինի,
 Վոր դու եկիր, եսա տեղեն կրակ տի տանես ձեր երկիր:
 Եկո՛ւ, չայ ըմ, զահվե մ' խմենք, նորեն յե՛լ, գնա:
 — Զանըմ, ասաց, ետա խոսքեր դու ձի կենես, իս չեմ
 ճանչնա:

- Ասեմ, նայեմ՝ քո ասելիքն ինչ ա:
 Մըսրա խաթուն տեսավ Մհեր պիտի դառներ,
 Ուր խըզմաթքարին ասաց.— Քոն տուն ավերի,
 Նայե մի, յոթ տարվան գինի չկամ.
 Իսի պիտի դառնա, գնա:
 370 Խըզմաթքար ելավ, յոթ տարվան գինի եբի,
 Ետու, վեր ձիան ետու,— Մհեր խմավ:
 Մհեր վոր խմավ, Մհերի ճակտից բռնեց,
 Քանդի քանդինա եջավ ցած,
 Քչեց, ելավ Մըսրա խաթունի մոտ.
 Ետատեղ երին հնոնց քեֆ-ջումբուշ:
 Յոթ տարի Մըսրա խաթուն չեթող,
 Վոր գինախում թողնեց Մհերի գլխուց:
 Աստված ետու Մըսրա խաթունին մեկ զավակ Մհերից.
 Անուն եդի Մըսրա Մելիք:
 380 Խոր անուն եդի վրեն:

- Ավուր մեկին Մհեր, Մըսրա խաթուն խոսպըտան:
 Ասաց Մըսրա խաթուն Մհերին.
 — Շաշուհն, ենա յոթ տարի քեզ սարիռ չը տիրեմ.
 Ելի թող, ջահնամի քո երկիր:
 Ենանկ ասելու պես Մհերի գինախումթեն եթող:
 Վոր Մհերի գինախումթեն եթող, Մհեր մտածեց.
 «Հայհոյ, ես մեկ որ չե՛մ յես ետատեղ.
 Յես ինչպես իմ խորոխպոր ջուլար տի տամ.
 Վալան, յես տ'ելիմ, եթամ մեր երկիր»:
 390 Ձին խեծավ, գնաց:

**Գ. Դավթի ծնունդը յեվ ծնողների՝ Մհերի յեվ Խառո
Մարեթի մահը**

- Ջուլար բերին Ձենով Հնվանին՝ Մհեր Մըսրա երի:
 Ձենով Հնվան ելավ գնաց մըտ Մհերի կնիկ,
 Ասաց.— Խորհոտ Մարեն,*
 Եսոր Մհեր, կ'ասեն, կը գա,
 Ելի, սեվ մուշամբեն յետ վուրու:
 Խարս վուրուց, ասաց.— Հայրիկ,
 Ջաթի յես գիտեմ՝ Մհեր ոռոսպուն խարված ելավ:
 Արծաթ տարավ, փախը երե:
 Ասաց Ձենով Հնվան.— Խարս, Մհեր կը գա տուն,
 400 Եես կը խնդրվեմ քո մոտեն,
 Վոր դու ես ժամանակին, վոր Մհերի գլուխը կը ցըցես,
 Մեկ եպ վոր վրեն տեսնաս, իրես չիտաս:
 Վոր տվիր իրես, ենգախ կը մեռնի:
 Ասաց.— Աղեկ կ'եղնի:
- Շատ որեր վրեն ընցավ, ասվածութեն տվեց՝
 Մհերից ենոր կնիկ եղավ ծոցվոր:
 Ժամանակին վոր եկավ,
 Մհերի կնիկ վոր կայնավ, պիտի մեկնի,
 Դրկեցանց կնկտեր հըմեն ժողվան, եկան մոտ:
 410 Վոր պիտի մեկնի, Մհեր ինչ երաց.—
 Մհեր տնեն դուս չըլնի,
 Հիմա Մհերի կնիկ կայնավ վոտաց վրեն:
 Մհեր տնեն դուս չելնի:
 Դրկեցի կնկտեր կ'ասեն.— Մհեր, դու'ւս ելի,
 Եսոր քու կնիկ կայներ ա վոտաց, կը մեկնի:
 Ամսթ ա քե, կնիկ ա, ըրզ ա:
 Մհեր կ'ասա.— Ձե, յես դուս չեմ ելնի:
 Իլահի յես տը տեսնամ՝ իմ կնիկ ինչպես կը մեկնի:
 Շատ չարչրեց գկնիկ. կնիկ վուրուց, ասաց Մհերին:
 420 — Հա՛յ անամութ, ընչիւ դուս չըս ելլի:
 Եես ըսոր կնիկ, ըրզ, հարմաթ, եսակյաս կնկտեր՝

* Բանահավաք Ս. Տ.—Հակոբյանը մի Թեքթիկի վրա ունեւ Հեռեկու
 Ժանութլոթյունը՝ «Դավթի մոր անունը՝ Ղուլֆարի յա», իսկ պատումի տող
 400 «ողորմութի» մեջ Մհերի կնիկը հեշտում ե Դավթերի: Խմբ.

- Սկած ըստտեղ, վոր յես կը մեկնեմ,
 Յես կայնեմ եմ վըր իմ վոտաց,
 Դու չեմ ամչնար, վոր դու չես ելնի:
 Անամեթ, աղաբարդ, չեմ դու եմ անամեթն եմ,
 Ինչ դու գացիր Մըսրա երկիր
 Քու թեմի գլխի սեպեր ա յեռա:
 Դու եմ անամեթ, աղաբարդ մարդն եմ:
 Ասելու պես՝ Մհեր ետատեղ մեռավ:
 580 Մեռնելու պես՝ Մհերի կնիկ մեկնավ:
 Վոր մեկնավ, Մհերի կնիկն ել մեռավ:
 Տղեն մնաց վըր ցղին,
 Քանի վոր մոր խիճ չի լիսսել ենոր բերան:

 Վոր Մհեր ընցկոն մեռավ,
 Մըսրեցիի եթալ վըր Ձենով Հոփանին՝ Սասուն զավթեց:
 Տարին ուր խարջ քանսուն չափ վոսկի կ'առնեմ մոտեն,
 Քանսուն անծին երինջ կ'առնեմ մոտեն:
 Քանսուն ազապ աղջիկ կ'առնեմ մոտեն:

7. Ձենով Հովանը Քուսկիկ Ջալալի միջոցով հորածիմ
Գավթիմ ուզարկում ե Մարտ Մելիքի մօր մոտ

 Ելան, ետա Սասմա քաղաք ինչ կանդար ծըծմեր կըներ,
 440 Ետա տղեն տվին զետա ծըծմեր:
 Տղեն վոչ մեկի ծիծ չվորուց:
 Ձենով Հոփան ինչ ելաց.—
 Գեղացիք ուր ժողովեց ետատեղ,
 Ասաց.— Եսա տղեն պիտի մեռնի:
 Գեղացիք ասին Ձենով Հոփանին:
 — Ձենով Հոփան, Մհեր յոթ տարին վոր Մսրը մնաց,
 Մկա ենոր ցեղից հետեղ ծըծմեր կա:
 Եսա տղեն պիտի հրեկղես Մըսրա երկիր, ենտեղ ապրվի:
 Թի չես, ետատեղ անկարելի գործ ա՝ ծիծ չի վիրուցա:
 450 Ձենով Հոփան եկավ, զՔուսկիկ Ջալալին քանջեց դուս,
 Ետա տղի կոնդախ եղի մեջ մեկ խուրջին,
 Կնպեց ձիու քամակ, ասաց:
 — Քուսկիկ Ջալալին, յես կ'ուզեմ քու մոտեն՝

Իմ տղեն գետ չթալես, քար չգանես,
Տանես Մըսրա երկիր, Մըսրա Խաթունին թնայիմ ենես:

Ձին խրեղեն ձին եր, առեց, գնաց:
Մըսրա Խաթուն ուրեն փանջարեն նստեր եր.
Որոնեց, քի Մհերի ձին եկավ,
Ասաց ուր հեռջեվու խըզմաթքարին.

460 — Ենա Մհերի ձին ա, եկավ.

Բան ըմ կա վըր ուր քամկին.
Տեսեք, խենք՝ եղ ի՞նչ բան ա:
Գնաց, աչկեց, տեսավ՝ մեկ սավայ ճժի մ՝ կոնդախ ա:
Բամկից առեց տակ, տարավ, փտուր Մըսրա Խաթուն,
Ասաց.— Եսա նոր ելած տղեն եր վըր ձիու քամկին,
Ասաց Մըսրա Խաթուն.

— Բարհավեք, ելեք, եսա ձին բռնեք.

Եսա ձին ա մեր երկիր քակե:
Ձե, ձին փախավ, գնաց, ելի Սասուն կայնավ:

470 Ձենով Հիվան երի, ձին ախտարմա երաց, ասաց.
«Աստըծու անեծք վըր ենոր տան տեղաց ելլի,
Վըր հնու գավակներուն ելլի,
Վիվ եսա ձիու սալըխ ել ըմ սըլ-սըլյաթին տա»:
Ձին տարավ, մից յոթ դռնով ներս,
Դռներ վըրեն գոցեց վըր ձիուն.
Ձիու ուտելիս, խմելիս հերդուս վե կը աեր:

Մենք դռնանք վըր Մըսրա Խաթունին:

8. Դավթի մանկական չարաբյուռները Մարում

Մըսրա Խաթուն ետա տղեն շատ լավ կը տերեր.
Երեխեն վոր եթալ ուր ծըծեր, ծըծեր վուրուց.

480 Անուն դրին Դավիթ:

Բի խողեղեն Գամիս-ամիս կը ջոջանեն,
Ենոնք խրեղեն ջընսեն են՝ որե որ կը ջոջանեն:
Ժամանակին մեծացավ, ելավ յոթ-ութ տարեկան.
Ենոր ֆեհմա ելավ:
Ենոնց սովորութեն ի՞նչ եր.—

- Կ'իյեր, խըտ ճժերուն կը խաղեր. ինչ կ'եներ.—
 Դավիթ ճժեր կը տաներ, կ'ասեր.
 — Ճժեր, եկեք, երթանք, խաղանք մե խամար:
 Կը բերեր բարտի ծառ ըմ կը կոռեր,
 490 Ճժեր կը շարվին վերեն:
 Տիր ըմ զծառ կը թողներ.
 Ճժեր ամեն մեկ տեղ ըմ կը թաղեր ծառն.
 Քիմիսին վոտ կը կոտրեր,
 Քիմիսին ձեռ կը կոտրեր,
 Քիմիսին կը մեռներ:
 Ճժերու տիրվանք ամեն որ՝
 Կը գեն մոտ Մըսրա Խաթուն, կ'ասեն.
 — Մըսրա Խաթուն, քո լաճ ծառ ա.
 Մենք հիվի կ'ենենք՝ քո լաճուն ասա,
 500 Տիր մ' ել անցկընա չենա. մեր ճժեր կարեց:
 Մըսրա Խաթուն ինչ կ'ասեր.—
 Կ'ասեր.— Տո, վորդի, դո՛ւ ինչի՞ կ'իյաս,
 Խըլղի ճժեր շարես վըր ծառին, թողնես:
 Դավիթ կ'ասեր.— Մայրիկ, յես ինչըխ ենեմ.
 Ենոնք կը գան, ձի կ'ասեն՝
 Արի, երթանք, վըր ծառերուն խաղանք.
 Մառ կոռի, մենք տոընդուզա տանք վերեն:
 Թող չիգան, յես ինչըխ ենեմ:
 Որ ըմ երկու ետապես երաց, շատ ճիժ ֆաասեց:
 510 Ճժերու տերվանք հըմեն որ՝
 Կը գեն մոտ Մըսրա Խաթուն, գանգա՞տ կ'ենեն.
 — Վոր դո՛ւ եսա քո ճժուն թանքի մ' չենես,
 Մենք մեր տներ տը տանենք եսա տեղեն:
 Վոր շատ ֆաասութեն ետու,
 Ել Մըսրա Խաթուն չեթող՝ ենու լաճ եթեր,
 Խըտ ճժերուն խաղեր:

Ծ. Դավիթը բռնում է Մարտ Մելիքի հուլ

Մեկ ժամանակ ըմ վրեն ընցավ,
 Ելավ մեկ տաս տարեկան տղե մ':
 Մըսրա Մելքի սովորութեն ինչ ա.—

- 320 Զգեցի ջոջեր կը ժողվեր, կը տաներ հիլ կը խաղեն:
 Ավուր մեկին Դավիթ պըռտըրվալ,
 Ենտեղ ելաց, ասաց.— Մարե,
 Ինչո՞ւ խամար Մելիք կ'երթա, հիլ կը խաղա.
 Ձի ել թըղ տանի խետ, յես թամաշա ենեմ:
 Ասաց Մըսրա Խաթուն Մելքին.
 — Վորդի, քո՛ւ ախպեր տար խը քե, թըղ թամաշա ենա:
 Մըսրա Մելիք ասաց.— Ձե, մայրիկ,
 Յես ենիկ չըմ տանի խետ, ենիկ անդադար ա.
 Յես գիտեմ՝ ենիկ քնչ ոճու ձագ ա. չըմ տանի խետ:
 330 Մըսրա Մելիք ելավ, ուր մարդ առեց, գնաց հիլ խաղելու:
 Դավիթ ելավ, խը ճժերուն գնաց, ել մտիկ չերաց:
 Ելավ գնաց ետատեղ, ինչ հիլ կը խաղեն:
 Գնաց, նստավ մըջ փոսին:
 Եկին, Դավթի ձեռ բռնեցին, որ խանեն վե փոսից:
 — Ձե, Դավիթ ասաց, վալլահ, յես տը նստեմ ետատեղ:
 Ինչըխ երին, չեկավ վե:
 Հիմա գեղացիք շիվրան.
 Խնչ ենեն.— զանի՛ն, կը դիպնի Դավթին:
 Ու չի գանին.* բըտլավ ենոնց խաղ:
 340 Հիմա շիվարան, կայնան.
 Խնչըխ ընեն, չըլի վեր Դավիթ:
 Մըսրա Մելիք շատ ըռըկավ, ասաց.
 — Հենա հեթիմ ոճու ձագ եկավ մըր խաղ բըտլեց.
 Թողեք, յես գանեմ, զենիկ սատկացընեմ:
 Մըսրա Մելիք գորղ ըմ եզար Դավթին:
 Դավիթ նստուկ մըջ փոսին ջար ձեռ ետու հեռջեմ:
 Քանի մ' Մըսրա Մելիք զարկեր եր,
 Երկու ընցկուն՝ Դավիթ ենու գորղ եզար, դեն գնաց:
 Ետատեղ ենոնց խաղ բըտլավ:
 350 Ելան փոր-փոշման, թուլին, եկին տուն:

10. ՄԵՐԱ ՄԵԼԻՔ ԴԱՎԻԹ ՓՈՐՁԱՄ Ե ԿՐԵԿԱՎ ԵՎ ՎՈՅԿԱՎ

Մըսրա Մելիք հիմա կ'ասա.

— Ենիկ մըր խաղ բըտլեց, յես տի ենու վիղ առնեմ:

* Ձի գանին — չը գարկին: Խ մ բ.

Հանջի ձախակողմն եր, ելան Մըսրա Մեղթի տեղ.*

Հանջի աջակողմն եր, ելան Դավթի տեղ,*

Ասին.— Տղան յա, աղըլ չի խանսի:

Մըսրա Խաթուն ասաց հնոր վորդի Մեղթին.

— Դու ինչո՞ւ ընցկընեմ գեշ կը վարվիս խեռ քու ախար-
Ձե՞ քու ախպերն ա Դավթի:

Ենիկ վոր մեջքից ա, դու ել են մեջքից ես.

560 Նամուս երե, քե խամար ա երե:

Դ'ախպերն ա. ետապես մ' ենի:

— Ձե՛, ասաց, ենիկ ոձու ձագ ա.

Յեռ պիտի ենու վիզ առնեմ:

Աջակողմ ասին Մըսրա Մեղթին.

— Կանի, բերենք չանախ ըմ վոսկի,

Ջանախ ըմ կրակ, դենենք հեռջեմ:

Թը ձեռ տվավ խըտ վոսկին,

Ենիկ ֆեհմա յա, մախսուս ըսկոն երաց.

Թը ձեռ տարավ կրակ,

570 Ենիկ ճիժ ա, ենու աղըլ տեղ չենա:

Ասաց.— Շատ լավ:

Հենա բերին չանախ վոսկի, մեկ՝ կրակ,

Դրին Դավթի հեռջեմ:

Դավթ ձեռ տը տաներ խըտ վոսկին,

Հրիշտակներ ձեռ զվոեցին խըտ կրակ.

Մատ ետու վըր կրակին, մատ երեցավ.

Դոր ետու զլեզուն, լեզու ծերն ել երեցավ.

Անուն դրին Թլոր Դավթի:

11. Մորա Խաթունը Դավթին ուղարկում է Ստան: Մորա
Մեղիքը պատվիրում է փախվածներին ձառնապահին
ապանել Թլոր Դավթին

Հիմա Մըսրա Մեղթը ամեն որ ապու կը տեր հինի.

580 Ասաց.— Մարե, չըմ գիտա,

Եսա ոձու ձագ իմ աչից առջեմեն՝

Յան կը հորեկդես, յան յես կը սըպանեմ:

Ասաց.— Վորդի, խաց ըմ կ'ուտա Թլոր Դավթի,

* Տեղ — գեթ, գեհ, կողմ, և մ.բ.

Գոն աչքերուն բանր չի բռնա.
 Չըս հւղի՝ խը քե խաց մ' ուտամ,
 — Չըմ գիտա, են ոձու ձագ կորուսած իմ հեռջեւեն,
 Ասաց.— Վորդի, աղեկ կ'ըլնի.
 Կ'ըլնեմ, հոբեկդեմ ենու խոր երկիր.
 Թ' երթա, ենտեղ ապրի ենու երկիր:

- 390 Ելավ, ինչ երաց Մըսրա Խաթուն.—
 Քանսուն ալուր խաց, կերակուլ թխեց,
 Եղի խըտ երկու փալիվընին, ասաց.
 — Դավիթ տանեք ենու խոր երկիր, կը թողնեք, գեք,
 Ասին.— Աղեկ ա,
 Մըսրա Մելիք ելավ, թանրի մ' երաց,
 Ծտա երկու փալիվընին ասաց.
 — Կը տանեք եսա Դավիթ, ճանբախ կը սպանեք,
 Ծնոր շապիկ արնոտ ձի խամար կը բերեք,
 Վոր ետապես իմ խոսք չենեք,
 400 Յես ձի երկըսվի վիզ կ'առնեմ.
 Ասին.— Շատ աղեկ ա:

**13. Ձեռնով Հովսեփ գորավագին յերազը՝ Դավթի ձեռով
 յերկրի վերածնալոյցն ստոթն**

- Հիմա վոր Դավիթ դոն խանին,
 Ձենով Հովան երազ ըմ տեսավ Դավթի խամար,
 Ասաց. «Աստված գիտի, հետոր կաշկե,
 Մեր Դավիթ կարելի յա, վոր եսա երկիր գծ.
 Սաղ ա, մեջ մեր հողուն մտեր առ,
 Ասաց Ձենով Հովան.— Խանդուտ խաթուն, վեր ելի:
 Խանդութ խաթուն ասաց Ձենով Հովանին.
 — Խալիվոր, ինչու չես թողնի՝ մենք հանդիտ քնենք,
 410 Ձենով Հովան ասաց.
 — Ախ, դոն ոտար գարմ ես, քե տեղ չի ցածի,
 Դոն ելի, իմ սիրտ բաց, տես.
 Վեր ելի, վեր ելի,
 Ծնոր մեր բրջու բադան կայներ եր.
 Մեր թագբաղ կանչըցեր եր.
 Մեր շամդամեր բրջու բադանի վերան վաւեր եր:

Մեր բախչի բլբուլ կանչեր եր.
Կա-չկա, մեր հեթիմ մըջ մեր խոզին մտեր ա:

13. Դավիթը հաղթում է փառելավաններին, ճեռում է ճրանց
յեզ յեռ ուղարկում Մաք:

- Երկու փառելվան զԴավիթ առին, եկին.
620 Կը նստին ետա երկու փառելվան խաց ուտելու.
Դավթին խաց չեն իտա:
Որ կ'ըլներ՝ կը տեն, կ'ուտեր.
Ժամանակ կ'ըլներ, իրեք որ ել չեն իտա,
Դավթ կը ֆներ խեղճ, անոթի:
Դավթ ի՞նչ կ'ենեւ.—
Կը քաղեր բանջարներ, կ'ուտեր.
Կ'իններ մեջ արտերուն, խանդոյ կը քաղեր, կ'ուտեր.
Մարեր վոր վեր կը գեր, սունկ կը քաղեր, կ'ուտեր.
Ա՛խրը, բանջրով, ետա բանջրով ծուռ դարձավ:
630 Մեկ ժամանակ ըմ վոր ճամբախ եկին ընցկուն,
Նորեն ետա երկու փառելվան նստան խաց ուտելու:
Ասին.— Դավթ, արի, արի, խաց կի:
Ասաց.— Իմ մեր քանսուն ավուր խաց խքտ մե դրեր եր,
Դո՛ւ կերաք, ձի չի տվիք:
Հեսորվա յետ ինկա իմ խոր խոզ-ջուր,
Ել չեմ ուղի ձեր խաց:

- Ետա երկու փառելվան ականջ չըն ենի Դավթին.
Չուր եկան լեռվա գետի վրեն,
Սասմա քամակ, են դին:^{*}
640 Վոր եկին լեռվա գետի վրեն,
Նորեն ետա երկու փառելվան՝
Ենոնց խոսկեր երին մեկ, ասին.
— Բերենք, տանք մեջ մե եսա կարմնջի վրեն, Թալենք գետ:
Ասին.— Դավթ, արի, ընցի մեր հեռջեմ:
Դավթ ասաց.— Չե, չուր մկա դո՛ւ ճամբախ վե կը քելեք,
Ես իմ ուտելիս խոտ ա. ճամբախից դո՛ւս կը քելեմ.
Ետիկ բան ըմ կա, վոր դո՛ւ ձի Թաքլիֆ կ'ենեք,

* «Միջոնորդ Սասմա երկրին է Մարին»: Մ. 3.-2.

- Թե՛ արի, հընցի մեր հեռիցով.
 Յես չըմ հընցնի ձեր հեռիցով.
- 650 Վոր կ'ուզեք՝ մեկ ընցեք հեռիցով, մեկ՝ հետեով,
 Յես կը մնամ կես տեղ:
 Եկին չուր կարմնի կես:
 Հեռի փահլիվան դարձավ վըր հիտենին,
 Ասաց.— Դժը իս, Դավիթ:
 Դավիթ ասաց.— Հի՛նչ տ'ենեք:
 Ասաց, մեկ ձեռ եթալ են փահլիվան,
 Մեկ ձեռ եթալ են փահլիվան,
 Ասաց.— Երկուս մեկի փոխանորդ.
 Խնչ, մկա ձեր երկուսն ել կը թալեմ 'գետ:
- 660 Փահլիվաններ ասին.
 — Դավիթ, կը խնդրենք քո մոտեն,
 Մենք ուլուխ չուլուխի տեր ենք.
 Են անաստված Մելիք երաց,
 Թի չե մենք քեզի բան չենք ասի.
 Դու մե թորկ տու:
 Դավիթ ինչ ասաց ինոնց.—
 Ասաց.— Փահլիվաններ,
 Վոր դու ետապես կը խնդրվեք,
 Առեք իմ շապիկ, տարեք,
- 670 Մեկ թռչունք ըմ կը սպանեք,
 Թաթխեք մեջ ուր արնին,
 Տարեք, տվեք Մըսրա Մելքին,
 Ասեք՝ թե մենք Դավիթ սըպանեցինք,
 Ահա ենու արնոտ շապիկ:
 Վոր փըրթընեք ենու ձեռնեն, շատ աղեկ ա:
 Ենոնք շապիկ առին, եկին:
 Մենք դառնանք վըր Դավթին:

12. Ձեռնով Հովանեմ ու գլուխսդ հանեմ
 Դավթիմ. գլուխսդ հանեմ քեզ գալիս Ձեռնով
 Հովանեմ

- Դավիթն եր՝ ինչ խոտ, ինչ բան ընկեր եր ձեռ,
 Անթուրընե կերեր եր.
- 680 Ըտուց միայն ծուռ դարձավ,

Խելք ել գլխի չեր մնացն,
 Ելեր եր ինչպես հայրի պես:
 Շատ որեր գնաց, Սասմա մոտացավ:
 Գեղացու մեկ կ'ըլլի.
 Ենոր Դավիթ պատմեր եր,
 Թե՛ Ես պիտի Սասում երթամ.
 Սասում իմ հայրենիքն ա:
 Գեղացին ակընջկա կը տանի Ձենով Հիվանին:
 — Ձենով Հիվան, դու հիմանաս՝
 490 Մեկ եկի, ձեր վորդի Դավիթն ա.
 Իմ ակընջկեն քե՛:

Ձենով Հիվան շատ ուրախացավ.
 Են մեծ տունեն ելավ, եկավ, գեղացուն* ասաց.
 — Աստվածութեն մե նորեն տղե մ'ա տվե.
 Կը խնդրեմ ձեր մոտեն,
 Ելեք, երթանք մեր Դավթի հեռջեվ:
 Գեղացիք գացին, խեն, ինչքի մարդ ըմ ա Դավիթ:
 Գիտեն, թե խընց խեր դահա աղեկ ա:
 Ելան ժողովան, խըտ Ձենով Հիվան գացին Դավթի հեռջեվ:
 700 — Հայ, Դավիթ վճրն ա, հայ, Դավիթ վճրն ա, կ'ասեն:
 Գնաց Ձենով Հիվան, Դավթի ճակատ լալելն պնդեց.
 Գեղացիք ձեռ կը տան Դավթի ձեռաց թողկա կ'ենեն:
 Դավիթ խաբար չի, չի մոտենա:
 Ենանկ տըտոնչ ընկե ճամբախ:
 Վոր կը գն, չգիտի, թե եսիկ սասմեցիքն են,
 Եկած ենու հեռջեվ պատվի խամար:
 Խաբար չեն ենու հալից,
 Ընցկոմ ինչ անոթի մնացե:
 Ելան եկին տուն:
 710 Գեղացիք շատ աչքալիս երին Ձենով Հիվանին:
 Ձենով Հիվան ասաց. — Շուքր իմ Աստըծուց,
 Ըսա մեկ գնվակ ել մ'եկ կայնավ,
 Հալա ինչ տ'ենեմ՝ շիվար ա:
 Մենք ասինք՝ լավ մարդ մ'եր, շիվարիկ տղե մ'ա:
 Շուքր իմ Աստըծուց:

* Գեղացուն — գեղեկանին, գյուղացիներին: Խ մ բ.

Շատ զրուցան գեղացիք,
 Ելան, միմեկ ուր տուն գացին:
 Մնաց Ձենով Հովան, Դավիթ:
 Դավիթ ասաց.— Խորոխպեր, ի՞նչ ունես:
 780 Ասաց.— Վորդի, շո՞քը իմ Աստըծուց,
 Եհ, Աստըծու սաղաղեն՝
 Քո խոր գերեզմանն մեր իդարեն կ'ենենք:
 — Լավ, ասաց, խորոխպեր, աղեկ ա:

15. Դավիթը գառնաբերած

Մեկ ժամանակ ըմ մնաց:
 Ավուր մեկին ասաց.— Խորոխպեր, յես կը խնդրեմ քո մոտեն,
 Ընցկնա պարապուծեն չենք կըռնա ընցըցի:
 Դո՞ ԶԳ մարդ ես, խորոխպեր,
 Մկա քե խաթըր կա մըտ գեղական,
 Ձի խամար մեկ ոընջբերութեն ըմ առ:
 780 Ասաց Հովան.— Վորդի, Դավիթ, քենե կը գա՞ ոընջբերութեն:
 Ասաց.— Աղեկ, խորոխպեր, ընչո՞ւ չի գա:
 Ձենով Հովան ելավ խնդրեց գեղացու մոտեն, ասաց.
 — Յես կ'աղաչեմ ձե մոտեն՝ ոընջբերութեն տաք Դավթին:
 Ասին.— Աղեկ ա, գանձարածութեն տանք Դավթին:
 Ասաց.— Շատ աղեկ երեր ես, խորոխպեր,
 Վոր գանձարածութեն ձի խամար առեր:

Դավիթ ելավ գնաց հեռից վ գանձերուն:
 Որ ըմ խաց չկըբեր, Դավիթ տաներ խեռ:
 Ձենով Հովան ասաց.— Վորդի, գանձեր տար, երե՞ծա,
 740 Չուր ճաշուն յես քե խաց կ'առնեմ, կը բերեմ:
 Ասաց.— Աղեկ կ'ըլլի, խորոխպեր:
 Ճաշուն խորոխպեր ելավ, խաց տարավ Դավթին.
 Տեսավ գանձեր, ասաց.— Ջանըմ,
 Եսիկ ամեն Զո՞ն-Չանավարներ, ինչքան կա,
 Սա տնավեր Ժողվե, մլե մեջ գանձերուն:
 Աղվես, լալստրակ ինչ կը փախեն, գանձերուց կը գանձ գա՞ն,
 Դավիթ կը խասնի, ձեռ կը թալա վտաքեր,

- Կը բռնա, կը բերա, զանա մըջ գանձներուն,
Կ'ասա.— Եսա տերով տերամեռներ՝
- 750 Գանձ-ման, ուլեր չըն թողնի՝ յես ռահաթեմ,
Խորոխակեր կը տեսնա, կ'ասա.— Ջանըմ,
Ըսիկ հրմեն աղվես, լոպըստրակ,
Ժողվե, մլե մըջ գանձներուն:
Կ'ասե.— Խորոխակեր, ընի գանձ-ման, հուլեր
Ջըն դանդըի, յես խաց ուտեմ:
Վոր աղվես հինչ փախի, Դավիթ կռւ ըմ կը զանա,
Կ'ասա. «Վհ, քոն տիրու խեր»
- Խորոխակեր, յես եսա գանձ-ման, ուլեր չըմ կանա տերի,
Խորոխակեր կ'ասա.— Դավիթ, Աստված քոն տունն աղերա.
- 760 Եսիկ ջանավար են, դոն ժողվեր ես, լցեր ես հինի:
Թը՛ղ ան ջանավարներ, թըղ իյան:
— Ջե, կ'ասա, խորոխակեր, գեղացու հուլերն են.
Դո՛ր թողնեմ՝ իյան, կորուսեն:
Ջթհոնա:

- Խորոխակեր դարձավ, եկավ տուն.
Ասաց. «Ջանըմ, եսա ինչ մուր եր՝ պոտեցինք մե հերես»
Եսա մեր ծուռ, թալմասիկ Դավիթ
Ինչկան շատ ջանավար վոր տեսե,
Բերե, լցե մեջ գանձներուն»:
- 770 Ասաց.— Գեղացիք, Աստըծու սիրուն ըլլի,
Խըլիսուն Դավիթ չդենք հըռջեվ ձեր գանձներուն:
Դավիթ ծուռ ա:
Դավիթն ել գանձեր հերիկուն երի, մլեց մըջ գեղին.
Մեկ չըլնի, ուր գանձեր ջոկա, տանի տուն:
Դավիթ ըռըկավ, համա հթող մեջ գեղին,
Ասաց.— Ջեր տիրու խեր ...
Վոր ինչ գեղացուն ա, թող գան, տանի.
Վոր ինչ Աստըծուն ա, թող իյան սար վե.
Իմ խոզին առին:
- 780 Եթող, գնաց տուն Դավիթ:
Ել խըլիսուն չըդրին հեռջեվ,
Ասին.— Դավիթ ծուռ ա,
Ինչկան ջանավար կա սար վե,
Հերիկուն կը բերա, մլա մեջ գեղին:

Վալըճհ, մենք ել Դավիթ չենք դնի գաններու հեռջեմ:
Ել չդրին հեռջեմ գաններու:

16. Վարդգուսյան յեմ խրատառու Պառավը

- Մեկ ժամանակ Դավիթ ընցկուն մնաց պարապ,
Ասաց.— Ոորոխպեր, հըպա թնչ տ'ընի.
Եսա գեղական ռենջերութեն չտվին ընձի:
- 790 Ասաց.— Վորդի, Աստըծու սաղաղեն
Գնի խոր գերեզմին ընցկոն կա,
Ուտենք, խմենք չուր կը մեռնենք:
Մեկ ժամանակ ըմ վրեն անցավ:
Դավիթ ասաց.— Ոորոխպեր, յես տ'իյամ, նեջիր ենեմ:
Ելավ գնաց, տեսավ՝ մեկ երկու ռավ եկին,
Ջարկին վըր Պառավու կորկին, պիտի կորեկ ուտին:
Դավիթ ասաց. «Ի՞նչըն ենեմ,
Յես մկա նետ-անեղ չուենեմ.
Գսան խատ ըմ դընեն չզանեմ,
800 Եսա ճնճղըներ տը թոնեն:
Չե, պիտի ըմ մ' ենեմ»:
Համա ձեռ եթալ, մեկ ահագին բարտի ծառ ըմ քեշեց,
Գեշեց, մեկ ընցկնա եզար՝
Ճնճղըներ, կորեկ մեկտեղ ժողվեց, եբի, երաց բարդոց:
Հիմա Պառավ եկավ, տեսավ, ասաց.
— Աստըծու կրակ ընի,
Մեկ խատ կորեկ չկա մըջ արտին:
Ըհը՛, ոյ, գրող-մախ տանի՛ քե, Դավիթ.
Դնի ինչո՞ւ իմ կորեկ ընցկնա երիւ:
810 Ասաց.— Պառավ, չե՞ յես չըմ թողնի,
Ճնճղըներ քնի կորեկ ուտեն:
— Տո, գրող քե տանի, ասաց.
Տո, դնի գնա, վըր Պառավու կորկին քնի փողոք տը թափես:
Վոր դնի ընցկոն զորբա՞ յես,
Գնա՛, տեսի, վոր Մըսրա Մեքի զավթիյե՛
Ինչ եկած քնի խոր խղընի դո՞ւ բացած, վոր վոսկիք տանին:
Գնա՛, ենիկ մը թողնի տանին:
Հիմա Դավիթ ասաց.— Պառավ,
Արի, արի, մոա արի, խենք՝ ետա թնչ ա կ'ըսես:

- 820 — Հը՛, գրող քե տանի, ասաց.
 Յես գըխշեմ՝ գնմ մը քե: Դու Ծուռ Դավիթն ես:
 Ասաց.— Չէ, չէ, յես քե բան չըմ ենի.
 Արի, յես քու կորկի գին ել կը տամ:
 Ասաց Պառավ Դավթին.— Դավիթ,
 Չորս փանլիվան Մըսրա Մելիք հօրեկդե,
 Վոր քու խորոխպոր մոտեն՝
 Քանսուռն չափ վոսկի կը տանեն.
 Քանսուռն անծին երինջ կը տանեն.
 Քանսուռն ազապ աղջիկ կը տանեն:
 830 Մենք ենոնց, խարջ տվողն ենք:
 • Ե՛յ, գրող քե տանի,
 Դէ, գնա, մը թնդնի:

17. Դավիթը պատահաբար և հաղթանակ փոխելուց Երուսաղեմ

- Դավիթ ելավ գնաց տուն.
 Տեսավ՝ ինու խորոխպեր, չորս փանլիվան՝
 Կն չափ դրած հոտտեղ՝ վոսկի կը չափեն.
 Դնաց, տեսավ՝ կն խորոխպեր կը չափաւ:
 Ասաց.— Խորոխպեր, տհա, յես չափեմ:
 Ետա փանլիվընքներ ասին Ձենով Հնվանին.
 — Ջանըմ, դէ, դա ճիշտ թակղի դեն, քու գործ երա:
 840 Ասաց.— Չէ, Աստված գիտե, յես տը չափեմ:
 — Վորդի, ասաց խորոխպեր, գնա խը քու բանին.
 Քե լաղի չկա խըտ ըսա գործին:
 — Չէ, ասաց, յես չեմ երթա տհա:
 • Ձեռ եթալ, խորոխպոր ձեռնեն չափ խըց,
 Չափն կործեց վըր բերնին, ըսեց.
 — Խորոխպեր, լից, լից, վոսկի լից.
 Դու ըխտիյար մ՝ ես, չըս կենա չափե:
 • Խորոխպեր մեկ թիակ վոսկի ելից վըր չափի վոռուռն.
 Ենիկ փետ հոռու վերեն, ասաց.
 850 — Եսա մեկ:
 • Փետ տվելուն վերեն՝ մեկ խառ չնաց վերեն:
 Նոր չորս խառ գավթիյեն, վոր նստած են հոտտեղ,
 Ասաց.— Հնվան, եսա ի՞նչ հեթիմ ես.
 Դո՛ւս խանե սա հեթիմ, դո՛ւս:

Ելավ, մեկ սիււա եզար Դավթի իրիսին,
 Դավթ շատ ըռըկավ, ելավ, իրեքի վիզ կտրեց,
 Կողբադին բռնեց:
 Մտու բերնեն քերթեց, խասուց վըր ճակտին.
 Ներքին մոռլթն ել քերթեց, խասուց վուր մաթին.
 860 Կողբադինի ատամներ քեշեց, եզար վերեն:
 Կողբադինի բերան մնաց բաշ:
 Ելավ խեծուց ըզձին, ասաց.
 — Կողբադին, գնա՛, քե չեմ սպանի,
 Մըսրա Մեկիքին քե հանդիյա կ'սրողկեմ:

**18. Կողբադինն ծաղրող Կոմայր. Կողբադինը լուս և
 ատմում Մարտ Մեկիքին**

Կողբադին ելավ գնաց, տեսավ՝
 Մըսրա երկրի կնկտեր եկած վըր հանդերին:
 Ասին կնկտեր Կողբադինին.

«Տեսի, մեր Կողբադին քնչ կը գա լերան-լերան,
 Բերնից կը թափե չորթընե թան»:

870 Կողբադին ասաց.

«Յես գիտեր՝ դաշտ եր դռնան,
 Յես չեր գիտի, թե նետ եր քարե կապան.
 Խըլիսուն կ'երեվա ձեր երկնեռու ամոթանք.
 Բերեք, ենեք ձեր չորթնե թան»:

Մեկիք տեսավ, վոր Կողբադին ենպես եկավ վըր ուր,
 Մըսրա Մեկիք ելավ, քնչ երաց.—
 Ըսաց.— Ձե, յես պիտի պատերազմեմ խետ ենոր:

**19. Դավիթը ծերունի ջուլեակի խորհրդով գնում և
 Դամեճաուր, յերազ և անունում. Ձեմով Հովանը նրա
 խնդիրով օրնում և Մարտաբա վաճճը**

Մեկ ժամանակ մ' ընցկոն վրեն ընցավ.
 Դավիթ ելավ, ավուր մեկին գնաց,
 880 Մեկ ըխտիյար մարդ ըմ կն խինած կ'ենա:

Գանի ենիկ մեկ տարավ, եբի թել,
 Դավիթ մեկ խատ կտրեց,
 Ասաց.— Դավիթ, մեռնեմ քո խոգուռն-արեւոռն,
 Ինչո՞ւ կը կտրես իմ թելեր:
 Ասաց.— Չեմ գիտե՛ իմ խոր, ինչ կա, ձի շանց տի տաս:
 Ըխտիյար մտածեց, ասաց.— Դավիթ,
 Գո՛ւ խոր գիտե՛ս՝ ինչ կա:
 Գո՛ւ խոր կա Գանձասար սայրանագանդ.
 Դո՛ւ վոր երթաս քո խոր Գանձասար, կան գանս,
 Գո՛ւ խոր հասակին կը խասնես:
 Ասաց.— Աղեկ ա:

Խըլուսուռն Դավիթ առեց երկու-իրեք մարդ,
 Խըտ ենոնց գնաց ինու խոր Գանձասար, կան երի:
 Շատ անող, լավ տեղ եր. ենտեղ պառկավ, քնավ:
 Վոր քնավ, երազ մ' տեսավ:
 Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին կըեր ենտեղ:
 Ասաց մեջ քնուռն Դավիթ.
 «Աստըծու անդ վըր ձի լինի,
 Յես Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին պիտի շինեմ,
 Ուրբաթ որ խիմ թալեմ, շաբաթ որ լմնանեմ,
 Կիրակի պատարանգ ենեմ, մեջ սրբութեն տունեմ.
 Գոռսուռն խորան մեջ տը ձգեմ.
 Հըմեն խորանին մեկ վանդանպետ մեջ դնեմ.
 Հըմեն խորանին մեկ սարկավանգ մեջ դնեմ»:
 Դոր քնուց վեր ելավ, տեսավ բա մ' չկա,
 Ելավ, տուն եկավ, տեսավ, վոր երազ եր:
 Ասաց.— Խորոխպեր,
 Եսոր գանցեր եմ իմ խոր Գանձասար, կան եկեր եմ.
 Գոն մ' եմ քներ, երազ մ' տեսեր եմ,

Անդ ըմ խըտ Աստծուն երիւր եմ.
 Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին տը շինեմ:
 Վոր իմ անդ չընեմ, յես իմ անդով կը մեռնեմ.
 Ուրբաթ որ խիմ տը թալեմ, շաբաթ որ տը լմնանեմ,
 Կիրակի պատարանգ տը մատուցեմ, սրբութեն մեջ առնեմ:
 — Հան, ասաց, քո ուսուցողի վիզ կոտրի:

Մեկ-երկու ուր վրեն ընցավ:
 Դավիթ ասաց.

«Խորհրդեր, վեր ելի,
 Խեր չունեմ, երև ձի խերութեն.
 980 Մեր չունեմ, երև ձի մերութեն.
 Յես քուն մի քներ եմ, երազ մ' տեսեր եմ,
 Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին տը շինեմ.
 Թե վոր չի շինեմ, յես իմ անդի տակ տը մեռնեմ»^{*}

Հովան ելավ, ի՞նչ երաց.—
 Ասաց.— Վորդի, դու համբերի,
 Յես կ'ըլնեմ, կը կանչեմ՝
 Յոթ գազա կը ժողվեմ, կը բերեմ.
 Խարիր խատ ուստա կը ջոկեմ,
 Յոթ գազեն վրեն կ'աշխատեցնեմ,
 990 Ուրբաթ որ խիմ կը թալեմ,
 Շաբաթ որ կը լմըցնեմ,
 Քանսուն խորան մեջ կը ձգեմ,
 Կիրակի պատարանգ կը մատուցնեմ, սրբութեն առնեմ,
 Քու անդ կը կատարեմ:

Հովան ելավ, կանչեց, յոթ գազա ժողվեց.
 Խարիր խատ ուստա ջոկեց,
 Ետա յոթ գազեն վրեն աշխատեցնեց.
 Ուրբաթ որ խիմ եթալ,
 Շաբաթ որ լմացուց,
 1000 Կիրակի պատարանգ մատուցնեց, սրբութեն առեց,
 Նորեն քանսուն վարդապետ մեջ եդի,
 Քանսուն սարկավանգ մեջ եդի,
 Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին լուսարար եդի,
 Եկավ տուն, տոնախմբութեն, գինախմբութեն երաց:

99. Մարութա վանքի կոստածը. բարաքեր ստեղծվածը յեվ
 Դավթի ոգորմին: Դավթն ուզում է իմանալ Ջեմով
 Հովանից յեվ ալեվորից, քե իր հայրն ինչ ունե

Մեկ ժամանակ վրեն ընցավ:
 Մըսրա Մելիք ի՞նչ երաց.—
 Ելավ, ուր հրդեհվու մարդեր հորեկդեց,

* .Յերգ եւ Կ. Մ.-Ո.

Ասաց.— Դավիթ հսապես բաներ երած ե ձի.

Իմ Կողբադինս հորեկդեց վըր ձի:

950 Դու ելեք գացեք, Թալեք վըր ենու

Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածնին,

Կտրեք քանսուն վարդապետ մեջ ենոնց խորանին..

Կտրեք քանսուն սարկավանգ մեջ ենոնց սենեկին.

Կտրեք վիզն լուսրարին:

Ելան, եկին, Թալին

Վըր Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածնին.

Կտրեցին քանսուն վարդապետ մեջ խորանին.

Կտրեցին քանսուն սարկավանգ մեջ սենեկին.

Կտրեցին վիզ լուսրարին.

960 Թալնեցին, Թախթըփեցին,

Առին, գացին Մըսրա Մեղքին:

Մեկ խատ սարկավանգ մեն՝

Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածնից պրծավ:

Առեց շապիկ լուսրարին, վագեց Դավթին,

Ասաց.— Դավիթ, դու խմի գինին, յես անուշ ենեմ.

Մըսրա Մեղք եկավ, ավիրեց՝

Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին.

Կտրեց քու քանսուն վարդապետ մեջ խորանին.

Կտրեց քու քանսուն սարկավանգ մեջ սենեկին.

970 Թե դու չըս հեվատա, կհ արնոտ շապիկ լուսրարին:

Եթալ Դավթի հառջեվ արնոտ շապիկ:

Վոր եթալ Դավթի հառջեվ շապիկ,

Գինախոտ Դավթի գլխից եթող,

Դավիթ բաշլալեց ողորմի տալ.

«Ողորմին, Ասված ողորմին,

Հառաջի ողորմին տը տամ են Գուճրիկ Թագավորին.

Ողորմին, Ասված ողորմին,

Հառաջի ողորմին տը տամ են Անխատ Գեհարին.*

Ողորմին, Ասված ողորմին,

980 Հառաջի ողորմին տը տամ Սանասար, Բաղդասարին.

Ողորմին, Ասված ողորմին,

Հառաջի ողորմին տը տամ են Քանսուն Ճնդ Մամին.**

* Յեռեվից կա, «վոր ենիկ Սանասար, Բաղդասարի մերն եր»։ Խժբ.

** Յեռեվից կա, «վոր ենիկ Սանասարի կին եր»։ Խժբ.

Ողորմին, Ասված ողորմին,
 Հառաջի ողորմին տը տամ են Խանդուա խաթունին.*
 Ողորմին, Ասված ողորմին,
 Հառաջի ողորմին տը տամ են Թառլան Մհերին.**
 Ողորմին, Ասված ողորմին,
 Հառաջի ողորմին տը տամ են Վառվառ Վարդանին.***
 Ողորմին, Ասված ողորմին,
 990 Հառաջի ողորմին տը տամ են Գուլիերին.****
 Ողորմին, Ասված ողորմին,
 Հառաջի ողորմին տը տամ են Նազլույին.*****
 Ողորմին, Ասված ողորմին,
 Հառաջի ողորմին տը տամ են քանասուն վանդապետին.
 Ողորմին, Ասված ողորմին,
 Հառաջի ողորմին տը տամ են քանասուն սարկավանդին.
 Ողորմին, Ասված ողորմին,
 Հառաջի ողորմին տը տամ են անմեղ լուսաբերին,*****

Վեր ելավ, ասաց.

1000 — Խորոխպեր, բն մ' կռի իմ խոր, դո՛ւն խան:
 Ասաց.— Վորդի, բն մ' չկա. քո խոր Խնչ կա:

Ելավ գնաց մոտ ըխտիյար, ասաց.

— Պապիկ, արի, դու ելնես ք'Ասված,
 Խենք՝ իմ խոր ինչ կա, ձի չանց տու:
 Հեսոր Մըսրա Մելիք Թալե,
 Իմ Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին կտրեր ա,
 Թալնեք ա, Թախթըփեր ա, տարեր ա...*****

Են ենտեղ թող մնա, մենք դառնանք վըր Մըսրա Մելիքին:

* Յեանկից կա՝ «վոր ենիկ Բաղդասարի կին եր»։ Պատումի ընթացքում, հակայն, Խանդուա խաթունը Ձենով Հովանի կինն է, տե՛ս աղբ. 607: Խ մ բ.

** Յեանկից կա՝ «վոր ենիկ Դավթի վորդին եր»։ Խ մ բ.

*** Յեանկից կա՝ «վոր ենիկ Բաղդասարի վորդին եր»։ Խ մ բ.

**** Յեանկից կա՝ «վոր ենիկ Մհերի կին եր»։ Խ մ բ.

***** Յեանկից կա՝ «վոր ենիկ Վառվառ Վարդանի կին եր»։ Խ մ բ.

***** Յերգ և Գ. Մ.—Ո.

***** Այտանդ պատումը պահած է թողած։ Ըստ այլ պատումների Դավիթը ընտկան գնեցով պատուհասում է Մարութա վանքը կողոպտողներին, վորի հետեւում Մարա Մելիքը մեծ զորքով ինքն է հաղթակվում Սասունի վրա։ Խ մ բ.

Ձ1. Մտա Մելիքի զորածաղովն ու տրտալանքը Սասունի վրա։
Ձեռնով Հովանի վողրն իրենց անզորություն մասին
յեղ տղաբեք

Մըսրա Մելիք ելավ ասաց.

- 1010 «Տը ժողվեմ քանոսուն խաղար թուխ-թուխ մուրուս.
Տը ժողվեմ քանոսուն խաղար սըվտակ մուրուս.
Տը ժողվեմ խանրի խաղար մեջ-մեջ մարդեր.
Տը ժողվեմ խանրի խաղար երիտասարդներ.
Տը ժողվեմ խանրի խաղար են մոր մեկեր»:

Եսական վոր ժողվեց,
Ասկար կապեց վըր Լեռվա գետին,
Ընու չաղըրներ եզար,
Չուր հիտին եկավ, հեռլին քան քաղեց, ալաղ մաղեց,
Լեռվա գետ կտրեց...

- 1020 Ենու մարդիկներ կը գան վըր Սասմա:
— Հն, հն, կ'ասեն, Դավիթ, քո պատրաստութեն տեսի,
Վոր յես եկեր եմ կովու քո խետ:

Հիմա Ձենով Հովան կ'ասա.
«Ձանըմ, եսա վըր վի՛ն կը գան կովու:
Իմ ունիմ Դավիթ, ծուռ, թանձրակ մ' ա:
Եսական անկար վոր ժողվե, եկե,
Վհ մե* մարդ կա, վհ մե* անկար կա...»:
Կը լա, մորուս վե կը թափի տաք արտառներ:
«Հե, բարերար Աստըված, կ'ասե, դու մայրանդի գնա»:

Ձ2. Դավիթն ալեվորից իմանում է իր հոր ձիու յեղ սառլի մասին.
Ձեռնով Հովանը զինավառում է Դավիթին յեղ առնում ճրտն

- 1080 Դավիթ գնաց մոտ Պապիկ, ասաց.
— Պապիկ, իմ խոր հի՛նչ կա, ասա, թե չե՛
Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին,
Դավիթ քո վիզ տը տա դուս.
Ձի ասա, իմ խոր ի՛նչ կա:

* Մե — մեղ, մեր ե մբ.

- Պապիկ ասաց Դավթին. — Դավթիթ,
Անեծք քոն խորոխպեր դրեր ա վերեն,
Վոյ վոր քոն խոր բաներ քի շանց տա.
Յես են անեծքի տակ կը մնամ.
Հելի, քանի դոն հտապես շլվար ես,
1040 Մըսրա Մելիք քենե կոխվ կ'ուզա,
Քոն խոր կա Քուռկիկն Ջալալին.
Քոն խոր կա Գըլխու Գոնտին.
Քոն խոր կա Կապեն Ամետին.
Քոն խոր կա Բազբանդներն Թելին.
Քոն խոր կա Քամարն Մեջքին.
Քոն խոր կա Թուրն Կեծակին.
Քոն խոր կա Ջգմեքն Վոտնին.
Սահ քոն խոր կա:
- Դավիթ դարձավ, եկավ տուն, ասաց. — Խորոխպեր,
1050 Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Քուռկիկն Ջալալին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Գըլխու Գոնտին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Կապեն Ամետին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Բազբանդներն Թելին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Քամարն Մեջքին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Թուրն Կեծակին.
Յես կ'ուզեմ քենե իմ խոր Ջգմեքն Վոտնին:
- Խորոխպեր շատ ելաց, ենտեղ ասաց.
— Վայ, բերան կոտրի քոն ուսուցողին...
- Թու թատրի չեղավ, ելավ, անֆանդի մ',
1060 Ելավ, դոն քակեց պատին,
Քեշեց դոն Քուռկիկն Ջալալին.
Ելավ, ինչ կա բերեց, հեռվեկ Դավթին.
Խազոնց Կապեն Ամետին.
Կապեց Քամարն Մեջքին,
Յոթ փաթ երի միջաց Դավթին.
Յոթ դիտր բանբակ եղի մեջ Գըլխու Գոնտին,
Եղի գըլթի Դավթին.
Յոթ դիտր բանբակ ելից մեջ Ջգմեքն Վոտնին,
Խազոնց Դավթին.
1070 Թելեքի մտուց Բազբանդներն Թելին.

Կապեց վըր Դավթին Թուրն Կեծակին.
Կանչեց, աղաչեց. «Տեր Աստված,
Ոգնական, պահապան կայնես իմ Դավթին»:

**ՁԶ. Դավիթը՝ խմելով հաճ Անճառաբայան աղբյուրի ջուրը՝
դառնում է հզոր յեվ կտրում է Յերկաթի սյունը**

- Դավիթ ելավ խեծավ զԳուռկիկ Ջալալին,
Պագեց ձեռն ու մուրուս խորոխպերին.
Ելավ քչեց Գուռկիկ Ջալալին.
Քչեց, գնաց մեջ ենու խոր Գանձասարին:
Մեկ քիչ չիման ջրկլնա տեղ ըմ կըբր ենտեղ.
Գուռկիկ Ջալալին չոքեր եզար գետին:
1080 Դավիթ եջավ տակ մոտեն, ասաց.
— Հեյ-վահ, Գուռկիկ Ջալալին,
Եսատեղն ա, վոր դոն եսապես կ'ենես,
Յես ինչպես տ'իյամ Ծըսրա Մեղքի կռիվ:
Եջավ տակ ենտեղեն:
Նստավ, քիչ խըտ ջրուն խաղաց,
Ասաց. «Ծարվըցեր եմ»:
Ջասես, եսատեղ ընու խոր Անմախութենի աղբուրն ա:
Եսատեղ քիչ ջուր խմավ, պառկավ, քնավ:
Տիր ըմ Թըլխոց ընկավ
1090 Ուր Գլխու Գոնտին, Բամարն Մեջքին, Ջըզմեքն Վոտնին.
Ելավ, խոր չափին խասավ:
Ելավ ետա քանոսուն ղիտր բանբակ՝
Եխան Գըլխու Գոնտուց,
Եխան Ջըզմեքն Վոտնից,
Խոր հասակին խասավ ենտեղ:
Նորեն ելավ Ջըզմեքն խազավ առանց բանբակի.
Գըլխու Գոնտին եղի առանց բանբակի:
Ելավ, զԳուռկիկ Ջալալին խեծավ, քչեց:
Գնաց, շատ գնաց, քիչ գնաց,
1100 Մեկ ըխտիյար ըմ կըբր վըր ճամբին.
Ասաց. — Դավիթ, դոն կ'իյաս,
Բոն հառջեջն ե կայներ Դիրական Դամուրին:
Կը Թալես Թուրն Կեծակին,

Կը կանչես Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին.
 Թե Թուրն Կեծակին կտրեց Դիրակն Դամուրին,
 Դո՛ւ կ'երթաս Մըսրա Մեղքի կռիւ.
 Թե չկտրեց Դիրակն Դամուրին,
 Դո՛ւ կը դառնաս, յետ կը գնաս,
 Զըս կանա հաղթե Մըսրա Մեղքին:
 1110 Դավիթ քեց, գնաց, կայնավ հըռջիվ Դիրակն Դամուրին.
 Կանչեց.

«Ո՛վ Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին,
 Յես թալեմ Թուրն Կեծակին,
 Կտրա Դիրակն Դամուրին,
 Կալամ կայնի վըր կալամին»:

Եթալ Թուրն Կեծակին:
 Ճըռոոց մ' գնաց Դիրակն Դամուրին:
 Դավիթ ասաց.

«Հեյ-վահ, չկտրեց Թուրն Կեծակին,
 1120 Աստված կոտորա ձեռն քո՛ւ մուխ տվողին»:

Նո՛րեն Աստըծու հրամանով՝
 Քսմի մ' ելավ, շուռ ետու Դիրակն Դամուրին:
 Կտրեք եր, կայնեք եր կտրածն վըր կտրածին:
 Դավիթ շատ ուրախացավ, ասաց.

«Ողորմի փիշին փիշաքսին,
 Ողորմի կը տամ քո՛ւ շինողին,
 Վոր կտրեք եր Դիրակն Դամուրին,
 Կտրածն կայնեք եր վըր կտրածին»:

28. Դավթի վախը, բռնամիտների բռնակիճ խմաց աղը,
 հարձակումն ու կոտորածը

Երավ խեծավ զՔուռկիկ Ջալալին, քեց.
 1180 Քեց, գնաց դիմաց Մըսրա Մեղքի անկրին, կայնավ,
 Տեսավ՝ ինչպես աստղն երկինք,
 Ենպես Մըսրա Մեղք լցրել եր ուր անկած:
 Ենտեղ Դավիթ շատ վախեցավ, ասաց.

«Ո՛վ բարեբար Աստված, դո՛ւ ձի հընդագ գնա,
Եսիկ ըլնի բանբանկ, յես ըլլեմ կրակ,
Ձեմ կանա եսոնք երեցի»:

Ենտեղ Աստըծու հրամանով
Քուռկիկ Ջալալի լեզու երի,—
Խըրեղեն ձի յեր,— ասաց.

- 1140 — Մը վախի, Դավիթ, մը վախի.
Քանի մ' դո՛ւ սըպանես,
Երկու ընցկոն իմ բեհն կը սըպանես.
Քանի մ' դո՛ւ սըպանես,
Երկու ընցկոն իմ պոչ կը սըպանես.
Քանի մ' դո՛ւ սըպանես,
Երկու ընցկոն յես խըտ իմ վոտաց խավասար կը տանեմ:
Դավիթ ելավ, խեծավ զՔուռկիկ Ջալալին, ասաց.

«Ո՛վ Խաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին,
Դո՛ւ մեղի ոգնական, պահապան կայնես»:

- 1150 Քչեց մեջքեր, կանչեց, ասաց.

«Ո՛վ մորե մեկ եք, ձե ջոկեցեք.
Վոր ինչ քնուկ եք, հարթհւն կացեք.
Յես անգրո՞ղ, ձեղ գրո՞ղ եմ»:

Քչեց մեջքեր, քեչեց Թուրն Կեծակին.
Երկու տեղեն շարժեց մեջ ասկըրին.
Կտրելով երկու գլխի գնաց, երի:
Քանի մ' են սըպանեց,
Չորս ընցկոն Քուռկիկ Ջալալին սըպանեց:
Արուն ելավ, եղար Քուռկիկ Ջալալու սիրտ:

ՅԵ. Զարեկամի խոսքը Դավթին

- 1160 Մեկ մարդ ենտեղեն կանչեց վըր Դավթին.
Ասաց.— Փոչտ, փոչտ, փոչտ...
Դավթ կայնավ, ասաց.— Շահն շանորդի,

Յեա իմ մորուտ ելեր եմ մինչ,
 Վոչ մեկ կապնաթ յես վըր ձի չեմ տեսե,
 Դու հետոր ձի կանչես՝ փոշտո
 Ասաց.— Մեռնիմ քու խոգուն-արեվո՞ւն, Դավիթ.
 Յես քե չեմ ասի փուշտ, յես քի կ'ասեմ՝ փոշտո
 Բա՛ս ա, դա՛ ֆախիր-ֆըխարեն սպանես.
 Մըսրա Մելքի բռներ ա,
 1170 Վոր ինչ մորե մեկ ա, զոռով բռնե, բերե.
 Վոր ինչ ծեր ըխտիյար ա, զոռով բռնե, բերե:
 Ըտոնց մեղք մ' եցքի քու վիզ:
 Գնա՛, կոհան ի քու նայար...
 Մըսրա Մելքի չադըր շանց կը տա:

**26. Դավթի յեվ Մսրա Մելքի մեհամարս. Դավթն սպանում
 է Մելքին յեվ Մորը օալիս է Մելքի մորը**

- Գնաց, Մըսրա Մելքի չադրի տակ կայնավ:
 Շատ կռիվ արին:
 Վոմանքներն ասին՝ երկինք ավիրավ:
 Վոմանքներն ասին՝ գետինք ավիրավ:
 Չուր հիրկուն անասունքտերու քամկին կռիվ երին.
 1180 Ենպես գորդ կը զարնեն իրարու,
 Վոր թոզ-դուման աշխարք կը բռներ.
 Թու թատրի չելավ, մեկ-զմեկ չհաղթեց:
 Դավիթ ասաց.— Մելքի,
 Եսա անասունքտերու խոգին
 Մենք չենք տվեր, մենք տ'առնենք:
 Եջի տակ, խասնինք հիրուր:
 Եջան տակ, նորին ձեռքով խասան հիրուր:
 Ենոնք մեկ-զմեկ կը ճըխտեն.
 Ինչպես գոթան զհող շուռ տա,
 1190 Ընցկոն ենոնց վոտքեր գետին կը վարա:
 Մեկ-զմեկ չհաղթեց, հիրարու թորկ տվին:
 Մըսրա Մելքի մեր ասաց.
 — Վորդիք, չե՞ դու երկունս ել՝
 Եսա ծըծի կաթն եք կերեր, ջոջացեր, մը՝ կովեք:
 Դավիթ վուրուց, ասաց.— Չե, մայրիկ,

Քանի եաչ Մարութա Բանձր Ասվարածին իմ միտ կ'իյնի,
Յես զրհդ եմ եկեր քոն Մեղքին:

Ասաց.— Վորդի, կոտորված, սպանված խըղի տղեներն են.
Մար Մեղքին, Մասուն քե. կերեք, խմեք, ձի քեֆ երեք:

1200 Դավիթ ասաց.— Ձե, մայրիկ,
Յես ենքան երունի տակն եմ ձնացե,
Յես տի կովեմ խըտ Մեղքին:

Մեղք ասաց.— Դավիթ, արի, դու նստի,
Յես իրեք գիրդ զարնեմ քե.

Թե յես քե հաղթեցի, հաղթեցի.

Թե չհաղթեցի, դիր դու՛ն իրեք գիրդ զարկ ձի:

Դավիթ ասաց.— Շատ աղեկ կ'ըլլի:

Դավիթ նստավ, Մըսրա Մեղք գիրդ մ' եզար.

Թոզ-դոման բռնեց վըր Դավթին:

1210 Ասաց.— Հեյ, ենձ յե եկե, խը ձի կռիվ տ'ենա.

Ուտեմ ճաշ, ընթրիս չմնա:

Նորեն Դավիթ ելավ, ասաց.

— Համ քե ճաշ կամ, համ ընթրիս:

Գիրդ մ' ել եզար, Թոզ-դոման ետուը վըր Դավթին:

Մեղք ասաց.— Հեյ, ենձ յե եկե, խը ձի կռիվ տ'ենա:

Դավիթ ելի ելավ, կայնավ, ասաց.

— Մըսրա Մեղք, յես քե դարբնվ չեմ մեռնի, մեկ ել դար:

Մըսրա Մեղք գիրդ մ' ել եզար, ասաց.

— Հեյ, խողածին, խող եր, խող դարձար:

1220 Ասաց.— Մեղք, վողջ կենդանի յեմ եսառեղ.

Անզրիդ՝ քեզ գրիդ եմ եկե:

Դիր խոսավ Դավթին, ասաց.— Մեղք,

Քանուուն գնդ խոր փորի, մտի հինի.

Քանուուն գումշոն կաշի վըր քոն գլխուն դի.

Քանուուն ջաղցի քնը վերեն դի:

Իրեք դարբ ունեմ, քե պիտ զարնեմ:

Ասաց.— Մայրիկ, մեկ դարբ՝

Քոն ծըծի կաթ կերեր եմ,— քե խաթեր.

Մեկ դարբ ել Աստըծուն խաթեր.

1230 Մեկ դարբ կը զանեմ Մըսրա Մեղքին:

Բռնեց ձեռ Թուըն Կեծակին, կանչեց.

«Ո՛վ ինչ Մարութա Բանձր Ասվարածին,
Դ՛մ՝ ոգնական, պահապան կայնես Դավթին»:

Նզար Թուրն Կեծակին, ասաց.

«Կտրած քանսուն ջաղցի քան,
Կտրած քանսուն գոմշու կաշին,
Մեջ Մըսրա Մեկքի ճակտին»:

Մըսրա Մեկք ելավ կայնավ,
Կտոր ըմ դես գնաց, մեկ՝ դեն գնաց:

1940 Դավիթ ասաց.— Մայրիկ,
Արի, քե տանեմ մը ձի Սասմա երկիր:
Ասաց.— Ձե, Դավիթ, վորդի,
Վոր դու ք'ախպեր սըպանեցիր, դու տի ձի չախես.
Յես չեմ իգն Սասմա երկիր:
Ասաց.— Մայրիկ, վոր դու չըս իգն Սասմա երկիր,
Գնա, Մսըր տվեր եմ քի, ապրի:

Ենտեղեն Դավիթ խեծավ զԳուռկիկ Ջալալին,
Նորեն եկավ, Սասուն նստավ:
Հինքն ինան ենոր խորոխպեր Ձենով Հովան

1960 Նստան Սասում, վայլեցին:

ՍԿԱԼԱ ՏՈՒՆԵՐ

ԿԱՐԱՆԻ
ԳԼԽԱՆԻ
ՀԱՄԲԱՐՃՈՒՄ - ԹԱԿՈՒ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԳՐԻՄԱՆ 1916Թ
ՍԵՆԵՔԵՐԻՏ ՏԵՐ - ՀԱԿՈԲԵԱՆ

Համբարձում-եռապա Գրիգորյան

Ա Ռ Ա Զ Ա Ք Ա Ն

Բանահավաք Սեն. Տեր-Հակոբյանը, ցածր, կորցրել է նաև այս պատումի տառցողի կենսադրությունը: Պատումիս ձեռագրի առաջին յերեսի ձախ լուսանցքում կա հետեվյալը՝ «ԲՅՊԵՆԻ, Համբարձում Գրիգորյան»:

ՀՍԽՀ Կուլտուրայի Պատմության Ինստիտուտի կողմից 1933 թ. հեղատեքերին գեղի Աշտարակի շրջանը կազմակերպված գիտարշավի ընթացքում հարց ու փորձի միջոցով իմացանք, Վոր տառցող Համբարձում Գրիգորյանն ապրում է Աշտարակի շրջանի Ագարակ գյուղում: Անցանք նրա մաս և քաղեցինք հետեվյալ կենսադրական անդեկությունները.

Համբարձում (Պապո) Գրիգորյանը ծնվել է Գավառի ԲՅՊԵՆԻ գյուղում: Նա այժմ 73 տարեկան հաղթանդամ, բարձրահասակ մի ծերունի յե: Վերջին ժամանակներս հաճախ է հիվանդանում: Տեսակցության ժամանակ ել հիվանդ եր:

Հայրենի գյուղում նա զբաղվում եր հողագործությամբ. ձմաան ամիսներին կարում եր նաև մաշիկներ:

Նրա հոր գերդաստանը ղառ մեծ եր: Անբաժան էյին ապրում Համբարձումի հայրն ու չորս յեղբայրներն իրենց զավակներով: Համբարձումն ուներ յերեք յեղբայր և յերկու քույր, հորեղբայրները՝ հինգ աղա և ևերկու ենթան՝ աղջիկներ:

Համբարձումի անտեսությունը մեծ եր և հարուստ: «Ըմեն պան ունինք, ամա փող չկըներ»,—ասում է նա:

Սա յեւ իր հայրենակիցների որինակին հետեվելով յերկար տարիներ ապրել է պանդխտության մեջ, աշխատանք է վորոնել, վորպեսզի փող վառատակի և առն ուղարկի պետական հարկերը վճարելու:

Իմպերիալիստական պատերազմից առաջ՝ նա աշխատանքի հետեվից ընկած յերկարատեղ ճանապարհորդություն է կատարել... «Գնացել եմ Ստամբուլ, Աթենիս, Բուլղարիս, Ողեսիս, Բաքու և ուրիշ տեղեր», ապա նորից վերադարձել է հայրենի գյուղը:

1915 թ. Համբարձումը գաղթում է ընտանիքով Նյմիտին, ապա այնտեղից անցնում է Աշտարակի շրջանի Ագարակ գյուղը, այնտեղ հաստատվում և զբաղվում հողագործությամբ: Տնտեսությունն անհատական է, միջակ:

Բազմանգամ ընտանիքից մնացել են՝ ինքը, կինը — «պառավը», յերկու քույր (աղջկա յերեխաները, աղջիկը մեռել է) և փեսան, վորն ապրում է անհրաժեշտ:

Պապոն «Դավթի խեղճը» սովորել է իր հորից՝ Գրիգորից, ու յեւ պապերից: Ինքն անգրագետ լինելով՝ բան չի ավելացրել: «Դեւ լսեմ եմ, են կ'ասեմ:

չկանամ ուսւա առեմ», — հայտարարում է նա: Սապոն յերեք «ծենո՛ղ» չի տեսլ, «ամա ուրիշներ ըսել են»:

Բացի «Խավթի խեղձից» Սապոն գիտե՛ «Ռուստամ Զալ» և «ուրիշ պահեք» քրդերեն: Հայերեն գիտե նաև «Արքաթաբ», «Խողրե Շահ», «Բարակ Շահ» և «Շիրին Շահ»:

Պնդրեցինք պամմի, զոր գրի առնենք, բայց նա հրաժարվեց, պատճառ քանելով իր հիվանդությունն ու արամազրության ընկճվածությունը՝ «Խեղձթ տեսլու վախա չե»:

Սապոն ներկայումս նյարդերի մի կծիկ է, դուրազրդիւ և գժգոհ: Աբա-դախոս է. զեղաը՝ նյարդային, դայրացկոտ: Փորձեցինք մի կտոր «ասել» տալ «Ռուստամ Զալից» (քրդերեն), վորպեսզի ծանոթանանք նրա պամմիու յեղանակին: Զարմանալի արագությամբ նա մի թափով արտասանեց, «ասաց» մի քանի տասնյակ հնչյուն առդեր:

Հմուտ ասացող է: Ափսոս, նրա բոլոր գիացածները ժամանակին գրի չի տանվել: Լեզուն ազնաւ է, այլ և այլ բարբառների խառնուրդ:

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՂԱՆՋԱՆՅԱՆ

Բանահավաք Սեն. Տեր-Հակոբյանի ոգազբաժ, տպա մի ուրիշի ձեռքով արտադրված այս պատուհան ընթերցել ու վերականգնել ենք մենք: Պատումի ձեռագրի մեջ «ի» և «ե» տառերն արտադրողը միանման է գրել, ուստի անհնա-քին յեղավ հնչյունական այդ նրբությունները ճիշտ վերականգնել:

Տողատու՛մը՝ բացի մի քանի տողերից՝ մերն է:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԹԱՆԱԾԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ*

1. Կռապատօս քաղաքներն առնում է խաչապատօս քաղաքների աղջկան. Սաճառասորի յեվ Բաղդասարի ջրային ծնունդը. մայրք վարդիճներին օալիս է բոլոր հաց սարից գլուխը:

Ժ

ամանակին կ'ընի մեկ Կռապաշտ թագավոր ըմ.
Մեկ խաչապաշտ թագավոր մ' ել ուրիշ քաղաք կ'ընի:
Ես Կռապաշտ թագավորն իր աչք եղի
Խաչապաշտ թագավորի աղջկան վերեն:
Են թագավորն ինչուսուս տարվան մարդ եր.
Խաչապաշտին ասաց.— Յան քու աղջիկ տը տաս ձիկ,
Յան քու թախտ ու թաջ տը քակեմ:
Ինքն ել՝ ճար վերեն կտրավ,
Ելավ, իր աղջիկ ետու ետոր:
10 Աղջիկ որ առից թագավորից, վախտ վերեն ընցավ:
Աղջիկ առից խըղամներ ու գընաց սերան:
Խըղամներ գըմեն մեկ կող գընացին.
Ինք առից մեկ խըղամ մեկ տեղ գանաց:
Ետոր խըղամ շատ ծարվըցավ, ինքն ել ծարվըցավ.
Ասաց. «Ա՛սված, դո՛ւ մեկ անդրուր ետտեղ բռնացիս»:
Հանդուր բռնավ, խանո՛ւմ մեկ կուլց ու կես խմավ ջուր.
Հանդուր ցամքավ, խըղամ մնաց ծարավ:
Աստըծուց եր՝ խանո՛ւմ եղ երկու կուլց ջրուց հղացավ:
Յետ ետոր կարավաչներ ժողվից ու գանացին տուն:

* Բանահավաք Ս. Տ.-Հ.-ն այստեղ ուներ միայն «Սասնո Շախմախի» վերնագրերը: Խմբ.

- 30 Խանութի վախտ թըմըմավ, Թագավոր գանաց խանութի ծոց-
 Տեսավ խանութի փորը ջոջ եր, ել չմոտիլըսցավ:
 Ին ամիս, ին ուր, ին սըհաթ թըմըմավ,
 Ասված երկու լաճ ետու խանութին:
 Մեկի անուռն դրին Սանասար,
 Մեկելին՝ Բաղդասար:
 Թագավորական տղա յեն,
 Որ վըր ուրի կը պետանին:
 Թագավորն ասաց.— Իմ զարբից* չին.
 Ես երկու տղան պետք ա մատաղ ենենք մեր կռքերուն:
 80 Տղաքնիր ֆուկա ելած են:
 Մեր ասաց.— Վորդիք, եկեք, ձե երկու-իրեք բոլոր խաց
 թխըմ:

Տարեք ենա դարի գալոխ, գալորեք, տսեք.

«Ճընճուխոտիկ, պաս գանա՛, արի գատիկ,
 Արի, մտի իմ խոր, մոր թանի թասիկ»:

Դալորվան խացեր, գացին ծովու ալազ:

Ձ. Բաղդասարի յեվ Սամուսարի զբաղմունքը. մրամ գնում
 եմ Կապուս Կազ յեվ գառնում Աբիմիլի բազմաբի
 սպասավորներ

- Բաղդասար գանաց, կըրչ-կնվաչ ժողվից.
 Սանասար նետանեղ ըմ չինից,
 Դանաց նեճիր, խավքեր սպանելու:
 Մինչեվ ժամանակ ըմ ենոնց արհեստ ելավ ենա:
 40 Ժամանակ վերեն անցավ.
 Բաղդասար ասաց Սանասար ախպոր.
 — Միր իդարեն եսպես չենի:
 Սանասար ասաց.— Ի՞նչ ենինք:
 Բաղդասար ասաց.— Թողնինք, երթանք աշխար վե:
 Թողին, եկան Կապուս Կոզ:
 Կապուս Կոզ Թագավոր ըմ կըրեր, անուռն Աբիմիլիք:
 Թագավորն՝ ինչ տղենիր տեսավ,

* Զարբ — զարմ. և մք.

Խարցուց.— Դու վճիռ տեղեն եք:
 Զուար, պատասխան տվին.— Չինք գինա:
 50 Խարցուց.— Խեր, մեր ունեք:
 Ասին.— Չե:
 — Դու ի՞նչ կան կը գեք:
 — Ռենչբարութնի խամար:
 Թագավորը գենոնք շատ ուզից.
 Մեկ երաց թուրուհի, մեկեւն ել՝ գնավաչի,*

3. Յեղարյունքը գնում են Մօու դասօ. ճրամք մի փսրիկ
 առու բռնած՝ բարձրացում են մի աղբյուրի ակի վրա
 իրենց համար տուն են օրնում: Թագավորը տուն
 առնուք գնում է Սասուն

Շատ տարիներ վերեն ընցավ:
 Բաղդասար ասաց իր ախպեր Սանասարին.
 — Նստեղ մե տուն չենի.
 Երթանք, մե խամար տուն ըմ չինենք:
 60 Սանասար ասաց.— Դո՛ւ գիտես, երթանք:
 Բաղդասար ելավ գանաց, ասաց թագավորին.
 — Թագավոր ապրած կենաս, կ'աղաչեմ՝ դու գնատուր առա,
 Մինք երթանք, մե խամար տուն ըմ չինինք:
 Թագավորն ասաց.— Կ'երթեք, խնդան բարով:
 Ննոնց խամար ետու՝ տաս խատ ուսթա,
 Գսան խատ բանվոր, իրիսուն բեռ ալուր,
 Բանցին, շնորհակալ ելան թագավորից ու գանացին:

Գանացին, խասան Մշու դաշտ:
 Տեսան՝ ճոչ գետ ըմ կըեր ենտեղ,
 70 Ուրիշ սարից մ' ել պզտիկ անու մ' կը գար
 Ու կը գաներ, են ճոչ գետ կը կտրեր:
 Բաղդասար ասաց Սանասար ախպոր.
 — Ով իր տուն ես պզտիկ հանվի վերեն չինա,
 Ննոր տղեք կտրիճ կ'ըլնին:

* Շենդագով Արշակի վրա վաղող յերեխաների պոռնառով: Վերդես ծա-
 նաթուրյուն ավելացրեց՝ Թագավորի թուրուհի ու գնավաչի լինելը հասարակ
 խզմաթքարություն չե. միշտ Թագավորի մոտ են լինում: Ս. Տ.-Հ.

- Ասաց. — Դժ՛ւ գիտիս, ժխպիր:
 Ելան առին իրենց թար-թախում,
 Գացին վար են ջրուն:
 Գացին, խասան հաղբրի վըրեն,
 Տեսան՝ անուշ ջուր կըբր ու տեղն հլ անուշ եր:
 80 Բաղդասար կ'ասի. — Միւր տունն աստն տը շինինք:
 Պզտիկ ախպեր բաշլից խիմ փորիլ, պրծավ:
 Սանասար ճոշ-ճոշ քարիւր կը բերեր անջերնալի:
 Բաղդասար ուսթանիւրի խիտ կը հոգնեւր:
 Վեց-յոթ մասվա մեջ են տունն շինիցին, պրծան:
 Ապա Բաղդասար ասաց.
 — Շատ աղեկ, մինք միւր տունն պրծանք.
 Միւր տան անուն ինչ դնինք:
 Սանասար ասաց. — Ա'խպեր, դժ՛ւ գիտիս.
 Շինել վար ձի, անունն դնիլ վար քի:
 90 Բաղդասար ասաց.
 — Հախն ա, երթանք են թագավորի մոտ, ինչ կը բանենք,
 Զեն բերինք՝ միւր տան անունն դնա:
 Ելան գացին, խասան, ասին.
 — Թագավոր ապրած կենաս,
 Մինք միւր տունն շինիցինք.
 Պետք ա դռն գաս, անունն դնիս:
 Թագավորն ասաց. — Տղենիւր, ձի խաթրին կը գամ:
 Ենգախ ելավ առից իւր տղենիւր,
 Վոզիրնիւր, սաղրոնգամիւր,
 100 Սանասար, Բաղդասարի հետ գացին, տունն տեսան:
 Թագավոր տան չորս պտոտ կան եկավ, ասաց իւր վոզիւրին.
 — Եսոնք տունն չշինած, ապա սասուն մ' ա շինած:
 Անունն մնաց Սասուն:
 Տղենիւրու անունն կը մնա Սասնա ծոխր:

4. Արիմեդիբ քագավորը օալիս է Թագն Բագն Բագնի

Թագավոր իւր մարդիւրով կը դառնա ենոր տուն:
 Սանասար կ'երթա նեճիւր,
 Բաղդասար կ'իրակուր կը շինա, կ'ուտին:
 Բաղդասար կ'ասա.

- Ձու՛մ ի՞նչ դու՛ն տ'երթաս, նեճի՛ր քիթի՛ս, մի՛նք ուտի՛նք։
- 110 Սանասար կասա.— Դո՛ւ գիտիս։
 Բանդանսար կ'ասա.— Դե, դու՛ն գանձ նեճի՛ր,
 Յես կ'երթամ մի՛ր Աբիմելի՛ք Թանգանքի՛ մոտ։
- Կասի.— Թանգանքի՛ն ապրած կենաս,
 Քո՛ն սայից, Աստըծու՛ն մի՛նք ելանք մարդ։
 Քո՛ն ջնորհիվ քանի՛ մ' խատ դրկից տաս մե։
 Աբիմելի՛ք ասաց.— Գլխո՛ւս վերա։
 Ելանք, մեկ քսան խա՛տ տուն երանց,
 Ուտիլիքով դրկից Սասուն։
 Սանասար, Բանդանսար դրկիցնի՛րու խամար
- 120 Տուն շինիցին ու նստեցուցին հինի։

Ճ. Ստեփանուրը հռոմեացի է Բաղդադում Ծամ Գոհարի հետ։
 Բաղդադուրը Կապուս կոչյի Ջեմալ Հովանի աղբյուր հետ

- Ապա երկու տարի վերեն անցավ։
 Բանդանսար ասաց Սանասարին.
 — Մի՛նք տը մնանք անժանանք։
 Սանասար ասաց.
 — Վերտեղեն մի՛նք ձի գորա կնիկ տը գլնտնինք։
 Բանդանսար ասաց.— Խե, քի գորա կնիկ կա։
 Սանասար ասաց.— Ո՞վ ա, վորտեղն ա։
 Բանդանսար ասաց.
 — Քանսուն Ծամ Գոհար կա...* սարի մեջ։
- 130 Համդու դեմ ենոր դռան պախապանն ա։
 Կանաս, գանձ, բի՛ քի խամար։
- Սանա ծուռն եր, առից իր նետանեղ, անգանձ սարի՛ր.
 Ցիրեկ նեճի՛ր կ'ենե՛ր, հի՛րիկուն կ'եփե՛ր, կ'ուտե՛ր ալնի։
 Ավուր մեկին քանի՛ մ' գալոխ սըվտակ կանս մ' տեսավ.
 Կանս երաց ետ կանսին ու գանաց.
 Ասաց. «Տեսնիմ՝ հո Քանսուն Ծամ Գոհարի կանս չի»։
 Խասավ վըր դռան, տեսավ՝
 Ճո՛ղ, ահագին դանգանի մ' կո՛ վըր դռան։

* Սարի անունը չի գրված։ Խ մ բ.

- Կանչից.— Ե՛ր դուռ բացե՛ք:
- 140 Համդու դեմ ենդեխեն ձեն ետու, ասաց.
— Դո՛ւ ռվ իս, իս դուռ բանամ վըր քի:
Մանասար ասաց.— Իմ անուռն չի՛ս լսե:
Համդու ասաց.— Բո՛ւ անուռն ի՛նչ ա:
Մանասար ասաց.— Դո՛ւ իմ անուռն չի՛ս գիտի:
Համդու ասաց.— Չե:
Մանասար ասաց.— Յես ել չիմ գիտի՝ իմ անուռն ի՛նչ ա-
իմ մոր մոտեն լսի՛ր իմ:
Համդու ասաց.— Ի՛նչ ա:
Մանասար ասաց.— Ի՛նչ ի, — ճի՛ծ ի.
- 150 Իմ մեր ձի վի՛ր կը թալել ու կ'ասեր՝ Համդուի գա՛րու:
Համդու ասաց.— Վո՛ր դո՛ւ իմ գա՛րողն իս,
Խիմ՝ քո՛ւ մատ դռան ճղուռն վե տու դես:
Մանասար ասաց.— Ահա քի ձեռ.— Թեմ պարզից:
Համդու ի՛նչ վոր ենոր ձեռ տեսավ, ըջեք մնաց:
Առից իր ձեռաց մեջ, քամից,
Ապա ինչը իս լու մ՛ Սասնա ծուռ կծի,
Չատ չկարցավ եներ:
Մանասար ասաց.— Համդու,
Խիմ՝ քո՛ւ ձեռ տու դըսս:
- 160 Համդու ձեռ ետու:
Մանասար ինչ վոր ենու ձեռ քամից,
Համդուի մոր ծըծի կաթ արնի հետ մեկտեղ՝
Ենու ձեռից ետու դո՛ւս եղունքի բերնից:
Փախավ, դեպի Բանասուն Մամ Գոհար գանաց:
Գոհար ասաց.— Վա՛-վա՛, Համդու,
Ի՛նչ ելավ քի, վոր դո՛ւ եսպես փախար:
Համդու ասաց.— Խաթուն,
Մարդ ըմ գո՛ վըր դռան,
Ասաց՝ դուռ բաց, չբացի.
- 170 Իմ ձեռ քամից, իմ մոր ծըծի կաթ՝
Իմ եղունքի բերան վե ետու դո՛ւս:
Խաթուն ասաց.— Դո՛ւ չկերցամ ինոր ձեռ քամեք:
Համդու ասաց.— Ենոր ձեռ ետու իմ ձեռ.
Ձեռ չե՛ր, ապա գերան եր:
Խաթուն ասաց.— Դո՛ւ չխարցուցի՛ր՝ ենու անուռն ի՛նչ եր-
Համդու ասաց.— Խարցուցի, ասաց:

- «Իս պղտիկ եր» իմ մեր ձիկ վիր կը թաւեր,
Կ'ասեր՝ Համդողլի գարողդ:
Խանում ասաց.— Կարելի յա, ենոնք Սասնա ծռիրն ին:
180 Համդողլ ասաց.— Սասնա ծռիր ղիւն ա:
Խաթուն ասաց.— Սանասար, Բաղդասարն ին:
Ենոնք, վոր եկած՝ Սասուն տուն ա շինած.
Աբիմելիք Թագավոր տան անուն դրից Սասուն:

- Ձը'նգ... զը'նգ... եզար դռան:
Ասաց.— Դուռ բաց, թե չէ՝
Բո՛ւ դուռ, հերդուս վըր քո՛ւ գալիսուն կը քակիմ:
Համդողլին ձեռ, վոտ չկըեր՝ հախու կանգնեի եր:
Խանում իր շրմկնիր եցկից իր վոտք, վազից.
— Գալիսուս, իրիսիս վերեն եկար, աղես:
190 Ձեռ թալին մեկ-մեկի վզի վերեն, գացին մեջ կանգնին:
Համդողլ ելավ խընձ մօիկ ըմ, փախավ դռն:
Խանում ասաց.— Ե՛, խոզուդ-արեւոդ մեռնիմ,
Սանասար, ի՞նչ կա, խեղ ելնի:
Սանասար ասաց.— Իս եկիր իմ՝ քի ձի կնիկ առնիմ:
Խանում կ'ասա.— Աչքիս վրա, իս քի պես ըգիթ մ' ել առ
տեսնիմ:
Են ժամանակին մատնիկնիր խիտ իրարու կը փոխին:
Սանասար կը թողնի, կը գա մոտ իր ախպեր:
Բաղդասար կ'ասի.— Ի՞նչ երիր:
Սանասար կ'ասի.— Ուզիցի.
200 Պայման կապիցի՝ երկու ամիս, երթանք, բերինք:
Ապա մեկ հլ քո՛ւ խամար գընտնինք,
Վոր իմ հիտիվ դիր քի փսակինք:
Բաղդասար ասաց.— Վորն ուզինք:
Սանասար ասաց.— Բո՛ւ քեֆնիւ ա,
Վորն ուզիս, երթանք, ուզինք, բերինք:
Բաղդասար ասաց.— Դո՛ւ գիտիս:
Սանասար կ'ասի.— Վոր եկես ի,
Երթանք, Ձենով Հովանի աղջիկ ուզինք, բերինք:
Գացին Աբիմելիքի քաղքի մեջ,
210 Մտան Ձենով Հովանի տուն:
Բարեւ տվին հազրաց. բարեւ առից. նստան տան մեջ:
Ձենով Հովան ասաց.— Խեղ ելնի, ի՞նչ կա:

Ասին.— Մենք եկիր ինք քո բարեկամութիւն.
 Պետք ա ք'աղջիկ տաս իմ ախպոր:
 Ձենով Հովան ասաց.— Դըլխուս վերեն.
 Աղջիկ մ' ա, կորբան երիր իմ ձեզ:
 Մատնիկներ փոխիցին իրարու խիտ,
 Թողին, եկան, գանացին Սասուն, իրենց տուն,

6. Սամատար ձեռք և բերում Թուր Կեծակիմ, գնում և
 Դեհարի մոտ յեկ սպանում և յերկիր արկերով գազանիմ
 լծի մեջ. յեղբայրների ամուսնությունը

- Նլ մ' ել իր սովորութիւն ելավ, նեճիր անել:
 220 Տիր մ' ել ինչ վոր* կ'երթա նեճիր Սասնա սարերի մեջ,
 Կը տեսնի՝ ծառից մեկ խրեղեն թուր ա կախվիր.
 Կը կապի իր վերեն, կը գն տուն:
 Բաղդասար կ'ասի.— Ախպեր, ետ ի՞նչ բան իս բերիր տուն:
 Սանասար կ'ասա.— Ձեմ գիտի, գընտա, բերի:
 Ինչ վոր կը քնչին դուն, կը տեսնին՝
 Վերեն գրված ա՝ «Ահա Թուրն Կեծակին»:
 Առավոտ ելավ, կապից վեր ինոր,
 Նետ-անեղ առից Սանասար,
 Գանաց դեխ Գնոսուն Մամ Գոհար:
 230 Հասավ Գոհարի կանարի մոտ.
 Գոհար փանջարից իրիշկից, տեսավ
 Սանա ծուռ են դիտեն կը գն:
 Սանասարի առջ կ'երթա Գոհար:
 Բարեկեցին. Գոհար ասաց.— Ե՛հ, Սանասար,
 Գն արեւին մեռնիմ, իմ երկիր արկերակ ա:
 Սանասար կ'ասի.— Ինչո՞ւ:
 Գոհար ասաց.— Մեկ ջանավար ինկիր ա մեջ ես գնլին.
 Հեչ մեկ մարդ չի կանա ես դեխ երթա վախից.
 Ենքան մեծ ջանավար ա,
 240 Վիշ սուր վերեն կը բանի, վիշ թուր:
 Սանասար կ'ասի.— Գոհար, քեզ մեկ տուն կ'ա,
 Դեմ Համդուի պես դռնապան ունիս,
 Ինչի՞ խամար ի, վոր չի կանա են ջանավար սպանի:

* Ինչ վոր — հեջ վոր և մ.թ.

Գոհար ասաց.— Խուզուղ-արեւուղ մեռնիմ,
Համդուլ ենպես մարդ եր, վոր չմ կերցավ քնն ճկոթ կքեր
Սանասար ասաց.— Դե, դուրն ա են գնլ,
Մեկ թըխ գնն ձի շանք տա:
Գոհար ասաց.— Երհ, գննի'.

Գնն, շանք տուլ են գնլ:

260 Երո ասաց.— Ընչի՞ր երթամ:

Սաննա ծուռ ձեռ եթնլ, ալանջ բռնից ու գննց:

Երո ասաց.— Գնն բնխտն իմ ընկիր, թող, իս կը գննի:

Սաննա ծուռ ասաց.— Ձի շանք տուլ, վոր թողնիմ:

Տղան շանք տվից գնլ:

Ենգնի ինք՝ Սաննա ծուռ կը թողնի, կ'երթա գնն գնլ:

Կը մոտիւրսնա, կը տեսնի, ինչ.—

Ճոշ ջանավար ըմ գնլից կը բռնա, կ'ուզի ըննի գնն:

Ու ենոր ձեռից սար-քնն կը քըշի իր փոր:

Են ջանավարի անունն եր Բարլարայան:

260 Սաննա ծուռ Սանասար նիտ-անիղ կ'առնի ձեռ ու կ'առնի:

«Ձեռնիկ, ձի քինն մըննթ ի,

Եսա նիտ-անիղ փըրթնի,

Դիպնի մենջ երկու աչք Բարլարայանի,

Գոչի տակից դնն տա, աղա շուռ առ դիտին»:

Նիտ-անիղ փըրթնիւուն պես՝

Դիպով Բարլարայանի երկու աչիչ մեջ,

Գոչի տակից ետու դնն:

Ինչը չինարի ծառ ըմ կտրիս, ընցկուն գիտին ընգնով:

Սանասար վնդից վերնն, տեսով՝

270 Մեկ զարմանալի ջանավար մ' եր:

Դանցով, եկով մոտ Բանսուն Մամ Գոհար:

Աղա Գոհար առից իր խըղամիւր,

Իր փահլիվաննիւր, Համդուլ դեմ

Սանասարի խնտ գնցին ջանավար տեսնիւր:

Ինչ խասան մոտ ջանավար,

Բանսուն Մամ Գոհար, խելախտս կնիկ եր:

Ասաց.— Խիմ՝ բերեք, քերթինք:

Ենոր կաշին խորոտ բան կ'ենի:

Ասաց իր փահլիվաննիւրին.— Դե, քերթեք:

280 Խնչքան դանակ թալին, վոր քերթին, չկերցան:

Դանակ չկտրից ենոր կաշին:

Գոհար ասաց.— Խնչ ենինք:

Սանասար ձեռքիւ ետու վեր,

Ուր թուր քաշից ու բերնից քերթից չուր պոչ:

Գոհար ասաց.— Ես կաշին բերեք, երթանք:

Սանասար ասաց.— Ես կաշին տ'ենեք ձի քուրք:

Առին ու եկան Գանասուն Մամ Գոհարի տուն:

Սանասար գնաց իր տուն:

Երկու ամիս թըմընալուց սորա,

290 Կ'առնի իր մարդիւ Սանասար, կ'երթա Գոհարի տուն:

Ու իր կնիկ կ'առնի, կը գն:

Իր ախպեր Բաղդասարի կնիկն ել կը բերին:

Ու յոթ ուր, յոթ գիշիր խարսնիս կ'ենին.

Իրենք կը խասնին իրենց մրադին, դուք ել ձեր:

Բ

ԳԱՎԹԻ ԿՈՒՎԸ ՄԵՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՑ

7. Սանասարի վորդի Մհերը. Յրա վորդին Թառլամ Դավիթը.
Խաղաղայր վերգոն Գուրկու Ջալալի միջոցով Դավթին
Մերա Մելիքի մահն և ուղարկում պառնելու

Մեկ վախտ վերեն կ'ընցնի.

Աստվածութին Սանասարին լաճ ըմ հառու.

Անուն դրին Մհեր:

Մեկ տարին վերեն ընցավ.

Մհեր մեծացավ ու գորեղ մեկն եղավ

300 Ու չուր Մալը առից ուր ձեռաց տակ:

Մալա Մելիք, վոր Մալա տերն եր,

Եղավ Մհերի խարջդար:

Բավական ել վերեն անցավ.

Մհեր իր խամար կնիկ մ' երի.

Արիմելիք թագավորի աղջիկն եր:

Ժամանակ բավական անցավ,

Աստված Մհերին լաճ մ' հտուռ.

Անուն զրին Դավիթ:

Մհեր ծանր հիվանդացավ.

310 Ծռան Վերգո իր կնկան կը կանչի.

— Կնիկ, վիր ելի, երազիս մեջ տեսա՝

Սասնա աստղ խավարիւր եր,

Սասնա ճրագ անցիր եր:

Առավոտ վիր կ'ելնին, կը տեսնին՝ Մհեր մեռիւր եր:

Ու Դավիթ կը մնա անտեղ:

Վերգո կ'ասի. — Կնիկ, Դավիթ թնչ անինք.

Վհր կնոջ ծիծ ծըծի, կը մեռցնի:

Կ'ասի. — Վիր կաց, զիր Գննկոն Ջալալի թամբի վերեն,

Կահիմ կապի ու ճըպոտ ըմ զար ենոր.

320 Թող վոր տանի Մսրը:

Ասաց.

Գննկոն՝ Ջալալին, կը տամ ամանաթ.

Կը տամ ամանաթ Սասնա ճըրագ.

Նը քնն թալիս, նը թուփ թալիս,

Սըլամաթ տեղ խասցուցիս Սասնա ճրագ:

Ու կ'առնի, կը տանի Մսրը:

Մըսրա Մեղքի մեր փանջարեն նստիր եր,

Տեսավ՝ թող ըմ կը գն դաշտեն մինչ երկինք, մինչ գետինք.

Կը մոտխըսնա. կը տեսնի՝ Գննկոն Ջալալին ա:

330 Կը կանչի Մըսրա Մեղքին.

— Վիր կաց, գննա, Գննկոն Ջալալին բռնի:

Ենոր վերեն բան կա, ժու, բիր ինձի:

Մըսրա Մեղք մոտխասցավ ձիուն.

Ձին իր գնլոխ կռուց.

Կոնդախ վիրիվուց առից, հտուռ ուր մոր ձեռ:

Մեր կ'ասի. — Վորդի, ենա ձի,* ձին քիզ:

Են աստեն ձիավորնիր եկան իրար ձիու բոլոր:

Գննկոն Ջալալին մեկ ռաֆագ հտուռ զինք

* Ենա ձի — այն ինձ: Խմբ.

Ու ձիավորներու մեջեն ելավ դուստ
 840 Գիշեր ու ցիւրիկ անգադար քելից:

Դավթի խորոխպոր աչք մնացեր եր ճանբախ.
 Կը տեսնի եվարման կողմ
 Մինչ երկինք, մինչ գիտինք՝ թող ըմ կ'երնի:
 Ելավ իրիշկից ու ասաց.

— Կնիկ, եկավ Քնուկու Ջալալին.

Գա՛րն ա թալի, թը թաւինա թալի իմ Թառւան Դավիթ-
 եկավ. ձիուն խարցնից.— Եհ, Քնուկո՛ւ Ջալալին,
 Խնչըխ իս արե իմ Թառւան Դավիթ.

Գա՛րն իս թալի, թը թաւի:

850 Քնուկու Ջալալին ասաց.

— Նը՛ քա՛րն իմ թալի, նը՛ թուփ,

Տիղն իմ խասցուցի ու թողիր իմ, եկիր իմ:
 Դըլուխ պագնից ու տարավ իր տեղ կապից:

Ենա թող մնա մենչ ուր հալին,
 Դառնանք դելս Դավիթ:

8. Դավիթը բռնում է Մարա Մելիքի գուրգը. Մարա Մելիքն
 ուզում է նրան սպանել

Մըսրա Մելքի մեր Դավիթ եթալ իր ծծիր.

Աստըծու խնամքով կաթ եկավ իր ծծիր, ու մեծացավ:

Են ժամանակ ինչ վոր ֆոռկա ելավ,

Մըսրա երկիր հոլ կը խաղեն:

880 Ենոնց հոլը գորգ եր.

Եդ գորգն ել քանոսուն կտրանոց երկաթ եր:

Ասաց.— Մայրիկ, հրմեն ժամանակ իմ ախպեր կ'երթա.

Եդ վիրտեղ կ'երթա, ձի չի տանի ենոր խիտ:

Մեր կ'ասի.— Վորդի, ենոնք գորգ կը խաղան, գորգ կը թալին.

Դոն ճիժ իս, մեկ գորգ կը դիպնի քեզ, կը մեռնիս:

Դավիթ ելաց, ասաց.— Մարե,

Են վաղ ձի չտանի խիտ ենոր,

Իս տը լամ, ենոր հիտեվ տ'իյամ:

Մնաց չում խլիսուն:

370 Մըսրա Մեղքի մեր ասաց Մըսրա Մեղքին.

— Վոր կ'երթաս, եսա տղեն տար խիտ քի, կը լա, մեղք ա.
Ասաց.— Մարե, կը տանիմ, հալե վախենամ
Գորզ ըմ դիպնի ենոր, մեռնի:
Մեր ասաց.— Մեղք ենոր վիզն ա, դիպնի, չդիպնի:

Մեղք առից խիտ ենոր ու խլիսուն գընաց.

Գանաց, խասավ ենտեղ, ինչ հոլ կը խաղեն, գատըն կանգնավ.
Մըսրա Մեղք ենոր ասաց.

— Եստեխ մի գան, գանան են կողմ, քի խամար խաղա:
Դավիթ գանաց են կողմ, մտավ ձորի մեջ,

380 Ու իր քոլոզ առից տակ ու խող կը չափեր:

Տիր մ' ել աթխավ, լսից, գանաց եր' վիրեվից եկավ.
Դավիթ գանաց վուրուց, իրիշից:
Մարդիր կանչիցին.

— Ենդիխ, ենդիխ փախիր, գորզ եկավ. չի դիպնի քիզ.
Դավիթ չլսավ անոնց խոսքերուն,

Ձեռ ետու ու գորզ բռնից.

Երկու տիր վիր-վիր եթալ ու տիր մ' ել եթալ,

Երկու վերս Մըսրա Մեղքի տեղից անցուց:

Մըսրա Մեղք թուր քեշից ու լարից Դավիթի խեղ:

390 Ու Դավիթ փախավ, գանաց, զինք եթալ մոր գիրկ:

Մեր ասաց.— Ինչ ելավ, վորդի:

Դավիթ ասաց.— Իմ ախպեր ձի կը սպանի:

Մեր ուր ծըծիր երաց ու գանաց Մեղքի հանջեվ,

Ասաց.— Թե դու Դավիթ սպանիս,

Ես ծըծիր կաթ քու վերեն խալամ:

Մեղք կ'ասի.— Մարե, ոձի ձագ ա.

Վնաս մը դիպնի ձից եղ տղից ա:

Թ. Մըսրա Մեղքի փորձում և Դավիթի կռակով յեվ վեհեղ.
Մըսրա վախը Դավիթից

Մեր ասաց.— Վորդի,

Բիր, մեկ քասա կրակ լից, մեկ ել քասա մ' վոսկի.

400 Թե վոր ձեռ տարավ խիտ վոսկին, վիզ զարկ.

Թե խիտ կրակ, մի սպանիր, զրկի, թող երթա իր տեղ:

- Ենպես երաց, դրից տղի անջեմ,
 Ու տղեն ձեռ տը տաներ խիտ վոսկին,
 Հրիշտակնիր ձեռք զանկին ու տարան խիտ կրակ:
 Դավթի մատ դիպավ վըր կրակին.
 Ու կրակ կպավ իր մատ.
 Ու մատ տարավ իր բերան.
 Ու կրակ կպավ լիզուռն ու լիզուռն երեցավ.
 Ու իր անուռն դրին Թլոր Դավթի:
 410 Մեր ասաց.— Ահա, վորդի, չե՞ իս քի ասի՝ ճի՞տ:
 Ենպես երիւր, իր լիզուռն ել երեցավ:
 Մեկիք ասաց.— Չըմ գինա, մարե,
 Խըլիսուռն տ'երթա իր աշխար.
 Ինձի զանար իլնի, իր մոտեն աս:

10. Դավթին ճանապարհ եմ գնում դեպի Սասուն. Մարտ
Մեկիք պատվիրում ե ճանապարհին օպանել Դավթին. տա
կազարում ե փառելովոններին յեւ նրանց հեռ գալիս ե
Սասուն. Զեմնով Հովանք դիմավորում ե նրան

- Խըլիսուռն բարի լուս բացվավ վեր հազընիրուն:
 Մեկքի մեր ելավ, Դավթի եղի՝ ճամխու:
 Ու Մեկք Բաթմանա Բուլեն, Ճարպաղա Քամին եղի խիտ.—
 Երկուքն ալ Դավթի խոր փալիվանիլն ին:—
 Թամբի արից ընոնց ու ասաց Մեկք.
 420 — Կը տանեք Բաթմանա կարմնջի վերեն՝
 Մեկ անջեմ, մեկ ել հիտեմ կը կայնեք,
 Կը թալեք գետ ու կը գեք:
 Ինկան ճամբախ ու զանցին:
 Մասնա ծուռն ա, բոմ կը վանա,
 Երկու սըհաթի ճամբախ կ'երթա,
 Ու բազ գիտի, կը մնա հիտեմ,
 Ենոնք կ'երթան առաջ:
 Կ'երթան, կը խասնին Բաթմանա կարմնջի վերեն.
 Մեկ ընցավ անջեմ, մեկ ել հիտեմ.
 480 Զեռ ըմ եթալ Բաթմանա Բուլին մեջք
 Ու մեկեւ ձեռ Ճարպաղա Քամուն թեմքիւր,
 Կարմնջից կախից ներքեմ ու ասաց.
 — Յան դռք դողրի տ'ասեք ինձի,

Թե ինչու խամար մեկ ընցաք իմ անջեմ, մեկել իմ հիտեմ,
 Յան զերկուսդ ել կը թալիմ գետ ու կ'երթամ:
 Երկուսն ել ասին.— Դու խոգուն, քու արեւուն մեռնիմ,
 Մինք երկուսն ել քու խոր փալիվաններն ինք.
 Մըսրա Մելիք միզ ասաց՝ «Տարեք, թալեք գետ»:
 Մինք չգիտցանք, թը դու չանց քու խեր վոժով եր.
 440 Վոր ընցկոն աս՝ մինք քու մշակ, դու միւր աղեն:
 Խնդրաց կը գան Սասուն:

Դավիթ ճամխու մեջ ելնվ.
 Հեռեվանց ինոր խորոխակեր տեսավ,
 Վոր Դավիթ կը գեր. կը վազեր կորանգընի արտիրու մեջ:
 Խորոխակեր կանչից.— Կնիկ, վիւր ելի,
 Սասնա ճրագ վառվիւր աս:
 Ենոնք ելան վի, գացին հանջեմ,
 Գըլթիս պագիցին, առին, տուն բերին առոք-փառոք:

11. Դավթի սանկալամ չարությունները. Դավթը գառնառած, ապա ճախորդ

Դավթի խորոխակեր զԴավիթ եդի արհեստի.
 450 Դավթի հեչ արհեստ չսորվավ.
 Կը զարներ, դրկիցնիրի ճժիր կը սախկատեր:
 Ու դրկիցնիր կը գան մոտ խորոխակեր գանգամ, կ'ասին.
 — Սա թնչ ծուռ ի, դու բերիր, եցկեցիր մենչ մի ճժիրուն:

Խորոխակոր ճարը վերեն կտրավ, երաց գաննարած:
 Խըլխուն գեղական ելան,
 Ենոնց գաննիր բերին անջեմ Դավթին,
 Ու են առից, տարնվ սար:
 Ինք նստավ, խաղաց, գաննիր բըլնվան:
 Եվարին Դավթի ելնվ, սարի մեջ կան եկավ.
 460 Դանի լըպըստրակ, աղվես, ուլ, գան կար, ժողվից, երի առն:
 Գեղական իրիշկիցին, տիսան, թնչ.—
 Երկու տիւր ենոնց գաննիրուց շատ ա բիրի,
 Լըպըստրակ ու ալվիս ա բիրի:
 Գեղական գացին մոտ խորոխակեր գանգամ, ասին.

— Ես ի՞նչ ծուռ իս բերիր, երբ մի գըխուն բնւր՝
Խորոխպեր ասաց.— Բան չկա, վաղ կ'ենինք նախորդ:

Առավոտուն գեղական ելան,
Տավար թողին, տարան անջեղ Դավթին:
Դավթ քչից, տարավ սար:

470 Տավարնիր ցրվան սարի մեջ:
Իրիկուն Դավթ ելավ, տավար տը ժողվեր, բերեր տուն,
Սարի մեջ քանի գեղ արջ, տավար կար,
Ժողվից, երի գեղ ու ասաց.
— Ե՛յ, գեղական, վիր ելեք,
Ինչ վոր ձիր անձնական մալն ի, առեք,
Մեկեկ թողեք՝ երթա:
Գեղական սարի ջանավարնիրու հախուն
Մտան տուն ու դանիր շինիցին:
Ել մ' ել գանին մոտ խորոխպեր ու ասին.

480 — Մինք հիվի կ'ենինք՝ սա ծուռ մի տավար, վորչար
Թըխ չտանի:
Խորոխպեր ասաց.— Գարող-մախ գեն տանի,
Թըխ մնա, պարապ կան գն:

19. Դավթը վարաց յեկ խառառա Պառավը

Դավթ ըզբաթմանա Բուդեն, Ճարպաղա Բամին եզի տուն,
Ինք առից ենոր նիտ 'վ անիդ, գանաց նեճիր.
Մեջ Պառավ կորկին լոր կը սպաներ:
Պառավ գանաց, ասաց.

— Գարող-մախ քի չտանի, Սասնա Մուռ Շախգըմակիր,
Դոն Պառավ կորկի լորիքով տը կշտանաս:

Դընն, տիս քոն խոր Սիվ սար,

490 Խըզնլ սպանի, վերի վորչար սպանի, ջեյրան սպանի:
Ի՞նչ իս մնացի ըստը:

Դավթ կ'ասի.— Պառավ, իմ խոր Սիվ սար դա՛ւրն ա:
Պառավ կ'ասի.— Դոն խորոխպեր վիզ պոնի, քի չանք
կը տա:

13. Դավիթը լիարեղբար հեռ գնում է հոր վարձատեղը— Մեկ սար

Դավիթ են տեղեն եթող, եկավ տուն, ասաց.

— Խորոխպեր, յան Սիվ սար ձի շանք տվիր, յան քոն վիդ
կը կտրիմ:

Խորոխպեր ասաց.— Քոն սորվեցուցողի բերան կտարի:

Քնան մինչեւ առավոտ.

Ելան գացին, խասան Սիվ սար կեսորին. Քնչ կը տեսնա.—

Սիվ սարի մեջ մեծ բաղան քիչուկ ա. դուռ ըմ կն վերեն:

500 Դավիթ խարցուց.— Խորոխպեր, ես ինչ բաղան ա:

Խորոխպեր ասաց.— Քոն խոր Սիվ սար ես ա:

Լանգի մ' եզար, ըզդուռ եբաց.

Կը տիսնի՝ ինչկանդար ջանովար կա, են տեղն ա:

Ասաց.— Վայ, իմ խեր քանի մեղք ա երի,

Վոր սա ջանավարնիբ հըմեն հաբա ա երի:

Մեկ քանի խատ ըսպանից, մեկեւրոնք եթող, գացին:

Ենտեղեն դարձան, վոր տը գան տուն,

եկան, կես ճամխին մթնավ վերենքտիր:

Դավիթ ճամխի կեստեղ քնավ:

**14. Դավիթն ուսմում է խաչ Պատերազմին. Մարուքա
վաճի օրնումը.**

510 Կես գիշերին աքխավ, տիսավ՝

Քընց են դեն կրակ ըմ կը վառվի:

Ուզից երթալ ենտեղ,

Հալե ուր փեշ խորոխպոր գըլխու տակն եր:

Դանակ կը թալի, ուր փեշ կը կտրի,

Կ'երթա ենտեղ, կը տեսնի՝ բան չկա:

Դարձավ ել մ' ել եկավ, քանավ:

Քնիլու մեջ երազ տեսավ՝

Մարուքա Բանցրիկ Աստվածածին

Եկավ ենոր երազ, ասաց.

Ճիսն իմ Մարուքա Բանցրիկ Աստվածածին,

Խաց-գինին, Աստված կենդանին,

Խաչ Պատերազմին վըր Դավթի աջ թեւին:

Խըլիսուհն վիբ ելած, տիսավ,
Վոր Խաչ ինկիր ա վար թեվին,
Խաղով կանչից, ասաց.

«Վեր իլի, խորհրպեր, վիբ իլի.
Միլ Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին եկե ձի երազ,
Երթանք, շինինք Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին».

Խորհրպեր ելած վիբ, գացին, կ'երիչկին,
580 Կը տիսնին՝ լուս կը բանցրանա, կ'եջնի:
Ասաց.— Խորհրպեր, չիմ գինա,
Շահաթ ու խիմ բանաս,
Մինչեւ կիրակի պրծնի,
Ու պատարագ մատուցինք մեջ:
Ելան, եկան տուն, խաբար տվին:
Ձենով Հովան ելավ, կանչից ձենով.

«Ով ուր Աստված կը սիրա, թող գա,
Սասնա ճրագ վառվիր ա.
Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին տը շինինք»:
540 Եկեք, շինինք»:

Ետոր ձեն չուր յոթ քաղաք լսան:
Յոթ քաղքի բանվորնիր, ուսթեք, մարդիր՝
Ելան եկան Դավթի տուն:
Խաղրաց ելան, գացին,
Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին շինին:
Ու սկսեցին խիմ խորիլ.
Ու պրծան յոթ որվան մեջ.
Ու կիրակի պատարագ երին:
Դավթ Մարութա Բանցրիկ Աստվածածնի մեջ
550 Եղի քանուտն վանդապիտ, քանուտն տեւտեր, քանուտն
սարկավածք.

Գանաց, նստավ իր տան մեջ ու գինեխում երաց:
Ու են որից սորա Բաթմանա Բռնդեն, Ճարպաղա Քամին՝
Մարութա Բանցրիկ Աստվածածնի դռան նորատար երաց:

**15. Հաբակիաեանուրայուն, խառնառն Պառապը. Դավիթը
պատուհասում է հաբակիաեաններին**

Ջուլաբ տարան Մըսրա Մելքին,
Թե Դավիթ շինից «Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին»,
Խաց-գինին, Աստված կենդանին,
Խաչ Պատերազմին վըր Դավթի աջ թեկին»:

Դավթ գանաց նեճիր, մեջ Պառվի կորկին լոր սպանի:

Մըսրա Մելք զավթիյեք հորողկից,
560 Դավթի խորոխպոր մոտեն խարջ ու խարաջ ուզից:
Ուզից քանսուն կարճ կնիկ, վոր երկանք աղան.
Ուզից քանսուն հերկեն կնիկ, վոր ուղտիր բառնան.
Ուզից քանսուն որթա կնիկ, վոր խաղան խաղ արմաղան»:

Ելան եկան Դավթի խորոխպոր տուն, ասին.
— Ահա յոթ տարվան խարջ ու խարաջ կ'ուզիմ քինե:
Դավթի խորոխպեր ասաց.— Վերգոն,
Գանն, յոթ տարվան խարջ չափիր, տո՛ւ, թըխ տանին.
Գանսուն կարճ կնիկ, վոր երկանք աղան.
Գանսուն հերկեն կնիկ, վոր ուղտիր բառնան.
570 Գանսուն որթա կնիկ, վոր խաղան խաղ արմաղան:
Վերգոն եկավ, խըզինի դուռ եբաց:
Դաննանք վըջ Դավթին:

Պառավ գանաց կորիկ աչկիլու:
Կը տիսնա՝ Դավթ կո՞ մեջ կորկին, լոր կը սպանի:
Կ'ասի.— Գանող-մախ քի տանի,
Սասնա Ծռու Շախգըմակիր.
Գանն, տիսի, եկած քո՞ խորոխպոր մոտեն՝
Յոթ տարվան խարջ կ'ուզին, կը տանին.
Գանսուն կարճ կնիկ, վոր երկանք աղան.
580 Գանսուն հերկեն կնիկ, վոր ուղտիր բառնան.
Գանսուն որթա կնիկ, վոր խաղան խաղ արմաղան:
Չափիրով վոսկի խարջի տեղ կը տանին:
Դավթ կ'ասի.— Պառավ, վորտեղն է, խիմ՝ ձի շանց առու:
Պառավ կ'առնի, կը տանի, կ'ասի.— Կո՞, տիսի:—

Խաղինի դուռ շանց կը տաւ—
 Դավիթ կ'իրիշկի, կը տխնի՝
 Զորս բոլոր քովուսի դրած, նստած զավթիյեք,
 Քեռին մեջ տեղ վոսկի կը չափի:
 Տիր մ' ել Դավիթ կը կանչի.— Քեռի...
 590 Քեռին հախուց ցոյց ուր թումբան:
 Ասից.— Գարդո-Մանի քի տանի,
 Տիր ըմ քով խեր կանչից՝ իս վախեցա.
 Տիր մ' ել կո՞ դու կանչիցիր:
 Դավիթ ասաց.— Տո՛ւ, իս կը չափիմ:

Զեռնեն առից չափ, վոսկիք լցուց վըր չափի վոռուն,
 Զափի փետ իտու, քը՛ռ, տարավ տակ, ասաց.
 — Նս մեկ.. երկու.. իրի՛ք...
 Զավթիյեքնիրից մեկ ելավ խիտ Դավիթ:
 Դավիթ ելավ, մեկի վոտ կոտրից, մեկի թիվ կոտրից,
 600 Մեկեկի ատամնիր քաշից, զարկից մեկեկի ճակատ,
 Ասաց.— Դե, գացեք. Սասնա տուն դել չավիրի,
 Վոր դու եկեր եք, խարջ ու խարաջ կ'ուզեք:
 Գանն, Մըսրա Մեկքին բարեկ երա, ասա՛՛
 Ինչ ուրմենե կը գն, թըխ թախսիր չենա:

Զուար մեկ մարդ տարավ Մըսրա Մեկքին,
 Ասաց.— Հնլ հնվա՛լ...
 Մեկիք շատ բախտակոծվավ:

16. Կուզբարդինը խաբեյուրյամբ ավերում և Մարուքա
 վանքը. անոսերը բոք և բերում. Դավիթը կոտորում և
 զորքը յեկ պատուհասում Կուզբարդինի

Կուզբարդին եկավ, ասաց Մըսրա Մեկքին.
 — Ի՞նչ տաս ձի, իս երթամ, քակիմ Մարուքա Աստվածածին,
 610 Սպանիմ միջի հըմեն մախլուխ,
 Դավթին ել սպանիմ, ալընջնիր կտրիմ, բիրիմ.
 Մեկիք ասաց.— Եդպես բան մ' ենիս, քաղաք ըմ կը տամ քի:
 Կուզբարդին առից ուր զորք, եկավ:
 Դավիթ գաննաց գինախում:

Կուզբարդին եկավ, ճամխի մեջ եղար ջաննավար մ' սպանից,
Ականջնիր կտրից, եթալ ուր ջեր ու եկավ դիւ Մարութա
վանք:

Կը խասնի վանքի մոտիւ:

Բաթմանա Բուղեն, Ճարպաղա Գնմին ելան առաջ,
Ասին.— Յա-հո, դու դժը տը պրծնիս միը ձեռնեն:

620 Կուզբարդին ասաց.— Ե՛յ չիվարնիր, դու ի՞նչ տ' ենեք:

Ասին.— Մինք չինք թողնի, դու նիրս մտնիս:

Կուզբարդին ասաց.— Խեղճիր, իս ձիւ տերն իմ սպանի.

Թե դուք չեք ավատար, կ'նոր ականջնիր իմ ջեր:

Կը խանի, շանց կը տա ականջնիր:

Բաթմանա Բուղեն, Ճարպաղա Գնմին վզիր կը կոռին.

Կուզբարդին ներս կը մտնի վանք՝

Կը սպանի քանսուն վարդապետ,

Կը սպանի քանսուն սարկավաճ,

Կը սպանի քանսունից մեկ պակաս տերտեր,—

630 Եղ մեկ տերտեր կը պախկվի լեշերու տակ,—

Կը թալանի վանք ու կ'ելնի, կ'երթա:

Են մեկ տերտեր, վոր պախկված եր,

Կը վազի, կ'երթա Դավթին մոտ:

Դավթ քնուց կ'ելնի վիր, կ'ասի.

— Ի՞նչն ա պակաս իմ վանքին:

Տերտեր կ'ասի.— Զըտ պակաս չի.

Ըսպանիցին քանսուն վարդապետ,

Ըսպանիցին քանսուն սարկավաճ,

Ըսպանիցին իրսուն ին տերտեր,

640 Իս մինակ իմ պրծիր:

Դավթ կ'ասի.— Վժը ըսպանից:

Տերտեր կ'ասի.— Կուզբարդին:

Դավթն ել կ'ելնի, կ'երթա.

Մեկ ճոչ ծառ քաջից մզղախառ,

Եղիր իր թեվի վերեն

Ու գանաց Զխտաձորիկ առջ բռնից,

Ու ասքնը զըմեն կոտորից:

Կուզբարդինն ել կը բռնի, պռուկնիր կը կտրի,

Ատամնիր կը քաջի, կը զարնի ճակատ,

650 Թեվ մ' ել կը կոտորի ու կը դնի ուր ականջին,

Ու կ'ասի.— Գանձ', Մըսրա Մեղքին բանիվ երա,
Աստ՝ դեկ Սասնա Մուռ չմեռեր ա:

17. Կուզբարդիճիճ ծաղրող կանայք

Կուզբարդին գանձաց, խասավ գեղի մոտ
Եվար եր. կնկտիր, աղջկնիր կը գան, ջուր տանին:
Տխաան Կուզբարդինին, կ'ասին.

— Կո Կուզբարդին ենդեխեն խաղ ասեխեն կը գա:
Մեկելոնք կ'ասին.— Ձե, մինեկ ա:
Խարցնիցին, ասին.

«Կուզբարդին քաքաբերան,

660 Բո՛ւ պուռկնիր կ'երթա, կը գա լերան-լերան.
Բո՛ւ բերան նման կը տա, միր չորթնի թուռկի բերան»:

Կուզբարդին ասաց.

«Իս չգիտցա՝ Զխտաձորիկն եր նեղաբերան.
Դավթի նետիր կը գեր ինչըխ գերան:
Վաղ Վարդեվրին խեղեղ կ'ըլնի,
Ձիր իրկնիրու գատիր կը բերա, երեք եղ-չորթան»:

18. Մարտ Մելիքի գործհավաքն ու առօրվաճիք Սասունի վրա

Գանձաց, խասավ Մըսրա Մեղքի մոտ:
Մեղք տեսավ Կուզբարդինին խաղք-խայտառակ:
Մեղք կ'երթա, մոր կ'ասի.

670 — Մարե, իս կ'ասի՝ ոճի ձագ ի,
Բիր, գանլոխ ջանջրխինք, դո՛ւ չթողիր:
Դե, արի մարեղ ըմ տուր ես բանին:
Մըսրա Մեղք ելավ, ուր սիրտ ձղից
Ու ուր սրտի անոթ թուղթ ըմ գրից,
Հորողկից, ինչքան աշխարհ կըր ուր ձեռաց տակ,
Ասաց. «Սիլախ վուրուցող թող գա՛. կռիվ ա»:
Դանանք վեր Դավթին:

Դավիթ կ'երթա, մեջ Պառավու կորկին նեճիր ենի:
 Մըսրա Մելիք ուր ասքանը կը ժողվի .
 680 Ու կը գն, բաց դաշտի մեջ կը դնա,
 Ու մարդ կ'որոգկա Դավթի խորոխպոր Ձենով Հովանին,
 Ու կ'ասի. — Արի, իս եկիր իմ, քիզ խիտ կռիվ ենիմ:

19. Դավիթը Պառավի խրատով ձեռք է բերում Ձենով
 Հովանից ետք ձիւն ու սարքը. Ձենով Հովանի տապաւանքը.
 Դավթի զինավառումը

Պառավ կ'երթա, աչ տա ուր կորկին, կը տեսնի՝
 Դավիթ ել ըմ նեճիր կ'ենա ուր կորկի մեջ, կ'ասի.
 — Գարող-ման Քի տանի,
 Սասնա Ծռու Շախգըմակիր, Թլոր Դավիթ.
 Գանն, տես Մըսրա Մելիք թնգանովո՛ր՝
 Քանի մ' ասքանը բիրի քոն խորոխպոր վերեն կռիվ:
 Դավիթ ելավ, նիտ 'վ անիդ առից, վազից:
 690 Պառավ ասաց. — Դո՛ւր տ'իյաս:
 Դավիթ ասաց. — Կ'երթամ կռիվ:
 Պառավ ասաց. — Ընչո՛վ:
 Դավիթ ասաց. — Նիտ-անիդո՛վ:
 — Դըրող քի տանի, Ծռու Շախգըմակիր,
 Գանն, քոն խորոխպոր մոտեն բան ուղի կռիվ:
 Դավիթ ասաց. — Կռվի բան ի՞նչ ա:
 Պառավ ասաց.

— Քոնըքոն Մային, Կնյուխ Կնդըֆին,
 Զըրեխ Սեմանին, Գոն լիու Գոնտին,
 700 Մելան Բամարին, Վոտաց Զգմին, Գոնդիկ Ֆերըզին,
 Թուր Կեծակին, Քոնակոն Զալալին:
 Դե, գընն, ուղի:

Դավիթ գանաց, իր խորոխպոր մոտեն ուղից:
 — Անա, ասաց Դավիթ, խորոխպեր,
 Կ'ուղիմ քինե իմ խոր կռվի բանիր:
 Խորոխպեր ասաց. — Քոն սորվցուցողի բերան կոտորի:
 Խորոխպեր գանաց, եխան դոնա, ասաց.

«Խնայար ափսոս Գոնրքոն Մային,
 Կնյուէս ԿնդրՖին, Ջըրեխ Սելմին,
 710 Գոնլիսոն Գոնտին, Մեջնց Բամարին,
 Վոտաց Ջզմին, Գոնրզիկ Ֆերըզին,
 Թուր Կեծակին, Գոնուկոն Ջալալին»:

Բնուսուն գրվանքա բամբակ դրից մեջ ջզմին,
 Նոր ելնվ ենոր վոտնով.
 Բնուսուն փաթ քամար երի ուր մեջնց բոլոր.
 Բնուսուն գրվանքա բամբակ դրից Գոնլիսոն Գոնտին,
 Նոր ելնվ իր գըլխով.
 Ախր, մեջ հըմեն բանիրուն,
 Բնուսուն-քնուսուն բամբակ դրին,
 720 Նոր Դավթին զմիջ եկավ:

30. Ձեռնով Հնվանի խառը Կարճով աղբյուրի մասի

Դավիթ իր խոր բանիր զըմեն կապից,
 Ու ելնվ, ուր ձին քըլից դոնս:
 Գոնուկոն Ջալալին ինչ տնեն դոնս եկավ,
 Խրխնջաց, գըլնի եզար Դավթի սրտին:
 Դավիթ թուով ձիու քամակ, ասաց.
 — Մնացեք բանով, սիրելի բանեկամներ:
 Ու գանաց ենոր ճամբախ:
 Խորոխպեր ասաց.
 — Եհ, Թառնան Դավիթ, Սասնան ճրագ,
 730 Կերթաս սարի մեջ, Կաթնով անդրուր կա, վոր քոն խորն ի-
 Ջին քի կը տանի ենոր մոտ:
 Ինչ քոն ձին վոտնիր կը գաննի գետին, ենտեղ եջնիս տակ:
 Մեջ են ջրոն կը լողկանաս,
 Գոն ձին ել կը լողկըցուցիս.
 Ինչու վոր.— քսան տարի կա, քոն խեր մեռի,
 Գոնուկոն Ջալալին չլողկըցի:
 Կը խանդատանաս, կը քնիս ու ձին կը խեծնիս, կ'երթաս:

**ՅԷ. Դավիթը՝ խմելով Կաթնով աղբյուրի ջուրը,
դառնում է հզոր**

Դավիթ ենտիդեն եթող, գանաց,
 Կը խասնի Կաթնով անդուրի վերեն.
 740 Ձին վոտքիլու ծնկնիր կը զարկի գետին,
 Ենգախ կ'եջնի տակ, ձին թամիզ կը լողկըցըցի,
 Ինքն ել կը լողկընա, կը հագվի ու կը քնի.
 Տիր մ' ել մեջ քնուն վիր թռավ, տեսավ՝
 Մեջաց Բամար գախն ա կտրի.
 Գու լիու Գուտին գըլխեն թռի.
 Վոտաց Ջզմեն վոտքիլ կըքի, վոտքիլ կը ցավցուցի,
 Կ'եջնի, ենոնց միջի բամբակնիր կը թալի,
 Ու ջորով կ'ըլնի իր բողանով, ու կը հագվի.
 Կը տիսնի Բուռնու Ջալալի տանքիլ կըքի,
 750 Բիչ մնացի, վոր կտրի.
 Կ'երթա, կ'արծկի, թագը՝ կը կապի.
 Ու գըլխի կը պագնի, կը թռնի քամակ, կ'երթա կովի դաշտ:

**ՅԸ. Դավթի վախը. Գուռկու Ջալալու Բաջալեբը.
բռնաձիգների բռնակիցն իմաց ալը յեզ Խարձաղումն
ու կոտորածը**

Կը տեսնի՝ անքան չանց ծովու ավազ շատ ի.
 Կ'ասի.

«Ոհո, իս ըլնիմ կրակ, ենոնք ըլնին բամբակ,
 Ջըմ կանա զենոնք երեցըցի.
 Ենոնք ըլնին չոր փուշ, իս ըլնիմ կրակ,
 Ջըմ կանա զենոնք վանի»:

Ենգախ Աստըծու խրամանքով՝
 760 Բուռնու Ջալալուն լիզու եկավ, ասաց.
 — Դու ինչ վախեցար, Դավիթ.
 Բանի մ' դու կոտորիս,
 Ենցկոմ իմ սիրտ կը կոտորա.
 Բանի մ' դու կոտորիս,
 Ենցկոմ իմ վոտքիլու անջեզ կը կոտորվին.
 Հիշա խաց-գինին, Աստված կենդանին,

Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին,
 Խաչ Պատերազմին վեր Դավթի աջ թեկին,
 Քեշի Թուր Կեծակին, ընկի մեջ անքանին:

770 Դավթ հիշից խաց-գինին, Աստված կենդանին,
 Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին,
 Խաչ Պատերազմին վեր Դավթի աջ թեկին,
 Քեշից Թուր Կեծակին, կանչից.

«Ե՛, հվ քուն ա, արթհւն կացեք,
 Ո՛վ արթհւն ա, սիլախ կապեք,
 Չասեք՝ Դավթ գող եկավ, գող ել կ'երթա»:

Քշից մեջ անքանին, ջարդ-փուրդ երաց.
 Արնե խեղեղ ելավ, լեշիւ տարավ:
 Խեղացին Են եր, ինչ տնեն չեկավ:

93. Ջարականի խրատը

780 Տիր մ' ել մարդ ըմ ելավ քանի մ' վերեն,
 Կանչից.— Փռչտ, փռչտ, փռչտ...
 Դավթ ասաց.— Իս քո խոր քանեն անիծիմ.
 Իս անարատ իմ ելի, անարատ տը մեռնիմ.
 Ձի՛ կ'ասիս՝ փռչտ...
 Մարդն կանչից.— Քի մեռնիմ,
 Չըմ ասի քի՝ փռչտ, կ'ասիմ՝ փռչտ, յանե՛ դադրեք:
 Անչի վոր ասոնք ենոնց քեֆով չին,
 Ջոռով ին բիրի կռիվ:
 Շատիր ենոնց խոր մեկն ին,

790 Շատիրն ել ճըժու տերն ին.
 Ջենոնք կը սպանիս, ճժիրու մեղք կ'ընգնի քո վիշ:
 Գանա՛, կոհա՛ն քո՛ դռնչման Մըսրա Մելիքն ա,
 Կի՛ չադրի տակ քնի:
 Քանոնն ազապ աղջիկ ենոր ճանճիր կը քշին.
 Վոսկի խնձոր ենոր չադրի սնից կախուկ ա.
 Ինչ ուր նաֆան կը խանի,
 Կը բանցրանա գիրանկի գըլթիս.
 • Ինչ ուր նաֆան կ'եջնի,

Վրասկի խնձոր կ'եջնի վեր ուր բերնին:
 300 Դավիթ կ'ասի.— Խիմ՝ արի, ձի չանք տու:
 Մարդ եկավ, չանք ետու:

ՁԱ. Դավթի յեւ Մուսա Մելիքի մեծամարտը. Դավթն
 ապամեւծ եւ Մելիքին յեւ Մարտը համձնեւծ եւ մեա մարտը

Դավիթ խեծավ ձին, գանաց, չադրի անջեւ եջավ.
 Բարեւ ետու ուր մոր:
 Մեր ասաց.— Խոզուդ-արեւոդ մեռնիմ, Դավիթ, դու եկար:
 — Եկա. քո լաճ խան վիւր, իմ որ, ենոր,* ետորն ա.
 Յան Աստված տը տա ձի, յան չե՝ ենոր:
 Մեր ասաց.— Իս չեմ կանա խանի վիւր.
 Գոնքնի խոփ ըմ թաւ կրակ, թաւ ենոր վոտքիրուն,
 Են տ'ասա՝ իմ տեղ խորոտ չըք շինի, լու մ' ձի կծից:
 310 Խոփ կը թաւին կրակ, կը դնին վոտքիրուն, կ'աքիւի:
 Դավիթ կ'ասի.— Վիւր ելի, իս եկիւ իմ.
 Գոն գարողն իմ, վոր քոն խոզին տ'առնիմ:
 Մելիք կ'ասի.— Սասնա Շախգըմակիր,
 Դու իմ լակակիրն իս, Ինչը իմ խոզին տ'առնիս:
 — Ելի վիւր, յան Աստված տը տա ձի, յան քի:
 Ես որն ա, ետոր:
 Մելիք կ'ասի.— Ինչը իս տը կռվինք մինք:
 Դավիթ կ'ասի.— Պայմանով.
 Իրիք դարբ դոն գար, դոն իմ ճոչ ախպերն իս,
 320 Իրիք ել՝ իս կը գարնիմ:

Խեծավ Դավիթ իւր ձին, գանաց, կայնավ մեջտեղ:
 Մելիք իւր գորդ եղար, թող ետու վիւր Դավթին, ասաց.
 — Սասնա Մուսա Շախգըմակիր խող եր, խող գարցավ:—
 Դոն չասիս՝ ենգախ, ինչ Մելիք գորդ կը գարնի,
 Խրիշտանկիւր ձեռ կը տան անջեւ գորդին,
 Ու կը դիպնի մեկեւ կող:—
 Ինչ թող կ'երթա, Դավիթ կ'ասի.— Ետեդն իմ:
 Իրիք տիւր կը գարնի Մելիք, բան չի կանա անի:
 Ինչ պրծավ, Խորաթ խասավ Դավթին:

* Ետոր — Երանը, Երա ոքը: Խմբ.

880 Դավիթ կ'ասի. — Քո հող երա, իս դարնիմ:
 Մըսրա Մելիք քանսուն գնդանոց խոր տվի փորել:
 Մտավ խորու տակ, քնից վիր ենու քանսուն թաղիս,
 Քանսուն գնդու կաշի, քանսուն ել ջնգցի քնր:
 Դավիթ ասաց. — Մարե, նորաթ իմ չի:
 Ես մեկ դարբ կը տամ Աստուծո խաթըր:
 Ենա մեկն ել կը տամ քո ծըծի խաթըր,
 Ինչ վոր դո ձի կաթ իս տվի:

«Կը հիշամ խաց-գինին, Աստված կենդանին,
 Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին,

840 Խաչ Պատերազմին վեր Դավթի աջ թեղին»,

Քեցից Թուր Կեծակին,
 Զարկից Մըսրա Մելիքին.
 Կը կտրա քանսուն ջնգցի քնր,
 Կը կտրա քանսուն գնդու կաշին,
 Կը կտրա քանսուն թաղիս,
 Կը դիպնի Մըսրա Մելիքի ճակտին,
 Կ'երթա, կը խասնի Արդար գետին,
 Կանամ կը կայնի վեր կանամին:
 Դավիթ կ'ասի. — Դե, թլեք դէն՝

850 Զնգցի քնրիւր, թաղըսնիր ու գնդու կաշիք,
 Տեսնիմ սնդ ա, թե չե:
 Կը թալին, Կանչից Մըսրա Մելիք, ասաց.

— Իս սաղ իմ, ձի բան չելի:

Դավիթ ասաց. — Քի շարժի, տեսնիմ:

Ինչ վոր շարժից, կտոր մ' ենդիս գանաց, մեկ՝ ենդիս:

Դավիթ դարցավ, Մըսրա Մելիքի մոր ասաց.

— Մարե, իս Մըսրա քնդաք տվիր իմ քիդ:

Կանչիր քո ժողովուրդ, գանաց ենտեղ,

Նստի, քանի դո սաղ իս:

35. Ձեռով հովանք դիմավորում է Դավթին.
 Դավթը իր ստեղծ

860 Դավիթ խեծավ ուր ձին ու դարցավ տուն:
 Խաբար տարան Ձենով Հովանին, ասին.
 — Ահա Դավիթ եկավ:

- Աաքար հրմեն սպանից,
Մըսրա Մելիքն ել սպանից,
Ու սաղ-սլամաթ եկավ.
Իմ ականջկըլեն վեր քի:
Դավթի խորոխակեր ելավ եկավ անջեվ.
Դավթի գըլնիս պագնից, քրտինք սրբից,
Ենոր անն շորիւր փոխից
- 870 Ու առք-փառք տարից իր տուն:
Քոնկոն Ջալալին ել մաքուր ըմ լվացին,
Տարան, կապիցին իր տեղ:
- Ենգան, ինչ Դավիթ գանաց, իր տեղ նստավ,
Ասաց.— Դե, մեկ կանգնի գինի տվեք ձեզ:
Մեկ փուլ գինի լցին, տվին:
Մեկ ել ուզից, են ել խմավ,
Մեկ ել ուզից, են ել խմավ,
Ու պառկավ, քնավ իրիք ուր:
Ինչ իրիք ուր պրծավ, վիր ելավ, խեծավ իր ձեռն
- 880 Ու գանաց ուր խոր Սիվ սար նեճիր:
Ըսպանից խնգանիր, ջալալանիր ու վերու վախճարնիր,
Կապից Քոնկոն Ջալալինի վերեն
Ու առից, երիւր տուն:
- Հովան ասաց.— Աստված Սասնա ճրագ վառից.
Դե, դոր Դավիթ թող երթա, ախշար կան գն,
Ու ենոր խամար կնիկ ըմ գնդնի:
Դուք հավանութին կը տեք սա խոսքին, ինչ վոր ասի:
Իշխաննիր կ'ասին.— Ինչի՞նչ.
Թող երթա, ուր քեֆով կնիկ ըմ գնդնի իր խամար:

Գ

ԴԱՎԻԹՆ ՈՒ ԽԱՆԴՈՒԹԸ

26. Դավիթը գնում է Դավառան Խանդուրի մաս. Դավիթը
ու զանազան Սեվայեղունգ դեմք

- 890 Առավոտուն Դավիթ ելավ,
Ուր շորիւր խազավ, ուր բանիր կապից, ուր ձին խեծավ:
Ու կանա Աստըծուն ու Դավառան քաղաք երաց

- Գանաց շատ քիչ, Աստված գինա,
Տեսավ սիվտակ կասր ըմ մեջ ճամխին:
Դո՛ւ մ' ասի՝ եղա Խանդուտ խանուամի սարեն ա:
Դեմ ըմ կո՛ վար ենոր դռան.
Սեվայեղունք դեմ կ'ասին:
Ենոր պուռկեներ եկի, ըզմուռթ անցիր:
Դավիթ կ'երթա, վար դռան կը դադրի.
900 Կ'ասի.— Ե՛յ, Սեվայեղունք դեմ, դուռ բաց'ց.
Իս եկիր իմ Խանդուտ խանուամին բարեմ:
Դեմ կ'ասի.— Խիմ՝ քո՛ւ մատ տո՛ւ,
Իս տեսնիմ՝ դո՛ւ ի՞նչ մարդ իս:
Դավիթ կ'ասի.— Իս ի՞նչ մարդ ելնիմ, քի՛զ ի՞նչ:
Ա՛խրը, ձեռ պարզից դեմի անջեմ:
Կքեց դեմ ըզԴավթի մատ, Դավիթ հաքխավ:
Դեմ ուր ձեռ տվից Դավթին.
Ինչ Դավիթ կքից, անուն, անանջուր դեմի մատից եթալ:
Դեմ եթող, Դավթ, Դավիթ ուր գլխի մտուց նիրս:
910 Դուռ, կշտանոցն ել տարավ խիտ ենոր նիրս:
Խանդուտին խաբար տվին, թե.— Սասնա Մուռ եկավ:
Խանդուտ ասաց.— Եկեմ, թող գա՛:

**27. Գուռիս Զալալին ու փառիվանքների ձիերը. Դավիթն
ու փառիվանքները. Խառնուրդ հավանում ե Դավթին**

- Դավիթ իր ձին քաջից թավախանեն.
Կը տեսնի՝ խարիր ձի մեկ փարա ենտեղ:
Դավիթ իր ձին բառադի կը թըղնի մեջ են ձիերուն.
Են ձիեր կը փախին հըմեն մեկ տեղ.
Դավթի ձին մընակ կը մնա վըր մարին:
Դո՛ւս կ'իլնի, շանց կը տան դիվանխանեն Դավթին:
Կ'երթա, դիվանխանի դուռ կը բանա, կը տիսնի Դավթ՝
920 Հիսուսից խարիր փառիվան նստած դիվանխանի մեջ:
Դավիթ անբարեմ, անբարի լուս՝
Կ'երթա, կը նստի հըմենանց վեր:
Խացի վախտ, խաց կը բիրին.
Խարիր փառիվանի խամար խաց կը բիրին.
Փառիվաննիր կը ժողվին վեր խացին:

- Դավիթն ել սուս-փուս խարիր փալիվաններ կը թափ դեն,
 Ենոնց չանախներ կը դնի իր անջեմ ու կ'ուտի:
 Կը տեսնի՝ դուր գինի կը բերին:
 Ել մ' ել խարիր մարդու գինիք կը լցի առջտ,
 980 Կը դնա ուր բերնին ու կը խմա:
 Խնչ կը խմի, քեֆով կ'ըլնի:
 Դավիթ ուր վոտքիւր կը պարզի,
 Քանի մ' փալիվան կար, կը ժողվի,
 Կը տանի դիվանխանի քունջ:
 Զուաբ կը տան խանդուտ խանութին, կ'առն.
 — Մեկ լալ ու կան մարդ եկիր եստեղ.
 Միր հրմենանց բաժին կիր կերավ, գինին խմավ:
 Նը գիտինք՝ մարդ ա, նը գիտինք՝ փալիվան ա, նը գիտինք՝
 դեմ ա:
- Խնչ անջ տ'ելնի ենուր խիտ:
 940 Խանդուտ խանութ կ'իլնի, կիր-կիրակուր հաղորդ,
 Հորողկից փալիվաններուն.
 Զեռք մ' ել թամիզ յաթաղ դրկից Դավթին,
 Ասաց.— Նոր աղես տեսա:
 Ուր խամ, խիալ եթալ Դավթի վերեն.
 Մեկեկ փալիվաններ աչքից եթալ:
- Քնավ, խըլխուռն ելավ, գընաց, ուր ձին քաշից դռն,
 Թիմար մ' ետու ու ճակատ պագից:
 Քոռեկոն Զալալին ասաց Դավթին.
 — Հիշար կաց, ենոնք խիտ քի խիանաթացած ա.
 960 Ենոնց թրիւր չլտած, դրած յաթխի տակ.
 Խնչ դոն քնիս, քի կը սպանին:
 Թե չիս ավատա, գաննա աչքի, կը տեսնաս:
 Դավիթ եկավ, նստավ ուր տեղաց վերեն:
 Ուր ունքիւր խառվավ, տեսավ
 Փալիվաններ քեթր կ'իլնիլին դիւ ինք:
 Դավիթն ել ուշիկ մ' ելավ,
 Ենոնց թրիւր ժողվից, բոնից ուր ձեռ,
 Սորա հրմեն կոտորից, ասաց.
 — Եսոնք խորոտ խոփ կ'ելնի:
 960 Փալիվաններ ելան առավոտ,
 Թողին, փախան իրենց տեղիւր:

ՅՅ. Խանդավառ էյաւրասիբոււմ ե Դավիթն. Պապե Ֆրանկին—
 Ձմրօկն Սուլքան զորօվ գալիս ե Խանդավառն օանելու.
 Դավիթը գնում ե նրա դեմ յեվ Խանդավառի խորհրդով
 ճանապարհին կորում ե Պողոսի օյաւնը

Խանդուտ խանոււմ ինչ լսավ,
 Վոր փալիվաննիւ փախած ա,
 Կ'ելնի, սեղան կը հանգրի
 Ու կ'առնի, կը գծ մոտ Դավիթ, կը նստի:
 Դավիթ կ'առնի, կ'ուտի, կը պրծնի ու կ'ասի.
 — Մեկ բաժակ գինի տվեք ձի:
 Գինին կը խմի, կ'ասի.
 — Կը խմիմ Խանդուտ խաթունի կենաց:

ՅԶ Մեկ եւ կը խմի, կը քնի.
 Իրիք որ Դավիթ կը մնա քնուկ:

Մինք դանձանք վիր Պապե Ֆրանկին,
 Անուն Ձմրչկե Սուլքան,
 Վոր անքնոր կը ժողվի, կը գծ,
 Կը դնի մեջ Խանդուտի խողին,
 Վոր Խանդուտ խաթունն առնի, տանի:

Իրիք որ ինչ կը պրծնի, Դավիթ վիր կ'ելնի քնուց.
 Հանգնի կ'ասին.— Ո՞վ տ'երթա կռիվ, մի չերթա:
 Հետո կ'ասին.— Դավիթ տ'երթա,

ՅԸ Վոր սա իրիք որ կա, Խանդուտի մոտ քեֆ կ'անի:

Խըլիսուն շոտ Դավիթ կ'երթա, իր ձին կը քնի դուս,
 Կը թռնի քամակ, վոր երթա կռիվ:
 Խանդուտ խանոււմ կը կանչի.
 — Դավիթ, քոն խոգուն-արեւուն մեռնիմ,
 Կ'երթաս, մեջ դաշտին Պողոստե սու մ' կա.
 Քոն թուր կը քնիս, կը զարնիս են գիրակին:
 Են սուն թե կտրից, արդեն կ'երթաս կռիվ.
 Թե չկտրից, կը դանաս, կը գծաս:
 Դավիթ կ'երթա, թուր կը քնի ու կ'ասի.

ՅԹ Հիւլիկ, ձի քինե մընաթ ի չում բաղում ժամանակին.
 Ձեռ կը թալիմ խիտ թուր Կեծակին,

Կը դարնիմ Պողվըտե դիրակին,
Կը կտրի Պողվըտե դիրակին,
Կանամ կը կայնի վեր կանամին»:

Ջարնիլուն պես կը կտրի,
Ու Դավիթ չակախի ու կ'ասի:

«Ջեռնի, դ ու ոտոր կեներ չում բազում ժամանակին.
Մեջքիկ, դու թուրոշ կեներ չում բազում ժամանակին.
Ես թիչ եր՝ երիւր խիտ Դավթին»:

1000 Թիթեվ քամի մ' եզար, Պողվատե սուն եցկից,
Ու ինքզինք ոխնից, նոր դընաց:

29. Դավիթը վաճառվում է կովի ժամանակ. Ջեռնի Հովանի
յերազը յեվ զբույցը ձիերի եկ»

Դավիթ խասավ կովի դաշտ. թիչ կը տեսնի.—
Թանց աստղ երկինք, ասքսը ժողվի:
Ես քշից մեջ ասքըրին ու կոտորից.
Մնաց մեջ անին դադրուկ:

Գիշիւր ա. իր խորոխպեր երազ տեսավ:
— Վիւր ելի, կնիկ, վիւր ելի,
Սասնա աստղ նժվաղիր ա,
Սասնա ճրազ անցիր ա:

1010 Կնիկ վիւր կ'իլնի, կ'ասի.— Ե՛, ծառ խալիվոր,

Թուն քի քնի, երազ խղին տեսի:
Դավիթ մկա Խանդուտի մոտ քեֆ կ'անի:
Խորոխպեր կը քնի:
Նորից երազ կը տեսնի, չուտ վիւր կ'իլնի,
Իր կնիկ կը հիշարացուցի, կ'ասի.
— Ջե վոր իս քի ասի՝ Դավիթ նեղութենի մեջ ա.

Վիւր ելի, ճրազ արա:

Կանչից սըխնիւր ասաց.— Բիրեք Բոզ ձին, տեսնիմ:

— Թանի սըհաթի մեջ ձի կը խասուցիս Դավթի մոտ:

1020 Ջին ասաց.— Իրիք որ:

Գիշից են կողմ, չի խեծավ:

Կանչից.— Բիրեք Սիվ ձին:

Բիրին. ասաց.

— Բանի՞ սըհաթի մեջ ձեկ կը խասուցիս Դավթի մաստ.

Ասաց.— Իրի՞ք սըհաթ:

Ան ալ չուզից. կանչից, ասաց.

— Բիրենք դուս Կարմիր ձին:

Բիրին. Ձենով Հովան ասաց.— Կարմիր ձին,

Բանի՞ սըհաթի մեջ ձե կը խասուցիս Դավթի մաստ:

1080 Ասաց.— Մինչեւ դու վոտ դնիս զանգուն

Ու խանգըստանաս, կը խասուցիմ:

Ձենով Հովան թռավ ձիուն քամակ,

Դեռ չէր խանգըստացի, խասավ կռվի դաշտ:

ՅԹ. Դավիթը Ձեմով Հովանի խոտով ազատուում ե՛նեզ
դուրյաւնից յեւ մտա հեռ կոտորում ե քօնամիճերիմ

Տեսաւ՝ Դավթի ձեռ-վոտ կապվիր եր, մեջ անընին լող
կ'երթեր-

Կարմիր ձին կը խըլխընջա, ձեն կը խասնի Դավթի ալանջ-

Խասկըցավ՝ իր ձիանքնիրու ձեն եր:

Են ժամանակին Ձենով Հովան կանչից.— Դավթ...

Դավթ խասկըցավ՝ իր խորոխպոր ձեն եր:

Խորոխպեր ասաց.— Դավթ,

1040 Հիշիր խաց-գինին, Աստված կենդանին,

Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին,

Խաչ Գատերազմին վեր Դավթի աջ թեւին:

Դավթ հիշից:

Հիշելուն պես՝ Դավթ կտրճացավ, զնջիւնիր կտրից:

Բունկո՞ Զալալին թռավ ջրի իրիս:

Մեկ կողմեն Դավթ զարկից,

Մեկել կողմեն խորոխպեր զարկից.

Ենոնց թրիր խասան իրար, անքնար ցրվավ:

ՅԼ. Դավթի յեւ Խոնգուրի մեմամտարը

Վերջ Դավթ ու իր խորոխպեր Հովան՝

1050 Ինչ լեշիրուց դմես եկան, տեսան՝

Խանդուտ խաթուն են կողմեն կը գեր:

Դավիթ ասաց.— Խորոխպներ, քի պախի:
 Խորոխպեր պախավալ փշի հիտեմ:
 Խանդուտ եկավ, մտավ լեշիրու մեջ, իրիշկից, տեսնի՝
 Խաչ Պատերազմին վորի թեմի վերեն ա, նա յի Դավիթ,
 Շատ կ'իրիշկա, բան չի կանա տեսնի:
 Դավիթ են կողմեն կանչից.

— Ո՞վ կ'ուզիս տեսնի, վիճի հիտիվ կան կը գնա:

Խանդուտ ասաց.— Քեզ ինչ, վիճի հիտեմ կան կը գնա,
 1060 Ասաց.— Ենոր հիտեմ ինչ կան կու գնա, զեն սպանիր իմ:
 Խանդուտ ասաց.— Ո՞վ իս սպանիր:
 Ասաց.— Են վոր թեմի վերեն Խաչ Պատերազմին կար,
 Սպանիր իմ, թալիս իմ դիմացի փլի մեջ.
 Ինչ կ'անիս, երա:

Տիր մ' ել Խանդուտ լցվավ ու են դիտեն եկավ:
 Են ու Դավիթ բաշիցին իրար զարնել գորգ:
 Դավիթ զեն կը ճանչեն, սրտով չեր զանի:
 Խանդուտ գզրած սրտով՝ սպանիլու կը զարնել Դավթին:
 Տիր մ' ել Դավիթ կը նեղանա,

1070 Իր քեֆով գորգ ըմ կը զարնե
 Ու Խանդուտ կը բերե տակ ձիուց:
 Խանդուտ կ'ասի.— Ահա, Խաչ Պատերազմին քմ թեմի
 վերեն ա:

Ինչ են խոսք ասաց Խանդուտ,
 Դավիթ խասավ մոտ Խանդուտ, ձեռքեր թոթից
 Ու կանչից.— Խորոխպներ, ելի դո՛ւս:
 Խանդուտ գնացին Խանդուտի տուն:

33. Դավիթը յեմ Ձեմով Հովտը Խանդուրի բերում եմ
 Սասուն. Դավթի յեմ Խանդուրի տեղափոխումը

Ինչ խոսան տուն՝ Խանդուտ կանչից կարավաշներուն:
 Եկան կարավաշներ, Քուռկու Ջալալին տարան, լվացին.
 Դավթի անն խալաֆի տարան, թափաղակցին:
 1080 Դավիթ ու Խանդուտ թեմ-թեմի զարկին, գնցին իրենց տեղ.
 Սեղան բիրին, երկուս մեկտեղ կերան:
 Դավիթ գիծի կ'ուզի, կը խմի ու կը քնի իրիք որ:
 Իրիք որից յետ՝ վիճի կ'ենի, իր ձին կը քնի գոռ,

Ձի մ' ել Խանդուտի խամար կը քաշին դռնս:
 Երկուս մեկտեղ ենոնց ձիիւր կը խեծնին,
 Թե՛վ կը զարնին թե՛վի,
 Խորոխպեր կ'ընցնի ենոնց անջե՛վ,
 Ու կ'ելնին, կը գան Սասուն:
 Խասան Սասուն, խարսնիս երին.
 1090 Յոթ ուր, յոթ գիշիւր քեֆ-ուրախութիւն երին:
 Իրինք խասան իրինց մրազին,
 Խայ-քրիստոնեան թող խասնին իրինց մրազին:

**33. Գաւթի վորդի Մհերի վարձուքաւքյունը բնակների
 եւս յե՛վ օրեգողի խաղալով ճրամց վիճավորելը**

Շատ ընցավ, քիչ ընցավ,
 Խանդուտ խաթուն ելավ տղով:
 Աստվածութիւն լաճ ըմ հառու ենոր:
 Անուն դրին Մհեր:

Խանդուտի ախպերնիր եկան զԽանդուտ տարան խերանց:
 Մեկ տարուց յետ Դավիթ գանաց, իր խաթուն երի:
 Մհեր միշտ կ'երթեր նեճիր.
 1100 Ինչ նեճիր վոր կ'եներ, կը տեր, իր քեռիք կը բերին տուն,⁹
 Ինք կը ֆներ հիտե՛վանց:
 Դավիթ կ'ասի իր անիրքիրուն.
 — Ես Մհեր ինչո՛ւ նեճիր չբերա:
 Քեռիք կ'ասին.— Ձե՛ ճիժ ի, ի՛նչ նեճիր տ'ենա:
 Իրիկուն ինչ Մհեր կու գա՛ տուն,
 Դավիթ կ'ասի.— Շահն շանորդի,
 Փողցի զավակ ես դո՛ւ, իմ զարմից չի՛ս,
 Վոր չիս կենա նեճիր ենե:
 Մհեր ես խոսքիւր իր միտ բռնից:
 1110 Ձում առավոտ կ'իլնի կ'երթա նեճիր խիտ քեռիքաւիրուն,
 Կես ճախմին կը մտնի մե՛ջ ծառիւրուն,
 Մհեր կ'ասի.— Մինք ձստեղ տրանգողալ խաղանք, նոր
 երթանք:
 Ու ենոր ձեռ կը թալի, ծառ կը կռուի,
 Ու քեռիք կը շարի վեր ծառին.
 Երկու անգամ հապես շարժից ու եթող:

Թողնիլուն պես՝ քեռիք ելան վիր.
Ու չիմ գիտի, ինչպես կը գան գետին,
Մեկի վիզ կոտորած, մեկեւի վոտ, ուրիշի մ' գըլիխ...
Կը թողնի են հալի մեչ գենոնք ու կ'երթա նեճիր:
1120 Շատ խնայունիւր ու վերի վոխչըրնիւր կը սպանի,
Կը կախի իր ձիուց, կ'առնի, կը գա տուն:

Դավիթ կ'երիշկի, կը տեսնի՝ քեռիք չկան,
Ենգախ կ'ասի Դավիթ.— Կնիկ,
Մհեր ոձի ձագ ի, քեռիք կծիր ի ու մեռած:
Կը դանա Մհերին կ'ասի.
— Ա՛յ տղա, ուր ա քո՞ւ քեռիք,
Կ'ասի Մհեր.— Ձիմ գիտի.
Իս ուրիշ կող գանցի, ենոնք ուրիշ կող մ':
Կը քոխի Դավիթ Մհերի վերեն.
1130 Մհերն ել շամառ ըմ կը զարնի իր խոր.
Խեր կ'անծիծի իր վորդին:
Ու Մհեր կ'երթա քեռիքնիրու տուն:

**24. Զմբոկե Սուլթանի հրավերն ի մեծամարտ. Դավթի յերգումն
ու սպանվելը. Խանգուլի ինճապապն լինելը**

Եսորից սորա Դավիթ կ'առնի Խանդուտ խաթուն
Ու կ'երնի, կ'երթա կան գալու:
Ինչ վոր կը դանա, վոր տը գա տուն,
Ճամխին Ջմրչկե Սուլթան կը գա հանաջ ու կ'ասի.
— Դավիթ, հետոն ա իմ որ, քոն՝ կռիվ մ' ենենք:
Դավիթ կ'ասի.— Եսոր ոլուչաղ կա խիտ ձիկ.
Թող մնա, երթամ տուն, քանի որեն գամ քո՞ւ կռիվ:
1140 Ջմրչկե Սուլթան կ'ասի.— Դե, հերդում երա՝

«Խաց-գինին, Աստված կենդանին,
Մարութա Բանցրիկ Աստվածածին,
Խաչ Պատերազմին վիր Դավթի նջ թեվին,
Իրիք որից սորա կը գամ խիտ քի կռիվ»:

Դավիթ կ'երդնու...
Կնիկ կ'առնի, կը գա տուն, կը մոռնա իր հերդում:

Իրիք որ կ'ըլնի իրիք տարի:
Կ'ինա միտք, կ'ասի. «Մնացինք հերդումի տակ»:
Կիր ընդիր ի, Դավթի թեւի Խաչ Պատերազմին կիրիր ի:

- 1150 Կնիկ կ'ասի.— Դավիթ,
Ելի, քո գըլնի լվանք, քի լողացուցինք.
Ես իրիք տարի կա՝ չիս լողացի:
Դավիթ ասաց.— Կնիկ, կը լողանամ,
Հանի ինչ եր, վոր վիր ձի տեսնաս, չտաս իմ իրիս:
Ինչ վոր լողացավ Դավիթ,
Կնիկ տեսավ՝ կիր ընդիր ի, ենոր թեւ կ'ուտի:
Կնիկ ասաց.— Դավիթ, ես ընչի՞ ընցկնն ելավ:
Դավիթ կ'ասի.— Չե՞ իս քի հանա՞լ ասի՝
Ինչ եր տեսնաս, մ' ասի:

- 1160 Դավիթ ելավ, իր խալավ խազավ, ձին խեծավ, վոր տ'երթեր,
Կնիկ ասաց.— Դոր տ'երթաս:
Դավիթ ասաց.— Տ'երթամ Ձմըշկե Սուլթանի խիտ կռիվ.
Հերդում մնացիր ի իմ վերեն:
Ու կ'երթա, կը խասնի կարմունջ, կը լողկընա:
Ձմըշկե Սուլթան խոփ կը կարմրացուցի,
Կը զարնի ու սիրտ կը ծակի,
Ու Դավիթ կ'ինա գետի պռուկ:
Ինչ Դավիթ կը մեռնի, Գոնուկոն Զալալին իր բերնով
ԸզԴավիթ կը թափ վիր ուր քամկին, կը տանի տուն:

- 1170 Խանդուտ խանում ինչ կը տեսնի՝
Դավիթ արժնի մեջ ներկվեր,
Փանջարից գինք կը թափ տակ.
Իր գըլնի կը դիպնի վիր ապառաժ քարին,
Ու քար կը փոսկանա:—
Մեկ քիլա խուս կը ծեծին մեջ են քարին:—
Մարդիր կը ժողվին, Դավիթ ու Խանդուտ կը տանին, թաղին:

Ենոք թող մնան ենտեղ,
Մինք դառնանք վիր Մհերին:

25. Միներ բեռնների հետ առնում է Դավթի տոյան զրեծը

- Ջմրչկե Սուլթան իր ասքար կը ժողվի,**
 1180 **Կը գծ ըզՄհերն ել սպանի:**
Ջենով Հովան կը կանչի.— Ո՛ր, Մհեր, արք,
Սասնա ճրագ ընցիր ա:
Մհեր քեռուն լսավ ու ելավ եկավ:
Գանաց, տեսավ՝ նը՝ խեր կա, նը՝ մեր:
Կը քեշի դուս Գուռնու Ջալալին,
Կը խեծնի ու կ'երթա, կարմնջի մոտ կը պախկվի:
Կը տեսնի՝ թափուռ-թափուռ ասքար կ'երթա դէս Սասուն:
Վերջ մեկ պառավ կը գծ, վոր թոփալ եր:
Մհեր կ'ասի.— Պառավ, դու դժը կ'երթաս:
 1190 **Պառավ կ'ասի.— Տ'երթամ՝ գարող-մահի դնիմ վեր Մհերին:**
Դավիթ երկու լաճ ձի սպանիր,
Իս երկու շիրիփ զարկիր իմ ենոր, իմ սիրտ չխովցիք ա:
Երթամ, շիրիփ մ' ել զարնիմ Մհերին:
Մհեր զպառավ բռնից, ճվտից, եթալ գետ,
Ջուաբ հորողից ուր քեռիքտիրուն, ասաց:
«Եկեք, գացեք, ահալին քաշեք սուր»:
Ու կ'երթան:
Ինք Մհեր կը քաշի ուր թուր, կ'ինա մեջ ասքարին:
Ու հըմեն ել սպանից:
 1200 **Գընաց մոտ քեռիք, տեսավ՝**
Ենտնք ել հըմեն սրբած:
Ենտեղեն կը դառնա, քեռիքտիրու խիտ կ'երթա տուն:

26. Միներ չի խաբվում բռու կնոջից. տառապում Միներ ծնողների գերեզմանի վրա. ծնողների խորհուրդը. նա փակվում է վանք Ագրբու քաղ մեջ

Ժամանակ ըմ Մհեր կը մնա քեռիքտիրու տուն:
Մեկ քեռկնկան աչք կ'ինա զՄհեր:
Մհեր կ'ասի.— Ձե,
Խիտ ուր ձեռաց չերթա:
Գեռկնիկ կը կանչի,
Մհեր կ'երթա, ջուր կը լցա կնկան գըլխու վերեն:
Նազաստան շիրիփ կը դիպնի քեռկնկան գըլխուն:

1210 Քեռկնիկ բերախտութիւն կ'ենաւ.

ՋՄհեր տնեն կը մլեն զոնս:

Մհերն ել կ'երթա ուր խոր ու մոր գերեզմընի վերեն-
հանչից.

«Եերիկ, վիւր ելի,

Ձի Սասնա տնեն մահրում երած.

Երթամ, Սասնա մախլուխ կտրեմ»:

Խեր կ'ասի. «Գանա, վորդի»:

Մհեր կ'երթա մոր գերեզմընի վերեն.

հանչից.

1220 «Մարան, վիւր ելի,

Ձի Սասնա տնեն մահրում երած.

Ենոնց մարդիւր կտրեմ, թե չե»:

Մեր կ'ասի.

«Ձե, վորդի, մը կը'տրի.

Գն ձին խեծի, գանա', աշխար կան արի:

Գանի քոն ձին չխըրվի, ազատ կան կը գան.

Ինչ վոր խրվավ, կը մնաս քոն տեղ»:

Մհերն ել կան կը գն.

Կ'երթա Վանա ախշար, Ագրբու քարին մեջ կը խրվի-

1230 Ու կը մնա չուր մկա:

Ընկեր. գործ.

Սպանել ծուեր

Կապույտ
Հայրենի
Կապույտ Խոս
Գրի առավ
Ան հայր Ժողով

Ա Ռ Ա Զ Ա Ք Ա Ն

Այս պատումի առաջողի մասին կա միայն հետեվյալ ծանոթութիւնը՝ «Պատմեց Հայունքոյն Անկախանցի Կազարյան Թառն»^{*} գրի առնողն անհայտ է, Ստեփան Կանայանցն այդ ստացել է Գյումա քահ. Աղանյանից,^{**} ապագրել է ավել «Արարատ» ամսագրում (1909 թ. մարտ, մայիս-հունիս համարներում) ուրիշ յերկու պատումի հետ (ՃՃԹ և ԺԺ) «Զոջանց տուն կամ Սասմա ծաւր» ընդհանուր վերնագրի տակ. ապա արտատպւել է 1910 թ. առանձին գրքով մի ընդհանուր առաջաբանով հանդերձ՝ Վաղարշապատում:

Այս հրատարակութեան առդատումը խմբագրութիւնն է կոտորել, բացի մի քանի կոորներէից, վոր ուրիշ պատումներում յերգեր են:

Պարզ յերեւում է, վոր պատումս սկզբնապէս յեղել է բովանդակն կռիւ ազատ վտանավորով, բայց գրի առնողը մեջը խառնել է գրական լեզուական արաւայտութիւններ, հոլովական ձեւեր, որինակ՝ «Տալիթի», փոխանակ աս-վորական «Տալիթի» ձեւի է այլն. ավելացրել է շողկապներ՝ «վոր», «թե», «է», «բայց», «քունչի», «ն» հոդ. գրել է չաղված «մը», փոխանակ «մ»-ի է այլն, վորով վտանավորը մասամբ աղհատված է:

Գրի առնողի ուղղագրութիւնը բարբառային արաւայտութեան նկատմամբ ամբողջապէս պահվում է, բացի մի քանի վրիպակներից և մեծ մասամբ աւարազգի բառերից, վոր վերածում ենք արեւելեայն առաջադրածութեան:

Գրի առնողը միակերպ ուղղագրութիւն չի պահած. միեւնոյն բառը, նույնիսկ յետեւի յետեւի զանազան տառերով է գրում՝ «բ»—«պ», «դ»—«թ», «դ»—«կ», «դ»—«խ», «ջ»—«ճ» և այլն:

ԽՄԲԱՅՐՈՒԹՅՈՒՆ

^{*} Տես «Զոջանց տուն կամ Սասմա ծաւր», 1910 թ. էջ 85:

^{**} Անդ. Ստ. Կանայանցի Առաջաբան, էջ Գ. և ԼԱ:

ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ *

1. Նախերգանք

«Ո

րհնյալ բարերար Աստված,
 Խնամք շատ եր մեծ թագավորուն:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՝ Աստղիկ թագավորուն:
 Տարկեն ողորմի մը կու տամ, **
 Խաղար ողորմի՝ Սանասարին:
 Տարկեն ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՝ Ծուռ Պաղտասարին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 10 Խաղար ողորմի՝ Ճոշիկ Մհերին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՝ Ջենով Հովանին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՝ Թառլան Վեքոյին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՝ Տղա Տավիթին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ.

* Գրի առնողն այստեղ ունի միայն «Թլիլ Դավիթի Ինքնաթիռ» գրքի
 96-րդ էջը:

** Ավելացնում ենք «կու տամ»: Խմբ.

- Խաղար ողորմի՜ Պզտիկ Մհերին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 20 Խաղար ողորմի՜ Կապուտ Կողա Թագավորուն:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՜ Սառան խաթունին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՜ Սոնուաթ խաթունին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՜ Կոնլիզար խաթունին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՜ Սինամ խաթունին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 30 Խաղար ողորմի՜ Ճոնտ Կոնլակին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՜ Խանտոթ խաթունին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՜ Քանսուն Ճող Մամին:
 Տառնամ ողորմի մը կու տամ,
 Խաղար ողորմի՜ ճըղն ու պատկին, մեծն ու մաքուրին*

**Չ. Քաջանց քաղավորի վարդիճ տոնում ե Սոսնա Ասողիկ
քաղավորի արջիկ՝ Սառայիճ**

- Ժամանակի մեկ** Սասնա քաղքի մեջ
 Մեկ փեր ըլթիար Թագավոր մը կ'ենին,
 Ասողիկ Թագավոր:
 40 Ասողիկ Թագավորուն
 Մեկ աղչիկ մը կ'ենին շատ տեսակով:
 Քանանց Թագավորու լաճ
 Երազի մեջ կը տեսնա Սասնա Թագավորու աղջիկն՝
 Վեր ինոր սիրու տեր կ'ենին:
 Բարեկամութնով Ասողիկ Թագավորից
 Կ'ուզի ուր խամար, չիտար:

* Այս խեղճի ասողներ, վեր տալ ողորմի չառն վերագրյալ մարդերուն, մեղք ի,—ասաց վարդեսն: Բանահաճաք

** Պետք է հասկանալ «Ժամանակով» կամ «Ժամանակին», այսինքն իջ Ժամանակ: Խմբ.

Կ'երնի, ասքանի կ'առնի,
 Կ'երթա վեր Սասնա քաղաքին,
 Յեղսիր կ'անի, կը բիրի ինոր աղջիկն:
 60 Աղջիկն մեկ չեչիտ կրար կ'իտա,
 Վոր տանին, պսակ անին.
 Կ'երթա, կը մտնի մեջ յոթոտանին,
 Յոթ տուռ կը շինի, սուգ* կ'անի:

3. Սառսարի յեմ Բաղդասարի ցրայիմ ծնունդը

Մինչեմ տարի մը երկու կը ֆա մեջ են սուքին,
 Յետո վոր շատ կը նեղանա,
 Ուր խալայեղին կ'ասի.
 — Պիղչեն առ, երթանք ծովու պուռկ, ուրախութեն անինք:
 Ծովու մոտ վոր կը խասենն՝ շատ կը ծարֆեա.
 Խալայեղին կ'ասի.
 60 — Աստծու սիրուն ջուր մը կ'նտի, վոր խմեմ:
 Խալայեղին շատ կը ֆա ջուր չի կ'նտնի:
 Կ'երթա, ձիու մը վոտաց տեղ կը գնտնի,
 Վոր երկու կուց ջուր կա ինե, կը խմի.
 Մեկ թամամ, մեկ կիսատ կուց կ'երնի ջուրն:
 Ելավ, են տեղեն տարձավ՝
 Մտավ գենա ուր յոթոտանին մեջ:
 Ինն ամիս, ինն որ, ինն սըհաթ վոր լմնցավ,
 Աստված երկու տղա իտուր Սառան խաթունին:
 Ծնած ժամանակ խրեչտակ կու գա, ինոնց անուն կը անի,
 70 Մեկին Սանասար, մեկին Պաղտասար:

4. Յեղապրմեղ մարից Խարցնում եմ իրեց ծագումը

Դանի մ' տարեն սորա տղեյներ վոր կը ճըռչանան,
 Կ'երնին, կ'երթան Դանչանց քաղաքը:
 Խետ ճժեբաց կը խաղան.

* Պահում ենք առաջին հրատարակության տարբեր զրույթյունները,
 ինչպես որինակ՝ «սուգ»—«սուք», «կ'անի»—«գանի», «խալայեղ»—«խալայի»,
 «ջուր»—«ջուր», «աղչիկ»—«աղջիկ» և այլն: Խ մ.բ.

Քանչանց ճժեր կը թափեն խոնց վերեն,
 Կը ձեծեն, կ'ասեն.— Տուք փիճ եք:
 Յերբոր ինոնց խոսք կը լսեն,
 Լալով կ'երթան մոտ ուրենց մեր, կ'ասեն.

— Յա մեր խոր սալըխն տուր,

Յա կ'երթանք, մե կը թալենք ծով:

Մեր կ'ասի.— Վհրտի, ձեր խեր Քանչանց թագավորն ի:

— Ձե, կ'ասեն մոր,— թե վոր մե խեր ելներ,

Խալիս մե փիճ չին ասեր:

Տարի մը ես խոսքով լաճեր կը բըռնալուի ներս:

Տարին վոր կը լինա,

Լաճերն ել մ' ել կ'երթան Քանչանց երկիր, կը խաղան:

Են տեղաց տղեք նորեն կը թափեն վերիյտեր,

Կը ձեծեն, թե.— Տուք փիճ եք. տուք ինչի՞ կու գա՞ք մեջ
 մեզի:

Գենա լալելին կը տառնան, զիրենք կը թալեն մոր գըռգ:

Շատ վոր կու լան, մոր տիժար կու գա, կ'ասի.

90 — Վհրտիք, տըատրեք չու՞մ առավտուն,

Ձե կը տանեմ, ձեր խոր սալըխ կու տամ:

Ծ. Մանասար ծովից ձեռք և բերում Գուգու Զալալիճ յիվ սարքը

Առավտուն ելավ, խալայեխուն ասաց.

— Ա՛ռ պիղչան, խես տղեյներաց երթանք ծովու պուռկ,
 'Լոր քիչ մը սրտերնիս բացվի:

Յերբ գնացին,

Տղեյներ ուրենցմե զատացան ենտեխ խաղալու:

Մանասար տեսավ,

Վոր մեկ կապոտ քոնուսի քնոր մը կըրեր ծովու մոտ.

Են քնոր շուռ խուռը, տկեն ձիու մ' գնմ տոնրա ելավ:

100 Վերեն շատ ուրախացավ,

Մոր կանչեց, թե.— Արի, խորոտ բան մը գնա:

Մեր ասաց.— Տատրի, գնմ, տեսնամ՝ ինչ ի:

Մանասար ել չտատրավ, վոր մերն խաաներ,

Գնին իզարկ մեջ ծովուն:

Ծով՝ Աստծու խնամքով՝ բացվավ:

Դուռնու ճալարին ելավ տուրս,
Թամբն Սատաֆի վերին պատրաստ.
Կապին Աթալին, Գամար Ֆեհրսին,
Խոտեն Ջրին, Խաչն Պատարագին,
110 Վոր տնի վեր ուր աջ թեվին, վոր տըռք չառնի,
Թուրն Կեծակին, Թոթրիկ գողգեր, ծանար ըռմեր՝
Բիթռն ծովուց պատրաստ տուրս՝ ելավ:

**Բ. Մայրը Սամաստիւն պատմում է յեղբայրների քրային
ծագման մասին**

Սանասար խասավ, գամն տրեց ձիու բերան, առաց.
— Մարե, արե, իմ խորն սալլիս տուր,
Չեթե՝ քե ծով կը թալիս:
Մերն առաց.— Վհրտի, տոն խեր չունես:
Տղեն առաց.— Յես խո քարի, թփի տկեն չեմ ելե.
Հալթաթա յես մարտուց ելեր եմ:
Առաց.— Վհրտի, յես մեկ ժամանակ
120 Խետ իմ խալայեխին եկա եստեղ ուխտ անելու.
Շատ մը ծարվցա, խալայեխին ասի՝
Մեկ ջուր մ՝ կնտի ձիկ:
Խալայեխն են դարբար շատ ֆռաց,
Ձիու մ՝ վոտաց տեղ ջուր կնտավ,
Յես ել են ջուր խմա, մեկ կուց թամամ, մեկ՝ կիսատ:
Ասոված ձե են ջրից իտուր ձիկ.
Տոն են թամամ կցիցն ես,
Ծուռ Պաղտասար են կիսատ կցիցն ի:
Թե վոր կը խառցուցես,
130 Իմ խոր տնեն վոր կույս իկեր եմ,
Մինչեկ եսոր ըսկուն կույս եմ.
Յեկ ձեզիկ ծնելու ժամանակն ինսան մոտ ձիկ չիկե.
Մենակ խրեշտակն եկավ, ձե անուն տրավ:

Գ. Մայրն ու յեղբայրները գալիս են Սասուն

Տղեն առաց.— Մենք մեր եյուրեն իմացանք.
Տե, արե, տոն քըռ եյուրեն իմցուր մեզի.

- Հալթաթա տոն խեր ունիս:
 Մեր ասաց.— Վհրտի,
 Յես Սասնու Աստղիկ թագավուրու աղջիկն եմ:
 Ասաց.— Մարե, տոն քլո խոր տուն գիտեա գոր ի,
 140 Վոր երթանք են տեղը:
 — Գիտեմ, ասաց, Սասուն ի:
 Վորտին ասաց.— Տե, արե մեյտեղ խեծնենք, երթանք
 Սասուն:
- Սանասար խեծավ, մերն առեց խտեվ,
 Պաղտասարն իսկեց ձիու հառջեվ,
 Գնացին Սասնու քաղաք:
 Վոր քաղաքին մոտացան,
 Ակնճկին տարան Սասնու թագավուրուն,
 Թե.— Բըռ աղջիկն եկավ, երկու շահագառայ ել խեռ:
 Աստղիկ թագավոր չում են որ
 150 Ըսկում լացեր եր ուր ախչկան խամար,
 Վոր աչքեր փնասվեր եր:
 Յերբոր լսավ, շատ ուրախացավ.
 Ելավ գնաց ախչկան տեմ:
 Յերբ տեսավ, վոր ախչկան խեռ մարտ չկրեր՝
 Մենակ երկու լաճերն ին, շատ տուտմով:
 Սանասարն ասաց ուր ճըռչ պապոյին.
 — Տոն ինչի՞ յես տուտմեր:
 Թագավորն պատասխան տվեց,
 Թե.— Տոնք Գնչանց թագավուրու լաճերն եք, շահագառայ եք-
 160 Պետք եր, վոր խեռ ձե երկու խարիւր ձիավոր ելներ.
 Կա-չկա, վոր տոնք խռովեր, իկեր եք:
 Ասաց.— Մենք չենք խռովե.
 Մենք վոր կանք, խրեղենից ծներ ենք:
 Բըռ աղջիկ մինչեվ մկայ ել կույս ի:
 Խնոր խամար մեր մեր իրիսանց իսկիցին,
 Մե ել կ'ասեն, թե՝ տոնք փիճ եք:
 Ես խոսքի՝ խամար ելանք եկանք ծովու քանար,
 Մեր մոր շատ աղաչեցինք, վոր մեր խոր սալըխ տեր:
 Մեր մերն ել ես ջոնար իտուր մե:
 170 Մենք մկա իկեր ենք քլո տուռ.
 Թե մե կը սիրես, մենք քլո զավակներն ենք:
 Ըստոնց սորա ել մի վախնա,

Քննչանց երկրից ել մարտ չի կանա գն,
 Քրո աղջիկը հետիւր անե, տանե,
 Ես խոսքի վերեն թագավոր շատ ուրախացավ.
 Մեկ ողա իտուր Սանասարին, մեկ՝ Պաղտասարին.
 Մեկ ել իտուր ուր ախչկան,
 Պաղտասարի սանիաթ են եր,
 Վոր չում իրիկուն կ'երթեր, ճան կը խաղեր:

Բ

ՍԱՆԱՍԱՐԻ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յ. ՍԱՆԱՍԱՐԻ ԱՅՐԵ ՏՈՒՆԿԸ ՍԱՏԱՏԱՐԻՑ

- 180 Քննչանց թագավորու ախչիկն՝ Սուռաթ խաթուն,
 Վոր քննասուն ճող ծամ ուներ,
 Մեջ երազին զինք տեսավ Սանասար
 Յեկ շատ սիրու տեր ելավ վեր ինոր:
 Ախչիկն իմացավ ես բան,
 Ելավ ուր սոռաթն դրեց մեջ թղթին,
 Իտու երկու մշակու ձեռք,
 Վոր տանեն, թալեն Սանասարի երտիսն վեր:
 — Չեղնեմ, չիմանամ, ասաց,
 Վոր թալեք Պաղտասարի երտիսն վեր:
- 190 Մշակներ վոր տարան, չգիտցան վուրու երտիսն ելնելն,
 Տարան, թալեցին Մուռ Պաղտասարի երտիսն վեր:
 Պաղտասար առավտուն վոր քնուց վեր ելավ,
 Տեսավ ետա թղթի վրայի սոռաթն,
 Համա խելքն գնաց, արուն ել քթից փոթավ, եկավ:
 Սանասարն ելավ տոնրս, տեսավ,
 Վոր ուր ախպոր աստղն նվաղեր եր,
 Անջախ կտոր մ' իոգի մնացեր եր մեջ:
 Վաղեց, գնաց Պաղտասարի հողեն.
 Սոռաթն վոր ենտեղ տեսավ,
 200 Ծալեց, իտի ուր ծոց,
 Ախպերն խանեց վեր, քիթ բերան վաց:

Պաղտասարն ել չխարցուց են պատկերք,
Վազեց, գնաց ճան խաղալ:

Փ. Սամաատը ճամապարհին դեպի Դադաթց յեկիրը
համդիպում և ակնվարին

Սանասար գնաց մոտ մեր.

Ասաց. — Մերե, յեմ պատրաստութեն տես,

Յես պիտի երթամ Բանջանց երկիր.

Թուղթ իկե իմ խոնկ:

Մերն ասաց. — Վարտի, մի երթա.

Են երկրեն անջախ փոթանք, եկանք:

310 Տղեն ասաց. — Չե, պիտի երթամ,

Թե վոր իմ գլխն ել գնացեր ի:

Մեր պատրաստութեն տեսավ, պոծավ.

Սանասարն ել թռավ ձին, խեծավ,

Համա քշեց տեխ Բանջանց երկիր:

Խասավ չորս ճամխա խառնուրտի մ' մեջ.

Տեսավ, վոր փիր ըղթիար մարդ մը նստե ենտեղ.

Ասաց. — Բարեվ քե, բարալըխ:

— Աստո՛ւ բարին քե, Սանասար, — ասաց խալիվորն.

Տե, ձիուց իչի վեր, քե խոսք մ' ունիմ ասելու:

320 — Բարա, ասաց, տո՛ւ վիզ ես, վոր ձիկ կը ճանչնաս,

Թե յես Սանասարն եմ:

Ասաց. — Յես եմ խրեղտակն Աստո՛ւն,

Վոր նստեր եմ ըստեղ, ճամպախներ կը բաժնեմ:

Դըժը պիտի երթաս, Սանասար:

Ասաց. — Կ'երթամ Բանջանց երկիր.

Ձիկ մեկ բարի ճամպախ մ' նշանց տուր:

Են ել ասաց.

— Թե եսա ճամպախն երթաս, կ'ելնիս թաղավոր.

Թե վոր մեկալ ճամպախն երթաս, կ'ելնիս թռչար.

330 Ամա թե վոր երթաս Բանջանց երկիր,

Ենտեղ փնաս կը քաշես:

Սանասարն ասաց. — Ենտեխ պիտի երթամ,

Թե վոր գիտնամ իմ վիզ իրեք տեղով կտրեն:

Թե վոր ուրիշ խրատ մ' ունիս, ձիկ ասա:

Են ել ասաց. — Վարտի, վոր կ'երթա,

Ինչոր քե ռաստ կու գա՝
 Թե քար, Թե թուփ, Թե հայվան, Թե ջանավար,
 Ըմենուն ել բարեմ տաս, առանց բարեմի չընցնես.
 Թե վոր առանց բարեմի ընցար,
 340 Են երկիր սեհրի ի, քե շատ ֆնաս կու տա:
 Սանասարն ասաց.— Մնացիր բարի:
 Ելավ, խեծավ, համա քչեց տեխ Գնչանց երկիր:

10. Սաճաստոր մեճում է Խառ բախչեմ, փախցնում Սառաթիմ
 յեմ կռվում Գաջանց բազավորի զորի ետ

Գնաց չում քաղաք, խասավ թաղավորու Խաս բաղչեն.
 Տեսավ, վոր Սոճաթ խաթուն
 Խետ քնուտուն խալայեխի վեր ախպրին նստեր եր:
 Ելավ Սանասարի տիմաց, տեսավ՝ ըսկուն խորոտ եր,
 Վեր երազի մեջ տեսածեն յոթնապատիկ ավելի եր:
 Ասաց.— Սանասար, խաղար ափսոս քրո ջախելութնին,
 Վոր ելար եկար իմ իտեմ:
 350 — Ի՞նչ տիմացով ափսոս կ'ասես:
 Սոճաթ խաթուն ասաց.
 — Են ապով, որ կը վախնամ՝ զարնեն, քե սպանեն.
 Ես երկիր սեհրի երկիր մ' ի:
 Են ել ջուղար տվեց, ասաց.
 — Երկեն խոսք պետք չի,
 Թե վոր կու գաս, Թո ձիուս վերեն, քե տանեմ.
 Թե չես իգա, վերջի խոսք տուր, յես տառնամ, երթամ:
 — Ինչպես չիգամ, ասաց Սոճաթ խաթուն,—
 Զիկ ջան մը կա քրո ուղուրին ի:
 360 Յես քե կանչեցի, բիրի, վոր խետ քե գամ:
 Ասաց Թե չե, համա թռավ ձիու քամակ.
 Սանասար քչեց, գնացին:

Վեր ճամխուն ինչոր ըռաստ եկավ,
 Բարեմ իտուր Սանասար՝
 Թե քար, Թե թուփ, Թե ջանավար,
 Մինչեմ յեզրեց են երկիր:
 Ենտեղ մեկ մուռտառ ջանավար մ' ըռաստ եկավ,

- Ինոր բարեւ չիտուր:
 Են ջանավարն ել ելավ խետ երկնուց,
 270 Բանձր ձենով կանչեց.— Հա, տարավ,
 Սանասար Գնոսուն ճիղ Ծամ աղջիկն տարավ:
 Ես ձեն քան լսեց, տվավ թփին,
 Թուփն՝ ծառին, ծառն՝ հայվանին,
 Չու՞մ ձեն խասավ մեջ քնդքին:
 Բնդաք քնդքով՝ մեկ-մեկին խապար տվին,
 Խեծել խեծավ, բազմացավ,
 Ինքան Սանասարի խեղճին:
 Ծովու ավաղին խեսար կըբր,
 Երկնուց աստղին խեսար կըբր,
 280 Գետնի բոյսին խեսար կըբր,
 Խեծլին՝ խեսար չկըբր:
 Սանասարն եր՝ աղջիկն տարավ,
 Իտի մեկ բանձր սարի մ՝ գլխի,
 Տառցավ տեխ խեծել, քաշեց Թուրն Կեծակին, ասաց.
 «Հիշամ քե, խերն կենտանին,
 Մարութա Բանձր Աստվածածին,
 Խաչն Պատարագին վեր աջն թեվին»:
 Յոթն որ, գիշեր-ցերեկ
 Անոթի-ծարավ բրտեց ես խեծել:

**11. Բաղդատուն ռզնուքան ե հառնում Սաճատարին յեվ
 չճանաչելով յեղբորը՝ կռվում ե նրա հետ**

- 290 Ավուր մեկ Պաղտասար ճան խաղալու մեջ,
 Աչքն իսկեց վեր Սանասարի աստղին,
 Տեսավ, վոր ախպուր աստղն նվաղեր ի:
 Համա ճաներն իթալ,
 Վազեվազ գնաց տուն՝ մոտ ուր մեր, ասաց.
 — Տու յեմ ախպերն դըժր ես ողորկե:
 Ասաց.— Յես տեղ չըմ ողորկե:
 — Ի՞նչըխ չես ողորկե:
 Ձե, կո. իմ ախպոր աստղ նվաղ ի,
 Մնացե փշուր մը խոզին:
 300 Ասաց.— Աղժրդն ասեմ.

Քրո ախպեր գնաց Քանչանց երկիր:
 — Քրո տուն ավիրի, ասաց Պաղտաճար,
 Ինչի՞ ձեռք խապար չտվիր,
 Վոր յես ել մեկտեղ երթի:
 Տարցավ ասաց. — Մարե,
 Ինչ սիլախ ի թողի ըստեղ:
 — Մեկ թեթեկ ըռամ:

- Առավ ուր ըռամ, պլլլկվավ տեխ Քանչանց երկիր.
 Աչք թարթելու չափ խասավ ախպոր հավարին:
 310 Ջատանց տեսավ մեկ սեւ ձիավոր ըմ,
 Վոր արժնի մեջ թաթելվիր ի,
 Ինկե մեջ խեծելին, կը կտրի:
 Կանչում մը կանչեց, իտուր վեր սեւ ձիավորին,
 Ասաց. — Պատրանստ կաց,
 Կա-չկա, տու յես իմ ախպերն սպանե,
 Խետ խասա՝ քրո խոզին Աստծուն թասլիմ կ'անեմ:
 Տարավ, իպե մեկ գունդ մ' իզարկ մեջ ախպոր սրտին.
 Ախպեր ինկնվ վեր ձիու սաղրուն,
 Ամա գենա շոտ թռավ մեջ թամբին:
 320 Տարցավ գունդ մ' ել իզարկ, թամբից իսկեց տուր.
 Ախպերն նորեն շիտկվավ մեջ թամբին,
 Ամա ձեռաց ելավ:
 Սանասարն սկսեց յեղանակով մ' ասել.

«Որհնյալ բարերար Աստված,
 Խնամք շատ ի մեծ թագավորուն.
 Դռքիկն նման եր մեր Ծուռ Պաղտասարին,
 Թափիկն նման եր մեր Ծուռ Պաղտասարին»:

- Ես խոսքի վերեն Պաղտասար ճանչցավ,
 Վոր ուր ախպերն եր, ասաց.
 330 — Տու արնոտվեր ես, քե չճանչցա.
 Տու ինչի՞ զեկ չճանչցար,
 Խապար չտվիր, վոր յես քե-դըռք չխոսյի:

**12. Բազդասարը կոտորում է բռնամիտներին. Սանասարի
հարամները**

Տարցավ Պաղտասարն ասաց.

— Ախպեր, են տեղեն նեճիր բիրեր ես, չե տառտակ ես իկե-
Ջուղաք տվավ, թե.— Բանանց թագավորի աղջիկն բիրեր եմ,
Կո ենա. բանձր սարի գլուխն ի:

Առեց ուր ախպեր, տարավ մոտ ախչիկն.

Ջատանց աչքով արաց ախչկան,

Վոր գն ուր ախպոր ձեռք:

340 Են ել ալփիանջա ելավ եկավ Պաղտասարի ձեռք:

Պաղտասար վերեն շատ ուրախացավ:

Ենտեղն ասաց.— Խնարսա,

Իմ ախպոր խալիներ արուներ լվա:

Են մնացած ասքանն մնաց յեմ փայ:

Ասաց թե չե, համա առեց ուր ըռըմ, տրեց վեր թիվին.

Գնաց, ինգանով մեջ խեծելին, կտրեց յոթն որ.

Մենակ են իթող, վոր տնեն չեւ իկե,

Մեկ խապրաբեր մը չփոթուց:

Տարցավ, գնաց մոտ ուր ախպեր, ինոնց խեծցուց.

350 Ինքն հառաջադեմ գնաց, մոր խապար տարավ,

Թե.— Բանանց թագավորի ախչիկն բիրեր ենք.

Նաղարեն-զուռնեն հազրբ ելնի, վոր խարսնիս անենք:

Մերն եր, քանսուն ձեռք նաղարա-զուռնա բերել տվա.

Բանդքիք զըմեն ժողվեց.

Բանսուն որ, քանսուն գիշեր խասնիս արին,

Ախչիկն պատկեցին վեր Սանասարին:

ԴԱՎԹԻ ՅԵՎ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ԿՈՒՎԸ

13. Սանասարի վարդները

Ժամանակից սորա

Աստված իրեք տղա իտու Սանասարին.

Առջեկ Մհեր, միջեկ Ջենով Հովան, պատիկ ել Թառլան
Վեքոն.

360 Մհերն յերբ չափն առեց,
 Կարգվեցավ Մինամ անվոր ախչկան մը հետ:
 Մեկեւ խապերներ իրարու խորվեն խասան:
 Ջենով Հովան պսակվավ խետ Կոյլիզար խաթունին,
 Թառլան Վեքոն եւ խետ Ճուտ Կուլակին:

12. Մեհերի վարդիճեքը՝ Մելիք յեւ Գավիթ

Ժամանակ անցիր եր,
 Մարա Թազավորուն տղա ծնած չեր.
 Ուրխկեց Սասնա քաղաք,
 Կտրիճ Մհերն կանչեց ուր մաջլիս, ասաց.
 — Մհեր, գիտե՞ս, քե ինչ ապով եմ կանչե:
 370 — Ձե, ասաց, Թազավոր ապրած կենա, չեմ գիտե:
 Թազավորն ասաց.— Իմ յաչն ընցեր ի,
 Չուժ ետոր Աստված ձիկ դավակ չտվե.
 Յես ջըհեւ կնիկ մ' ունիմ,
 Տու ես գիշեր պիտի երթաս իմ կնիկնեք,
 Վոր ձիկ տղե մ' ելնի,
 Իմ Թազավորութեն պահի,
 Իմ դուշմանքտիկաց դեմ կայնի:
 — Ետա չեւած բան ի, ասաց Մհեր.
 Տու անորա տաճիկ ես, յես քրիստոնյա,
 380 Ինչպես կանամ մտնե քըր կնիկնեք:
 Թազավորն ասաց.— Մհեր, յես քե սիրեր եմ,
 Խաթրով ելե, պիտի երթաս,
 Ջոռով ելե, պիտի երթաս:
 Մհերի չարեն կտրավ,
 Գնաց ինոր կնկան մոտ:
 Առավտուն յերբոր ելավ,
 Իզին ուզեց Թազավորուց. գնաց ուր քաղաք:
 Ինն ամիս, ինն որ, ինն սըհաթ վոր թմըմավ,
 Թազավորու կնկան տղե մ' ելավ:
 390 Անուն իտիր Մելիք:

Մհերին եւ չուժ են որ պտուղ չկընր:
 Վեց տարին սորա Մհերին եւ տղե մ' ելավ:

Անուան իտի Տավիթ:

Տավիթի քանսունք տեղ չեմ լցվե, Մհերն մեռավ:

15. Սիմեամի առաջ մեծելը

Սինամ Տավիթի մեր, կոնդախ իթող մեջ տախտին, ասաց.

— Իտեմ Մհերին արեմալուս ձեկ խարամ ելնի:

Յոթոտով ներս մտավ, սուգ պահեց:

16. Դավիթը Մարտ Մելիթի օգնք. Ձա բռնում է Մելիթի եղը

Ելան Տավիթ, վոր շատակեր եր,

Ուրենք ել ծիծ չունեյին,

400 Ինոր խամար տվին երկու մշակի քամակ,

Վոր տանեն Մարտ Մելիթի մոր շախելու:

Մելիթի մեր ասաց.— Խաղար բարով եք իկե.

Ետ ել իմ զավակն ի, կը շախեմ:

Յերբ ծիծն իտի բերան,

Տաճկի ծիծ ելնելու խամար՝ Տավիթ չծծեց:

Մերն ելավ, տավրի կաթ լցուց մեջ կուտչին, Տավիթն
կերցուց.

Ձուս Տավիթն ելավ իրեք տարեկան, կաթից կտրեց:

Են ժամ Մելիթն ելեր եր կտրիճ ջըհել:

Քանսուն կիտր արճիճ արեր եր ուր հիլ,

410 Որ իրեք տիւր կը զարնեմ, կը տանեմ սարի գլխ,

Ձիավորներ կ'երթին, կը բիրին:

Տավիթ խարցուց ուր մոր.

— Իճ ախպեր Մելիթ դըժըր կ'երթա հըմեն որ:

Ասաց.— Կ'երթա հիլ խաղալ:

Տավիթն ասաց.— Յես ել պիտի երթամ, սեհր անեմ:

Մելիթ եկավ տուն, տեսավ, վոր Տավիթ կու լեր:

Լալու պատճառն մոր խարցուց:

Ասաց.— Վհրտի, կ'ասի՝ պիտի երթամ,

Ախպորս խաղն սեհր անեմ:

420 Մելիթն ասաց.— Մարե, թող չիգն.

Են մեր գլխուն պատուխաս պիտի ելնի:

Տալիթն՝ չուժ իրեք որ միշտ լալուն խամար,
Մերն ասաց.— Վհրտի, թող մշակներ շլկեն,
Բիրեն, սեհր անի, զարար չունի:

Յերբ Մելիք հիլ կը զարներ,
Գետին սելի աղուրի պես կը ճղվեր:
Տալիթ գնաց, մտավ են աղուրի մեջ:
Մելիք չորս մարտ ողորկեց, վոր Տալիթ վերուցեն.
Ենչափ ջախտ արին, չկարցան:
480 Ինչ վոր մարտ մ' չի կանա ծառն ուր քոքից տո՞րս քնշել,
Ասաց.— Թող տվեք, յես իմ հիլ պիտի զարնեմ.
Թե վոր տիպավ ինոր՝ ինչքի կ'ելնի, թող ելնի:
Մելիք վոր հիլն իզարկ,
Տալիթ ձեռ թալեց, հիլն բռնեց,
Տրավ ուր ծնկան տակ, պախեց:
Ջիւղորներ շատ փռոնցին տաշտի մեջ, չգնտան:
Տալիթն են ժամանակ հիլ խանեց տո՞րս, թալեց մեյդան:
Մելիքն վոր տեսավ, են ժամ սրդոխավ, գնաց տուն:

. Մելիք փորձում է Դավթիմ կրակով յեղ չամչով

Մերն եկավ, ասաց Մելիքին.
440 — Վհրտի, ինչի՞ յես բարկացի:
Ասաց.— Չէ յես քե ասի,
Են շանորտին մի ողորկի մոտ ձիկ.
Իմ հիլ բռնեց պահեց, քեֆս կտորեց:
Չուժ են տղան չղինեք,
Յես ինոր արուն չխմեմ,
Իմ սիրտ չի խոնար:
Մերն ասաց.— Վհրտի, են տղայ ի, հիմեք ի,
Ուր արածին խելք չի խանի:
— Թե վոր ըսկուն ի, ասաց Մելիք,—
450 Աման մ' չամիչ, աման մ' ել կրակ տիր առջեղ.
Թե վոր ձեռ տարավ տեխ կրակ,
Յես կը գիտնամ, վոր հիմար ի.
Թե վոր տեխ չամիչ տարավ, խելացի ի:

Չամիչ ինան կրակ տրին Տավթի առջեկ:
 Տավթի ձեռ պիտի պարզեր տեխ չամիչ,
 Խրեշտակներ ձեռ բռնեցին,
 Խոթեցին մեջ կրակին:
 Կրակ կպավ մատը, ձեռն իրիցավ.
 Տարավ, տրավ բերան, լեզուն ել իրիցավ:
 480 Ինոր խտմար Թ ու Տավթի կ'ասվի:

18. Մեղիքը պատվիրում և մտակներին սպանել Գավթին:
 Նրանք չեն սպանում յեվ՝ նապաստակի տարյուն են
 ստնում, ալիք Մեղիքին

Մերն ասաց.— Տեսմը, տղա,
 Ինչը ձեռ տեխ կրակ տարավ:
 Մեղիքն ասաց.— Չե, մարե,
 Յես տեսա, վոր ձեռ տարավ տեխ չամիչ,
 Ամա խրեշտակներ բռնեցին, տարան տեխ կրակ:
 Չում ինոր գլուխ չկտրեք,
 Մեկ գոմշու կուտողով ինոր արուն չխմեմ,
 Յեվ ինոր շապիկ չում չթաթխեք մեջ արունին,
 Չքսեք իմ իրես՝ իմ սիրտ չի խոփնա:
 470 Մերն ասաց.— Թող ինոր խոր մշակներ
 Առնեն զինք, տանեն տաշտ, զինեն,
 Վոր ինոր ձեն չինի իմ ականճ ու յես պատռեմ:

Մշակներ առին, տարան տաշտ.
 Տրին վեր կարմնին, վոր պիտի զինեյին,
 Տավթին ասաց.— Ի՞նչ կ'անեք:
 Ինոնք ել ասին.— Բե պիտի զինենք,
 Բըռ արուն տանենք Մեղիքին, խմե, վոր սիրտն խոփնա:
 Տավթին ասաց.— Յես անտեր, խեղճ տղա յեմ, ձիկ մեք զինե-
 իմ տեղ ուրիշ ջանավար մը գնտեք, զինեք,
 480 Տարեք, թող Մեղիք խմի, սիրտ խոփնա:
 Ես խոսքին խափնեցան, իրիչկեցին,
 Տեսան, վոր ջանավար մ' չկրեր են տեղրանք:
 Տավթին տեսավ, վոր ենտեխ լապտրակ մ' կա, կը փախնի-
 նլավ, փոթավ իտեվեն,
 Բռնեց, վիզ կտրեց, կուտող լցուց արունով,
 Շապիկն ել մեջ թաթխեց,

Տվեց, տարան Մսրա Մեղիքին,
Են ել խմեց, ին մը քաշեց, ըռլխաթավ:

19. Դավիթը գտնաբերած բնոււ գլուխով

- Տավիթ մշակներեն սալըխ առեց
490 Ուր քեռու տան ճամպախ, գնաց ենտեղ:
Ամա շատակեր տղա մ' ելնելու խամար՝
Ձեն կանա կշտացուցե:
Քեռին ասաց.— Տավիթ,
Արե, քե անեմ գեղին գաննարած,
Համ հախ կ'առնես, համ գեղի մեջ խաց կ'ուտես, կը կշտանաւ:
Տավիթ խաղնեցավ ես խոսքին,
Առեց գաններ, տարավ սար.
Խամբրեց, տեսավ, վոր քիչ են, ասաց.
«Յես պիտի ելնեմ եսա սար, քիչ մ' ել գան ժողվեմ»:
500 Ելավ սար, տասն-տասն լիւինգ լապտարակ
Ժողվեց, իպե մեջ գաններաց,
Եվարին տեղավորեց գեղի գոմ,
Գնաց մոտ քեռին, ասաց.
— Քանի մ' խատ չար ուլ կա մեջ գաններաց.
Ձիկ շատ չարչըրեցին:
Են ուլեր, վոր առավտուն չխանես գաններաց մեջնե,
Յես չեմ երթա խետ գաններաց,
Քեռին ասաց.— Առավտուն կ'երթանք վեր գոմի տաւն,
Տոն գաններ խան տո՛րս, ուլեր կը պախենք ըստեղ:
510 Առավտուն վոր գնացին վեր գոմի տաւն՝
Տավիթն ասաց.— Քեռի,
Տոն մտի ներս, գաններ խան, յես ուլեր կը բռնեմ,
Տոն ինոնց չես կանա բռնե:
Քեռին ասաց.— Ձե, վորտի, տոն պատիկ ես.
Տոն մտի ներս, քշե, գան, յես կը բռնեմ:
Տավիթ վոր գաններ տո՛րս արեց՝ լապտարկներ փախան:
Տավիթն ասաց.— Քեռի,
Տոն ինչի՞ իմ ուլեր թողեցիր, գնացին:
Ասաց.— Ինոնք ջանավար ին, վորտի, ուլ չեն:
520 Տավիթն ասաց.— Տոն վոր իմ ուլեր թող տվիր,

Ել յես քրո մոտ չեմ կանխե:
 Իմ խորոխպերներաց երկիր ձեզ նշանց տուր,
 Յես կ'երթամ ինոնց մոտ:

ՅԹ. Դավիթը նախորդ Ստառնում

Ու համպան քեռուց իմացավ, գնաց տեխ Ստառն:
 Խասավ քնդաք, խորոխպոր տուան առջեվ կայնավ:
 Խորոխպեր տոնրս ելավ, զինք վոր տեսավ,
 Խարցուց, Թե.— Տո՛ւ վճվ ես:
 Են ել պատասխան տվեց,
 Թե.— Յես քրո ախպեր Մհերի լաճն եմ.

380 Կաստ արի քրո տուռ, Մարա քնդքեն փախա, եկա:
 Ձենով Հովան ասաց.— Տո՛ւ բարով ես եկե, վհրտի.
 Յես քե գլխուս վերեն պիտի շախեմ,
 Քանի վոր տո՛ւ իմ ախպոր տղեն ես:

Քանի մ' ժամանակ պախեցին,
 Տեսան, վոր Տավիթ շատ կ'ուտեր,
 Ուրենք ել ախքատ եյին, չեն կանա շախե:
 Ձենով Հովան ասաց Տավթին.
 — Վհրտի, արե՛, քե անենք գեղին նախորրտ,
 Համ հախ կ'առնես, համ տուռն երկու խաց առնելով՝ կուշտ
 կ'ուտես:

340 Տավթին ել ընտուռեց, ելավ նախորրտ.
 Նախիր տարավ տաշտ ու սար կ'աքածեր:
 Որ մը Տավիթ նախիր խամբրեց,
 Տեսավ, վոր խարիր հիսուն հատ եր, ասաց.
 «Ես տավար քիչ ի, երթամ քիչ մ' ել գնտնեմ,
 Վոր իմ հախն ու հացն շատ ելնի»:
 Իրիկուն եկավ տուռն, խորոխպոր ասաց.
 — Ձեկ մեկ ջուխտ պողպտե սուլ շինի,
 Վոր յես իմ գործն աղեկ կառավարեմ:
 Խորոխպերն գնաց տարբնին

350 Զուխտ ըմ սուլ շինել տվավ, բիրեց Տավթին:
 Տավիթ ուր սուլերու վերեն շատ ուրախացավ,
 Համան խազավ, նախիր տվեց տեխ սարն:

- Գնաց, ինչ կանդա՞ք առջ, խոզ, ապառն,
Ուրիշ ջանավարներ կընր,
Ժողովեց, բերեց մեջ նախըրին,
Խորոխպեր, վոր կեսավուր խաց տարավ Տավիթին,
Տեսավ, վոր Տավիթն խալալ-խարամ տավարներ
Խառնե հիրար, մեկ մեկից կը փախնեն.
Տավիթն ել ինկե ինոնց իտեվեն
560 Կը ժողվի, կը բերի վեր հիրարու.
Ենկանդար վազեր եր,
Վոր պողպտե սուրբ ծակվեր, կտրուովեր եր.
Խեղ խեղուռն Ձօնով Հովան տարցավ քննաք՝
Թամբեխ արաց, վոր ուրենց տոննր շինեն.
— Բունչի Տավիթ ըսկում ջանավար ժողվե մեջ նախըրին,
Թե վոր մտնեն մեջ քննաքին,
Ձե բիթնն պիտի ուտեն.
Տոնեւր շինեցեք չում ջանավարներ փախնեն, երթան սար.
Տավիթն եր՝ իրիկուն խալալ-խարամ բիթնն,
570 Մեկ տեղից նախիրն բիրեց քննաք.
Գնաց, խոբ, ինոր շատ կանչեց, մարտ տուրս չեւալ.
Ել թող իտուռ նախիր.
Միջի ջանավարներ փախան, գնացին սար.
Բնաքցիք տուրս ելան,
Ամեն մարտ ուր տավար տեղավորելու.
Տավիթ ինոնց ասաց.
— Աստված ձեր տուն ավիրի,
Տուք թող տվիք, հրմեն կլավ տավրիքեր փախան սար,
Մնացին զարուհտեր.
580 Ել յես ձե նախորորութեն չեմ անե,
Խորոխպերն եկավ, բարկացավ վեր Տավիթին,
Ասաց.— Տու վոր ըսկնա կ'անես,
Ել յես քե չեմ կանա շախե.
Դըոր կ'երթաս, գնա.

ՅԶ. Վարդգուրջում, Պառավր, Ալեվորն քով վարտանդ

Տավիթն ել չխամբերեց,
Առավ ուր նեղ 'վ անեղն,

Գնաց մեջ Պառվու մ' կորեկի առտին,
 Ժնճղուկ կը զարներ, ուր ապրուստն ինորով կ'անելու
 Պառաջն եկավ, տեսավ, վոր Տավիթ ուր կորեկի առտն
 590 Տափ սաղաղ արիւր ի, անիծեց Տավթին:
 Տավթին ասաց.— Զիկ մի անիծե, Պառավ,
 Մկա նետ 'վ անեղ կը տարցուցեմ վեր քե, քե կը սպանեմ:
 Պառաջն ել ասաց.— Վհրտի, կի գնա ենա խալիվորի
 կորկի առտ:
 Տավթին ել իթող, գնաց տընա:

Խալիվոր ուր տունն առաջ խինած կ'աներ.
 Աչքն ինկավ Տավթին,
 Վոր մտեր ի ուր կորեկի առտը.
 Կանչեց Տավթին, ասաց.
 — Վհրտի, արե, քե ողորկեմ, գնա Ծովասար,
 600 Մարութա Բանձր Աստվածածին.
 Վոր քըռ խեր ինոր բոլոր պողպտե բաղան ի քաշե,
 Վերոյ յեղներ ինոր մեջ հետար արեր ի:
 Գնա, որ մեկ խատ ինոնցից զարկ, կե.
 Ժնճղուկ քե չի կշտացուցե:
 Տավթ խասավ մոտ խալիվոր,
 Տանակ քոշեց, ասաց.
 — Յա քըռ խինած կը կտրեմ,
 Յա ձիկ նշանց պիտի տաս Ծովասարու
 Մարութա Բանձր Աստվածածնա համպախ:
 610 — Եսոր չեղնի, վհրտի, եսոր յես գըռոժ կ'անեմ.
 Վաղ կիրակի ի, բան չունեմ,
 Քե կը տանեմ ենտեղ:

Մեկալ որ առեց Տավթ, գնաց Ծովասարու
 Մարութա Բանձր Աստվածածին նշանց իտուր.
 Ասաց.— Կի են քըռ խոր վանքն ի.
 Գնա, ինչը զիտես, ըսկոն արա:
 Տավթ կնաց ենտեղ, տեսավ,
 Վոր պողպտե բաղան քաշված ի վանքի բոլոր.
 Լանգե մ' զարկավ բաղան շրջեց.
 620 Երկու խատ վիրոյ վոչխար զարկեց, թալեց ուր թեփ,
 Մեկալներ թող տվավ, գնացին սար:

Մն երկու վերիք բիրեց,
Ուր խորոխպոր կնկտեկաց ասաց.
— Իսոնք իփեք, ուտենք.
Վաղն ել կը բիրեմ իմ խոր Ծովասարու վանքից:

Տավիթ մեկել կիրակին
Առեց ուր խորոխպեր Ձենով Հովան, Թառլան Վեքոն,
Գնաց Ծովասար նեճիր անելու:
Չուժ իրիկուն ֆռացին,
430 Անջախ երկու խատ վերո՛ւ վոչխար զարկին.
Ել իրիկուն չկարցան տուն գալ, մնացին ենտեղ:
Ձենով Հովան, Թառլան Վեքոն ենտեղ քնան:

33. Մարուքա վանքի վերաօթնումք

Տավիթ նստավ, ուր խամար կրակ արեց,
Նետ 'վ անեղի շըշով քաբար իփեց չուժ կես գիշերին:
Մեկ մ' ել տեսավ, վոր Մարուքի վանքի մարմար քար
բացվավ,
Երկնուց լրոս եկավ վեր են վանքին:
Տավիթն ել ինոնց ձեն չտվեց. ելավ գնաց վանքը.
Են լրոս տեսավ, խամբո՛ւրեց, փառավորվավ:
Ենտեղ՝ են լրուսու ձեվով
440 Խորանքտեկաց կամար քաշեց,
Սեղանարս քաշեց, վիման տեղն ել քաշեց, ասաց.
«Եսա ըսկնա պիտի շինվի»:
Գոնչի վանքը խոնարխվեր եր:
Տառցավ, եկավ մոտ խորոխպերնեք.
Ձեն իսկեց գլոխ, եսա տաղն ասաց.

«Որհնյալ բարերար Աստված.
Խնամք շատ եր մեծ Թագավորուն:
Խերախոտ խորոխպեր,
Տո՛ւ ել վեր ելի քըո անուշ քընուց,
450 Մարմար քարն ել բացվեր ի,
Լըոսն-կամար կապեր ի մեջ Ծովասարին:
Գեղնե կ'ուզեմ հիսուն հատ ուսթա,

- Կ'ուղեմ հիսուն հատ ել քննիր կտրող,
 Հիսուն հատ ել քննիր տվող,
 Հիսուն հատ ել կավ արող,
 Հիսուն հատ ել կավ տվող,
 Հիսուն հատ ել ջուր կրող,
 Քանսուն վարտապետ, քանսուն սարկավազ:
 Երկուշաբթի ձեռ թալենք
 660 Վանք Մարութին շինելու,
 Ուրբաթ որն ել պռնենք,
 Լըոսն շաբաթ որ՝
 Սուրբ անմախ պատարագն մեջ մատուցենք:
- Ես խոսքի վերեն խորոխպերներ վեր թռան,
 Ասին Տավթին.— Ծհ տղա, ելնենք երթանք, ես լըոս
 տեսնանք:
- Իրեքն մեյտեղ ելան գնացին.
 Տեսան, վոր հալա լըոսն կամար կապեր եր վեր վանքին:
 Տավթին ել են լըոսն ձեվով
 Յեռ քնչեր եր խորանքտեր շինելու:
 670 Ձենով Հովան ասաց.
 — Յես ես լաճու խորխուրտ պիտի կատարեմ:
 Տարցավ Տավթին ասաց.
 — Ծհ տղա, ելի, վեց հատ վերն յեղ զարկ,
 Առնենք, երթանք քնչաք,
 Պատիվ տանք քնչքըցոց.
 Են ժամանակ ուստեքն ել,
 Վարտապետներն ել, սարկավազներն ել՝
 Բիթուն կը ժողովեն.
 680 Տուն ել քըո սրտի մուրառին կը խասնես, վանք կը շինվի:
- 680 Տավթի վեց հատ վերու յեղ զարկեց.
 Մեյմեկ եթկու խատական շկեցին,
 Գնացին քնչաք, պատիվ տվին:
 Ղորտ վոր, Տավթի ինչը լի վոր խնտեր եր, ըսկուն կատարվավ.
 Ուստեք, քնխանեք, սարկավազներ,
 Հըմեն ել հազըր եղան.
 Երկըշաբթ ձեռք զարկին վանք շինելու,
 Ուրբաթ որ լմընցան,

Մեկեւ որն եւ անմախ պատարագ մատուցին,
Վանք միաբանով լցուցին:

ՅԵ. Քրդի ելը խաբեյաւրյամբ տվեում ե վաճմը. ստեղծագործ
բար ե բերում, Դավիթը պատուհասում ե ելից

690 Ժամանակե մ' սորա

Մարա Թագավոր իմացավ,
Վոր Սասնու Թագավորութեն հաստատվեւ ի,
Վանքն Մարութին շինվեւ ի,
Բանսուն վարտապետ, քանսուն սարկավագ մեջ լեցուցեւ ին-
Թագավոր ասաց.

— Ելնեմ, խեծեւ առնեմ, երթամ,
Վանքն Մարութին Թալնեմ, բիրեմ,
Վոր ինոնց Թագավորութեն չբազմանա,
Են կողմը մեկ քնդդու եւ մ' կըեւ,

700 Ասաց Թագավորուն.

— Թագավոր ապրած կենա,
Տու խեծեւ մի անե,
Մենք վեց խաղար խոզի յենք.
Կ'երթանք ենտեղ զոզան, վրան կը զարնենք,
Են վանք կը Թալնենք, կը բիրենք:

Գրդեր գնացին, տեսան,
Վոր վանքի տուռ չեն բանա.
Մեղեցին վեր ուրենց,
Թե. «Երթանք չարիք մը Թաթխենք մեջ աբլնին»,

710 Զարնենք մզրըղի ծեր,
Տնկենք վանքի տուռն առաջ, ասենք՝
Մենք գնացինք Սասնու գանդուրն ըսպանեցինք.
Եւ ձեր ումուղն մեռավ.
Կ'ուղեք, տուռ բացեք, կ'ուղեք, մի բռնաք,
Զուժ սեւ կուպր սիւտըկի:
Եսա բուն վոր լսեցին վարտապետներ,
Ուրենք ուրենց ասին,
Վոր՝ «Մեր Սասնու քնդագ աւրեր են,
Մեր Թագավորն սպանեւ են,

720 Ել ընչի՞ մենք մնանք վեր աշխըրքին»...

Ելան, տուռ բացին, մեկ սարկավագ որոզկեցին,

Գնաց գետից ջուր բերելու:

Գրդեր մտան, վանք թալնեցին, •

Վարտապետներ, սարկավագներ զըմեն բըրտեցին. •

Մենակ են սարկավագ ազատվով,

Վոր գնաց ջուր բերելու:

Սարկավագն վոր տարձավ, տեսավ՝

Վարտապետներ, սարկավագներ սպաներ ին, վանք

թալներ ին,

Մեկ խին վարագոռն մնացեր եր,

730 Թաթխեց մեջ արընիւ,

Տարավ Սասնու քոյաք,

Տրեց Տավթի առջեւ

Ու յեղելութեն պատմեց Տավթին:

Տավթ բարկացավ վեր սարկավագին, թե.— Ինչի՞ տուռ

բացիք:

Են ել պատմեց, թե ինչ խաբելութենով տուռ բանալ տվին:

Տավթն առեց քանի մ' մարդ, գնաց վանք, սերսըփեց.

Նորին վարտապետ, սարկավագ տրեց մեջ վանքին, շենցուց.

Ապսպրեց, վոր առանց ուր հրամանին

Վանքի տուռ մեկի մ' վերեն չբանան:

740 Տավթն ելավ, ուր նետ 'վ անեղ թալեց թեւը,

Գնաց սար նեճիր անելու:

Առջեվն մեկ վերու դազալ փախավ.

Տավթն ընկավ խեղկեն,

Տես ու տեն տալով, իբե,

Զում գնացին, խասան մեջ են քրդոռ ելին,

Վոր Աթրութի վանք թալներ ին:

Ասաց ինոնց.— Եմ իմ դազալն տոռս պիտի խանեք,

Եմ ձեռ ելն բիթոն պիտի թրե ընցուցեմ:

Ինոնք զարմացան ետա պլուլիկ տղի խոսքերու վերեն,

750 Ասին.— Մհ տղա, տոռ ինչըն պիտի մե սրե ընցուցես.

Կի քըռ դազալն ել եստեղն ի, չենք իտա:

Տավթն եր քնջեց թուր ու ասաց.

«Հիշամ քե, խեր կենտանին,
Մարութա սուրբ Աստվածածին,
Խաչն Պատարագին վեր աջն թեփին»:

Համա ինկավ մեջ ետ ելին, զըմեն ել քնչեց սուր.
Մենակ մեկ թոփալ կճե մ',
Վոր գնացեր եր վեր գետին,
Ազատվավ, գնաց մոտ Մսրա Մելիքն,
760 Ճչալով խապար տվեց,
Թե.— Գլո ելն զըմեն թրե ընցուց Սասնա գավուրն:

ՁԱ. Հարկաժամանարյուն. խառատու Պառավը. Դավիթը
հարկ չի տալիս յեվ պատուհասում է հարկաժամանեթի
ու Կոզ Բաղդեթի

Մսրա թագավոր մեջլիս արաց,
Խելացի մարտեր ժողվեց,
Ընոնցմե խորհուրդ խարցուց,
Վոր ուր ճամպախ մը նշանց տան,
Սասնա գավուրի կյանքը երկրեն վերցնելու,
Վոր ուր թագավորութեն չկործանի:
Են ժողովքի մեջ Կոզ Պահտին անունով՝
Մեկ կտրիճ փահլեվան մը կըբեր.
770 Ասաց թագավորին, Թե.— Գե լայեխ չեմ տեսնա,
Վոր տո՞ խեծել անես, երթաս վեր գավուրի մ':
Ձիկ քնուսուն հատ ֆեհրըզ-փահլեվան տհուր,
Երթամ, Սասնա քնդաք թալան անեմ, բերեմ քե խամար.—
Գնուսուն հատ երկեն կնկտեր բերեմ, վոր քըռ ըղտեր
բառնան.

Գնուսուն կոլոտ կնիկ բերեմ, վոր երկանք աղան.
Գնուսուն ազապ լաճ բերեմ՝ հոլ խաղան.
Գնուսուն ազապ ախչիկ բերեմ քե արմաղան.
Գնուսուն հատ աջառ, քնուսուն հատ երինջ բերեմ.
Գնուսուն չափ սիվտակ արծաթ,
780 Գնուսուն չափ տեղին վոսկի բերեմ քե խառջ:
Թագավոր ինոր կամք կատարեց:

Կող Պախտին՝ տվեց քանասուն փահլեվան,
 Քչեց վեր Մասնա քաղաքին:
 Ուր ասած կնկտեր, մարտեր, տավարներ՝ հըմեն բռնեց,
 Զոկ-ջոկ ծոներու մեջ տրեց, տոնձր փակեց,
 Զափն առեց, գնաց տեխ բերտ:

Տավիթ՝ վոր սար չեմերութնի գնացեր եր,
 Եկավ քաղաք, տեսավ,
 790 Վոր կորեկի առտի տեր Պառավ
 Նստե Տավիթին կ'անիծի:
 Թե.— Բըր պատճառով Մարա Մելիք
 Իմ ախչիկն ել խեռ մեկալոնց բռնեց, տարավ եսիր:
 Տավիթն ասաց.— Տո՛ւ արե խեռ ձիկ են տուռ,
 Վոր ախչիկներ ներս լցելու են:
 Զիկ նշանց տուր, քըր ախչիկ կ'ազատեմ:
 Պառավ զըմեն տոներ Տավիթին նշանց իտուր:
 Տավիթ տոներ կոտուտեց,
 Եսիրներ ազատեց, քչեց, գնաց բերտ:
 Տեսավ, վոր Կող Պախտինի քանասուն փահլեվաններ՝
 800 Թրեր չլտած՝ կեսն մեկ կողմ, կեսն մեկել՝ նստեր են:
 Տավիթն ինոնց բարեկ իտուր, հարցուց.
 — Աջաբա իմ խորոխպերներ ի՞նչ կ'անեն բերաի մեջ:
 Զուղար տվին, Թե.— Ինչի՞ կը խարցուցես:
 Ասաց.— Երթամ, ինոնց ոգնեմ:
 Փահլեվաններ ասին.
 — Ինոնք ի՞նչ արին, վոր տո՛ւ ինչ պիտի անես:
 Ես խոսքի վերեն Տավիթ բարկացավ,
 Բռնեց, են քանասունի վիզն ել իրենց փորից տո՛ւրս քաշեց,
 Ինչըխ վոր մարտ մ' խավու վիզ տո՛ւրս քաշի...

810 Գնաց մոտ խորոխպերքեր, ասաց.

— Ծո՛ւ, ի՞նչ կ'անեք՝ չոտ ադեք,
 Մարա Մելիքի խեծել մեր քաղաքն ավիրեց,
 Խորոխպերներ, վոր չափ ուրենց ձեռ բռնած՝
 Քանասուն չափ սիվտակ առծաթ չափեր ին,
 Ինոնց ձեռքեն առեց, ասաց.
 — Տվեք, վոր վոսկին ել յես չափեմ:
 Զափն առեց, կոռծեց գետին,

- Քանի մ' խառ վոսկի լցեց վեր վռռփին,
 Փետն առեց, վոր Հափ սրբե:
- 820 Կող Պախտին, վոր Խնոր ծաղր անելն տեսավ,
 Բարկացավ գոռոն առեց, վոր Տավիթին զարնեմ,
 Տավիթն ասաց.— Ինչք կը զարնես,
 Խեծել քաղաքն ավիրեր ի,
 Խնոր խամար յես ել շաշլիթմիշ արեր եմ:
 Ասելուն պես Հափն վերուց,
 Իզարկ մեջ Կող Պախտինի գլխուն,
 Բռնեց, լեզուն բերնեն քաշեց տուրս, կտրեց.
 Բերնիցն ել երկու ատամ քակեց,
 Լեզուն իտի վեր Կող Պախտինի ձախարն,
- 880 Եւ ատըմներով բիրեց վերեն:
 Հետո Կող Պախտին իտեկառջեւ խեծուց վեր ձիուն,
 Ձեռքեր կապեց իտեկանց,
 Վոռքեր կապեց ձիու փորի տակ,
 Ձին քշեց տեխ Մարա քաղաք,
 Ասաց.— Եսա խորոտ նմուշով
 Երթաս, կայնես քըր թագավորու առջեւ:

ՁԵ. Կող Բաեղճիճ ծաղրող Կաճաջ

- Ձին վոր Մարա ճամպախ կիտեր,
 Շիտակ գնաց, չուժ խասան Մարա գետի բերան:
 Ենտեղ կնկտիք նստած՝ լվաց կ'անեյին,
- 840 Տարցան տեխ* Կող Պախտին շակչաբերան.
 — Մուրուս բռնեմ, խնչեմ բերան,
 Տո՛ւ կ'ասիր՝ տի երթամ Սասուն, բերեմ թալան:
 — Մե՛, առամսթ կնկտիք, ընչք ըսկուն կ'ասեք.

«Յես գիտցա՝ տաշտ եր մեյդան,
 Յես չգիտցա՝ քար եր կապան:
 Իրոնց սլաքներն եր խոփական,
 Կը զարնին մարտ, կը խանին պատուխան:
 Հալա յես եկա քաջն բերան,
 Գարնան գետ կու գա՛,

* Տեխ — գեղի Խմբ.

- 850 **Ձեր իրկներաց պլորներ**
Կը բիրի ձե յեղ-չորթան»:

**ՁԵ. Մեկիքի զօրեհավաքը. մոր յերազը յեկ խորհուրդը-
 փաօայի խոսքը՝ զօրքը հեռ գարձնեղու մասին. Մեկիքի
 արօտվանքն ու պառզամը Դավթին**

- Կող Պախտին քչեց ուր ձին,**
Գնաց, Մսրա Մեկքի չատրի առջեկ կայնավ,
Մեկիք վոր տեսավ, ասաց ուր մշակներաց.
— Աստծու սիրուն՝ ետա տարեք զատ,
Ցես իտոր նմուշ չտեսնամ:
Յետո բերավ, տաշտ մը տրեց ուր առջեկ,
Առծլի մ՝ զարկեց ուր ճակատ,
Ալուն թափավ, տաշտ լցուց.
- 860 **Բերեց մեկ կիլոն թուղթ,**
Են արունով գրեց, որոխեց՝
Մեկն արեվեյան թագավորուն,
Մեկն արեվմտյան, մեկն հոսիսին, մեկն հարավին,
Վոր յոթ փաշա իրենց խեծելով գան հիմդադ:
Մսրա Մեկիք տեսավ,
Վոր չորս կողմեն ուր հիմդադներ կը խասնեն,
Ձենով ես խաղն ասաց.
- «Եկան, վոր եկան լոտրիկ ջհեկներ,**
Եկան կի խարիր խազար խամար.
- 870 **Եկան, վոր եկան թառքեղ ջհեկներ,**
Եկան կի խարիր խազար խամար.
Եկան, վոր եկան մուրուս կնտուկներ,
Եկան կի խարիր խազար խամար.
Եկան, վոր եկան ծաղ մուրուսավորներ,
Եկան կի խարիր խազար խամար.
Եկան, վոր եկան կըրկզուկներ,
Եկան կի խարիր խազար խամար.
Եկան, վոր եկան զուռնա փչողներ,
Եկան կի խարիր խազար խամար.
- 880 **Եկան, վոր եկան նաղարա զարկողներ**
Եկան կի խարիր խազար խամար.

Եկան, վոր եկան փող փչողներ,
 Եկան կո խարիւր խաղար խամար.
 Եկան, վոր եկան դուդուկ փչողներ,
 Եկան կո խարիւր խաղար խամար.
 Եկան, վոր եկան շավեռ քնջողներ,
 Եկան կո խարիւր խաղար խամար.
 Եկան, վոր եկան դոնֆ զարկողներ,
 Եկան կո խարիւր խաղար խամար.
 890 Եկան, վոր եկան յոթ փաշութեն չորս կողմ աշխրեն.
 Եկան, վոր եկան իմ սեֆիլ հիմդադ,
 Ժարե, Մելիք, վոր ժարե:

Ըսկում անթիվ անխամար խեծել եկան,
 Վոր խոշապա գետ խասած ժամանակ՝
 Առջի եկողներ ջրի կեսն խմեցին,
 Միջին եկողներ մնացած ջրն թամամ խմեցին,
 Իսկի եկողներ գետի քնուր լիզեցին,
 Մնացած խեծելն ել ծարավ մնացին:
 Եկան, խասան Պշերկա տաշտ, վրան զարկին:
 900 Երկնուց աստղերաց խիսաբ կըեր, չադրներաց չկըեր:
 Զուար կ'ողորկեն Մելիքին.
 «Մեր դուշման վճիվ ի, վոր խետ ինոր կռիվ տի անենք»

Են գիշեր Մսրա Մելիքի մեր իրեք երազ տեսավ.
 Բըռն վոր խուտնավ, ելավ եկավ,
 Մելիքի բառձի վերել նստավ, ասաց.
 — Վոյտի, յես կես գիշերին երազ մ' տեսա՝
 Մսրա աստղն մուլթն խավար եր,
 Սասնա աստղն լույսն պայծառ եր:
 Մեկ տիր ել երազ տեսա՝
 910 Սասնա ձին կու գեր, կը զարներ,
 Մսրա ձիու մեջք կը կոտորեր:
 Մեկ տիր ել տեսա,
 Վոր Սասնա խոյ կու գեր, կը զարներ,
 Մսրա խոյի վիզ կը կոտորեր,
 Կը տաներ հանտունտ, կը կորսցուցեր:
 Արե, մ' երթա վեր են գնվուրին.
 Խմ խոսքին ականջ արա:

— Մերիկ, ասաց Մելիք,
Սասնու վերեն չերթամ, կ'ելնի՞ր.

920 Եսա յոթն փաշեք ուրենց խեծելով իկեր են.

Յես ինչ ջուղար տամ ուրենց:

Մեր ասաց. — Ետ կոլայն ե, վհրտի.

Տո՛ւ պե, ինոնց խղաթի, ճամխի,

Ուրենց ասքրով երթան ուրենց տեղը:

Յերբ քե կը խարցուցեն,

Թե՛ մե կանչելու պատճառն ինչ ելի,

Տո՛ւ ասա՛ յես չեյի գիտեր՝ ձիկ ըսկնե մ' ասքար կըբեր.

Մկա ձե կանչեցի, իմացա:

Ըստոնց սորա յերբ կուալ մը խեռ ձիկ

930 Թշնամութեն անի, գա՛ վերես,

Յես ես կարողութենով ինոնց կանամ հաղթե:

Տե՛, երթա՛ք բարհով, ձեր տեղ գնացե՛ք:

Սորա աղքա՛ր վոր քիչ մը գատացավ,

Փաշեքտեկաց մեջն մեկն ասաց մեկալոնց.

— Տո՛ւք իմացա՛ք, մեր յետ ողորկելու պատճառն ինչ ելի:

— Ձե՛, ասին:

Պատմեց ինոնց, թե. — Սասուն մեկ գավուր մ' կա.

Մեկ պլուլիկ գավուր մ' ի:

Ինոր վերեն կռիվ տի երթայինք՝ Մելիք չիշխցավ.

940 Ինոր խամար մե յետ կը ճամխի:

Ես խոսք վոր Մելիքի ականճ խասավ,

Ձինք չկոտրելու խամար ասքար յետ կանչեց.

Ասաց. — Իմ կռիվ կռիվ ե.

Ձեր տեղ նստեցեք, վոր կռվի ելթանք:

Յետո ջու՛ւր խրկեց Սասնա գավուրին,

Թե. «Կու գա՛ս կռվի, չե թե, յես կու գամ,

Դըռ քաղաք ջրով, ջրհեղեղով կ'ընցուցեմ»:

27. Կավիրը Զեմալ Հովանի խորհրդով առնում ե
Դուռն ձիկ Ժամգահս բուրբ .

Ձենով Հովան ես բան վոր լսեց,

Գնաց մոտ Տավիթն, պատմեց ու ասաց.

950 — Մեր ձեռքեն չի գա, վոր ինոր խեռ կռվենք.

Ինչը Վոր փխցուցիր, ըսկուն ել թամիզցուր,
Տավիթն ասաց.— Յես վոչ ձի ունիմ, վոչ սիլախ.
Ձիկ սիլախ ու ձի տվեք, վոր կովի երթամ:
Ձենով Հովան ասաց.

— Գնա փակի ձիերուց ձի մ',
Հողի թրերուց ել թուր մ' ջոկի, վորն որ կ'ուզես:
Տավիթ մտավ փակախ.

Վար ձիու քնակի վերեն, վոր ձեռ արեց,
Ձիու պոռտն առեց գետին:

960 Ենտեխ մեկ կոտ քնուակ մը կըր.

Ձեռք վերեն տրելուն պես՝

Ձիֆթե մ' զարկեց պատին,

Կրակ մենեն թռավ:

Են ձին ընտրեց. թրերաց մեջեն ել՝ շանկուտ թուր մը:

28. Դավիթն տելաթի խազով առնում է հարեզարից իր՝
հար ձիւն ու սարքը

Յերբոր տուրս խանեց,

Կորկի առտի տեր խալիվոր, վոր տեսավ,

Ասաց.— Տավիթ, վորտի, ետ ինչ պիտի անես:

Ասաց.— Կ'երթամ վեր Մարա Մելիքին կովի:

Ասաց.— Վորտի, իտոնցմով ինչ կանաս անի

970 Մելիքի անթիվ խեծելին:

Գլո խոր կա Գնուկու Ջալալին,

Թամքն Սատաֆին,

Գամար Ֆեհրսին,

Թուրն Կեծակին,

Խոտեն Ջրին,

Խաչն Պատարագին,

Վոր տեսա վեր աջ թեվիտ, դըռն քե չառնի:

Տավիթն ասաց.— Խորոխպերս չիտա:

Յես ինչը ինոր մոտեն տ'առնեմ:

980 Խալիվորն ասաց.— Գնա քաղաք,

Յոթ տիկ յոթ տարվան գինի առ,

Բեր, խմցուր քլո խորոխպերսերաց:

Յերբ կը սարքանան, սաս ինոնց, վոր տան.

Վոր հովին խաթրով, ասած՝ կ'առնեմ իմ զոռով,
 Տավիթ խալիվորի խրատ կատարեց,
 Պատիվ տվեց ինոնց,
 Յերբ սարխոշցան, գովքով ասաց ինոնց.

«Որհնյալ բարերար Աստված,
 Խնամք շատ եր մեծ թագավորուն:
 990 Խորոխպեր, ասաց Տավիթ,
 Իմ խոր կա Բնուկու Ջալալին,
 Թուրն կեծակին,
 Խաչն Պատարագին,
 Կու տաս քրո խաթրով,
 25, կ'առնեմ զոռով»:

Հովան ագխավ, ասաց.
 — Տավիթ, քրո բերան կոտրեր,
 Տոն հտա չասիր ձեկ:
 Յետո տառձավ, ասաց.

1000 «Տավիթ, չունեմ յեմ մեջաց վորտին,
 Վոր քեմ կենա բեհն Մելիքին:
 Չունեմ յեմ քոնրոջ վորտին,
 Վոր քեմ կենա բեհն Մելիքին:
 Չունեմ յեմ ախպոր վորտին,
 Վոր քեմ կենա բեհն Մելիքին»:

Տավիթ վերցուց, ասաց.

«Որհնյալ բարերար Աստված,
 Խնամք շատ եր մեծ թագավորուն:
 Խորոխպեր, խամ մի անե.
 1010 Յես եմ քրո մեջաց վորտին,
 Վոր քեմ կենամ բեհն Մելիքին:
 Յես եմ քրո քոնրոջ վորտին,
 Վոր քեմ կենամ բեհն Մելիքին:
 Յես եմ քրո ախպոր վորտին,
 Վոր քեմ կենամ բեհն Մելիքին»:

Խորոխպերն առավտուն ելավ,
 Ձին թախրմով, Տավթի բոլոր ուզածներով տվեց:

Ասաց.— Ա՛ռ, գնա, յես քե չտեսնամ,
Ինչը զիտես, ըսկու՛ն արա՛:

ՅԾ. Դավթի գիճավառումը յեվ Սինեմի սգտեամ լիճելը

- 1020 Տավիթ առեց ձին, գնաց գետի բերան.
Ձենով Հովան ել գախտիկ երկու մարդ իտեղեն ճամխեց,
Ասաց.— Գնացե՛ք, տեսե՛ք,
Թե վոր Տավիթ ձիուն կուան քաշելու ժամանակ՝
Ձիու չորս վոտ գետնեն կը կտրցուցի իսա,
Կանա են ձին դավթե՛:
Ղորդ վոր, Տավիթ յերբ ձին գետի մեջ լվաց,
Թամքն տրեց վեր ձիուն,
Կուան կքեց, ըսկու՛ն քաշեց,
Վոր ձիու չորս վոտ չորս թիզ գետնեն կտրավ,
1080 Խասավ չում ուր թնկվեր:
Մարդեր գնացին,
Իրենց տեսած պատմեցին Ձենով Հովանին:
Մհեր վոր մեռեր եր՝
Ձենով Հովան չում են որ սուգ կապեր եր:
Ես բան վոր լսեց, նաղարեք զարնել տվեց,
Արին ուրախութեն,
Արին տոնախմբութեն, չա՛մ ուրախացան:

Մարդ մը վազեց, գնաց վեր Տավթի մոր՝
Սինեմ խաթունի երտսին,
1040 Ակընջկա տվեց, ասաց.— Սինեմ խաթուն,
Տո՛ւ ինչի՛ մտեր ես յոթոտանի մեջ.
Ելի տես, վոր Տավիթ ուր խոր չափին խասեր լի՝
Ուր խոր քո՛ւռակ խեժե, թուրը կապե,
Տ'երթա վեր Մարա Մելիքին կռիվ:
Տավթի մեր վոր լսեց, թողեց ուր սուգն,
Ելավ տո՛ւրս Տավիթն տեսնալու:
Իմացուցին Տավթին ուր մոր գալն.
Տավիթն ձիուց վար թռավ, վազեց, ուր մոր գիրկն ինկավ.
Մերն ել ուր բերնով որհնեց Տավիթ
1080 Ու Մարա ասքանն՝ անիժեց:

**30. Այնվարճերի տղարքը. Դավիթն առվի վրա բնկով՝
գառնում է հզոր**

Տավիթ ուր պատրաստութեն վոր տեսավ,
Բանի մը խալիվոր մարդ ժողվեցին,
Տավթին ինկեր տվին, ճամխեցին:
Տավիթ են խալիվորներուն վերեն խղճաց, ասաց.
— Տո՛ք գնացե՛ք Ծովասարու Մարութի Բանձր
Աստվածածին,
Զիկ խամար աղոթք արեք. յես կ'երթամ կովելու:

Տավիթ գնաց, խոսավ մեկ բարակ առու մ'.
Զին չուզեց ընցնել են առվից,
Դունչի Մհերն յերբ ենտեղ խասներ, խանք կ'առներ:
1060 Տավիթ տեսավ, վոր ձին չանցնե, իջավ քնավ:
Զին ել կայնավ արեվու դեմ, խով արեց վերեն:
Մարութի վանքի պատարագ վոր պոծան,
Խրեչտակն եկավ, իմացուց ձիուն, ձին ել Տավթին:
Տավիթն վոր ելավ նստավ, մեկ խատ փռնքտաց,
Ուր մեջ Բամար Ֆեհրսին,
Վոր քնուսուն կիտր բամբակ տրեր եր մեջ, կապեր եր,
Անջախ կ'եղներ ուր մեջկով,
Փռնքտալուն պես քամար կտավավ.
Ինքն, քունչի դհա պստիկ եր,
1070 Են գախ ճրոճացավ, լցվավ, ելավ չանց ուր խեր:

31. Դավթի երածեօղ Ծովասարի բնուրյունից

Ելավ թռավ վեր ձիուն,
Աստծու անուն տվեց,
Բչեց, խասավ Ծովասարու մոտ,
Են քնրերուց, ախալըրներուց, սաբերուց՝
Խալաթեն ուզեց.
Մնաք բարով՝ ասաց ու սկսեց.

«Որհնյալ բարերար Աստված,
Խնամք չատ եր մեծ թագավորուն:
Ծովասարու պաղ-պաղ ախալներ,

1080 Մնացե՛ք բարճի, բարճի՛ մնացե՛ք.
 Յես կ'երթամ կռիվ, կը ծարճնամ,
 Տո՛ւք կարճտ մնացե՛ք.
 Մովսասարու պաղ-պաղ քամիքն ել,
 Մնացե՛ք բարճի, բարճի՛ մնացե՛ք.
 Յես կ'երթամ կռիվ, կը շողանամ,
 Տո՛ւք խճի մնացե՛ք»:

**33. Դավթի վախը, ձիու Բաջալեհը, բռնամիտներին իմաց
 աղբ յեվ հաբձակումը**

Ասաց ու քչեց, գնաց խեծլի տիմաց.
 Տեսավ, վոր երկնուց աստղին խիսաբ կըեր,
 Իրոնց վրանին հիսաբ չկըեր:
 1090 Ենտեղ իջավ, նստավ,
 Մեզեց վեր ուր հալին,
 Դարդլամիշ եղավ, ասեց.

«Որհնյալ բարերար Աստված,
 Խնամք շատ եր մեծ Թագավորուն:
 Յես ելնեմ գաճրնան գել,
 Իրոնք ելնեն գաճրնան գառ,
 Ձեմ կանա արնոտե:
 Իրոնք ելնեն բամբակ,
 Յես ելնեմ կրակ,

1100 Ձեմ կանա մշախարե:
 Իրոնք ելնեն փուշն-փալսխ, չոր ցախ,
 Յես ելնեմ բոց ու կրակ,
 Ձեմ կանա վառե:
 Իրոնք ելնեն կրակ,
 Յես ելնեմ գաճրնան գետ,
 Ձեմ կանա ընցուցե՛ք:

Ես խոսքի վերեն Աստծու խնամքով՝
 Ձին սկսեց խոսել ու ասաց.

«Որհնյալ բարերար Աստված,
 1110 Խնամք շատ եր մեծ Թագավորուն:

Տավիթ խամ մի աներ.

Ըսկում վոր տու տի սպանես քըո խոր Կեծակի Թրով,

Յես տի սպանես իմ վոտաց սմերով:

Ըսկում վոր տու սպանես քըո գողգերով,

Յես տի սպանես իմ պոչի մազերով:

Ըսկում վոր տու սպանես քըո սմերով,

Յես տի սպանես իմ քթի շնչով:

Տավիթի սիրտ ձիու խոսքերով պնտեցավ, կանչեց.

«Որհնյալ բարերար Աստված,*

1120 Խնամք չաւտ եր մեծ Թագավորուն»...

Կանչեց խեծլին.

«Վոր ինչ արթուն եք, ձիանք Թամքեցեք,

Վոր ինչ քուն՝ արթուն մնացեք, ձեր ճար տեսեք,

Չասեք՝ Տավիթ գող եր, գողութնով եկավ վեր մեծ:

Ձին տարցավ Տավիթին, ասաց.

— Կայիմ կաց վեր իմ քամկին.

Քե պիտի խանես խեւտ արեգական,

Քըո քամակն իրիցի:

Տավիթն ասաց.— Տ'որվեմ փորիտ տակ:

1130 Ձին ասաց.— Տ'իջնեմ չում գետին,

Քե զարկեմ, տանեմ հանտուքի, կորըսցուցեմ:

* Տավիթն.— Տ'եւնեմ վեր քըո քամկին:

Ասաց Տավիթ, քչեց մեջ խեծլին.

Յոթն ու ձին կռիվ արաց,

Ինքն շըշկուած մնաց վեր ձիուն:

33. Ձեռով Հովաթն ոգնուրյան և հառնում Դավթի

Ձենով Հովան իրիկեց երկինք,

Տեսավ, վոր Տավիթ աստղն նվաղեր ի.

Վաղեց փակախ, ուր Սեվ Լայեղ ձիուն ասաց.

* «Աստված» բառից հետո ուղղված է «ասաց», վոր գուրտ ենք ձգում, զանազակ կրկնվող բանաձևով: Խ մ բ.

- Տավթի աստղ նվաղեր ի:
- 1140 Ձին ասաց.— Վոր քե իմ քնմկի վերեն բռնես,
Աչիչ թորթափ քե տի խասուցեմ Տավթին:
Ձենով Հովան թռավ ձիու քնմակ.
Ձեռ թալեց մեկ բարտի ծառ,
Քնքմանց քնչեց տուրս, արաց ուր ճպոթ,
Խասավ մեջ Մարա Մեկիքի խեծլին,
Տեսավ, վոր Տավթ շըչկուեր ի:
Տավթին ասաց.
— Կայնի, յես քե կուվ անել սորվեցուցեմ:
Ուր ձեռաց ճպոթ մեկ մ' աջ փարատեց,
1150 Իրեք խարիր հոգի մեկանց ինկան.
Մեկ մը ձախ փարատեց,
Վեց խարիր հոգին թմրմավ:
Տավթին ասաց.— Խորհրպեր,
Դե, տու տեն քնչվի, յես տի կուվեմ:
Տավթին եր քնչեց Թուրն Կեծակին, ասաց.

«Հիշամ քե, խերն կենտանին,
Մարութա Բանձր Աստվածածին,
Խաչն Պատարագին, վեր աջ թեվին»:

Ինկավ մեջ Մարա Մեկիքի խեծլին:
1160 Ըսկում մարդ կտրեց,
Վոր արուն ըսկուն լերթավ, Թանձրացավ,
Սող մարդեր կը խրվեյին մեջ, չեն կանա գալ տուրս:

38. Զորակոմի խրատը

- Ասքրի մեջեն մեկ մարդ մը տուրս ելավ,
Մեկ գանդ զարկեց մեկ ականջ, մեկ ել մյուս ականջ,
Կանչեց.— Տավթ, փոշ, փոշ:
Տավթին ասաց.— Ձիկ գեշ խապար կ'ասես,
Ի՞նչ ասել ե փոշ:
Մարդն ասաց.— Քե գեշ խապար չեմ տես.
Ասել կ'ուզեմ, թե քըռ ձին դատրցու,
1170 Վոր ինոր քնմին ձիկ չթալի,
Քնմ, քե մեկ խապար տ'ասեմ:

Յերբ մոտացավ, ասաց.

— Տավիթ, ես մարդեր խերիք ջարտես.

Քրո զուշման կո պառկեր ի կապոտ վրանի տակ,

Քանոուն կիտր առճիճ տրե վեր ուր սրտին:

Են գալի վոր նաֆաս կը խանի,

Առճիճ կը բանձրանա չում վրանի առիք.

Են գալի վոր նաֆասն կը քնչի,

Առճիճն կ'իջնա վեր ուր սրտին:

1180 Տավիթն ասաց. — Յես չեմ գիտե՝ վոր վրանի տակն ի՞նչ
Մարդն ինկավ ձռնիք, տարավ նշանց իտու:

ՅԵ. Դավիթ յեւ Մեղիթ մեծամարդ. Դավիթը բռնվում է

Տավիթ կայնավ վեր վրանի տան.

Տեսավ, վոր Մեղիթն պառկեր ի.

Յոթն ալջիկ ել ինոր չորս բռնոր նստած վոտքեր կը մածեն:

Տավիթն ասաց. — Վեր խանեք ետա ձեր աղեն:

Ինոնք ել ասին. — Հալա յոթն ուր վալդա կա, վոր են արթնա:

Տավիթն ել չխամբերեց, քնչեց մզրախ,

Ջարկավ, Մեղիթ կրունկ ծակեց,

Կիտր մ' աղ լցուց մեջ յարին:

1190 Մեղիթ վոտք վոր մոմաց, կծկեց, ասաց.

— Աղջիկներ, ես տեղ լու կա. իմ քուսն խոտընցուցին:

Տավիթ Մեղիթն ասաց.

— Ելե վեր, լու չի, լվի ախպերն ի:

Մեղիթն ելավ վեր, տեսավ,

Վոր արընոտ մարդ մը կայնե ուր տիմաց:

Գիտաց, վոր Տավիթ սպանողն ի,

Իկե, վոր խլղաթ առնի:

Մեղիթ ասաց.

«Որհնյալ ե բարերար Աստված,

1200 Խնամք չատ եր մեծ թագավորուն:

Թե վոր տու արեւելքեն ես, տամ քե փաշուքեն.

Թե վոր արեւմտեն ես, տամ քե խազինա:

Թե վոր հունսիայեն ես կամ հարավայեն, տամ քե դավաթ:

Տավիթ վերուց, ասաց.

«Որհնյալ ե բարերար Աստված,
Խնամք շատ եր մեծ թագավորուն:
Յես քըո ասածներեն մեկն ալ չեմ,
Յեկ վոչ քըո երկրներեն.
Յես Սասնու Տավիթ մշակներեն եմ:

1210 Տո՛ւ քե անմախ կը կածածես, յես քե մախ իկեր եմ»:

Մեկիք ձեռք թալեց Տավիթ յախեն, ⁹
Վոր ձիուց վար բերեր.
Տավիթ մղրախ զարկեց, ձեռ ծակեց:
Մեկիքն ասաց.— Ծո՛ Տավիթ,
Են գախ վոր իմ ձեռք ծակեցիր, իմ վողջանձ գնաց:

Երգուան ել կպան խետ մեկ-մեկու կռիվ,
Չու՛մ իրիկուն քնալաթին կը զարնեյին,
Մեկ-մեկեկից խոյու մը միս կը փոցուցին.
Մեկ զմեկ չհաղթեցին:

1220 Մեկեկ որ յերբ ելան կովելու,

Տավիթն ասաց Մեկիքին.

— Տըրիս պիտի կովենք գո՛ռզով:

Իրեք գո՛ռզ տո՛ւ ձիկ զարկ.

Թե վոր յես ինկա՛, իմ վիզ կտրի,

Իմ արուն քե խալալ ելնի.

Թե վոր չինկա՛, իրեք գո՛ռզ յես քե զարնեմ.

Թե ինկա՛ր, քըո վիզ տի կըտրեմ,

Քըո արուն ձիկ խալալ ելնի:

Տավիթ կայնավ:

1230 Մեկիք իրեք գո՛ռզ իղարկ,

Իրեքն ել բո՛ջ գնաց:

⁹ Տավիթն ասաց.— Մեկիք, տըրիս տըրն թե՛ ի.

Դե, տո՛ւ կայնի, յես զարնեմ:

Մեկիք կայնավ:

Մերն նաղարեք զարնել իտուր,

Վոր Տավիթ շըչկովի, չկանա զարնել:

Տավիթ մորն ասաց.— Ետա նաղարի ձեներ կտրեի տուր.
Յես մեկ գոռոզ Աստծու խաթրին կը բաշխեմ.

Մեկ գոռոզ ել քըռ մերութնի խաթրին կը բաշխեմ,

1240 Գոռնչի տոռ երկսիս ել մեր ես.

Մեկ գոռոզ մենակ կը զարկեմ քըռ լաճուն.

Ինկնով իսա, վիզ կը կտրեմ.

Թե չինկնով, ուրիշ չեշխտ կռիվ պիտի անենք:

Տավիթն ասաց ու գոռոզ զարկավ, իսկեց Մեղիքն:

Վիզ տի կտրեր, մերն ինկնով վեր Տավթի վոռաց,

Ասաց.— Աստծո՞ւ սիրուն ելնի,

Գըռ ախպերն ի, վիզ մի կտրե.

Թահլա յոթ տիր թող քըռ թրի տկեն ընցնի,

Ելնի քե յեսիր՝ քե խառն-խարան տա:

1250 Տավիթ բաշխեց ուր մոր խաթրին:

Թրի տկեն յոթ տիր ընցուցին,

Խեղամաղ առին, տարան տեն:

Յերբոր Մեղիքի խելք վերեն եկավ մոր խնամքով,

Ասաց.— Տավիթն ժւր ե:

Ասին ուրեն.— Հալ-հեքաթ հսպես եղավ:

Մեղիքն ասաց.— Յերբ կ'ելնի, վոր յես ինոր հսիր ելնեմ:

Իմացավ, վոր Տավիթ գետի բերան գնացեր ի:

Ելավ խետ ուր մարդերաց,

Գնասուն լո՛ծ գոմեշ լծեց,

1260 Մեկ ճոպանախան զընջիլ մը քնչեցին, տարան,

Խաբելութնով Տավթի չորս կողմ փաթըթեցին,

Կապեցին, բերին վրանի տուռ.

Թրեր սրեցին, վոր Տավթի վիզ զաբնեցին:

267 Զեմնով Հովտնի խորհրդով Դավիթն ազատվում ե,

ազատվում Մելիքին յեվ Երա վորդի Խաթրովին

բազալուր դարձնում

Զենով Հովան տեսավ երկնուց երես,

Վոր Տավթի աստղ նվազեր եր.

Թուավ ուր Սեվ Հայեղ ձիու քնմտկ,

Բարձր ձենով մեկ խատ կանչեց:

Տավիթ՝ վեր ձեն լսեց, միտն ինկնով,
Ուր տեր հիշեց, ասաց.

1270 «Հիշամ քե, խերն կենտանին, •
Մարութա Բանձր Աստվածածին.
Խաչն Պատարագին վեր աջ թեկին»:

Բաշեց Թուրն Կեծակին,
Ջարկավ, կտրեց ճոպանախան զընջիլ.
Կտորներն թռան, գնացին,
Ենտեղ ելած ասքրներ տափսադադ արին:
Տավիթն ասաց.— Մեկիք,
Տորիս թրով պիտի կռվենք.
Մեկ զմեկու իրեք թուր պիտի զարնենք:

1280 Մեկիքն խափեցավ ինոր խոսքին
Ու տալ ինքն զարկեց Տավիթին:
Իրեք զուրն ել բոշ գնաց:
Հետո Տավիթ ասաց.— Մարե, իրեք դռբից
Մեկն Աստծու խաթրին կու տամ, մեկն քըռ խաթրին,
Մեկ խատ կը զարնեմ քըռ լաճուն:
Ասաց ու զարկավ,
Մեկիքն մեջքեն երկու կտոր արաց, տարավ, խորեց:

Եկավ ինոր փաշեք, ասքրներ,
Ինչոր մնացեր եր, կանչեց ուր մոտ:

1290 Մեկիքի Խոսրով տղեն ել բերեց,
Ինքն ուր ձեռքով թուրն կապեց, արաց թագավոր.
Փաշեք, ասքրներ խլղաթեց, ուրենց տեղեր ճամխեց.
Ինքն ել ուր երկիր գնաց: •

• Ե փաշեք ու ասքրներ՝
Վոր ցրվեցան չորս կողմ աշխրին,
• Տավթի արած կտրճութեն
Ու Խոսրովին թագավոր անելն
Ամեն տեղ պատմեցին:

7

ԴԱՎԻԹՆ ՈՒ ԽԱՆԴՈՒԹԸ

37. Դավիթը լսելով առուգների գովքը՝ վարձում է
զեալ խանդավառ առնելու:

2100 Ձեն գնաց, ինկնվ Կապոտ Կողա թագավորի՝ ահա՛ն՛:
Թագավորն ելավ, քանսուն ջուխտ աշղ՛
Ջուխտ-ջուխտ ճամխեց երկրե երկիր,
Վոր կտրիճ Տավիթ անվոր մարտեր ժողվեն, բերեն,
Տեսնա, թե վոր մեկն ի են կտրիճ Տավիթ,
Վոր ուր ախչիկ՝ Խանտոթ խանըմ տա ինոր կնիկ,
Յերսուն ին ջուխտ աշղներ մեյ-մեկ Տավիթ կնտան բերին:
Մնաց մեկ ջուխտ, վոր գնացեր են Սասնա քաղաք՝
Խանտոթ խանըմի գովասանք անելու:

Երկու աշկներ գնացին Սասուն՝
2110 Ձենով Հովանի տուն, ասին.
— Մեղիկ Կապոտ Կողա թագավոր ճամխեր ի,
Վոր ինոր ախչիկ՝ Խանտոթ խանըմի
Դովասանք անենք կտրիճ Տավիթին
Ու խավընցուցենք, վոր ուր կնիկ առնե:
Աաց. — Տավիթն կո՛յնս եմ.
Ինչ վոր կ'ասեք, իմ առջեվ ասեք:
Ինոնք ել ուրենց չընկռնեի առին, նստան, ասին.

«Որհնյալ բարերար Աստված,
Խնամք ղառ եր մեծ թագավորուն:
Աղջկան ծամեր քե կ'ասեմ, Տավիթ,
1820 Քանսուն ճող ծամ եր.
Ճակտիկ քե կ'ասեմ, Տավիթ,
Հալապա գաղն եր.
Աչքեր քե կ'ասեմ, Տավիթ,
Գինու կթղայ եր.
Ծծվեր քե կ'ասեմ, Տավիթ,
Բամբկի քուլայ եր.
Սրտիկ քե կ'ասեմ, Տավիթ,
Բռնակու Զալալու մեյդան եր»:

- Ձենով Հովան մեղեց,
 1880 Թե. «Ես աշդներ մեր Տավիթ խելքե պիտի խանեն»,
 Առեց ինոնց չընկուռներ,
 Զարկեց վեր ինոնց գլխուն՝ կոտուտեց,
 Տուռնեն տուրս խանեց, վոր երթան ուրենց երկիր։
- Աշդներ քաղքից ելան տուրս,
 Նստան, Տավիթն անիծեցին,
 Տավիթ նեճիւր անելուց եկավ,
 Տեսավ, վոր զինք կ'անիծեն, ասաց.
 — Ծո՛ մարտեր, ձիկ ինչի՞ կ'անիծեք:
 Ինոնք ել ասին. — Մենք քե չենք անիծե, Տավիթ կ'անիծենք:
 1840 — Ինչի՞ կ'անիծեք, ասաց Տավիթ,
 Ինոնք ել պատասխան տվին,
 Թե. — Մենք Կապուտ Կողա Թագավորի կողմեն ճամխվեցանք,
 Վոր ինոր աղջիկ Խանտու՛թ խանըմի գովանք անենք Տավթին:
 Մեկ ճոճագլուխ հայ մը մեր չընկուռներ
 Առեց, զարկավ մեր գլխուն, ճամխեց,
 Տավիթ խանեց, քանի մ' վոսկի տվեց ինոնց,
 Վոր Թագա չընկուռ առնեն,
 Գան, Խանտու՛թ խանըմ գովան:
 — Տավթն կո՞ յես եմ, ասաց ինոնց:
 1850 Աշդներ իրենց Թագա չընկուռներ առին,
 Նստան Տավիթի առջեւ, են վերի գովասանքն արին:
 Տավիթն խարցուց.
 — Տո՛ք քանի՞ որ ձեր երկրեն չու՛մ եստեղն եկաք:
 Ասին. — Քանսուն որ. քանսուն որ ել անջախ երթանք,
 խասնենք:
 Տավիթն ասաց. — Տե՛, յերսուն ին որ ճամբախ գնացեք:
 Յես են որ ճամբախ կ'ելնեմ, ձե կը խասնեմ:

88. Դավթի օտեսկերու քյունն ու զարեան տնելը

- Տավիթ ուր խոսք տվածին պես՝
 Յերսուն ին որից սորա ճամպախ ելավ:
 Տեսավ, վոր քանսուն գովթան կը բանի տաշտի մը մեջ.
 1860 Գովթանվորներ Տավիթին կանչեցին, վոր գա խաց ուտի:
 Տավիթ խարցուց, Թե. — Շատ խաց ունիք:

— Խնայ, ասին, քանոսուն գոթնի մեկ շարթվան խաց ունինք,
Տավիթ բիթնն խացեր, վոր քանոսուն ջրվալ եր,
Ուր առջեվ տառտկել տվեց,
Ետ քանոսուն ջրվալ խաց՝
Ջրմեն ել կերավ, մեկ բլդուռ չթողեց:

Մշակներ մեկ-մեկու ասին.

- Մե ել խաց չմնաց, ինչլիս պիտի գոթան, անինք:
Տավիթն ես խոսք լսավ, ասաց ինոնք.
- 1870 — Բելեք ձեր քանոսուն գոթնի զընջլներ,
Կապեք իմ ձիու զանգուններ,
Յես ձեր շարթվան անելիք գոթան անեմ, երթնամ,
Ինոնք ել բերին քսան գոթան մեկ զանգուն,
Դսան ել՝ են մեկել զանգուն կապեցին:
Տավիթ քանոսուն տիր գնաց եկավ, տաշտ մ' տեղ սեվցուց:
Մշակներ տարցան, ասին Տավիթին.
— Ետն քրո ձիու խունարն եր, քրո չեր:
Ես խոսքի վերեն Տավիթ ձիուց իջավ վար,
Դանոսուն գոթնի զընջլներ՝
- 1880 Կես մեկ ձեռ բռնեց, կեսն՝ մեկել ձեռ,
Դանոսուն փաթ ել ինք տարավ, իրե, սորա ասաց.
— Կայնեք, վոր իմ թրի խունարն ել ձե նշանց տամ:
Բիրեց քանոսուն գոթնի սարվածք, կոկոնեց մեկ տեղ:
Մեկ թուր իթալ, քանոսունն ել բլդեց:
Մշակներ ասին. — Միայն տեր քրո տուն քնկի:
Տո՛ւ մեր վաթալն ընչի՞ ըսնա արիլ:
Տավիթ ջուղար տվեց,
Թե. — Հապա իմ ձիու ու իմ խունար տեսաք,
Պետք եր, վոր իմ թրի խունարն ել տեսնեք:
- 1390 Առեք ձե մեկ-մեկ կուց վոսկի,
Տարեք, շարթուս ձեր գոթընքտանք շինել տվեք:
Ինք խեծավ ու քշեց:

**ՅԾ. Պառնկու Զայալից յեվ կարծենքի ձիեր. Դավիթն
ու կարծենքը**

Խանտութ խանըմ, վոր սրտմաշ ինոր գնլն կ'աչքեր,
Ուր խալայեղ ճամխեց փենջարեն,

- Վոր աչքի, թե մարդ կ'երեված ճամխու մեջ,
 Խալայեղ տարցավ խանըմին ասաց.
 — Կո մեկ ձիավոր մ' մեջ երկինք մեջ գետինք կու գա,
 Անշախ կ'երեվա:
 Խոսք դճհա բերանն եր, Տավիթ խասավ վեր գարգխի տռան-
 1400 Մշակներ եկան, վոր ձիու գլխի բռնեն.
 Տավիթ թող չտվեց, համա արձայս մլեց փակախ:
 Ենտեղ քանդակներից մեկ պակաս ձի կրեր:
 Են յերսուն ին ձիեր Գոռուկու Ջալալին
 Տվեց ուր դճի առջեվ, ճխտեց, կպուց պատ.
 Ինոնց զրմենի տարման կերավ:
 Խալայեղներ խապար տարան Խանտոթին, ասին.
 — Ձին ուր խուհար խոճեց, մնաց Տավիթին:
- Աթոռ մը թալեցին Տավթի տակ,
 Նստավ մեջ են յերսուն ին Տավիթներուն,
 1410 Վոր ուրմեն առաջ աչղներ իկեր, բերեր եյին:
 Են յերսուն ին Տավիթներ՝
 Վոր սեղան տրած, խաց կ'ուտեյին,
 Իրենց թրեր չլտեր, տրեր ին սեղնի տակ,
 Նոր եկող Տավիթն բլղելու,
 Վոր խանըմն ուրենցմե մեկին մնար:
 Խալայեղներ եկան, սեղան ուզեցին,
 Վոր նոր եկող Տավթին կեր բերեն,
 Ինոնք ել ասին.— Թող գա, խետ մե ուտի:
 Մտքերին են եր, վոր Տավիթն ըսպանեյին,
 1420 Գոռնչի ինոնք գիտեյին, վոր քաջ Տավիթն են եր:
 Խանըմի խոսքով խալայեղներ եկան,
 Կտրիճ Տավիթին ասին,
 Վոր սեղան ինոնցմե առնի, տա:
 Տավիթն ձեռ խուռ սեղան,
 Թալեց ենտեխ բարկանալով:
 Են գախ տեսավ՝ վոր չլուտ թրեր սեղնի տակ են,
 Առեց զրմեն, մեկ տեղ ծալեց, ծալմկեց,
 Որոխկեց, վոր կապեն ուր ձիու թամբի վերին:
 Յերբոր Տավթին խաց բերին,
 1430 Գողիկ մ' ել գինի բերին խետ:
 Տավիթն առաց.— Ես գինին ձիկ չի կշտացուցի:

Իսոր կարասն Ռւր ե: Ասին.— Կոխմն:
 Տալիթ առեց կարաս, տնկեց բերնին,
 Մեյտրա շուռ տվալ բողաղն վեր,
 Գինովցալ, գնաց, պառկալ փակախ:

20. Սիրա խնձոր

Քանտութ խանրմ խապար ճամխեց Տալիթներաց,
 Վոր երթան Քաս Բախչեն, լվացվեն, սերսփվեն,
 Առաւտուն շոտ գան, ուր քոչկի առջեկից մեկ-մեկ ընցնեն:
 — Են գախ՝ յես վորի սրտի վերեն
 1440 Վոր խնձոր դարնեմ, իմ խափնածն են ի:
 • Են յերսուն ին Տալիթներ զարդրվան, եկան,
 Բոչկի առջեկ կայնան:
 Քանրմ տեսալ, վոր մեկ պակաս ի,
 Զուար ճամխեց, վոր մնացած Տալիթ ել գա:
 Եկալ, ինոնց խեռ կայնալ:
 Քանրմ ելալ փենջարեն, իրեք տիր խնձոր թալեց,
 Իրեք տրուն ել Սասնա Տալթի սրտի վերեն տիպալ:
 Ես բան վոր տեսան մյուս Տալիթներ,
 Թող տվին, մեյ-մեկ ուր երկիր փախան:

21. Դավթի ու Խոնդուրի առաջիմ Խոնդիպուճը

1450 Կապոտ Կողա Թագավոր կանչեց Տալիթին, ասաց.
 — Յես քե կանչեր եմ, վոր իմ աղջիկ տամ քե,
 Ամա իմ աղջկան դուշմաններ կա,
 Վոր սիրու տեր եղեր են վերեն.
 Վոր քե ճամխեմ, կանամ երթա, ինոնք սպանի:
 — Քրամանք, ասաց:
 Թագավոր ապսպրեց, թե.— Տալիթ,
 Ես որ գնա, նստի վեր բաղնսի ճամխեն,
 Իմ ախչիկ ուր խալայեղներով՝
 Քսան իտեմ, քսան առջեկ ինկած,
 1460 Ինքն մեջտեղեն քելելով կ'երթա բաղնիս.
 Յերբ բաղնսից տուրս կ'ելնի,
 Ինոր քողք վերցու, խափի, քե խալալ ելնի:

Տավիթ տեսավ, վոր խանրմ գնաց բաղնիս, եկավ՝
Քսան խալայիդ առջվեն, քսան խոնվեն,
Ինքն մեջտեղ քան հըմեն բանձը կու գնա:

Տավիթ ինոր քողք վերուց, տեսավ, խաղնավ:

Մեկ պագ մեկ իրեսեն,

Մեկ պագ ել մեկել իրեսեն առեց,

Քանրմ բան չասաց:

Յերբոր մեկ պագ ել ճակտից առեց,

Քանրմ գոմփ ըմ իզարկ Տավթին,

Քթեն փոթավ, արուն եկավ:—

- Քունչի թագավոր երկու պագի մենակ իզին տվեր եր:
Ես բանի վերեն Տավթ կայր արաց,
Գնաց փակնիս, փայեն փորեց, մտավ մեջ:
Ինքն իրեն ասաց:

«Այլիկ մ' վոր իմ քթեն արուն խանի,

Ել իմ ապրել խարամ ի»:

Թագավոր լսեց Տավթի ինադ անել,

- 1480 Ուր աղջկան ասաց:

— Ինչըխ վոր սիրտ կոտրեցիր,

Ըսկուն ել պիտի երթաս, ինոր սիրտն առնես:

Աղջիկն առավ փունջ մը վարտ,

Գնաց մոտ Տավթ, չատ գործվրեց,

Վարտն ել տվավ քթին:

Տավթ գոմփ մը զառկեց վեր աղջկան թեվին,

Թեվ թոլցավ, կախվավ մոտեն:

Աղջիկ լալով՝ տառձավ մոտ խեր,

Եղելութեն պատմեց:

23. Խաճապի ետ խաճապ Դավթին կովի մասին. Դավթի պատվերը Խաճապին

- 1490 Թագավոր առեց ուր կնիկ ու աղջիկ,

Գնացին Տավթին տես:

Տունեն տուրս լսան, վոր Տավթ

Կը խնորե Աստուծոյ՝ ուր խոզին առնեցու:

Մտան մոտ. Թագավոր ասաց:

— Իմ աղջկան սիրու տերեր:

Պարան Պռոշ, Պարան Բվեք Ֆռնտա դեվ՝
 Ելլի ողորկեր ին, կռիվ կ'ուզին,
 Տավիթ թռավ ձիու քամակ,
 Վոր երթեր, ինոնք սպաներ:

1500 Թագավոր ասաց.

— Պետք է, վոր առաջ ձե տանենք եկեղեցին,
 Վեր իրարու պակենք, սորա երթաս:
 Տավիթ.— Ձե, ասաց,— յես չում ինոնք չսրպանեմ,
 Բրո ալլիկ ձիկ խարամ ելնի:
 Թագավորն ասաց.— Ինոնք տել չեն իկե,
 Ինոնց խեծել մենակ իկե տաշտ:
 Տո՛ւ դո՛ւ խեծլի խետ պիտի կռվես, չում ինոնք գոն
 Խեծել ջարդելեն սորա՝
 Պիտի երթաս Բարեկալ անվոր սարն.

1510 Ետտեղ Պողպտե սուն մ' կա.

Բրո Թուր վեր ինոր պիտի փորձես.
 Թե վոր կտրեց, գիտցիր, վոր պիտի հաղթես դավերուն:
 Պարան Պռոշ, Պարան Բվեք Ֆռնտա դեվեր
 Կու գան ենտեղ, քե կ'ասեն՝ երթանք, տաշտի մեջ կռվենք—
 Տո՛ւ, չե,— ասես,— ետտեղ պիտի կռվինք:
 Կռվելու կերպն թագավորից ուսնելեն սորա՝
 Տավիթ տարցավ, Խանտութ խանըմին ասաց.
 — Յոթն որ իմ ճամբախ կ'աչքես,
 Թե վոր չեկա, կու գան իմ լեջ կը՝ փտռես,
 1520 Են լեչերաց մեջ կնտնես, կը խորես:
 Իմ նշանն ել ես ի, վոր թեվիս տակ՝
 Մսե խաչ մը պիտի կնտնես:

43. Դավթի իմաց ասլը բոնամիմերիճ, Կոստանդ.
 Պողպտե ոյունը

Տավիթ քչեց Պարան Պռոշի խեծլի վերեն:
 Ասաց.

«Որհնյալ բարեբար Աստված,
 Խնամք շատ եր մեծ Թագավորուն:
 Վոր ինչ քմն եք, արթուն մնացեք.

Վոր ինչ արթուն եք, ձիանք թամբեցեք.
Զասեք՝ Տավիթ գող եր, գողութնով եկավ:

1580 Խեծել ուր պատրաստութեն վոր տեսավ,
Տավիթ քնչեց Թուրն Կեծակին, ասաց.

«Հիշամ քե, տերն կենդանին,
Մարութա Բանձր Աստվածածին,
Խաչն Պատարագին, վեր աջն թեկին»:

Ինկավ մեջ խեծլին, իրեք որ բլրեց...
Ըսկհւմ արնե գետ ելավ,
Վոր սաղ մարտերն ել կը կլորեր, կը խեխտեր:
Իրեք մարտ մենակ ազատեց,

Ձեռ վոտ կապեց, տրեց սարի մ' գլխի,
1540 Վոր Խանտոթ խանրմին մշակ տանի:
Են տեղեն գնաց Բարեկալ անվոր սարն,
Տեսավ Պոլպտե սուն,
Վոր խազարավորներ իկեր ին, չին կարցե: կտրեք
Քնչեց Թուրն Կեծակին,
Հիշեց ուր տերն կենդանին,
Մարութա Բանձր Աստվածածին,
Խաչն Պատարագին վեր աջ թեկին.
Զարկեց, Պոլպտե սուն ըսկհւմ կտրեց:

Վոր կտոր կտորի վերեն մնաց:
1550 Ինքն կարծեց, վոր չկտրեց:
Ինոր խամար հուսահատեցավ,
Ձինք անիծեց ու կոտացավ:
Նորեն հիշեց տերն կենդանին,
Ծովասարի կողմի քամին եկավ,
Կտրած սուն վոր չըջեց,
Տառձավ զինք ոխենց, բժշկվավ:

ԱԼ. Դավթի կռիվը Պարոն Պառօի հետ

Պարան Պողո, Պարան Բըվեք Ֆորնտա դեվեր,
Ետեխեն եկան, տեսան,
Վոր Տավիթ նստե Բարեկալ:

1560 Ասին.— Տա՛վիթ, Կապոտ Կողա թագաւորու ժարդ առ՞: յես:
— Խա՛, ասաց:

Ասին.— Տե՛, երթանք տաշտ, կովենք:

Տա՛վիթն ասաց.— Մենք պիտի կովենք. տաշտ չիմ երթա:
Ինոնք ել խաֆնեցան ու ասին.

— Ի՞նչըխ պիտի կովենք:

Տա՛վիթն ասաց.— Գո՛ւ ողով:

Դա՛շ տո՛ւ ձիկ զար իրեք գո՛ւ ող.

Թե վոր սպանեցիր, իմ արին քե խալակ հլնի.

Թե չե՛ իրեք գո՛ւ ող ել յես քե զարնեմ:

1570 Պարան Պոռո գնաց չում Հալապ՝

Յերիչ քա՛շեց, եկավ,

Մեկ գո՛ւ ող զարկավ Տա՛վիթին, թող-դումանն ելավ:

Դեֆն ասաց.— Տա՛վիթ, խո՛ղ ես, խո՛ղ տառձիր:

Տառձավ տեսավ, վոր սաղ կո՛ կայներ ի Տա՛վիթ:

Նորեն ասաց.— Տա՛վիթ, կայի՛մ կաց,

Տիրիս շատ պիտի զատանամ:

Գնաց չում Պաղտատ, Պասրա, յերիչ քա՛շեց, եկավ,

Գո՛ւ ող մ՛ ել զարկեց Տա՛վիթի վզին. վիզ քեթրվավ:

Տա՛վիթ ուր վիզ ուր ձեռնով շիտկեց, կայնավ:

1580 Տարցավ, ասաց Տա՛վիթին.

— Հստրիս պիտի ելնեմ խետ երկնուց,

Ջարնեմ, չում անտոննուկ իջնես... Պատրեատ կաց:

Դեֆն ելավ խետ երկնուց,

Տա՛վիթն ել ուր մզրխին աղու քսեց,

Տնկեց ուր ճակտի տեմ, կայնավ:

Դեմ երկնուց իջավ, վոր պիտի զարնեմ,

Ինկնով վեր Տա՛վիթի մզրխի ծերին,

Սրտից ծակվավ, քամկից ելավ տո՛ւ րս,

Լեշն իջավ վեր Տա՛վիթի ձեռաց, ինչպես սար մը:

1590 Տա՛վիթի ձեռք իրեք որ ֆնաց լեշին տակ,

Ջկարցավ, վոր տո՛ւ րս խանիլ,

Գո՛ւնչի մոռցավ ուր տերն հիշել:

Են սըհաթին Ձենով Հովան տեսավ,

Վոր Տա՛վիթի աստղ նվազեր եր:

Թռավ Մեմ Լայեղ ձիու քամակ,

Վոր աչքիսոց խասավ Տա՛վիթի մոռ.

Բայց ճամխու վերեն Տավթի կապած իրեք մարտեր վոր
տեսավ,

Վորտք պռտեց ինոնց վերեն, տրորեց,
Մորա խասավ մոտ Տավթի, ասաց.

1600 — Տավթի, ետ ի՞նչ հալն ես ինկե:

Ասաց.— Ես իրեք որ ի,

Վոր ձեռքս մնացե լեշին տակ,

Չեմ կանա խանե տունս:

Ասաց.— Չայ ի, քըո տեր մոռցեր ես:

Ասելուն պես՝ Տավթին ասաց.

«Հիշամ քե, տերն կենդանին,

Մարութա Բանձր Աստվածածին,

Խաչն Պատարագին վեր աջ թեվին»:

Լեշն կլորեց, գնաց, ինկած մեջ ձորին:

ԱԾ. Դավթի յեվ Խանդուքի հանդիպումը կռվի դառում.
Տրտնց ամուսնությունը

1610 Են որ յոթն որ թըմըմեր եր:

Տավթի ինան ուր խորոխպեր տեսան,

Վոր մեկ ձիավոր մ' մեջ երկինք, մեջ գետին ի.

Եկավ, մտավ մեջ խեծլի ջանդըկներուն՝

Տավթի լեշ կը փտուտի:

Ձիավորի աչքն ինկած Գարեկալի երկան մարդն.

Ձին քեց տեխ ետեխ. վոր խասավ, իրար ճանչցան:

Տավթի Խանտութ խանմին աչքով արեց,

Եկավ, խորոխպու ձեռք պագեց:

Ձենով Հովան Տավթից իմացավ, վոր ուր նշանլուն եր,

1620 Ելավ, տեխ Սասուն գնաց:

Տավթի ինան ուր նշանլուն տեխ Կապոտ Կող գնացին:

Խանտութ ուր խաղաղութենեն

Ձին չանծ Տավթի առաջ քեց:

Ինոր խամար Տավթի ինադ արաց, տառձավ տեխ Սասուն:

Աղջիկն վոր իմացավ, ձիուց իջավ,

Ուր արփչըմե թաթեր խանեց,

Բերիկ վոռքով տվեց մեջ խերկին,

Վազեց, պոռաց Տավթին.

— Քրո Աստծու սիրուն ելնի,

1680 Մեկ մ' ել իրիշկի տեխ խտեվանց:

Տավթի տարցավ տեսավ, վոր աղջկան վոտքեր

Խերկի կոեթներեն ըսկում ճղճղվեր ի,

Վոր արուն ելե, խերկ ծածկե:

Տավթի սիրտ իջավ, Խանութ խանըմ իթող խտեվանց,

Ինքն ինկնվ առաջ, չում խասան Կապոտ Կողը:

Թաղավոր ելավ ինոնց տիմաց,

Տարավ, ուր սարեն իջեցուց.

Կանչեց վարդապետներ, քսիխանք,

Օրթն որ, յոթ գիշեր խարսնիս արին,

1640 Տավթի պսակեցին վեր Խանդուի խանըմին:

26. Մեհեր արարացում

Ինն ամիս, ինն որ, ին սըհաթ

Վոր ժամանակ ընցավ,

Տավթին տղե մ' ելավ.

Անուն տրեց Մհեր:

Քանուսունք տեղ չեր լմընցե,

Տավթի մտավ ողեն,

Տեսավ, վոր Մհեր քնել ի,

Ամա նաֆաս խանած ժամանակին

Իրեսի վերվի շոր չեղնի, իջնի:

1650 Շուֆայի գնաց, թե տղեն ուր մեջքի պտուղ չի:

Խանդուի խանըմին ասաց.

— Իմ տղեկութնի ժամանակ՝

Յերբոր յես նաֆաս կ'առնի, կու տի,

Իմ իրեսի շոր չում ողի կամար կ'եղներ, կ'իջներ:

Նսա տղեն իմ մոտից չի, վոր ըսկնա թըղ ի:

Խանդուի խանըմ ասաց.

— Հալա կաց, չում քանուսունքեն ելնի,

Սորա արի, սեյր արն:

Քանուսունք վոր թըմըմավ,

1680 Տավթի մտավ ողեն, տեսավ,

Վոր տղի իրեսի շորի խետ,

Ուրուրոցի ծածկոցն ել չում կամար կ'եղնի, կ'իջնի

Նաֆաս առած, տված ժամանակ:
 Խանդավ խանդման հերս վոր մտավ, Տավիթն ասաց.
 — Ընցած որ յես քը՞ մեղքն առի,
 Բայց մկա կը տեսնամ,
 Վոր տղեն մեր զարմեն ի, մեր շնորքն ունի:

27. Մհերի վարձարարությունը Բեռնի հետ յիվ Մուսկոսկի

Տղեն ելավ ութ տարեկան.
 Կապուտ կողա թագավորի ևրկու լաճերաց խես
 1870 Կ'երթար, նեճիր կ'աներ, կը բերեր տուն:
 Հըմինք կ'ուտոյին՝ Տավիթին չին խոս:
 Տավիթ ուր կ'նկնէ կ'ասի.
 — Յես Մհերի չափուն վոր խասա,
 Որ մեկ վերու յեղ նեճիր կ'անեյի.
 Մկա Մհեր կ'երթա,
 Ծնճողուկ մ' ել չի կանա բերե,
 Զեկնի, վոր մեր զարմեն չի:
 Մհերն ել վեր տուն ալանճ կ'աներ.
 Ներս մտավ տրտում իրեսով. գնաց, քնավ:

1880 Առտուն վոր վեր ելավ,
 Թագավորին տղայներ եկան,
 Մհերին կանչեցին, վոր երթան նեճիր:
 Մհեր չգնաց խեսերնին,
 Թե.— Ես որ կ'երթանք գետի ափ,
 Ուրախութեն կ'անենք:
 Մհեր խես են երկու տղին վոր գնացին գետի ափ,
 Ետեղ մեկ ճող բարտի ծառ կընր.
 Մհեր ձեռքն իթալ, ետ ծառ կոռեց չում գետին,
 Թագավորի տղեքներաց ասաց.
 1890 — Եկեք, նստեք վերեն, տրանկուզալ խաղանք:
 Տղեքներ խաղման, նստան վերեն.
 Երկու տիւր խաղցուց թե չե,
 Վեր իրեքին թող տվեց ծառը:
 Տղայներ ըսկուն թափով զարկեց քնրին,
 Վոր լրջըվան, մեռան:

28. Հոր յեւ վարդու կռիւը. հոր անեծքը

- Ջոյաբ գնաց թագավորուն:
 Տավիթն ել յերբոր լսավ,
 Առավ գոռոզ, գնաց, վոր Մհերն սպաներ.
 Թագավոր, ուր կնիկ ինկան պառավանտ, ասին.
 1700 — Թե մեռեր են, մեր տղայներ մեռեր են.
 Տո՛ւ Մհերն ինչի՛ կը սպանես.
 Մհերն իմ երկու տղի տեղ կ'ընդունեմ յես:
 Տավիթ վոր գոռոզով կը զարներ Մհերին,
 Խանդոթ խանըմ ընկած պառավանտ, վոր չթողնի:
 Մհերն ասաց. «Որհնյա՛ւ բարեբար Աստված»,
 Ու տառձավ, ասաց ուր մոր.
 — Իմ խոր դռեր կը նմանի Ծովասարու քամիին,
 Վոր կ'առնի իմ մազերուն, տո՛ւ հոգ մ'աներ:
 Տավիթ չատ զարնելին սորա՝ Մհեր բարկացավ,
 1710 Խասավ ուր խոր գոռոզն առեց, զարկեց մեջ խոր սքտին:
 Տավիթն եկավ, մեռլի պես մնաց չու՛մ առավտուն:
 Յերբ նորեն խելք գլոխն եկավ,
 Անիծեց ուր վորտին, ասաց.
 — Մհեր, տո՛ւ վոր ինկան իմ իտեւ,
 Աստծուց կը խնդրեմ՝ պտուղ չիյնա քը՛տ իտեւ:
 Ինչ պտուղ վոր իյնի քը՛տ իտեւ,
 Աշխար պիտի ավիրի:
 Խես սկուն ասաց Տավիթ,—
 Ինոնց սոյի բերան կրակ եր,
 1720 Ինչ անիծեր, ըսկուն կ'ելներ,—
 Խրեշտակ երկնուց իջավ,
 Ինոր մարդոթնի երակ քնշեց, խանեց քն՛կից:

**29. Դավթի վերադարձը Սասուն. Սուլթան Զբաւոթի հրովերէ
 ի մեծամարտ յեւ Դավթի յերդումը**

Տավիթ Խանտոթ խանըմին ասաց.
 — Արի երթանք մեր երկիր,
 Ել յիս Մհերի իրես պիտի չտեսնամ.
 Թե չես իգն, յես կ'ի կ'երթամ:
 Խե՛ծան, գնացին. Մհեր մնաց մոտ քեռին:

- Տավիթ տել չեր խասե ուր երկիր,
Ախլաթ քանդաք խասան,
1730 Են տեղաց Սըլթան Չըմուս անվոր աղջիկ մ'
Ելավ Տավթի տեմ, ասաց.
— Յես, տոն հատեղ կոիվ մ' պիտի անենք,
Իրարու ջըռքենք, ապա թող կու տամ՝ երթաս:
Տավթն ասաց.
— Կաց, հալա կնիկս տանեմ քանդաք, տառնամ, գամ, կովենք:
Աղջիկն ասաց.
— Յես խավատարմութեն չեմ անի, թե կը տառնաս:
Թե դորդ կ'ասես, ձեռ զարկ վեր քըռ ծոցի խաչին,
Երդում արա, վոր հավատամ:
1740 Տավթ կազդնա ձեռք զարկեց վեր ձախ ծոցին, երդավով.—
Են գիտեր, թե խաչը աջ ծոցն ի,
Մուրսուխ սանդըրը՝ ձախ ծոցն ի:

**ԷԹ. Սուլթան Չըմուսն սպանում է Դավիթն. Խանդավաթ
իմհատական է լինում**

- Յերբ գնաց տուն, ուղեց սանդը խանել, մուրուս սանդընու,
Տեսավ, վոր խաչ ձախ ծոցին մեջն ի,
Միվցեր եր խաչն, ելեր եր սեմ կուտ:
Տառձավ, կնկան ասաց.
— Իմ խաչ սիվցե.
Յես տի երթամ են ոռոսպու վերեն կոիվ,
Ամա ձի, ճակ չեմ տանի խետս:
1750 Կ'երթամ, համա վոտ պիտի դնեմ վեր ինոր վոտաց,
Ճղեմ, թալեմ, գամ:

Տավթ ճամբախն ինկավ:
Խլաթա Սըլթան Չըմուս աղջիկ
Ուր մզրախ աղույոտեց, մտավ կարմնճի տակ,
Են տեղին, վոր Տավթ պիտի ընցներ:
Տավթն ընցնելու ժամանակ
Կարմրնճի տկեն մզրախ մլեց Տավթի կունեն.
Ծակեց, թինամեջկից տոլրս ելավ:
Տավթն ինկավ, մեռավ:

- 1760 Ձենով Հովան տեսավ, վոր Տավթն անգընցավ,
 Ելավ պնաց փնտռելու:
 Եկավ Ախլաթու երկիր.
 Տեսավ, վոր Տավթ մեռեր է.
 Տավթի լեշ վերցուց, տարավ ուր երկիր:
 Քոչկի առջեվ, վոր պիտի լվանալ տար,
 Քանդոթ խանըմ վոր տեսավ, ասաց.
 «Ըստուց սորա արեվ-լըռս ձիկ խարամ ելնի»:
 Ջինք քոչկից թալեց վեր Տավթի լեշին.
 Են ել ինոր խեռ մեռավ:
 1770 Երկուս մեյտեղ տարան,
 Մովասարու Մարութի վանք թաղեցին:

**51. Ձենով Հովանը կանչում է Մեհրիմ. Մեհրիմ սպանում
 է պառավին յեվ հորեղբայրների հետ տանում է հոր
 վրեժը Ախլաթից**

Վոր տառձան տուն, ջույաք որոխկեցին Մհերին.
 Թե. «Քըռ խերն ել, մերն ել շատ խիվանա են, շուտով
 ելնես գնա»:

Մհեր վոր եկավ, ուր խերն, մերն խարցուց,
 Ժույ մը խարեցին, վերջն ասին.
 — Ախլաթու Սոլթան քըռ խերն սպանեց,
 Քըռ մերն ել զինք քոչկից վար թալեց.
 Երկուսն ել մեռան.
 Կո Մարութի վանք թաղեր ենք:

- 1780 Ձենով Հովան Մհերին ասաց.
 — Քե կանչեր եմ, վոր քըռ խոր թիլ առնենք Ախլաթու երկրեն:
 Յես ու Թաուլան Վիքոն կ'ելնենք սուր վարդապետ,
 Մարութի վանքի աջ կը տանենք Ախլաթ,
 Կը մտնանք եկեղեցին.
 Ժողովուրդ վոր գնա աջ խամբոլի,
 Մենք ժամու տուռ կը գոցենք.
 Ներս ելած ժողովուրդը մեր բաժին՝
 Քաղքի մեջ մնացած քըռ բաժին՝ կը ճարտենք:
 Ես խորհրդով ելան գնացին Ախլաթ:
 1790 Ժամխար ժողովուրդ կանչեց,

Վոր դան, Սասնա աջ խամբունին,
Գնողքի մարտեր հըմեն լցվան եկեղեցին:
Մհեր կայնավ վեր տոան:

Պառավ մ' ել եկավ շիրեփի ձեռք:
Մհեր խարցուց.— Ծո, պառավ, թէր կ'երթաս:
Ասաց.— Լսա, վոր Սասնու Տավթի լաճ՝ Մհեր իկե եստեղ,
Պիտի կնտնեմ, շիրեփի մ' զարնեմ վեր ուր քնմկին,
Վոր սիրտս խոփնա:

Գունչի Տավթի իմ լաճ սպանեց

- 1800 Մարա Մելքի ասքըլի մեջ,
Մհեր ես բան վոր լսեց, ժամու տուռ գոցեց,
Պառավ իտի վոտաց տակ, ճղեց,
Գնաց, ինկնով մեջ քնողքին,
Մարտեր զըմեն ել թրե ընցուց,
Հովան, Թառլան Վիքեն ել
Եկեղեցու միջի մարդիկ սպանեցին:
Ելան տուրս, տեսան, վոր Մհեր՝
Մարդ, անասուն, զըմեն բլղեր ի:
Կրակ տվին, քնողք վառեցին,
1810 Տարցան, գնացին Սասուն:

Մ Ն Ե Ր

22. Երեւր չի խաբւում հօրեղբայրենի կանոնցից յեվ
ճրանց զրպտոռուքյամբ արաբովում ե ճնից

Մհեր իզին ուզեց ուր խորոխպոր մոտեն,
Վոր երթա Կապոտ Կողա թագավորի մոտ:
Խորոխպոր կըյտեր, տեսան, վոր Մհեր կտրիճ մ' ի,
Թող չտվին, վոր երթեր:
Ուրենց երկնեւրաց ասին:
— Մհեր մեր սոյի արունից ի,
Թող քնա, մենք կը շախենք, կը ճըռճացուցենք:
Մհեր ճըռճացավ, ելավ կտրիճ մը:
Խորոխպոր կըյտեր աչք իսկիցին Մհերին:

- 1830 Որ մը ջուր տաքցուցին լողկընալու.
 Կըշտվան մտան ներս, Մհերին ասին.
 — Ետա տաքցած ջուրն բե ներս, վոր լվացվենք.
 Մհերն ինոնք չլուտ տեսնալուն պես՝
 Անախն առեց վիր ուր իրիսին, ջուր տարավ ներս:
 Կըյտեր ձեռք թալեցին Մհերի փողպատ,
 Վոր ուրենց կամք կատարի:
 Մհերն տո՛ւրս փախավ. չու՛մ իրիկուն ել տուն չեկավ:
- Զենով Հովան, Թառլան Վիքեն վոր տուն եկան,
 Տեսան, վոր ուրենց կըյտեր ծամերն ուրենց փիտեր են,
 1830 Իրիսներն ուրենց ճանկուտեր, արընտուտեր են,
 Նստեր են կու լան:
 Յերբոր պատճառն խարցուցին, ասին.
 — Են չճըպրած Մհերն ձեռ իթալ մե,
 Մե եսա հալ խասուց:
 Գետք ե, վոր են տղեն սպանեք:
 Ուրենց իրիկներ ասին.
 — Են տղայ ի, ըսկուն բաներ խելք չի խասնի:
 Իրիկուն տուռ կը փակենք վերեն,
 Թող երթա ուր քեռու մոտ:
 1840 Մհեր գիշեր եկավ վեր տաան.
 Շատ զարկեց, չբացին. ասաց.
 — Խորոխպեր, տո՛ւք ձեր կըյտերուն խարվեր եք,
 Իմ վերեն բուխտան կ'անեն:

**53. Արամբոված Մհերը ծնողների գերեզմանի վրա.
 Ծնողների խորհուրդը**

Յերբ շատ աղաչեց, տուռ չբացին,
 Թող տվեց, գնաց Մովսսար,
 Վիր ուր խոր գերեզմանին նստավ, ասաց.

- «Որհնյալ բարերար Աստված,
 Խնամք շատ եր մեծ թագավորուն:
 Խերախոտ խերիկ, տուն ել վեր հլի քըռ աճուլ քնուց-
 1850 Ծսոր մոմուռ ձո՛ն իկեր հր,

Քըո վորտի Մհերի վոտքեր կը մոմըռեր.
Ելի, ձիկ մեկ ճամպախ մ' նշանց տուր՝:

Աստծու խնամքով՝ Տավիթ ուր մեռած տեղեն
Ջուրցեց խետ Մհերին, ասաց.

«Որհնյալ բարերար Աստված,
Խնամք շատ եր մեծ թաղավորուն:
Վհրտի,* բարով ես իկե, խաղար բարով.
Ամա իմ ճար իմ ձեռքեն գնացեր ի:
Կի քըո խաց թխուկ ի,

1860 Քըո կերն իփուկ ի Հալապա քաղաք.
Ենտեղ գնա, վոր շախվես»:

Ենտեղից ելավ վեր մոր գերեզմընին.
Մերն ել ջուղար իտու:

**ԷՃ. Մհերի ազաբը, կռիվը հրեռակների եւս յեվ Ակափու
բարի մեջ փակվելը**

Առավտուն գնաց Սասուն,
Ուր խոր ձին ու ճակերն առավ,
Խեծավ, քշեց տեխ Հալապա քաղաք.**
Ճամբախ չեր գիտե, թե դըրր վե կ'երթեր:
Գնաց, չուժ խասավ Սըփանա սարն.
Ենտեղեն ընցավ, խասավ Վանա տաշա.

1870 Անոթութնե սիրտ յետ կու գար:
Աստծուց խնդրեց, վոր կամ կռիվ մ' տա ուր,
Կամ ուր ամանաթ առնի:

Աստված յոթ ձիավոր խրեշտակ ճամխեց
Խետ Մհերին կռվելու:
Կես որջե չուժ իրիկուն կռվան.
Մհեր թուրն Կեծակին կը թալեր,
Խրեշտակներուն չեր բռնի,

* «Վորտի» բառից հետո կա «առաց», վոր գուրո ենք ձգում: Խ մ ի.

** «Քաղաք» բառից հետո կա գրական «բայց» բառը, վոր հանում ենք:
Խ մ ի.

Ամա խրեղտակներ Մհերին շատ չարչարեցին,
 Մհեր աչք տեխ երկինք վերուց, Աստուծոյ խնդրեց,
 1880 Վոր ուր ողորմութիւն տուո բանա վեր Մհերին,
 Աչք տարցուց վեր երկրին,
 Տեսաւ, վոր Ակոփու քանի տակ խասեր ի.
 Ենտեղ քան տոան պես բացվաւ.
 Մհերն մեչ մտաւ, տուո խփվաւ, մնաց ենտեղ:

ԵՏ. Վերջաբան

Կ՞հ հալա ենտեղն ի:
 Ուր ձիու չեռ են քանից
 Զում մկա ել տուրս կու գն:

 Երկնուց իրեք խնձոր իջաւ,
 Մեկ ասողաց, մեկ լսողաց,
 1890 Մեկ ականջ արողաց. ամեն:

Սպինա ծուկ

Կապրալեյ
Կաթեցի
Հովհան Զոհրաբյան

Գրի առաւ 1934 թ
Կարապետ ՄՈ Հանձնեցան

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Իմ նախկին աշակերտ, ներկայումս դպրոցական աշխատավոր Հրաչյա Աբրահամյանը, լսելով, վոր յես հետաքրքրվում եմ ֆուկլորով և գրի յեմ առնում «Սասնա Շուր» ժողովրդական վեպը, հայտնեց ինձ, վոր իր հայրը այդ վեպը գիտե: Պայմանավորվեցինք, և նա իր հորը բերեց Յերեվան:

1934 թվի հունիսի 30-ին գրի առա այս պատումը:

Գրի առնելիս ինձ ոգնում, աշխատակցում եյին յերիտասարդ ֆուկլորիստ Արամ Ղանալանյանը, ազգագրագետ-յերաժշտագետ Արամ Քոչարյանն ու ասոցորդի վորդի՝ Հրաչյան:

Ասացող Հովան Աբրահամյան Զոհրաբյանը, «ցեղական անունը» 70 տարեկան, ծնվել և Շատախ գավառի Կանեա գյուղում: Մանկուց ընտանիքի հետ տեղափոխվել և և հաստատվել Մաշտակ գյուղում («Հայկա Ձոր»): Այստեղ և նա արժույթի հասել և կյանք մտել: Կիսագրագետ է, բայց ուսումնասիր:

Քեռի Հովանն ուշ և ամուսնացել. ունի 4 յերեխա:

1880-ական թվականները սկսած՝ Հովանը գեռ պատանի հասակում հալածանքի յե յենթարկվում սուլթանական իշխանության կողմից և բարձրանում լեռներն իր մի քանի հասակակիցների հետ: «Դաշնակ չկար. մենք ստրկում, գաղութներում կռիվ կը տայինք քուրդերու և զորքի հետ»: Հիշում և պատմում և մի քանի ընդհարումների մասին, որինակ՝ Սըսերկա գալին (Շատախի և «Հայկա Ձոր» սահման), Հասնավու գաղութի («Հայկա Ձոր») կռիվները և այլն:

Ասում և՛ հալածական և փախստական կյանքն այնքան և նրան ընտելացրել լեռներին, կիրճերին, գաղութներին, այնքան և զարգացրել նրա սրտանսովքյունը, վոր շատ մեծ տարածության վրա, յերբ իր ընկերները համարյա վոչինչ չեյին տարբերում, նա պարզ տեսնում եր և նշան բռնում:

Հովանը կարճահասակ է, թիկնավետ և հաստոկը: Հալածական, թափառական կյանքը նրան հնարավորություն չեն տվել հողագործությամբ յերկար զբաղվելու: Նա բազմաթիվ արհեստներ գիտե, մասնավորապես ջուլհակություն, հյուսնություն, մետաքսագործություն, պայտաբություն, սանրագործություն, բեկաբուժություն (սընըխիչ) և այլն:

Յեղել և և աշխատել Միջագետքում՝ Դիարբեքի, Համիդ, Մերդին. Ֆարսի, Մոսուլ և այլ քաղաքներում: Ժի առ ժամանակ ապրել և Վանում, Մուշում Բիթլիսում, Ուլթում և այլն:

1916 թվին, համաշխարհային պատերազմի ժամանակ նա յե և դադթել Այսրերկրկա: Շատ և թափառել նաև այստեղ. ապրել և Յերեվանում, Շահում... և վերջնականապես հաստատվել և Թեյրաբակում:

Թափառական կյանքը, ծանր օրերն իրենց ազդեցությունն են թողել Հովանի վրա: Վերջին շրջանում նա հաճախ հիվանդանում եր: Աչքի լույսից հա-

մարյա զբկված է. ժանր հողացաֆն ու սրաի Թուլությունը վերջնականապես քայքայել են նրա առողջությունը:

Հիվանդ եր, վոր բերին ինձ մոտ: Սոսկալի հազը խեղդում եր նրան: Նա իր ուժերը հավաքելով՝ դանդաղ, մտածված, հաստատուն ձայնով «ասաց» ու յերգեց՝ «Նարեկացին», «Ելեքսիանոսը», «Սասմա Մաերը», մասնավորապես բավական ընդարձակ «Դավթի և Մարա Մելիքի» էյուդը, իսկ «Դավիթն ու Պանդուխտը» շատ համառոտ, խոստանալով կազդուրվելուց հետո՝ աշնանը դալ Յերեվան և ընդարձակը պատմել:

Պատմելու որից 2 ամիս անց հիվանդությունը սաստկանում է. բերում են Յերեվան և նա սեպտեմբերի 2-ին մեռնում է:

«Սասմա Մաերը» Հովանը լսել է իր հորից: Հայրը, իր ասելով՝ վարդես պատմող է յեղած: Նա հորից է սովորել «Մաերը», ինչպես և «Ռոստամ Զալի» բոլոր էյուդերը և շատ հեքաթներ ու գրույցներ, յերգել ու տաղեր: Պատմում, «ասում» ու յիրգում է հայերեն և քրդերեն: Պատմելիս բազմաթիվ «պատմական» ժանրություններ է տալիս. հիշում է «Մաերի» գործողության վայրերը, հավաստիացնում է, վոր տղ բոլոր վայրերն իր աչքով է տեսած: համոզված պնդում է, վոր «Տավթի պատմությունը» յեղելություն է, «Հայոց Թագավորի պատմություն»:

Հովանը հաճախ է պատմել «Սասմա Մաերը»: Ձնայած իր ժանր հիվանդության՝ նրա պատմելու յեղանակն ու հաստատ ընդտը պարզ ապացույցներ են, վոր նա ժամանակին վարպետ առացող է յեղած: Յերգում է մի քանի հասկածներ «Սասմա Մաերից». սակայն «ասելու» ժամանակ, վորովհետև շատ եր հոգնած և հազը խեղդում եր նրան, յերգեց միայն «Ափսոսանքը», վոր և գրի առավ յերաժշտագետ Արամ Գոչարյանը: Ձայնը թավ է, յերգում է վարպետաբեն Յերգեց նաև «Ելեքսիանոսը». նմանապես գրի յե առնված:

Նկատի ունենալով, վոր նրա խոստումը հավետ խոստում ճառք, մենք տեղ ենք տալիս վեպի վերջում նաև միայն տեղաբնիկը «ասած» «Տավթի և Պանդուխտի» էյուդին:

Մի յերկու խոսք էլ Հովանի «լեզվի» մասին: Հովանը բնիկ Կաճեացի յե (Շատախ), սակայն Կաճեաի բարբառից քիչ բան է ճանաչել նրա «լեզվի» մեջ: Թափառական կյանքը, տարբեր բարբառների, ինչպես և գրական լեզվի ազդեցությունը նկատելի փոփոխել են նրա բարբառը: Նրա լեզուն բարբառների խառնուրդ է:

Կ. ՄԵԼԻՔ-ՈՂԱՆՋԱՆՅԱՆ

Բանահավաքի առգտումը վերանայել ենք:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ.

ՍԱՆՍՈՐԱՐ ՅԵՎ ԲԱՂԴԱՍՈՐ

1. Նախաբան

Գրադիկ թաքավորն էր, կը նստեր Ախթամարի տեմայ Բանդաճեղք: Ենտեղ կը թաքավորեր Գնվաշի, Խավի Ծնրի, Շատախի, Մոկաց, Սպարկերտու, Խիզանի, Կարկառի, Կարճկանի վրա:

Ետ ուներ ուր խամար ամառանոց: Ետ տեղաց անուն Հիլի յե: Իրեք խարիր անոշ հոտավետ արոտատեղեր կա: Ետ տեղեր կը կնդվի Կաթնով հախպուր:

Կեղի մեջ շինուկ ե մե կռքատուն. պանցր շենք մ' ե. շենքի վերեն նշաններ չկա. մենակ, կ'ըսեն, կա Ա կամ Ս:

¹⁰ Տոան հառճեմ կը կնդվի քառսուն պստի խունցեր, վոր ժամանակով ետու կռքերու տեղն են եր: Ուր ճոշ կուռք վանքի մեջն եր տրված: Ե'ս ե Գրադիկ թաքավորի ամառանոց:

2. Սամասարի յեվ Բաղդասարի ջրային ծնունդը. առանձն
օրինակ եմ մի բերդ. Ելեվորն ամունը դնում ե Սասուն

Գրադիկ թաքավորի ախճիկն ել ենտեղն էր:

Կնաց պտըտելու Կաթնով հախպուր.

Կնաց ենտեղ, ճուր խմավ:

Կ'ըսվի՝ են հախպուրից հղութուն ստացավ:

Ախճիկ խորը հսպես խափեց,
 Ապա ուր խեր չխավատաց, հար ախճկան նեղեց:
 Ախճիկ հաքիմ կանչեց, տվեց աչքեր:
 20 Հաքիմներ ել ըսին. — Մարթե չե:
 Ապա խեր ելի չխավատաց:
 Ախճիկ առեց ծառաներեն մեկ մարթ,
 Փախավ, կնաց Սասունա երկրներ.
 Ենտեղ ինք ուր խամար ապրեցավ:
 Ախճիկ ծնավ, պերեց երկու տղա՝
 Մեկ Սանասար, մեկ Բանդասար:
 Ետտեղ ճոճացան, խորոտ մարթիկ ելան,
 Վոժեղ փնջավաններ ելան, շատ վոժեղ:
 Ուրենց խամար տուն մ' ել շինին,

30 Խորոտ պերթի խիմ ել տրին:
 Պերթ շինել պրծան, անուն չկիցան՝ ինչ տնել:
 Վով եկավ, անուն տրեց, անհարմար ըսեցին:
 Մնաց. իրենք հըրկուն մտածին՝
 Մեկ անծանոթ խեղճ մարթ կնդնին,
 Պերին, հտոր անուն տնին:

Առավտուն ելան վոր մարթ կնդնելու,
 Եկավ ենդեխից ախքատ մե խեղճ խնվոր:
 Պերին խնվոր տուն, կուշտ խաց կերցուցին.
 — Խնվոր, ասին, մեր տան անուն ըմ տիր:
 40 — Ապա, ըսեց, ծեր հոքուն մեռնիմ, տղեներ,
 Ինչ անուն կ'ուզիք, ինչ անուն տնիմ:
 Ետենք ասին. — Խնվոր պապի,
 Մեր ուզածով չի, տո՛ւ քե խամար ինչ կ'ուզիս՝ տիր:
 Կուշտ խաց կերավ, ելավ կնաց տո՛ւս.
 Ելավ պագի մեչ մեկ ֆռաց, ֆռամց,
 Խորոտ-գեշ թախմին արաց,
 Ելավ տո՛ւս, պերթի պո՛ւ լոր ֆռամց,
 Կեսորին նոր եկավ, խասավ տուն:
 Իրենք ել հսպես են մտածե.
 50 « Խնվոր կանոն պես՝ ելինք տեմաց.
 Ինչ խաբար անո՛ւ պերենն ելնի,
 Մեր տան անուն են պետք ելնի:
 Խնվոր եկավ, քանցին տեմաց.

— Ա՛յ խեղճոր, թո՛ւզ կ'ասես:
 — Ա՛յ տղա,* ես սասուն պա՛ն,
 Ի՛նչ անուն տնիմ ծեր տան:
 — Ա՛յ, պեպի, անուն տրվավ:
 Ելավ անուն Սասուն:

Բ

ՄԵՆ ՄԼԵՐ

**3. Մենք բազավոր. ճրա նվաճումները, Արդճու վաճճի
 օրնուքյունը**

Մնաց. տղենք ճոճացան:

60 Ետոնցմենն ծնվան Մհեր ու Հովան:

Մհեր ելավ ետա երկրի թաքավոր,
 Տիրեց շատ երկրներ, քավառներ:
 Ենոր երկրի սահմաններ խասավ Ֆարկին.

Կնաց, խասավ չում Համիթի սահմաններ.

Տիրեց ետա տեղեր, նստավ:

Ապա Մհեր, Հովան պսակվեցան,

Կնիկներ, երեխաներ ունեցան:

Սասնա Մհեր կռվու սկսեց.

Կնաց, խասավ մինչեւ Սեվարակ.

70 Սեվարակեն անցավ Բալանուկ.

Կնաց, խասավ Մըսրա երկիր,

Մըսրա թաքավորին պոնեց:

Քիչ ժամանակ մնաց, թաքավոր մեռավ.

Մըսրա թաքավորի կին առավ.

Ետորմենն տղե մ' ելավ:

Իթող թաքավորութուն ուր կնգան,

Տարցավ, եկավ Համիթ նստավ.

Համիթ թաքավորութուն ընել սկսավ:

Մհեր պերեց, Արդնու վանք շինեց.

* Ըստ պատմողի՝ այսպես (այ տղա) յեն ասում սասունցիները: Վորքան ծանոթացել ենք սասունցիների բարբառին՝ Քալինի շրջանում վերաբնակված սասունցիները (տղա) չեն ասում, այլ «դդա»: Գ. Մ.-Ո.

80 Ելանվ ետա տեղ անդաններ տրամվ.
 Ելանվ պերեց կուրեր, կաղեր,
 Պերեց պակաս մարմին ունեցողներ.
 Կանչեց, պերեց տերտերներ, վարտանպետներ,
 Մե խորոտ ճնչ վանք շինեց,
 Իթող, ել մ' ել եկավ Սասուն,
 Եկավ Հովանի մոտ, նոր Տավթի մեր պերեց,
 Տավթի ետորմեն ծնավ.

Գ. Մենք իր վարդի Դավթին ուզարկում ե Մար իր կիճ
Մարտ խանումի մոտ

Մե քիչ ժամանակ ըմ վերեն ընցավ.
 Տավթի մեր մեռավ. Տավթի մնաց հեթիմ.
 80 «Ի՞նչ անեմ, եսա հեթիմ վոր պախեմ,—
 Մտածեց ինքն ուր մեչ Մհեր,—
 Վորմեն տամ, վոր տանի, պախի.
 Ելի թը պախի, իմ կնիկ տը պախի»:
 Մհեր, Հովան պունին, հորողկին,
 Կնաց Տավթ Մըսրա խանումին:
 Պերին, խասուցին Մըսրա խանումին.
 Մըսրա խանում ընտունեց, հավատարիմ պախեց.

Զ. Մենք յեվ Սալմանի կռիվը. Մենքի մտեր: Մենքի վարդի
Մարտ Մելիքի սիրում ե Սաաունին յեվ Մենքի յեղբայր
Հովանին հասնակում ե փախանորդ

Մհերի վրեն կռիվ սկսավ:
 Մնդունիսա Սալման շատ վոժեղ մեկ մարթ մ' եր:
 100 Մհեր եճավ, կնաց Բչերկու տաշտ.
 Սալման Մնդունիսա եկավ հիրճիվ.
 Եկան ուրար տեմաց, արին կռիվ.
 Թըրխկոց, չըրխկոց երկինք կետինք ծեն կը տար:
 Կես կ'ասին. «Ամպերն ի, կը գըռգըռա»:
 Կես կ'ասին. «Երկըրաշարժ կ'իլնի, սարեր կը պլի»:
 Ծտոնց զարկ-զրկոցից աշխարք կը տողտողա:

ՄԱՄԱ ՆՈՒՆՐ

Ամեն մեկի գուրզն եր իրեք խարիր կիար:
Գորդեր առան, տվին մե-մեկլի,
Հար կնացին, եկան, զարկին մե-մեկլի,
110 Քնշեց ետոնց կռիվ իրեք տարի:
Սասնա Մհեր վերավորվավ,
Նորեն յետ քնշվավ, եկավ ուր տուն:
Ապա ուր քարբից կնաց, մեռավ:
Մհերի տեղ մնաց Հովանին:
Հովան անչափ կարցավ՝ տիրեր եր:

Մեկիք լսավ ուր խոր մեռնել,
Եկավ, տիրեց Սասուն երկիր.
Սասունա խարջ-խարաջ առեց,
Ուր ժողովուրդ շինեց, պախեց.
120 Ուր խրոխպեր փոխանորդ տրեց,
Իթող, ելի կնաց Մըսըր:

9

ԳԱՎԹԻ ԿՈՒՎԼ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ԴԵՄ

6. Դավիթը բռնում է Մելիքի հուր. ցրա վախը Դավիթի
Դավիթն փորձում էն վազկով յեվ չամչով

Շատ քիչ քեշից, չեմ կիտի,
Որ մը որերուց Մըսրա Մեկիք հոլ կը բաղեր.
Հոլ կը խաղեր, հոլ կը թալեր:
Ուր հոլի տեմ մարթ չեր կայնե.
Մարթ, տղա, վոր ընկներ, կը մեռներ:

Տավիթ ճոճըցեր եր, յոթ տարեկան եր.
Կնաց, ետոր հոլի տեմաց կայնեց.
Ետոր հոլ պոնեց, կայնեց:
130 — Ա՛յ տղա, ետ վճվ եր, եկավ յեմ հոլ պոնեց:
Ուրիչներ ըսին.— Քոն ախպերն եր:
— Վոր իմ ախպերն եր, ինչի՞ յեմ հո պոնեց:
Ըսին.— Քոն ախպերն էր, պոնեց:
Մեկիք ելավ, ուր ախպոր պոնեց.
— Տոն ընչի՞ եկար, յեմ հոլ պոնիր:

- Ընչի՞ չպոնեմ. յես քեզնե պակաս տղա չեմ.
 Յեսն ել հոլ կը խաղամ քո խետ:
 Նախանձեց Մելիք ախպոր վերին,
 Կանչեց մարթիկ, պոնեց, տարավ Տնվթիւ:
 140 Եսդեխ, եսդեխ խնայար կնաց ուր մոր:
 Մեր վաղեց, եկավ Մելիքի մոտ, ըսավ.
 — Ա՛յ տղա, ք'ախպեր ընչի՞ պոնեք ես:
 — Մարե, ըսավ, յեմ հոլ պոնեց.
 Պոնեք եմ, Տնվթի վիզ տը կտրեմ:
 — Ա՛յ տղա, ք'ախպերն ի. խո տո՞ւ ծոռ չես:
 — Մարե, վոր յեմ հոլ ետոր պոնեց,
 Վնդ կը գն, յեմ գո՞ւրզն ել կը պոնի,
 Յեմ տուն տեղն ել կը պոնի, կը տանի:
 Ըսավ.— Մարեն մեռնի քո՞ւ արեւուն,
 150 Տնվթի ք'ախպերն ի, քո՞ւ մեչքի թուրն ի.
 Վնդ ք'ախպեր փնջվան կ'իլնի,
 Մե-մեկլի քամակ կը պոնեք, կայնեք.
 Քո՞ւ խել ճիչ փնջվան եղեր,
 Տնվթի ել փնջվան կ'իլնի.
 Տոն ել ճիչ փնջվան կ'իլնիս:
 — Ե՛, մարե, ըսավ Մըսրա Մելիք,—
 Ուրիշներ յեմ հոլի տակ ընկնին, կը մեռնին.
 Տնվթի պոնեց յեմ հոլ, չմեռավ:
 — Ե՛, վորտի, աղեկ վոր քո՞ւ հոլ պոնեց.
 160 Տնվթի ք'ախպերն ի, Մհերի վորտի՞ն ի.
 Ք'ախպեր աղեկ արաց, վոր պոնեց:
 — Չե, մարե, յես ետա չեմ ընթուրի.
 Չե, ըսկոն ախպեր յես չեմ ուզի.
 Տնվթի վիզ յես տը կտրիմ:
 — Ա՛խ, մեռնիմ քո՞ւ արեւունդ, Մելիք.
 Ք'ախպերն ի, խեղճ ի, երեխայ ի, չկիտի:
 — Մարե, վոր Տնվթի երեխայ ի,
 Ըսավ, յեմ հոլ ինչի՞ պոնեց:
 Ըսավ.— Դե, պի, փորձ արա:
 170 — Ի՞նչ փորձ անեմ, մարե:
 — Պի, փորձ արա՝ տղայ ի, յա ճիչ մարի:
 Պերենք, փորձենք, յեթե տղայ ի, ազատ ե.
 Յեթե ճիչ մարթ ի, տո՞ւ կիտես:

- Մարեն, ի՞նչ փորձ անենք:
 — Մեռնիմ քե, թող Տնվիթ գնա տուն,
 Տուն ել արի, նստի փորձենք:—
 Մեր կ'ուզի, Տնվիթ քցի ուր ծեռք:—
 — Մարեն, ապա ինչպե՞ս փորձենք:
 — Պերենք, տնենք տեմ՝ մեկ քանա չամիչ, մեկ՝ կրակ:
 180 Թե կրակ ծեռ պարզեց, երեխայ ի.
 Թե չամիչ ծեռ պարզեց, երեխա չի.
 Ապա քոն պան ի, վորտի, Մելիք:
 Գնցին, Տնվիթ առան, պերին:

- Պերին, մե քանա կրակ լցին, մեկ՝ չամիչ,
 Տրին Տնվիթի հանճիվ, ըսին.
 — Տնվիթ, արի մո, կի:
 Տնվիթ ծեռ պարզեց քանաներին.
 Ծեռ պարզեց թեխ չամիչ, առնի, ուտի,
 Հրիշտակ ծեռնեն պոնեց, մտուց կրակ:
 190 Մատ կպավ կրակին, կրակ կպավ մատին.
 Մատ երիցելով տարավ պերան.
 Կրակ կպած եր մատին, լեզուն ել երիցավ:
 Ու տղան վըժժաց, իլաց,
 Կրակ պերենն խանին տոնս:
 Մերն ուր Տնվիթին կրգեց.
 Մեր իլաց, տղան ել իլաց:
 Ետ ծեղով Մելիք թողեց, տոնս ելավ:

Յ. Դավթին ուզարկում եմ Սասունի Ձեռնով Հովանի մոտ

- Մնաց. որ ըմ եղևու ընցավ, Մելիք եկավ, ըսավ.
 — Մարեն, հորողի Տնվիթ, թըղ երթա ուր խոր երկիր:
 200 — Լավ, վորտի, հորողիմ, թըղ երթա ուր խոր երկիր:
 Ելավ տվեց երկու մարթու, ըսավ.
 — Տարեք, խասուցեք Սասունա երկիր.
 Տարեք, տվեք Ծենով Հովանին:
 Ըսեց.— Մարեն, դժր կ'երթամ ետ մարթերու հետ:
 Ըսեց.— Մարեն դուրբան քըզի, քոն արեվուն,
 Կ'երթաս քոն խրոխպուր մոտ, Սասունա երկիր:
 Խաց-մաց կապեց, որհնեց Տնվիթին.

Մարթեր ելան, ճանփան ըսկսեցին,
Պերել, հանձնել Մենով Հովանին:

210 Աղորթ պերին, հանձնեցին Մենով Հովանին,
Մենով Հովան շատ ուրախացավ:
Մենով Հովանից թուխթ-մուխթ առին,
Տարան, տվին Մըսրա Մելիքին:
Ու Մենով Հովան պախեց Տավթին:

8. Վարդգարյուն. խրատում Գառավը

Տավիթ մինչեւ քիչ ըմ ճնճացավ,
Ըմեն որ կ'երթեր, վորս կ'աներ:
Ճնճողուկ կը սըպաններ, կաքավ կը սըպաններ:

Գառվի մեկ՝ արտ ըմ կորեկ եր ցանե:
Կորկի մեկ լորեր շատ, ճնճողուկ շատ:
220 Տավիթ կ'երթեր լորեր, ճնճողուկ կը սըպաններ:
Գառավ որ ըմ եկավ, տեսավ՝
Տավիթ մեկ ուր արտին լոր, ճնճողուկ կը զարկեր:
— Տավիթ, ըսավ, փռեմ, լամ քոն արեմ,
Ելի կնա սար, քոն խոր սար կա.
Սարի մեկ վերու ոչխար կա.
Ելի կնա ենտեղ, զարկ, սըպաննի.
Եկեր ես, յեմ կորկի մեկ լոր կը սըպանես:
Տավիթն եր, շատ ականջ չարաց,
Ուր քեֆ, ուր վորս կ'աներ կորկի մեկ:

9. Դավթի մանկապան խրատը

230 Տավիթ կ'երթեր, տղեներաց խետ կը խաղեր.
Կը պոներ նորախաս պարդի ծառեր կը կոռեր,
Երեխաներուն կը կանչեր, կը խափեր, կ'ըսեր.
— Եկեք, պոնեք տըրնդուզալ խաղանք:
Տղեներ կը նստին պարդի ծառի վերեն.
Նստելուն պես՝ ծառ կը թողներ.
Թողնելուն պես՝ ծառ թափով կը կայներ.

- Կայնեբուն պես՝ տղեններ մե-մեկ տեղ կը թալեր։
 Տրկիցներ եկան, Հովանին կանգըտեցին.
 — Ողորթմանց, տո՛ւ ես ծուռ պերիւր,
 340 Իցկիր քաղաք տղեննրաց մեկ.
 Տո՛ւ ի՞նչ կ'ենիս, Հովան, ի՞նչ չըս ենի.
 Պի, մե պա՛մ' տուր, մե կործ ըմ տուր.
 Եսա մեր երեխաներ ըմեն կոտորեց.
 Հովան ելավ կանչեց, ըսաց.
 — Ա՛յ տղա, Տավիթ, ի՞նչ կ'անիս.
 Ըսավ.— Բա, ի՞նչ անեմ, խորոխպեր, ըսաւ.
 Պա՛մ' տուր անեմ, կործ ըմ տուր անեմ.
 Եես ի՞նչ անեմ. կործ ըմ չկամ.
 — Տավիթ, արի, քըզի անենք կանոնարած.
 350 Տանես, կանոներ, ուլեր արածես սարեր.
 Կ'ուզե՞ս, թը չես ուզի.
 Ըսաց.— Խորոխպեր, կ'ուզեմ:

10. Դավիթը գառնաբաժնի մախրուղ

- Ծենով Հովան կանչեց տրկիցներ, ըսավ.
 — Պերեք կանոներ, ուլեր, թրխ արածաւ.
 Ուրիշներ ըսին.— Տավիթ պիպիկի ի.
 Ետոր ի՞նչ տը տիմանա, վոր խագնի,
 Երթա, Սասնա սարեր արածա, Ֆըռռաւ:
 Հովան պերեց, պովտե սոլ շինեց.
 Պերեց, պովտե կոռ շինել տվեց.
 360 Պերեց, սոլ, կոռ տվեց Տավիթին.
 Տավիթ ելավ կանգնարած, կանչեց.
 — Տրկիցներ, ծեր կանոներ խանեք.
 Ծիւր ուլեր, խանեք, պերեք,
 Տանեմ Սասնա սարեր, արածեմ.
 Տրկիցներ առան կանոներ, ուլեր, պերին.
 Տավիթ քչեց ուր հանճիվ, տարավ սարեր.
 Բշեց, տարավ, խասավ տաշտ,
 Խառնեց իրար աղվեսներ, լապստբալներ,
 Հլրկուն ժողվեց, զըմեն պերեց.
 370 Զըմեն նմուշ ջանավարներ խըտ իրար

Դիցեց, պերեց, լցեց քաղքի մեջ,
 Կանչեց.— Տրկիցներ, եկեք, ծեր կան, ուլ տարեք:
 Ենա հերկենականջ ուլիւ՝ վիւրն ի, չլմ ճանչնա,
 Շատ կը փախեն, եկեք, տարեք, կը խատուցեմ.
 Ենա հերկենապոչ ուլիւ՝ վիւրն ի, չլմ ճանչնա,
 • Շատ կը փախեն, տփելով եմ պերե, խառնե կաններուն:
 Տրկիցներ եկան, ասին.— Հովան, եսա չեմ, չեմ,
 Տալիթ կաններ, ուլիւ չճակի, չլմ հազի,
 Թըղ երթա, պարապ ֆըռոա, կան գան:
 380 Տրկիցներ կաններ, ուլիւ չխանին տուն:
 Դանի մ' որ Տալիթ մնաց պարապ:

Ծենով Հովան որ լմ կանչեց քաղքըցիք, լսավ.
 — Տրկիցներ, ինչ կ'ըսեք,
 Պերենք, տենեք նախրի հանձնի,
 Անենք Տալիթ քաղքի նախրորդ:
 — Խն, տենեք նախրի հանձնի,
 Տրեցին նախրի հանձնի, արին նախրորդ:
 Տալիթ նախիր քեց, տարավ սար:
 Հերկվա կանուն՝ Տալիթ ընկավ սար, ծոր,
 380 Ժողկեց կելեր, արջեր, խողեր, ջանավարներ,
 Հլմեն ժողկեց, պերեց, լցեց մեջ քաղքին:
 Դաղքըցիք տեսան ու զարմացան,
 Ասին.— Ես ել չեմ, ես ել չեմ.
 Ես տնավեր իսկի մարթու շնորք չունի.
 Ծռու, ողորթմանց ծռու...
 Ել չուզենք, Տալիթ նախիր կնա.
 Թըղ երթա, դոլ կ'ուզի, թըղ երթա:
 Ծենով Հովան մնաց շիվար.
 Տալիթ նորեն մնաց պարապ:

11. Վարդգեսյան. Դավիթը Պառավի խառնով ծառայում
 է հորմոնոթից հոր հետ ու աղեղը

380 Տալիթ ելի սկսեց ուր վորս անել.
 Ելի կնաց Պառվի կորկի մեջ.
 Ելի սկսեց կաքավ, ճնճողուկ զարկել.
 Ելի Պառավ եկավ ուր արտ, պոռաց.

— Քեզի փռեմ, Տնվիթ,
 Լամ քոն արեմ, Տնվիթ.
 Ձե քե ասի՝ կնա քոն խոր սար,
 Նեճիր կ'ուզես, նեճիր շատ, զարկի:
 — Բն, Պանավ, երթամ սար, ինչի՞մ զարկեմ:
 Ըսավ.— Քոն խոր նետվանեղ կա.

310 Քոն խոր նետվանեղ թըղ տան ջըզի,
 Կնա քոն խոր սար, նեճիր արա:
 — Բն, իմ խոր նետվանեղ վի՛ր մոտն ի:
 — Քոն խորքոնրոջ կամ քոն խորոխպուր:
 Տնվիթ խորոխպուր չկըցավ ասեր եր,
 Ելավ, խորքոնրոջ մոտ կնաց:
 — Խորքոնր յեմ խոր նետվանեղ դո՞ր ի:
 — Մեռնեմ քե, Տնվիթ, յես չըմ կը՛տի.
 Յես տեսա՝ քոն խոր՝ յիմ ախպուր թե՞ն եր.
 Մկա յես չըմ կը՛տի՝ դո՞ր ի մնացե:

320 Ո՛նաց. առավոտ տեսավ, վոր ճար չի՛նի,
 Ելի կնաց Պանվի կորեկի արա:
 — Պանավ, ըսաց, յեմ խորքոնր ցուց չիտա:
 — Մեռնեմ քե, Ծուռ Տնվիթ, Թլո՛ւ Տնվիթ,
 Կնա, քոն խորքոնրոջ նեղի, ուզի:
 — Ի՞նչըն նեղիմ, Պանավ:
 Ըսաց.— Կնա, քոն արա աղանձ, ըսա՛.
 Խորքոնր, յա ես աղանձ տ'ուտես,
 Յա յեմ խոր նետվանեղ ցուց տը տաս:
 Տնվիթ քոն արավ աղանձ, պերեց, ըսավ.

330 — Խորքոնր, յա տ'ուտես, յա ցուց տը տաս:
 Խորքոնր ըսաց.— Յես չեմ կը՛տի, թո՛ղ:
 Տնվիթ խորքոնրի ծեռ պոնեց,
 Տարավ աղանձի բովի վրա:
 Աղանձի բով կրակի վրա յեր:
 Խորքոնրի ծեռ պոնեց, քոնեց ուր հանճեմ.
 Ծեռ զարկեց, մեկ լըպ աղանձ վերցոց,
 Լցեց խորքոնրի ծեռաց մեջ, ծեռ խփեց:
 Խորքոնր «յաման-յաման» արաց, ըսաց.
 — Քոն արեմուռն մեռնեմ, Տնվիթ, թո՛ղ, կ'ըսեմ:

340 — Դե, թափի կետին, խորքոնր:

Թափեց կետին, ըսեց.— Ձը՛մ կը՛տի:
— Խորքո՛ւր, տէս, ել մ' ել կը լցեմ, ըսա՛:
Ըսաց.— Կնւ, Տա՛վիթ, գո՛ ֆլան տեղն ի՛:
Տա՛վիթ կնաց, նետվանեղ առեց, պերեց.
Մաքրեց, լվաց, ժանդեր-մոնդեր քերեց,
Սկսեց հը՛հեն որ սար նեճիր երթալ,
Վերի ոխչըրներ սպաննել, նեճիր անել,
Պերեղ, ուր խամար ճաշ եփել:

18. Դավիթը Պառավի խրատով գնում և Արդնա վաճճը.
նա կարգադրում և Ամիդի պա՛ռնիճ՝ հարկն ու ասորքը
սալ վաճ թե Մուրա Մելիֆիճ, այլ վաճճիճ

Որ մ' ել Տա՛վիթ սարեն կը գա՛ր.

860 Նեճիր թալած վըր թեվին կը գա՛ր.

Պառավ տեսավ, կանչեց, հարցուց.

— Տա՛վիթ, դուրբան քըզի, քո՛ խոր վանք գացիր ես:

— Պառավ, յեմ խոր վանք դո՞րն ի:

— Մեռնեմ քո՛ ալեվուհ, Տա՛վիթ, ըսաց,

Համթա հողի մեչ Առվընին ի.

Կ'երթաս, քո՛ խոր վանք ենտեղն ի.

Վարտապետներ կան, տերտերներ կան, տիրացիներ կան,

Խո՛նկ ու մոմ կա, ժամ-պատարանգ կա:

Ելի՛ կնւ, քո՛ խոր վանք տես:

860 Եկավ, Ծենով Հովանին 'սաց.

— Խրոխպեր, յեմ խոր վանք դո՞րն ի.

Յես կ'երթամ, յեմ խոր վանք տեսնամ, դամ:

Ծենով Հովան ուր մեչ ըսաց.

«Նոր բալայի տը պատահինք.

Ես ել տ'երթա, ենտեղ ծոռթուհն անի.

Վջաբա՛ վանք տը շինի՛, թե՛ տը քանդի՛»:

Ծուռ Տա՛վիթ ճանպար ընգավ, կնաց:

Եճավ Խարզանով Դենջ, Փասուրով եկավ Ֆառկին.

Կնաց Համիթ, կնաց Առվընու վանք:

870 Ախքըտացեր եր վանք, պակսեր եր վոժ:

Կնաց, հա՛վելցուց, վոժ տվեց, տիրեց.

Հարցուց.— Եստեղ վա՛կ կը տիրե:

- Մին. — Գո՛ւ ախպեր Մըսրա Մելիք,
 — Կ'ըսեք՝ յեմ ախպեր Մըսրա Մելիք,
 Մըսրը ենոր, եսա տեղրանք ել ձի.
 Ի՞նչ կ'իլնի, աշխարք խո՛ չավրվի:
 Տնվիթ եկավ Համիթ քանդաք.
 Ենտեղաց պարոնին կանչեց, ըսաց.
 — Ասկե վերջ Մելիքին զատ չըք իտա.
 380 Թե վոր տվիք, կը գնամ ծեր վիզ կը քնչեմ.
 Ինչ վոր հարկ-տուրք կ'իլնի, տվեք վանքին:
 Ընցավ չապաթ ըմ երկու, իրեք,
 Մելիքի խարջ առնողներ եկան Համիթ.
 Եկան ըսին. — Մելիքի խարջ-խարաջ տվեք,
 Համթա պարոն եկավ, ըսեց.
 — Տնվիթ մեզի եսապես ի պատվիրե՛
 Ինչ վոր հարկ-տուրք կ'իլնի, տվեք վանքին,
 Զատ չեք իտա Մըսրա Մելիքին.
 Մըսրա երկիր ենոր, եսա տեղ ձի:
 390 Տուրք առնողներ պեռ տնառակ՝
 Ելան փախան Մըսրա քանդաք:

12. Արդեա վաճիթ տվեռումը. օրացուց բար և բերում

- Մըսրա Մելիք շատ քըրխավ,
 Վոտքի կայնեցավ, եսդեխ, ենդեխ կնաց, եկավ,
 Կանչեց ուր մեկ պարոնին, հրամայեց.
 — Կ'երթաս, Տնվիթ վանք կը քանդես,
 Կը թալնես, կ'առնես, կը պերես Մըսրը.
 Վանք յեմն ի, յեմ խոր վանքն ի:
 Պարոն եկավ, Տնվիթ վանքի պռլոր պոնեց-
 Վոր կտրեց, վոր կերի տարավ.
 400 Վանք թալնեց, առավ, տարավ Մըսրը:
 Տիրացիներեն մեկ ճրի ծակեն փախավ,
 Հավար տարավ Սասնա երկիր.
 — Տնվիթ, քո՛ վանք կտրին.
 Վարտնպետ, տերտեր, տիրացի կտրին,
 Վանք թալնեցին, առան, տարան Մըսրը:

Տանձիթ ուզեց ելնել, երթալ Մըսըր,
Ուր փոխարեն թալնել, պերել Սասուն,
Ծենով Հովան շատ խնդրեց, աղաչեց.

— Տանձիթ, դուրբան քըզի, հալա պզտիկ ես տու,
Արի մ' անի, մ' երթա Մըսըր.

410 Ես տարի ել թըղ մնա, հալա խենք՝ ինչ տ'ըլնի:
Համոզեց Տանձիթին. Տանձիթ նստեցավ ելի:

**12. Հաղարհաբերություն. Դավիթը պատահաբար և
Կուզբահդին**

Մըսրա Մելիքի հըրս չեճավ,

Ուր նախանձ սիրտ չխովացավ.

Ելավ, կանչեց ուր փալավաններ, ըսաց.

— Դե, կնացեք, Սասնա խարջն ել պերեք:

Ժողովներ արին, աթոռներ տրին,

Պարոններ եկան, շարվան, նստան, ըսին.

— Վիճի տ'երթա Սասունա խարջ պերի:

420 Դե, Կուզբահդին ըսաց. — Յես կ'երթամ:

Վորոշեցին, վոր Կուզբահդին երթա Սասուն,

Յոթ տարվա խարջ-խարաջ առնի, պերի:

Կուզբահդին ելավ կայնավ քաղքի տառն,

Զորքեր ժողվեց անթիվ, անհավան.*

«Կ'երթամ Սասուն, պերեմ թալան.

Քանսուն երկան կնկտիք պերեմ՝ ըղտեր պառնան.

Քանսուն կարճ կնկտիք պերեմ՝ երկանք աղան.

Քանսուն կուս ախճկներ պերեմ արմաղան.

Քանսուն պեռ վոսկի պերեմ թալան»:

430 Ըսաց, եկավ, Սասունա մոտացավ.

Եկավ, կնաց, Ծենով Հովանին խասավ:

Ետ որ Տանձիթ տուն չեր.

Կնացեր սարեր-ծորեր, նեճիր կ'աներ:

Տանձիթ սարեն եճավ, եկավ, տեսավ:

* Աբրահամում եր այսպես «անհավան», յերեմի հանգի հաճառ Գ. Մ.-Ո.

Քանզքի պռլի՞ր զորք պոնել, նստել:
 Տնվիթ ուր նիզակի ծեր վերի ռիչար տնկեր,
 Կնաց տուն, մտավ ներս, զարմացավ.
 Վոսկին փռած կետին, կիտր տրած հանճեմ,
 Կը լցին, կը չափին, կը լցին, կը չափին,
 440 Կը տնուտըկին, Մըսրա պեռներ կը լցին:
 Ըսաց.— Խրհիսպեր, ետա ի՞նչ ի, կ'անեք:
 Ըսաց.— Ծռու Տնվիթ, քոն թեվի քնքեր կը սրբենք:
 — Ա՛յ խրհիսպեր, յեմ թեվի քնքեր մը ի.
 Ձըս տեանա, չկա, զատ չկա, ըսաց.
 — Գի հան քոն թեվի վերեն:
 Տնվիթ ռիչար թալեց են վերի դեմ:

Տնվիթ եկավ խրոխպոր մոտ,
 Յավան խրոխպոր ծեռ պոնեց,
 Ըսաց.— Խրհիսպեր, տոն խնվոր ես,
 450 Ձըս կանա Սասնա վոսկին չափի.
 Տու յեմ չափեմ, լցեմ պեռներ:
 Առեց կիտր, կործեց կետին,
 Վոսկին լցեց չափի վոռին,
 Փետ ըմ տվեց չափի վոռին,
 Պա մ' չմնաց, վոսկին խըռռաց կետին:
 Տնուտակ կիտր վերցոց ուր ծեռ,
 Տնուտըկեց Մըսրա պեռան մեջ,
 Ըսեց.— Եսա մեկ, երկու...
 Մեկն երկու հաշիվ արաց:
 0 Մեկ-երկու տիր ետապես արաց.
 Կուզբահդին չտիմացավ, պոռաց, ասաց.
 — Տո ծռու, ի՞նչ ճիչիկ-ճիչիկ կը նստիս.
 Կնա, տեղդ նստի, կ'ենիմ կլոխդ կը փոցնեմ:
 Տնվիթ ետապես վիզ ծռելով՝
 Ել մ' ել Կուզբահդինի դեխ աչքեց,
 Կիտր ծեռին պոնեց, ասաց.

«Եմ խերը կենտանին,
 Մարութկա Պանցր Ասվարաճին,
 Ձարկեմ Կուզբահդինի կլոխ պատին,
 470 Ձալըծռեցի քնուտուն քնալպաթին»:

Ասաց, կիտր զարկեց Կուզբահդինին,
 Կուզբահդին կլոխ կռեց, պանցր կպավ,
 Զտեպավ կլիտուն, տեպավ պատին,
 Կուզբահդին շոտ ըմ ելավ փախավ,
 Ընդավ հիտեմ, Կուզբահդինին պոնեց,
 Ատըմներ մեկ-մեկ քաշեց, ճակատ շարեց.
 Պոնեց, պերան ցեխով լցեց,
 Պոնեց, տրեց ծիու վերեն,
 Վոտքեր փորի տակ կապեց, ըսաց.
 480 — Դե, կնա, պարեմ տար Մելքին.
 Վոչ մե զորքի ել չեմ ֆնասի:
 Կուզբահդին ել կնաց Մըսրա խողին:

16. Կուզբահդինի ծագումը կամայք. մե պատմում է.
 յեղեյուրյունք

Կուզբահդին խասավ Մըսրա երկիր.
 Եսդեխեն, ենդեխեն կնկտիք եկան, ըսին.

«Այ Կուզբահդին քաջապերան,
 Կերթեր Սասուն, պերեր թալան՝
 Քանսուն հերկեն կնկտիք պերեր՝ ըղտիւ պառնան.
 Քանսուն կարճ կնկտիք պերեր՝ երկանք աղան.
 Քանսուն կուս ախճիկներ պերեր արմաղան.
 490 Քանսուն պեռ վոսկի կը պերեր թալան.
 Ապա եկար ետապես լերան-լերան,
 Ատամքիւ քո՛ւ ճակատ շարան-շարան,
 Յեխով մուլած մեծապերան»:

Տանցավ, ըսաց.

«Այ կընկտիք շատախոսան,
 Անճրեմ կու գա վաղ գաննան,
 Խեղեղ կու գա վաղ գաննան,
 Ծեր երկներաց ճուճ ու պըլոբ
 Պերի ծըզի յեղ ու չորթան»:

500 Ըսաց, կնաց Մըսրա Մելքին,
 Կանգանտ արաց Տավթի մասին.

— Հովան համոզվեի եր, կու տար վոսկին.

Պեռնով վոսկին լցեր եր կետին.

Մեկ ել եկավ Ծուռ Տավիթ,

Ոխչար տրած վր թեմին.

Առեց կիտր, տփեց կետին,

Պեռնով վոսկին թափեց կետին,

Կիտր զարկեց վր իմ ճակտին,

Չտեպավ ճակտին, տեպավ պատին.

510 Յես վախացա, ելա փախա.

Պռնեց, պերեց, տփեց կետին,

Ատումքեր քնչեց, զարկեց ճակտին,

Ըսաց. — Դե, յեկ, կնա, Կուզբահդին,

Պարեմ տար յեմ ախպեր Մելիքին,

Թող ինք գա, խարջ-խարաջ տանի.

Յես խարջ-խարաջ տվող չեմ Մելիքին.

Մը՛սըր ինոր, եստեղ, Սասուն ձի,

Չե, չհազի. ինչ կ'ուզի, թըղ անի:

16. Դավիթը Պառավի խրատով ստանում է հոր գեճեց ու գրտեք

Մըսրա Մելիք ժողվեց ուր ճոչեր.

520 Արաց անթիվ, անհամար զորքեր,

Առեց, պերեց Սասնա վերեն:

Շատ քնչեց, քիչ քնչեց, քանի մ' որ վերջ

եկան, խասան Բաթմանա կարմնջի վերեն:

Ելան, վրաններ զարկին շարան-շարան.

Աստղներու չափ անթիվ, անհամար կը ճըլվըլան:

Ծենով Հովան ելավ սարին.

Տեսավ չաղըրներ Մըսրա Մելիքին:

Կանչեց, պերեց Թուլ Տավթին,

Ըսաց. — Տավթ, սեվ պերեցիր մեր կլիին.

530 Մեզի յեսի, կերի արի.

Մեր տուն-տեղ քանդեցիր:

Ծենով Հովան սկսեց ժողվել՝

Կուս ախճիկներ արմաղան,

Հերկեն կնկտիք՝ ըղտեր պաննան.
 Կարճ կնկտիք՝ հրկանք աղան.
 Պեռներով վոսկին զընգզընգան,
 Տանի Մըսրա Մեղիքին արմազան:

Պառավ եկավ մոտ Տնվթին.

— Տնվթ, փռեմ, լամ քոն արեմվ.

540 Ես ինչ պերիւր ժողովրթին,

Մեմ կապիր Սասունա քաղքին:

— Ինչ իլիր, Պառավ, ինչ:

— Տնվթ, փռեմ, լամ քոն արեմվ,— ինչ:

Մըսրա Մեղիք եկիր ի.

Մեզի կը ժողվի, կերի կը տանի.

Ախճըկներ արմազան կը տանի.

Տղամարթեր հըմեն կը սպաննի.

Ծեր վոսկիներ պեռնով կը տանի:

— Ա՛յ Պառավ, տո՛ւ. ինչ կ'ասես.

550 Վճվ կանա գն յեմ երկրի վերեն:

— Մեռնեմ արեմվուդ, Տնվթ,

Մըսրա Մեղիք եկիր ի,

Բաթմանա կարմնի վերեն տրիր ի:

Ասողերու չափ անթիվ զորքեր,

Ջաղըրներ անհամար զարկիր ի:

Վոսկին ըններ, ուր կլոխ ուտեր...

Ախճըկներ արմազան կը տանի,

Տղամարթեր հըմեն կը սպաննի,

Մեզի հըմեն յեղսիր կը տանի:

560 — Ե՛, Պառավ, մի վախենա,

Ծուռ Տնվթին եմ յես, վաղ կ'երթամ,

Մըսրա Մեղիքին պատասխան կու տամ:

Պառավ, կիտես քանի լո՛ր, ճնճղուկ

Ջարկեր, սպաններ եմ մեչ քոն կորկին:

Ծնոնք ել լո՛ր, ճընճղուկ ին:

— Տնվթ, մեռնեմ քոն արեմվուն,

Թե կ'երթաս, քե պն մ' ըսիմ, նոր կնա:

— Պառավ, դե՛, շոտ ըմ ըսած

— Բո՛ւ խոր զենք ու զրահն ել ան:

570 — Յեմ խոր զենք ու զրահ վի՛ր մոտն ի:

— Քոն խորխապոր Հովանի մոտն ի:
— Ի՞նչ ի յեմ խոր զենք ու զրահ:
— Տավիթ, մեռնեմ քոն արեվուդ, Թնչ Բ.

Քոն խոր կլխու կուտին ի.
Նտոր վրայու զրեխն ի.
Նտոր մեչկի կապն ի.
Նտոր վոտքի ջգմաներն ի.
Նտոր Թուրն ը Կեծակին ի.
Նտոր գուրզն ու վահանն ի:

580 Նտոնք քոն խոր կովու զենքերն ի:
Տավիթ, մեռնեմ քոն արեվուն,
Կնա, քոն խորխապորմընեն ուզի,
Քոն խոր կովու ծին ուզի.
Քոնուկ Զալալին ի:

Տավիթ եթող, կնաց խորխապոր մոտ:
— Խորխապեր, ըսաց, տոն մի նեղվեր,
Տավիթ հավա սաղ ի, չմեռեր:
Տավիթ կ'երթա կռիվ, կը սպանվի,
Նոր ինչ կը տաս, տհա, թըղ երթա.

590 Տավիթ Մելիքին գատ չիտա:
— Տավիթ, դուրբան քըզի, դե, կնա:
— Խորխապեր, դե, յեմ խոր զենք ու զրահ տուր:
Յեմ խոր կլխու կուտին տուր.
Յեմ խոր վրայու զրեխն տուր.
Յեմ խոր մեչկի կապն տուր.
Յեմ խոր վոտքի ջգմեն տուր.
Յեմ խոր Թուրն ը Կեծակին տուր.
Յեմ խոր գուրզն ու վահան տուր.
Յեմ խոր Քոնուկն ի Զալալին տուր:

600 — Տավիթ, ետոնք չըմ կըտի, դժը ի:
— Զե, չըմ կըտի, չե, ըսա:
— Տավիթ, քոն խորքուրջ մոտն ի:

Տավիթ կնաց դեխ ուր խորքուր:
— Խորքուր, յեմ խոր զենք ու զրահ դժը ի:
Ըսաց.— Մեռնեմ արեվուդ, Տավիթ.
Քոն խոր զենք ու զրահներ պահարանն ին:

- Բանասուն մատ թարանջայից տ'իճնիս,
 Նոր քո խոր զենքեր տը խասնիս:
 Թե տո՛ւ վերուցիս, կանաւ կովիս:
- 610 Թե չե, մ' երթա, չիս կանաւ կովիս:
 Ծուռ Տա՛վիթ կնաց, եճավ զարգամին,
 Ուր խոր զրահ, զենքեր տեսավ պատին:
 Հրմեն կրգեց, քաջեց թե՛վին,
 Տո՛ւս խանեց, պերեց Ծենով Հովանին:
 Ծենով Հովան տեսավ, ուրախացավ,
 Ըսաց. «Բնչքի Տա՛վիթ խոր տեղ պոնի:
 Յես Սասունա Մհերի ախպերն ի,
 Յես չեր կանա պերի տո՛ւս,
 Տա՛վիթ կրգեց, պերեց տուս»:

17. Դավիթը զինավառվում է յե՛վ հեծնում Բուռիկ Զալայի՛ն

- 620 Տա՛վիթ պերեց տուն, խազանով.
 Բանասուն կիտր պամբակ կոտին տրեց,
 Նոր կլոխ տանրավ.
 Զրահ խազանով, քանասուն կոճակ վեր քաջեց,
 Նոր կետենն վեր կտրեցավ.
 Մեչկապ կապեց, քանասուն ողակ քաջեց,
 Նոր ուր մեչկ տանրավ.
 Զգմեն խազանով, քանասուն կիտր պամբակ տրեց,
 Նոր վոտաց խետ եկավ.
 Թուրն ը Կեծակին կապեց կողին,
- 630 Ինչըխ մեկ պարդի ծառ քաջ կնաց կետին:
 'Սաց.— Խրոխպեր, ծին հւր ի, ծի տուր ձի:
 'Սաց.— Խրոխպեր մեռնի քե,
 Մտի թավլեն, վոր ծին քո՛ւ սիրտ կ'ուզի,
 Կնե, քաջի տո՛ւս, առ, նստի:
- Տա՛վիթ ելավ կնաց թավլեն:
 Վոր ծիռ մեչկի վերեն ծեռ տրեց,
 Պորտը եճավ, խասավ կետին:
 Տա՛վիթ ելավ թավլեց տո՛ւս:
 — Խրոխպեր, ըսաց, յեմ խոր ծին կ'ուզեմ.

- 640 Թավլի մեկ ծիանք կը խատուցեմ.
 Վոր մեկ ծիուռն ծեռ կը տնեմ,
 Պորտ կ'եճնի, կը խասնի կետին:
 Խրոխպեր Տավթին տարավ ուրիշ փայան,
 Զատնուց տուռ ցուց տվեց, ըսաց.
 — Տավթի, քու խոր ծին եստեղն է.
 Մենք չենք կանա մոտ կալ.
 Ետոր կել-կերակուլ ականատից կը տանք.
 Թը կանաս, կնան, քնչի, խան տոնս:
 Տավթի վստահ տուռ պացեց, ներս մտավ:
 650 Ծինը Մհերի զենքեր, զրահներ տեսավ,
 Լավ չճանչցավ, ուրախացավ,
 Ուրախ խըրխընջաց, տոճիկ տվեց,
 Մեկ վոտ Տավթի ճակտին տեպավ,
 Տավթի ճակտեն մի քիչ կոտրավ:
 Տավթի մոտացավ ծիուռն, մազեր պոնեց,
 Աչքեր մաժեց, քմակ մաժեց,
 Ծինը խոտխոտաց, ծինը լալն ըսկսավ:
 Ելով, ծինը փայանից տոնս քնչեց,
 Մաքուր ծինը լվաց, արարի թիմար ըմ տվեց,
 660 Խեծավ, կլոխ ըմ տուռն հանճիվ կնաց, եկավ.
 — Դե, մնացիլ պարեմ, խրոխպեր, ըսաց.—
 Յես կ'երթամ կովուռ տաշտ, տեմ Մելիքին:

18. Ձեռնով Հովանի արտասանք

- Խրոխպեր կայնավ, լավ աչքեց տղին,
 Միրտ մըռմըռաց, ինք ըսկսեց լալը,
 Ըսաց.
 «Ափսոս, հեյ-վանի, հազար ափսոս,
 Կնաց Սասնա տնեն Կուտին ը Մհերին.
 Ափսոս, հեյ-վանի, հազար ափսոս,
 Կնաց Սասնա տնեն Շապիկն Ջըրխենին.
 670 Ափսոս, հեյ-վանի, հազար ափսոս,
 Կնաց Սասնա տնեն Քամարն Ջըրխենին,
 Հեյ-վանի, Ջըրխենին.

Ափսճս, հեյ-վաճիս, հազաճր ափսոս,
 Կնաց Սասնա տնեն Թուրն ի Կեծակին,
 Ա՛խ, Թուրն ի Կեծակին.

Ափսճս, հազաճր ափսոս, հեյ-վաճիս ափսոս,
 Կնաց Սասնա տնեն Գոռիկն ի Զալալին,
 Ա՛խ, Գոռիկն ի Զալալին.

880 Ա՛խ, ափսոս, հազաճր ափսոս, հեյ-վաճիս ափսոս,
 Կնաց Սասնա տնեն Թլու Տա՛վիթ մանկահասակ,
 Ա՛խ, Թլու Տա՛վիթ նորահասակ,
 Վաճի-վաճի, հեյ՝... *

Ըսաց.— Խրհիսպեր, թե ետա մեկը չասեր,
 Գոռիկ ըմ կը զարկե, ետա քոն պելթ կը պլուցե.
 Պերթ ու տուն, խիմ ու բաճաճն իրարու կը խառնե:
 Տա՛վիթ սկսեց քելել, ծին քչեց:

**19. Ձեռնով Հովանի խոսքը Մարտիրոսի յե՛վ Պողոսա՛ծ
 սյուճի մասին**

Ծենով Հովան տեսավ՝ Տա՛վիթ ծին քչեց,
 Կանչեց.— Տա՛վիթ, Տա՛վիթ, տ'երթամ:

Ըսաց.— Խա, խրհիսպեր, տ'երթամ:

890 Ըսաց.— Տա՛վիթ, կայնե, քե պա՛մ տ'ըսեմ:
 Տա՛վիթ կայնավ:

Ըսաց.— Տա՛վիթ, կ'երթաս կռի՛վ,

Ես մեկ քոն խրոխպոր լսի:

Ըսաց.— Խրհիսպեր, ըսա:

— Կ'երթաս, քոն ճամպախ Մարտիրոսն ի վեր կ'ի՛նի:

Գոռ խոր աղոթքատեղ են ի.

Կը խասնես ենատեղ, աղոթք կ'անես,

Նոր կ'ելնիս, կը խեծնիս, կ'անցնես.

Ձե թե՛ քոն պան հաճող չի՛նի:

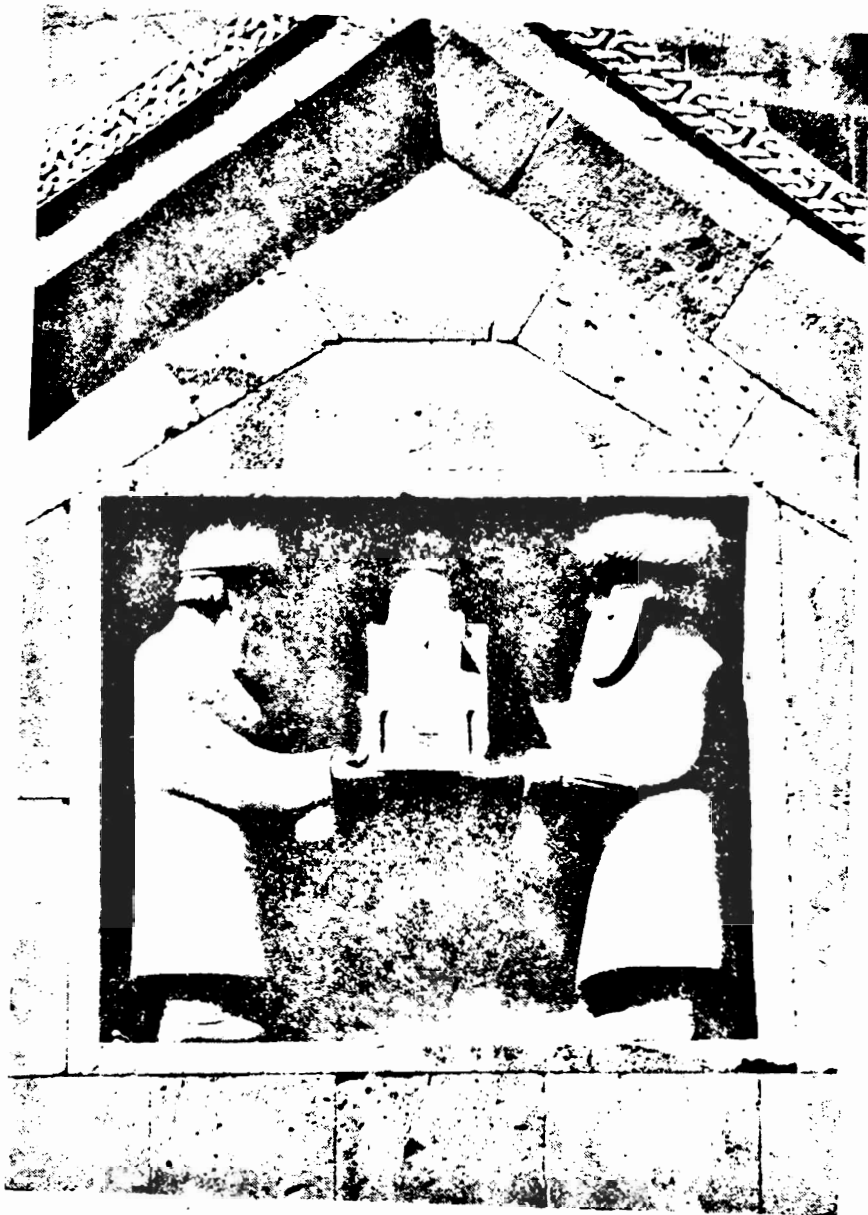
700 Ըսաց.— Շատ լավ, խրհիսպեր:

Ըսաց.— Ենտեղ մե Պողպլտե սուն կա.

Կը քաշես քոն թուր, կը զարկես.

Թե քոն թուր կտրեց, կը հաղթես.

* Յերգ եւ Գ. Մ.-Ո.

Սմբատ յեվ Գուրգեն (Կորիկե) Բագրատունիներ (XII դ.)

Թե չկտրեց, յետ տանցի, մ'երթա:

Տնվիթ քեց, ըսաց.

— Ա՛խպերնէր, քո՛ւրեք, պարով մնացեք.
Երթալ յեմ ծեռ, հաճողութուն, գալ Ասծեն:
Ըսաց, քեց, թռավ, կնաց:

**ԶԹ. Մանուկ Դավիթը խմելով աղբյուրի քաւը՝ դառնում
է եզոր յնվ կորում և Պաղտատի տունը**

Տնվիթ խասավ ուր խոր աղոթքատեղ:

710 Ձկիցավ, թե ետ ի ուր խոր աղոթքատեղ:

Ծին նստավ. զանգու զարկեց, չելավ:

Ինչ արաց, չարաց, տփեց, չելավ:

Ըսաց. «Հէյ-վախ, յեմ ծին ըստեղ չկայնե,
Բա, կովուն ինչըխ տ'անե, ինչըխ տը կայնե»:

Քանչեց թուր, ծիռ վիզ տը կտրեր:

Քանչեց թուր, մինչեվ կես քանչեց,

Ենդեխից քամի մ' զարկեց ուր ճակտին,

Ծիռ վերեն քունը տարավ,

Կլորվեցավ, կեաին ընկավ,

720 Կնաց, հենա ետեղ ընգնավ:

Շատ քնավ, քիչ քնավ, չըմ կիտե,—

Յես դա չե, չըմ տեսե,— զարթնավ:

Ելավ նստավ, աչքեր ճմռեց,

Մե կտոր խաց ուր խուրջինեն խանեց,

Անոթցած եր, սկսեց ուտել:

Խացը կերավ, պրծավ, ելավ կայնավ:

Տեսավ՝ Պողպտե սուն ետատեղ կայնած:

«Խա, ըսաց, յեմ խրոխպոր ըսած տեղն ի.

Յեմ խոր՝ Մհերի աղոթքատեղն ի»:

730 Տեսավ՝ ետատեղ ախպուր ըմ կա. •

Ելավ, մե քիչ ճուր ըմ խմավ,

Նորեն կող ելավ, պառկավ, քնավ:

Շատ քնավ, քիչ քնավ, զարթնավ,

Տեսավ՝ Կուտինը կլխին ինկեր:

Քամաւորի ողակներ կտրեր:

Ջրեխուս կոճակներ կտրեր:

Ելնով, քանսուն կիտր պամբակ խանեց,
 Նոր կուտին տանդրավ, մտավ ուր կլոխ.
 Քանսուն ողակ՝ վրոր քամար քաշեր եր,
 740 Ելնով թողեց, նոր եկավ կոճկելու տեղ.
 Զրեխենին՝ քանսուն ողակ վրոր վեր քաշեր եր,
 Ետա քանսուն ողակ նորեն թողեց,
 Վրոր խավասար եճավ վրր բոյին.
 Զգմաներ՝ քանսուն կիտր պամբակ խանեց,
 Նոր անջախ ուր վոտքեր մտավ,
 Ելնով, ուր աղոթք արաց, ըսաց.

«Յա, խեր կենտանին,
 Մարութկա Պանցր Ասվարածին,
 Խաչ Պատրաստի Տավթի թեվին»:

750 Ըսավ, թուրը քաշեց, թալեց սան.
 Թուր կտրեց, ընցավ, սուն մնաց կայնուկ:
 «Հէյ-վախ, ըսաց, սուն չկտրեց, տանամ.
 Յեմ խրոխպոր ըսած կատարվավ»:
 Տավթի տանցավ, ուրեն անիծեց.

«Մեռքիկ, չորներ, չորներ, չելներ.
 Ընչի Պողպըտե սուն չկտրեցեր,
 Վոր յես հաղթեյի Մըսրա Մելիքին»:

Մեկ են տեսավ՝ են դեխեն քամի մ՝ եկավ,
 Զարկեց սան, սուն կլորվավ, ընգնով:
 760 Տավթի բռնաց, ուրեն որչեց.

«Կանաչես, թեվիկ, կանաչես,
 Մեկ տիր ըմ զարկի, կտրվավ սուն.
 Խեր կենտանու աղոթք խասավ ինձ.
 Կտրվեմ սուն, կտրվեմ սուն»:

Ըսեց, ընկավ համպախ, քչեց ուր ծին:

**21. Քօնամիների բաճակին իմաց առլը, հաւաքուածն
ու կոտորածը**

Տալիթ կնաց, խասավ Բաթմանա պերան.
Մե սըհաթվա ճամպախ հեռու
Կանչեց, բոռաց Մըսրա զորքերուն.

«Ով վոր հարթուն ի, թող վորտի ելնի.
770 Ով վոր քնած ի, թող քնից ելնի.
Ով վոր ծին չի թամքեր ի, թող թամքի, ելնի.
Ով վոր ուր զենք չի կապիր ի, թող կապի, ելնի.
Կռիվ տը սկսենք, կռվող կ'ուզեմ:
Չասեք՝ Տալիթ կաղտիկ եկավ ու կիղ կնաց:
Յեա Տալիթն եմ, յեմ տեմ կռվող կ'ուզեմ.
Հորեր, ճընճըղկներ չըմ հւզի, կռվող կ'ուզեմ»:

Տալիթ մոտացավ, բոռաց, ճչաց.
— Ելեք վորտի, զենքեր առեք, կայնեցեք:
Ջորքեր տեսան Տալիթին, զարմացան, շիշկաւան.
780 — Ես ալ մաթթ ի, եսոր տեմ կռվել կ'ըլի:
Տալիթ ընկավ զորքի մեջ, տարավ, պերեց,
Մե կողմ ցիր ու ցան ալաց, քշեց:
Ջորքեր չիվարան, մե կողմ քաշվան:

**22. Երեւոյի զորականի խորամանկութեամբ Դավիթը
բռնվում է**

Ջորքի մեջ մե ծիրունի մարթ ըմ կար.
Ըսեց.— Պիրեք, ուրիշ մե ոյին մ' անենք.
Տո տեմաց կռիվ տվեք խեռ Տալիթին,
Յեա հետեւանց կնգեր կը կպուցեմ,
Կպուկ կնգեր կը թալեմ ինոր վերեն,
Ինոր հետ կը խոսամ, ինոր պատասխան կու տամ:
790 Վրոր Տալիթ կայնի, թամաշա անի,
Չանգուններ չորս կողմից թալեք,
Ջնջըլներ չորս կողմից պարզեք,
Կահիմ ցըցեր կետին զարկեք,
Ճըցեր զնջըլներեն կապեք,

Բնւթի ես քիռ ու ծուռ Տնւթին պոնեք,
Վոտք, ծեռք կապուկ Մեւթին տանեք:

- Տնւթի սկսավ ուր կռիւ անել.
Մարթեր ճակատեն հնր եկան հանճեմ:
Են մե ծեր մարթ հետեւանց կնգեր կպուց,
800 Սկսեց պանցը երկինք վե թալել:
Կնգեր վերեւանց եկան Տնւթի կլխուն:
— Փոշ, փոշ, փոշ, բոռաց ծերունին,
Տն'վիթ. Ասծեն կրակներ կը թափի կլխուտ.
Կայնիւր, կայնիւր, տես՝ ի՞նչ որի յես:
Հերիք չե ժողովուրթ կոտորեա.
Ասծեն կրակներ կը թափի կլխուտ,
Տնւթի կայնեցավ, շիշկոեցավ,
Կրակ տեսնալով ուրիշ նմուշ տանցավ.
Են վախթ չանգաներ զարկին,
810 Տնւթին չորս կողմեն կապին.
Զնջըներ լավ ամուր հաստատեցին:
Տնւթի վոշ առաջ, վոշ ել յետ կանա երթա.
Վոշ ես կող, վոշ ել են կող կանա երթա:
Խափեցին մարթուն, կապեցին:
Ժողովան, ամա չեն կանա եճըցին:
Տնւթի նեղվավ, հավար կանչեց:

93. Դնւթիքը Յեճով Հովանի խրատով ազատում է յե՛:
ջարդը օտարեցական

- Տնւթի ծեն կնաց, Սասուն խառավ:
Մենով Հովան Տնւթի ծեն լսավ,
Զախախուրավ, շոտ ըմ վազեց, թավլեն մտավ.
820 Միվտակ ծիռ մեչկին ծեռ տրավ.
— Միվտակ ծին, ըսավ,
ՅԵ՛փ տի խասցնես ինձ Տնւթի կռւին:
Ըսաց. — Մինչ կեսորին:
Ըսաց. — Բո՛ւ վիզ կոտորեր, տմ չըսեր.
Հաշիւ խասնեմ, թե՛ նաշին:
Թողեց, կնաց Կարմիր ծիռն.
Կարմիր ծիռ մեչկին ծեռ ճխտեց.

- Կարմիր ծին պորտ կետին խասցրեց:
 Ըսաց.— Կարմիր ծին,
 380 Յեփ տը խասցնես ինձ Տնվթի կովին:
 Ըսաց.— Մինչեւ արեւ տաքանա, կը խասցնեմ:
 — Հեյ-վնխ, քո՛ւ վիզ կոտրեր, պերան փակվեր,
 Տնվթի լաշի՛ն խասնեմ, թե՛ նաշին:
 Թողեց, կնաց Սեվուկ ծիուն:
 Ծեռ տրեց մեչկին, փոր չտվեց կետին:
 Ըսաց.— Սեվուկ ծին,
 Յեփ կը խասցնես ինձ Տնվթի կովին:
 Ըսաց.— Թե կանաս քե պախես, հաստատ ճիսս,
 Մինչեւ մեկ վոտք տնես ասպանդակին,
 340 Մեկել վոտք տնես մեկել ասպանդակին,
 Քե կը խասցնեմ Տնվթի կովին:
 Ճակատ պաքեց, թռավ վերեն,
 Քչեց, եկավ, մոտխըսցավ, կանչեց.
 — Տնվթ, յեմ տուն ավիրեր,
 Ջանգլի կռիվ չսովորցուցի:
 Տնվթ, քեզի չանգլով են պոներ:
 Տնվթ, հիշե՛, կանչի՛.

- «Յն, խեր կենտանին,
 Մարութկա Պանցը Ասվարածին,
 350 Խաչ Պատրաստի յեմ աջ թեվին.
 Մըխմեզ ըմ տա Քոնուկու Ջալալին,
 Զնջըլներ կտոր-կտոր իլնին,
 Ամեն ողակ տաս մարթ սպաննին»:

Տնվթ լսեց Ծենով Հովանի ծեն,
 Հիշաց, աղոթք արաց, կանչեց.

- «Յն, խեր կենտանին,
 Մարութկա Պանցը Ասվարածին,
 Խաչ Պատրաստի յեմ աջ թեվին,
 Մըխմեզ ըմ տաս Քոնուկու Ջալալին,
 360 Զնջըլներ կտոր-կտոր իլնին,
 Ամեն ողակ տաս մարթ սպաննին»:

Տնվթ կանչեց, ծին տըռճըկեց,
 Տըռճըկելուն պես՝ զնջըլներ կտրտեց.

Հըմեն ողակներ ցիրուցան արաց,
 Հըմեն ողակ տաս մարթ սպաննեց,
 Նորեն քչեց, ընկավ զորքի մեչ,
 Ել մ' ել ճարդ ու կոտոր արաց:
 Զորքեր վախացան, փախան:

ՁԱ. Ալեկոբի խրատը

Ենդեխից եկավ մե խնկիւոր.

870 — Տօվիթ, ըսավ, մեռնեմ քո արեւուն,

Ձե՛ վոր ենոնք ել մարթ նն, ինսան են.

Ընչի՛ք ել կոտորես, ընչի՛ք կը սպաննիս.

Ձե՛ վոր ետոնք ել երեխաներ ունեն,

Տուն ու կնիկ ունեն,

Ախքստ ու խեղճ մարթիկ են:

— Ապա ընչի՛ք եկած, յիմ խետ կը կովեն:

— Ք'ախպեր Մեկիք ի զոռով պերեր.

Կնն, ք'ախպոր խետ կոխի երա:

— Ապա յեմ ախպեր Մեկիք դո՞րն ի:

880 — Գո՛ ենն կանաչ վրանն ի.

Են վրանից մուխ կ'ենի.

Են մուխն ել, խո՛, մուխ չի,

Են ենոր պերնի շոկեքն ի:

ՁԵ. Մտա Մեկիք Դավթիմ խաբում, ձգում և հորի մեք- Ետ Ձեճով Հովանի խրատով յեղում և հորից

Տօվիթ քչեց ուր ծին, կնաց,

Մեկիքի չաղբրի տուռ կայնավ:

Ըսաց.— Մեկիք դո՞ր ի, թըղ տուռ դա՛ տուռ:

Ըսին.— Տօվիթ, Մեկիք յոթ ուր կը քնի.

Իրեք ուր քներ ի, չորս ուր հըլա կա:

— Ե՛, քնի-մնի յես չեմ կիտի.

890 Շհտ ըմ կանչեք, թըղ վեր ինի:

Գացին, Մեկիքին ծեն տվին, ըսին:

— Ե՛, ըսաց, չըք թոյնի դինջանամ.

Թողեք՝ քնեմ, դինջանամ:

Ըսաց.— Ելի, Տավիթն ի եկի:

Ըսաց.— Տավիթ թնչ պան ի, չըմ կիտի:

Կող ելավ, նորեն քնավ:

Ըսին.— Տավիթ, չե՛նի, թնչ անենք:

Տավիթ ինք կանչեց, բոռաց:

— Մըսրա Մելիք, ելի կայնի:

900 Չասիս՝ Տավիթ կող եկավ, կող կնաց:

Թե չե Գոռու Զալալինից կ'իճնեմ,

Բըզի ճնչ քուն կը քընցընեմ:

Մելիք ելավ նստավ, տեսավ՝

Տավիթ կայներ ի չաղըրի տուն տեմ:

Ըսաց. «Արի, ռթակ ըմ զարկիմ Տավթին,

Բալբի վախնա, առնի փախնի, կնա»:

Ոթակ ըմ զարկեց Տավթին,

Մեկ ունաշար կոտրեց Տավթին:

Գոռուն գոմշու վոժ պակսավ Տավթին:

910 Տավիթ տանցավ, նստավ ուր չաղըրին:

Մելիք նորեն պառկավ, քնավ ուր չաղըրին:

Մելիք ուր քունեն զարթնավ,

Կանչեց, ուր մեծամեծներ ժողվեց,

Ըսավ.— Մեծամեծներ, թնչ անենք, խափենք:

ԶՏավիթ եցկենք փոս, ճար ըմ անենք:

Մեծամեծներ վորոչեցին.

«Գոռուն գաղ խորանդր խոր մի փորենք,

Խալին փորենք, Տավիթ պերենք, նստըցնենք:

Տավիթ ընկնի խորի մեչ, Տավթին սպանենք»:

920 Ելան քոռուն գաղ խոր խոր* փորեցին:

Խալին պերին, փոեցին խորի վերեն:

Տավթին տը խոնախ կանչին են առավտուն:

Ծենով Հովանի կնիկ ասողապաշ եր,

Ըսաց.— Հովան, ք'ախպոր լաճու աստղ խավար ի-

Չե՛նի, մե քալագ ըմ պերեն ուր կլոխ:

Հովան ելավ, շոտ ուր Սեվուկ նստավ, կնաց:

Մինչև կնաց, Տավթին խոնախ կանչին:

Մինչև խասավ, Տավթին խալու վերեն նստուցին:

* Խոր — Կոր: Խ մ բ:

Նստուցին, Տաճիթ, գլխի, ընկավ տակ:
 980 Ծենով Հովան կանչեց, կանչեց,
 Խորի տկեն Տաճիթ ծեն տվեց:
 Պերին, սալնը քաշին խորի վերեն.
 Խորի պերան ծածկեցին, պախեցին:
 Ծենով Հովան կանչեց Տաճիթին.
 — Տաճիթ, նորէն մոռացար, կանչի:

«Եւ, խեր կենտանին,
 Մարութկա Պանցը Ասվարածին,
 Խաչ Պատրաստի յեմ աջ թեվին,
 Ելնիմ տոնս մեկ ես խորին»:

940 Խորոխպոր ծեն խասավ խորու մեկ:
 Տաճիթ կանչեց, ուր աղոթք ըսաց,
 Խորի մե կողմ ճանկըտեց, քակեց,
 Մեկեկ դեխեն ծակեց, ելավ տոնս:

26. Դավթի յեկ Մեղիթի մեհամարը. Դավթից ապամում և Մեղիթից

Մեղիք տեսավ Տաճիթին, զարմացավ,
 Ըսաց. — Հա, Տաճիթ, փախչան ես,
 Երեխմ յես, կ'ելնիս, կը փախչես:
 — Չե, ըսաց, չեմ փախչի, չեմ փախչի:
 Տաճիթ կնաց, ուր ծին պոնեց,
 Բշեց, եկավ մեյդան, ըսեց.

960 — Հեյ, Մըսրա Մեղիք, ինչըխ կովենք:
 Ըսեց. — Ծուռ Տաճիթ, մարթու պես:
 Ճոչ ախպեր յեսն եմ, իրեք դըրբ զարկիմ,
 Թե քեզ սըպանեցի, կ'երթաս քոն քիսային.
 Թե չե, յես կը նստիմ, տոն զարկի:
 Տաճիթ ըսաց. — Յես կայնա, դե, կնա:
 Մըսրա Մեղիք խեծավ ուր ծին,
 Բշեց, կնաց մինչեկ Ֆարկին, —
 Իրեք ալուր ճամպախ կնաց, —
 Բշեց, եկավ, խասավ Տաճիթին,
 980 Գոլըզ ըմ զարկեց Տաճիթին,

- Տաավերկու սըհաթ թող չեճավ կետին։
 — Ե՛, ըսաց, Տավիթ, խող եյիր,
 Խողին խավասար տանցուցի քեզ։
 — Խա, ըսաց, Մելիք, խող եյի,
 Խողին խավասար տանցուցիր ձի։
 Գո՛ եստեղն եմ, ի՜նչ արե տո՛ւ ձի։
 — Խա, տնավեր, յեմ ճամպան մոտն եր.
 Թափ չմնաց մեչ յեմ գո՛ւրդին,
 Վոր զարկեյի, սպաննեյի Տավթին։
 970 Ըսաց, տանցավ մեկ ել քչեց, կնաց.
 Կնաց, խասավ մինչեկ Դիարբաքիր։
 Ընդուց քչեց, եկավ մեյդնի կլոխ,
 Եկավ, գո՛ւրդ ըմ Թալեց Տավթին։
 Մե որ Թամամ թող պոնեց կետին։
 — Հա, ըստրիս խող եյիր, խող տանցար։
 — Ձե, չե, Մելիք, յես սաղ-սլամաթ եմ.
 Յես քեզի տը խող տանցընեմ։
 Ելի տանցավ, քչեց, կնաց.
 Քչեց, կնաց մինչեկ Բալաճուկ։
 980 Բալաճուկեն ծին Թափ քչեց, եկավ.
 Եկավ, խասավ մեյդնի կլոխ.
 Եկավ, գո՛ւրդ մ՝ ել Թալեց Տավթին։
 Իրեք որ թող-դուման չվերցվավ կետենն։
 — Խող եյիր, ըսաց, խող տանցար։
 — Ձե, չե, Մելիք, յես սաղ-սլամաթ եմ.
 • Յես քեզի տը խող տանցընեմ։
 — Ե՛, ըսեց, տնավեր, մեկ ել երթամ։
 — Ձե, ըսավ, դո՞ւր տ'երթաս։
 Կարք իմն ի, նորաթ իմն ի.
 990 Աշխար դորժվ ի, չե՛ թե գոռով ի։
 Մելիք, արի նստի՛, յես կ'երթամ։
 Մելիք եկավ, նստավ մեյդնի մեչ։

Մելիքի մեր եկավ, ըսաց.

- Վորտի, Տավիթ, Մելիք ք'ախպերն ի.
 Մ՝ անի բերախտութեն։
 — Խա, մալե, չեմ անի բերախտութեն,
 Իրեք դըրբ տը զարկիմ Մելեին։

Մեկ տվիր եմ քու ծրծին խաթըր,

Վոր ձի շախեր ես, պախեր ես.

1000 Մեկն ել մեր խոր Ասծուն խաթըր.

Մեկ դժրբ կը զանեմ՝ ինք, ուր բախտ:

— Ապրիս, վորտի, ապրիս, Տնվիթ,

Ետ մեկ դըրբ ել ձի խաթըր արա:

— Ձե, մարե, աշխարք կը ծըղան մեր վրա.

Կ'ըսեն՝ Տնվիթ երեխա յի, պս մ' չկ'տի:

Մեկ դըրբ կը զարկիմ, համա թուլ կը զարկիմ:

Ըսաց.— Դե, լնվ, մեկ դըրբ զարկ:

— Մեղք, ինչով զարկիմ՝ թրով, թե գուրգով:

Մեղք ուր մտքի միչ ըսաց.

1010 «Ջանըմ, Տնվիթ եսա գուրգով զարկի՛,

Եսոր գուրգին տիմանալ կ'իլնի:

Տնվիթ մե դըրբ թրով զարկի,

Կ'եղնիմ, կը մտնիմ ալախարան, կ'ազատվիմ»:

Ըսաց.— Տնվիթ, մե դըրբ թրով զարկ:

Համա արի, եսոր դինջանանք, վնդ զարկ:

— Խն, ըսաց, եսոր ել դինջացի, վաղն ել.

Մենք ախպեր ինք, խն, դու՛ման չինք:

Մեղք քանուռն գնդանոց մե խոր փորեց.

Քանուռն ճնդցի քնր տրեց վրեն.

1020 Քանուռն գումջու կաշի տրեց ետոր՝ վրեն:

Ըսաց.— Տնվիթ, յես կը մտնեմ ես խոր,

Տու քն թուլ տիր ըմ կը թալիս.

Քասուցի՛ր, խասուցի՛ր. չխասուցի՛ր,

Եես կ'եղնիմ տու, դքր յես զարկիմ:

Տնվիթ կնաց, եկավ, քնշեց ուր թուր,

Կանչեց, ըսաց.

«Եմ, խեր կենտանին,

Մարութկա Պանցր Ասվարածին,

Քաչ Պատրաստի յեմ աջ թեվին.

1030 Թուր ըմ թալիմ Մըսրա Մեղին,

Ճակտից կտրի, վտաքերուց իլնի տու,

Հալա յոթ գնդ ել մտնի կետին»:

Աղոթք արաց, թուր ըմ թալից.
 Կտրեց քնոսուն ճնշցի քնր.
 Կտրեց քնոսուն գոմշոն կաշին.
 Կտրեց Մըսրա Մեկքին՝
 Կտրեց ճակտից, վոտքերուց ելնով տոնս,
 Հալա յոթ գնդ ել մտավ կետին:
 Ըսաց. — Տա՛վիթ, հալա սնու եմ:
 1040 Ըսաց. — Մեկք, դե քեզ թափ տուր:
 Մեկք գինք թափ տվեց, հղավ երկու կտոր.
 Տապակ ըմ կնաց դես, տապակ ըմ՝ դեն:

Տնվիթ հրամայեց Մըսրա զորքերուն.
 — Ուր դեխեն եկել եք, կնացեք ծեր դեխեր.
 Ելեք, կնացեք ծեր տնեւ, ուրհաթ նստեք:
 Մըսրա երկիր տվեց ուր մոր:
 Մեր վիրցոց ուր զորք, կնաց Մը՛սըր.
 Ինք տանցավ, եկավ Սասուն:

Դ

ԴԻՎԻԹ ՅԵՎ ԽԱՆԴՈՒԹ

37. Դավիթը լսելով գուստնի գովքը՝ գնում է Խանդուբի մոտ

Խանդուբ խանում լսավ Տնվթի ծեն,
 1080 Ուր մըտըրը որոխեց Տնվթի մոտ:
 Տնվթի մոտ եկավ մըտըրը,
 Մկեց ուր տավիղով գնվել Խանդուբին.

«Խանդուբ կեղեցիկ բոյ ունի.
 Խանդուբ հսկա մարմին ունի.
 Խանդուբ կտր աչքեր ունի.
 Խանդուբ կամար ունքեր ունի.
 Երեսներ ուղիղ ուն ունի.
 Աշխըրիս անհատ ի, նման չունի.
 Հազարավոր ուզողներ եկած հոնի,
 1080 Մեկուն չհաղի, մեկուն չհափսի:
 Աշխըրիս կեղեցիկն ի, նման չունի»

Տնվիթ, ք'անուն խանդութ լսիր ի.
Տնվիթ, քեզի խանդութ լայեղ ի»^{*}

Լսավ Տնվիթ, «Ե'-ե...» արաց.
— Մըտըլ'բ, գնվացիր, սիրտս պղտորեցիր,
Սութ պաներով իմ կլոխ կապեցիր,
Գու գնմ, քոն խանում տեսնամ.
Համա յեփ հանդովի՝ տեսնամ:

Են ոլ ընցավ, մեկ 'լ որ ընցավ,
1070 Մըտըլ'բ չերթա, Տնվիթին ականջ չարավ.
Ելավ, նորեն Տնվիթին եկավ.
Նստավ, տավիղ սազեց, խանդութին գնվաց.
— Տնվիթ, լսիր, խանդութին գնվամ.

«Խանդութ կեղեցիկ բոյ ունի.
Խանդութ հսկա մարմին ունի.
Խանդութ կլոր աչքեր ունի.
Խանդութ կամար ունքեր ունի.
Երեսներ ռադիշո նուռ նմանի.
Աշխըրիս անհատ ի, նման չունի.
1080 Հազարավոր ուզողներ եկած հոնի,
Մեկուն չհաղի, մեկուն չհաջուր:
Աշխըրիս կեղեցիկն ի, նման չունի:
Տնվիթ, ք'անուն խանդութ լսիր ի.
Տնվիթ, քեզի խանդութ լայեղ ի»:

— Տնվիթ, կ'ասեր՝ տ'երթամ.
Ապա ինչի՞ չեղնր, կացիր:
— Մըտըլ'բ, վախենամ, թե սութ կ'ասես.
Մըտըլ'բներ շատ սութասան կ'ըլնին:
— Տնվիթ, շան պես չվան յեմ վիզ կը տնիս:
1090 Զիս քոն հետ քնչիս, կը տանիս.
Թե վոր ողորթ չեղավ, սութ ըլնի,
Հակոտու պես յեմ վիզ կը քնչիս:
— Ե', մըտըլ'բ, բն ի զիս խափիս,
Բն ի զիս խալիս, մաշիս,

* Յերգ ե Կ. Մ.- Ո.

Թըխ քոն Խանդուք խանում քանիս
 Համոզվավ Տնվիթ,
 Ելավ, մեկ 'լ որ խեծավ Բոնիկ Ջալալին,
 Ուր բնոր տվեց Թըխ Խանդուք խանումին,
 Կնաց, խասավ Խանդուք խանումի սահմանին:

ՅԶ. Դավթի ամուսնությունը. Մենքի ծնունդն ու բարություն
 փակվելը յեւ Դավթի սպանումը
 (կրճատ պատմութ): *

- 1100 Պատասխան-ջուռն տվին Խանդուքին,
 Խանդուք խանում առեց ուր ազքանը,
 Եկավ, կայնավ Տնվիթի հանձնել:
 Տնվիթ աչքեց Խանդուքին, տեսավ՝
 Աղոթմանց մըտորը ճիշտ ի գովացի:
 Տնվիթ մեկ չե՝ տես սրտով
 Խանդուքի վրեն սիրահար տանցավ:
 Խանդուք խանումի խեղ փսակվեցավ:
 Բննի մ' տարի ապրեցավ,
 Խանդուք խանումին մեկ տղա մ' ունեցավ:
- 1110 Տղի անուն տրին Մհեր:
 Ելնելու գնի տղայի ծեռ պացավ,
 Մեռաց մեկ հլին երուն տեսավ:
 Տնվիթ ըսաց. «Մհեր,
 Երունխում մարթ տ'իլնիս:
 Երեխա-տղա չ'ունենաս, անիծված իլնիս»:
- Հիմա ել կ'ըսին, վոր Վանա Հակըռփու քանի մեկ մե
 պղտի քարայր կա: Մհեր են քարայրի մեկ մտած ե, ան-
 հայտ ե: Են քարայրի չորս պատերն ել պեղեազիր գրուկ
 ե: Յես յեմ աչքով տեսած եմ:
- 1120 Ես ել Պղտիկ Մհերի տեղ:
- Տնվիթ մե քննի տարի հոտտեղ տիրեց:
 Տնվիթ գուլում արաց, ինչ արաց:
 Խանդուք խանում մեն քոխեցավ:

* Տես առաջաբանը: Խմբ.

**Խանդուք խանութ ուզեց սպանել, պայք չկարցալ ինք։
Ջադի պառվու ծեռքով ըսպանել տվեց։**

**Ջադի պառավ, գոթնի խոփ կրակ դնելով՝ շատ կարմըր-
ցոց։ Տնվթի քնած ժամանակին պերեց Տնվթի սրտին զար-
կեց։ Մինչեվ Տնվթի զարթնալուն՝ սիրտը ծակեց, ջիգլներ
խորովեց. Տնվթ մեռավ...**

Վերջ Ա հատորի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

69

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ—Պրոֆ. Մ. Աբեղյան, Կ. Մելիք-Ոհանջանյան	b— 5
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԱԽԱԲԱՆ—Պրոֆ. Մ. Աբեղյան, Կ. Մելիք-Ոհանջանյան ..	b9—43
ՆԱԽԱԲԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐԻ. Տեղագրություն՝ Մոկսի, Շատախի, Սպարկերտի, Գավաշի և Հայոց Ջորի—Խմբագրություն	ԾԱ--51
ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ՝ Մոկսի, Շատախի, Սպարկերտի, Գավաշի և Հայոց Ջորի պատմիչներ—Խմբագրություն ..	ԾԹ--59
1. ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ՄՀԵՐ, պատմեց Մոկացի Նախո Քեռի. գրի առավ Մա- նուկ Աբեղյան	1
2. ՍԱՍՄԱ ՓԱՀԼԻՎԱՆՆԵՐ ԿԱՄ ԹԼՈՐ ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ՄՀԵՐ, պատմեց Մոկացի Խապոյենց Ջասիկ. գրի առավ Բագրաս Խալաթյանց ..	55
3. ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՀՂԱՍԱՐ, պատմեց «Մի Մոկացի». գրի առավ Գարեգին Հովսեփյան	123
4. ԲԱՀՂԱՍԱՐԻ ԱՄՈՒՄՆՈՒԹՅՈՒՆԸ, պատմեց «Մի ուրիշ Մոկացի». գրի առավ Գարեգին Հովսեփյան	137
ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ՄՀԵՐ, պատմեց Մոկացի Հովան. գրի առավ Գարեգին Հովսեփյան	157
6. ԹԼՎԱՏ ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ՄՀԵՐ, պատմեց Մոկացի Հովակիմենց Ղազար. գրի առավ Արսաես Աբեղյան	247
7. ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱՀՂԱՍԱՐ, պատմեց Մոկացի Սախո. գրի առավ Սարգիս Հայկունի	301
8. ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ՄՀԵՐ, պատմեց Մոկացի Վարդան. գրի առավ Սարգիս Հայկունի	327
9. ՋՈՋԱՆՑ ՏՈՒՆ, պատմեց Մոկացի Թ. մաս Պետրոսյան. գրի առավ Սարգիս Հայկունի	379
10. ՍԱՆԱ ՓԱՀԼԵՎԱՆՆԵՐ, պատմեց Մոկացի Վարդան Մուխսի-Բազիկյան. գրի առավ Մոկացի Հարություն Գիլանյան	471
11. ՍԱՆԱ ՇՈՒՐ, պատմեց Մոկացի Վարդան Մուխսի-Բազիկյան. գրի առավ Սեյնեֆերիմ Տեր-Հակոբյան	525
12. ՍԱՆԱ ՇՈՒՐ, պատմեց Մոկացի Մանուկ Հարությունյան. գրի առավ Կարապետ Մելիք-Ոհանջանյան	601
13. ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ՄՀԵՐ, պատմեց Շատախի Մկրտիչ Հարությունյան. գրի առավ Սարգիս Հայկունի	649
14. ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ՎՀԱՔԻ ԿԻՐՎԸ. պատմեց Շատախի Մանուկակ Ջադոյան. գրի առավ Շատախի Շահեն Կուժիկյան	701
15. ՍԱՌՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ, պատմեց Շատախի Գրիգոր. գրի առավ Սեյնեֆ- երիմ Տեր-Հակոբյան	721

16. ՍԱՄՆԱ ՏԱՎԹԻ ԽԵՔԱԹ, պատմեցին Շառախցի Ռազո Մուրադյան և Ավո Զադոյան. գրի առավ Կարապետ Մելիք-Ոհանջանյան	753
17. ԴԱՎԹԻ ԿՈՒՎԼ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԵՏ, պատմեց Շառախցի Ազիզ Ղա- րիբյան. գրի առավ Կարապետ Մելիք-Ոհանջանյան	765
18. ԹԼՈՂ ԴԱՎԻԹ, պատմեց Սպարկեբեցի Փառիկ. գրի առավ Արամ Ղա- նալսեյան	815
19. ՋՈՋԱՆՑ ՏՈՒՆ ԿԱՄ ՍԱՍՄԱ ԾՌԵՐ, պատմեց Գավաթի Յեղիազար Հակոբյան. գրի առավ Հարություն Ավյան	831
20. ՍԱՆԱՍԱՐ ՅԵՎ ԲԱԶԴԱՍԱՐ, պատմեց Գավաթի Զարդար Տեր-Մխի- րաբյան. գրի առավ Գավաթի Արսաես Բարսեղյան	871
21. ԹԼՈՐ ԴԱՎԻԹ ՅԵՎ ՄՆԵՐ, պատմեց Գավաթի Մարգարիտ Սարգսյան. գրի առավ Սեյնեբերիմ Տեր-Հակոբյան	887
22. ՍԱՄՆԱ ԾՌԵՐ, պատմեց Գավաթի Գրիգոր Փոխան Յեղիազարյան. գրի առավ Սեյնեբերիմ Տեր-Հակոբյան	935
23. ՍԱՄՆԱ ԾՌԵՐ, պատմեց Գավաթի Համբարձում-Նապո Գրիգորյան. գրի առավ Սեյնեբերիմ Տեր-Հակոբյան	979
24. ՋՈՋԱՆՑ ՏՈՒՆ ԿԱՄ ՍԱՍՄԱ ԾՌԵՐ, պատմեց Հայոց Ձաթի Կազա- րյան Փառո. գրի առավ Անհայոս վոմն	1023
25. ՍԱՄՆԱ ԾՌԵՐ, պատմեց Կանեթի Հովան Զոհրաբյան. գրի առավ Կարապետ Մելիք-Ոհանջանյան	1086

Ե Կ Ա Ր Ն Ե Ր

1. Գրոթ. Մանուկ Աբեղյան (ԵՂ Ե—5), 2. Մոկաչի Նախո Քեռի (ԵՂ 3),
3. Խապոյենց Զատիկ (ԵՂ 57), 4. Գաղիկ Բազրատունի (ԵՂ 193), 5. Աղ-
թամարի յեկեղեցու բարձրաքանդակները (ԵՂ 265), 6. Ամիր Հասան (ԵՂ
401), 7. Գաղիկ Աբծրունու բարձրաքանդակն Աղթամարի յեկեղեցու ար-
տաքին պատի վրա (ԵՂ 473), 8. Աղթամարի յեկեղեցու բարձրաքան-
դակները (ԵՂ 529), 9. Մանուկ Հարությունյան (ԵՂ 603), 10. Ռաշո Մու-
րադյան (ԵՂ 755), 11. Ավո Զադոյան (ԵՂ 761), 12. Ազիզ Ղարիբյան
(ԵՂ 787), 13. Սպարկեբեցի Փառիկ (ԵՂ 817), 14. Մարգարիտ Սարգսյան
(ԵՂ 889), 15. Գրիգոր Փոխան (ԵՂ 937), 16. Համբարձում-Նապո Գրիգորյան
ԵՂ 981), 17. Սմբատ և Գուրգեն (Կորիկե) Բազրատունիներ (ԵՂ 1113),